

ЕТИМО-
ЛОГІЧНИЙ
СЛОВНИК
УКРАЇНСЬКОЇ
МОВИ

Н
—
П

ТОМ 4

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ
СЛОВНИК
УКРАЇНСЬКОЇ
МОВИ

У семи томах

Наукова думка

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Том четвертий

Н

П

Київ 2003

У к л а д а ч і

Р. В. Болдирєв, В. Т. Коломієць,
А. П. Критенко, О. С. Мельничук,
Г. П. Півторак, О. Д. Пономарів,
В. Г. Скляренко, І. А. Стоянов,
В. А. Ткаченко, О. Б. Ткаченко,
А. М. Шамота

Четвертий том словника містить слова на літери Н—П. У ньому подається етимологія і характеризується стан етимологічної розробки всіх зафіксованих у ХІХ і ХХ ст. слів української літературної мови та діалектів, за винятком найрегулярніше утворюваних похідних форм, пов'язаних із наведеними в словнику, і застарілих або вузькофахових термінів іншомовного походження. Розглядаються також етноніми і власні імена людей, поширені в Україні.

Розрахований на мовознавців, фахівців суміжних галузей науки, викладачів і всіх, хто цікавиться походженням слів.

Р е д а к ц і й н а к о л е г і я

О. С. Мельничук (головний редактор),
В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, Г. П. Півторак,
В. Г. Скляренко, О. Б. Ткаченко

Р е д а к т о р и т о м у

В. Т. Коломієць, В. Г. Скляренко

Затверджено до друку вченою радою
Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України

*Видання здійснене в межах проекту
«Словники України» відповідно до Указу
Президента України від 7 серпня 1999 року № 967
«Про розвиток національної словникової бази»*

Редакція філології, художньої літератури та словників

Редактори *Ю. І. Бойко, В. І. Мазний,*
Н. М. Максименко, Л. С. Шорубалка

Е 4602020000 – 002 24 – 2004
2004

ISBN 966-00-0590-3(4)
ISBN 966-00-0816-3

© Р. В. Болдирєв, В. Т. Коломієць, А. П. Критенко,
О. С. Мельничук, Г. П. Півторак, О. Д. Пономарів,
В. Г. Скляренко, І. А. Стоянов, В. А. Ткаченко,
О. Б. Ткаченко, А. М. Шамота, укладання, 2004
© Ідея та назва серії «Словники України» Т. П. Гуменюк,
В. А. Широков, 1994, 2004

ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

В укладанні 4-го тому Етимологічного словника української мови взяли участь такі автори: **В. Т. Коломієць** (уклала статті *на*¹ — *насвиріпитися*, а також, у межах частин інших авторів, *обаратати*, *обзел*¹, *обзел*², *обзлачний*, *облізок*, *обоїско*, *оборка*, *обрат*, *обрямувати*, *обчерти*, *овад*², *овід*, *одакаль*, *одволога*, *одіяло*, *одлягати*, *одналь*, *одновілити*, *одтамтиле*, *одьогованя*, *ож*, *оже*¹, *ожелес*, *ожинець*, *озія*¹, *окадкуватий*, *окара*, *окіл*, *окадкуватий*, *оклигати*, *око*², *омул*, *ом'яснутися*, *онадіти*, *оначити*, *оне*, *онє*, *онікусь*, *ополистий*¹, *ополошити*, *опугатися*, *оргопи*, *орд*, *ордигач*, *осавул*, *освинути*, *осимь*, *ост*¹, *пасклин*, *пасля*, *патли*, *патрошити*, *пацкілок*, *пашня*, *пер*, *пиргач*, *пирій*, *пирскач*, *пискар*, *пишки*, *пияки*, *підвал*, *підвода*, *підгайсатися*, *пірка*, *піскар*, *пітелюга*, *пітільон*, *пічкур*², *плаз*¹, *плаз*², *планка*², *плаский*, *пласкун*, *пластик*, *плахта*², *плебан*, *плевун*, *плескавиця*, *плескатий*, *плескач*, *плетиця*, *пливая*, *плитаїс*, *плихати*, *плік*, *плін*, *плінний*, *пліха*, *плішня*, *пліщ*, *плова*, *плоскир*, *плотник*¹, *плоховник*, *площик*, *площиця*¹, *пруганити(ся)*, *плюжить*, *плюшняк*, *плявдувати*, *плявужити*, *пляжка*, *пляха*, *пляшка*, *побережник*², *побирячити*, *помишити*, *понапакузуватися*, *понимати*, *понористий*, *попава*, *попадя*³, *попенька*¹, *попенька*², *поплітник*, *пополуяти*, *пора*¹, *пориж*, *порос*, *пороска*¹, *порохавка*, *порощати*, *порплиця*, *порушник*, *посаль*, *посмітюха*, *поспішка*, *потати*, *потраць*, *потурмака*, *потурнак*, *потька*, *похитити*, *пуриц*, *пучити*, *пхикати*, *пяц*); **В. Г. Скляренко** (*насенешник* — *нятство*, а також статті *олійниця*, *перелійка*, *перемиль*, *переміти*, *полугарний*, *полуйка*², *полумацьок*, *пошмандигати*, *прас*², *праск*, *прем*, *прехихій*, *приконопник*, *прилолопати*, *прискрипати*, *притаганка*, *притвор*², *притин*¹, *притруд*, *пришка*, *проверюхатися*); **А. М. Шамота** (*о*¹ — *осана*); **Г. П. Півторак** (*осанна* — *парубок*); **О. Д. Пономарів** (*парумбеля* — *пилюк*, а також статті *прибужник*, *прицибулється*, *просвирка*, *проча*, *прощівка*, *психіатрія*); **В. А. Ткаченко** (*Лимін* — *пілон*); **Р. В. Болдирев** (*пілот* — *помитеха*); **О. Б. Ткаченко** (*помідор* — *процедура*, а також статті *півперек*, *прошкепитися*, *пурпуль*); **А. П. Критенко** (*процент* — *пузо*); **І. А. Стоянов** (*пуйка* — *п'ять*). Крім того, в межах частин інших укладачів, **О. С. Мельничуку** належать статті *накропудитися*, *насть*, *нежид*, *нейлон*, *неклеба*, *немоща*, *ненила*, *нентер*, *непереливки*, *неприкаяний*, *неприщїп*, *несосвітений*, *нестелепа*, *несь*, *нетіпаха*, *нехар*¹, *нехвалит*, *ник*, *нинаджаний*, *ничка*¹, *ніжник*, *ніор*, *ногата*, *нотація*, *нуди*, *нуретиси*, *няга*, *нянчити*, *обхаморити*, *озюм*, *окіт*, *окремиий*, *окриж*, *окріяти*, *олек*, *олиптир*, *олівець*, *ольо*, *ольос*, *ольха*, *ольшанка*², *оляндра*, *омет*¹, *омилка*, *опух*, *оребинови*, *орябка*, *оснач*, *остроки*, *осьде*, *отдакаль*, *отелити*, *отерпати*, *отісок*, *отіша*, *отора*, *оточа*, *отрас*, *отрудник*, *отрунки*, *охлудити*, *оцаніти*, *оцаріти*, *оцей*, *оцупіти*, *очуматися*, *ошалемоніти*, *ошара*, *ошелешити*, *пабороди*, *павучки*, *пага*, *падалець*, *падко*, *пажитниця*, *паївний*, *пайс*, *палажка*, *паламида*, *палиля*, *пальха*, *памолоток*, *панійка*, *пантелик*², *панцур(а)*, *папайка*, *папіжа*, *папірка*, *паплиця*, *папля*², *пар*¹, *паранджа*, *парашка*, *парити*², *паркані*, *парник*¹, *паровина*, *парпати*, *парус*², *парусник*, *пасуд*, *пек*², *пекло*², *пелька*², *пеня*², *пенязь*, *перебесажитися*, *переблавучити*, *перебувати*, *перевесло*, *перевесник*¹, *перекабатити*, *перековерсати*, *перекрехти*, *перемогти*, *переполошник*, *перескаржати*, *перехід*, *перещик*, *перістий*, *перначка*, *перти*³, *пестряк*, *петрук*, *пикниця*, *пиндрячити*, *пинтати*, *пипа*², *пишнуля*, *підвізок*, *підвін*, *підвісок*, *підждеряти*, *підкустрана*, *підневідити*, *підовинутити*, *підсобійка*, *підтики*, *підчерити*, *піжити*, *пірнати*, *піханий*, *плав*¹, *плескана*, *плішити*¹, *побрукатися*, *повала*, *повгар*, *повелика*, *поверн*, *повз*¹, *повидло*, *повинути*, *повитиця*, *повінь*, *поволоди*, *погарець*, *погій*, *поглайхатися*, *погодити*, *погоня*, *поготів*,

Від редакційної колегії

подалий, подамент, подийма, подле, подриніти, подроцькати, подушка, подячитися, по-жаливник, пожички, позлитка, позна, поїти, поїшки, пойнтер, покій, покіст, поклад, по-кор¹, покор², покринутися, покровка, покрошнюватися, покруч, покулець, покур, пола², пола⁴, полигатися, полик, політика², поліфонія, половіддя, половіти, полон², полоник¹, полоник², полонізація, полонка¹, полувавниця, полузка, полуйка¹, полундра, полуниця, по-лушка, поляни, полянітися, помазанець, помана¹, помана², помацце, поме, поменитися, поминати, помогти, порча, потіль, пр, праліска, прам, прибега, привіт, прижаліти, при-жихнутися, прикромити, приміти, припанасити, припір, припраша, припуштанта, при-санабожитися, присербитися, прискригнути, прискулити, приспільниця, притир, прить-мо, притякнути, притяти, прихторити, прищинець, прізвисько, прірва¹, прогульком, проз, прокопкаця, пролог², промантачити, промкнути, пропір¹, простягти, протич, про-чанин, прочнутися, прошелити, пруг, прудивус, пруні, прутканистий, пручатися, пршьо, прядуха, пти, пту-гей-са, птуц, пувка, пугарець, пугачі, пугнотавий, пужити, пузанка, пуздо², пуркати.

У роботі над поповненням лексичного матеріалу тому брали участь Т. Г. Линник (яка при цьому розробила також статті *поплавник, потаєнниця*), О. Д. Пономарів і А. М. Шамота.

Над технічною підготовкою тому працювали Т. А. Харитонова, В. Е. Швед, В. А. Євтушенко, В. С. Молдованчук, Т. Я. Борисова, Н. В. Погрібна, О. В. Полозенко.

Том рецензували академік РАН О. М. Трубачов і докт. філол. наук М. М. Пешак.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ (додаток)¹

Скорочення назв мов, нарід і діалектів

драв. — дравідійські
комі-зир. — комі-зирянська
комі-перм. — комі-перм'яцька
нган. — нганасанська
нен. — ненецька

сілез. — сілезький
согд. — согдійська
тибет. — тибетська
флам. — фламандська

Бібліографічні скорочення

- Агеева — *Агеева Р. А.* Страны и народы: Происхождение названий. — М.: Наука, 1990. — 256 с.
- Аникин — *Аникин А. Е.* Опыт семантического анализа праславянской омонимии на индоевропейском фоне. — Новосибирск: Наука, 1988. — 126 с.
- Бабкин—Шендецов — *Бабкин А. М., Шендецов В. В.* Словарь иноязычных выражений и слов, употребляющихся в русском языке без перевода. — М.; Л.: Наука, 1966. — Кн. 1—2. — 1344 с.
- Бенвенист — *Бенвенист Э.* Словарь индоевропейских социальных терминов. — М.: Прогресс, 1995. — 453 с.
- Булаховский и совр. языкозн. — *Л. А. Булаховский* и современное языкознание. К 100-летию со дня рождения: Сб. науч. тр. — Киев: Наук. думка, 1987. — 288 с.
- Волкова — *Волкова Н. Г.* Этнонимы и племенные названия Северного Кавказа. — М.: Наука, 1973. — 208 с.
- Гор — *Горбач Ол.* Північно-наддністрянська говірка й діалектний словник с. Романів Львівської області. — Мюнхен, 1965. — 103 с.
- ГрицАВ — *Гриценко П. Ю.* Ареальне варіювання лексики. — К.: Наук. думка, 1990. — 271 с.
- ДТС — *Древнетюркский словарь.* — Л.: Наука, 1969. — 676 с.
- Іларіон — *Іларіон*, митрополит (Огієнко І. І.). Етимологічно-семантичний словник української мови. — Вінніпег, 1979—1982. — Т. 1 (А—Д). — 1979. — 365 с.; Т. 2 (Е—Л). — 1982. — 400 с.
- ІУМ Лекс. і фраз. — *Історія української мови: Лексика і фразеологія.* — К.: Наук. думка, 1983. — 744 с.
- Карпенко. Назв. зв. неба — *Карпенко Ю. А.* Названия звездного неба. — М.: Наука, 1981. — 184 с.
- Коваль — *Коваль А. П.* Пригоди слова. — К.: Рад. шк., 1985. — 214 с.
- Козлова — *Козлова Р. М.* Праславянское слово в генетическом гнезде: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. — Минск, 1991. — 20 с.
- Кол — *Коломиец.* Происх. назв. рыб.
- Куз — *Кузеля З., Рудницький Я.* Українсько-німецький словник. — Лейпциг: Гаррасовіц, 1943. — 1494 с.
- Культ. сл. — *Культура слова:* Респ. міжвід. зб. — К.: Наук. думка, 1976—1992. — Вип. 10—42.
- Куриленко — *Куриленко В. М.* Лексика тваринництва поліських говорів. — Суми: Мрія, 1991. — 124 с.
- Куркина — *Куркина Л. В.* Диалектная структура праславянского языка по данным южнославянской лексики. — Ljubljana, 1992. — 260 с.
- Лік. росл. Енци. дов. — *Лікарські рослини:* Енцикл. довідник. — К.: УРЕ, 1991. — 544 с.
- НикНикБЛ — *Никончук М. В., Никончук О. М.* Будівельна лексика правобережного Полісся в лексико-семантичній системі східно-

¹ Див. т. 1, с. 14—35, і т. 3, с. 7—8.

Умовні скорочення

- слов'янських мов. — Житомир, 1990. — 369 с.
- НикНикЕЛ — *Никончук М. В., Никончук О. М.* Ендемічна лексика Житомирщини. — Житомир, 1989. — 272 с.
- НикНикТЛ — *Никончук М. В., Никончук О. М.* Транспортна лексика правобережного Полісся в системі східнослов'янських мов. — К.: Наук. думка, 1990. — 292 с.
- НикСгЛ — *Никончук М. В.* Сільськогосподарська лексика правобережного Полісся. — К.: Наук. думка, 1985. — 312 с.
- Німчук — *Німчук В. В.* Давньоруська спадщина в лексиці української мови. — К.: Наук. думка, 1992. — 416 с.
- Общ. лексика — *Общая лексика германских и балто-славянских языков.* — Киев: Наук. думка, 1989. — 359 с.
- Огієнко — див. Іларіон.
- Огиенко — *Огиенко И. И.* Иноземные элементы в русском языке. — Киев, 1915.
- Она — *Онацький Є. (Onatskyj E.)* Vocabolario ucraino-italiano. — Roma, 1941. — 1741 с.
- Прок — *Прокопенко В. А.* Областной словарь буковинских говоров // Карпатская диалектология и ономастика. — М.: Наука, 1972. — С. 411—477.
- Рідне слово — *Рідне слово* (до 1970 р. — «Питання мовної культури», вип. 1—4). — К.: Наук. думка, 1971—1974. — Вип. 5—9.
- РМ — *Рідна мова:* Наук.-попул. місячник. — Варшава; Жовква, 1933—1939.
- Си — *Сизько А. Т.* Словник діалектної лексики говірок сіл південно-східної Полтавщини. — Дніпропетровськ, 1990. — 100 с.
- См — *Смик Г. К.* Корисні та рідкісні рослини України: Словник-довідник народних назв. — К.: УРЕ, 1991. — 412 с.
- Станек — *Станек В. Я.* Иллюстрированная энциклопедия насекомых. — Прага: Артия, 1977. — 559 с.
- СЧС — *Кузеля З., Чайковський М.* Словар чужих слів. — Чернівці, 1910. — 368 с.
- Тези доп. УЖДУ — *Тези доповідей до ювілейної конференції, присвяченої 20-річчю Ужгородського державного університету.* Серія мовознавча. — Ужгород, 1965. — 86 с.
- Тези IV сл. конф. — *Тези доповідей до IV республіканської славистичної конференції.* — Одеса, 1961. — 120 с.
- Топоров V — *Топоров В. Н.* Прусский язык. Словарь. L. — М.: Наука, 1990. — 424 с.
- Чаб — *Чабаненко В. А.* Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини. — Запоріжжя, 1992. — Т. 1. — 324 с.; Т. 2. — 372 с.; Т. 3. — 304 с.; Т. 4. — 261 с.
- Черных I—II — *Черных П. Я.* Историко-этимологический словарь современного русского языка. — М.: Рус. язык, 1993. — Т. 1. — 621 с.; Т. 2. — 560 с.
- ЭСТЯ 1989 — *Этимологический словарь тюркских языков: Общетюрк. и межтюрк. основы на буквы Ж, Ж, Й.* — М.: Наука, 1989. — 294 с.
- DEx — *Dicționarul explicativ al limbii române.* — București, 1975.
- Gr. Fwb. — *Großes Fremdwörterbuch.* — Leipzig, 1977. — 824 S.
- Karulis — *Karulis K.* Latviešu etimoloģijas vārdnīca: 2 sēj. — Rīga: Avots, 1992. — 1 sēj. A—O. — 639 lpp.; 2 sēj. P—Ž. — 671 lpp.
- Mann — *Mann S.* An Indo-European comparative dictionary. — Hamburg: Buske, 1984—1990. — Fasc. 1—12.
- Polański — *Sehnert — Polański K., Sehnert J. A.* Polabian-English Dictionary. — The Hague; Paris: Mouton & Co, 1967. — 239 p.
- Rudn. — *Rudnyčkyj J. B.* An Etymological Dictionary of the Ukrainian Language. — Winnipeg; Ottawa, 1962—1980. — Vol. I—II.
- Shevelov Hist. phonol. — *Shevelov G. J.* A historical phonology of the Ukrainian language. — Heidelberg: Winter Universitätsverlag, 1979. — 809 p.
- Shevelov Prehistory — *Shevelov G. J.* A Prehistory of Slavic. — New York: Columbia Univ. Press, 1965. — XX + 662 p.
- Světém zvířat — *Hanzák J., Felix J., Frank S., Vostradovský J.* Světém zvířat. IV díl. — Praha: Albatros, 1969. — 618 s.
- ZVSZ — *Kopečný F.* Základní všeslovanská slovní zásoba. — Praha: Academia, 1981. — 483 s.

на¹ (прийменник), *на-* (префікс); — р. бр. др. болг. м. схв. *на, на-*, п. ч. слц. вл. слн. *па, па-*, стсл. **на, на-**; — псл. *па*; — споріднене з прус. *па* «на, згідно, по», по «тс.», лит. *пиб* «від, з», лтс. *пио (па)* «тс.», гр. *ἄνω* «вгору, нагору», *ἀνά* «вгору, вгорі, на», лат. *ап-* «вгору», ав. *апа* «через, вздовж», гот. *двн. апа* «на, в, проти», нвн. *ап* «на»; іє. **ап*, **апō*, **пō*. — Фасмер III 33; Черных I 553—554; ЭСБМ 7, 159; Brückner 351; Machek ESJČ 387; Holub—Kop. 237; Schuster-Šewc 977; Младенов 314; Skok II 495—496; Bezlaј ESSJ II 209; ЭССЯ 21, 185—187; ESSJ Sl. gr. I 115—123; Fraenkel 511; Būga RR II 499—502; Walde—Hofm. I 43—44; Kluge—Mitzka 20; Pokorny 39—40. — Пор. у-

на² (частка) «ось, бери», *на́те* «беріть»; — р. *на, на́те*, бр. *на, на́це*, п. *па, пасіе, па́сі*, ч. слц. *па, пате*, вл. *па, па́е*, нл. *па, па́а, патеј* (дв.), болг. м. *на*, схв. *на̇*, слн. *па, па́те* (мн.), *па́та* (дв.); — псл. *пā*; — очевидно, похідне від вказівної займенникової основи іє. **п-*, тієї самої, що і в частках *но, о-н, ге-н*, займеннику *ві-н*, у лит. *пā* «ну; так», *пō* «тс.», лтс. *па* (вигук погрози і відгону), гр. *οὕ* «так, справді», лат. *пē* «так, вірно», дінд. *пā-пā* «по-різному, так і сяк»; елемент *-те* (-*te*, слн. -*ta*) походить з дієслівної форми 2-ї ос. множини (і двоїни) і був доданий до вигуку, очевидно, вже в праслов'янський період. — Черных I 554; Фасмер III 33; Преобр. I 587; ЭСБМ 7, 159; Brückner 351—352; Machek ESJČ 387; Schuster-Šewc 977—978; Младенов 314; Skok II 495; Bezlaј ESSJ II 209—210; ЭССЯ 21, 185—187; ESSJ

Sl. gr. II 432—433; Fraenkel 477; Walde—Hofm. II 150; Boisacq 655. — Пор. **він, ген², но¹, ня, он¹.**

на³ «ну» (вигук захоплення у виразі *такий, що на*); — очевидно, етимологічно тотожне з *на²* «ось, бери» (див.).

[наба́гнути] «пригадати, вигадати»; — результат видозміни значення **[наба́гнути(ся)]** «дуже захотіти» через проміжну ланку «подумати про предмет бажання, пригадати щось бажане». — Див. ще **багті́, на¹**. — Пор. **збагну́ти**.

[наба́дкати] «наколоти» ВеЛ; — очевидно, запозичення зі словацької мови; слц. *badkat'* «підсміюватися, підмовляти» (давніше «поколювати») пов'язане з ч. ст. *body, bósti* «колоти», яке відповідає укр. *бості́* (див.).

[набаду́рати] «знайти» Ж; — очевидно, пов'язане з **[баду́ритися]** «штовхатися (вештатися)», як *наді́бати* «знайти» пов'язане з *ді́бати, найті́, нахо́дити* з *іті́, ході́ти*, п. *paleźć* «знайти» з *leźć* «лізти». — Див. ще **бада́тися, на¹**.

набакі́р, **[набе́кір** МСБГ, *набекре́нь* Ж], **[перебакі́ритися]** «перегнутися, перехилитися» Ж; — р. *набекре́нь*, бр. *набакі́р*; — запозичення з польської мови; п. *па bakier* «набакир» утворене з прийменника *па* і складної запозиченої основи *bakier*, яка походить від нім. *back kehren* (плотарська команда) «назад повертати» (фактично «наліво», бо лівий борт був у стернового за спиною), що складається з прислівника *back* «назад», пов'язаного з *двн. bah* «спина», *дісл. bak*, *дангл. bæc*, *англ. back* «тс.», і дієслова *kehren* «повертати», від якого походить і укр. *ке-*

рувати. — Фасмер—Трубачев I 146—147; ЭСБМ 7, 161; Brückner 12; Sadn.—Aitz. I 229—230; Kluge—Mitzka 43. — Див. ще **керувати, на¹**.

набалдашник; — запозичення з російської мови; р. *набалдашник*, *набалдачник* походить від не вживаного тепер **балдак*, запозиченого з тюркських мов; пор. тур. *baldak* «ефес шаблі; кільце», тат. каз. *балдак* «тс.»; менш переконливе пов'язання (Фасмер III 34; Желтов ФЗ 1876/1, 24) з р. [балда́] «дрючок». — Черных I 554; Фасмер I 114; Преобр. I 588; Богатова РР 1982/4, 130—133; Шипова 241—242; Korsch AfSIPh 9, 487.

[**набаркати**] «набрехати» Ж, [*набархати*] «тс.» Ж; — префіксальне утворення від незасвідченого **баркати* «балакати, базікати», очевидно, пов'язаного з *бари* «теревені», *барити* «затримувати, загаювати», псл. *bariti* «говорити, балакати». — Див. ще **бари, барити**.

набат; — бр. болг. *набат*; — запозичення з російської мови; р. *набат* «удари дзвону як сигнал тривоги», ст. *набатъ* «великий мідний барабан» запозичене з арабської мови, очевидно, через тюркське посередництво; ар. *naubat* «сигнал труби; барабанний бій», *pubāt* «нещастя, біда» є похідними від дієслова *pauba* (*nāba*) «спіткати, вразити». — Черных I 554; Фасмер III 34; Преобр. I 558; ЭСБМ 7, 162; Шипова 242; Lokotsch 125.

[**набахтүрити**] «забити дурницями (голову)»; — бр. [*набахтүриць*] «жадібно напиться; надмірно налити», [*набухтөриць*] «надмірно налити», [*набухтөрицца*] «жадібно, надмірно напиться»; — результат афективного розширення і видозміни значення основи *набу́хати* «занадто багато налити, накласти», аналогічний до [*набэхтатися*]. — Див. ще **бух**. — Пор. **набэхтатися**.

набгом — див. **бгати**.

[**набэбратися**] «нажертися» О; — похідне утворення від [*бэбрити*] «жертити» О, етимологічно неясного, очевидно, афективного утворення.

[**набэзбаш**] «без пастуха»; — результат злиття прийменника *на* зі словом *бэзбаш*, що виникло, очевидно, внаслідок злиття і скорочення виразу *без бачі* «без пастуха». — Див. ще **бача, без², на¹**. — Пор. **бэзбач**.

[**на-бэзрік**] «ніколи; без терміну», [*набэзрік*] «тс.» Корз; — результат деетимологізації виразу [*без рік*] «через рік», у якому [*без*] «через» втратило своє діалектне значення і набуло більш звичайного для нього значення «з відсутністю». — Коломієць Мовозн. 1967/3, 52. — Див. ще **без², на¹, рік**.

[**набербэрити**] «намішати, набовтати»; — афективне утворення без виразного словотворчого зразка.

[**наберэжник**] (орн.) «перевізник, *Tringa hypoleucos* L.» Шарл; — похідне утворення від *бэрег*; назва зумовлена тим, що перевізник селиться на піщаних берегах і обмілинах річок і струмків. — Птицы СССР 260—261; БСЭ 32, 384. — Див. ще **бэрег, на¹**.

[**наберэзка**] (ент.) (у назві *н. кошлатка* «п'ядак (п'ядун) березовий, *Amphidasis betularia*») Ж; — похідне утворення від *берэза*; назва зумовлена тим, що гусінь цього виду п'ядаків живиться листям берези. — БСЭ 35, 395—396; Уранія Tierg. III 589. — Див. ще **берэза¹, на¹**.

[**набетэжитися**] «забруднитися» О; — похідне утворення від [*бетэги*] «відходи при молотьбі, сміття», пов'язаного з [*бетлах*] «тс.» (див.).

[**набэхтатися**] «нажертися»; — очевидно, запозичення з польської мови, зближене з *набэхкатися* «тс.», афективним утворенням, похідним від вигуку *бех*; п. *pabechtać* (*głowe, uszy*) «набубніти, забити (голову, вуха)», *bechtać* (*głowe*) «забивати теревенями» може бути зіставлене з м. *набавта се* «нажереться», *набавта* «напхає, наб'є; набалакає», болг. *набѣхтя* «наб'ю, поб'ю», *бѣхтя* «б'ю, ударяю», пов'язаними чергуванням голосних з основою *бух* звуконаслідувального походження. — БЕР I 105. — Див. ще **бух**. — Пор. **бех¹**.

[набиліти¹] «натрапити» О, [набі-льовати, набіліти] «тс.» О; — неясне.

набиліти² — див. биліти.

[набір-набір] (вигук, яким підкликають овець) Мо, [набёр] «тс.» ВеБ; — результат злиття частки на² і вигука бир¹ (див.).

[набіруванка] «спосіб вишивання щільно розташованими стібками» ЛБ VII; — бр. набór «різноманітні узори, вишиті так званним шиттям в хрест»; — очевидно, похідне утворення від дієслова набирати з виразу набирати узор «вишивати». — Див. ще брати, на¹.

[набівка] «верхня половина ляди у ткацькому верстаті; лядя», [набівки] «складова частина ткацьких кросен» Ж, О, [набілки] «тс.» Ж, Л, ДзАтл II, [набілки] «ляда; хвосту у ляді», [набіля] «ляда у ткацькому верстаті» ДзАтл II, [набіля] «тс.» О; — р. набілки, бр. набілицы, [набелкі, набілки] «тс.»; — похідне утворення від біло, псл. bidlo «ляда» (пор. п. bidły, ч. bidlo, слц. bidlá, схв. бйло, слн. bílo «тс.») з діалектним переходом л у ў (в) і и в і. — Трубачев Рем. термиол. 131—132; ЭСБМ 7, 164; ЭССЯ 21, 207. — Див. ще біло², на¹.

[набій] (ент.) «гусінь ведмедиця, Arctia L.; чорна гусінь МСБГ»; — результат словотворчої видозміни підбій «тс.» — Див. ще підбіг.

[набілете] «звести на когось наклеп» Корз, [набиліти] «тс.» МСБГ; — результат видозміни деетимологізованої форми [набиліти] «натякнути», зближеної з основою прикметника білий (біліти). — Див. ще биліти.

набір «у борг» СУМ, Г, набór УРС, [набур] «тс.» Корз, [набірок] «взяття в борг» Ж, [наборціти] «наробити боргів» О; — результат фонетичної видозміни і деетимологізації виразу на борг з наближенням до набирати; набір. — Див. ще борг, на¹.

[набічувате] «напхати» Корз; — очевидно, замість *[набичувати] «набити», афективного утворення з пере-

носним значенням, похідного від бичувати «бити бичем». — Див. ще бич, на¹.

[наблішкатися] «набратися, нахвватися, брати у великій кількості»; — неясне.

набоб «великий багач, що нажився в Індії; намісник в Індії; титул індійського князя», набаб «тс.»; — р. бр. набоб, п. pabob, pabab, ч. слц. pabob, схв. набоб «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. pabob «набоб» походить від гінді pawwāb (pabāb) «виборний урядовець Індії; придворний титул, зокрема князів», яке зводиться до ар. pawwāb, множини від pā'ib «депутат, уповноважений, намісник, губернатор», пов'язаного з дієсловом pāba (основа p-w-b) «він зайняв чиесь місце». — СІС² 567; Kopaliński 654; Kleip 1025.

[набовганити] «багато налити, накласти» ЛексПол; — префіксальне утворення від незасвідченої дієслівної основи, запозиченої з тюркських мов; пор. кипч. булбан «мутитися, змішатися», похідне від кипч. крим.-тат. каз. булба «мішати, перемішувати, збовтувати», спорідненого з монг. bulya «заколот». — Радлов IV 2, 1848—1849; Räsänen Versuch 88. — Пор. болгарин.

[набогастій] (орн.) «польовий жайворонок, Alauda arvensis L.» Шарл, ВеНЗн, [набогастійко] «тс.» Шарл, [набогастійка] «коноплянка, Silvia tubecula» Ж; — Желехівський, посилаючись на Верхратського, виникнення назви пояснює тим, що пташка не дуже втікає від людини («стоїть як на Бога»). — Желехівський I 465. — Пор. богастійник.

набоженство «богослужіння», [набоженство] «тс.; побожність» Ж; — запозичення з польської мови; п. pabożeństwo «тс.», споріднене з ч. náboženství «релігія, віросповідання, Закон Божий», слц. náboženstvo «тс.», вл. paboženstwo «релігія, релігійне вчення», е похідним утворенням від прикметника

пабо́зпу, утвореного від іменника *bóg*, якому відповідає укр. *бог'* (див.).

[**набомбуритися**] «надутися» Мо; — результат видозміни незасвідченої форми **набуритися*, якій відповідає схв. *набу́рити се* «тс.», під впливом форми **набамбу́литися* «тс.». — Див. ще **бамбу́ла**.

[**набородник**] (бот.) «козелець, *Tragopogon Tougn.*» Мак, [*набородник*] «тс.» Мак; — р. *козлотородник*, бр. *казлабарод*, п. *kozibród*, *kozia broda*, ч. *kozi brada*, слц. *kozia brada*, слн. *kózja bráda* «тс.»; — похідне утворення від *борода́*; мотивація назви (у т. ч. і наукової лат. *Tragopogon* від гр. *τραγοπέπων*, букв. «цапина борода») остаточно не з'ясована; пояснюється зовнішнім виглядом нерозкритого кошика квітки (Нейштадт 584) або нижнього пристеблогового листа чи обвисаючих приквітків після цвітіння (Machek Jm. rostl. 235). — Див. ще **борода́**.

[**набочник**] (бот.) «м'ята, *Mentha L.*» О; — результат видозміни деетимологізованої форми [*надбшник*] «тс.» (див.).

[**набридіти**] (*набриділо кого* «хтось став шаленим») Ж, [*набридистий*] «вередливий, божевільний, шалений» Ж, [*набридка*] «тс.» Ж, [*набрéда*] «тс. Ж; баляндрасник; вередун О», [*набрóдень*] «вередун; божевільний» Ж; — похідні утворення від основи *бред(ня)* «дурниці»; фонетична форма *-брид-* є результатом діалектного переходу *е* в *и* і пізнішого зближення з основою *брид-(нути)*. — Див. ще **бредня́**.

[**набрита́тися**] «нахвататися, набратися»; — неясне.

[**набряч**] (бот.) «*Cystopus Lev.*» Мак; — очевидно, похідне від *набряка́ти*; мотивація назви неясна. — Див. ще **бря́кнути**.

[**набува́ти**] «назувати»; — результат контамінації форм [*обува́ти*] і *назува́ти* (морфологічного перерозкладу форми *об-увати* → *о-увати* з приєд-

нанням префіксального **б-** до кореня і осмисленням початкової частини префікса *об-* як цілого префікса *о-* та наступної заміни цього *о-* префіксом *на-*). — Див. ще **взу́ти, на¹, о¹**.

[**набундзьобитися**] «набундючитися, набурмоситися, сердитися, ставати нестриманим» Ж; — результат афективної видозміни форми *набундю́читися*, похідної від *бундю́читися* (див.).

набу́ти «придбати», *набува́ти, набува́льник, набува́ч, [набу́ток]* «костюм» Пі, *набуття́*; — бр. *набыць* «придбати», п. *паву́с*, ч. *паву́ти*, вл. *паву́с*, нл. *pabyś* «тс.»; — своєрідне похідне утворення від дієслова *бу́ти*, паралельне до *нажи́ти* від *жи́ти*, властиве, головним чином, західнослов'янським мовам і, очевидно, запозичене в українську й білоруську з польської; пор. більш закономірне утворення з тим самим значенням від основи фактитива *baviti* до *byti* у південнослов'янських мовах: болг. *набáвя* «придбаю», м. *набави* «придбає», схв. *набавити* «придбати», слн. *пabáviti* «тс.»; пор. також збереження більш закономірного значення у р. [*набы́ть*] «прибути, збільшитися, примножитися; приєднатися до інших». — ЕССЯ 21, 220. — Див. ще **бу́ти¹, на¹**.

[**набухто́рувати**] «нацьковувати, під'юджувати» Па; — неясне.

[**набу́яте**] «обдурити» Корз; — похідне утворення від давнього **бу́й* «дурний»; — пор. др. *бу́й*, стсл. *воуи* «тс.; дикий, зухвалий, сильний». — Див. ще **бу́яти¹**.

[**нав¹**] «домовина, труна» Ж, [*нава́*] «тс.» Ж, Пі, [*навк*] «мрець» Ж, *Навський (Великдень)* «мертвецький (Великдень)» (у четвер останнього тижня Великого посту) Ж, [*навська (дошка)*] «апендицит» ЛексПол; — р. [*навь*] «мрець», др. *навъ, навь, навие* «тс.», ч. ст. *пав* «потойбічний світ», *пáва, павá* «тс.», слц. *павá* «житло для добрих душ», болг. м. *на́ви* «злі духи, що мучать породілля», слн. *пáвje* «некро-

поль; [душі нехрещених дітей (у казках)]», *pávček* «похоронний дзвін», стсл. **навь** «мрець»; — псл. *pavь* «мрець, смерть», пов'язане з *puti* «нити»; — споріднене з лтс. *pàve* «смерть», *pàvêt* «умертвляти», лит. *põvyti* «тс.», *põve* «смерть, пригнічення, мука», прус. *powis* «труп; тулуб», гот. *paus* «труп, мрець», дісл. *pāg* «труп», гр. *νενευκέναι* «помирати»; далі пов'язується з гр. *ναῦς* «корабель», лат. *pavis* «тс.», спочатку як назва «корабля мертвих», що набула далі значень «мертві», «смерть». — Фасмер III 35; Преобр. I 588—589; ЭСБМ 7, 273—274; Machek ESJČ 391; Младенов 317; Bezlaž ESSJ II 216; Трубачев Сл. языкозн. 1988, 310—311; Mikl. EW 211—212; Trautmann 201—202; Топоров LP 8, 209; Fraenkel 509; Mühl.—Endz. II 703—704; Stang 39; Гамкрелидзе—Иванов 825; Pokogny I 756. — Див. ще **нав²**, **ніти¹**. — Пор. **ма́вка**.

[**нав²**] «середня частина храму, неф» Ж, [*náva*] «тс. Ж; корабель Пі»; — запозичення з польської мови; п. *pawa* «корабель; неф», як і ч. ст. *páv*, *páva* «тс.», схв. *náv* «корабель», *náva* «тс.», походять від лат. *pāvis* «корабель», спорідненого з дінд. *pāuñ*, вірм. *pav*, гр. *ναῦς*, дірл. *pāu* «тс.»; чеські форми виводяться (Machek ESJČ 391) через італійське посередництво (іт. *nave* < лат. *pāvis*). — Brückner 243, 378; Sl. wug. obcuch 503; Walde—Hofm. II 148—149; Pokogny 755—756. — Пор. **аргона́вт**, **астрона́втика**, **космона́вт**, **навіга́ція**, **неф**.

нав- (складний префікс у словах типу *наввіпередки*, *навзаводи*, *навко́лишки*, *навко́ло*, *навко́сі*, *навкула́чки*, *навмання́*, *навпакі́*, *навперева́ги*, *навперёд*, *навперейми*, *навпіл*, *навпо́мацки*, *навпросте́ць*, *навпроти*, *навпряме́ць*, *навспра́вжки*, *навсто́ячки*, *навтьо́ки*, *навтякі́*, *навхрест*, *навшпіньки*); — бр. *наў-*; — результат злиття прийменника *на* з префіксом *у-* (звідка *о-*) відповідної прислівникової (спочатку здебільшого іменникової) ос-

нови (напр., *узаводи*, *уко́ло*, *о́коло*, *уко́сом*), який у положенні після **а** стягався в нескладове **ў**; після сформування складного префікса *нав-* він міг з'явитися і там, де префіксального *у-* чи *о-* в вихідній основі не було. — Див. ще **на¹**, **о¹**, **у¹**.

нава́га (іхт.) «вид тріски, *Eleginus pavaга*», *нава́жий*, *нава́жачий*; — ч. слц. *pavaга*, болг. *нава́га*; — запозичення з російської мови; р. *нава́га* походить від саам. *pāvag* «тс.». — Фасмер III 34; Черных I 554.

[**нава́дитися¹**] «повадитися, унадитися» Ж; — пов'язане з [*ва́дкій*] «охочий, схильний» (див.).

[**нава́дитися²**] «задумати, наміритися» Ж; — очевидно, результат видозміни семантично і фонетично близького слова *нава́житися*, зближеного з основою слів (*по*)ва́дитися, [*ва́дкій*] «охочий». — Див. ще **вага́**. — Пор. **ва́дкій**.

[**нава́дник**] «наклепник, нацьковувач, причепа» Ж; — пов'язане з *ва́дити* «шкодити, наговорювати» (див.).

[**навалува́ти**] «набігти, зійтися натовпом»; — похідне утворення від виразу *валом валити* «рухатися натовпом», *валува́ти*, пов'язаних з *валіти* «тс.» (див.).

[**навапсі́ти** (*вус*)] «намазати восковою помадою» Ж; — похідне утворення від **вапсі́ти* «тс.», запозиченого зі східнороманських мов; молд. *вапсі́* (*вопсі́*) «фарбувати», рум. *văpsí* (*vo-psí*) «тс.» походять від стсл. **вапса́ти** (болг. *ва́псам*) «тс.», яке зводиться до сгр. *βάπτω* (аор. *βάψαι*) «занурюю; фарбую», спорідненого з дісл. *kvefja* «занурювати, душити». — СДЕЛМ 78; DLRM 960; БЕР I 118; Младенов 57; Frisk I 218—219.

[**навда́к**] «навряд», [*навда́ку*]; — р. [*навда́ку*], бр. [*наўда́ку*] «тс.»; — результат злиття прийменника *на* з іменником [*уда́ка*] «удача; талан»; первісне значення «на щасливий випадок; хіба що коли пощастить». — Див. ще **да́ти**, **на¹**.

[**неверлє**] «навпаки; навпростець; (сказати) грубо навпрямки», [*навверлє*] «тс.»; — результат злиття префіксів *на-*, *нав-* з тією самою основою, що і в словах *верлò* «дишло кінського привода» (що вертиться), [*верлобкий*] «такий, що крутить очима» (?); первісне значення «навпаки, навпроти, прямо». — Див. ще **верлò**, **на¹**, **нав-**.

[**наверніня**] «лиха поведінка» О; — неясне; можливо, пов'язане з [*навіритися*] «набриднути, надокучити».

навертати «переконуючи, схилити» (до іншої віри і под.), [*навертник*] «той, хто навертає» Ж; — калька стсл. **обращати** (р. *обращать*) «тс.», яка, в свою чергу, є калькою гр. ἐπιστρέφω «повертаю, навертаю». — Див. ще **вертіти**, **на¹**.

[**навертник**] (бот.) «приворотень, *Alchemilla vulgaris* L.» Мак, [*наворотень*] «тс.»; пижмо, *Tanacetum vulgare* L. Мак», [*наворотник*] «тс.» Ж, [*наворотиш*] «тс.»; ранник, *Scrophularia podosa* L. Мак», [*навороток*] «пижмо» Мак, [*наворотиня*] «тс.» Мак, [*перевертниця*] «приворотень» Мак, [*привертень*, *приворит*] «пижмо» Мак, [*приворót*] «приворотень» Мак; вероніка, *Veronica chamaedrys* L., *пріворотень* «*Alchemilla vulgaris*; [пижмо; маруна щиткова, *Purethrum corymbosum*; гніздівка, *Neottia nidus-avis* L.]»; — р. [*приворот*] «приворотень», п. *prawrotnik* «приворотень», *przywrotnik* «тс.», [*przewrotnik*] «пижмо», *wrotnicz*, ч. *vrátič*, [*vrátička*, *vrátička*, *vrátýč*], слц. *vrátič*, болг. *враті́ка*, [*враті́га*, *върті́ка*, *върті́га*, *въртлі́га*, *вратлі́га*], схв. *вратић*, *врати́ч*, *вратика*, *пoврати́ч*, слн. *vrátič* «тс.»; — похідні утворення від псл. основи *v^hrt-/vort- «повертати»; назви зумовлені приписуваною пижму і, очевидно, приворотню та іншим відповідним рослинам здатністю повертати щось втрачене — близьку людину, дівоцтво, корові молоко та ін. (пор. назву любистку *приворотне зілля*). — Шамота 144; Brückner 633; Machek ESJC 699; БЕР I 182. — Див. ще **вертіти**, **на¹**, **пере-**, **при-**.

[**навершня**] (бот.) «паразитичний грибок, *Pegonospora Corda*» Мак, [*навершняки*] «*Pegonosporeae*» Мак; — суфіксальне утворення на основі сполучення прийменника *на* з іменником *верх*; назва зумовлена тим, що цей грибок з'являється на молодих пагонах і листках рослин. — К. Wizner, *Róże w ogródku*, Warszawa, 1970, 206—207. — Див. ще **верх**, **на¹**.

навзаводи «шодуху; наперегони»; — результат ускладнення префіксом *на-* прислівника *узаводи* «тс.». — Див. ще **вєсті**.

навздогін, *наздогін*, [*наздогón*] Ж, *навздогінці*, [*наздогінці*] Ж, (Me); — р. [*навдогón*, *навдогónку*], бр. *наўздагón*; — результат ускладнення префіксом *на-* прислівника *уздогін*, злиття прийменника *на* з іменником **уздогін*, **здогон*, **здогінка* (останнє в формі місцевого відмінка). — Див. ще **гна́ти**, **до¹**, **з³**, **на¹**, **нав-**.

на́взна́к «горілиць, на спину, назад» Г, Ж, *навзнакі*, [*на́взнач* ВеБ, *на́взнак* Корз, *на́знач* ВеБ, *на́бзнак* Ж] «тс.»; — р. [*на́взнак*, *на́взначь*, *взнак*, *взначь*] «тс.», п. *па wznak* «горілиць, на спині», ч. *vznak* «спиною, навзнак», слц. *пазнак* «навзнак», вл. нл. *знак* «навзнак; спиною; головою наперед», болг. *възнак* «тс.», схв. *наўзнак* «навзнак; за спиною, ззаду», *наўзнако*, *наўзначащє* «тс.», слн. *navznák* «навзнак», *vznák*, стсл. **възнак** «тс.»; — праслов'янське утворення з прийменників *па*, *въз* і остаточно не з'ясованого компонента *пакъ*, збереженого в схв. *на́ком* (*на́кон*) «після, за», що найбільш переконливо тлумачиться (Топоров LP 8, 194—206) як споріднений з лтс. *pãkt* «іти, приходити», *iepãkt* «доспівати, дозрівати», *pãkãms* «наступний, майбутній», лит. *põkti* «спіти, дозрівати», *põktis* «бігати наввипередки», дангл. (ge)nægan «наближатися, брати», нвн. *pañen* «наближатися», *pañ* «після», лат. *peso* «убиваю, знищую», посео «шкоджу», гр. *vénuç* «мертвий», тох. В *pãk-* «знищувати», А «зникати»,

дінд. *pásyati* «втрачається, зникає» (іє. **nek-*/**nek-* «переміщуватися, доходити, наближатися, опускатися»); менш переконливе зіставлення з дінд. *pākaḥ* «небо» і тлумачення як результату розширення компонентом *-kḥ* приємника *pa*, подібно до *ra-kḥ*, *rgo-kḥ*, **reg-kḥ* та ін. (Фасмер III 34; Holub—Kop. 240; Zubatý St. a čl. I 2, 373—388), як результату контамінації *nikḥ* «ниць» і *orakḥ* «зворотний» (БЕР I 204), як похідного від гіпотетичного **g'(e)ṇḥ* «спина, хребет» (Трубачев ВЯ 1957/2, 93), як результату видозміни гіпотетичної форми **napika*, від якої виводиться р. *наизнанку* (Machek ESJC 392), як відповідника до двн. *hnach* (*hnacch*) «потилиця, загривок», нвн. *Nacken* «тс.» (Mikl. Lex. 405) або до двн. *apka* (*apcha*) «в'язи» (Mikl. EW 211). — Черных I 555; Преобр. I 588; ЭСБМ 7, 269—270; ЭССЯ 21, 200. — Див. ще **на¹**, **уз**.

[**навзнич**] «навзнак» Ж, [*навзнич* Ж, *навзнік* До] «тс.»; — р. *навзничь*; — результат деетимологізації форми *навзнак* (*навзнач*) і зближення її основного компонента *пак-* з основою *пик-*, наявною в словах *нікнути*, *ниць* та ін. — Черных I 555; Преобр. I 588; ЭСБМ 7, 270. — Див. ще **навзнак**, **нікнути**.

[**навід**] (у виразі [*н. робити*] «сприяти») О; — результат стягнення незафіксованого виразу **на угід* «на догуду», пов'язаного з *годіти*. — Див. ще **год**, **на¹**.

навідіти «любити; [відвідувати Ж]», [*навість*] «дружба, прихильність», [*нависний*] «приємний, бажаний» Ж; — п. ст. *pauidzieć* «любити, сприяти, радобачити», ч. *nauiděti* «любити; (ст.) ревнувати», *naivist* «любов»; — псл. *nauiděti* «ревнувати», букв. «наглядати», похідне від *viděti* «бачити». — Machek ESJC 392. — Див. ще **вид**, **на¹**.

[**навижя́ти**] «прощатися з pokійником» ЛексПол; — результат видозміни др. *навѣжати* «відвідувати», пов'язаного з *вѣдати* «знати». — Див. ще **відати**.

на́вик, *на́вичка* — див. **звика́ти**.

[**навиля́діти**] «вилюдніти; навчитися, звикнути» Г, Мо; — неясне; можливо, пов'язане з бр. [*алюдзець*] «вирости», яке зіставляється (Мартынаў Белар. лінгв. 1972/1, 16—17) з схв. *льўда* «щось велетенське, велетень, гігант», *льўдина* «тс.» і розглядається як можливе запозичення з готської мови (гот. *liudan* «рости»); можна припустити і результат видозміни форми *вилюдніти*, пов'язаної з *люд* (*люди*) (пор.).

[**навину́тися**] «навернутися, зустрітися, трапитися»; — запозичення з польської мови; п. *pawiąć się* «тс.», деетимологізоване і зближене з *pawiąć* «навивати», походить від псл. **pa-vitnoṭi*/*pa-větnoṭi* «послати, повідомити», до якого зводиться й укр. *навіну́ти* (див.).

[**навиня́ти**] «навивати» Пі; — вторинне ітеративне утворення від *навіну́ти* «навити». — Див. ще **віти¹**.

[**навиш**] «навскач» (?) Ж; скоріше «верхи»; — р. [*навышь*] «навскач» (?); — первісне значення в обох мовах «верхи»; утворене шляхом злиття приємника *на* з основою *виш-* «висота, верх» (пор. р. [*вышь*] «тс.»). — Див. ще **вись**, **на¹**.

навіга́ція «судноплавство; період плавання», *навіга́тор*; — р. болг. *на-вигация*, бр. *навіга́цыя*, п. *pawigacja*, ч. *pawigace*, слц. *pavigácia*, м. схв. *на-вигация*, слн. *pavigácija*; — запозичено, можливо, через польське посередництво, з латинської мови; лат. *pāvigatio* «судноплавство» пов'язане з *pāvigo* «пливу на судні»; утвореним з основ іменника *pāvis* «судно» і дієслова *ago* «жену, веду», як і дінд. *pāvājaḥ* «човняр», ав. *paṽaza-*, гр. *παυγός* «тс.» — SIC² 567; Черных I 555; Фасмер III 34; Смирнов 201; Kopaliński 659; Walde—Hofm. II 148. — Див. ще **а́гент**, **нав²**.

навіда́ти, *навіда́тися*, *на́від*, *навідач*, *навіда́ти*, *навідини*, *на́відка* — див. **відати**.

наві́дліг «навідмаш», [*відлі* Ж, *на-відлі*, *наві́длів*, *наві́гли* Ж, Ме, *наві́д-*

люд О, набдлив Л, набдливо Л, набдлив] «тс.»; — бр. [наводліў] (з укр.); — результат ускладнення прислівника відлі(в) префіксом на-; форма відлів мотивується тим, що рука розмахується від лівого боку вправо; форма з кінцевим г є результатом зближення деетимологізованого слова з основою ложіти (ліг), форми з -лив- вторинно пов'язані з основою лити. — ЭСБМ 7, 174—175. — Див. ще від, лівий¹, на¹.

навіжений «шалений, навісний», навіджений «тс.», навіженство, навіженіти; — бр. [навежоны], п. заст. pawiedzony «одержимий (божеством чи злими духами)»; — похідне від [навідіти] «навідати, відвідати» (у безособовому вживанні [його навіділо] «він утратив розум»), [навідітися] «збожеволіти»; отже, первісне значення «відвіданий духом»; пор. паралельний розвиток значення в досі чомусь не висвітленому ч. роšetilý «божевільний», похідному від *rošetiti «відвідати», що відповідає стсл. посѣтити, р. посетить «тс.». — Грінченко II 469—470; ЭСБМ 7, 180. — Див. ще відати, на¹. — Пор. навісний¹.

[навіз] «гній» Ж, [навозник] (ент.) «гноювик, Philonthus» Ж, [навозний] «гноювий» Ж, [навозіти] «угноїти» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. nawóz «гній», паралельне до р. навоз «тс.», пов'язане з дієсловом nawozić «навозити» і первісно означало «гній, навезений на поле». — Див. ще везті, на¹.

[навінути] «послати, відправити» Ж (у словнику Грінченка значення тлумачиться неправильно: «навеять»; пор. ілюстрацію: «Що Бог навине, того ніхто не мине»); — очевидно, походить від псл. *navětnōti «сповістити», пов'язаного з ітеративом *navětjati; можливо, що теперішнє українське слово походить від п. nawinać (nawinać się «з'явитися»), яке зводиться до іншого варіанта тієї ж праслов'янської основи *navitnōti. — Див. ще привіт. — Пор. навічний.

навіритися — див. звірити.

навісний¹ «шалений», навісніти «втрачати розум»; — похідне утворення від навістіти «навідати», вживаного в безособовому звороті, як і [навідіти], при позначенні стану божевілля. — Див. ще навіжений.

[навісний²] «ненависний, противний»; — результат видозміни форми ненависний під впливом навісний «шалений». — Див. ще ненавідіти.

[навісник] (про брата, який продає сестер; те саме, що навічник); — очевидно, результат видозміни давнішого [невісник] *«продавець жінок», похідного від [невіста] «жінка», вторинно зближеного з навісний; тлумачення Грінченка як «зіпсоване намісник» непереконливе. — Див. ще невіста. — Пор. навічник.

навіть¹, [навіт] «навіть», [наветь, навет Пі, навить О] «тс.»; — бр. нават «навіть»; — запозичення з польської мови; п. nawet «навіть» утворене з прийменника на «на» та іменника wet «закінчення судової справи; останні частування за столом» і первісно означало «нарешті»; п. wet, weta, як і ч. weta «кінець», походить від свн. wet (wette) «винагорода судді за закінчення судової справи; застава, заклад», спорідненого з двн. weti (wetti) «застава», дангл. wedd, дісл. wed, гот. wadi «тс.», лат. vas (vadis) «поручитель», лит. vaduoti «викупити заставлене», užvaduoti «заступатися»; змішування п. wet з укр. -віт (одвіт, привіт) (Кобил'янський Мовозн. 1972/3, 77) помилкове. — Шелудько 40; ЭСБМ 7, 173; Shevelov Hist. phonol. 174; Brückner 607; Kluge—Mitzka 857. — Див. ще вєти, на¹.

[навіть²] «віха, мала смерічка як знак, що в даному місці не дозволяється пасти» О; — очевидно, пов'язане з віть «гілка», вітка «тс.»; первісно такий знак міг робитися у вигляді прикріпленої до чогось гілки.

[навічний] «навісний, шалений»; — не зовсім ясне; може тлумачитися як

похідне від незасвідченої форми **навічати* «навідувати, відвідувати», яке могло бути рефлексом псл. **navětjati* «тс.», ітератива до *pavětiti* «відвідати»; щодо семантичних зв'язків пор. *навіжєний*. — Див. ще **навінути**.

[**навічник**] (про брата, який продає сестер, те саме, що [*навісник*]); — очевидно, результат видозміни форми [*невісник*] *«продавець жінок», зближеної з *навісний* і, далі, з [*навічний*] «навісний», тлумачення Грінченка як «зіпсоване *намісник*» непереконливе. — Див. ще **навісник**, **навічний**.

навіщати — див. **відати**.

навіщо — див. **віщо**.

[**навка**] «русалка, мавка (душа померлої нехрещеної дитини, що перетворилася в русалку)», [*нявка*] «один із злих духів; мавка», *мавка*, *мавський* (у виразі *М. Великдень* «Великдень русалок»); — п. *paўka* «мавка», [*paўka*, *tiāwka*] «тс.» (з укр.); — безпосередньо пов'язане з [*нав*] «домовина», [*навк*] «мрець»; форми *мавка*, [*нявка*] виникли в результаті деетимологізації і зближення з дієсловами [*мавкати*] «нявчати», *нявкати* «тс.». — Фасмер III 35; Преобр. I 588—589; Потєбня РФВ 1880/3, 194—195; SW II 944; Maček ESJC 390; Топоров LP 8, 209—210. — Див. ще **нав¹**. — Пор. **мав**, **мавка**, **няв**.

навкарáчки «рачком, на руках і ногах»; — утворення зі складним префіксом *нав-* від прислівника *карáчки* «тс.». — Див. ще **карáки**, **нав-**.

[**навкімітисі**] «набриднути, надокучити» О, МСБГ, [*навтємітися* тж, *навтьмітисі* О] «тс.»; — неясне; можливо, пов'язане з [*кєма*] «тяма», [*кємити*] «тямити», [*кімувати*] «здогадуватися».

навкóло «кругом», *наокóло*, *навкіл*, *наокіл*, *навкóлишній*, *наокóльний*; — бр. *навóкал* «навколо», слц. *paṵkól*, *паоколо*, болг. *набколо*, м. *наоколу*, схв. *на́около*, слн. *паокóлі* «тс.»; — результат злиття псл. *па о́коло* «на околицю», яке спочатку повинно було

вживатися лише для позначення мети чи пряму руху і тільки згодом стало означати також місце розташування; вважається також результатом контамінації ст. *вколо* і *наоколо* (ІУМ Морфологія 403). — Булаховський Вибр. пр. II 342. — Див. ще **кóло¹**, **кóло²**, **на¹**, **о¹**.

[**навкóпить**] «рикошетом» (про кидання камінців); — похідне утворення від дієслова *копитáти* «ударяти, стукати» за допомогою складного префікса *нав-*. — Див. ще **копíто**, **нав-**.

навкрíж, *наóкриж* — див. **óкриж**.

навманн́я, *навманá*, *навмані́*, *навманкі́*, *навманці́*, *навманя́к*, *навманя́кі* — див. **маніти**.

навмі́сний; — бр. *наўмісны*; — очевидно, недавнє (у Г і Ж не засвідчене) похідне утворення від прислівника *навмі́сне*, *навмі́сно*, мабуть, запозиченого з польської мови, як і бр. *наўмісна* «навмисно»; п. *paumyślnie* «навмисно» є результатом ускладнення форми *umyślnie* «тс.»; пор. укр. [*зумі́сне*] від *умі́сне*, *умі́сний*. — Див. ще **мисль**.

[**навмі́й**] «на умі, в думці» Лекс-Пол; — бр. *наўме́* «тс.»; — результат стягнення і видозміни виразу *на умі*, зумовленої, можливо, впливом прислівників з префіксальним *нав-* і займенника *мі́й* або дієслівної форми *умі́й*. — Див. ще **на¹**, **ум**.

[**навнува́ти**] «слабувати, хворіти» ВеУг; — запозичення зі словацької мови; слц. *paunúvat'* «завдавати багато труднощів» є похідним від *upúvat'* «завдавати труднощів, турбувати», пов'язаним з *upavit'* «утомити»; яке зводиться до ч. ст. *paviti* «морити», пов'язаного з *pava* «потойбічний світ», *pyti* «нити». — Maček ESJC 392. — Див. ще **нав¹**, **ніти¹**.

[**навоза́йка**] «не повністю навантажений віз» Ж; — запозичення з польської мови; п. *pawozajek* «візок» утворено з прийменника *па* та іменника *wóz* «віз». — SW II 208. — Див. ще **вєзті́**, **на¹**.

[**наволоч**] (бот.) «золотушник, *Solidago virga aurea* L.» Мак, [наволос] «тс.» Мак; — видозмінене запозичення з польської мови; п. *państwo, włość* «тс.» споріднене з укр. *волоть*; польська назва зумовлена волотистою формою суцвіття золотушника. — Див. ще **волот**.

наворотень, *наворотиня, наворотиш, наворотник, навороток* — див. **навертник**.

навпакі, [навпак] «навпаки», [наобпак] «тс.» Ж, [наопа́к] «навиворіт», [наопа́ч] «тс.», [навпакóвий] «виворотний» Ж, [навпачний] «суперечливий» Ж; — р. [наобпак] «навпаки, навиворіт», [наобпакo] «тс.», бр. [наўпакі], п. па орак «навпаки», ч. слц. паорак «тс.», болг. *набпак* «навиворіт», м. *наопаку* «тс.; навпаки», схв. *наопа́ко* «тс.», слн. паобрак «тс.; неправильно»; — результат злиття псл. па о(b)ракъ, па о(b)рако, па о(b)раку, що складалося з прийменника па і прикметника о(b)ракъ «зворотний» у різних формах роду і числа; ненаголошений голосний о після на- в українській мові редукувався в нескладовий *ў* (в). — Булаховський Вибр. пр. II 242; ЭСБМ 7, 271; Skok II 558—559; ЭССЯ 21, 193—194. — Див. ще **на¹**, **опа́к¹**.

навперейми «напереріз; наввипередки; наперебій»; — результат злиття складного префікса *нав-* з основою іменника *перейми* (мн.) «перехоплення»; ґрунтом для утворення прислівника був вираз [на *перейми*] Нед. — Див. ще **іма́ти**, **на¹**, **нав-**, **пере-**.

навперемін, *навперемінки, навперемінку, навпереміну, навперемінний*; — результат видозміни форми *наперемінку* із заміною префікса *на-* складним префіксом *нав-* під впливом форм типу *навпакі, навкулачки*. — Див. ще **міна́ти**, **нав-**, **пере-**.

[**навперіч**] «наперекір» Ж; — власне українське утворення зі складним префіксом *нав-* від основи *перєка* (*перєчити*). — Див. ще **нав-**, **перєка**.

[**навпík**] «навпроти, наперекір» Ж, [навпíк] «тс.» Ж; — неясне; можливо,

утворено на основі виразу **в піку* «тс.» за допомогою префікса *на-*.

на́впíл «пополам», [навпів, навпíль] «тс.» Ж; — очевидно, результат ускладнення прислівника [успíл] «пополам» префіксом *на-* з пізнішим опущенням *с*; форми могли утворитися і шляхом заміни префікса *на-* у слові *напів* (< **напíл* < **наполъ*) складним префіксом *нав-*. — Див. ще **пів**.

[**навпíр**] «наперекір, на зло»; — очевидно, результат злиття прийменника *на-* з іменником [ўпíр] «упертість». — Див. ще **на¹**, **пёрти³**, **у¹**.

[**навпóмірки**] (нести вдвох одне відро) «на середині коромисла, держа́чи коромисло за кінці», [нао́пóмірки] «тс.» Ме; — бр. [напóверкі] (нести вантаж) «удвох на середині палки, взявши її за кінці», [напóвірки, напóверку, напóвірку] «тс.»; — неясне.

навпóчіпки, *напóчіпки*; — результат ускладнення прислівника *пóчіпки* префіксами *нав-*, *на-*. — Див. ще **на¹**, **нав-**, **чіпа́ти**.

[**навправе́ць**] «навпростець», [навправці] «тс.» Ж; — результат злиття префіксів *на-*, *нав-* з основою іменника [праве́ць] «напрямок». — Див. ще **на¹**, **нав-**, **пра́вий**.

[**навпрачки́**] «навпростець»; — результат видозміни деетимологізованої форми *навпрошки́* «тс.» (див.).

[**навпрéк**] «у профі́ль» Ж; — очевидно, результат видозміни форми і значення запозиченого слц. па ргіек «на зло», паргіек «всупереч, незважаючи на», що складається з прийменника па та іменника ргіек «упертість», спорідненого з укр. *перєка, перєчити*. — Див. ще **нав-**, **перєка**.

[**на-в-прибузь**] «на босу ногу, голубіськи» Ж; — результат фонетичної видозміни запозиченого з польської мови прислівника **прибось*, п. *rgzyboś* «тс.», утвореного з прийменника *rgzy* «при» і основи *bos-* «босий», і ускладнення його префіксальним компонентом *нав-*. — Див. ще **бóсий**, **нав-**, **при**.

навпрісідки, *навпрісїядки*, *напрісідки*, *напрісїядки*; — р. *впрісїядку*, бр. *упрїсїядкі*; — результат злиття прийменника *на* з виразом *у прісїядки* або з іменником *прісїядки*, який зберігся у виразі *у прісїядки*; два варіанти кореня *сід-* і *сїд-* зводяться до основ інфінітива (*сідати*) і теп. часу (*сїяду*). — Див. ще **на¹**, **нав-**, **при**, **сидіти**, **у¹**.

на́впрóст «навпростець»; — р. *на́просто*, бр. *наўпрóст*, п. *па wprost* «тс.»; — результат злиття прийменника *на* з прислівником *упрóст* «навпростець». — Див. ще **прóстїй**.

навпросте́ць, [*напросте́ць*, *навпросткі́* Л, *напросткі́* Ж]; — р. [*напросткі́*] «просто», бр. *напрасткі́* «тс.»; — результат злиття прийменника *на* з невідомими сучасній мові виразами **у простець*, **у простки* або з іменником **простець*, **простки*, похідними від прикметника *прóстїй*. — Див. ще **на¹**, **прóстїй**, **у¹**.

навпрошкі́ «навпростець», [*навпражкі́* (Кол.), *напрошкі́*, *напроцкі́* Ж, *о́прашки* Ж] «тс.», [*о́прошкувати́*] «ходити навпростець»; — результат деетимологізації форми *навпросткі́* (*напросткі́*) і, очевидно, зближення її з основами *просіти* (*прошу́*), *протїти* (*про́ща*) та ін. — Див. ще **навпросте́ць**.

[на́вра] «дуже мокра, дощова погода» МСБГ; — видозмінене запозичення з молдавської мови; молд. *ноур* «хмара» (рум. пог «тс.») зводиться до лат. *pūbilus* «хмарний», похідного від *pūbes* (< **snoudhis*) «хмара», спорідненого з ав. *snaoda-* «тс.», кіпр. *pudd* «туман», гр. *νῦθόν* «глушина, темрява». — СДЕЛМ 280; DLRM 545; Walde—Noth. II 183.

[навр́атитися] «пристати, домагуючись чогось», [*навр́іпиться* Чаб, *навр́іпитися* Ва] «тс.», *навр́атливий* «нав'язливий», [*наповр́атитися*] «упертися, наполягти», [*наповр́етитися*] «напосістися, затятися, вперто наполягати» Ме, [*наповр́ітитися*] «твердо вирішити щось зробити» ЛексПол, [*на-*

повр́етливий] «нав'язливий» (Ме), [*напувр́етливий*] «упертий» Корз; — похідні утворення від др. *ратитися* «ворогувати», *ретитися* «змагатися, прагнути», пов'язаних з іменниками *рать* «військо, війна, напад, боротьба, ворожнеча», *реть* «старанність, ревність, завзяття, змагання, суперечка». — Див. ще **рать**, **ретельний**. — Пор. **зр́атитися**.

[навратлик] (бот.) «приворотень, *Alchemilla vulgaris* L.» Мак, [*навратник*] «тс.» Мак, ВеНЗн, [*навратнік*] «пижмо, *Tanacetum vulgare* L.» Мак, [*навраток*] «тс.» Мак; — запозичення з діалектів чеської або словацької мови; чеські чи словацькі форми, відповідники до укр. *наворóтник*, *наворóток*, не зафіксовані. — Див. ще **навертник**.

навр́іпитись — див. **навр́атитися**.

[навротень] (бот.) «приворотень, *Alchemilla vulgaris* L.» Мак, [*навротич*] «пижмо, *Tanacetum vulgare* L.» Мак, [*нарвітич*] «тс.» Корз, [*навротин*] «підлісник, *Sanicula europaea* L.» Мак; — запозичення з діалектів польської мови; пор. п. *nawrotnik* «приворотень», яке відповідає укр. [*наворóтник*] «пижмо», *наворóтень* «тс.; приворотень». — Див. ще **навертник**.

навр́очити — див. **ректі́**.

навр́яд; — бр. *наўр́ад*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *навр́яд* виникло, можливо, в результаті злиття прийменника *на* з прислівником *вряд* «сумнівно», значення якого розвинулось на ґрунті виразу *вряд ли* «тс.», в якому прислівник *вряд* утворений з прийменника *в* та іменника *ряд*, первісно мав значення «схоже, до речі, якраз» і який разом з часткою *ли* спочатку мав питальний характер, що поширювався на все речення з цим виразом. — Булаховський Вибр. пр. III 396; ЭСБМ 7, 272. — Див. ще **на¹**, **ряд**, **у¹**.

навсклэ́зь — див. **склэ́зь**.

[навспак] «навпаки», [*навспа́кі*] «назад» Ж; — р. [*вспак*] «навпаки, на-

виворiт», бр. [на вспак] «наперекiр»; — результат злиття прийменника *на* з не засвiдченим в українських джерелах прислiвником *узпак «навпаки», утвореним з прийменника *уз* i основи *пак*; значення «назад» могло розвинутиись у захiдних говорах пiд впливом ч. *pa-zpátek* «назад», пов'язаного з *pa-zpět* «тс.», утвореним з прийменника *па* i прислiвника *uzpět*, спорiдного зi стсл. *vъспать* «тс.». — Див. ще **на¹**, **пак¹**, **уз**.

[наvspínькiй] «навшпиньки» Г, ЛЧерк, [наvspínьячки Г, навпинькiй ЛЧерк] «тс.»; — результат злиття прийменника *на* з незасвiдченим iменником *успиньки (*упиньки), утвореним вiд дiєслова *спинатися* (< *успинатися* < *въспинатися*) «ставати навшпиньки». — Див. ще **на¹**, **п'ястiй**, **уз**. — IУМ Морфологiя 394, 411. — Пор. **навшпiнькiй**.

[наvspiл¹] «навпiл, пополам»; — результат видозмiни форми *наvspiл* пiд впливом [наvspiл²] «наскрiзь». — Див. ще **наvspiл**, **наvspiл²**.

[наvspiл²] «наскрiзь»; — очевидно, результат злиття прийменника *на¹* з не зафiксованим у писаних джерелах прислiвником *успiл «пiдряд», утвореним з префiкса *у-* i основи *спiл-*, тiєї самої, що i в прикметнику *спiльний*, прислiвнику *пiспiль* та iн. — Див. ще **на¹**, **спiл**, **у¹**.

наvстiж (про вiдкривання дверей, ворiт) «на ввесь отвiр», *настiж*, *наvстiяж*, [настiж Г, Ж, настiжiй, настiжi Ж, настiжiнь, настiжiр, навстiжень, навстiжiй, навстiжiень ЛЧерк, навстiжiй ЛЧерк, навстiжiень, навстiжiй До, наiстiж Ме] «тс.»; — р. *настiж*, бр. *насцеж*, [наiсцiяж], п. *pa ścież*, *pa ścieżaj*, *pa ścieża*, *pa oścież* «тс.», *ścieżeje* «зависи», ч. *stežaj* «завис», схв. *stōžer*, слн. *stežaj* «тс.», *pa stežaj* «навстiж», *pa ves stežaj* «тс.», *stožer* «завис», стсл. **стежеръ**, **стожеръ** «тс.»; — результат злиття прийменника *на* з iменником *стежер (*стежей, *стежень) «за-

вис»; — псл. *stežegъ* «тс.» зiставляється з лит. *stāgaras* «довгий сухий стовбур рослини», *stegerūs* «тс.»; первiсне значення *на(в)стiж* — «на ввесь завис». — Булаховський Вибр. пр. II 399—400; Фасмер III 48; Черных I 560; Преобр. I 594; ЭСБМ 7, 261, 274; Mačhek ESJC 577, 580; Brückner 529; ЭССЯ 21, 198; Fraenkel 891—892. — Див. ще **на¹**, **нав-**. — Пор. **сто́жар**.

наvський — див. **нав¹**.

навтякiй «натяками»; — результат заміни складним префiксом *нав-* префiкса *на* у старiй формi ор. вiдм. мн. *натяки* «натяками». — Див. ще **нав-**, **на́тяк**.

навтямкiй «натяками»; — результат видозмiни форми *навтякiй*, зближеної з основою дiєслова *тiямити*, зокрема з прислiвником *утямкiй* «пам'ятно». — Див. ще **навтякiй**.

навiт, **нагiт**, **наiт** — див. **нут**.

[наvхтiема] «назавжди, навіки» Ве-Уг; — результат фонетичної i семантичної видозмiни форми [анатiема (анiхтiема)] «анафема, церковне прокляття»; розвиток значення зумовлений тим, що анафема накладалась назавжди (пор. у Котляревського: «Анахтем вiчний Турн пропав»). — Див. ще **анiфема**.

[наvчiнку] «вголос», [наvчiнне] «тс.; публiчно» Пi; — результат злиття префiкса *нав-* з основою *чу-*, псл. *си-*, наявною в дiєсловi *чiйти*, можливо, через стадiю невідомого тепер iменника *чунка чи *учунка. — Див. ще **нав-**, **чiйти**.

навшпiнькiй, **навшпiньках**, **навшпiньячки**, [нашпiнькiй Ме, нашпiньках Ме]; — результат видозмiни форм *наvspiнькiй*, *наvspiньячки* з незакономірним переходом **сп** в **шп**, як у *спiця* > *шпiця*, *спорiш* > [шпорiш]. — Див. ще **наvspiнькiй**.

[нага] «ганьба, сором»; — неясне.

нага́йка «плетений батiг», *нагаiй* «тс.»; — р. бр. *нагаiйка*, п. *paгаj*, *paгаjка* (з укр.), ч. слц. *paгаjка* (з укр.), схв. *нагаjка*; — похiдне утворення вiд

етноніма *ногаєць, ногайський*; первісне значення «ногайський батіг». — Черных I 555; Фасмер III 35; Преобр. I 589; ЭСБМ 7, 182—183; Mikl. EW 210; Kopalinski 655; Brückner 353—354; Holub—Lyer 328. — Див. ще **ногайці**.

на-галай — див. **галай-балай**.

[**нагаліти**] «надати, передати, направити Ж; нараяти ВеНЗн», [*нагіліти*] «тс.» Г, МСБГ, Шух; — очевидно, похідне утворення від [*галіти*] «квапити, підганяти», деетимологізоване і зближене з *гиліти* «бити, кидати». — Див. ще **галіти**¹, **гилá**.

нагалом — див. **загал**.

[**нагалунитися**] «напитися п'яним»; — очевидно, результат видозміни значення «набратися галуноу, насититись галуном (у процесі фарбування)». — Див. ще **галун**¹.

нагальний, нагайний — див. **галіти**¹.

наган «вид револьвера»; — як і бр. *наган*, п. ч. *паган*, м. *наган*, *нагант*, схв. *наган*, *нагановац*, запозичено з російської мови; р. *наган* походить від прізвища бельгійського конструктора Нагана (*Nagant*). — Коваль 200; Черных I 555—556; Фасмер III 35—36; Ушаков II 320; ЭСБМ 7, 184; SJP IV 1047.

[**нагарний**] «спішний»; — результат видозміни форми *нагальний* «тс.» під впливом основи *горіти* (*нагар* і под.). — Див. ще **галіти**¹.

[**нагбом**] «гнути» Ж, [*набгом*] «тс.»; — бр. *нагбом* «нахильці, нахильючи посуд» (пити); — давнє похідне утворення від дієслова псл. *па-гъб-(по)ті «нагнути»; паралельна форма відображає давнє змішування основ *гъб-(по)-ті і *въгати. — ЭСБМ 7, 185. — Див. ще **гнути, на**¹. — Пор. **бгати**.

[**нагібати**¹] «надібати, знайти», [*нагібка*] «знахідка» Г, Бі, [*нагібок*] «тс.» Бі; — очевидно, результат фонетичної видозміни форми *надібати*. — Див. ще **дібати**.

[**нагибати**²] «висловлювати незадоволення, заявляти претензію» Ж; —

результат видозміни [*нагабати*] «нападати, переслідувати» під впливом основи (*по-*)*гибати*. — Див. ще **габати, гібіти**.

нагий «голий» СУМ, Ж, *наготá*, [*наготіти*] «бути голим» Ж, *обнажати, обнажити*; — р. *нагой*, др. *нагъ*, п. нл. *pagi*, ч. слц. *pahý*, вл. *pañi*, схв. *nâg*, слн. *pág*, стсл. *нагъ*; — псл. *пагъ*; — споріднене з лит. *puogas* «голий», лтс. [*puõgs*], дінд. *pañáñ*, дірл. *pocht*, гот. *pagaps*, нвн. *pacñt*, лат. *pūdus* «тс.», разом з якими зводиться до іє. *pōg- (> *pōg-). — Черных I 556; Фасмер III 36—37; Преобр. I 589—590; Machek ESJC 388; Brückner 353; Schuster-Sewc 982; Skok II 498; Bezljaj ESSJ II 212; Fraenkel 511—512; Kluge—Mitzka 500; Walde—Hofm. II 185; Pokorny I 769; Mann 848.

нагіліти — див. **нагаліти**.

нагідки (бот.) «календула, *Calendula officinalis* L.» СУМ, Ж, *нагідка*, [*енітик* См, *ногітка* Ж, *ногіток* Мак, *ногодки, науготки, нагут тж*] «тс.»; — р. [*нагідка*] (з укр.), *ноготкі*, бр. *наготкі*, [*нагаткі, нагодкі, нбгцікі*], п. *pagietek*, ч. *pehtík*, слц. *pañatka* (з укр.) «тс.»; — похідне утворення від псл. *погъть* «ніготь», видозмінене в результаті деетимологізації і зближення з основою *год* та ін.; назва зумовлена подібністю сім'янок календули до нігтів. — Коваль 80—81; ЭСБМ 7, 188—189; Machek ESJC 394; Jm. rostl. 253—254. — Див. ще **ніготь**.

[**нагідник**] (бот.) «перстач сріблястий, *Potentilla argentea* L.» Мак; — неясне.

наглий¹ «раптовий, несподіваний; спішний; прудкий; [настійний]», *нагло*, [*нагле*], [*нагліти*] «квапити, підганяти» СУМ, Ж, *знагла*; — р. *наглы* «нахабний», бр. [*наглы*] «раптовий», др. *нагло* «швидко, скоро, негайно», п. нл. *pagly* «раптовий, несподіваний, спішний, швидкий, рвучкий, стрімкий», ч. *pahly* «швидкий, раптовий, наглий», слц. *pahly* «тс.; спішний», вл. *pañly* «наглий, обривистий, поривчастий»,

болг. *нагъл* «нахабний», м. *нагло* «швидко, різко, нагло», схв. *нагао* «спішний, швидкий, раптовий», слн. *págel* «тс.; несподіваний», стсл. *нагль* «несподіваний; необачний»; — псл. *pagľ*; — зіставляється з дінд. *áñjaḥ* (*áñjasā*) «прямо, несподівано, швидко, скоро», гот. *apaks* «раптово, швидко, відразу» і зводиться до іє. **пог*¹; пов'язується ще з псл. *spaga* «сила» (Варбот *Этимология* 1964, 27—30); виводиться також від прийменника *pa* (Brugmann *Grundriss II* 1, 507; Holub—Kop. 238) або від основи **pōg-*, пов'язуваної з іє. **пек*//*пек'*-, яка вбачається в словах *навзнак* і под. (Топоров *LP* 8, 206—207); викликає сумнів виведення (Brückner 353) від *pagъ* «голий», а також пов'язання (Tedesco *Language* 27/1, 15) з псл. *ležati* (**па-льг-ль*), як і зіставлення (Machek *ESJC* 388) з лтс. *paguōt* «швидко йти», *paguōtiēs* (у Махека помилково *pagties* «швидко працювати»), які іншими авторами (Fraenkel 478) пов'язуються з лит. *pāgas* «ніготь, кіготь», лтс. *pagas* «руки; руки й ноги». — Фасмер III 36; Черных I 556; Преобр. I 589; Schuster-Sewc 982; Skok II 498; Bezlaĵ *ESSJ II* 212.

[**наглий**²] «голий» Ме, Ба, Кур; — результат видозміни форми *нагий* «тс.» під впливом *наглий* «раптовий». — Див. ще **нагий**.

[**наглум**] «підряд, без розбору» МСБГ, [*наглумушити*] «нарвати чогось без розбору, більше ніж потрібно» Корз; — неясне; можливо, результат видозміни форми [*наогул*] «підряд» (або [*нагалом*] «тс.»), яка зазнала фонетичного зближення з *глум* «глузування».

наглябистий — див. **хляпати**.

[**нагодити**] «саме в даний момент представити, прислати; натрапити О», *нагодитися* «прийти, випадково з'явитися, трапитися; наміритися», *нагода*, *принагідний*; — р. [*нагодиться*] «прийти в певний час», бр. *нагадзіца* «трапитися, випадково зустрітися», п. *pagodzić się* «нагодитися», ч. *pahoditi*

se «випадково опинитися, виявитися», ч. слц. *páhoda* «випадок», схв. *нагодба* «тс.», слн. *pagoditi se* «трапитися»; — псл. *pagoditi* «натрапити, влучити», похідне від *goditi* «цілитися, попадати», *goditi se* «попадатися, траплятися», пов'язаного з *godъ* «рік, строк, відповідний час». — ЭСБМ 7, 186—187; Brückner 148; Machek *ESJC* 173; Skok I 584; Bezlaĵ *ESSJ I* 155. — Див. ще **год**.

[**наго́ло**¹] «цілком; у цілому, загалом» Г, Ж; — результат контамінації здавна споріднених форм типу [*нагало*] «підряд, загалом» і *наго́ло* «оголено». — Див. ще **голий**, **загал**.

[**наго́ло**²] «нагло, раптово» Ж, [*наго́льний*] «негайний» Ж; — результат переосмислення форми *нагло* «раптово» як *наго* «голо» і наступної контамінації обох форм. — Див. ще **голий**, **на**¹, **нагий**, **наглий**¹.

[**наго́ловатень**] (бот.) «волошка синя, *Centaurea cyanus* L.» Ж, [*наго́ловаток*] «волошка скабіозовидна, *Centaurea scabiosa* L.» Мак, [*наго́ловатки*] «осот польовий, *Cirsium arvense*; юринея волошковидна, *Jurinea cynopoides*» Г, Ж; — р. *наго́ловатка* «юринея», [*наго́ловатки*] (окремі види волошок), [*наго́ловаток*] «скабіоза польова, *Scabiosa arvensis*», бр. [*галавач*] «волошка скабіозовидна», *нагалаватка* «юринея»; — похідні утворення від *голова́*; зумовлені, очевидно, круглою формою суцвіть відповідних рослин. — Шамота 56—57. — Див. ще **голова́**, **голова́тень**.

на-гора́ (гірн.) «нагору, на поверхню землі»; — р. *на-гора́*, бр. *на-гара́*; — очевидно, засвоєна в ХІХ ст. від іноземного технічного персоналу на шахтах Донбасу неправильна форма укр. *наго́ру*; пошуки джерела цього слова в російських діалектах (Отин *РР* 1969/6, 104—105) позбавлені підстав. — Див. ще **гора́**, **на**¹.

нагоро́да, [*надгоро́да*], *нагородні*, *нагородіти*, [*надгородіти*], *винагоро́да*; — р. *награ́да* «нагорода» (з

стсл.), бр. *узпагарóда*, п. *pagoda*, ч. слц. *páhřada*, болг. *нагрáда*, м. *награ-да*, схв. *на́града*, *на̀града*, слн. *pagřá-da*; — псл. **pagorda*; — очевидно, похідне утворення від **pagorditi* «помешувати, відгородити, наділити», паралельне до *paděľъ* «наділі»; у такому разі первісне значення «наділ землі»; інші спроби тлумачення як похідного від **pagorditi* «накопичити» (Фасмер III 86), від **pagorditi* «подарувати місто» (Mikl. EW 74), від іє. **gheld-* «нагороджувати» (Machek ESJC 388) малопереконливі. — Див. ще **гóрод, на¹**.

[**нагру́бка**] «нападки, наклеп»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з прикметником [*грубій*] «поганій». Она, можливо, через стадію незасвідченого дієслова **нагрубити* «наговорити поганих речей». — Див. ще **гру́бий, на¹**.

[**нагруща́ти**] «умовляти, навчати»; — неясне.

[**нагру́кати**] «захопити, застукати»; — результат заміни синонімічного дієслова *засту́кати* в переносному значенні «захопити». — Див. ще **грюк, за¹, стук**.

[**нагу́ла**] «паливода, запальна особа; дурень» Ж, [*нагу́лько*] «тс.» Ж, [*нагу́листий* Ж, *нагу́льковатий* Ж]; — очевидно, пов'язане з [*гуліти*] «гудити, глузувати; дурити» (див.).

[**нагу́лити**] «випадково знайти, надібати»; — неясне; можливо, походить від незасвідченого дієслова **гулити*, спорідненого з *гуля́ти*; в такому разі первісно означало «наткнутись гуляючи», як укр. р. *найти́* «наткнутись ідучи», п. *palezć* «наткнутись лізучи» і т. д.

[**нагушпа́нити**] «побити кулаками, відлупцювати» МСБГ; — похідне утворення від [*гушпати*] «бити кулаками, товкти» МСБГ, що, як і [*гушкати*] «тс.» тж, є афективним звуконаслідувальним утворенням.

[**нагінгéчитися**] «розгніватися» Корз, [*нагінгéчиний*] «насуплений, розгніваний» Корз; — афективне утво-

рення, очевидно, пов'язане з **[нагиндичитися]*, похідним від [*индйичитися*] «бундючитися». — Пор. **індйк**.

[**нагли́гаться**] «похапцем наїстися» До; — результат контамінації форм [*налигáтися*] ([*наликатися*]) «тс.» і [*гльóгати*] «ковтати не жувавши». — Див. ще **гльóгати², ликáти**.

[**нагрудзьовáть**] «погано, недбало написати» До; — очевидно, пов'язане з [*грундзьовáти*] «міцно зв'язувати», [*грундзьовáтий*] «вузлуватий; мудрований». — Див. ще **грундзьовáти**.

над (прийм.), *над-*, *наді-*, *надо-*, *пóнад*; — р. бр. болг. м. схв. *над*, др. *надъ*, п. ч. слц. вл. нл. слн. *pad*; — псл. *padъ*; — похідне утворення від прийменника *па*, викликане впливом прийменника *rodъ* «під»; можливо, що *-dъ* в обох випадках походить від іє. **dhē-* «ставити, дівати»; зіставлення компонента *-dъ* з елементом *-d-* в лат. *sēd-*, *prōd-*, *red-* (Фортунатов Samaveda-āraṇyaka-samhita 83; Младенов 321) або з гр. *-θα*, *-θεν* в *ἄνωθα* «згори», *ἄνωθεν* «тс.» (Meillet RES 9, 127) викликає сумніви. — Фасмер III 37; Черных I 556; Преобр. I 585—587; ЭСБМ 7, 189; Machek ESJC 387; Brückner 351; Schuster-Sewc 979—980; Skok II 495—496; Bezlaj ESSJ II 210; ESSJ Sl. gr. I 123—128. — Див. ще **на¹**.

[**надараж́итися**] «нехтувати» Ба; — неясне; можливо, результат видозміни виразу *не дорож́ити(ся)*.

надбáвити, надбáвка — див. **в́ибавити**.

[**надгорі́й**] «найзручніше» Кур; — неясне.

надегáти, надегну́ти — див. **вдигну́ти**.

[**надечі́**] «намотати (куделю)» Ж; — очевидно, пов'язане з [*надегáти*] «втягувати (нитку в голку)», як [*б́ичи*] «б́игти» з *б́игати*; менш переконливе з фонетичних міркувань зіставлення (Желехівський) з *нады́гати*. — Див. ще **вдигну́ти**.

надéлок «товста набита дошка для укріплення щогли на вітрильному чов-

ні» Дз, [надéл] «частина дошки, підкладувана під рей» Берл; — запозичення з російської мови; р. *надéлка* «накладка, нашивка (цвяхами), особливо дерев'яна» є похідним від дієслова *надéлать*, утвореного з основи *дéлать*, спорідненої з укр. *діло*, і префікса *на-*. — Див. ще *діло*, *на*¹. — Пор. *наділок*.

на́джа — див. *наді́жка*.

наджинджурений — див. *дженджеруха*¹.

[на́джуга] «уїдлива людина» ВеУг; — очевидно, похідне від запозичення з чеської чи словацької мови; ч. [džigat] «шпигати; штрикати», [džgnuč] «тс.» зіставляється з лит. *diegti*, лтс. *diëgt* «тс.». — Macek ESJC 138.

[наджулітисся] «надудлитися»; — очевидно, пов'язане з [джуклити] «жадібно пити» (див.).

надзира́ти, *надзира́тель*, *надзира́ч*, *на́дзір*, *на́дзірний*, *на́дзірець* — див. *зріти*¹.

[надзудзுவатий] «кумедний, з примхами, навіжений» Ж; — афективне утворення, у певний спосіб пов'язане з формою [приццуватий] «дурнуватий» (див.).

надзюндзюритися — див. *дженджеруха*¹.

наді́бати — див. *ді́бати*.

[на́дій] «туди» Ж; — очевидно, результат давнього злиття прийменника *на* і займенниково-вказівної частки *-ди*, наявної також у складі слів *туді*, *сюді*, *всюді*, [каді], [са́дій] та ін. — Див. ще *всю́ди*, *на*¹.

надима́ти, *на́дими* — див. *ду́ти*¹.

[на́дісати] «наткнутись, надібати, знайти»; — пов'язане з др. *десити* «знаходити, зустрічати», схв. *дѣсити*, *дѣсити* «тс.», *на́десити*, *надѣсити* «знайти, наткнутися, застати», стсл. *десити* «знаходити, зустрічати», а також з укр. [судосітисся] «зустрічатися (з кимсь)», бр. [судоша́ць] «зустрічати», др. *досити* «знаходити»; — псл. *desiti*, *dositi* «знаходити», можливо, пов'язане з *desъпъ* «правий»; — зіставля-

ється з гр. *δέχομαι* «приймаю», лат. *deset* «личить», дінд. *dāšati* «приносить жертву» (Meillet MSL 14, 338; Берн. I 188; Trautmann 54; Walde—Hofm. I 330); можливе також зіставлення з гр. *δέγω* «знайду», алб. *pësh* «зустрічаю» (Pedersen IF 5, 47; Jokl Stud. 60—61). — Фасмер I 505—506; БЕР I 317; Skok I 394—395. — Пор. *десній*, *судосити*.

[на́дити¹] «гартувати (залізо); покривати сталлю (сокиру)» Ж, [над(нат)] «леміш» О, ДзАтл II; — р. [на́дить] «наварювати залізом (стертий сошник); точити (леміш, сошник)», болг. *на́дя* «доточую, подовжую», [на́да] «сталльне лезо інструмента», схв. *на́дити* «гартувати; наварювати сталлю», *на́да* «сталь», слн. *nádití* «гартувати; наварювати сталлю», *náda* «надставка, сталева надковка», [nádo] «тс.; сталь»; — псл. *paditi*, *pada*; — вважається результатом злиття префікса *па-* з основою *dití* «класти», похідною від кореня **dhē-/dh-* на ступені редуції. — Фасмер III 37; Преобр. I 590; Skok II 497; Bezlaj ESSJ II 211; ЭССЯ 21, 231; Абаев ИЭСОЯ I 157; Гутшмидт Сл. и балк. языкозн. 296; Берн. I 193; Mikl. EW 210. — Див. ще *діти*², *на*¹. — Пор. *на́дія*.

на́дити² «вабити, приманювати; ловити вудкою», *вна́дитися* (*уна́дитися*), *вна́дливий* (*уна́дливий*), *вна́дно* (*уна́дно*), *вина́дити* «виманити кого звідки» Я, *вина́дити*, *зна́да* Ж, *знадлі́вий*, *зна́дний*, [за́нада] «принада» Чаб, [она́да] «тс.», [перена́дник], *пона́дливий*, [пона́дний] «принадний» Нед, [пона́да] «принада; звичай» Нед, [пона́дка] «тс.» Нед, [пона́жа] «звичай» Нед, *прина́дити*, *прина́да*, *прина́дливий*, *прина́дний*, [розна́дити] «вабити, принадити» ВеБ, [спона́дить] «тс.» Чаб, [спона́да] «спокуса» О, [уна́да] «звичка», [уна́дний] «унадливий»; — р. [сна́дить] «звести, привчити одного до одного, з'єднати і скріпити», бр. *на́дзіць* «вабити», п. *spadny* «легкий», ч. слц. *spadný* «тс.», ч. *spad* «мабуть, можливо», слц. *spad'*

«тс.»; — очевидно, результат давньої семантичної видозміни слова *надіти* з первісним значенням «насаджувати, приєднувати» через проміжне значення «брати на гачок». — Див. ще *надити*¹. — Пор. *снасть*.

надихати «збуджувати натхнення», *надихнути*, *натхнути*, *надих* «натхнення», *натхнення*, *натхнення*, *натхнення*; — бр. *натхніць*; — запозичення з польської мови; п. *patchnąć*, *patchnienie*, утворені з префікса *pa-* і основи дієслова *tchnąć*, що продовжує давнішу форму *dxhnoti* «дихнути», є, як і ч. *padchnouti*, *padšení*, кальками лат. *inспіго* «надихаю», *inспіратіо* «натхнення», утворених з префікса *in-* «в-, на-» і основи дієслова *спіго* «дихаю»; латинські форми є, очевидно, в свою чергу, кальками гр. *ἐμπνέω* (*ἐμπνείω*) «надуваю, надихаю», *ἐμπνοία* «дихання, натхнення», до яких зводиться як калька і стсл. **(въ)дъхновеніє**, р. *вдохнове́ние* (Шанский ЕСРЯ I 3, 32); форми *надихати*, *надихнути*, *надих* утворені як власне українські варіанти. — кальки до запозичених форм. — Див. ще *дихати*, *на*¹.

[надібня (ідома)] (бот.) «*Gracilaria lichenoides* Ag.» Мак; — очевидно, похідне від псл. *pa dobe* «на потребі, потрібне»; назва могла бути зумовлена придатністю рослини в їжу або лікувальними властивостями. — Див. ще *надібок*.

[надібок] «придатний для чогось кусок дерева чи заліза; господарська річ», *[надобок]* «тс.», *[надіб'є]* «начиння», Ж, *[надіб'я]* «речі, майно», *[надоба]* «потреба, необхідність», *[надібний]* «потрібний Ж; придатний ВеУг», *[надобно]* «потрібно» Ж, *[надобітисся]* «бути угодним; виявитись можливим, бути придатним Ж», *[знадіб]* «інструмент; речовина; цілющі засоби; (мн.) матеріал (для публікації)», *[знадібки]* (зменш.) «матеріали (для публікації)», *[знадіб'я]* (зб.) «інструменти; цілющі засоби»; *[знадоб]* «інструмент», *знадоба* «потреба», *[знадобок]* «нагода; ін-

струмент; матеріал» Нед, *[знадоб'я]* «снаряд, пристрій», *[знадібний]* «придатний» Ж, *[знадобіти]* «пристосувати; обладнати» Ж, *знадобітисся* «стати потрібним, пригодитися»; — р. *[надобень]* «необхідна дома річ, необхідна людина», бр. *надоба* «начиння», др. *надобъ* «треба, потрібно», ч. *nádoba* «начиння; посуд», вл. *padoba* «начиння; меблі»; — похідне утворення від псл. *pa dobe*, яке складається з прийменника *pa* «на» та іменника *doba* «придатність, користь». — ЭСБМ 7, 198—199; Machek ESJC 387; Schuster-Sewc 980. — Див. ще *доба*, *на*¹. — Пор. *здіб*.

[надіжка] «надія» Ж, *[наджа]* «тс.» Корз (< **надежа?*), *[надéжний]* «надійний» Ж, *[надіжна]* «тільна» (про корову); — р. *[надёжа]* «надія», бр. *[надзёжа]*, др. *надежа*, болг. *надéжда*, м. *надеж*, стсл. **надежда** «тс.»; — псл. **padedja* «надія; накладання», похідне утворення від основи теп. часу дієслова **padedjъ* «накладаю, покладаю(ся)», спорідненої з інфінітивом *paděti* «надіти, накласти». — Фасмер III 37; Преобр. I 590; ЭССЯ 21, 233—234. — Див. ще *надія*. — Пор. *надити*¹, *одéжа*.

[наділок] «дерев'яна лопата, окована залізом Бі; піхви», *[наділка]* Ж, Пі, *надолок* Пі «тс.»; — р. *[надёлка]* «всяка оббита річ, накладка»; — похідне утворення від дієслова **наділати* «покрити, набити», що складається з префікса *на-* і основи *діло*, *[ділати]*; форма *надолок* є, очевидно, результатом зближення з *діл* «низ», *надóлі* «внизу» (пор. *надолок* «подолок жіночої сорочки»). — Див. ще *діло*, *на*¹. — Пор. **надéлок**.

надіти «надягти», *надівати*; — р. *надéть* «надіти», бр. *надзёць*, др. *надъти*, п. заст. *padziać*, ч. *[padíti]*, слц. *padiet'*, болг. *надя́на*, *надя́вам*, м. *надене* «тс.», схв. *на́денути* (*надèнути*) «нанизати, прикріпити; начинити», слн. *paděti* «надіти»; — псл. *paděti* «надягти, накласти», утворене з префікса *pa-* і дієслова *děti* «класти». — Фасмер I

509; ЭСБМ 7, 196; Brückner 107; Machek ESJC 118; Skok I 414—415. — Див. ще **діти²**, **на¹**.

надія, *надійний*, *надіятися*, [*надіватися*] «надіятися», *надійсь* «мабуть, певно», *надісь* «тс.», [*зненадійки*] «зненацька» Ж, *обезнадіяти*, *обнадіяти*; — р. *надэяцься*, бр. *надзэя*, др. *надѣятися*, п. *padzieja*, ч. *paděje*, слц. *pádej*, вл. *padžija*, *padžeć so*, нл. *pažeja*, *pažeš se*, болг. *надэя се*, м. [*надея*] «надія», схв. *надати се*, слн. *pádejati se*; — псл. *paděja*, похідне від основи інфінітива *paděti* (*padějati*) «накладати, покладати», утвореного за допомогою префікса *па-* від дієслова *děti* «класти». — Преобр. I 590; Булаховський Вибр. пр. III 394; ЭСБМ 7, 196; Brückner 353; Machek ESJC 387; Schuster-Sewc 981—982; Bezlaž ESSJ II 211; ЭССЯ 21, 235. — Див. ще **діти²**, **на¹**. — Пор. **надіжка**, **сподівати**.

Надія (жіноче ім'я), *Надя*, [*Надэжда*] Ж; — бр. *Надзэя*; — калька р. *Надэжда*, запозиченого, як і болг. *Надэжда*, з церковнослов'янської мови; цсл. **Надэжда** є калькою гр. 'Ελπίς, -ίδος, власного жіночого імені, утвореного на основі іменника *ελπίς* «надія». — Петровский 162; Илчев 352.

на́доба, *надоббно*, *надобітисся* — див. **на́дібок**.

[надобний] «привабливий, гарний»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. заст. *padobny* «тс.» є похідним від *padoba* «привабливість, врода», яке виводиться від того самого виразу псл. *pa době*, що й укр. [*на́дібок*] «потрібна річ», [*надобітисся*] «бути придатним». — Brückner 91. — Див. ще **на́дібок**.

надо́істи, *надоі́дати* — див. **і́сти**.

[на-до́кладь] «точно, ясно, переконливо» Ж; — утворення на основі незасвідченого давнього іменника **докладь* з імовірним значенням «свідчення, доказ, точна довідка»; пор. ч. ст. *dokládati se koho* «брати за свідка» (Machek ESJC 134). — Див. ще **до-кля́дний**, **на¹**.

[надо́коло] «навколо», [*надокóбла*] «тс.» Ж; — результат злиття прийменника *на¹* з прислівником *доокóбла*, *довкóбла*. — Див. ще **кóло²**, **на¹**.

[надокротіти] «надокучити» Ж; — очевидно, результат контамінації форми *надокучити* з незасвідченою формою **настокротити*, яка могла бути утворена від виразу типу *до стокроть чортів* (Ж I 382; пор. *насточортіти* «надокучити»). — Див. ще **кучити**, **крот**.

на́долобень «надовба; [йолоп]»; — др. *надолобъ* «опускна колода біля воріт, тин, міська огорожа», ч. *dlab* «паз, жолоб», *dlabati* «довбати»; — похідне утворення від основи з голосним повного творення псл. **dolb-* «довбати», паралельної до основи з ступенем редукції **d^hlb-*, від якої походить звукова форма *довба́ти*; значення «йолоп» розвинулось під впливом звукової подібності до слова *те́лепень*. — Фасмер I 523; Machek ESJC 119; Holub—Kop. 102. — Див. ще **довба́ти**. — Пор. **до-лотó**.

надолу́жити, *надолужа́ти*, *надолу́жувати*, [*надолу́га*] «відшкодування» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *недолу́гий*; виводиться також (Shevelov Hist. phonol. 534) від **надоложовати* (пор. [*доложіти*] «докласти»). — ЭСБМ 7, 191—192.

[надо́шник] «водяна губка, бодяга, *Spongia fluviatilis*; перцева м'ята, *Mentha piperita* Ж, Мак», [*нато́шник*] «перцева м'ята» Ж, Мак, [*ладо́шник*] «тс.» тж; — р. [*надо́жник*] «бодяга», п. *padecznik* «тс.»; — очевидно, похідне від [*на́дха*] «відрижка з неприємним запахом», [*на́тха*] «тс.; нежить ДзАтл II; астма»; назва могла бути зумовлена застосуванням бодяги і перцевої м'яти для лікування цих хвороб; пор. [*на-се́рдник*] «перцева м'ята»; фонетично може бути пов'язане із словом *дош*. — Див. ще **на́дха**.

[надрагуля] (бот.) «беладона, *Atropa belladonna* L.» Мак; — ч. [*nadragula*, *nadrahule*], слц. *nadragul'a*; — за-

позичення з угорської мови; уг. padragulya «тс.», очевидно, через посередництво південнослов'янських (схв. [pa-tràgulja], слн. padragula) і італійської мов (іт. mandragola) зводиться до лат. mandragora (< mandragoras), що походить від гр. μανδραγόρας «тс.». — Machek ESJC 351; MNTESz II 992—993. — Див. ще **мандрагóра**, **мандригуля**.

[**надригáнчик**] «франт, джигун, хлюст», [**надригóнчик**] «тс.» Ж; — неясне; можливо, результат вторинного зближення з *дрігати* форми якогось іншого походження, напр., **матриганчик*, похідної від [*матригáн*] «беладона».

на́дро «лоно, пазуха» Г, Ж, *на́дра* (мн.) «глибина, середина», [*нідро́*] «лоно, надра» Ж, [*нідриця*] «лобкова кістка» Ж, [*за́нідро*] «пазуха» Ж; — р. *не́дра*, др. *нѣдро*, *ядра* «надра, глибина, нутроші, лоно», п. padro «пазуха», zapadrze «тс.», ч. па́дра «перса», слц. padrá «тс.; пазуха», вл. нл. padra «перса», болг. *недра́* «надра», схв. *не́дра* «тс.; пазуха», слн. pédra, [pádrije] «тс.»; — посл. *peđro* (**edro*), padro; — результат злиття кінцевого звука **п** прийменника **въп* «в, у» з початковою частиною іменника **edro* (**adro*) < **edro* (**odro*), очевидно, спорідненого з гр. ἦτρον «живіт, черевна порожнина», дірл. ip-athar «нутроші», двн. ip-ādirī «тс.», адага «жила, артерія, кишка, нутроші», кіпр. ep-eder-en «нутроші»; менш переконливе зіставлення (Brugmann Grundriss I 179 та ін.; Fick KZ 21, 463; Holub—Kop. 238) з вірм. aít «шока», aítum «набрякаю», aítum «пухлина, налив», гр. οἶδος «налив», οἶδος «пухлина», οἰδέω (οἰδέω) «надуваюсь, пухну», двн. eiz «налив», eitar «отрута», лтс. idra «гнила серцевина дерева»; припускався (Meillet Etudes 408—409) малоімовірний зворотний перерозподіл *въп-edro* з давнішого *въ-peđro*, яке зіставлялося з гр. νηδύς «череву»; виводилось також (Brückner 196) від кореня ja-ti «іхати» на підставі схв. *ја́дро*

«вітрило», *ја́дро*, *ја́дрило*, *ја́дрило* «тс.», п. ст. jadro «сіть, невід»; українські форми з *на-*, можливо, походять з польської мови. — Булаховський Нариси 223; Фасмер III 58; Преобр. I 621—622; Machek ESJC 387—388; Holub—Lyer 328; Schuster-Sewc 980—981; Младенов 361; Bezljaj ESSJ II 218; Berg. I 270—271.

надса́дити «надірвати, надвередити», *надса́джувати*, *надса́дитися* «надриватися, пошкоджувати здоров'я; сильно кричати», *надса́стися*, *надса́да* «пошкодження здоров'я від важкої роботи, надірваність, [грижа МСБГ]», *надса́дний* «надзвичайно напружений»; — р. *надса́дить*, *надса́да́ться* (заст.) «надсаджуватися, надриватися», *надса́да*, *надса́дний*, п. заст. padsadzić się «надсаджуватися»; — результат видозміни значення *надса́дити* «змістити, перемістити»; пор. ч. рідк. padsaditi «зрушити, змістити». — Див. ще **надса́дити**. — Пор. **доса́да**.

[**надса́стися**] «тріснути» Ж, [*надса́да́тися*] Ж; — очевидно, результат взаємодії значень *надса́дити* «надвередити» і *розса́стися* «розвалитися, розпастися» (про стоячий посуд). — Див. ще **надса́дити**.

[**надти́нник**] (бот.) «паслін, Solanum dulcamara L.»; — очевидно, утворення на основі виразу *над ти́ном* «під тином», за місцем виростання бур'яну. — Див. ще **надти́н**.

на́дто «надмірно; до того ж, особливо; ще більше», *зана́дто*, [*зна́дтом*] «занадто»; — бр. *на́дта* «дуже, надмірно»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. padto «надто», як і ч. слц. padto «до того ж, крім того», є результатом злиття прийменника pad «над» і займенника to «те, це». — ЕСБМ 7, 200—201. — Див. ще **надто́й**.

[**надторóчити**] «надточити, надсипати» Ж; — результат видозміни прямого значення «вийняти поперечні нитки з краю тканини» в значення «надсипати; надлити». — Див. ще **то́рок**¹.

[надторчіти] «трохи надрізати»; — очевидно, результат видозміни *надторчіти* «вийняти поперечні нитки з краю тканини». — Див. ще **то́рок**¹.

надточіти «доточити, подовжити приєднанням додаткової частини; приєднати для подовження», [на́дтичка] «підтичка (у жіночій сорочці)» Ж, [на́дтичка] «тс.», *доточіти* «подовжити приєднанням додаткової частини», [дотóчка] «шматок, приєднуваний для подовження», *наточіти* «доточити», [натáчка] «шматок шкіри, яким наточують халяву» Корз, [на́тучка] «тс.» тж, [на́тичка] «затягнений у постолі ремінь» Ж, *підточіти* «наставити, пришити додатково», *підтичка*, *підто́ка* «колода у возі, яка з'єднує його передню частину з задньою», [підто́рка] «тс.» НикНикТрЛ, *приточіти* «доточити», [притóчка] «пригода, випадок; нагода, привід; підтока у возі Нед; стосунок; зручне місце; глухий завулок», [притічний] «сприятливий, підхожий, зручний» Нед, [притóшний] «зручний; такий, що личить», *розточіти* «розширити вставкою», *сточіти* «скріпити, з'єднати; зшити»; — р. *точіть* (ст.) «ткати», *тача́ть* «шити», [то́ча] «тканина», [то́чиво] «тс.», *натача́ть* «доточити», [надтача́ть] «тс.», *притача́ть* «пришити», *стача́ть* «зшити, сточити», бр. *надтачы́ць* «доточити», *притачы́ць* «приточити», *растачы́ць* «розточити», *стачы́ць* «сточити», п. *przytoczyć* «подати, навести, процитувати», ч. *přitočiti se* «прив'язатися»; — псл. *-točiti* «притикати, приставляти», ітератив *tačati* (< *tōkēti) «тс.», пов'язане чергуванням голосних з *тъкати* «тикати, ткати»; пов'язання р. *тача́ть* із стсл. *тачати* «котити», ч. *tačeti* «крутити, катати», п. *tačać* «тс.» (Фасмер IV 29) помилкове. — Коломієць Мовозн. 1992/1, 41—45; Горяев 346. — Див. ще **ткати**. — Пор. **притаковіти**.

[надтяго́е (молоко)] «тільки що прокисле, трохи прокисле» ВеУг, [протина́тися] «прокисати», [протя́тися]

«тільки трохи прокиснути» (про огірки Ме), [протинéне] (молоко) «трохи прокисле» Нед; — очевидно, результат видозміни значення «надрізаний» у *надтя́тий*, *протя́тий*, що стосувалися спочатку огірків, які для швидшого прокисання надрізаються з кінців і протинаються ножом; у такому разі вираз *тільки протя́тий* первісно означав «уже вкислий тільки тому, що протя́тий, прорізаний»; на молоко такий вираз було перенесено після його деетимологізації; дієслово *протина́тися*, *протя́тися* набуло значення «прокисати» від деетимологізованого дієприкметника. — Див. ще **про, тя́ти**.

[наду́шник] «кожушок без рукавів О; причепа, надоїдлива особа Л»; — похідні утворення від виразу *на ду́шу* (*одягати*, *насідати* і под.).

[на́дха] «відрижка з неприємним запахом», [на́тха] «тс.; утруднене дихання, астма Ж; нежить ДзАтл II; пристріт О»; — р. [наду́ха] «нежить», бр. [натха] «відрижка», п. [patcha] «нежить», ч. *páčha* «сильний нежить; простуда; болячка на губах, носі, у роті та ін.», *páčha*, *pátka* «тс.», слц. *páčha* «нежить», слн. *padúha* «задишка, астма»; — похідне утворення від дієслова *надхну́ти* «надихати»; первісне значення «хвороба, надихана поганим повітрям». — Бевзенко НЗ УЖДУ 26/2, 177; Варбот 98; ЭСБМ 7, 266; Machek ESJC 387; Holub—Kop. 238. — Див. ще **дихати, на**¹.

[надча́листий] «запальний, гарячий; дурнуватий» Г, Ж; — неясне; можливо, пов'язане з р. *чалі́вий* «бридливий».

надяга́ти — див. **бдяг**.

[нажагли́вий] «сердитий, запальний» ВеУг, [нажаклий] «згубний» Пі; — очевидно, пов'язане з [же́кнути] «несамовито напасти», [наже́кати] «налякати», [наже́гати] «тс.»; зіставлення з [на́джуга] «уїдлива особа» (ВеУг) з фонетичного погляду непереконливе. — Див. ще **же́кнути**.

нажда́к, *наждако́вий*, *нажда́чний*; — бр. *нажда́к*; — запозичення з російської мови; р. *нажда́к* виводиться від тур. *padzak* «велика палиця, дволеза сокира» (Фасмер III 38; Lokotsch 124); з семантичного погляду зв'язок сумнівний. — Черных I 557.

[**наже́гати**] «налякати» Дз, [*наже́кати*] «тс.»; — неясне; можливо, пов'язане в якийсь спосіб з *жахати* «лякати», *жах* і з [*же́кнути*] «несамовито напасти, стрімко кинутися на когось», [*жахати*] «вириватися, спалахувати».

[**нажіпоритися**] «добре наїстися» ЛексПол; — афективне утворення без певної словотворчої моделі.

[**нажорити**] «нажарити, розпекти» ЛексПол; — очевидно, результат характерної для деяких українських говорів лабіалізації ненаголошеного *a*. — Див. ще **жар**, **на¹**.

[**наза́влеги**] «в час, коли звичайно лягають спати» Ж, ВеЗн; — результат злиття прийменника *на* з прислівником [*завляги*] «тс.», пов'язаним з *лягти* (див.).

[**наза́дводи**] «ведучи поза себе» Ж; — результат злиття прислівника *назад* з якоюсь формою дієслова *водити*; семантико-словотворча природа слова не зовсім ясна; можливо, це результат видозміни деетимологізованої форми *назадгузь* із зміною *г > в*, як у *свербігуз > свербівус*. — Див. ще **вє́сті**, **зад**, **на¹**.

назадгузь; — результат злиття прислівника *назад* з формою *гузь*, утвореною від основи *гуз-* «зад; задній прохід» подібно до форми *руч* від *рука́* в словах *ліворуч*, *обіруч* і под. — Див. ще **гуза́**, **зад**, **на¹**.

[**наза́льник**] (ент.) «присмерковий бражник молочайний, *Deilephila euphrobiae* L. (гусінь)» ВеНЗн; — неясне; можливо, результат видозміни незафіксованої форми **лазальник* (від *лазити*).

наза́льний «носовий», *назалізувати*, *назаліза́ція*; — р. *наза́льний*, бр. *наза́льны*, п. *pazalizacja*, ч. *pazální*, слц. *pazálpn*, болг. *наза́лен*, схв. *наза́-*

лан, слн. *pazálep*; — ускладнене суфіксом *-n-* запозичення із західноєвропейських мов; фр. англ. нім. *nasal* «носовий» утворено від основи лат. *pāsus* «ніс», спорідненого з псл. *posъ*, укр. *ніс* (див.).

Наза́р (чоловіче ім'я); — р. бр. *Наза́р*, др. *Назариш*, болг. *Наза́ри*, *Наза́р*, цсл. **Назариш**; — через церковнослов'янське, грецьке (гр. *Ναζαρίος*) і латинське (лат. *Nazarius*) посередництво запозичено з гебрійської мови, в якій власне ім'я *Nāzar* походить від форми *pāzar* «він присвятив себе Богові». — Вл. імена 71; Петровский 162; Спр. личн. имен 438.

на́зва, *назва́ний*, *на́звисько*, *на́звище*, *називний* — див. **звати**.

[**наздо́ніс**] «можна носити; придатне ще для носіння» Ж; — результат злиття префіксів *на-* і *з-* з префіксальною основою *доносити*. — Див. ще **до¹**, **з³**, **на¹**, **не́сті¹**.

[**наздо́пта́ти**] «наступити»; — похідне утворення від [*допта́ти*] «топтати», викликане впливом форми *насто́пта́ти* «наступити» (див.).

[**наздрéте**] «побачити» Корз; — пов'язане із *здріти* (див.).

назе́мка (бот.) «хруплик, *Polyspetum* L.»; — похідне утворення від прикметника *наземний*; назва зумовлена тим, що це дуже низька рослина. — Нейштадт 218. — Див. ще **земля́**, **на¹**.

[**назе́мки**] «свині» Ж; — очевидно, закономірна для західноукраїнських говорів звукова форма слова *назі́мки* «однорічні домашні тварини». — Див. ще **зима́**.

називний (відмінок); — бр. *назо́ўны*; — калька р. *именительный*, яке, в свою чергу, є калькою лат. *pōmipātīvus*, похідного від *pōtep* «ім'я, назва», або гр. *ὀνομαστικῆ* (πτῶσις), похідного від *ὄνομα* «ім'я, назва». — Фасмер II 129. — Див. ще **звати**, **на¹**.

на́зимка (ент.): *н. мала* «п'ядун зимовий, *Acidalia* (Operophtera) *brumata*» Ж, *н. велика* «п'ядун обдирало (?), *Hibernia* (*Erannis* ?) *defoliaria*» Ж; —

утворення на основі виразу *на з́иму*; назва мотивується тим, що метелики цих видів гусені літають перед зимою і навіть узимку. — Горностаев 249, 253. — Див. ще **зимá, на¹**.

на́зир, *назира́ти, нази́рити, на́зирком, на́зирцем, на́зирці, назорі́ти* — див. **зріти¹**.

[нази́рить] «розжарити; пожалити (кропивою); побити» ЛексПол; — очевидно, результат незвичайної для українських говорів видозміни форми *нажа́рити*. — Див. ще **жар**.

[назі́лки] «сім'я трутнів»; — р. **[назо́лок]** «маточна п'ятка, маточна лунка, зачаток маточної чашечки»; — неясне.

[назіпа́к] «навпаки» Ж; — результат злиття прийменника *на* з прислівником **[зіпа́к]** (<**[зопа́к]**) «навпаки», пов'язаним з **[опа́к]** «назад, навпаки» (див.).

[назло́гах] «опершись ліктями» Г, Ж; — результат злиття прийменника *на* з іменником **[злóги]**, похідним від *ложіти, лежа́ти*. — Див. ще **з¹, лежа́ти, на¹**.

[назлу́чке] (предикатив у значенні «трапляється, випадково відбувається», напр.: «І що тільки ни назлучке, то завше я винна») Корз; — пов'язане з **[лучі́тися]** «трапитися». — Див. ще **лу́чіти²**.

[на́золоті] (у виразі *[так, як н.]* про потаємне сильне бажання) Ж; — характер семантичного зв'язку з іменником *зо́лото* чи прикметником *золоті́й* неясний.

[назря́чий] «косоокий, зизоокий» Ж; — очевидно, результат видозміни форми *незря́чий*. — Див. ще **зріти¹, не**.

назубо́к; — запозичення з російської мови; р. *назубо́к* «твердо, добре, напам'ять» (при дієсловах *зна́ть, ви́учить* і под.) виникло, очевидно, на основі виразу *на зубо́к* (*определя́ть, пробу́я узнава́ть*, напр., про визначення ступеня спілості зерна) при можливому впливі з боку дієслова *зубри́ть* «заучувати напам'ять». — Див. ще **зуб¹, на¹**.

[назу́дре] «наперекір» Корз; — неясне; можливо, пов'язане з **[удра́ти]** «ударити».

[назу́сп'ять] «назад» Ж; — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни форми **нав-сп'ять* «тс.» під впливом *назу́стріч*; форма **навсп'ять* могла бути результатом злиття прийменника *на* з прислівником **усп'ять*, спорідненим зі стсл. **в'єспа́ть** і утвореним шляхом злиття прийменника *въз* і форми *рѣтъ*, похідної від іменника *рѣта* «п'ята». — Див. ще **на¹, п'ята́, уз**.

назу́ти, назува́ти — див. **взу́ти**.

наї́вний, наї́вничати; — р. *наї́вний*, бр. *наї́ўны*, п. вл. *paivny*, ч. *paivní*, слц. *paivnú*, болг. *наї́вен*, м. *наї́вен*, схв. *наї́ван*, слн. *paiven*; — запозичення з французької мови, ускладнене суфіксом *-н-*; фр. *paif* «простий, наївний, недосвідчений» походить від лат. *pāivus* «природний», утвореного від дієприкметника *pātus* «народжений» дієслова *pāscor* (**gnāscor*) «народжуюся», спорідненого з *genus* «рід». — Акуленко 141; Черных I 557; Фасмер III 195; ЭСБМ 7, 210; Dauzat 494; Walde—Hofm. I 597—600. — Див. ще **ген¹**.

наї́зники (ент.) «надродина комах, Ichneumonidae» УРС, Ж; — бр. *наї́зник*; — запозичення з російської мови; р. *наї́здник*, утворене з префікса *на-* і основи дієслова *їзди́ть* «їздити», є результатом перенесення назви з первісним значенням «вершник», зумовленого тим, що комаха під час відкладання яйця в тіло іншої гусені чи личинки набирає пози, що нагадує вершника. — БСЭ 29, 51. — Див. ще **їзда́, на¹**.

[най¹] «нехай», **[ней]** «тс.», **[на́йте]** «дайте змогу; облиште», **[ня́й]** «нехай» Ж, О, **[ня́йте]** Ж; — р. **[най]** «хай» (з укр.), п. (каш. слнц.) **[náj]**, слц. **[naj]**, схв. **[nâj]**, слн. *paј* «тс.», **[пајто]** «даймо змогу», **[пајте]** «дайте змогу»; — можливо, вже псл. *па́й* «нехай, облиш, дай змогу» як результат стягнення виразу *не ха́йі* «не чіпай». — Bezlaј ESSJ II 213; ESSJ Sl. gr. II 462. — Див. ще **неха́й**.

[най²] (дит.) «дай» ЛексПол; — очевидно, результат контамінації форм *на* «візьми» і *дай*. — Див. ще *дати*, *на²*.

най- (префікс форми найвищого ступеня порівняння прикметників і прислівників); — р. *наи-*, *на-*, бр. болг. *най-*, др. *наи-*, п. слн. *пај-*, ч. *пей-*, *па́-*, слц. *вл. пај-*, м. схв. *нај-*; — псл. *пајі-*; — утворене з прийменника *па* «над, зверху» і частки *ї*, яка зіставляється з ав. *і* (частка), гр. *υῦν-ι* «тепер» від *υῦν* «тс.», умбр. *ро-еі* «хто» (Вегп. I 416; Mikl. EW 210, 430), але яка може бути тотожною із займенником *ї* «той» і сполучником та часткою *і*. — ЮМ Морфологія 467, 500; Фасмер III 190; Преобр. I 585—586; ЭСБМ 7, 210; Вгүскпер 351; Machek ESJC 395; Schuster-Sewc 982—983; Skok II 495—496; Bezljaj ESSJ II 213; ESSJ Sl. gr. II 433—435. — Див. ще *і¹*, *на¹*.

[**найбар**] «щонайменше» Ж; — не зовсім ясне; можливо, результат злиття часток [*най*] «нехай» і незасвідченого в українських джерелах **бар* «хоч, хоча б», спорідненого з слц. *bár* «тс.».

[**найбу́ть**] «мабу́ть» Па; — результат видозміни деетимологізованої форми *ма́бу́ть* (**майбу́ть* < **маєбу́ть*) із зближенням першого компонента *май-* з часткою [*най*] «нехай». — Див. ще *ма́бу́ть*, *най²*.

найма́ти, *на́йманець*, *на́йманка*, *на́йма́ч*, *на́йми*, *на́ймит*, *на́ймити*, *на́ймиття*, *на́ймитувати*, *на́ймитча́*, *на́ймитчу́к*, *на́ймиця*, *на́ймичка*, *на́ймичкувати*, *на́йо́м*, *на́йо́мець* — див. *іма́ти*.

[**на́ймі**] «зовсім не, анітрохи» Ж, [*на́мні́й*] «щонайменше, принаймні» Бі, [*а на́ймі а на́ймі*] «а особливо» Ж; — видозмінене запозичення з польської мови; п. *пајтпїєј* «найменше, щонайменше» складається з частки найвищого ступеня порівняння *пај-* «най-» і основи *тпїєј* «менше». — Див. ще *ме́нший*, *най-*.

на́йняти — див. *йня́ти*.

на́йпа́че «найбільше, особливо», [*на́йпа́к*] «тс.»; — р. *наипа́че*, бр.

[*наипачэ*], болг. *на́й-па́че*, схв. *на́йна-че*, стсл. *наипаче*; — псл. *паіра́се*; — форма найвищого ступеня порівняння прислівника, утвореного від основи *рак(-о)* «назад, знову, навпаки, ще, крім того». — ЭСБМ 7, 212. — Див. ще **най-**, **пак¹**, **па́че**.

на́йти «відшукати, випадково натрапити», *на́йда* «підкидьок», [*на́йдуч*] «тс.», *віна́йти*, *відна́йти*, *зна́йти*, *зна́йда* «підкидьок», [*зна́йде́й Ж*, *зна́йденя́ Ж*, *зна́йдуч*] «тс.»; — р. *на́йти*, бр. *знайси́*, др. *найти*, п. *пајс́* (*па со*), ч. *пајіти*, слц. *па́јст'*, болг. *на́йда* «знайду», м. *на́йде* «знайде», схв. *на́ћи* «знайти», слн. *па́јти*, стсл. *наити*; — псл. *паіти* «тс.», первісно «набрести, наткнутись ідучи», паралельне до *паходіти* «знаходити». — ЭСБМ 7, 213. — Див. ще *іти*, *на¹*. — Пор. *налі́зне*, *нахо́дити*.

[**на́йтича́нка**] «вид брички», *на́тича́нка*, [*не́теча́нка Ж*] «тс.»; — п. *пајтуча́пка*, *пејтуча́пка* «тс.»; — похідне утворення від назви м. Нейтічанка (нім. Neutitschein) у Чехії (ч. *Nový Jičín*), у якому була каретна фабрика. — Желехівський I 478; SJP IV 1076.

[**на́каз**] «пошесть на худобу» О, [*нака́за*] «простуда (у худоби)» О; — запозичення зі словацької мови; слц. [*па́каз*] «зараза, інфекція», *па́каза*, як і ч. *па́каза* «тс.», пов'язане з *паказіт'* (ч. *paказiti*) «заразити», похідним від *казіт'* (ч. *kaziti*) «псувати», спорідненого з укр. [*казі́ти*] «тс.» — Machek ESJC 246. — Див. ще **казі́ти**.

накара́скатися — див. **відкара́скатися**.

[**накарпа́с**] «прочухан, бійка»; — неясне.

[**наке́па**] «навар, наїдок, користь» Си; — очевидно, пов'язане з *кипі́ти* (див.).

[**наке́пкатися**] «наїстися»; — афективне утворення, паралельне до [*на́те́вкатися*] «тс.», похідного від [*те́вкати*] «жадібно їсти» (пор.).

[**накі́рисити**] «накришити» О, [*накі́ришити*] «порозбивати, потовкти»

О; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *kiereszować* «рубати, рани-ти, калічити», *rokiereszować* «порізати, пошматувати; порубати шаблею» виводиться від уг. *kereszt* «хрест», запозиченого зі слов'янських мов. — Ониш-кевич I 468; Sławski II 153; Brückner 228; MNTEsz II 457—458. — Див. ще **хрест**.

[**накицікати**] «нарізати чимсь тупим» ЛексПол; — афективне утворення, паралельне до *нацигікати* «тс.», похідного від *цигікати* (пор.).

[**накіпкіювати**] «багато набрати»; — неясне; можливо, похідне від *кіпка* «копичка». — Пор. **копá, на¹**.

[**накісток**] «пир'їнка в поплавку», [*накіска*] «обрізаний кінець гусячого пера, вставлений в ріжок для розмальовування гончарних виробів»; — очевидно, пов'язане з р. [*нако́сток*] «кістяний нарїст», [*нако́стыш*] «набагдашник» (напр., палиці), [*нако́стыль-ник*] «тс.»; характер стосунку до основи слова *кість* неясний; можливо, йдеться про ту саму основу *кост-*, що і в р. *костыль*.

накіт — див. **котіти**.

[**наклітіти**] «прибрати; приладнати» О; — очевидно, пов'язане з *кле-чати* «прикрашати зеленню» (пор.).

[**наклячки**] «навколїшки» О; — пов'язане з [*клякати*] «ставати навколїшки» (див.).

[**на́ко**] (частка) «на, візьми-но» МСБГ; — результат злиття частки *на* «бери» і підсилювальної частки *-ко*. — Див. ще **-ка, на²**.

[**нако́втач**] (орн.) «дятел, *Picus L.*» МСБГ; — пов'язане з [*ко́втач*] «тс.» (див.).

[**нако́вчити**] «натеревенити»; — неясне; можливо, пов'язане з [*ко́вта-ти*] «стукати, цокати» (пор.).

[**накозу́битися**] «настовбурчитися» ЛексПол, [*накозо́битись*] «злісно ви-ставитися» Куриленко; — очевидно, пов'язане з *ко́зуб* «лубкова коробка», *ко́зубом стати* (про мокрий одяг) «замерзнути, стати твердим як кора», [*ко-*

зуба́тий] «пузатий» Ж. — ЭСБМ 7, 214. — Див. ще **ко́зуб**.

[**нако́й**] (спол.) «ледве, як тільки»; — результат спрощення форми [*нако́ль*], пов'язаної з [*нако́лі*] «тс.». — Німчук НЗ УЖДУ 35, 42. — Див. ще **на-ко́лі**.

[**нако́лі**] (спол.) «коли, як тільки, якщо» Г, Ж, ВеУг, [*нако́ль*] «тс.» Ж; — складне утворення з прийменника *на* і прислівника *ко́лі*, у другій формі редукованого. — Див. ще **ко́лі, на¹**.

[**наконешняк**] (ент.) «китичник, Ругаєга О.» Ж; — неясне; очевидно, пов'язане з *кінєць* (від розташування на кінцях гілок?).

[**накоржень**] «шкіряна рукавиця», *нако́жні* «шкіряні рукавиці», [*нако́ж-ні*] «вид чобіт» (?) Ж; — очевидно, запозичення з російської мови, пізніше зближене з *корж*; р. [*нако́жни*] «шкіряні рукавиці, що натягаються на шерстяні», утворене від іменника *ко́жа* «шкіра» за допомогою прийменника *на*. — Див. ще **ко́жа, на¹**.

[**нако́строполітися**] «одягтися дуже гарно, оригінально» Ва; — афективне утворення.

[**нако́чвати**] «надходити натовпом» Ж; — пов'язане з *кочувати*; характер фонетичних змін неясний. — Див. ще **кочувати**.

[**накрама́**] «жіночий шарф» Дз; — запозичення з турецької мови; тур. *makrama* «велика селянська хустка із смугастими узорами; вид серветки» походить від ар. *maḥrama* «хустина»; на українському ґрунті відбулась дисимілятивна зміна початкового *ма-* в *на-* під впливом префікса *на-*. — Радлов IV 2 1997. — Пор. **нафра́ма**.

[**накри**] (муз.) «бубни Г; литаври Бі»; — р. [*накра*] «бубон, литаври», ст. *накра* «вид барабана», *нагара* «барабан»; — схв. *на́кара* «вид бубна, тулумбас»; — запозичення з тюркських і перської мов; узб. тур. *paḡaḡa* «барабан», тур. тат. аз. *paḡaḡa* «тс.» походять від перс. *paḡḡaḡa*, *paḡire* «тс.», які зводяться до ар. *paḡḡaḡa* «литавра». —

Білецький-Носенко 236; Фасмер III 36, 40; Преобр. I 591; Срезн. II 293; Lokotsch 124.

[накропудитися] «злісно виставитися» Куриленко; — афективне утворення, можливо, пов'язане з *харанудитися* «злякано кидатися» (про копей).

[накрятати] «багато набрати, навантажити»; — неясне; можливо, пов'язане з [накарканіччати] «багато набрати на шию, на плечі».

[накувітись] «намаятися, напрацюватися» ЛексПол; — неясне.

[накундубаситися] «нахмаритися» Дз, [накондуба́читися] «тс.»; — афективне утворення без виразних словотворчих джерел.

[накутилється] «наїстися» Корз; — пов'язане з [кутуляти] (див.).

[накутіти] «напустувати; нав'язатися» Бі; — р. *кутіть* «гуляти, пиячити», ч. *kutiti* (*kutati*) «коїти, пустувати; копошитися; робити потай», цсл. *коутити* «придумувати, затівати», можливо, також п. ч. *skutek* «вчинок, дія»; — псл. *kutiti* «займатися витівками»; — даліші зв'язки остаточно не з'ясовані; пропонується зіставлення з іє. **keu-t-/kou-t-* «зігнути, гак» (ЕССЯ 13, 139, 140; Куркина Етимология 1971, 75). — Фасмер II 434; Machek ESJC 309; Bern. I 654; Mikl. EW 149.

[накухтерити] «наварити» (поганої їжі) Си; — пов'язане з [кухтеря] «кухарчук». — Див. ще *күхта*¹.

[належитий] «належний»; — запозичення з польської мови; п. *pależyty* «належний, відповідний», як і *pależny* «тс.; приналежний», є похідним від дієслова *pależeć* «належати, годитись». — Див. ще *лежати*.

[налень] (бот.) «дуб скельний, *Quercus sessiliflora* Salisb.» Мак; — результат видозміни деетимологізованої форми [нелинь] «дуб черешкуватий, пізньоквітний (зимовий), *Quercus pedunculata hiemalis (tardiflora)*» із зближенням початкової частки *не-* з префіксом *на-*. — Див. ще *линяти*.

[налепкати] «наліпити; обкидати брудом» ВеУг; — результат видозміни форми *наліпїти*, зумовленої впливом слова *леп*. — Див. ще *ліпїти*. — Пор. *леп*.

[наліба] «кріплення штольні» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *луб*, *пá-луба* (пор. лит. *lubà* «дошка», *lùbos* «дощана стеля»).

[налібоватий] «примхливий, дивацький»; — неясне; в якийсь спосіб пов'язане з [нашібоватий]. — Див. ще *нашибка*.

[налива́йко] «хлібний жучок, який з'являється, коли наливається жито»; — похідне утворення від *налива́тися*. — Грінч. II 498. — Див. ще *літи*, *на*¹.

налігáч, *налігачка* — див. *лігáти*¹.

[налізник] «вид жіночого одягу»; — неясне.

[на́лим] (іхт.) «минь, миньок, *Gadus lota* (*Lota lota*)» Ж, [на́лим морський] «*Mottela tricirrata*, *Ophidium barbatum*» Ж; — очевидно, запозичення зі словацької мови; слц. *palim*, як і болг. *налим*, мабуть, у свою чергу, є літературним запозиченням з російської мови; р. *налі́м* етимологічно неясне; можливо, воно, як і *налі́м* «рідкий чорний шлак, що витікає з домни», пов'язане з дієсловом *лить*; пор. також р. [на́лі́м] «підводна піщана обмілина», [на́льє] «тс.»; зіставляється також з назвою риби р. *не́льма*, так само неясною. — Leder 28, 130—131; Фасмер III 40; Преобр. I 591; Черных I 557.

[наліма́нитись] «набрати чогось більше, ніж треба» Мо; — запозичення з російської мови; р. *наліма́ниться* «напитися п'яним» є похідним від *лима́н*; первісне значення тлумачиться як «напитися пуншу з лимоном»; українська форма, якщо не помилка, є результатом зближення з *лима́н*. — Фасмер III 40; Преобр. I 454; Даль II 434.

налісник «тонкий млинець, в який загортається якась начинка; [кукурудзяний корж, печений на капустаному листі, млинець Ж]», [налі́стник] «тс.»

Ж; — р. *налістник* «налисник», бр. *налісник* «млинець»; — результат видозміни деетимологізованої форми [налісник], зближеної з іменником *лист*; такому зближенню сприяло те, що деякі борошняні вироби випікались на листі рослин. — Фасмер—Трубачев III 40; ЭСБМ 7, 221; Urbańczyk JP 38/3, 206—211. — Див. ще **лист**, **на¹**, **налісники**.

[наліг] «погана звичка, пристрасть» Ж, [налог Ж, *налог*] «тс.»; — бр. [налог] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *pałóg* «шкідлива для здоров'я, погана звичка; закореніла звичка, привикання» походить від дієслова *pałożyc się* «накластися; (заст.) звикнути, втягтися, призвичаїтися», яке складається з префікса *pa-* і основи дієслова *łożyc* «ложити; класти». — ЭСБМ 7, 221—222; Sławski JP 42/2, 88; Brückner 313. — Див. ще **лежати**.

[налізне] «плата за знахідку» Ж; — утворене, очевидно, за польським зразком, на основі префікса *na-* і дієслова *лізти*; пор. п. [palezienie] «плата за знахідку», ст. [palezionek] «підкидьок», утворені від дієслова (z)pależć «знайти», похідного від основи *leżć* «лізти». — Онышкевич Исслед. п. яз. 245; SJP III 91. — Див. ще **лізти**, **на¹**. — Пор. **найти**.

[налісники] «налисники» Ж; — п. *paleśnik* «тс.», ч. *pálesník* «пиріг, печений на рослинному листі»; — утворення з применника *na* і основи іменника [ліса] «дерев'яна решітка; плетений тин; хвіртка»; у назві знайшов відображення давній спосіб випікання борошняних виробів на дерев'яних решітках, які вміщувались у печі над жаром, або (пізніше) на колосникових решітках. — Urbańczyk JP 38/3, 206—211. — Див. ще **ліса**, **на¹**.

[налопом] «ненароком, раптом Ж; нахабно Г»; — бр. [налапам] «несподівано», [налапам] «раптово», [налопам] «несподівано, раптово»; — очевидно, результат злиття і видозміни виразу *на лап, пов'язаного з *лапати* «хапа-

ти»; пор. сл. *strielat'* на *lap* «стріляти, довго не цілячись», укр. [лапі] «швидко», др. *лапы* «знову», *лапъ* «знову, прямо, необдуманно», п. *łapie* «швидко», [łapie] «тс.», ч. ст. *lap* «зараз, відразу». — ЭСБМ 7, 219—220. — Див. ще **лапати**, **лапі**.

намагáтися «старатися; домагатися; прагнути», *намогáтися* «наполягти; наміритися», [намагáти] «прагнути, пориватися; надолужувати; змагати, долати; (безос.) збиратися, йтися (до чогось) О», [наміг] «намагання» Ж; — р. [намогáть(ся)] «надриватися», бр. *намагáцца* «намагатися», п. *paмагаć się* «тс.», ч. *pa máhati* «напружувати, втомлювати», *pa máhati se* «напружуватися, прикладати зусилля», сл. *pa máhat'* «напружувати, втомлювати», *pa máhat'sa* «напружуватися, втомлюватися, намагатися, працювати через силу», схв. *pa mágati se* «намагатися»; — очевидно, префіксальне похідне від *могáти*, псл. **mogti* «могти; тягти, напружуватися»; виведення ч. *pa máhati* від *hmožditi se* «мучитися» (Machek ESJC 170—171) малопереконливе. — Мельничук Мовозн. 1980/6, 46—47. — Див. ще **могáти**, **на¹**.

[наману́ти] «принагідно трапитися, зустріти» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *манівці* або з р. [маніть] «увижатися, здаватися».

[наме́дліти] «натякнути» Ж; — очевидно, результат контамінації форм [намену́ти] і [набилі́ти²] «тс.» (див.).

[на́мек] «натяк» Ж, [намека́ти] «натякати» Ж; — очевидно, книжне запозичення з російської мови; р. *наме́к* «натяк», *намека́ть* пов'язані з *мека́ть* «думати, міркувати» (пор. [домека́ть] «додумуватися», *смека́ть* «розуміти»), можливо, спорідненим з лит. *mėklinti* «вимірювати, зважувати, обдумувати», лтс. *meklit* «шукати». — Фасмер II 594; Fraenkel 428—429.

[наме́лец] (бот.) «ріжки на житі, *Claviceps purpurea* Tul.» ВеНЗн, ВеЗа, [намельюх тж, *намель* Мак, *омолок* Мак, *омилок* Мак] «тс.»; — похідне ут-

ворення від дієслова *намолоти* (*на-мелю*); назва зумовлена тим, що вміст ріжків нагадує змелену муку. — Див. ще **молоти, на¹**.

[**намельіна**] (бот.) «омела біла, *Viscum album L.*» Ж, Мак; — результат видозміни деетимологізованої форми [*ямеліна*] «тс.» із зближенням початкового *я-* з префіксом *на-*. — Див. ще **омелá**.

[**намено**] «ім'я», [*наменіти*] «найменувати», [*наменува́ти*] «тс.»; — похідні утворення з префіксом *на-* від форми [*менува́ти*] «іменувати», [*мення́ти*] «тс.», [*мє́ння́*] «ім'я». — Див. ще **ім'я́, на¹**.

[**намену́ти**] «натякнути, нагадати, згадати», [*намену́тися*] «почати говорити, відкрити рот, заїкнутися»; — північноукраїнська звукова форма замість **намінутити* з голосним *е* замість *і* на місці **ѣ** у ненаголошеній позиції. — Див. ще **мінити**.

наме́т «шатро» Г, Ж, [*намі́т*] «тс.», [*намете́ць*] «парасолька» Ж, [*наме́тник*] «виготовлювач наметів» Ж; — р. [*наме́т*] «намет, повітка; чохол», бр. [*наме́т*] «сорт полотна, рушник», п. *pamíot* «намет; балдахін»; — очевидно, пов'язане з дієсловом *наметати* «накидати», як і **намі́тка**; менш обґрунтовано вважається (Mikl. EW 211; Brüskner 354; Москаленко УІЛ 31) за позиченням із східних мов і зіставляється з хант. *pāmat* «повість на кибитці», афг. *pamd* «повість». — Фасмер III 41; Преобр. I 591—592; ЭСБМ 7, 225—226.

наметати «прошити великими стібками, намітивши лінію шва», *наметувати*; — запозичення з російської мови; р. *наметать, наме́тывать* «тс.» є похідним від *метать* «метати, обкидати», спорідненого з укр. *метати* (див.).

намі́сто Г, Ж, *намі́стіна* Г, Ж; — результат видозміни деетимологізованої форми [*моні́сто*] з метатезою *м і н* під впливом слів з префіксом *на-*. — Москаленко УІЛ 46; Rudn. II 850; Shevelov Hist. phonol. 744; Булаховсь-

кий Вибр. пр. II 273. — Див. ще **моні́сто**.

[**намі́л**, род. в. *намо́лу*] «мул, намул» Ж, Ник; — результат гіперистичної видозміни форми *наму́л* із закономірним *у*, що було помилково сприйнято як польський рефлекс давнього *о*, якому в закритому складі відповідає українське *і*. — Див. ще **мул¹**.

намі́р; — очевидно, результат видозміни раніше більш поширеної форми *замі́р* під впливом р. *наме́рение*. — Стоянов 73. — Див. ще **мі́ряти, на¹**.

[**намі́сть**] «замість», [*намі́сць*]; — р. [*наме́с, наме́ст, наме́сть*], п. ст. *pamiast*, ч. *pamístě*, слц. *pamiesto*, болг. *наме́сто*, м. *наместо*, схв. *наместо*, слн. *pamésto* «тс.»; — результат злиття виразу *на мі́сто* (*на місце*), паралельний до *замі́сть*. — Див. ще **мі́сто, на¹**. — Пор. **замі́сть**.

намі́тка «покривало на голову у жінок поверх очіпка; тканина, вид грубого серпанку», *намі́тчина, намі́тчий*; — р. [*наме́тка*] «головне покривало, фата; чорне покривало розкольніць на обличчя; чернече покривало поверх клобука (на Афоні); жіноча напівсорочка поверх звичайної; латка», бр. [*наме́тка*] «намі́тка», *намі́тка* (з укр.?), п. *pamíotka* «тс.» (з укр.), ч. [*па́ме́тка*] «легке жіноче покривало на голову», болг. *наме́тка* «накидка, пелерина, плащ», *наметало*, м. *наметка, наметало* «тс.»; — псл. *pametyka* «накидка», похідне утворення від *pametati* «накидати»; пов'язання з *мі́тити* (Москаленко УІЛ 46) помилкове. — ЭСБМ 7, 225; Brüskner 354. — Див. ще **ме́тати**.

[**намлако́**] «пасовисько в лузі» Мо; — пов'язане з [*мла́ка*] ([*млак*]) «зарослий травною болотяний простір» (див.).

[**намліо́ка**] «вмить» Ж, [*навмлі́віч, навмліо́ка*] «тс.» Ж; — результат універбації виразу *на млі́г ока* «тс.» — Див. ще **млі́г, на¹, о́ко¹**.

[**намобня́тися**] «напитися п'яним»; — результат видозміни під впливом *мобня*

(дит.) «молоко» форми *налимонитися, відображеної в формі [наліма́нитись] (див.).

[на́моржень] «бокова жердина в санях над полозом», [на́морозень] «тс.», [на́муружня] «один з брусків, що скріплює верхні кінці копилів у санях» Корз, [на́морожня] «тс.» О, [на́моробжне] «ручниця» ДзАтл II; — р. [на́морожни] «верхня частина саней», бр. на́мерзень «брусок, що набивається на копили»; — неясне; можливо, результат заміни давнішої назви цієї реалії з основою стуж- (пор. р. [стужень] «зв'язка між високими головками полозів і копилами», бр. [устужьна] «зв'язка між копилами»), етимологічно пов'язаної з тугій, але вторинно зближеної з студений «морозний». — ЭСБМ 7, 223.

[намо́склий] «промоклий, мокрий» (про дерево) ЛексПол; — р. намо́згнуть «киснути, загнивати»; — похідне утворення від *намоскнути, *москнути, пов'язаного з р. мо́згнуть «гнили, пліснявіти», мо́зглый «гнилий», слн. zmožditi «виснажити», цсл. мѣждивъ «танучий», измѣждити «ослабити, знесилити»; — псл. тѣзгнѣти; дальші зіставлення непевні. — Фасмер II 638; Преобр. I 545; Mikl. EW 207.

наму́л¹, наму́ла, наму́лістий, наму́лити, намуло́вище, намуля́нка — див. мул¹.

[наму́л²] «тирса (від пиляння дерева)» ВеБ, [наму́ліна] «тс.» ВеБ; — неясне.

[намулок] (бот.) «руслиця, Elatine L.» Мак; — похідне утворення від мул (наму́л); назва зумовлена тим, що ця рослина росте у водоймах зі стоячою водою, на мулистих обмілинах тощо. — БСЭ 33, 352. — Див. ще мул¹, на¹.

[наму́рхатися] «натоптатися, натомитися», [наму́рхатитися] «тс.»; — неясне.

[наму́цкати] «неакуратно намазати (фарбою і под.); абияк приготувати (їжу)» МСБГ, [наму́цькати] «тс.» тж; — афективне утворення.

[на́м'ятелі́тися] «здутися, роздутися» (про худобу) ВеУг; — неясне; зіставлення з м'яти (Верхратський, там же) малопереконливе.

[на́на] «колиска; спати» Корз, [на́на-на́на] «колисати» Корз; — слова дитячої мови, що виникли, очевидно, з приспіву колискової пісні.

на́найці «одна з народностей Приамур'я» (одн. на́на́ць), на́найка; — р. бр. на́на́ец; — запозичення з нанайської мови; самоназва нанайців на́най (букв. «земля-людина», тобто «місцева людина») споріднена з на́ни, самоназвою деяких інших тунгусо-маньчжурських етнічних груп — ульчів, ороків, ороців. — Аврорин Яз. нар. СССР V 129; БСЭ 29, 98—99.

на́на́цько — див. зне́на́цька.

[на́на́шко] «хрещений батько Г, Ж; весільний батько Ме», [на́на́шка] «хрещена мати Г; весільна мати Ме», [но́на́шок] «хрещений батько» Ж; — запозичення зі східнороманських мов; молд. нэ́на́ш (ны́на́ш, ну́на́ш, на́ш) «хрещений батько; весільний батько», рум. pănaş, [nînaş, puŋaş], paş «тс.», păpăşă (păşă) «хрещена мати; весільна мати» пов'язані з молд. нун, рум. pup «весільний батько», яке зводиться до лат. *pupus < popus «чернець; доглядач дітей, вихователь», що зіставляється з дінд. papā «мама», гр. πάπνη «тітка», укр. не́ня «мати». — Мельничук Молд. эл. 169; Дзендзелівський НЗ УЖДУ 13, 100; 26, 29—30; Дзендзелевский Молдаванизмы 152; Vrabie Romanoslavica 14, 163—164; СДЕЛМ 281, 283; DLRM 528, 530, 549; Puşcariu 105; Walde—Hofm. 175. — Див. ще не́ня.

на́не́павці — див. ні́пати.

на́нівець «нінащо», уні́вець «тс.»; — видозмінене запозичення з польської мови; п. wniwecz виникло з прийменника w і складної форми piwecz «ні в що», утвореної з частки пі «ні», прийменника we «в» (з е на місці ъ у сильній позиції) і займенникової основи cz- «що». — Shevelov Hist. phonol. 620;

Brückner 364. — Див. ще **на¹**, **ні³**, **у¹**, **що**. — Пор. **нівечити**.

нанка «китайка» (тканина), [нанкин] «тс.» Ж, **нанковий** УРС, Ж, [нанкінівий] Ж; — р. бр. **нанка**, п. ч. слц. **nankin**, болг. **нанкін**, схв. **нанкин(г)**; — утворене від назви китайського міста **Нанкін**, звідки спочатку завозилась ця тканина; слово могло прийти через посередництво французької або німецької мови (фр. **nankin**, нвн. **Nanking, Nan-kin**). — Черных I 557—558; Фасмер III 41; Преобр. I 592; Вьгленов Езиков. изсл. Младенов 182.

нансук (вид тканини); — р. бр. болг. **нансук**, п. ч. **nanpuk**; — запозичення з англійської мови; англ. **nanpook** «тс.» походить від гінді **nanpookh**, букв. «радість очей». — СІС² 568; Kopalinski 656.

наодлив, **наодлів** — див. **навідліг**.

наодчебі — див. **наотчебі**.

[**наоми́нці**] «навмання» О; — результат видозміни форм типу [навманці, наомані] «тс.», зближених з основою слова **ми́нати**. — Див. ще **маніти**.

наопаш, **наопашки** — див. **опаш**.

[**наопуль**] «наполовину»; — бр. [**наопал**] «тс.»; — очевидно, результат діалектної видозміни давнішого ***навъполъ** «навпіл» з характерним для північних говорів переходом **о** в новозакритому складі в **у** і з гіперистичною заміною **в**, що належало до складного префікса **нав-**, на **о**. — ЕСБМ 7, 228. — Див. ще **нав-**, **пів**.

наоружку — див. **наружу**.

наостанку, **наостанці** — див. **ста́ти**.

[**наосточ**] «наприклад, приміром» Пі; — очевидно, утворене з прийменника **на** і основи дієслова **сточи́ти** «приточити, додати, прикласти». — Див. ще **з³**, **на¹**, **надточіти**.

[**наотчебі**] «на відшибі, окремо, в стороні» Кух, **на відчепі**, [**наодчебі**] Ж, Кух «тс.»; — результат видозміни форми **наодшибі** «тс.» із зближен-

ням основи **одшиб-** (**відшиб-**) з **відчеп(ити)**, а деетимологізованої середньої частини **-одши-** з формою **отче** від основи іменника **оте́ць**. — Див. ще **шибати**.

наохляп — див. **охляп**.

напад, **нападка**, **нападки**, **нападкуватий**, **нападний**, **нападник**, **нападок**, **нападъ**, **напасливий**, **напасний**, **напасник**, **напасти**, **напаству́ати**, **напасть** — див. **пасти²**.

[**нападе́нь**] «рибальське знаряддя, ятір на великому обручі з довгою тичкою», [**нападка**] «рибальське знаряддя, вид сака»; — очевидно, похідні утворення від дієслова **напа́дати**; мотивація назв не зовсім ясна. — Див. ще **на¹**, **пасти²**.

напáлм (запалювальна суміш); — р. бр. болг. **напáлм**, п. ч. слц. **paralm**; — запозичення з англійської мови; англ. (амер.) **paralm** є складноскороченим утворенням з початкових частин назв речовин, які входять до складу цієї суміші: **нафтéнова** і **пальмітинова** кислоти (БСЭ 29, 106; Kopalinski 656), чи складеної назви **patrium-palmit(y)an** (Sł. wyr. obsucz 501; Holub—Lyer 329; SCS 753). — Коваль 194.

[**напáльки**] (бот.) «наперстянка, наперник, *Digitalis L.*» Мак, ВеНЗн; — бр. [**палечник**] «тс.»; — синонімічне утворення до [**напéрстки**] «тс.», пов'язане з формою квітки рослини. — Див. ще **напéрсник²**.

напа́сть «біда, нещастя; причіпка, халепа; [штраф, пеня]», **напа́сник** «нападник, причепа» СУМ, Ж, **напасливий** «нав'язливий», **напасний** «задержуватий, нав'язливий» Г, Ж, [**напа́стний**] «тс.» Ж, [**напа́стувати**] «нападати, зачіпати», **занапа́стити** «привести до загибелі; зробити нещасним», **занапа́цати**, [**ізнапа́ститися**] «пропасти» Ж; — р. **напа́сть**, бр. **напа́сць**, др. **напасть**, п. **paraś** «напад; (ст.) біда, примус», ч. ст. **paraśt** «спокуса», болг. м. схв. **напа́ст** «напасть», слн. **paraśt** «напад, небезпека; напасть», стсл. **напа́сть** «нещастя, небезпека, спокуса»; —

псл. *parastь* < **paradtī*, похідне від дієслова *parasti* < **paradtei* «напасти». — Фасмер III 43; Преобр. I 592; ЭСБМ 7, 231. — Див. ще **на¹**, **па́сти²**.

[**напéкати**] «багато навалити, навантажити» ВеУг, [*напéкатися*] «дуже наїстися» ВеУг; — очевидно, афективне утворення, частково пов'язане з дієсловами *напакува́ти*, *набéхкати*.

[**наперebesá**] (нести щось) «перекинувши через руку або через плече Ж; (нести мішок) перекинувши через плече як бесаги (сакви)», [*наперebesá*] «тс.», [*наперebesá*] «наперевіс» О, [*наперebesá*, *наперebesá*] «тс.» О; — результат злиття прийменника *на* з виразом **перebesá*, утвореним, очевидно, на основі виразу «перекинути як бесаги». — Желехівський I 486. — Див. ще **бесáги**, **на¹**, **пере-**. — Пор. **перebesáжитися**.

[**наперелáй**] «навпростець» Ж, [*напрола́й*] «тс.» Ж; — запозичення з польської мови; п. *na przelaj* «тс.» утворене з прийменника *na* «на» та іменника *przełaj* «біг навпростець; ст. бік, узбіччя дороги». — Вгückner 686.

[**напернівка**] «ширма, парасолька» ВеУг; — видозмінене запозичення з угорської мови; уг. *paragnuó* «парасолька» утворене з основ іменника *par* «сонце, день», спорідненого з манс. *pāi* (*pāi*) «сонце, вогонь», хант. *pāi* «вогонь», *pāi* «сонце», та *egnuó* «парасолька, козирок, намет, альтанка» невідомого походження. — Верхратський ВеУг; MNTESz I 789, II 996—997.

напéрсник¹ «улюбленець, довірена особа», *напéрсниця*; — бр. *напéрсник*; — запозичення з російської або церковнослов'янської мови; р. *напéрсник*. походить від цсл. *напърсьникъ*, утвореного з прийменника *на* та іменника *пърси* «груди» за допомогою суфікса *-никъ* як калька гр. *ἐπίστήδιος*, утвореного з прийменника *ἐπί* «на» і основи іменника *στήδος* «груди». — Булаховський Вибр. пр. III 432; Срезневський II 316. — Див. ще **на¹**, **пéрс-са**.

напéрсник² (бот.) «наперстянка, *Digitalis L.*», [*напéрсник*] Ж, *Мак*, *наперстя́нка*, [*наперстки* *Мак*, *наперстниця* *Мак*, *наперстня́нка* *Мак*, *наперсточниця* *Мак*] «тс.»; — р. *наперстя́нка*, *напéрсточник*, бр. *напéрста́йка*, п. *pararstek*, ч. слц. *páprstník*, ч. *páprstky*, болг. *на̀прѣстник*, схв. *на̀прстак*, слн. *parístec*; — похідне утворення від *напéрсток*, зумовлене подібністю форми квітки наперстянки до наперстка. — Machek Jm. rostl. 214. — Див. ще **напéрсток¹**.

напéрсток¹ СУМ, Ж, [*напéрс(т)-ник*] «наперсток» ДзАтл I, [*напéрстень*] «тс.» тж; — р. *напéрсток*, п. *pararstek*, ч. *parstek*, слц. *páprstok*, вл. *parjeršceň*, болг. *на̀прѣстник*, схв. *на̀прстак*, слн. *parístnik*; — псл. **parp̃stьkъ*, утворене з прийменника *на* «на» та іменника **p̃stь* «палець» за допомогою суфікса *-k-*. — Див. ще **на¹**, **перст**.

напéрсток² «кільце, яким коса прикріплюється до кісся» СУМ, Ж; — очевидно, результат семантичного розвитку слова *напéрсток* у незасвідченому значенні «перстень». — Див. ще **напéрсток¹**.

[**напиря́ти**] «натягати, настягати»; — неясне; можливо, пов'язане з [*напирити*] «багато набрати (в пазуху, кишені)» та з *напéрти*. — Пор. **пиря́ти¹**.

напів- (перший компонент складних утворень типу *напівавтомáт*, *напівавтоматичний*, *напівпритомний*, *напівлежáти*); — складне утворення з прийменника *на* і основи *пів-* «половина» (див.).

[**напівперекі́**] «поперек», [*напівперек*] «тс.» Ж; — результат метатези префіксальних елементів *в-* (*у-*), *по-* у прислівнику *навпóперек* з наступним зближенням триелементного складного префікса *на-по-в-* з прислівником *напів* «наполовину». — Див. ще **на¹**, **перéка**, **по**, **у¹**.

[**напíлювати**] «напинати, натягати» Ж; — результат характерної для

карпатських говорів видозміни форми *нап'ялювати* «тс.». — Див. ще **п'яло**.

[**напірити**¹] «надягти багато одягу»; — очевидно, пов'язане з *напірити* «розсипати багато пір'я» через проміжне значення «підняти на собі пір'я» (як пишній птах); — пор. бр. [*пырицьца, напырицьца*] «надуватись, ніби піднімати своє пір'я; багато, пишно одягатись». — Див. ще **перо**.

напірити² — див. **пиряті**¹.

напіткати — див. **тікати**.

[**наплáвистий**] «запальний, гарячий», [*напливістий*] «тс.» Ж, [*наплавівистий*] «придуркуватий» О; — не зовсім ясне; очевидно, утворене від *наплавити*, др. *наплавити* «напливити, розтектись» за тими самими мотивами, що й [*встéклий*] «шалений», п. *wściekły*, ч. *vztekly* «тс.» від *текті* — за ознакою розбурханих вод чи припливу крові до голови. — Пор. **встікати**ся.

[**наплавити**] «влаштувати каверзу» Ж; — очевидно, похідне від *плавити* «топити» в значенні «чаклувати за допомогою топленого воску, що виливається у воду». — Див. ще **плісти**.

наповратитися, *наповрétитися*, *наповрétливий*, *наповрítитися*, *напуврétливий* — див. **наврátитися**.

[**напоквóл**] «на глум» Ж; — результат злиття прийменника *на* з незасвідченим іменником **поквол* «знущання», пов'язаного з прикметником *квóлий* «слабий» (первісно «змучений») і дієсловами *квиліти* «скиглити», *цвиліти* «бити, батожити» (див.).

[**наполумити**] «переконати, умовити», [*наполумитися*] «твердо зважитися»; — очевидно, результат видозміни форми *напоумити*, що могла вимовлятися з вставним **в** перед **у**, яке іноді змішувалося з твердим **л** (польським ł). — Див. ще **ум**.

[**напортити**] «придбати» О; — неясне.

[**напорудити**] «навчити, наставити»; — префіксальне утворення від тієї

самої основи, що й у дієслова *орудувати*, *спорудити*; очевидно, первісне значення було «направити, скерувати». — Петлева Етимологія 1980, 36—38. — Див. ще **оруда**.

[**напосудити**] «наладити, приготувати, направити», [*напосудитися*] «зібратися, приготуватися»; — похідне утворення від *посуд* (*посуда*); первісно означало «приготувати для чогось посуд». — Див. ще **суд**².

[**напосудитися**] «наступитися» Ва; — результат видозміни форм *наспунитися*, *посупитися* під впливом [*напосудитися*] «зібратися».

напоумити — див. **ум**.

напрáсний «несправедливий; [зухвалий, задиристий, кривдний; раптовий, наглий Г; нав'язливий, набридливий, причепливий Me]», *напрáсна* «несправедливе обвинувачення, наклеп», [*напрáсник*] «кривдник, задержка», *напрáсна* «незаслужена образа, кривда» Ж, [*напрáсниця*] «кривдниця Г; напасть Ж»; — р. *напрáсний* «даремний, марний», бр. [*напрáсна*] «даремно», [*напрáсліна*] «наклеп», др. *напрáсньни* «раптовий, швидкий, запальний, жорсткий», п. [*pargasny*] «даремний» (з укр.), болг. [*напрáсен*] «раптовий», м. *напразен* «даремний», схв. *напрасан* «запальний, рвучкий, нестримний», стсл. *напраснь* «раптовий, швидкий, негайний»; — переконливо не з'ясоване; з припущенням первісного значення «раптовий» зіставляється з [*праск*] «тріск» (Brückner AfSlPh 23, 213), *просіти* (Варбот Етимологія 1964, 30—36), *прісний* (Варбот ВЯ 1967/4, 73—74), з дінд. *prasabham* «насильно; швидко, раптом» (Matzenauer LF 11, 176; Charpentier AfSlPh 29, 6) та ін. — Фасмер—Трубачев III 43; Черных I 558; ЭСБМ 7, 237—238; Skok II 502.

[**напрасник**] (бот.) «астранція велика, *Astrantia major* L.» Мак, [*напрасниця*] «тс.» Мак; — неясне.

[**напрáсниця**] «лихоманка» Бі; — очевидно, первісне значення «приче-

па», пов'язане з *напрáсний* «причепливий, нав'язливий» (див.).

[**наперед**] «наперед, попереду» ВеЛ, [*напередкі*] «в майбутньому, іншим разом» Ж, [*напрідь*] «наперед, попереду» Ж; — р. [*напрéдки*] «наперед, на майбутнє», [*напрéд*] «спочатку, раніше»; — давні запозичення із західнослов'янських і з церковнослов'янської мов; п. *parzód* «наперед», слц. *pargedki* «попереду», стсл. **напрѣдъ** «перед», **напрѣждь** «вперед» етимологічно відповідають укр. *наперéд*, *напéреді*. — Див. ще **на¹**, **перéд²**.

напризволяще; — результат злиття прийменника *на* з іменником [*призволяще*] «воля, розсуд»; — очевидно, первісно означало «на (власний) розсуд, на (власну) волю»; пор. р. *на произвол судьбы*. — Див. ще **во́ля**, **з²**, **на¹**, **при**.

[**наприпаслі**] «наприкінці» Кур; — результат паралельного до форми *наприкінці* злиття прийменників *на* і *при* з прислівником в акаючій формі [*пóслі*] «після». — Див. ще **на¹**, **після**, **при**.

напришкуватий — див. **опришкуватий**.

[**на́прово**] «нашвидку»; — очевидно, результат фонетичного спрощення форми **напвор*, утвореної з прийменника *на* та іменника **пвор*, що лежить в основі прикметника *пворний* (див.).

напроку́дити «навитівати, натворити»; — очевидно, запозичення з російської або білоруської мови; р. *напроку́дить*, бр. *напраку́дзіць* «тс.» є похідними від *проку́дити*, *праку́дзіць*, пов'язаними з р. *проку́да* «витівка, пустоші», бр. *праку́да* «пустун, витівник», р. *кудь* «злий дух, чаклунство», др. *кудити* «чудити, ображати, псувати», п. *przekudzić* «пустувати, надочучати», болг. *кудя* «лаю, поношу», схв. *ку́дити* «осуджувати, зводити наклеп», слн. [*kúditì*] «лаяти, осуджувати», стсл. **коүдити** «ганьбити», **прокоүдити** «знищувати, руйнувати, псувати, усувати», **прокоүда** «мор, погибель; чаклунство»,

що зводяться до псл. *kuditi* «лаяти, ганьбити», яке зіставляється з гр. *ιουδαίζω* «поношу, лаю», двн. *hosc* «огуда, ганьба», шв. *huta* «кричати, галасувати, лаяти»; зіставлення з дінд. *kut-sáyati* «поносить» заперечується (Maughofer I 228). — Фасмер III 374; Преобр. I 405—406; ЭСБМ 7, 237; Bern. I 638; Meillet Études 254.

напропáле «відчайдушно»; — очевидно, калька р. *напропáлю* «тс.», звідки й бр. *напрапáлю*; форми утворені з прийменника *на* і невідомого тепер дієприкметника **пропáлий* у жін. р. однини, можливо, первісно пов'язуваного в російській мові з іменником *голову*. — Див. ще **на¹**, **па́сти²**, **про**.

напру́га, *на́пру́го*, *напру́жити* — див. **пруг**.

напру́дити, *напру́дитися*, *напру́дить* — див. **пруд**.

[**напру́дник**] (ент.) «вид слимака, *Lycosa syngoriensis* Walck.» ВеНЗн; — неясне.

[**напру́милáне**] «уклінно» (просити) Корз; — неясне.

[**напру́тити**] «напружити, натягти; набрякнути, розпухнути МСБГ; скувати (поламану косу) Бі; закрутити (вус)», [*запру́та*] «палка в тині; цурка для стягування зв'язаного», [*запру́тити*] «заплести, затягти (дірку в тині); зв'язати, скручуючи цуркою»; — р. [*пруч*] «складова частина віршовки», ч. [*vurǔčit*] «випнутися, надутися»; — не зовсім ясне; очевидно, псл. *prut- < *prout-* «натягати», пов'язане давнім паралелізмом кореневих приголосних з **prend-/prond-* «прясти; натягати». — Пор. **пру́діву́с**, **пру́т**, **пру́чатися**, **пря́сти**.

[**напряга́ти**] «натягувати над собою шкіру або полотно» Бі, [*напряга́тися*, *напрягті́ся*] «накриватися» Бі, [*напря́гний*] «накритий» Бі; — р. *напряга́ть* «напружувати, натягувати», др. *напрягу* «натягну, напружу», ч. *parhati* «витягати, натягати, розмахуватися, напружувати», слц. *parhahnut'*

«натягти, витягти, направити», вл. парґаһас «напружувати, натягати», болг. *напрѣгна* «напружую», м. *напрега* «напружує», схв. *напрѣти* «напружити», слн. парґе́ці «запрягти», стсл. **напрѣци** «натягти, напружити»; — псл. **napręgti*, *napręgati*, похідне від тієї самої основи псл. **pręgti* (*pręgati*), що й *запряга́ти*. — Фасмер III 393; Преобр. II 141—142. — Див. ще **пряг-ті́¹**. — Пор. **пруг**.

[**напряда́ти**] «покривати, накривати, натягати», [*напряну́ти*], [*напрядка*] «брезент, покривало для воза з шкіри, повсті або ряднини, вимоченої в дьогті»; — давнє похідне утворення від основи псл. *prędo*, **prędti* (> *pręsti*), паралельної до *pręgo*, **pręgti* з первісним значенням «натягати, витягати», звідки походить і *прѣсти* (див.).

[**на́псам**] «поденний заробіток» ЕЗб 25; — запозичення з угорської мови; уг. *napszám* «поденщина, поденний заробіток» утворене з основ іменників пар «день», наявного і в ранніх пам'ятках церковнослов'янської мови (стсл. р.-цсл. **напъ** «поденник»), і *szám* «число, цифра», запозиченого до переселення в Європу з тюркських мов (пор. тур. *şan* «честь, пошана, гідність», каз. уйг. *сан* «велика кількість», кипч. хак. *сан* «рахунок, число»). — MNTESz II 998—999; *Bárczi* 280. — Див. ще **напернівка**. — Пор. **сан**.

[**напсѣтити**] «насмердіти» (про тварин, людину), [*напшѣтити*] «тс.»; — афективні утворення, частково асоційовані з дієсловами [*псѣтити*], *пши́кати* та ін.

[**напта́шити**] «багато надбати, наносити» Си; — очевидно, пов'язане з *пта́шка*; семантичний характер зв'язку неясний. — Див. ще **на¹, птах**.

напува́ти, [*наповáти*] Ж; — р. [*наповáть*], бр. [*напувати*], др. *напование* «напування», п. *parowaś* «проймає; напувати», нл. *parowaś* «напувати»; — результат діалектно-праслов'янського перерозкладу основи *pa-paj-ati* >

pa-paj-ati з осмисленням складу *ja* як ітеративного суфікса (подібно до *da-jati*, *ta-jati*) і наступної заміни цього *ja* суфіксом *-va-*, як у *da-jati* → *da-vati*; на українському ґрунті відбувся дальший перерозклад з осмисленням звукосполучення *-av-* як ітеративного суфікса *-ov-* (*-ув-*), наявного в формах типу *куп-ув-ати*, *год-ув-ати*; псл. *rova-* тлумачиться також (Трубачев С.-луж. сб. 167) як ранньопраслов'янське утворення від кореня іє. **rǝ-* «пити», співвідносного з псл. **rei-/rī-* «тс.» — ЭСБМ 7, 229. — Див. ще **піти, поїти**.

[**напу́гатись**] «нахлебтатися» Лекс-Пол; — запозичення з білоруської мови; бр. [*напу́гаць*] «влити в себе якунебудь рідину», [*напу́гацца*] «занадто напиться» пов'язане з р. [*напу́га*] «набите пузо»; глибша етимологія відсутня. — Даль II 457.

[**напу́льгати**] «нахлюпати, розлити» ЛексПол; — неясне.

[**напутник**] (бот.) «подорожник великий, *Plantago major* L.» Мак, [*нопутник*, *припутник*] «тс.» Мак; — утворення з прийменників *на*, *по*, *при* та іменника *путь*, семантично паралельне до форми *подоро́жник* «тс.» — Див. ще **на¹, по, при, путь**. — Пор. **тріпутень²**.

[**напухтіти**] «напхати; налупцювати» Ж; — афективне утворення, можливо, з використанням основи *пұхнути*.

[**напуценькати**] «нажертися» Ж; — афективне утворення, можливо, пов'язане з формою [*напу́затися*] «тс.», похідною від *пұзо*.

[**нараді́тися**] «побитися, поранитися, покалічитися» Ме; — результат іронічного переосмислення слова *нараді́тися* «причепуритися, привести себе до ладу». — Див. ще **ряд**.

нара́квиця «нарукавниця, короткий рукав (у священика); [вовняні або смушкові манжети]»; — р. *нара́квица* «нарукавниця»; — неясне; можливо, давнє запозичення з усного мовлення

духовних осіб — представників македонських говорів болгарської мови, що приходили на східнослов'янські землі; м. *нараквица* «рукавиця, [браслет]» утворено з прийменника *на* і основи іменника *рака* «рука»; безпосереднє виведення від укр. *рука́* (ВеЗп 40) не обґрунтоване.

[**нара́т**] «поплавці на рибальській сітці» Берл; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [*на́рата́*] «рибальська верша», [*на́рта, на́рта*] «тс.», як і бр. [*нараты́*] «вид рибальської сіті, яку ставлять поперек течії води», пов'язані з р. *нерёт*, укр. *не́рет* (див.).

[**на́рва**] «верхнє обрамлення ясел, жолоба» Ж, МСБГ, [*на́рвина*] «палиця для утримування санного полоза в зігнутому стані при його виготовленні»; — р. [*на́рва*] «дерев'яна перекладина на отворі ковальського міха; перекладина, що скріплює дошки стола», бр. [*на́рва*] «перекладина на копилах саней», др. *наровъ* «дверна клямка»; — запозичення з германських мов; снн. *narve* «клямка», бав. *narb*, *narw* «тс.», шв. [*nar(a)*] «перекладина, що скріплює дошки дверей», норв. [*narve*] «тс.», пов'язані з дангл. *naego* «вузький», англ. *narrow* «тс.», виводяться від пгерм. **narwa-* «вузький, тісний», спорідненого з лат. *pervus* «жила; струна», лит. *narūs* «петля», *perėti* «всиляти». — Фасмер III 44; ЭСБМ 7, 242—243; Falk—Торп 755; Klein 1029, 1464.

нарвал (зоол.) «*Monodon monoseros L.*» (морський ссавець з породи дельфінів); — р. болг. *нарвал*, п. *narwal*, ч. слц. *narval*, схв. *narvāl*, слн. *narvāl*; — через російське посередництво запозичено зі скандинавських мов; шв. норв. дат. *narval*, ісл. *nārhvalr* утворене з осн. іменників *nāg* «труп» і (h)*val(r)* «кит»; скандинавська назва («труп-кит») пояснюється тим, що ця тварина часто має блідий колір. — Фасмер III 44; Преобр. I 592—593; Mashek ESJC 390; Mayer ZfSlPh 5, 141; Falk—Торп 775.

нард (пахуча трава, що походить з Індії; ароматична речовина з неї); — р. бр. болг. *нард*, др. *нардъ*, п. ч. слц. *nard*, схв. *na̋rd*, *na̋rda*, слн. *na̋rda*, стсл. *нардъ*; — через старослов'янську мову запозичено з грецької; гр. *νάρδος* походить з фінікійської мови, в якій відповідне слово було споріднене з гебр. *nērd*, араб. *nirda* і, можливо, разом з ними походило від дінд. *nāladam* «індійський нард». — СІС² 568; Фасмер III 44; Hofmann 211; Frisk II 289; Mayrhofer II 140—141.

[**на́рёмний**] «раптовий, наглий Г; пристрасний, запальний, нестримний Ж», [*на́рёмно*] «раптово, несподівано» О; — запозичення з польської мови; п. [*narętny*] «навальний, zalivний (про дощ); пристрасний», як і ч. слц. *na̋ratny* «величезний», утворені від осн. псл. *gam-*, наявної в др. *рамянь* «сильний, жорстокий, важкий, швидкий, наполегливий, величезний», *рамынь* «сильний, голосний, величезний», слн. [*gamęnō*] «дуже, надзвичайно», стсл. *рамѣнь* «швидкий» і спорідненої з дісл. *gam(m)g* «придатний, сильний, гострий, строгий» або з гр. *ῥώμη* «сила, міць» чи, можливо, з дангл. *eogmen-* (*iegmēn-*) «великий, величезний», днн. *igmin-*, *egman-*, *egmin-* «тс.». — Німчук 161; Brückner 355; Mashek ESJC 389; Фасмер III 441.

[**на́рёматися**] «нажертися», [*на́рёмкатися*] «тс.», [*об́рёматися*] «об'їстися», [*об́рёмкатися Ж, об́рёмшитися, об́рёмпатися Ж*] «тс.»; — афективне утворення, пов'язане з *рёмати* «тріскатися, лопати», аналогічне до [*об́лопатися*] «об'їстися», пов'язаного з *лопати* «тріскатися». — Див. ще **на¹**, **рёмати(ся)**.

нарече́ний «жених», *нарече́на*; — р. заст. *наречённый* «жених», *наречённый*, бр. заст. *нарачоны*, п. [*narzeszony*] «тс.» (можливо, з укр.); — результат переосмислення давнього дієприкметника *наречений* «названий» від дієслова *наректи́* «назвати». — ЭСБМ 7, 242. — Див. ще **на¹**, **ректі́**.

нарзан; — р. бр. болг. *нарзан*; — походить від каб. *нарт-санэ* «напій богатырського племені нартів». — Акуленко 142; ССРЛЯ 7, 422; КЭСРЯ 283.

на́ри «поміст для сання»; — р. бр. *на́ры*, п. пагу «тс.»; — походження не з'ясоване. — Трубацев ZfSl 3, 674; Фасмер—Трубацев III 46; Черных I 559—560; Преобр. I 594; ЭСБМ 7, 247; Brückner 356.

[на́ривати] «прикріпляти (ярмо) до дишла; готувати (ярмо) для запрягання; запрягати (волів)»; — очевидно, пов'язане з *на́рва*, *на́рвина* і первісно означало «з'єднувати перекладиною (нарвою)». — Див. ще **на́рва**.

[на́рипати] «відштовхувати» Вел; — неясне.

на́рис «невеликий твір художньої прози; стислий опис, ескіз; (заст.) риска, накреслена лінія», *на́рисовець*; — бр. *на́рыс*; — запозичення з чеської або польської мови; ч. *па́гус* «накреслення, ескіз, намітка; виклад справи в головних рисах», п. *пагус* «накреслена лінія, ескіз, план» є похідними від дієслів ч. *па́гусоват*, п. *пагусова́с* «нарисувати», утворених за допомогою префікса *па-* від дієслів ч. *гýсоват*, п. *гусова́с* «рисувати»; значення «літературний твір», відповідне до р. *о́черк*, нім. *Abris*, було пов'язане з цим словом в українській мові пізніше. — ЭСБМ 7, 249. — Див. ще **ри́са**.

[на́рискати] «налити води у човен» Берл; — очевидно, відповідає р. **[на́рыскивать]** (про судно) «кинувшись раптом носом до вітру, натикатися на щось; спускаючись по течії без вітрил і весел, натикатися на щось», похідному від **[ры́скать]** «кидатися носом до вітру, йдучи бейдевіндом; плити по течії», етимологічно, мабуть, тотожному з *ры́скать* «бігати». — Див. ще **ри́скати**.

на́рїтник «шля, шорка (частина збруї, що лежить вздовж боків коня, охоплюючи його і ззаду)»; — бр. **[на́рытнікі]**; — давнє утворення з приїменника *на* і застарілого іменника

[рить] «зад»; пор. ч. *pařitník* «підлабузник», утворене від ч. *řit'* «зад»; пов'язується також (Непокупный 48—49) з лит. *gítas* «стегно». — ЭСБМ 7, 249. — Див. ще **на', рить**.

[на́рїчити] «дуже багато накласти, навалити, нав'ючити»; — очевидно, давнє запозичення з чеської мови; ч. *(na)řititi* «(на)кидати», споріднене з п. *(na)rzucić*, слц. *(na)řitit'* «тс.», болг. **[рўтя]** «руйную, розвалюю», походить від псл. **gjutiti* (*rutiti*), зіставлення якого з лит. *gráuti* «валити, руйнувати», лтс. *gráut* «тс.», лат. *conguo* «збігаюся, сходжуся» (Machek ESJC 533) залишається малопереконливим. — Нолуб—Кор. 324; Brückner 477.

на́рїд, *на́рїд*, *на́рїдженець*, *на́рїдженик* — див. **рїд**.

на́рїкати, *на́рїччя* — див. **ректі**.

на́рїпитися — див. **на́свирїпитися**.

на́ркїз, *на́ркїтик*, *на́ркїтїчний*; — р. бр. *на́ркїз*, п. вл. *па́ркоза*, ч. слц. слн. *па́рко́за*, болг. м. схв. *на́рко́за*; — запозичення з французької мови; фр. *parcose* походить від слат. *parcosis*, яке зводиться до гр. *παρικός* «заціпеніння», похідного від *παρικός* «ціпенію, залякаю», *παρική* «параліч», очевидно, споріднених з двн. *spēr(a)han* «обхопити, застігнути, стягнути». — СІС² 568; Фасмер III 44; Черных I 559; ЭСБМ 7, 243; Kopaliński 657; Holub—Lyer 330; Gamillscheg 643; Frisk II 290.

на́ркїм, *на́ркїма́т*; — бр. *на́ркїм*; — запозичення-калька з російської мови; р. *на́ркїм*, *на́ркїма́т* є складноскороченими словами, утвореними з початкових частин слів *на́рїдний комиссар*, *на́рїдний комиссари́ат*. — Див. ще **ко́міса́р**, **рїд**.

[на́ров] «норов, примхи», **[на́рови]** «вільності, приємності; непристойності, погані звички» Ж, **[на́ровки]** «тс.» Ж, **[на́ровїстий]** «упертий, примхливий», **[на́ровлівий]**, **[на́ровїти]** «вичікувати сприятливого моменту, готуватись, ставити за мету; проявляти примхи» Ж,

[*наровітисся*] (про коня) «ставати норовистим» Ме; — р. [*на́ров*] «норов», п. пагów «вада, погана звичка»; — результат давньої видозміни основи *норов-*, спочатку в формах з ненаголошеним **но** (*норовістий, норовітисся* і под.) з переосмисленням його в префіксальне *на-*. — Фасмер III 84; Brücker 355. — Див. ще **но́ров**.

нарождати (заст.), [*нарожденець*] «новонароджений, уродженець»; — р. *нарождать, рождать, нарожденье*; — давнє запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. стсл. **раждати, рождати** «родити», **рожденик** «родич, нащадок» відповідає укр. основі *родж-* (*на́роджувати* та ін.). — Див. ще **рід**.

нарозпашку «нарозхрист»; — запозичення з російської мови; р. *на-распашку* є результатом злиття при́менника *на* та іменника [*распашка*], похідного від дієслова *распахнуть* «широко розкрити», утвореного від основи *пахнуть, пахать*. — Фасмер III 220, 221, 444. — Пор. **о́паш**.

[**наро́к**] «претензія, вимога» Ж; — запозичення з чеської або словацької мови; ч. слц. па́гоk, вл. пагоk «тс.», паралельне до др. *нарокъ* «назва, обрання, рішення, клятва, причина, намір», стсл. **нарокъ** «наперед визначений строк», пов'язане з дієсловом ч. ст. па́гекnouti, па́гесi «звинуватити, наговорити (на кого), вимагати», похідним від ч. ст. ѓесi «ректи, говорити». — Machek ESJC 390. — Див. ще **на¹, ректі**.

[**наро́ком**] «навмисне», [*на́рошне*], *нена́роком, нарочі́тий, на́рочний* СУМ, Ж, [*на́рошний*] Ж, [*зна́ро́к*] «намір, випадок», [*зна́рошне*] «навмисне», [*зна́на́року*] «нена́роком» Ж, [*на́зна́ро́шки* Г, Ж, *на́зна́ро́шне*] «тс.», [*не́зна́ро́шний* Ж, *не́зна́ро́шно*]; — р. [*на́ро́к*] «назва, строк; постанова, намір», [*на́ро́ком*] «навмисне», *на́ро́чний*, бр. *на́ро́кам*, др. *нарокъ* «мета, намір», п. ст. пагокіет «навмисне», слц. па́гоком, па́го́ску «тс.»; — псл. пагокъ «намір,

призначення, назва», пов'язане з дієсловом **na-rekti* «назвати, призначити», утвореним з префікса *па-* і основи **rekti* «казати». — Булаховський Вибр. пр. III 416; Фасмер—Трубачев III 45; Преобр. I 593; ЭСБМ 7, 244; Machek ESJC 390. — Див. ще **на¹, ректі**.

[**нарокува́ти**] «просуватись по службі, вступати на військову службу» Ж; — очевидно, фонетично видозмінене калька-запозичення з німецької мови; н. *aufgücken* «просунутися по службі», *eingücken* «вступити на військову службу» складаються з префіксів *auf-* «на-», *ein-* «в-» і основи дієслова *gücken* «рухати(ся), пересувати(ся)», спорідненого з двн. *guc* «швидке переміщення», дангл. *gossian* «гойдати», дісл. *gukkja* «рвати, пересувати». — Kluge—Mitzka 611.

[**на́ростник**] (ент.) «горіхотворка, *Synips L.*»; — похідне утворення від дієслова *нароста́ти*, оскільки личинки горіхотворки, розвиваючись у тканині листків, викликають їх ненормальне розростання, утворюючи нарости. — Див. ще **на¹, рості**.

[**наро́ха**] «нора» Ж; — очевидно, пов'язане з формою *нора́*; характер зв'язку неясний.

нарти «довгі вузькі сани (на півночі); кістяні ковзани з ребер тварин», [*не́рти*] «лижі» О; — р. *на́рта, на́рты* «довгі сани (на півночі)», бр. *на́рта, на́рты* «тс.», п. *party* «лижі», ч. *part* «підйом ноги», вл. пагс «тс.; верх взуття»; — єдиного пояснення немає; з одного боку, пов'язується з псл. гътъ «рот» у значенні «носо́к взуття» (Німчук 319; Machek ESJC 390; Brücker 356; Rudnicki Prasl. II 66; Moszyński PZJP 215), з другого, в російській мові виводиться від саам. *komí part* «сани» (*Räsänen UAJb 25, 23*); можливо, що значення «сани» в російській і звідси в українській та білоруській мовах не пов'язане з іншими значеннями української і західнослов'янських мов. — Фасмер—Трубачев III 45—46; ЭСБМ 7, 245—246.

[**нарубашен**] (бот.) «очиток їдкий, *Sedum acre* L.» Мак; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [*нарубашень*] нагадує бр. [*рабачкі*] «тс.»; можливо, пов'язане з р. [*нарубашное*] «менструація». — Пор. **утробашен**.

наруга — див. **ругати**.

[**наругувати**] «зробити штучні кучері, перманент» МСБГ, [*наругуватися*, *нарукувати*, *нарукуватися*] «тс.» тж, [*наругований*] «накручений» (про волосся) МСБГ, [*нарукований*] «тс.» тж; — неясне; можливо, пов'язане з уг. *rugó* «пружина» (М. М. Пещак усно).

[**наружу**] «назовні» Ж, [*наоружку*] «ззовні»; — бр. [*наружу*]; — можливо, запозичення з російської мови; р. *наружу* утворене з прийменника *на* та іменника [*ружь*] «зовнішність, образ, масть (у картах)», [*ружа*] «просвіт, зовнішня сторона, зовнішність», спорідненого з лтс. *gaĩgs* «очне яблуко, зіниця», *gaĩdzīt* «бачити, дивитися», гр. *ρουός* «обличчя»; менш переконливе зближення з р. *ругать* «лаяти» (Matzenauer LF 11, 177) або з *рѡжа* «морда» (Machek ESJCS 318; Mikl. EW 383), як і виведення від перс. *gō(i)* «лице» (Mikl. TEI II 147). — Фасмер III 514; ЭССЯ 21, 198.

нарцис (бот.) «*Narcissus* L.», [*нарциз*] Мак «тс.»; — р. *нарцисс*, бр. *нарци́с*, п. *narcyz*, *narcyz*, ч. слц. *parcis*, болг. м. *на̀рцис*, схв. *на̀рцис*, слн. *parcís*; — очевидно, через німецьку мову (н. *Narzisse*) запозичено з латинської; лат. *narcissus* походить від гр. *νάρκισσος* «нарцис», можливо, пов'язаного з *ναρκαώ* «ціпенію, закликаю», *ναρική* «параліч» з огляду на заспокійливу дію нарциса. — Дзендзелівський St. sl. 22, 290; Rudn. II 851; Черных I 559; Фасмер III 46; ЭСБМ 7, 247; Machek Jm. rostl. 272; Frisk II 290—291. — Див. ще **наркѡз**.

наряд, *наряддя*, *наряджати*, *нарядний*, *нарядник* — див. **ряд**.

нас (род. і місц. в.); — р. бр. болг. м. *нас*, др. *насъ*, п. вл. нл. слн. *nas*, ч.

слц. *nás*, стсл. *насъ*; — псл. *nasъ*; — споріднене з дінд. *nañ*, лат. *nās* (наз. зн. в.), прус. *poĩson*, двн. *ups*, разом з якими є похідним від іє. **nōs* «ми». — Черных I 560; Фасмер III 47; Преобр. I 587; Vondrák I 70—71; Kluge—Mitzka 807; Pokorný 758.

[**насвиріпитися**] «настирливо турбувати, набридати» Ва, Си, [*наріпитися*] «накинутися, нав'язнути, набриднути» Си; — очевидно, пов'язане з *свиріпа* в значенні «набридливий бур'ян» (див.).

насенешник (бот.) «соняшник звичайний, *Helianthus annuus* L.» ЛексПол; — похідне утворення від *насіння* (у значенні «соняшникове н.») з діалектним переходом ненаголошеного *i* (< *ě*) в *e*; суфіксальна форма зумовлена впливом слова *сѡняшник*. — Див. ще **сіяти**¹. — Пор. **насонешник**.

[**насердник**] (бот.) «м'ята холодна, *Mentha piperita* L.» Ж, [*насерник*] «яглиця звичайна, *Aegorodium podagraria* L.» О; — похідне утворення від прикметника [*насердний*] «серцевий», також «внутрішній» Ж, пор. [*насердниця*] «хвороба, біль у ділянці серця; коліки» Ж, [*насердна*] «біль у серці» О; назва зумовлена тим, що м'яту холодну застосовують для лікування серцевих і легеневих захворювань (Носаль 79). — Див. ще **серце**¹.

[**насихмість**] «негайно, зараз же» Ж; — складне слово, яке, можливо, є калькою п. *patychmiast* «тс.»; пор. нвн. *auf der Stelle* «тс.» (букв. «на цьому місці»); складається з прийменника *на*, займенника *сей* «цей» у формі місц. в. мн. та іменника *місто* «місце» у формі *мість* під впливом сполук типу *за-мість*, *натомість*. — Див. ще **на**¹, **сей**, **місто**.

насіння, *насільник*, *насініна*, *насінієвий*, *насічний*, *насічний*, *насічний*, *насічнийство* — див. **сіяти**¹.

насклесь — див. **склесь**.

[**наскочка**] «коштовне оздоблення, оздоблена коштовним металом прикраса; фанера» Ж; — неясне.

[насмiтник] (бот.) «евклiдiй сирiйський, *Euclidium syriacum* R. Br.» Мак; — похiдне утворення вiд *смiт-тя*; назва зумовлена тим, що евклiдiй росте на засмiчених мiсцях (Федченко—Флеров 488). — Див. ще **смiття**.

[насніпити] «нагадати» Досл. i мат. IV; — не зовсім ясне; може бути пов'язане з [снєпiрити] «морочитися, возитися» або з [пошн'ипити собі] «додуматися, наважитися на щось» О. — Див. ще **пошніпати, снєпiрити**.

[насонешник] «соняшник» Л, [насонешняк ВеНЗн, насонішник Мак, насонник] «тс.»; — результат контамінації форм [насенешник] i соняшник «тс.» (див.).

насправді, насправжки — див. **правда**.

наст «обледеніла кірка на поверхні снігу»; — запозичення з російської мови; р. *наст* «тс.», ст. *обнастывати* «покривати», *разнастити* «розкрити» пояснюється як утворення з кореня, збереженого в прийменниках *на, над* (пор. цсл. **сънадь** «верх, поверхня»), i компонента *-ст-*, який зводиться до основи дієслова *стати* (*стояти*), iє. *sthā- (Фасмер III 47—48) або вважається суфіксом (КЭСРЯ 284). — Черных I 560; Matzenauer LF 11, 178.

Настасія, Настася, Настуня, Настуся, Настя — див. **Анастасій**.

настатчати, настаток — див. **стачити**.

настєж, настєжі, настєжiнь, настєжір, настiж — див. **навстiж**.

настірити, настiрти, настiртися, настiра, настiритися, настiрливий, настiрний — див. **тірити**!

[настка] «шматок шкіри або дерева для закріплення шевської колодки» Ж, [гáстка] «тс.» Ж; — п. *pastka* «частина шевської колодки»; — запозичення з німецької мови; нвн. [Nast] «сук, гілка» виникло з *Ast* «тс.» (на ґрунті сполук *den Ast, einen Ast*), спорідненого з гр. ὄζος «гілка», вірм. *ost* «тс.». — SW III 169; Kluge—Mitzka 34.

настовбурчити, настобурчити, [настоборчити] — див. **стовбур**.

[настовпужити] «настовбурчити», [настовпужитися] «настовбурчитися Ж; надутися Пі»; — похiдне утворення вiд *стовп* (пор. *настовбурчити, стовбурчити* вiд *стовбур*). — Див. ще **стовп**.

настогіднути «набриднути»; — результат видозміни форми *остогіднути* під впливом синонімічної пари *осточортіти: насточортіти*. — Див. ще **остогідіти**.

[настоптати] «наступити»; — результат контамінації слів *наступити i топтати*. — Див. ще **ступати, топтати**.

насторочити, насторощити, насторощити — див. **сторч**.

насточортіти, осточортіти; — р. *осточертеть*; — очевидно, результат видозміни словосполучення «набриднути як сто чортів». — Шанский ЭИРЯ III 64. — Див. ще **на¹, о¹, сто, чорт**.

[настояшник] (бот.) «синяк червоний, *Echium rubrum* Jacq.» Мак; — р. [настояшник] «тс.»; — похiдне утворення вiд дієслова *настобяти*; назва зумовлена тим, що настояйка з кореня цієї рослини використовується для фарбування вовни в червоний колір. — Див. ще **стояти**.

настрємець — див. **стрємєнó**.

[настрiм] «віз сіна; невеликий, злегка навантажений віз» Ж, [настромок, настремок] «тс.» Ж, [настромки] «злегка накладений віз (сани) сіна або соломи» Бі, [настрiямок] «невелика кількість, невеликий віз сіна, соломи, дров», [острiямок] «тс.»; — р. [острóмок] «невеликий віз сіна або соломи, піввоза», [острiямок, острiмка] «тс.», бр. [настрiмак] «невеликий віз сіна», [острóмок] «невеликий віз сіна, соломи тощо, накладений високо, але вузько»; — похiдне утворення вiд [стрiм] «усе високо накладене» Ж; пор. *стрiмкий* «крутий, прямовисний», р. [стрóмкий] «високий, крутий» (напр., віз снопів, сіна), [стрóмок] «невели-

кий віз сіна, соломи, піввоза», бр. [стрóмкій] «накладений тонко і високо», [стрóмок] «невеликий віз сіна, накладений високо, але тонко, не розкладисто», *настраміць* «накласти високо і як попало». — ЭСБМ 7, 257—258; Bezlaj Eseji 118—119. — Див. ще **стрём'я**.

[настрітити] «нараяти» Ж; — очевидно, результат видозміни форми [настрóчити] «нараяти» під впливом *стрітити* «зустріти» (нараяти під час зустрічі). — Див. ще **стрітити**, **стрóчити**¹.

[настрóчити] «настроїти, підбурити»; — очевидно, результат видозміни запозиченої з польської мови форми *настрэнчити* «тс.» в напрямі заміни її українським звуковим відповідником. — Див. ще **стрэнчити**.

настурція (бот.) «красоля, *Troaeolum L.*», [настурка] «тс.» Мак, [настранція] «настурція лікарська, *Nasturtium officinale L.*» Корз; — р. болг. *настурция*, бр. *настурка*, [настурька], п. *pasturcja*; — назва, засвоєна з латинської ботанічної номенклатури; лат. *pasturtium (nasturtium)* виникло, очевидно, з **nās-torqʰjom* «те, що мучить ніс» (рослина має дуже приємний запах), яке складається з основ іменника *nāsus* «ніс», спорідненого з псл. *nosъ*, укр. *ніс*, і дієслова *torqueo*, -ēge «мучити», до якого зводиться укр. *тортура*. — СІС² 569; Rudn. II 852; Черных I 560—561; ЭСБМ 7, 259; Sl. yug. obcyh 502; РЧДБЕ 480; Walde—Hofm. II 145. — Див. ще **ніс**, **тортура**.

[насть] «прикмета, ознака» Ж; — неясне; можливо, давніше **навість*, пов'язане з *вість*, *відати*; пор. ч. *pávěst* «сигнал».

насумритися «стати похмурим, незадоволеним, надутим»; — р. [насумрачилось] «заволоклося хмарами» (про небо), схв. *насуморити се* «вкритися хмарами, нахмуритися» (про небо); — похідне утворення від *сумр-*, виділеного з слів *сумрак* «сутінок, темрява»,

[*сумерк*] «присмерк»; пор. [*сумрявий*] «темний, хмурий». — Див. ще **сумрак**.

насупонитися — див. **супіти**.

насушний, **насушний**, **насушник** «насушний хліб», *насушник* «тс.»; — р. *насушный*, др. *насушьныи*, болг. *насъщен*, м. *насушен*, схв. *насушан*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *насъштънь* є калькою гр. *ἐπιούσιος* «повсякденний, насушний», що виникло внаслідок злиття перших двох слів виразу *ἐπιούσιον ἡμέραν* «на поточний (букв. «існуючий») день» (стсл. *на сжштънь днь*); стсл. *сжштънь* «існуючий» пов'язане з укр. *суть*. — Фасмер—Трубачев III 48; Cibulka Slavia 25, 406—415; Skok II 505; Debrunner Glotta 20, 252; Frisk I 539—540. — Див. ще **на**¹, **суть**. — Пор. **сущий**.

[насчевити] «відвідати» ВеУг, [нащевіти, нащавіти] «тс.» ДЗУЗЛП, [нащева] «відвідування» тж; — запозичення зі словацької мови; слл. *navštívít'* «відвідати», як і ч. *navštívít*, ст. *navšćieviti* «тс.», зводиться до псл. *pávěstiti* «оповістити, навідати» (пор. ч. *pávěst* «сигнал»), якому відповідає укр. *навістіти*, *навіщати*. — Дзендзелівський УЗЛП 161; Machek ESJC 392; Holub—Lyer 331. — Див. ще **відати**.

[наськи] «свято четвертого дня після Великодня» ЛексПол; — результат скорочення сполуки [Наськи Великдень] «тс.» тж, яка утворилася з [Навський Великдень] «четвер у Великодньому тижні, Великдень покійників» у зв'язку з деетимологізацією слова [навський] «мертвецький», похідного від [навка] «мавка», і зближенням його з *наський* «наш»; пор. р. [навский день] «проводи, поминки», [наський день] «тс.» при [наський] «наш». — Див. ще **нав**¹.

[насьріт] «пристрій для розрізання розжареного заліза» Ж; — очевидно, пов'язане з [нашрітка] «пристрій для виготовлення шроту». — Див. ще **шріт**¹.

нат — див. **надити**¹.

[натáлaвіти] «намокнути й посиніти О; набрякати (про обличчя) ВеУг»; — неясне, можливо, пов'язане з незасвідченим *тілий «товстий; бряклий» (пор. р. [отылеть] «розтовстіти; набрякнути»), похідним від [тіти] «гладшати, товстіти».

Натáлія, *Нáта*, *Натáлка*, *Натáля*, *Натáша*, *Тáла*, *Тáля*; — р. болг. *Натáлия*, бр. *Натáлля*, *Натáлка*, п. *Natalia*, ч. *Natalie*, слц. *Natália*, схв. *Наталија*, слн. *Natalija*, стсл. **Натална**; — через церковнослов'янське і грецьке посередництво (сгр. *Ναταλία*) запозичено з латинської мови; лат. *Nātālia* є жіночою формою до чоловічого імені *Nātālis* (букв. «рідний, пов'язаний з народженням»), мотивованого зв'язком з виразом *dies natalis* «день народження; Різдво» і пов'язаного з *nātus* «народжений» (ст. *gnātus*), *nascōr* (< *gnascōr*) «народжуюсь», *gigno* «народжую», спорідненими з гр. γίγνομαι «виникаю», дінд. *jāpati* «народжує», *jātāh* «народжений», ав. *zāta-* «тс.», гал. *gnātos* «син», *gnātha* «дочка», дісл. *kundr* «син», псл. *zětъ* «зять». — Вл. імена 146; Петровский 163; Спр. личн. имен 512; Кларрова 260; Илчев 354; Dauzat Dict. des noms 448, 452; Walde—Hofm. I 597—599. — Див. ще **зять**. — Пор. **натúра**, **на́ція**.

[натантірити] «наговорити, наробити?»; — афективне утворення звуконаслідувального характеру.

[натачáнка] «тачанка»; — р. [*натычánка*, *нетычánка*] «легка плетена польська бричка; одноколка з плетеним кузовом», п. *pałtuszanka* «вид брички, натачанка»; — результат видозміни форми [*найтичánка*] «натачанка, тачанка» під впливом синонімічного *тачánка*. — Див. ще **найтичáнка**.

натáчка¹ — див. **надточіти**.

натáчка², *натенькі*, *натикт* — див. **натяк**.

[наті́на] «лобода біла, *Chenopodium album* L.; страва з лободи Г, Ж; шпинат городній, *Spinacia oleracea* L. Мак», [*наті́ня*] «лобода біла» Ж; —

результат семантичної спеціалізації назви [*наті́на*] «листя коренеплодів, овочів», похідної від [*нать*] «листя картоплі, моркви, буряків, огірків; вусик рослини» (див.).

[натині́на] «вовна з однорічної вівці»; — неясне; можливо, похідне утворення від *натинáти*, *натя́ти* «нарізати (ножицями)».

натирусіти — див. **терусіти**.

наті́чка — див. **надточіти**.

натну́ти — див. **натяк**.

натовп — див. **товпа**.

натóка — див. **точіти**².

натóмість «замість чого-небудь; зате, однак», [*натóмісьць*, *натóмісь*] «натомість», [*натомістник*] «намісник; декан» Ж; — р. [*натоместный*] «який заміняє щось», п. *patomiast* «натомість, зате»; — результат злиття виразу *на то місто* «на те місце», *на то місце* «тс.». — Див. ще **на¹**, **місто**, **той**. — Пор. **зámість**, **на́мість**.

наточі́ти — див. **надточіти**.

натóшник — див. **надóшник**.

натошáк, *натошакá* — див. **натщé**.

натра́ва — див. **травіти**.

[натра́вка] «поличка в кремінній рушниці»; — похідне утворення від *траві́тися* з утраченим значенням «загорятися» (на поличку в кремінній рушниці насипається порох, який потім загоряється від іскор); пор. р. [*траві́тсья*] «загорятися, займатися, починати горіти», [*затравля́ть*] «запалювати порох на гарматному запалі», *затра́вка* «шпарина на казенній частині старовинних вогнепальних гармат і рушниць, через яку проникає вогонь, що запалює порох; запал». — Див. ще **траві́ти**.

натрiй, *натр* «окис натрію»; — р. болг. *натрий*, бр. *натрий*, п. ч. *patrium*, слц. *pátrium*, вл. *patrij*, схв. *натриј(ум)*, слн. *pátrij*; — засвоєна через російське посередництво новолатинська наукова назва *Natrium*, утворена І. Я. Берцеліусом (1779—1848) шляхом скорочення запропонованої Гіль-

бертом у 1808 р. назви *Natronium*, виведеної від фр. *patron*, ісп. *patrón* «сода», що через ар. *patrūn*, гр. *πίτρον* і, далі, гебр. *néther* «тс.; миюча речовина» зводяться до єг. *pṯr(j)* «тс.». — СІС² 569; Білецький Мовозн. 1981/5, 47; Волков 48—49; Фигуровский 93—94; Черных I 561; Sł. wyg. obcych 502; Holub—Lyer 331; Frisk II 321; Нерознак 211; Klein 1031, 1049.

[на́труд] «гній, налив» Ж; — очевидно, похідне утворення від *натрудіти* [«намуляти, натерти, надавити»]. — Див. ще **труд**¹.

[на́тря] «партія пряжі на ткацькому верстаті Ж; кінець полотна (тороки) Шух», [на́тра] «оздоблений бахромою кінець полотна Ж; основа тканини, виготовлена із саморобних конопляних чи лляних ниток, яку перед тканням натирають розчином житнього і кукурудзяного борошна і мила МСБГ»; — схв. *на́тра* «ткацький верстат; пряжа, намотана на вал ткацького верстата; один оборот тканини у верстаті (як ткацька міра)»; — псл. **патья*, утворене від **тыга* «ткацький верстат» (пор. схв. *та́ра*, слн. [tara] «тс.»), пов'язаного з *тыгъ*, **terti* «терти»; молд. *на́трэ* «основа тканини», рум. *nátră* «тс.» є запозиченням з південнослов'янських мов (СДЕЛМ 276; DLRM 528). — Трубачев Рем. терминолог. 128. — Див. ще **терти**.

нату́ра, *натураліза́ція*, *натуралізм*, *натураліст*, *нату́рник* «натурщик», *нату́рищик*, *натуралістичний*, *натуральний*, *нату́ристий*, *нату́рний*, [нату́ритися] «ставати впертим; ставати веселим» Ж, [обнату́рити] «виховати» Ж, [пона́ту́ритися] «прив'язатися, довіритися» Нед, *принату́рити* «привичаїти», [уна́ту́ритися] «розвинути фізично»; ст. *нату́ра* (1639); — р. бр. болг. м. *нату́ра*, п. вл. нл. *natura*, ч. слц. *natura*, схв. *на́ту́ра*, слн. *natūra*; — запозичення з латинської мови; лат. *nātūra* «народження; природні властивості; характер; природа» пов'язане з *nātus* «наро-

дження», *nāscī* «народжуватися». — СІС² 569; Черных I 561; Фасмер III 49; Преобр. I 595; Hüttl-Worth 16; Walde—Hofm. I 598. — Див. ще **Наталія**. — Пор. **на́ція**.

[нату́туритися] «наїжитися, піднятися (про пір'я, волосся) Г; надутися Шух»; — р. [нату́турить (ша́нку)] «насунути», [нату́тури́тися, нату́тури́шиться, нату́турка́ться] «накупитися, нахмуритися»; — префіксальне утворення від **туту́ритися* «їжитися, надуватися» (пор. р. [туту́ри́шиться] «хмуритися, їжитися, надуватися»), пов'язаного з [туту́рчитися] «настовбурчуватися» (про одяг) (див.).

на́тха — див. **на́дха**.

натхне́нний, *натхне́нник*, *натхне́ння*, *натхну́ти* — див. **надиха́ти**.

на́тще, [на́ще] «натще» Г, МСБГ, Ме, [на́шше] «тс.» МСБГ, *нато́щак*, *нато́щакá*; — р. *нато́щак* «натошак», [на́тощи, нато́щак, нато́щакá], бр. *на́шча*, [на́тшча], п. *naszczo*, схв. *на́таште*, слн. па *tešće* «тс.»; — очевидно, результат спрощення виразу *натщесерце* (див.).

натщесерце СУМ, Ж, [на́щесерце, на́щосерце] «тс.»; — бр. [на́шчэсерца], м. *наште срге*, схв. *на́ште срга* «тс.»; — псл. **па тьšце s'ṛdьсе*, що складається з прийменника *па* «на», прикметника с. р. *тьšце* від *тьšь* «пустий, порожній» та іменника **s'ṛdьсе* «те, що міститься всередині (людського тіла)», власне «нутрощі»; отже, первісне значення виразу — «на порожні нутрощі». — Кравчук УМШ 1960/6, 61; ЭСБМ 7, 291; ЭССЯ 21, 199. — Див. ще **на**¹, **серце**¹, **то́щий**.

[на́ть] «картоплиння ВеНЗн, ВеУг; листя моркви, буряків, огірків О; вусик рослини», [на́тина] «листя коренеплодів, овочів; чарівна трава Ж; каша з насіченого листя буряка чи щавлю та пшона або крушів МСБГ; бурякова гич До; листя свіжих буряків для борщу Бі; квашене верхнє листя капусти; квашена капуста і капусняк з неї Лекс-Пол», [на́тиня] «листя коренеплодів,

овочів; чарівна трава Ж; стебло, картоплиння», [ма́тіна] «листя картоплі, буряків, моркви, петрушки, цибулі» О, [ма́тіня] «листя картоплі, буряків і моркви» О; — р. [нати́ны́, нати́нья] «картоплиння, листя, огудина», [не́тіна, не́тивни] «городня зелень, бадилля, гичка», бр. наці́на «бадилля, гичка; билинка», наці́нне «бадилля, гичка, стебла, трави», п. па́с «бадилля, гичка, стебло рослини», [паса́на, пе́с] «тс.», ч. слц. па́т' «бадилля, гичка», вл. па́с «листя моркви, ріпи», нл. па́с «бадилля, гичка (коренеплодів)», схв. н̄а́т, слн. па́т «тс.»; — псл. па́ть; — зіставляється з прус. poatis (<*nātē) «крошва», лит. potrė, pōterė, лтс. pātė «тс.»; виводиться також з *nākti-, спорідненого з лит. pōkti «дозрівати, зріти» (Трубачев ZfSl 1958/3, 668), або з *tenti (*natinati) «опухати, набухати» (Варбот 200—203). — Фасмер III 48—49; Преобр. I 594—595, 603; ЭСБМ 7, 279; Вгюскнер 353; Skok II 505; Bezlaј ESSJ II 215; Эккерт Sl. Wortst. 51; Mikl. EW 211; Trautmann 194; Mühl.—Endz. II 702—703; Specht KZ 62, 253.

[натю́] (вигук для підкликання собаки) Ж; — результат злиття частки на і викука тю (крик на собаку). — Див. ще на², тю¹.

натюга́кати — див. тю¹.

натю́рмо́рт; — р. натю́рмо́рт, бр. нацю́рмо́рт, болг. натю́р-мо́рт, м. натурмо́рт, схв. натур мо́рт; — через російську мову запозичене з французької; фр. nature morte «мертва природа» складається з іменника nature «природа», що зводиться до лат. nātūra «тс.», і прикметника mort «мертвий» (жін. р. morte) з лат. mortuus «тс.», пов'язаного з morior «умираю», спорідненим з дінд. mriyate «умирає», лит. miřti «умирати», псл. *mertī «тс.». — SIC² 570; Черных I 562; Фасмер III 49; Сергеев ЭИРЯ V 136; Dauzat 486, 496; Walde—Hofm. II 112—113. — Див. ще ме́рти, на-ту́ра.

[натяга́ч] (бот.) «вороняче око звичайне, Paris quadrifolia L.; жовтець язиколистий, Ranunculus lingua L.; смілка нічна, Silene noctiflora L.; наперсник сумнівний, Digitalis ambigua Murr. Mak; купина лікарська, Polygonatum officinale All. Mak; мильнянка лікарська, Saponaria officinalis L. Mak; горошок мишачий, Vicia cracca L. Mak», [натэ́гач] «глуха кропива пурпурова, Lamium purpureum L.» ВеБ, [натяг] «мильнянка лікарська» Mak, [на́тяж] «жовтець язиколистий» Г, Ж; — р. [натяг] «вороняче око; мильнянка лікарська»; — похідне утворення від на-тяга́ти; назва більшості цих рослин зумовлена, очевидно, їх здатністю стягувати рани. — Анненков 291, 316. — Див. ще тягті́.

на́тяк, [ната́чка] «натяк» Ж, Бі, [на́тикт] «тс.» Ж, [на́тенькі́] (у виразі [н. давати] «робити натяки», на-тяка́ти, [натну́ти] «натякнути», [натюкну́ти] «тс.» Ж, [потя́кувати] «натякати»; — р. [натя́кивать] «натякати», болг. натя́квам «докоряти, дорікати», те́кна «прийти в голову», схв. те́кнути «тс.»; — пов'язане з [тякну́ти] «торкнути; дійняти; догадатися», [тякту́] «торкнути», [тя́кнү́ти] «натякнути». — Варбот 266—269; Младенов 631; Mikl. EW 348. — Див. ще тякту́. — Пор. підтики.

нау́ка, науко́вець, [нау́чка] «наука» Ж, науко́вий, [нау́чний] «науковий» Ж; — р. болг. нау́ка, бр. наву́ка, др. наукъ, п. паука, ст. паука, ч. паука, слц. па́ука, вл. паука, м. наука, схв. нау́ка, нау́ка, слн. па́ук, стсл. нао́ука, нао́укъ; — псл. паука, паукъ, пов'язане з pauciti (<*paoukeiti) «навчити», похідним від uciti (<*oukeiti) «учити». — Фасмер III 49; Цыганенко 284—285; ЭСБМ 7, 177. — Див. ще учи́ти.

Нау́м, [Нау́м], ст. Нау́мъ «поко́й, м(у)дрость, честь, потѣшител(ь)» (1627); — р. Нау́м, бр. Наву́м, др. Наумъ, слц. заст. Naum, болг. Нау́м, стсл. Паоу́мъ; — через церковнослов'янську

мову запозичене в давньоруську з грецької; гр. *Ναοῦμ* походить від гебр. *Nā-ḥūm*, букв. «той, що втішає»; у свідомості носіїв української і російської мов пов'язується з іменником *ум* «розум» (пор. укр. *прийти на ум*, р. *наставлять на ум*), що сприяло фонетичному збереженню імені. — Вл. імена 71; Беринда 224; Фасмер III 49; Петровский 164; Спр. личн. имен 478; Илчев 355.

наустіти, *наушати*, [науст] «наущення» Ж, [науститель] Ж, *наущення*; — р. *наустить*, *наущать*, бр. [наушачь], др. *наустити*, *наущати*, п. *poduszczuć* «наустити»; — запозичене в давньоруську мову зі старослов'янської; стсл. **наоустити** могло бути утворене від **оустити** «навівати, спонукати» (КЭСРЯ 285) або від прийменникового виразу **на оуста** (Фасмер III 49). — ЭСБМ 7, 178—179.

[**наутка**] «шкіра, що вживається для підйому чобота» Ж; — неясне.

[**нафрама**] «саван, тонке покривало для мерця» Ме; — запозичення з молдавської мови; молд. *нефраме* «покривало; хустка, косинка», як і рум. *пăғăтă* «кусок льняного полотна; хустка, косинка (з льняного полотна)», є результатом видозміни назви *ма(х)раме* «довгий тонкий шарф, вуаль; хустка» (рум. *та(һ)гăтă* «тс.»), запозиченої з турецької мови (звідти ж болг. *ма(х)рама* «хустка», схв. *та(һ)гата* «хустка, рушник»); тур. *тағғата* (*мағғата*) «велика хустка з узорами» походить від ар. *тағғата* «хустка». — Мельничук Молд. эл. 169; СДЕЛМ 249, 284; DLRM 529; Lokotsch 108. — Пор. **бахрома**.

[**нафраніца**] «навіконний квадратний вишитий рушник» Ме; — запозичення з молдавської мови, де є демінутивом від *нефраме* «покривало; хустка, косинка»; пор. рум. *пăғăтă*, зменш. від *пăғăтă* «кусок льняного полотна; хустка, косинка». — Мельничук Молд. эл. 169; DLRM 529. — Див. ще **нафрама**.

нафта, *нафтарня*, [нафтівка] «газова лампа; нафтова свічка Ж», *нафтовік*, *нафтянка* (техн.), [нафтяр] «торговець нафтою, нафтопромисловець» Ж, [нахта] «нафта Г; газ ДзАтл II», [махта] «газ» ДзАтл II, [нефта] «нафта» Ж, [нехта] «тс.», [нехтянка] «нафтовий колодязь; посудина для нафти», *нафтовий*, [нафтяний] «нафтовий» Ж, [нехтяний] «тс.»; — р. *нафта* (заст.), *нефть*, бр. *нафта*, п. *nafta*, [naftka], ч. слц. вл. *nafta*, болг. *нафт*, *нафта*, *нефт*, *нефта*, м. *нафта*, *нефт*, схв. *нафта*, слн. *nafta*, стсл. **нафта**; — через російську і польську мови запозичено з латинської; лат. *par(h)tha* «нафта» походить від гр. *νάφθα*, яке через араб. *parḥṭā* зводиться до ак. *parṭu* «тс.». — СІС² 570; Німчук 141; Дзендзелівський RKJ LTN 15, 142—143; Rudn. II 852; Hüttl-Worth 14; ЭСБМ 7, 275; Bezlaĵ ESSJ II 212; Walde—Hofm. II 142; Frisk II 294; Klein 1027.

нафталін; — р. болг. м. *нафталін*, бр. *нафталін*, п. *naftalina*, ч. *naftalin*, *naftalín*, слц. слн. *naftalín*, схв. *нафтальн*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Naphthalin*, фр. *parhtaline* походять від англ. *parhtaline*, утвореного хіміком Дж. Кіддом (J. Kidd) від *parhta* «нафта», того самого походження, що й укр. *нафта*. — СІС² 570; Черных I 562; ЭСБМ 7, 275; Koraliński 655; Klein 1027. — Див. ще **нафта**.

нахаба «нахабна людина; нещастя, біда, напасть», *нахабник*, *нахабство*, *нахабний*, *нахабничати*, *нахабніти*; — бр. [нахаба] «напасть», *нахабник* «нахаба, нахабник», *нахабны* «нахабний; [причепливий]»; — похідне утворення від незасвідченого дієслова **нахабити* «псувати» (пор. стсл. **нахабити** «тс.»), похідного від давнього **хабити* «тс.» (пор. ч. *chabiti* «слабити», слц. *chabiet'* «тс.», нл. *chabziś* «псувати, розбещувати», болг. *хабя* «псую», схв. *хабати* «зношувати» (напр., одяг), ст. *habiti* «псувати» (звід-

ки *haba* «пошкодження»), слн. *hábiti* «пошкоджувати, псувати, нівечити», стсл. **хавити** «псувати»), що зводиться до псл. *xabati*, *xabiti* (< *ksab-) «тс.», *хавъ «слабий», пов'язаних із *skobliti* «скоблити», *skopiti* «скопити», які можуть бути зіставлені з дісл. *skemta* «пошкоджувати», лит. *skõbti* «скребти, вирізати, довбати». — Фасмер IV 214; ЭСБМ 7, 275—276; Machek ESJC 194—195; Младенов 664; Skok I 645—646; Bezlaĵ ESSJ I 189; ЭССЯ 8, 7—8; Bern. I 380—381. — Пор. **оха́бити**.

[наха́лом] «насильно, силою, силоміць» ЛЧерк, ЛПол; — болг. *наха́л* «нахаба, нахабник»; — запозичення з російської мови; р. **[наха́лом]** «нахабно, силою, нахабством» є прислівниковим утворенням від іменника *наха́л*, пов'язаного з *хобить* «пестити», укр. **[холі́ти]** «чистити», *холу́й*, *шалі́ти* (з чергуванням звуків), болг. *оха́лен* «той, що живе в достатках; заможний», *охоблен* «тс.», схв. *дохол* «зарозумілий, гордовитий, чванливий, нахабний», слн. *ohól* «зарозумілий, гордовитий, чванливий»; помилковим є пов'язання (Ilijinskij AfSIPh 29, 167) з *хвалá*. — Фасмер III 50; Черных I 562; КЭСРЯ 285; Bern. I 395; Младенов 343; Pedersen IF 5, 64; Uhlenbeck AfSIPh 16, 382. — Див. ще **холі́ти**, **холу́й**, **шалі́ти**. — Пор. **пахóлок**.

[нахвасува́тися] «стомитися, перевтомитися» ВеБ; — неясне; можливо, в якийсь спосіб пов'язане з **[хвасува́ти]** «приладжувати, припасовувати».

[нахильник] (бот.) «беладона лікарська, *Atropa belladonna* L.» Лекс-Пол; — похідне утворення від *хилі́ти*; назва зумовлена тим, що квітки беладони лікарської завжди нахилені, пониклі; пор. **[нахиль]** «дерево з похиленими над будинком вітами». — Див. ще **хилі́ти**.

на́хливці — див. **хилі́ти**.

[нахлі́сник] «торба, сумка» Мо; — неясне.

[нахлу́чити] «надіти на голову» (шапку, капелюх) Бі, **[на́хлучка]** «відлога, капюшон» Бі; — запозичення з російської мови; р. **[нахлу́чить (ша́пку)]** «надіти, насунути (шапку) низько на лоб» виникло з *нахлобу́чить*, що є результатом видозміни форми **[наклобу́чить]** «тс.», похідної від *клобу́к*. — Фасмер III 50; Преобр. I 595. — Див. ще **клобу́к**.

[нахля́кати] «набалакати, намолотити»; — афективне утворення, можливо, пов'язане з **[фля́ворити]** «молоти без угаву, торохтіти, базікати».

[нахмалюва́ти] «нагромажувати, кидати на одну купу» Ж; — неясне.

нахо́дити СУМ, Ж, *на́хідка*, **[на́ходка]** «знахідка» Ж, **[нахо́дище]** «місце знахідки» Ж, *винахо́дити*, *вінахід*, *винахідник*, *винахідництво*, *винахідливий*, *віднахо́дити* СУМ, Ж, *знахо́дити* СУМ, Ж, **[знахожа́ти]**, **[зна́хід]** «знаходження, знахідка», *зна́хідка*, *знахідливий*; — р. *нахо́дить* «знаходити», бр. *нахо́дзіць*, др. *находити*, ч. *pacházet*, слц. *pachádzat'* «тс.»; — префіксальне утворення від *ходи́ти*; початкове значення — «йдучи (ходячи), натикатися на щось». — Див. ще **на¹**, **ходи́ти**.

[нахорóшитися] «розгніватися, розпалитися» Ж; — неясне.

[нахорóшувать] «лушити, відокремлювати зерна від стебла» Л, **[нахороши́ть]** Л; — неясне; можливо, похідне утворення від *хорóший* (букв. «робити зерно хорошим, очищеним від лузги»).

на́храпом, *нахра́пистий*; — бр. *нахра́пам*; — запозичення з російської мови; р. *нахра́пом* є формою орудного відмінка від *нахра́п* «нахабство, насильство», утвореного з прийменника *на* «на» та іменника **[храп]** «злість» (пор. у виразі укр. *мати храп на кого* «злоститися на кого, мати зуб на кого»); неприйнятним є пов'язання (Горяев 226; Matzenauer LF 11, 174) з п. окропу «жахливий, страхітливий», дісл. *hgarpg* «буйний, нахабний», снн. *garр* «гарячий, запальний». — Фасмер III 50;

КЭСРЯ 286; Преобр. I 595; ЭСБМ 7, 278. — Див. ще **на¹**, **храп¹**.

нахромітисся — див. **прохроміти**.

[**нахткáслик**] «нічний столик, тумбочка» МСБГ, [**нахкáслик**] «тс.» МСБГ; — запозичення з німецької мови; нвн. [Nachtkastel] «нічний туалетний столик» складається з Nacht «ніч», спорідненого з лит. *naktis*, псл. **poktŕ* «тс.», укр. *ніч*, і [Kastel] (Kasten) «ящик, скриня», спорідненого з гот. *kas* «посудина», дісл. *ker* (з **kaz*) «тс.». — Kluge—Mitzka 351, 357, 500. — Див. ще **ніч**.

націзм, *націст*; — р. *націзм*, бр. *націзм*, п. *nazizm*, ч. *nacismus*, слц. *pacizmus*, вл. нл. *pacizm*, болг. *націзъм*, м. *націзам*, схв. *націзам*, слн. *pacizem*; — запозичення з німецької мови; н. *Nazismus* утворене від *Nazi* «націонал-соціаліст» (член гітлерівської фашистської партії), що є скороченням слова *Nationalsozialist* «тс.», яке складається з прикметника *national* «національний, народний» та іменника *Sozialist* «соціаліст». — SIC² 571; Holub—Lyer 327; Klein 1033. — Див. ще **нація**, **соціалізм**.

нація, *націона́л*, *націоналіза́ція*, *націоналізм*, *націоналіст*, *національність*, *національний*, *націоналізува́ти*; — р. болг. *на́ция*, бр. *на́ция*, п. *пасја*, ч. *пасе*, слц. *пáсиа*, вл. нл. *пасија*, м. *нација*, схв. *на́ција*, слн. *пáсија*; — через польську мову запозичене з латинської; лат. *nātiō* «народження, походження, рід; народ, нація» пов'язане з *pāsci* (**gnāsci*) «народжуватися», спорідненим з дінд. *jātiḥ* «народження, родина», *jñātiḥ* «родич», гр. *γένεσις* «походження, народження», гот. **kþōrs* «рід, покоління», укр. *зять*. — SIC² 571; Rudn. II 854; Черных I 562; Фасмер III 51; ЭСБМ 7, 281—282; Koraľiński 655; Holub—Lyer 327; Walde—Hofm. I 598. — Див. ще **зять**. — Пор. **ген¹**, **Генна́дій**, **Ната́лія**, **нату́ра**.

[**нач**] «нащо, навіщо» Ж; — п. ст. *pacz*, ч. *пащ*, слц. *пащо*, нл. *пас* «тс.»; —

псл. *па щь* «на що», яке складається з прийменника *па* «на» і питального займенника *щь* «що» (входить також до складу псл. *щто* «що», укр. *що*). — Фасмер IV 374; Sławski I 107; Brücker 71. — Див. ще **на¹**, **що**. — Пор. **зач**, **нич**.

[**началистий**] «палкий до роботи» ВеЛ; — результат видозміни форми [**нашалистий**] «тс.», можливо, зближеної з *начало*. — Див. ще **шаліти**.

начальник, [**начал**, **начало**] «начальство» Ж, *начальство*, [**начальний**] «начальницький» Ж, *начальницький*, *начальникува́ти*, *начальствува́ти* СУМ, Ж; — р. *начальник*, бр. *начальнік*, др. *начальникъ*, п. *paczelnik*, ч. слц. *пáщелнік*, вл. *пащолнік*, болг. *началник*, м. *началник*, схв. *начелнік*, слн. *пáщелнік*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *начальникъ* «начальник; зачинатель» утворене від *начало* «початок; влада» (пор. укр. *бути під началом*, р. *быть под началом*), похідного від *начати* «почати»; західнослов'янські форми зазнали зближення з іменником псл. *čelo* «чоло». — КЭСРЯ 286; ЭСБМ 7, 284; ЭССЯ 21, 225—226. — Див. ще **почати**.

начати, *начало*, *начина́ти* — див. **почати**.

начахобити — див. **чаха́ти**.

на́че, *ненáче*; — результат стягнення ст. *не иначе* «не інакше». — Іст. граматика 389. — Див. ще **іна́к**, **не**.

на́чеб, [**на́че би**] «мов, неначе» О, *на́чебто*, *ненáчебто*; — результат поєднання сполучників *на́че*, *ненáче* з умовною часткою *б* (у даному разі залишком сполучника *абы* «якби») і займенником *то* (пор. *се́бто*, *то́бто*, *це́бто*). — Див. ще **а́бі**, **би**, **на́че**, **то́й**.

[**начеку́**] «на варті, на сторожі» Ж; — р. *начеку́* «напоготові; насторожі», бр. *начыку́* «тс.»; — результат злиття давнішого **на чеку*, що складалося з прийменника *на* та іменника **чек* «чекання», пов'язаного з дієсловом *чекáти*. — Фасмер IV 324; Преобр. II, вып.

посл. 58; Желтов ФЗ 1876/6, 75; ЭСБМ 7, 284. — Див. ще **на¹**, **чекати**.

[**начеремшити**] «багато дати» Г, Ж; — неясне; можливо, пов'язане з [**чемерствá**] «велика кількість» (пор.).

начертати, [**начерт**] «начерк» Ж, *начертальний*; — р. *начертать*, др. *начьртати* «креслити, малювати, зображати; відтискувати», ч. *pačrtat* «накидати (план тощо)», слц. *pačrtat'* «тс.», нл. *pasergiš* «намалювати, начертати, накидати ескіз», болг. *начертая* «начертати, накреслити», м. *нацрта* «накреслити, намалювати», схв. *нацртати* «тс.», слн. *pačrtati* «накидати»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **начрътати** «начертати» є префіксальним утворенням від **чрътати** «вирізувати, накреслювати», похідного від **чръта** «риса, лінія». — ЭССЯ 4, 161—162. — Див. ще **на¹**, **чёрта**.

начёрти, *начира́ти*, *изчерну́ти*, *зачерёти*, *зачерну́ти*, *зачёрти* — див. **черпати**.

[**начидатися**] «виникати, з'являтися; родитися» Ж; — результат видозміни форми [**нащадитися**] «тс.» Ж, очевидно, зближеної з *начина́тися*. — Див. ще **щадок**.

начиніти, *начинка*, *начиння* — див. **чиніти**.

[**начиснітися**] «набідуватися» Ж; — очевидно, похідне утворення від *чєсний* (бідність у свідомості народу часто пов'язується з чесністю). — Див. ще **честь**.

[**начівка**] «нижня частина доточної жіночої сорочки» Ж; — неясне; можливо, результат видозміни форми [**надтічка**] «пришита до верхньої частини нижня частина сорочки», утвореної від *надточіти* «додати для подовження, збільшення; доточити частину до чого-небудь; приточити». — Пор. **надточіти**.

начо́тчик «людина, яка багато читає, але поверхово засвоює прочитане», *начо́тництво*; — бр. *начо́тчык*; — запозичення з російської мови; р. *на-*

чётчик «тс.» утворене від *начита́ть*, *наче́сть* «прочитати в якійсь кількості». — Див. ще **читати**.

[**начувати**] «ночувати» Ж; — результат семантичного зближення [*начувати*] «не спати» і *ночувати*. — Див. ще **начуватися**, **ніч**.

начуватися, [*начувати*] «начуватися, прислухатися, не спати» Ж; — похідне утворення від *чувати* «не спати», що є результатом семантичної видозміни *чувати* «чути». — Див. ще **чути**.

наш, [*нашина́*] «щось наше, рідне, вітчизняне; вітчизна» Ж, [*нашінський*] «наський», *наський*; — р. бр. болг. м. *наш*, др. *нашь*, п. *nasz*, ч. слц. *paš*, вл. нл. *paš*, схв. *наш*, слн. *paš*, стсл. **нашь**; — псл. *paš* <**nasjь* <**pōsjo-*, похідне утворення від **pōs* «ми», звідки виникло псл. пу «ми, нас (знах. в.)» і *pašь*, укр. *нас*. — Фасмер III 51; Преобр. I 587; ЭСБМ 7, 288; Machek ESJC 390; Holub—Kop. 240; Schuster-Sewc 593; Младенов 345; Bezlaj ESSJ II 215; ESSJ Sl. gr. II 440; Vondrák II 84—85; Brugmann Grundriss II 2, 405. — Див. ще **нас**.

нашатір; — р. *нашаты́рь*, бр. *нашаты́р*, болг. *нишадър*, м. *нишадор*, схв. *нишадор*; — через російське посередництво запозичене з тюркських мов; аз. *nišadyr* «нашатир», тур. *nişadır*, тат. *пушатыр* «тс.» походять від ар. *nišādīr* «аміачна сіль». — Фасмер III 51; Преобр. I 596; Шипова 245; Skok II 519; Korsch AfSIPh 9, 658; Mikl. TEI II 135; Mikl. EW 215; Lokotsch 127.

[**наше́вкатися**] «прийти, прибути у великій кількості», [*наше́вкуватий*] «нахабний» МСБГ; — неясне; можливо, пов'язане з *шити*; пор. [*наше́тися*] «зібратися у великій кількості, скупчитися» Корз, а також *ушиватися* «спішно залишати місце свого перебування, тікати»; *відшивати* «проганяти».

[**нашелегатися**] «нажертися» О; — афективне утворення, очевидно, пов'язане з [*налига́тися*] «наковтатися»,

похідним від [лига́ти] «ковтати». — Див. ще **ліка́ти**.

[нашеретува́тися] «набитися, прийти у великій кількості»; — очевидно, результат семантичної видозміни дієслова *нашеретува́ти* «очистити зерно від лузги» (в новому значенні скрите порівняння «(людей) набилося, як зерно при шеретуванні»). — Див. ще **шеретува́ти**.

наше́стя; — р. болг. *наше́ствие*, бр. *наше́сце*, др. *наше́ствие*, *наше́ствие*; — видозмінене запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **наше́ствик** утворене від дієслівної основи *наше́д-*, пов'язаної чергуванням голосних з *находити* «приходити, нападати». — Шанський ЭИРЯ III 69. — Див. ще **на¹**, **ішо́в**, **ходи́ти**, **ше́стувати**. — Пор. **поше́сть**, **прише́стя**.

[на́шибка] «падуча, епілепсія Ж; болячка О», [наші́боватий] «примхливий, божевільний, шалений» Ж; — похідне утворення від [нашиба́ти] «схоплювати, нападати» Ж (пор. р. [нашиба́ть] «находити, нападати тимчасово (про хворобу, випадок, божевілля)»), префіксального утворення від *шиба́ти*; пор. гр. ἐπιληψία «епілепсія» від ἐπιλαμβάνω «схоплюю». — Див. ще **шиба́ти**.

наші́льник «ремінь або ланцюг, що йде від хому́та до переднього кінця дишла», [нашельник, нашійник, нашійник] «тс.» Ж, [наша́льник] «вид кінської збруї, один кінець якої зачеплений за дишель, другий — за шию коня» Корз; — р. *наші́льник*, бр. *наше́льник*; — запозичення з польської мови; п. *naszelnik*, [naszyjnik], ст. *naszejnik* «тс.» утворене від *szla* «шлея», *szelka* «шлейка»; у результаті деетимологізації зазнало зближення зі словом *шія*, п. *szyja*. — Фасмер III 51—52; Преобр. I 596; Горяев 226; ЭСБМ 7, 292. — Див. ще **на¹**, **шлея́**.

[наші́риця] «два плоти сплавлюваного дерева, збиті разом»; — похідне утворення від виразу *на шир* «ушир, у ширину» (йдеться про два плоти, збиті

в ширину; пор. [на́довжни́ця] «декілька плотів сплавлюваного дерева, з'єднаних разом один за одним»). — Див. ще **на¹**, **шир¹**.

[нашля́па] «верхня частина у віконній або дверній коробці» ЛЖит; — запозичення з білоруської мови; бр. [нашля́па] «тс.» пов'язується з [шля́паць] «наступати зверху, притискати, накладати», очевидно, співвідносне з укр. [шля́пати] «човгати». — ЭСБМ 7, 290. — Див. ще **шля́пати**.

нашоро́шити; — похідне утворення від [шо́рош] «шерех, шелест, шарудіння» (букв. «наставити вуха на шерех»). — Див. ще **ше́рех¹**.

нашти́рити «підбурити, підбити до певного (переважно негативного) вчинку»; — нл. *paštyriś* «підбурити, настроїти, переманити»; — префіксальне утворення від **шти́рити* «підбурювати» (пор. нл. *štyriś* «підбурювати, спокушати, переманювати»), пов'язаного, очевидно, з [шти́рити] «гнати» (пор. нл. *wótštyriś* «відганяти, проганяти»). — Див. ще **шти́рити**.

[нашту́рити¹] «нацькувати, підбурити» Ме, Па, [підшту́рити] «тс.» Ме; — нл. *pašturiś* «підбурити, настроїти, переманити»; — префіксальне утворення від незасвідченого **шту́рити* «підбурювати» (пор. нл. *šturiś* «підбурювати, спокушати, переманювати»), давнього фонетичного варіанта **шти́рити* «підбурювати». — Див. ще **нашти́рити**, **шти́рити**.

нашту́рити² — див. **щу́рити**.

на́щад, **на́щада**, **нащади́ти**, **нащади́тися**, **на́щадок** — див. **ща́док**.

наще́па — див. **щепи́ти**.

на́шит — див. **ща́док**.

[нащо́ка] «накладка, яка прикріплюється до бруска, вставленого у вісь колішні плуга Г; кіл, за допомогою якого закріплюється ярмо до вії Ж», [наще́ка] «тс. Ж; частина вилок у візках, у яку закладають орчик або штельвагу О», [нащика] «накладка на дишлі з трьома дірками, на яку закладають ярмо» О, [нащик] «тс.» О; — р.

[нащо́ка] «копил у саней?, крила (у саней)»; — похідне утворення від що́ка; щодо семантики пор. щока́ (спец.) «бокова поверхня якогось предмета, якоїсь деталі, частини пристрою, механізму», [щэ́ка] «частина вилок у візках, у яку закладають орчик або штельвагу» О. — Див. ще **на¹**, що́ка́.

на́йда (бот.) «різуха, *Najas* L.; (зоол.) річковий моллюск»; — р. бр. *на́йда* (бот., зоол.), болг. *наяс* (бот.), *на́йда* (зоол.), схв. *наја́да* (зоол.); — калька латинської наукової назви *Najas* «тс.»; латинську назву рослині і моллюску дано за ім'ям Наяд, водних німф у грецькій міфології (рослина росте на дні водоймищ); гр. Νᾱϊᾱς, род. Νᾱϊᾱδος «на-яда (водна німфа)» походить від дієслова νᾱω «течу, струмую», спорідненого з дінд. *snāuti* «капає, тече». — Нейштадт 79; Kopaliński 656; Frisk II 294—295; Klein 1026. — Пор. **нереї́да**.

не, **не-** (напр., *невда́ча*, *непри́ємний*, *ненáвидити*, *неабі́як*); — р. бр. др. болг. м. схв. *не*, п. *nie*, ч. *ne*, слц. *pe-*, вл. нл. *pě*, *pje-*, слн. *pe*, стсл. **ne**; — псл. *pe*; — споріднене з лит. *pė* «не», *pe-* «не, не-», лтс. *pe* «не; ні», гот. двн. *pi* «не», ірл. *pe-* в *pech* «хто-небудь», лат. *pe-* «не, не-» (в *pesciō*, *-īge* «не знати», *peuter* «жоден з двох, ні той ні інший», *pefās* «беззаконня, нечестя» тощо), дінд. *pá* «не», ав. *pa-* в *pava* «зовсім не, аж ніяк не»; іє. **pē*; ще в балтослов'янську епоху **pe* витіснило іншу заперечну частку, що вживалася виключно в сполученні і виникла з іє. **p* (нульовий ступінь чергування до **pē*), рефлексами якого є дінд. *a-*, ап-, гр. *ἀ-*, *ἀν-*, лат. *in-*, гот. нвн. *in-*, дірл. ап-, вірм. ап-, тох. ап-, еп-, можливо, також псл. *o-* < **op-* (у словах **oβogъ* «убогий», **oγodъ* «виродок» та ін.). — IУМ Морфологія 467; Фасмер III 52; Преобр. I 596; ЭСБМ 7, 294; Machek ESJC 392; Holub—Kop. 240—241; Младенов 346; Skok II 508—509; Bezlaј ESSJ II 217; Лукінова Сл. мовозн. 100; Grüskner 673; ESSJ Sl. gr. II 441—450; Trautmann 194—195;

Mühl.—Endz. II 704; Walde—Hofm. I 686—687, II 150—151; Mayrhofer II 120; Uhlenbeck 140; Pokorny 756—758.

неандертáлец «давня людина, що жила в епоху нижнього і середнього палеоліту»; — р. *неандертáлец*, бр. *неандэртáлец*, п. *neandertalczyk*, ч. слц. *neandertálec*, болг. *неандертáлски човéк*, схв. *неандертáлац*, слн. *neándertalec*; — похідне утворення від назви долини Неандерталь (нім. Neandertal) поблизу Дюссельдорфа, де 1856 р. вперше було знайдено останки людини цього типу; нвн. Neandertal (букв. «долина Неандеру») складається з назви річки Neander і слова Tal «долина», спорідненого з гот. *dal* «долина, низина, яма», гр. *θάλος* «печера; куполоподібна будівля у дворі», псл. *doľъ*, укр. *діл*. — SIC² 571—572; Kopaliński 660; Kluge—Mitzka 767. — Див. ще **діл**.

неба́вом, *неба́вком*, *неба́вці* — див. **ба́вити**.

небеді́ — див. **бідá¹**.

не-без-діб — див. **бездóбний**.

[**не-бэ́з-май**] «на жаль; та ба» Ж, [*непобэ́змай*] «тс.» Ж; — неясне.

небеса́, [*небісе*] «небеса» Ж, *небе́сний*, [*небе́ський*] «небесний», [*небеский*] «синій, блакитний» Вел, [*донебе́сний*] «піднебесний» Я, [*наднебе́сний*] «який над небом» Ж, *піднебе́сна*, *піднебе́сся*, *піднебе́сний*, [*принебе́сний*] «піднебесний» Нед; — р. болг. *небеса́*, бр. *нябе́сы*, др. *небеса*, п. *niebiosa*, ст. і діал. *niebiesa*, ч. *pebesa*, слц. *pebesá*, вл. нл. *pjebjesa*, м. *небеса*, схв. *небе́са*, слн. *pebésa*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **НЕБЕСА** є формою наз.-зн. в. мн. від **НЕБО** «небо», іменника *s*-основ; частина похідних в українській мові є формами, успадкованими з праслов'янської мови або пізніми власними новотворами, у т. ч. й кальками. — Фасмер III 53. — Див. ще **не́бо**.

[**небе́сна**] «жебрацька торба» О; — очевидно, похідне утворення від *небе́сний*, хоча мотивація назви не зовсім ясна. — Див. ще **небеса́**.

[не́бить] «неприємність» Ж; — похідне утворення від [бити] «бути» (пор. р. [не́быть] «те, чого не було досі; нездійсненне, вигадки, неправда»); утворене в такий самий спосіб, як не́жить від жи́ти. — Див. ще **бити**².

не́біж «син брата або сестри, племінник; бідолаха», [небо́ж] «тс.» Бі, **небіжка** «дочка брата або сестри, племінниця; бідолаха», [небо́жка] «бідолаха», [небіжчик] «бідолаха», [небо́жчик, небіг О, небо́г Ж] «тс.», **небо́га, небо́жа СУМ, Пі, [небожіско] «бідолаха» Ж, [небожіця] «тс.» Ж, [небожіще] «бідолаха» Ж, [небо́гий] «бідний»; — р. [небо́га] «бідняк, убогий, каліка; нещасний», бр. **нябо́га** «племінниця; бідолаха», др. **небогъ** «бідний, нещасний», **небогыи** «тс.», п. **pieboga** «бідолаха», **piebogi** «бідний, нещасний», ч. **pebohú** «тс.», вл. **pjebožatko** «бідолаха», схв. **небог** «убогий; бідний», слн. [pebōg] «убогий, нещасний», стсл. **небогъ** «бідний, нещасний»; — похідне утворення від кличної форми **небоже** до субстантивованого прикметника **небог** «бідний, нещасний» (пор. стсл. **небоже** «бідолаше», слн. [pebože] «бідолаха», п. **piebože** «тс.»), підтримане формами типу **небо́жа** (с.р.); псл. **pebogъ** «бідний, нещасний» утворене з частки **пе** «не» і основи іменника **богъ** «доля, майно, багатство», букв. «який не має частки (при поділі); який не має долі». — Преобр. I 33; ЭСБМ 8, 57—58; Brückner 33; Machek ESJC 393; Sadn.—Aitz. VWb. I 358. — Див. ще **бог**¹, **не**. — Пор. **багáтий, збіжжя, убо́гий**.**

небіжчик «покійник», [небіжник Пі, **небожник** Пі, **небо́жчик** Г, **небо́щик** О] «тс.», **небіжка** «покійниця», [небо́жка] «тс.»; — р. ст. **небожчикъ** «покійник», бр. **нябо́жчык** «тс.»; — запозичення з польської мови; п. **pieboszczyk**, як і ч. **pebožtík**, ст. **pebožec** «тс.», **pebohú** «померлий, покійний», слц. **pebožtík** «покійник», **pebohú** «померлий, покійний», вл. **pje-**

bohi, нл. **pjabogi** «тс.», утворене від ст. **piebožec** «покійник» (написання **pieboszczyk** хибне), похідного від прикметника **piebogi** «померлий, покійний» (первісно «який уже не має своєї частки на цьому світі») того самого походження, що й укр. [небо́гий] «бідний». — ЭСБМ 8, 58; Brückner 33; Kuraszkiwicz JP 37/2, 119—122; Machek ESJC 393; Schuster-Šewc 1007—1008. — Див. ще **небіж**.

[не́біль] «крупний камінь пісковик»; — похідне утворення від дієслова **біти**, букв. «не битий (камінь)»; щодо **і** замість **и** пор. [чорно́біль] (бот.) замість **чорно́биль**. — Див. ще **бити**¹, **не**.

[небі́тойка] (бот.) «конвалія звичайна, *Convallaria majalis* L.» Мак; — неясне.

не́бо, [не́ба] «піднебіння; склепіння печі» Л, [небо́вий] «голубий, світло-голубий, кольору неба» МСБГ, **наднебе́сний** Ж, **піднебіння**, [піднебе́ння] «піднебіння», [підні́б'я] «тс.», [підне́бе] «клімат» Ж, **піднебінний, підне́бний, поні́б'я** «піднебіння», **принебе́сний** Нед; — р. **не́бо**, бр. **не́ба**, др. **небо**, п. **piebo**, ч. **pebe**, слц. **pebo**, вл. нл. **pjebjo**, полаб. **pebū**, болг. **небе́, не́бо́**, м. **небо, небе**, схв. **не́бо**, слн. **pebó**, стсл. **небо**; — псл. **pebo** (з ***pebos**), род. в. **pebese**; — споріднене з дінд. **pábhaf** «туман, хмара, повітряний простір, небо», гр. **véfos** «хмара», дірл. **pet** «небо», кіпр. **pef**, хет. **periš** «тс.», лит. **debesis** «хмара», лтс. **debesis** «тс.», **debess** «небо» (д з'явилося, очевидно, під впливом іншого слова, пор. лит. **dangùs** «небо»), а також (з розширенням на -l-) з гр. **νεφέλη** «хмара», лат. **nebulā** «туман, хмара», двн. **nebul** «туман», нвн. **Nebel** «тс.», дангл. **nifol** «темний», дісл. **nifl** «тьма», **pjōl** «ніч»; іє. ***pebhos** «туман, хмара»; розглядається (Трубачев Сл. языкозн. 1988, 309) як утворення із заперечної частки ***pe-** і основи ***bhos** «сяючий». — Rudn. II 854; Фасмер III 53; Преобр. I 597—598; ЭСБМ 7, 296;

Machek ESJČ 392; Schuster-Šewc 1007; Младенов 346; Skok II 509; Bezlaž ESSJ II 217; Критенко Вступ 516; Бернштейн Очерк 1974, 147—148; Fraenkel 85; Mühl.—Endz. I 449—450; Trautmann 195; Kluge—Mitzka 505; Walde—Hofm. II 151; Иванов ВСЯ II 18; Frisk II 309—310; Mann 830; Pokorný 315—316.

неборак «бідолаха», *неборака*, [неборяк О, небір Ж, небірка Ж, неборачіско Ж, неборачіще Ж, неборейко Г, О] «тс.»; — р. [неборак] «бідолаха», бр. *небарак*, *небарака*, слц. *peborák*, нл. *pjabogje*, слн. *pebóge*, *peborè* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *piebogak* «неборак, бідолаха» є фонетично нерегулярним новотвором від *piebože* «тс.» (замість *piebožak*, пор. ч. *pebožák* «тс.»), похідного від *piebogi* «бідний, нещасний»; заміна *ž* на *g* пояснюється словотворчою аналогією до утворень типу *chłorę* «хлоп'я» — *chłorak* «хлопчак», *kurzę* «курча» — *kurak* «півник» з помилковим осмисленням звука *ž* в *piebože* як результату перехідного пом'якшення звука *g* перед *e*. — Москаленко УІЛ 18; ЭСБМ 7, 297; Brücker 34; Kuraszkiwicz JP 37/2, 123—124. — Див. ще **небіж**.

небосяг «хмарочос», [небосяглий] «який досягає неба» Ж, *небосяжний* «тс.»; — складне слово, утворене від *небо* і *сягати*; напівкалька (на відміну від р. *небоскрѣб*) англ. *skyscraper* «хмарочос, небосяг», утвореного з *sky* «небо» і *scrape* «скребти, шкрябати». — Див. ще **небо**, **сягати**.

-небудь (у словах типу *хто-небудь*, *який-небудь*, *де-небудь*); — р. *-нибудь*, *-нибўдь*, [небудь], бр. *-небудзь*; — результат злиття заперечної частки *не* і дієслова *бути* у формі 2 ос. одн. (давніше 3 ос. одн.) наказового способу *-будь* (**bōdi*); пор. *будь-хто*, *будь-що*, *будь-який* тощо. — Фасмер III 71—72; ЭСБМ 7, 298. — Див. ще **бути**¹, **не**.

[небачай] «випадково, несподівано»; — очевидно, результат контаміна-

ції форм [небачки] «несподівано» і [невзначай] «тс.» — Див. ще **бачити**, **невзначай**.

[негаваль] «анітрохи, зовсім» МСБГ (за текстом ілюстрації, значення «хтозна (скільки), безперервно»); — очевидно, пов'язане з виразом *не вгавати* «не переставати». — Див. ще **не**, **угав**.

[негамонний] «неспокійний, невгамовний, невгомний; безутішний»; — результат контамінації слів *негамонний* і *негомонний* з тим самим значенням. — Див. ще **гамувати**, **угомонити**.

[невелюв] «дитина, яку беруть з дитбудинку на виховання» НЗ УЖДУ 26/2; — запозичення з угорської мови, уг. *pevelő* «виховний, виховуючий», *pevelt* «вихований; вихованець» утворені від дієслова *pevel* «виховувати; вирощувати», пов'язаного з *pövel* «збільшувати», *pő* «рости; збільшуватися», етимологічно неясними. — MNTESz II 1015, 1025; Bárczi 215.

[невередь] «небагато, трохи»; — очевидно, пов'язане з [верета] «безліч, велика кількість», етимологічно тотожним з *верета* «рядно» (див.).

невже, [нівжé] «невже» Ж; — р. *неўж*, бр. *няўжó*; — результат злиття перших двох компонентів питального звороту др. *не уже ли* «невже». — ГУМ Морфологія 476; Мельничук Структ. слов. реч. 69—70; Фасмер III 69; ЭСБМ 8, 74. — Див. ще **не**, **ужé**.

[не-вжлиж] «невже» Ж; — р. *неужéли*, [неўжлі], бр. [неўжóж]; — результат злиття питального виразу др. *не уж(е) ли* «невже» і частки *ж*. — Мельничук Структ. слов. реч. 69—70; Фасмер III 69. — Див. ще **же**¹, **ли**, **невжé**.

[невзначай] «несподівано, зненацька» Ж; — р. *невзначай* «ненароком; несподівано», [неначай], бр. [невзначай] «тс.»; — похідне утворення від *чаяти* «сподіватися, чекати» (пор. р. [начаять(ся)] «тс.; припускати»); помилковим є виведення (Жслтов ФЗ

1876/4, 43) з р. *не в знак* «ненавмисно». — Фасмер III 55; Преобр. I 598, II, вып. посл. 56; Горяев 227. — Див. ще **на¹, не, уз, ча́яти**.

невіглас СУМ, Ж, *невігластво*; — р. заст. *неве́глас*, др. *невѣгласъ*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **невѣгласъ** «неосвічений, неуцький» відповідає укр. [*невіго́лос*] «невіглас»; помилкове виведення (Rudn. II 855) з **не-во-глас*. — Бевзенко Доп. УЖДУ IV 105—106; Львов Лексика ПВЛ 337—338; Этимология 1972, 103—106. — Див. ще **невіго́лос**.

[**невіго́лос**] «невіглас» Ж, [*невіго́лосий*] «безмовний, безсловесний; незнаючий, неосвічений, дикий» Ж; — др. *невѣголосъ* «невіглас», стсл. **невѣгласъ** «неосвічений, неуцький»; — псл. **nevǫgolъ* «незнаючий», що складається із заперечної частки *ne* і основ дієслова *věděti* «знати» та іменника **golъ* «голос» (букв. «який не знає голосу»); пор. стсл. **вѣгласъ** «знаючий, досвідчений», ч. *věhlas* «популярність, слава», ст. «принадність, чарівність, краса; мудрість». — Бевзенко Доп. УЖДУ 4, 105—106; Львов Этимология 1972, 103—106; Machek ESJC 681; Holub—Kop. 410—411. — Див. ще **відати, го́лос, не**.

невід, [*невод*] Пі, *невіднік* «рибалка з неводом», [*неводар* Берл, *неводян* Дз, *невіднічий*] «тс.», [*неводнічий*] «виготовлювач неводів» Ж, [*пріводи*] «ширша частина невода» Берл; — р. болг. *невод*, бр. *невад*, др. *неводъ*, *неводь*, п. *piewód*, ч. слц. *pevod*, вл. нл. *pawod*, стсл. **неводъ, неводь**; — псл. *pevodъ*, що складається з іменника **vodъ* «невід» і остаточно не з'ясованого компонента *ne* «не», доданого, очевидно, з міркувань табу (щоб риба не довідалася про небезпеку); — споріднене з лтс. *vads* «невід», лит. *vedėjà* «рибальська сітка, розрахована на двох рибалок», двн. *wata* «невід», дангл. *wadu*, шв. *vad* «тс.», дісл. *vađog* «ліска у вудки»; у початковому *не-* вбачали також повний ступінь прийменника *ie*.

*п «в» (Младенов 347), іменну основу **nev-*, споріднену з дінд. *pāuḥ* «корабель, судно», ав. дперс. *pāv-*, гр. *ναῦς*, лат. *pāvis*, ірл. *paui* «тс.» (Погодин Следи 222—224) або з дінд. *pāvātē* «рухається, повертається», гр. *νεύω* «хитаюся», лат. *pūtō*, *-āre* «тс.» (Горяев Доп. II 26); слід відхилити припущення (Грот Фил. раз. II 498; Polák Orbis 13/2, 576) про запозичення з фінської мови (фін. *neuvo(t)* «знаряддя»), оскільки цьому суперечить розбіжність у значенні і велике поширення слова в слов'янських мовах. — Гончаров Мовозн. 1982/3, 60; Фасмер III 55—56; КЭСРЯ 287; ЭСБМ 7, 298—299; Machek ESJC 398; Saur Sborník FFBrU 1976, 35; Beneker IF 10, 166; Mikl. EW 214; Matzenauer LF 11, 186; Mühl.—Endz. IV 430—431; Kluge—Mitzka 842.

невідь «невідомо, не знати», *невіть* СУМ, Ж, [*нівить* Ж] «тс.»; — р. [*неведь*] «невідомо, не знати, невість», др. *невѣдѣ*, п. [*niewiadź*] «тс.»; — очевидно, псл. **ne vědě* «не знати, невість», що складається із заперечної частки *ne* і I ос. одн. перфекта *vědě* від дієслова *věděti* «знати» (значення «я знаю» розвинулося з «я бачив»). — Фасмер I 284—285. — Див. ще **відати, не**. — Пор. **невість**.

невіжа, невіжий — див. **відати**.

[**невійка**] (бот.) «трясучка середня, *Briza media* L.» Мак, [*невейка*] «тс.» Мак; — р. [*невейка*] «тс.»; — похідне утворення від *віяти* (пор. р. *невейка* «невіянка, невіяне зерно», п. [*piewiejka*] «тс.»); назва, можливо, зумовлена тим, що в голодні роки цю рослину (з родини злаків) підмішували до зерна. — Див. ще **віяти, не**.

[**невірка**] «білка» Кур; — нл. *pjewjerica* «тс.»; — результат видозміни деетимологізованого [*вевірка*] «тс.», можливо, зумовленої впливом слова *невірний*. — Rudn. II 855. — Див. ще **вевірка**.

невіста «дівчина або жінка, яка одружується, наречена; [жінка; дружина Ж; невістка Вел]», [*невіститель-дру-*

житель] «той, що робить дружиною» Ж, [невісник] «шурин, брат дружини» Ж, [невісниця] «невістка» О, невістка, [невістиця] «невістка», [невістюк] «бабій; жіночний чоловік, баба», [невістюх] «жіночний чоловік, баба» Ж, [невістя] (с. р.) «дружина» О, [невістчаний] «який належить невістці чи невісткам», [уневістити] «зробити дружиною» Нед; — р. *невіста* «наречена; молода; заручена; відданиця», бр. *нявіста* «наречена, [нестара жінка]», др. *невѣста* «наречена; невістка», п. *piewiasta* «жінка», ч. *nevěsta* «наречена; невістка», слц. *pevesta* «тс.», вл. нл. *pjewjesta* «наречена», болг. *невіста* (*невіста*) «наречена; молодиця; невістка», м. *невеста* «тс.», схв. *невеста* «молодиця; невістка», слн. *pevésta* «наречена», стсл. **невіста** «наречена; невістка»; — псл. *nevěsta*, етимологічно не зовсім ясне; на думку більшості дослідників, утворене з частки *ne* «не» і прикметника жін. р. *věsta* «знайома, відома», пов'язаного з дієсловом *věděti* «знати» (пор. вл. *wěsty* «відомий, визначений, певний», *pjewěsty* «невідомий», стсл. **вѣсть** «відомий»); назва може трактуватися як прояв мовного табу (намагання угаїти від злих духів перехід дівчини в іншу сім'ю); інші дослідники реконструюють **neuoedta*, утворене з коренів іє. **ne-* «новий» і **ued(h)-* «вести; брати заміж» (букв. «новоприведена»), пор. лит. *vėsti* «одружуватися», *paiveda* «молода», др. *водити жену* «одружуватися», *водимая* «дружина» (Откупщиков ЭИРЯ IV 96—103; Machek ESJC 398; Prusík KZ 33, 160—161; Mikl. EW 214); при цьому залишається загадковим корене́ве *ě* замість очікуваного *e*; виводиться також з **neuois-ta* < **ne-uoik-ta* (іє. **uoik-* «рід»), букв. «нерідна» (Мартынов ВЯ 1960/5, 143), або з **ne-ueđ-tā*, букв. «ще не викрадена» (Bezlaĵ ESSJ II 221—222); недостатньо обґрунтовані спроби виведення з **nevě-*, форми місц. в. від **neuos* «новий», і **sthā-* (пор. *стáроста*), букв.

«яка перебуває в новому становищі» (Pijinskiĵ AfSIPh 24, 227—228; 28, 456); з **neuois-tha*, найвишого ступеня порівняння від **neuos* «новий, молодий» (букв. «наймолодша», пор. дінд. *páviš-ṭhaḥ* «наймолодший» — Трубецкой Slavia I 12—13); з **ne-* «ново-» і **ēdtā*, пасивного дієприкметника мин. ч. ж. р. від **ēdō-* «приймати, брати собі» (букв. «новоприйнята», пор. дінд. *ādaḥ* «який приймає», *āt-taḥ* «прийнятий» — Kořínek LF 57, 8—15); від *ne* «не» і **vēdno* «віно», букв. «не продана» (Wiedemann BB 26, 216—217), а також зіставлення з лит. *vaisà* «плодючість», *pavaišti* «зачати», букв. «не запліднена, яка не зачала» (Berneker IF 10, 166), з лат. *puerca* «мачуха», букв. «нова жінка в сім'ї» (Otrębski PF 11, 284—289). — Фасмер III 54—55; Преобр. I 598—599; ЭСБМ 8, 59—60; Brückner 362; Holub—Kop. 244; Schuster-Sewc 1015—1016; Младенов 347; Skok II 515; Трубачев Терм. родства 90—94; Критенко Вступ 527, 540; Mikl. EW 214; Брандт РФВ 29, 90; Zubatý AfSIPh 16, 404 і далі; Jagić AfSIPh 24, 229; Stieber ZfSIPh 9, 382; Berneker AfSIPh 38, 269; Schrader Reallexikon II 374—375; Pokorny 1116. — Див. ще **відати, не**.

невістки (бот.) «хризантема лучна, *Chrysanthemum leucanthemum* L.; [айстра китайська, *Aster chinensis* L. Ж]», *невістюлькі* «тс.» СУМ, Ж, [невістулка] «хризантема лучна» Мак; — результат перенесення і видозміни назви [невіста] «наречена»; перенесення зумовлене білим кольором квіток цих рослин, що асоціюється з образом нареченої; пор. р. [невістка] «кімнатна рослина з білими або блідо-голубими квітками». — Див. ще **невіста**.

невість «невідомо, не знати» СУМ, Ж, [не вись] «тс.» Ж, [зневісти] «несподівано» О; — р. *невість* «невідомо, не знати, невість», [невість, невісь], бр. [невісь] «тс.»; — результат злиття др. *не вѣсть* «не знати», що складається з заперечної частки *не* і форми 3 ос.

одн. *вѣсть* від дієслова *вѣдѣти* «зна-ти»; пор. др. *богъ вѣсть* «Бог його знає». — ЕСБМ 7, 299. — Див. ще **відати, не**. — Пор. **невідь**.

[**невіхна**] «невістка», [*невіхна* Л, *левіхна*] «тс.»; — очевидно, запозичення з білоруської мови; бр. [*нявѣхна*] є результатом видозміни форми *нявѣстка* «тс.» під впливом численних зменшувальних форм назв спорідненості та свояцтва з суфіксом *-ухн-а*, *-юхн-а* ([*бабухна*] «баба», [*матухна*] «мати», [*цѣтухна*] «тітка» тощо), пор. також [*невѣстухна*] «невістка». — ЕСБМ 8, 60. — Див. ще **невіста**.

[**невіч**] (у виразі [*у невіч*] «нанівець»); — очевидно, давніше **невоц* як результат злиття заперечної частки *не*, прийменника *въ* і питального та неозначеного займенника *чь* «що», спорідненого з дінд. *cid* (частка), ав. *čit* «що», гр. *τί*, лат. *quid* «тс.»; **невоц* (< *не въ чь*) змінилося у [*невіч*], очевидно, під впливом слів типу *навіч*, *увіч* тощо. — Див. ще **не, що, у¹**. — Пор. **зач, нач, нич, нівечити, нанівець**.

[**невмівки**] «немов?» Ж; — очевидно, похідне утворення від *мѳвити*, паралельне до *немѳв*. — Див. ще **мѳва, не**.

[**невмѳсний**] «неслухняний, невгамовний» Ж; — похідне утворення від *мостіти(ся)*, букв. «який ніяк не може вмотитися (і сидіти на одному місці)». — Див. ще **міст, не, у²**.

[**нево́ра**] «вівця (нестрижена) Г; півторарічна вівця Ж», [*ниво́ра*] «вівця, яка народилася в минулому році й перезимувала вже зиму», [*ниво́р*] «некастрований молодий баран» Гриц, [*ніо́р*, *ніво́раш*, *ніво́рчюк*] «тс.», [*ниво́ри*] «вівці», [*ніо́ри*] «тс.», [*ниво́ра*] «однорічна або дворічна вівця», [*ніо́ра*, *ніво́рка*, *ніо́рка*, *нейо́рка*] «тс.» тж, [*нірка*] (назва вівці) Доп. УЖДУ IV, [*но́рець*] (назва барана) тж; — запозичення з молдавської мови; молд. *мио́р* ([*нио́р*]) «однорічний баран», *миоа́рэ* ([*ниоа́рэ*]) «однорічна вівця», як і рум. *тіо́г*, *тіоа́га* «тс.», виводяться від нар.-лат. **ag-*

nelliolus «баранчик», лат. *agnelliola* «ягничка», зменш. від *agnellus* «ягнятко», *agnus* «ягня», спорідненого з псл. *agne* «ягня», укр. *ягня́*. — СДЕЛМ 260; DLRM 503. — Див. ще **ягня́**.

[**нево́ртний**] «неповоротний» Ж; — пов'язане з *верта́ти(ся)*, *вертіти*; характер фонетичної форми кореня неясний.

невралгія, *невралгічний*; — р. *невралгія*, бр. *нейралгія*, п. *neuralgia*, *neuralgia*, ч. *neuralgie*, слц. *neuralgia*, болг. *невра́лгия*, м. *невралгија*, схв. *неура́лгија*, слн. *nevralgija*; — інтернаціональний термін, створений у медичній латині; нлат. *neuralgia* складається з основ слів гр. *νεῦρον* «жила, нерв», спорідненого з лат. *pervus* «тс.» (звідки укр. *нерв*), і *ἄλγος* «біль», пов'язаного, очевидно, з *ἀλέωω* «турбуватися, піклуватися; бути стурбованим», походження якого неясне. — СІС² 572; Преобр. I 600; Sł. wyg. obcuch 510; Holub—Lyer 334; РЧДБЕ 410; Вуяклија 616; Frisk I 65, 66—67, II 308; Klein 48, 1042, 1043. — Див. ще **нерв**. — Пор. **неврастенія, неврѳз, неврологія, невропатологія, ностальгія**.

неврастенія, *неврастенік*, *неврастенічний*; — р. *неврастенія*, бр. *нейрастенія*, п. *neurastenie*, ч. *neurastenie*, слц. *neurasténia*, болг. *неврасте́ния*, м. *неврастенија*, схв. *неурасте́нија*, слн. *nevrastenija*; — інтернаціональний термін, створений у медичній латині; нлат. *neurasthenia* складається з основ слів гр. *νεῦρον* «жила, нерв» і *ἀσθένεια* «безсилля, слабість». — СІС² 572; Kopaliński 666; Holub—Lyer 334; РЧДБЕ 410; Вуяклија 616; Klein 118, 1042, 1043, 1513. — Див. ще **невралгія, астенія**. — Пор. **неврѳз, неврологія**.

неврѳз; — р. *неврѳз*, бр. *нейрѳз*, п. *neuroza*, ч. *neuroza*, слц. *neuróza*, болг. *неврѳза*, схв. *неуро́за*, слн. *nevróza*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Neurose*, англ. *neurosis* походять від нлат. *neurosis*, утвореного шотланд-

ським лікарем В. Каленом (W. Cullen) за допомогою суфікса -osis від гр. νεῦρον «жила, нерв». — СІС² 572; Коралиński 666; РЧДБЕ 411; Вуяклија 616; Klein 1043. — Див. ще **невралгія, нерв**. — Пор. **неврастенія, неврологія**.

неврологія, *невро́лог, неврологічний*; — р. болг. *невролѳгия*, бр. *нейралѳгія*, п. *neurologia*, ч. *neurologie*, слц. *neurología*, м. *неврологија*, схв. *неурологіја*, слн. *nevrologija*; — інтернаціональний термін, створений у медичній латині; нлат. *neurologia* складається з основи гр. νεῦρον «жила, нерв» і характерного для назв наук компонента гр. -λογία, пов'язаного з λόγος «слово, розповідь». — СІС² 572; Коралиński 666; РЧДБЕ 411; Вуяклија 616; Klein 903, 1043. — Див. ще **логіка, невралгія, нерв**. — Пор. **неврастенія, невроз**.

невропатологія, *невропатоло́г, невропатологічний*; — р. болг. *невропатѳлогія*, бр. *нейропаталѳгія*, п. *neuropathologia*, ч. *neuropathologie*, слц. *neuropatología*, схв. *неуропатолѳгіја*, слн. *névropatologija*; — інтернаціональний термін, створений у медичній латині; нлат. *neuropathologia* складається з основ гр. νεῦρον «жила, нерв», πάθος «страждання» і характерного для назв наук компонента -λογία, пов'язаного з λόγος «слово, розповідь». — СІС² 572, 632; РЧДБЕ 411; Вуяклија 617; Klein 1043, 1139. — Див. ще **невралгія, нерв, патологія**. — Пор. **неврастенія, невроз, неврологія**.

[**невста́ха**] (бот.) «рутвиця мала, *Thalictrum minus* L.; рутвиця орликолиста, *Thalictrum aquilegifolium* L. Мак»; — очевидно, похідне утворення від *уста́ти*; мотивація назви неясна, можливо, така ж, як у р. [**невстані́ха**] (бот.) «зозулинець плямистий, *Orchis maculata* L.» від [**невстані́ха**] «імпотенція» (рослину використовують при статевому безсиллі — Носаль 84). — Див. ще **не, ста́ти**.

[**невстрі́ливий**] «неспокійний, пустотливий», [*невстрі́ливий*] «тс.», [*нивстрі́нний*] «необережний» Корз; — р. [*невстрі́вний*] «неспокійний», бр. [*няйстрі́вны*] «тс.», [*няйстрі́в*] «непосида»; — похідне утворення від [*устро́ити*] «привести до порядку, організувати» (букв. «не приведений до порядку, неорганізований»). — Див. ще **стрі́й**.

[**неву́дничок**] «рибалка» Ж; — результат видозміни форми [*невідничок*] «тс.» Ж, зменш. від *неві́дник* «рибалка, який ловить рибу неводом», очевидно, зближеної з *вудка*. — Див. ще **неві́д**.

[**невча́се**] «нещастя; невдача» Бі; — п. заст. *niewczas* «незручності; важка праця, перевтома, виснаження»; — похідне утворення від виразу *не в час* у значенні «не в добрий час»; як семантичну паралель пор. р. *безвре́меньє* «лихо, нещастя». — Див. ще **не, у¹, час**.

[**не́га**] «пестун, пестуха; мазун, мазуха; нероба» Ж; — результат видозміни форми [*не́ха*] «нероба», очевидно, зближеної з [*ніга́*] «пестоці». — Див. ще **неха́ти**.

[**нега́мурно**] «нечепурно, погано, некрасиво» Ва, Си, [*неджа́мурно*] «тс.» Си; — пов'язане з [*джа́мурний*] «красивий» (див.).

негаті́в, *негаті́вний*; — р. болг. м. *негаті́в*, бр. *негаты́й*, п. *negatyw*, ч. *negativ*, слц. *negatív*, схв. *не́гаті́в*, слн. *négativ*; — запозичення з французької мови; фр. *négatif* (жін. р. *négative*) «заперечний, негативний; негатив» походить як запозичення від лат. *negātīvus* «заперечний, негативний», пов'язаного з *negō*, -āre «давати негативну відповідь, заперечувати; відмовляти», що зводиться до **neg(i)* «не, ні» (підсиленої форми частки *ne* «не»), спорідненого з лит. *negi* «також не, все ж не, адже не», *negu* «тс.», днн. *nes* «і не», стсл. **ниже** «тс.». — СІС² 572; Черных I 565; Коралиński 660—661; Holub—Lyer 332; РЧДБЕ 411; Dauzat 497—498; Walde—Hofm. II 157. — Пор. **не́гли**.

[не́гін] (бот.) «кукіль звичайний, *Agrostemma githago* L.» Ж, Пі; — запозичення з молдавської мови; молд. *негінэ* (рум. *neghina*) «тс.» виникло, очевидно, з лат. **nig(e)llina*, похідного від *nigella* «чорненька; (бот.) чорнушка» (чол. р. *nigellus* «чорненький»), зменш. від *niger* «чорний»; назва зумовлена чорним кольором насіння; пор. *чорнішка посівна* «*Nigella sativa* L.» (також має чорного кольору насіння). — *Vrabie Romanoslavica* 14, 164; СДЕЛМ 277; *Rușcariu* 100; *Dauzat* 500. — Див. ще **негр**.

[негінний] «недозволений, заборонений» Ж; — результат видозміни форми *негідний* з уподібненням д до наступного **н**; пор. [гінний] «гідний» Ж. — Див. ще **год**, **не**.

[не́гли] (ст.) «ледве» Ж; — р. [не́гли] «невже; можливо, певно», др. *негъли* «ніж; щоб; хай; можливо, усе ж», *негли* «тс.», *негъ* «ніж», болг. *негли* «ніж; можливо, певно», м. *негали* «не говорячи вже», схв. *неголи* «але; ніж», *негли*, *него*, *нег*, слн. *него*, стсл. **негъли**, **негли** «тс.»; — псл. **negoli*, що складається із заперечної частки *ne*, підсилювальної *go*, спорідненої з *že*, укр. *же*, і питальної *li*; пор. лит. *pėgì* «хіба, невже», *pėgù* «ніж». — *Фасмер* II 39, III 59; *Skok* II 508; *Bezlej ESSJ* II 218. — Див. ще **же**¹, **ли**, **не**.

не́глуп, [не́голон] — див. **глупий**.

[него́ль] (орн.) «великий веретенник, *Limosa limosa* L.» Шарл; — неясне.

[не́гора (кому щось робити)] «незручно, недоречно» Ж; — неясне; можливо, результат усичення кінцевих приголосних у [**негоразд*] «негаразд, недобре» (пор. [горазд] «гаразд, добре» Ж).

[него́ре] «байдуже» Ж, [не́гаре] «тс.» Ж; — очевидно, результат злиття частки *не* з іменником *го́ре* (див.).

негоці́ант «купець, що торгує оптом», *него́ція*; — р. болг. *негоціант*, бр. *негацыянт*, п. *negocjant*, ч. *negoci-*

ant «торговий агент», схв. *негоцијант*, слн. *negociánt*; — запозичення з німецької або французької мови; фр. *negociant* «купець, негоціант», н. *Negotiánt* «тс.» походять від лат. *negōtiāns* (род. в. *negōtiantis*) «оптовий торговець, купець», пов'язаного з *negōtium* «заняття, діло», що є результатом злиття перших двох компонентів виразу *negōtium est* «це не є дозволянням»; *negō* (<**negi*) «не» споріднене з лит. *pėgì* «також не, все ж не, адже не», *pėgu* «тс.», днн. *пес* «і не», стсл. **ниже** «тс.», а *ōtium* «вільний час, дозволяння» етимологічно неясне. — *СІС*² 573; *Фасмер* III 57; *Горяев* 227; *Kopaliński* 661; *РЧДБЕ* 411; *Вујаклија* 611; *Dauzat* 498; *Klein* 1036, 1102; *Walde—Hofm.* II 157—158, 228. — Див. ще **негли**.

негр, [не́гер] Ж, *негреня*, *негритянка*, [негретя́нка] Ж, *негритянський*, *негрський*; — р. бр. *негр*, п. ч. *негг*, слц. *негег*, болг. *негър*, м. *негар*, схв. *негер*, *негрѣт*, слн. *негег*; — запозичення з французької мови (форма [не́гер], очевидно, з нім. *Néger*); фр. *negre* «негр» походить від ісп. (або порт.) *negro* «чорний», що виникло з лат. *nigrum*, зн. в. від *niger* «чорний», походження якого неясне. — *СІС*² 573; *Акуленко* 141; *Фасмер* III 57; *Черных* I 566; *Преобр.* I 599; *ЭСБМ* 7, 302; *Kopaliński* 661; *Machek ESJC* 394; *Holub—Kop.* 242; *Holub—Lyer* 332; *РЧДБЕ* 412; *Dauzat* 498; *Kluge—Mitzka* 506; *Klein* 1037; *Walde—Hofm.* II 168.

[не́глас] «чудовисько; нікчема» Ж; — неясне; можливо, виникло з *невіглас*.

[не́гура] «густи́й туман в горах» Г, Шух; — запозичення з молдавської мови; молд. *негурэ* «туман, темрява», рум. *negura* «тс.» походить, очевидно, від лат. **negula*, що виникло внаслідок контамінації слів *nebula* «туман», спорідненого з укр. *не́бо*, і *niger* «чорний»; не виключена можливість походження безпосередньо з лат. *nebula*. — *Schedludko* 139; *Vrabie Romanoslavica* 14,

164; Vincenz 5; СДЕЛМ 277; Puścariu 101; DLRM 536. — Див. ще **небо**.

недзька — див. **ніцка**.

[**недійдалий**] «нерозвинений, незручний; негідний» О, [**недідавий**] «нікчемний; дрантивий; поганий» О; — похідне утворення від [**дійдалий**] «відповідний; здібний; сміливий; відважний» О, пов'язаного з дієсловом *дійті* (*дійду*) у значенні «досягти якогось рівня, якоїсь межі; дозріти»; щодо семантики пор. *дійшлий* «дозрілий; досвідчений», *недійшлий* «який не досяг свого повного розвитку, зрілого віку; незрілий», [*недішлий*] «слабий, хворобливий». — Див. ще **іті, не**.

недійшлий «який не досяг свого повного розвитку, зрілого віку; незрілий», [*недішлий*] «слабий, слабovitий, хворобливий», [*недúшлы*] «слабий, слабосильний» ЛЖит; — р. [*недобшлы*] «який не дійшов чогось, не досяг чогось; незрілий, неготовий, незмужнілий», бр. *нядбшлы* «кволий», п. *pieDOSzły* «який не дійшов; який мав відбутися і не відбувся; незрілий, недостиглий», вл. *pieDóšły* «який не дійшов»; — результат злиття частки *не* і дієприкметника *дійшлий* «дозрілий», пов'язаного з *ішов*. — ЭСБМ 8, 64. — Див. ще **ішов, не**.

неділя «сьомий день тижня; тиждень», *недільник*, *недільний*, [*неділешній*] «недільний», [*неділювати*] «святкувати неділю, бездіяльно сидіти» Ж, *понеділок* «перший день тижня», [*понедільно*] «щотижня» Ж; — р. *недэля* «тиждень», бр. *нядзэля* «неділя; тиждень», др. *недѣля*, п. *pieDziela*, ч. *peděle* «тс.», слц. *pedel'a* «неділя», вл. *pieDžela*, нл. *piežela* «тс.», полаб. *pidel'ă* «неділя; тиждень», болг. *недэля*, м. *недела*, схв. *недэля*, слн. *pedělja*, стсл. *недѣла* «тс.»; — псл. *pedělja*, утворене на ґрунті виразу *ne dēlati* «не робити» в час першого запровадження у слов'ян християнства (VIII—IX ст.), яке забороняло працювати на сьомий день; первісне значення — «неробочий день, день відпочинку»; можливо, виникло

під впливом лат. *diēs fēriāta* «неробочий день, святковий день», *fēria* «тс.». — Кочерган УМЛШ 1967/1, 26—31; Німчук 58; Булаховський Нариси 54; Фасмер III 57; Черных I 566; КЭСРЯ 288; ЭСБМ 8, 63—64; Machek ESJC 393; Bezlaĵ ESSJ II 218; Ивашина Вестник БДУ 1976/1, 55—56. — Див. ще **діло, не**.

[**недобінець**] (про карабін) Ж; — неясне.

[**недовара**] «помилки, недоліки» Ж, [*недоварець*] «молокосос; щось недороблене, незріле» Ж, [*недоварок*] «тс.» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *pieDowarek* «недоумок», *pieDowarzony* «недоварений; незрілий, зелений; недоумкуватий», як і ч. *pieDovařený* «недоварений; недосконалий», пов'язані з *varzyc* «варити» (ч. *vařit* «тс.»). — Див. ще **варіти**.

недовісок — див. **вішати**.

недоїмка, [*недоїмка*] Ж, *недоїмник*; — бр. *нядбїмка*, п. [*pieDoiĵmka*], болг. *недоїмък*; — запозичення з російської мови; р. *недоїмка*, ст. *недоимка* «недоїмка, недобір податку» (1589), пов'язане з р. ст. *имать* «брати», др. *имати* «тс.». — Див. ще **до¹, імати, не**.

[**недокиптїтисся**] «недопитатися» Ж; — пов'язане з [*докиптїти*] «дослідити» (див.).

[**недолімок**] «чекан (ручна зброя); маленька сокира Ж»; — неясне; можливо, результат видозміни [*недблївок*] «недолите до повної міри».

недолугий «безсильний, слабкий, кволий; [неповороткий, невміючий Дз]», *недолужний*, [*недолэнга*] «бездарна людина» Ба, [*недолуг*] «нероба» ВеУг, [*недолуга*] «слабосила, квола людина; нероба ВеУг; дряхлість, слабкість, недостатність Ж»; — р. [*недолугий, недолужный*] «слабосильний, кволий, млявий, хворий; неправний», бр. [*недалуги, недалужны*] «слабосильний, кволий»; — запозичення з польської мови; п. *pieDofęga* «немічна, млява людина; недотепа, розтелепа, нездара; каліка; імпотент» не зовсім ясного походжен-

ня; пов'язується (Stawski I 155; Преобр. I 640) з *dola* «доля»; виділяються (Machek ESJC 293—294) морфеми псл. *pe*, *do* і кореневе *log-*, яке зіставляється з нвн. *langen* «вистачати»; виводиться також (Brückner 360) з п. ст. *pieđołęka* «німецька людина», *dołęka* «сила, насильство; достаток, запас; досвід; сильна людина», зіставляюваних з *łączyć* «з'єднувати», укр. *лучити*. — Фасмер III 58; ЭСБМ 7, 303—304.

[недомéка] «роззява, зівача; лінива, млява і неуважна людина» Куз; — очевидно, запозичення з російської мови; — р. [недомéка] «нетямучість; нетямуща людина» пов'язане з [мекáть] «думати, міркувати». — Див. ще до¹, кумéкати, не.

[недопірок] «кажан» ВеНЗн, ВеБ, [недóхпір] «тс.» Німчук; — п. [njedoperz], нл. *njedopurj*, [njedoperf] «тс.»; — результат видозміни *нетопі́р(ок)* «тс.», викликаной осмисленням перших двох складів як префікса *недо-*. — Див. ще нетопі́р.

недоті́ка — див. не́тик.

[недóтички] «торочки (що пришиваються до весільних рушників)» Ж; — похідне утворення від [дотика́ти] «закінчувати ткання»; первісне значення — «бахрома, утворена з ниток основи при недотиканні»; пізніше «бахрома будь-якого походження». — Див. ще до¹, не, тка́ти.

[недочéпа] «недотепа» Ж; — результат видозміни деетимологізованої форми *недотéпа*, зближеної з основою *-чепити* (пор. *причéпа* та ін.). — Див. ще до́теп.

недúга, недúгувати, недúжати, недúжий, недúжний, недúжник — див. дúжий.

не́жер «торішня трава, що залишилася на пні; неїстівна трава», [не́жар, не́жир] «тс.»; — р. [не́жарь] «частина степу, не скошена, не з'їдена худобою і не випалена; торішня трава на пні»; — результат видозміни форми [не́жар], пов'язаної з *жар*, *горіти* (первісно «не випалена трава»), зближеної з основою

дієслова *жéрти*; пор. р. [не́гарь] «торішня, висохла на пні, не випалена трава». — Див. ще жар.

[не́жид] «ненажерливість, ненаситність» Ж, [не́жидь] «забаганка; лінощі» Пі, [не́жидь] «жадоба, хтивість» Ж; — р. [не́жить] «примхлива, розбещена людина»; — очевидно, з др. *нежидь < псл. [не́жидь] «нетерплячка, нездатність чекати», похідного від *židati* (*židati), *žьdati* (*žьdati) «чекати». — Див. ще ждáти, не.

не́жить, [не́жит] «нежить», [не́жат Ж, не́жати (Ме), не́жет Ж, не́жид, не́жидь] «тс.»; — р. [не́жид] «поганий гній від рани або виразки, сукровиця; нежить», бр. [не́жыт] «нежить; висип на тілі у дитини», др. *нежидь* «чиряк, сукровиця», *неждь* «сукровиця», п. *piežyt* «біль; виразка; катар», ст. *piežyc* «тс.», ч. *pežit* «чиряк», болг. [не́жит] «хвороба ясен і зубів», стсл. не́житъ (вид хвороби); — похідне утворення від *жіти*, власне «те, що не гоїться, не лікується»; пор. *зажіти* «загоїтися»; зіставляється також (ЭСБМ 7, 308—309) з лит. *piežas* «сверблячка». — Brückner 343; Machek ESJC 398; Holub—Kop. 245. — Див. ще жіти, не.

не́за — див. не́ндза.

незабу́дка (бот.) «*Myosotis L.*», [не́забудь, незабу́дка Куз, Мак] «тс.»; — р. бр. *незабу́дка*, п. *niezabudka*, ч. *nezabudka*, слц. *nezabúдка*, нл. *njezabudki*; — утворене на ґрунті виразу *не забудь*; назва рослини зумовлена тим, що її квіти довго не в'януть, у зв'язку з чим їх звичайно дарують на пам'ять (на *незабудь*); пор. назви цієї рослини в інших мовах: п. *piezarominajka*, ч. *romněnka*, болг. *незабра́вка*, схв. *спомéнак*, *незабора́вак*, слн. *spomínčica*, нім. *Vergißmeinnicht* (букв. «не забудь мене»), фр. *ne-m'oubliez-pas*, англ. *forget-me-not* «тс.». — Черных I 567; Фасмер III 59; Горяев 227; ЭСБМ 7, 309; Machek ESJC 398; Jm. *rostl.* 188. — Див. ще забúти(ся), не.

[незамáйник] (бот.) «повій звичайний, *Lycium barbarum L.*» Ж, [незай-

маник] «тс.» Мак; — р. [*незамáйник ?*] «трава, якою харчуються шамани, йдучи в ліси; повій звичайний»; — похідне утворення від [*не замáй*] «не займай, не чіпай» (пор. р. [*не замáй*] «тс.»); назва зумовлена тим, що куці повою дуже колючі. — Див. ще **імáти, не**.

[**незапорóшени(й)**] «нічим не заплямований» (про людину) ЛПол; — результат видозміни форми [*незапорóчени(й)*] «тс.», зближеної з основою слів *пóрох, порошúти*. — Див. ще **за¹, не, порóк**.

не-з-болóга — див. **блáго**.

[**незбудниця**] (бот.) «галінсога дрібноцвіта, *Galinsoga parviflora Cav.*» Мак; — похідне утворення від *збúти (збúду)*; назва зумовлена тим, що ця рослина є дуже злісним бур'яном, якого важко збутися; пор. [*непозбúдний*] «невідчужуваний» Ж. — Див. ще **бúти¹, з², не**.

[**незграма́тичний**] «незграбний, некрасивий; неохайний; нерозумний, некмітливий» МСБГ; — очевидно, результат контамінації слів [*ниграмо́тíшний*] «невдалий» і [*незгра́бний*] «незграбний». — Див. ще **згра́бний, ниграмо́тíшний**.

[**незгрéда**] «неохайний, неохайна; недоумкувата людина» ЛексПол, [*незгрéдни(й)*] «нестатурний, нестрункий; недоумкуватий; неохайний» тж, [*грéдни(й)*] «ставний, стрункий» тж; — результат видозміни форм [*незгра́ба, незгра́бний*]; форма [*грéдний*] виникла шляхом зворотного словотвору з [*незгрéдний*]. — Див. ще **згра́бний**.

[**нездóбний**] «поганий, лихий; підступний» Ж; — слц. [*pezdoba*] «безчинство», вл. *pjezdobny* «несправедливий»; — очевидно, псл. *pezъdobьpъ* «неподобний, невідповідний», пов'язане з *doba* «щось стосовне, властиве». — Див. ще **добá, з³, не**.

нездúжати, нездúжжя, нездужáлий — див. **дúжий**.

[**незнаток**] (бот., у сполуці [*незнаток польовий*] «приворотень польовий, *Alchimilla arvensis Scop.*, або *миршав-*

*ниця польова, *Aphanes arvensis L.*») Мак; — очевидно, утворення на ґрунті виразу *не знáти що* «казна-що» (пор. назву *миршавиця*, а також наукову назву *Aphanes*, гр. ἀφανής «непомітний»); пояснюється також (Machek Jm. rostl. 109) як назва лікарського засобу, що не дає змоги розпізнати втрату дівочтва. — Див. ще **знáти, не**.*

[**незнíвощíмий**] «незруйновний» Ж; — похідне утворення від незасвідченого **нівощити* (<*ні во що*) «псувати, руйнувати, знищувати», паралельного до *нівéчити* «тс.». — Див. ще **з¹, не, нівéчити**.

неї, нею — див. **ним**.

ней — див. **най¹**.

нейлón (штучне волокно), *най-лón*; — р. *нейлón, найлón*, бр. *нейлón*, п. ч. слц. вл. *пулон*, болг. *найлón*, м. *најлон*, схв. *најлón, најлон*, слн. *пáјлон, пулон*; — запозичення з англійської мови; англ. *nylon* утворено на основі назви (vi)nyle «вініл», оскільки вініл є головним компонентом штучного волокна; тлумачиться також (Holub—Lyer 338) як аббревіатура з початкових назв міст New York «Нью-Йорк» і London «Лондон». — Коваль 138; КЭСРЯ 288; ЭСБМ 7, 310; Сł. wyr. obcych 518.

нейминúй — див. **минáти**.

нейтрáльний, нейтрáл, нейтрáліза́ція, нейтрáлітéт, нейтрáлізува́ти; — р. *нейтрáльний*, бр. *нейтрáльні*, п. вл. *neutralny*, ч. *neutrální*, слц. *neutrálny*, нл. *newtralny*, болг. м. *неутрáлен*, схв. *неутрáлан*, слн. *nevtrálep*; — запозичення з німецької або французької мови; н. фр. *neutral* «нейтральний» походить від слат. *neutrālis* «не належний ні до тієї, ні до іншої партії», пов'язаного з лат. *neuter* «жоден з двох, ні той ні інший», що утворилося із заперечної частки *pē*, спорідненої з псл. *pe*, укр. *не*, і займенника *uter* «котрийсь із двох, хтось із двох», спорідненого з дінд. *katarāh*, ав. *katāra* «тс.», лит. *katrās* «котрий (з двох)», псл. *kotъ*, укр. *котрúй*. — СІС² 575; Черных I 567; Фасмер III 59; Kopaliński

666; Holub—Lyer 334; РЧДБЕ 489; Kluge—Mitzka 509—510; Walde—Hofm. II 166; Klein 1043, 1740. — Див. ще **котрій, не**. — Пор. **нейтрон**.

нейтрон «нестабільна електрично нейтральна елементарна частинка, що разом із протоном входить до складу атомного ядра»; — р. бр. *нейтрон*, п. ч. вл. *neutron*, слц. *neutrón*, болг. м. *неутрон*, схв. *неутрѝн*, слн. *neutrón*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Néutron*, фр. англ. *neutron* утворені від лат. *neuter* «жоден з двох, ні той ні інший» за аналогією до *електрон* (*electron*). — СІС² 575; Koraliński 666; Klein 1044. — Див. ще **нейтральний**.

неквар, *некв́аря* — див. **лэквар**.

[**неке́**] «невже, хіба»; — неясне.

[**некінений**] «неторканий, незайманий» Ж; — похідне утворення від **кинути* «торкнути»; пор. [*кині*] «торкни» Ж, [*докінутися*] «доторкнутися» Ж; — етимологічне відношення цих форм до *кидати* «метати» неясне.

[**некільки**] «трохи» Ж; — р. [*неколіко*] «тс.», *нескільки* «декілька», бр. *некалькі* «декілька; трохи», др. *нѣколко* «декілька», *нѣколико*, ч. *několik* «тс.», болг. *няколко* «трохи», м. *неколку*, схв. *неколико*, слн. *nekóliko* «тс.», стсл. *нѣколико* «декілька»; — утворене за аналогією до слів типу [*неколи*] «іноді, зрідка» від *кільки* «скільки»; *не-* замість очікуваного *ні-* (<*нѣ-*) з'явилося як результат відштовхування від *ні* «ані». — Див. ще **кілька², не, неколи, ні³**.

[**неклан**] (казковий епітет дикого кабана: *кабан-неклан*); — зводиться до незасвідченого **іклан*, похідного від *ікло* (Грінч. II 549); може бути пов'язане також з [*неклáдений*] «некастрований».

[**неклéба**] «нетямуца людина; профан», [*ниглéмба*] «телепень, бельбас, дурень» Ме; — запозичення з молдавської мови; молд. *негьоб* (як і рум. *peghiób*) «тс.» етимологічно неясне; припускається зв'язок із стсл. **негьваль**

(**негьваль**) «негнучкий». — Мельничук Молд. эл. 169; СДЕЛМ 277.

[**неклéйда**] «бовдур, телепень» Ж, [*неклейдовáтий*] «тс.» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [*niekluda*] «дурень, розтелепа» пов'язане з [*kludzić*] «прибирати, доводити до ладу», з яким зіставляється й укр. [*неклюжий*] «незграбний».

[**неклéйка**] (орн.) «лелека» Ж, [*неклéйка*] «тс.» Шарл; — очевидно, результат видозміни назви [**леклек*] «тс.» (пор. р. [*леклэк*] «біла чапля; лелека»), запозиченої з турецької мови (тур. *lég'lek'*, *läiläk* «лелека»). — Див. ще **лелека**.

[**неклемéзний**] «нездібний, некрасивий, поганий» Ва; — неясне; можливо, пов'язане з [*клемезіти*] «склеювати».

[**неклен**] (бот.) «клен татарський, *Acer tataricum* L.; клен польовий, *Acer campestre* L.», [*неклень*] «клен татарський» Мак; — р. *неклен* «тс.», п. *nieklop* «клен»; — результат злиття частки *не* в значенні «ніби» з іменником *клен* (власне «несправжній клен»: названі рослини є кущами, на відміну від клена звичайного); виводилось також (Погодин Следы 215) з **net-klepъ* «нічний клен» (пор. *нетопір*). — Фасмер III 60; Преобр. I 600; Mikl. EW 179; Machek Jm. gostl. 143. — Див. ще **клен¹, не**.

[**неклéця**] (глузливе прозивання нездібного чоловіка) Ва; — афективне утворення, можливо, пов'язане з [*неклемéзний*] «нездібний, некрасивий, поганий».

[**неклов**] (орн.) «чирок-тріскунок, *Anas querquedula* L.» Шарл; — неясне; можливо, результат видозміни першої частини нім. *Knäskente* «тс.», пов'язаної з *knäskap* «тріщати, лящати» звуконаслідувального походження (Kluge—Mitzka 380).

[**неклюжий**] «незграбний» Ж, [*невклюжий*] «невмілий, безпорадний» Ж; — р. *неуклюжий* «незграбний», [*клюдь*] «краса, порядок», [*клюжий*]

«гарний, ставний, показний», п. [klu-dzić] «прибирати, доводити до ладу», ч. kliditi «прибирати», klid «спокій», ст. kl'ud, слц. kl'ud «тс.», [kl'udit'] «прибирати», вл. kludzić «тс.; приручати, утихомирювати, приборкувати»; — псл. kl'udъ «спокій, порядок», kl'uditi «прибирати, впорядковувати»; — зіставляється з гот. hlūtrs «прозорий, чистий», двн. hlūtтар, lūtтар, нвн. lauter, дангл. hlūttor «тс.»; менш обгрунтоване зв'язування (Iljinskij AfSIPh 29, 490) до кореня *kleu-, розширеного суфіксом -d-, і зближення з р. [клéвий] «ставний, гарний», як і зіставлення (Bern. I 527) з лит. kliáuda «хиба, дефект», kliudýti «зачепити», псл. kl'uka, укр. *клюка*. — Фасмер II 256, 257, III 69; Преобр. I 319; Sławski II 238—239; Machek ESJC 256; ЭССЯ 10, 53—55; Bern. I 527.

неключі́мий «непридатний, безглуздий» Ж; — книжне запозичення з російської або церковнослов'янської мови; р. *неключі́мый* «непотрібний, непридатний», др. *неключимыи* «непридатний, недостойний», *ключимыи* «здатний, придатний», стсл. **неключимъ** «непотрібний, непридатний» зводяться до псл. kl'ucimъ «придатний», пов'язаного з kl'uciti se «годитися, надаватися; трапитися», kl'uka «клюка»; значення «підходити, годитися» розвинулося із «зачіплюватися». — Фасмер II 257; Преобр. I 319—320; ЭССЯ 10, 50; Bern. I 528—529. — Див. ще **клюкати**¹.

[**не́коли**] «іноді, зрідка»; — бр. *не́калі* «колись», др. *нѣколи*, стсл. **нѣколи** «тс.»; — псл. [několi] «тс.», утворене з kolі (< ko li) «коли» за допомогою компонента ně не зовсім ясного походження; здебільшого він виводиться з ne vě «не знає» (Machek ESJC 392; Mikl. EW 214; Fraenkel IF 41, 411; Mikkola Ursl. Gr. III 19); розглядається також як ступінь подовження заперечення ne (Brugmann Grundriss II 3, 976; Trautmann 194; Vondrák II 345); укр. *не-* замість *ні-* (< ně) з'явилося як результат відштовхування від *ні* «ані». —

Фасмер III 59—60; Преобр. I 620—621; ЭСБМ 7, 310—311; ЭССЯ S1. gr. II 478. — Див. ще **колі, не, ні**³. — Пор. **некі́льки**.

некрóз «змертвіння тканини, органу або частини тіла», *некроті́чний*; — р. бр. *некрóз*, п. nekroza, ч. nekrosa, слц. слн. nekroza, болг. схв. *некрóза*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Nekróse, фр. nécrose, англ. necrosis походять від гр. νεκρωσις «омертвіння», пов'язаного з νεκρός «мертвий», спорідненим з дінд. násyati «зникає, гине», ав. nasyeiti «тс.», nasu- «мертве тіло, труп», лат. nex «насильна смерть, убивство», тох. B nak-sentr «вони осуджують», дірл. ēc «смерть». — СІС² 575; Kopaliński 661; РЧДБЕ 485; Frisk II 299—300; Walde—Hofm. II 153—154; Klein 1034, 1035, 1059. — Пор. **некрóлог, некрóполь**.

некрóлог, некрóлогі́чний; — р. болг. *некрóлог*, бр. *некрáлог*, п. nekrolog, ч. слц. nekrolog, м. *некрóлог*, схв. *некрóлог*, слн. nekrolog; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Nekrólog, фр. nécrologue, англ. necrologue походять від слат. necrologium «некрóлог», утвореного з гр. νεκρός «мертве тіло, труп» і -λογία, пов'язаного з λόγος «слово, розповідь». — СІС² 575; Черных I 567—568; КЭСРЯ 289; Горяев 227; Kopaliński 661; РЧДБЕ 485; Klein 1034, 1035. — Див. ще **лóгика, некрóз**. — Пор. **некрóполь**.

некрóполь «місце поховання знаменитих людей»; — р. *некрóполь*, бр. *некрóпаль*, п. nekropol, ч. nekropole, слц. nekropol, болг. *некрóпол*, схв. *некрóпола, некрóполис*, слн. nekropol; — запозичення з новолатинської мови; нлат. nekropolis «місто мертвих» походить від гр. νεκρόπολις «тс.», що складається з νεκρός «мертве тіло, труп» і πόλις «місто». — СІС² 576; Kopaliński 661; РЧДБЕ 485; Souter 264; Klein 1034, 1035. — Див. ще **некрóз, поліс**². — Пор. **некрóлог, полі́тика**¹.

не́кру́т «рекрут» СУМ, Г, *не́кру́тка* «дружина рекрута», *не́кру́тство*

«рекрутство», *некрúтчина*, [некрúць-ке] «складкові гроші для віддачі рекрута» Бі; — р. бр. [не́крут]; — результат видозміни слова *ре́крут*, помилково зближеного з основою *крути́ти* і заперечним початковим *не-*. — Ольшанський Мовозн. 1987/6, 71; Преобр. I 600; ЭСБМ 7, 311—312. — Див. ще **ре́крут**.

нектáр, *нектари́н*, *нектáрка* (орн.) «Nectarinia II.», *нектáрник* (бот.), *нектарникові* (орн.) «Nectariniidae»; — р. бр. болг. *нектáр*, п. ч. *nektar*, слц. *nektár*, м. *нектар*, схв. *не́ктáр*, слн. *néktar*; — через латинське посередництво (лат. *nectar*) запозичено з грецької мови; гр. *вéктар* «нектар, напій богів» загальноприйнятої етимології не має; виводиться (Klein 1035; Младенов 350) від гебр. (*yáyin*) *niqtár* «духмяне (вино)», пов'язаного з основою сем. q-ṭ-г «робити жертвування, димити»; пояснюється також (Frisk II 300; Boisacq 660—661; Kluge—Mitzka 507) як утворене з іє. *neḱ- «смерть» (пор. гр. *νεῖρός* «мертвий») і *tḡ- «перемагати» (пор. дінд. *ar-túg* «який проходить через воду», *prtsu-túg* «який перемагає в боях»). — СІС² 576; Черных I 568; Hüttl-Worth 14; Sł. wug. obcych 505; РЧДБЕ 485.

нелáбший — див. **ла́пі**.

не́линь — див. **линя́ти**.

[**не́ліпа**] «невихована, гидка жінка, нехлюя» Ж; — похідне утворення від незасвідченого *ліпий (жін. р. *ліпа) «гарний», пов'язаного з ліпийий; пор. р. [лэ́пый] «гарний, красивий», ч. слц. *lerú* «красивий» та ін. — Див. ще **ліпший**.

[**не́ліпка**] «корова, що вже на другому році отелилася Ж; корова, що не повинна мати теля О; молода корова-первістка МСБГ; ягниця, що передчасно покрилася ДзАтл I; назва вівці Доп. УжДУ IV 108», [*не́люпка*] «молода корова-первістка» МСБГ; — результати видозміни деетимологізованої форми [*не́літка*] «корова, яка не мала теляти», очевидно, зближеної з основою

*ліпий (ліпийий) «гарний». — Див. ще **літь**. — Пор. **неля́пка**.

не́літка — див. **літь**.

[**не́ліча**] «незграбний» О; — неясне.

[**не́льга**¹] «не можна» Ж, [*не́льга*] ЛПол, [*нільга*] «тс.»; — р. [*не́льга*] «не можна, неможливо», бр. *не́льга* «тс.», др. *не льга* «не можна, не слід»; — результат злиття заперечної частки *не* і втраченого іменника *льга* «легкість; можливість», пов'язаного з *лэ́гкий*; пор. р. [*льга*] «легкість; можливість; можна, легко виконати», бр. *льга* «можна, можливо, дозволено; [полегшення; можливість; легко]». — Фасмер II 543; Преобр. I 442; ЭСБМ 7, 313; Веґн. I 753. — Див. ще **лэ́гкий**, **не**.

[**не́льга**²] «холодна й сира снігова погода» Ж; — пов'язане з [*відэ́льга*] «відлига»; конкретний характер зв'язку неясний. — Див. ще **відлі́га**.

[**неля́пка**] «молода корова-первістка МСБГ; корова, що на другому році отелилася Мо, Дз»; — запозичення з молдавської мови; молд. *неля́пкэ* «корова, що отелилася раніше трирічного віку», як і рум. [*peleárcă*] «корова, що отелилася на другому році», виводиться від укр. [*не́ліпка*] «тс.». — Заворотна Тези доп. УжДУ 1966, 15; СДЕЛМ 277; DLRM 537. — Див. ще **не́ліпка**.

нема́є, *нема́*, [*нема́ть*] «нема», [*німа*] «тс.» ВеЛ, [*нема́не*] «відсутність» Ж; — р. [*нема́*], бр. *няма́*, п. *піета*, [*піта*, *піата*], болг. *ня́ма*, м. *нема*, схв. *не́ма*; — результат злиття виразу *не ма́є*, що складається із заперечної частки *не* і 3-ї ос. одн. дієслова *ма́ти*. — Іст. грамати́ка 381; Преобр. I 269; ЭСБМ 8, 67—68; Вгückner 331—332; Младенов 362; Веґн. I 425. — Див. ще **ма́ти**², **не**.

[**не́мжитися**] «щупитися, їжитися»; — неясне.

не́мза — див. **не́ндза**.

[**не́мний**] «неспритний, незграбний» Ж, [*не́мно*] «невловимо, незграбно, незрозуміло» Ж; — не зовсім ясне; можливо, результат злиття незасвідченого виразу **не имний*, що скла-

дався із заперечної частки *не* і прикметника **имний* «беручий, хапкий, спритний», пов'язаного з дієсловом [*имати*] «брати, хапати, ловити»; пор. р. [*неймається*] «не дається в руки, не можна піймати», [*нейм*] «кінь або інша домашня тварина, яка не дається в руки», [*нейма*] «тс.». — Желех. I 514. — Див. ще *імати, не*.

немоб, *немобби*, *немоббито* — див. **мов**¹.

[**немовільне**] «несподівано, раптом» Ж; — результат видозміни форми *мимовільно*, зумовленої впливом синонімічних прислівників з префіксом *не*: *несподівано*, *невільно* та ін. — Див. ще **воля, мімо**.

немовля, *немовлячий*, *немовлящий* — див. **мова**.

[**немола**] «мул, намул» Ж; — очевидно, результат видозміни незасвідченої форми **намола* (жін. р.), пов'язаної з [*наміл*] (род. в. [*намолу*]) «тс.» (як [*намұла*] «тс.» пов'язане з *намұл*). — Див. ще **наміл**.

[**немохідний**] «невідомого походження» Ж; — неясне утворення, в другій частині пов'язане з *ходити* (*походити*, *похідний*). — Див. ще **ходити**.

[**немоца**] (бот.) «блекота чорна, *Hyoscyamus niger* L.» Мак, [*немица*] «тс.» Мак; — результат видозміни назви [*немиця*] ([*німіця*]) «тс.», випадково зближеної з *немоці*. — Див. ще **німіця**.

немоці «неміч», [*немоц*] «тс.; немічна людина» О, [*немоцник*] «хворий» Ж, *немоцен*, *немоцний* УРС, Г, [*немоцний*] «немоцний», [*онемоцїти*] «знесилитися, знемогти; збідніти» Г, Куз; — р. *немоць*, др. *немоць*, болг. *немоц*, м. *немош*; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **немоць** «неміч» відповідає укр. *неміч*. — Преобр. I 563. — Див. ще **могті, не**.

ненавидіти, [*ненавидець*] «ненавистник», [*ненавидник*] «тс.», *ненависник*, *ненавісництво*, *ненависть*, *ненавідний*, [*ненависливий*] «недобрози-

чливий», *ненависний*; — р. *ненавідеть*, бр. *ненавідзець*, др. *ненавідѣти*, п. *nienawidzić*, *nienawidzieć*, ч. *nenávidět*, слц. *nenávidiet'*, нл. ст. *njenawistny* «ненависний», болг. *ненавиждам* «ненавиджу», м. *ненавист* «ненависть», схв. *ненавидети* «ненавидіти», стсл. **ненавідѣти** «тс.»; — псл. *nepaviděti* «не любити; не хотіти бачити», утворене за допомогою префікса *не* «не» від *naviděti* «ревнувати; охоче дивитися», похідного від *viděti* «бачити». — Фасмер—Трубачев III 63; Черных I 569; Цыганенко 291—292; ЭСБМ 8, 5; Brückner 361; Bezlaj ESSJ II 219—220; Mikl. EW 390. — Див. ще **навідіти, вид, не**. — Пор. **завідіти**.

[**ненасітець**] (бот.) «астрагал солодколистий, *Astragalus glycyphyllus* L.» Г, Пі; — похідне утворення від *наситити*; назва зумовлена тим, що багато видів астрагалу є добрим кормом для худоби. — БСЭ 3, 277—278. — Див. ще **на**¹, **не, ситий**.

ненатлий, *ненатля* — див. **тліти**.

ненацька, *ненацек* — див. **знацька**.

неначе — див. **наче**.

[**нендза**] «воші ВеБ; гусінь та інші шкідники сільського господарства МСБГ; бідність, злидні, клопіт, хвороба Пі, МСБГ; домашня птиця і тварини взагалі МСБГ; дріб'язкова, набридлива, нав'язлива, непорядна людина МСБГ, Досл. і мат. IV», [*ненза*] «тс.» МСБГ, [*нендзь*] «сум; нужда» Бі, [*немза*] «шкідливі комахи, паразити» Ж, [*неза*] «тс.» Ж, [*нендзник*] «бідний, жалюгідний» Пі, [*нендзний*] «тс. Пі; нещасний, окаянний Бі»; — бр. ст. *нендза* «нужда, злидні»; — запозичення з польської мови; п. *neǰza* «нужда, злидні» відповідає укр. *нужа*. — Німчук 227; Бандрівський Досл. і мат. IV 11; Булька 216; Brückner 358—359. — Див. ще **нужа**. — Пор. **нужда**.

[**нендзорі**] «осінні ягнята»; — очевидно, пов'язане з [*мензєря*] «дійна вівця» (див.).

[**неніла**] «висока, неповоротка людина»; — р. [*неніла*] «неохайна жінка»; — неясне; пов'язується (Меркулова Очерки 184) з жіночим ім'ям *Неоніла* (р. *Неніла*).

[**нентер**] «нутряк, самець, у якого одне ядро або обидва ядра містяться всередині, а не в мошонці» Куриленко, [*нентор, нентер, нентур, намтур, мантер, ментир*] «тс.» тж; — запозичення з польської мови; п. *wnęter* «тс.» пов'язане з *wnętrzny* «внутрішній» і відповідає укр. [*нутер*], *нутряк*. — Див. ще **нутрб**.

[**ненуж**] «ніж (спол.), аніж; не менше Ж»; — неясне; очевидно, в якийсь спосіб пов'язане з сполучником *ніж*.

ненці (одн. *ненець*) «одна з народностей самодійської мовної групи», *ненка, ненецький*; — р. бр. *ненцы, ненец*, ч. *Нёпсі*, слц. *Ненес*, болг. *ненци*; — запозичення з ненецької мови; ненецьке *ненэць*, букв. «чоловік, чоловічина» є самоназвою ненців. — Фасмер III 63—64; Терещенко Яз. нар. СССР III 376.

нєня «мати, мама», *нєнька* «тс.», *нєньо* «батько, тато», *нєнин*, [*нєнін*], *нєнів*, *нєньчин*; — п. [*папа*] «мати, мама», [*пепа, пєпіа, пієпіа*] «тс.», [*пап*] «батько», слц. *папо* «батько, тато», *папа* «тітка; тато», *пєпіка* «тітка», вл. нл. *пап* «батько», болг. *нєня* «тітка, сестра матері», *нєни* (звертання молодшого до старшого, особливо до брата), *нєнчо* «тс.», м. *нєна* «мати, мама», схв. *нана*, *пєпа* «тс.»; — псл. *папъ, папа, пепа, пєпа*; — дитячі за походженням слова (від дитячого лепету), що виникали в різних мовах, як правило, незалежно одне від одного; — очевидно, існували вже в індоевропейській прамові; пор. дінд. *папа* «мати, няня», гр. *νέννα* «тітка, бабуся», *νάννη* «тс.», *νέννος* «дядько, дід», *νάννος* «тс.», алб. *папе* «мати, годівниця», лат. *поппус, поппа* «монах, монахиня; вихователь дитини, вихователька дитини», кімр. *паіп* «бабуся»; помилково виводилися (Mikl. EW 211) з тюрк. *пєпє* «мати, старша сестра». —

Бурячок 20—22, 31—32; Фасмер III 94; Преобр. I 623—624; Горяев 232; Brücker 354; Machek ESJC 389; Трубачев Терм. родства 28; Matzenauer 62; Uhlenbeck 142; Frisk II 304; Meyer EW 297; Walde—Hofm. II 142. — Пор. **дядя, мама, няня¹, папа³, тато.**

необзир, *необзорний, неозорий, неозорний* — див. **зріти¹**.

неозой «найновіша ера в геологічній історії Землі (розпочалася 67 млн. років тому)», *неозойський*; — р. *неозой*, бр. *неазой*, п. *neozoik*, ч. слц. *neozoikum*, вл. *неосоікум*, болг. *неозойски* «неозойський», схв. *неоздик* «неозой»; — через посередництво західноєвропейських мов (нім. *Neozoikum*, фр. *néozoïque* «неозойський», англ. *Neozoic* «тс.») запозичене з новолатинської наукової термінології; нлат. *neozoicum* утворене за допомогою суфікса *-ic* від гр. *νέος* «новий», спорідненого з дінд. *панап*, лат. *novus*, псл. *повъ* «тс.», укр. *новий*, і гр. *ζωή* «життя», пов'язаного з *ζῳον* «жива істота, тварина». — SIC 462; Kopaliński 663, 664, 1054; Klein 1039, 1770. — Див. ще **зоологія, неон, новий**. — Пор. **неоліт, неологізм, неофіт**.

[**неокімшаний**] «невідшліфований, неотесаний» Ж; — неясне.

неоковірний, *неоковєрний* — див. **оковірний**.

неоліт «новий кам'яний вік, заключний період кам'яної доби», *неолітичний*; — р. болг. м. *неоліт*, бр. *неаліт*, п. ч. слц. *neolit*, вл. *neolitikum*, схв. *неолит, недлит, неолітик*, слн. *neolitik*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Neolithikum* «неоліт», фр. *néolithique* «неолітичний», англ. *neolithic* «тс.» утворені від основ гр. *νέος* «новий» і *λίθος* «камінь», походження якого неясне. — SIC² 577; Kopaliński 577, 663; РЧДБЕ 486; Klein 897, 1038. — Див. ще **літій, неон**. — Пор. **літографія, неозой, неологізм, неофіт, палеоліт**.

неологізм «нове слово або вислів», *неологічний*; — р. *неологізм*, бр. *неа-*

лагізм, п. neologizm, ч. neologismus, слц. neologizmus, болг. *неологізъм*, м. *неологізам*, схв. *неологізам*, слн. neologizem; — очевидно, запозичення з французької мови; фр. néologue «неологізм, нове слово», néologique «неологічний» утворені з основ гр. νέος «новий» і λόγος «слово, розповідь». — СІС² 577; Черных I 569; КЭСРЯ 290; Koraliński 581, 663; РЧДБЕ 486; Klein 903, 1038; Dauzat 498. — Див. ще *логіка*, *неон*. — Пор. *неозой*, *неоліт*, *неофіт*.

неон (хімічний елемент, газ); — р. бр. болг. *неон*, п. ч. вл. neon, ч. слц. neón, м. *неон*, схв. *неон*, слн. néon; — назва, утворена 1898 р. В. Рамзаєм, який відкрив цей елемент (нлат. neon), на основі гр. νέος (с. р. одн. νέον) «новий», спорідненого з дінд. pávaḥ, лат. novus, псл. повъ «тс.», укр. *новий*. — СІС² 578; Волков 82; Фигуровский 94—95; Черных I 569; Koraliński 663; Holub—Lyer 333; РЧДБЕ 487; Klein 1038. — Див. ще *новий*.

Неоніла (жіноче ім'я), *Неля*, [*Нілка*], *Ніла*, *Ніля*, *Онїлка*, *Онїля*; — р. *Неоніл(л)а*, бр. *Неаніла*; — очевидно, утворене від чоловічого імені *Неон*, що походить від гр. Νέων, пов'язаного з νέος «молодий, юний; новий», спорідненим з псл. повъ, укр. *новий*. — Вл. імена 147; Спр. лич. імен 438, 513. — Див. ще *неон*, *новий*.

[неонімки] «зненацька, несподівано, непомітно» Ж, **[неомінки]** «тс.» Ж; — як і **[зненемка]** «тс.» Ж, пов'язане з не зовсім ясним **[знєзнімки, знєзнімка]** «тс.» (див.).

неофіт «новий прихильник якоїсь релігії або якого-небудь учення, суспільного руху; новак у чому-небудь»; — р. болг. *неофіт*, бр. *неафіт*, ст. *неофитъ* (1722), п. neofita, ч. слц. neofyt, ч. neofyta, слн. neofít; — запозичення з латинської мови; лат. neophytus «новонавернений у християнство» походить від гр. νεόφυτος «тс.»; (букв.) новонасаджений», що складається з основ слів νέος «новий» і φύτος «рослина; парос-

ток; творіння», пов'язаного з дієсловом φύω «вирощую, расту, народжую, виникаю», спорідненим з дінд. bhávati «буває», лат. fui «я був», лит. būti «бути», псл. byti, укр. *бути*. — СІС² 579; Koraliński 663; РЧДБЕ 487; Klein 1039, 1180, 1181. — Див. ще *бути*¹, *неон*, *новий*. — Пор. *фізика*.

[неохамраний] «неохайний, брудний, огидний; неухажливий» Ж, **[необхамраний]** «неохайний, нечепурний» МСБГ; — очевидно, результат контамінації слів **[неохарний]** «неохайний, брудний, огидний; неухажливий» і **[хамріло, хамрій]** «неохайна людина; свиня». — Див. ще *хамріло*, *харити*.

[неохрястанець] «незастібнутий, неохайно одягнений» Ж; — очевидно, результат контамінації слів *неохайний* і **[розхристаний]** «неохайний». — Див. ще *розхристати*, *хаяти*.

[неошетеленний] «необачний, неосторожний, нерозумний, легковажний, безтурботний» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з п. [nieoszataný, niedoszataný] «дурний, нетямущий», похідними від [nieoszatać się] «з глузду з'їхати, здуріти».

неошкульний — див. *шкульити*.

неп, *непівський*; — р. бр. *нэп*, п. пер, ч. слц. Nep, болг. *Неп*, слн. пер; — складноскорочене слово, утворене в радянський час з початкових букв слів *нова економічна політика* за зразком р. *нэп* (з *новая экономическая политика*). — Sł. wyr. obcych 507; Klimeš 472.

непереливки «важко, скрутно; нежарти»; — бр. **[непераліўкі]**, п. nie przelewki «тс.»; — результат злиття заперечної частки *не* з іменником **непереливки*, пов'язаним з дієсловом *переливати* (*переліти*, від *літи*) в значенні «наливати зайве, через край» або «поливати поперек» (дорогу); первісне значення виразу не зовсім ясне; він міг означати «сутужно з якоюсь потрібною рідиною, не можна щедро наливати, переливаючи через край» або «йдеться не про переливання дороги з добрими

побажаннями, а про ворожі наміри»; менш імовірно, що малося на увазі пуста заняття, як у виразі «переливання з пустого в порожнє». — ЭСБМ 8, 9. — Див. ще **літи, не**.

[**непіт**] «племінник; внук» Ж, МСБГ, [**непѳт**] «тс.» Ж, МСБГ, [**непѳт**] «племінник» НЗ УЖДУ 26/2, [**непѳта**] «племінниця тж, МСБГ; внучка; племінник МСБГ»; — запозичення з молдавської мови; молд. *непѳт* «племінник; внук», як і рум. *перѳт* «тс.», п. *перѳт* «протезе», схв. [пѳрѳт] «племінник, внук», походить від лат. *перѳс* (зн. в. *перѳтем*) «внук; нащадок; племінник», спорідненого з дінд. *пѳрѳт* «внук, нащадок», лит. ст. *перѳтис* «внук, племінник», укр. [**не-ти, нетий**] «племінник». — Дзендзельський НЗ УЖДУ 26/2, 21; Scheludko 139; Vrabie Romanoslavica 14, 164; Skok II 511; СДЕЛМ 278; DLRM 539; Pușcariu 101; Walde—Hofm. II 161. — Див. ще **не́ти**.

не́пман «приватний підприємець, торговець періоду непу», *не́пманка, не́пманша*; — р. бр. *нѳпман*, п. ч. слц. *пертап*, болг. *не́пман*, схв. *не́пман*, слн. *пертап*; — складне слово, утворене з *неп* (р. *нѳп*) і нім. *Манн* «людина», спорідненого з дінд. *та́пнѳ* «людина, чоловік», ав. *тапнѳ-*, псл. *то́ѳъ* «тс.», укр. *муж*. — ССРЛЯ 17, 1460; Kluge—Mitzka 459—460. — Див. ще **муж, неп.** — Пор. **ге́тьма́н**.

непотізм «заміщення посад за протекцією, влаштування родичів на прибуткові посади, кумівство»; — р. *непотізм*, бр. *непатізм*, п. *perotyzm*, ч. *perotismus*, слц. *perotizmus*, болг. *непотізм*, схв. *непотізам*, слн. *perotizem*; — запозичення з французької мови; фр. *népotisme* походить від іт. *perotismo* (*pipotismo*) «тс.», утвореного від *perote* (*pipote*) «племінник; внук; нащадок», що виникло з лат. *перѳс* (зн. в. *перѳтем*) «внук; нащадок; племінник». — СІС² 579; Kopaliński 664; Holub—Lyer 333; РЧДБЕ 488; Dauzat 498; Klein 1040; Mestica 1018. — Див. ще **непіт**.

[**непоті́р**] «нетопир» Ж; — др. *непѳтырь, нопотырь*, стсл. **непѳтырь, нептырь, нопотырь**; — результат давньої метатези в слові *нетопі́р*, зближеному з основою псл. рѳт- «птаха»; деякі дослідники вважають тут корінь рѳт- первісним (Musić ЈФ 6, 98—101; Булаховський Вибр. пр. III 245); зіставляється також (Абаев ИЭСОЯ I 283) з ос. **byttyr/bittir* «нетопир, кажан» і пояснюється комплекс рѳтѳр, бѳтѳр як звуконаслідування шуму, що створюється кажаном при польоті, а початкове *не-* в слов'янських мовах розглядається як підсилювальна частка; недостатньо обгрунтованим є виведення (Machek ESJC 397; Holub—Kop. 244; Holub—Lyer 334) з **lepetyгъ* від **lepetati* «уривисто пурхати». — Фасмер—Трубачев III 68—69; Преобр. I 603; Mikl. EW 214. — Див. ще **нетопі́р**.

[**непоторѳчий**] «недотепний, дурнуватий, незграбний» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *торѳчити* «повторяти одне й те саме, говорити дурниці, плести». — Пор. **торѳчити**¹.

непотрѳбний «дуже поганий, нікчемний, мерзенний», *непотрѳбство*; — р. *непотрѳбный* «непотрібний; негідний, непристойний», бр. *непатрѳбны* «непотрібний; [негідний, непристойний]», др. *непотрѳбьныи* (*непотрѳбьныи*) «негідний, поганий»; — очевидно, запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **непотрѳььнь** «непотрібний; негідний» відповідає укр. *непотрібний*. — Див. ще **треба**.

[**непремі́нно**] «неодмінно» Ж, [**безпремі́нно, небезпремі́нно**] «тс.», [**безпремі́нний**] «неодмінний»; — р. *непремѳнно* «неодмінно», *непремѳнный* «неодмінний», др. *непрѳмѳьньо* (*непремѳьньо*) «незмінно, постійно»; *непрѳмѳьньныи* «незмінний»; — запозичено в давньоруську мову зі старослов'янської; стсл. **непрѳмѳьньнь** «незмінний», паралельне п. *nieprzemieппу* «тс.», слц. *perremennу* «постійний», утворене від *прѳмѳьньнь* «змінний, перемінний», похідного від *прѳмѳьна* «переміна, зміна»,

якому відповідає укр. *переміна*. — Фасмер III 64; КЭСРЯ 290. — Див. ще **міняти, не, пере-**.

неприка́яний «який не знаходить собі місця або заняття»; — р. *неприка́янный*, бр. *непрыка́яны* «тс.»; — результат розвитку давнішого значення «який покаюся (на сповіді), але не дістав прощення гріхів; незаспокоєний», пов'язаного з др. *каятися* «каятися, сповідатися», стсл. **каятн см** «каятися». — СРНГ 21, 126—127. — Див. ще **ка́ятися**.

[**неприпі́тий**] «дивний, незвичайний» Ж; — неясне.

неприто́рєнний «несосвітєнний; [не вишколений, не витончений, нехитрий, простий; невикорисний, неприборканий; величєзний Ж; справжній, чистокровний Г]», [*неприторє́нный*] «дуже великий; дуже милий» Ж, [*неприторє́нный*] «байдужий» Ж, [*непроторє́нный*] «неприторєнний», [*непротє́рєнный*] «дуже великий» Ж; — очевидно, похідні утворєння від незасвідченого **приторити* «притєрти, припасувати», пов'язаного з *торувати, утєри* «пази на краю бочки, в які вставляється дно» і, далі, з *тєрти*. — Див. ще **тєрти, тор, утєри**.

[**непрі́чком**] «немов, наче, ніби, сказати б Г, Ж; приміром, наприклад; часом, бува; випадково, ненароком МСБГ», [*непрі́чком*] «немов, наче, ніби, сказати б», [*непрі́щип*] «тс.» Ж, [*не прі́чком (сказати)*] «не кажучи лихого слова»; — неясне.

[**непрі́щип**] «нероба; гультяй» О; — неясне; можливо, в початковому значєнні «непотріб; непридатний для прищєплення живєць, чубук» пов'язанє з *прищєпїти*.

нерв, *нервация, нервїзм, [нервївка]* «нервова гарячка» Ж, [*нервус*] «нервова людина О; сердита людина Корз», [*нервий*] «нервовий» Ж, [*нервїстий*] «який має нерви» Ж, *нервєвий, нервєбний, [нервєсий]* «нервовий» МСБГ, *нервувати*; — р. бр. болг. м. *нерв*, п. вл. нл. *perw*, ч. слц. *perv*, схв. *нєрв*,

слн. заст. *pēgv*; — запозичєння з нїмецької або французької мови; нїм. *Nerv*, фр. *nerf* походять від лат. *pervus* «жила, сухожилля, нерв», спорідненого з гр. *νεῦρον* «сухожилля, волокно», дїнд. *spāvan-* «зв'язка, сухожилля», ав. *spāvaṅ* «сухожилля», тох. В *šñaura* «сухожилля, нерви», вірм. *peard* «сухожилля, волокно, фїбра»; вивєдєння лат. *pervus*, як запозичєння, з гр. *νεῦρον* (КЭСРЯ 290; Holub—Lyer 333) помилкове. — СІС² 579; Rudn. II 855—856; Черных I 569; Фасмер III 64; Преобр. I 600; ЭСБМ 8, 12; Sl. wyg. obcych 508; РЧДБЕ 488; Kluge—Mitzka 507; Klein 1041; Walde—Hofm. II 165; Frisk II 308.

[**нєрвєник**] (бот.) «коров'як скїпетровидний, *Verbascum thapsiforme* Schrad.» ЛексПол; — похідне утворєння від *нерв*; назва зумовлена якимсь впливом коров'яку на нервову систему; пор. бр. [*шалєнік*] «коров'як». — Див. ще **нерв**.

[**нєрєвина**] (бот.) «бруслина європейська, *Evonymus europaea* L.» Мак; — неясне.

нєрєзєнь (орн.) «качка сіра, *Anas strepera* L.», [*нєрєзєнь*] (вид дикої качки), [*нєрєжєнь*] «тс.»; — р. [*нєрєзєнь*] «нєрєзєнь, *Anas strepera* L.», [*нєрєзнак, нєрєжєнь*] «тс.»; — похідне утворєння від *рїзний, рїзнїтися* (пор. р. [*нєрєзєнь*] «рївня, у всьому подібний до іншого, який не рїзнїтися від іншого чи інших»); назва зумовлена тим, що своїм оперєнням (особливо літнім) самєць цього виду майже не відрїзняєтьсє від самки. — Даль II 1385—1386. — Див. ще **не, рїзний**.

нєрєї́да (міф., зоол.) «морська нїмфа; кільчастий морський черв'як»; — р. болг. *нерєї́да*, бр. *нерэї́да*, п. *pereida*, ч. слц. *pereida* (міф.), ч. *pereidky* (зоол.), слц. *pereidy* (зоол.), схв. *нерєї́де* (міф., зоол.), слн. *pereída* (міф.); — запозичєння з грецької мови; гр. *Νηρείς*, род. *Νηρείδος* (*Νηρηίδος*), букв. «дочка Нєрєя» походить від *Νηρείς* «Нєрєй» (віщий морський старєць), пов'язаного з *νάρος* «текучий», *νάω* «те-

чу, струмую», спорідненого з дінд. snā-
uti «капає», лат. nāre «плавати; тек-
ти», тох. В nāskem «купаються»; чер-
в'яки названі так тому, що живуть у
морі. — СІС² 580; Kopaliński 665; Ho-
lub—Lyer 333; РЧДБЕ 489; Klein 1026,
1040, 1041; Frisk II 294—295. — Пор.
найда.

не́рес, *нересніца*, *не́рест*, *не́-
ресть*, *нерісниця* — див. **ме́рест**¹.

не́рест¹ «викидання рибою ікри і
запліднення її», [*нерес*] «жаб'яча ікра»
ВеНЗн, [*не́ресть*] «тс. Ж; парування у
риб, змій», [*не́рязд*] «ікра, жаби?» Ж,
нерестілище, *нереститися*; — р. *не́-
рест* «нерест», [*не́рс*] «час метання ік-
ри у рибу», [*не́рость*] «жаб'яча ікра;
час метання ікри у рибу», [*не́рос*] «жа-
б'яча ікра; рибу ікра», бр. *не́раст*
«нерест», др. *нерестъ* «час метання
ікри у рибу», п. [*nerest*] «статевий ін-
стинкт і час його прояву у рибу, нерест,
місце нересту; ікра» (з укр.), [*nerost*,
nrzost] «тс.», ч. ст. *neřest* «нерест»,
слц. *nerest'* «тс.», вл. *njerk* «рибу ікра»,
нл. *perk* «ікра», *njerk*, *njersch* «тс.»,
схв. *mr̥est* «ікра (дрібної риби); не-
рест», слн. *dr̥est* «час метання ікри»,
mr̥est «нерест; жаб'яча ікра»; — псл.
**nerstь* «ікриння, нерест», **norstь* «ік-
ра» (з пізнішим переплетенням зна-
чень), **nersti* «метати ікру, класти яй-
ця» (пор. п. [*parościc*] «паруватися»,
[*parościc się*] «почати нести яйця»); —
споріднені з лит. *neřšti* «метати ікру»
(про рибу), *pařsas* «рибу ікра», *pař-
štas* «тс.», лтс. *neřst* «метати ікру» (про
рибу), *pařsts* «нерест»; заміна початко-
вого п на m (схв. *mr̥est*, слн. *mr̥est*,
п. *nrzost*) зумовлена незручністю ви-
мови звуків пг, які опинилися поруч;
слн. *dr̥est* виникло з *ndr̥est* (тут d
вставлено також через незручність ви-
мови пг, пор. р. [*ндрав*] з *нрав* «но-
ров»). — Черных I 569—570; Фасмер
III 65; Преобр. I 600—601; ЭСБМ 8,
11; Brückner 347, 355; Machek ESJC
396; Saur Sborník FFBrU 1976, 34—35;
Skok II 465; Bezlaj ESSJ I 113; Варбот
ОЛА 1975, 132—136; Zubatý AfSiPh

16, 401—402; Mikl. EW 396; Torbiörnsson
LM II 44; Būga RR II 504—505;
Trautmann 197; Mühl.—Endz. II 701,
742. — Пор. **не́сті**².

[**не́рест**²] (бот.) «стокротки бага-
торічні, *Bellis perennis* L.» ВеНЗн (луч-
на трава), [*нересть*] «тс.» Мак; — ре-
зультат видозміни назви [*ме́рест*] «ни-
зькі болотяні трави» (див.).

[**не́ресть**] «сімейні чвари, незгоди»,
[*не́ристь*] «ворожнеча»; — ч. *neřest*
«порок, розпуста», слц. *nerest'* «тс.»; —
очевидно, псл. **ne-řestь* < **ne-řed-ть*,
похідне від *ředь* «ряд, порядок» (пор.
[*не́ряд*] «непорядок»). — Machek ESJC
396. — Див. ще **ряд**.

не́рет «риболовна сітка»; — р. [*не́-
рет*] «риболовний пристрій, верша; не-
від», [*нерёт*, *нерёто*, *нерётó*] «тс.»,
бр. *не́рат* «ятір, верша», п. [*neret*] «рід
сітки» (з укр.); — очевидно, пов'язане
з [*не́рти*] «ниряти» (пор. р.-цсл. **пoнр̥к-
ти** «занурюватися», слн. *pondr̥eti* «тс.»);
не виключений також зв'язок з лит.
neřti «в'язати, плести» (Būga RR II
505); менш переконливим здається по-
в'язання (Попов Ист. лекс. 19; Преобр.
I 525; Горяев 206, 228; Грот Фил. раз.
I 461; Matzenauer 262; Torbiörnsson
LM II 42; Kalima 165) з р. [*ме́рда*]
«верша», [*мерёда*, *мерёта*] «тс.», що
походять від фін. *merta* або шв. *mjärde*
«тс.». — Фасмер III 65; ЭСБМ 8, 11—
12; Mikl. EW 213. — Див. ще **нир'яти**.

неретівий — див. **ретитися**.

[**не́робак**] «неборак» Ж; — резуль-
тат видозміни форми *неборак*, збли-
женої з *не робіти*, *не́роба*. — Див.
ще **неборак**.

не́рожень, *не́розень* — див. **не́ре-
зень**.

не́розл'учник (орн.) «вид папуги,
Agapornis Selbu»; — р. *не́разл'учник*, [*не-
разл'учка*], бр. *не́разл'учник* «тс.»; —
похідне утворення від *не́розл'учний*;
назва зумовлена тим, що пари папуг
цього виду постійні. — БСЭ 29, 469. —
Див. ще **л'учити**¹, **не**.

[**не́ро́строп**] «необачність, нероз-
важливість, необдуманість, безумство»

Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; пор. п. *niegoztrorność* «нерозсудливість, нерозважливість», якому відповідає укр. *нерозторопність*. — Див. ще **не, розторопний**.

не́рпа (зоол.) «ластоногий ссавець родини тюленевих, *Pusa Scopoli*, *нерпúха* «вухатий тюлень»; — р. бр. болг. *не́рпа*, п. слц. *негра*, ч. *не́гра*, схв. *нерпа*; — через російську мову запозичено з прибалтійсько-фінських мов; пор. фін. *погрра* «тюлень», карел. *п'огрра*, саам. *поарвве* «тс.». — СІС² 580; Черных I 570; Фасмер III 65—66; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимобог. 56; Преобр. I 601; St. wug. ob-such 508; РЧДБЕ 415; Skok II 511; Mikl. EW 213; Kalima 172; Лыткин—Гуляев 187.

[не́ртиця] (зоол.) «морська черепашка, *Scyllaea*» Ж; — не зовсім ясне; можливо, тотожне з болг. *не́рúт* «тс.» (?), яке походить від гр. *νηρίτης* «тс.», пов'язаного, очевидно, з *Νηρέύς* «Нерей» (віщий морський старець). — СІС 1951, 449; РЧДБЕ 489; Frisk II 316. — Див. ще **не́реїда**.

[не́руне] «лахміття, дрантя; брудна білизна» Ж; — р. **[руно́]** «знятий з плечей блаженський одяг, лахміття», **[ру́нка]** «обноски, лахміття», **[рунь]** «руб'я, блаженський одяг, лахміття»; — пов'язане з *ру́но* «вовна», *ру́на* «зелені сходи» і, далі, з *рва́ти*; початковий елемент *не-*, можливо, є підсилювальною часткою (пор. *нестемéнний* «достеменний», **[неси́ленна си́ла]** «сила-силенна» Ж). — Див. ще **ру́но**¹.

[не́руш] (бот.) «вид рослини Ж; розрив-трава звичайна, *Impatiens politanagere* L. ВеНЗн», **[не́руш менé]** «розрив-трава звичайна» Пі; — результат злиття виразу *не руш* «не займай, не чіпай»; назва зумовлена тим, що стиглі плоди рослини від дотику раптово розтріскуються і з силою викидають насіння. — Нейштадт 380—381. — Див. ще **не, рух**. — Пор. **не́тик**.

не́ряд — див. **ряд**.

несамові́тий — див. **сам**.

[несво́рний] «неприборканий» Ж, **[несуви́рний]** «тс.» Ж; — п. *niezwornu* «неслухняний; розпущений, недисциплінований; упертий; непокірний», ч. слц. *nesvornu* «не згуртований, не єдиний»; — похідне утворення від **свора* «швора, шворка» (первісне значення — «не зв'язаний шворою», насамперед про псів). — Фасмер III 583; Brückner 486; SW III 343—344, VI 530. — Див. ще **не, свірка**¹, **шво́ра**.

несесéр «скринька, футляр з речами для туалету, шиття та ін.»; — р. *несесéр*, бр. *несэ́эр*, п. *neseser*, *neseserka*, ч. слц. *pecesér*, болг. *несесéр*, схв. *несèсéр*, слн. *nesesér*; — запозичення з французької мови; фр. *nécessaire* «необхідний, потрібний; необхідне, потрібне; готовальня, дорожній чи дамський несесер» походить від лат. *necessarius* «необхідний, потрібний», що виникло з *necesse (est)* «необхідно, треба», букв. «неминуче», утвореного із заперечної частки *ne-*, спорідненої з укр. *не*, і дієслова *sedere* «іти, ступати, ходити; уступати» з попереднього **sezdege*, що складається з емпатичної частки *se-* «тут, там», спорідненої з гр. *ἐ-μεῖ* «там», лит. *šis* «цей», псл. *сь* «тс.», укр. *сей*, та дієслова іє. **sed-* «іти, ходити» (пор. дінд. *ā-sad* «тс.», гр. *ὁδός* «дорога», псл. *hoditi*, укр. *ходи́ти*). — СІС² 580; Kopaliński 665; Holub—Lyer 332; РЧДБЕ 489; Dauzat 497; Walde—Hofm. I 192—193. — Див. ще **не, сей, ходіти**. — Пор. **конце́сія, проце́дура, про́цес**.

несосві́тений, несусві́тний — див. **світ**.

неспрі́мий — див. **приміти**.

[нестеле́па] «неповоротка, непроворна людина; незграбна людина Ж, Си»; — очевидно, результат контамінації форм *розтеле́па* і *недоте́па* «тс.». — Див. ще **до́теп, теле́пати**.

нестемéнний «справжній, істинний, дійсний, такий самий», *нестемéнно* «точно, точнісінько, достоту», **[нес-те́мно** Ж, *нестемнісінько* Ж, *нестамісінько* Си, *нестемкі́]* «тс.»; — по-

в'язане з *стемённий* «достеменний»; *не-* тут вжите як підсилювальна частка, синонімічна префіксові *до-*; пор. *достемённий*. — Див. ще *достемённий*. — Пор. *не́руне*.

не́сти¹, *но́сити*, [но́ситися] «одягатися» О, [несéць] «носії», [носа́к] «носильник», [но́сили] «носилки», [носилéнки] «тс.» Ж, *но́силки*, [носиля́нка] «одна з двох великих жердин для перенесення сіна», *но́сильник*, [но́сильник], [но́сильниці] «ноші для носіння гною» О, *но́сильщик*, *но́ситель*, [но́сительність] «місткість, вантажопідйомність» Ж, [но́сича] «дівчинка, яка няньчить дітей» О, *носії*, *но́скість*, *но́ша*, [ноша́йка] «ціпок, до якого прив'язують і на якому носять вантаж» О, [ноша́к] «носильник, підручний» Ж, [ношийке́] (мн.) «сітка, у якій носять траву з поля» О, [ношийке́] «тс.» О, *но́ші* «носилки», [но́ши Ж, ношаки Ж, ноша́та Ж, ноші́ Ж, ношу́лі ВеУг] «тс.», *но́щик*, *но́сильний*, *внёсок*, [внёс-лий, внёсений] «піднесений» Ж, *вінос*, *віно́ска*, *віно́сок* (іст.) «козак, вихований на Січі з раннього дитинства» Ж, [вині́сний] «дорогий, збитковий» Ж, *вино́сливий*, *вино́сний*, *відно́ситися*, *відно́сини*, *відно́шення*, *відно́сний*, *доно́с*, *доно́ситель*, *доно́сительство*, *доно́щик*, *зно́ситися* «спілкуватися; здійснюватися, підноситися», [зні́с] «знос, зношення», *зно́с*, *зно́сини*, *зано́ситися* «чванитися; [харчуватися, підкріплятися]», [за́ніс] «тіснота, скупчення народу» Ж, [за́но́с] «занесений бджолами віск» Чаб, [за́нісно] «завізно» Г, Куз, [за́но́систий] «зарозумілий, гордовитий» Куз, [за́проно́шений] «трохи поношений» (про одяг) Дз, [на́ніс] «нанос», *на́но́с* СУМ, Ж, *на́но́сний* СУМ, Ж, [недо́нос] «передчасні пологи; частина непогашених торговцю боргів (при зведенні торгових рахунків)», *недо́носок*, [недоно́шениця] «недоносок жіночої статі», [незно́сливий] «який не може зносити, терпіти» Куз, *обно́сити* «обгороджувати; ганьбити; обривати, обкрадати (плоди)»,

обно́сок, *перенос*, [переносі́ни] «перенесення» Нед, *переноска*, *переносник* «переносник СУМ; [знак підвищення або пониження тону Нед]», *переносок*, *переносчик*, *переносний*, *підно́ситися*, [підні́с] «піднос» Нед, *підно́с*, [підно́сник] «ліфт» Куз, *підно́шувач* «піднощик» СУМ, *підно́щик*, *піднёсений*, *поно́сити* «лаяти, судити», [по́наша́ти] «переслідувати когось насмішками» Нед, [по́ноша́тися (з чогось)] «насміхатися» Нед, *поно́с*, [поно́са] «зарозумілість, гордовитість» Нед, *поно́ска*, [по́несла] «вагітна», *поно́сний*, *принос*, *приносі́ни* «дарунок», *прино́шення*, [прі́нісне] «тс.», *прино́шений* «який втратив новий вигляд від носіння (про одяг, взуття)», *пронос*, [проноса́] «важливість, значення» Нед, *проносити*, *проносне́* СУМ, Нед, *проносний*, [ро́зноша́ти] «розносити», [ро́зні́с] «рознос» Куз, *ро́зно́с*, [ро́зно́сець] «рознощик» Нед, [ро́зно́ситель] «тс.» Нед, *ро́зно́сник*, *ро́зно́щик*; — р. *не́сти*, бр. *не́сці*, др. *не́сти*, п. *nieść*, ч. *nést*, слц. *niest'*, вл. *pjesć*, нл. *pjasć*, болг. *но́ся* «носити, нести», м. *носи* «тс.», схв. *не́сти*, слн. *nēsti*, стсл. *не́сти*; — псл. *nesti*; — споріднене з лит. *nēšti* «нести», лтс. *nest* «тс.», дінд. *pásati* «дістає, досягає», а́спōti, ав. *pasaiti*, а́snaoiti «тс.», гр. *ἐνευμειν* «нести», лат. *pāncis-sor* «випадково одержую, стаю володарем», гот. *ga-pah* «досить», тох. В е́пк-«брати», хет. *pinikzi* «піднімає», вірм. *hasanem* «приходжу»; іє. *enek-, *nek-, *ḥk- «діставати, досягати, нести». — Rudn. II 856; Фасмер III 67, 85; Черных I 570; Преобр. I 601—602; ЭСБМ 8, 16—17; Brückner 361; Machek ESJ 396; Holub—Kop. 243; Младенов 360; Skok II 512; Bezlaj ESSJ II 220, 228; Mikl. EW 213; Trautmann 198; Mühl.—Endz. II 733, 742; Uhlenbeck 16, 145; Frisk I 512—513; Walde—Hofm. II 141; Pokorny 316—318.

не́сти² «відкладати» (яйця, про птахів) СУМ, Ж, *не́сти́ся*, *несу́чка*, [несю́чка] «несучка» Ж, [зні́сок] «останнє, найменше яйце, знесене куркою

Г, Ж; остання дитина у матері», *знóсок*, [знýсок ЛексПол, *снозók* Шух] «тс.»; — р. *нестї*, бр. *не́сці*, п. *neść*, ч. *nést*, слц. *niest'*, вл. *njesć*, нл. *njasć*, болг. *но́ся*, м. *несе*, схв. *не́сти*, слн. *nésti*; — очевидно, псл. **nersti* «метати ікру, класти яйця» > **nesti* «класти яйця» (г могло зникнути внаслідок семантичного зближення з *nesti* «нести»), пов'язане з **perstь* «нерест»; — споріднене з лит. *peĩšti* «метати ікру» (про риб), лтс. *pārsts* «нерест (про риб), парування (про птахів)». — Machek ESJC 396; Holub—Lyer 334; Bezlaj ESSJ II 220. — Пор. **не́рест**¹.

[**нестїдник**] (бот.) «айстра степова, *Aster amellus* L.» Ж, Мак; — неясне; можливо, пов'язане зі *студїти*, *студїнь* «сильний холод» як назва рослини, що цвіте пізно восени (пор. інші назви айстри степової: [*мороз*, *зімник*, *осінчак*]).

Не́стір, *Не́стор*, ст. *Нестюръ* (1378), *Несторъ* (1627); — р. болг. м. *Не́стор*, бр. *Не́сцер*, др. *Несторъ*, *Нестеръ*, п. ч. слц. *Nestor*, слн. *Nestor*, стсл. **Несторъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Νέστωρ*, букв. «той, хто (щасливо куди-небудь) прибуває» пов'язане з *νότος* «повернення». — Вл. імена 72; Rudn. II 856; Фасмер III 67; Петровський 165; Илчев 358. — Див. ще **носта́льгія**.

[**несто́ратися**] («про курей») неспокійно сидіти у гнізді; (про людину) неспокійно лежати; перевертатися з боку на бік» О; — неясне; можливо, пов'язане з [*сутора́тися*] «невтомно працювати».

несто́тно — див. **сто́та**.

[**нестрі́мно**] «надто, надзвичайно» Ж; — неясне; можливо, результат видозміни форми *нестрі́мно*, зближеної зі *стрі́мко*.

несуві́рний — див. **несво́рний**.

несуме́нна — див. **су́ма**¹.

[**несча́зник**] «кущі бузини» Ж, [*несча́зник*] (бот.) «бузина трав'яниста,

Sambucus ebulus L.» Мак; — похідне утворення від [*сча́знути*] «зникнути, щезнути»; назва зумовлена, очевидно, тим, що бузина є дикоростучою рослиною, яку важко вивести. — Див. ще **з¹**, **не**, **че́знути**.

[**несь**] «сьогодні» О, [*не́ська*, *ні́ська*, *ні́ськава*, *ннись*, *нні́ськи*] «тс.» О; — фонетичні і словотворчі варіанти прислівника [*днесь*] «тс.»; звукові форми з кореневим **и**, можливо, виникли в результаті взаємодії з синонімічним *ніні*, [*ні́ньки*]. — Див. ще **днесь**.

нетала — див. **тал**.

не́твар, *не́твір* — див. **твори́ти**.

не́тварь — див. **ле́квар**.

[**нетець**] «в'язень, заарештований, полонений» Пі; — неясне; можливо, варіант незасвідченого **нятець* «тс.», пов'язаного з [*ня́тство*] «ув'язнення, полон», похідним від [*ня́ти*] «брати».

[**не́ти**] «син брата або сестри, племінник» Ж, [*не́тяк*] «тс.» Ж; — р. ст. *не́тий* «племінник», др. *не́тии* «тс.», п. ст. *nieć* «двоюридний брат», ч. *neteř* «племінниця», *net'*, слц. *peter* «тс.», схв. *не́ћак* «племінник (син сестри)», *не́ћака* «племінниця (дочка сестри)», слн. *pećák* «племінник», *pećákinja* «племінниця», стсл. **нетин** «племінник»; — псл. *netijь* < **neptijь* «племінник»; — споріднене з лит. ст. *peruotis* «внук, племінник», *perė* «внучка», лат. *perōs*, *-ōtis* «внук», пізніше «племінник», *per-tis* «внучка», пізніше «племінниця», дінд. *pārāt* «нащадок, син, внук», *pār-tar-* «тс.», *partīh* «дочка, внучка», гр. *ἀνεψιός* «двоюридний брат», *ἀνεψία* «двоюридна сестра», дірл. *nia* (род. в. *niath*) «племінник (син сестри)», двн. *pevo* «племінник»; іє. **perōt* «внук» (початково «неповнолітній, несамотійний»), що складається з **pe-* «не» і **pot(i)s* «пан, володар», наявного також у складі слова *госпо́дь*. — Фасмер—Трубачев III 67—68; Трубачев Терм. родства 76—78; Преобр. I 602—603; Brückner 427; Machek ESJC 397; Skok II 513; Bezlaj ESSJ II 217—218; Meillet Études 393; Бенвенист 160; Trautmann 196;

Fraenkel ZfSlPh 20, 65; Walde—Hofm. II 161—162; Kluge—Mitzka 506; Pokorný 764. — Див. ще **госпо́дь, не**.

[не́тик] (бот., у сполучі [н. слабинога] «розрив-трава звичайна, *Impatiens poli-tangere* L.») Ж, [нетикалка Мак, нетиканка Мак, недоті́ка] «тс.»; — р. [недоті́ка], п. *nietykałek*, ч. слц. *netýkavka*, ч. *nedotyúkavka* «тс.»; — похідне утворення від *ті́кати* із заперечною часткою *не*; назва зумовлена тим, що при дотиканні до стиглих плодів розрив-трави вони раптово розтріскуються і з силою викидають насіння; пор. назви цієї рослини в інших мовах: р. *недо́тробга*, англ. *touch-me-not* (букв. «не торкай мене»), лат. *poli-tangere* (букв. «не торкай»). — Див. ще **не, ті́кати**. — Пор. **не́руш**.

[не́тітірний] «не допитливий, самовдоволений» Ж, [не́тітурний] «нездібний» О; — неясне; можливо, пов'язане з [втирка́тися] «самовільно втручатися», [втирку́н] «надмірно цікавий, допитливий», похідними від *ті́рити* «тикати».

не́тіпа́ха «неохайна, неакуратна жінка», *не́тіпа́нка*, [не́тіпа Ж, не́топі́ха] «тс.»; — р. [не́тіпа] «неохайна людина»; — похідне утворення від *ті́пати* «трясти, бити, ударяти»; первісно могло означати «такий (така), що не вміє як слід ударити (в роботі, на полюванні, в бою)»; інший давній варіант цього кореня зберігся у формах *недо́тепа, до́теп* (див.).

не́тля (ент.) «невеликий нічний метелик; [*Lithocolletis fritellella*; міль Ж]», [нетле́нниця] «нічний метелик, *Phalaena*» ВеНЗн; — результат семантичного звуження назви [не́тля] «ненаситна, завжди голодна істота», пов'язаної з *тлі́ти* «швидко і жадібно їсти; точити, гризти (про комах і т. ін.)» (пор. *ненáтлий* «ненаситний»). — Див. ще **не, тлі́ти**. — Пор. **ні́тка**.

не́топі́р (зоол.) «кажан родини гладконосих, *Pipistrellus* Каур», [літопі́р] «тс.» ВеНЗн; — р. *не́топі́рь*, др. *не́топырь*, п. *nietoperz*, *niedoperz*, [nie-

dopyrz], ч. *netopýr*, слц. *netopier*, вл. *njetopur*, нл. *njedopurí*, [njedopurí], полаб. *netúpar* «метелик», болг. [не́топі́р] «кажан», схв. *не́топир*, [netopjer, padopir] «тс.; метелик», слн. *netopír* «кажан», [natoríg, padopér], стсл. **не́топырь** «тс.»; — псл. *netopury*, пояснюване здебільшого як складне утворення з основ *neto- (< *nekto-), що пов'язується з *nokt- «ніч», і -ругь від кореня *per- «літати» (Mikl. EW 214; Преобр. I 603; Иванов ВСЯ II 19; Ильинский РФВ 65, 226; Погудин Следы 216; Младенов 355; Vaillant Slavia 10, 678; Варбот 59); такому поясненню суперечать деякі факти фонетичного і словотворчого характеру (Булаховський Вибр. пр. III 286); заслуговує на увагу припущення (Brückner 361; Slavia 13, 279; Schuster-Sewc 1014—1015), що псл. *netopury* складається з *не* «не», *то* «то» і *ругь* «птах» (пор. схв. [pirac] «кажан») і означало первісно «то не птах» (пор. у зв'язку з цим назви рослин [не́то́та] «плаун баранець», [не́то́бя] «аконіт»); припускається також, що первісною була основа з псл. рът- «птах», збережена в укр. [не́поті́р] «кажан»; викликає заперечення думка про запозичення цього загальнослов'янського слова з грецької мови (гр. *υιιτόπτερος*, Malinowski PF 1, 154), як і пов'язання його з р. *топі́рить* «настовбурчувати (пера)» (Berneker IF 10, 166). — Фасмер—Трубачев III 68—69; Черных I 570—571; Utěšený JP 1959/9, 388; Bezlej ESSJ II 221. — Пор. **не́поті́р**.

[не́то́та] (бот.) «плаун баранець, *Ly-corodium selago* L.» Ко, [не́то́та] «тс.»; — п. *nietota* «тс.; яловець козацький, *Juniperus sabina* L.»; ч. [netáta] «яловець козацький», [netota] «тс.»; слц. *netáta* «тс.; плаун», *netota* «тс.»; — результат злиття частки *не* і займенників *то, та*; назва зумовлена, очевидно, тим, що плауну баранцю як отруйній рослині приписувались чарівнічі властивості, а через це його назва підлягала табу і замінювалась вираза-

ми типу «то є», «то не є» (пор. п. *matki bożej to je* «вербозілля, *Lysimachia L.*», *toje, to jeść, tojeść* «тс.», *to jest* «ластовень, *Vincetoxicum Moench.*», *biała tojeść* «тс.», *modra tojeść* «орлики, *Aquilegia L.*»). — Brückner 361—362; Machek ESJC 397. — Див. ще **не, той**. — Пор. **нетоя**.

[**нетоя**] (бот.) «аконіт, *Aconitum L.* ВєНЗн; вид рослини Ж», [**нетоя**] «аконіт; синяк звичайний, *Echium vulgare L.* О, [**нитоя**] «тс.» О; — слц. *netója* «ластовень, *Vincetoxicum Moench.*»; — результат злиття частки *не*, займенника *то* і дієслова *є*; назва зумовлена, очевидно, тим, що аконітові (отруйній рослині) приписувались чарівничі властивості, а через це його назва зазнавала табу і замінювалась займенниковими позначеннями. — Brückner 361—362; Machek ESJC 397. — Див. ще **є, не, нетота, той, тоя**.

нетреба (бот.) «*Xanthium L.*»; — очевидно, результат субстантивзації др. *нетрѣбыи* «негодящий», пов'язаного з *трѣбыи* «потрібний»; назва зумовлена, очевидно, тим, що нетреба є бур'яном, з яким слід боротися; пор. інші назви нетреби (колючої): [*дурнишник, холерна трава, неждан-трава*]. — Див. ще **не, треба**.

нетрі, [**нетро**] «нетрі» Пі, [**нетра**] «тс.; лісова ущелина, провалля» Ж, [**нетря**] «тс.», *нетрища* «нетрі», [*надро*] «тс.» Пі, *нетрянний*; — р. [**нетря**] «ділянка лісу, заповідний ліс, заповідник», бр. *нетры* «надра; нетрі»; — очевидно, псл. [**netra*], утворене з частки *не* «не» і основи дієслова **terti* (тьр) «терти»; первісно означало «непроторована (непрохідна) лісова гуштина»; необґрунтоване припущення (Соболевский Bull. Acad. des Sc. de St. Ptbourg 1911, 1054) про запозичення з литовської мови (лит. *pėndrė* (бот.) «очерет»), як і гіпотеза (Ильинский Изв. по рус. яз. и л-ре II 366) про зв'язок з гр. *νῆτρον* «прядка». — Фасмер III 69; Толстой Сл. геогр. терм. 180;

ЭСБМ 8, 17—18. — Див. ще **не, терти**.

нетто «без тари і упаковки» (про вагу товару); — р. *нетто*, бр. *нета*, п. ч. слц. *netto*, болг. *нето*, схв. *нето*, слн. *néto*; — запозичення з італійської мови; іт. *netto* «чистий» походить від лат. *nitidus* «блискучий; чистий», пов'язаного з *niteo*, *-ēre* «блищати», спорідненим з дірл. *nōib* «священний», вал. *pwuŷiant* «відблиск, блиск», можливо, також з дінд. *pī-laḥ* «темний, чорний», дперс. *paiba-* «гарний, красивий». — Акуленко 141; СІС² 580; Kopaliński 666; Holub—Lyer 334; РЧДБЕ 415; Ву-яклија 616; Kluge—Mitzka 508; Klein 1033, 1042; Mestica 1014; Walde—Hofm. II 171.

[**нетунтавий**] «негодящий, нікчемний» Ж; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *нэтынто́к* (рум. *nătîntóc*) «дурний; дурень» утворене від *нэты́нг* (*nătîng*) «дурний, безглуздий; незграбний; упертий, затаєний», очевидно, запозиченого зі слов'янських мов (цсл. **нетягъ** «ледачий»). — Scheludko 139; DLRM 531; СДЕЛМ 284. — Див. ще **нетяга**.

нетяга «бідна, неїмуща людина; [безтурботна людина; ледар; негідник Пі], [**нетяг**] «бідолаха; нещасливий» Бі, [**нетязський**]; — р. заст. *нетяг* «ледар, дармоїд», др. *нетягъ* «ледачий, бездіяльний», стсл. **нетягъ** «тс.»; — очевидно, псл. *netęgъ* «ледачий, кволий, слабий» (пор. р. [**нетяга**] «брак сил, слабість, кволість»), утворене на основі виразу **ne tęgti* «не тягти, не могли». — Див. ще **не, тягті**.

неустойка «стягнення за невиконання зобов'язання»; — бр. *няўстойка*, болг. *неустойка* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *неустойка* утворене на основі виразу *не устоять* (в *своём слове*) «не дотриматися (слова)». — Див. ще **не, стояти, у²**.

[**неуткнуть**] «недорозуміти» Ва; — результат видозміни виразу *не утнүти* «не зрозуміти», зближеного з *ткнүти*. — Див. ще **не, тяти**.

неф «витагнуте у довжину приміщення (або частина приміщення), відокремлене рядом колон чи стовпів»; — р. бр. болг. *неф*; — запозичення з французької мови; фр. *nef* «середньовічне судно; корабель (у храмах)» походить від лат. *nāvis* (зн. в. *nāvem*) «корабель, судно». — СІС² 580; РЧДБЕ 416; Dauzat 497. — Див. ще **нав**².

нефрїт¹ (мед.) «запалення нирок»; — р. болг. *нефрїт*, бр. *нефрїт*, п. *nefryt*, ч. *nefritis*, слц. *nefritída*, схв. *нефрїт*, *нефрїтис*, слн. *nefritis*; — інтернаціональний медичний термін, за своєю латинської наукової мови; пізньолат. *perhritis* походить від гр. *νεφρίτις* «тс.», пов'язаного з *νεφρός* «нирка», спорідненим з лат. ст. *nefrōnēs*, дісл. пуга, дат. пуге, шв. *pjuge* «тс.», двн. піого «нирка, ячко», нвн. *Niere* «нирка». — СІС² 580; Вуяклија 618; Kluge—Mitzka 511; Klein 1040; Frisk II 310. — Див. ще **нірка**.

нефрїт² «мінерал із класу силікатів з різними відтінками забарвлення»; — р. болг. *нефрїт*, бр. *нефрїт*, п. *nefryt*, ч. слц. *nefrit*, схв. *нефрит*, слн. *nefrit*; — очевидно, запозичення з німецької мови; нім. *Nephrit* «тс.» утворене німецьким геологом А. Г. Вернером (1794 р.) від гр. *νεφρός* «нирка», оскільки вважалося, що він може бути корисним при лікуванні хвороб нирок. — СІС² 580; Коралиński 660; Klein 1040; Gr. Fwb. 510. — Див. ще **нефрїт**¹.

не́фта, *не́хта*, *нехтя́нка* — див. **на́фта**.

неха́й, *нех* «нехай», [*них* ЛЧерк, *няга́й* Г, Ж, *няхай* О] «тс.»; — р. [*неха́й*] «нехай; не займай, не чіпай», бр. *няхай* «нехай», п. *piechaj*, *piech*, ч. *pechat*, *pecht*, слц. *pech*, вл. *pjech*, нл. *pjechaj*, *pjech* «тс.», полаб. *pech* «залиш»; — результат злиття виразу **нехай*, букв. «не займай, не чіпай, залиш», що є формою 2 ос. одн. наказового способу від **не хати*, [*неха́ти*] «не займати, не чіпати»; виведення форми наказового способу **неха́й* від

неховай*, **неховати* (Machek Studie 108; Holub—Kop. 242; Machek ESJCS 322) помилкове. — Мельничук Структ. слов. реч. 75—76; Етимологія 1966, 218; ІУМ Морфологія 491; Фасмер III 70; Преобр. I 603—604; ЭСБМ 8, 78; Brückner 359—360; Младенов 350; Schuster-Sewc 1010; ESSJ Sl. gr. II 466—467; Bern. I 382. — Див. ще **неха́ти. — Пор. **най**¹, **хай**.

[**неха́р**¹] «вовк; великий звір» Г, Ж, [*нехар*] «хижі звірі, зокрема вовки» Г, Ж, [*неха́ра*] «вовк, великий звір», [*неха́ринець*] «вовк»; — п. *piekara* «хижий звір, вовк» (з укр.?). — не зовсім ясно; можливо, результат видозміни або варіант давнішого **негар* «непридатне для данини (як хутро)», пов'язаного з *га́рний*, [*бэзгар*] «занадто велика ціна», [*га́рма-да́рма*] «даремно» і зближеного з [*неха́р*] «замазура», [*неха́рний*] «неохайний, брудний», пов'язаними з [*ха́рити*] «чистити». — Мельничук Мовозн. 1969/1, 33. — Пор. **га́рний**, **ха́рити**.

неха́р², *неха́ра*, *неха́ринець* — див. **ха́рити**.

[**неха́ти**] «не займати, не чіпати Г; не хотіти робити, не робити, утримуватися Ж», *неха́яти* «не дбати, занедбувати, нехтувати», [*няга́ти*] «не хотіти робити, не робити, утримуватися» Ж, [*неха*] «нероба» Ж, [*неха́я*] «неохайна людина» Куз, [*захая́ти*] «занехаяти», [*обнеха́яти*] «не чіпати, економити, відкладати (гроші)» Ж, [*обнеха́йкати*] «тс.» Ж, [*понеха́ти*] «не зробити, залишити невиконаним» Ж, [*понеха́ти*] «тс.» Ж; — бр. [*няхайіць*] «відкладати справу через лінощі або недбалість», п. *piechac* «нехаяти», ч. *pechat* «залишити; забути; дозволити, дати», слц. *pechat* «залишити; дати», вл. *pjechać* «залишити, не хотіти», нл. *pjechaś* (se) «не хотіти», полаб. *pechāt* «залишити», болг. *неха́я* «нехтую», схв. *неха́ян* «недбайий; безтурботний», слн. *nehāti* «перестати; залишити»; — псл. *pe хати* «не займати, не чіпати», що складається із заперечної частки *pe*

«не» і дієслова *xati* (*xajati*) «займати; чистити; ганити, ганьбити». — Мельничук *Этимология* 1966, 218; Мартынов *Сл. и ие. аккомод.* 139—140; Фасмер III 70; Преобр. I 603—604; ЭСБМ 8, 78; Brückner 359—360; Младенов 350; Bezlaј ESSJ II 219; Верн. I 382. — Див. ще *хָаџџи*. — Пор. *нехָаџџи*.

[**нехваліт**] «інвалід» Ж; — очевидно, видозмінене запозичення з молдавської чи румунської мови; молд. *невалід* (рум. *nevalíd*) «нездоровий, непрацездатний» складається із заперечної частки *не-* (*ne-*) «не», запозиченої зі слов'янських мов, і прикметника *валід* (*valíd*) «здоровий, працездатний», запозиченого з французької мови; фр. *valide* «тс.» зводиться до лат. *validus* «сильний, міцний». — СДЕЛМ 70; DLRM 532, 916. — Див. ще **інвалід**, **не**.

нехворощ (бот.) «полин, чорнобиль, *Artemisia L.*», *нехвороща* «тс.», [*нефорощ*] «полин польовий» Ж; — р. [*нехворощь*] «полин», [*нефорощь, нехвороща*] «тс.», ч. [*nechrašč*] «полин звичайний», *nechrast* «полин понтіїський»; — очевидно, псл. **nexvorst(j)*ь, утворене з частки *не* «не» і основи *хвог-* «хворий», оскільки вважалося, що нехворощ допомагає від багатьох недуг; менш обґрунтованою є думка (Меркулова *Очерки* 122; Потєбня *Из зап. III* 47) про походження від *хвóрост*, як і пов'язання (Holub—Kop. 144; Machek *Jm. rostl.* 249, 250, 269) з ч. *chrastiti* «хрустити», *chřestiti* «брязкати, торохтїти» (з огляду на приписувану полинові здатність оберігати від удару грому). — Коваль 74—75. — Див. ще **не**, **хвóрий**.

[**нехірий**] «погано настроений, у поганому настрої» Ж; — очевидно, утворене від *хірий* «ослаблий, виснажений хворобою; кволий, немічний» (пор. [*хірлий*] «хворий, хворобливий; млявий, сонний») за допомогою частки *не-*, що виконує тут підсилювальну функцію, як у [*неглуп*] «великий дурень» та ін. — Див. ще **не**, **хірий**. — Пор. **глу́пий**.

[**нехланный**] «ненажерливий; жорстокий» Ж; — похідне утворення від [*хлָанути*] «бути жадібним» (пор. [*хлань*] «ненажера»); *не-* виконує тут підсилювальну функцію або додане під впливом синонімічних *ненажерливий, ненаситний*. — Див. ще **не**, **хлань**.

нехлюй «неохайна людина СУМ, МСБГ; незібрана, недбала в своїх діях людина», [*нехлюйник*] «неохайний, нечепурний чоловік» МСБГ, *нехлюя* «неохайна, ледача людина», [*нехлюйниця*] Ж, *нехлюйство* «незграбність, недбалість», [*нехлюйний*] «неохайний, брудний, непорядний» Ж, [*нехлюїти*] «забруднювати» Ж, *нехлюйствувати*, [*занехлюїти*] «забруднити»; — р. [*нехлюй*] «незграбний чоловік» (з укр.), бр. [*нехлюя*] «нечепура», [*нехлюйный*] «неохайний»; — запозичення з польської мови; п. *niechluj* «нечепура», *niechlujka* «тс.» утворені від *niechlujpu* «неохайний, нечепурний», що виникло, очевидно, з **niechludźpu*, паралельного укр. [*нихлюжий*] «поганий, нікудишний» (Нар. лексика, Мінск), р. [*нехлюда*] «нечепура», [*нехлюза*] «тс.» і утвореного за допомогою заперечної частки *не* «не» від дієслова [*chludzić*] «чистити; наводити порядок» (пор. [*chludpu*] «охайний, порядний, чистий»), походження якого неясне. — ЭСБМ 8, 79; SW III 263.

нехрист «не християнин», [*нехрест*] «тс., невіруючий; єврей» Ж; — р. *нехристь* «не християнин; безсовісна, несправедлива людина», [*нехрист*] «не християнин, нехрещений, бусурман», [*нехрест*] «тс.», бр. *нехрысьць* «нехрист»; — результат злиття виразу *не християнін* з усиченням другого компонента; у частині форм відбулося зближення з *хрестити*. — ЭСБМ 8, 21. — Див. ще **не**, **християнін**.

нехто́лиця «недбайлива, ледача жінка; [підла, негідна жінка Ж]»; — очевидно, результат видозміни форми [*ніхтоніця*] «підла, негідна жінка», зближеної зі словами *лице́* і *нехтувати*. — Див. ще **ніхтоніця**.

нехтувати СУМ, Ж, [знехтати] «знехтувати»; — очевидно, пов'язане з *не хтіти*, пор. ст. *нехтивость* «неприхильність». — Shevelov Hist. phonol. 249. — Див. ще **не, хотіти**.

[**нехуть**] «відраза» Пі; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *niechęć* «неохота; нехить, неприхильність, відраза», паралельне укр. *нехить*, як і ч. слц. *nechut'* «тс.», утворене з частки *nie* «не» і іменника *chęć* (*chut'*) «охота, бажання», що походить від псл. [**chotь*] (з носовим інфіксом), варіанта форми *хоть*, до якого зводиться укр. *хить*. — Sławski I 64. — Див. ще **не, хотіти**. — Пор. **хуть**.

нецьки «ночви», *нецьки*, [нецята ВеБ] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *niecki* «тс.» відповідає укр. *ночви* (див.).

[**нецю-бірка**] (вигук, яким підкликають овець) Мо; — складне утворення з компонентів [нецю], пов'язаного з вигуком [ніцько], яким підкликають ягнят (пор. [нецька] «вівця»), і [бірка], фонетичного варіанта до *бірка* «вівця». — Див. ще **бир¹, ніцка**.

неця́т, *неціт* — див. **ця́та**.

нечая́ — див. **яча́**.

[**нечіпай-зілля**] (бот.) «переступень білий, *Vriopnia alba* L.»; — складне утворення з дієслова (*не*) *чіпати* та іменника *зілля*; назва зумовлена отруйністю переступня (особливо ягід і коріння). — БСЭ 32, 460. — Див. ще **зело́, не, чіпати**.

[**нечопити**] «хворіти, нездужати»; — неясне.

[**не́чта**] «повія; сором, ганьба» Ж, [не́шта] «тс.» Ж; — очевидно, пов'язане з *чтіти* ([штіти]) «шанувати» (див.).

нечу́йві́тер (бот.) «*Hieracium* L.; [котячі лапки дводомні, *Antennaria dioica* (L.) Gaertn. Мак; сухоцвіт, *Gnaphalium* L. Ж; цмин піщаний, *Helichrysum arenarium* DC. Мак; стокротки багаторічні, *Bellis perennis* L. Мак; залізник бульбистий, *Phlomis tuberosa* L. Мак]», [нечуєвік] «котячі лапки дво-

домні» Мак, [нечуєвіка, нечуївка] «тс.» Мак; — р. [нечу́й-вѣтер] «нечуївітер волохатий», бр. [нячуївецер] «нечуївітер», п. [nieczujwiecier], ст. *nieczuj wiatr* «тс.»; — складне утворення із заперечної частки *nie*, дієслова *чу́ти* та іменника *ві́тер*; назва зумовлена тим, що нечуївітер волохатий через свій невисокий ріст недоступний для дії вітрів; назва перенесена за різними ознаками схожості на інші рослини. — Анненков 167; ЭСБМ 8, 80; Machek Jm. rostl. 232. — Див. ще **ві́тер¹, не, чу́ти**.

[**нечума́зний**] «негарний, непоказний, незграбний» Ж, Куз, Пі; — пов'язане з *чума́зий* «брудний, замурзаний», р. *чума́зий* «тс.»; *не-* виконує тут роль підсилювальної частки; можливо, додане під впливом синонімічних *нега́рний, непоказний* тощо. — Див. ще **не, чума́зий**.

нечупа́ра, нечупа́йда, нечупа́рний — див. **чупа́рний**.

[**нешперга́ч**] «кажан» Ж; — результат контамінації слів [не́шпір] «сутінок, присмерк» Ж і [перга́ч] «кажан» Ж. — Див. ще **не́шпір, пирга́ч**. — Пор. **миш-пирга́ч**.

[**не́шпір**] «сутінок, присмерк» Ж, [не́шпор] «вечір» Пі, [не́шпори] «вечерня» Ж, Бі, [ні́шпора] «тс.» Бі, [нешпі́рний] «вечірній» Бі, [ні́шпорний, ні́шпорний] «тс.» Бі, [ні́шпорити] «дзвонити на вечерню, правити вечерню» Бі, [ні́шпорити] «тс.» Бі; — бр. [нешпо́р] «вечірній час; вечерня», [не́шпар] «вечерня», п. *niezpróg* «вечерня; вечір», *niezprog* «тс.», *niezprogu* «вечерня»; — через польське посередництво запозичене з чеської мови; ч. *peřrog* «вечерня», як і вл. *peřrog, puřrog* «тс.», слц. *peřrog* «тс.; підвечірок», виникло з нвн. *Vesper* «тс.», що походить від лат. *vesper(a)* «вечір», спорідненого з гр. *ἔσπερος*, лит. *vākara* «тс.», псл. *večerъ*, укр. *вечір*. — Гординський РМ 1935/7, 312; Richhardt 82; ЭСБМ 8, 23; Булыка 217; Brückner 361; Machek ESJC 396; Matzenauer 263; Kluge—Mit-

zka 820; Walde—Hofm. II 770—771. — Див. ще **вечір**.

[**нешрептана**] (про картоплю) «у лушпайках» О; — очевидно, пов'язане із запозиченням, що походить від нім. schrappen «скребти, скоблити», спорідненого з англ. scrape «скребти», лит. skrebėti «шарудити, шелестіти», укр. *скребті*. — Kluge—Mitzka 678. — Див. ще **не, скребті**.

нешадім — див. **шадіти**.

[**неякий**] «якийсь» Бі, [**неяк**] «нічого; колись, давніше» О; — бр. *нейкі*, п. *пієякі*, ч. *пєяку*, слц. *пеяку*; — результат ускладнення неозначеного в минулому займенника *який* часткою *не-* із семантикою неозначеності (як і в [**неколи**] «іноді»). — Див. ще **неколи, який**.

[**неясить**] (орн.) «пелікан, Pelecanus Ж; сипуха, Tyto alba Scop. Шарл»; — р. *неясыть* «рід великих сов; [пелікан?; вид пугача; казковий ненажерливий птах]», бр. *няясыць* «рід великих сов», др. *неясыть* «пелікан; шуліка», *неясыть*, стсл. **неясыть** «тс.»; — псл. **pe-je-syť*, букв. «ненаситний» (пор. стсл. **сыть** «насищення»), де *-je-*, як і в слові *пе-je-вєгъ* «який не йме віри» (др. *неявѣръ* «який не вірить», стсл. **неявѣръ** «тс.»), пов'язане з **jeťi* «йняти» (букв. «який не йме (не відчуває) насищення»); менш переконливе припущення (Meillet Études 168—169; Pedersen Kelt. Gr. I 45), за яким *je-* зводиться до іє. **η*. «не» (гр. *ἀ-*, *ἄν-*, лат. *in-*, нвн. *in-* «не»), а *не-* вважається доданим пізніше внаслідок затемнення семантики *je-*. — Німчук 215; Фасмер III 71; Горяев 228; Булаховський Вибр. пр. III 282—283; Saur Sborník FFBrU 1976, 35; Vern. I 429. — Див. ще **не, ситий, яти**.

[**нез**] «ядро горіха» МСБГ; — запозичення з молдавської мови; молд. *нез* ([**нез**]) «серцевина, ядро (горіха)», як і рум. *miez* «тс.», походить від лат. *medius* «середній», спорідненого з дінд. *mádhyaḥ*, гот. *midjis* «тс.», псл. **medja* «межа», укр. *межа́*. — СДЕЛМ 253; DLRM 498; Rušcaŋiu 93; Walde—Hofm.

II 57. — Див. ще **межа́**. — Пор. **медіана, медіум**.

[**не́тушка**] (у виразі [*пирогі́ з не́тушкою*] «пирогі без начинки») До; — очевидно, запозичення з російської мови, в якій відповідне слово пов'язане з *нет* «нема», що відповідає укр. [*ніт*] «нема; ні»; пор. р. [*нет*] «все те, чого немає», [*пирог с нетом*] «пиріг без начинки», [*не́тушка*] «нікчема». — Фасмер III 67; Преобр. I 218, 596; Соболевский Лекции 249; Todorov Slavica 14, 519. — Див. ще **ніт¹**.

[**нехарема́**] «нескладна, неструнка людина» ЛексПол, [**нехаремни**] «нестрункий, нескладний, негарний» тж; — очевидно, утворене від [*неха́р*] «неохайна людина, нечепура», [*неха́ра*] «тс.»; щодо кінцевого *-ма* пор. [*ліхо́ма*] «лихо, важке становище», [*неха́ма*] «неохайна людина, нечепура». — Див. ще **ха́рити, не**.

[**ни¹**] (спол.) «ні» Ж, [*ни-*] (в утвореннях [*ничо́го*] «нічого» Ж, [*ни́як*] «ніяк» Ж, [*ни́якій*] «ніякий» Ж тощо); — р. др. болг. м. схв. *ни, ни-*, бр. *ні, ні-*, п. ч. слц. нл. слн. *пі, пі-*, вл. *пі-*, полаб. *пі-* (*nit'éd//nit'édě* «ніде»), стсл. **ни, ни-**; — псл. *пі*; — споріднене з лит. *пе́* «ні», *піе́-кас* «ніхто, ніщо», лтс. *пе́і* «ні, навіть не», гот. *пе́і* «не», двн. *пі* «тс.», лат. *пі* «не, щоб не», ст. *пе́і* «тс.», ав. *пае́-ціш* «ні один, жоден»; іє. **nei*; в українській мові, за винятком окремих говорів, витіснене звуковою формою *ні* (< *нѣ*). — ІУМ Морфологія 474—475; Черных I 571; Фасмер III 71; Преобр. I 605; ЭСБМ 8, 24; Brückner 359; Machek ESJС 398; Младенов 356; Trautmann 195; Mühl.—Endz. II 715; Zubatý IF 4, 471; Walde—Hofm. II 166; Торп 288. — Пор. **ні³**.

[**ни²**] (вказівна частка) Доп. УЖДУ II; — очевидно, запозичення з угорської мови; уг. *пі* «ось, дивись» етимологічно не зовсім ясне. — Німчук Доп. УЖДУ II 90; MNTESz II 1017; Bárczi 215.

ніва, [*ні́вина́*] «сіно з ниви Ж; парове поле ВеУг», *ні́в'я* (зб.), [*за́нив*]

«толока за нивами» Ж, [піднівок] «маленька лука в нижчерозташованому кінці ниви» Ж; — р. болг. м. *ніва*, бр. *ніва*, др. *нива*, п. вл. нл. *піва*, ч. слц. *піва*, полаб. *paivä*, схв. *нйва*, слн. *пјіва*, стсл. *нива*; — псл. *піва*, віддалено пов'язане з *пізь* «низ»; — споріднене з гр. *νεῖος* «поле під паром, нива», *νεῖοδι* «до глибини», *νεῖοθεν* «знизу, з глибини», дінд. *пі-* «вниз», *піват-* «низина», двн. *pidag* «внизу»; недостатньо обгрунтовані зіставлення з лтс. *пієва* «глум, презирство», лит. *peivà* «важка хвороба, тривала хвороба», *paivyti* «занапастити себе» (Mühl.—Endz. II 751—752), з схв. *йва* «край, пруг», болг. *йва* «тс.» з поясненням початкового *п* як привнесеного з прийменників **съп-*, **въп-* (Vaillant RÉS 22, 191—192) або з псл. повъ «новий» (Machek ESJČ 400). — Черных I 571; Фасмер III 72; Преобр. I 605; ЭСБМ 8, 24—25; Вгückner 364; Holub—Kop. 246; Schuster-Sewc 1005; Младенов 356; Skok II 530—531; Bezlaj ESSJ II 225; Trautmann 196; Frisk II 297—298; Uhlenbeck 149; Fick I 500, III 296—297; Гамкрелидзе—Иванов 781; Pokorny 313. — Див. ще **низ**.

[**нив'янка**] (бот.) «шерардія польова, *Sherardia arvensis* L.» Ж; — похідне утворення від *ніва*; назва зумовлена тим, що ця трава росте переважно на полях (пор. її видову назву). — Див. ще *ніва*.

[**нігда**] «ніколи» Ж, [нігда Ж, нігда ВеЗа, О, нігда ЛексПол, О, нігда ЛексПол, нігда Ж, нігда О, нігде Корз] «тс.»; — др. *никъгда*, *никъгды*, п. *pigdy*, [pigda], ч. слц. *nikdy*, вл. *nihdy*, нл. *pigda*, *pigdy*, ст. *nikda*, *nikdy*, схв. *нйгда*, стсл. *никъда*; — псл. *нікъда* «ніколи», що складається з *пі* «ні» (пор. укр. [ни] «ні») і *къда* «коли» (пор. ч. ст. *kda* «коли», схв. *gdâ*, слн. [gdâ], стсл. *къда* «тс.»), яке у формі *гда* збереглося в укр. [гдась] «колись»; збереження форм в українських говорах могло бути підтримане впливом польської мови. — Онышкевич Иссл. п. яз. 232; Фасмер II 274; Sławski I 270. — Див. ще **гдась**, **ни**!

[**нигкий**] «непомітний і спритний, мов кіт» О; — неясне.

[**ниграмотішний**] «невдалий» Кур; — афективне утворення, очевидно, пов'язане з *неграмотний*. — Див. ще **грамота**, **не**.

[**нигедлий**] «нікчемний, негідний, поганій» ЛексПол; — неясне; звукова форма вказує на запозичення з польської мови, але відповідне польське слово невідоме.

ниглёмба — див. **неклёма**.

нидіти СУМ, Бі, [ніджа] «недолуга, хвороблива людина» Ж; — пов'язане з *ніти*; пор. р. [зныдѣть] «відчувати ниючий біль». — Преобр. I 620; Фасмер II 102. — Див. ще **ніти**!

низ, [нізень] «низовина, долина» Ж, [низѣбух] «людина низького росту» Корз, *низина*, [низмина] «вологе, низьке місце» Бі, *низовѣць* (заст.) «запорізький козак», *низовік*, *низовина*, *низівка* «вітер з моря, гирла річки, що дме низом», *низов'я*, [низота] «(зб.) нижчі; низовина, долина Ж», *низь* «спосіб вишивання; [низ ЛексПол; низина; напрям, в якому тече вода Ж]», [нізьок] «яма,нора; отвір» Ж, [нізьота] «дуже низьке місце» ЛексПол, [нізя] «спосіб вишивання (знизу)» ЛБ VII, [низянин] «той, хто живе в нижній частині села; той, хто живе в басейні нижньої течії річки», *ніжнік* «валет; робітник, який при розпилюванні дерева на дошки стоїть внизу», *ніжниця* «нижній поверх», [ніжня] (зб.) «нижчі службовці» Ж, [нижняк] «робітник, який при розпилюванні дерева на дошки стоїть внизу; південний вітер, вітер з низу річки», *нізом*, [ніжей] «нижче» Пі, [низмѣнный] «який має низьке положення» Бі, *низовій* СУМ, Пі, *низький*, *ніжній*, *ніжчий*, [нізити] «понижувати», *ніжчати* «ставати нижчим», *донізу*, *знижка*, *знизу*, *знизати* (плечима), *знизити*, *знижати*, *знижувати*, *ізнизу*, *наніз*, *нанізю*, [наднизовий] «який знаходиться вище» Ж, [обнижка] «знижка» Куз, [обніжник] «знак пониження» Ж, [не-

ренізина] «розташована впоперек долина» Ж, [перенизіти] «дуже понизити», поніззя, понізів'я, поніжувач, [понізу] Нед, [понізіше] «понижче» Ж, [пониж О, поніже Ж, поніс О] «тс.», [пониже́но] «покірно» Ж, поніжче, [пони́зький] «занадто низький» Ж, поніжувальний, понізити, понижа́ти, [пони́жити] «знизити, понизити» Ж, поніжувати, поніжчати, прині́зливий, прині́зити, прини́жати, при́ніжувати, [прони́зий] «нижчий» Ж, спідні́зу, уні́з, унізу́; — р. низ «низ», бр. ніз «тс.», др. низъ «місце, що знаходиться нижче від інших», п. [niz] «низьке місце, низовина, поніззя, долина», ч. níz «низина», слц. nízky «низький», вл. нл. niski, полаб. naist'ě, болг. низ «по», м. низ «униз по; по; через», схв. нíz «низина», низ «униз з, униз по», слн. níz «униз по», стсл. низъ «униз»; — псл. nízъ «униз»; — споріднене з дінд. ní «униз», nítagám «донизу», ав. ní «униз», дперс. níy «тс.», вірм. ní «низький», гр. νεϊόθεν «знизу», νεϊός «поле, нива» (власне «низька місцевість, долина»), дісл. níδr «униз», двн. nídag «тс.»; іє. *nī- «униз, унизу»; кінцеве -zъ виводять з форманта -ǵho (Skok II 520) або пояснюють його виникнення впливом въз- (Trautmann 198—199; Machek ESJCS 327), bezъ «без» і *perzъ «крізь» (Holub—Kop. 246) чи злиттям іє. *nī- «униз» і *nīs (пор. дінд. níṣ-, níḥ «геть») з переходом s в z (Machek ESJC 400); раніше -zъ виводилося з zī, якому відповідає дінд. -ǵha (Mikl. EW 69). — Rudn. II 857; Фасмер III 73; Черных I 572; Преобр. I 605—606; ЭСБМ 8, 27; Brückner 364; Schuster-Sewc 1004; Младенов 357; Bezlaĵ ESSJ II 224; Топоров ВСЯ III 118; Meillet Etudes 160; Uhlenbeck 147; Maуrhofer II 157; Frisk II 297—298; Гамкрелідзе—Иванов 781; Fick III 296—297; Pokoĵny 312. — Пор. нива, нікнути.

[низанка] (бот.) «мелозіра, Melosira Ag.» Мак; — результат перенесення назви [нізанка] «низка»; назва зумовлена тим, що ці водорості мають

форму ниток різної довжини. — Див. ще низати.

низати, [низяти] «засиляти; нанизувати» О, [нізанка] «низка» Ж, нізка, низальний, [знезати] «нанизати, знизати» Ж, [знежити] «тс.» Ж, перенізка, пронизати, прони́зливий; — р. низать, бр. нізачъ, др. низати, п. nizać, нл. nizaś, болг. нѣжа, м. ниже, схв. нízати, слн. nízati, стсл. низати; — псл. nizati «проколювати», пов'язане чергуванням голосних з пьзіті (пор. р. вонзіть «устромити», пронзіть «простромити, проколоти»), позь (< *nozjos) «ніж»; — споріднене з ав. paēza «вістря», сірл. ness «рана»; іє. *neǵh- «просвердлювати, колоти». — Черных I 572—573; Фасмер III 73; Преобр. I 604; ЭСБМ 8, 27; Brückner 364; Schuster-Sewc 1005; Младенов 357; Skok II 521; Bezlaĵ ESSJ II 224; Куркина Этимология 1964, 47; Зализняк ВСЯ VI 35; Pokoĵny 760. — Пор. заноза, ніж¹, проноза.

низійті (заст.) «зійти (вниз), спуститися»; — р. низойті, др. низъити «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. низъити «зійти вниз, спуститися» утворене з прислівника низъ «униз» і дієслова ити «йти». — Див. ще іті, низ. — Пор. низпослати.

низпослати (заст.) «послати; подати» Ж; — р. ниспослатъ, др. низъпосълати «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. ниспосълати «послати вниз» утворене з прислівника низъ «униз» і дієслова посълати «послати». — Див. ще низ, по, слати¹. — Пор. низійті.

низький — див. низ.

низькобкий (заст.) «короткозорий»; — складне слово, утворене з основ прикметника низький і іменника око; паралельне виразам [нізький на гбчи] «короткозорий» ЛексПол, [нізький на бчи, низькоглази] «тс.» Л, низькозорий «тс.», р. [низкий на глаза] «з поганим зором, з червоними очима, що загноїлися»; назва зумовлена тим, що

при короткозорості людина змушена щось розглядати зблизька, низько нахилившись. — Див. ще **пиз**, **око**¹.

[ник] «ніхто» ВеЗа; — не зовсім ясне; може бути, як і р.-цсл. **никъ(же)** «тс.», залишком давньої форми наз. в. одн. займенника псл. кѣто без компонента -то (як і кого, кому, комь) або запозиченням з польської чи словацької мов, у яких [nik] «ніхто» вважається результатом скорочення форми *nikt(o)* (Grückner 363—364). — Див. ще **ні**³, **хто**.

Никандр, ст. *Никандръ* «побѣдний муж» (1627); — р. *Никандр*, бр. *Никандр*, др. *Никандръ*, п. *Nikander*, ч. *Nikandr*, болг. *Никандръ*, м. *Никандар*, *Никандре*, схв. *Никандар*, слн. *Nikander*, цсл. **Никандръ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Νικάνδρος* (букв. «переможець мужів» або «муж-переможець») утворене з основ іменників *νίκη* «перемога» і *άνήρ* (род. в. *άνδρός*) «чоловік, людина». — Вл. імена 72; Беринда 224; Фасмер III 74; Петровский 165; Спр. личн. імен 439; Илчев 359. — Див. ще **Андрій**, **Микита**. — Пор. **Мико́ла**, **Никано́р**, **Ники́фор**, **Нікі́н**, **Никоди́м**.

Никано́р, ст. *Никаноръ* «звितяжца, ил(и) побѣда мужемъ, побѣждаа» (1627); — р. болг. *Никано́р*, бр. *Никано́р*, ч. слц. *Никапог*; — запозичення з грецької мови; гр. *Νικάνωρ* загальноприйнятої етимології не має; виводиться від *νίκη* «перемога» і *όράω* «бачу» (Сл. вл. імен 72; Петровский 165; Илчев 359), від *νίκη* і *άνήρ* (род. в. *άνέρος*) «чоловік» (Спр. личн. імен 439) або від *νίκη* і *άνωρος* «передчасний» (Constantinescu 116). — Беринда 224; Фасмер III 74. — Див. ще **Микита**. — Пор. **Мико́ла**, **Никано́р**, **Ники́фор**, **Нікі́н**, **Никоди́м**.

ніка́ти — див. **нікнути**.

Ники́фор, *Ничипір*, [*Кифір* (Ме), *Михивор*, *Нетифор* Ж, *Чіпка*], ст. *Никифор* (1467), *Никифоръ* «побѣдноть» (1627); — р. *Ники́фор*, бр. *Ні-*

чыпар, др. *Никифоръ*, п. *Nicefor*, ч. *Nikifog*, слц. *Nikefog*, болг. *Никифо́р*, м. *Никифор*, схв. *Ничифор*, *Никифор*, цсл. **Никифоръ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Νικίφορος* (букв. «побідоносець») складається з основ *νίκη* «перемога» і *φόρος* «який несе», пов'язаного з *φέρω* «несу», спорідненим з дінд. *bhāgati* «несе, приносить», лат. *fero* «несу», вірм. *beret* «тс.», псл. *bygati*, укр. *брати*. — Сл. вл. імен 72; Беринда 224; Фасмер III 74; Петровский 166; Спр. личн. імен 439; Илчев 359. — Див. ще **брати**, **Микита**. — Пор. **амфо́ра**, **метафо́ра**, **Мико́ла**, **Никано́р**, **Нікі́н**, **Никоди́м**.

Нікі́н, *Нікон*, ст. *Никонъ* (1392), *Никонъ* «побѣдникъ» (1627); — р. *Нікон*, бр. *Нікан*, др. *Никонъ*, ч. *Nikon*, стсл. **Никонъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Νίκων* (букв. «який перемагає, переможець»), *Νίκωνος* пов'язане з *νικάω* «перемагаю», *νίκη* «перемога». — Сл. вл. імен 72; Rudn. II 857; Беринда 224; Фасмер III 75; Петровский 166; Спр. личн. імен 439. — Див. ще **Микита**. — Пор. **Мико́ла**, **Никано́р**, **Никано́р**, **Ники́фор**, **Никоди́м**.

[никлю́шка] (ент.) «*Microgaster*» Ж; — неясне; можливо, похідне утворення від [ні́клий] «слабкий, ніжний».

нікнути «нахилитися, нагинатися, припадати до землі; зникати», *ніка́ти* «ходити без діла, без мети, тинятися; заглядати; [дивитися; нахилитися Ж, ВеУг; нюхати, нишпорити, шукати О]», *ник* (виг.) «зирк, глядь; шасть», *ні́клий* «похилений; сумний; [слабкий, ніжний Ж]», [*ні́клиий*] «нижчий» До, *вника́ти*, *зника́ти*, *зні́кнути*, *зні́кти*, [*зника́вий*] «минуший» Ж, *зні́клий*; — р. *ні́кнуть* «схилитися, нахилитися; слабнути», бр. *ні́кнуть* «схилитися, нахилитися», [*нікаць*] «шукаючи заглядати всюди; нахилити голову; ховатися», др. *никнути* «схилитися, припадати»,

п. *nikpać* «зникати», схв. *ни́кнути* «по-никнути; упасти на коліна», слн. [*nikni-ti*] «зникнути», стсл. **пони́кнѣти** «нахилитися»; — псл. *niknoŭti* «схилитися, нахилитися, зникати», очевидно, генетично тотожне з *niknoŭti* «з'являтися, проростати»; — споріднене з лит. *pũkti* «зникати; хиріти», лтс. *nikt* «хиріти», хет. *ninink-* «підіймати, брати; збирати». — Черных I 573; Цыганенко 293—294; Фасмер III 75; ЭСБМ 8, 28—29; Mashek ESJC 399; Bezlaĵ ESSJ II 223; Аникин 47—51; Топоров LP 8, 206; Стоянов 40; Benveniste BSL 50, 40—41. — Пор. **виника́ти, низ**.

[**нико**] (вигук для підкликання свиней) ВеЗа, [*никусь*] ВеЗа; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [*nyku nysiu*] «тс.» пов'язане з [*nydki, nyduski, niudy, niudyski, nyt, nyta nytuś, nyc, niudzia, nida nid, nuci, puź puźka*] «тс.» (SW III 428).

Никодім, *Микодім*, ст. *Никодимъ* «звітязство люду» (1627); — р. болг. *Никодим*, бр. *Никадзім*, п. ч. *Nikodem*, ч. *Nikodim*, слц. *Nikodém*, м. *Никодим*, схв. *Никодим*, слн. *Nikodem*, стсл. **Никодимъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *Νικόδημος* (букв. «який перемагає народи») утворене з основ іменників *νίκη* «перемога» і *δῆμος* «народ». — Сл. вл. імен 72; Беринда 224; Фасмер III 75; Спр. личн. імен 439; Корещу́ 106—107; Илчев 360. — Див. ще **демаго́г, Микита**. — Пор. **демокрáтія, Мико́ла, Никáндр, Никанор, Ники́фор, Ні́кін**.

[**нікони**] «третій день після свят», [*н. ловити*] «никати»; — бр. [*ніканы*] «ледарювання, бездіяльність»; — очевидно, пов'язане з *нікати* «ходити без діла, тинятися» (див.).

[**никосло́вити**] «лятися, матюкатися» О; — очевидно, результат видозміни *лихосло́вити*. — Див. ще **лихий, сло́во**.

[**никура́тий**] «нечиста сила, нечистий, чорт» МСБГ; — запозичення з молдавської мови; молд. *некура́т* «не-

чистий», як і рум. *pesugať* «тс.», складається із заперечної частки *не-* (рум. *pe-*) «не», запозиченої зі слов'янських мов, і *сугаť* «чистий», пов'язаного з *суга* «обчищати; обдирати шкірку», що зводиться до лат. *siŕgo* «ліклююся; очищаю» неясного походження. — СДЕЛМ 218; DLRM 207, 532, 534; Walde—Hofm. I 314. — Пор. **акура́тний, кура́тор, курува́ти**.

Нил (чоловіче ім'я); — р. болг. *Нил*, бр. *Ніл*, стсл. **Нильъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *Νεῖλος* (ім'я єгипетського мученика) походить, очевидно, від назви єгипетської річки *Неїлос* «Ніл». — Сл. вл. імен 73; Фасмер III 75; Спр. личн. імен 439.

ним (ор. в. одн. займенника 3-ї ос.), *німи, них, нім, ньбого, ньбому, неї, нею, ній, [ню]* Она; — р. *ним, него́, немү, нём, німи, них, неё, ней*, бр. ст. *нимъ, него, др. нимъ, него, нему, нихъ, неъ, неи, нею*, п. *піт, піего, ч. піт, пёно, слц. піт, пёно, вл. піт, пјего, нл. пјого, болг. не́го* (зн. в.), *не́му, м. не́го* (зн. в.), *ним* (дав. в. мн.), схв. *ні́м, ньёга*, слн. *пјім, пјёга*, стсл. **не́го, нь**; — псл. *піть, пјего, пјети, пјейё, пјейі, пјейо* як результат приєднання до форм *ітіть, јего* і т. д. кінцевого *п* з прийменників **въп, *къп, *сьп* (**сьп ітіть > съ пјіть, *къп јети > къ пјети* і т. д.). — Іст. грамати́ка 264; Багмут Вступ 284; Bezlaĵ ESSJ II 225; ESSJ Sl. gr. II 298—299. — Див. ще **йо́го**.

[**нимаві́дь**] «неймовірно, страх, диво» ЛексПол; — складне утворення з *нема́* і незафіксованого **відь* «знання»; пор. [*віда*] «звістка, повідомлення», др. *вѣдь* «знання, знаття», *безъ вѣди* «без числа, без міри». — Див. ще **відати, нема́є**.

Нимидо́ра — див. **Минодо́ра**.

[**нина́джаний**] «нежданий, несподіваний» ЛексПол, [*нина́джіно*] «несподівано» Корз; — очевидно, давніше **ненáджений* від незафіксованої форми **не на́дітися* «не надіятися» (пор.

псл. *naděti se* «надіятися»), як *glá-dжений* від *gláдити*, *sáджений* від *садіти*, *насіджений* від *насідіти*. — Див. ще **надія**.

ніні, [нінечка] «ніні», [нінечки, нініка, нінікали Ж, нінікаль Ж, ніночки Ж, нінька, ніньки, нєні О, нєньки Ме] «тс.», [ніний] «нинішній» Ж, *нінішній*, *відніні*, *доніні*, [одніні], *поніні*; — р. *ныне* «ніні, тепер», бр. [нінешній] «нинішній, теперішній», др. *нынѣ* «ніні, тепер», *ныня*, *нынѣча*, *нынѣчу*, *нынѣче*, *нынѣчи*, *нынѣчь*, *нинечи*, п. [ninię, ninią, nupię, nupią], ст. *ninię*, ч. *pupí*, ст. *pupię* «тс.», слц. *pupější* «нинішній, теперішній», полаб. *pepǎ*, *pipǎ*, болг. *ныне*, стсл. **нынѣ**, **нына**, **нынѣчоу**, **ныначоу** «тс.»; — псл. *pupě* «ніні, тепер»; — споріднене з лит. *pū* «ніні, тепер», *pūp*, *pūpaĩ*, лтс. *pū*, дінд. *pū*, *pu*, *pūpāt*, ав. *pū*, дперс. *pīgāt*, тох. *pu*, хет. *puwa* «ще», гр. *vú* «тепер», *vūv*, лат. *pupis*, гот. *pu*, двн. свн. *pū*, *pu*, нвн. *pup*, дангл. *pū*, англ. *pow* «тс.»; іє. *пй-, *пй-п- «тс.», пов'язане з *пецо- «новий». — Фасмер—Трубачев III 91; Черных I 581; Преобр. I 619; ЭСБМ 8, 30; Brückner 364; Machek ESJČ 403; Holub—Kop. 248; Младенов 358; Bezlaј ESSJ II 224; Ильинский РФВ 62, 243—244; Mikl. EW 218; Trautmann 201; Mühl.—Endz. II 754; Эндзелін СБЭ 199; Uhlenbeck 144, 150; Mayrhofer II 176; Frisk II 325; Walde—Hofm. II 188; Kluge—Mitzka 516. — Див. ще **новий**.

ніняти (дит.) «спати» Ж; — запозичення з польської мови; п. *pupać* (дит.) «лежати, спати, дрімати; колисати, гойдати, няньчити, плекати», *pepać* «тс.», *pupu* (дит.) «люлі, колисати, спати», *pupci* «тс.», як і ч. *pupat* (дит.) «спатки, спатоньки», болг. *нункам* (дит.) «спати», схв. *нінати* «колисати, заколисувати; спати» (про дитину), походить, очевидно, з приспіву при заколисуванні дитини *пу-пу, па-па* тощо; пор. болг. *нани* «люлі, люлі-люлі, люлі-люлечки», *нәне*, *нани на*, *нүни* «тс.». — Пор. **няня**¹.

[ніпа] «щільний натовп» Ж, [нип] «народ» Лизанец; — запозичення з угорської мови; уг. *pér* «народ, люд» не зовсім ясного походження; можливо, складається з двох компонентів: *pé-*, зіставляваного з *pő* «жінка», і *-p*, пов'язуваного з *fi* «хлопчик; син». — Лизанец 612; MNTESz II 1013—1014; Bágszi 80, 214, 215—216; Лыткин—Гуляев 192, 221.

ніпати «ходити туди й сюди, вишукуючи що-небудь; [злегка торкатися Ж]», [нипун] «той, хто ходить, шукаючи щось» МСБГ, [ніпавий] «який любить ласощі» Ж, [нанéпавці] «отут, перед очима» Корз; — п. [пураć] «шукати, нишпорити; куштувати», [піраć, пераć «тс.»]; — запозичене з німецької мови в основному через польську; нвн. *пирреп* «пити маленькими ковтками; злегка торкатися» походить від нн. *пирреп* «пити маленькими ковтками», спорідненого з гол. *пирреп*, норв. *пирре*, англ. *пир* «тс.». — Онышкевич Иссл. п. яз. 245; Шелудько 40; Kluge—Mitzka 512; Vries NEW 473; Klein 1049.

[ніриця] «рана після того, як прорве налив»; — р. [нырѣц] «налив», бр. [нырїца] «хвороба у коней, що супроводжується наливками і ранами»; — очевидно, пов'язане з *норїця* «фістула, свищ» (див.).

[нірище] «нора, яма» Ж; — р. [нырище] «темний і задушливий будинок під склепінням; підземні ходи, лази; лігвище звіра; яруга, крутояр; (заст.) руїни башти», др. *нырище* «руїни башти», болг. *нирище* «яма, западина, підземелля», стсл. **ныриште** «руїни башти, сторожовий пост»; — похідне утворення від *нирїати* з утраченим значенням «опускатися, ховатися»; пор. р. [нырїать, нырнїуть] «опуститися, сховатися швидко в яму, підвал; пройти зігнувшись або проповзти під чимось низьким»; [нырь] «башта в укріпленні, куди ховаються». — Фасмер III 91; Преобр. I 619—620; Младенов 358; Mikl. EW 212—213. — Див. ще **нирїати**.

нірка (анат.), [нірка] «нирка», [нирківка] «печеня з нирок» Куз, *ниркуватий* «ниркоподібний» Куз, *наднирковий, переднірка*; — р. [нырка] «нирка (у тварини)», бр. *нырка* «нирка», п. пуга, [пугка], перка, [пера], ст. пугка, нл. п'єга «тс.», п'єрка «мала нирка»; — через польське посередництво запозичене з німецької мови; свн. нвн. Níege «нирка» споріднене з дісл. пуга, норв. пуге, шв. pjúge, гр. νεφρός «тс.». — Шелудько 40; Hüttl-Worth 18; Zareba JP 41/1, 5; Фасмер III 91; Преобр. I 619; Горяев 232; ЭСБМ 8, 53; Булыка 219; Brückner 358; Kluge—Mitzka 511; Vries AEW 413; Falk—Topf I 775; Frisk II 310.

нір'ок (орн.) «*Aythya Boie*», *нир'ець* «нирок; [пірникоза, *Podiceps L.*], [нірка] «нирок» Шарл, *нор'ець, [рин'ець]*; — р. *ныр'ок*, бр. *ныр'ок, ныр'эц, схв. н'орац* «тс.», слн. ronírek «нирок; пірникоза»; — псл. пуг'кь, пуг'сь пов'язане з пуг'јаті «пірнати»; — споріднене з лтс. piga «нирок»; назва зумовлена тим, що нирок і пірникоза добре пірнають, добуваючи собі їжу. — Булаховський Вибр. пр. III 221, 259; ЭСБМ 8, 53. — Див. ще **нир'яти**. — Пор. **нур'ець**.

[нирочник] (бот.) «анакардове дерево, *Anacardium occidentale L.*» Мак; — п. perkowies, perkodrzew, perkowe drzewo «тс.»; — похідне утворення від *нірка*; назва зумовлена тим, що плід цього дерева має ниркоподібну форму; пор. ч. ledvinovník «анакардове дерево» від ledvípa «нирка», нім. Nierenbaum «анакардій» (Niere «нирка»), а також наукову назву *anacardium*, що складається з грецьких слів *ἀνά* «подібно» і *кардіа* «серце». — Див. ще **нірка**.

[нірський] «морський» ВеУг, [нірський] (у сполуці [н. криль] «морська свинка») ВеЛ; — очевидно, результат видозміни звукової форми *морський* під впливом *нир'яти* «пірнати»; пор. [нірська вор'она] «сиворакша» ВеУг при галицькому [морська вор'она] «тс.» тж, [нірське паця] «морська свинка» ВеЛ. — Див. ще **море**¹.

[нирцувати] «працювати навколішках, зігнувшись» МСБГ, [нирцувати] «тс.» МСБГ; — неясне; можливо, пов'язане з [нірці] «нирцем», [нурці] «тс.» з вторинним значенням «зігнувшись».

[нир'ювати] «гостювати» Ж; — неясне.

нир'яти, нир'нути, [н'єрти] «нир'яти» Ж, *нір'ець* «той, хто нир'є, займається нир'анням; водолаз» СУМ, Ж, [нірка] «водолаз Ж, пройда, проноза Л», *нир'цем, [нірці]* «нир'цем» Ж, [нир'чакá] «сторч, униз головою» Па, [знір'ти, знер'ати] «виринути, виринати» Ж, *проніра, [пронірство]* Чаб, [проніря] «проніра» Ж, *пронірливий*; — р. *ныр'ять* «пірнати; [опускати, ховатися швидко в яму, підвал; іти зігнувшись або повзти під чимось низьким]», бр. *ныр'аць* «пірнати», др. *ныр'яти* «занурюватися», *ныр'ити* «тс.», *нирати* «нир'яти, пірнати, плавати», *п'онр'ѣти* «зануритися; опуститися; залити, покрити», *п'онерети* «тс.», п. пуг'заць «занурювати», ч. pořit, ст. přieti «тс.», слц. porit' «опускати, занурювати», вл. пугісць «занурювати», п'огісць, нл. пугісць «тс.», болг. *нірна* «нир'яти, пірнати», *нірам се, м. нурка(се), норка(се)*, схв. *н'орити* «тс.», *п'днірати* «іти в землю (про воду); зникати; просочуватися», *п'днор* «місце, де річка йде під землю», слн. [p'ondr'eti] «занурювати, опускати», стсл. *ныр'ати* «опускати, занурюватися», *ныр'ѣти, нырати, нирати* «тс.», *изнр'ѣти* «виринути»; — псл. *пуг-, *пуг-, *п'г-, *п'г-, *п'ог- «опускати», пов'язане з пога «нора»; — споріднене з лит. nérti «пірнати; опускати», pãgas «водолаз; гагара», лтс. pirt «пірнати», можливо, також дінд. pãгакá- «підземний світ, пекло», гр. νερός «яструб» (< «нирок»). — Rudn. II 858; Фасмер III 91—92; Черных I 581—582; Преобр. I 620; ЭСБМ 8, 52—53; Brückner 365; Machek ESJC 401; Holub—Kop. 246—247; Pleváčová Slavia 1974/4, 357—361; Trautmann 196—197; Fraenkel 495. — Пор. **норá**¹, **нурити**¹.

[**нист**] «носок взуття» Л, [*ност, нубси*] «тс.» Л, [*нубсцем вітять*] «ударити передньою частиною ноги, носком взуття» Л; — неясне; можливо, зводиться до др. **носъць* «носик», похідного від *носъ* «ніс».

[**ніта**] «відокремлювана смужка на лезі; саме лезо» Ж; — неясне.

нитеча — див. **текті**.

ніти¹ «тупо боліти; набридливо скаржитись; виражати незадоволення; видавати протяжні, набридливі звуки», *нітик*, [*внувати*] «скупати» Ж; — р. *ныть*, бр. *ныць*, др. *ныти* «сумувати», п. [*пусь*] «сохнути, марніти, худнути з туги, журби», ч. *пўті* «нудитися», слц. *пуť* «тс.», стсл. **оуныти** «бути бездіяльним, млявим»; — псл. *пυті* «хиріти, нидіти», пов'язане з *павь* «мрець; смерть»; — споріднене з лит. *пўвуті* «мучити», лтс. *pāve* «смерть», прус. *powis* «тулуб», гот. *paus* «труп, мрець», *pawis* «мертвий», ірл. *nípa* «голод». — Черных I 582; Фасмер III 92; Преобр. I 620; Брандт РФВ 23, 88; ЭСБМ 8, 53—54; Machek ESJC 404; Holub—Kop: 248; Варбот Этимология 1973, 31; Trautmann 201—202; Mühl.—Endz. II 703—704; Stang 39. — Див. ще **нав**¹.

[**ніти**²] «пристрій у ткацькому верстаті, за допомогою якого піднімаються нитки основи» Г, Ж, [*нічельниці*] «тс.; основа (тканини) Ж», [*ніченіці*] «тс.» Г, Ж, [*нітяльніці*] «основа (тканини) Ж, [*нічалниця*] «нитяна петля в ткацькому верстаті для підняття ниток основи» Ме, [*нічилниці*] «пристрій у ткацькому верстаті» Доп. УЖДУ I, [*нічилниці*] «тс.» тж, [*нічільниці*] (у ткацькому верстаті) «круглі дрючки з рівцями по обох кінцях, на яких є петлі (нитки)» О, [*ничійниці, нічиниці, нічильниці, нічаниці, нічелніці, ничійниці, начільниці, начийниця*] «тс.» О, [*ніт*] «начиння у ткацькому верстаті» ЛЖит; — р. [*ніты*] «пристрій у ткацькому верстаті, за допомогою якого піднімаються нитки основи», [*нит, ніта, нітченки, нітяниці, нічениці,*

ніченки], бр. *ніт*, п. [*nit, nica, nicenica*], *nicienica, nicielnica*, [*niczelnica, nicionka*], слц. *nitel'nica*, болг. *ніщи, ніщелки*, схв. *ніти*, [*nićanice*], слн. [*nití*], *nićálnice* «тс.»; — псл. **nitъ* (мн. **nity*), **nitjenici*, **nitjenъky*, пов'язані з *nitъ*, укр. *нітка*; споріднені з лит. *pūtis* «реміза (у ткацькому верстаті)», лтс. *pīts* «частина ткацького верстата». — Фасмер III 76; Преобр. I 606—607; ЭСБМ 8, 31, 34—35; Трубачев Рем. терминолог. 132; Младенов 358; Mikl. EW 215—216. — Див. ще **нітка**¹.

[**нитинка**] (у сполучі [*н. тернилька*] (бот.) «селягінела плауновидна, *Selaginella selaginoides* (L.) Link.») Мак, [*нитковати*] «селягінелові» Мак; — похідне утворення від *нить, нітка*; — назва зумовлена, очевидно, тим, що ця рослина прикріплюється до ґрунту тонкими (ниткоподібними) коренями, у т. ч. й придатковими. — БСЭ 38, 403. — Див. ще **нітка**¹.

нітка¹, *нить, ниткар, [нитчак] (зоол.) «нитчастий черв'як» Ж, [*нітчина*] «нитка» Ж, *нітянка, [ниць]* «нитки», [*ніця*] «ниточка» Ж, *нитчастий, нітяний, [нитковатий]* «ниткоподібний» Ж, [*нитчатий*] «тс.» Ж, [*нітитися*] «обтріпуватися», [*понітчина*] «корпія» Нед; — р. *нить, нітка*, бр. *ніць, нітка*, др. *нить, нитъка*, п. вл. *nić, nitka*, ч. *nit, nitka*, слц. *pit', pitka*, нл. *niś, nitka*, полаб. *paít*, болг. *ніта, нішка, м. нишка, [нитка]*, схв. *ніт*, слн. *nit, pitka*, стсл. **нить**; — псл. *nitъ*; — споріднене з лит. *pūtis* «реміза (у ткацькому верстаті)», лтс. *pīts* «частина ткацького верстата», дінд. *niví-* «пов'язка на стегнах, фартух», *niví-* «тс.», з чергуванням голосних: гр. *véw* «пряду», *vήθw* «тс.», *vήα* «нитка, пряжа», лат. *neo, pēge* «прясти, ткати», *pēmen* «пряжа», *pētus* «тс.», двн. *pājan* «шити», *pāan, pāwan* «тс.», гот. *pēpla* «голка», дірл. *snāthe* «нитка», лтс. *snāt* «слабо скручувати», *snāte* «полотняне покривало», дінд. *snāyati* «закутує, одягає»; іе. *(s)nē-, *(s)nō-, *(s)pei-, *sneu- «зв'язу-*

вати, зсукувати, шити, прясти». — Черных I 574; Фасмер III 76; Преобр. I 606—607; Machek ESJC 399; Holub—Kop. 245—246; Младенов 358; Skok II 520; Bezlaj ESSJ II 224; Трубачев Рем. термиол. 101; Trautmann 199; Эндзелін СБЭ 196; Mühl.—Endz. II 748; Frisk II 311—312; Walde—Hofm. II 159—160; Kluge—Mitzka 501—502; Persson Beitr. 817; Pokorny 973. — Пор. **снубати**.

[**нітка**²] «палка, що вертикально стоїть у витищі (приладі для змотування ниток у клубки)»; — неясне; можливо, результат семантичної видозміни слова *нітка* «тонко зсукана пряжа».

нитота — див. **нетота**.

[**нитчатка**] (бот.) «немалій, *Nematium Dub.*» Мак, [*нитчатка водняна*] «баговиння, *Conferva rivularis Fr.*» Мак, [*нітиці*] «конферва, *Confervae Ag.*» Ж; — р. *нитчатка* «конферва», бр. *нітчатка* «тс.»; — похідне утворення від *нітка*, [*нитчатий*] «ниткоподібний»; назва зумовлена схожістю цих водоростей з нитками; пор. нвн. *Wasserfaden* «конферва» (букв. «водяна нитка»). — Див. ще **нітка**¹.

Нифонт (чоловіче ім'я), [*Ніхвон*], ст. *Нифонтъ* (1398); — р. *Нифонт*, бр. *Нифант*, [*Ніхван*], др. *Нифонтъ*, стсл. **Нифонтъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Νήφων* (род. в. *Νήφωντος*), букв. «тверезий», пов'язане з *νήφω* «бути тверезим», спорідненим, можливо, з вірм. *pawt'i* «тверезий». — Вл. імена 73; Петровский 167; Спр. личн. імен 439; Frisk II 318—319; Voisacq 670.

[**ницелоз**] (бот.) «верба розмаринолиста, *Salix rosmarinifolia L.*» Мак; верба сланка, *Salix repens L.*», [*ницелоз*] «верба сланка» Мак, [*ницалоза*] «зніт вузьколистий, *Epilobium angustifolium L.*» Мак; — р. *ницелоз* «верба розмаринолиста; [верба сланка]», бр. [*ницалоза*] «верба розмаринолиста», п. [*ницлоза*] «вид лісового куща»; —

складне утворення з основ *ниций* «низький» і *лоза*; пор. р. [*ницьє лозы*] «верба сланка», бр. *ніцяя лоза* «шелюга»; назва зумовлена тим, що верба розмаринолиста, як і верба сланка, є невисоким кущем (Федченко—Флеров 303—304). — ЭСБМ 8, 33. — Див. ще **лоза**, **ниць**.

[**ніцка**] «овечка» Мо, [*нецька*] «вівця» О, [*ніцька*] «тс.» О, [*ніцько*] (вигук для підкликання ягнят) Ж, [*ніцю-ніцю*, *ниць-ніць*, *ніцьо-ніцьо*, *ніцьку-ніцьку*, *нічку-нічку*] (вигуки для підкликання овець) МСБГ, [*ніцьку-ніцьку*] (вигук для підкликання кіз і овець) МСБГ, [*недзька*] (вигук для підкликання овець); — очевидно, результат видозміни назви [*міцька*] «вовна з молодих ягнят», [*міцка*] «тс.» (див.).

ниць, [*ниц*] «ниць» Бі, [*ніць*] «тс.» Пі, [*ніцьки*] «схилившись, поникнувши» Ж, *ніцьма*, [*ницьак*] «низька душею людина; низькопоклонний підлесник», [*ніцьість*], *ниций*, [*ницювати*] «вивертати навиворіт, перелицьовувати», [*ницювати*] «тс.» Куз (з п.); — р. *ниц* «ниць», бр. *ніц* «тс.; [виворіт]», др. *ниць* «який падає обличчям униз, розпростертий на землі», *на нице* «навиворіт», п. [*пус*] «ниць» (з укр.), [*пісто*, *піста*, *піста*] «тс.», *пісе* «виворіт, спід», ч. ст. *піс* «схилений до землі, обернений обличчям униз», *пісі*, *пісі* «тс.», слн. (v)*піс* «навзнак», стсл. **ниць** «який падає (або лежить) обличчям униз», **нице** «ниць», **ниць** «тс.»; — псл. *пісь* «обернений униз», з давнішого **пикъ* «низ»; — споріднене з лтс. *піса* «місцевість униз по річці», дінд. *пісаһ* «низький», *пуаһ*, *пуаһс-* «обернений униз», *піраһ* «який лежить глибоко внизу», двн. *підаг* «униз», снн. *пігел*, *пігел* «(головою) вперед, ниць (упасти)». — Фасмер III 76; КЭСРЯ 292; ЭСБМ 8, 32—33; Brückner 359; Machek ESJC 399; Holub—Kop. 245; Bezlaj ESSJ II 222; Аникин 47—51; Топоров ВСЯ III 118—119; Trautmann 199; Fraenkel 503—504; Mühl.—Endz. II 745—746;

Mayrhofer II 182; Uhlenbeck 151. — Див. ще **нікнути**.

[**нич**] «нічого; ніщо», [**ніч**] «тс.» Пі, [**занич мати**] «мати за ніщо, не поважати» Ж, [**наніч**] «у ніщо» Ж, [**нанініч**] «тс.» Ж; — др. *ничь* «ніщо», *ниче*, слц. *піс* «тс.», полаб. *піс*, слн. *піс*, стсл. *ничь* «тс.»; — псл. *пісь* «ніщо», утворене із заперечної частки пі «ні» і питально-неозначеного займенника *сь* «що». — Німчук Мовозн. 1971/3, 13—16; Machek ESJC 398—399; Bezlaj ESSJ II 222; ESSJ Sl. gr. II 488—490. — Див. ще **ни¹**, **що**.

[**ничавіти**] «нидіти, марніти» О; — неясне; можливо, похідне утворення від [**нич**] «нічого, ніщо».

[**ничvéда**] «нікчемна, негідна людина» ЛексПол; — складне утворення із займенника [**нич**] «нічого» і *відати* у вимові поліщуків (пор. бр. *véдаць* «знати, відати»); первісно означало «той, що нічого не знає, невіглас». — Див. ще **відати**, **нич**. — Пор. **нічгід**, **нічвідний**.

[**нічгід**] «нікчемна людина» Ж; — складне утворення з [**нич**] «нічого» і *гідний* «вартий». — Див. ще **год**, **нич**. — Пор. **ничvéда**.

[**ничémний**] «нікчемний» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. ст. *piszemny* «нікчемний», як і ч. *pisemny* «нікчемний; підлий», нл. *pisemny*, *pisomny* «тс.», утворене від *piszemi* «нічому» (ч. *pisemi*, нл. *pisomu*), форми дав. в. від *піс* «ніщо, нічого», якому відповідає укр. [**нич**] «тс.». — Brückner 359; Machek ESJC 399; Holub—Kop. 245. — Див. ще **нич**. — Пор. **нічémний**.

Ничіпір — див. **Никіфор**.

[**нічка¹**] «казкова істота, що пряде вночі» Ж; — п. [*puszka*] «тс.» (з укр. ?); — неясне; можливо, пов'язане з *ніч*, *нічка*.

[**нічка²**] (у сполучі [*н. непримітка*] (бот.) «недоросток маленький, *Centunculus minimus* L.») Ж; — очевидно, похідне утворення від *нікнути* «припадати до землі»; назва зумовлена

тим, що ця маленька рослина має витке, простягнуте стебло; пор. р. *низм'янка* (бот.) «недоросток». — Див. ще **нікнути**.

нічка³ — див. **нішкати**.

нічкóм «ниць» СУМ, Бі; — р. *ничкóм*, болг. *нічком*, м. *ничкум*, [*ничком*, *ничко*], схв. *нічкѣ*, *нічицѣ*; — псл. *піськоть* «униз обличчям» від **піськъ*, пов'язаного з **пікъ* «низ». — Фасмер III 76; Желтов ФЗ 1876/4, 43; Младенов 358; Mikl. EW 215. — Див. ще **нікнути**. — Пор. **ниць**.

[**ничомán**] «бідняк» Ж; — складне утворення із займенника [**ничó**] «нічого» і основи дієслова *мати* (букв. «той, хто нічого не має»); можливо, калька нім. *Habenichts* «бідняк» (*haben* «мати», *nichts* «нічого»). — Див. ще **мати²**, **нич**.

[**нішка**] «невеликий мішок» ЛексПол; — неясне.

[**нішкати**] «шмигати», [**нішкавка**] «пролаза», [**нічка**] (орн.) «волове око, *Troglodytes parvulus*» ВеНЗн; — неясне; можливо, пов'язане з *нікати* «тинятися».

нішкнути «замовкати», *нішком*, [*ніщечки*] «нищечком» Пі, *ніщечком*, [*нічейка*] «нишком» О, [*нічейком*, *нічийка*] «тс.» О, *знишка* «нишком», [*изнішка*] «тс.», *принішклий*; — р. *нишкnúть* «замовкнути», [*нішкóм*] «нишком», бр. *нішкам* «нишком»; — очевидно, результат злиття виразу *ні* (*ни*) *шикнути* (тобто «не вимовити ні звуку»). — Фасмер III 77; ЭСБМ 8, 36. — Див. ще **ни¹**, **ні³**, **шікати**.

нішпорити СУМ, Ж, [*нічпорити*] «нишпорити» Бі, *шніпорити* «тс.», [*нішпірка*] «людина, яка вміє добре шукати» Си, [*нішпорка*] «схованка»; — очевидно, пов'язане з [*нішпори*] «вечірня пора», [*нэшпори*] «тс.», [*нэшпор*] «вечір», [*нэшпір*] «сутінки»; первісне значення — «щось шукати у вечірню пору (у сутінках, у потемках)»; сумнівне зіставлення (Shevelov Hist. phonol. 744) з р. *шнырjать* «шастати». — Див. ще **нэшпір**.

ніщий, [нищета́] «бідність» Ж, [нищота́] «тс.», [нищук] «старець, жебрак» Ж, [нищун] «тс.», [нищунство] «старцювання, жебрацтво», нищі́ти «розорятися», [занищ] «злидні, надзвичайна бідність» Пі, [обнищати] «збідніти» Ж; — р. *ніщий* «бідний; старець, жебрак», бр. [нішчы] «старець, жебрак», др. *нищъ* (нищии) «бідний», п. *niszczotny* «тс.», нл. ст. *pišcota* «скупість», болг. *нищъ* «бідний», схв. *ништ*, стсл. **ништъ** «тс.»; — псл. **ništj*; — споріднене з дінд. *ništyaḥ* «чужий, нетутешній», *niḥ* «назовні»; ряд дослідників (Zubatý KZ 31, 58; LF 30, 84; Endzelin ZfSlPh 13, 78; Младенов 358) реконструює псл. **niškjo*, що менш вірогідно. — Фасмер III 77; ЭСБМ 8, 37; Львов Лексика ПВЛ 250—252; Meillet Études 160, 380—381; Mikl. EW 430; Schulze KZ 40, 413; Mayrhofer II 169.

ніщити, нищівній, нищільник «літак-винищувач», нищитель, винищувач, незнищенний; — бр. *нішчыць* «нищити», п. *niszczyć* «тс.; руйнувати» (з укр. ?); — очевидно, похідне утворення від колишнього *нищо* «ніщо» (пор. [ничого] «нічого» Ж); первісно означало «перетворювати в ніщо»; пор. р. *ничтѣжить* «нищити», ч. *ničít* «нищити, руйнувати; псувати», слц. *ničít'* «тс.», вл. *ničíc* «нищити, руйнувати», нл. *pićuś* «тс.», м. *ништи* «нищити», схв. *ништити*, слн. *ničiti* «тс.»; помилковим було пов'язання (Brückner 364; Львов Лексика ПВЛ 250—251) п. *niszczyć* з *ніщий*. — ЭСБМ 8, 37; Machek ESJC 398—399; Holub—Kop. 245; Bezlaĵ ESSJ II 222. — Див. ще **ни¹**, **що**.

[**ни¹**] «мене» Ж; — результат діалектної видозміни давньої форми знахідного відмінка *мя* (*мѣа* → *мня* → *ня* → *не* → *ні*). — Самійленко Нариси II 89, 97. — Див. ще **мя**.

ни² (частка у заперечній відповіді), [однікуватися] «відмовлятися, противитися» Ж; — р. бр. [не] «ні», др. *нѣ*, п. слц. *pie*, вл. нл. *пѣ*, болг. м. *не*,

стсл. **нѣ** «тс.»; — псл. *пѣ*, що виникло, очевидно, шляхом стягнення з *pe je(stь)* «не є». — Rudn. II 858; ЭСБМ 7, 294; Brückner 359; Schuster-Sewc 997; Младенов 361. — Див. ще **є**, **не**.

ни³ (заперечно-єднальний сполучник, напр., *ні я, ні ти*; відокремлена частина заперечного займенника, напр., *ні до кого*), *ні-* (напр., *ніде, ніколи, ніхто*); — результат заміни частки др. *ни* «ні» (псл. *pi*) часткою *ні* (псл. *пѣ*), зумовленої втратою розрізнявальних якостей успадкованого *ни* (через злиття на ґрунті української мови давніх **ы** та **и** і зближення нового **и** з ненаголошеним **е**). — Самійленко Нариси II 29—30. — Див. ще **ни¹**, **ні-**.

ні- (напр., у словах *нізвідки, ніколи, нікуди*); — р. бр. м. *не-*, др. *нѣ-*, п. слц. *pie-*, ч. вл. нл. *пѣ-*, болг. *ня-*, схв. *не-*, слн. *не-*, стсл. **нѣ-**; — псл. *пѣ-* не зовсім ясного походження; найімовірніше, результат стягнення виразу *не вѣ* «не знає» (Mikl. EW 214; Fraenkel JF 41, 411; Mikkola Ursl. Gr. III 19); вважається також ступенем подовження заперечної частки *не-* (Brugmann Grundriss II 3, 976; Trautmann 194; Vondrák II 345). — Фасмер III 59—60; Преобр. I 620—621; ESSJ Sl. gr. II 475—476.

[**нібѣзда**] «несподівано, раптово» Ж; — неясне.

нібі СУМ, Бі, [нѣбі] «ніби» Ж, [ніб] «тс.», [нібо] «тобто» МСБГ; — р. [нибы] «ніби» (з укр.), бр. *нібы* «тс.»; — псл. [ni by], що складається з заперечної частки *pi* в порівняльній функції («немов, як») і *by* — первісно форми 2—3 ос. одн. аориста від дієслова *byti* «бути». — ІУМ Морфологія 479; ЭСБМ 8, 24; Brückner 359; SW III 249; ESSJ Sl. gr. II 487—488. — Див. ще **бути¹**, **ни¹**.

[**нів**] «молодик, новий місяць», [нив] «тс.» Ж; — др. *новъ*, п. *pów*, ч. слц. *пов* «тс.»; — псл. *повъ* «молодик, новий місяць», утворене від прикметника *повъ* «новий» у виразі *повъ тѣсѣсь* «новий місяць»; пор. др. *новъ*

(новий) мѣсяць, п. ст. pow miesiac, ч. ст. pov mesiac «тс.» — Німчук 29; Brückner 366; Machek ESJC 402; Holub—Kop. 247. — Див. ще **новий**.

нівелювати, *нівелювальник*, *нівелір*; — р. *нівеліровать*, бр. *нівеліраваць*, п. *niwelować*, ч. *nivelizovat*, слц. *nivelizovat'*, болг. *нівелірам*, м. *нівеліра*, схв. *нівѣлисаџи*, *нівеліраџи*, слн. *nivelirati*; — запозичене з французької мови, можливо, через німецьку (н. *niwellieren* «нівелювати»); фр. *niveler* «нівелювати, вирівнювати за ватерпасом» утворене від ст. *nivel* «рівень, ватерпас», що виникло з нар.-лат. **libellus*, лат. *libella* «тс.», зменш. від *libra* «римський фунт; вага; рівень, ватерпас». — СІС² 581; Черных I 571; Фасмер III 72; St. wug. obcyh 512; Koraliński 670—671; Holub—Lyer 336; РЧДБЕ 416; Вуяклија 619; Dauzat 500—501; Klein 883, 886; Walde—Hofm. I 795—796. — Див. ще **лібра**.

[ніверити] «нівечити» Вел, **[зніверити]** «знікчемнити» Ж; — очевидно, пов'язане з п. **[нівега]** «велика ганчірка, онуча», **[ніверџа, ніверџа]** «тс.» неясного походження; пор. п. **[wyszedł na piwera, na piwery]** «згубив себе, зруйнувався». — SW III 395. — Пор. **поневеріяти**.

нівечити СУМ, Ж, **[нівечіти]** «псуватися» Ж, **[перенівець]** «знівечення» Пі; — бр. **[нівечыць]** «нівечити», *нявѣчыць*; — запозичення з польської мови; п. *piweszyc* «нівечити, руйнувати» (букв. «обертати в ніщо»), паралельне слц. *piwočit'* «нищити; псувати; руйнувати», утворене від ст. *piwesz* «в ніщо», яке складається з частки *pi* «ні», прийменника *we* «в» і займенника *sz* з псл. *śь* «що». — ЭСБМ 8, 60; Witkowski SOг 19/2, 210; Brückner 364; Machek ESJC 399. — Див. ще **ни¹**, **у¹**, **що**. — Пор. **внівѣць**.

нівор, *нівора*, *нівораши*, *ніворчук* — див. **невора**.

[ніворот] (у виразі **[ніворотом ити]** «занепадати; тинятися, блукати») Ж, **[ніворотом]** «шкереберть О;

безладно, безплідно, марно; безцільно, даремно МСБГ», **[неворот]** (у виразах **[йти неворотом]** «йти без опіки, без нагляду», **[неворотом піти]** «пропасти») О, **[ніворот]** (у виразі **[ніворотом ходити]** «тинятися, блукати») О, **[знівертувати]** «дуже сильно розірвати, розрити» Ж; — очевидно, пов'язане з **[неворотний]** «неповоротний» (див.).

нівроку, **[ніврочейку]** «нівроку» О; — п. **[нівроку]** «нівроку» (з укр.); — результат злиття заперечної частки *ні* та іменника *уроби* (*вробки*) (у формі род. в. одн.) «наслання хвороби поглядом». — Див. ще **ні³**, **ректі**.

нівхи (одн. *нівх, нівух*) (народність на Далекому Сході в Росії); — р. болг. *нивх*, бр. *ниух*, ч. слц. *Nivch*; — через російське посередництво запозичене з нівхської мови, в якій є самоназвою народу і буквально означає «людина» (первісно «тутешній, з мого села»). — УРЕ 10, 95; Панфилов Яз. нар. СССР V 408; Этнонимы 119—126.

[ніга] «розніженість, пестоші Ж; достаток, розкіш Бі», **[ніза]** «пестун, пестуха; білоручка» Ж, *ніжний СУМ*, Ж, *ніжіти СУМ*, Ж, *виніженочка* «виніжена дівчина», **[знігатися]** «утомитися, знесилитися», *зніжити, преніжний, розніжений*; — р. *нега* «достаток, розкіш; насолода; ніжність, пестоші», др. *нега* «радість; ласка», ч. *нега* «ніжність» (з рос.), слц. *нега*, вл. *нега* «тс.», болг. *нега* «солодка знемога» (з рос.), м. *нега* «догляд, турбота», схв. *нега* «догляд, піклування», слн. *нега* «тс.», стсл. *нега* «радість»; — псл. *нега*; — споріднене з лтс. *paigāt* «відчувати потребу, жадати»; ненадійними є дальші зіставлення (Потебня РФВ 4, 209; Mikl. EW 215) з дінд. *snīhyati* «робиться вологим, клейким», *snēhaḥ* «жир, гладкість», псл. *snēgъ* «сніг»; ще більший сумнів викликають зближення з лат. *pūgae* «дрібниці, нісенітниця» (Брандт РФВ 23, 90) або з гр. *νίω* «мию», дінд. *peṅkti* «мие, чис-

тять» (Matzenauer LF 11, 331). — Черных I 565; Фасмер III 56; Преобр. I 621; Skok II 529—530; Mühl.—Endz. II 689; Bezzenberger—Fick BB 6, 238; Meillet Etudes 255.

нігди, нігди, нікди — див. **нігда**.

нігіч — див. **гич**.

нігілізм, нігіліст, нігілістичний; — р. *нигилизм*, бр. *нігілізм*, п. вл. *nihilizm*, ч. *nihilismus*, слц. *nihilizmus*, болг. *нихилизъм*, м. *нихилизам*, схв. *нихилизам*, слн. *nihilizem*; — через російське посередництво запозичене з німецької або французької мови (*нігіліст* — з фр. *nihiliste*); нім. *Nihilismus* (фр. *nihilisme*) «нігілізм» утворено німецьким філософом Ф. Г. Якобі (1743—1819) від лат. *nihil* «ніщо, нічого», що виникло з *nihilum* (**nehilum*), яке утворилося із заперечної частки *ne* «не» і іменника *hilum* «дрібниця, крихта, малість», етимологічно не зовсім ясного, можливо, пов'язаного з *filum* «нитка», спорідненим з лит. *gýsla* «жила», псл. *žila* «тс.», укр. *жіла́*. — СІС² 581; Алексеев Сб. ОРЯС 1928, 101/3, 413—417; Козьмин ИАН ОЛЯ 1951/4, 378—385; Черных I 571—572; Фасмер III 73; Koraliński 668—669; РЧДБЕ 418; Вуяклија 621; Kluge—Mitzka 512; Dauzat 500; Klein 591, 731, 1047; Walde—Hofm. I 646—647.

[ніголов] «стрімголов» МСБГ; — неясне.

ніготь, [ніхоть] «ніготь» Ж, [*ногеть* Л, *ноготь* Ж, *нохатъ* Л, *нохоть* Л, *гніхість*] «тс.», *нігтістий*, [*занігтиця*] «нігтьовий налив» Ж, [*заногтиця*] «задирка», *піднігтьовій*; — р. *ноготь*, бр. *ногаць*, др. *ногъть* «ніготь; кіготь», *ноготь* «тс.», п. *poגיע* «ніготь», ст. *покієс*, ч. *pehet*, ст. *poHet*, слц. *pecht*, вл. *posć*, нл. *pokś*, полаб. *pūd'et* «тс.», болг. *нокът* «тс.; кіготь», м. *нокот*, схв. *нокат* «тс.», слн. *póht* «ніготь», стсл. *ногъть* «ніготь; кіготь»; — псл. *погъть/покъть* «ніготь, кіготь», пов'язане з *пога* «нога»; — споріднене з

лит. *pagùtis* «ніготь, кіготь», прус. *pagutis* «ніготь (на пальцях руки)», двн. *pagal* «ніготь», гот. *ganagljān* «прибивати цвяхами», дісл. *pagl* «ніготь», дірл. *ingen* «ніготь, кіготь», кімр. *ewin*, брет. *iwin*, лат. *unguis*, гр. *ὄνυξ* «тс.»; іє. **onogh-/ongh-/ngħ-* «ніготь, кіготь». — Rudn. II 859; Фасмер III 79—80; Черных I 575; Преобр. I 610; ЭСБМ 8, 39; Brüskner 365; Machek ESJC 394; Schuster-Sewc 1019; Младенов 359; Skok II 522—523; Bezlaj ESSJ II 226; Трубачев ВСЯ II 33; Критенко Вступ 542; Trautmann 192; Fraenkel 478—479; Mühl.—Endz. II 688; Kluge—Mitzka 501; Vries А.Е.В. 403—404; Walde—Hofm. II 818—819; Pokorny 780. — Див. ще **нога́**.

[ні-гү] (вигук, яким підганяють коней) Ж; — результат поєднання вигуків [*ні*], пов'язаного з [*ньо*] «но», і *гу* (оклик). — Див. ще **гу, но²**.

[нідра] (у виразі [*пійтій по нідрах*] «піти по нишпорках»); — неясне.

нідрó, нідриця — див. **надрó**.

ніж¹ «знаряддя, інструмент для різання», [*ниж*] «чересло» Л, [*ніжна́*] «ніж та інструмент на зразок шила в шкіряних піхвах, що чіпляються гуцлом до пояса Г; піхви, піхви для шаблі Ж», *ножар*, *ножарство* «ремесло ножаря» Куз, [*ножен*] «піхви» Ж, [*ноженя́*] «ножик» О, *ножиці*, [*ножі*] «шатківниця» ДзАтл I, [*ножо*] «тс.» тж, *ноживка*, [*ноживнік*] «піхви; ножар» Ж, [*ножні*] «ножиці для різання заліза», *ножовище*, [*ножовка*] «ноживка» О; — р. бр. болг. м. *нож*, др. *ножь*, п. *póž*, ч. *půž*, слц. *pōž*, вл. *pōž*, нл. *pož*, полаб. *pūz*, схв. *нож*, слн. *pōž*, стсл. *ножь*; — псл. *пожь* «ніж», пов'язане чергуванням голосних з *pizati* «низати, проколювати», *pъziti* (пор. р. *вонзіть* «устромити»); зіставляється також (Трубачев ВСЯ II 33) з псл. *погъть* «ніготь», лит. *pagà* «копито», нвн. *Nagel* «ніготь; цвях». — Rudn. II 859; Фасмер III 80; Черных I 575—576; Преобр. I 610—611; ЭСБМ 8, 39—40; Трубачев Рем. терминолог. 155—156; Holub—Kop. 248; Bezlaj ESSJ II 229;

Fortunatov AfSIPh 11, 569; Trautmann 200; Meillet MSL 14, 339—340. — Див. ще **низати**. — Пор. **заноза, проноза**.

[**ніж**²] (бот.) «півники, Iris L.» МСБГ; — результат перенесення назви *ніж* «знаряддя, інструмент для різання», зумовленого мечоподібною формою листя ірису. — Див. ще **ніж**¹.

ніж³ (спол.), [*неж, неже, ніжже* О, *ніжи*] «тс.», [*ниже*] «поки» О, [*ніж*] «тс.» О; — р. [*неже*] «ніж, як, замість того щоб», бр. *ніж* «ніж», др. *неже*, п. *piž*, ст. *piže*, ч. слц. *pež*, нл. *pjež*, *piž*, схв. *něgo* «тс.», слн. *pégo* «ніж; але», стсл. *неже* «ніж»; — псл. *пеже* «ніж» (укр. *неже* > *неж* > *ніж*), утворене з *пе* «як, ніж» (очевидно, тотожного із заперечною часткою *пе*), спорідненого з дінд. *па* «як, наче», лит. *pè* «ніж», *pegù*, *pegì*, *peì*, лтс. *пе* «тс.», та підсилювальної частки *же* «же». — Фасмер III 52—53, 59; Преобр. I 596—597; ЭСБМ 8, 26; Machek ESJC 398; Schuster-Sewc 1017; Bezlaj ESSJ II 218; ESSJ Sl. gr. II 455—462; Fraenkel 489. — Див. ще **не, же**¹.

[**ніжаден**] «жоден» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [*piżaden*] «жоден, ні один, ніхто», ст. *piżaden*, *piżadny* «тс.», як і ч. *pižádný* «ніякий, жоден, ні один», виникло, напевне, з **nižedny* (< псл. *niže jedьnъ*) «тс.». — Richhardt 115; Brückner 660. — Див. ще **жоден**.

ніже (спол., частка) «ні, ані»; — р. *ніже* «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *ниже* «тс.» складається з *ни* «ні», якому відповідає укр. [*ни*] «ні», і підсилювальної частки *же* «же». — Преобр. I 605. — Див. ще **же**¹, **ни**¹. — Пор. **ні**³.

[**ніже-ні**] «аж ніяк»; — результат поєднання синонімічних часток *ніже* «ні» і *ні*. — Див. ще **ні**³, **ніже**.

[**ніжли**] «ніж»; — р. болг. *нежели*, бр. [*нижли*], др. *нежели*, п. *niželi* «ніж, як», *pižli* «тс.», ч. *pežli* «ніж; перш ніж, до того як», вл. нл. *pježli* «ніж», стсл. *неже ли* «тс.»; — псл. *пеже ли* «ніж», що

складається з *пеже* «ніж» і *ли*, якому відповідає укр. [*ли*] «чи». — Фасмер III 52—53; ЭСБМ 8, 26; Machek ESJC 398; Schuster-Sewc 1016—1017. — Див. ще **ли, ніж**³.

[**ніжник**] (бот.) «сонцесвіт ладанниковий, Helianthemum chamaecistus Mill.» Мак; — р. [*нежник*] «тс.»; — не зовсім ясно; очевидно, результат видозміни назви [*нітник*] «тс.» (див.).

ніза — див. **ніга**.

[**нізац**] «за ніщо» Ж; — запозичення з польської мови; п. ст. *piżac* «за ніщо» є результатом злиття *пі* «ні», *за* «за» і *со* «що». — SW III 396. — Див. ще **за**¹, **ні**³, **що**. — Пор. **нінац**.

ніздрá, нiздря́ — див. **міздря́**.

ніздря, [*гніздря́*] «ніздря» Г 1927, *ніздріна* «пустота в цеглі», [*ніздро*] «ніздря» ВеБ, [*ноздри*] «ніздрі» ВеЛ, [*нуздрі*] «тс.» ВеУг, [*ноздрáч*] «камінь-черепашик» Дз, [*ноздрéй*] «чоловік з великими ніздрями» ЛексПол, [*ніздрáтий*] «ніздрюватий, пористий; з великими ніздрями» Она, [*ніздрувáтий*] «ніздрюватий, пористий», *ніздрювáтий, нiздряній, нiздря́стий, [ноздровій]* «носовий» Ж, [*ноздрювáтий*] «пористий» Ж, [*ноздря́тий*] «ніздрюватий, пористий»; — р. *ноздря́*, бр. болг. м. *ноздра*, др. *ноздря*, п. *pozdrze* (мн.), ч. слц. *pozdra*, вл. *pózdra*, схв. *нѡздра, нѡздрва*, слн. *pozdrív*, стсл. *ноздра*; — псл. *pozdr(j)a* (**nozdrja*?) «ніздря», пов'язане в не зовсім ясний спосіб з *позь* «ніс»; — припускається давнє утворення з суфіксом іє. -*dhro-* (Шахматов ИОРЯС 17/1, 282; Brugmann IF 18, 437—438) або іє. -*г-*, як і в лит. *pasraĩ* «паша», снн. *pöster* «ніздря», нн. *püster* «тс.» (Преобр. I 613; Brückner 367; Holub—Kop. 247; Младенов 359; Skok II 524—525; Stang 39; Trautmann 193—194; Pedersen IF 5, 69; Bezenberger BB 1, 341; Zupitza KZ 37, 397; Holthausen KZ 69, 167; Kluge—Mitzka 517); тлумачиться ще (Трубачев Этимология 1970, 14—17; Machek ESJC 402) як складне утворення іє. **nos-srĩ* або **nos-ri(n)-*, у якому дру-

гий компонент відповідає гр. *ρίς, ῥίνος* «ніздрі»; виводиться також (Фасмер III 80—81; Vaillant RÉS 12, 89; Мейе ОЯ 111) з основ псл. *posь* і *dьrati* «дерти»; припущення (Vaillant RÉS 15, 237) про запозичення з литовської мови необгрунтоване. — Фасмер—Трубачев III 80—81; Черных I 576; ЭСБМ 8, 40; Bezlaĵ ESSJ II 228—229. — Див. ще **ніс**.

[нізіне] «вид гуцульської вишивки»; — неясне; можливо, пов'язане з *низ* (пор. *низь* «спосіб вишивання (спіднизу)», *[нізья]* «тс.»).

[нізка] «м'якуш у гарбузі; шар, що міститься безпосередньо під корою дерева»; — результат фонетичної видозміни назви *[мізка]* «м'якуш усередині гарбуза», *м'язга* «подрібнена плодоча м'якоть» (див.).

нізчіймний «зварений без приправи, пісний», *[нищіймни]* «пісний, не м'ясний» Л, *[нізчёмний]* «пустий» Бі, *[нізчіймниця]* «нестача харчів» Бі; — р. *[нисчіймница]* «обід без усякого приварку; нужда, голод; погана їжа, погано приправлена їжа», бр. *нищчіймны* «пісний; пустий», *нищчіймница* «пісна їжа; пісні дні», п. *[niszczymny]* «пісний, не приправлений», *[niszczemny]* «тс.»; — похідне утворення від виразу *ні з чим*. — ЭСБМ 8, 37. — Див. ще **зі¹**, **ні³**, **що**.

ній — див. **ним**.

Ніка (жіноче ім'я); — р. болг. *Ніка*, бр. *Ніка*, ч. слц. *Niké*; — запозичення з грецької мови; гр. *Νίκη* (жіноче ім'я; Ніка, богиня перемоги) походить від *νίκη* [*віка*] «перемога», що не має надійної етимології; можливо, пов'язане з *νεῖκος* «суперечка, сварка; ненависть, ворожнеча; битва, бій», *νεῖκος, νεῖκειω* «сварю, сварюся; обвинувачую» і споріднене з лит. *ar-pinkù*, *ar-pikti* «оточити; напасти з усіх боків», лтс. *pikns* «злий, лютий». — Вл. імена 147; Петровский 165; Спр. личн. имен 513; Frisk II 320—321. — Пор. **Микіта**, **Мікола**, **Ніка́ндр**, **Нікіфор**, **Нікін**, **Нікодім**.

ніка́ндра (бот.) «*Nicandra Adans.*»; — р. *ніка́ндра*, бр. *ніка́ндра*, п. *nikandra*; — назва за ім'ям грецького поета, графіста і лікаря Нікандра (гр. *Νικάνδρος*, II ст. до н. е.). — SW III 390; Симонович 317; NSD 1672. — Див. ще **Ніка́ндр**.

нікель, *нікелін*, *нікелюва́льник*, *нікелюва́льний*, *нікелюва́ти*; — р. *нікель*, бр. *нікель*, п. *nikiel*, ч. *nikl*, слц. *nikel*, болг. м. *нікел*, схв. *нікал*, *нікл*, слн. *ńikelj*; — запозичення з німецької мови; нім. *Nickel* «нікель» походить від шв. *nickel*, що є скороченою формою, введеною в ужиток шведським мінералогом А. Кронштедтом, від *kopparnickel* «тс.», кальки нім. *Kupfernickel* «червоний нікелевий колчедан», букв. «мідний (гном) Нікель», у якому компонент *-nickel* є зменшувальною формою від *Nikolaus*, імені одного з гномів, підземних «духів-карликів». — СІС² 582; Коваль 168; Волков 24; Rudn. II 859; Фигуровский 95—96; Черных I 573; Фасмер III 74; ЭСБМ 8, 28; Kopaliński 669; РЧДБЕ 417; Bezlaĵ ESSJ II 223; Kluge—Mitzka 510; Hellqvist 696; Falk—Torp 766, 767; Klein 1045.

[нікім] «поки» ВеБ, *[нічійм]* «тс.» О; — п. *[nikim]* «тс.»; — результат злиття частки *пі* «ні» і займенникової форми *ким* (ор. в. одн. від ст. *кыи* «який»). — SW III 391. — Див. ще **зі́ки**, **ні³**, **хто**.

нікотін; — р. болг. м. *нікотін*, бр. *нікацін*, п. *nikotyна*, ч. вл. *nikotin*, слц. слн. *ńikotín*, схв. *нікòтін*; — запозичення з французької мови; фр. *nicotine* «нікотин» утворене від *nicotiane* (бот.) «тютюн», нлат. (herba) *Nicotiana* «тс.» (букв. «трава Нікота»); рослина названа так за прізвиськом французького посла в Лісабоні Нікота (Nicot), який завіз тютюн з Індії до Франції (1560). — СІС² 582; Коваль 62; Черных I 573; Фасмер III 75; Kopaliński 669; Kluge—Mitzka 512; Klein 1045; Dauzat 500; Gamillscheg 647.

нікчёмний, *[некчёмний Ж, нікчёммен Ж]*, *нікчёма*, *нікчёмник*, *[нікчём-*

ниця] «непридатна річ, дрібниця; ні до чого не здатна жінка», *нікчёмство*, [нікчёмнити] «принижувати, псувати» Ж, [нікчёмнічити] «тс.» Ж, *нікчёмніти*; — р. *никчёмный* «нікчемний», бр. *нікчёмны* «нікчемний, непотрібний»; — запозичення з польської мови; п. *pićszemny* «негідний, низький, підлий; [не придатний ні до чого]» виникло на ґрунті виразу пі k(u) szemu (godny) «ні до чого (не придатний)», що складається з частки пі «ні», прийменника k(u) «до» і форми дав. в. одн. займенника со «що». — Кобилянський УМЛШ 1978/9, 79—80; ЭСБМ 8, 29; Witkowski SOГ XIX/2, 209; Brückner 359; Machek ESJC 399. — Див. ще **к**, **ни**¹, **ні**³, **що**.

Ніла (жіноче ім'я); — р. *Ніла*, бр. *Ніла*; — очевидно, результат скорочення імен *Неоніла*, *Леоніла*; у російській мові пов'язується також (Петровский 167) з чоловічим ім'ям *Нил*. — Вл. імена 147; Спр. личн. імен 518. — Див. ще **Неоніла**.

нільга — див. **нєльга**¹.

[нім¹] «поки»; — бр. [нім] «перш ніж»; — запозичення з польської мови; п. *niem* «поки, перш ніж, перед тим як» виникло з ст. *im* «тс.», що за походженням є формою місц. в. одн. від займенника *on* «він». — Richhardt 83; ЭСБМ 8, 29—30; Булыка 218; Brückner 204—205, 364. — Див. ще **його**, **нім**.

нім² — див. **нім**.

німб «сяйво над зображенням голови святого», *німбус*; — р. *німб*, бр. *німб*, п. *niem(us)*, ч. слц. вл. *niembus*, болг. *німб(ус)*, схв. *німб(ус)*, слн. *niem(us)*; — запозичення з латинської мови; лат. *niembus* (< *nemphos) «хмара, туман; дощова хмара» пов'язане з *nebula* «туман» і споріднене з пехл. *niem* «роса, туман», пат «тс.», перс. *niem* «вологий, вологість», дінд. *niem* «туман, хмара, небо», псл. *niem*, укр. *небо*. — SIC² 582; Черных I 573; Koraliński 669—670; РЧДБЕ 492; Вуяклија 620; Walde—Hofm. II 168—169; Klein 1048. — Див. ще **небо**.

німець¹ «людина німецької національності; [будь-який іноземець із Західної Європи, який не знає слов'янських мов Бі]», *німак* «німець», *Німеччина*, [Німещина] «Німеччина», *німка*, *німкєня*, [німкїня] «німкєня» Ж, *німота* «німці» (зб.), [німча] «маленький німець», *німчурá* СУМ, Ж, *німчай* «німець», *німчак*, *німчїн* «тс.», [німченя] «німецька дитина», [німчити] «онімечувати», [недóнімок] «напівнімець» Ж, *онімечити*, [перенімечитися] «онімечитися», *понімечити*; — р. бр. болг. *німец* «німець», др. *німьць* «людина, що говорить невиразно, незрозуміло; іноземець; німець», п. *Niemiec* «німець», ч. *Němec*, слц. *Nemec*, вл. *Němc*, нл. *Nimc*, *Němc*, схв. *Немац*, слн. *Němec*, стсл. *німьць* «тс.»; — псл. *нітьсь* «чужоземець» (букв. «той, хто говорить незрозумілою мовою»), утворене від *ніть* «який заїкається, який говорить невиразно, незрозуміло, німий»; помилковим з фонетичних і з географічних міркувань є виведення (Sachmatov AfSlPh 33, 82—83; Белич ИОРЯС 8/2, 388; Миккола РФВ 48, 270—271) від *Nemetes*, назви одного германського племені; не можна прийняти також гіпотезу (Ильинский ИОРЯС 24/1, 148—149) про первісне значення слова «кочівник, пастух» і спорідненість його з гр. *νέμω* «пасти худобу, займатися скотарством», *νομός* «скотар, пастух, кочівник», *νέμος* «пасовисько; ліс», лат. *nemus* «ліс». — Фасмер III 62; Булаховський Вибр. пр. III 361; Преобр. I 622—623; ЭСБМ 8, 4; Brückner 360, 681; Machek ESJC 395; Schuster-Sewc 998—999; Младенов 362; Skok II 516—517; Bezlej ESSJ II 219; Mikl. EW 215; Ułaszyn ZfSlPh 6, 368—372. — Див. ще **німий**.

[німець²] «вид дитячої гри»; — п. [німієс] «вид гри в м'яча»; — очевидно, результат перенесення назви *німець* як етноніма; мотивація перенесення неясна. — SW III 291. — Див. ще **німець**¹.

німії, [німєнький] «трохи німії, заїкуватий» Ж, німóтний, [німувáтий] «заїкуватий; мовчазний», [німáк] «німії» Ж, [німáн] «тс.» Ж, [німаня] «німа» Пі, [німєнь] «німії» Пі, німинá «безсловесна істота, тварина; [худоба Досл. і мат. IV]», [німіна] «худоба» ВеЛ, німóтá, [німтýр] «німа людина», німтурá «тс.», [нємтур] «німа людина, мовчун Ме; недорікуватий Па», німчáк «німа людина», німіти, [німотіти] «німувати» Ж, німóтствува-ти, німувáти, [німко] «мовчки» ВеУг, [німно рóбиться комýсь] «хтось стає соромливим, розстроєним» Ж, [оніміти] «зробити німим» Ж, оніміти, [пóнімо] «потай» Нед, [унімáти] «німіти» Нед; — р. немóй «німії», бр. нямы «тс.», др. нѣмыи «німії; який говорить невиразно, незрозуміло», п. піету «німії», ч. пєту́, слц. пєту́, вл. пѣту, нл. піту, пѣту, болг. ням, м. нем, схв. нѣм, слн. пѣт, стсл. нѣмъ «тс.»; — псл. пѣтъ «який заїкається, який говорить невиразно, незрозуміло; німії» з давнішого *тѣтъ «який заїкається, який говорить невиразно», очевидно, спорідненого з лтс. тѣтс «німії», тєтєгіс «заїка», тѣтүліс «тс.», хет. тєтá «говорити»; очевидно, іє. *тєт-, звуконаслідувальне, як нвн. титтєлп «невиразно говорити, мимрити», англ. титтлє «тс.», укр. мїмрити, р. мям-литъ «мимрити», п. [момотáс] «незрозуміло говорити, белькотати», [тáмотáс] «тс.», ч. титлат «бурчати», схв. мїмлати, мїмляти «бурмотати», слн. тóтлјáті «бурмотати, бурчати»; припускається також (Гамкрелідзе—Іванов 472—473) іє. *пѣ-тп-, букв. «не говорячий», утворене з частки пє «не» і основи *тєп-/тп- «думати, говорити»; помилковими є зіставлення з двн. пєітáп «говорити» (Wiedemann ВВ 28, 54—55) або з дангл. бєпєтáп «обієрати» (припускається первісне значення «позбавлений (мови)» (Neisser ВВ 30, 303), як і виведення з пѣ- і -ьтъ (Миккола РФВ 48, 270). — Черных I 568—569; Фасмер III 63; Горяев 232;

ЭСБМ 8, 69; Machek ESJČ 395; Schuster-Sewc 999; Skok II 516; Bezljaj ESSJ II 219; Mikl. EW 215; Mühl.—Endz. II 615; Grünenthal AfSlPh 39, 290—291; Petersson Vgl. sl. Wortst. 50; Kluge—Mitzka 492; Klein 1014.

[німіна] (бот.) «вороняче око звичайне, Paris quadrifolia L. ВеНЗн; жостір ламкий, Rhamnus frangula L. ВеЛ», [німіна] «жостір ламкий» ВеЛ; — похідне утворення від німії; назва зумовлена отруйними властивостями воронячого ока; на жостір ламкий назва перенесена з воронячого ока за спільною ознакою обох рослин — чорними ягодами. — Див. ще німії. — Пор. німіця.

[німіця] (бот.) «дурман звичайний, Datura stramonium L.; беладона лікарська, Atropa belladonna L. Мак; блекота, Hyoscyamus L. Мак; скополія карніолійська, Scopolia carniolica Jacq. Мак», [німиця лісна] «льонок звичайний, Linaria vulgaris Mill.» Мак; — ч. [пєтпїса] «беладона», [пїппїса] «тс.»; — похідне утворення від німії; назва зумовлена отруйними властивостями рослин (деякі з них, зокрема, викликають розлад мови); пор. назву блєкотá (бот.), пов'язану з блєкотáти «белькотіти, невиразно говорити». — Німчук 286; Machek Jm. rostl. 205. — Див. ще німії. — Пор. німіна.

[німра] «який говорить невиразно, незрозуміло; який не дивиться у вічі, з опущеними очима» Ж, [німравий] «тс.» Ж, [німрати] «говорити невиразно, незрозуміло, мимрити» Ж; — очевидно, утворене за зразком іменників типу [мімра] «той, що говорить невиразно, незрозуміло» від німії з уже втраченим значенням «який говорить невиразно, незрозуміло»; може бути й результатом контамінації слів [мімра] «той, що говорить невиразно, незрозуміло» і німії; у формальному відношенні близьке до п. [пїєтга] «німка; бридка, незграбна, нерозторопна жінка», пїєтгáва «розтелепа, мамула», пїєтгáву «незграбний, повільний, нерозторопний»,

ч. *пімга* «повільна людина, копун», *пімгаву́* «повільний, марудний», *пімрат се* «повільно робити, копатися, возитися».

німфа «у грецькій міфології — божество у вигляді жінки, яке уособлює явища і сили природи»; — р. болг. м. *німфа*, бр. *німфа*; п. *пімфа*, ч. слц. *вл. пумфа*, схв. *німфа*, слн. *пімфа*; — запозичення з грецької мови; гр. *νύμφη* «наречена; молода дружина; молода жінка; німфа» споріднене з лат. *pūbo*, -ege «закутуватися в покривало (про наречену в день весілля), виходити заміж», др. *снубити* «звідникувати», слн. *snūbiti* «свататися», укр. [*дівоснуб*] «сват; назва обряду сватання в деяких місцевостях». — СІС² 582; Черных I 573; Koraliński 670; Holub—Lyer 338; Младенов 358; Вуяклија 620; Frisk II 325—326; Walde—Hofm. II 183—184; Klein 1064. — Див. ще **дівоснуб**.

Німфодора (жіноче ім'я), *Німфа*, *Дора*, ст. *Нимфодора* «невѣстный дар» (1627); — р. *Нимфодора*, бр. *Німфадора*, болг. *Нимфодора*, *Нимфидора*; — запозичення з грецької мови; гр. *Νυμφόδωρα* утворене від *νύμφη* «наречена; молода дружина; молода жінка; німфа» та *δώρον* «подарунок, дар», спорідненого з вірм. *tur* «дар», псл. *darъ*, укр. *дар*. — Вл. імена 147; Беринда 224; Петровский 167; Спр. личн. имен 513; Илчев 360; Frisk I 430. — Див. ще **дати**, **німфа**.

німфоманія «хворобливо підвищений статевий потяг у жінок», *німфоманка*; — р. болг. *нимфоманія*, бр. *німфаманія*, п. *пімфоманіа*, ч. *пумфоманіе*, слц. *пумфоманіа*, м. *нимфоманія*, схв. *нимфоманія*, слн. *пімфоманія*; — через західноєвропейські мови (нім. *Nimphomanie*, фр. *пумрфоманіе*, англ. *пумрфоманіа*) запозичено з новолатинської наукової мови; нлат. *пумрфоманіа* утворене з *νύμφη* «наречена; молода дружина; молода жінка; німфа» та *μανία* «божевілля, безумство». — СІС 1951, 451; Koraliński 670; РЧДБЕ 492; Вуяклија 620; Klein 1064. — Див. ще **манія¹**, **німфа**.

Ніна (жіноче ім'я); — р. болг. *Ніна*, бр. *Ніна*, ч. слц. *Ніпа* (з р.); — загальноприйнятого пояснення не має; вважається грузинським іменем, утвореним від гр. *Νίνοϛ* «Нін» (ім'я засновника Ассирійської держави і назва столиці Ассирії) (Вл. імена 147; Петровский 167; Constantinescu 119); виводиться також від гр. *Νίνα*, яке могло бути пов'язане з *Νίνοϛ* або з'явилося як демінутив до жіночого імені *Ἰωαννίνα* (Спр. личн. имен 513; Илчев 360).

[нінац] «ледащо» Ж; — запозичення з польської мови; п. [*пінас*] «ні на що, ні до чого» утворене з пі «ні», па «на» і со «що». — SW III 392. — Див. ще **на¹**, **ні³**, **що**. — Пор. **нізац**, **нінащо**.

[нінащо] «ледащо» Ж; — результат злиття виразу *ні на що*, власне «ні на що не здатний, ні до чого не придатний». — Див. ще **на¹**, **ні²**, **що**.

Нінель (жіноче ім'я), *Неля*; — р. *Нинель*, бр. *Нінель*, болг. *Нинел*; — результат зворотного читання прізвища *Ленін*. — Вл. імена 147; Петровский 167; Спр. личн. имен 513; Илчев 361. — Див. ще **Леніна**.

ніобій «метал сіро-білого кольору»; — р. болг. *ниобий*, бр. *ніобій*, п. ч. *піоб*, слц. *піоб*, схв. *ніобіјум*, слн. *піобіј*; — запозичення з новолатинської наукової мови; нлат. *піобіум* утворено в 1844 р. німецьким хіміком Г. Розе (H. Rose) від імені міфічної дочки Тантала Ніоби (гр. *Νιόβη*); назва була зумовлена тим, що за своїми властивостями ніобій має багато спільного з металом танталом. — СІС² 582; Волков 41—42; Фигуровский 96—97; Koraliński 670; Klein 1049.

ніор, *ніора*, *нібри*, *нібрка* — див. **невіора**.

ніпель «металева трубка для герметичного з'єднання трубопроводів, шлангів та ін.»; — р. *ніппель*, бр. *ніпель*, ч. *піпел*, слц. *піпел*, болг. *ніпел*; — запозичення з англійської мови; англ. *pipple* «ніпель». виникло з колишнього *peble* (букв. «маленький виступ»),

зменш. від *peb* (сангл. *pebbe* < дангл. *pebb*) «дзьоб, ніс; кінчик», спорідненого з дісл. *pef* «дзьоб, ніс», двн. *snabul*, нвн. *Schnabel* «тс.», дфриз. *snavel* «рот». — СІС² 582; РЧДБЕ 492; Klein 1033, 1049; Kluge—Mitzka 667.

[ніпрох] «щось жалюгідне, нікчемне» Ж; — неясне.

[нір] «низ, рівнина, болотиста рівнина; трясовина» ВеУг; — запозичення з угорської мови; уг. *nyir* «рівнина; березовий ліс, березняк» споріднене з манс. *pijir* «паросток, гілка», хант. *pijer* «тс.». — ВеУг 239; Чопей 219; MNTESz II 1047; Bárczi 218.

[ніраз] «чорт» Ж, **[ніразénник, ніразчійк]** «тс.» Ж; — неясне; можливо, утворене як табуїстична назва від *раз*.

нірвана «за уявленнями буддистів — блаженний стан спокою людської душі»; — р. болг. *нирвана*, бр. *нірвана*, п. *niwana*, ч. слц. слн. *niwána*, схв. *нирвана, нирвана*; — запозичення з давньоіндійської мови; дінд. *niwānaḥ*, букв. «згасання, затухання, зникнення» утворене з префікса *ni-*, *pi-* «назовні, геть», спорідненого з ав. *piš-* «тс.» (можливо, пов'язаного з укр. *ніщий*) і дієслова *vāti* «віє», спорідненого з ав. *vāiti* «тс.», гот. *waijan* «віяти», псл. *vējati*, укр. *віяти*. — СІС² 582; Kopaliński 670; Holub—Lyer 335; Klein 1049. — Див. ще **віяти**.

нірка¹ — див. **нірók**.

нірка² — див. **нóрка**.

нірка³ — див. **невóра**.

[нірвати] «перемогти, подужати» ЕЗб 25, **[нярувати]** «виграти» ВеУг; — запозичення з угорської мови; уг. *nyer* «виграти; одержати перемогу, взяти гору», очевидно, споріднене з манс. *pijir* «рвати», хант. *pijer* «тс.». — ЕЗб 25, 242; MNTESz II 1042; Bárczi 218.

ніс, **[ніскій]** «носки взуття; носки ніг» Ж, **[нос]** «загнута частина полотна коси» ЛексПол, **[носавкій]** «ніздрі» ВеНЗн, **[носай]** «жук довгоносик», **[носак]** «носок чобота; удар по носі», **[носаль]** «жук довгоносик; молоток з довгим кінцем», **[носальки]** «ніздрі» ВеЛ,

[носатізна] «сап», **[носатіна]** «тс.» Куз, **носатка** (заст.) «посудина з довгим носиком; міра ємкості в 3 і більше відра; чайник», **носач** «чоловік з великим носом; (зоол.) носата мавпа», **носик** «виступ у посудині, через який виливається рідина; вужчий кінець яйця Ж», **[носівка]** «хусточка до носа», **[носкій]** (вид гри), **носовік**, **[носульки]** «ніздрі» ВеЛ, **[носута]** «чорна вівця з білим носом» ВеНЗн, **[носюра]** (збільш.), **[носюта]** (назва вівці) Доп. УЖДУ 4, **[нося]** (дит.) «ніс», **[носяка]** (збільш.), **[носяра]** (збільш.) (Ме), **носатий** «з великим носом; [хворий на сап]», **[безносько]** «безноса людина», **безносий**, **[зносатіти]** «захворіти сапом», **[заніскуватий]** «гостроносий» Г (1927), **[нанісник]** «ремінь кінської вуздечки, що проходить над ніздрями коня» Корз, **надперенісся**, **перенісся**, **[переносе]** «перенісся» Нед, **[переносиця, переносє]** «тс.» Нед; — р. бр. болг. м. *нос*, др. *носъ*, п. ч. слц. нл. *pos*, вл. *pós*, полаб. *pös*, схв. *nös*, слн. *pós*, стсл. **носъ**; — псл. *posъ*; — споріднене з прус. *pozu* «ніс», лит. *pósis* «тс.», лтс. *pāss* «ніздря», дінд. *pāsā* (дв.) «ніс», дперс. ав. *pāh-* «тс.», лат. *pāris* (< **pāsis*) «ніздря», *pāsus* «ніс», двн. *pasa*, дісл. *pqs*, дангл. *posu* «тс.», дшв. норв. *pös* «морда, рило»; іє. **pās-* «ніс». — Rudn. II 860; Фасмер III 84—85; Черных I 578; Преобр. I 613; ЭСБМ 8, 42; Machek ESJC 401; Schuster-Sewc 1022; Младенов 360; Skok II 524—525; Bezlaĵ ESSJ II 228; Крищенко Вступ 507, 542; Mikl. EW 217; Trautmann 193; Mühl.—Endz. II 701; Meillet Études 206; Mayrhofer II 146; Walde—Hofm. II 143—144; Kluge—Mitzka 503—504; Гамкрелидзе—Иванов 814; Рокорну 755. — Пор. **носак, носар, носуха**.

нісенітниця, **[нісенітениця]** «нісенітниця» Бі, **[нітенисеніця]** «тс.» Бі, **нісенітний**; — р. **[нісенітниця]** «нісенітниця»; — похідне утворення від виразу *ні се ні те* (*ні те ні се*). — Див. ще **ні², сей, той**. — Пор. **абіщиця**.

Ністрат — див. **Євстрат**.

[ніт¹] «нема; ні», [ніту] «тс.» Пі, [нітити] «зрікатися, відмовлятися» Пі, [нітувати] «тс.» Пі, [ніткати] «говорити ніт, заперечувати, відмовляти» Ж; — р. *нет* «немає; ні», бр. [нет] «немає», др. *нѣтъ, нѣту*, п. ст. *niēt*, слц. *niēt* «тс.»; — результат злиття виразу **не є ту* (< псл. *ne je(st) tu*). — Shevelov ZfSlPh 27, 62; Фасмер III 67; Черных I 570; Преобр. I 218, 596; Соболевский Лекции 249; ЭСБМ 8, 17; Brückner 359; Тодоров Slavia 14, 519. — Див. ще **є, не, ту**.

[ніт²] «заклепка МСБГ; металевий цвях, що з'єднує два шматки металу», [ніют] «заклепка Ж; гвіздок, за допомогою якого скріплюється шина в колесі ЛЖит», [ніюта] «заклепка, спайка», [нітований] «скріпленій заклепками» МСБГ, [нітувати] «запаювати дірку в посудині МСБГ; з'єднувати приклепанним цвяхом; заковувати; спаювати» Пі, [нітувати] «заклепувати, спаювати»; — бр. *ніт* «болт», п. слц. *nit* «заклепка», ч. *nýt*, вл. *nyt*, *nita* «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. *Niet* «заклепка» споріднене з гол. *niēt* «тс.», двн. (bi)hniotan «прикріплювати», дісл. *hijōda* «бити, ударяти, клепати», гр. *κνύδος* «маленька колючка». — ЭСБМ 8, 31; Sl. wug. obcuch 511; Holub—Lyer 338; Schuster—Sewc 1030; Kluge—Mitzka 511—512.

ніт³ — див. **ніті²**.

нітітися «ніяковіти; непокоїтися СУМ; [шулитися, кулитисяГ; таїтися, підстерігати Ж]», [нітіться (сніг)] «тане» Ж, [нітитися] «підстерігати» О, *знітитися*; — р. [нітяться] «знищуватися, зникати» (з укр.); — похідне утворення від [ніт] «немає» (див.).

[нітка] (ент.) «нічний метелик (Phalaena); міль» Ж; — очевидно, пов'язане з *нѣтля* «тс.» (див.).

[нітник] (бот.) «сонцєвіт ладанниковий, *Helianthemum chamaecistus* Mill. (*Helianthemum vulgare* Gaer.)», [нітник] «тс.» Мак; — неясне. — Пор. **ніжник**.

нітрагін «бактеріальне добриво, виготовлене з культури бульбочкових бактерій», *нітрагінізація*; — р. болг. *нитрагін*, бр. *нітрагін*, ч. *nitragin*, слц. *nitragin*; — очевидно, утворене з нлат. *nitro(genium)* «азот», що має в своєму складі основу лат. *nitrum* «лужна сіль, натрій, сода», і неясного другого компонента, який виділяється у вигляді *gip-* і пов'язується з гр. *ύενοσ* «рід» (Sl. wug. obcuch 511) або у вигляді *agin-* і виводиться від гр. *ἄνω* «притягую, засвоюю» (CIC² 583). — Див. ще **ністрат**.

ністрат «сіль азотної кислоти», *нітрація*, *нітріт* «сіль азотистої кислоти»; — р. болг. *нитрат*, бр. *нітрат*, ч. слц. слн. *nitrat*, вл. *nitrat*, схв. *ніт-рāt*; — запозичення з французької мови; фр. *nitrate* «нітрат» (з 1787 р.) утворено від *nitre* (нлат. *nitrum*) «селітра», яке зводиться до лат. *nitrum* «природна лужна сіль, сода», що походить від гр. *νίτρον* «тс.». — CIC² 583; Kopaliński 670; Holub—Lyer 336; Klein 1049; ODEE 611; Dauzat 500; Walde—Hofm. II 171—172. — Див. ще **натрій**.

нітроглицерін «отруйна рідина, яку використовують при виробництві вибухових речовин і в медицині»; — р. болг. *нитроглицерін*, бр. *нітраглицерина*, п. *nitroglycerina*, ч. вл. *nitroglycerin*, слц. *nitroglycerin*, схв. *нітроглицерін*, слн. *nitroglycerin*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Nitroglycerin*, фр. *nitroglycerine*, англ. *nitroglycerin(e)* утворено з основ нлат. *nitrum* «селітра» і *Glycerin* (*glycerine*, *glycerin*) «глицерин». — CIC² 583; Черных I 573—574; Sl. wug. obcuch 511; Holub—Lyer 336; Klein 1050. — Див. ще **глицерін, ністрат**.

[ніхтонія] «підла, негідна жінка» Ж, [ніхтоліця] «нікчема, ледащо; повія» МСБГ, [ніхтолиця] «негідниця; нахабність» О, [нехтолиця] «тс.» О, [ніхтольний] «плюгавий, поганий» О; — похідні утворення від *ніхто* ([*ніхто, нехто*]). — Див. ще **ні-, хто**.

[ніч] «нічого Г; ніщо МСБГ; зовсім, абсолютно МСБГ», [ніцувати] «знищувати», [ніцовати] «зневажати, насміхатися» Пі; — бр. [ніц] «нічого», ст. *ниць* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. піс «ніщо, нічого», ст. пісо «тс.» утворене з пі «ні» і со «що». — Richhardt 83; ЭСБМ 8, 33; Булыка 218; Grückner 359; Verp. I 164. — Див. ще **нич, ні³, що**. — Пор. **нізац, нінац**.

[ніци] «короткозорий» Л; — фонетичний варіант до *ніций* «низький» (можливо, з бр. *ніцы* «понурий»); щодо семантики пор. *низькозорий* «короткозорий», *низькообкий*, [низький на бчі] «тс.» — Див. ще **ниць**. — Пор. **низькообкий**.

[ніцитися] «нітитися; удавати з себе бідного»; — похідне утворення від [ніц] «нічого», паралельне до *нітитися* від [ніт] «немає». — Див. ще **ніц**. — Пор. **нітїтїся**.

ніцувати — див. **ниць**.

ніч, [нічини] «сутінки» Пі, [нічка] «біс, що набирає вигляду жінки; кажан» Ж, *нічнийк* «джерело світла, що засвічується на ніч; той, хто діє вночі; нічний сторож Ж; нічний горщик Куз; (зоол.) жаба джерелянка, *Bombina* (*Bombinator igneus* Rösel.) ВеНЗн», [нічники] «нічні метелики» Ж, *нічніці* «безсоння СУМ; [нічні метелики Ж; вудочки, що ставляться на ніч ВеЗн; дівчата, що по смерті з'являються чоловікам Ко, Шух», *нічнийця* «(ент.) совка, *Noctua* L. СУМ; [сова, *Strix*; складна вудочка, яка ставиться на ніч Ж; один із злих духів (за віруванням гуцулів)], [ночини] «сутінки» Пі, *ночівля* СУМ, Ж, [ночівок] «нічліг» Ж, [ночнийк] «місяць; біс; нічний сторож біля табуна», [ночнийці] «безсоння», [ношніці, нашніці] «тс.» Л, [ночнийця] «кажан; казковий сліпий птах, якого водить мала пташка Г; сова Ж; нечиста сила, яка вночі винищує пташенят у гніздах і яєчка; людина, що не спить уночі; квіти, що розпускаються вночі ЛексПол», [ночувака] «коханка; блудна жінка ЛЧерк; нічліжник Куз»,

ночувальник «нічліжник», [ношніца] (ент.) «рогатий жук, *Lucanus cervus* L.» (активний і вночі) ЛЖит, [ношниця] «сова» Ж, [нічма] «уночі» Куз, *нічю*, [ніцька] (у виразі [ніч ніцьку] «всю ніч»), *нічний*, [нічнийий] «нічний» Ж, [нічитися] «темніти» Пі, [нічкувати] «ночувати Ж; працювати вночі МСБГ», *ночїти, ночувати, вночі, [зночі]* «звечора», [ночїчі] «нічні квіти (маріоли)» Ва, [поночєнький] «темний», *поночі, поночїти* «темніти ввечері», [півночі] «темно, поночі» ЛЖит, [позазночі] «позавчора», [позасночі] «минулої ночі; позавчора» Нед, ВеУг, [позанічний] «позавчорашній» Нед, [позаснічний] «тс.» ВеЗн, [прїпоноч] «на світанку, в присмерку» ЛексПол, [сночі] «учора ввечері», [сночі] «тс.», [снічний] «учорашній, з учорашнього вечора» Нед, [снішний] «тс.» Нед, *уніч, уночі, уночїшний* «нічний»; — р. др. *ночь*, бр. *ноч*, п. ч. слц. нл. пос, вл. *пос*, полаб. *пүс*, болг. *нощ*, м. *нок*, схв. *ноћ*, слн. *пос*, стсл. *ноштъ*; — псл. **нокъ* «ніч»; — споріднене з лит. *naktis*, лтс. *pakts*, прус. *naktin* (зн. в. одн.), дінд. *nák* «тс.», *naktih* (зн. в. мн.) «ночі», *naktam* «уночі», гр. *νύξ* «ніч», *νύκτωρ* «уночі», лат. *nox* «ніч», алб. *natë*, гот. *nahts*, двн. *naht*, нвн. *Nacht*, дангл. *neahht*, ніт, англ. *night*, дісл. *nātt*, *nōtt* «тс.», дірл. *in-nocht* «цієї ночі», кімр. *he-poid* «тс.», реу-*noeth* «кожної ночі», тох. А *n(a)ktim* «проти ночі», В *nekciye* «ввечері», хет. *nekut* «вечір»; іє. **nek^u-t*, **nok^u-t* «ніч»; зіставляється також (*Ondruš* Sl. Wortst. 121) з лит. *piáukti* «затягати хмарами, затемнювати». — Rudn. II 860; Фасмер III 86—87; Черных I 579—580; Преобр. I 614—615; ЭСБМ 8, 44—45; Славский ВЯ 1967/4, 56; Sławski JP 42/2, 86; Machek ESJČ 400—401; Holub—Kop. 246; Schuster-Šewc 1017—1018; Младенов 360; Skok II 522; Bezljaj ESSJ II 226; Кристенко Вступ 516, 550; Trautmann 193; Mühl.—Endz. II 690; Uhlenbeck 140; Mayrhofer II 122; Pedersen Kelt. Gr. I 123; Frisk II 327—328; Walde—Hofm. II

181—182; Kluge—Mitzka 500; Гамкредлидзе—Іванов 791—792; Іванов ВСЯ 2, 19; Pokorny 762—763.

[нічвїд] «(зоол.) кажан, *Vespertilio*; (орн.) дрімлюга, *Carpodacus europaeus* L. Ж; сова; людина, що волочиться ночами О», [нічвїдок] «кажан; дрімлюга» Ж, [нічновїд] «дрімлюга» ВеНЗн, [ничвїд] «кажан» НЗ УЖДУ 26/2, [ничвїть] «кажан; сова; людина, що волочиться ночами» О, [ничвїт, нечвїт] «тс.» О, [ночвїд] «кажан; дрімлюга» Ж, [ночовїд] «тс.» Ж, [мечвїд, мичвїд] «тс.» ВеБ; — складне утворення з основ *ніч* і *вїдїти* (букв. «той, що бачить уночі»; пор. [нічновїдний] «який бачить уночі» Ж, п. *posowidz* «той, що краще бачить у темряві, ніж при світлі»). — Німчук 202. — Див. ще **вид, ніч**.

[нічвїдний] «непривабливий, негарний», [нечвїдний] «тс.»; — очевидно, складне утворення з [ніч] «ніщо, нічого» і *вїдїти*. — Див. ще **вид, нич**. — Пор. **ничвїда**.

нічєв'я «нікчемність; бездіяльність», [нечїв'є] «несподіваність, раптовість» Бі, [з нечєв'я] «з нічого», [з нечєвля] «тс.», [зничєв'я] «несподівано», [зничєвья] «несподівано, раптово» Бі, **зничєв'я** «від нічого робити; здуру; несподівано; ні з того, ні з сього»; — р. [ничєвли] «непритомність, забуття», [нечївиль, нецївиль, нецєвельє, нечївєли] «тс.», бр. [нячївіль] «несподівана біда», [нічєвіль] «бідність, убогість», др. *нецєвєліє* «непритомність, забуття», *нецєвєніє* «тс.»; — не зовсім ясно; реконструюється псл. **nečevēpje*, *nečevēl* «безпам'ятність, непритомність» і пов'язується з дієсловом *чїти* (Меркулова Етимологія 1977, 88—92; Бі 244; Даль II 542); очевидно, помилкове пов'язання (Німчук Мовозн. 1971/3, 16) із займенником [нич] (др. *ничь*) «ніщо». — ЭСБМ 8, 80.

нічліг «зупинка на ніч; пасіння худоби вночі; місце для сну і відпочинку вночі», *нічлігї* «пасіння худоби вночі», [нічніг] «нічліг» Ж, [нічлігánt] «ніч-

ліжанин; людина, прислана на нічліг» О, *нічліжánїн*, *нічліжска*, *нічліжсник*, [нічліжня] «нічліжка» Куз, [нічлягán] «нічліжанин» МСБГ, [ночліг] «нічліг», [ночлігї] «пасіння худоби вночі; обряд смаження сала у чернігівському весільному ритуалі», [ночліжán] «той, хто ночує; ночувальник» Корз, [ночліжánїн] «нічліжанин», [ночліжсник] «нічліжсник; нічний пастух коней Корз», [ночляжєнік] «нічліжсник» Ж, *нічліжсний*, *нічлігувáти*, *нічліжсїти*, [ночлігувáти], [поночліжсник] «пастух, який нічлігує», [поночлежсник] «тс.» Пі; — р. *ночлєг*, бр. *начлєг*, др. *ночьлєг*, *ночьлѣг*, п. *posleg*, [posnig], ч. *posleh*, слц. *pos'ah*, вл. *počlěhwo*; — складне утворення з основ *ніч* (ст. *ночь*) і *лєжáти*; можливо, калька нім. *Nachtlager* «нічліг» (SW III 400; Holub—Kor. 246); викликає сумнів спроба пояснити др. *ночьлѣг* як результат видозміни *наслѣг* «нічліг» (від *слѣгати*) під впливом *ночевати* (Шмелев ЭИРЯ III 80—82). — Фасмер III 86; Черных I 579; ЭСБМ 7, 285; Brückner 365; Mashek ESJC 400. — Див. ще **лєжáти, ніч**.

[нічогїй] «поганенький; непоганний», *нічогєнький*, [занечогїлий] «такий, що прийшов до занепаду» Чаб; — бр. [нічогї] «поганний»; — похідне утворення від *нічогó* «непогано; так собі» (пор. р. *ничегó* «тс.», п. *niczego* «непогано», *niczegowaty* «нічогенький»). — ЭСБМ 8, 36. — Див. ще **ні³, чогó**.

[нічогїч] «(зовсім) нічого» Ж; — результат контамінації *нічогó* і [нігїч] «зовсім, нічого, ніскільки». — Див. ще **гич, ні³, чогó**.

ніша, [ніжа] «ніша» Куз; — р. болг. м. *ниша*, бр. *ниша*, п. *nisza*, схв. *ниша*, слн. *piša*; — запозичене з французької мови, можливо, через німецьку (нім. *Nische*); фр. *niche* «ніша; виїмка» пов'язане з дієсловом *nicheг* «гніздитися, вити гніздо»; що розвинулося з нар.-лат. **nīdicāge* «тс.», похідного від лат. *nīdus* «гніздо», спорідненого з дінд.

pīdāh, pīdām «місце відпочинку, стоянка, сітка», вірм. nist «становище, сидіння», ірл. net «гніздо», двн. nest «тс.», псл. gnězdo, укр. гніздó; фр. niche «ніша» виводиться також (Dauzat 499) від іт. nicchia «тс.» як запозичення. — СІС² 584; Черных I 574; Фасмер III 77; ЭСБМ 8, 36; Sl. yug. obcyh 511; РЧДБЕ 493; Gamillscheg 636; Kluge—Mitzka 512—513; Walde—Hofm. II 167. — Див. ще гніздó.

ніяко «ніяково», *ніяково*, [неяково] «ніяково» Ж, [ніякий] «нікчемний, непотрібний Ж; невихований, нерозумний, вайлуватий Ме», *ніяковий*, *ніяковіти*, [ніячити] «дуже лаяти» Ж, [поніячитися] «занепасти, погіршитися»; — бр. *ніякавата* «ніяково», п. піяко «тс.»; — складне утворення з *ні* і *яко* «як», *яковó* «тс.». — Див. ще **ні³**, **як²**.

[**ніякось**] «якоюсь мірою, особливо» Ж; — складне утворення з *ні* (колишньої неозначеної частки *нѣ*) і *якось*. — Див. ще **ні-**, **як²**, **якось**.

[**ннати**] «не знати» Ж; — результат стягнення виразу *не знати*. — Див. ще **знати**, **не**.

но¹ «але (спол.)», лишень (обмежувальна, видільна і спонукальна частка), *-но* (спонукальна частка), [*-ну*] «тс.»; — р. бр. діал. *но* «але», др. *но* «але; тільки», *нѣ* «тс.», п. вл. *по* (частка), слц. *по* «але», болг. м. *но*, схв. *но*, слн. *пò*, стсл. *нѣ* «тс.»; — псл. *пъ*, *по*, пов'язане з *повъ* «новий», *пупѣ* «нині, тепер», *і-по* «тільки, лише»; — споріднене з лит. лтс. *пù* «нині, тепер», гот. тох. *пи*, дінд. двн. свн. *пū*, *пи*, нвн. *пип*, ав. дангл. *пū*, англ. *pow*, лат. *пипс*, гр. *νύ*, *νύν*, хет. *пиwa*; іе. **пū* «тс.»; вважається також первісним індоєвропейським вигуком (Schuster-Sewc 1017); менш обґрунтованим є виведення (Meillet BSL 20, 91) з **nom* і пов'язання з лат. *пim* «(ще) тепер». — ІУМ Морфологія 453; Фасмер III 77; Черных I 574; Преобр. I 608; ЭСБМ 8, 38; Младенов 358; ESSJ Sl. gr. II 510—512; Vondrák II 470—471; Traut-

mann 201; Mühl.—Endz. II 752—753; Mayrhofer II 175; Pokorny 770. — Див. ще **ніні**, **новій**. — Пор. **інó**.

но² (вигук для підганання коней; [вигук для підганання корів Корз]), [*ньо*] (вигук для підганання коней), *нокати*, [*ньокати*] «нокати»; — р. бр. *но* (вигук для підганання коней); — очевидно, пов'язане з вигуком *ну*. — Преобр. I 617; ЭСБМ 8, 38. — Див. ще **ну¹**.

новатор, *новаторство* СУМ, Ж; — р. болг. м. *новатор*, бр. *наватор*, п. вл. *powator*, ч. слц. *novator*, схв. *новатор*, слн. *novator*; — запозичення з латинської мови; лат. *novator* «оновлювач» пов'язане з дієсловом *povo*, *-āge* «оновляти», похідним від *povus* «новий», спорідненого з дінд. *pávaḥ*, *pávuah*, ав. *pava-*, гр. *νέος*, гот. *piujis*, лит. *paūjas* «тс.», псл. *повъ*, укр. *новій*. — СІС² 584; Черных I 574—575; Kopaliński 678; Holub—Lyer 337; РЧДБЕ 494; Walde—Hofm. II 181. — Див. ще **новій**. — Пор. **новация**, **новела**, **новіця**.

новация «нововведення»; — р. болг. *новация*, бр. *навация*, п. *powacja*, ч. *novace*, слц. *novacia*, схв. *новация*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Novation*, фр. англ. *novation* походять від пізньолат. *novatiō* «оновлення», пов'язаного з дієсловом лат. *povo*, *-āge* «оновляти», похідним від *povus* «новий». — СІС² 584; Sl. yug. obcyh 516; РЧДБЕ 494; Walde—Hofm. II 181; Dauzat 504; Klein 1058. — Див. ще **новатор**, **новій**. — Пор. **новела**, **новіця**.

новела «невелике оповідання з несподіваним фіналом», *новеліст*, *новелістика*, *новелістичний*; — р. *новела*, бр. *навела*, п. вл. *powela*, ч. слц. *novela*, болг. м. *новела*, схв. *новела*, слн. *novéla*; — запозичення з італійської мови; іт. *povella* «новела, коротке оповідання» походить від лат. *povella*, наз. в. мн. с. р. прикметника *povellus* «новий», зменш. до *povus* «тс.». — СІС² 584; Черных I 575; Фасмер III 77—78; Kopaliński 678; Machek ESJC

402; Holub—Lyer 337; Младенов 359; Lampl Wien. sl. Jb. 20, 86, 95; Dauzat 504; Klein 1058; Mestica 1030. — Див. ще **новий**. — Пор. **новатор**, **новация**, **новіця**.

новий, [новінний] (у сполученні [н-не поле] «уперше зоране поле»), [новінний] «тс.» Ж, [новіський] «новісінський» МСБГ, новітній, [новотний] «нововведений, новий» О, **новак**, [новатинь] «паросток на старому дубовому дереві» Ж, **новачок**, **новізна** СУМ, Ж, [новік] «новий місяць, молодик Г; новачок, послушник Ж», **новіна** «нова звістка; нововведення; урожай нинішнього року; цілина; [недавня подія; новий одяг Г; поле, вперше засіяне після розкорчування лісу Корз; нове поселення Ж]», **новінка**, [новінкар] «охочий до розповсюдження новин Ж; газетяр О», [новинкі] «газета» ВеУг, [новитель] «новатор» Ж, [новіна] «уперше засіяне поле» ЛексПол, [невійне] «земля, не орана 5—6 років» О, [новота] «новина» ВеЛ, [новіти] «обновляти», **новіти**, **новішати**, **віднова**, **відновіти**, **ізнов**, **ізнову**, [ізнів] «знову», [знів] Ж, **знов**, [зновель Ж, зновоньку Ж], **зноу**, [зновусь ВеЗа] «тс.», **наново**, [напереднівці] «перед новим врожаєм» Корз, **онова**, **оновіти**, **обнова**, [обновець] «перший сніг», **обновитель**, **обновленство**, **обновник**, **обновіти**, [отнова] «обнова, обновлення» Бі, [піднова] «поновлення, підновлення, частковий ремонт» Нед, **підновіти**, [понів] «новий місяць» Нед, **понова** «нова вощина у вулику; [пороша Нед; слід на свіжому снігу]», [півновіни] «обновлення; храмове свято Нед», **півновка** «нова вощина у вулику», **півновіти**; — р. **новий**, бр. **новы**, др. **новъ**, **новыи**, п. вл. нл. **пову**, ч. слц. **пову́**, полаб. **піввѣ**, болг. м. **нов**, схв. **нов**, слн. **нов**, стсл. **новъ**; — псл. **повъ** «новий»; — споріднене з лит. **паўjas**, прус. **neuwenen**, дінд. **пáваһ**, **пáвуаһ**, ав. **пава-**, перс. **паи**, тох. А **пи**, В **пиwe**, хет. **пewa-**, гр. **νέος**; лат. **novus**, вірм. **пог**, гал. **novio-**, **pevio-**, дірл.

пiе, брет. **pewez**, гот. **piujis**, двн. днн. **piuwi**, нвн. **neu**, дангл. **piwe**, **peowe**, англ. **pew**, дфриз. **pie**, дат. шв. норв. **пу**; іе. ***peuos** «тс.», пов'язане з ***пiй**, ***пiй-п** «нині, тепер». — Rudn. II 861; Фасмер III 78; Черных I 575; Преобр. I 609; ЭСБМ 8, 38—39; Brückner 366—367; Machek ESJC 402; Schuster-Sewc 1023; Младенов 358—359; Skok II 525—526; Bezlaj ESSJ II 228; Trautmann 194; Mühl.—Endz. II 696; Uhlenbeck 144; Mayrhofer II 144; Frisk II 306; Walde—Hofm. II 181; Pedersen Kelt. Gr. I 55; Kluge—Mitzka 509; Klein 1044; Гамкрелидзе—Иванов 783; Pokorny 769. — Див. ще **ніні**.

[**новиня**] «новонароджений, маля» Ж, [**новинятко**] «тс.» Ж; — результат видозміни п. **piewinię** «дитя, немовля», **piewiniatko** «тс.», зближеного з **новий** (пор. **новонароджений**); п. **piewinię**, ст. **piewinnie** походить від **piewinny** «невинний», утвореного з **pie** «не» і **winny** «винний». — SW III 363. — Див. ще **віна**, **не**.

[**новіця**] «послушниця» Ж; — р. [**новіца**] «тс.», п. **powicjusz** «послушник», ст. **powic**, ч. слц. **powic** «тс.», **powicka** «послушниця», схв. **новіца** «молода монахиня (яка щойно вступила до монастиря)», слн. **повіс** «послушник»; — запозичення з латинської мови; лат. **powicius** «новий; нещодавно прибулий, новачок» утворене від **novus** «новий», спорідненого з псл. **повъ**, укр. **новий**. — Kopaliński 678; Machek ESJC 402; Holub—Lyer 337; Walde—Hofm. II 181; Klein 1058—1059. — Див. ще **новий**. — Пор. **новатор**, **новация**, **новела**.

новокаїн «препарат, який застосовується як знеболюючий і лікувальний засіб»; — р. болг. **новокаїн**, бр. **новакайн**, п. **powokaina**, ч. слц. **powokain**, схв. **новокаїн**, слн. **повокайн**; — торгова назва (англ. **Novocain**), утворена з основ **пово-** від лат. **novus** «новий» і (co)cain(e) «кокаїн», похідного від **coca** «кока». — СІС² 584; St. wug. **obcuch** 516; РЧДБЕ 494; Вуяклија 622; Klein 306, 1059. — Див. ще **кока**, **новий**.

[**новомлі́нка**] «рід горілки» (пор. «Новомлинка — води половинка, а коропська — суца» — Номис); — похідне утворення від назви села *Нові Млини* (Чернігівська обл.), недалеко від якого розташоване село Короп.

[**новота́р**] «новатор» Ж; — очевидно, запозичення з чеської і словацької мов; ч. *povotář* «любитель нововведень», слц. *povotár* «тс.; новатор», як і вл. *powotar* «новатор», нл. *powotařstwo* «пристрасть до нововведень», схв. *novotār* «новатор», утворені відповідно від іменників ч. слц. *povota* «нововведення; новизна», вл. нл. *powota*, схв. *novòta* «тс.». — Див. ще **новатор**, **новий**.

нога́, **ніжка**, [ніжа́та] «ніжки» О, [ніжча́та] «тс.» Ж, [но́зя] (дит.) «нога, ніжка», **ногави́ці** «суконні штани; нижні штани Ж; панчохи МСБГ», [ганави́ці] «шкіряні штани» Я, **ногави́ця** «холоша», [ногавичиня́та] «штанці» Пр. XI діал. н., [нога́вкі] «полотняні штани Г; верхні штани Ж», [на́гавки] «суконні штани», [но́жене́] (зб.) «пальці ноги» Ж, **ножі́сько**, [ніжні́й] «ножний» Ж, [но́жані́й] «ножний, який стосується ніг, який знаходиться на ногах», [но́жені́й, но́жині́й] «тс.», [но́жкові́й] (у сполученні [но́жкові́ пущення] «пущення перед масницею, коли їдять холодець із свинячих ніг»), **но́жні́й**, [ні́жкува́ти] «збиратися і топтати ногами землю» (про овець) Ж, **відно́га** «відгалуження (гори, стовбура, дороги)», [за́ніжка] «заднянога тварини» Ж, **збезно́жити, збезно́жити, обні́ж** «квітковий пилок, який бджоли на задніх ніжках переносять у вулик для виготовлення перги; [підні́жжя Ж]», **обні́жжя**, [обні́жка] «обніж» Ж, **обні́жки** «вовна низької якості, яку настригають з ніг, морди та хвоста вівці», [обні́жки] «вовна гіршої якості» Лекс-Пол, **обні́жок** «поперечка між ніжками стола, стільця», [обно́га] «гірський відріг, підні́жжя гори» Ж, [обно́ж] «обніж» Ник, **підні́жжя**, [підно́же] «підні́жжя» Нед, **підні́жка**, **підні́жок**, [під-

ножа́й] «педаль» Куз, [підно́жі] «підніжки в ткацькому верстаті» Ник, [підно́жичий] «підні́жний» Пі, [но́ніж] «частина колиски» О, [поно́жаї] «підніжки в ткацькому верстаті» Ник, [поно́жі] «тс.» Г, Нед, Л, [попідні́ж] «підноги» Нед, **розні́жка**, [су́ніж] (у сполученнях [с. лячи, с. спати] «лягти, спати так, що двоє і більше лежачих торкаються ногами») Нед; — р. болг. *нога́*, бр. *нага́*, др. *нога*, п. нл. *poğa*, ч. слц. вл. *poħa*, полаб. *püğä*, м. *нога*, схв. *но́га*, слн. *põga*, стсл. **нога**; — псл. *poğa* «нога»; — споріднене з лит. *pagà* «копито», *pãgas* «ніготь; кіготь», лтс. *pagas* «обидві руки; руки й ноги», *pags* «ніготь; кіготь», прус. *päge* «ступня (ноги)», дінд. *ãnghriḥ*, *amhriḥ* «тс.», *pakháḥ* «ніготь; кіготь», перс. *pāxun* «тс.», гр. *ὄνυξ* «ніготь; кіготь; копито», лат. *unguis* «тс.», дірл. *ingen* «ніготь; кіготь», дкімр. *eguip*, кімр. корн. *ewip*, брет. *iwip* «тс.», двн. днн. *pagal* «ніготь», нвн. *Nagel*, дфриз. *neil*, дангл. *pægl*, *pægel* «тс.», англ. *nail* «ніготь; кіготь», дісл. *pagl* «ніготь», гот. *ganag-ljan* «прибивати цвяхами»; іе. **onogh-*, **ngh-*, **ongh-* «ніготь; кіготь». — Rudn. II 861; Фасмер III 78—79; Черных I 575; Преобр. I 609—610; ЭСБМ 7, 181; Brückner 365; Holub—Kop. 246; Schuster-Sewc 1018; Oleš I 661—663; Младенов 359; Skok II 522—523; Bezlaj ESSJ II 226; Критенко Вступ 542; Fraenkel 478—479; Trautmann 192; Mühl.—Endz. II 686—687; Bezzenberger BB 16, 257; Meillet Études 208; Uhlenbeck 4, 141; Mayrhofer I 22, II 124; Frisk II 398—399; Walde—Hofm. II 818—819; Pedersen Kelt. Gr. I 107, 186; Kluge—Mitzka 501; Klein 1026; Pokorny 780. — Пор. **ніготь**.

нога́йці «народність тюркської мовної групи, що живе на Кавказі», одн. **нога́ець**, **нога́йка**; — р. болг. *нога́ец*, бр. *нага́ец*, п. *poħajec* (з укр.), *poğajec*, ч. *Nogajci* «ногайці», слц. *Nogajec*, *Nogaj*; — запозичення з тюркських мов; крим.-тат. *нобай* «ногайці (в Криму і на Кавказі)», кирг. каз. *нобай* «татарин,

що живе в Росії, казанський татарин» (Радлов III 693) походять від монг. *poqai* «собака» (також ім'я одного хана); пор. калм. *поуа*, *поуа* «ногаець». — Макарушка 11; Фасмер III 79; Еремеев Этнонимы 138; Basaj PJ 1961/1, 35; Räsänen Versuch 354; Ramstedt 278. — Пор. **нага́йка**.

нога́та «дрібна монета в давній Русі»; — р. *нога́та*, др. *ногата*; — запозичення з тюркських мов; кипч. тур. *пакт* «гроші, готівка», крим.-тат. *пахт* «тс.» походить від ар. *пақд* «дрібні гроші»; менш обгрунтоване виведення (Кипарский ВЯ 1956/5, 135) від *нога́*. — Чернов НЗ Запорізьк. пед. ін-ту IV 151; Фасмер III 79; Шипова 246; Менгерс 118—120.

[**но́гтик**¹] (іхт.) «йорж, *Acerina serpina* (*vulgaris*)» Ж; — р. [*но́гтик*] «тс.»; — результат перенесення назви [*но́гтик*] «нігтик», зменш. від ст. *ноготь* «ніготь»; назва зумовлена, очевидно, колючістю йоржа. — Leder 146. — Див. ще **ніготь**.

[**но́гтик**²] (бот.) «змієголовник молдавський, *Draconcephalum moldavicum* L.» Мак; — результат перенесення назви [*но́гтик*] «нігтик», зменш. від ст. *ноготь* «ніготь»; назва зумовлена тим, що одна з пелюсток двогубого віночка цієї рослини нагадує ніготь. — Див. ще **ніготь**.

[**но́ді**] «іноді»; — бр. [*но́ды*, *но́йды*] «тс.»; — результат спрощення форми *іноді* (див.).

[**нозгра́вий**] «хворий на сап; сопливий» Ж; — результат видозміни п. [*wozgrzywy* (**wozgrawy*?)] «сапатий», паралельного укр. [*віскрі́вий*] «сопливий» і зближеного з [*ноздри*] «ніздрі», [*ноздрові́й*] «носовий». — Див. ще **віскрі́вий**, **ніздря**.

[**нозгри́ця**] «трикутний шматок поля між двома струмками» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з [*ноздри*] «ніздрі» (за подібністю до форми *носа*).

[**ной**] «той» Ж, [*но́я*] «та» Ж, [*но́е*] «те» Ж; — результат видозміни форми

[*нон*] «той» Ж, зумовленої впливом займенників з кінцевим *й* ([*о́ний*] «той», *той* тощо). — Див. ще **оно́н**.

нока́ут «стан боксера, коли він після удару супротивника падає і вважається переможеним», *нокаутува́ти*; — р. *нока́ут*, бр. *нака́йт*, п. *pokaut*, ч. *pokaut*, *knokaut*, слц. *knockout*, болг. *но́каут*, схв. *но́каут*, слн. *pokaut*; — запозичення з англійської мови; англ. *knock-out* «удар, що валить з ніг» утворене з основи дієслова *knock* «ударити» звуконаслідувального походження і прийменника *out* «з, геть» (дангл. *ūt*), спорідненого з днн. дфриз. гот. *ūt*, днв. *ūz* «тс.», нвн. *aus* «з, із», дінд. *ūt* «вгору, геть», лат. *ūsque* «аж до, до самого, безперервно». — SIC² 585; Черных I 576; Kopaliński 672; Holub—Lyer 245; РЧДБЕ 494; Вуяклија 623; Klein 850, 1104.

ноктіо́рн «музичний твір наспівного, мрійливого характеру»; — р. *ноктіо́рн*, бр. *накціо́рн*, п. *pocturn*, ч. слц. *pocturno*, вл. *pocturna*, болг. *ноктіо́рно*, м. *ноктіу́рно*, схв. *ноктіу́рно*, *но́ктіу́рно*, слн. *poctúrno*; — запозичення з французької мови; фр. *posturne* «нічний; ноктюрн» (із сполучення *chanson posturne* «нічна пісня») походить від лат. *posturnus* «нічний», утвореного від пох (род. в. *postis*) «ніч», спорідненого з дінд. *пак*, гр. *νύξ*, лит. *paktis*, псл. **покть* «тс.», укр. *ніч*. — SIC² 585; Черных I 576; КЭСРЯ 293; Kopaliński 672; Holub—Lyer 336; Gamillscheg 648; Walde—Hofm. II 181—183. — Див. ще **ніч**.

[**но́ле**] «ану лиш» Ж, ДзУЗЛП; — слц. *polen* «ну-ну», [*pol'e*] «ану лиш», [*pol'em*] «тс.»; — складне утворення з часток [*но*] «ну, ану», що є варіантом *ну*, і [*ле*] «лише, тільки; же». — Дзендзелівський УЗЛП 161. — Див. ще **ле**, **но**¹, **ну**¹. — Пор. **о́ле**², **хо́лем**.

нома́д «представник народів, які кочують; кочівник», *нома́дизм*, *нома́дний* «кочовий»; — р. болг. *нома́д*, бр. *нама́д*, п. *nomada*, ч. слц. слн. *nomád*, вл. *nomad*, м. *нома́д*, схв. *но́ма́д*; —

через посередництво німецької або французької мови (нім. Nomáde «кочівник, номад», фр. nomade «тс.») запозичене з латинської; лат. nomas, -adis «кочівник, номад» походить від гр. νομάς, -άδος «скотар, пастух, кочівник», пов'язаного з νομός «пасовисько, вигін», νέμω «розподіляю; пасу худобу, займаюся скотарством», спорідненими з ав. nəmah- «позика», лат. numerus «число, кількість», гот. niman «брати, взяти», двн. neman, нвн. nehmen «тс.», лит. nūoma «орендна плата». — СІС² 585; Фасмер III 82; Преобр. I 611; Коралиński 672; Holub—Lyer 336; РЧДБЕ 494; Dauzat 502; Walde—Hofm. II 186—187; Frisk II 302—304. — Пор. но́мер.

номенклату́ра «сукупність назв, термінів у певній галузі знання; працівники, затверджені вищими органами на якісь посади», номенклато́р; — р. болг. м. схв. номенклату́ра, бр. наменклату́ра, п. ч. вл. poimenklatura, слц. слн. poimenklátura; — запозичення з латинської мови; лат. pōmenclātūra «перелік, список» утворене, очевидно, на основі словосполучення pōmen salāre «оголошувати ім'я»; лат. pōmen «ім'я, назва» споріднене з дінд. pāma, гр. ὄνομα, вірм. anup, гот. namō, псл. *jьmę «тс.», укр. ім'я́; лат. calo, -āre «викрикувати, оповіщати, скликати» споріднене з дінд. kalakalaḥ «безладні крики, шум», гр. καλέω «називаю, закликаю, скликаю», двн. hellan «звучати», лит. kalbà «мова», псл. *kolkoľ «дзвін», укр. [колокіл] «тс.». — СІС² 585; Коралиński 673; Holub—Lyer 336; РЧДБЕ 494; Вуяклија 623; Walde—Hofm. I 141—142, II 174. — Див. ще ім'я́, колокіл. — Пор. номіна́льний.

но́мер; но́меро́к, ну́мер, [лу́мер] «номер» О, [лумéро] «тс.; буква» МСБГ, ну́мерато́р, ну́мера́ція, ну́мерува́льник, ну́мераці́йний, ну́мерува́ти; — р. болг. м. но́мер, бр. ну́мар, п. numer, ч. слц. numero, вл. numerus, схв. ну́мера, слн. нумега, нутага; — запозичено з латинської мови через німецьку (коротке u в нім. Nummer «но-

мер» передане через о); лат. numerus «число, кількість» споріднене з лит. nūoma «орендна плата», ав. nəmah- «позика», гр. νέμω «розподіляю»; не виключена можливість запозичення через голландську мову, у якій паралельно вживаються potmer і putmer з тим самим значенням (Кипарский ВЯ 1956/5, 135; Тарабасова ВКР II 181; Акуленко 140; КЭСРЯ 294; Цыганенко 296); менш імовірним є припущення (Младенов 359) про виникнення форми но́мер унаслідок схрещення фр. nombre «число, кількість» і лат. numerus «тс.». — СІС² 585; Черных I 577; Фасмер III 82; Преобр. I 611; Сандлер ЭИРЯ III 24—26; Смирнов 206; ЭСБМ 8, 49; Sl. wyg. obcych 517; РЧДБЕ 495; Kluge—Mitzka 516; Walde—Hofm. II 186—187. — Пор. нома́д.

номіна́льний «який виражається грошовою вартістю; який тільки має яку-небудь назву, але не виконує своїх функцій», номіна́л; — р. номіна́льний, бр. наміна́льны, п. вл. pominalny, ч. pomínální, слц. pomínálny, болг. м. номіна́лен, схв. нѡминāлан, слн. pomínálen; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. нім. англ. pominal «номінальний» походять від лат. pōmīnālis «який стосується імені; іменний», утвореного від pōmen (род. в. pōminis) «ім'я, назва», спорідненого з дінд. pāma, гр. ὄνομα, гот. namō, псл. *jьmę «тс.», укр. ім'я́. — СІС² 586; Черных I 577; Коралиński 673; Holub—Lyer 336; РЧДБЕ 495; Вуяклија 624; Dauzat 502; Klein 1053; Walde—Hofm. II 173. — Див. ще ім'я́. — Пор. номенклату́ра.

нон¹, нона́, нонó — див. онóн.

нон² — див. он¹.

но́на (муз., літ.) «дев'ятий ступінь у гамі; строфа з дев'яти рядків»; — р. бр. болг. но́на, п. ч. вл. nopa, слц. слн. pópa, схв. нѡна; — запозичення з латинської мови; лат. nōna «дев'ята» є формою жіноч. р. до nōnus (< *novenos) «дев'ятий», похідного від novem «дев'ять», спорідненого з дінд. páva, гр. ἐννέα, двн. гот. piun, лит. devyni, псл.

*devęty (< *nev-) «тс.», укр. *дів'ять*. — СІС² 586; Kopaliński 673—674; Holub—Lyer 336; РЧДБЕ 495; Вујаклија 624; Walde—Hofm. II 179. — Див. ще *дів'ять*. — Пор. **Нобна**.

Нобна (жіноче ім'я); — бр. болг. *Нобна*, ч. *Ноппа*; — запозичення з російської мови; р. *Нобна* є, очевидно, жіночим відповідником до чоловічого імені *Нонн*, що походить від лат. *pōnus* «дев'ятий»; виводиться також безпосередньо від лат. *pōnus*, ж. р. *pōпа* (Вл. імена 148) або від болг. *Нобна* (Спр. личн. имен 514). — Петровский 168; Илчев 362. — Див. ще *дів'ять*, **нона**.

нонсенс «безглуздя, нісенітниця»; — р. бр. *нонсенс*, п. ч. слц. вл. *pōnsens*, болг. *нонсѧнс*, схв. *нонсенс*, *нонсѧнс*, слн. *pōnsens*; — запозичення з англійської мови; англ. *pōnsense* «дурниця, нісенітниця, безглуздя» утворене за зразком фр. *pōnsens* «тс.» з іменника *sense* «сенс, смисл, значення», що походить від лат. *sēnsus* «тс.», і заперечного префікса *pōp-* «не-», що зводиться до лат. *pōp* «не» з ст. *pōpuit* «тс.», яке виникло з **p'oi*pot «ні один, жоден», утвореного із заперечної частки *pe* «не», спорідненої з псл. *pe*, укр. *не*, і числівника *oi*pot (> лат. *pōit*) «один», спорідненого з прус. гот. *ai*ps «тс.», псл. *i*pъ, укр. [*іний*] «інший», *одін*. — СІС² 587; РЧДБЕ 496; Вујаклија 625; Klein 1053, 1054; ODEE 614; Walde—Hofm. II 174—175, 821—822. — Див. ще *іний*, **не**, **одін**, **сенс**.

нора¹ «заглиблення в землі, вирите тваринами як житло; [джерело]», [*норо*] «джерело» МСБГ, [*норічка*] «тварина, що живе в норі» О, [*норія*] «отвір у млиновому камені, в який сиплеться зерно» Ник, [*норóха*] (збільш. від *нора*), [*нюрá*] «джерело» ДзАтл II, [*норістий*] «багатий джерелами» Ж, [*норіти*] «рити нори», [*норіти*] «бити джерелом» Ж, [*виноря́тися*] «бити джерелом, витікати» Ж, [*пнористий*] «поритий, нерівний», [*пноріювати*] «повиривати (з землі)», [*пнорá*] «нора» Нед; — р. *нора*, бр. *нара́*, др. *но-*

ра, *норя*, п. *пога*, *пуга*, ч. слц. *пога*, слн. [*пога*], стсл. **нора**; — псл. *пога*, пов'язане з *poriti* «занурювати, топити», *puriti* «тс.», **periti* «поринати, топитися», *purjati* «нирjати». — Фасмер III 82—83; Черных I 577; Преобр. I 612; ЭСБМ 7, 240—241; Brückner 365—366; Machek ESJC 401; Младенов 360; Bezlaj ESSJ II 227. — Див. ще **нирjати**.

нора² (ент.) «нічний метелик, *Phalaena* Вел, ВеНЗн; — неясне.

норд «північ, північний напрямок; північний вітер»; — р. бр. болг. *норд*, п. *porđowu* «північний», ч. слц. *porđický* «північноєвропейський», схв. *нордijскij*, слн. *pórdijski* «тс.»; — через російське посередництво запозичене з голландської мови; гол. *noord* «північ» споріднене з днв. *porđ*, нвн. *Nord*, дісл. *porđr* «тс.», дінд. *paraakañ* «пекло», гр. *vépđe(v)* «унизу, знизу», *vépтерос* «нижній». — СІС² 587; Фасмер III 83; Meulen 107—108; Kluge—Mitzka 513—514. — Пор. **нормани**.

норéць «водолаз; (орн.) пірникоза, *Podiceps*; [білоока чернь, *Nygosa nygosa* Güld. Шарл], [*нор*] (орн.) «пірникоза велика» Шарл; — др. *норьць* «водолаз», п. [*погек*], ст. *погек*, *пóг*, ч. *погес*, *погес* «тс.», слц. *погес* (орн.) «кайра, *Ugia Briss.*», схв. *нóрац* «водолаз», стсл. *норьць* «тс.»; — псл. *погьсь* «людина, що пірнає у воду, водолаз; птах, що пірнає», пов'язане з *poriti* «занурювати», *purjati* «нирjати»; пор. лит. *pāgas* «водолаз; (орн.) гагара». — Преобр. I 611; Булаховський Вибр. пр. III 221. — Див. ще **нирjати**. — Пор. **нора¹**.

норіця¹ (зоол.) «полівка, польова миша, *Nurpudaeus arvalis* УРС, Г, [*нора*] «*Nurpudaeus glareolus*», [*норічка*] «землерийка, *Sorex* ВеУг, [*норик*] «земляний павук, *Steniza cementaria*» Ж; — похідне утворення від *нора*; назви зумовлені тим, що ці тварини живуть унорах (павук у невеликих нірках); пор. [*норічка*] «тварина, що живе в норі» О. — Преобр. I 611; Mikl. EW 212. — Див. ще **нора¹**. — Пор. **нрénора**.

нори́ця² (мед.) «фістула, свищ», *нори́цевий*, [*нори́чавий*] «гидкий, відштовхуючий, паршивий» Па, [*нори́чуватий*] «хворий норицею; гидкий, відштовхуючий, паршивий Па»; — р. [*нори́ця*] «глибока рана на загривку (кінська хвороба)», бр. [*нари́ця*] «тс.», п. *porzusa* «нориця», слн. *porise* «вітряна віспа»; — похідне утворення від *норá*; назва зумовлена тим, що при цій хворобі виникає ямка, заглибина. — Фасмер III 83; Преобр. I 612; ЭСБМ 7, 249—250; Machek ESJC 296; Bezlaž ESSJ II 227. — Див. ще **норá**¹.

[**нори́чник**] (бот.) «ранник, *Scrophularia* L. Бі; ластовень, *Vincetoxicum officinale* Moench. Мак», [*норишник*] «ранник вузлуватий, *Scrophularia podosa* L.; золототисячник, *Erythraea centaureum* Pers.» Мак; — р. *нори́чник* «ранник; [ластовень; тирлич, *Gentiana* L.]», [*нори́ця*] «тирлич; ранник», [*нори́чка*, *нори́шник*, *нори́чная трава*] «тс.»; — похідне утворення від *нори́ця* (мед.) «фістула, свищ»; назва зумовлена тим, що в народній медицині ранник вживається від ран, наривів, свищів. — Фасмер III 83; Преобр. I 612. — Див. ще **нори́ця**².

но́рка (зоол.) «*Mustela lutreola*», [*нірка*] «тс., маленька видра» Ж; — р. *но́рка*, ст. *нори́ця*, бр. болг. *но́рка*, п. *porka*, ч. *porok*, слц. *porka*, *porok*, вл. *porc* «тс.»; — очевидно, псл. *porġka*, *porġk* «тс.», пов'язане з *pora*, *porġeti* «ниряти»; норки ведуть напівводний спосіб життя, селяться в норах, дуплах (БСЭ 30, 165); припущення (Трубачев ЭИРЯ III 46—48; Фасмер—Трубачев III 83) про запозичення з прибалтійсько-фінських мов (пор. фін. діал. *porġka* «ласиця», *porġko*, *porġku*, *porġki* «тс.», ест. *porġ* «горностай, ласиця») викликає сумнів. — Фасмер III 83; Преобр. I 612; ЭСБМ 8, 41; Mikl. EW 216. — Див. ще **норá**¹. — Пор. **ну́рка**.

но́рма, *нормаліза́ція*, *нормаль*, *норматів*, *нормативізм*, *нормувальник*, *нормальний*, *норматівний*, *нормувальний*, *нормалізува́ти*, *нормува́-*

ти, *понаднорматівний*, *понаднормовий*; — р. бр. болг. м. *но́рма*, п. ч. слц. вл. *porma*, схв. *nóрма*, слн. *porma*; — через західноєвропейські мови (нім. *Norm*, фр. *norme* «тс.») запозичене з латинської; лат. *porma* «норма, правило; зразок» зводиться до гр. *porwmona*, форми зн. в. від *porwmon* «знавець; норма, правило», пов'язаного з *porwmon* «розум, свідомість, дух; думка», *porwmon* «пізнаю», спорідненими з дінд. *porwmon* «знає», тох. А *porw* «знати», лат. *porw*, -ere «дізнаватися», гот. *porw* «знаю», псл. *porw*, укр. *porw*. — СІС² 587; Фасмер—Трубачев III 83; Черных I 578; ЭСБМ 8, 42; Kopaliński 676; Holub—Lyer 337; РЧДБЕ 497; Skok II 524; Walde—Hofm. II 175; Klein 1055. — Див. ще **porw**.

но́рмани (одн. *но́рман*) «північногерманські племена, які в VIII—XI ст. робили напади на країни Європи»; — р. *но́рманн*, бр. *нарман*, п. *Normanowie* (мн.), ч. слц. *Norman*, болг. *но́рманн*, схв. *Нормани* (мн.); — очевидно, запозичене зі скандинавських мов через посередництво німецької (нім. *Normanne* «тс.»); шв. *porman* «норвежець, норман», дісл. *pormanr* «тс.» утворені відповідно від шв. *por* «північ», дісл. *por*, споріднених з нвн. *por*, гол. *por* «тс.», і шв. *man* «людина», дісл. *manr* «тс.», споріднених з двн. *man* «людина, чоловік», нвн. *Man* «чоловік», псл. *porw* «тс.», укр. *porw*. — Фасмер III 84; Falk—Torp 772; Vries AEW 411. — Див. ще **porw**, **por**.

но́ров, [*но́рів*] «норов» Бі, [*норовя*] «тс.» Ж, [*но́рія*] «вдача» О, [*норовий*] «моральний» Ж, *норовістий*, *норовлівий*, [*норовствєнний*] «моральний» Ж, *норовіти*, *норовітися*, [*но́норови*] «привчання» Нед, [*но́норовітися*] «сподобатися» Нед, *приноровітися*, [*но́норовіти*] «приручити; привчити» Нед; — р. *но́ров*, бр. *но́рай*, др. *норовъ*, п. *porow*, ч. *porav*, ст. *porav*, слц. *porav*, болг. *porav*, схв. *porav*, слн. *porav*, *porava*, стсл. **porav**; — псл. *porw*; — споріднене з лит. *poras*

жувати», днн. двн. ginesan «лишитися живим, бути здоровим», нвн. genesen «видужувати», і -αλύία від ἄλυος «біль, страждання, мука», можливо, пов'язаного з ἀλέγω «турбуюся» неясного походження. — СІС² 588; Федосеева РР 1975/3, 105—107; Эсанов РР 1986/4, 129—131; Kopaliński 676; Holub—Lyer 337; РЧДБЕ 497; Вујаклија 627; Frisk I 65, 66—67, II 304—305; Gamillscheg 650; Klein 48, 1056. — Пор. **Нéстри**.

носу́ха (зоол.) «ссавець родини єнотових, Nasua L.»; — р. носу́ха, бр. насу́ха, ч. posál, слц. posáj «тс.»; — похідне утворення від *ніс* (род. в. *но́са*); назва зумовлена тим, що ця тварина має довгого носа, витягнутого в хобот; пор. наукову назву *nasua* від лат. *pāsus* «ніс». — Див. ще **ніс**.

но́та (муз., дипл.), *нотáтка*, *нотáтник* «записна книжка», *нотáція*, *нотни́ця*, [нóта] «нота» (муз., з п.), *нотифікува́ти*, *нотувáти*; — р. бр. болг. м. схв. *но́та* (муз., дипл.), п. *pota* (дипл.), *nuta* (муз.), ч. слц. *pota* (муз.), *póta* (дипл.), вл. *pota* (муз., дипл.), слн. *póta* (муз., дипл.); — можливо, через західноєвропейські мови (нім. *Note*, фр. англ. *note*, іт. *nota*) запозичено з латинської; лат. *nota* «знак; зауваження», очевидно, пов'язане з *pōtus* «відомий, знайомий», дієприкм. мин. ч. від *pōscō*, -ege (длат. *gnōscō*, -ege) «знати, пізнавати», спорідненого з дінд. *jānāti* «знає», гр. *γινώσκω* «пізнаю», лит. *žinoti* «знати», псл. *znati*, укр. *знáти*. — СІС² 588; Черных I 578; Фасмер III 85; КЭСРЯ 294; ЭСБМ 8, 43; Булыка 218; Sł. wug. *obscych* 515, 517; Machek ESJC 401; Holub—Lyer 337; РЧДБЕ 497; Вујаклија 627; Walde—Hofm. II 176—178; Dauzat 503; Klein 1057. — Див. ще **знáти**. — Пор. **нотáриус**.

нотáриус, *но́тар* «нотариус; [секретар сільської, волосної управи, зрідка секретар сільради МСБГ]», *нотариáт*, *нотариáльний*; — р. болг. м. *нотáриус*, бр. *натáрыус*, др. *нотарь* «прислужник, носильник», п. *notariusz* «нотариус», ч. *notář*, слц. слн. *notár* «тс.»,

вл. *notarstwo* «нотаріальна контора», схв. *нòтār* «тс.», стсл. **нотарь** «писар, секретар»; — запозичення з латинської (або середньолатинської) мови; лат. слат. *notārius* «писар, секретар» пов'язане з *poto*, -āre «позначати, відзначати, записувати, писати», похідним від *pota* «знак; літера». — СІС² 588; Черных I 578—579; Фасмер III 85; КЭСРЯ 294; Kopaliński 677; Machek ESJC 401; Holub—Kop. 247; Holub—Lyer 337; РЧДБЕ 497; Вујаклија 627; Walde—Hofm. II 177—178. — Див. ще **но́та**.

нотáція «осудливе повчання, настанова»; — р. *нотáция*, бр. *натáция* «тс.», п. ст. *notacija* «зауваження»; — через російське і польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *notātio* «зауваження, осуд» пов'язане з *notāre* «позначати, вказувати, осуджувати, ляяти», *pota* «знак, зауваження, тавро». — Черных I 579; Hüttl-Worth 16; ЭСБМ 7, 264; Булыка 219. — Див. ще **но́та**.

[**но́тинка**] «ягня від однорічної вівці Ж; молода однорічна вівця-первістка МСБГ», [**но́танка**] «молода однорічна вівця-первістка» МСБГ, [**но́тка**, **но́точка**] «тс.» Гриц, [**но́тенина**, **но́телина**] (назва вовни) Доп. УЖДУ 4; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *ноáтен* (рум. *noáten*, *noátin*) «однорічне ягня; вовна однорічного ягняти» виникло з лат. *annōtinus* «однорічний; торішний», що походить від *annus* «рік» (з *at-nos), спорідненого з дінд. *átati* «іде, мандрує», гот. *arpat* (дав. в. мн.) «рокам»; пор. оск.-умбр. *akno* «рік, час свят»; менш обґрунтоване виведення (Гриц. 110—111) від др. *нóта* «рогата худоба». — Дзензелівський Доп. УЖДУ 4, 110; Vrabie Romanoslavica 14, 164; СДЕЛМ 279; DLRM 544; Pușcariu 103; Walde—Hofm. I 51.

но́чви «корито (для прання білизни, купання тощо) СУМ; [віялка Ж]», [**но́чови**] «тс.» Ж, *но́човки* «коритце; [віялка Ж; вид узору на вишивці]»; — р. бр. *но́чвы* «ночви», др. *нощви* «вид посудини (для борошна)», п. *piecki* «ночви», ч.

песку, вл. тјескі, нл. пјаскі «тс.», полаб. паст'аі «віялка (для провіювання зерна)», болг. нощви «діжа», м. нокви, [ношви], схв. нѣше «тс.», слн. пеќке «ночви», [пећвѣ, пѣше, пѣске], стсл. нѣштвы «тс.»; — псл. *пѣкту, род. в. *пѣктъве з первісним значенням, очевидно, «корито для миття, обмивання»; — споріднене з гр. νίω «мию, умиваю», νίπτω «тс.», νίπτρον «вода для обмивання», χέρνυ «корито для обмивання рук», дінд. пѣпекті «змиває», пиктаћ «митий», ірл. nigid «мие», топаш «обмивання мертвих»; припущення (Mikl. EW 218) про германське походження слова (двн. puosk «корито», свн. puosch, нім. бавар. puesch «тс.») необґрунтоване. — Фасмер III 86; Трубачев Рем. термиол. 168; ЭСБМ 8, 45; Machek ESJC 393; Skok II 496; Bezlaj ESSJ II 218; Berneker Jagić-Festschr. 602—603; Kiparsky GLG 51—52; Hujer CMF 3, 357; RSl 5, 233; Lang LF 45, 333.

[ночноздоба] (бот.) «нічна красуня, царська борідка, *Mirabilis jalapa* L.» Мо, [мочноздоба] «тс.» Мо; — складне утворення з основ прикметника [ночний] «нічний» та іменника оздоба; друга форма є результатом деетимологізації; назва зумовлена тим, що ця рослина з родини нощевітих має великі, дуже гарні квітки. — Див. ще ніч, оздобити.

нощно (у виразі *денно і н.*); — р. нощно (*денно и н.*); — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. (деньно и) ноштѣно, стсл. ноштѣно пов'язане з прикметником ноштѣнъ «нічний», похідним від ноштѣ «ніч», якому відповідає укр. ніч (див.).

[нрэнора] (зоол.) «польова миша, *Nuridaeus glareolus* Ко; — складне утворення з основ дієслова [нєрти] «ниряти» ([нре] «ниряє» Ж) та іменника нора. — Див. ще нирияти, нора¹. — Пор. норіця¹.

ну¹ (виг., частка), нум, нумо, нумте, нуте, нукати, [понука] «заохочування, підбурювання Г; спонука; згода Нед», [понукач] «підбурювач» Нед,

[понукати] «підганяти» Нед, [понукунути] «кинути головою, через силу поступитися, згодитися Нед; заохотити, підбурити Г», [понукути] «кинути головою, через силу поступитися, згодитися» Нед, понукувати, принука, спонука, спонукати, спонукач, спонукальний, спонукливий; — р. бр. ну, др. нукнути «крикнути (підганяючи)», п. ну, нуже, нуж, ч. ну, нуже, слц. нуж, вл. по, по́, нл. по, [ну], схв. ну́, слн. по́ «ну», ну́ «гаразд», стсл. нукуати «спонукувати»; — псл. ну, по, очевидно, того самого походження, що й по «але; тільки» (іє.*пн); припущення (Berneker IF 10, 153; Hofmann 216; Walde—Hofm. II 189; Klein 1063) про спорідненість стсл. нукуати «спонукувати» з гр. νεύω «киваю», лат. пуо «тс.», дінд. паватѣ «обертається», павути «тс.» є помилковим, як і пов'язання (Rudn. II 863) з іє. *neu-o- «новий». — Фасмер III 88, 89; Преобр. I 617; ЭСБМ 8, 46; Holub—Kop. 248; Machek ESJC 402; Schuster-Sewc 1017; Skok II 527—528; Bezlaj ESSJ II 229; ESSJ Sl. gr. II 505—507. — Див. ще но¹.

-ну² — див. но¹.

нуворіш «людина, що швидко розбагатіла шляхом торговельних спекуляцій; багатій-вискочка»; — р. нуворіш, п. nuworysz; — запозичення з французької мови; фр. nouveau riche «тс.» (букв. «новий багач») складається з прикметника nouveau «новий», що походить від лат. novellus, демінутива до novus, спорідненого з дінд. паваћ, гр. νεός, псл. повъ «тс.», укр. новий, та іменника riche «багатій», що походить від франкського *rīki «могутній», спорідненого з днн. rīki «правитель; могутній, багатій», дісл. rīkg, двн. rīhhi, гот. reiks «тс.», далі з лат. rex (regis) «цар», пов'язаним з rēgo «спрямовую, керую, паную», дінд. rājah «цар». — SIC² 589; Kopaliński 680—681; Dauzat 504, 632; Walde—Hofm. II 181, 432; Kluge—Mitzka 591—592; Klein 1346. — Див. ще новий, рєгент. — Пор. диригувати, коректура.

нуга́ «кондитерські вироби, ласощі з солодкої горіхової маси», [нугат] «мигдальний пиріг» Куз; — р. бр. *нуга́*, п. *pugat*, ч. слц. *pugát*, болг. *нуга*, схв. *нугат*, слн. *pugat*; — запозичене з французької мови (форма [нугат] через польське посередництво); фр. *pougat* «мигдальне тістечко; горіхова макуха» виникло з пров. ст. *pogat* «горіхове тістечко», що походить від нар.-лат. **pucātum* «тс.», утвореного від лат. *pux* (< **spucus*) «горіх». — СІС² 589; Фасмер III 88; Sł. wyr. obc. such 517; Holub—Lyer 337; РЧДБЕ 497; Вуяклија 628; Dauzat 504; Walde—Hofm. II 191—192; Klein 1058, 1063; Kluge—Mitzka 516. — Див. ще **нук.** — Пор. **нуклеїн.**

нуда́¹ «нудьга; нудьгар; [нудота]», *нуд* «нудьга», *нуди* «тс.», [нуджа] «нудота» ЛексПол, [нудниця] «яка набридає, яка наводить нудьгу» Ж, *нудота*, [нудячка] «нудота» Ж, [нудь] «нудьга; нудота; пристрасть О», [нудьба] «нудьга» Чаб, *нудьга́*, *нудкий* «нудний», [нудлівий] «тс.» Ж, *нудний* СУМ, Бі, *нуднуватий*, *нудотний*, [нудяний] «нудний» Ж, *нудіти*, [нудьгати] «мучити» Ж, *нудьгувати*, *зануда*, [изнуда] «нудьга» Ж, [онудніти] «занудьгувати, сидячи без роботи», [принуда] «примус, вимушеність, неприродна поведінка, манірність» Нед, [принуткий] (у виразі заст. лайл. [хрибра притяшка та принутка]) Ме; — р. *нуда́* «силування, примушування; нудота; [нестерпні для худоби гедзі, мухи та інші комахи; набридлива, настирлива людина]», бр. *нуда́* «нудьга, скука; [нечистота на тілі і на голові; воші; злидні, голод; плач, туга; неспокійна; надокучлива людина]», др. *нудити* «примушувати, спонукати», п. *puda* «нудота, скука; [воші]», ч. слц. *puda* «нудьга, нудота, скука», болг. *нудя* «примушувати», м. *нуди* «пропонувати», схв. *нудити* «тс.», частувати», слн. *púdití* «пропонувати, давати», стсл. **ноудити** «примушувати», **нждити** «тс.» (назалізація вторинна); — псл. *puda* «набридливе умовляння,

спонука (словами)»; — споріднене з дінд. *pudáti* «відштовхує, проганяє», пōdayati «підганяє», дангл. *pīed* «потреба, примус», англ. *need* «потреба; нужда, злидні», днн. *pōd*, дісл. *paud(r)*, двн. *pōt*, нвн. *Not* «тс.», гот. *paufs* «потреба, примус; нужда, злидні», *paufjan* «примушувати», двн. *piot* «сильне бажання, прагнення», *piet* «тс.», лит. *paūsti* «відчути бажання, захотіти», прус. *nautis* «потреба; нужда, злидні», іє. **pāu-*, **pəu-*, **pū-* «стомлювати(ся)». — Черных I 580; Фасмер III 88; ЭСБМ 8, 46, 47; Brückner 358—359; Machek ESJC 402; Младенов 360; Skok II 527; Bezlaј ESSJ II 229; Hanusch AfSlPh 10, 653; Vondrák I 152; Zubatý St. a čl. I 312—313; Эндзелин РФВ 68, 370; Mayrhofer II 176; Kluge—Mitzka 515; Klein 1035; Fick III 299. — Пор. **нужа.**

[**нуда**²] (бот.) «бруслина європейська, *Evonymus europaea* L.; бруслина бородавчата, *Evonymus verrucosa* Scop.» Мак, [попова нуда] «тс.» Мак, [попова нудь] «бруслина» Ме, [собача нуда] «бруслина бородавчата» Мак; — результат видозміни назв [муда] «бруслина бородавчата», [мудь] «бруслина європейська» (пор. сполучення [муда попова] «бруслина європейська»). — Янышкова Етимология 1985, 41—42. — Див. ще **мудь**¹.

[**нуди**] «отам» ВеЗа, [нудий] «тс.» тж; — п. [pađ] «там», [z pađ] «звідти»; — результат спрощення давнішого **онуды*, пов'язаного з др. *онудъ* «там», *онуду* «туди», спорідненими з п. [opađ] «там», [opađy] «туди», ч. слц. [opudy], схв. *òнуд*, *òнудā*, ст. *opude*, *opudu*, слн. заст. *opód* «там», стсл. **онждоу** «з того боку»; — псл. *opodě*, *opody* «там, туди, з того боку» є похідним від вказівної основи *op-* «той, те», ускладненої тим самим компонентом *-(o)d-*, що і в *kođy* «куди». — ВеЗа 199; Brückner 379; Machek ESJC 414; Skok II 556—558; ESSJ Sl. gr. II 528—529. — Див. ще **він**, **он**¹. — Пор. **куді**.

[**нудик**] «земляний горіх» Мо; — неясне.

нудіти — див. **нудá¹**.

[**нудлі**] «галушки з салом Мо; їжа, подібна до галушок з картоплею Дз»; — п. *puhle* «локшина; вермішель», ч. слц. вл. *puhle* «локшина», схв. [*нудл*] «галушка з муки і картоплі», [*нудла*] «тс.», слн. *púdelj* «локшина»; — запозичення з німецької мови; нім. *Núdel* «локшина, вермішель» пов'язане з *Knödel* «галушка» і, далі, з *Knoten* «вузол» (< свн. *knote, knode* < двн. *knoto, knodo*), спорідненим з дангл. *spotta*, англ. *knot*, дісл. *knūtr*, шв. *knut*, дат. *knude* «тс.». — SW III 423; Machek ESJC 402; Holub—Kop. 248; Schuster-Sewc 1024; Вуяклија 628; Bezlaj ESSJ II 229; Kluge—Mitzka 384, 385, 516. — Пор. **кнель, кнідлі, кнут**.

нужа «воші; мухи, [злідні Л]», [*нужник*] «відхоже місце, помийна яма» Ж, [*нужний*] «виснажений, стомлений; дуже бідний Г; необхідний, потрібний Ж; страшний, важкий, небезпечний Пі», [*знужа*] «скрутий стан, нужда» Ж, [*понужатель*] «деспот» Нед, [*понужати*] «підганяти, допікати» Нед; — р. *нужа* «нужда, нестаток, злідні; потреба», бр. [*нужа*] «тс.», др. *нужа* «потреба; примус, насильство; утиск; біда», п. *peǰza* «нужда, злідні», ч. *pouze*, слц. *púdzá*, вл. нл. *puza* «тс.», болг. м. *нужда* «потреба; нужда, злідні», схв. *нужда*, слн. *пúја* «тс.», стсл. **ноужда** «потреба; нужда, бідність; насильство, примус», **нужда** «потреба; нужда, бідність»; — псл. **puǰja* «спонука, потреба, бідність» (назалізація в деяких слов'янських мовах вторинна, зумовлена впливом початкового п-), пов'язане з *puǰa* «набридливе умовляння, спонука (словами)». — Німчук 227; Фасмер III 88; Преобр. I 616—617; ЭСБМ 8, 47—48; Brückner 358—359; Machek ESJC 402; Holub—Kop. 247; Schuster-Sewc 1028—1029; Младенов 360; Bezlaj ESSJ II 229—230; Hanusch AfSlPh 10, 653; Fick III 299. — Див. ще **нудá¹**.

нужда «нестатки, злідні; потреба, необхідність», [*нуждар*] «старець, жебрак» Куз, [*нуждота*] «нужда, нестатки, потреба, необхідність; хвороба», [*нуждочка*] «родимець у дітей», *нуждён(н)ий* СУМ, Г, [*нуждний*] «необхідний, потрібний; бідний» Ж, *нуждати* «нуждатися; [примушувати зізнатися, добиватися зізнання]», *нуждатися* «відчувати гострі нестатки, жити в злиднях; відчувати гостру потребу, необхідність; [тужити; невтомно працювати, мучитися; ображати один одного Ж]», [*нуждити*] «примушувати» Г, Пі, [*нуждитися*] «бідувати, жити в злиднях» О, [*нуждувати*] «тужити; невтомно працювати, мучитися, терпіти нужду і злідні», [*нуждуватися*] «тс.» Ж, [*нуждувати*] «жити в злиднях та нужді» Ж, [*незуждён*] «невтомний» Ж, [*обнуждати*] «жорстоко поводитися (з ким)» Ж; — р. *нужда* «нужда, нестаток, злідні; потреба, необхідність», др. *нужда* «необхідність; насильство, примус», п. *puǰda* «втома; зусилля, тяжкий труд, біда, недоля», болг. м. *нужда* «потреба, необхідність; нужда, злідні», схв. *нужда* «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **ноужда** «потреба, необхідність; нужда, бідність; насильство, примус» відповідає укр. *нужа*. — Черных I 580—581; Преобр. I 616; КЭСРЯ 295; ЭСБМ 8, 48. — Див. ще **нужа**.

[**нужкати**] «підганяти, квапити» Ж, [*нужкатися (ким)*] «користуватися послугами (когось)» Ж, [*понужкуватися (кимось)*] «тс.» Нед; — похідне утворення від вигуку *ну ж, ну же* (п. *puǰ* «ану, ану лиш», *puǰe* «ну-бо, нумо, нумо ж», ч. *puǰ* «ану, ану лиш», *puǰe* «тс.», слц. *puǰ* «ну»); пор. *нужкати* «підганяти» від вигуку *ну*. — Див. ще **же¹, ну¹**.

[**нуждати**] «гнуздати, надівати вуздечку», [*нужда*] «вуздечка», [*нуждечка*] «тс.» Г, Ж, [*занужда*] «вуздечка, вудила» Ж, [*занузд*] «тс.»; — р. [*нуждаты*] «гнуздати», бр. [*нуждаць*] «тс.; суворо тримати»; — результат перерозкладу

др. *вън-уздати, утвореного з префікса *вън-* та іменника *узда*, що почало сприйматися як *въ-уздати. — Див. ще **гнузда́ти**.

[**нук**] (бот.) «ліщина звичайна, *Corylus avellana* L.» Пі, Мак; — схв. *нукс* «волоський горіх; лісний горіх»; — запозичення з молдавської або румунської мови; молд. *нук* «волоський горіх (дерево)», рум. пис «тс.» походять від лат. *пих* (< *спи-с-с), род. в. *писіс* «горіх», спорідненого з сірл. *спі*, кімр. *спеуен*, дісл. *hnot*, дангл. *hnutu*, англ. *nut*, двн. (h)пиз, нвн. *Nuß* «тс.». — Вуяклија 628; СДЕЛМ 281; DLRM 547; Walde—Hofm. II 191—192. — Пор. **нуга́**, **нуклеї́н**.

нуклеї́н «складна органічна сполука, що входить до складу клітинного ядра»; — р. болг. *нуклеї́н*, бр. *нуклеї́н*, п. *pukleina*, ч. *pukleín*, слц. *pukleín*, схв. *нуклеї́нскі́* «нуклеїновий», слн. *pukleínski* «тс.»; — запозичення з німецької мови; нім. *Nukleín* утворене в 1869 р. шведським хіміком Ф. Мішером (F. Miescher) від лат. *nucleus* «ядро», пов'язаного з *пих* «горіх». — СІС² 589; Kopaliński 679; Holub—Lyer 338; РЧДБЕ 498; Walde—Hofm. II 191—192; Klein 1060. — Див. ще **нук**. — Пор. **нуга́**.

нуль, [нўля] «нуль» Ж, *нульовий*; — р. *нуль*, *ноль*, бр. *нуль*, п. *pul*, *pula*, ч. слц. *vl. pula*, болг. м. *нўла*, схв. *нўла*, слн. *púla*; — через німецьку мову (нім. *Null*) запозичено з італійської; іт. *nulla* «ніщо» походить від лат. *nūllus* «ніякий, жодний», що виникло з *п(e) оіп(о)лос «ні один, жодний», яке складалося із заперечної частки *пе* «не», спорідненої з дінд. *пá*, ав. *па*, лит. *пè*, псл. *пе* «тс.», укр. *не*, і форми *оіп(о)лос, зменш. до длат. *оінос* (> лат. *ūnus*) «один», спорідненого з дірл. *ōin*, гот. прус. *ains* «тс.», псл. *іпъ* «інший», укр. *і́нший*. — СІС² 589; Фасмер II 81; ЭСБМ 8, 48; Holub—Kop. 248; Holub—Lyer 338; Младенов 361; Bezlaj ESSJ II 230; Kluge—Mitzka 516; Walde—Hofm. II 186, 821—822. — Див. ще **і́нший**, **не**.

нум, *нўмо*, *нўмте* — див. **ну¹**.

нўмер, *нумерáтор*, *нумерáція*, *нумерувáльник*, *нумераці́йний*, *нумерувáти* — див. **но́мер**.

нумізмáтика «наука, що вивчає старовинні монети та медалі», *нумізмáт*, *нумізмáтійчий*; — р. болг. м. *нумізмáтика*, бр. *нумізмáтыка*, п. *numizmatyka*, ч. *numizmatika*, *numismatika*, слц. *numizmatika*, схв. *нумізмáтика*, слн. *numizmatika*; — очевидно, запозичення з французької мови; фр. *numismatique* «нумізматика» утворене від лат. *numisma* «монета», що походить від гр. *νóμισμα* «усталений звичай, загальноприйнятий порядок; монета», пов'язаного з *νóμος* «звичай, закон». — СІС² 590; Черных I 581; Kopaliński 680; РЧДБЕ 498; Вуяклија 629; Klein 1061; Dauzat 505; Frisk II 303. — Див. ще **номáд**, **но́мер**.

[**нўнавка**] «трубочка з осоки» Ж, [нўнка] «тс.» Ж; — очевидно, слова звуконаслідувального походження.

нўнци́й «представник Римського Папи при уряді якої-небудь держави»; — р. болг. *нўнци́й*, бр. *нўнци́й*, п. *puncysz*, ч. слц. *puncius*, схв. *нўнци́је*, слн. *púncij*; — запозичення з латинської мови; лат. *pūntius* «вісник, гонець, посол» походить, очевидно, з **poventius*, що виникло шляхом стягнення з **novi-ventius* (букв. «новоприбулий»), утвореного з основи прикметника *novus* «новий» і дієприкм. *ventum* від *venio* «приходжу, прибуваю». — СІС² 590; Kopaliński 680; Holub—Lyer 338; РЧДБЕ 498; Вуяклија 630; Klein 1062; Walde—Hofm. II 188—189. — Див. ще **авантю́ра**, **новáтор**, **нові́й**.

нурець (орн.) «нирок; [пірникоза велика, *Podiceps cristatus* Ж]», [нур] «червоноший норець, *Colymbus auritus* L. (*Colymbus septemtrionalis*)» Ж, [нурик] «кайра звичайна, *Uria troile* L.» Шарл, [нурко́] «рінник, *Cinclus cinclus* L. (*Cinclus aquaticus* L.)» Шарл, ВеНЗн, [нурчук] «білоока чернь, *Nyroca pygosa* Gúld.» Шарл, [нюрча́к] «норець, *Colymbus griseigena* Bodd.» Корз,

[*пону́р*] «пірникоза велика Шарл; норець ВеНЗн», [*пону́рок*] «норець», [*прóнурець*] «червоноший норець; пірникоза велика Нед; рінник Шарл», [*прóнурка*] «рінник» Шарл, ВеНЗн, [*прóнурок*] «рінник тж; норець Г», [*пнóрунок*] «рінник» ВеНЗн; — п. пуг «норець», *pirek* «нурець, нирок», *purzук*, вл. *пугјак*, м. *нурец* «тс.»; — похідні утворення від [*нурити*] «занурювати» Ж (пор. [*нирець*] «пірникоза велика» від *нирјати*); назви зумовлені тим, що всі ці птахи добре плавають і пірнають. — Булаховський Вибр. пр. III 221; Вгückner 365—366. — Див. ще **нурити**¹. — Пор. **нирók**.

[**нурѣтиси**] «поневіряться» МСБГ; — неясне; можливо, результат спрощення незасвідченого **понури́тися з поневірјатися*.

[**нурити**¹] «занурювати» Ж, [*нуритися*] «дутися» Ж, [*нирјати*] «пірнати, нирјати, занурюватися» Она, [*нирцювати*] «тс.» ВеЛ, [*нирець*] «водолаз» Она, [*нирці*] «нирцем» Ж, [*нирчак*] «пірнання під воду» Корз, [*внуритися*] «зануритися (в книгу, в роботу)» Ме, *занурити*, *пону́рити* «опустити (голову)», *пону́ритися* «тс.», *пону́ра* «похмура, мовчазна людина; той, хто дивиться додолу; (у загадці) свиня», *пону́рий*, [*понури́вий*] «понурий» Нед, [*понуристий*] «тс.», *пону́ркуватий* «трохи понурий», *пону́риватий* «тс.», *уну́рити* «опустити, потупити»; — р. [*нурить (голову)*] «вішати, опускати, хилити», [*нуриться*] «нагинатися», бр. *пану́рыць* «понурити, опустити», п. *пугза́с*, *пугзу́с* «занурјати, занурювати», *ponury* «понурий, похмурий», ч. *ponury* «тс.», вл. *пугі́с* «пірнати, нирјати», нл. *пугі́с*, м. *нура (се)*, *нурка (се)* «тс.»; — псл. *пугі́ті* (< **пуг-*) «занурювати», пов'язане чергуванням голосних з *пугјаті* «нирјати», **пегті* «тс.»; викликає сумнів припущення (Варбот 125; Uhlenbeck KZ 39, 261; Hofmann 216; Rokorny 767) про спорідненість з гр. *νεύω* «киваю», лат. *пид* «тс.», дінд. *паватѣ* «обертається», *павіті* «тс.». — Фасмер

III 90; ЭСБМ 8, 49; Brückner 365—366; Schuster-Sewc 1021—1022; Trautmann 197. — Див. ще **нирјати**.

нурити² «рити» ВеБ, Ж; — результат видозміни форми [*норити*] «рити нори», очевидно, зближеної з [*нурити*] «занурювати» або з п. *пуга* «нора». — Див. ще **норá**¹.

[**нурка**] (зоол.) «норка, *Mustela lutreola*», [*нирці́я*] «тс.» Ж; — п. *пурка*; — результат видозміни форми *норка*, зближеної з [*нурити*] «занурювати» (норки добре плавають і пірнають). — Див. ще **норка**.

[**нурók**] «водолаз» Ж, Куз, також у виразі [*дати (піти) нурка́*] «дати нирка, пірнути» Ж, Куз, [*ни́ора давати*] «пірнати» Корз, [*нирковий дзвін*] «водолазний дзвін» Ж; — п. *pirek* «водолаз; нирок, пірнання», *да́с пурка* «пірнути», вл. *пугјак* «водолаз», м. *нирчак* «тс.»; — очевидно, похідне утворення від [*нурити*] «занурювати»; пор. [*нирка*] «водолаз», *нирók*, *да́ти нирка́* від *нирјати* «пірнати»; можливо, запозичене з польської мови (або утворене під впливом відповідного польського слова). — Brückner 365—366. — Див. ще **нурити**¹.

нурт «вир; натовп», *нурта* «вир», *ниртувати* «вирувати»; — запозичення з польської мови; п. *purт* «течія, нурт», ст. *пóрт*, *port*, *пога* «тс.», *purта* «глибінь, глибина» пов'язується з *пуга* «нора», *по́га*, *пога* «тс.», *пугза́с* (*пугзу́с*) «занурювати», укр. *норá*, [*нурити*] «занурювати». — Вгückner 365—366. — Див. ще **норá**¹, **нурити**¹.

нут (бот.) «*Cicer L.*», [*навут*, *нагут*, *наут*] «тс.» Ме, Мак; — р. бр. *нут*, болг. *нахут*, *нухут*, схв. *наут* «тс.»; — запозичене з тюркських мов, частково через російську і східнороманські мови (молд. *нэут*, *нэхут*, рум. *пăut*, *păhut*); тат. *нохут* «нут звичайний, або баранячий, *Cicer arietinum L.*», тур. *пohut*, дтюрк. *пигut* походять від перс. *пигūd* «тс.». — СІС² 590; ССРЛЯ 7, 1453; Фасмер III 86; РЧДБЕ 482; Младенов 344; Skok II 506; Lokotsch 127.

нута — див. **нога**.

нуталь «заклепувальний цвях» Она; — очевидно, пов'язане з [нют] «заклепка; гвіздок, за допомогою якого скріплюється шина в колесі». — Див. ще **ніт**².

[**нутерка**] «гайка на кінці вазової осі, яка притримує колесо» ЛЖит, [**нўтра**] «гайка» О; — результат видозміни форм [**мутерка**] «гайка», [**мўтра**] «тс.», очевидно, зближеної з **нутрб**. — Див. ще **мўтра**.

[**нутренник**] (бот.) «льонок звичайний, *Linaria vulgaris* Mill.» Мак, [**внутренник**] «тс.» Мак; — похідне утворення від **нутрб**; назва зумовлена широким застосуванням цієї рослини в народній медицині при лікуванні внутрішніх хвороб. — Носаль 71—72. — Див. ще **нутрб**.

нўтрія (зоол.) «*Myocastor* Kerr.»; — р. болг. *нўтрия*, бр. *нўтрыя*, п. слц. *nutria*, ч. *nutrie*, вл. *nutrija*, схв. *нўтрија*, слн. *nútrija*; — запозичення з іспанської мови; ісп. *nutria*, *lutria* «нутрія, видра» походить від лат. *lutra* (< **utrā* < **udrā*) «видра», спорідненого з дінд. *udraḥ* «водяна тварина», ав. *udra-* «видра», гр. *ύδρα* «гідра», лит. *ūdga* «видра», псл. *vudra* «тс.», укр. *вўдра*. — СІС² 590; ЭСБМ 8, 51; Корпаліński 680; Holub—Lyer 338; Klein 1063, 1103; Walde—Hofm. I 840. — Див. ще **вўдра**.

нутрб, [**нўтер**] «жеребець з одним ядром Ж, ЛЖит; нутряк МСБГ», **нутрєць** «самець, у якого ядра містяться всередині, а не в мошонці; хворобливий стан такого самця», [**нутріна**] «порожнина, черевна порожнина» Она, [**нўтриця**] «глист» Ж, [**нутрбвіна**] «порожнина» Она, [**нўтрості**] «нутрощі», *нўтрощі*, *нутряк* «самець (особливо жеребець), у якого ядра містяться всередині, а не в мошонці; [здір, внутрішнє сало]», [**нўтер**] «нутряк» МСБГ, [**нўтрішній**] «внутрішній», [**нутровій**] «нутряний» Она, *нутряній* СУМ, Ж, [**внутрб**] «нутро, нутрощі; (у замку) внутрішня будо-

ва» Ж, *внутрі*, *внўтрішній*, [*унўтр*] «усередину» Куз, [*унўтрі*] «усередині» Куз, [*унўтрішній*] «внутрішній» Куз; — р. бр. *нутрб*, др. *внўтры* «всередину», *внўтрышии* «внутрішній», п. [nutro] «нутро», *wnętrze* «середина, нутро», ч. *nitro*, *vnitřek*, слц. *nútro*, *vnútro*, вл. *nutriny* (мн.) «тс.», *nutř* «усередину», нл. *nutś* «тс.», болг. *вўтре* «усередині, усередину», м. *внатре* «тс.», схв. *нутриња* «нутро», *нўтърнїй* «внутрішній», слн. *pótranjost* «середина, нутро», *póter* «усередину», *pótri* «усередині», *pótranj* «внутрішній», стсл. **нжтрь** «усередині», **нжтрнь** «внутрішній»; — результат перерозподілу псл. **въп-отрь* «усередину», що утворилося з прийменника **въп* «в» і основи **otr-* «внутрішнє, надра, утроба», але вже на праслов'янському ґрунті почало сприйматися як **въп-отрь*. — Фасмер III 90; Черных I 581; Преобр. I 618—619; Булаховський Нариси 223; ЭСБМ 8, 50—51; Brückner 627—628; Machek ESJC 695—696; Holub—Kop. 420; Schuster-Sewc 1026—1027; Младенов 94; Bezlaj ESSJ II 228; Meillet MSL 8, 236. — Див. ще **у¹**, **утрб**.

нўшторитися — див. **нўстрітися**.

[**нц-нц-нц** (прицмокування кінчиком язика)] (вигук, яким підкликають свиней, поросят) ЛексПол; — р. [нцанца, нцо-нцо], п. пус, писі «тс.»; — звуконаслідувальне утворення (наслідування звуків, які виникають, коли свиня їсть).

нўбого, **нўбому** — див. **його**, **ним**.

[**нўбоня**] (дит.) «молоко» Л; — результат видозміни форми *мбня* «тс.» з уподібненням приголосних, зумовленим схильністю дитячої мови до редуплікації складів. — Див. ще **молоко**.

[**нўоркати**] «бубоніти, бурчати, кволо і невиразно говорити Ме; постійно скиглити, набридливо просити про щось; нечемно відповідати МСБГ», [**нўоргати**, **нўркати**] «тс.» МСБГ, [**нўрчїти**] «нявчати» ВеБ, [**нўоркало**] «дитина, зрідка доросла людина, яка

постійно плаче, скаржиться, нарікає на все; скиглий» МСБГ; — очевидно, звуконаслідувальне утворення; пор. нвн. pörgeln «чіплятися, бурчати, буркотіти», pergeln «тс.» (звідки походить слн. pergátі «тс.»), сангл. pur(g)nen «бурчати, буркотіти», лтс. purkēt «тс.», що зводяться до звуконаслідувального кореня *per-: *pur- «бурчати, буркотіти» (Kluge—Mitzka 514—515).

нюфаундлэнд (порода собак); — р. ньюфаундленд, бр. ньюфаундленд, ч. newfoundlandský pes, слц. novofoundlandský pes, схв. ньу-фаундлер; — запозичення з англійської мови; англ. newfoundland «тс.» походить від назви острова Newfoundland (Ньюфаундленд) у Північній Америці, де була виведена ця порода собак. — ССРЛЯ 7, 1460; Вуяклија 631; NSD 1671.

ню — див. **ним**.

нюанс «тонке розрізнення; ледве помітний відтінок», *нюансувати*; — р. бр. болг. ньюанс, п. nuans, ч. nuance, слц. nuansa, м. нијанса, схв. нијанса, нианса, слн. piánsa; — запозичення з французької мови; фр. nuance «відтінок, нюанс» пов'язане з пиег «відтіняти», похідним від пие «хмара», що виникло з лат. pūbēs (< *snoudhis) «тс.», спорідненого з ав. spaoda- «хмари», гр. σούβον «темне», кімр. nudd «туман». — СІС² 590; Черных I 582; Коралиński 670; Holub—Lyer 337; РЧДБЕ 498; Вуяклија 619; Klein 1059; Dauzat 505; Walde—Hofm. II 183.

[нюгати] «мучити причілками, заїдати, шпигати словами з помсти» Ж, **[нюгати]** «тс. Ж; шпигати чим-небудь гострим (Закарп., М. М. Пещак усно)»; — неясне; можливо, пов'язане з **[нюжкати]** «підганяти», *нюкати* «тс.», похідним від *ну*.

[нюнка] (бот.) «їжача голівка проста, Sparganium simplex Huds.; їжача голівка гілляста, Sparganium ramosum Huds.; хвощ польовий, Equisetum arvense L. ВеЛ», **[нюня]** «їжача голівка проста» Мак, **[нюнька]** «хвощ польовий ВеЛ; комиш лісовий, Scirpus silva-

ticus L. ВеНЗн, Мак», **[нунука]** «рід трави» О; — р. **[нюнька]** «їжача голівка (гілляста)», бр. **[нюнькі]** «найбільш ранні весняні квіти (жовтенькі), що ростуть на болотистому місці»; — неясне; можливо, звуконаслідувальне; пор. р. **[нюня, нюнька]** «свисток з явора». — ЭСБМ 8, 55.

нюня «безхарактерна людина; плакса; [млявий чоловік, неповоротка жінка Бі; людина з мовними вадами, невиразною артикуляцією звуків МСБГ]», **[нюняра]** «ніс» МСБГ, **[нюнька]** «(зменш.) плакса Г; млява людина; м'яло, маруда, нероба Ж; (про дитину) рибка, пташка О», **[нюнека]** (про дитину) «рибка, пташка» О, **[нюнечка]** «тс.» О, **[нюнько]** «повільна, флегматична, безхарактерна людина; плаксій» МСБГ, **[нюньо]** «тс.» тж, **нюні** (у виразі *розпустити н.*), **[нюнявий]** «плаксивий Г; млявий, неповороткий Бі», **нюнити** «плакати, скиглити», **[нюняти]** «говорити повільно, невиразно, мляво, як мала дитина; без причини постійно плакати, рюмсати» МСБГ, **[нюнькати]** «тс.» тж, **нюнькатися** «панькатися», **[занюняний]** «заплаканий» Чаб; — р. бр. **нюня** «плакса, рюма; безхарактерна людина», п. piupia «м'яло, маруда; тишко», piupka «тс.», ч. piupat «плакати», слц. piupo «плакса»; — псл. piupja «плакса, млява людина», афективне утворення звуконаслідувального походження. — Черных I 582—583; Фасмер III 92; КЭСРЯ 295; Преобр. I 623; ЭСБМ 8, 55; Вгückner 364; Machek ESJC 402.

[нюра] (дит.) «м'ясо» До; — неясне; можливо, пов'язане з **[няня, няньо]** «тс.» (пор.).

[нюряти] «мудрувати, лаятися» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з **[ньоркати]** «нечемно відповідати».

[нюстрітися] «неспокійно шукати собі місце» Ж, **[нюшторитися]** «тс. Ж; вертітися під час сну (перев. про хворого) Досл. і мат. IV», **[піднюстріти]** «підбурити» Нед; **[піднюстріти]** «тс.» тж; — очевидно, запозичення з німе-

цької мови; нім. *nüstern* «винюхувати, шукати по всіх кутках, совати носа» походить від *Nüster* «ніздря», спорідненого з дінд. *pāsā* (дв.) «ніс», лат. *pāgis* «ніздря, ніс», лит. *pósis* «ніс», лтс. *pāss* «ніздря», псл. *posъ* «ніс», укр. *ніс*. — Kluge—Mitzka 517. — Див. ще **ніс**.

[**нюсьо́**] (вигук для підкликання свиней) Ж; — п. *пуки puziu* «тс.»; — очевидно, звуконаслідувальне утворення, можливо, пов'язане з *ни-ни-ни* (вигук, яким підкликають свиней, поросят).

нют, *ню́та*, *нютува́ти* — див. **ніт**².

[**нюха́**] «млява, неповоротка людина» Бі, [*нюхті́й*] «дармоїд» О; — р. [*ню́ха*] «роззява, нюня», ч. [*ňuchna*] «тужлива жінка»; — очевидно, пов'язане з *ню́ня* «безхарактерна людина, плакса; [млявий чоловік, неповоротка жінка]». — Machek ESJC 402. — Див. ще **ню́ня**.

ню́хати, [*нюхрі́ти*] «чути нюхом слід звіра і йти цим слідом» ДзАтл II, [*нюхрі́ти*] «тс.» тж, [*нюхтити*] «винюхувати» О, [*нюхті́ти*] «нюхати, обнюхувати, чути носом Ж; чути нюхом слід звіра і йти цим слідом ДзАтл II», [*нюхтюрі́ти*] «винюхувати» О, [*нюхцюва́ти*] «нюхати, обнюхувати, чути носом» Ж, *ню́шити* «нюхати повітря; вистежувати, вишукувати» СУМ, Ж, [*нюшкува́ти*] «тс.», *нюх*, [*ню́халка*] «ніс» Она, [*ню́халь*] «ніс; нюх» тж, *ню́хальник*, [*ню́ха́р*] «нюхальник», [*ню́ха́ч*] «тс.», *ню́хальний*, [*нюхто́м*] «нюхаючи» Ж, [*нюхце́м*] «тс.» Ж, [*занюхрі́ти*] «виявити пристрасне бажання, загорітися бажанням» ЛексПол, *ню́х*, *ню́шка*; — р. *ню́хатъ* «нюхати», бр. *ню́хаць* «тс.», п. *пісча́с* «нюхати табаку; нюшити», ч. *šenichat* «нюшити», слц. *ňuchat'* «нюхати; чути носом», вл. *писча́с* «нюхати», нл. *писча́с*, болг. *ню́шкам*, *ню́шна*, схв. *ню́шити*, слн. *pjuhati* «тс.»; — остаточно не з'ясоване; здебільшого виводиться від псл. **qhati* «пахнути», пов'язаного з *vonja* «запах» (пор. р.-цсл. **жхати** «пах-

нути», п. *waščaś* «нюхати, чути носом») з початковим п-, перенесеним від префіксів **vъp-*, **sъp-* (Фасмер III 93; Преобр. I 623; Schuster-Sewc 1025; Младенов 94, 362; Mikl. EW 222); вважається також (Rudn. II 863; Ильинский ИОРЯС 20/3, 83, 88; Bezlaj ESSJ II 225; Ondruš Sl. Wortst. 120; Stang 40; Berneker IF 10, 153—154; Uhlenbeck PBrV 30, 267; Matzenauer LF 11, 331—332; Holthausen AeWb 237; Pokorny 768—769) спорідненим з гот. *bi-niuh-sjan* «висліджувати», дангл. *pēosan* «досліджувати, висліджувати, відвідувати», днн. *piusian* «досліджувати» або з двн. *piosan* «чхати», нвн. *puseln* «гугнявити», *Nüster* «ніздря», *Nase* «ніс», псл. *posъ* «тс.», укр. *ніс*; зіставлення (Machek ESJC 402) з дісл. ісл. норв. *snugga* «нюхати» недостатньо обгрунтоване. — ЭСБМ 8, 55—56. — Див. ще **воня́ти**, **уха́ти**.

ня (вигук для підкликання собак), *ня́кати* «повторювати вигук *ня*» КІМ; — результат видозміни частки *на* «ось, візьми» (див.).

няв (вигук, що імітує кошачий крик), [*нявк*] «нявчання», *ня́вкати*, *ня́вча́ти*; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до [*вав*, *мав*, *м'явкати*] (пор.).

ня́вка — див. **на́вка**.

[**ня́га**] «жаба» Ж; — неясне; можливо, походить від рум. *peagă* «зла людина; лихо; тіпун (пташина хвороба)», *peg* (молд. *neg*) «бородавка».

ня́й, *ня́йте* — див. **на́й**¹.

[**ня́лка**] «чепурун, франт» Чопей, [*ня́лкош*] «елегантний, гарний парубок» Чопей, [*ня́лканистий*] «елегантний, гарний» Чопей, [*ня́лкастий*] «тс.» Чопей, ЕЗб 25; — запозичення з угорської мови; уг. *nyalka* «елегантний, гарний; чепурун, франт», очевидно, пов'язане з *nyalni* «лизати», спорідненим з фін. *puolla*, удм. *нюлыны*, морд. *ноламс*, манс. *pjələnt-*, хант. *pjal-* «тс.». — Лизанец 612; Чопей 219; ЕЗб 25, 242; MNTESz II 1033, 1034; Bárczi 216; Лыткин—Гуляев 199.

[**ням-ням**] (дит.) «їсти» Корз, [*ня́м-кати*] «їсти щось повільно, супроводжуючи процес мимовільним *ням, ням*» МСБГ, [*ня́мкало*] «людина, яка під час їди плямкає губами МСБГ; дитяча гра в кидання палиць», [*ня́мло*] «людина, яка невиразно говорить, незрозуміло, плутано виражає свої думки; нерозторопна, нероздумлива людина, скиглий» МСБГ, [*ня́мрати*] «неохоче, повільно їсти» МСБГ; — р. [*ня́мня*] «людина, яка повільно говорить; (дит.) їсти», бр. [*ням-ням*] (дит.) «їсти»; — звуконаслідувальне утворення. — Фасмер III 94; ЭСБМ 8, 67.

[**ня́нчити**] «вищати, скиглити, жалібно стогнати» Ж; — результат контамінації і видозміни запозиченого з польської мови [*енчіти*] «тужити, побиватися» і його відповідника укр. [*ячіти*] «жалібно говорити», *яча́ти* «квилити; кричати» (див.).

ня́ня¹ «жінка або дівчина, що доглядає дитину; [мати Ж; (пестл.) коро́ва]», [*ня́ньо*] «тато», [*наньо* ВеЛ, *не́ньо* ВеУг] «тс.», *ня́нька*, [*ня́нько*] «тато», [*ня́нізна*] «майно, земля, що залишилася після смерті батька» НЗ УжДУ 26/2, [*ня́нізнина*] «тс.» ВеУг, *ня́нькува́ти*, *ня́ньчити*; — р. *ня́ня* «няня», бр. *ня́нька*, п. *піапіа* «тс.», [*папа*] «мати, мама; нянька», ч. [*па́па*] «няня», слц. *па́па* «тітка; [татко]», [*па́по*] «тато, татко», вл. нл. *пап* «тато», болг. [*не́ня*] «сестра матері», [*не́ни*] (звертання молодшого до старшого,

особливо до брата), *не́нчо* «тс.», м. *не-на* «мати, мама», схв. *на́на* «мама; няня»; — дитяче за походженням слово, утворене шляхом подвоєння складу *ня-* (пор. *ма́ма*); не виключена можливість виникнення з *не́ня* внаслідок асиміляції голосних (Соболевский РФВ 64, 118; Korsch AfSIPh 9, 658), пор. *дядя* з **дѣдя*; може бути дуже давнім, пор. дінд. *папа́* «матінка, няня», гр. *νέννα*, *νάνη* «тітка», *νέννος*, *νάνος* «дядя», лат. *popus* «монах; вихователь дитини», *poppa* «монахиня; вихователька дитини», алб. *papë* «мати, годівниця», кімр. *paip* «бабка», проте, мабуть, виникло в різних мовах незалежно; припущення про походження з іт. *paipa* (Strekelj 41—42) необгрунтоване. — Фасмер III 94; Преобр. I 623—624; ЭСБМ 8, 70; Brückner 354; Machek ESJC 389; Schuster-Sewc 987—988; Младенов 351; Matzenauer 62; Uhlenbeck 142; Frisk II 304; Kretschmer Einl. 341—342; Walde—Hofm. II 175; Meyer EW 297; Schrader Reallexikon II 86. — Пор. **не́ня**.

[**ня́ня**²] (дит.) «м'ясо» Ва, [*ня́ньо* ЛексПол, *ня́мньо* Куриленко] «тс.»; — очевидно, результат видозміни форми [*мня́со*] «м'ясо»; пор. [*мня́мньо*] (дит.) «тс.». — Див. ще **м'ясо**.

нярува́ти — див. **ні́рова́ти**.

нярчи́ти — див. **ньо́ркати**.

ня́ти, *ня́тися* — див. **я́няти**.

[**ня́тство**] «ув'язнення, полон» Пі, Ж; — похідне утворення від [*ня́ти*] (*я́няти*) «брати» (див.).

o¹ (прийм.), *об, о-, об-, оби-, обо-*; — р. *о, об, обо*, бр. *а, аб, аба*, др. *о, объ*, п. *о*, ст. *об*, ч. *о, об*, слц. *о, об-*, вл. *wo, wob*, нл. *wo, wob, hob*, болг. *о, об, оби*, м. *об-*, схв. *о*, ст. *об*, слн. *о, об*, стсл. **о, об**; — псл. *о, об, обь*; первіснішим є *об*, яке перед приголосними спростилося в *о*; — результат злиття двох (або й трьох) давніших прийменників: іє. **obhi*, до якого зводяться дінд. *abhi* «до, через, з-», ав. *aibī, aivī* «тс.», дперс. *abiū* «до», лат. *ob* «до, перед, для, за», ор- (в орегіо «закриваю», із ор- і основи дієслова **цегіо*, спорідненого з лит. *atveriū* «відкриваю», псл. **vorta*, укр. *ворота*; *oportet* «треба, слід» із ор-/об- і основи дієслова **vogtēre/vertēre* «обертатися», спорідненого з псл. **vʹrtēti*, укр. *вертіти*), та іє. **ori* (**epi*), що виступає в лит. *аріе* «про, навколо», *арі-, арў-, ар-* «о-, об-», лтс. *ар* «біля, навколо», дінд. *арі* «також, сюди, при, в», ав. *airi* «також, до, в», гр. *ἐπί, ἔπι* «на», *ὀπίσ(σ)ω* «позаду, назад», іон. атт. *ὀπίθε(ν)* «за, позаду»; з огляду на давнє значення «по обидва боки» псл. *об(ь)* зіставляється також з псл. *оба* «обидва», лат. *ambi-* «навколо-», гр. *ἀμφί* «тс., біля» (іє. **ambhi*). — Фасмер III 96; Преобр. I 624—625; Брандт РФВ 23, 95; Черных I 583; ЭСБМ 1, 39; Вгүскпер 368—369; Machek ESJС 404—405; Holub—Kop. 249; Schuster-Sewc 1625; Skok II 534; Bezlaj ESSJ II 231; ESSJ Sl. gr. I 132—141; Trautmann 1; Эндзелін ЛП 25; Walde—Hofm. II 192—193; Mayrhofer I 41; Pokorny 287, 323—324. — Пор. **оба́, обихід.**

o² (вигук, вказівна частка), *о-* (вказівна частка), [*во*] «ось» *О*; — р. др.

болг. м. *о*, бр. *а, о*, п. слц. вл. нл. слн. *о, ч. о́, о*, схв. *ō* (вигук), *ò* (частка), стсл. **о, w**; — псл. *о*, очевидно, тотожне із займенниковим елементом, збереженим у сполучниках *о́же*, укр. [*ож*] «що», *о́лі*, др. *оли* «аж», укр. [*оби*]; — зіставляється з вигуками гр. *ὦ, ὦ*, лат. *ō, ōh*, дінд. *ā*, дірл. *ā, а*, гот. *ō*, двн. *ōwē*, свн. *ō*, нвн. *oh*, лит. *ō*, які виявляють відсутню в слов'янських мовах довготу; пор. більш відповідні до слов'янської звукової форми лит. *à* «ах», лтс. *а* (оклична частка), гр. *ὦ* (вигук). — Мельничук Структ. слов. реч. 209—211; СМ IV 82—83; Фасмер III 95; Преобр. I 624; Schuster-Sewc 1030; Skok II 533—534; Bezlaj ESSJ II 231; Fraenkel 519; Pokorny 772. — Пор. **обі́, ож.**

о́азис, *о́аза*; — р. *о́азис*, (заст.) *о́аз*, бр. *aázis*, п. *oaza*, ст. *oasis*, ч. *oasa, oáza*, слц. слн. *oáza*, вл. нл. *oaza*, болг. *о́азис*, м. схв. *о́аза*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Oáse*, фр. англ. *oasis* пов'язані з лат. *Oasis*, назвою місцевості в Єгипті, гр. *Ὀάσις* «тс.», яке виводиться з коптської або єгипетської мови; пор. копт. *ouahe* «оазис» (звідки також араб. *wā-ha^h* «тс.»), можливо, з первісним значенням «місце проживання» від *ouah* «мешкати». — СІС² 590; Черных I 583; КЭСРЯ 296; Kopaliński 681; Holub—Lyer 338; Gr. Fwb. 523; Dauzat 506; Klein 1065.

об, об- — див. **o¹**.

[**оба́, оби́**] Г, Ж, [*обе́*] «обое» *О*, [*обійко*], *обо́е, обо́йко*, [*обійний*] «дво-який» Ж, [*воби́*] «обидві» *О*; — р. болг. діал. *оба, обе*, бр. *або́е*, др. *оба, объ*, п. *оба, обая, obie, обоје*, ч. *оба, обě, обоје, обоjí*, слц. *оба, обая, обе*, вл.

wobaj, wobě, нл. wobej, hobej (dwa), hobej (dwě), полаб. vübě, м. *обајцата* «обидва, обоє», схв. *оба, об(ј)е*, слн. obá, obé, стсл. *оба, обѣ*; — псл. oba, obě; — споріднене з лит. abù «обидва», abì «обидві», лтс. abì «обидва», прус. abbai, лат. ambō, гр. ἄμφω, дінд. ubhā, ubhāu, ubhē, ав. uwa, ubē, гот. bai, ba, тох. A āmpri, āmpre, B ant-ari «тс.»; іє. *ambhō(u) «обидва»; утворилось, очевидно, з префікса *ambh- (<*ambhi) «навколо» та *bhō(u) «обидва», відбитого в гот. bai «обидва», нвн. beide, англ. both «тс.»; недостатньо переконливим є зведення (Machek ESJC 404) до форми типу іє. *ambhi-duvō «обидва». — Rudp. II 865—866; Фасмер III 96—97; Преобр. I 625—626; Черных I 583; ЭСБМ I, 55; Brückner 468—469; Holub—Kop. 249; Schuster-Sewc 1626; Skok II 534; Bezlaј ESSJ II 231; Trautmann I; Fraenkel I; Топоров 48; Ernout—Meillet I 27; Kluge—Mitzka 61—62; Klein 189; Mayrhofer I 107; Pokorny 34—35. — Див. ще **о¹**. — Пор. **обидва**.

обабок — див. **бабка²**.

[обáва¹] «страх, побоювання, тривога» Ж, **[обавля́тися]** «побоюватися» Пі; — запозичення з польської мови; п. obawa «неспокій у передчутті зла», obawiać się «відчувати страх; непокоїтися», споріднене з ч. obava «страх, побоювання», слц. obava «тс.», виводиться з *обо́ава, похідного від бо́а́с ся «боятися» (пор. ба́с ся «тс.» як результат стягнення бо́а́с ся). — Richhardt 83; Brückner 369; SW III 438; Zubatý St. a čl. I 2, 213; Bern. I 68. — Див. ще **боятися, о¹**.

обáва², обавля́тися — див. **бáвити**.

[обагря́нок] «бублик, крендель Г; бублик, підсмажений з двох боків Ж», **[обагря́нець]** «тс.» Ж; — результат контамінації слів **[обарі́нок]** «бублик» і **багря́ний**. — Див. ще **багрий, обаря́ти**.

[обадáти] «оглянути» Ж, **[обба́дати]** «вишукати» Шух; — запозичення з польської мови; п. obadać «оглянути,

видивитися, вишукати» є префіксальним утворенням від badać «досліджувати, вивчати, оглядати», яке загальноприйнятої етимології не має; пов'язується з бо́с «бити рогами», спорідненим з укр. *бості* (Brückner 10; SW III 435; Sławski I 25); вважається також результатом фальшивої декомпозиції гіпотетичного *ob-adata, яке зіставляється з ч. ст. рідк. jadati «досліджувати», лит. úosti (úodžiu) «нюхати», лат. odor «запах» (Bern. I 24; Vaillant RES 19, 300; 22, 7; Machek ESJC 41). — Пор. **бості**.

[обамбу́рити] «приголомшити Г; сильно вдарити Ж», **[обабу́рити]** «сильно вдарити» Ж, **[оббамбу́рити]** «тс.» Ж, МСБГ; — похідне утворення від **[бамбура́]** «велика, груба річ»; могло спочатку означати «вдарити бамбурою». — Див. ще **бамбура́, о¹**.

обáпіл «крайня дошка з розпиляної вздовж колоди; розпиляна вздовж на дві половини колода; розпиляний стовбур дерева», **[обáпол]** «тс.», **[обáполок]** «тс. УРС; невеликий обáпіл СУМ», **обáпольний**; — р. **обáполок** «крайня дошка»; пор. бр. *а́олак* «тс.»; — складне утворення з основ **[обá]** та **пів** (<пóль) «половина» (див.).

[обáпол] «околиця», **[обáполок]** «тс.», **[обáпóли]** «з обох боків, навкруги; на обох берегах» Г, Ж, **[обопі́льний]** «взаємний, двосторонній» Ж; — р. **[обáпола]** «околиця», **[обáполь]** «тс.», **[обáпол]** «біля, близько, навколо», **[обáполь]** «тс.; околиця», **[обáпольний]** «сусідній, навколишній», бр. *абáпал* «з обох боків», **[абáпóльны]** «спільний», др. *обáполь* «з обох боків», п. *оборóпнү* «взаємний», ч. *обарóпнэ* «взаємно», ст. *обарол* «з обох боків», *обаролнү* «двосторонній, взаємний», слц. *обаролнү* «тс.», схв. ст. *обарол* «по обидва боки»; — складне утворення, що виникло на основі словосполучення псл. *оба ролу* «по обидва боки (по обидві половини)» (зн. в. дв.). — Фасмер III 97; ЭСБМ I, 43; Булахаў Веснік БДУ 1973/3, 58—59;

Vrückner 369; Machek ESJČ 404. — Див. ще **оба́**, **пів**.

[**обаранки**] «місце на річці, де бурлить вода, натрапляючи на камінні виступи, рябить» О; — очевидно, пов'язане з *баранці* «легкі хмарки; піняві хвилі». — Див. ще **баран**.

[**обаранок**] «бублик»; — очевидно, запозичення з білоруської мови; бр. *абаранак* «тс.» є результатом видозміни давнішої форми **обваранок*, аналогічним до укр. [*обарінок*] і под. — ЭСБМ 1, 43. — Див. ще **обаря́ти**. — Пор. **баранок**².

[**обарата́ти**] «сильно вдарити» Ж; — очевидно, результат видозміни форми [*оборота́ти*] «обтовкти в ступі, оббити від лузги» (про просо) Ж, похідної від [*боротати*] «оббивати в ступі (про просо); термосити, спантеличити» (див.).

обарінок, **обарінець**, **обарінок**, **обарки**, **обаря́нець**, **обарянок** — див. **обаря́ти**.

[**обаря́ти**] «варити, кип'ятити» Ж, [**обарінок**] «бублик» Г, МСБГ, [**обарінець** Ж, **обарінок** СУМ, Ж, Ме] «тс.», [**обарки**] (у виразі [*зварити на обарки*], про картоплю, «зварити, щоб очистилась шкірка») Ж, [**обаря́нець**] «бублик», [**обарянок**] «тс.» МСБГ; — р. [**обаріть**] «обварити», [**обара́**] «опара, тісто», [**обарка́**] «горохова юшка», бр. *абаранак* «бублик», п. *obaг* (*obwaг*) «місце на сосновому дереві, облите живицею», [*obarek*] «пеньок, обпалений вогнем», слц. *obarit'* «обварити», *obarat'* «обварювати», м. *обари* «ошпарить, відварить, зварить», схв. *обарити* «обварити, ошпарити, відварити», слн. *obáriti* «тс.»; — результат видозміни давнішого **об-варяти*, у якому початкове кореневе **в** злилося з префіксальним **б** (як у *обід* <**обвід*, *обра* <**обвора* та ін.); назви бубликів мотивуються тим, що вони перед запіканням обварюються. — ЭСБМ 1, 43. — Див. ще **варі́ти**, **о**¹. — Пор. **обаранок**.

[**обату́ритися**] «опам'ятатися», [*обатобритися*] «тс.», [*пробату́ритися*] «прочуматися»; — неясне; можливо, по-

в'язане з [*бату́ра*] «батиг»; зіставлялося (Вел 440) з уг. *bátor* «сміливий, хоробрий».

[**оба́хморити**] «одержати, дістати» Ж, [*оба́хморитися*] «оглянутися крадькома навколо» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з р. [*бахму́риться*] «ставати сумним, сердитим», яке пов'язується (Фасмер I 137) з [*хму́ра*] «темрява, хмара».

[**обашлува́ти**] «пообіцяти»; — похідне утворення від *башлówka* «розподіл здобичі» (пор. р. [*башловка*] «почесний подарунок із здобичі»); значення «пообіцяти» розвинулося через «пообіцяти подарунок» від «подарувати»; наведені Грінченком контексти свідчать про близькість і навіть нерозрізнення цих значень. — Див. ще **башлówka**, **о**¹.

[**обашморити**] «намацати, знайти», [*обашморитися*] «звикнути, освоїтися»; — неясне; можливо, результат контамінації слів [*обашпорити*] «намацати, знайти» й [*оба́хморити*] «одержати, дістати» (див.).

[**обашпорити**] «намацати, знайти»; — очевидно, результат контамінації форм [*оба́хморити*] «одержати, дістати» та *нішпорити* (див.).

[**обая́сник**] «злий дух, що літає до жінки вночі»; — похідне утворення від *бая́ти* «розповідати, ворожити»; пор. [*обая́ти*] «обворожити, зачарувати», р. [*обая́ть (обай́ть)*] «обманути краснбайством», [*обая́ть*] «очаровувати, заворожувати»; щодо форми може бути результатом зближення з [*балая́сник*] «балакун» або з [*перелая́сник*] «спокусник; біс, що літає до жінки», яке, можливо, вплинуло і на значення слова. — Див. ще **бая́ти**, **о**¹. — Пор. **балая́с**, **обия́сник**.

оббірканий — див. **бе́ркати**.

[**оббув**] «обвід, обід (колеса)» Ж; — результат контамінації слова *обід* (*обвід*) з якимсь неясним компонентом, можливо, пов'язаним з нвн. *bug* «згин» (пор. п. *biga* «частина обода», яке зводиться до німецького *Biege* «вигин»,

належного до того самого етимологічного гнізда, що й н. Bug). — Див. ще **обід¹**.

[оббурдюжитися] «впасти з висоти»; — афективне утворення, пов'язане з *бурдюк*; в основі лежить, очевидно, уявлення про падіння повного, незграбного бурдюка. — Див. ще **бурдюк, о¹**. — Пор. **обербенитися**.

[обвис] «крутий підмитий берег» Ч; — як і **[звісник]** «стрімкий берег», пов'язане з *вісїти* (див.).

[обвихнути(ся)] «закутати(ся), загорнути(ся) (переважно хусткою)» ЛЧерк, **[обвихнутися]** «обвитися»; — результат контамінації дієслів *обвинутися* і *вихати* «махати». — Див. ще **віти¹, вихати, о¹**.

[обганяти] «стерегти; користуватися, володіти (землею)» О, **[обігнати]** «заощадити; покрити витрати» Ж, **[обганенка]** «курінь для овець на полонині» О, **[обгін]** «покриття щоденних витрат» Ж, **[обгінок]** «тс.» Ж; — похідне утворення від *гнати*; семантика через проміжне значення «берегти, оберігати» розвинулася з початкового «відганяти» (пор. *обганяти мух, вовків, злодіїв*). — Див. ще **гнати**.

[обгáрмати] «обтесати» О; — неясне.

[обгінка] «дерев'яна петля у формі каблука на ціпилні, билку ціпа» О, **[обгáнка]** «кільце осьової чеки» Ж; — бр. **[вобгінка]** «кісся»; — пов'язане з *гнути* (*обгінати*). — ЕСБМ 2, 174. — Див. ще **гнути, о¹**.

[обгольня] «дубова колода, обрізана у формі дуги, на яку приганяють розпарене дерево для дуги»; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми **[бгáльня]** «пристрій для вигинання санних полозів», помилково зближеної з основою *гбл-ий*. — Див. ще **бгати**.

[обгóвдати] «повністю обстригти, обгризти» Ж; — неясне.

[обдемати] «обчищати» Ж; — результат видозміни форми *обдимати* «обдувати», похідної від *дути, дму*;

початково означало «очищати обдуванням». — Див. ще **дути², о¹**.

[обдемок] «людина, що об'їлася, з роздутим животом», **[обдемкуватий]** «повний», **[обдiмок]** «ягня, що має два кендюхи» Си, **[обдимча]** «тс.» тж; — результат видозміни форми *обдимати* «дути, надувати, пучити», похідної від *дути, дму*. — Див. ще **дути¹, о¹**.

[обдеяти] «забризкати, забруднити; обчесати, пригладити» МСБГ, **[обдiяти]** «тс.», **[обдеятиси]** «забризкатися, забруднитися», **[обдеятий]** «занедбаний, запущений», **[обдiяно]** «прибрано» тж; — неясне; можливо, пов'язане з **[дейкатися]** «переводитися, пропадати» (пор.).

[обджеркати] «обскубти»; — очевидно, запозичення з польської мови, ускладнене префіксом *об-*; п. *dziergać* «чесати (льон)» відповідає укр. *дeргáти* «тс.» (див.).

[обдiжурити] «обікрасти» МСБГ, Ме; — очевидно, пов'язане з **[дежури-ти]** «чергувати»; розвиток семантики неясний. — Див. ще **дежурний**.

обез- (складний префікс у словах типу *обезголівити, обездóлити, обезземéлити, обезкрíлити, обезлюдіти, обезславити*); — р. др. болг. м. *обез-*, бр. *абез-*, п. ч. ст. слц. *obez-*, схв. *обез-*, *обез-*; — результат поєднання префікса *о-* і прийменника *без*, яке відбулось, очевидно, в окремих слов'янських мовах уже після їх виділення з праслов'янської. — Див. ще **без², о¹**.

обезглавити; — запозичення з російської мови; — р. *обезглавить*, як і ч. *obezhlaviti*, болг. *обезглавя*, м. *обезглави*, схв. *обезглавити, обeзглавити*, походить від цсл. **обезглавити**, що є калькою гр. ἀποκεφαλίζω «обезглавлюю», утвореного з прийменника ἀπο «від, без» та іменника κεφαλή «голова»; пор. фр. *décapiter* від слат. *decapitare* «обезглавити», утвореного з префікса *de-* «з-, від-, обез-» і основи іменника *caput* (*capitis*) «голова». — Frisk I 835; Dauzat 230. — Див. ще **обез-, глава**.

[**обелець**] «тонкий берестовий стовбур, цілком вживаний для обводу колеса; верхній тонкий кінець стовбура дерева», [обельцяний] «зроблений з обельців»; — очевидно, пов'язане з р. [обельной] «круглий», [обельно] «кругом», обльий «округлий», др. обль «цілком, повністю», укр. [віблій]. — Shevelov Hist. phonol. 290; Фасмер III 98. — Див. ще **віблій**.

обеліск; — р. болг. м. *obelisk*, бр. *abelisk*, п. ч. слц. вл. *obelisk*, схв. *obelisk*, слн. *obelisk*; — запозичення з німецької або французької мови; н. *Obelisk*, фр. *obelisque* походять від лат. *obeliscus*, яке зводиться до гр. *ὀβελίσκος* «невеликий рожен, клинок; обеліск», похідного від *ὀβελός* «рожен; обеліск», що певної етимології не має. — СІС² 590—591; Коваль 194; Черных I 584; Фасмер III 98; КЭСРЯ 296; Коралиński 681; Holub—Lyer 339; Kluge—Mitzka 517; Dauzat 506; Klein 1066; Frisk II 344—345.

[**обелян**] (бот.) «дев'ясил, оман, *Ipula helanium L.*» О, [одиян, одолян] «тс.» тж; — неясне; можливо, результат контамінації форм [обмил], *оман* «тс.» і [одолян] «валеріана».

обембэрити, обенбэрити, обенбэритися — див. **обербэнитися**.

обер- (перший компонент складних слів типу *обер-кондуктор, обер-майстер*); — р. бр. болг. схв. *обер-*, п. *ober-*, ч. *obr-, obg-, ober-*; — запозичення з німецької мови; н. *ober* «верхній, старший», *ober-* «верхньо-», днв. *obago* «верхній» пов'язане з *ob* «над, зверху», свн. *ob(e)*, днв. *oba* «тс.», спорідненим з дангл. дісл. *of* «над», дінд. *úra* «туди, до», ав. *ура* «туди», гр. *ὕπο* «під», лат. *sub* «тс.»; іє. **ur-* «туди, (знизу вгору) на», **ur-s-*, до якого зводяться також псл. *vysъ, vysokъ*; укр. *високий, висота, вишина*. — Фасмер III 99; Kluge—Mitzka 517; Klein 1105, 1679—1680; Pokorny 1106—1107. — Пор. **вись**.

[**обэрак**] «вид одягу» ВеЛ, [оберок] «чоловіче півпальто» МСБГ; — запозичення з польської мови; п. [*oberok*]

«сюртук; вид зимового верхнього одягу» походить від н. *Obergock* «сюртук», утвореного з основ прикметника *ober* «верхній» та іменника *Gock* «сюртук», пов'язаного з свн. снідерл. *gos*, днв. *gos(h)*, днн. гол. *gok*, снн. *gock*, дфриз. *gokk*, дангл. *goss*, дісл. *gokkg* «тс.», нвн. *Rocken* «прядка», днв. *gosko* «тс.», дірл. *gucht* «туніка», які зводяться до іє. **ruk-* «прести, пряжа». — Kluge—Mitzka 604; Klein 1353; Pokorny 874. — Див. ще **обер-**.

[**обербэнитися**] «впасти на землю; важко впасти», [обенбэритися, обербэритися] «тс.», [обембэрити] «із силою кинути об землю», [обенбэрити, обербенути] «тс.»; — афективне утворення, пов'язане з [бербеніця] «бочонок»; в основі лежить, очевидно, уявлення про падіння важкого бочонка. — Див. ще **бербеніця**. — Пор. **оббурдюжитися**.

обэрво, обирві — див. **брóвá**.

оберэмок, обэрэм, обэремэнок, обэрэмнена — див. **берем'я**.

[**оберестітися**] «загорнутися, закутатися; задушитися» Ж; — неясне; висловлювалась думка (Reichenkron ZfSlPh 17/1, 149) про утворення з *ob+вер(e)t-*; можливе припущення про зв'язок з [бэрест] «верхня кора берези» (з огляду на використання березової кори для ізоляції речей від вологи) або з **верз(а)ти* (псл. **v^hzti*) «в'язати» (в такому разі *обер-* з **обвер-*).

[**обэрка**] «діра Ко; мітка на вусі вівці Ж (у вигляді діри Г)»; — вважається запозиченням з румунської мови; рум. *obârșă* «отвір печери, верхів'я річки, початок», *obârșie* «тс.» виводиться від схв. *обршити* «завершити, закінчити». — Кобилянський. Гуц. гов. 85; DLRM 552; Сінас 448.

[**оберліхт**] «кватирка МСБГ; віконце над вхідними дверми О; віконце над дверима в сінях чи в сараї; скляні двері МСБГ», [обирліхт, оберліфт, оберлюфт] «тс.» МСБГ; — запозичення з польської мови; п. *oberlicht* «фрамуга,

кватирка» походить від нвн. Oberlicht «вікно в стелі», утвореного з прикметника ober «верхній» та іменника Licht «світло», спорідненого з дангл. liexan «світити», лат. lūseo «свічу», псл. luśь «світло», укр. [луч] «промінь». — О II 4. — Див. ще **луч¹**, **обер-**.

оберта́ти¹, *оберну́ти*, *оберт*, [оборо́т] «поворот, виворот» Ж, [обертáк] «танець типу вальсу», [обертáниця] «орана поперек загону смуга землі» О, [обертáс] «поворот; танець», [обёр-тель] «рослина, що повертається за сонцем» Ж, [обёртен] «частина воза» ВеЛ, О, [обёртель, обертю́х Ж, обёр-тень Ж, О] «тс.», [обертíн] (у виразі [о. зробити] «вернутися» О), *обертом*, [обертнем], *обертáльний*, *оберт-кий*; — р. *оберну́ть*, бр. *аберну́ць*, др. *обертывати*, *обертъти*, п. *obgasać*, *obgócić*, ч. *obgaceti*, слц. *obgacat'*, болг. *обръщам*, м. *обрне*, схв. *òбртати*, *обр-ратити*, слн. *obrácati*, стсл. **обратити**; — псл. *ob^hṛtati, *obortiti, з давніших форм *ob-v^hṛtati, *ob-vortiti, утворених з префікса ob- і основ дієслова *v^hṛtēti «вертати», *vortiti «обертати», у яких початкове v основи злилося з b префікса. — Див. ще **вертíти**, **о¹**.

[**обертáти²**] «каструвати» МСБГ, [обёрнений] «кастрований» тж, [обертíй] «кастратор» Ж; — очевидно, пов'язане з *обертáти* «повертати»; семантичний характер зв'язку неясний. — Див. ще **обертáти¹**.

[**обертíн**] (бот.) «рід багаторічної трав'янистої рослини родини складноцвітих, козелець, Tragopogon L.» МСБГ; — очевидно, похідне утворення від *обертáти*; назва може бути мотивована здатністю рослини повертати суцвіття за сонцем; пор. [обёртель] «рослина, що повертається за сонцем». — Див. ще **обертáти¹**.

[**обёртка**] «великий шматок хліба через усю хлібину» ЛексПол, [обёрту-ха, обёртушка] «тс.» тж; — р. [обер-рётка, обёртень] «тс.»; — очевидно, похідне від *обертáти*; первісно означало «скибка, що утворюється в ре-

зультаті обертання ножа навколо всієї хлібини». — Див. ще **обертáти¹**.

обертóн; — р. болг. *обертóн*, бр. *абертóн* (муз.) «призвук»; — запозичення з німецької мови; н. Oberton «тс.» утворено з основ прикметника ober «верхній» та іменника Ton «тон, звук». — СІС² 591; КЭСРЯ 297. — Див. ще **обер-**, **тон**.

об'єкт, *об'єктів*, *об'єктивáція*, *об'єктивіза́ція*, *об'єктивізм*, *об'єктивіст*, *об'єктиза́ція*, *об'єктивістíчний*, *об'єктівний*, *об'єктний*, *об'єктивізува́ти*, *об'єктивувáти*; — р. *объ́кт*, бр. *аб'э́кт*, п. *obiekt*, ч. слц. *vl. нл. objekt*, болг. *обэ́кт*, м. *објект*, схв. *òбјекат*, слн. *objékt*; — окремі форми запозичено в різний час із західноєвропейських мов, похідні утворено на українському ґрунті; н. *Objékt* «об'єкт, предмет; (грамат.) додаток», *objektív* «об'єктивний», *Objektiv* «об'єктив», *Objektivismus* «об'єктивізм», фр. *objet* «предмет, річ, мета, об'єкт», *objectif* «об'єктивний, предметний; об'єктив, мета, об'єкт», *objectiver* «об'єктивувати», англ. *object* «предмет, річ, об'єкт», *objective* «об'єктивний, дійсний», *objectivism* «об'єктивізм», *objectivist*, *objectivise* «об'єктивізувати» походять від слат. *objectum* «об'єкт», букв. «кинуте вперед; те, що знаходиться попереду», пов'язаного з дієсловом *objicere* «кидаю вперед», утвореним з префікса ob- «до-; перед-» і основи дієслова *iacere* «кидаю, метаю», спорідненого з гр. ἵημι (ἵεναι) «кидаю, посилаю», хет. *ijami* «роблю», *rijami* «посилаю»; лат. *objectum* може бути калькою гр. πρόβλημα «захід, справа, завдання, питання, проблема», пов'язаного з дієсловом προβάλλω «кидаю вперед». — СІС² 591; Акуленко 140; КЭСРЯ 302; ЭСБМ 1, 47; Kopaliński 682; Holub—Lyer 339; Kluge—Mitzka 518; Dauzat 506; Klein 829, 1066; Walde—Hofm. I 666—668; Pokorny 502. — Див. ще **о¹**. — Пор. **про́ект**.

об'єм, *об'ємістий* СУМ, Ж; — бр. *аб'ём*; — калька р. *объём*, утвореного,

як і п. *objemność*, ч. слц. *objem*, вл. *wobjim*, болг. *обем*, м. *обем*, схв. *обим*, з префікса *об-* та основи *ём-*, наявної в *приём*, *наём* і т. д. і пов'язаної з псл. *jęti*, *jьmati* «брати»; слов'янські форми могли бути утворені за аналогією до нім. *Umfang* «об'єм, обсяг», похідного від *umfängen* «охоплювати», що складається з префікса *um-* «об-» та дієслова *fängen* «хватати» і вважається калькою лат. *circumferentia* «коло», утвореного за зразком гр. *περι-φέρεια* «коло, периферія, дуга, поверхня, округлість». — Фасмер III 111. — Див. ще **імати**, **о¹**, **яти**. — Пор. **периферія**.

[обжілцувати] «обгесати гострі краї зрізаної деревини» МСБГ; — неясне; можливо, пов'язане з **[обжуліти]** «здерти шкіру, обдерти».

[обжуліти] «подряпати, обдерти; наголо обстригти; обікрасти, обібрати» МСБГ; — р. **[жулькаць]** «бити, важко ударяти», болг. *жуля* «здираю шкіру, дряпаю», схв. *жулити* «здирати шкіру, лушити», *гулити* «тс.; грабувати, обдирати», слн. *žuliti* «посилено терти; жувати», *gūliti* «здирати шкіру, обдирати»; — псл. *žuliti* (<*geul-) «обдирати», *guliti* (<*goul-) «тс.», очевидно, пов'язані з укр. *гулий* «безрогоий», алб. *gul* «з обрізаними рогами», вірм. *gul* «тупий, обрізаний». — БЕР I 558; Младенов 168; Skok I 631—632; Bezlaž ESSJ I 186. — Пор. **гулий¹**, **жулик**.

[обзел¹] «закраїна дошки», **[обзелок]** «обаполок»; — р. **[обзол]** «закраїна дошки», **[обзой, обзел, обзелок]** «тс.», **[обзелина]** «обаполок», бр. **абзол, [абзой]** «край дошки з корою», **[абза]** «тс.»; — похідне утворення від основи *зел-/зол-* «зелень, зелений»; назва мотивується, очевидно, зеленим кольором кори або розташованих під корою шарів у деяких порід дерев; менш переконливе пов'язання (Мартынаў Белар. лінгв. 2, 73) із *зяяти* (бр. *ззяць*). — Потебня Из зап. III 66. — Див. ще **зело**, **зелений**, **о¹**.

[обзел²] «кожний з двох клинків ножиць»; — пов'язане з **[обзелок]**

«обапіл»; назва зумовлена подібністю двох половинок складених ножиць до двох обаполів розпиляного стовбура, складених один до одного. — Див. ще **обзел¹**.

обзеряти, обзир, обзира́ти, обзір, обзірник, обзорець, обзори, обзорини, обзоровий — див. **зріти¹**.

[обзібрувати] «обшеретувати, обдерти лузгу із зерна» МСБГ; — похідне утворення від **[зібрувати]** «робити крупу» тж, **[зюбрувати]** «крупно молоти; шеретувати» Ж, **[зібр]** «круподерня» МСБГ. — Див. ще **зюбрувати**.

[обзлачний] «смачний» Г, ВеУг; — очевидно, як запозичення походить від ч. *obzvláštní* «особливий, незвичайний», утвореного з прийменника *ob*, спорідненого з укр. *об*, і прикметника *zvláštní* «особливий, винятковий», похідного від *zvláště* «особливо», утвореного з прийменника *z*, спорідненого з укр. *з*, та прикметника *vlastní* «власний». — Holub—Lyer 509, 521. — Див. ще **власний**, **з²**, **о¹**.

[обзянути] «обдати духом, дихнути (на щось); обварювати, обдавати кип'ятком» Ж, **[обзінути]** «заздрісно глянути; охопити» О; — схв. **[обзинути]** «охопити відкритим ротом; взяти в рот і викинути»; — очевидно, пов'язане із *зяяти* (*зяти*); первісно могло означати «дихнути, широко розкривши рота»; інші значення могли розвинутися пізніше. — Див. ще **зяти**, **о¹**.

[оби] «щоб» О, **[уби, вби]** «тс.» О; — п. *oby*, слц. *[obi]*, р.-цсл. *обы* «тс.»; — псл. *oby*, паралельне до *aby* «аби», результат злиття вказівного займенникового кореня *o-* (*e-*), того самого, що і в *ože* (*eže*) «що» (спол.), *oli* (*eli*) «коли, якщо», з формою *3-ї* ос. одн. аориста *by* дієслова *byti* «бути», яка згодом теж набула функції частки. — Мельничук CM IV 82; Brückner 51; ESSJ Sl. gr. II 513. — Пор. **абі, би, оже**.

[обиватель] «людина з міщанськими поглядами й інтересами; (ст.) громадянин; [син, що залишається на хазяйстві батька О]», **[обивательство]**

«громадянство» Ж, *обивáтельщина*; — бр. *абыва́цель*; — запозичення з російської і польської мов; р. *обывáтель* походить від п. *obywatel* «громадянин», яке, в свою чергу, зводиться до ч. *obywatel* «житель», спорідненого з слц. *obuyvatel'* «тс.» і похідного від дієслова *býti* (*bývati*) «бути», спорідненого з укр. *бу́ти*. — Richhardt 84; ЭСБМ 1, 64; Zareba JP 41/1, 4. — Див. ще **бу́ти¹**, **о¹**.

обіда, *обідник*, *обідчик*, [обідник, обідчик Ж], *обідливий*, *обидний*, *обідчивий*, [обиджа́ти] Ж, *обі́дити*, *обижа́ти*, [обі́дити, обіжа́ти, обіжда́ти Пі, изобиджа́ти Ж, изобі́дити Ж]; — р. болг. *обіда*, бр. [а́біда] (з р.?), др. *обида*, п. ст. *obida*, *obyda*, ч. слц. *obida*, стсл. **обнда**; — псл. *obida*; — загальноприйнятої етимології не має; найбільш вірогідним є припущення про походження від дієслова **ob-viděti* «дивитися мимо»; пор. також р. *завіда* «заздрість» (при дієслові *завідовать*, пов'язаному з р. *відеть*, укр. *ві́дити*), р. [обизо́р] «сором, ганьба» (префіксальне утворення від *зреть* «бачити»), лат. *invidia* «заздрість, недоброзичливість» (при *invidēre* «заздрити, бажати зла», похідному від *vidēre* «бачити»), р. *ненавідеть*, укр. *нена́видіти*; менш переконливе припущення (Преобр. I 627; Младенов 365; Mikl. EW 12; Schmidt KZ 23, 339; Uhlenbeck 189; Matzenauer LF 11, 337—338; Kalima Neuphilol. Mitt. 1948, 66—67, 1949, 225—226, 1950, 38—39; ZfSlPh 21, 94—95) про спорідненість з *бідá*. — Фасмер—Трубачев III 100; Булаховський Вибр. пр. III 426; Брандт РФВ 21, 208; Ляпунов ИОРЯС 31, 33—34; ЭСБМ 1, 49; Machek ESJC 405; Шаур BE 1977/4, 348—352; Sadn.—Aitz. VWb. I 295—296; Bern. I 54; Meillet Études 256; MSL 14, 351; Pedersen MPKJ 1, 170. — Див. ще **вид**, **о¹**.

обідва́ Г, Ж, *обі́дві* Г, Ж, [обі́дво́е] Г, Ж, *обадва́* Ж, [ободва́ Пі]; — р. [ободва, ободве], бр. [обы́два], абодва, п. *obadwa*, *obadwaj*, *obiedwie*, обо-

dwoje, *obudwa*, *obudwaj*, *obudwie*, *obudwoje*, ч. *oba dva*, слц. *obidva*, *obidvaja*, *obidve*, *obidvoje*, вл. *wobaj dwaj*, нл. *hoběj dwa*, *hoběj dvě*, схв. *обадва́*, *обадвѣ́* (*обадви́је*), слн. *obádva*, *obédve*; — псл. *obudъva* <**obūdūva*; — результат злиття двох числівникових основ *оба* «обидва» у формі непрямого відмінка *obū* та *dъva* «два»; — аналогічно утворені лит. *abūdu* «обидва», *abidvi* «обидві», лтс. *abi divi* «обидва», [abu duo], лат. *ambaeduae*, іт. *ambedue* «тс.». — Machek ESJC 404; Skok II 534; Егпоут—Meillet I 27; Walde—Hofm. I 37. — Див. ще **обá**, **два**.

[**обідень**] «за день, через день», [обидѣнкою] «за день», [обидѣнный] «зроблений за день»; — р. [обы́день] «за день», *обы́денный*, *обидѣнный* «одноденний, добовий», бр. [абы́дзень] «за день; майже щодня», др. *обиденный* «одноденний», п. [obdzień] «протягом одного дня, поспішно», ч. *obdep* «кожний другий день, через день», слц. *obdeň* «тс.», схв. *обдѣн* «удень, протягом дня», слн. *obdáp* «поденна плата, добо́ві, утримання»; — вважається наслідком дисимілятивної зміни словосполучення **объ инъ днь*; можливе й виведення з *объ* і (<зь «той») *днь*; пояснення з **обы-днь* від *об-* або *оби-* (Преобр. I 633; Журавлев Этимология 1981, 77—83) натрапляє на труднощі фонетичного характеру. — Фасмер III 111; Черных I 590; Булаховський Мовозн. 9, 1951, 75; Зеленин ЖСт 20/1, 1—2; Грот Фил. раз. II 442; Ушаков II 739; ЭСБМ 1, 65; Ильинский РФВ 66, 280. — Див. ще **день**, **і¹**, **інший**, **о¹**.

[**обідлатися**] «призвичаїтися» О, [оді́длатися] «тс.» О; — видозмінене запозичення з чеської мови; ч. *obyliti* «зайняти (житло), заселити» є похідним від *bydliti* «жити, мешкати», ст. *bydlo* «помешкання; маєток, майно», пов'язаних з *býti* «бути». — О II 6; Machek ESJC 78. — Див. ще **бу́ти¹**. — Пор. **бідло**.

[**обийдинь**] «колода; завада, яку всі обминають; людина, якої всі уника-

ють» О; — похідне утворення від [оби́йти] «обійти», пов'язаного з *иті* (див.).

обійник — див. **обія́сник**.

[обі́ле] «достаток, багатство» Ж, [обі́льний] «багатий Ж; ясний, хороший (про день) ЛЧерк»; — р. обі́льний, др. обилъ «багатий», обильными «тс.», обилие «багатство; хліб у зерні», п. [obile] «збіжжя», [obieles, obili] (з ч.), ч. obilí, слц. obilie «тс.», obilnú «хлібний», болг. обі́лен «багатий», м. обилен «тс.», схв. [обил] «багатий, розкішний», обі́лан, обі́лан «тс.», обі́лье «велика кількість; багатство», слн. obílen «багатий, повний», obílje «достаток, багатство», стсл. обилъ «багатий», обилник «багатство, достаток»; — псл. obilь <*obvilь (пор. стсл. извилник «багатство», възвиль «прибуток»); — пов'язується з лит. vūti «гнатися, переслідувати», дінд. vēti «переслідує, прагне», vītāh «переслідуваний, якого прагнуть», vītīh «жертвна їжа», ав. vayeiti «полювати», лат. vīs «хочеш», vīs «сила», via «дорога», дісл. veidg «полювання», укр. во́їн, во́йна; припускається також (Трубачев Езиков. изсл. Младенов 337—339) можливість походження слова від бі́ти з розвитком значень «оббите, обмолочене» → «багатство, численна кількість»; пов'язується (Варбот 47—49) з псл. obvьль (<*obvьль) «круглий, великий», *vьlati (valiti) «рухатися у великій кількості»; недостатньо обґрунтованим є припущення (Масчек ESJC 405) про зв'язок з гр. ὀλβιος «щасливий, багатий, квітучий», похідним від ὀλβος «достаток» і з лит. lābas «добрий», лтс. прус. labs «тс.», лтс. labība «збіжжя», лит. lābas «маєток». — Фасмер—Трубачев III 100—101; Преобр. I 627—628; Горяев 233; Брандт РФВ 23, 93; Младенов 365; Mikl. EW 218; Trautmann 345—346; Meillet Etudes 413; Persson Beitr. 511, 649; Walde—Hofm. II 800—801. — Див. ще **воюва́ти**. — Пор. **біти**¹.

обиня́к «натяк, недомовка», обиня́кі СУМ, Ж, [обеня́к Бі, обенякі Бі], [обинува́тися] «говорити обиняками,

вдаючись до натяків, алегорій» Ж, [обину́тися] «тс.» Ж, [наобинякі] «з натяками; навмання» Ж; — запозичення з російської мови; р. обиня́к, обинякі, [обинова́ться] «сумніватися; замовчувати; говорити натяками», [обину́ться] «тс.», як і др. обиновати «обходити навколо», обинути «обійти, покрити», обиноватися «обходити, відходити», обинутися «ухилитися, боятися», походить від стсл. обиновати сѧ «уникати, сторонитися», обинжти сѧ «уникнути, посторонитися, злякатися», остаточно не з'ясованого, пов'язуваного з *віти*, *винүти* (Фасмер III 101), але зіставляваного також (Булаховський Вибр. пр. III 426; Преобр. I 628) з *вина́*, *винүти*, *минүти*. — Черных I 585.

[обирва¹] «вітрогонка» О; — неясне; можливо, пов'язане з обірва́ти.

[обирва²] (мн.) «пристрій у кроснах» О, [оберва, обирви, обірви, обірни] «тс.» О; — неясне.

обіте́ль (заст.) «монастир, будинок, місце перебування, мешкання»; — р. обіте́ль, др. обитель, обитѣль «тс.», болг. обіте́ль «монастир», м. обител «тс.», схв. обіте́ль «сім'я, родина», слн. obítelj «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. обитѣль пов'язане з дієсловом обитати, яке походить від псл. obitati <*obvitati, утвореного з префікса ob- і дієслова vitati «проживати». — Мельничук Вост.-сл. и общ. языкозн. 113; Фасмер III 101; Mikl. EW 392—393; Būga RR I 335; Otrębski Idg. Forsch. 21. — Див. ще **вита́ти**¹, **о**¹.

[обі́хвіст] «пліткар» (Грінченко подає під знаками питання неточні значення «шахрай», «пройдисвіт», які суперечать наведеній там же ілюстрації: «Там такий обихвіст, такий брехун»); — очевидно, видозмінене запозичення з російської мови; р. [бі́хвостник] «пліткар», [бі́хвост, бі́хвостень, бі́хвостник] «тс.», [бі́хвостить] «дрібно і часто дзвонити», [бі́хвостить] «тс.», [бі́хвостить] «переносити плітки, бреха-

ти, хвастати» загальноприйнятого пояснення не мають; можливо, пов'язані з др. *Бухвостъ*, *Бухвастъ* (власне ім'я), яке зіставляється (Фасмер I 255) з дісл. **Bófastr*, шв. *bofast* «осілий», або виводиться (Соболевский Лекции 127) з **Богу-хвастъ*.

обихід «повсякденні витрати», *обихід* «тс.»; [вживання, застосування Пі], *обихідка* «повсякденні витрати; [домашні потреби; начиння, обстановка Ж]», [обихідка] «тс. Ж; вживання, застосування Пі; хата без огорожі», [обиходи] «належне до маєтку і його межі» Пі, [обиходини] «зв'язок, зносини; святкування» Ж, [обиходини] «домашні потреби; начиння, обстановка» Ж, *обихідливий* «ввічливий, чемний», *обиходливий* «тс.», *обихідчастий* «необгороджений», [обиходом] «в обхід» Ж; — р. *обиход* «повсякденний звичай, спосіб життя; предмети побуту», бр. *абыходак* «тс.», [обыход] «оборот, вживання», *абыходлівы* «ввічливий», др. *обиходъ* «правило; майно; поводження», *обиходити* «обходити, оточувати, захищати», п. [obuchód] «господарство, порядки» (з укр.); — давньоруське утворення з основи дієслова *ходитьи* і префіксально-го компонента *оби-*, звукова форма якого може розглядатися як результат впливу з боку початкової частини префіксальної форми суплетивного дієслова *обити* (*обыити*) «обійти» або як рефлекс **обі*, давнього варіанта применника *ob* (*обь*). — Черных I 585—586; Фасмер III 101—102. — Див. ще **о¹**, **ходити**.

обичай «звичай, звичка» СУМ, Ж, [обіклий] «звичайний» Пі, [обіклість] «звичай» Ж; — р. *обычай*, др. *обычаи*, п. *obuczaj*, ч. *обычej*, слц. *обысај*, болг. *обичай*, м. *обичај*, схв. *обичај*, слн. *обісај*, стсл. **обычан**; — псл. *обысајь* < **obvukjaj-*, похідне утворення від **obvuknōti*, пов'язаного з *vuknōti*, укр. *вікнути*. — Фасмер III 111—112. — Див. ще **звика́ти**, **о¹**.

обичайка «обід сита, решета, бубна», [обичая Ж, обичка ЛЖит, обичка

Л, об'ічко Л] «тс.», [обечайка] «обичайка навколо млинових каменів» Ник, [аб'эчко] «тс.» тж; — р. *обечайка*, [обэчка], бр. [абічайка], *абэчак* «тс.» (з укр.); — загальноприйнятої етимології не має; пояснюється (Преобр. I 626—627; Фасмер III 99) як результат спрощення гіпотетичного др. **обвйтъ-чайка*, утвореного з *об-* і *вйтъ* «витий, плетений», з яким зіставляється р. [ви-ча] «корзина з пруття», [ви-чанка] «човен з пруття»; пов'язується також (Кравчук УМШ 1960/6, 61—62; Shevelov Hist. phonol. 435) з *віко*, *вічко* або виводиться (Matzenauer LF 11, 335) з **объячайка* від *ячейка* (найменш переконливо). — ЭСБМ 1, 47, 49—50.

[обия́сник] «шибеник, зірвіголова» Па, [обійник] «чорт» Ж, [убия́сник] «чорт, обаясник»; — результати видозміни форми [обая́сник], зближеної з основою дієслова *біти*. — Див. ще **обая́сник**.

обід¹ «зовнішня частина колеса; обвід», *обіддя* (зб.), *обідець* «маленький обід; [кільце; перстень Ж]», [обидець] «жіноча краса» Пі, *обідок*, [обод] «обід, обруч, кільце» Ж, [ободо] «тс.» Ж, [ободець] «обідець» Пі, *ободок* СУМ, Ж, [ободняк] «виготовлювач ободів», [ободяк] «колесо із суцільним ободом», [обуд] «обід» О, [обвід] «тс.» О, [ободистий] «дугоподібний», [ободувати] «вигинатись ободом»; — р. *обод*, бр. *вобад*, др. *ободъ*, п. *obód*, *obwód*, схв. *обод* «обід, край», слн. *obòd* «обід; обичайка», р.-цсл. **ободъ** «обід; круг»; — псл. *obodъ* < **obvodъ*, пов'язане з *ob-voditi* «обводити», *ob-vesti* < **ob-vedti*, утвореним з префікса *ob-* і основи дієслова **vedti*, *voditi*. — Фасмер III 104; Черных I 587; ЭСБМ 2, 173. — Див. ще **вє́сті**, **о¹**.

обід², [обідальник] Ж, [обідниця] «обідня» Ж, *обідня*, *обіденний*, *обідний*, *обідішній*, [обідняшній], *обідати* СУМ, Пі, [обідувати] Пі, [добіддя] «добідній час», [добідній], *дообідній*, *надобіддя*, *передобіддя*, *передобідок*

«пізній сніданок», *пообіддя*, *пообід* «після обіду», *пообідній*; — р. *obéd*, бр. *abéd*, др. *obědъ*, п. *obiad*, ч. *oběd*, слц. *obed*, вл. *wobjed*, нл. *hov'ed*, полаб. *viv'od* «сніданок», болг. *обед*, *обяд*, м. *обед*, схв. *обед*, слн. *obèd*, стсл. *обѣдъ*; — псл. *obědъ*, утворене за допомогою префікса (прийменника) *ob-* від дієслівної основи *ěd-* «їсти». — Черных I 584; Фасмер III 98; ЭСБМ I, 46; Schuster-Sewc 1628. — Див. ще *їсти*, *о!*

*обід*³ — див. *обод*.

обійми, *обіймати*, *обійміти*, *обіймище*, *обнімати*, *обнімка* — див. *імати*.

[*обійник*] «хуліган, убивця» МСБГ; — очевидно, результат контамінації форм [*обійник*] «чорт» ([*обіясник*] «шибеник») і *убійник* «убивця». — Див. ще *бити!*, *обіясник*.

[*обійстя*] «садиба, двір; околиця Ж», [*обійстя*] «садиба, двір», [*обіста* О, *обістя* До, МСБГ] «тс.», [*обістя*] «селянська садиба; хата з господарськими будівлями без городу» Дз УЗЛП, [*обісця*, *обісця*, *вбісця*, *убісця*] «тс.» тж, [*обісця*] «оселя, житло» Пі, [*гобістя*] «місце, на якому знаходиться хата з господарськими будівлями» ЛЧерк, [*гобістя*] «тс.» тж, ст. *обойстье*, *обеистье*, *обыстье*, *обистье* (XVII ст.); — п. *obejście* «будинок, подвір'я, місце, на якому знаходяться господарські будівлі», *obyjście* «тс.», ст. *obeście*, *obezście*, *obniście* «тс.; обхід, патруль; обвід, межа, границя», слц. [*obisco*] «садиба, двір»; — виводиться від *обійти* (ст. *обойти*), причому припускається первісне значення «те, що обійдено, обведено на знак привласнення» (пор. [*обихідка*] «хата без огорожі», [*обиходи*] «належне до маєтку і його межі»); зіставляється також з [*біти*] «бути» (**обиття* > *обыстя*, подібно до ч. *obydlí* «житло»). — Дзензелівський УЗЛП 96; Shevelov Hist. phonol. 435.

[*обіклажа*] «огорожа» МСБГ; — пов'язане з *обікласти* «обставити кругом», похідним від *класти* (див.).

обірка, *обірник* — див. *обора*².

[*обірник*] «гній»; — п. *obognik* «гній; місце, де збирають гній»; — очевидно, похідне утворення від *обора* «відгороджена частина подвір'я для худоби». — ВеЗн 42. — Див. ще *обора*¹.

обірчина — див. *обора*¹.

обіт (кн.) «урочиста обіцянка, зобов'язання, клятва», *обітниця* «обіцянка, обіт» СУМ, Пі, [*обітне*] «жертва Ж; поминальний обід О», *обітний* (кн.) «обіцяний», [*обітний*] «тс.» Ж, *обітований* (кн.) «обіцяний, заповітний», [*обітувати*] «обіцяти, давати обіт, клятву» Ж; — р. болг. *обѣт*, др. *обѣтъ*, п. ст. *obiata*, *obieta*, *obiet* «обітниця; жертва», ч. *obět'* «жертва», слц. *obet'* «тс.», м. *обетован* «обіцяний», схв. *обѣтован* «тс.», *обѣтовати* «обіцяти», стсл. *обѣтъ*; — псл. *oběť* < **obvěť* тлумачиться (Фасмер III 99; Преобр. I 634; Mikl. EW 388) як утворене з префікса *ob-* і іменникової основи **věť* «вислів» (пор. др. *věтъ* «угода; порада»); очевидно, первісне **obvěť* «огорожена гілками ділянка», пов'язане з **obvětiti* «обставити (позначити) гілками», похідним від *věť* (*věta*) «гілка, прут». — Мельничук Вост.-сл. языкозн. 104—109; Черных I 584—585. — Див. ще *відвічати*, *о!*. — Пор. *завіт*, *завічати*.

[*обітріти*] «зійти (про сонце), розвиднитися» Ж, [*обитріти*] «тс.» Ж; — очевидно, пов'язане з [*обутріти*] «тс.», р. [*обутреть*] «настати ранку», бр. [*обутриваць* (*обутріць*)] «проводити ранок» як утворення з префікса *ob-* і фонетично видозміненої основи іменника **утро*, зближеної зі словом *вітер*; і на місці *у* нагадує випадки типу *огірок*, *діброва*, *заміж*. — Потєбня РФВ I, 255—256. — Див. ще *о!*, *ютро*.

обіцяти(ся), [*обіцювати*] «обіцяти», [*обицювати*] «тс.» Пі, *обіцянка*, [*обіцанка*] Бі; — бр. *абяцаць*, [*обецоваць*]; — запозичення з польської мови; п. *obiesać*, як і ч. *oběcати*, слц. *obećat'*, походить з псл. **ob-vět-jati*, пре-

фіксального утворення від основи дієслова *vētiti «казати, говорити», наявної в укр. *відвічати* і, очевидно, пов'язаної з *věť* (*věta*) «гілка». — Кравчук УМШ 1957/4, 79—81; Москаленко УІЛ 31; Фасмер—Трубачев III 99; Richhardt 83; ЭСБМ 1, 67; Мельничук Вост.-сл. языкозн. 109; Grückner 370, 614. — Див. ще **відвічати**. — Пор. **обіт, обіщати(ся)**.

обіщати(ся), [обіщанка] «обіщанка» Пі; — р. *обещать*, бр. [обещиваць], др. *обѣщати, обѣштати*, болг. *обещавам*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *обѣштати*, як і др. *обѣщати*, м. *обекава*, схв. *обѣшати*, слн. *obécати*, походить від псл. *obětjati < *obvētjati, утвореного з префікса *ob-* і основи дієслова *vētiti «казати», очевидно, пов'язаної з *věť* (*věta*) «гілка». — Фасмер—Трубачев III 99; Мельничук Вост.-сл. языкозн. 109. — Див. ще **відвічати**. — Пор. **обіт, обіщати(ся)**.

обком, *обкомівець, обкомівський*; — р. болг. *обком*, бр. *абком*; — складова аббревіатура, утворена шляхом скорочення і злиття двох лексичних компонентів словосполучення *обласний комітет*. — Див. ще **комітет, область**.

[**обконати**] «обстригти (вівцю)»; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми *обкарнати* «обрізати, обстригти», зближеної з основою дієслова (*до*)*конати* «закінчити». — Див. ще **карнавухий, карнати, корняти**.

[**обкурнути**] «обкрутити» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *крутити* (*обкрутнути*).

[**обла**] (с.-г.) «толока» Л; — неясне; можливо, пов'язане з *обліг* «протягом кількох років не оброблюване поле», [облог] «тс.» або з бр. [облона] «поле, не зайняте посівом».

облава «полювання з оточенням звіра; оточення місця, де перебувають переслідувані особи; люди, що беруть участь у такому оточенні; [натовп нав-

коло чогось]», [облав] «облава», *облавник* «учасник облави», [облов] «облава» Ж, [облавом] «суцільною масою»; — р. *облава*, ст. *облава* «військо», бр. *аблава*, п. *obława* «облава»; — очевидно, пов'язане чергуванням голосних з *лов, ловити*; припущення про запозичення з німецької мови (свн. *abelouf* «місце, куди збігається дичина під час полювання», нвн. *ablaufen* «оббігати» (Mikl. EW 218; Matzenauer 399; Пробр. I 628) або з тюркських мов (ЭСБМ 1, 50) у фонетичному відношенні сумнівні. — Фасмер III 102; Черных I 586; Потебня ФЗ 1875/4, 198; Брандт РФВ 23, 94; Grückner 371; Варбот 41, 43; Bern. I 736. — Див. ще **ловити, о¹**.

облада, *обладжувати, обладнання, обладнати, обладувати, обладунок* — див. **лад**.

обладати «володіти», *обладувати* (заст.) «тс.», *облада* (заст.) «володіння, влада, майно», [обладар] «володар, хазяїн» Ж, [обладатель] «тс.» Ж; — р. *обладать*, бр. *аблада* «влада, володіння», др. *обладати*, болг. *обладавам*, схв. *обладавати*; — запозичено зі старослов'янської мови, очевидно, через російську; стсл. **обладати** походить від псл. *oboldati < *obvoldati, утвореного з префікса *ob-* і дієслівної основи *vold- «володіти». — Фасмер III 102; ЭСБМ 1, 51. — Див. ще **володіти, о¹**.

облаз — див. **лазити**.

[**облак¹**] «хмара УРС; небесна блакить Г», [воблаки] «хмари» ВеБ, [облачний] «хмарний» Ж, [надоблачний] «надхмарний» Ж; — р. *облако, облак*, бр. *воблака*, др. *облакъ* «хмара»; — запозичення зі старослов'янської мови (у західноукраїнські говори, можливо, з чеської); стсл. **облако** (ч. *oblak*) «хмара» відповідає др. *оболокъ*, укр. заст. *оболок* «тс.». — Черных I 586; Фасмер III 102; ЭСБМ 2, 174. — Див. ще **оболок¹**.

[**облак²**] «вікно»; — очевидно, запозичення з угорської мови; уг. *ablak* «тс.» походить від схв. [öblok], слн. [об-

lok] або слц. oblok «тс.». — MNTESz I 90. — Див. ще **облок**². — Пор. **обло́к**².

[**обламан**] «незграбний здоровило» Чаб, [**обламе́й**] «здоровило» тж; — р. [**обло́м**] «груба і незграбна людина», [**облома́й**] «тс.»; — пов'язане з **облама́ти**, похідним від **лама́ти** (див.).

[**обланці**] «умеблювання кімнати» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з [**гобла́ти**] «стругати» Ж (***гобланці**, пор. слн. oblanpсі «стружка», oblanje «тс.»).

область, **обласні́к**, **обласні́цтво**, **обласні́й**; — бр. **вобласць**, п. obłaść; — запозичення з російської мови; р. **область** «край, частина території, сфера», ст. «велика влада» походить від др. **область** «край, військо, велика влада, панування», запозиченого зі старослов'янської мови; стсл. **область** «влада, край», як і болг. м. **област** «область», схв. **обла́ст**, слн. oblaśt, ч. oblast, слц. oblast' «тс.», походить від псл. *obolstь <*obvoldtь, пов'язаного з дієсловом *obvoldati «володіти». — Фасмер III 102; Черных I 586; ЭСБМ 2, 174. — Див. ще **обладати**.

обла́тка «оболонка на таблетках; (заст.) клейке кружальце для запечаткування листів; коржик з прісного тіста для причастя у католиків»; — р. **обла́тка**, бр. **апла́тка**, п. oblata, oblatka, orłatek, ч. oblatka, orlatka, слц. oblátka, вл. woblatk, нл. hoblatk, болг. **обла́та**, **обла́тка**, схв. **обла́та**, **обла́та**, слн. oblat; — через польську мову запозичено з німецької; н. Obláte «тс.» походить від слат. oblāta (hostia) «профора, хліб для причастя», форми жін. р. від дієприкметника oblātus «піднесений, запропонований», утвореного з префікса ob- «перед-» і основи дієприкметника lātus (<*tlātus) «піднятий, принесений», пов'язаного з дієсловом tollo «піднімаю; несу», спорідненим з гр. **ταλάσσαι** «переносити, терпіти», гот. **fulan** «тс.», дінд. **tulayati** «підіймає, важить». — Фасмер III 102; Черных I 586—587; Преобр. I 629; Kluge—

Mitzka 518; Schuster-Sewc 1628—1629; Klein 1067, 1625; Walde—Hofm. I 772, II 688. — Пор. **опла́ток**.

облача́ти «одягати», **облачи́ти**, **облаче́ння**; — р. **облача́ть**, бр. **аблаче́нне**, др. **облачити**; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **облачити** пов'язане з **обла́штити** «одягти», яке походить від псл. *obelkti <*obvelkti «тс.». — Фасмер III 103; Булаховський Вибр. пр. III 435. — Див. ще **волокті́**, **о¹**, **облечі́**.

[**обле́йда**] «безсоромна пліткарка» Ж; — неясне; можливо, афективне утворення.

облєсливий, **облєсний**, **облєсник**, **облєстїти**, **облєщувати** — див. **лєсть**.

[**облечі́**] «одягти», [**оболечі́**] «тс.» Ж, [**облекати**], [**облеченя**] «одяг» Ве-За, [**облечі́ня**] «тс.» ЕЗб; — запозичення з церковнослов'янської (як і р. **облєчь**, **облекати́**) або із західнослов'янських мов; пор. стсл. **обла́кж**, **обла́штити**, п. oblec, oblekać, ч. obléci, oblekati, вл. woblec, нл. woblac «тс.», що походять від псл. *obelkti (<*obvelkti), *obelkati (<*obvelkati), утворених з префікса ob- і основи дієслова *velk- «тягти», до якого зводиться й укр. **волокті́**. — Schuster-Sewc 1629. — Див. ще **волокті́**, **о¹**. — Пор. **облача́ти**.

[**облє́т**] (ixт.) «верховодка, уклія, Alburnus alburnus» Мо, Берл.; — р. [**облє́ц**] «дунайська шема, Chalcoburnus chalcoides danubicus (Antipa)», болг. [**облез**] «тс.»; — запозичення з молдавської мови; молд. **облє́ц**, **облє́те** «уклія», очевидно, пов'язане з укр. [**облиця**] «плотва», р. [**облиця**, **обла**] «тс.». — Коломиец Происх. назв. рыб 13—14. — Див. ще **облиця**. — Пор. **бібла**, **вобла**.

[**облиз**] «схил гори, що зсувається; зсув, поганенька стежка навколо скель» Ж; — очевидно, результат видозміни форми [**облаз**] «тс.» під впливом **лизати** чи **лізти**. — Див. ще **лазити**.

облик — див. **лице́**.

[**облиця**] (іхт.) «плітка, *Rutilus rutilus* L. Л—Г (*Leuciscus rutilus* Ж)»; — р. [**обла**] «плітка», [**облиця**] «тс.», [**облуха**] «тс.; червоноперка, *Scardinius erythrophthalmus* L.», [**облячєк**] «головань, *Leuciscus cephalus* L.», бр. [**воблиця**] «плітка», п. ст. *oblica*; — очевидно, похідне утворення від [**облий**] «круглий»; назва зумовлена круглою формою тіла цієї риби. — Коломиец Происх. назв. рыб 13; ЭСБМ 2, 175. — Див. ще **віблій**. — Пор. **бібла**, **вобла**.

обличитель; — р. *обличитель*; — запозичено зі старослов'янської мови, можливо, через російську; стсл. **обличитель** утворено від дієслова **обличати** «викривати», яке складається з префікса **об-** і основи іменника **лицє**, що відповідає укр. *лицє* (див.).

обличчя, *облич*, *облички* — див. **лицє**.

обліг, *обліжний* — див. **лежати**.

облігація; — р. болг. *облигация*, бр. *аблігацыя*, п. *obligacja*, ч. *obligace*, слц. *obligacia*, м. схв. *облигација*, слн. *obligacija*; — через російську і польську мови запозичено з латинської; лат. *obligatio* «зобов'язання, поручительство, зв'язаність» утворене від дієслова *obligo* «зв'язую, зобов'язую», яке складається з префікса **об-** «об-» і дієслова *ligo* «в'язу», спорідненого з алб. *l'ith* «в'язу, зв'язую», укр. *налигати*, *полигати*. — СІС² 591; Черных I 587; Фасмер III 103; Смирнов 108; Korałiński 682; Holub—Lyer 339; Walde—Hofm. I 800. — Див. ще **лигати**¹.

[**облізок**] «обаполок»; — очевидно, результат контамінації деетимологізованих форм *обзєлок*, [**облис**] «тс.», зближених з дієсловом *лізти*, *облізти* (можливо, як позначення обаполів з облізлюю корою). — Див. ще **обзєл**¹, **обфлис**.

[**облін**] «жалюзі, гардина» Ж; — болг. [**облѣнъ**] «віконниця»; — очевидно, запозичення зі східнороманських мов; молд. *облѣн* «віконниця», рум. *oblón*, *obloape* «тс.» виводиться від укр. *оболѣна* «оболонка; [шибка]» (пор.

[*оболѣни*] «віконні рами»). — СДЕЛМ 286. — Див. ще **болѣна**.

обліпіха (бот.) «*Hipporhae rhamnoides* L.»; — бр. *абляпіха*, п. *oblericha*; — запозичення з російської мови; р. *облепіха* пов'язане з дієсловом *облепіть*; назва зумовлена тим, що плоди рослини густо обліплюють гілки. — ЭСБМ 1, 53; Нейштадт 395—396; Анненков 168. — Див. ще **ліпнути**, **о**¹.

облобизати «поцілувати», *облобизатися*; — р. *лобзать* «цілувати», *лобызать* «тс.», бр. [*лабжѣнне*] «цілування», ст. *лобызати* (XVII ст.), др. *облобызати*, *лобъзати*, *лобызати*, схв. [*lobizāt*, *lozbāt*], стсл. **лобъзати**, **лобызати**; — псл. *lobъz-*, *lobyz-*, пов'язані чергуванням голосних з **labъz-*, *labuz-*, до яких зводиться укр. *лабу́знитися* «леститися». — Фасмер—Трубачев II 507—508; Преобр. I 461—462; ЭСБМ 5, 185; ЭССЯ 15, 241—243, 243—244. — Див. ще **лабу́знитися**. — Пор. **лебезувати**¹.

облога, *облѣги*, *облѣже*, *обложєнець*, *обложісько*, *облѣжній*, *облѣжник* — див. **лежати**.

[**облок**¹] «хмара; обрис, контур» Ж, [*облѣки*] «небесна блакить», [*облочковатий*] «хмарний» Ж; — бр. *аблѣкі* «хмари»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *obłok* «хмара» відповідає др. *оболокъ*, укр. заст. *обло́к* «тс.». — Див. ще **обло́к**¹. — Пор. **облак**¹.

[**облок**²] «вікно» Ж; — запозичення зі словацької мови; слц. *oblok*, як і ч. заст. *oblok* «тс.», схв. *облок* «кругле вікно; вікно», походить від псл. *obyľ* «круглий». — Skok II 538; Mikl. EW 219; Tamas 572—573. — Див. ще **віблій**. — Пор. **облак**², **обло́к**².

[**облуд**] «злий дух, що збиває людей з дороги; блукання, блуд» Г, Ж; — пов'язане з *блуд* (див.).

облуда «удавання, лицемірство, фальш, лицемір; примара; мана; [зовнішній вигляд; оболонка]», [*облудка*] «оболонка, верхня шкірка», *облудник* «лицемірна людина», *облудливий*, об-

лудний; — бр. аблуда «омана», п. ob-
luda «лицемірство», ч. ст. oblud «об-
ман, брехня; примара», obluda «тс.»,
слц. obluda «страховисько»; — префік-
сальне утворення від [лудіти] «при-
ваблювати, заманювати»; у значенні
«зовнішній вигляд, оболонка», можли-
во, зазнало впливу [лудіна] «верхній
одяг» (р. [луда] «тс.»); помилково по-
в'язувалося (Vaillant у Махека) з
псл. blōdъ «блуд». — ЭСБМ 1, 52; Ma-
chek ESJC 341. — Див. ще лудá¹, о¹.

[облук] «зігнутий прут, дуга; лука
сідла»; — р. [облук] «край воза, са-
ней», бр. [аблук] «лубок для ящика і
стінок воза», др. облукъ «лука, звід»,
п. obłak «лук, дуга», obłęk, [obłacz]
«тс.», ч. oblouk «дуга; звід; вигин; лу-
ка», слц. oblúk «тс.», вл. нл. wobłuk
«лук, дуга, заокруглення, склепіння»,
нл. hobłuk «дуга», болг. облък «перед-
ня лука сідла», схв. облук «тс.»,
слн. oblók «дуга»; — псл. oblōkъ, утво-
рене з префікса об- і віддієслівної
іменної основи lōk- «лук». — Фасмер
III 103; ЭСБМ 1, 52; Schuster-Šewc
1629; Mikl. EW 165; Trautmann 159. —
Див. ще лук¹, о¹.

[облучко] «яблуко» Ж; — р.-цсл.
облако «яблуня», облань «тс.»; — пов'я-
зане з яблуко, псл. *ablъko; конкрет-
ний характер зв'язку неясний; можли-
во, йдеться про давній варіант з корот-
ким початковим а, як у двн. arful «яб-
луко», гот. arēl «тс.». — Див. ще яб-
луко.

[обляк] (ент.) «скрипун, Saperda
F.» Ж; — неясне; можливо, пов'язане
з віблій; пор. п. oblak «колода, жерди-
на, кий; камінь» (скрипун має пряме
видовжене тіло до 3 см — Горноста-
ев 171).

[облясовати] (кравецьке) «обляму-
вати» О; — запозичення з польської
мови, ускладнене префіксом об-; п. la-
sować «обшивати край халяви випуще-
ною назовні частиною внутрішньої шкі-
ри» походить, очевидно, від н. lassen
«залишати», спорідненого з двн. lāzzaп,

дангл. lētan, англ. let, дісл. lāta, гот.
letan «тс.» і далі з лат. lassus (< *lad-
tos) «слабий, втомлений, виснажений»,
лит. léisti «пускати, дозволяти», lépas
«повільний, спокійний», можливо, укр.
лінівий. — Онышкевич Исслед. п. яз.
250; SW II 689; Kluge—Mitzka 424;
Klein 881; Walde—Hofm. I 767—768; Er-
nout—Meillet I 342—343. — Пор. лі-
нівий.

[обмаж] «квітковий пилок на ніж-
ках бджіл» Л; — очевидно, результат
видозміни слова обніж «тс.», зближе-
ного з мазати, мажу (через варіанти
[обнож > обнаж] «тс.»). — Див. ще
обніж.

[обмаруцкати] «обваляти» ВеЗн; —
очевидно, результат контамінації слів
[обваруцкати] «забруднити» і марати
«бруднити». — Див. ще варуцкати,
марати.

[обмасьорений] «замазаний, бруд-
ний, заяложений; знеславлений» Ва; —
афективне утворення, очевидно, пов'я-
зане з мазати, замазурений; можли-
во, зазнало впливу семантично близь-
кої форми [обнацьорений].

[обмелá] (бот.) «омела, Viscum al-
bum L.» Ко; — результат видозміни
деетимологізованої назви омелá, збли-
женої з дієсловом мести́, про що свід-
чать інші діалектні назви цієї рослини:
[вимела, замело, мітлá, помелó]. —
Див. ще омелá.

[обмерестітисся (малим)] «звіль-
нитися; відбутися малим» Ж; — неяс-
не.

обме́тиця — див. мести́.

[обмил¹] (бот.) «оман, Inula hele-
nium L.» Мак, ВеБ; — очевидно, пов'я-
зане з міти, міло; назва зумовлена
тим, що в народній медицині відваром і
мазями, виготовленими з цієї рослини,
лікують (обмивають, змазують) місця,
вражені шкірними хворобами. — Див.
ще міти.

[обмил²] (бот.) «омела, Viscum al-
bum L.» Мак, [обміла] «тс.» Г, Мак; —
результат видозміни деетимологізова-
ної форми омелá, зближеної, очевидно,

з [обмил] «оман»; підставою для зближення могло бути використання обох рослин у народній медицині для лікування шкірних хвороб. — Див. ще **омелá**. — Пор. **обмил**¹.

обмил³, *обміла, обмилітися, обмилка, обмілний, обмилок* — див. **миліти**.

[**обминяка́ми** (казати)] «(говорити) ухильно, обиняками» Ж; — результат контамінації форм *обиняка́ми* «тс.» і *обмина́ти*. — Див. ще **мина́ти, обиня́к**.

[**обмисну́тися**] «помилитися» Ж; — очевидно, пов'язане з *мисль, міслити*; початково могло означати «помилитися в думках, розрахунках»; щодо фонетики пор. *навмісне*. — Див. ще **мисль, о**¹.

[**обміть**] «бистрина, вир, швидка течія; крутий берег»; — не зовсім ясно; очевидно, пов'язане з *мета́ти*; пор. р. [*обме́т*] «застава для затримання водяної течії, дров і т. п.». — Дзедзелівський *Opomastica* 17, 127—128. — Див. ще **мета́ти, о**¹.

[**обморочник**] (бот.) «агалик-трава, *Jasione montana* L.» Мак; — бр. [*обмарак*] «тс.»; — очевидно, запозичення з російської мови; пор. р. [*обморочник*] «зніт гірський, *Epilobium montanum* L.»; назва зумовлена використанням відвару агалик-трави при головному болю й непритомності. — ЭСБМ 2, 175. — Див. ще **мо́рок**.

обмут — див. **о́мут**.

[**обнаж**] «квітковий пилок на ніжках бджіл» Ж, Л; — очевидно, результат фонетичної видозміни давньої форми **обножь* «обніж», [*обнож*] «тс.». — Див. ще **обніж**.

обніж «квітковий пилок, який бджоли на задніх ніжках переносять у вулик для виготовлення перги», *обніжжя*, [*обніжка* Ж] «тс.»; — р. [*обно́га, обно́жа, обно́жка, обножь*], бр. [*обнаж*], ч. *obnožka, obnůžka*, слц. *obpōžka*, вл. *wobnožka*, схв. [*обнож, обно́жаъ*], слн. *obpōžpa* «тс.»; — псл. *obpožь* «тс.», утворене з прийменника *ob* «навколо» та іменника *poža* «но-

га». — ЭСБМ 8, 81; Machek ESJČ 406; Němec LF 1960/1, 93—94; Bezlaj ESSJ II 235. — Див. ще **нога́, о**¹.

[**обніжок**] «вузька неорана смуга землі між ланами, городами; межа Г, Пі, Ва, Гриц; доріжка, протоптана пішоходом Ж», [*обніжже*] «вузькі порослі травою смужки землі навколо нив» Пі, [*обно́га*] «тс.» Ж; — результат видозміни деетимологізованої форми *обмі́жок* «тс.», зближеної з фонетично схожим *обніжок* «підніжжя». — Див. ще **межа́, о**¹.

[**обно́житися**] «привикнути, прив'язатися» Ж; — неясне; можливо, первісно означало «звикнути до ніг» (зокрема, про собак).

[**обод**] (ент.) «гедзь, овід, *Hyoderma bovis* L.» Дейн, [*обід* тж, *ободень* тж, *ободня́к* Л] «тс.»; — очевидно, результат контамінації форм [*овад*] «тс.» і [*бодати*] «бити, колоти». — Див. ще **овад**¹, **бості́**.

обоз «валка; транспортні засоби у військах; (заст.) табір; артилерія Пі», [*обво́з*] «обоз» Дз, [*обі́з*] «тс.» Г, Ж, [*обво́зиско*] «місце, де стоїть обоз» Ж, [*обово́виско, обово́вище*] «тс.» Ж, [*обво́зна*] «дружина начальника артилерії» Бі, [*обво́зненко*] «син обозного», *обво́зний* «обозник; виборна службова особа в Україні в XVII—XVIII ст. СУМ; начальник артилерії Бі», *обво́зник* «солдат, який служить в обозі», [*обово́зна*] «дочка обозного» Бі; — р. болг. *obóz*, бр. *abóz*, др. *obozъ* «табір», п. *obóz* «тс.», ч. *oboz* (з рос.), м. (військ.) *oboz*; — очевидно, псл. або східно-псл. *obozъ* < **ob-vozъ*, утворене з префікса *ob-* і іменної основи *vozъ*, пов'язаної з дієсловом *voziti, vezti*. — Черных I 587; Фасмер III 104; Булаховський Вибр. пр. III 426; Преобр. I 69; ЭСБМ 1, 55; Brückner 371; Machek ESJČ 406; Rudnicki Prast. II 106. — Див. ще **везті́, о**¹.

[**обоїско**] «садиба» Ж; — очевидно, пов'язане з [*боїсько*] «тік»; початкове **о** могло виникнути під впливом форми [*обійстя*]. — Див. ще **біти**¹.

обойма; — бр. *абойма*; — запозичення з російської мови; р. *обойма* пов'язане з др. **обоимати* «збирати» (пор. *обоиматися* «бути збираним»), утвореним з префікса *об-* (*обо-*) і дієслова *имати* «брати». — Див. ще **іма́ти, о¹**.

[**обойчик**] «ключиця (анат.); комір католицького священника» Ж; — запозичення з польської мови; п. *obojszyk* «ключиця; комірець, комір», [*obojejk*] «комір, комірець», [*obójek, obujejk*] «тс.», як і ч. *obojejk* «нашийник», слц. *obojscek* «комірець», *obojojk* «нашийник», схв. *obojojk* «онуча», слн. *obójep* «придатний для обмотування, обкладання», походить від псл. *oboje-* < **obvoje-*, пов'язаного з дієсловом *obviti*, утвореним з префікса *об-* і дієслова *viti* «вити, нави́вати». — Brückner 371; Mashek ESJC 406. — Див. ще **віти¹, о¹**.

[**оболок¹**] «хмара; обрис, контур» Ж, [*оболо́ки*] «небесна блакить», [*оболо́ко*] «хмара» УРС, Бі, [*оболоком*] «масою, натовпом» Ж; — р. [*оболоко*] «хмара», [*оболок*], бр. [*вобалака, вобалак*], др. *оболокъ*, п. *oblok*, ч. слц. *oblak* «тс.», нл. *hobloka* «легка хмарина; хмари», болг. м. *облак* «хмара», схв. *облак*, слн. *oblák*, стсл. *облакъ* «тс.»; — псл. **obolkъ* < **ob-volkъ* пов'язане з дієсловом **obelkti* < **ob-velkti* «обволокти», утвореним з префікса *об-* «об-» і дієслова **velkti* «волокти». — Німчук 147; Фасмер III 105; Булаховський Вибр. пр. III 426; Преобр. I 628—629; ЭСБМ 2, 174; Brückner 371. — Див. ще **волокті, о¹**. — Пор. **облак¹, облок¹**.

[**оболок²**] «вікно» Г, Ж; — результат видозміни форми *облок* «тс.» за помилковою аналогією до співвідношення форм *облок* «хмара; вікно» — *оболок* «хмара»; насправді ж, якщо запозиченому *облок* «хмара» (псл. **ob-volkъ*) закономірно відповідає укр. *оболок*, то формі *облок* «вікно» (псл. **obyl-okъ*) мало б відповідати неіснуюче укр. **віблок*. — Див. ще **облок²**. — Пор. **облок¹, оболок¹**.

[**оболокати**] «одягати; закривати; хмарити» Бі, [*оболокати́ся*] «одягатися; хмаритися» Бі, [*оболо́чина*] «наволочка, пошивка» Ж, [*зоболочі́*] «роздягти, зняти» Ж; — р. [*оболокати́*] «покривати, одягати», др. *оболочати* «одягати», п. *oblec* «облачити, одягти», заст. *obłoczyć* «тс.», *oblekać*, ч. *obléci* «одягти», *oblékati*, слц. *oblíect'*, *oblíekat'* «тс.», болг. *облічам* «одягаю», м. *облекува, облечува, облече*, схв. *обла́чити* «одягати», *обу́ћи* «одягти», слн. *obláčiti* «одягати», *obléči* «одягти»; — псл. **obolkati*, пов'язане з **obelkti* < **obvelkti* «обтягти, одягти», утвореним з префікса *об-* і основи дієслова **velkti* «волокти». — Див. ще **волокті, о¹**. — Пор. **облачати, облечі, оболок¹**.

оболо́на, оболо́нка, оболо́ни, оболо́ники, оболо́нник, оболо́нщик — див. **боло́на**.

[**оболо́нка**] «ополонка» Ж; — результат видозміни форми *ополо́нка*, очевидно, зближеної з [*оболо́на*] «шибка». — Див. ще **поло́нка¹**.

оболо́нь, оболо́нчи, оболо́ння, оболо́ня — див. **боло́ння**.

обора¹ «відгороджена частина подвір'я для худоби; загорода, загін; [великий сарай, хлів, засік ЛексПол; худоба Ж; жолобок у вигляді круга, зроблений на дереві]», [*обі́рчина*] «невелика обора» Ж, [*обо́риско*] «місце, де була обора» Ж, [*обо́рище*] «тс.» Ж, [*оборова́тий*] «кругоподібний»; — р. [*обора*] «загорода, загін», бр. *абора* «хлів, корівник», п. *oboга* «хлів», ч. слц. *oboга* «заповідник», вл. *woboга* «загін», болг. *обор* «хлів», м. *обор* «загорожа для худоби, стайня», схв. *обор* «загорожа для худоби, двір», слн. *obog* «огорожа, огорожена земля», *oboga* «загороджене поле; зоопарк»; — псл. *oboга* < **obvoга*, утворене з префікса *об-* «об-» і віддієслівної іменної основи *vog-*, пов'язаної чергуванням голосних з псл. *veg-* «замикати, розмикати». — Клепикова 180—188; Сл. и балк. языкозн. 181—182; Фасмер III 105—106;

Преобр. I 630; Толстой ЛексПол 14; ЭСБМ I, 56; Вгückнер 371; Machek ESJC 406; Младенов 367; Skok II 538; Bezlaј ESSJ II 235; Persson Beitr. I 500. — Див. ще **вір¹, о¹**.

[**обора²**] «кругла дірка у взутті, крізь яку протягують волокни», [обори] «шнурки, ремінці для прив'язування постолів» Ж, [обірка] «вірьовка, протягнута в крайні петлі нижнього ряду рибальської сітки Г; вірьовка біля сподів волока Берл», [обірни́к] «долото з вістрям трубочкою для вибивання кружків», [обірни́к] «пристрій, яким роблять дірки в постолах для шнурів» МСБГ; — р. [обора] «вірьовка коло личаків», [оборник], [оборень] «дірочка в личаку для протягання волоки», бр. абора «вірьовка коло личаків», п. [оборка] «сітка з тонких шнурків; вірьовки коло постолів», [оборнік] «вірьовка», цсл. **обора** «пряжка»; — псл. обог- < *obvog-, утворене з префікса об- «об-» і іменної основи vog- «вірьовка», пов'язаної з *v^hgvъ «тс.»; — споріднене з лит. arúvaga «вірьовка для прив'язування личаків», arúvaras «тс.», arvaga «вірьовка», reŭvaga «вірьовка, на якій тримається сіть», ravaga «тс.»; припускається й можливість балтійського походження східнослов'янських слів (ЭСБМ I, 55—56). — Фасмер III 105; Преобр. I 630; Даль II 1571; Fraenkel 1197—1198; Mühl.—Endz. III 780—781, IV 475; Trautmann 351; Persson Beitr. I 500. — Див. ще **вірьовка**.

оборіг «повітка на чотирьох стовпах для зберігання сіна, необмолоченого збіжжя», [боріг, оборів] «тс.» Ж, [оборожень] «стовп в оборозі», **оборожина** «тс.», [оборожиско] «місце, де був оборіг» Ж, [оборожіще] «великий оборіг» Ж; — р. [оборог] «стіг», п. bróg «скирта, стіг; купа», ч. [obrah], ст. brh, brah «тс.», вл. bróžen (bróžnje) «повітка», нл. brožnja «тс.»; — псл. *borgъ, *oborgъ, пов'язані чергуванням голосних з *(o)bergti «(o)берегти»; твердження відносно протетичного характеру о (Кравчук УМШ 1957/4, 79) безпід-

ставне. — Фасмер III 106; Варбот Этимология 1965, 132; Горяев 234; Вгückнер 41; Machek ESJC 63; Schuster-Sewc 71—72; Sadn.—Aitz. VWb. I 271; Būga RR II 260; Persson Beitr. II 927; Ekblom ZfSlPh 24, 7. — Див. ще **берегті, о¹**.

оборка «смужка матерії, зібрана в складки чи зборки і пришита для оздоблення одягу»; — бр. аборка; — запозичення з російської мови; р. **оборка** «обшивка складками», очевидно, походить від псл. *obvogka, утвореного з префікса об- «об-» та іменної основи vog- «вірьовка». — Булаховський Вибр. пр. III 426; Преобр. I 630. — Див. ще **обора²**.

обоюду «з обох боків», **обоюдний** «обопільний, взаємний»; — р. **обоюду**, др. **обоюду**; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **обождоу**, як і слн. obojód, утворене з псл. oba, oboje за допомогою суфікса -odu, подібно до стсл. **всьждоу** від vьсь «увесь». — Фасмер—Трубачев III 106; Черных I 588; Трубачев Ез.-етн. изсл. 142—143; Преобр. I 625. — Див. ще **оба**.

[**обоятний**] «байдужий», [обуядний] «звичайний» Пі; — запозичення з польської мови; п. obojętny «нечулий, байдужий», як і ч. obojetný «подвійний, лицемірний», раніше означало «двозначний, двосторонній, двоякий; такий, якого можна взяти з двох боків»; утворилося з основ числівника oba «обидва» і дієслова jeŭti «брати». — Machek ESJC 231. — Див. ще **оба, яти**.

обацьорений — див. **запацьоритися**.

обпенехати — див. **пелехати**.

обр «авар», [обрін] «тс.» Ж, **обри**; — р. обрин, др. обринъ, объринъ, п. obrzym «велетень», ст. obrzym, ч. obr, ст. obr, ober, слц. obog, вл. hobg, слн. óber «тс.»; — загальноприйнятої етимології не має; пов'язується з тюрк. arag (назва одного з тюркських племен), первісно «повстанець», похідним від aba- «чинити опір»; менш імовірна гіпотеза (Uhlenbeck 11; Schuster-Sewc 302—303) про зв'язок з гот. abrs «сильний» і при-

пущення (Machek ESJČ 406—407) про походження слова від obgr̥mĕti (п. obgr̥mieć «набрякати, збільшуватися, пухнути») та його спорідненість з гр. ὄβριμος «велетенський». — Фасмер—Трубачев III 107—108; Преобр. I 631; Менгерс 120—122; Brückner 378; Vondrák I 83; Mikl. EW 219; Laziczius ZfSlPh 8, 289. — Пор. **авари**.

образ, [образець] «малий образ; зразок», [образкар] «продавець образків» Ж, [образнік] «божник», *образок*, *образний*, [образовий] «образний» Ж, [образовитий] «тс.» Ж, [образкувати] «ілюструвати» Ж, *відображення*, *відображувач*, *відобразіти*, *відображати*, *зображення*, *зображувач*, *зображальний*, *зображувальний*, *зобразіти*, *зображати*, *преобразіти*, *прообраз* «образ майбутнього»; — р. *образ*, бр. *вобраз* «образ», *абраз* «ікона», др. *образъ*, п. ч. слц. *obraz* «зображення, картина; образ, ікона», вл. нл. *wobraz* «образ, картина, фотознімок», нл. *hobgaz* «картина, портрет», болг. м. *образ* «обличчя, шока», схв. *добраз* «тс.», слн. *obgāz* «обличчя, образ», стсл. **образъ** «вид, образ»; — псл. *obgāzъ*, утворене з префікса *ob-* і основи іменника *gāzъ*, пов'язаного чергуванням голосних з *gĕzati* «різати». — Фасмер III 106; Преобр. I 631; Горяев 234; ЭСБМ 2, 176; Brückner 371; Machek ESJČ 407; Schuster-Sewc 1632; Младенов 367; Skok III 115—116; Bezlaĵ ESSJ II 236; Būga RR I 273. — Див. ще **о¹**, **раз¹**.

образа, *образливий*, *ображати*; — р. ст. *образа* «сором, ганьба, образа», бр. *абраза*, п. *obgaza* «образа; відраз», вл. *wobgazyć* «завдати тілесного ушкодження»; — префіксальне утворення від псл. *gāzъ*, *gāziti*, пов'язане з др. *образити*, *ображу* «вдарити», *ображати*, *ображаю* «розбивати». — ЭСБМ I, 56; Brückner 372; Schuster-Sewc 1632. — Див. ще **о¹**, **образ**, **раз¹**.

образкі (бот.) «білокрильник, *Calla L.*, *Calla palustris L.* Mak, Словн. бот.; арум Бессера, *Arum besserianum*

Schott. Mak»; — р. *образкі* «арум плямистий, *Arum maculatum L.*; воловик лікарський, *Anchusa officinalis L.*», п. *obgāzki* «арум плямистий», *obgāzkwies* «тс.», схв. *образно зелье* «арум»; — очевидно, пов'язане з *образок* «ікона»; назва могла стосуватися насамперед рослини арум, суцвіття якої на фоні білого покривала, що його обрамляє, нагадує зображувану на іконах голову Івана Хрестителя, покладену на миску (пор. назви арума в інших мовах: ч. ст. *tvář sv. Jana*, п. *głowa św. Jana*, *twarz św. Jana*, нім. *S. Johannshaupt*, букв. «голова святого Івана»); білокрильник належить до однієї родини з арумом і має подібне до нього суцвіття; висловлювалась думка (Brückner 372), що укр. р. *образкі* запозичено з польської мови. — Machek Jm. rostl. 301. — Див. ще **образ**.

обранка — див. **брам**.

обрат «перегнане через сепаратор молоко» *Mo*, (*Me*); — запозичення з російської мови; р. *обрат*, очевидно, пов'язане з прислівником *обратно* «назад» як назва частини молока, що повертається назад із сепаратора після відокремлення вершків; р. *обратно* пов'язане з *обратный* «зворотний», яке зводиться до стсл. **обратити** «повернути», спорідненого з укр. *обертати* (див.).

обрєдати «забруднити, забризкати грязю, брудною водою» (про дітей та їхній одяг) *Pa*; — афективне утворення, можливо, пов'язане з п. [brajdyga, brejtuga] «калюжа на дорозі, болото», похідним від *breja* (*braja*) «рідота», що зводиться до нвн. *Brei* «каша, місиво».

обрєнци (у млині) «два дерев'яні, оббиті залізом круги, в які вставлені цівки», [обрєнджа] «металічне кільце, що скріплює ступицю колеса» Лекс-Пол; — бр. [абрєнджа] «тс.»; — видозмінене запозичення з польської мови; п. *obgęcz* «обруч, коло», ст. *obgęcza*, *obgącz* «тс.» є прямим відповідником укр. *обруч* (див.).

обрéпатися, *обрéпкатися*, *обрéпшитися*, *обрéпатися* — див. **нарéпатися**.

обри́в, *обри́вистий*, *обри́вок* — див. **рвати**.

[**обрико́тїтися**] «прикидатися хворим» Ж; — неясне.

[**обрим**] «велетень, гігант» Бі; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *obrzym* «тс.» (з XVI ст., давніше *obrzum* «тс.») пов'язане з укр. *обрин*. — *Moszyński PZJP* 113; *Brückner* 378. — Див. ще **обр**.

обрис; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *obrys*, як і ч. *obrys*, схв. *обрис* «силует, контур», слн. *obris*, зводиться до нвн. *Abriß* «обрис, план, контур», префіксального похідного від *Riß* «креслення, план, ескіз»; зазнало зближення з п. *obrysować*, укр. *обрисувати*. — Шелудько 40; *SJP V* 543. — Див. ще **рїса**.

[**обрихту́нок**] «військове навчання» Ж; — видозмінене запозичення з німецької мови; н. *Abrichtung* «тс.» пов'язане з дієсловом *abrichten* «навчати, дресирувати, припасовувати», утвореним з префікса *ab-* «від-, з-», спорідненого з гот. *af*, дінд. *ára* «тс.», гр. *ἀπό*, лат. *ab-*, і дієслова *richten* «спрямовувати; налаштовувати; рихтувати»; на українському ґрунті префікс *ab-* зазнав зближення з *об-*. — Шелудько 45; *Kluge—Mitzka* 1, 588, 598. — Див. ще **рихтувати**.

[**обри́дник**] (бот.) «осот, *Cirsium rivulare* Link.» Мак; — неясне; можливо, пов'язане з *обри́дний* «рідкий; недорідний»; назва могла бути зумовлена тим, що осот зріджує посіви, викликає недорід.

[**обри́жка**] «шкіряна або мотузьяна частина батога»; — бр. [*обри́жка*] «ошийник у хортів і гончих собак»; — запозичення з польської мови; п. *obróz* «нашийник; обруч на шиї», *obrózka*, *obroża*, *obraż* «тс.» утворено з префікса *ob-* і основи *-wroz-*, наявної в *rowóz* «канат, линва» (пор. укр. [*ворóза*] «мотузьяна чи ремінь у батозі», *по-*

ворóзка). — *ЭСБМ* 1, 57; *Brückner* 372. — Див. ще **верзти**, **ворóза**.

обри́й «горизонт», *забри́йний*; — неясне; відтворюється (Наконечний УМШ 1951/4, 79) давніше **обри́й*, пов'язане з *мри́ти(ся)* «виднітися вдалині».

обри́к (заст.) «урочиста обіцянка; виділена кількість їжі для денного утримання; солдатське утримання; корм для коней; ст. повинність селянина» Г, Ж, *обро́к* «податок кріпака замість панщини», [*обри́чне*] «рептух, опалка» ВеБ, [*обро́чник*] «той, хто дає обіт», [*обрача́нка*] «сумка» НЗ УЖДУ 37, [*обро́чникувати*] «виконувати обіт»; — р. *обро́к*, бр. *абро́к* «щорічна плата селянина поміщику; корм для коней», др. *оброкъ* «податок, зобов'язання», п. *obrok* «фураж; (іст.) оброк», ч. *obrok* «витрати за рік», болг. *обро́к* «обіт, обіцянка», м. *оброк* «час прийняття їжі; порція», схв. *оброк* «строк», слн. *obrok* «умова, строк»; — псл. *obrokъ*, пов'язане з дієсловом **obrekti* «обректи», утвореним з префікса *ob-* і дієслова **rekti* «говорити». — *Фасмер* III 108; *ЭСБМ* 1, 57; *Brückner* 372; *Machek ESJC* 407. — Див. ще **ректі**, **о¹**. — Пор. **вірок**, **проро́к**, **рік**, **строк**.

[**обро́мок**] «обломок» Ж; — неясне.

обро́ть «вуздечка» Г, Ж, [*обри́ть* Бі, *обро́тина*, *обро́тянка* Ж, *обро́тька* Ж, *обру́тя* Ме] «тс.», [*обро́дька*] «мотузьяна чи шкіряна вуздечка без вудил» Сизько, [*заобро́чувати* Ж, *наобро́тати* Ж]; — р. *обро́ть* «вуздечка», бр. *абро́ць*, др. *обротъ*, *обрътъ* «тс.», *обрътити* «загнуздати», ч. *orgat'*, слц. *orgata* (обидва з др.), стсл. *обрътити* «обв'язати морду»; — псл. *ob-gъt-* утворене з прийменника *ob-* «навколо» і основи іменника *гътъ* «рот». — Булаховський Вибр. пр. III 358; *Фасмер* III 108; Преобр. I 631; *ЭСБМ* 1, 57—58; *Machek ESJC* 416; *Mikl. EW* 285; *Otrębski LP* 6, 177. — Див. ще **о¹**, **рот**.

обру́с «скатерть», [*обрусá* ДзАтл I, *обрусóк* Ж] «тс.», [*обру́сок*] «скатерть»

фабричного виробництва» Па, [обрус-ча́] «скатерть» Ж, [обруся́] «рушник» Пр. XI діал. н.; — р. [обру́с] «скатерть», бр. абру́с «тс.», др. убрусь «хустка, рушник», обрусьць «рушник», п. ч. слц. obgrus «скатерть», ч. ст. brusec «рушник», болг. обру́с «хустка, серветка», слн. [obrûs] «скатерть»; — псл. obgrusъ, пов'язане чергуванням голосних з цсл. бръснѣти «стерти», р.-цсл. бръсити «гладити, точити», укр. брус; викликає сумнів пов'язання (Machek ESJC 407, ESJCS 424) з слц. gusat' «витріпувати краї тканини», що зводиться до гіпотетичного *gur-sati «скубити», яке могло бути спорідненим з нвн. gauſen, gurſen «скубити». — Фасмер III 108; Желтов ФЗ 1876 VI 72; ЭСБМ I, 58; Brückner 372; Bezlaĵ ESSJ II 238; Sadn.—Aitz. VWb. I 218—219. — Див. ще брус¹, о¹.

обруч, [обру́чик Ж, обру́че Ж], обру́чка «перстень», [обру́чнка] «тс.» Ж, [обру́чник] «наречений» Ж, [обруч-коватий] Ж, обручкувати «окільцювати» Ж; — р. обруч, бр. абру́ч, др. обручь, п. obgrucz, ч. слц. obgruc, вл. wobruć, нл. hobgruc (hobgruc) «зап'ястя», болг. обръчи «обруч», схв. ѓбруч, слн. obgróc «тс.», цсл. обръчь «кільце»; — псл. obgrucъ «зап'ястя, брашлет, кільце», утворене з прийменника об «навколо» й основи іменника rока «рука». — Ткаченко УМЛШ 1986/12, 76; Черных I 588—589; Фасмер III 108; Булаховський Вибр. пр. III 358; Преобр. I 631; ЭСБМ I, 58; Brückner 372; Machek ESJC 407; Schuster-Sewc 1633; Bezlaĵ ESSJ II 237; Trautmann 237; Būga RR II 506. — Див. ще о¹, рука.

обряд Г, Ж, [обрядок] «обряд, звичай» Ж, обрядність, обрядовість, обрядний, обрядовий; — р. обряд, бр. абра́д, др. обрядъ «порядок, угода», п. obgręd «обряд», ч. obřad, слц. obrad, болг. м. обред, схв. ѓбред, слн. obgręd «тс.»; — псл. obgrędъ, пов'язане з дієсловом obgręditi «влаштувати, впорядкувати», утвореним з префікса об- і дієслова gręditi «рядити», похідного від

grędъ «ряд, порядок». — Фасмер III 108; Brückner 373; Machek ESJC 407. — Див. ще о¹, ряд.

[обрямувати] «облямувати»; — результат контамінації форм обрामувати (обрамóвувати, обрاملя́ти) й облямувати. — Див. ще ля́ма², о¹, ра́ма¹.

[обсáчити] «оточити» Ж; — запозичення з польської мови; п. obsaczyć, osaczyć «тс.» пов'язується із soczyć, якому відповідає укр. сочі́ти «підстерігати, висліджувати». — Brückner 384—385; SW III 517. — Див. ще сочі́ти.

[обселéпитися] «набратися; добре напитися» Ж; — очевидно, афективне утворення неясного походження.

[обсeльці] «краї (ребра) дошки» Ж; — результат видозміни деетимологізованих форм обзeл «закраїна дошки», обзeлок «обаполок», можливо, зближених з основою ослá «точильний камінь, брусок», р. осeлoк «тс.», п. osełka, osełek «тс.; овальний шматок масла». — Див. ще обзeл¹. — Пор. облізoк.

обсерваторія; — р. болг. обсерватория, бр. абсерваторыя, п. obserwatorium, ч. observatorium, observatoř, слц. observatórium, м. опсерваторија, схв. опсерватѡриј, опсерватѡрија, опсерватѡријум, слн. observatorij; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. observatoire, нім. Observatórium, англ. observatory походять від нлат. observatorium, яке зводиться до лат. observo «спостерігаю», утвореного з префікса об- «до-, об-» і дієслова servo «спостерігаю, бережу». — СІС² 591; Черных I 589; Фасмер III 109; ССРЛЯ 8, 436; Kopaliński 683; Holub—Lyer 340; РЧДБЕ 500; Klein 1069. — Див. ще облігація, сервант. — Пор. консерви.

обсервувати «спостерігати», обсерватор, обсервація; — р. обсервація, обсервациóнный, бр. абсервація; — запозичення з польської мови; п. obserwować, obserwacja, obserwator, як і ч. observace, слц. observácia, болг. обсервірам, м. опсервација, опсерватор, схв. опсервірати, опсервація,

слн. *observácija*, походять від лат. *observo* «спостерігаю, уважно стежу». — СІС² 592; Фасмер III 109; ЭСБМ 1, 60; Holub—Lyer 340; РЧДБЕ 500. — Див. ще **обсерваторія**.

[**обсіч**] «зразу, раптом» Г (виходячи з ілюстрації: «А вона до неї обсіч: хто зробив та й хто», — значення може бути сформульоване й інакше: «присікуючись»); — очевидно, пов'язане з дієсловом *сікти*; конкретний характер словотворчо-семантичного зв'язку неясний. — Див. ще **о¹**, **сікти**.

обскурант «противник прогресивних ідей, мракобіс», *обскурантизм* «вороже ставлення до науки, освіти, захист реакційних ідей»; — р. болг. *обскурант*, бр. *абскурант*, п. ч. слц. *obskurant*, м. *опскурант*, схв. *опскүрант*, слн. *obscuránt*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Obscuránt*, фр. англ. *obscurant* походять від лат. *obscurāns (-antis)* «затемнюючий», пов'язаного з *obscurus* «темний, невиразний, непевний», первісно «закритий», спорідненим з двн. *skūg* «повітка, покрите місце, притулок», дінд. *skupāti* «покритий», гр. *οκυβια* «брови», дісл. *skūte* «темний», *skū* «хмара, покрите небо», англ. *sky* «небо». — СІС² 592; КЭСРЯ 300; ССРЛЯ 8, 439; Kopaliński 683; Holub—Lyer 340; РЧДБЕ 500; Klein 1068, 1455. — Пор. **шүра**.

[**обсовгати**] «трохи обтовкти просо, ячмінь у ступі» ЛексПол; — префіксальне утворення від не засвідченого в цьому значенні *совгати*; пор. **ковгати*, *ковганка* «ступка». — Див. ще **о¹**, **совати**.

обста́вина «важливий для чогось факт; (мн.) сукупність умов; матеріальне становище; (грам.) один з другорядних членів речення»; — очевидно, калька р. *обстоятельство* «тс.», що є калькою фр. *circonstance* або нім. *Umstand*, які, у свою чергу, калькують лат. *circumstantia* «тс.», утворене з префікса *circum-* «навколо» та основи дієслова *stāre* «стояти» і гр. *περίστασις* «обста́вина», що складається з префікса *περί-* «навколо» та імен-

ника *στάσις* «стояння, становище». — Фасмер III 109; Unbegaun RES 12, 39; Пизани 70. — Див. ще **о¹**, **ста́ти**.

[**обстій**] «стара дівка» Ж, [*обсцйй*] «тс.» Ж; — очевидно, пов'язане з дієсловом *стояти*; конкретна мотивація назви неясна. — Див. ще **о¹**, **ста́ти**.

обстру́кція «демонстративна дія з метою зриву якихось заходів, пропозицій», *обструкціонізм*, *обструкціоніст*, *обструктивний*, *обструкційний*; — р. болг. *обстру́кция*, бр. *абстру́кцыя*, п. *obstrukcja*, ч. *obstrukce*, слц. *obštrukcia*, м. *опструкција*, схв. *опструкција*, слн. *obstrúkcija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Obstruktion*, фр. англ. *obstruction* походять від лат. *obstrūctio* «закупорка, перепона, перешкода», пов'язаного з дієсловом *obstruere* «забудувати, зробити недоступним», утвореним з префікса *ob-* «проти-, до-» і дієслова *struere* «будувати». — СІС² 592; КЭСРЯ 301; ССРЛЯ 8, 456; Kopaliński 683; Holub—Lyer 340; РЧДБЕ 501; Klein 1070. — Див. ще **облігація**, **структу́ра**. — Пор. **констру́кція**.

[**обстяжка**] — див. **стяг²**.

[**обтаритися**] «вивалитися, забруднитися»; — неясне; зіставляється (Куркина Этимология 1970, 100) з р. [*торить*] «мучити, томити, затримувати, волочити або водити», схв. *tāriti* «терти», слн. *tāratī* «мучити, терзати, повільно працювати», [*tōratī*] «тягти, волочити; хворіти».

[**обту́кувати**] «оточувати, облягати» Ж; — неясне.

[**обувéць**] (бот.) «*Calceolaria*» Ж; — похідне утворення від [*обув*] «взуття»; очевидно, калька латинської наукової назви, в основі якої лежить лат. *calceolus* «черевичок» (за подібністю квітки до тувельки). — Див. ще **взу́ти**.

обу́за «те, що заважає, висить тягарем; [натовп]»; — р. *обу́за*, бр. *абу́за*, др. *обузъ* «пов'язка», ч. *obuza* «гніт, гноблення», вл. *woboza* «неволя, обтяжливість», нл. *wobuza (hobuza)* «тягар, прикрість», стсл. **подъ обжзоль**

«непривітно, з обуренням»; — псл. obqъzъ < *obvqъzъ, obqъza < *obvqъza, пов'язані з дієсловом obęzati < *obvęzati «обв'язати». — Фасмер—Трубачев III 109; Черных I 589; Преобр. I 631; Булаховський Вибр. пр. III 362; ЭСБМ 1, 60; Machek ESJC 408; Schuster-Sewc 1634. — Див. ще **в'язати, о¹**. — Пор. **узи**.

[**обуртувати**] «напасти з усіх боків» («Як несла я кішку в мішку — трохи не обуртували собаки») Г; — неясне.

обути — див. **взути**.

обух «тупа, важча частина гострого знаряддя або зброї, молот», [**обушник**] «ковальський молот», [**обушниця**] «зажим; залізна скоба» Ж, **обушбк** «знаряддя для відколювання пластів вугілля; молоток; вид холодної зброї», [**обушкувати**] «робити мітки обухом» Ж; — р. *обух*, бр. *абух*, п. *obuch*, ч. *obuch*, *obušek* «палка, обух», слц. *obuch* «дрючок», слн. [*obūh*] «булава, довбня»; — псл. *obuxъ*; — загальноприйнятої етимології не має; найчастіше пов'язується з *вухо*, псл. *ихо* у значенні «отвір для ручки в різних інструментах»; пояснюється також (Machek ESJC 407—408) як «двовухий» (з двома лезами), оскільки ч. [*ušī*] має значення «леза сокири по обидва боки від топорища»; малопереконливим здається пов'язання слова з вигуком *бух* або з дієсловом *набухати* «набрякати» (Горяев 235; Брандт РФВ 1890/1, 94; Фасмер III 109—110; Bezlaj ESSJ II 239; Sadn.—Aitz. VWb. I 76—81), як і з дієсловом *obuti* «взути» (ЭСБМ 1, 61): — Трубачев Рем. термиол. 157; Черных I 589; Булаховський Вибр. пр. III 358; Преобр. I 632; Grückner 373; Holub—Kop. 251. — Див. ще **вухо, о¹**.

[**обуча**] «гола вершина гори» Ч; — неясне.

[**обхаморити**] «почистити» Ж, [**обхамратити**] «тс.» Ж, [**прихамратити**] «тс.»; прибрати; доглянути, відгодувати (свиню)» Нед, [**обхумратити**] «привести до порядку (одяг); помити» Ба, [**обхум-**

ратити] Ба, [**прихирматити**] «привести до ладу» Ме, [**прихирматитися**] Ме, [**прихорний**] «ошатний»; — очевидно, результат контамінації дієслів [**обхамити**] й [**обхарити**] «тс.», похідних від [**хамити**] і [**харити**] «тс.» (див.).

обхаючити, обханючити — див. **хаяти**.

[**обхвіруватися**] «обходитися (чимсь)»; — неясне.

[**обцалик**] «вид шевського знаряддя» Ж; — неясне.

[**обцас**] «каблук, підбор» Г, Ж, [**обцасіна**] «тс.» Ж, [**обчас**] «тс. СУМ; задник у чоботі Л»; — бр. *абцас*; — запозичення з польської мови; п. *obcas* «каблук, підбор» походить від н. *Absatz* «тс.», пов'язаного з дієсловом *absetzen* «відкладати, перериватися». — Шелудько 41; Rudn. II 867; Онышкевич Исслед. п. яз. 245; ЭСБМ 1, 61; Paul DWb. I 8, 10. — Див. ще **абзац**.

обценьки «щипці, кліщі», [**обценька**] «кліщі шевця» Бі, [**обценьги**] «кліщі; кліщі для відривання підків» Ж, [**оцонги**] «обценьки» О, [**оцанки** ДзАтл II, **оцонки** тж, **оцоньки** О] «тс.», ст. *обцекеги* (1598); — р. [**обценьки**], бр. *абцугі*, [**абцэнгі**, **абцэнькі**] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *obcegi*, [*obcagi*], ст. *hebcagi* «тс.» походять від нвн. *Hébzange*, утвореного з основ дієслова *heben* «підіймати», спорідненого з *haben* «мати», дісл. *hafa* «тс.», лат. *cario* «беру», та іменника *Zange* «кліщі, щипці», спорідненого з англ. *tongs*, гол. *tang*, дісл. *töng* «тс.», дінд. *dásati* «кусається», гр. *δάκνω* «кусаю», алб. *dane* «кліщі»; можливий зв'язок і з нім. *Hufzange* «ковальські кліщі для відривання підків», утвореним з основ слів *Huf* «копито» і *Zange* (Шаровольський ЗІНО II). — Дзендзелівський RKJ ŁTN 15, 145; Shevelov Hist. phonol. 483; Онышкевич Исслед. п. яз. 245; Шелудько 41; Richhardt 83; Фасмер III 110; Трубачев Рем. термиол. 371, 382; Потеня К ист. зв. III 263; ЭСБМ 1, 62; Witkowski SOг 19/2, 208; Brückner 369; Kluge—Mitzka 873.

[**обчанути**] «стиснути, здавити (у виразі: *обчануло коло горла*)» Ж; — неясне.

[**обчвѣрхнути**] «обпалити навкруги» Ж; — неясне.

[**обчѣрти**] «обдерти кору, шкіру», [**обчѣрсти**, **обчирати** Ж, **обчирати**] «тс.»; — префіксальне утворення від **черти*, **черсти*, др. **чьрту*, -*черестми* «різати», спорідненого з р.-цсл. **чръту**, **чръсти** «тс.», слн. *črtati* «корчувати, шкрябати»; — псл. **čersti* < **čertti*, **č'rtq*; — споріднене з лит. *kertù*, *kiřsti* «рубати, сильно бити», лтс. *cęrtu*, *cirst* «тс.», дінд. *kártati* «ріже», ав. *kəŕəntai-ti* «тс.»; іє. *(s)ker-t- «різати». — Фасмер IV 349; Bern. I 172; Trautmann 130; Mühl.—Endz. I 387; Pokorny I 938—942. — Пор. **ущѣръть**, **чѣрес**, **чѣресло**, **чѣрса**ти, **чѣрта**.

обчѣство — див. **обчий**.

[**обчий**] «спільний» Пі, [**обчеський**] «суспільний», [**обчѣство**] «суспільство; мир» Г, Ж; — слова основи, очевидно, успадкованої з давньоруської мови (др. *объчии*); збереження початкового **о** без переходу в **і** могло бути викликане впливом російської мови; фонетично закономірною формою в українській мові є [**вібчий**] (див.).

[**обчикрізати**] «обрізати» Ж; — результат контамінації (*об*)**різати** й (*об*)**чикрїжити** «обрізати». — Див. ще **о¹**, **різати**, **чикрїжити**.

обшар «певний простір; обсяг; середовище; селяни, які обслуговували панський двір і жили при ньому» СУМ, Ж, [**обшара**] «простір, територія» Ж, [**обшарє**, **обшаря**] «селянська садиба» ДзАтл II, ст. *обшар* (1604), *обшари* (1606); — бр. *абшар* «простір; велика ділянка»; — запозичення з польської мови; п. *obszar* «широкий простір, відкрите місце; територія», заст. «поле» походить від свн. *oberschar* (нвн. *Überschar*) «викорчуване поле», утвореного з прикметника *ober* «вищий, верхній» та іменника *schar* (нвн. *Schar*) «військова частина, гурт; робота на панщині», пов'язаного з дієсловом

scheren «стригти, різати», спорідненим з укр. *корá*, *шкúра*. — Шелудько 41; Richhardt 9, 83; ЭСБМ I, 63; SW III 523; Kluge—Mitzka 635, 643. — Див. ще **корá**, **обер-**, **шкúра¹**.

обшлаг «одворот на кінці рукава», ст. *обшлягъ* «кóлнѣръ» (1627); — р. *обшлаг*, бр. *абшлаг*, п. *obszlega*; — через російське посередництво запозичено з німецької або голландської мови; нвн. *Aufschlag*, гол. *ópslag* «тс.» пов'язані з дієсловами нвн. *aufschlagen* «піднімати (очі); засукувати (рукава)», гол. *ópslaan* «тс.», утвореними з префікса нвн. *auf-* «на-», гол. *op-* «тс.», спорідненого з двн. *pf*, дісл. *upr* «тс.», дінд. *úra* «напроти, до, на, при», ав. *upa*, гр. *ύπό* «під», лат. *sub* «тс.», і дієслова нвн. *schlagen* «бити», гол. *slaan* «тс.», спорідненого з двн. гот. *slahan*, дісл. *slā* «тс.», сірл. *slachta* «побитий», *slacc* «меч». — Шелудько 40; Черных I 589; Фасмер III 110; Преобр. I 632; ТСБМ I 88; Kluge—Mitzka 36, 652.

община СУМ, Ж, **общинник**, **общинний**; — р. *община*, бр. *абшчына*, др. *обыщина*, *объчина*; — через російську й давньоруську мови запозичено зі старослов'янської; стсл. **обьштина** «громада, товариство», як і болг. *община* «община (адміністративна одиниця)», м. *општина* «тс.», схв. *опѣтина* «тс.»; церковна *община*, *општина*, слн. *občina* «тс.», пов'язане з прикметником **обьшь** «спільний». — ЭСБМ I, 64. — Див. ще **вібчий**. — Пор. **обчий**.

[**обшубрати**] «обскубти»; — не зовсім ясне; пов'язується з *чуб* (*чубер*, *чупер*) (ВеЗн 43); може бути зведене до основи **щуб-* (псл. **skeub-*), пов'язаної чергуванням голосних з основою *скуб-* (псл. **skoub-*).

об'ява, **об'яв**, **об'явити**, **об'явитися**, **об'явка**, **об'являти**, **об'являтися**, **об'явник** — див. **явіти**.

ов (вигук здивування, захоплення); — очевидно, утворення інстинктивного походження; могло виникнути також у результаті подовження вигуку

о (о > \bar{o} > оу > ов). — Див. ще о². — Пор. гов.

[о́вад¹] (ент.) «овід, *Hypoderma bovis* L.», [вóвад ВеБ, гóват Я, óвадэнь Дейн, ува́д ЛЖит] «тс.»; — р. [ова́д], бр. [ава́д], ава́дзэнь «тс.», п. owad «комаха, гнус», [howád] «тс.», ч. ovád «овід», [hovad, hovád, hovado], слц. o vad, болг. [о́вад], схв. òbād, òvād, слн. obád «тс.»; — псл. ovadъ < *obvadъ; — споріднене з лит. úodas «комар», лтс. uòds «тс.», гр. ὠθέω «штовхаю», ἔνοσις «струс», дінд. vadhati, vadhayati «б'є, вражає», ав. vadāya- «відштовхувати», які, можливо, перебувають у зв'язку з укр. ва́дити (Matzner LF 11, 334; Zubatý AfSIPh 16, 407; Mühl.—Endz. IV 413); існує припущення про походження слов'янських слів з *ōd-/*ēd- «їсти» (Schulze KZ 43, 41) або з складного слова *ov-ōdos «той, хто їсть вівцю», утвореного з основи іменника ovis «вівця» і форми *ōdos від основи *ēd-/*ōd- «їсти» (Трубачев Назв. дом. жив. 71); необгрунтованою є гіпотеза (Machek ESJC 423) про спорідненість з лат. tabānus «овід». — Німчук 221; Фасмер—Трубачев III 114; Черных I 591; ЭСБМ I, 67—68; Brückner 387; Skok II 534; Bezlaj ESSJ II 231—232. — Пор. ва́дити, вівця́, їсти, о́від.

[овад²] (орн.) «волове очко, *Troglo-dytes troglodytes* L.»; — не зовсім ясне; вважається (Булаховський Вибр. пр. III 217) результатом перенесення назви овода на птаха; мотивація перенесення неясна; може бути пов'язане і з такими назвами тієї самої пташки, як [зводій, зводітель].

[ова́к] «інакше», ст. овакі́й «інший, інакший»; — п. owak (у виразі і так і о. «і так і сяк»), овако «тс.», ч. ovak «інакше», схв. ова́кō (ова́к) «так, отак»; — псл. овако «он як», похідне від вказівного займенника овъ «той, такий», подібне за формою до како «як», тако «так». — Brückner 387; Machek ESJC 423; Skok II 578. — Див. ще о́вій. — Пор. іна́к, так.

ова́л, ова́льний; — р. болг. ова́л, бр. авáл, п. вл. oval, ч. слц. слн. ovál, м. овал, схв. òvāl; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. ovale, англ. oval, н. Ovál походять від слат. ðvālis «яйцеподібний», пов'язаного з лат. ðvum «яйце», спорідненим з гр. ὄον, дісл. egg, дангл. æg, двн. ei, нвн. Ei, псл. *aje «тс.», укр. яйце́. — СІС² 592; Черных I 590; Фасмер III 112; КЭСРЯ 302; ЭСБМ I, 68; Holub—Lyer 351; РЧДБЕ 501; Dauzat 522; Fremdwörterbuch 443; Klein 1104, 1106. — Див. ще яйце́.

ова́ція; — р. болг. ова́ция, бр. авáция, п. owacja, ч. ovace, слц. ovácia, вл. owacija, м. ова́ция, схв. òvācija, ова́ције, слн. ovácija; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Ovatió, фр. англ. ovation походять від лат. ovatio «малий триумф», пов'язаного з ovo «торжествую, триумфую», спорідненим з гр. εὐάξω «радісно кричу», буквально «кричу εὐα (на честь Вакха)». — СІС² 592; Черных I 590; Kopaliński 705; Holub—Lyer 351; РЧДБЕ 501; Dauzat 522; Fremdwörterbuch 443; Klein 1105; Walde—Hofm. II 229—230.

овва́ (вигук здивування, сумніву, іронії), [оввакало] «ідіот, дурень, який часто говорить овва» Пі; — п. owwa; — не зовсім ясне; можливо, результат поширення вигуку ов вигуковим елементом а; може бути також зіставлене з п. ст. owa «чи, хіба; ото; отожд, отже, адже», пов'язаним із займенником ów «той», спорідненим з укр. о́вий; не виключена й можливість зв'язку з р. увы́, др. увы, болг. уві́, стсл. оу́вы, ч. ouvé (вигук жалю, болю, нарікання), óvé, ove, слц. ou «тс.», що зіставляються з лат. vāh, vae, двн. we, гот. wai, свн. ouwe, ðwē, нвн. weh, лит. лтс. vaī, сірл. fāe, кімп. gwae, брет. gwā, ав. vauḍi, avōi, āvōya, гр. ὀά, οὐά, οὐά, οὐά, іє. *цаі «тс.» (Фасмер IV 145; Machek ESJC 423; Walde—Hofm. II 724; Kluge—Mitzka 545; Pokorny 1110—1111). — Пор. ва́ва.

Овдій (чоловіче ім'я), [Овді́ець Г, Ж], Овді́йко, [Оді́йко] Ж, ст. Owdeiwicz (1478), Авдѣй ил(и) Авдїй «рабъ Г(осподе)нь, або свѣдок, Г(осподе)нь» (1627); — р. Авдѣй, ст. Авдїй, бр. Аўдзѣй, болг. Авдїй, стсл. **Авдїи**; — через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. Ἀβδῖᾱς походить від гебр. ḏbadiāh- «служитель (Бога) Ягве». — Вл. імена 73; Беринда 171; Петровский 34; Спр. личн. имен 371; Илчев 41.

[**овеліцини**] «на Паску, на Великдень» ЛексПол; — очевидно, результат універбізації словосполучення др. *о велицѣ дѣни* (місц. в. одн. від *великѣ дѣнь* «Великдень»). — Див. ще **вєлїкий, день, о¹**.

Овєн (назва сузір'я), *овнїй* (рідк., заст.) «овечий»; — р. *Овєн* (сузір'я), заст. *овен* «баран», бр. *Авєн* (сузір'я); — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **овьнѣ** «баран» (у т. ч. як назва сузір'я) споріднене з болг. *овєн* «баран», м. *овен*, схв. *ован*, слн. *овен*, ч. *oven*, п. *owien*, можливо, також з др. *овьнѣ* «тс.» (якщо це не старослов'янїзм); — псл. *овьпъ*; — споріднене далі з прус. *awins* «баран», лит. *āvinas*, лтс. *avins*, *avins* «тс.»; є давнім аугментативним утворенням від іє. **ovis* «вівця»; як назва сузір'я цсл. **овьнѣ**, подібно до лат. *aries* «баран; сузір'я Овен», є калькою гр. *κρίος* «баран; сузір'я Овен». — Фасмер III 113; Brückner 387; Младенов 371; Skok II 579; Bezlej ESSJ II 263; Trautmann 21; Топоров 178—179; Mühl.—Endz. I 225, 232; Meillet Etudes 260. — Див. ще **вівця¹**.

Овєркі́й (чоловіче ім'я), *Овєрко*, *Авєркі́й*, *Овер'ян*, *Авер'ян*, ст. *Оверкичъ* (особове ім'я 1438), *Авєркі́й* «дръзновєнь» (1627); — р. *Авєркі́й*, *Авер'ян*, бр. *Авєркі́й*, болг. *Авєркі́й*, стсл. **Аверкий**; — через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. Ἀβέρκιος, можливо, походить від лат. *Abercius*, яке виводиться від дієслова *averto* «відвертаю, відхиляю; жену», префіксального похідного від *verto*

«повертаю, обертаю», спорідненого з псл. **vьrtěti*, укр. *вертіти*. — Вл. імена 73; Беринда 171; Петровский 35—36; Спр. личн. имен 371; Илчев 41. — Див. ще **вертіти**.

[**овер'ян** (лікарський)] (бот.) «валеріана, *Valeriana officinalis* L.» Мак, [*оверян*, *авер'ян*] «тс.» Мак; — результат фонетичної видозміни літературної назви *валеріана*, зближеної з особовим ім'ям *Овер'ян*, *Авер'ян*; пор. інші подібні зближення у формах [*валеріан*, *маріян*] «тс.». — Див. ще **валеріана**.

овес¹ (бот.) «*Avena* L.», [*вовес*, *говес*] «тс.» Мак, *вівса* (мн.) «вівсяне поле, вівсяні сходи», *вівсі* «тс.», [*вівсик*] «вівсюг», [*вівсіна*] «зернина вівса; стебло вівса», [*вівсисько*] «поле, з якого скосили овес» Ж, *вівсище* «тс.», [*вівсоватка*] «вівсюг золотий, *Avena flavescens* L.» Мак, *вівсюг* «дикий овес, *Avena fatua* L.», [*вівсюга*] «вівсюг» Г, (Ме), [*вівсюк*] «тс.; костриця, вівсяниця, *Festuca* L.» Мак, *вівсюнець* «*Helictotrichon* Bess.; [*Avena pubescens* L. Мак]», *вівсяник* «хліб, корж з вівсяного борошна; назва коня в загадці», [*вівсяниця*] «костриця Мак; вівсяна солома», [*вівсянище*] «поле, з якого скосили овес» Мак, *вівсянка* «борошно або крупа з вівса; вівсяна каша або юшка; вівсяна солома», [*івсянка*] «вівсяна солома» Мак, [*овесець*] «стоколос польовий, *Bromus arvensis* L.» Мак, [*овєснице*] «вівсище» Гриц, [*овесок*] «рід узору в вишивках», [*овсец*] «вівсюг золотий» Мак, [*овсіна*] «вівсіна», [*овсиця*] «костриця лучна, *Festuca pratensis* Huds.» Мак, [*овсіще*] «вівсище», [*овсюг*] «вівсюг Г; стоколос розкидистий, *Bromus patulus* M. et K. Мак», [*овсюга*] «вівсюг» Мак, [*овсянік*] «вівсяник», [*овсяниця*] «вівсяниця», [*овсянище*] «вівсище» До, [*овсянка*] «стоколос польовий Г; стоколос житній, *Bromus secalinus* L. Мак; вівсянка Г», [*овсьниця*] «вівсяна солома» Мак, *вівсюгуватий* «зарослий вівсюгом або змішаний з ним», [*овсюговá-*

тий] «тс.» Бі, *вівсяний*, [овсяний]; — р. *овёс*, бр. *авёс*, др. *овьсь*, п. *owies*, ч. *oves*, слц. *ovos*, вл. *wows*, нл. *hows*, полаб. *vijəs*, болг. *овёс*, м. *овес*, схв. *òвас*, слн. *òves*, стсл. **овьсь**; — псл. *овьсь*; — споріднене з лит. *avižà* «овес» (можливо, з **aviga*), лтс. *àuza*, прус. *wy-se*, лат. *avēpa* (< **avīna* < **avig-snā*) «тс.», далі, можливо, з гр. *αἰγίλωψ* «вівсюг; ячмінь на оці»; іє. **awiġ-*; Махек вважає слово праєвропейським; сумнівним здається пов'язання з дінд. *avasāt* «їда, харчування» (Fick I 12; Потебня РФВ 5, 122) та з *вівця* (Falk—Торп 387). — Фасмер III 113; Черных I 590; Преобр. I 635; ЭСБМ 1, 69; Brücker 387—388; Machek ESJC 423—424; Jm. rostl. 286—287; Schuster-Sewc 1683; Младенов 371; Skok II 580; Bezlaĵ ESSJ II 263; Moszyński PZJP 74; Walde—Hofm. I 81; Schrader Reallexikon I 427; Гамкрелідзе—Иванов 659; Pokorny I 88.

[**овес**²] (бот.) «гвоздика пишна, *Dianthus superbus* L.» Мак; — р. [овсянка] «трав'янка, *Dianthus deltoides* L.»; — пов'язане з *овёс*¹; перенесення назви зумовлене подібністю стебла й листя цих видів гвоздики до вівса. — Див. ще *овёс*¹.

овёчка¹, *овечá*, *овечáтина*, *овечáтник*, *овёчий*, *овёчина*, *овёчник*, *овчá*, *овчáр*, *овчáрик*, *овчáрка*, *овчарник*, *овчйна* — див. **вівця**.

[**овёчка**²] (ент.) «стонога, мокриця, *Oniscus asper*»; — очевидно, пов'язане з *овёчка*¹ «вівця»; перенесення назви могло бути зумовлене деякою подібністю форми тіла стоноги до вівці. — Див. ще **вівця**.

[**овечки** (*польові*)] (бот.) «цмин пісковий, *Helichrysum ageratum* (L.) D. C.» Мак; — очевидно, пов'язане з *овёчка*¹ «вівця»; перенесення назви могло бути зумовлене деякою подібністю зібраних у китички квітів цмину до кучерявої шерсті ягнят.

[**обій**] «той» Ж, [*обá*] «та» Ж, [*обáя*] «тс.» Ж, [*обé*] «те» Ж, [*обёс*] «тс.» Ж; — р. *обый* «цей, той», др. *овъ* «той, цей», п. *ow* «той», болг. *ови* «цей», м. *овој*,

[*овај*], схв. *òвāј* «тс.», слн. *òv* «цей, той», стсл. **овъ** «тс.», **овъ...** **овъ** «один... другий»; — псл. *овъ*; — споріднене з ав. дперс. *ava-* «той», дінд. *avōḥ* «тих двох» (род. в. дв.), лит. *augè* «отам»; іє. **aua-*, **auo-* «той». — Фасмер III 116—117; Machek ESJC 423; Skok II 578—579; Bezlaĵ ESSJ II 262; ESSJ Sl. gr. II 558—561, 565—566; Trautmann 20; Brugmann Demonstrativpron. 97—99; Pokorny 73—75. — Пор. **овак**.

[**обійка**] (бот.) «берізка польова, *Convolvulus arvensis* L.»; — похідне утворення від *овіти* (*віти*); назва зумовлена тим, що берізка обвиває стебла інших рослин; пор. [*в'юнóк*, *повити́ця*, *пові́йка*], р. *в'юнóк* «тс.». — Анненков 107; Симонович 138. — Див. ще **віти**¹, **о**¹.

[**обин**] «клуня, приміщення для сушіння снопів» Ж, [*авін*, *аввінь*] «тс.» Л; — очевидно, запозичення з білоруської або російської мови; р. *овін*, бр. [*авін*] «тс.» вважаються спорідненими з лит. *javienà* «поле з-під ярини», *jaũja* «клуня», *javaĩ* «збіжжя», лтс. *jaũja* «клуня», дінд. *uávaḥ* «хліб, зерно, просо, ячмінь», ав. *uava* «хліб (на корені)», *uavín* «хлібне поле», ос. *uau* «просо», гр. *ζεία* «полба», ірл. *eogna* «ячмінь» (іє. **jeo-* «хліб на корені»); висловлюється також думка (ЭСБМ 1, 69—70) про запозичення східнослов'янських назв з іранських мов; запозиченнями з литовської мови є бр. *ёўня* «клуня», п. [*jew(n)ia*, *jow(n)ia*] «тс.». — Черных I 590—591; Фасмер III 113—114; Преобр. I 635; Bern. I 455; Fraenkel 192; Trautmann 107; Абаев ИЭСОЯ I 564; Frisk I 609; Гамкрелідзе—Иванов 655—656.

обід (ент.) «гедзь, *Hypoderma bovis* L.», [*обод* Ж, *гобот* Я, *ободень*] «тс.», *оводня* (зб.); — р. *обод*, др. *оводъ*; — результат видозміни первісної форми [*овад*], псл. *овадъ*, в умовах акаючих говорів (як прояв гіперизму) або через зближення з іменником *вода*. — Фасмер—Трубачев III 114. — Див. ще **овад**¹. — Пор. **обод**.

[**овіще**] «молоді сходи» Ж; — очевидно, результат фонетичного розвитку на українському ґрунті старослов'янської форми **овощье** (**овощик**) «плоди, овочі». — Див. ще **овоч**.

овоско́п «прилад для просвічування яєць»; — р. болг. *овоско́п*, бр. *аваско́п*, п. *owoskor*, ч. слц. *ovoskor*, схв. *овоскоп*; — складне утворення з основ лат. *ovum* «яйце», спорідненого з гр. атт. *ὄβον*, псл. **aje* «тс.», укр. *яйце́*, і гр. *σχοπέω* «дивлюся, спостерігаю, оглядаю», спорідненого з лат. *specio* «дивлюся», ав. *spasyeiti* «дивиться», дінд. *rásyati* «тс.». — СІС² 592; Корали́нські 705—706; РЧДБЕ 501. — Див. ще **яйце́**. — Пор. **мікроско́п**, **ова́л**, **скѐпсис**, **телеско́п**.

[**овоц**] «аромат фруктів Ж; (зб.) фрукти (Пешак)», [**овоці́на**] «овоч» ЕЗб 25, ст. *овоцъ* «плід»; — запозичення з польської мови; п. *owoc* «плід» споріднене з укр. *овоч* (див.).

овоч, заст. *овоц*, [**овоца**] «фрукти, овочі» Ж, [**ові́чник**] «торговець овочами» Куз, [**овоца́р**] «тс.», [**овоца́рня**] «овочева крамниця», [**овоца́рство**] «овочівництво», [**овоци́вка**] «фруктове вино» тж, *овочівні́к* «той, хто вирощує овочі», *овочівни́цтво*, *овочѐвий*; — р. *овоц*, п. *owoc* «плід», ч. *ovose* (мн.), [*ovoc*, *ovoc*], слц. *ovoc*, *ovocie* (мн.) «тс.», болг. *овоще* «фрукти, плоди», *овощия* (зб.), м. *овошје*, [*овоште*], схв. *вѡше*, слн. *ovóšje* «тс.», стсл. **овошгъ**; — загальноприйнятої етимології не має; найбільш переконливим здається виведення з псл. **ovokъ* «плід, фрукт» (< **ovogti*-, **voksti*-), спорідненого з нвн. *wachsen* «рости», свн. *wahsen*, двн. днн. *wahsan*, гот. *wahsjan*, дісл. *vaха* «тс.», дінд. *vakš*, *ukš* «сильнішати, ставати великим», *vakšayati* «дає рости», *úkšati* «підростає», ав. *vaḥšaiti* «росте», *uxšyeiti* «тс.», тох. *oks-* «рости», лит. *augu* «росту», *áukštas* «високий», гр. *αἰξω*, *αἰξάνω* «примножую, збільшую, підвищую», лат. *auxilium* «допомога», гал. *uxello-*, ірл. *úasal* «високий», що зводяться до

іє. **aeg-*, **aug-*, **ug-* «рости, збільшуватися, розмножуватися, множити» (Плјинскій ІФ 40, 144—145; Ильинский РФВ 1916/4, 248; Mikkola Ursl. Gr. III 41); думка про походження слов'янських слів з двн. *obaz* «плоди», дангл. *ofett*, снн. *ovet* «тс.» (Uhlenbeck AfSlPh 15, 489; Mikl. EW 228; Brückner 388; Kluge—Mitzka 518) неприйнятна, оскільки джерелом германських форм було **ubata*, яке на слов'янському ґрунті дало б **vъbot-*; загальнослов'янське поширення слова свідчить також проти припущення (Kiparsky 253) про походження його з давньоніжньонімецької (пор. нн. *ovet*, що зазнало впливу свн. *obez*). — Фасмер III 115; Черных I 591; Львов Лексика ПВЛ 154; Преобр. I 636; Machek ESJC 424; Matzenauer LF 12, 180; Walde—Hofm. I 82; Kluge—Mitzka 829; Walde—Pok. I 22—23.

оврашо́к — див. **ховра́х**.

Овсі́й (чоловіче ім'я), *Євсѐвий*, *Євсѐй*, *Сѐва*, ст. *Евсеи* (1430), *Еусѐви* «бл(а)гочестивъ» (1627); — р. *Евсѐвий*, *Евсѐй*, бр. *Яўсѐй*, *Яўсѐвий*, *Аусѐй*, п. *Euzebiusz*, ч. *Eusebius*, слц. *Eusebius*, болг. *Евсѐвий*, м. *Евсевие*, схв. *Јевсевије*, *Euzebije*, слн. *Evzebij*; — запозичення з грецької мови; гр. *Εὐσέβιος* пов'язане з прикметником *εὐσεβής* «благочестивий», утвореним з основ прикметника *εὖς* «добрий» та іменника *σεβας* «сором; подив; пошана», пов'язаного з дієсловом *σεβομαι* «соромлюся, виявляю пошану», можливо, спорідненим з дінд. *tyajati* «покидає, залишає». — Вл. імена 73; Беринда 206; Петровский 105; Спр. личн. имен 409; Корецькú Průvodce 63; Илчев 194; Frisk II 686—687. — Див. ще **свѐнгѐліє**. — Пор. **Севастѐян**.

[**овшѐм**] «якраз, саме, тим більше» Ж, [**овші́м**] «тс.» Ж, ст. *овшемъ* «більше того, а навіть» (1436); — запозичення з польської мови; п. *owszem* «власне, очевидно, аякже; навпаки», ст. *owszeja* «тс.», як і ч. слц. *ovšem* «звичайно, безумовно, але», є результатом злиття прийменника *o(b)* «об» і

форм місц. (орудн.) в. одн. займенника *wsze «все», *wsza «вся», спорідненого з укр. *весь*. — Richhardt 86; Brückner 368, 635—636. — Див. ще **весь¹**, **о¹**.

[**о́вший**] «інший, окремих, особливий» Ж; — похідне утворення від *овий* «той; (ст.) інший, другий», аналогічне до *інший* (пор. р. *иной*, псл. *ipъ). — Див. ще **о́вій**.

[**ога́вний**] «великий, сильний Г; набридливий, обтяжливий, страхітливий, незграбний, величезний, огидний Вел»; — др. *огавити* «потривожити», *огавие* «досада, неспокій», п. [ohawny] «огидний, бридкий», ч. ohavný «тс.», слц. ohavný «тс.; потворний», схв. ògāvan «бридкий, огидний, ненависний», слн. [ogáven] «бридкий, огидний», [ogávni] «тс.», [ogáviti] «викликати огиду», стсл. **огавити** «потурбувати»; — псл. (o)gaviti, пов'язане чергуванням голосних з *govьno «бруд». — Вел 441; Фасмер I 424; Mashek ESJC 410; Nolib—Lyer 342. — Див. ще **гівно́**. — Пор. **гид**.

[**ога́знути**] «покритись інеєм, обмерзнути» (про дерева); — очевидно, запозичення з чеської мови; ч. oházeti, ohazovati «покривати, обкидати» є ітеративними формами від ohoditi «покрити», похідного від hoditi «кинути», спорідненого з укр. *годити*, р. *угодить* «потрапити, випадково влучити». — Mashek ESJC 173. — Див. ще **год**.

о́гар¹ (зоол.) «птах родини качок; руда качка, Tadorna tadorna L.» СУМ, Шарл; — р. *о́гарь* «Tadorna ferruginea»; — очевидно, пов'язане з *горіти* (пор. [огар] «обгорілий пеншок»); назва могла бути зумовлена іржаво-рудуватим забарвленням птаха; пор. таке саме мотивування у п. ogorzałka, podgorzałka «птах родини качок, Fuligula pygosa», похідних від префіксальних дієслів ogorzec, podgorzec «підгоріти, засмагнути». — Moszyński PZJP 135; Птицы СССР 84. — Див. ще **горіти¹**, **о¹**.

[**ога́р²**] «неохайна, обшарпана людина» Ва; — очевидно, результат ви-

дозміни слова *угара* «зірвіголова» (див.).

[**о́гар³**] (ент.) «личинка овода; овід, Nuroderma bovis; гуля від укусу овода Ж»; — очевидно, результат видозміни дестимологізованої форми *вугор* «тс.», зближеної з основою дієслова *горіти*. — Див. ще **вугор²**.

ога́ряка — див. **уга́ра**.

ога́ра — див. **ока́р**.

[**оге́нь**] «вогонь»; — запозичення із західнослов'янських мов; п. ogień, ч. slc. oheň, вл. woheň, нл. wogey відпо-відають українському *вогонь* (див.).

о́гір «жеребець» СУМ, Ник, [огер, о́гер Ж, о́гір Корз] «тс.»; — р. [огёр], бр. *вогер*, п. ogier, ogiera, [ogra], болг. *айгёр*, м. ст. *а́гар*, схв. *а́гйр* «тс.»; — запозичення з тюркських мов; тур. augir, [ajkir, öjgür] «жеребець», узб. уйг. *айгир* «тс.» розглядаються як афіксальні похідні від кореня *ай-, *аб-, *ад-, *аз-, компонентом значення яких є «збуджуватись похиттю, покривати» (про тварин); виводиться також (Śluszkiewicz JP 34, 266) від тур. ögür «табун; невчений кінь». — Rudn. II 868; Фасмер III 155; Трубачев Назв. дом. жив. 59; Супрун Тюркизмы 74—76; ЭСБМ 2, 178; SW III 705; Brückner 382; БЕР I 6; Skok I 17; Sadn.—Aitz. VWb. I 14; Bern. I 26; Севортян 107—108. — Пор. **вир²**.

[**огиро́шник**] (бот.) «вовче тіло болотяне, Comarum palustre L.» Мак, [огіро́чник] «тс.» Она; — очевидно, пов'язане з *огіро́к*; мотивація зв'язку неясна.

Огі́й (чоловіче ім'я), *Оге́й*, [Еге́й, Івге́й, Йовге́й, Овге́й], ст. *Агге́й* «вдячний, веселый» (1627); — р. *Аге́й*, *Агге́й*, бр. болг. *Аге́й*, цсл. **Аггин**; — запозичення з грецької мови; гр. Ἁγ(υ)αῖος походить від гебр. Ḥaggai, букв. «святковий, урочистий», пов'язаного з ḥag «свято». — Вл. імена 74; Беринда 172; Петровский 39; Спр. личн. имен 372; Илчев 42.

[**огі́нця**] «пісна (рідка) пшоняна каша, приправлена цибулею» Ж; — неясне.

[о-гіпа] (вигук при спиханні човна у воду або витяганні його на берег) Мо, [о-гіса] «тс.» Мо; — неясне.

огіро́к (бот.) «*Cucumis sativus* L.», [вогіро́к, гіро́к, говіро́к, гоїро́к ЛЧерк] «тс.», [гоїріння] «огудина огірків» ЛЧерк, [гуро́к] «огірок», [гу́ркі] «огірки» Пі, [гуркові́нне] «гудина огірків» ЛексПол, [гуркові́нне] «тс.» Л, [гуро́чник] «гудина огірків; місце, де ростуть огірки» Л, [гуро́шник] «тс.» Л, [оги́ро́к] «огірок» ВеЛ, Ж, Мак, [огіро́чки] «вид гаївки» Ж, *огіро́чник* «юшка, зварена із солоними огірками», *огіро́чній* «стебла огірків», [огоро́к] «огірок» Мак, [огуре́ць Пі, Мак, огурка ЕЗб 25, огуро́к ВеЛ, Мак] «тс.», [огуро́чник] «гудина огірків; місце, де ростуть огірки» Л, [огурчина] «якась рослина» ВеЛ, [угіро́к] «огірок; рід вишивки», [хіро́к] «огірок» Мак, [жаб'ячі вогіро́чки] «бобівник, *Menyanthes trifoliata* L.» Г, Мак, [гуро́чковий] (про колір), *огіро́чий*, *огіро́чний*, ст. *вгурецъ* (XVIII ст.); — р. *огуре́ц*, [огуро́к], бр. *агуро́к*, др. *огурець*, п. *ogórek*, ст. *ogurek*, *ogorek*, *ogórka*, ч. *okurka*, [okurek, ogurek, oharek, oharka, ohar], слц. *uhorka*, [uharka, uherka, ugorka, uhorok], вл. *korka* (можливо, з нім. або ч., Kluge—Mitzka 277), нл. *gurka*, схв. [угорек, угорак, угорка], слн. [ogúrek]; — запозичення із середньогрецької мови; сгр. ἄγουρος «огірок» (нгр. ἄγουρος, ἄγουρί(ον) «тс.») загальноприйнятої етимології не має; здебільшого пов'язується з гр. ἄωρος «несвоечасний, передчасний, незрілий» (оскільки огірки їдять зеленими, на противагу дині — πέπων, буквально «спілий»), утвореним за допомогою заперечного ἄ- від ὥρα «час, рік, день, пора», спорідненого з гот. *jer* «рік», двн. *jāg*, нвн. *Jahg* «тс.», укр. *ярий*, *яровий*; гр. ἄγουρί(ον) вважається також (Machek Jm. rostl. 227; Kluge—Mitzka 277; Klein 654) запозиченням зі східних мов (перс. *angārah* «кавун», *angūr* «гроно, виноград»); зі слов'янських мов запозичено в балтійській (лит. *aguīkas*, *agurkėlis*, лтс. *agurķis*,

guīķis) і германські (нвн. *Gurke*, [agurke], гол. *a(u)gurk*, дат. *agurk*, шв. *gurka* «тс.», англ. *gherkin* «солоний огірок»). — Дзензелівський St. sl. 6/1—2, 135; Коваль 52; Німчук 274; Rudn. II 868; Фасмер III 120; ГСЭ II 260, III 133; Черных I 592; КЭСРЯ 304; ЭСБМ I, 77; Brückner 376; Machek ESJČ 413; Schuster-Sewc 240; Bezlaĵ ESSJ II 244; Критенко Вступ 531; Kretschmer Glotta 20, 239—240; Вўга RR III 322; Chantaine I 9; Frisk II 1150—1151. — Пор. **ярий**¹.

огіро́чник¹ (бот.) «огіркова трава, *Boiago officinalis* L.», [гуро́чник Ж, огирочник Мак, огіре́чник Мак, огіро́чна трава Ж, Мак, огіро́шна трава Мак, огіро́шник Г, Мак, огуречна трава Мак, огуречник Мак, угіре́чник Мак] «тс.»; — р. *огуре́чник*, *огуречная трава*, [огуречница, огуречный дух], бр. *агуро́чник*, *агуро́чник*, п. *ogórecznik*, слц. [oharkovú kvet] «тс.»; — похідне утворення від *огіро́к*; назва зумовлена тим, що молоде листя цієї рослини має смак огірка і може використовуватися для салатів. — БСЭ 6, 294; Анненков 68; Malý atlas lieč. rastl. 126; Симоновић 74.

[огіро́чник²) (бот.) «конюшина польова, котики, *Trifolium arvense* L.», [огіро́чки Мак, огіро́чна трава Мак, огіро́шна трава Мак, огіро́шник] «тс.»; — похідне утворення від *огіро́к*; назва, можливо, зумовлена тим, що конюшину польову підкладають під огірки, щоб було менше пустоцвіту. — Анненков 358. — Див. ще **огіро́к**.

[огіро́чник³) (бот.) «гадючник в'язолистий, *Filipendula ulmaria* (L.) Maxim. (*Spigaea ulmaria* L.)» Мак, [гіро́шник, іро́шник, огіро́чник, огіро́шник, огоро́шник Ан, огуречник, огурешник] «тс.» Мак; — похідне утворення від *огіро́к*; мотивація назви неясна.

[огіро́чак] (бот.) «кнавція, свербіжниця, *Knautia arvensis* Coult.» Мак; — пов'язане з *огіро́к*; назва зумовлена тим, що стебла кнавції опушені корот-

ким пушком і жорсткими волосками, наче в огірків. — Заверуха 127. — Див. ще **огіро́к**.

[**огла́блі**] (мн.) «пухирі на яснах у коней» ВеЗн, [**огла́бля**] (с. р.) «тс.» ВеЗн; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми [**огло́ни**] «тс.», зближеної з іменником [**огло́блі**] «голоблі». — Див. ще **огло́ни**.

[**о́глав**] «вездечка, недоуздок» Г, Ж, [**огла́вець**] «недоуздок»; — запозичення з чеської або словацької мови; ч. ohlav «недоуздок», ohlavес, ohlávka «тс.», слц. ohlav «вудила», ohlávka, ohlavník «тс.», як і р. [о́головь] «недоуздок», [о́головок], п. ogłów, нл. wogłój, болг. о́главник, м. оглав, схв. о́глав, слн. ogláv «тс.», зводяться до псл. *ogolvь, утвореного з прийменника о і основи іменника *golva «голова»; пор. р. [о́главь] «круговий ремінь вездечки», ст. оглавь «вездечка», що є церковнослов'янізмами. — Див. ще **голова́**, **о'**.

[**огла́диця**] «ожеледь» ВеБ, [**огле́диця**, **огля́диця**] «тс.» тж; — результати видозміни деетимологізованої форми [**оле́диця**] «тс.», зближеної з основами **гла́дкий**, **угле́дити**, **глядіти**; останні два зближення мотивовані лише фонетично. — Див. ще **лід**.

[**огла́дка**] «вид коржа» ЛексПол; — результат контамінації слів **ола́дка** і **гла́дкий**, можливо, зумовленої і обмеженої вживанням у виразі *печи оладки, коб були воли гладкі*. — Див. ще **гла́дити**, **ола́док**.

[**огло́ни**] «пухирі, пухлини на яснах у коней; зубний камінь; неприємний присмак голоду» Ж, [**оголо́ни**] «тс.» Ж; — очевидно, псл. *o-gъlonу (або *o-gloпу); — споріднене з *ž^bl^{na} «жовна», želōdь «жолудь», лат. glāns «тс.», glandula «залоза»; іє. *g^uel-, *g^ul-, *g^ulā- «дуб; жолудь»; пізніша форма [**оголо́ни**] з вторинним повноголоссям виникла в результаті сприйняття форми [**огло́ни**] як полонізму. — Zubatý St. a čl. I 2, 128; Pokořny 472—473. — Див. ще **жовно**, **жолá**, **жолудь**. — Пор. **гланда**.

[**о́глух**] «дурень, йолоп»; — бр. [**о́глух**] «тс.»; — очевидно, результат видозміни деетимологізованого [**о́лух**] під впливом слова *глухий*; припускається також (ЭСБМ 8, 81; Преобр. I 129; Bern. I 308) розвиток значення «йолоп» у слові *о́глух* на основі значення «глухий». — Фасмер III 136. — Див. ще **о́лух**.

огніво «сталева пластинка в замку кремінної рушниці, об яку вдаряється кремінь; [кожна з чотирьох горизонтальних жердин, що становлять основу даху; кільце; частина ланцюга Ж, ВеНЗн; велике око між сіткою і канатом Берл; частина токарного верстата]», **о́гніво** (заст., діал.) «кресало» СУМ, Л, [**огні́ва**] «нитка, якою прикріплюються верхня і нижня частини полотна сітки» Дз, [**огні́вина**] «балка даху оборогу» Ж, [**огні́вце**] «частина ткацького верстата», [**огні́ло**] «відстань на верхах чи сподах між двома точками, в яких полотно сітки прикріплюється огнивою» Дз, [**о́гніло**] «кресало» Л, [**угні́ло**] «велике око між сіткою і верхами чи сподами» Берл; — р. **огні́во** «шматок каменя або сталі для висікання вогню з кременя; [крутий вигин у ребрі судна; поперечина на стовпах; лікоть пташиного крила]», бр. [**во́гніва**] «кресало», др. **огниво** «частина рукояті меча або шаблі», п. огніво «кресало; ланка, кільце; вузол; пасмо, ряд», ч. ohnívo «кресало; [частина ланцюга]», слц. ohnívo «частина ланцюга», болг. **огніво** «огниво у кресала», [**огні́ло**] «тс.», м. **огнило** «кресало», схв. **о́гніло** «огниво»; — загальноприйнятої етимології не має; пов'язується (Brückner 375; Machek ESJC 410) з **вогонь** з припущенням, що від початкового значення «кресало» розвинулося значення «кільце ланцюга» за схожістю форми предметів, далі «ланцюг» й інші значення; виводиться також (Bern. I 366; Варбот 144; Sl. Wortst. 150) від псл. ogъnōti «обігнути» як назва зігнутого предмета. — Пор. **вогонь**, **гну́ти**.

[огник¹] (бот.) «зозулин цвіт, *Lychnis flos cuculi* L.; флокс Друмонда, *Phlox drummondii* Hook.» Мак, [бузьків огонь] «зозулин цвіт» Мак; — р. [огневік] «татарське мило, *Lychnis chalcidopica* L.», схв. *òгъица* «зозулин цвіт», *òгъац* «татарське мило», слн. *ogenj-pereč* «тс.»; — похідне утворення від [огонь] «вогонь»; назва зумовлена яскравим кольором квітів цих рослин; пор. п. *řlotieńcyk* «татарське мило», ч. *řapa Ježíše krv* «зозулин цвіт», *řlameńciše* «татарське мило», схв. *od dva brata krv* «тс.» — Анненков 200—201; Machek *Jm. rostl.* 78; Симоновић 283—284. — Див. ще **вогонь**. — Пор. **вогник**.

[огник²] (бот.) «відкашник звичайний, *Carlina vulgaris* L.; юринея волошковидна, *Jurinea cyanoides* (L.) Rchb.» Мак, [вогник] «відкашник» Мак; — пов'язане з **вогонь**; назва зумовлена тим, що в народній медицині ці рослини використовуються для лікування пухирчастого висипу на тілі, який зветься огником (вогником). — Анненков 182. — Див. ще **вогонь**.

[огниток (рибоморий)] (бот.) «*Saprolegnia ferax* Nees.» Мак, [огнитчаки] «*Saprolegniaceae*» Мак; — очевидно, похідне утворення від *гни́ти* як приблизна калька наукової назви *Saprolegnia*, що складається з основ слів гр. *σάπρως* «гнилий» і *λέγυρον* «кайма, край»; у назвах відбито, очевидно, паразитичний спосіб існування рослини; пор. ще схв. *рибля плѣсан* «*Saprolegnia mixta* De Bary» (букв. «риб'яча цвіль»). — Симоновић 420. — Див. ще *гни́ти, о¹*.

огнищанин (іст.) «у Давній Русі в X—XII ст. — головний управитель князівських маєтків СУМ; вільна людина, що має свій дім Ж»; — р. *огнищанин* «один з представників вищих сфер давньоруського феодального суспільства (до XII ст.)», п. *ogniszczanin* «багата знатна людина, хазяїн дому»; — успадковане з давньоруської мови; др. *огнищанинъ* «тс.» пов'язане з *огнище*

«вогнище; місце від вогнища; жертovníк», похідним від *огнь* (*огънь*) «вогонь»; припускається (Даль II 1655) можливість походження *огнищанин* як від *огнище* «вогнище, дім, дим», так і від *огнище* «зрубаний і спалений ліс для орання». — SW III 712. — Див. ще **вогонь**.

[огно́я] «ледар, нероба» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *гни́ти*; пор. р. [огно́й] «ближчі до села землі, дуже удобрені», [огно́ек] «тс.», укр. [гнило́ша] «ледача жінка».

[огня́к] (орн.) «сорокопуд сірий, *Lanius excubitor* L.» Шарл, [огнянік] «*Lanius ruficeps*»; — очевидно, пов'язане з **вогонь**; назва зумовлена тим, що деякі види сорокопуда (червоноголовий сорокопуд, *Lanius senator* L.) мають рудувато-червоний відтінок забарвлення голови й шиї. — Воїнств.—Кіст. 292—294; Птицы СССР 423. — Див. ще **вогонь**.

ого́ (вигук для вираження здивування, захоплення, застереження та ін.); — р. бр. *огó*, п. *oho*, слц. *ohó*, *oho*, болг. *охó*, схв. *òхò*, слн. *ohó*; — результат поширення інстинктивного вигуку *о* або видозміни подвоєного вигуку *го-го*. — Фасмер III 118; Преобр. I 624; Brückner 368; Machek ESJC 404. — Див. ще **го-го́, о²**.

[огóмзати] «забруднити нечистотами» Ж; — префіксальне утворення від [гóмзатися] «вертїтися, копошїтися»; щодо зміни семантики пор. *возїтїся* «вовтузитїся» й *завозїти* «забруднити, заялозити». — Див. ще **гóмзатися, о¹**.

[ограба] (бот.) «горобина, *Sorbus aucuparia* L.» Мак, [во́граб] «тс.» Корз; — очевидно, результат видозміни форми [ораба, оряба́] «тс.», зближеної з *граб*. — Див. ще **горобїна**.

[огра́шка] «лихоманка, пропасниця» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *ograzka* «пропасниця, гарячка, дрож» (власне «лякання», тобто первісно «тремтїння, що лякає людину»), [ograszka, ograzka, ogrózka]

«тс.» походить від *ogražać* (*ogrozić*) «проймати холодом, кидати в дрож», пов'язаного з *groza* «жах», спорідненим з укр. *грозá*. — Brückner 376; SW III 718. — Див. ще *грозá*.

[огрипéчитись] «упасти й ударитися» ЛексПол; — афективне утворення, можливо, пов'язане з виразом *grimнути з печі*.

[огри́ця (пасконога)] (ент.) «зеленоочка, *Chlorops taenopus*» Ж; — неясне.

[огри́бка] (орн.) «рябчик, *Tetrastes bonasia* L.» Ж (помилково «*Tetrao bonasia*»); — результат видозміни деетимологізованої форми *[оря́бка]*, зближеної з основою *гребті́* (*огриба́ти*). — Див. ще *оря́бка*.

огри́х — див. *гри́х*.

[огро́ма] «надзвичайна величина, велика протяжність, велика кількість» Ж, *[огри́мкий]* «величезний» Ж; — р. *огро́мный*, п. *огром* «величезний розмір, надзвичайна величина», *огромпу* «величезний», ч. *ohrompú* «тс.», *ohrom*, *ohromta* «здивування, приголомшення», слц. *ohrompú* «величезний; [чудовий, надзвичайний]», болг. *огро́мен* «величезний», м. *огромен*, схв. *огрёман*, *огрёман*, слн. *огрёмеп* «тс.»; — очевидно, пов'язане з *грома́да*; зіставлення з *грім*, *грімити* (Brückner 158, 376) недостатньо обгрунтоване. — Фасмер III 119. — Див. ще *грома́да*.

[огря́да] «краса» Ж, Пі, *[огряді́й]* «красивий» Пі, *огрядні́й* «дебелій, міцний поставою, кремезний» СУМ, Ж, *[огридний]* «тс.» Ж, *огряднува́тий*; — неясне; можливо, пов'язане з *груді*, *грядá*.

огря́дний — див. *огря́да*.

[огрязну́ти] «змарніти, втратити вроду, стати некрасивим» Ж; — неясне.

огу́дина «стебла й листя гарбузових», *[огуд]*, *огу́диння*, *гуді́на* СУМ, Л, *гудиння* «тс.», *[гуддя]* «тс.; картоплиння, морквиння» Л, *[гудіне]* «огудина» ЛЖит, *[гудиніє]* «картоплиння» Л, *[гудинь]* «огудина» Л, *[оводіне]* Л,

угу́дина «тс.»; — р. *[огу́дина]* «бадилля», *[огудь]* «тс.»; — неясне; зіставляється з *гидкий* (Фасмер III 119); існує також припущення (Osten-Sacken KZ 44, 155) про зв'язок з *гудити*. — Rudn. II 868.

огу́з (представник одного з давньо-тюркських племінних союзів), *гуз*, *уз* «тс.»; — р. *огуз*, *гуз*, *уз*, болг. *огузин*, *огузи*; — запозичення з тюркських мов; тюрк. *oğuz* (тур. *guz*) виводиться від *ok-uz* «люди зі стрілами». — Фасмер I 380, 472; Вуһан MSFOugr. 67, 60—61; Радлов II 1631. — Пор. *гагау́з*, *узбе́к*.

огу́лом «гуртом, у цілому», *огу́льний*, *[вогу́л]* «робота на жнивях за кілька кіп» Ж, *[огу́л]* «тс.» Ж, *[вогу́льник]* «той, хто працює на жнивях за кілька кіп» Ж, *[огу́льник]* «тс.» Ж, *[вогу́льщина]* «плата за збирання врожаю на вогулі» Ж, *[навгу́л]* «у цілому»; — р. *[огу́л]* «оптовий, гуртовий рахунок», *огу́лом*, *огу́льно*, *[оглом]* «огулом», *[гуло́м]*, *гула́ми*, *гилем* «тс.», *[гиль]* «натовп», *[гильмо́]* «тс.», бр. *агу́лам*, п. *ogól* «сукупність», *ogólem*, *ogólpu*, ст. *ogul*; — псл. *[gul-* (< *goul-)/ *gyl- (< *gūl-)/ *gьl- (< *gūl-)]»; — переконливої етимології не має; зіставлялося з *го́лий* (Преобр. I 638; Jagić AfSIPh 17, 292—293; Jakobson 631), з *гул*, *гуля́ти* (Bern. I 361), з дінд. *ga-páh* «натовп, ряд» (Fortunatov BB 6, 218), з *гу́ля* (Būga RR I 441; Фасмер I 473) та ін. — Фасмер III 119—120; ЭСБМ I, 75—76; Brückner 376.

[огуля́рка] «легка шапочка, опушена дорогим хутром» Бі; — неясне; можливо, пов'язане з р. *[гула́]* «гостроверха перська шапка», яке зводиться до перс. *ku-lāh* «шапка, шолом», спорідненого з двн. *hulja* (*hulla*) «головний убір», гот. *huljan* «закутувати, покривати», лат. *celāre* «приховувати, закривати», оссу. *lere* «прикривати, ховати». — Фасмер I 472; Lokotsch 99; Horn 192—193.

[огуречник (дикий)] (бот.) «гостиця лежача, *Asperugo procumbens* L.» Мак; — пов'язане з *огіро́к*; назва зу-

мовлена, очевидно, тим, що гостриця, як і інші рослини з родини шорстколистих, має, подібно до огірків, шорстке опушення стебла, а також тим, що вона, як і огірочник, уживається в їжу; звукова форма назви, можливо, запозичена з російської мови. — Див. ще **огірок, огіро́чник**¹.

[**огурешник** (*степний*)] (бот.) «льоннок звичайний, *Linaria vulgaris* Mill.» Мак, [*огуречний дух*] «тс.» Мак; — пов'язане з **огірок**; назва зумовлена, очевидно, подібністю запаху, а також форми плодів цієї рослини до огірків; можливо, запозичення з російської мови. — Вісюліна—Клоков 278—279; Анненков 195. — Див. ще **огірок**.

[**огурний**] «упертий, непривітний», [*вгурний*] «упертий, неслухняний» Ме, [*огурне*] «вид грошового штрафу» Ж, [*огурство*] «огурність», [*огуритися*] «бути впертим, чинити опір» Г, Ж, [*огурятися*] «опиратися, протівитися», ст. *огурство* (XVII ст.); — р. [*огурь*] «упертість, лінь», [*огурний*] «упертий ледар, дармоїд», [*огурятся*] «ухилитися», бр. [*огурний, огурливий*] «неслухняний, упертий», [*агурань*] «грубіян, упертий», [*агура*] «неслухняний», [*огуріца*] «бути впертим, неслухняним, грубити», [*огурнік*] «грубіян, упертий», п. *ohurstwo* «впертість», ч. *ohúratí* «бути зухвалим», *ohúřeti* «зухвалити», слц. [*ohúrny*] «могутній, величезний; грубий», [*húrny*] «оглушливий, голосний»; — певної етимології не має; зіставляється (Куркина *Этимология* 1970, 92—94; Мартынаў *Белар. лінгв.* 1, 16) з схв. *gūrīti se* «їжитись, корчитися», *gūra* «горб», *gūrati* «штовхати», болг. [*gúram*] «ходжу», слн. [*gú-rati*] «тупити; напружувати, мучити», далі з лтс. *gūrāt(iês)* «повільно рухатися; ледарювати, працювати зігнувшись», лит. *gūřinti* «іти малими кроками, зігнувшись»; пов'язувалося також (Булахаў зб. «Беларуская мова» 1965, 46—47) з основою *гур-* (//*говор-*); Трубачов припускає можливість походження від дісл. *ógur-leikr* «страх»;

Фасмер пов'язував з гр. γαῦρος «гордий», γαίρηξ «хвалько», спорідненими з γαίω «радію», γηθέω «тс.», лат. *gaudeo* (< *gāvideō); менш переконливе припущення (Потебня у Преобр. I 639) про спорідненість з дінд. *gugúh* «важкий, важливий», ав. *gougu-* або з *гү-ря*; недостатньо обґрунтована і думка (Львов Сб. *Виноградову* 172) про походження слова від іє. *agh-, звідки гр. ἄχος «неспокій, смуток». — Rudn. II 869; Фасмер—Трубачев III 120—121; Преобр. I 639; ЭСБМ 1, 76; Супрун *Веснік БДУ* 1969/2, 69—70; Brückner 376.

[**огін**] «хвіст» ВеЛ, [*огін*] «тс.» Бі, [*огонік*] «хвостик» (Пещак), [*огонік*] «черешок (листка, плода)» ВеЛ, [*огонок*] «черга» О; — р. [*огон*] «хвіст», бр. [*агон*] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *ogop* «хвіст», [*ogón*] «тс.», як і ч. *ohon*, вл. *wohon*, нл. *hogan* «тс.», пов'язане з дієсловом *ogapiac* «обгонити», похідним від *gonić*, спорідненого з укр. *гоніти*. — ВеЛ 442; Онышкевич *Исслед.* п. яз. 232; Фасмер III 118; Преобр. I 675—676; Даль II 646; ЭСБМ 1, 74; Brückner 376. — Див. ще **гнати, о**¹.

[**огруд**] «сад на великому масиві Па; густі зарослі над водою Кур»; — запозичення з польської мови; п. *ogród* «город, сад біля дому», відповідає укр. *горód* (з давнішого *огорód*). — Див. ще **гóрод**.

од, од- — див. **від**.

ода, одічний; — р. бр. болг. м. схв. *ода*, п. вл. *oda*, ч. слц. слн. *ода*; — запозичення з грецької мови; гр. ὠδή «пісня» виникло в результаті стягнення з ᾠοδή «тс.», пов'язаного з ἀείδω «співаю», ἀηδών «соловей», αὐδή «мова, слова; голос», спорідненими з дінд. *vádati* «розмовляє, вимовляє, співає», лит. *vadinti* «кликати», укр. *повáдити-ся*, двн. *far-wāzan* «заперечувати». — SIC² 592; Черных I 592; Kopaliński 684; Holub—Lyer 341; РЧДБЕ 501; Frisk I 22—23; Chantraine I 21—22, 137—138. — Пор. **ва́дкий, мелодія, пародія**.

[одакаль] «звідкись» ЕЗб 25; — схв. *òdāklē* «звідки, звідкись», *òdāklē* «тс.»; — очевидно, результат спрощення давнішої форми **оддакаль*, утвореної з прийменника *од* «від» і займенникових компонентів *да-* в ролі частки із семантикою неозначеності та *-каль*, паралельного до *-кіль* у словах типу [одкаль] «звідки», *відкіль*, [дбкіль] та ін. — Див. ще *від*, *відкіль*, *да-*³. — Пор. *одкаль*.

одаліска «служниця або наложниця в гаремі»; — р. болг. *одаліска*, бр. *адаліска*, п. ч. слц. вл. *odaliska*, схв. *одаліска*, слн. *odaliska*; — запозичення з французької мови; фр. *odalisque* «тс.» походить від тур. *odalik* «служниця» (букв. «призначена для кімнати»), пов'язаного з *oda* «кімната»; турецький суфікс *-lik* був заміненений суфіксом фр. *-isque* (з гр. *-ισμ(ος)*). — СІС² 592; Дмитриев 541; ЭСБМ 1, 77; Koraliński 685; Skok II 542—543; Klein 1074; Gamillscheg 654. — Див. ще *одая*.

Одарка — див. *Дарія*.

[одая] «загін для рогатої худоби поза селом Г, Ж; ферма Ж; хутір, дача Ме; полянка в лісі Мо; гурт, отара овець МСБГ», [одайник] «фермер» Ж, [одайничка] «дружина одайника» Ж; — п. ст. *oda* «кошара», [odaj] «хутір»; — запозичення з молдавської або румунської мови; молд. *odaie* «кімната; загін для худоби, вівчарня», рум. *odaie* «тс.», як і болг. *одая* «кімната», м. *одаја*, схв. *одаја* «тс.», походять від тур. *oda* «кімната», спорідненого з гаг. *ода*, крим.-тат. кар. уйг. *ода* «тс.», туркм. тур. діал. аз. уйг. *отағ/отақ* «намет, вогнище, житло; кімната», які, можливо, зводяться до тюрк. *ота-*/**о:та* «зігріватися, розпалювати дрова» або *от-*/**о:т-* «розпалювати вогонь»; менш обгрунтоване пов'язання наведених слів з як. *ūt* «нора», чув. *odağ* «притулок для овець», що зводились до коренів *oj*, *öj*, *ov*, *ev*, *ot*, *ut*, *üt* «копати, заглиблювати, яма, заглиблення»; тюркські форми зіставляються з монг. *otag*,

otug, калм. *ot^og* «рід, плем'я, община, нація, держава», а також з тунг. *otok*, *otoh* «табір». — Scheludko 139; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 137; Десницкая Сл. языкозн. 159; Vrabie Romanoslavica 14, 165; SW III 566; Skok II 542—543; СДЕЛМ 288; DLRM 558; Lokotsch 127; Севортян 484—487. — Пор. *одаліска*.

[одбоярити] «сильно побити» Ж; — не зовсім ясне; можливо, афективне утворення на основі *біти* (*бій*, *бою*; пор. [биюра] «ломака»), зближене з основою слова *боярин*.

[одволога] «відрада, втіха, полегшення, послаблення» Ж; — пов'язане з [одволога (відволога)] «відлига»; розвиток значення викликаний, очевидно, впливом з боку п. *odelga* «полегшення; відлига (власне, полегшення морозу)», пов'язаного з *odelgnać* «полегшати (про мороз); злагіднити», утвореним з префікса *od(e)-* «від» і основи псл. *lyg-* «легкий». — Див. ще *волога*.

[оде] «ось тут, осьде» Л, [одека, одеки, одельки, одечки ЛПол] «тс.»; — результат злиття вказівної частки *о* (*от*) і підрядно-питального слова (прислівника) *де*; частки *-ка*, *-ки*, *-чки*, *-ль* ті самі, що і в словах *тамка*, *тамки*, *тамечки*, *кілька*. — Див. ще *вонка*, *де¹*, *кілька²*, *о²*.

одежа «одяг», *одежина* «тс.; окрема складова частина одягу», *одіж*, [одіжній] «добре одягнений; з густою шерстю» Г, Ж, [водежити] «одягти» Ж, [зодіж] «одяг» Ж, [зодіжний] «багатий на одяг», [неодіжній] «погано одягнений», [розодіжитися] «роздягтися» Ж; — р. *одежа* (поруч з *одежда*, запозиченням зі старослов'янської мови), бр. *адзежа*, п. *odzież*, заст. *odzież*, [odziża], болг. *одежди* (мн.) «облачення», стсл. *одежда*; — псл. **odedja*, префіксальне утворення від давньої редуплікативної основи **ded-*, пов'язаної з коренем **dě-*, що виступає в псл. *děti*, р. *деть*, укр. *діти*. — Фасмер I 509, III 121; Цыганенко 309—310;

ЭСБМ 1, 82; Grückner 375; Sławski I 188—189. — Див. ще діти². — Пор. **одяг**.

одеколон, *одеколонити*; — р. болг. *одеколон*, бр. *адэкалон*, слн. *eau de Cologne*; — запозичення з французької мови; фр. *eau de Cologne* «одеколон», букв. «вода з Кельну, кельнська вода», утворено з іменника *eau* «вода», що зводиться до лат. *aqua*, і назви міста *Cologne* «Кельн», де у XVIII ст. було винайдено одеколон. — СІС² 593; Коваль 135—136; Черных I 592—593; Фасмер III 121; КЭСРЯ 304; Ванков БЕ 1961/3, 202. — Див. ще **аквамарин**.

[одергати] «освіжати» Ж, **[одергнути]** Ж; — очевидно, пов'язане з **[одерзнути]** «видужати». — Див. ще **дерзати**.

[одзвінки] (бот.) «рутвиця орликолиста, *Thalictrum aquilegifolium* L.»; — неясне.

одзовізм «опортуністична течія в РСДРП, що вимагала відкликання соціал-демократичних депутатів з Державної думи», *одзовіст*; — бр. *адзавізм*, ч. *otzovismus*, слц. *otzovizmus*, болг. *отзовізм*; — запозичення з російської мови; р. *отзовізм* утворено від *отзывать* «відкликати», пов'язаного із *звать*, якому відповідає укр. *звати*. — БСЭ 31, 393. — Див. ще **від**, **звати**.

одін «число 1; одинокий, самотній; ніякий інший, крім названого; окремих серед названих, видимих; перший серед названих; якийсь, котрийсь», **[оден]** Ж, **[йоден]** Ж, **одна**, **одне**, **одні**, **[оденчик]** «одинак (єдиний син)» ЛЧерк, **[одіна]** (у виразі *одіна-самотина* «самотність») Ж, **одінак**, **одіначка** «єдина дочка; [кредитний квиток в 1 крб.]», **одінець**, **[одініцтво]** «самотність» Ж, **одініця**, **[одінок]** «однолемішний плуг» Гриц, **[одінота]** «самотне життя» Ж, **[одіноцтво]** «самотність», **одіночка**, **одіночник**, **одіночик** «одиначок», **одніна**, **[одність]** «єдність», **одно-** «перша частина складних слів, що відповідає слову *один*», **[однояк]** «одноле-

мішний плуг» Гриц, **[удінець]** «дикий кабан» Нед, **одінарний**, **одінічний**, **одінокий** «самотній, [єдиний]», **[одіночий]** «тс.» Ж, **одіночний**, **[одіносінький]** «єдиний», **одінакий**, **[одінаків]** Ж, **одінаковий**, **одінаковісінький**, **одінецький**, **одінісінький**, **одініський**, **[одіночний]** «одінаковий» Пі, **одіночний** «одіноманітний» Куз, **[одінати]** «наймати, домовлятися» Бі, **[одіночити]** «об'єднувати» Ж, **одінаком**, **одіноцем**, **[одіноцями]** Ж, **[одінако]** «одінаково», **заодно**, **[зодіночити]** «звести до одного» Ж, **наодіноці**, **поодінокий**, **[поодіночий]**, **поодіноці**, **[по одіноцю]** Ж; — р. **одін**, бр. *адзін*, др. *одинъ*, *одн-*, п. *jeden*, *jedyny*, ч. слц. *jeden*, вл. *jedyn*, нл. *jaden*, болг. *едін*, м. *еден*, схв. *један*, *једѣн*, слн. *eden*, *en*, стсл. **єдинъ**, **кдънъ**; — псл. **edinъ*, **edъnъ*, складне утворення з елементів **ed-* і **inъ* (**inъ*); — псл. **ed-* походить від індоєвропейської займенникової основи **e-*, що виступає в лат. *esse* «он», *esquis* «хто-небудь», нвн. *etwas* «що-небудь», а також, можливо, в р. *едва*, укр. *лédве*, стсл. **єда** «хіба, чи»; менш імовірно припущення про зв'язок з дінд. *ādīh* «початок» (Uhlenbeck 21, Van Wijk IF 30, 384); псл. **inъ* виступає в укр. *інший*, р. *иноі*, стсл. **инъ**, споріднених з лат. *ūnus* < *oīnos* «один», гр. *οἶνῆ* «одно очко» (у гри), лит. *vienas* «один», прус. *ains*, дірл. *ōin*, брет. корн. *upe*, дісл. *einn*, гот. *ains* «тс.», що зводяться до іє. **oi-nos*. — Фасмер II 9, 134—135, III 122; Черных I 593; ЭСБМ 1, 83; Sławski I 544—545; Machek ESJC 219—220; Schuster-Sewc 441; Младенов 159; Skok I 766—768; Bezlaj ESSJ I 124; ЭССЯ 6, 11—13; ESSJ Sl. gr. II 255—276; Bern. I 262; Walde—Hofm. I 390. — Див. ще **інший**. — Пор. **лédве**, **одінак**.

одінадцять, **[одінайцять]** Ж, **одінадцятєро**, **одінадцятій**, **[одінайцятій]** Ж, **[одінадцятка]** «полотно в 11 пасм»; — р. **одінадцять**, бр. *адзінаццаць*, др. *одинадесять*, п. *jedenáście*, ст. *jedennaście*, *jedenajście*, *jed-*

paćcie, jednaćcie, jedynaćcie, ч. jede-
náci, ст. jedennadcēt(e), слц. jedenást',
jedenásti, вл. jědnaće, нл. jadnaćco, по-
лаб. jadānədíst(ə), болг. едина́десет, м.
единаесет, схв. jedānaest, слн. epájst,
стсл. **еди́нь на де́сѣте**; — псл. *edīpъ
па desęte, *edyъpъ па desęte, що склада-
ється з числівника (j)edīpъ «один»,
прийменника па «на» і форми місц. в.
від числівника desęть «десять»; анало-
гічно утворені відповідні числівники в
інших індоєвропейських мовах, пор.
лтс. viēnpradsmīt (з viēns «один», па
«понад», desmīt «десять»), рум. unspre-
zece (з un(u) «один», spre «на», zece
«десять»), лат. un-decim, гр. ἕν-δέκα,
дінд. ekā-daśa. — Фасмер—Трубачев
III 122; ЭСБМ I, 83; Sławski I 545—
546, 126; Schuster-Šewc 451—452;
ЭССЯ 6, 13. — Див. ще **де́сять, на¹,
оди́н**. — Пор. **двана́дцять**.

одина́рник (бот.) «Trientalis eugo-
raea L.»; — очевидно, похідне утворен-
ня від *оди́н*; назва могла бути зумовле-
на тим, що квіти рослини (1—4) знахо-
дяться не в суцвіттях, а на окремих
квітконіжках в пазухах верхівкових ли-
стків; пор. ч. jednokvítek «тс.». — Ma-
chek Jm. rostl. 174. — Див. ще **оди́н**.

оди́ж, оди́жний — див. **оде́жа**.

оди́озний «неприйнятний, небажа-
ний»; — р. оди́озный, бр. адыёзны, п.
odium «ненависть, нехіть», ч. odiózní
«ненависний, небажаний», слц. odióz-
pu, вл. odiozpu, болг. оди́ozen, схв.
ōdiózan, слн. odiózen «тс.»; — запози-
чення із західноєвропейських мов; фр.
odieux, англ. odious, н. odiös походять
від лат. odiósus «ненависний, против-
ний», пов'язаного з odium «ненависть,
нехіть», odi «ненавидіти», odiisse «тс.»,
спорідненими з вірм. ateam «ненави-
джу», ateli «ненависний, неприємний»,
дісл. atall «страшний, жахливий, огид-
ний», дангл. atol «тс.», далі, можливо,
з гр. ὀδύσσομαι «серджу, гнівлю». —
СІС² 593; Черных I 593; КЭСРЯ 304—
305; Holub—Lyer 341; РЧДБЕ 502;
Dauzat 509; Klein 1074; Walde—Hofm.
II 202—203.

**оди́ти, одену́ти, одів, одіва, оді-
ва́ння, одіва́ти, одіва́чка, одіве́ць,
одівка, одіво, одіння́, одінок, одінь,
одітний, одія́, одія́ло, одія́льце, оді-
я́ння, одія́ти** — див. **ді́ти²**.

одія́ло «ковдра», **одія́льник, під-
одія́льник**; — запозичення з російської
мови; р. одея́ло є похідним від др. одъ-
яти «одягати», пов'язаного з дъти
«класти, подіти». — Див. ще **ді́ти²**.

[одкаль] «звідки; з якого часу»
Вел, **[откаль]** «звідки» Ж, **[одкале]** «з
якого часу» Вел, **[одкельска]** «відкись»
Вел, **[одникаль]** «нізвідки» Ж; — склад-
не прислівникове утворення з прий-
менника од і займенникового компо-
нента -каль «коли, де», паралельного
до -кіль. — ESSJ Sl. gr. II 546—547. —
Див. ще **від, відкі́ль**. — Пор. **ода́-
каль, одна́ль**.

[одкіря́ти] «відганяти» ВеУг; — не-
ясне; можливо, в якийсь спосіб пов'я-
зане з уг. kerget «гонити».

одкрове́ння; — р. открове́ние; —
запозичення зі старослов'янської мови;
стсл. **отъкръвєннє** утворене на основі
отъкръвєнъ, дієприкм. від дієслова
отъкрыти, що складається з префікса
отъ-, якому відповідає укр. від-, і діє-
слова **крыти**, якому відповідає укр.
крі́ти (див.).

одлига́ти, одлигну́ти — див. **ли-
га́ти¹**.

[одляга́ти] «відокремлюватися, від-
падати, звільнятися» Ж, **[одлячі́]** Ж; —
результат видозміни деетимологізова-
ної форми **[одлига́ти]** «відв'язати»,
похідної від **лига́ти**, що зазнала збли-
ження з основою **ляга́ти**. — Див. ще
лига́ти¹.

[одмі́т] «вигін у коліні ріки, де ма-
ло помітна течія» Чаб, **[одміть]** «тихе
місце в бурхливій річці; місце між ске-
лями на дніпровських порогах» тж; —
похідне утворення від **мета́ти**, пара-
лельне до **[обміть]** «бистрина або вир
із швидкою течією». — Див. ще **ме-
та́ти**.

одна́к (спол.) «але, проте; все-таки;
все одно», **одна́че** «тс.», ст. **еднак** (з

п.); — р. *однако*, бр. *аднак*, др. *единако* «однак», п. *jednak* «проте, однак, одначе», *jednakže* «тс.», цсл. *кдннако*; — похідне утворення від *один*, яке мало спочатку прислівникове значення «однаково» і вживалося при повідомленні про дію, що відбудеться однаково за будь-якої умови. — Бевзенко ІУМ Морфологія 455; Булаховський Вибр. пр. II 503; Фасмер III 123; КЭСРЯ 305. — Див. ще *одін*.

[*одналь*] «звідти» Ж; — складне утворення з прийменника *од* «від» і займенникового компонента, очевидно, тотожного з ч. ст. *palí* «от, ось, он», етимологічно не зовсім ясного, можливо, пов'язаного з укр. *на* «ось, бери». — Machek ESJC 388. — Див. ще *від*, *на*². — Пор. *одкаль*.

[*одновілити*] (про попаду: ходити по приходу й збирати льон та інші подаяння); — неясне; можливо, похідне утворення від незафіксованої основи **одновільня* «податок від нового льону», утвореної з прийменника *од* і основ прикметника *новій* та іменника *льон*.

одноманітний; — неясне; пояснюється (Варченко УМШ 1957/4, 81—82) як складне утворення з числівника *одін* і прикметникової основи *-манітний* (< **майтний*), похідної від [*майота*] «набридливе заняття», пов'язаного з *маяти* (з асимілятивним переходом *й* > *н'*, як у *манячити* — *маячити*). — Див. ще *маяти*, *одін*. — Пор. *різноманітний*.

одностайний «однодушний; єдиний, неподільний; весь, скрізь однаковий», [*одностальний* Ж, *одностійний* Ж] «тс.», *одностайне* (заст.) «одностайно», *водносталь* «в одну нитку, в один шар; заодно»; — р. [*одностанка*] «жіноча сорочка з однієї тканини», бр. *аднастайны* «одноманітний, монотонний, однорідний», п. *jednostajny* «одноманітний, рівномірний», ч. *jednostejný* «одноманітний, цілком рівний», ст. *jednostajný* «тс.; простий», слц. *jednostajný* «безперервний», болг. *едноставен*

«який складається з однієї частини; [безперервний]», м. *едноставен* «простий», схв. *једноставан*, слн. *enostaven* «тс.»; — псл. **edypostajъpъ*, утворене з основ числівника **edyъ* «один» і дієслова **stajati* «ставати»; думка (Sławski I 550) про запозичення українських і білоруських слів з польської мови недостатньо обґрунтована. — Holub—Kop. 350—351. — Див. ще *одін*, *ста́ти*. — Пор. *ста́лка*.

[*одніуд*] «ні в якому разі, зовсім» ВеУг, [*отнюд*] «тс.» тж; — р. *отнюдь* «ніяк, ніскільки, зовсім ні, ні в якому разі», [*отнюд*, *отнюдь*] «тс.», др. *отънудъ* «ні в якому разі, ніяк», *отънудъ*, *отънудъ* «тс.», *отинудъ* «з усіх боків; зовсім, взагалі», стсл. *отънудъ* (*отънудъ*) «зовсім, взагалі»; — псл. *otinudъ*, очевидно, утворене з прийменника *от(ъ)* «від», займенникової основи *ip-* «інший» і кінцевого займенникового компонента *-qđ* (*-qđě*), того самого, що і в прислівнику *vъsqđě* «всюди»; помилково пов'язувалося (Mikl. EW 217; Van Wijk IF 30, 386) з *nuditi* (*nqđiti*) «змушувати». — Фасмер III 172; КЭСРЯ 318; Преобр. I 669; Meillet Études 158. — Див. ще *від*, *всюди*, *ійний*.

[*одо*] «осьде» Л; — результат злиття вказівного прислівника [*оде*] з вказівною часткою *о* (*оде-о* > *одо*). — Див. ще *о*², *оде*.

[*одо́лі*] «іноді» Ж; — неясне; можливо, споріднене з схв. *одо́лѣ* «звідси».

одоліва́ти — див. *долати*.

[*одоля́н*] (бот.) «валеріана, *Valeriana officinalis* L.», [*оделень*] «тс.» Ко, [*оделен*, *одемян*, *одеян*, *одильон(-зіле)*] Мак, [*одиля́н*] МСБГ «тс.»; — р. [*одоле́й*] «молочай, *Euphorbia pilosa* L.», [*одоле́нь*] «латаття, *Nymphaea alba* L.», [*одалень*] «тс.», ч. [*odolen*, *odolén*] «валеріана», слц. [*odolen*], болг. [*делян*, *делянка*, *деленка*] «тс.», [*делен*] «вид лікарської рослини», схв. *одо́лян* «валеріана», *одо́лен*, *одо́лен* «тс.», слн. *odolín* «ротики, *Antirrhinum majus* L.»; — псл. **odolěpъ*, пов'язане з *odolěti*, укр. *долати*, р. *одоле́ть*; назва зумов-

лена лікувальними властивостями валеріани, а також приписуваними їй магичними особливостями; на інші рослини назву перенесено у зв'язку з подібністю їх застосування в народній медицині та чаклуванні; припускається можливість кальки лат. *valeriana*, яке пов'язують з *valēge* «бути сильним»; необгрунтованим є зведення українських назв до рум. *odolean* «валеріана» (Vincenz 8), яке вважається слов'янським запозиченням (DLRM 558). — Шамота 145; Фасмер III 123; Меркулова 34; Преобр. I 640; Анненков 140, 228, 372—373; Brückner 375; Machek Jm. rostl. 224; ESJC 409; БЕР I 336; Skok II 544; Симонович 489; Bern. I 207; Mikl. EW 219. — Див. ще **долати, о¹**.

[**одомаш**] «могорич», [алдомаш KIM, галдамаш ВеЗн] «тс.»; — п. [hol-domas] «тс.», ч. [aldamáš] «подарунок, нагорода, неустойка», слц. oldomáš «неустойка, могорич», болг. [алдамач], схв. [aldomáš] «могорич», слн. [aldomáš] «могорич для робітників»; — запозичено з угорської мови, можливо, через словацьку; уг. áldomás «могорич» пов'язане з áld «благословляти», очевидно, успадкованим з фінно-угорської прамови. — Бел 442; ВеЗн 43; Лизанец 573; Sadn.—Aitz. VWb. I 17; Bern. I 27; MNTESz I 130—131.

одороба, одоробало, одоробло — див. **доробало**.

одр «ліжка, постіль», [одріна] «тс.»; спальня або кімната взагалі Ж, Пі; приміщення для воза, саней, сіна ЛексПол, [одріня] «ліжка, постіль» Ж, Пі; — р. *одр* «ліжка, ложе, постіль; піл; поміст (западня) у лісі на ведмедя», [одёр] «тс.», [одріна] «хлів, сінник», [обрина] «спальня», бр. [адрына] «сінник», [адзёр] «пристосування, на якому сушать вику, горох», др. *одръ* «ліжка, постіль; лавка; спальня», *одрина* «хлів (?), сінник (?); хата», п. *одгупа* «приміщення для сіна», ч. *одг* «стовп, остов; альтанка», [vodg] «горище в повітці», слц. *vodŕ* «клубня»,

болг. *одър* «поміст, ложе; віконниця», м. *одар* «дерев'яна лежанка», схв. *одар* «ложе, поміст», слн. *óder* «настил, сінник», стсл. *одръ* «ложе, постіль; труна»; — псл. *odgъ*, можливо, споріднене з **dervo*, *drъva* як форма з початковим значенням «настил навкруги дерева» (Ильинский ЖМНП 1904, квітень, 382); може бути також спорідненим з дангл. *eodog* «загорода, тин, житло», дісл. *јадагг, јодигг* «край», двн. *etar*, свн. *etter* «паркан, край, обгороджене поле», гр. *ботрицов* «стійло, хлів», в основі яких лежить іє. **edh-* «городити; частокіл» (Holthausen AeWb. 91; Bezenberger BB 27, 144; Uhlenbeck RBvB 26, 295; Meringer IF 18, 256—257; Торп 24; Pedersen Kelt. Gr. I 178; Jóhannesson 54); існує думка про зв'язок слова з *деру, дра-ти* (Jagić AfSlPh 24, 581; Соболевский ЖМНП 1904, березень, 180; 1914, серпень, 365; Брандт РФВ 23, 95); при цьому розвиток семантики слова залишається нез'ясованим; непереконливе припущення (Machek Slavia 18, 73) про походження *одр* від **vodgъ* «сушарня», нібито пов'язаного з *oditi, vednoti, vedro*, спорідненими з укр. *ведро, в'янути*. — Фасмер III 123—124; Преобр. I 678—679; ЭСБМ I, 82—83, 90; Skok II 543; Vaillant RES 24, 186. — Пор. **подра**.

[**одстапіти**] «відщепити» Бел; — пов'язане з [одщипіти] «тс.»; характер зв'язку неясний. — Див. ще **щепити**.

[**одстор**] «осторонь, поблизу (від чогось)» Ж; — не зовсім ясне утворення з прийменника *од* «від» і скороченої основи іменника *сторона*; можливо, калька н. *abseits* «тс.», утвореного з прийменника *ab* «від» і основи іменника *Seite* «сторона». — Див. ще **від, сторона**.

[**одтамаль**] «звідти» Бел, [одтамале, оттамале] «тс.» Бел; — складне прислівникове утворення з прийменника *од*, прислівника *там* і кінцевої частини *-аль, -але*, введеної, очевидно, за

аналогією до слів типу *одкаль, одналь*. — Див. ще *від, там*. — Пор. *одкаль, одналь*.

[**одтамтиле**] «звідти» ВеЛ; — бр. [*оттамтуль*]; — складне утворення з прийменника *од* і двох синонімічних прислівникових основ *там* і *тиле*, тожної з *-тіль*, р. *-толе*, бр. *-туль* (пор. *відтам* і *відтіль*). — Див. ще *від, там*.

[**одтелебенити**] «добре когось побити; відрубати; віднести» Ва; — афективне утворення з префікса *од-*, що надає дієслову відтінок завершеності дії, і основи **-телебенити*, близької до *телєпнути* «завдати сильного удару», [*талабаними*] «нести (великий вантаж)».

[**одуван**] (назва горшка в загадці: «Як жив одуван, всіх людей годував, а як пропав одуван — ніхто й кісток не сховав»); — очевидно, первісне **годуван* пов'язане з *годувати* (див.).

одуд (орн.) «Урира ерорс L.», [*відвуд, водвуд, вот-вот* Карп. диал. и оном., *вудвід* Куз, *вудвод* ЛЧерк, *вудвуд, вудвудок* ВеБ] «тс.», [*вудвудя*] «пташеня одуда», [*вудвудт*] «одуд» Карп. диал. и оном., [*вудвудтка* Мо, *вудід* ВеБ, *вудкало, вудко* Г, ВеДо, *вудод, вудок* Г, ВеДо, *вудуд* Карп. диал. и оном., *вулок* Шарл, *вуд-вуд* Карп. диал. и оном., *вудтва* тж, *вудтко* ВеДо, *вудтлавка* Карп. диал. и оном., *вудток* ВеНЗн, *годко, гудик* ВеНЗн, *гудко, гудок* тж, *гутутут* Карп. диал. и оном., *дудлик* ВеНЗн, *одвуд* ЛЧерк, *одгуд* Карп. диал. и оном., *одитут* Шарл, *одод* Карп. диал. и оном.] «тс.», *одудиця, одудові, [удід]* «одуд» Л, [*удід, удод, удодиха* КІМ, *удуд* Г, Карп. диал. и оном., *фудик, фудко, фудок, ходутут* Ва, *худик* Шарл, *худко, худок, худотут* Ва, *хутко* ВеНЗн, *хуток* Шарл] «тс.», [*гутутуткати*] «кричати» (про одуда) Карп. диал. и оном., [*завудкати*] ВеБ; — р. бр. *удод*, п. [*wudwud, wudwudek, judjud*], слн. *vdod*, стсл. *вѣдодъ*; — звуконаслідувальні утворення, як і [*гупко*]

«одуд», [*гупко, гупко*], лат. *урира*, гр. *ἔποψ, ἀπαφός*, лтс. *purrikis*, фр. *hurpe*, англ. *hooroe* (*hooroo*), гол. *hor*, дат. *hægror*, нвн. *Wiedehopf* (друга частина слова *-hopf*), вірм. *roror*, перс. *rūrū*, а також лит. *dudukas, dudūtis*, ст. *dūkas*, нвн. [*Wuddwudd*] «тс.», в основі яких лежать вигуки, що передають голос птаха (укр. *вудвуд* (ВеНЗн 23), р. *удодо* (Шарловский ФЗ 1886/1, 21), п. ч. *du-du-du*, н. *wud-wud* та ін.). — Никончук Карп. диал. и оном. 144—146; Німчук 211; Фасмер IV 149—150; Булаховський Вибр. пр. III 194, 254—255; Būga RR 327; Sławski I 177—178; Brückner 102; Machek ESJC 133; Schrader Reallexikon II 398; Kluge—Mitzka 857; Falk—Торп I 448—449. — Пор. *гупко, дудок, лупко*.

[**одукалий**] «огрядний, гладкий» Ж; — запозичення з польської мови; п. ст. *odukały* «кастрований; товстий, вгодований» загальноприйнятої етимології не має; виводилось (Brückner 103) від звуконаслідувального утворення *dukać* «читати по складах, мимрити»; пов'язувалось також (SW III 677) із звуконаслідувальним *hukać się* «гратися, галасувати; розбещуватися».

одукований (заст.) «освічений, письменний»; — бр. *адукаваны, адукованы*; — запозичення з польської мови; п. *edukowany* пов'язане з дієсловом *edukować* «освічувати, виховувати», що, як і ч. *edukace* «виховання», слц. *edukácia* «тс.», *edukovaný* «вихований», походить від лат. *ēduco* «виховую» (*ēducatio* «виховання»), утвореного з префікса *ex-* «з-, ви-» і дієслова *dūco* «веду, воджу» (пор. укр. *виводити* «виховувати, вирощувати», про тварин); зміна початкового *e* в *o* сталася, очевидно, в результаті зближення його з *o-* префіксальним. — Див. ще *дука, екс-*.

одухотворіти, одухотворяти; — бр. *адухатварьць*, болг. *одухотворявам*, м. *одухотвори*; — запозичення з російської мови; р. *одухотворить*, заст. *одушетворять* складається з префікса

о- та основ іменника *дух* і дієслова *творить*; очевидно, слово було створене на основі цсл. **одоушевити, одушити** «вкласти душу, життя» за моделлю стсл. **благотворити, боготворити**. — Див. ще **дух, о¹, творити**.

[**одьогованя**] «суглинок» St. sl. 10/1—2, [одьоговіта (земля), одьогошна, одьогошіста], ст. *адяговатий* (XVIII ст.) тж; — похідні утворення від [одьог (адяг)] «глина», запозиченого з угорської мови; уг. *agyag* «тс.» етимологічно неясне. — Дзендзелівський St. sl. 10, 36—37; Лизанец 613; MNTESz I 107.

одяг, [одя́га] «одяг», *одяга́ло* «одяг; [ковдра, покривало]», *одяга́нка* «одяг», [одяга́ння] «костюм» Пі, *одяга́ти*, [одя́глий] «одягнений» Бі, *одягні́й* «добре одягнений; ошатний», [вдя́ганка] «одяг» ЛЧерк, *вдяга́ти*, *вдягну́ти*, *вдягті́*, [задяга́ти Ж, задягну́ти Ж], [задягно́] «одягнувшись» Ж, [зодяга́] «одяг», [зодягні́й] «добре одягнений», *зодяга́ти*, *зодягну́ти*, *зодягті́*, *надяга́ти*, *надягну́ти*, *надягті́*, [неодя́гний] «погано одягнений» Ж, [перевдя́г] «переодягання; одяг, у який хтось переодягнувся», [передя́г] «переодягання», *передяга́ти*, *передягну́ти*, *передягті́*, *переодяга́ти*, *переодягну́ти*, *переодягті́*, *приодяга́ти*, *приодягну́ти*, *приодягті́*, *роздяга́лка*, *роздяга́льник*, *роздяга́льня*, *роздяга́льний*, *роздяга́ти*, *роздягну́ти*, *роздягті́*, [удяга́ло] «верхній одяг з рукавами», [удя́ганка] «тс.», *удяга́ти*, *удягну́ти*, *удягті́*; — очевидно, результат контамінації слів *одіж*, *одіва́ти* і [дя́га] «щось велике, важке, роздуте», [дяг] «смужка лика». — Rudn. II 873; Shevelov Hist. phonol. 353; Bézlej Eseji 136; Bern. I 190. — Див. ще **діти², дяга, одєжа**.

[**од'ядник**] (бот.) «купина, *Polygonatum multiflorum* All.» Мак; — очевидно, утворене на основі виразу *од яду*, оскільки корінь рослини використовували в народній медицині від укусів скаженого собаки; крім того, вся рослина дуже отруйна і викликає блюван-

ня. — Вісюліна—Клоков 69; Нейштадт 165; Анненков 107; Симонович 367—368. — Див. ще **від, яд**.

[**ож**] (спол.) «що; тому що»; — др. *оже* «що, якщо», ч. ст. *ež* «що», стсл. **єже** «що» (етимологічно відмінне від **кже**); — псл. *eže*, утворене із займенникової (вказівної) основи *e-*, паралельної до *a, i*, та підсилювальної частки *že*. — Мельничук Структ. слов. реч. 210—213; Фортунатов ИТ II 222; Bauer 143. — Див. ще **же¹**.

[**ожа́нка**] (бот.) «дібровник, *Teucrium scordium* L.»; — очевидно, запозичення із західнослов'янських мов; п. *ožanka*, ч. *ožanka* «тс.» задовільної етимології не мають; зіставляються з п. ст. *mała osanna* «вероніка дібровна, *Veronica chamaedrys* L.», *mała osanka* (*ozenka*) «тс.», *wielka osanka* «підмаренник, *Galium mollugo* L.», для яких припускається походження від нім. *osanne*. — Machek Jm. rostl. 193—194. — Пор. **оча́нка**.

[**ожгар**] «підпалювач; таврований» (вживається як лайливе слово) ВеЛ; — префіксально-суфіксальне утворення від [жегті́] «палити» з незрозумілим збереженням проривного *г* (можливо, під впливом польської мови, пор. п. *żegadło* «клеймо, прилад для таврування»). — Див. ще **жегті́**.

[**ождига́н**] «довбешка, дрючок; недотепа, бовдур» Ж, [ождига́ти] «сильно ударити» Ж; — не зовсім ясне; пояснюється (Кримський Тв. III 221) як результат протези *о* в слові, пов'язаному з [джаган] «кирка, мотика», [джога́н] «палка із залізним наконечником» і под. — Див. ще **джага́н**.

[**о́же**] «от; отже; адже; тому»; — результат злиття вказівної частки *о* (*от*) і підсилювальної частки *же*, паралельний до *отже*. — Див. ще **же¹, о²**. — Пор. **о́тже**.

[**оже́ж**] «авжеж» Л; — результат фонетичної видозміни форми *авже́ж*, утвореної з часток *а¹, ужé* і *ж(е)¹* (див.).

о́желєдь СУМ, Ж, Пі, [ожелє́да] «ожелєдь», *ожелє́диця* «тс.», [ожо-

лодь] «сніг з дощем» Ник, [ожелѣдець] «лід на гілках», [ожелѣдух ВеБ, ожелест, ожелець, ошелѣст] «тс.», [ожелізь] «ожелєдь», [вожелідь] «тс.» ВеБ, [возелѣдух] «лід на гілках» ВеБ, [приожелѣдитися] «настати ожелєді»; — р. [ожелѣдь] «ожелєдь, льодяний наст на снігу», [ожелѣдица], п. [žlód, žlódž] «тс.», полаб. zlod «град», слн. žlêd, žledíca «ожелєдь; дощ з градом», стсл. жаѣдица «дощ зі снігом, градом»; — псл. *želdь < *geldь, пов'язане чергуванням голосних з *goldь, від якого походять р. зболоть «ожелєдь», ч. holot «тс.»; в українських формах початкове о приставне; — споріднене з гр. χάλαζα (< *χάλαδία) «град», перс. žāla (< *žalda-, *jarda-) «град, іній», лтс. dzeldêt «тверднути» (про сніг); менш переконливе пов'язання (Преобр. I 141) з лит. gélmenis «сильний холод», gelumà «тс.» (від gélti «колоти») або з лат. gelū, -ūs «холод, мороз», gelidus «холодний як лід», гот. kalds «холодний», нвн. kalt «тс.»; окремі українські діалектні форми виникли шляхом заміни кінцевого -едь на суфікс -ець або в результаті контамінації з іншими словами (слизькій, шелест). — Кримський Тв. III 220—221; Німчук 152; Крищенко Вступ 517; Фасмер III 124; Вгückner 665; Machek ESJC 175; Откупщиков 121; Зализняк ВСЯ 6, 36; Бурлакова ВСЯ 6, 58; Specht 228, 294, 389; Solmsen AfSlPh 24, 579; Rozwadowski RO I 105; Trautmann 82; Hofmann 410; Walde—Hofm. I 585—586.

[ожелѣс] «мозоль; залоза на шиї» О; — видозмінене похідне утворення від давньої звукової форми др. железа «залоза», яке збереглося без переходу жел- в зал-. — Див. ще залоза.

ожерѣд «скирта; стіг СУМ, Slavia 1978; [жердини в клуні Пі], ожерѣдник «скиртувальник», [ожерѣт] «стіг» Slavia 1978, [ожерѣда, ожіредь, ожіріть, очерѣд, очерѣх, вожерѣд, вучірет, черѣт] «тс.» тж, ожерѣдити «скиртувати»; — р. [ожерѣт] «довгий

стіг, скирта»; — очевидно, утворене з прийменника о «біля, навколо» й основи іменника жердіна; в такому разі первісно означало «складене навколо жердини»; вважається також (Zubatý St. a čl. I 2, 125) результатом зближення з основою жерд- здавна успадкованого [озерѣд] «ожерєд»; розглядається (Дзендзелівський Slavia 1978, 274) і як давній варіант звукової форми з оз-; менш переконливе припущення (Scheludko 139) про походження від рум. gireadă «тс.» — Rudn. II 873. — Див. ще жердь. — Пор. озерѣд.

ожіка (бот.) «Luzula D. С.»; — р. ожіка «тс.»; [оситняк, ситник, Juncus L.], бр. ажыка «Lusula»; — неясне; пов'язується (Фасмер II 10) з р. ёж, др. ожь «їжак».

ожіна¹ (бот.) «Rubus L.» СУМ, О, [ожіни] мн. «ожина звичайна, Rubus caesius L.», ожінівка «наливка з ожіни», ожінік, ожініний, ожіновий; — р. ежевіка, [ожіна, ожевіна], бр. ажына, [ажавіна], п. ježupa, [ožupa], ч. ježipík (вид ожіни), слц. ožina «тс.», схв. [ежевина, ежина, јежина, јежевица]; — псл. ežina, пов'язане з ежь «їжак»; — назва пояснюється наявністю у рослини колючок. — Шамота 142; Shevelov Hist. phonol. 163; Меркулова 218—219; Фасмер II 10, 11; III 125; Преобр. I 212; Филин Образ. яз. 196; Шахматов Очерк 141; ЭСБМ 1, 96; Machek Jm. rostl. 101; Симонович 405; ЭССЯ 6, 36; Bern. I 266; Mikl. EW 106. — Див. ще їж.

[ожіна²] (бот.) «комиш, Scirpus paluster L.» Мак; — очевидно, результат видозміни форми ожіка «Lusula L.» (пор. р. [ожіка] «оситняк, Juncus L.»), зближеної з ожіна «Rubus L.» — Див. ще ожіка.

[ожінець] (зоол.) «мурекс, пурпуровий слимак, Murex brandarius» Ж; — очевидно, тлумачення помилкове зам. «мурекс їжакуватий, Murex epinaceus»; у такому разі пов'язане з їжак, [їж] «їжак», др. ожь «тс.»; назва зумовлена зовнішньою схожістю цього виду мо-

люска з їжаком. — Див. ще **їж**. — Пор. **ожіна**¹.

ожіни (бот.) «вовчуг, *Opopis hirsuta* Jacq.» Мак; — пов'язане з *ожіна*; назва мотивується, очевидно, тим, що вовчуг часто має колючки; пор. семантично близькі болг. *бодлив трън*, *бял трън*, *шилобод* «тс.». — Вісюліна—Клоков 217; Нейштадт 342; Machek Jm. gostl. 119—120. — Див. ще **ожіна**¹.

ожичник (бот.) «очиток їдкий, *Sedum acre* L.» Мак; — неясне.

ожльоди «лід, який намерз на гілках»; — очевидно, результат видозміни форми *о́желедь* (*о́желеда*), зближеної з п. [źłód] (род. в. [źłodu]) «ожеледь» і укр. *лід* (*льоду*). — Див. ще **о́желедь**.

ожог «палиця, якою перемішують жар, паливо», [ожаг] «тс.»; держак у вилах, якими подають снопи на скирту; дерев'яна ручка рогача» Л, [во́жог, о́гаж, о́джог] «тс.» Л, [о́жево] «ожог» Ж, [о́жег Ж, о́геж Ж, о́жіг Ж, о́жіи ЛЧерк, Мо], [о́жуг, [о́жур ЛЧерк, Дз, о́гуж ЛЧерк] «тс.», [о́жег] «дерев'яна кочерга» Бі, [о́жіг] «тс.» Бі, [о́жего] «держак кочерги» Л, [о́жело] «тс.» Мо, [о́жиль] «тс. Ме; ожог ЛЧерк», [о́живно] «ожог» Ж, [во́жала Л, го́жель ЛЧерк, го́жиль, го́жіи, го́жув, го́жур тж] «тс.»; — р. [о́жог, о́жіг] «палка замість кочерги, держак», бр. *во́жаг* «держак рогача, кочерга», п. *ožóg* «кочерга», [ožeg, ožog, ožeh], ч. *ožeh* «тс.», слц. *ožeh* «палка для перемішування вогню; [жердина, дрюк]», [ožech] «тс.», нл. *wožag* «кочерга», болг. [о́жег] «тс.», м. *о́жег* «залізна кочерга», схв. *о́жег* «кочерга, совок для вугілля»; — псл. *ožegъ, пов'язане з дієсловом *ožegti «обпалити»; первісно означало обгорілу палицю. — ЭСБМ 2, 182; Brückner 388; Machek ESJC 424; Schuster-Sewc 1687. — Див. ще **жегті, о**¹.

о́жужка «сплетена з лози вірво́вка» Ж; — результат видозміни деетимологізованої форми [вужевка] «тс.». — Див. ще **вужва**.

[о́зар] (зоол.) «піщана черепашка, *Psammobia vespertina*» Ж; — неясне.

оздоба — див. **оздобити**.

оздобити, оздоблювати, оздобляти, [здобіти] «оздоблювати» Ж, *оздоба* «прикраса, [зовнішній вигляд Ж]», [оздобець] «красень» Пі, [оздобина] «прикраса» Ж, [оздобка] Пі, *оздоблення* «тс.», *оздоблювач*, [здоба] «оздоба» Ж, *оздоблювальний, оздобний* «красивий, прикрашений, розкішний», [приоздобка] «прикраса» Ж; — р. [осдобить] «додати приправи (в їжу)», бр. *аздобіць* «прикрасити», п. *ozdobić*, ч. *ozdobiti*, слц. *ozdobit'*, вл. *wozdebić* «тс.»; — псл. [oszdobiti], префіксальне похідне від *szdoba* «прикраса, приправа». — Див. ще **доба, здіб, о**¹.

[озерёд] «скирта сіна, соломи чи хліба; ожеред» СУМ, *Slavia* 1978, [одзерёд, озарёт, озерёд, озерёда, озерёт Г, взерёт, вазирет, возерёд, вузирёт, гозерёт, гозерёц] «тс.» *Slavia* 1978; — р. [озерёд] «довга скирта хліба; пристосування для сушіння снопів», [озорёд, зорёд, зарёд] «тс.», бр. [азарёд] «пристосування у вигляді драбини для просушування снопів», [азарода, озарёд] «тс.», п. [ozieród, ozieroda] (очевидно, з укр.); — псл. *ozordъ (< іє. *ghordh-), фонетичний варіант до *ogordъ (< іє. *ghordh-); — споріднене з лит. *žardas* «пристрій для сушіння гороху, льону», лтс. *žards* «тс.», лит. *žaidis* «загін», прус. *sardis* «паркан», псл. *gordъ «місто», *ž'rdъ (< *g'rdъ), укр. р. *го́род, жердь*; висловлювались думки про запозичення балтійських слів зі слов'янських мов (Mikl. EW 416) або, навпаки, слов'янських слів з балтійських мов (Zubatý St. a čl. I 2, 125). — Дзєндзелівський *Slavia* 1978, 272—273; Фасмер II 47, 81, 105; III 126; Trautmann 366; Pokorny I 444. — Див. ще **го́род**. — Пор. **жердь, о́жерёд**.

о́зеро, [озеріна] «невелике озеро; яма з водою в полі» Ч, [озеріско] «місце, де було озеро» Ж, [озеріще Ж, Ч, озерявина] «тс.», [озерніця] «озер-

на, лиманна сіль», [озірка] «тс.», [язеро] «озеро» Вел, [озерістий] «багатий на озера» Ж, *озёрний, заозёрний, приозёр'я, приозёрний*; — р. *озеро, [озер]*, бр. *вóзера, [азяро]*, др. *озеро*, п. *jeziogo*, ч. *jezero*, слц. *jazero*, вл. *jezog*, нл. *jazog*, болг. м. *езеро*, схв. *језеро*, слн. *језеро, jezero*, стсл. **кзеро, кзеръ**; — псл. *ezego; — споріднене з лит. *ẽžegas, [ãžegas]* «озеро, став», лтс. *ẽžers*, прус. *assaran* «тс.», можливо, також з гр. Ἀχέρων (назва річки в підземному царстві), іллір. Ὀσериάτες (етнонім), вірм. *ezg* «межа, край» або з дангл. *ēaog* «море», дісл. *ægig* «морське божество» чи з яз (пор. схв. *пàклено јаз-пàклено језеро*); іє. *eǵhego. — Rudn. II 875; Фасмер—Трубачев III 125; Черных I 593; Преобр. I 641; ЭСБМ 2, 183—184; Sławski I 571; Moszyński JP 37, 299; Machek ESJC 225; БЕР I 482; Skok I 781; Семереньи ВЯ 1967/4, 18—19; Ильинский Slavia 2, 250—252; Филин Образ. яз. 196; ЭССЯ 6, 33—34; Meillet BSLP 29, 38—40; Rozwadowski RSI 7, 19; Prellwitz BB 24, 106; Bern. I 455; Trautmann 73; Mühl.—Endz. I 572; Fraenkel 125; Топоров 121, 131—133; Kretschmer Glotta 14, 98; Pokorny I 291—292. — Пор. **яз**.

озія¹ «щось велике, незграбне (переважно про будівлю), громадя; [община Ж]», *озіще* (збільш.), [озіяка] «тс.»; — очевидно, видозмінене запозичення з грецької мови; гр. *ὄσια* (дор. *ὄσια*) «майно, маєток» пов'язане з дієприкметником жін. р. теп. ч. *οῦσα* (чол. р. *ὄν*) від дієслова *εἶμι* «я є», спорідненого з псл. *esť* «тс.», *esť* «є». — Frisk I 463—464, II 449. — Див. ще **є**.

[**озія**²] «зла, сварлива жінка» Чаб; — неясне.

[**озніця**] «дірка в даху для диму; сушарня для овочів», [*возніця*] «сушарня» Ж; — п. [ozdnica] «сушарня для солоду», [oznica, ozd, ozdowpia] «тс.», *ozdzić* «сушити», ч. *hvozď* «сушарня для солоду», *hvozdnice* «тс.», *hvozďiti* «сушити», ст. *ozd, ozditi, vozď*,

слн. *ozdica* «сушарня», *ozďiti* «сушити»; — псл. *ozd-*; — очевидно, споріднене з гр. ἄζα «нагар, іржа, сухість», ἄζομα «сохну, висихаю», ἄζω «палю, сушу», ἄζαλέος «сухий», гот. *azgo* «попіл», двн. *asca*, нвн. *Asche* «тс.», лат. *āgēge* «бути сухим», *āridus* «сухий», вірм. *azazem* «сушу»; існує думка (Brückner 388) про германське походження слов'янських слів. — Фасмер—Трубачев III 125; Machek ESJC 192; Mikl. EW 229; Trautmann 22; Frisk I 25—26; Chantraine I 25; Boisacq 16; Walde—Hofm. I 65; Feist 72; Pokorny I 68—69. — Пор. **лózниця**.

озокеріт «гірський віск», *озокерітник*; — р. болг. *озокеріт*, бр. *азакеріт*, п. *ozokeryt*, ч. слц. *ozokerit*, схв. *озокєрїт*; — запозичення з німецької мови; н. *Ozokerit* «гірський віск» створено в 1833 р. Е. Ф. Глокером з основ гр. ὄζω «пахну» і *κηρός* «віск» за допомогою суфікса *-it*. — SIC² 593; ТСБМ I 201; Sł. wug. obcych 539; Holub—Lyer 351; РЧДБЕ 502; Klein 1108. — Див. ще **озón, церáта**.

озón, озонáтор, озонізація, озонувáти; — р. болг. *озón*, бр. *азón*, ч. слц. слн. *ozón*, вл. *осоп*, м. *озон*, схв. *òzõn*; — запозичення з французької мови; фр. *ozone* зводиться до нім. *Ozón*, створеного німецьким хіміком Х. Ф. Шонбайном у 1840 р. на основі гр. ὄζω «пахну», спорідненого з лат. *odor* «запах», лит. *uodžiũ, uosti* «пахнути», *uostyti* «обнюхувати», лтс. *uõžũ, uõst* «пахнути», *uõstīt* «обнюхувати», ч. ст. *jadati* «досліджувати, обстежувати». — SIC² 593; Черных I 593; Фасмер III 126; Цыганенко 311; Kopaliński 706; Holub—Lyer 351; РЧДБЕ 502; Klein 1108; Kluge—Mitzka 526; Dauzat 522; Frisk I 353—355; Pokorny 772—773.

[**озіум**] «ізіум, родзинки», [*о́зіум*] «вид фруктів, приправи» Ж; — давніший варіант запозиченої форми *ізіум*; походить безпосередньо від крим.-тат. *özüm* «виноград», спорідненого з тур. *üzüm* «тс.» і т. д. — Шипова 141. — Див. ще **ізіум**.

оїдіум «грибкова хвороба винограду, попелюха»; — р. *оїдий*, п. слц. *oidium*, болг. *оїдий*, *оїдиум*, схв. *оїдијум*, слн. *oidij*; — засвоєна новолатинська назва *oidium*, утворена від гр. *οἶον* «яйце» (за формою овальної клітини, яка служить для розмноження цього грибка), спорідненого з лат. *ovum*, псл. *aje «тс.», укр. *яйце́*. — СІС² 594; Sł. wug. *obcuch* 523; РЧДБЕ 502; Вујаклија 636; Klein 1078. — Див. ще **яйце́**.

ой (вигук для вираження різноманітних почуттів; емоційно-експресивна або підсилювальна частка), *ой-ой*, *ой-ой-ой*, [*оййойой*] (вигук здивування й болю) Ж, *ойкати*, *ойкнути*, *ойойкати*, *ойойкнути*, *ойкання*, *ойойкання*, *ойкіт*; — р. бр. болг. *ой*, п. ч. слц. *oj*, м. *oj*, схв. *jój*, слн. *jój*; — результат фонематичного оформлення інстинктивного вигуку, паралельний до *ай*, *о²*, *ох*. — Фасмер III 126; Преобр. I 641; Machek ESJC 404; Skok II 533—534; Bezljaj ESSJ II 231. — Пор. **о²**, **ох**.

[**ой-мі**] «ой, леле» Пі; — складне утворення з вигуку *ой* і енклітичної форми займенника *мі* «мені»; пор. псл. *увы мынѣ*, що є калькою гр. *οἶμοι*, (*οἶ μοι*) «ой; ах; горе мені», утвореного з вигуку *οἶ* «ой» і займенника *μοῖ* «мені». — Див. ще **мі²**, **ой**.

ойрót «представник тюркської народності у верхній частині Алтаю»; — р. *ойрót*, заст. *ойрát*, бр. *айрót*, ч. *ojroti* (мн.); — запозичення з монгольської мови; монг. *ojrad*, мн. від *ojran* «ойрот», споріднене з тюрк. *oγuz* «огуз», булг. *оуџр*. — Фасмер III 127. — Пор. **огуз**.

[**ойте-ле-ойте**] «будьте ласкаві» ВеЛ; — неясне.

[**ока́дкуватий**] «кремезний, кряжистий», [*ока́дкуватий*] «тс.»; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми *ока́дкуватий* «тс.», зближеної з основою іменника *ка́дка*. — Див. ще **ока́дкуватий**. — Пор. **ка́дка**.

ока́зія «дивний випадок, незвичайна подія, нагода; (заст.) випадковий

транспорт; [зібрання гостей з будь-якого приводу; гулянка Па, (Ме)]»; — р. *ока́зія*, бр. *ака́зія*; — запозичення з польської мови; п. *okazja*, як і ч. *okaze*, слц. *okázia*, болг. *окази́он*, схв. *ока́зија*, *окази́он*, слн. *okazija*, походить від лат. *occāsiō* «можливість», пов'язаного з *occido* «падаю», утвореним з префікса *ob-* (>*oc-*), спорідненого з псл. *o*, *ob*, укр. *о*, *об*, і дієслова *sado* «падаю». — СІС² 594; Richhardt 84; Черных I 593; Фасмер III 127; Hüttl-Worth 16; Sł. wug. *obcuch* 523; Holub—Lyer 343. — Див. ще **декада́нс**, **о¹**. — Пор. **інциде́нт**, **ка́зус**, **каска́д**, **рециди́в**, **шанс**.

[**ока́п**] «стічна труба на даху, карниз над вікном Ж; спад води з даху О», [*ока́па*] «частина даху, що виступає за стіни (для стоку води)» Лекс-Пол; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *окар* «тс.», як і ч. *окар* «найнижча частина стріхи, з якої капає вода», є префіксальним похідним від *кара́с* «капати», спорідненого з укр. *капати*. — SW III 729; Brückner 217. — Див. ще **ка́пати**, **о¹**.

[**ока́р**] «щось величезне» Ж, [*ока́ра* Ж, *огва́ра*, *охва́ра*] «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *окага* «високий віз; все велике й незграбне», можливо, походить від нім. *Nochkagge*, утвореного з прикметника *hoch* «високий», спорідненого з дангл. *hēah*, гот. *hauhs* «тс.», тох. *A kos* «високо», *B kauc* «тс.», лит. *kaukarà*, *kaūkaras* «гора», псл. *kuča* (<**koukja*), укр. *ку́ча*, та іменника *Kagge* «тачка, візок», що походить від лат. *sagrus* «тс.» (SW III 729—730); варіанти [*огва́ра*, *охва́ра*] могли виникнути з німецької форми без польського посередництва; п. *окага* разом з ч. *кага* виводилось також (Matzenauer 264, 399) безпосередньо від лат. *sagrus* «віз» або нім. *Kagge*, *Kaggen* «тс.». — Kluge—Mitzka 312, 354. — Див. ще **каре́та**, **ку́ча¹**.

[**ока́ра**] «дегенерат О; докір Ж», [*ока́рити*] «дуже ляяти, ганьбити» МСБГ, [*окаря́тися*] «переживати, жу-

ритися» О; — очевидно, похідні утворення від *ка́ра* (*кара́ти*) (див.).

океа́н, [оки́ян], *океані́чний*, *приокеа́нський*; — р. болг. м. *океа́н*, бр. *акі́ян*, др. *окианъ*, п. вл. нл. *осеап*, ч. слц. слн. *осеап*, схв. *океа́н*, *оцеа́н*; — запозичення з грецької мови; гр. *ὠκεανός* «море, океан» певної етимології не має. — СІС² 594; Німчук 126; Черных I 594; Фасмер III 128; Преобр. I 642; Frisk II 1145.

[окео́н] «підзорна труба, телескоп» Ж, [оке́н] «тс.» Шух, [оке́ни] «телескоп» Ко, [оки́яна] «бінокль» МСБГ, [отя́н(а)] «тс.» Ж; — запозичення з румунської мови; рум. *osceap* «тс.» утворено за допомогою суфікса *-ap* від іменника *óchi* «око», що зводиться до лат. *oculus*, спорідненого з псл. *око*, укр. *око*. — DLRM 557—558. — Див. ще **око**¹.

[оки́дь] «легкий весняний сніг після того, як зимовий уже розтав; (у Карпатах) сніг, іній, лід на гілках дерев; весняний заморозок ЛексПол», [оки́д] «сніг на деревах» О, [оки́ть] «сніг (іній) на гілках» ВеНЗн, [оки́сть] «легкий сніг на деревах» Ник, [оки́ть] «весняний сніг» ЛексПол; — р. [оки́дь] «іній, паморозь», п. *okiść* «обледенілий сніг на деревах; бурульки», схв. *кити́на* «лапаний сніг на гілках дерев», *оки́тити* «прикрасити»; — очевидно, похідне від псл. *okutiti* «прикрасити китицями», укр. [оки́тити] «тс.», утвореного з префікса *о-* й основи іменника *kyta* «китиця»; форма [оки́дь] зазнала впливу з боку дієслова *ки́дати*. — О II 17; Толстой ЛексПол 13; Фасмер II 240. — Див. ще **кіта**, **о**¹.

оки́в — див. **око**².

[оки́л] «загорожа, де перебувають вівці перед доїнням Доп. УжДУ IV; кругла огорожа з кілків», [оки́в] «загорожа для худоби», [око́л] «тс.» Мо, Пр. X діал. н., [око́лице] «місце, де була загорожа для овець» ОЛА 1965; — загальноприйнятої етимології не має; очевидно, як і п. заст. *око́л* «огорожена частина вигону або подвір'я для худоби; загорожа», ч. заст. *okol* «ого-

рожа, загін», слц. [úkol] «хлів для телят; повітка», схв. *о́кол* (*о́кол*) «загін для худоби», слн. *okol* «тс.; [місце, де доять корів і овець]», *okol* «огорожене пасовисько», стсл. **о́колъ** «круг», походить від псл. *okolъ* «кругла загорожа, круг», пов'язаного з *kolo* «колесо, круг»; менш переконлива думка (Мо 54; Vrabie Romaposlavica 14, 165) про походження українських форм від рум. *osól* «загін для худоби», яке зводиться до стсл. **о́колъ** «круг», схв. *о́кол* «загін для худоби» (СДЕЛМ 289; DLRM 557), що відповідають укр. *оки́л*, хоча на мовному пограниччі запозичення (у формі *око́л*) було можливе при збереженні успадкованої форми (*оки́л*) на інших територіях. — Дзєндзелєвський ОЛА 1965, 126; Заворотна Тези доп. УжДУ 1966, 15; Клепикова 207. — Див. ще **ко́ло**¹, **о**¹.

оки́п, *оки́пний* — див. **копа́ти**¹.

[оки́с] «дрізд чорний, кіс, *Turdus merula* L.» ВеНЗн, [око́с] (вид птаха) Ж; — результат видозміни форми *кіс* «тс.» (див.).

[оки́ст] (бот.) «шавлія ефіопська, ведмеже вухо, *Salvia aethiopis* L.» Мак; — очевидно, пов'язане з *кість* (*кістка*); мотивація назви неясна.

[оки́т] «достаток, багатство» Ж, [оки́тний] «багатий» Ж; — результат семантичної видозміни слова *оки́т* «роди в овець, кіз, котячих та деяких інших тварин; одноразовий приплід тварини чи групи тварин», похідного від *коти́тися* «народжувати малят» (див.).

ока́д «заробітна плата»; — бр. *акла́д*; — запозичення з російської мови; р. *ока́д* «тс.», очевидно, виникло в результаті видозміни давнішого значення слова *ока́д* «обкладання податком, оподаткування», утвореного від дієслова *о(б)клада́ть* «обкладати». — Див. ще **кла́сти**, **о**¹.

[ока́дкுவатий] «кремезний»; — р. *ока́дистый* «тс.» (про бороду) широкий; — не зовсім ясне; можливо, виникло з давнішого *укла́дистий* «місткий, просторий» (в який можна багато

укласти); р. *окладистый* пов'язувалося (Даль II 588) з *оклад* (лиця) «обрис». — Пор. **ока́дкуватий**.

[**окладник**] (бот.) «глуха кропива крапчаста, *Lamium maculatum* L. Мак; буркун, *Melilotus officinalis* L.; *Melilotus coeruleus* Desg. Мак; вероніка лікарська, *Veronica officinalis* L. Мак; чина лісова, *Lathyrus silvestris* L. Мак», [*укладник*] «чина лісова; вероніка зубчаста, *Veronica dentata* Schm. Ж», [*клад*] «вероніка, *Veronica officinalis* L.; *Veronica chamaedrys* L. Мак»; — п. [okładzin] (назва рослини); — очевидно, пов'язане з [*оклад*] «компрес», похідним від *класти*; назва може пояснюватися лікувальними властивостями рослин, які використовуються в народній медицині у вигляді напарів, настоїв переважно від шкірних хвороб. — Анненков 184, 212—213; Нейштадт 343, 471. — Див. ще **класти**.

оклецьок, *оклецькуватий* — див. **клець**.

оклігати «видужати»; — не зовсім ясне; очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми **одлигати* «полегшати» (про хворобу, пор. [*відліг(ну)ти*] «полегшати на душі»), пов'язаної з *одліга*, *відліга*; менш імовірно походження від дієслова [*клігати*] «ледве йти» (про млин і под.), яке саме може бути результатом вторинного розкладу слова *оклігати* з видозміною значення. — Див. ще **відліга**.

оклі́й, *оклі́я*, *оклі́йка* — див. **уклі́й**.

о́ко¹ «орган зору; [петля; отвір (спец.); бездонна глибина Ж; номер у лото Ж; отвір у дуплянці для вильоту бджіл Л]», *віченьки*, *вічі*, [*вічж́ан*] (назва барана) Доп. УжДУ IV, [*вічка́ня*] (назва вівці) тж, *вічко*, [*ока́йка*] «біла вівця з чорними плямами навколо очей», [*оканя*] (ент.) «метелик-аргус, *Surgaea argus* Ж, *окань* «той, хто має великі очі», [*вокур*] «тс.» Я, [*оча́*] «оченя», *очата*, *оченята*, *оченьки*, *очіська*, *очіці*, *очіща*, [*очканя*] (назва вівці) Доп. УжДУ IV, [*очка́р*] (зо-

ол.) «окулярник» Куз, [*очки́*] «окуляри» Ж, *о́чко* (зменш.), *око́* «одиниця рахунку в спортивних змаганнях та іграх; картярська гра», [*око́ве*] «податок на вулик» СУМ, Ж, [*о́чна*] «очна ставка» Ж, *очні́к* «окуліст», *очні́ця* «очна ямка; [окуляр Ж]», [*очня́к*] (ент.) «гіпархія (вид метелика), *Hipparchia* Ж, [*ока́истий*] «з білими плямами навколо очей», *ока́стий*, *ока́тий*, [*окова́тий*] «окоподібний» Ж, [*окува́тий* Куз, *оча́стий* Ж] «тс.», *ока́стий*, [*око́ваний*] «з нанесеними вічками (гральний камінець)» Ж, [*око́ва́тий*] «сітчастий» Ж, *око́вий* СУМ, Г, *о́чний*, [*о́чний*] «очний», *окува́ти* (сад.) «окулірувати», *віч-на-віч*, [*бе́звіч*] «наосліп» Ж, [*безо́чество*] «сліпота» Я, [*вза́оці*] «позаочі» Ж, [*вочу́*] «в оці» Я, [*в-за-о́чи*] «позаочі» Ж, [*зві́читися*] «сказати в очі» Ж, [*зо́чити*] «побачити», *зао́чний*, [*зао́чти*] (у виразі з *о́чі* «не зводити очей»), *за́оці* СУМ, Ж, [*за́віч*, *за́воц* Я] «заочно», [*нао́чники*] «окуляри» Ж, [*нао́чніки*] «кусочки шкіри, пришиті до оброті, щоб кінь не бачив, що робиться збоку» Л, *нао́чний*, *нао́чність*, [*нао́чувати*] «робити наочним» Ж, [*нао́чне*] «очевидно, явно; на власні очі», *нао́чно*, [*на́віч*] «перед очима», [*на́вічом*] «назирці» Ж, *нао́чний*, [*позаві́чний*] «заочний», *поза́о́чний*, *поза́оці*, [*пра́оці*] «очиська» Нед, [*при́о́чко*] (зоол.) «о́чко» Нед, *увіч*, *унао́чнити*; — р. м. *о́ко*, бр. *во́ка*, др. *око*, п. ч. слц. *око*, вл. нл. *woko*, нл. *hoko*, болг. *око́*, схв. *о́ко*, слн. *око́*, стсл. *око*; — псл. *око*; — споріднене з лит. *akis* «о́ко», лтс. *acs*, прус. *askis*, дінд. *akši* «тс.», ав. *aši* «о́чі», тох. А *ak* «о́ко»; В *ek* «тс.», вірм. *akp* «о́ко; отвір, дірка», гр. *ὄμιος* «о́ко», лат. *oculus*, гот. *augō*, дісл. *auga*, нвн. *Auge*, англ. *eye* «тс.», далі, очевидно, з гр. *ὄβδομαι* «бачу, дивлюся», *ὄπῃ* «отвір, дірка», *ὄψομαι* «побачу», *ὄπτός* «видний, видимий», *ὄψ* (род. в. *ὄπος*) «погляд; очі; обличчя»; іє. **ok^u* «бачити; око». — Черных I 594; Rudn. II 876; Фасмер III 128—129; Преобр. I 642—643; Вгүскпер 377; Mashek ESJC 411;

Schuster-Šewc 1645; Младенов 377; Skok II 550—551; Bezlaj ESSJ II 245—246; Критенко Вступ 507, 542; Бернштейн Очерк 1974, 153—155; Trautmann 4; Walde—Hofm. II 202; Frisk II 387—388, 407, 436; Гамкрелидзе—Иванов 786; Pokorny 775—777.

о́ко² (заст., міра ваги, об'єму), [о́ків] (міра ваги) ЕЗб 21; — р. о́ко, бр. о́ка «тс.», п. око (міра ваги в Туреччині), схв. о́ка (міра ваги й об'єму); — запозичення з турецької мови; тур. окка «міра ваги» походить від ар. укїја, джерелом якого є гр. οὐκία, що зводиться до лат. унція «міра ваги, унція». — Дзензелівський НЗ УжДУ 14, 100—101; Винник 138; Фасмер III 129; Преобр. II 643; Skok II 550; Lokotsch 127—128. — Див. ще **у́нція**.

[о́ко³] «один» (після назв десятків при лічбі: *двадцять з оком* тощо); — п. око «тс.»; — очевидно, пов'язане з о́ко «орган зору», *очко́*. — Див. ще **о́ко¹**.

окові́рний «гарний, приємний на вигляд, слух; [акуратно зроблений]», *неокові́рний* «грубо зроблений; вайлуватий, незграбний», [*неокове́рний*] «неповороткий, незграбний», [*некові́рний*] «некрасивий» Чаб; — очевидно, пов'язане з [ковиря́ти] «колупати»; пор. р. [окові́рний] «обколупаний», [окові́р] «обколупування», [окові́рка] «тс.», пов'язані з [оковиря́ть] «обколупати», *ковиря́ть* «колупати». — Див. ще **ковиря́ти**.

окови́та «міцна горілка високого гатунку», *окови́тка* «тс.», ст. *аквавіта*, *оковита* (XVII ст.); — р. [окови́тка, акаві́тая], бр. *акаві́та*, *акаві́тка*, п. *okowita*, *okowitka*, ч. *akvavit*, слц. *okovitka*, слн. *akvavita*; — запозичено із середньолатинської мови, можливо, через посередництво польської; слат. *aqua vitae* «горілка», букв. «вода життя» складається з лат. *aqua* «вода» і *vita* (род. в. *vitae*) «життя». — Москаленко УІЛ 48; Онышкевич Исслед. п. яз. 245; Тимч. I 13; Richhardt 84; Фасмер I 65; ЭСБМ I, 98—99; Brücker 377; Matzenauer 264; Korpaliński

689; Holub—Lyer 73; Sadp.—Aitz. VWb. I 14. — Див. ще **акваре́ль**, **Віта́лій**.

око́л — див. **окі́л**.

око́лиш «околиця (частина головного убору)»; — бр. *акобльша́к* «тс.»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *око́льш* утворене від [око́л] «тс.»; коло, зовнішній край, крайка», пов'язаного з о́коло «навколо, кругом». — Черных I 595. — Див. ще **о́коло**.

око́літ, *око́ло́т*, *око́ло́тина*, *око́лотувати* — див. **ко́лотіти**.

[о́коло] «зовнішня поверхня будівлі; зовнішність; навколишня місцевість», *о́кіл* «околиця; оточення, товариство; округ; [постава, зовнішність; огорожа СУМ; обора Ж; передмістя Ж]», [*око́льність*] «обставина» Ж, [*око́льність*] «коло, півколо; околиця» Ж, [*о́кол*] «зовнішній вигляд» Ж, [*око́ле́ція*] «сусідні частини села, околиця», *око́лиця* «віддалена від центру частина населеного пункту; округа; країна; частина головного убору у вигляді обідка; [горизонт Ж; оточення, обрамлення ЛексПол]», *око́личка* «частина головного убору», [*око́личник*] «у циркулі і под. той кінець, яким проводиться коло», [*око́ліч*] «об'їзд» О, *око́лія* «околиця, округа», [*око́ля*] «тс.» Ж, [*око́лка*] «велика скибка на всю ширину хлібини» ЛексПол, [*оку́лка*, *око́лушка*] «тс.» ЛексПол, [*око́льниця*] «затула» Ж, [*око́льон*] «край, обшивка, облямівка, околиця» Ж, *око́льний*, [*око́лістий*] «просторий» Ж, [*око́лічний*] «навколишній, зовнішній» Ж, [*око́лічний*] «навколишній, суміжний, сусідній; зовнішній»; [*око́лішний*] «тс.», [*око́ло*] «навколо» Ж, [*о́коло*] «всюди» Ж, [*о́колом*] «навкруги», [*о́коло*] «збоку» Чаб, *нао́кіл*, *нао́коло*, *наоко́льний*, *надоко́ла*, *надо́коло*; — р. о́коло «біля», бр. *вако́л* «навколо, коло», *во́кал*, *наўко́л* «тс.», др: *около* «навколо», *око́ль* «коло», п. око́о «біля», ч. слц. *około*, вл. нл. *wokoło*, нл. *hokoło* «тс.», болг. *о́кол* «навкруги», *о́коло* «навкруги, біля», м. *околу* «навкруги; прибли-

зно», схв. *òколо* «навкруги», слн. *okóli* «тс.», стсл. *около*; — псл. *o kolo* «навколо», букв. «кругом кола, вздовж кола». — Мельничук СМ III 134; Фасмер III 129; Черных I 595; Преобр. I 643—644; ЭСБМ 2, 28; Brückner 377; Schuster-Sewc 1645; Bern. I 548. — Див. ще *кóло*¹, *о*¹. — Пор. *навкóло*.

око́лодок «у царській Росії район міста, підвідомчий поліцейському наглядачеві; (заст.) медичний пункт при військовій частині», [*околодочник*] «житель ближньої округи» Пі, *околодочний*, [*околотця*] «навколишня місцевість», [*околоток*] «тс.» Ж; — р. *около́док* «поліцейська дільниця», *околоток* «тс.; навколишня місцевість; околиця; округа», бр. *акало́дак* «околодок»; — загальноприйнятої етимології не має; здебільшого давнішою вважається форма *околоток*, пов'язана з *колоти́ти* «бити, калатати»; у такому разі первісним могло бути значення «дільниця, яку охороняє (обходить) сторож з калаталом»; виводиться також (Bern. I 548) від *кóло* «коло» як р. [*межу́ток*] «проміжок», *промежу́ток* «тс.», від [*межу*] «між»; недостатньо обґрунтованим є пов'язання *околоток* (з первісним значенням «перегородка») з укр. [*колóт*] «обмолочений сніп соломи», п. *okłót* «сніп соломи; дошки, якими оббивається дерев'яна хатина», *okłót* «тс.», ч. *klát* «колода, чурбак», *klátek* «тс.», полаб. *klátaí* «колоди», прус. *kalte* «межовий стовп» (Matzner LF 8, 169; 11, 349; Torbjörnsson 1, 84); деякі автори (Преобр. I 644; Горяев 238) первісною вважають форму *око́лодок*, яку зіставляють з *коло́да* «пасіка», пояснюючи слово як «поселення навколо колоди бджіл». — Фасмер—Трубачев III 129—130; Трубачев ЭИРЯ III 49; Шанский ЭИРЯ III 69; Черных I 595.

околя́са «не прямо, в обхід; кругом, кружним шляхом», *околя́сом* «тс.», [*околёса*] «навколо, кругом», [*окуля́сом*] «в обхід, ухиляючись»; — пов'язане з *кóлесо*; пор. *обколесі́ти* «об'їхати

навколо, об'їздити», р. *околёсица* «нісенітниці, дурниці». — Фасмер III 129. — Див. ще *кóло*¹.

око́ман, *око́мон*, *око́ном* — див. **еконóмія**.

[**око́монок**] «пістон, виступ у рушниці» Ж; — пов'язане з [*ко́минок*] «тс.». — Див. ще **ко́мин**.

око́п, *око́писько*, *око́пище*, *око́пник* — див. **копа́ти**.

[**окопник**] (бот.) «живокіст лікарський, *Symphytum officinale* L.; живокіст кримський, *Symphytum tauricum* Willd.» Мак; — р. *око́пник* «живокіст»; — похідне утворення від *копа́ти*, *око́п*; назва зумовлена тим, що живокіст росте переважно на вогких, розораних ґрунтах, біля ярів, канав (Нейштадт 453). — Див. ще **копа́ти**¹, *о*¹.

око́рок «окіст; [верхня частина мітли Ж]»; — р. *о́корок* «окіст», бр. [*ако́рак*], п. [*око́гек*, *окогек*] «тс.», [*окогак*] «стерта мітла» (з укр.); — псл. **okogkъ*, пов'язане з **koġkъ* «нога», до якого зводяться болг. *крак* «нога», схв. *кра́к* «тс.», *кòра́к* «крок», *ко́рачити* «крокувати», слн. *krák* «стегно», *koġák* «крок»; — споріднене з лит. *kárgka* «частина ноги; голінка; окіст», можливо, з алб. *krahë* «плече». — Черных I 595; Фасмер III 130; Трубачев ZfSl 4, 83—84; ЭСБМ 1, 102; Skok II 177—178; Bezlaĵ ESSJ II 66—67; Bern. I 571—572; Trautmann 118. — Див. ще **крок**.

[**око́ротний**] «жорстокий, лютий, нестерпний» Ж; — результат видозміни форми [*окру́тний*] «тс.», помилково осмисленої як п. **okrótny* і зближеної з п. *krótki* «короткий». — Див. ще **окру́тний**.

око́роча́тися — див. **окроті́ти**.

[**око́ча**] — див. **ото́ча**.

окоші́тися «негативно позначитися на кому-небудь; скінчитися, припинитися»; — очевидно, результат семантичної видозміни форми *окоші́тися* «зробити зупинку, стати табором, отаборитися», похідної від *кіш* «козачий стан; табір» (див.).

[**окра**] (бот.) «гібіск їстівний, *Hibiscus esculentus* L.» Мак; — очевидно, запозичення з німецької мови; нім. *Okra*(pflanze) «тс.» походить від англ. *okra*, яке зводиться до західноафрик. *pkɔmɔn* «тс.». — Klein 1078.

окр́авка «виткана смужка по краях тканини; жіночий пояс із кольорової пряжі СУМ, Ж; [обрізок]», [окр́авина] «обрізок» Ж, [окр́авок] «тс. Ж; порвана смуга лика ЛексПол»; — бр. *акр́авак* «обрізок, клопоть», п. *okrawek*, *obkrawek* «тс.»; — пов'язане з *край*, *кря́яти* (див.).

[**ократі́тися**] «обгородитися (?)»; — очевидно, похідне утворення від [кря́ти] «грати». — Див. ще **кря́та**.

окре́мий, *окре́мишній*, [окре́мний] «окремий» Ж, [окре́м] «крім» ВеУг, *окре́мо*, *відокре́мити*, *зокре́ма́*; — похідні утворення від основи *крем-*, очевидно, здавна паралельної до *кром-* і збереженої також у ч. (мор.) [krema] «крім», слц. *krem*, *kreme*, [kremä, kremol], *okrem*, нл. [kremi, kremja] «тс.»; — псл. о *kremě* «по краю, зовні», паралельне до о *kromě* «тс.». — Shevelov Language 44/4, 861; Brüskner 269; Schuster-Sewc 679. — Див. ще **крім**, **крома́**. — Пор. (дещо інакше) **крем²**.

[**окри́да**] (зоол.) «сарана, *Acridium*» Ж, *акри́ди*, ст. *акри́ды*, *акры́ды* «коніки (комахи)» (XVII ст.); — р. *акри́ды* «вид сарани», бр. *акри́ды*, др. *акри́да*; цсл. **акри́да** «тс.»; — запозичення з грецької мови; гр. *ἀκρίς* (род. в. *ἀκρίδος*) «коник, сарана» етимологічно не зовсім ясне; пов'язується з *κρίζω* «кричати». — СІС² 34; Фасмер I 66; Frisk I 59.

[**окри́ж**] «навхрест» О, [на́вкриж О, на́окриж Ж, О] «тс.»; — похідне утворення від *криж* «хрест», що виникло, очевидно, під впливом слів *окру́г* «навколо», *навкру́г*, *наокру́г* «тс.». — Див. ще **криж**, **на¹**, **нав-**, **о¹**.

[**окри́ль**] (зоол.) «стромб, крилоподібний равлик, *Strombus*» Ж; — похідне утворення від *крило́*; можливо, час-

това калька нім. *Flügel* «крило» та *Schnecke* «равлик»; назва зумовлена крилоподібною формою панцира цього равлика. — *Urania Tierg.* I 371—372. — Див. ще **крило́¹**, **о¹**.

[**окрислова́тий**] «товстий, огрядний» Ж; — очевидно, семантично видозмінене утворення від [крислова́тий] «крислатий, розложистий». — Див. ще **кря́си**.

окри́ш — див. **кря́ха**.

[**окришо́к**] (у сполученні [ме́чик о.] (бот.) «косарик черепичасті, *Gladiolus imbricatus* L.») Ж; — очевидно, пов'язане з [кря́ша] «покрівля, дах»; назва зумовлена формою квітів цієї рослини (Нейштадт 169); пор. видову назву *черепичасті*, лат. *imbricatus*, букв. «черепичастий». — Див. ще **кря́ти**.

окри́п¹ «кипляча або дуже гаряча вода, кип'яток», [укри́п]; — р. [окро́п], бр. [укро́п, укрэ́п], п. *ukrop* «тс.», ч. *ukrop* «рідка юшка з часником», слц. *ukrop* «юшка з овечого сиру», вл. *krup* «окріп», нл. *lukšor* «тс.», болг. *окроп* «підігрите вино (на весіллі)», схв. [крьоп] «окріп», слн. *kròp*, стсл. **оукропъ** «тс.»; — псл. **okropъ*, **ukropъ*, **kròpъ*, пов'язане, очевидно, з *kròpiti* «кропити»; деякі дослідники (Machek ESJC 668; Slavia 16, 187; ZfSlPh 17, 260—265; Agrell BSl. Lautst. 5—6) зіставляють з дінд. *šrapáyati* «варить, смажить». — Булаховський Вибр. пр. II 243; Фасмер III 130—131; Brüskner 270; Schuster-Sewc 680; Skok II 209; Bezljaj ESSJ II 99; Bern. I 623. — Див. ще **кropyти**.

окри́п², *окро́п*, *окропе́ць* — див. **кря́п**.

[**окри́яти**] «одужати; поздоровшати», [откри́яти] «тс.» Ж; — р. [окри́ять], бр. [акры́яць], схв. *окърјати* «тс.»; — пов'язане з [кря́яти] «ставати здоровим, міцним». — ЕСБМ I, 103; Супрун Веснік БДУ 1969/2, 70. — Див. ще **кря́яти**.

окрѡв, *окрѡва*, *окрове́ць* — див. **кря́ти**.

[**окротіти**] «обмежити; заспокоїти» Ж, [**окороча́тися**] «утихомирюватися, угамовуватися» Ж, [**укротіти**] «угамувати, заспокоїти; приборкати, приручити; смирити» Ж; — р. [**кротіть**] «убивати палкою пійманих тюленів», [**окротіть**] (про морський приплив) «зупинитися, досягнути вершини і відстоятися», **укротіть** «заспокоїти, приборкати, угамувати», др. **кротити** «заспокоювати», п. **krócić** «гамувати», **ukrócić** «заспокоїти, погамувати», **okrócić**, **okrócić** «тс.», ч. **krotiti** «заспокоювати, гамувати», слц. **krotit'** «тс.», нл. **krośić** «каструвати», **skrośić** «приборкати», болг. **кротя́** «заспокоюю, угамовую», **кроту́вам** «сиджу тихо, смирно», м. **кроти** «приборкує, вгамовує», схв. **кротити** «заспокоювати, гамувати», слн. **krotiti** «тс.», стсл. **кротити** «приборкувати, гамувати»; — псл. **krotiti** «приборкувати, гамувати, заспокоювати, приручати», пов'язане з **krot-ъкъ** «лагідний», до якого зводиться укр. **кроткий**. — Фасмер II 383; Sławski III 150—151. — Див. ще **кроткий**.

окроща «холодна страва з квасу, овочів та м'яса»; — запозичення з російської мови; р. **окроща** «тс.» пов'язане з **кросіть** «кришити», якому відповідає укр. **кришити**. — Див. ще **криха, о¹**.

окруже́нець «оточенець»; — запозичення з російської мови; р. **окруже́нец** «тс.» походить від **окруже́ние** «оточення», пов'язаного з **круг** «круг; коло», якому відповідає укр. **круг** (див.).

окружко́ві (бот.) «зонтичні, Umbelliferae», [**окруже́чок**] (бот.) «маленький зонтик» Ж, **окружок** (бот.) «зонтик» Вісюліна—Клоков, Ж; — похідне утворення від **круг**; термін утворено на позначення родини рослин, що мають кругле за формою суцвіття типу зонтика. — Див. ще **круг, о¹**.

[**окру́жчик**] «окраєць хліба» Лекс-Пол, [**окру́шка**] «відрізана через всю хлібину велика скибка хліба» Мо; —

р. [**окру́жень**] «кругла, на всю хлібину, скибка», слц. **okružok** «шматочок (хліба)»; — похідне утворення від **круг** (див.).

[**окру́т**] «корабель» Бі, ст. [**окренѣт**] «великий човен, корабель» Пі (XVIII ст.), **окрутъ**; — р. [**окрут**] «вид судна», бр. ст. **окрутъ**, **окренѣтъ** «тс.» (XVII ст.); — запозичення з польської мови; п. **okręć** «корабель», схв. **òkrut** «(плетена) посудина», пов'язане з **kręcić** «крутити», якому відповідає укр. **крутіти**; пояснюється як «те, чим крутять, керують» (Brückner 377—378). — Фасмер III 131; Bern. I 627. — Див. ще **крутіти**.

[**окру́та**] «личина (маска)» Бі, [**окруча́ння**] «маскарад, переодягання, перевтілення» Бі, [**окру́щини**] «бенкет на кошти того, хто вперше з'явився у новому одязі» Ж; — р. [**окру́та**] «одяг; жіночий святковий одяг», [**окрутіть**] «обвити, обмотати; (заст.) одягти», [**окрутіться**] «одягнутися; переодягнутися; замаскуватися», п. **okręcić się** «загорнутися, закутатися»; — похідне утворення від **крутіти** (див.).

[**окру́тний**] «величезний Ж; жорстокий, лютий Ж; страшний, жахливий Бі, [**окрутéнный**] «величезний; жорстокий, лютий» Ж, [**окру́тник**] «мучитель, тиран» Бі, ст. **окрутный** «жорстокий, лютий» (1542); — очевидно, запозичення з польської мови; п. **okrutny** «жорстокий, лютий», як і ч. **ukrutný** «жорстокий, немилосердний», слн. **okruten** «тс.», пов'язане з **kruty** «суворий, раптовий», якому відповідає укр. **крутий**. — Brückner 273; Machek ESJC 668. — Див. ще **крутий**. — Пор. **окротний**.

окру́х, кру́ха, кру́ше, кру́шина, кру́шка — див. **крушити¹**.

[**окру́ша**] (бот.) «крушина, Frangula Mill.» О; — пов'язане з [**круха́**] «тс.» (див.).

окру́щини — див. **окру́та**.

оксаміт¹ «тканина з густим коротким ворсом з натурального шовку або штучного волокна», [**аксаміт** Г, Бі,

оксаміт Пі] «тс.», *оксамітка* «стрічка з оксамиту», [аксамітка, оксамітка Пі] «тс.», *оксамітний*, [аксамітний, оксамітний Пі], *оксамітовий*, [аксамітовий Г, Бі, оксамітовий Пі], *оксамітитися* «густо розростатися, нагадуючи оксамит (про траву)»; — р. *аксаміт*, *оксаміт*, бр. *аксаміт*, др. *оксамитъ*; — запозичення з грецької мови; гр. ἔξιμιτος «оксамит», букв. «з шести ниток» складається з основ ἕξ «шість» і міτος «нитка основи, тканина», походження якого неясне. — Коваль 137; Фасмер I 66; Фасмер ГСЭ III 27; ЭСБМ I, 103; Sadn.—Aitz. VWb. I 15; Frisk I 527.

оксаміт² (бот.) «орлики, Aquilegia L.; [чорнобривці розлогі, Tagetes patulus L. Мак]», [оксаміт коштовий] «вид рутвиці, Thalictrum strictum Led.», [оксамет] «орлики звичайні, Aquilegia vulgaris L. Пі; чорнобривці розлогі» Мак, [оксамитець чорнобривець] «чорнобривці розлогі» Мак, [оксамитець купчак] «чорнобривці прямі, Tagetes erectus L.» Мак, [аксамент] «орлики звичайні» Мак, [аксамітка] «чорнобривці прямі» Мак; — р. *оксаміт* «орлики звичайні», бр. *аксамітка* «чорнобривці», *аксаміткі*, п. aksamitek, ч. [aksamitník, sametka], слц. aksamietnica «тс.»; — результат семантичної видозміни назви тканини *оксаміт*; пор. р. *бархатець* «чорнобривець», *бархатцы* «чорнобривці» (*бархат* «оксамит»), н. Samtblume (Samt «оксамит»), фр. passe-velours (velours «оксамит») «тс.»; — назва зумовлена, очевидно, кольором квітів рослин, що мають матовий, ніби оксамитовий, блиск. — Анненков 42, 347; Machek Jm. rostl. 244. — Див. ще **оксаміт**¹.

Оксана (жіноче ім'я), [Аксана, Ксана]; — р. *Оксана* (з укр.), бр. *Аксана*, др. *Оксинья*, цсл. **Ўжнія**; — давній варіант імені *Ксенія* (ст. *Ксенія*, 1627), запозиченого з грецької мови. — Вл. імена 148; Rudn. II 877; Shevelov Hist. rponol. 148, 453; Беринда 225; Петровский 168. — Див. ще **Ксеня**.

окселентувати «вторувати (у співі); [відзначатися, відрізнятись в чомусь Бі]», ст. *акселента* «вторуючи» (XVIII ст.); — очевидно, видозмінене запозичення з латинської мови; лат. ex-cello «виділяюся, висуваюся, відрізняюся» (excellens, -ntis «відмінний, надзвичайний») утворене за допомогою префікса ex- (означає відокремлення, рух догори) від -cello «піднімаюся» (вживаного тільки в поєднанні з префіксами), спорідненого з лит. kėlti «піднімати», псл. čelo, укр. *чолó*. — Walde—Hofm. I 197; Ernout—Meillet I 111; Klein 555. — Див. ще **екс-**, **чолó**. — Пор. **колóна**.

Оксен, *Оксент*, *Оксант* — див. **Авксентій**.

оксід «сполука хімічного елемента з киснем; окисел», *оксидация*, *оксидування*, *оксидувати*; — р. болг. *оксід*, бр. *аксід*, п. oksydować «оксидувати», ч. слц. oxid, вл. oksyd, м. *оксид*, схв. òксїд, слн. oksíd; — запозичення з французької мови; фр. oxyde «оксид» утворено Ж. де Морво (1787) від основи гр. ὀξύς «гострий; різкий; кислий», пов'язаного з ὀκρίς «крутий, стрімкий; гострий», спорідненим з лат. ācer «гострий, гіркий», acidus «кислий», acus «голка», псл. ostrъ, укр. *гострий*. — СІС² 594; ССРЛЯ 8, 827; Kopaliński 689; Holub—Lyer 351; РЧДБЕ 428; Вуяклија 637; Dauzat 522; Klein 18, 1107. — Див. ще **гострий**. — Пор. **оксіморон**.

оксіморон «стилістичний засіб, що полягає у поєднанні протилежних за змістом понять», *оксіморон* «тс.»; — р. *оксіморон*, бр. *аксімаран*, п. oksymoron, ч. охуморон, слц. охумогон, болг. *оксіморон*, схв. *оксіморон*, слн. oksimóron; — запозичення з грецької мови; гр. ὀξύμωρον «тс.», букв. «дотепно-безглузде», утворене з основ прикметників ὀξύς «гострий» і μωρός «безглуздий, дурний». — СІС² 595; Kopaliński 689; Holub—Lyer 351; РЧДБЕ 428; Вуяклија 638; Klein 1107. — Див. ще **бре**, **гострий**. — Пор. **оксід**.

окта́ва «(муз.) восьмий тон діатонічної гами; звуковий інтервал з восьми тонів; (літ.) восьмирядкова строфа»; — р. болг. м. схв. *окта́ва*, бр. *акта́ва*, п. вл. *oktawa*, ч. слц. слн. *oktáva*; — запозичення з латинської мови; лат. *octāva* «восьма (частина)» є формою жін. р. до *octāvus* «восьмий», пов'язаного з *octō* «вісім», спорідненим з гр. *ὀκτώ*, дінд. *aṣṭá, aṣṭau*, гот. *ahtau* «тс.», псл. *osmь*, укр. *вісім*. — СІС² 595; ССРЛЯ 8, 828; Kopaliński 689; Holub—Lyer 344; РЧДБЕ 428; Вуяклија 638; Walde—Hofm. I 199—200. — Див. ще **вісім**. — Пор. **октаедр**, **октёт**.

октаедр «восьмигранник»; — р. *октаэдр*, бр. *актаэдр*, п. ч. *oktaedr*, слц. слн. *oktaeđer*, вл. *oktaeder*, болг. *октаедър*, схв. *òктае́дар*; — запозичення з грецької мови; гр. *ὀκταέδρον* «тс.» утворено з основ слів *ὀκτώ* «вісім» і *ἔδρα* «сидіння; основа», пов'язаного з гр. *ἕζομαι* «сиджу, сідаю». — СІС² 596; ССРЛЯ 8, 828; Kopaliński 689; Holub—Lyer 344; РЧДБЕ 429; Вуяклија 638; Frisk I 443, 446. — Див. ще **вісім**, **кафедра**, **сидіти**. — Пор. **окта́ва**, **октёт**.

октёт (муз.) «твір для восьми голосів або інструментів; ансамбль з восьми виконавців»; — р. болг. *октёт*, бр. *актёт*, п. вл. *oktet*, ч. слц. *oktet*, *okteto*, схв. *òктёт*, слн. *oktét*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Oktett*, англ. *octet(te)*, іт. *ottetto* «тс.» утворено від лат. *octō* (іт. *otto*) «вісім» за аналогією до нім. *Duett* (англ. *duet*, іт. *duetto*) «дуєт». — СІС² 596; Kopaliński 689; Holub—Lyer 344; Gr. Fwb. 528; Klein 1073. — Див. ще **окта́ва**.

Октябрі́на (жіноче ім'я); — бр. *Акцябры́на*; — запозичення з російської мови; р. *Октябрі́на* утворено від *Октябрь* «Жовтень, Жовтнева революція 1917 року». — Вл. імена 149; Петровский 169. — Див. ще **октябрі́ст**.

октябрі́ст (іст.) «член або прибічник буржуазної партії «Союз 17-го Жовтня»; — бр. *акцябры́ст*, ч. слц.

okt'abrista, болг. *октябрі́ст*, схв. *окто́брист*, слн. *oktobrist*; — запозичення з російської мови; р. *октябрі́ст* «тс.» утворено від назви місяця *октябрь* «жовтень», яке через др. *октябрь* зводиться до сгр. *ὀκτώβρι(ο)ς* «тс.», джерелом якого є лат. *Octōber (mensis)* «тс.», букв. «восьмий (місяць)», похідне від *octō* «вісім». — Фасмер III 131; РЧДБЕ 429; Вуяклија 639; Walde—Hofm. I 199—200. — Див. ще **окта́ва**.

окулі́рувати «прищеплювати до однієї рослини бруньку іншої рослини; очкувати», *окулі́ровка*, *окулі́рува́льний*, *окуля́нт*, *окулі́рува́льний*; — р. *окулі́ровать*, бр. *акулі́раваць*, п. *okulizować*, вл. *okulować*, болг. *окулі́рам*, схв. *окулі́рати*, слн. *okuligrati*; — очевидно, запозичення з німецької мови; н. *okulieren* «тс.», *Okulation* «окуліровка», походить від лат. *oculus* «око, вічко». — СІС² 596; ССРЛЯ 8, 830; Kopaliński 689; РЧДБЕ 429; Вуяклија 639; Gr. Fwb. 528. — Див. ще **око́**, **окуля́р**. — Пор. **окулі́ст**.

окулі́ст «лікар, що лікує очні хвороби, офтальмолог»; — р. болг. *окулі́ст*, бр. *акулі́ст*, п. ч. слц. *okulista*, схв. *оку́лист(а)*, слн. *okulíst*; — запозичення з французької мови; фр. *oculiste* «окуліст» утворено від основи лат. *oculus* «око». — Черных I 596; Фасмер III 131; Kopaliński 689; Holub—Lyer 344; РЧДБЕ 429; Вуяклија 639; Klein 1074; Dauzat 509. — Див. ще **око́**, **окуля́р**. — Пор. **окулі́рувати**.

[**окульба́чити**] «обманути» Пі; — очевидно, результат зближення *окульба́чити* «осідлати; сісти верхи; (перен.) підпорядкувати когось своїй волі» з р. *околпа́чить* «обдурити», пов'язаним з *колпа́к* «ковпак». — Див. ще **ковпа́к**, **кульба́ка**.

окульти́зм «містичне вчення про можливість безпосередніх зносин із потойбічним світом», *окульти́вний*, *оку́льтний*; — р. *окульти́зм*, бр. *акульти́зм*, п. *okultyzm*, ч. *okultismus*, слц. *okultizmus*, вл. *okultizm*, болг.

окулті́зм, схв. *окулті́зам*, слн. *okultizem*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Okkultismus* «окультизм», фр. *occultisme*, англ. *occultism* «тс.» походять від лат. *occultus* «таємний, потайний, схований», пов'язаного з *occulo* «покриваю; ховаю, приховую», утвореним за допомогою префікса об- «до-, за-, на-» від *celo* «ховаю», спорідненого з дісл. *hœli* «сховище», двн. *hāla* «ховання, приховування», дірл. *selim* «ховаю, приховую», гот. *huljan* «закривати, кутати», дісл. *hulja* «тс.», нвн. *hehlen* «приховувати», *hüllen* «кутати». — СІС² 596; ССРЛЯ 8, 783; Kopaliński 690; РЧДБЕ 429; Вујаклија 639; Klein 1071; Walde—Hofm. I 196—197.

окуля́р «система лінз для збільшення й розглядання зображення»; — р. *окуля́р*, бр. *акуля́р*, п. вл. *okular*, ч. слц. слн. *okulár*; болг. *окула́р*, схв. *оку́ла̋р*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Okular* «окуляр», фр. *oculaire*, англ. *ocular* «тс.» походять від лат. *oculārius* «очний», утвореного від *oculus* «око», спорідненого з лит. *akis* «тс.», псл. *oko*, укр. *око*. — СІС² 596; Kopaliński 689; Holub—Lyer 344; РЧДБЕ 429; Вујаклија 639; Gr. Fwb. 528; Dauzat 509; Klein 1074. — Див. ще **око**¹. — Пор. **окулі́рувати**, **окулі́ст**.

окуля́ри «оптичний прилад з двох скелець»; — р. [*окуля́ры*], бр. *акуля́ры*, слц. *okuliare*, слн. *okulari*; — запозичення з польської мови; п. *okulary* походить від лат. *oculāris* «очний», утвореного від *oculus* «око». — Пі 167; Richhardt 85; ЭСБМ I, 104; Sł. wug. obsyeh 474. — Див. ще **окуля́р**.

[**окуля́рник**] (зоол.) «кобра, *Naja naja* (*N. tripudians*)» Ж; — п. *okularnik*, слц. *okuliarnik* «тс.»; — похідне утворення від *окуля́ри*; пор. інші назви цієї змії: *окуля́рна змія* УРЕ, *очкóва змія*, а також р. *очкóвая змея*, нім. *Brillenschlange* (*Brille* «окуляри», *Schlange* «змія»); назва зумовлена тим, що на спинній стороні розширеної частини тіла кобра має світлий малюнок

у вигляді перевернутих окулярів. — БСЭ 21, 496. — Див. ще **окуля́ри**.

[**окуні́ця**] «волоть очерету» Дз, Мо; — результат видозміни форми *куні́ця* «тс.»; пор. аналогічні утворення: [*оря́бина*] «горобина» і [*ря́бина*] «тс.», [*оря́бок*] «рябчик» і [*рябо́к*] «тс.» тощо. — Див. ще **кунá**¹.

оку́нь (іхт.) «*Percia fluviatilis* L.», [*око́нь*] «тс.», *окуне́ць*, *окуні́сько*, *оку́нчик*, *окуня́*, *окуне́ві*; — р. *оку́нь*, бр. *аку́нь*, [*воку́нь*], п. *оки́нь*, *око́нь*, ч. *окоуп*, слц. *окуп*, болг. *оку́н*, схв. *о́кӳн*, слн. *окуп*, [*окоп*]; — псл. *окупь*, очевидно, утворене від *око* «око»; назва зумовлена тим, що при вийманні окуневих з великої глибини в них випинаються очі від тиску газу в плазвальному міхурі; менш вірогідне припущення про походження від *ак- «гострий» і спорідненість з лит. *akstis* «колючка, рожен», *akiotas* «остюк», прус. *aketes* «борона», гр. *ὀξύς* «гострий» (*Mikkola Verühr.* 29); зіставляється також з фін. *ahven* «окунь», ест. *ahven*, *ahup*, комі-зир. *о́кыш*, комі-перм. *ёкыш*, *ёкуш*, *еки*, *юкыш* «тс.», у зв'язку з чим робиться припущення, що назва належала найдавнішому населенню Європи, від якого була успадкована слов'янами й фінами (Берг Сов. етнография 1984/2, 70). — Коваль 97; Фасмер—Трубачев III 132; Черных I 596; Преобр. I 645; ЭСБМ I, 104; Brückner 378; Holub—Lyer 343; Machek ЭСЯС 412; Holub—Kop. 253; Schuster-Sewc 1647; Skok II 551; Коломиец Происх. назв. рыб 68—70; Mikl. EW 220; Schrader Reallexikon I 82. — Див. ще **око**¹.

окупа́ція, *окупáнт*, *окупува́ти*; — р. *окупáция*, бр. *акупáцыя*, п. *окупася*, ч. *окирасе*, слц. *окирася*, вл. нл. *окирасія*, болг. *окупáция*, м. схв. *окупáција*, слн. *окирасія*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Okkupation* «окупація», фр. англ. *occupation* «тс.» зводяться до лат. *occupatio* «окупація; захоплення», похідного від *occupo* «загарбую, оволодіваю»,

утвореного за допомогою префікса об- «навколо-, проти-» від саріо «беру, захоплюю». — СІС² 596; Черных I 594; ССРЛЯ 8, 783—784; Koraliński 690; Holub—Lyer 344; РЧДБЕ 429; Вујаклија 640; Dauzat 508; Klein 708, 1071. — Див. ще **концепт**, **о¹**.

окутоватий — див. **күтати**.

о́ладок «невеликий товстий млинець» СУМ, Ж, *о́ладка*, [лáдка, лáдік] «тс.» Л; — р. *о́ладья*, бр. *ала́дка*, др. *оладья*, п. [oładka, oładka] (з укр.); — запозичення з давньогрецької мови; гр. ἑλάδιον «тс.» походить від ἑλαίον «о́лія»; помилкове виведення (Matzenauer LF 11, 351) від рум. aluát «тісто». — Фасмер III 133; Черных I 596; ЭСБМ I, 105; Верн. I 27; Mikl. EW 2. — Див. ще **о́лія¹**.

[оладошник] (бот.) «свербіжниця польова, Knautia arvensis (L.) Coult.» Мак; — не зовсім ясне; можливо, похідне утворення від [лáдошка] «долоня» Ж (рослина вживалася від шкірних хвороб, зокрема корости, що з'являлась у першу чергу на руках). — Анненков 307. — Див. ще **лáдка¹**.

оландáр, *оландарéнко*, *оландарівка*, *оландáрка*, *оландаровáти*, *олондáр* — див. **орéнда**.

[ола́ч] «худобина з білими боками» Ж, [олачíна] (назва вівці) Доп. УЖДУ IV, [олачíстий] «з білими боками (про худобу)» Ж; — запозичення з румунської мови (рум. [aláciu] «строкатий, пістрявий, плямистий; різномастий»). — Дзендзелівський Доп. УЖДУ IV 108; Vrabie Romanoslavica 14, 165. — Див. ще **авáч**.

[о́ле¹] «ой»; — р. [о́ле] «о, ой», болг. *оле* «ой; ура», *о́ле* «тс.», стсл. *оле* «ой»; — псл. o-le, утворене з вигуку o і частки le «тільки»; пов'язання з гр. ἀλαλά (бойовий клич), ἀλαλαί «тс.», дінд. alalā (вигук при звертанні) (Преобр. I 645) помилкове. — Фасмер III 133; Дзендзелівський УЗЛП 161; Mikl. EW 221; Trautmann 153. — Див. ще **ле**, **о²**. — Пор. **але²**, **о́ли**.

[о́ле²] «ану лиш» ДзУЗЛП, [о́лем] «тс.» тж; — слц. [ol'e] «тс.»; — очевидно, результат лексикалізації виразу о(й) *лем* «тс.». — Дзендзелівський УЗЛП 161. — Див. ще **лем**, **о²**, **ой**.

олеáндр (бот.) «(південна вічнозелена рослина) Nerium L.»; — р. *олеáндр*, бр. *алеáндр*, п. слц. *oleander*, ч. *oleandr*, болг. *олеáндър*, схв. *олéандар*, слн. *oleánder*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Oleánder*, фр. *oléandre*, англ. *oleander*, іт. *oleandro* походять від слат. *oleander*, яке виникло з пізньолат. *logandrum*, що являє собою результат видозміни лат. *rhododendron* «розове дерево» (через проміжну ланку *godandrum*). — Фасмер III 133; Преобр. I 646; Skok II 553; Kluge—Mitzka 522; Klein 1079. — Див. ще **рододéндрон**.

О́лег (чоловіче ім'я), *О́льо*, *Лесь*; — р. болг. *О́лег*, бр. *А́лег*, др. *Ольгъ*, ч. слц. *Oleg*, слн. *Olég*; — запозичення з давньоскандинавської мови; дісл. *Helgi* (чоловіче ім'я) пов'язане з *heilagr* «святий», ісл. *helgr*, спорідненим з нвн. *heilig* «тс.», псл. *сѣлъ* «здоровий, цілий», укр. *цілий*. — Вл. імена 74; Rudn. II 877; Фасмер III 133; Петровский 169; Илчев 367; Vries ANEW 221; Jóhannesson 176. — Див. ще **цілий**. — Пор. **О́льга**.

[олéдиця] «ожеледь», [оглéдиця, оглядиця] «тс.» ВеБ; — очевидно, результат видозміни форми *ожелéдиця* під впливом *лід*. — Див. ще **лід**, **о́желедь**.

[олейка́р] «дігтяр»; — очевидно, запозичення зі словацької мови; слц. *olejkár* «торговець (лікарськими) маслами і мазями», як і ч. *olejkař* «торговець олією», є похідним від *olej* «о́лія», якому відповідає укр. *о́лія*; до 1914 р. словаки — продавці олії — ходили в Росію на промисел зі своїм товаром. — Див. ще **о́лія¹**.

[олéйник] «скляр; словак, що ходить зі склом Шух»; — очевидно, результат семантичної видозміни слц. [olejník]

«рознощик олії», похідного від olej «олія», якому відповідає укр. *олія*; на українському ґрунті слово поширилось і на тих словаків, які торгували склом. — Див. ще *олія*¹. — Пор. *олейка́р*.

Олексáндр (чоловіче ім'я), *Олексáндра* (жіноче ім'я), [*Олексáндер*, *Олексáндро*], *Олесь*, *Олесья*, [*Олесько*, *Олешко* Ж, *Ксáндер*, *Лексáндер*, *Лексáндро*, *Лексáндра*], *Лесь*, *Лесья*, [*Сáндра*], *Санько́*, *Санька*, ст. *Олексанъдро* (1375), *Александро* (1433), *Алекса(н)дръ* (1495), *Але́ξανдръ* «помочь муже(ст)венна, вспоможите(л) мужо(в)» (1627); — р. *Алексáндр*, *Алексáндра*, бр. *Аляксáндр*, *Аляксáндар*, *Аляксáндра*, др. *Александръ*, *Олексанъдръ*, п. *Aleksander*, ч. слц. *Alexander*, вл. *Aleksandr*, болг. *Алекса́ндър*, м. *Александр*, схв. *Алѣксáндар*, *Алѣксáндра*, слн. *Aleksánder*, *Aleksándra*, стсл. *Але́ξανдръ*; — запозичення з грецької мови; гр. 'Αλέξανδρος утворене з ἀλέξω «захищаю», спорідненого з дінд. *gákṣati* «захищає», дангл. *ealġian* «захищати», і, можливо, з гот. *alhs* «храм», длит. *eīkas* «священний ліс», *alkas* «тс.», лтс. *elks* «ідол», і *ánér* (род. в. *ánδρός*) «чоловік, муж», до якого зводиться укр. *Андрій*. — Вл. імена 74; Беринда 174; Фасмер I 70; Петровский 44; Илчев 46; Frisk I 68—70; Klein 47. — Див. ще *Андрій*. — Пор. *Олексій*.

Олексій (чоловіче ім'я), *Олѣкса*, [*Олѣшко*, *Лексій*, *Лесько́* Пі, *Лешко*], *Льоня*, ст. *Олексѣи* (1375), *Олѣкса* (1500), *Алѣ́зій* «пособителен, помічник» (1627); — р. *Алексе́й*, бр. *Аляксей*, др. *Алексе́й*, *Олѣкса*, п. *Aleksy*, ч. *Alexi*, *Alexius*, слц. *Alexej*, *Alex*, болг. *Алѣкси*, *Алексе́й*, м. *Алексеј*, *Алексо*, схв. *Алексије*, *Алексо*, слн. *Aleksij*, *Aleš*, цсл. *Але́зен*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. 'Αλέξιος утворено від ἀλέξω «захищаю». — Вл. імена 75; Беринда 174; Фасмер I 70; Петровский 45; Илчев 46. — Див. ще *Олексáндр*.

[**Олѣлькó**] «Олександр» Ж, Куз; — очевидно, результат видозміни форми [*Олеськó*] «Олександр» під впливом *Омелько*. — Див. ще *Олексáндр*, *Омелья́н*.

Олена́ (жіноче ім'я), *Олѣнка*, *Олѣся*, *Лѣна*, *Єля*, *Ля́ля*, *Льбля*, [*Олька* ВеЛ, *Иля*], ст. *Елена* (1401), *Олена* (1466), *Єлена* (1627); — р. болг. *Елена*, бр. *Алена*, *Алѣна*, *Ялена*, др. *Елена*, *Олена*, п. ч. *Helena*, слц. *Helena*, *Elena*, вл. *Lejna*, м. *Елена*, *Лена*, схв. *Елена*, *Helena*, слн. *Helena*, *Jelena*, цсл. *Єлена*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. 'Ελένη етимологічно неясне; пов'язується з *ἐλένη* «факел з тростини», *ἐλάνη* «тс.», виводиться також від **Ἑλένα* (>**Ἑλένα*) як гіпотетичної форми, спорідненої з лат. *Venus* «Венера». — Вл. імена 150; Rudn. II 878; Фасмер II 14; Frisk I 489.

[**олени́ця**] (бот.) «колчак лускатий, *Hydnum imbricatum* L.» Ж; — похідне утворення від *о́лень*; пор. назву цього гриба в інших мовах: схв. [*срнча*] (від *срна* «сарна»), слн. *gjava srna*, букв. «коричнева сарна», н. *Hirschschwamm* (*Hirsch* «о́лень», *Schwamm* «гриб»); мотивація назви не зовсім ясна. — Див. ще *о́лень*. — Пор. *лосю́ня*.

олѣнка (ент.) «жук *Epicometis hirta* Poda; афодій копач, *Aphodius fossor* L. Пі; сонечко, *Coccinella septempunctata* L. ВеНЗн», [*елѣнка*] «сонечко» ВеНЗн, [*оленець*] «рогач, жук-о́лень, *Lucanus cervus* L.», [*олѣнок* Г, Ж, *олінець* Ж] «тс.», [*олінь*] (назва жука) Пі; — р. *олѣнка* «олѣнка; [хрущ]», [*алѣна*] «рогач», п. *jelonek* «рогач»; — похідне утворення від *о́лень*; назва деяких жуків (зокрема рогача) зумовлена тим, що їх верхні щелепи виступають далеко вперед, ніби роги (Горностаев 116); мотиви перенесення назви на інших жуків не зовсім ясні. — Фасмер III 134; Преобр. I 646. — Див. ще *о́лень*.

о́лень (зоол.) «*Cervus elaphus*», [*олінь*, *лінь* Ж] «тс.», *олене́ві*, *олени́на*

«оленяче м'ясо, [оленяча шкура Ж]», *олениця* СУМ, ВеУг, *оленя* СУМ, ВеУг, [оленють] «оленя» Ж, [оленяча] «тс.» ВеУг, *оленяр*, *оленярство*, *оленятко* СУМ, ВеУг, [оленівий] «оленячий» Ж, *оленій* «тс.» Ж, *оленярський*, *оленячий*; — р. *олень*, бр. *алень*, др. *олень*, п. вл. нл. *jelen*, ч. *jelen*, слц. *jelen*, болг. *елен*, м. *елен*, схв. *jelen*, слн. *jelen*, стсл. **клень**; — псл. **elep*, пов'язане з **olni* «лань», **olsь* «лось»; — споріднене з лит. *ėlnis* «олень, лось», *ėlnias*, *álnis*, ст. *elenis* «тс.», лтс. *álnis* «лось», гр. *ἔλαφος* «олень», *ἔλλος* «оленя», кімр. *elain* «косуля», ірл. *elit* «тс.», вірм. *eṙn* «лань» і далі, можливо, з двн. *ēlo* «бурий, жовтий», *ēlawêg* «тс.», іє. **el-* «рудий, коричневий». — Черных I 596—597; Фасмер III 134—135; ЭСБМ I, 106; Sławski I 556—557; Brückner 205—206; Machek ESJC 221—222; Holub—Kop. 151; Schuster-Sewc 444; БЕР I 490; Skok I 771; Bezljaj ESSJ I 225; Критенко Вступ 510, 544; Верн. I 263; Trautmann 68; Топоров 77—78; Манн 238; Pokorny 302—304. — Пор. **лань**, **лось**.

олеографія «літографічний спосіб відтворення картин, написаних олією; копія картини, зроблена цим способом»; — р. болг. *олеография*, бр. *алеаграфия*, п. слц. *oleografia*, ч. *oleografie*, схв. *олеографија*, слн. *oleografija*; — очевидно, запозичення з французької мови; фр. *oléographie*, як і англ. *oleography* «тс.», утворено з основ лат. *oleum* «оля» і гр. *γράφω* «пишу». — СІС² 222, 597; ССРЛЯ 8, 841; Sł. wug. obsyeh 525; РЧДБЕ 430; Klein 1079—1080. — Див. ще **графя**, **оляя**¹.

[олесник] (бот.) «тирлич весняний; *Gentiana verna* L.» Мак; — неясне; може бути зіставлене з п. *olešnik* «порізник, *Libanotis* L.; [смовдь, *Peucedanum silvestre* DC.]» або з р. [олешник] «меум, *Meum* L.», ч. слц. *olešník* «гірча, дика морква, *Selinum* L.», п. *olszenik* «тс.».

[олесска] (бот.) «хряц-молочник солодкий, *Lactarius subdulcis* (Pers.) Fr.

(*Agaricus subdulcis* Bull.)» Мак; — неясне.

Олефір (чоловіче ім'я), [Олихвѣр, Олихвѣр Бі, Олихвѣр, Олохвѣр, Олохвѣр, Орефірко Ж], ст. *Олефѣрко* (1359), *Елевтерію* «любочѣстенъ, або нескупъ, тѣщив, або во(л)ны, свободный...» (1627); — р. *Олефір*, *Елефѣрий*, ст. *Елевфѣрий*, бр. *Алихвѣр*, п. *Eleutery*, ч. *Eleutherius*, слц. *Eleuter*, болг. *Елевтѣри*, м. *Елевтерие*, схв. *Елеутерије*, слн. *Elevterij*, стсл. **Єлевтерни**, **Єлевѣрни**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *Ἐλευθέριος* утворено від *ἐλεύθερος* «вільний», спорідненого з лат. *liber* «тс.», двн. *liuti* «люди», нвн. *Leute* «тс.», лит. *liáudis* «народ; прості люди», укр. *люди*. — Вл. імена 75; Беринда 203—204; Петровський 108—109; Илчев 196; Frisk I 490—491. — Див. ще **люд**.

[олѣк] «верхня частина вулика-колоди» Ник, [вóлик, вóлік, вóлок] «тс.» тж; — р. [олѣк], бр. [вóлек] «тс.», др. *волѣкъ* «верхня частина борти з медом, що залишається для бджіл», стсл. **отълѣкъ** «залишок»; — похідне утворення від основи др. *-лѣкъ* «залишок»; — псл. *-lěk-*, *ot(ъ)lěкъ* «залишок»; — споріднене з лит. *ātlaikas* «залишок», *liekù*, *likti* «залишати», лтс. *likt* «класти, ставити», дінд. *atirěkaḥ* «залишок, достаток», гр. *λοιπός* «той, що залишається», *λείπω* «залишаю», лат. *linquo*, *liqui* «тс.», гот. *leiþan* «позичати»; іє. **leik^u* «залишати». — Фасмер III 134; ЭСБМ I, 192; Верн. I 710—711; Trautmann 155; Fraenkel 331—332, 372—373; Топоров II 78—79; Манн 39, 674; Pokorny 669—670. — Пор. **лихий**, **лишити**.

олжа, **олжівий** — див. **лжа**.

[блі] «поки» Ж, [бóлни] «тс.» Ж; — р. [бле] «навіть, аж, а, але», [блі, блни, бóлно] «тс.», [блнй] «навіть», [блна] «хіба, якщо, коли», [блно, блны] «тс.», [блнй] «так що, аж», др. *оли* «коли, поки, якщо, так що, вже, аж до», *ольно* «якщо, так що», *ольни*, *оль-*

ны «тс.»; — очевидно, псл. *e-li (*o-li), утворене з *e- (*o-) займенникового походження (o- могло виникнути з e- на східнослов'янському ґрунті, пор. *edipъ > *odín*) і частки -li, збереженої в укр. [ли] «чи». — Мельничук СМ IV 82; Фасмер III 133; Преобр. I 645—646; Sławski I 448—449. — Див. ще **ли, о¹**.

олива (бот.) «маслина, *Olea* L.; нижчий ґатунок олії; мастило; [соняшникова олія ЛексПол]», *олівка* «маслина; [маслинка вузьколиста, лох, *Eleagnus angustifolia* L. Mak]», [олівина] «маслина європейська, *Olea europaea* L.» Ж, [олівник] «тс.» Ж, *олівові, олівковий, олівний, [олівити]* «мастити» Куз; — р. *олива* «маслина; [олія]», бр. *аліва*, п. *oliwa* «тс.», ч. слц. *oliva* (бот.), болг. схв. *олива*, слн. *oliva* «тс.»; — запозичення з латинської мови; лат. *oliva* (*olea*) «маслина (дерево і плід)» походить від гр. *ἐλαία* (< *ἐλαίᾱ*) «оливе дерево». — СІС² 597; Німчук 261; Hüttl-Worth 15; Фасмер III 135; ССРЛЯ 8, 842; ЭСБМ I, 107; Holub—Lyer 344; РЧДБЕ 430; Белецкий 34; Пизани 65; Гиндин Этимология 1963, 65; Walde—Hofm. II 205—206. — Див. ще **олія¹**.

олівка «сорт яблук»; — п. [oliwki] «дика яблуня (*Pirus malus* L.) і її плоди»; — неясне; можливо, результат семантичної видозміни назви *олівка* «маслина».

[**оливник**] (бот.) «заяча капуста, *Sedum telephium* L.» ВеНЗн; — похідне утворення від *олива*; пор. [масне зілля Мак, масляне зілля Мак, тучне зілля ВеНЗн], р. [воронье сало, воронье масло], слц. *masna bylina*, схв. *тусту боб, туша, тустути боб, тушѣ* «тс.»; назва зумовлена тим, що рослина належить до родини товстолистяних, у клітинах яких збирається багато води. — Див. ще **олива**.

[**оливо**] «глазур, яка ще не застигла (для глиняного посуду)»; — очевидно, результат зближення назви [пoливо] «глазур» з *оливо* «олово». — Див. ще **літи, олово**.

[**олинтір**] «здоровило» МСБГ; — результат видозміни форми *волонтір* (ст.) «волонтер, доброволець у війську». — Див. ще **волонтер**.

[**оліфір**] (орн.) «іволга, *Oriolus galbula* L.» ВеУг, ВеНЗн; — результат видозміни деетимологізованої назви [оліяр] «тс.», зближеної з особовим ім'ям *Олефір*. — Див. ще **олійник**.

олівець, олівець «олівець», [олівко Ж, оловець Ж, оловце Ж, олуфко МСБГ, О, луфко тж, волуфко О] «тс.»; — р. [олово́к], бр. *аловак* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *ołówek* «тс.» утворено від *ołów* «свинець», якому відповідає укр. *олово* (грифелі олівців виготовляли зі свинцю та ін.). — Richhardt 85; Булаховський Нариси 60, 77; Коваль 150; ЭСБМ I, 107; Brückner 379. — Див. ще **олово**.

олігархія «політичне й економічне панування невеликої групи експлуаторів; правляча група експлуаторів», *олігарх, олігархічний*; — р. болг. *олигархия*, бр. *алигархия*, п. слц. *oligarchia*, ч. *oligarchie*, вл. *oligarchija*, м. *олигархија*, схв. *олигархија*, слн. *oligarchija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Oligarchie*, фр. *oligarchie*, англ. *oligarchy* походять від гр. *ὀλιγαρχία* (букв. «влада небагатьох»), яке складається з основ слів *ὀλίγος* «невеликий, малий», що не має певної етимології (можливо, пов'язане з гр. *λοῦγος* «погибель, біда», спорідненим з алб. *l'ik* «злий; тонкий, худий», лит. *ligà* «хвороба»), і *ἀρχός* «начальник, керівник». — СІС² 597; КЭСРЯ 308; Kopaliński 691; Holub—Lyer 344; РЧДБЕ 430; Klein 1080. — Див. ще **анархія**. — Пор. **монарх**.

[**олійник**] (орн.) «іволга, *Oriolus galbula* L.», [оліяр Шарл, оліярник Куз, оліярчик Ж] «тс.»; — очевидно, результат перенесення назви *олійник* «той, хто виготовляє або продає олію»; мотивація перенесення неясна. — Булаховський Вибр. пр. III 210. — Див. ще **олія¹**.

олійниця (ент.) «жук ряду твердокрилих, наривник, *Mulabris Fabr.*»; — похідне утворення від *олія*; назва зумовлена тим, що цей жук виділяє (як засіб захисту) яскраво-жовті крапельки крові, схожі на олію (БСЭ 29, 181; УРЕ 9, 506). — Див. ще **олія**¹.

олімп «місцеперебування обранців; (жарт., ірон.) верхівка визначних діячів літератури, мистецтва та ін.», *олімпіада* «олімпійські ігри», *олімпієць* «у давньогрецькій міфології бог, житель Олімпу; учасник олімпійських ігор», *олімпійський*, заст. *олімпський*; — р. *олімп*, бр. *алімп*, п. *Olimp*, ч. слц. *Olymp*, вл. *olympiski*, болг. *Олимп*, схв. *Олимп*, слн. *olimp*, *Olimp*; — запозичення з грецької мови; гр. "Ολυμπος «Олімп» (назва гірських хребтів, за грецькою міфологією, місцеперебування богів; похідне від нього *ὀλυμπῖος*, *-ἄδος* «чотирирічний проміжок між олімпійськими іграми») етимологічно неясне; походить з догрецького субстрату. — СІС² 598; Черных I 597; Коралиński 691; Holub—Lyer 344; РЧДБЕ 506—507; Frisk II 383.

Олімп, *Олімпій*, *Олімпіан* (чоловічі імена), *Олімпіада*, *Олімпія* (жіночі імена), *Ліпа*, *Лімпа*, *Ада*, ст. *Олѣмбъ* «Ѡн(е)б(е)с», *Олѣмбій* «н(е)б(е)сний», *Олѣмпіа* «тризнице еллинское», *Олѣмпіада* (1627); — р. *Олімп*, *Олімпій*, *Олімпіан*, *Олімпіада*, *Олімпія*, бр. *Алімп*, *Алімпіан*, *Алімпіа*, п. *Olimpiusz*, *Olimpia*, слц. *Olympia*, болг. *Олимпи(й)*, *Олімпіада*, *Олімпіяда*, *Олімпія*, м. *Олимп*, *Олімпіа*, схв. *Олімпіје*, *Олімпіо*, *Олімпіја*, *Олімпіа*, слн. *Olimpij*, *Olimpija*, стсл. *Олѣмбъ*, *Олѣмпъ*, *Олѣмпіа*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. "Ολυμπος, 'Ολύμπος (чол.), 'Ολυμπῖος (жін.) пов'язані з назвою гори "Ολυμπος «Олімп» і похідним від неї *ὀλυμπῖος* «олімпійські ігри». — Вл. імена 75, 150; Беринда 225; Петровский 169—170; Илчев 367. — Див. ще **олімп**.

олінець, *олінь* — див. **олénка**.

[оліткі] «екскременти Ж, овечі відходи Шух»; — неясне.

оліфа «варена олія, що йде на виготовлення олійних фарб та ін.», *прооліфити*; — р. *оліфа* «тс.»; — запозичення з грецької мови; гр. ἄλειφα «олія, мазь», ἄλειφω «мащу, фарбую» етимологічно пов'язані з λίπος «жир, сало», спорідненим з дінд. *limpāti* «маже», лит. *lipėti* «липнути, прилипати», псл. *lipoti*, укр. *ліпнути*. — СІС² 598; Фасмер III 135; Черных I 597; Matzenauer 265; Frisk I 67—68, II 126—127. — Див. ще **ліпнути**.

олія¹ «рідка жирова речовина; олійна фарба; мастило», *[олій]* «олія», *[олей]* «тс.» Л, *[алей Л, голій ЛексПол]* «тс.», *олійка*, *олійник* «той, хто виготовляє або продає олію», *олійниківна* «дочка олійника», *олійництво*, *олійниця* «підприємство, де виготовляють олію; посуд для олії; [дружина олійника Бі]», *олійниченко* «син олійника», *[олійничка]* «дружина олійника», *олійня* «підприємство, де виготовляють олію», *[алейня Л, олійня]* «тс.», *олійстий*, *олійний*, *олійти*; — р. *[олей, олея]*, бр. *алей*, др. *олѣи* «оливкова олія», п. ч. слц. *olej*, вл. *wolij*, нл. *wolej*, болг. *елей*, схв. *олај* «лляна олія», слн. *ólje*, *[ólej]*, стсл. *олѣи* «оливкова олія»; — псл. *олѣй*; — запозичення з латинської або грецької мови; лат. *oleum* «олія» походить від гр. *ἔλαι- Fov (звідки також гр. ἔλαια «олива»), що разом з вірм. *ewl* «олія» зводиться до невідомого середземноморського джерела. — Коваль 117; Акуленко 132; Rudn. II 878; Фасмер III 134; ЭСБМ I, 105—106; Holub—Lyer 344; Schuster-Sewc 1650; Bezlaј ESSJ II 247; Bern. I 264; Белецкий 34; Walde—Hofm. II 205; Frisk I 480. — Пор. **оліва**.

[олія²] (бот.) «фіалка триколірна, братки, *Viola tricolor L.*» Мак; — можливо, пов'язане з *олія*¹, хоча мотивація назви неясна.

болово «метал Stanum; (заст.) свинець, *Plumbum*», *[болово]* «тс.» Ж, *бліво* «тс.; олівець» СУМ, Ж, *[оли-*

в'янка] «бабка, налита оловом», [олівнік] «ливарник, зайнятий у виробництві свинцю Ж; свинцева втулка, букса Куз», [олівня] «свинцеплавильний завод» Ж, [олівочник] «свинцева втулка, букса» Куз, [оловінець білий] «свинцева руда» Ж, [оловляник] «дрючок із свинцевим наконечником» Ж, [оловніця] «лот, висок» Ж, олов'яний, [волон'яний] «олов'яний» Ж, олов'яніти; — р. олово, бр. волава «олово», др. олово «свинець», п. ołow, [ołow], ч. слц. olovo, вл. нл. wołoj, болг. олово, м. олово, схв. олово, слн. [ólovo], ст. olov, стсл. олово «тс.»; — псл. olovo; — споріднене з лит. álvas «свинець», лтс. álva «олово», álvs «тс.», прус. alwis «свинець» і далі, можливо, з двн. ёло «жовтий», лат. albus «білий», гр. ἄλφος «білий лишай», двн. albiz «лебідь», дісл. olpt, псл. *olbedь «тс.», укр. лебідь, дісл. olpnn (вид риби), гол. alft, elft «тс.»; іє. *al- «білий»; припускається також (Німчук 138) зв'язок з псл. liti «лити»; неприйнятне припущення (Machek ESJC 413) про генетичний зв'язок слов'янських слів з нвн. Blei «свинець», лат. plumbum, гр. μόλυβδος «тс.». — Черных I 597; Фасмер III 135; ЭСБМ 2, 187; Brückner 379; Holub—Kop. 254; Schuster-Sewc 1649; Младенов 379—380; Skok II 554; Bezlaј ESSJ II 247—248; Trautmann 7; Топоров 81; Persson Beitr. 567; Vries AEW 101, 687; Frisk I 81—82; Walde—Hofm. I 26—27. — Пор. лебідь.

[олов'яник] (у сполученні о. європейський (бот.) «Plumbago europaea L.») Мак, [оловатці] «кермекові, Plumbaginaceae» Ж; — п. ołowianka «Plumbago», ołowianka, ołownik, ч. olověpec, слц. olovnik, схв. оловница, слн. [olovica] «тс.»; — похідне утворення від олово; калька наукової назви Plumbago, в основі якої лежить лат. plumbum «олово»; назва зумовлена наявністю сірого ворсистого нальоту на спідньому боці листків рослини. — Анненков 261; Machek Jm. rostl. 171; Симонович 364. — Див. ще олово.

олтар, олтарник; — книжний варіант форми віттар (див.).

[олубня] (зоол.) «вид поліпів, Celeroga» Ж; — пов'язане з луб і являє собою часткову кальку нім. Krustenkogalle «тс.» (нвн. Kruste «кора, шкаралапа»). — Див. ще луб.

олуфко — див. олівець.

[олух] «дурень, йолоп» Ж; — р. олух «тс.»; — не зовсім ясне; можливо, походить від *волух, букв. «волячий пастух», пов'язаного з віл, р. вол (подібно до конюх від кінь, р. конь); виводиться також від [оглух] «дурень», яке пов'язують з глухий (Вегн. I 308; Преобр. I 129); мало обґрунтоване зіставлення з чаг. aluk «одур; отупіння; розгубленість» (Корш, див. Преобр. I 648) або з особовим іменем [Олуферий] від гр. Ἐλευθέριος (Ляпунов RS1 13, 70). — Фасмер III 136—137; Черных I 597; КЭСРЯ 308; Преобр. I 647—648; Соболевский РФВ 66, 346.

олуша (орн.) «Sula bassana Bris.», [олуш] «тс.» Куз, Шарл; — р. олуша «тс.»; — похідне утворення від [олух] «дурень»; пор. [глупий білий] «олуша» Шарл, р. [глупиш] «тс.». — Див. ще олух.

[олуш] (зоол.) «вид поліпів, Рупноа» Ж; — похідне утворення від лушцити, луска; можливо, часткова калька нім. Schuppenkoralle (Schuppe «луска»), — Див. ще луска!

Ольга (жіноче ім'я), Оля, [Ольдзя], Люся, Льоля, ст. Олга (1488); — р. Ольга, бр. Вольга, др. Ольга, п. ч. Olga, слц. Ol'ga, болг. м. Олга, схв. Олга, слн. Olga, цсл. Ёлга; — запозичення з давньоскандинавської мови; дісл. Helga (жіноче ім'я) відповідає дісл. Helgi (чоловіче ім'я), яке лежить в основі укр. Олэг. — Вл. імена 151; Rudn. II 878; Петровский 170; Vries AEW 221. — Див. ще Олэг.

[ольо] (вигук, яким відганяють свиней) Чаб, [олю] «тс.», [ольокать] «викрикувати ольо», [олюкать] «викрикувати олю» тж; — пов'язане з [алю] (вигук, яким відганяють свиней) (див.).

[ольо́с] «гарний, рівний ліс, який відводиться для порубки; трясовина» Л; — р. [алёс] «мокре місце, заболочений луг», бр. [алёс] «низинний заплавлений луг; заросла чагарником або очеретом низина; заболочене місце», [галёс] «грузькі болота», п. [alos] «болото, трясовина»; — запозичення з балтійських мов; лтс. alots «джерело», очевидно, споріднене з àlksna «вільховий ліс; багніста місцевість, особливо в лісі», лит. alksnà «вільха; калюжа», псл. *olъха/*jelъха, укр. вільха. — Лаучюте 9; ЭСБМ 1, 106; Mühl.—Endz. I 67, 69; Fraenkel 8. — Див. ще **вільха**.

[о́льха] (бот.) «вільха, *Alnus Gaertn.*», [олеші́на] «вільшина» Ж, [ольші́на] «тс.», [олешнік] «вільшняк» Ж, [олищнік] «тс.»; — діалектний варіант закономірної форми *вільха* (*вільші́на*), що поширився під впливом форм [олешнік, *олешнік] і под., у яких **о-** збереглося в умовах відкритого складу. — Див. ще **вільха**.

[ольша́нка¹] (орн.) «тинівка звичайна, *Rupella modularis* L.» Шарл; — похідне утворення від [о́льха] «вільха», паралельне до *вільша́нка* (орн.) «малинівка, *Erithacus rubecula* L.»; мотивація назви неясна. — Див. ще **вільха**, **о́льха**.

[ольша́нка²] (іхт.) «гольян, *Phoxinus phoxinus* L. (*Leuciscus phoxinus*) Ж; гірчак, *Rhodeus sericeus amarus* Л—Г»; — р. [ольша́нка] «гірчак; малявка, *Leucaspis delineatus*», бр. [ольша́нка] «гірчак», [ольховка], п. [olszanka, olszówka] «тс.», слц. [jelšovka] «гольян; малявка», схв. [jelšovka] «в'язь андруга, *Leuciscus souffia*»; — похідне утворення від [о́льха] «вільха»; назва зумовлена тим, що гольяни і малявки часто бувають під коренями вільхи. — Коломиец Происх. назв. рыб 43; Усачева Этимология 1974, 111—112; Ferganac Názv. gýb 43.

оля́ндра «старовинний молдавський танець; циганський танець Ж», *халля́ндра* (циганський танець); — запозичення з молдавської мови; молд.

олеа́ндра (народний танець), як і рум. oleándră «тс.», пов'язується з *олеа́ндру* (*леа́ндру*) (бот.) «олеандр», яке виводиться від іт. oleandro «тс.». — СДЕЛМ 290. — Див. ще **олеа́ндр**.

ом «одиниця виміру електричного опору»; — р. бр. болг. м. *ом*, п. *om*, *ohm*, ч. слц. *ohm*, схв. *ом*, слн. *ohm*; — інтернаціональний термін (нім. Ohm, фр. англ. ohm), утворений від прізвища німецького фізика Г. С. Ома (G. S. Ohm, 1787—1854). — СІС² 598; ССРЛЯ 8, 850; Kopaliński 691; Holub—Lyer 343; РЧДБЕ 431; Klein 1078.

[ома́ма] «засліплення, облуда, омана» Пі, [ома́мити] «зачарувати, звабити»; — бр. [ома́міць] «ввести в оману»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *омат* «омана», *оматіє* «тс.», *оматіє* «ошукати, одурити, звабити», як і ч. [ома́та] «одур», *оматені* «тс.», *оматіт* «одурманити», слц. *омат* «дурман, одур», *оматіт'* «одурманити», болг. *ма́мя* «обманювати, манити», м. *мама* «манити, обманювати», схв. *омама* «заманювання, зваблення, спокуса», *о́мам* «принада», *ома́мити* «звабити, спокусити», слн. *омата* «наркоз, присипляння, приголомшення», *оматіт* «приголомшувати, одурманювати, присипляти» є префіксальними утвореннями від дієслова *татіє* «вабити, манити» (ч. *татіт* «дурманити», слц. *татіт'* «тс.», псл. *tamiti*), очевидно, пов'язаного з *маніти* (псл. *maniti*). — Richhardt 85; ЭСБМ 1, 109; Brückner 321. — Див. ще **маніти**.

ома́н (бот.) «*Inula* L.; [дивина чорна, *Verbascum nigrum* L.], [ома́на] «дивина чорна», [ома́нник] «оман високий, *Inula helenium* L.» Мак, [ома́н] «тс.» См; — р. *ома́н* «оман високий», п. ч. *омап*, вл. *woman*, болг. *ома́н*, схв. *о́ман*, слн. *о́мап* «тс.»; — псл. *омап'* похідне від *maniti* «манити»; назва пояснюється тим, що ці рослини виявляють наркотизуючу дію. — Шамота 145; Фасмер III 138; Преобр. I 648—649; Brückner 379; Machek Jm.

rosl. 241; Bezlaj ESSJ II 248; Mikl. EW 221. — Див. ще **маніти**.

[**оманіти**] «очистити» О; — неясне.

[**омань**] «обмаль, мало, недостатньо» Пі; — результат видозміни форми [**бмаль**] «обмаль», можливо, зближеної з *маненький* «маленький». — Див. ще **малій**.

омáр (зоол.) «*Astacus marinus* L.», [**гомáр**] «тс.» Куз; — р. болг. *омáр*, бр. *амáр*, п. *омаг*, *хомáг*, ч. *хомáг*, *һумг*, слц. *һомáг*; — запозичення з французької мови; фр. *homard* «омар» походить від дісл. *һумагг* «тс.», спорідненого з дінд. *камаџа* «черепаха», гр. *κρά(μ)μαρος* «краб, омар», лат. *cammarus* «вид краба». — СІС² 598; Rudn. II 879; Фасмер III 138; Черных I 598; КЭСРЯ 308; РЧДБЕ 431; Kluge—Mitzka 320; Vries AEW 266; Jóhannesson 211.

[**ома́стник**] (бот.) «*Сагуосар пусіферум ет бутуро́сум*» Ж; — похідне утворення від *мастіти*; пор. [**ома́ста**] «жир», [**бмасть**] «тс.» Ж; назва зумовлена, очевидно, олійними властивостями рослини. — Див. ще **масть**.

[**ома́х**] «початки кукурудзи із зерном» Ж; — неясне.

омéг (бот.) «*Oenanthe* L.; [болиголов плямистий, *Conium maculatum* L.]», [**омéжник**] «омег водяний, *Oenanthe aquatica* L. (Poir.)» Мак, [**вомиг**] «цикута отруйна, *Cicuta virosa* L.» См, Мак, [**вомига**] «болиголов плямистий» Мак, [**омага**] «аконіт, *Aconitum* L.» См, [**омега, омека, омчега, омше́га**] «тс.» См, [**омяк**] «(вид аконіту) *Aconitum napellus* L.» Мак, [**ома́га, оме́га**] «тс.» St. z fil. 12, [**омегáня**] «отруєння аконітом» тж, [**омéджанка, омéджниця**] «тс.» тж, [**омéджнядь**] «гурт овець, отруєних аконітом» тж, Гриц; — р. *омéг* «болиголов плямистий; гіркий напій», *омéжник* «омег», [**о́мяк**] «цикута (віха), *Cicuta* L.», бр. *о́мег* «болиголов плямистий», *амéжнік* «омег водяний», п. *оміег* «аконіт», *оміег*, *оміек*, *омега*, ч. *омěј*, *вомěј*, *оміһ*, слц. *оміч*, *омеда* «тс.», схв. *омик* «*Aconi-*

tum vulparia Rchb.», слн. *омěј* «аконіт», цсл. *омѣгъ* «отруйна рослина»; — певної етимології не має; припускається (Фасмер—Трубачев III 138—139) зв'язок з *мигáти*; зіставляється (Machek Jm. rosl. 45—46) з *мезгá*; як назва отруйних рослин, вживання яких викликає запаморочення, зводиться (Меркулова ЭИРЯ III 18—19) до лат. *vomica* «блювотне». — Дзєндзелівський St. z fil. 12, 183.

омéга «назва останньої літери грецького алфавіту»; — р. болг. *омéга*, бр. *амéга*, п. ч. слц. вл. *omega*, м. *омега*, схв. *ѡмега*, слн. *ѡмега*; — запозичення з грецької мови; гр. *ѡ мéγα* означає букв. «о велике». — СІС² 599; ССРЛЯ 8, 852; St. wуг. *obcuch* 527; Holub—Lyer 345; РЧДБЕ 431; Klein 1081. — Див. ще **мегафóн**.

[**омéга**] (бот.) «(види рододендрона) *Rhododendron ferrugineum* L.; *Rhododendron myrtifolium* Schott. et Kotochy; родіола рожева, *Rhodiola rosea* L.»; — очевидно, пов'язане з *омéг*; пор. укр. [*п'янишник ржаволистий*] «*Rhododendron ferrugineum* L.» Мак, р. *п'янишник* «*Rhododendron* L.», ч. *рěнишнік* (з р.), схв. *пјенишник* «тс.», що пояснюються п'янкими властивостями рододендрона (пор. ще слн. *bljuvanec*, *pljuvanec* «тс.»). — Анненков 296; Machek Jm. rosl. 176. — Див. ще **омéг**.

омелá (бот.) «*Viscum* L.», [**омалá**] «омела біла, *Viscum album* L.» Л, [**омельга**], [**амела, обмела** Ко, **обмил, обмила, омело, омелха, оміла** Ж, Пі, **вимела, вомена** Ж, **гамелó** ВеБ, **гемел** ВеБ, **гемелá** ВеБ, **гомел, гомеля, елим, елом, замело, намеліна** Ж, **помелó, умела, ямелá** ВеБ, **ямеліна, ямелó** ВеБ] «тс.» Мак, [**омелха**] «дубова омела, *Loganthus europaеus* L.» Мак, [**омила, восміл, осміл, помела**] «тс.» Мак, **омелóві** «*Loganthaceae*», [**осмеловаті, осміловаті, восмеловаті, восьміловаті**] «тс.» Мак; — р. *омела* «*Viscum* L.», бр. *амела, амялá*, п. *jemioła, jemiolo*, [jemiel, jemielucha], ч. *jmeli*, [omeli, jemelo, jemola], слц. *ime-*

lo, [omelo, omela, omelie], схв. *ймела* «омела біла; дубова омела», [омела] «омела біла», [омель, мель, меле, омеля, мела] «тс.; дубова омела», слн. *oméla, ohmélje* «тс.»; — псл. *omela, *jymela*; — споріднене з лит. *āmalas* «омела», лтс. *amuls, amuols, āmuls, āmals*, прус. *emelno* «тс.»; далі зіставляється з дінд. *amlaḥ* «кислий», *amblāḥ* «тс.», алб. *ēmblē* «солодкий», *tēmblē* «жовч», лат. *amāgus* «гіркий», гр. *ώμος* «сирий», вірм. *hum* «тс.», двн. *amr̥fago* «щавель»; більш обґрунтовано пов'язується (Вгүскнер 206; Потебня РФВ 6, 150) з псл. *jeṭi, jymṭo* (укр. *яти*). — Складенко Мовозн. 1992/5, 11—12; Черных I 598; Фасмер III 139; ЭСБМ I, 109—110; Machek Jm. gostl. 89; ESJC 230; Sławski I 559—560; Bern. I 425; Хэмп Этимология 1985, 51; Trautmann 7; Топоров II 26—28; Нерознак 55; Matzenauer LF 8, 11; Bezzenberger BB 23, 297. — Пор. *имелá*.

омельга (орн.) «іволга, *Oriolus galbula* L.» Шарл; — очевидно, результат видозміни форми [вівільга] «тс.» під впливом *омелюх*, [омелгүшка] «омелюх», [омельга] «омела». — Див. ще *вільга*².

омелюх (орн.) «*Bombus cilla gurgulus* L.», [омелгүшка, омелүшка] «тс.» Шарл, Куз, [омелянка] «тс.» Куз, *дрізд омелюх* «*Turdus viscivorus* L.», [дрізд омелник] «тс.» Шарл, [мелюх] «омелюх; дрізд чикотень (рябинник), *Turdus pilaris* L.» ВеНЗн, Шарл, [ямелюх] «омелюх» тж; — р. [омелник] «дрізд омелюх», п. *jemiołuszka* «омелюх»; — похідне утворення від *омелá*; назва зумовлена тим, що ці птахи дуже люблять ягоди омели (Воїнств.—Кіст: 295, 318). — Булаховський Вибр. пр. III 207. — Див. ще *омелá*.

Омелян, *Мілько*, *Омелько* СУМ, Ж, ст. *Оме(л)я(н)* (1490), *Омелковичь* (1430), *Емгліанъ* «разуме(н)» (1627); — р. *Емельян*, бр. *Емяльян*, *Амяллян*, *Амільяш*, п. *Emilian*, ч. слц. *Emilián*, болг. *Емилиан*, м. *Емилијан*, схв. *Емилијан*, слн. *Emilijan*, стсл.

Ємилианъ; — через церковнослов'янське посередництво запозичено із середньогрецької мови; сгр. *Αιμιλιανός* походить від лат. *Aemiliānus*, яке зіставляється з *aemulus* «суперник, учасник змагання», пов'язаним з *imitor* «імітую, наслідую»; грецьке ім'я виводиться також (Петровский 110) від етимологічно неясного гр. *αίμιλος*, *αίμιλιος* «підлесливий». — Вл. імена 75; Беринда 204; Фасмер II 19; Спр. личн. имен 410; Илчев 198; Walde—Hofm. I 17.

омерснутися [помилитися, промахнутися] Ж; — неясне; можливо, результат видозміни форм [омиснүтисся, оміснитися, ом'яснүтисся] «тс.»; може бути пов'язане також з [мóрскати] «сильно, з розмаху бити». — Див. ще *мерщій*, *мóрскати*, *ом'яснүтисся*.

омёт¹ (заст.) «пола, край (одягу)», *омета* (заст.) «тс.» Ж, [омети] «опушка на кожухах, теплих покривалах для саней» (Умань); — р. [омёт] «поділ, поли, край (одягу)», др. *ометъ* «обшивка, облямівка на одязі», *омета* «тс.», стсл. *омета* «край, облямівка»; — псл. *ometъ, ometa* «обшитий (обметаний) край одягу», пов'язане з *ometati* «обметати», *metati* «метати». — Фасмер III 139. — Див. ще *метати*.

омёт² — див. *месті*.

оміз, *омизати*, *омизина*, *омизливий* — див. *мизгáтисся*.

омілка (бот.) «пажитниця п'янка, дурійка, *Lolium temulentum* L.» Ж, [омилець Мак, омілок, омóлок] «тс.»; — пов'язане з [омілка] «помилка», *помилятисся*; назва пояснюється отруйними властивостями зернівок пажитниці п'янкої, зокрема, коли вони потрапляють до збіжжя, яке змелюється на борошно (БСЭ 33, 231—232). — Див. ще *миліти*.

оміснитися, *омиснүтисся* — див. *ом'яснүтисся*.

омісьне — див. *мисль*.

обич (бот.) «латаття, *Nymphaea* L.» Ж, [вобич ВеБ, лбич ВеНЗн, мб-

міч Ж, ВеБ, *момеч* ВеЛ, *момбч* ВеУг, *умич* ВеБ] «тс.»; — неясне; може бути зіставлене з основами [*мікати*] «виривати» і *мочіти* (*мобкнути*).

[**омінка**] «виняток; різниця» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *мінати* (пор. п. [ominek] «загін, пропущений під час сівби»).

омкно — див. **омпити**.

омлёт (страва з яець); — р. болг. *омлёт*, бр. *амлёт*, п. *omlet*, ч. слц. *omeleta*, м. *омлет*, схв. *òмлет*, слн. *omléta*; — запозичення з французької мови; фр. *omelette* походить від давнішого *amelette*, що виникло шляхом метатези з **alemette* (<*alumette*), джерелом якого є *alumelle* «тс.», пов'язане з дфр. *lemelle* «тонка пластинка металу» (на основі схожості форми), що зводиться до лат. *lāmella*, зменш. від *lāmi-pa* «тс.» неясного походження. — Черных I 598; КЭСРЯ 308; Holub—Lyer 345; РЧДБЕ 431; Dauzat 512; Walde—Hofm. I 755—756.

омнібус «старовинний багатомісний кінний екіпаж»; — р. болг. м. *омнибус*, бр. *омнібус*, п. ч. слц. вл. пл. *omnibus*, схв. *òмнибус*, слн. *ómnibus*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Omnibus*, англ. *omnibus* походять від фр. *omnibus* «тс.», що є скороченням *voiture omnibus*, букв. «екіпаж для всіх» і зводиться до лат. *omnibus* «для всіх», дав. в. мн. від *omnis* «весь», походження якого неясне. — СІС² 599; Коваль 35—36; КЭСРЯ 309; Brückner 457; Kopaliński 693; Holub—Lyer 345; РЧДБЕ 431; Klein 1082; Dauzat 512; Walde—Hofm. II 209—210.

омограф, *омографи* «слова або форми слів, різні за значенням і звучанням, але однаково написанням»; — р. *омограф*, бр. *амограф*, п. ч. вл. *homograf*, слц. *homografum*, болг. *омограф*, м. *хомограф*, схв. *хомòграф*, слн. *homograf*; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. *homographe*, англ. *homograph* утворені з основ гр. *ómós* «той самий, однаковий», спорідненого з дінд. *samāḥ* «рівний, однако-

вий», лат. *similis* «подібний», укр. *сам*, і гр. *γράφω* «пишу, креслю, зображую». — СІС² 599; РЧДБЕ 432; Klein 739; Frisk II 390. — Див. ще **графіка**, **сам**.

[**омок**] «шифер, яким вистилають казан для варіння пива; накип на стінках казана; осад солі; соляний камінь, який дають худобі для лизання» Ж, Куз, [*омока*] «тс.» тж; — п. *оток* «твердий камінь (із солі й гіпсу), що утворюється на дні котла при виварюванні солі; дається худобі для лизання»; — неясне; можливо, пов'язане з *мобкнути*.

омолок — див. **омілка**.

омонім, *омоніміка*, *омонімія*, *омонімічний*; — р. *омоним*, бр. *амонім*, п. *homonim*, ч. слц. *homonymum*, вл. *homonum*, болг. *омонім*, м. *хомоним*, схв. *хомòним*, слн. *homonim*; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. *homonyme*, н. *Homonym*, англ. *homonym* походять від лат. *homonymus* «однойменний; омонім», яке зводиться до гр. *ómōnymos* «однойменний, який має те саме ім'я», що складається з основ *ómós* «однаковий» і *ónyma*, діалектного варіанта до *ónoma* «ім'я». — СІС² 599; Черных I 598; ССРЛЯ 8, 856; Kopaliński 403; РЧДБЕ 432; Klein 740; Dauzat 391. — Див. ще **анонім**, **омограф**.

[**оморіг**] «моріг, цілина» О; — пов'язане з *моріг* (див.).

оморок, *омороки* — див. **морок**.

омофón «слово, яке має однакове звучання з іншим, але відрізняється від нього значенням і написанням»; — р. болг. *омофón*, бр. *амафón*, п. *homofon*, ч. слц. вл. *homofonium*, м. *хомофон*, схв. *хомòфòн*, слн. *homofón*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Homophon*, фр. англ. *homophone* «тс.» походять від гр. *ómóphōnos* «однозвучний, однотонний», утвореного з основ *ómós* «однаковий» і *φωνή* «звук, голос». — СІС² 599; Holub—Lyer 194; РЧДБЕ 432; Dauzat 391; Gr. Fwb. 303. — Див.

ще **омóграф**, **фонéтика**. — Пор. **графофóн**, **магнітофóн**, **мікрофóн**, **омóнім**, **телефóн**.

омофóр (церк.) «частина вбрання сановної духовної особи, що накидається на плечі»; — р. болг. *омофóр*, др. *омофоръ*, *амафоръ*, *амфоръ*, п. *omofor* «наплічник архієрея», ч. *omoforion*, схв. *òмофор*, стсл. **омофор**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову із середньогрецької; сгр. *ὤμοφόρι(ον)* «наплічник» утворено з основ гр. *ὤμος* «плече», спорідненого з дінд. *ámsa*, гот. *ams*, лат. *umerus*, вірм. *us*, тох. А *es*, В *ántse* «тс.» і *φωρέω* «ношу», пов'язаного з *φέρω* «несу», спорідненим з лат. *fero* «тс.», псл. *berǫ*, укр. *беру́*. — Фасмер III 140; Преобр. I 649; ССРЛЯ 8, 857; SW III 776; РЧДБЕ 432; Skok II 556; Frisk II 1148; Pokorny 128—132, 778. — Див. ще **брати**. — Пор. **люцифóр**, **семафóр**, **фóсфор**.

[óмпити] «сумніватися» Ж, О, **[óмпити (собі)]** «бути скривдженим, ображатися» МСБГ, **[óмпитиси (-са)]** «тс.» тж, **[гóмпіте]** «вболівати за ким-небудь» Корз, **[óмп]** «сумнів, досада, прикрість» Ж, **[óмпно]** «негарно, неприродно; дивовижно; прикро, неприємно, досадно Ж; лячно О», **[óмкно]** «прикро, неприємно МСБГ; ніяково Ко»; — результат видозміни слова **[вóмпити]** «бентежитися, вагатися, сумніватися» (див.).

[óмрáза] «гідота; все, що викликає огиду; негідник; обра́за» Ж, МСБГ, **[óмразéнник]** «негідник» МСБГ, **[вóмразéнник]** «тс.» МСБГ, **[óмрáзник]** «бешкетник» МСБГ, **[óмрáзний]** «огидний, бридкий» МСБГ, **[óмрáзно]** «неприятно» Ж, **[óмразі́ти]** «образити, зганьбити, знеславити» Ж, МСБГ, **[мразі́ти]** «ганьбити, знеславлювати» МСБГ; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. *омраза* «мерзота, паскудство», *омразити* «осквернити, опоганити, зробити огидним; зганьбити» пов'язані чергуванням голосних з **мрзити** «викликати огиду; оскверня-

ти; робити пакості», якому відповідає укр. **[мерзі́ти]** «викликати огиду; паплюжити» (див.).

[óмрак] «туман, сутінки, темінь, темрява, мряка» Ж; — пов'язане з **мря́ка** (див.).

[óмрок] (у виразі *óмроком світ іде* «стає темно і страшно») Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *omrok* «нічна темрява; запаморочення» пов'язане з *omroczyć* «покрити мороком», похідним від *mrok* «морок». — Richhardt 85. — Див. ще **мрок**.

[óмул] «дурень» МСБГ; — очевидно, семантично видозмінене запозичення з молдавської мови; молд. *ом* (членна форма *óмул*) «людина», як і рум. *om* (*ómul*) «тс.», походить від лат. *homo* «тс.», пов'язаного з *humus* «земля». — СДЕЛМ 290—291; Walde—Hofm. I 654—655. — Див. ще **гумані́зм**.

óмуль (іхт.) «риба родини лососевих, *Salmo omul*»; — бр. *óмуль*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *óмуль* «тс.» загальноприйнятої етимології не має; пов'язується (Фасмер III 140; Горяев 239) з *мул*, *му́лти* (воду); зіставляється (Преобр. I 650) з гр. *μύλλος* «головень»; виводиться також (Leder 33) від р. **[му́лти]** «муляти, терти» (у значенні нерестування). — Черных I 598—599.

[óмура] (у сполученні *[óмура гнилявка]* (бот.) «мукор, *Mucor (Mich.) Link (Aethalium septicum Fr., Fuligo septicum Gmel.)*») Мак; — неясне; може бути пов'язане з **[мурава́]** «мурашня» (пор. іншу назву мукора *[муравіне масло]*) або з **[ому́рати]** «замазати, забруднити», **[му́рати]** «обмазувати, бруднити» чи з **[мури́на]** «невелике болітце, що залишається після повені», р. **[мур]** «пліснява», ч. *muř* «сажа, кіптява».

[óму́т] «ковбаня; вир» УРС, Ж, Ч, **[обмут, вóмут, омуть, óтмут]** «тс.» Ч, **[вóмут, вóтмут, óтмут]** «тс.»; глибоке місце в річці; глибоке місце при повороті річки; невелике гниле озеро в лісі; заросле озеро; болотна

трясовина; яма в болоті» Ч; — р. *бмут* «ковбаня, вир; [яма, заповнена водою; заросле мохом болото; невелике озеро; річкова затока, тихе місце в річці]», бр. [амут, вбмут] (з р.), п. odmet «вир, безодня; каламутна вода», ст. met «тс.», цсл. **омжтъ**; — псл. omotъ, пов'язане з (о-)motiti «(за-)мутити», укр. *мутити*. — Фасмер III 140; ЭСБМ I, 101. — Див. ще **мутити**.

омшáник, *омшáр*, *омшáрина*, *омшáти* — див. **мох**.

омяк — див. **омэг**.

[**ом'яснүтися**] «помилитися» Г, Ж, [омиснүтися ВеБ, омиснитися О] «тс.»; — слн. [mesniti] «обдурювати, спокушати, баламутити», [mesniti se] «помилятися»; — етимологія не зовсім ясна; зводиться (Варбот Этимология 1982, 32—33) до псл. meto (mesti) «мутити, бентежити»; словенське слово зіставляється також (Bezlej ESSJ II 179) з лит. misti «змішуватися; божеволіти», лтс. [misiti] «помилитися, промахнутися».

он¹ (частка) «от; там; дивись; [якраз не]», [онь] «он там Л; аж-аж О; аж», [оне] «ось, он» О, [вони] «онде» О, он-он, ононо́, [нон] «он» ВеЛ, он- (у сполученні із займенниками і прислівниками: [онтóй О, онтóт О, онтýт О]; — р. *вон* «он», [он] «тс.», бр. [он, онь, вонь, вунь] «тс.», др. *оно*, п. [оно, он], ч. [оно], слц. [onô], слн. [on] «там», стсл. **онъ(де)** «тс.»; — псл. оно (опъ) (присл.) «он там», пов'язане з опъ «той, він», опа «та», опо «те». — Фасмер III 140—141; Преобр. I 650—651; ЭСБМ 2, 192—193; ESSJ Sl. gr. II 522—523. — Див. ще **він**, **о²**. — Пор. **ген²**, **онде**, **онó¹**, **ось¹**.

он² (заст., назва літери **о**) Ж; — др. *онъ* «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови, в якій літера **о** називалась *онъ*, букв. «той», на відміну від **w** «о мега», що вживалась у словах грецького походження. — Фасмер III 95. — Див. ще **він**.

[**она́**] «вона» Ж, [онó] «воно» Ж; — діалектні варіанти займенника *вона́*,

вонó; збереження в говорах цих форм без протетичного **в**, можливо, підтримується впливом західнослов'янських мов. — Див. ще **він**.

она́гр (зоол.) «дикий осел»; — р. болг. *она́гр*, бр. *ана́гр*, др. *онагръ*, п. ч. слц. *onager*, схв. *онагар*, *онагер*, слн. *onáger*, стсл. **онагръ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *ὄναγρος* «дикий осел» складається з основ *ὄνος* «осел», етимологічно неясного, можливо, запозиченого разом з лат. *asinus* з невідомої малоазійської мови, і *ἄγρος* «дикий, польовий», похідного від *ἄγρος* «поле», спорідненого з лат. *ager* «тс.». — SIC² 599; Фасмер III 141; Преобр. I 650; ЭСБМ I, 111; Kopaliński 693; Младенов 381; Walde—Hofm. I 72—73, II 397—398; Frisk I 15—16, II 397—398. — Див. ще **агрáрний**.

она́да — див. **на́дити²**.

[**она́джити**] «никати навколо, траплятися» ВеУг, [поона́джитися] «сплутатися (про нитки)» тж; — неясне; можливо, пов'язане з [она́дити] «щось робити, чимось займатися; поставати».

[**она́дити**] «щось робити, чимось займатися; поставати, робитися ВеУг», [доона́дити] «щось вчинити» ВеУг, [приона́дити] «тс.» тж; — ч. *onadi* «щось робити», слц. *onadiat' (sa)* «тс.; щось говорити», *onadiet' (sa)*, [onadiet', ondzit'] «тс.», вл. *wonodzić* «робити, займатися», нл. *wónožeš* «тс.», болг. *онóдя (онóждам)* «роблю тее (щось)», схв. *онодити* «робити, чинити; набридати (розмовами)», [oniditi, oneħati] «тс.»; — псл. *оно* (мн. *она*) *děti* «тее робити, говорити» (вживалося замість будь-якого дієслова, коли воно не пригадувалось у момент мовлення). — Machek ESJČ 414; Schuster-Šewc 1654; Skok II 556—558. — Див. ще **він**, **дэйкати**, **діти²**. — Пор. **она́чити**.

она́кий (заст.) «он який; інший» Г, Ж, [она́кший] «інакший» Ж, [она́ко] «не так як слід; погано» ВеЗн, [она́че] «інакше» Бі; — др. *онако* «так, он як»,

п. ст. і діал. *опакі* «такий», *опак* «так», ч. слц. *опакú* «інший», *опак* «інакше», вл. *wopajki* «дивний», нл. *wopaki* «такий; особливий», болг. *онакѣв* «інший», *такá-онакá* «так і сяк», м. *онаков* «он такий», *онака* «так», схв. *онакї* «такий, он який», *онакав* «тс.», *онако* «так», *овако-онако* «то так то сяк», слн. *опáков*, цсл. **онакъ**, **онаковъ**; — псл. *опакъ* «он який», *опаковъ* «тс.», *опако* «он як», похідні від *опъ* «той», аналогічні до *такъ* «такий», *окакъ* «он який»; — паралельні до лит. *apõks* «он який», похідного від *apàs* (*aĩs*) «той»; значення «інший» у частині слов'янських мов розвинулось пізніше в результаті зближення з основою *інак-*, похідною від *ін-* (псл. *inъ*) «інший». — Преобр. I 650—651; Brückner 379; Machek ESJC 414; Schuster-Sewc 1653; Skok II 556—558; ESSJ Sl. gr. II 520—521. — Див. ще **він**, **он¹**. — Пор. **она́чити**.

онахіма — див. **ана́фема**.

[**она́чити**] «робити (будь-що); говорити (будь про що) О; інакше робити Г, Ж, Бі», [**она́джити**] «тс.», [**она́читися**] «соромитися, ніяковіти» Ж, [**переона́чити**] «переінакшити, переробити» Пі; — п. *opaszyc* «робити (що, будь-що)», ч. *zaopaciti* «зробити, влаштувати», слц. *opacit' sa* «соромитися», *vuopacit' (ko)ho* «полупцювати»; — псл. *opaciti* «он як робити (говорити), тее-то робити (говорити)» (замінно-вказівне дієслово, що вживалося замість будь-якого іншого дієслована означення конкретної дії або говоріння), похідне від *опако* «он як»; зазнало зближення з [**ина́чити**] «змінювати, переробляти», **переіна́кшити**; звукова форма [**она́джити**] з'явилась, очевидно, під впливом [**она́дити**] «робити (говорити) щось, будь-що». — Brückner 379; Machek ESJC 414. — Див. ще **она́кий**. — Пор. **она́дити**.

онда́тра (зоол.) «невеликий гризун родини полівкових, мускусний пацюк, *Ondatra Link*», *ондатривніцтво*, *ондатра́*; — р. болг. *онда́тра*, бр. *ан-*

да́тра, п. ч. слц. *ondatra*, схв. *ондатра*; — через англійське посередництво запозичено з французької мови в Канаді (англ. фр. *ondatra*), в яку потрапило з мови північноамериканських індіанців гуронів або з алгонкінських мов. — SIC² 599; Фасмер—Трубачев III 141; Черных I 599; Machek ESJC 415; Holub—Lyer 345.

онде (присл.) «он, там, отам, ось там» СУМ, Г, О, [*ондека* Г, Ж, *ондека* Л, *ондэлька* Ж, *ондечка* Г], *ондечки*, [*ондеб* Ме, *ондегб* Ме, *ондб* Ме, ЛексПол, *ондѣб* ЛексПол, *онѣдо* ЛексПол, *ондикаво* О] «тс.»; — бр. [*оньдзе*], др. *онѣде*, п. ст. і діал. *ondzie*, ч. слц. ст. *onde*, болг. м. схв. *онде*, слн. *õndi*, стсл. **онѣде**; — псл. *онѣде*, *онѣдѣ*, складне утворення із займенникової основи *оп-* «той» і частки *-de*, що входить також до складу псл. *къде*, *inъде*; в українській мові пізніше могло бути переосмислене як складне утворення з частки укр. *он* і прислівника *де* (< др. *къде*). — Преобр. I 650—651; ESSJ Sl. gr. II 534. — Див. ще **він**, **де¹**. — Пор. **інде**, **онно́**, **осьде**.

ондорак — див. **андарак**.

[**ондуля́ція**] «завивка, укладка волосся» МСБГ, Куз, *ондуля́тор* (тех.); — р. *ондуля́тор* (тех.), бр. [*андуля́ция*] «завивка», *андуля́тар* (тех.); — запозичення з польської мови; п. *ondulacja* «завивка», як і ч. *ondulace*, слц. *ondulácia*, вл. *ondulacija*, болг. *ондула́тор*, м. схв. *ондула́ција* «завивка», слн. *ondulácija* «тс.», походить від фр. *ondulation* «хвилювання води», що зводиться до пізньолат. *undula*, зменш. від лат. *unda* «хвиля», спорідненого з псл. *voda*, укр. *водá*. — ЭСБМ 1, 114; Korpalański 693; Holub—Lyer 345; Dauzat 513; Walde—Hofm. II 817—818. — Див. ще **водá**.

[**ондьол**] (тільки у лайках: *онд'ол би тя побив*) Лизанец, [*андял*] «тс.» тж; — запозичення з угорської мови; уг. *angyal* «ангел», можливо, через посередництво слов'янських мов, зводиться до лат. *angelus*, яке походить від гр.

ἄγγελος «тс.» — Лизанец 614; MNTESz I 155. — Див. ще **ангел**.

[**онé**] «це», [**онéе**] «тс.»; — результат стягнення давнішої форми *онóе* «тс.» (як *те* з *тóе*) і пізнішого повторного приєднання *-е* до *онé* за аналогією до *онóе*, *тéе*. — ESSJ Sl. gr. II 530. — Див. ще **він**, **онá**, **онóй**.

[**онé**] «ось» Ж; — очевидно, результат злиття виразу *он é*. — Див. ще **он¹**, **е**. — Пор. **óте**.

[**óниж¹**] «аж» Ж; — результат злиття вказівної частки *он*, [*оне*] з часткою *же* (*ж*); паралельне до *аж*, *анiж*. — Див. ще **же¹**, **он¹**. — Пор. **аж**, **анiж**.

óниж² — див. **анiс**.

óний (заст.) «той, iнший; той самий»; — р. *óный*, др. *онъ(и)* «той», ч. ст. *опей*, *вопей*, болг. *óня* (ст. *оний*), м. *оној*, схв. *òнāј* «тс.»; — псл. *опъ-јь*, похідне утворення (членна форма) із займенниковим компонентом *ј(ь)* від вказівного займенника *опъ* «тс.», паралельне *тъ-јь*, укр. *той*. — ESSJ Sl. gr. II 530. — Див. ще **він**, **йогó**.

[**óник**] «нуль»; — похідне утворення від *он* (назви літери **о**); зміна в семантиці пояснюється тим, що графічно літера **о** і цифра **0** збігаються. — Див. ще **он²**.

Онiкiй (чоловіче ім'я), *Анiкiй*, *Іоанiкiй*, *Йоанiкiй*, ст. *Іоанiкiй* «бл(а)г(ода)ти полнь» (1627); — р. *Аникéй*, *Анiкiй*, бр. *Аникéй*, *Анiкiй*, стсл. **Аникии**, **Іоаникии**; — єдиної етимології не має; розглядається як запозичення з грецької мови (пор. гр. 'Ανiκiος, 'Αννiκiος) і пов'язується з гр. νiκη «перемога» (Вл. імена 76; Петровский 50); припускається також походження від гр. 'Ιωαννiκiος, пестливої форми від 'Ιωάννης (чоловіче ім'я), звідки укр. *Івáн* (Спр. личн. імен 418; Constantinescu 85); можливо, що йдеться про два етимологічно не тотожних імені *Іоанiкiй* і *Анiкiй*, які зводяться до двох різних грецьких імен. — Пор. **Івáн**, **Микiта**.

[**óним**] «жаль; співчуття» Ж, [**онiмливий**] «соромливий, нерішучий; замк-

нутий; занадто скромний» Ж, [**онiмно**] «незручно; обтяжливо; нерішуче, збентежено» Ж, [**онимáтися**] «ніяковіти, вагатися, не наважуватися; бути нерішучим» Ж, [**внимáтися**] «бути соромливим, ніяковіти, соромитися» Ж; — очевидно, похідне утворення з префіксом *о-* від *імáти* «брати» (пор. *обнiмáти*), псл. *imati* «тс.» — Див. ще **імáти**, **йнiяти**, **о¹**.

Онiсiм (чоловіче ім'я), *Онiськó* Г, Ж, [*Онiшкó*] Г, Ж, ст. *Онисимъ* (1370), *Онiсiмъ* «пожитóчний, полезе(н), пользователе(н)» (1627); — р. *Анiсiм*, бр. *Анiсiм*, стсл. **Онисимъ**; — через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. 'Ονiσιμoς, букв. «корисний, благодiйний», пов'язане з ðνiμησι «приношу користь, допомагаю», етимологічно неясним; виведення від гр. ðνoσις «виконання, завершення» (Вл. імена 76; Петровский 170) помилкове. — Беринда 225; Спр. личн. імен 441; Constantinescu 122; Dauzat Dict. des noms 456; Frisk II 395.

Онисифóр (чоловіче ім'я), ст. *Онисифóръ* «пожиток приносячий» (1627); — р. *Онисифóр*, *Анисифóр*, бр. *Анисифóр*, стсл. **Онисифоръ**; — через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. 'Ονiσιφóρoς, букв. «який приносить користь», утворене з основ ðνησις «користь, благо, вигода», що не має певної етимології, і φoρóς «який несе», пов'язаного з φéρω «несу», спорідненим з лат. *fero* «тс.», псл. *berq*, *ьгати*, укр. *брати*. — Вл. імена 76; Беринда 225; Петровский 170; Спр. личн. імен 441; Frisk II 395—396. — Див. ще **брати**, **Онiсiм**. — Пор. **люцифéр**, **семафóр**, **фóсфор**.

Онiсiй (чоловіче ім'я), *Онiськó*, *Онiсiя* (жiноче ім'я), *Онiсья*, *Онiська*, ст. *Анисiа* (1494), *Анiсiа* «сввръшенiе» (1627); — р. *Анiсiй*, *Анiсья*, *Анiсья*, бр. *Анiсiй*, болг. *Анiсья*, стсл. **Аноүсиа**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. 'Ανiσιoς, 'Ανiσια пов'язані з ðνoσις «виконання, завер-

шення», похідним від *άνω* (*áνω*) «завершую»; пов'язання з гр. *ὀνήσιος* «користь» (Вл. імена 76) сумнівне. — Беринда 177; Петровский 170; Frisk I 115. — Див. ще **автентичний**.

о́нікс (мін.) «різновид агату»; — р. болг. м. *о́никс*, бр. *о́нікс*, др. *ониксъ*, п. *опукс*, *опіч*, ч. слц. *опух*, схв. *о́никс*, слн. *о́пикс*, стсл. **оникъсь**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *ὄνυξ* «напівдорогоцінний камінь онікс» є результатом перенесення на мінерал назви *ὄνυξ* «ніготь» (за подібністю кольору), спорідненої з лат. *unguis* «тс.», лит. *pagūtis* «ніготь, кіготь», псл. *погъть*, *пога*, укр. *ніготь*, *нога́*; виведення з латинської мови (лат. *опух*) через німецьку (н. *Опук*) (Фасмер III 141) відбиває лише вторинний пізніший процес. — SIC² 599; Kopaliński 695; Holub—Lyer 345; Matzenauer 265; Klein 1085; Frisk II 398—399. — Див. ще **ніготь**, **нога́**.

[о́нікусь] «недавно; днями; позавчора» Ж; — очевидно, результат діалектної видозміни вимови виразу *он якось* «от одного разу» (> **он екось* > **он їкусь*). — Див. ще **он¹**, **якось**.

о́ніт, *о́нітува́ти* — див. **вомітува́ти**.

онко́логія (мед.) «галузь медицини, що займається пухлинами», *онко́лог*, *онкологі́чний*; — р. болг. *онко́логія*, бр. *анкало́гія*, п. *onkologia*, ч. *onkologie*, слц. *onklógiа*, схв. *онко́лдогija*, слн. *onkologija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Onkologie*, фр. *oncologie*, англ. *oncology* утворено з основ гр. *ὄνκος* «купа, маса, ноша, тягар», пов'язаного з *έν-εϋκειν* «нести», спорідненого з псл. *nesti*, укр. *не́сті*, і *λόγος* «слово, вчення». — SIC² 599; Kopaliński 694; Holub—Lyer 345; Klein 1083; Frisk I 512—513, II 347. — Див. ще **ло́гіка**, **не́сті¹**.

онно́ «ось там»; — очевидно, результат фонетичної видозміни (злиття і редукації з асиміляцією приголосних) складного прислівникового утворення

онде-о, з *о́нде* і вказівної частки *о* (*онде-о* > *ондо́* > *онно́*). — Див. ще **о́нде**, **о²**.

[оно́¹] (вказівна частка) «он»; — р. *[оно́]* «от, адже», бр. *[оно́]* «он», *[оно́]* «тс.»; — очевидно, результат злиття вказівних часток *он* і *о*. — Див. ще **о²**, **он¹**. — Пор. **онно́**.

[оно́²] (видільна частка) «лише, тільки»; — бр. *[оно́]* (присл.) «тільки», п. *[опо, јопо, епо, јано]* «тс.»; — очевидно, псл. *[опо]* «тільки», утворене з вказівного компонента *о* і частки *-по*, подібно до *іпо* (< *і* + *по*) «тільки», укр. *[іно]* «тс.». — Див. ще **но¹**, **о²**. — Пор. **іно́**.

оно́³ — див. **она́**.

[оно́гди] «недавно, нещодавно, цими днями; позавчора Ж», *[о́нагди]* «тс.» Ж, *[о́ногда́]* «тс. Ж; нещодавно О», *[оно́гди]* «нещодавно О», *[оно́гдашний]* «позавчорашній» Ж; — р. *[о́ног-да́]* «недавно; іноді; колись; учора; тиждень тому; через тиждень; протягом минулого місяця, тижня», *[о́ногды́]* «недавно; колись, давно; раніше; одного разу; іноді», *[оно́вда́]* «недавно», бр. *[ано́гды]* «позавчора, цими днями», *[ана́гдысь, ана́гдай]* «тс.», п. *[onegdy]* «іноді; недавно», *[onegdyś, onegda, onegdaj]*, ч. *onehda, onehdy, [onekda, vonehda, vonehdy]* «тс.», слц. *[onehdy, onehda, о́nehda, voňahdá, о́ňahdy, voňahdy]* «недавно, якось», схв. ст. *onagda* «тоді»; — псл. **оногъда*, **оногъду*, складні прислівникові утворення із займенникового елемента *он-* (укр. *он*, *оно*) та формального елемента *-g(ъ)dy*, *-g(ъ)da*. — ЭСБМ I, 111; Brückner 379—380; Machek ESJC 414; Skok II 556—558; ESSJ Sl. gr. II 525—527. — Див. ще **він**, **гдась**, **іноді**, **он¹**. — Пор. **оноді**.

[оно́гдивай] «недавно; позавчора»; — р. *[оно́гдоба]* «днями, недавно», бр. *[ана́гдобенъ, ана́гдівинъ]* «тс.», ч. *onohdyvá, onehdivá*; — результат розширення складного прислівникового утворення *[оно́гди]* елементами займенникового походження *-ва-*,

пов'язаного з о-в' «той», і жь «той». — ЭСБМ I, 111; ESSJ Sl. gr. II 525—527. — Див. ще **оногди**.

[**оноді**] «недавно»; — р. [оноде] (?), [оноды] «днями, недавно», [онады], бр. [анадысь, анобысь, анадась] «тс.», слц. [voňadi], схв. ст. opadi; — паралельне до *іноді* і до [*оногди*] складне утворення із займенникового вказівного компонента *оно* (псл. op-) і займенникової частки *-ді* (псл. -dě). — ЭСБМ I, 111; ESSJ Sl. gr. II 525—527. — Див. ще *іноді*, **он¹**, **оногди**.

[**оносе¹**] (стверджувальна частка) «правда» О; — результат стягнення і злиття в усній мові сполучення [**оно є*] «так».

оносе² — див. **оноій**.

[**оноій**] «той» О, [оноіой] «тс.» О, [оноје] «те»; — результат розширення вказівного займенника **онъ* «той» (псл. opъ) займенниковим елементом -j(ь) (процес, аналогічний утворенню *той*). — Див. ще **його**, **він**, **он¹**.

[**онольчик**] «пагін для щеплення, прищепа» Ж; — неясне.

ономастика «розділ мовознавства, що вивчає власні імена», *ономастичний*; — р. болг. м. *ономастика*, бр. *анамастыка*, п. *onomastyka*, ч. слц. *onomastika*, схв. *ономастика*, слн. *onomástika*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Onomástik*, фр. *onomastique*, англ. *onomastics* походять від гр. *ὀνομαστική* «мистецтво давати імена», *ὀνομαστικός* «який служить для найменування», пов'язаних з *ὀνομάζειν* «називати», похідним від *ὄνομα* «ім'я», спорідненого з псл. **ъмѣ*, укр. *ім'я*. — СІС² 599; Kopaliński 694; Holub—Lyer 345; Klein 1084; Dauzat 513; Frisk II 396—397. — Див. ще **анонім**, **ім'я**. — Пор. **омонім**.

ономатопея «звуконаслідування»; — р. *ономатопея*, бр. *анаматапéя*, ч. *onomatoroie*, слц. *onomatoroja*, м. схв. *ономатопéја*, слн. *onomatoréja*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Onomatoröie*, фр. *onomatorée*, англ. пізнюлат. *onomatoroeia* походять

від гр. *ὀνοματοποία* «словотворчість, звуконаслідування», утвореного з основ *ὄνομα* (род. в. *ὀνόματος*) «ім'я» і *ποιεῖν* «робити». — СІС² 600; Holub—Lyer 345; Klein 1084; Dauzat 513; Frisk II 396—397. — Див. ще **анонім**, **ім'я**, **поезія**.

[**онон**] «той» Ж; той, що далі О», [*онона*] «та» Ж, [*ононó*] «те» Ж, [*онон*] «той» Ж, [*ононá*] «та» Ж, [*ононó*] «те» Ж, (у сполученні з прислівником) [*ононраз*] «минулого разу» О; — зіставляється з ч. слц. слн. діал. *опен* «той», ч. ст. *опеппо*, цел. **онънъ** «тс.» і разом з ними зводиться до псл. **опъпъ* «отой» як підсилювального похідного від *опъ* «той». — ESSJ Sl. gr. II 530. — Див. ще **він**.

Онопрій (чоловіче ім'я), [*Нуфрэй*] (Me), *Онупрій*, *Онүфрій*, [*Онійшко* ВеБ, *Оніфер* О, *Оніфрій* О, *Оніфро* Ж, *Оніхро* Ж, *Оноійко*, *Онофер* О, *Онофрій* ВеБ, *Онофрó* О, *Онофцьо* О, *Оношко*, *Онуфрэй* (Me), *Онүхрій*, *Онүхро*] «тс.», [*онуфрэйка*] (у сполученні [гrecка-о.] «гrecка, посіяна близько дня св. Онуфрія») Ж, ст. *Оношко* (1475), *Оношко* (1490), *Онүфрій* (1627); — р. *Онүфрій*, *Анүфрій*, бр. *Анүфрýй*, [*Анүхрэй*, *Анопрýй*, *Анупрэй*, *Нупрэй*, *Нүхрэй*], п. *Onufry*, слц. *Onufer*, болг. *Онүфри*, *Онүфрій*, м. *Онуфрие*, схв. *Онуфрије*, стсл. **Оноуфрин**, **Онофрин**; — через церковнослов'янську мову запозичено з гrecької; гр. *Ὀνούφριος* (*Ὀννόφριος*, *Ὀννώφριος*, *Ὀυννώφρεος*) походить від ег. **Onporhis*, епітета бога Озіріса; виведення від гр. *ὄνος* «осел» і *φέρω* «маю, володію» (Вл. імена 76; Спр. личн. имен 441; Илчев 368) помилкове. — Constantinescu 123.

[**онтар**] «рівчачок, зроблений ножиком внизу на глиняному посуді» Мо, [*вонтóри*] «утори (паз для дна у бочці)» Ж; — запозичення з польської мови; п. *wałog* «утори» відповідає укр. *утóри* (див.).

онтогенез «індивідуальний розвиток організму від моменту зародження

до кінця життя», *онтогенезис*, *онтогенетичний*; — р. *онтогенез*, бр. *антагенез*, п. вл. *ontogeneza*, ч. *ontogenese*, слц. *ontogenéza*, болг. схв. *онтогенéза*, слн. *óntogenéza*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Ontogenése*, фр. *ontogenèse*, англ. *ontogenesis* утворено з основ гр. *ὄν* (род. в. *ὄντος*) «існуюче», дієприкм. від. *εἶμι* (*εἶναι*) «бути», спорідненого з псл. *esmy*, *estь*, укр. *є*, і *у́вєєсіс* «виникнення, народження». — СІС² 600; Holub—Lyer 345; Klein 1084; Frisk I 463—464. — Див. ще *генéза*, *є*. — Пор. *озія*¹, *філогенéз*.

онук, *ону́ка*, *ону́ча*, *ону́чка* — див. **внук**.

онуфрэйка — див. **Онóпрій**.

ону́ча «шматок тканини, яким обмотують ноги перед взуванням; (розм.) ганчірка», *ону́чка* «тс.», [*ону́тя*] (зб.) «онучі» Ж, [*онучі́*] Везн, *ону́ччя* (зб.), [*онуча́р*] «ганчірник» Она, [*онучка́р*, *ону́чник*, *ону́шник*, *гону́шник* Л] «тс.»; — р. *ону́ча*, бр. *ану́ча*, п. слц. *опуса*, ч. *опусе*, ст. *опи́се*, схв. [*опи́са*], слн. *опи́са* «тс.», стсл. *оноу́шта* «взуття, сандалія»; — псл. **oputja*, очевидно, префіксальне похідне від дієслівної основи **-outei*, що збереглася у поєднанні з іншими префіксами (псл. *ob-uti*, укр. [*обу́ти*], *взу́ти*) і зводиться до іє. **eu-/ou-* «надягати»; префікс *op-*, можливо, походить від іє. **ap-* «на», звідки також лат. *ap-*, гр. *ἀνα-*, гот. *apa* «тс.», або, що менш імовірно, від іє. **op-* «в», звідки гр. *έν*, лат. *in*; припускається можливість походження псл. *op-* з префікса *o-* і вставного *-p-*. — Rudn. II 880; Фасмер III 142; Черных I 599; Преобр. I 650; КЭСРЯ 223; ЭСБМ I, 116—117; Brückner 380; Machek ESJC 415; Holub—Lyer 345; Bezlaj ESSJ II 249. — Див. ще **взу́ти**.

[**онціхрист**] «антихрист», [*анци́христ*] «тс.» Ж; — очевидно, як і [*анци́яш*] «тс.», запозичення з чеської або словацької мови, в яких діалектна фонетична форма [*ancikrist*] є результатом афективної видозміни нормативної

форми *antikrist* «антихрист». — Machek ESJC 37. — Див. ще **анти-**, **крест**. — Пор. **анци́яш**.

онь — див. **он**¹.

опавка — див. **опалка**.

[**опад**¹] (у виразі *на два опади* «двічі, за двома заходами») О, [*опади*] (мн.) «окремі проміжки часу, окремі моменти, протягом яких щось відбувається» МСБГ, [*опадь*] «раз; захід» (у виразі *на другу о.* «удруге») О; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [*opad*] «раз, повернення» є похідним від дієслова *padać* «падати», спорідненого з укр. *па́дати*. — Див. ще **па́сти**².

опад², *опади*, *опа́дистий*, *опадка*, *опадо́нько*, *опа́дчина*, *опадь*, *опали́й* — див. **па́сти**².

опазолітисся — див. **золá**¹.

[**опаїц**] (заст., рідк.) «каганець» МСБГ; — неясне.

[**опа́к**¹] «назад; навпаки; навиворіт» Г, Ж, Куз, [*опаки́*] «тс.» Бі, [*опа́чний*] «вивернутий, невдалий Пі; особливий Бі», [*зопáк*] (у сполученні *на зопак* «у зворотному напрямі»); — р. [*опа́к*] «назад; задом; ниць; навиворіт; навпаки», [*опако́*] «тс.; невміло; невчасно; без толку; ніяково, совісно; небезпечно», др. *опако* «назад, навпаки», *опаки* «тс.», п. ч. слц. *орак* «назад, навиворіт», вл. нл. *worak* «неправильно, навпаки», болг. *о́пак* «назад, навпаки», м. *опако* «навиворіт, навпаки», схв. *о́пако* «навпаки, назад», слн. [па *о́ра-к(о)*] «навпаки», стсл. **опаки** «навпаки; назад; інакше»; — псл. *оракъ* «зворотний», *орако* «назад; навпаки; у зворотному напрямі»; — споріднене з дінд. *árákaḥ* «збоку; який знаходиться позаду», *áráḥs-* «повернутий назад», лат. *orācus* «тінистий» (<*«протипоставлений»), лит. *ара́сіà* «низ», лтс. *аракша* «тс.», дісл. *ořugъ* «повернутий в інший бік; зворотний; ворожий», двн. *abuh* «тс.», вірм. *haka-* «проти-», які зводяться до іє. **aro-* «геть». — Фасмер III 142, 292—293; Brückner 380; Machek ESJC 415, 465; Младенов 382;

Bezlaĵ ESSJ II 249; ESSJ Sl. gr. II 536—541; Pokorny 53—55. — Пор. **навпакі́**, **опачі́на¹**, **пак¹**, **по**.

опак² «сорт білої глини; гончарні вироби з глини»; — р. *opák* «тс.; вид скельної породи», бр. *apák* «опак», ч. *opakní* (техн.) «непрозорий» (папір, скло та ін.); — очевидно, запозичення з французької мови; фр. *opaque* «непрозорий» походить від лат. *opācus* «темний, непрозорий» (< «відвернений від сонця»), спорідненого з псл. *opakъ* «назад, навпаки», укр. [*opák*] «тс.». — СІС² 600; Фасмер III 142—143; ССРЛЯ 8, 875; Dauzat 513; Walde—Hofm. II 210—211. — Див. ще **опак¹**.

[**опака**] «жадібний ненажера» Ж; — неясне.

опал (мін.) «прозорий камінь різного забарвлення» (деякі різновиди його вважаються коштовними), [*opáľ*] «тс.» Куз, *opálovий*, [*opaléвий*, *opáľовий*] Куз; — р. болг. *opál*, бр. *apál*, п. *opal*, *opaf*, ч. слц. *opál*, вл. *opal*, м. *opal*, схв. *opāl*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Opál*, фр. *opale* походять від лат. *opalus*, яке через гр. *ópállios* зводиться до дінд. *úpalaḥ* (ч. р.) «камінь», *úpala* (ж. р.) «верхній камінь у млині», що може бути фонетичним варіантом *úpaḥaḥ* «нижчий, пізніший», пов'язаного з *úra* «біля, під, на». — СІС² 600; Фасмер III 143; Sł. wug. *obcuch* 528; Holub—Lyer 345; Dauzat 513; Klein 1086; Walde—Hofm. II 211.

опалá «немилість, неласка СУМ; [гнів] Ба», *опаленьник* «той, що зазнав опали», *опаленьний*, *опаленьо* Бі; — бр. *apála* «опала», п. *opafa* «неласка»; — запозичення з російської мови; р. *opála* (іст.) «царський гнів, немилість», як і др. *opalъka* «гнів», укр. *opal* «запал, збудження», пов'язане з *palítъ* «палити». — Фасмер III 143; КЭСРЯ 309. — Див. ще **паліти**.

[**опалáта**] (у сполученні *пуститися на всі опалати* «зникнути, втекти») Ж; — неясне.

опалáти, *опалáчка*, *опáлини*, *опáлка* — див. **палáти¹**.

[**опáлка**] «мішок або торба для годівлі коней, у краї якого зашиті дві палиці, рептух; мотузьяна сітка або торба для сіна, з якої годують коней Л; корзина; кошик різної величини і форми на картоплю О; ночви; посуд, у якому провіюють зерно», [*opávka*, *upaŷka*] «кошик різної величини і форми на картоплю» О, [*upálka*] «мішок для годівлі коней у дорозі» Корз, [*opálki*] «велика торба, зшита з двох мішків, для годівлі коней» Л, [*upálki*] «мішок для годівлі коней у дорозі, що вішається на шию коню; в отвори по краях зашиті дві палиці» Л; — бр. [*apalúški*] «коритце для очищення зерна в домашніх умовах», [*opálky*] «ночви для віяння збіжжя», п. *opafka* «начиння для віяння збіжжя; кошик, коробка; кошик з рогожі, з лика, на дерев'яних, ліщинових прутах, для подавання вугілля до печі», ч. *opálka* «решето для просіювання зерна», слц. *opálka* «плетений кошик без ручки», нл. *horafka* «віялка»; — пов'язане з [*opaláти*] «віяти зерно», похідним від [*paláти*] «тс.»; первісним, очевидно, було значення «посудина для віяння зерна»; перехід до значення «торба для годування, рептух» зумовлений зближенням назви *опáлка* з *пáлка* і наявністю палиць у конструкції рептуха. — Фасмер III 307, 317; Brückner 392; Machek ESJC 429; Schuster-Sewc 319. — Див. ще **паліти**.

[**опáлки**] «дрібні обрізки, що залишаються після розпилювання дерева» Л; — не зовсім ясне; можливо, результат контамінації слів *опáлки* і *пáлка* або *опáлки* й *opal*, *пáливо*, *паліти*; може бути також похідним від дієслова *пáдати* (тобто те, що впало, відпало, опало при розпилюванні).

[**опалосік**] (зоол.) «личинка жаби» Дейн, [*apalósik*] «тс.» тж; — очевидно, результат видозміни форми *ополоник* ([*apalónik*, *apalónik*]) «тс.». — Див. ще **ополоник¹**.

[**опалубити**] «ударити палицею»; — очевидно, результат жартівливого переносного вживання дієслова *опалубити* «покрити настилом, оббити чимнебудь зовні (будівлю, споруду)», зближеного з основами слів *пáлиця* і *бáти*. — Див. ще **пáлуба**.

Опанас — див. **Афанасій**.

опанча́ «старовинний верхній одяг у вигляді широкого плаща; [чоловічий вовняний одяг Ж]», [*опаньча*] (заст.) «якийсь верхній чоловічий одяг; старовинний одяг у вигляді широкого плаща» О, [*опанчэ́*] «верхня сіра одежина» ВеБ, [*опанчы́на*] «опанча; погана опанча», [*панча́*] «опанча»; — р. [*опанча*] «опанча», *епанча́* «накидка, капюшон», [*япанча́*, *японча́*] «верхній одяг, плащ», бр. *апанча́* «опанча», др. *япончица* «накидка», п. *оропсца*, ст. *яропсца* «тс.», болг. [*япанджак*] (іст.) «плащ без рукавів з капюшоном», м. *япанцак* (заст.) «накидка, плащ»; — запозичення з турецької або кримськотатарської мови; тур. *уарпса* (*уарпса*) «накидка з капюшоном», крим.-тат. *япынцы* «тс.; плащ, попона» є похідними від тюрк. *яр* «покривати». — Rudn. II 880; Фасмер II 20, IV 558—559; Шипова 133; Козырев Тюркизмы 21; ЭСБМ I, 121; Супрун та ін. Кримський укр. і ор. 124; Менгес 186—188; Sl. wug. obcsuch 530; Mikl. EW 100, TEI I 315; Верн. I 445; Радлов III 261; Lokotsch 74; Севортян Ж, Ж, Й 127—129. — Пор. **опонча**.

[**опар**] (ент.) «нічний метелик, *Phalaena*», [*опариця* ВеНЗн, ВеЛ, *опарелиця* ВеНЗн, *оперіця* Ж, *опиріця* Ж] «тс.»; [*опирічка*] «тс.; совка, *Noctua* L.» Ж, [*вопар*] «(вид мурашки) *Murgicia flava*» ВеНЗн, ВеБ, [*піриця*] «метелик»; — пов'язане з *упір* «вампір», [*опір*] «упир, привид, кровопивця», [*опиріця*] «привид»; назви зумовлені народними уявленнями про зв'язок нічних метеликів з душами померлих, духами; пор. інші назви нічного метелика: [*смерть*, *смертка*, *смертний мотиль*]; форми з початковим *опар-*

відбивають вторинний зв'язок з *пáрти*, *опáрти* (вважається, що коли метелик сяде на обличчя, то опарить: «опарила опариця»). — Лукінова Сл. мовозн. 104; ВеЛ 444. — Див. ще **упір**¹.

[**опара**] (бот.) «кріп пахучий, *Aethum graveolens* L.» Мак; — очевидно, пов'язане з *опáрти* «обварити, ошпарити кип'ятком»; назва могла виникнути в результаті сплутання омонімів *окріп* «кріп» і *окріп* «кип'яток» з наступною заміною другого омоніма близькозначним [*опара*]. — Німчук 271. — Див. ще **пáрти**¹.

[**опарантати**] «ввійти, вселитися в кого (про чорта); когось оплутати» Ж, [*опарантюк*] «чорт» Ж; — неясне; можливо, результат видозміни [*опентати*] «оплутати; вселитися» (про чорта), зумовленої впливом п. *орага́с* «оточувати».

[**опарицца**] «утриматися» Лекс-Пол; — неясне.

[**опариш**] (ент.) «личинка мухи зеленої падальної, *Lucilia caesar* L.» Дейн, [*апариш*] «тс.» тж; — неясне.

[**опарнік**] (бот.) «вид рослини Ж; рдесник блискучий, *Potamogeton lucens* L. Мак; рдесник плавучий, *Potamogeton natans* L. Мак», [*парник*] «рдесник блискучий» Мак; — очевидно, похідне утворення від *пáрти*, *опáрти*; мотивація назви не зовсім ясна; припускається можливість зв'язку з властивістю рослини допомагати при опіках (опарах) (ВеНЗн 52); назва може бути зумовлена також уявленнями про подразливу дію водяних рослин на шкіру (пор. назву одного з видів рдесника [*кропивка водяна*] «*Potamogeton crispus* L.»). — Вісюліна—Клоков 116; Нейштадт 78. — Див. ще **пáрти**¹.

[**обас**] «варта, вартівник, охорона Ж, Пі; побоювання, страх», [*обаска*] «небезпека Ж; страх, побоювання», [*опасність*] «небезпека» О (з рос.?), [*опасатися*] «побоюватися, боятися», [*опасуватися*] «тс.»; — р. [*обас*] «побоювання; охорона», [*обаска*] «перед-

бачливість; страх; охорона, захист; небезпека», *opásnyj* «небезпечний», *opásťся* «побоюватися», бр. [apáska] «побоювання», др. *opas(ь)ная грамота* «охоронна грамота», *опасно* «уважно»; — похідне утворення з префіксом *o-* від *pásti*, *pásy*. — Черных I 599; Фасмер III 143; КЭСРЯ 309. — Див. ще **o¹, пástи¹**.

[**опаска**] (заст.) «бандероль; смужка паперу, тканини, якою перев'язують або обкладають що-небудь; обв'язка, обклейка», [**опаска**] «скоба, яка тримає чересло на гряділі» О; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *opaska* «обв'язка; паперова смужка, якою обв'язують бандероль на пошті» є похідним від *opasać* «перев'язати, обвити», пов'язаним з *pas* «пояс». — Див. ще **пас¹**.

опасьть, *opat* — див. **пástи²**.

[**опат**] «абат, католицький священник» Г, СЧС, [**опатський**] «абатський»; — запозичення з польської мови; п. *opat* «абат» походить від ч. *opat*, що, як і слц. *opát*, схв. *opat*, укр. бр. *abát*, р. *abbát*, зводиться до свн. *abbāt*, яке, у свою чергу, походить від лат. *abbās* (зн. в. *abbātem*) «тс.» і, далі, від гр. *ἄββας* «тс.», *ἄββᾶ* «батько», араб. *abbā* «тс.». — Rudn. II 880; Richhardt 85; Brückner 380; Machek ESJC 415; Holub—Lyer 346; Skok II 559—560; Kluge—Mitzka 4—5.

[**опатерний**] «обережний, обачний» Ж, [**опатерність**] «обережність» Ж; — запозичення з польської мови; п. [*opateryny*] «обережний, передбачливий, уважний» є фонетичним варіантом форми *opatrzny* «тс.», пов'язаної з *patrzyc* «дивитися»; пор. укр. [*опатривати*] «турбуватися, оглядатися» Пі. — Richhardt 85; SW III 783. — Див. ще **o¹, пáтрити**.

опахало «віяло; пластинчаста частина пера птахів», *опáхувати*, *опáхнути*; — очевидно, запозичення з російської мови; — р. *опахало* «віяло; [ковдра, покривало]», *опáхнуть* «опáхнути» є похідними від *пахнуть* «війну-

ти, пахнути», [*пахать*] «мести, підмітати», споріднених з укр. *пахнути*. — Фасмер III 143; Преобр. I 652. — Див. ще **o¹, пáхнути²**.

[**опáца**] «черниця, монахиня» Лизанец, [*гопáца*] «тс.» тж; — запозичення з угорської мови, уг. *arácsa* «тс.» походить від схв. *opatica* «абатиса» або слн. *opática* «тс.», пов'язаних з схв. *opat* «абат», слн. *opát* «тс.». — Лизанец 614; MNTESz I 162. — Див. ще **опáт**.

[**опач**] (зоол.) «черепашка *Venerupis*» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з [*опóка*] «скеля» і є калькою німецької назви *Felsen-Venusmuschel*, букв. «скельна венерина черепашка».

[**опáчина¹**] «весло СУМ; правильне весло Л, Ж; весло на гребному судні Г; кермо на плотях О; велике весло Пі, Ж»; — бр. [*апачына*] «пристосування для керування плотом», [*пачына*] «весло», п. ст. *paczupa* «кермове весло», ч. ст., слц. *opáčna* «заднє весло; довгий брус у задній частині воза; протывага», болг. *opáčna* «упертість», м. *опачина* «зворотний бік», схв. *опáчина* «грубість, жорстокість», слн. [*opáčna*] «помилка»; — псл. *opáčna*, похідне від *opák*, *opako* «назад, навпаки, у зворотному напрямі», оскільки веслом гребуть у напрямі, протилежному напрямку руху; на думку Махека, спочатку *опачина* уможлиблювала зворотний хід причіпного судна; менш імовірна можливість зв'язку з укр. [*пáчити*] «повертати» (? — очевидно, [*пáчитися*] «коробитися») з розвитком значень «кермове весло» > «весло», або з др. *опашь* «хвіст», болг. *опашка* «тс.» (ЭСБМ I, 122—123). — Brückner 390; Machek ESJC 415. — Див. ще **опáк¹**.

опáчина² — див. **пáчина**.

опáчний — див. **опáк¹**.

[**опаш**] (присл.) «накинувши на плечі; не засовуючи руки в рукави» Ж, *опашки*, у сполученнях [*на опаш*, *на опашки*] «тс.» Ж, *опашень* «старовинний просторий довгополий каптан з короткими широкими рукавами», *на-*

опашки; — р. [опашень] «просторий верхній чоловічий одяг», [опашкой] «внакидку», [опашь] «наопашки», [опашь] «хвіст корови, коня», др. *опашень* «одяг», п. [opaszka] (у сполученні па opaszki «на плечах»), болг. *опашка* «хвіст; черешок (листка); охвістя», схв. *ораş* «хвіст; якась рослина», стсл. *опашь* «хвіст»; — псл. *ораşь* «хвіст; (присл.) наопашки», похідні утворення від *рахноті* «війнути, пахнути». — Фасмер III 143; Skok II 559. — Див. ще **о¹**, **пахнути²**.

[**опентати**] «обплутати, затуманити голову Г, Ж, Пі; вселитися в когось (про чорта) Ж»; — бр. *апантаны* «шалений», [*апентаны*] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *oretać* «оволодіти кимось, обплутати, довести до нестями» є похідним від *rećtać* «плутати», яке відповідає укр. *п'ютати*. — Richhardt 85; ЭСБМ I, 121. — Див. ще **о¹**, **п'юто**.

[**опеньгати**] (жарт.) «одружити, видати заміж», [*опеньгатися*] «одружитися»; — префіксальне похідне від [*пеньгати*] «запрягати; натягувати, напружувати; обтяжувати роботою», [*пеньгатися*] «напружуватися, робити зусилля, старатися»; значення «одружити(ся)» розвинулось, очевидно, на основі жартівливого переосмислення значення «запрягати, обтяжувати роботою». — Див. ще **о¹**, **пеньгати**.

опеньок (бот.) «опеньок справжній, *Armillariella mellea* (Fr. et Vahl.) Karsten. (*Armillaria mellea* Fr. et Vahl.; *Agaricus melleus* Vahl.); [*Agaricus fragilis* L. Mak]», [*опенек*] «опеньок справжній» Mak, [*опенька*] «тс. Ж; *Agaricus sulphureus* Bull. Mak; *Agaricus virescens* Sch. Mak», *опеньки*, [*вопеньок*] «опеньок справжній» ВеБ, Mak, [*гопенька*] «*Agaricus alliaceus* Jacq.; *Agaricus esculentus* Wulf.» ВеБ, Mak, [*підпенька*] «опеньок справжній» ВеБ, Mak, (Me), [*підпеньок, подпінка* Mak] «тс.»; — р. *опёнок*, [*опёнка, опёныш*], (мн.) *опёнки*, [*опеньки*], *опята* «тс.», бр. *апенька*, п. *орієнка*, ч. *орёнка*,

орейка, [*vorinka*], слц. *орієнок*; — похідне утворення від *пень*, можливо, ще праслов'янське (псл. **ob-rъpьka* — *Maček* ESJC 415); назва пояснюється тим, що ці гриби ростуть переважно на старих пенях або на нижній частині стовбурів хворих дерев чи навколо них. — Фасмер—Трубачев III 143—144; Преобр. I 690—691; КЭСРЯ 310; Цыганенко 275; Меркулова Очерки 160; Holub—Lyer 346. — Див. ще **о¹**, **пень**.

[**опёр**] (бот.) «пахучка звичайна, *Clinopodium vulgare* L. (*Calamintha Clinopodium* Moris)» Ж, Mak; — неясне.

опера (вид музичного мистецтва); — р. бр. болг. м. *опера*, п. ч. слц. *орега*, схв. *опера*, слн. *орега*; — запозичення з італійської мови; іт. *орега* «тс.» походить від лат. *орега* «праця, твір», мн. від *opus* (род. в. *operis*), пов'язаного з *ops* (род. в. *operis*) «сила, влада, могутність, здоров'я, багатство», спорідненим з дінд. *араһ* «робота», *арас-* «тс.; релігійний акт»; днвн. *uoben* «починати роботу, практикувати», нвн. *üben* «практикувати». — СІС² 600; Черных I 599—600; КЭСРЯ 310; ЭСБМ 8, 82; Sł. wyg. obcych 529; Holub—Lyer 346; РЧДБЕ 445; Skok II 560; Klein 1090. — Див. ще **опус**. — Пор. **операція**.

операція, *оператівка, оператівник, опёратор, операторна, операційна, операціоніст, оператівний, операційний, оперувати*; — р. болг. *операція*, бр. *аперация*, п. *орегасја*, ч. *орегасе*, слц. *орегасја*, м. схв. *операція*, слн. *орегасја*; — запозичення з латинської мови; лат. *operatio* «дія, вплив» пов'язане з *орегати* «працювати, трудитися, діяти», похідним від *opus* (*operis*) «праця, труд». — СІС² 601; Черных I 600; КЭСРЯ 310; РЧДБЕ 445; Sł. wyg. obcych 529; Holub—Lyer 346; Klein 1088. — Див. ще **опус**. — Пор. **опера**.

[**оперенчі**] «перила; поручні» Л; — результат видозміни деетимологізованого запозичення з польської мови [*поренча, поренчі, перенджи*] «тс.»,

можливо, зближеного з *опёртися*. — Див. ще **поренча**.

оперета «музично-драматичний комедійний твір», *оперётка* «тс.»; — р. *оперётта*, бр. *аперэта*, п. *operetka*, ч. слц. *opereta*, болг. м. *оперета*, схв. *оперета*, слн. *operéta*; — запозичення з італійської мови; іт. *operetta*, букв. «маленька опера», є демінутивом від *опера* «опера». — КЭСРЯ 310; Сł. wуг. obcuch 520; Holub—Lyer 346; РЧДБЕ (1964) 445. — Див. ще **опера**, **опус**. — Пор. **операція**.

оперіця, *опиріця*, *опирічка* — див. **опар**.

[**оперстник** (у сполученні *о. сизак*)] (бот.) «гикавка сіра, *Berteroa in-sapa* (L.) DC.» Ж, Мак, [**оперстик** (у сполученні *о. сизак*)] «тс.» Мак; — неясне.

опецок — див. **пец**.

опецьок «товста, незграбна дитина; невисока на зріст, товста, незграбна людина; [будь-яка мала жирна тварина Бі]», [**опецок**] «опецьок» Ж, [**опешок**] «тс.» Ва, *опецькуватий*, [*опешкуватий*] Ва; — очевидно, результат перенесення назви [**опецок**] «припічок» О, [**опецьок**] «тс.». — Див. ще **пец**.

опилісатися — див. **пеліскатися**.

[**опиніжитися**] «запізнитися» Ж; — не зовсім ясне; можливо, результат контамінації і дальшої фонетичної видозміни дієслів [**опізнитися**] «запізнитися» й *опиніти* «зупинити».

опір, *опёр*, *опиріця*, *опірь*, *опірь* — див. **упір**¹.

[**опітуватися**] «вітатися Ж; брикатися ЛексПол»; — похідне утворення від *питати*; значення «вітатися» розвинулось на основі значення «запитувати один одного про здоров'я, про справи (при зустрічі)» (напр., «як ся маєте?»); значення «брикатися», очевидно, виникло в результаті жартівливого вживання слова, можливо, зближеного з *копійто*. — Див. ще **питати**.

опіус, *опіюс*, *опіяка* — див. **пійти**.

опішки — див. **пійшки**.

[**опієвнях**] «опівночі» Л; — результат лексикалізації прийменникового сполучення **о півнях*; пов'язане з традицією визначати час за співом півня. — Див. ще **о¹**, **пійти¹**.

[**опід¹**] «тулуб, торс; корпус» Ж; — очевидно, похідне утворення від іменника *під* «низ, основа, фундамент». — Див. ще **о¹**, **під¹**.

[**опід²**] «опудало; страх, переляк» Ж; — результат фонетичної видозміни форми [*опуд*] (**орѹдъ*) «тс.»; кореневе і замість **у** відповідно до давнього *ѹ*, як у *заміж* (<*за тѹжь*), *дїбрѹва* (<*ѹбгава*) та ін. — Див. ще **пудити**.

опій «висушений сік з маківки, сильний наркотик» СУМ, Ж, *опіум*, *опійний*, *опіумний*; — р. *опий*, *опиум*, бр. *опій*, *опіум*, п. ч. вл. *оріум*, слц. *оріум*, болг. м. *опиум*, схв. *опијум*, слн. *оріј*; — запозичення з латинської мови; лат. *оріум* походить від гр. *ὀπιον* «опіум», пов'язаного з *ὀπός* «бродильний сік з рослин», спорідненого з лит. *sakaī* «смола, живиця», псл. *сокъ*, укр. *сік*. — СІС² 601; Фасмер III 144; Преобр. I 653; ЭСБМ 8, 82; Сł. wуг. obcuch 529; Kopaliński 696; Holub—Lyer 346; Frisk II 405—406. — Див. ще **сік¹**.

опіка «підглядання, догляд; нагляд», [*опекальник*, *опекун*] Ж, *опікун* СУМ, Ж, Куз, *опікунство*, *опікунський*, *опікати(ся)*, *опікуватися* СУМ, Ж; — р. болг. *опека*, бр. *апека*, п. *оріека*, ст. *оріек*, ч. *орёка*, ст. *рёсе*, слц. *орека* (з р.); — генетично пов'язане з др. *пекуся* (*печи ся*) «турбуюся», стсл. **пекж сл** (**пешти сл**) «тс.» і, далі, з псл. *реқо* (**ректи*) «печу (пекти)»; в українській мові, можливо, запозичене з польської або з російської. — Фасмер III 143; КЭСРЯ 309; Цыганенко 275; ЭСБМ 1, 123. — Див. ще **пекті**. — Пор. **печаль**, **підкуватися**.

[**опілка**] «фартух» Ж, Куз; — очевидно, утворене з прийменника *о* та іменника *полá* (*пóли*) (див.).

опінія «громадська думка»; — бр. *апінія* «репутація»; — очевидно, запо-

зичення з польської мови; п. *oripia* «думка, погляд; репутація» походить від лат. *oripio* «думка, репутація», пов'язаного з *oripog* (*oripāgī*) «припускати», можливо, спорідненим з псл. *(j)arati «дивитися», р. *внеза́пный* «раптовий». — ЭСБМ I, 124; Kopaliński 696; Sł. wyg. obsyuch 529; Walde—Hofm. II 212—213.

о́пір, *о́пірці* — див. **пéрти**².

опла́в, *опла́ва*, *оплавом* — див. **плі́сті**.

[опла́ва] «облава»; — результат видозміни форми *обла́ва*, зближеної з основою *пла́вати*. — Див. ще **обла́ва**.

[обла́ток] «облатка» Ж, Куз; — р. *оплаток* «проскура в католицькій церкві», др. *оплатъкъ* «тс.», бр. *апла́тка* «(мед.) облатка», п. *orłatek* «вид прісного тіста; кружок з того тіста», ч. *orłata* «вафля; (мед.) облатка», *orłatek* «тс.», цсл. **оплатъ** «проскура»; — через західнослов'янське і німецьке посередництво (бав. **orłata* «проскура») зводиться до лат. *oblāta* «тс.», звідки також пізніше запозичене *обла́тка*. — Фасмер III 145; Вгückner 380; Machek ESJC 416. — Див. ще **обла́тка**.

[оплафова́ти] «зносити, затаскати» Пі; — неясне.

опле́н, *опле́на*, *опле́ні* — див. **оплі́н**.

[опле́нтати] «обплутати; зжерти»; — очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. *orłatać* «обплутати, обвити; обманути, приголомшити» є похідним від *orłatać* «плутати», з яким пов'язане укр. *плу́тати*; значення «жерти» виникло, очевидно, на українському ґрунті під впливом **[оплі́тати]** «їсти». — Див. ще **плу́тати**. — Пор. **оплі́тати**, **плéнтати**.

[опле́цок] «оклецо́к; неповоротка, надмірно товста дитина» Па; — результат контамінації слів **[окле́цок]** і **[опе́цок]** «тс.». — Див. ще **клець**, **опе́цьок**.

оплива́нка — див. **плі́сті**.

оплис — див. **о́флис**.

[оплі́н] «дерев'яна подушка на осі воза; перекладаина в санях для з'єднання полозів Г; подушка на дивані, лаві Ж, Пі», *оплінь* «частина воза; частина саней», **[о́плен]** «дерев'яна підкладка на осі воза» Л, **[опле́н]** «частина саней» Па, МСБГ, **[опле́ни, опля́ни]** (мн.) «тс.» МСБГ, **[опле́на]** «подушка на осі воза» Ж, Куз, **[опле́ні]** «дерев'яні подушки між ящиком і віссю воза До; два бруски поперек саней, що скріплюють полозки» Ва, **[оплонча́кі]** «полозки саней з перекладаками» До; — р. **[опле́нь]** «верхня перекладаина, що з'єднує полозки саней», бр. **[апле́нь]** «частина воза», **[опленка, оплі́н, плень, вопле́нь]**, ч. *orlín* «тс.», слц. *orlep* «частина воза (і вагона)», болг. **[опле́н]** «частина воза», схв. *òплен, òплен*, слн. *orlep* «тс.»; — псл. *orlepъ*; — зіставляється з гр. *πλήμνη* «частина воза» (Machek ESJC 416); реконструюється також псл. **orlepъ*, яке виводиться з іє. *(s)p(h)el-, наявного також в укр. *поліно, полі́ця, пали́ця* та ін. (Pegsson Beitr. 174; Skok II 561; Schuster-Sewc 1656—1657); запозиченнями зі слов'янських мов є уг. *erlepy*, рум. *opleap*. — ЭСБМ I, 126; Bezłaj ESSJ II 251; Mikl. EW 249.

оплі́т, *оплі́ток* — див. **плéсті**.

[оплі́тати] «їсти з апетитом Г; швидко щось робити, жадібно їсти Ж», *уплі́тати* «тс.» Она; — р. **[оплетáть]** «швидко, жадібно й багато їсти», *уплетáть* «тс.», бр. **[аплетáць]** «жадібно їсти»; — не зовсім ясне; можливо, результат метафоризації *оплі́тати* «обплітати»; припускається зв'язок із *плоть*, бр. *плоць* «тіло» і порівнюється з р. **[плетеве]** «стан, талія» (ЭСБМ I, 128).

[оплі́тка] (бот.) «берізка польова, *Convolvulus arvensis* L.» Г, ВеЛ, Мак, **[оплі́тач]** «тс.» Мак; — ч. **[opletník]** «тс.»; — похідне утворення від *о(б)плі́тати*, префіксального похідного від *плесті́*; назва пояснюється властивістю берізки витися, плестися навколо стебел інших рослин; пор. **[ові́йка, по-**

вій, повитіця] «тс.» — Нейштадт 447; Machek Jm. rostl. 184. — Див. ще **о¹, плéсті**.

оплончакі — див. **оплі́н**.

оплòт «надійна опора»; — запозичення з російської мови; р. *оплòт* «тс.» походить від др. *оплотъ* «огорожа, стіна, загорожа; захист» (стсл. *оплотъ* «тс.»), пов'язаного з *оплести* (стсл. *оплести*), *плести*. — Фасмер III 145; Цыганенко 276; Преобр. I 653, II 73. — Див. ще **плéсті**.

[оплòчá] «одяг нареченої» Ж; — не зовсім ясне; можливо, результат фонетичної видозміни *[оплі́че]* «жіночий одяг», *[оплі́ча]* «сорочка; коротка жіноча сорочка з пазухою, розрізаною від шиї в напрямі пахви; вишивка на рукавах сорочки», пов'язаних з *плечé* (див.).

опóвзена — див. **півзен**.

оповідáти, оповідáнка, оповідáння, оповідáч, оповідка, óповідь, опові́сник, опові́стка, óповість — див. **відати**.

[óповсть] (бот.) «грудна трава, *Filago argvensis* L.» Куз, Ж, *[оповст полевий]* «тс.» Мак; — похідне утворення від *повсть*; назва пояснюється зовнішнім виглядом рослини — опушеної, білошерстої; пор. семантично подібні назви грудної трави в інших мовах: лат. *Filago* від *filum* «нитка», нім. *Filzkraut* (букв. «повстяна трава»). — Вісюліна—Клоков 315; Нейштадт 548; Machek Jm. rostl. 239. — Див. ще **повсть**.

опозі́ція, опозиціо́нер, опозиціо́нерство, опозиціо́ніст, опозиці́йний; — р. *оппозі́ция*, бр. *апазі́цыя*, п. *орозу́сја*, ч. *oposice*, слц. *орозі́сія*, вл. нл. *орозі́сія*, болг. *опозі́ция*, м. схв. *опозі́ција*, слн. *орозі́сіја*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Opposition*, фр. англ. *opposition* походять від лат. *oppositio* «протиставлення», пов'язаного з *oppōnere* «протиставити». — SIC² 601; Kopaliński 696—697; Holub—Lyer 346; Klein 1088. — Див. ще **позі́ція**. — Пор. **опонéнт**.

опóка «тверда, легка гірська порода, багата на кремнезем; рама для ливарних форм; форма для лиття металу Бі; [скеля Бі, Ж; фундамент будівлі Бі]», *[опу́ка]* «скеля; вапняк; річкова галька» Ж, *опóковий, [опóкуватий]* «кам'яний, скелястий» Куз, *[опоковáтий Ж, опóчистий Бі, Ж]* «тс.»; — р. *опóка* «мергель, сіро-біла глина; форма для лиття металу», бр. *апóка* «тс.», др. *опока* «скеля, уламок скелі», п. *орока* «скеля, камінь, кам'янистий ґрунт; фундамент», ч. слц. *орика* «вапняк», ч. ст. *орока* «скеля», слн. *орóка* «вапняк, кам'янистий ґрунт», стсл. *опока* «скеля, уламок скелі»; — псл. *орока*; — не зовсім ясне; пов'язується з псл. **rekti*, укр. *пекті́* (Фасмер III 145; Skok II 628; Mikl. EW 235; Verneker IF 13, 214), при цьому семантика слова викликає сумніви (Преобр. I 653); чеська форма *орика* розглядається як результат контамінації з коренем *рик-* «тріскатись», оскільки ця гірська порода крихка; сумнівне припущення (Machek ESJC 416) про первинність чеської форми з **-и-**; припускається також зв'язок з бр. *пóкацця* «тріскатися, розколюватися» (Супрун Веснік БДУ, 1970/2, 83—84); останнім часом висунуто думку (Варбот 164—167) про зв'язок псл. *орока*, як і (v)арьпо «вапно», з іє. **ǵr-* «вода» як назви осадової породи, що виявляється в басейнах морів і озер (пор. каш.-словінц. *[орока]* «болото, торфовище»). — ЭСБМ I, 128—129; Куркина Этимология 1985, 13—16; Мартынов Язык 55. — Пор. **опу́ка¹**.

опóлеток — див. **пóлоть**.

[опóли] «обаполи», *[опі́лок]* «край колоди, обапіл» Ж, *[опóлок]* «обаполок Л; шкіра з живота тварини»; — р. *[опóлок]* «крайня дошка з колоди; краї оброблюваної шкіри; поли шуби; країна держави», бр. *апóл* «крайня дошка з колоди», *апóлак* «тс.», п. *орóтек* «обапіл»; — похідне утворення від др. *полъ* «бік, край», подібне до *окра́йок*. — ЭСБМ I, 129. — Див. ще **пів, по́ла¹**. — Пор. **обапі́л**.

[**опóлистий**¹] «дуплавий» Ж; — очевидно, споріднене з [*ополошіти*] «опорожнити», р. *пóльий* «порожній», яке загальноприйнятої етимології не має.

[**опóлистий**²] «товстий, гладкий; широкий, розлогий; гіллястий; дебелий, великий (про тварин) Л; повний, широкий Пі»; — неясне; можливо, пов'язане з [*опóлистий*] «дуплавий».

[**ополóник**¹] (зоол.) «пуголовок жаби» Ж, Л, Дейн, [*полóник, полóник Л*] «тс.», [*ополóниця, опóлонік, ополóнка*] «личинка жаби» Дейн; — р. [*ополóвенки*] «пуголовки», [*полóник*] «пуголовок», бр. *апалóник, палóник* «тс.»; — результат перенесення назви розливної ложки з довгою ручкою на пуголовка за зовнішньою схожістю. — ЭСБМ 1, 120. — Див. ще **полóник**¹. — Пор. **ліжка**².

[**ополóник**²] «корж» ЛексПол, [*пудполóник*] «тс.» тж; — не зовсім ясне; очевидно, результат фонетичної видозміни запозиченого п. [*apalonek, apalonec*] «печений хліб», пов'язаного з *ralic* «палити»; здається непереконливим припущення (ЭСБМ 1, 120) про перенесення на корж назви розливної ложки, за допомогою якої наливають тісто. — Див. ще **паліти**.

ополóник³ — див. **полóник**¹.

[**ополóничок**] «вид дитячої гри»; — неясне; зіставляється з бр. [*апалáнт*] «гра, учасники якої змагаються в умінні далі послати палку», [*палáнт*] «тс.», джерелом якого є п. *palant* «гилка», що походить від іт. *palla* «куля», *pallare* «грати в м'яч». — ЭСБМ 1, 119; Brüskner 391.

ополóнка — див. **полóнка**¹.

[**ополошіти**] «опорожнити» ЛексПол; — очевидно, споріднене з [*опóлистий*] «дуплавий», р. *пóльий* «порожній», яке загальноприйнятої етимології не має.

опóна «завіса; попона; покривало, ковдра; давня сукняна тканина», **опóник** (іст.) «робітник, який виробляв опони»; — р. *опóна* «завіса», бр. *апóна* «тс., покривало», др. *опона*, п. *орона*,

схв. *òпона* «перепонка, шкірка», слн. *орóна* «шпалери»; — псл. *орона*, пов'язане чергуванням звуків з *ре̑ти* «напинати», *ре̑то* «путо», *ре̑оти* «пнути»; — зіставляється з вірм. *henum* «тчу, зшиваю», лит. *rinti* «плести», лат. *pendeo, pendēre* «висіти», далі з гот. двн. *spinnan* «прясти», двн. *spannan* «натягувати»; виведення від гот. *fana* «шматок тканини, полотна; рушник» (Hirt RBV 23, 336) безпідставне. — Фасмер III 145—146; Преобр. I 654; ЭСБМ 1, 130; Супрун Белар. лінгв. 1972/1, 70—71; Brüskner 380—381; Skok II 561; Trautmann 219. — Див. ще **п'ясті**. — Пор. **запóна, плóтати, попóна, пу́то, спіна**.

опонéнт, *опонувáти*; — р. *опонéнт*, бр. *апанéнт*, п. ч. слц. вл. *оронент*, болг. м. *опонéнт*, схв. *опóненнт*, слн. *оронéнт*; — запозичення з німецької мови; нім. *Opponéнт*, як і англ. *opponent*, походить від лат. *oppōnēns* (род. в. *oppōnentis*) «той, що протиставляє, заперечує», похідного від *oppōnere* «протиставити», пов'язаного з *rōnere* «класти». — СІС² 601; Черных I 600; ССРЛЯ 8, 941; Kopaliński 696—697; Holub—Lyer 346; Klein 1088. — Див. ще **пози́ція**. — Пор. **опози́ція**.

[**опóнець**] (бот.) «берізка польова, *Convolvulus arvensis* L.», [*припóнець*] «тс.» Нед; — р. [*попенек*], ч. *оронес*, *рурепес*, схв. *пòпонац*, [*попанац, попунац*] «тс.»; — похідне утворення від дієслова *пну́ти(ся)*; назва зумовлена тим, що берізка оплітає інші рослини, пнеться на них. — Machek Jm. rostl. 184; Симонович 138. — Див. ще **о**¹, **п'ясті**. — Пор. **опóна**.

[**опонник**] (бот.) у сполученнях [*о. яєчник*] «мухомор цезарів, *Agaricus caesareus* Scop. (*Amanita caesarea*)» Mak, [*о. маримуха, о. моримух(a)*] «мухомор червоний, *Agaricus muscarius* L. (*Amanita muscaria*)» Mak; — утворене від *опóна* «покривало»; назва може пояснюватись тим, що молоде тіло багатьох видів пластинчастих грибів, зокрема мухоморів, спочатку роз-

вивається замкнутим у загальне покривало, плівку, яка ніби обпинає гриб. — УРЕ 9, 445. — Див. ще **опона**, **п'ясті**.

[**опонча**] «довгий сіряк з грубого сукна; верхній чоловічий одяг, який носила шляхта; довгий сукняний сіряк від талії зі зборками; плащ із сірого сукна внизу зі зборками і пелериною, який носили заможні селяни» О, [**опоньча**] «верхній чоловічий одяг ЛЧерк; верхній каптан Пі», [**опоньча́**] (назва старовинного одягу або матерії) Ва; — бр. ст. *апонча*, *опонча*, п. *orończa* (ст. *jarończa*) «верхній одяг, яким загортаються від негоди; чоловічий верхній одяг; погано зроблений одяг»; — вважається результатом фонетичної видозміни запозиченого з тюркських мов [**опанча**] «верхній одяг», зближеного з *опона* «попона; покривало, ковдра; завіса; сукняна тканина» (ЭСБМ 1, 121; SW III 808); може бути залишком первісної звукової форми запозичення; пор. др. *япончица* «опанча», тур. *уарунса* «накидка, попона». — Пор. **опанча́**.

опонь (зоол.) «вид слимака, *Amphiperlea*» Ж; — не зовсім ясне; очевидно, похідне утворення від *опона* як часткова калька наукової назви лат. *Amphiperlea*, що складається з гр. *ἀμφι-* «подвійний; навколо» та основи лат. *perlium* «розкішний одяг, мантия»; пор. назву цього слимака нім. *Mantelschnecke*, утворену з *Mantel-* «пальто; одяг» і *Schnecke* «слимак». — Див. ще **опона**. — Пор. **опонник**.

опоричка — див. **порічка**.

опортунізм, *опортуніст*, *опортуністичний*; — р. *оппортунізм*, бр. *апартунізм*, п. *oportunizm*, ч. *oportunismus*, слц. *oportunismus*, вл. нл. *oportunizm*, болг. *опортюнізъм*, м. *опортунізам*, схв. *опортунізам*, слн. *oportunizem*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Opportunismus*, фр. *opportunisme*, англ. *opportunism* походять від лат. *opportūnus* «зручний, корисний», утвореного з *ob portum* «(вітер, що віє) в напрямі порту» або з

ob portum (situs) «(розташований) перед портом». — СІС² 602; Черных I 600—601; ССРЛЯ 8, 942; Kopaliński 697; Holub—Lyer 346; Klein 1088; Дворецкий 707. — Див. ще **порт**².

опостін «стіна в стіну, по другий бік стіни, поруч; біля стіни, під стіною», *опостінь* «тс.»; — утворене з прийменників *o* і *po* та іменника *стіна́* (див.).

опосум (зоол.) «*Didelphis L.* (американська сумчаста тварина)»; — р. *опоссум*, бр. *апосум*, п. *opos*, *opossum*, ч. *opossum*, слц. *opossum*, *oposum*, болг. *опосум*, схв. *òпосум*, слн. *орбсум*; — через західноєвропейські мови (англ. *opossum*, фр. *opossum*, н. *Opóssum*) запозичено з індіанських мов Америки, пор. алгонкінське *apasum* «біла тварина». — Kopaliński 697; Holub—Lyer 346; Klein 1088.

[**опоясник**] (бот.) «плаун булавоподібний, плаун звичайний, *Lycopodium clavatum L.*» Мак, [**поясник**] «тс.» Мак; — похідне утворення від *опоясувати(ся)*, *пояс*; назва пояснюється тим, що в Україні жінки з лікувальною метою обв'язували навколо тіла пояси, сплетені з плауна; крім того, у різних народів з плауна плелись вінки і пояси, які розвішувалися навколо вікон, дзеркал для оберігання від злих духів, що відбивається і в таких назвах плауна, як схв. *vilin vinac*, слн. *trakovje* (зб. до *trak* «стрічка, смуга»), *rovovjčki*, *rovovji device Marije*, нвн. *Gürtelkraut* (букв. «поясне зілля»), *Hexengürtel*, *Johannisgürtel*. — Havlová Slavia 1982/2, 188—189; Machek Jm. rostl. 27—28; Симонович 286. — Див. ще **пояс**.

[**опранутися**] «перейти від відступу до наступу на противника» ЛЧерк; — бр. [*апрунуць*] «сильно ударити, ударитися»; — очевидно, похідне утворення від [*прянути*] «кинути, жбурнути». — ЭСБМ 1, 133. — Див. ще **о¹**, **прядати**.

опрашки, *опрошкувати* — див. **навпрошки**.

опрена, *оприка*, *опріни*, *оприня* — див. **вепріна**.

опріск, *опріскливий* — див. **пріскати**.

опрічнина (іст.) «система надзвичайних заходів, запроваджена Іваном Грозним; частина держави, підпорядкована безпосередньо Івану Грозному», *опрічина* «тс.», *опрічник* «дворянин, що служив в опрічнині»; — бр. *апрічнина*; — запозичення з російської мови; р. *опрічина*, *опрічнина*, ст. *опричьнина* пов'язане зі ст. *опричьныи* «окремий, особливий», похідним від *опричь* «крім». — Фасмер III 146; КЭСРЯ 311. — Див. ще **опріч**. — Пор. **опрішок**.

опрішкуватий «запальний, нестримний», [*напрішкуватий*] «зарозумілий, зухвалий, буйний», [*нарішкуватий* Куз] «тс.»; — результат видозміни деетимологізованої форми *опріскливий* «тс.», зближеної з *опрішок*. — Див. ще **пріскати**.

опрішок (іст.) «повстанець; [розбійник, злодій; бешкетник]», [*опришко*] «тс.», *опришківство* (іст.), [*оприщина* (*оприщина*)] «час опришків» Ж, Куз, *опришкувати* (іст.) «бути опришком»; — п. *orgyszek* «розбійник, бандит, злодій» (з укр.); — неясне; може бути зіставлене з *опріч* «окремо, осторонь» як назва незалежного від пана чоловіка (теж не зовсім ясним) або з [*оприск*] «скала, уламок», *опріскливий* «нестриманий; дошкульний», пов'язаними з *пріскати*. — Москаленко УІЛ 40; ЭСБМ 1, 134—135; Вгүскпер 437.

опрілух «плід латаття білого (*Nymphaea alba* L.)» Мак; — очевидно, пов'язане з *пріти* «гнити, тліти»; мотивація назви неясна. — Див. ще **пріти**.

опрісно́к (заст.) «корж, спечений з прісного тіста» СУМ, Ж, *опрісник* «тс.», *опріснячок* «ритуальний хлібець на похороні» ЛексПол; — р. *опрѣсно́к*, бр. *апрѣсник*, др. *опрѣснѣкъ*, *опрѣснокъ* «опріснок, маца, католицька проскура», п. *oprzasnek*, *przaśnik*, ч. *přes-*

ník, слц. [opresek], слн. *oprésnik*; — очевидно, запозичене в давньоруську мову зі старослов'янської; стсл. *опрѣснѣкъ* пов'язане з *прѣснѣ*, якому відповідає укр. *прісний*. — Фасмер III 146; ЭСБМ 1, 137. — Див. ще **прісний**¹.

опріч «крім; окремо, осторонь» СУМ, Г, Ж, [*оприче*, *опрѣч* Бі, *опрѣче*] «тс.», [*опричний*] «окремий, особливий», [*опрѣчий*] «інший» Ж, [*опричник*] «чоловічий індивідуум» Пі, [*опричиця*] «жіночий індивідуум» Пі; — р. [*опричь*] «крім», [*опричи*, *опрѣчи*, *опрѣчь*], бр. *апрача* «тс.», *апрѣч* «окремо», [*априч*] «крім», [*априч*] «крім, окремо», др. *опрѣчь*, *опрѣче* «крім, окремо», п. *orgócz* «крім», *rgócz* «тс.», ст. *orgócz* «без; крім», ч. *ргуць* «геть»; — переконливої етимології не має; р. *опричь* пов'язувалося з *прок*, *прѣчий* (Преобр. I 654), з лат. *prīvus* (<*preivos) «сам по собі, самотній, особливий» (Фасмер III 146), з *опришок* «розбійник» (ЭСБМ 1, 134—135). — Machek ESJC 489; Holub—Kop. 298; ESSJ Sl. gr. I 220—221. — Пор. **прік**, **пріч**.

опро́нувати «провіювати зерно» ЛексПол; — неясне.

опру́г — див. **пруг**.

о́пруч «крім» О, Корз; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *orgócz* «крім» відповідає укр. *опріч* (див.).

опрягтіся «померти, сконати», [*опригну́тися*] «померти в муках» Ж, [*опря́га*] «смерть»; — р. [*опрячься*] «померти, сконати», бр. *апрѣчься* «здохнути; померти від чогось надмірного»; — неясне; зіставляється з бр. [*апрагчыся*] «набрякнути від надміру спожитого», [*апрага́цца*] «робити щось із жадобою (спати, їсти, пити)», [*опрегаць*] «палити, мучити», [*опрегацьца*, (*опрѣгся*)] «знесилюватися, згорати від спраги; згорати від горілки», укр. [*пружати*] «лучити», р. [*опряга́ть*] «жарити», [*опружеть*] «стати твердим», др. *опрягнути* «налягти, наперти з усіх бо-

ків»; різноманітність семантики білоруських слів пояснюється контамінацією ряду коренів: *праг(нути)* «бажати», *пряг-/пряж-* «смажити» і *пруг-/пряж-* «ставати пружним, твердим». — ЭСБМ 1, 136.

о́прятний — див. **прятати**.

оптика «розділ фізики, що вивчає світло; прилади й інструменти, виготовлені з урахуванням законів відбивання і заломлення світла», *оптик, оптичний*; — р. болг. м. *оптика*, бр. *оптыка*, п. *ортыка*, ч. слц. вл. нл. *optika*, схв. *оптика*, слн. *optika*; — запозичення з німецької мови; нвн. *Optik*, ст. *Optika*, можливо, через посередництво латинської (слат. *optica*, мн. с. р.) зводиться до гр. *οπτική* «наука про зір», *τά οπτικά* «оптика», похідних утворень від *ὀπτός* «бачений, видимий», пов'язаного з *ὄψομαι* «бачитиму», *ὄψ* «око, обличчя», *ὄπη* «отвір, дірка» і спорідненого з псл. *oko*, укр. *око*. — СІС² 602; Фасмер III 147; ССРЛЯ 8, 972; ЭСБМ 8, 82; Kopaliński 697; Holub—Lyer 346; Gr. Fwb. 534; Klein 1089. — Див. ще **о́ко**¹. — Пор. **офтальмологія**.

оптимальний «найкращий (з можливих варіантів); найбільш відповідний»; — р. *оптимальный*, бр. *аптымальны*, п. *ortymalny*, ч. *optimální*, слц. *ortymalny*, вл. *ortymalny*, болг. м. *оптимален*, слн. *optimalen*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *optimal*, англ. *optimal* утворено від лат. *optimus* «найкращий». — СІС² 602; Sł. wug. obcsuch 479; Kopaliński 697—698; Holub—Lyer 346; Gr. Fwb. 524. — Див. ще **оптимізм**.

оптимізм «світосприймання, пройняте життєрадісністю, вірою в краще майбутнє»; *оптиміст, оптимістичний*; — р. *оптимізм*, бр. *аптымізм*, п. *ortymizm*, ч. *optimismus*, слц. *ortymizmus*, вл. нл. *optimizm*, болг. *оптимизъм*, м. *оптимизам*, схв. *оптимизам*, слн. *optimizem*; — запозичення з французької мови; фр. *optimisme* створене єзуїтами в 1737—1752 рр. на ос-

нові лат. *optimus* «найкращий», що виникло, можливо, з **oritimos* (< іє. **ori-*, яке виступає в *ops* «багатство»); *optimus* початково могло означати «найбагатший». — СІС² 602; Черных I 601; ССРЛЯ 8, 972; Kopaliński 697—698; Holub—Lyer 346; Dauzat 514; Klein 1089—1090; Walde—Hofm. II 216—217. — Пор. **оптимальний**.

оптом «великими партіями, усе разом», *оптовік, оптовій СУМ, Ж*; — р. *оптом*, бр. *оптам, аптovy*; — не зовсім ясно; можливо, походить з **обьт-*, спорідненого з р. *общий, общество* (Грот Фил. раз. II 442; Шахматов Очерк совр. р. лит. яз. 76); з фонетичного боку сумнівне зіставлення з лит. *āpstas* «запас, достаток», *apstūs* «багатий», дінд. *арпаһ* «виручка, майно, володіння», лат. *ops, opis* «сила, багатство» (Matzenauer LF 12, 163; Преобр. I 654) або з цсл. **обьдо** «скарб» (Горяев 240); зовсім неприйнятне зіставлення з тур. *top* «куля, ядро» (Mikl. TEI Nachtr. I 57). — Фасмер III 147; Черных I 601; ЭСБМ 8, 82.

[опугатися] «тепло вдягнутися, багато натягти на себе»; — пов'язане з *[впугувати]* «затушковувати, надягати багато важкого одягу»; безпосереднє пов'язання з бр. *[пуги]* «розширення вен», р. *[пуга]* «тупий кінець яйця» (Петлева Етимологія 1985, 17) здається занадто прямолінійним. — Див. ще **впугувати**.

опуд, опуда, опудало, опудь, опужувати — див. **пудити**.

[опук] «особливий вид кримської білої солі»; — неясне; можливо, пов'язане з *опу́ка* «скеля».

опу́ка¹ (заст.) «м'яч; [гра в м'яч Ж; випукла частина (у бочки); стебло злакових Л]», *опукою* (у значенні присл.) «дуже швидко, відразу», *[опуклий]* «опуклий» Ж, *опуклий, опукуватий* «трохи опуклий»; — р. *[опу́ка]* «м'яч», бр. *апўка*, *[апўка]* «тс.»; — похідне утворення від **опукати* «ставати опуклим, надуватися». — ЭСБМ 1, 138; Супрун Веснік БДУ 1970/1, 82—83. — Див. ще **пук**¹.

опу́ка² — див. **опо́ка**.

опу́нція (бот.) «рослина родини кактусових, *Opuntia Tournef.*»; — р. болг. *опу́нција*, бр. *опу́нција*, п. орупсја, ч. орупсіе, слц. орупсіа, схв. *опу́нција*, слн. орупсіја; — запозичення з латинської наукової номенклатури; нлат. *opuntia* походить від лат. *Opuntia (herba)*, букв. «рослина з Опунта», від назви давньогрецького міста 'Опоу́с (-οὔτος) «Опунт». — СІС² 603; Sl. wug. ob-cuch 531; Holub—Lyer 346.

о́пус «твір; музичний твір»; — р. бр. болг. м. схв. *о́пус*, п. ч. слц. вл. *opus*, слн. *opus*; — запозичення з латинської мови; лат. *opus* «праця; твір» споріднене з дінд. *áras-* «праця», *áras-* «праця, релігійний акт», двн. *uoben* (< **ōbjan*) «розпочати роботу, практикувати», свн. *ūeben*, нвн. *ūben* «практикувати, робити вправи», двн. *uoba* «святкування», *uobo* «фермер», свн. *uor* «сільське господарство; ужиток; звичка», днн. *ōbian* «святкувати», гол. *oefenen*, дат. *øve* «робити вправи, практикувати», дангл. *æfna*, *efna* «виконувати». — СІС² 603; ССРЛЯ 8, 975; Kopaliński 696; Holub—Lyer 346; Klein 1090. — Пор. **опера, операція**.

[**опух**] (бот., у сполученні [*о. гіркий*] «лопух, *Arctium (Lappa) L.*; лопух малий, *A. minus Bernh.*») Мак, [*вопух гіркий*] «лопух» Мак, [*опу́ша*] «тс.», [*вопу́ша*] «лопушиння»; — результат видозміни назви *лопу́х*, зближеної з основою *пух* у зв'язку з наявністю дрібного пуху на лопухах. — Див. ще **лопу́х**. — Пор. **пух**.

[**оп'ятерічнитися**] «впертися в землю»; — неясне.

[**оп'я́ть**] «знов», [*о́пят ВеУг, впят ВеУг, у́пят ВеУг, вп'я́ть Ж, уп'я́ть Нед*] «тс.»; — р. *оп'я́ть*, бр. *оп'я́ць*, др. *оп'я́ть*, п. ст. *оп'ієс*, *оп'ієс*, ч. *оп'ет*, слц. *оп'а́т* «тс.», схв. *оп'ет* «тс.; [назад]», слн. *zopet* «знову», стсл. **в'єсп'а́ть**; — псл. *оп'ет*, прислівник, утворений за допомогою префікса о(b)- від кореня *рєт-* у прикметниковій формі, наявного

також у псл. *рєта* «п'ята»; пор. аналогічні утворення в лит. ст. *atpent* «знову», жем. [*arənt*] «тс.» і лит. *reptis* «обух; (розм.) п'ята», хет. *arpana* «позаду, знову, потім» від *arpan* «ззаду, позаду, потім, пізніше»; розвиток значень ішов від «назад» (ніби «п'ятами назад») до «ще раз, знову». — Німчук Терит. діал. 76; Фасмер III 147; Черных I 601; Цыганенко 276—277; КЭСРЯ 312; Булаховський Вибр. пр. III 396; Преобр. I 654; ЭСБМ 1, 141; Brüskner 380; Machek ESJC 415; Trautmann 214; Вўга RR I 472. — Див. ще **о¹, п'я́та**.

[**ор**] «жеребець» Ж, [*орь*] «тс.» Ж; — запозичений з російської мови (р. [*орь*] «тс.») або збережений в українських говорах давніший варіант звукової форми [*вир*] «тс.» (див.).

ора́ва «юрба, натовп; [гамір Ж]»; — р. *ора́ва* «велика кількість людей; [велика і багатодітна сім'я; скупчення якихось тварин, комах; артіль; крикун]», бр. *ара́ва* «багато людей (тварин)»; — єдиної етимології не має; зіставлялося з р. *орать* «кричати», укр. [*орати*] «тс.», схв. *орити се* «відлунюватися» (про звук), лат. *ōgāre* «говорити», дінд. *āgyati* «вихваляє» (Фасмер III 147; КЭСРЯ 312; Unbegaun BS1 52, 173; Mikl. EW 225); пов'язувалося з *реветь* (Горяев 240; Потєбня у Горяева); припускалась можливість запозичення без уточнення джерела (Преобр. I 654—655), комі-зірянське походження (Кононов ИАН ОЛЯ 1966/3, 228); заслуговує на увагу гіпотеза (Варбот РР 1974/3, 100—103) про зв'язок з каш. *ogava* «толока під час орання» і далі з псл. *orati* «орати, обробляти землю». — Фасмер—Трубачев III 147; КЭСРЯ 312; Преобр. I 654—655; ЭСБМ 1, 142. — Див. ще **орати^{1, 2}**.

ора́кул «пророцтво; жрець, який витлумачував пророцтво; особа, висловлювання якої визнаються незаперечною істиною; ворожильна книга»; — р. болг. м. *ора́кул*, бр. *ара́кул*, ч. *ogákul*, *ogákul*, слц. *ogákulum*, вл. *ogakl*, схв.

оракул(ум), слн. *ogaKelj*; — запозичення з латинської мови; лат. *ōgāculum* «прорікання, пророцтво» є похідним утворенням від *ōgo* «кажу, прошу». — СІС² 603; КЭСРЯ 312; ССРЛЯ 8, 993; Skok II 562; Klein II 1091. — Див. ще **оратор**.

орангутанг (зоол.) «рід людиноподібних мавп, *Pongo Lacér.*», *орангутан* «тс.»; — р. *орангутанг*, бр. *арангутанг*, п. ч. слц. *orangutan*, вл. *orang-utan*, болг. м. *орангутан*, схв. *орангутан*, слн. *orangutan*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Orang-Utan*, фр. *orang-outang*, англ. *orang-outang, orang-utan* «тс.» походять від мал. *orang-utan* (назва одного з лісових племен, букв. «дика (лісова) людина») складається з *orang* «людина» і *hutan* «ліс, пуца; дикий». — СІС² 603; Коваль 90; Черных I 601—602; Фасмер III 148; КЭСРЯ 312; Sł. wyg. obcych 531; Machek ESJC 416; Dauzat 515; Klein 1091.

оранда, *орандар*, *орандаренко*, *орандарівна*, *орандарювати* — див. **оренда**.

оранжád «апельсиновий прохолодний напій»; — р. *оранжád*, п. *oranžada*, ч. слц. слн. *oranžáda*, вл. *oranžada*, болг. м. схв. *оранжáда*; — запозичення з французької мови; фр. *orangeade* «тс.» утворене від *orange* «апельсин» за аналогією до *lemonade* «лимонад» від *lemon*. — СІС² 603; Holub—Lyer 347; РЧДБЕ 512; Klein 1091. — Див. ще **оранжевий**.

оранжевий «жовтогарячий»; — р. *оранжевий*, бр. *аранжавы*, п. *oranž* «оранжевий колір», *oranžowu*, ч. *oranž*, *oranžovú*, слц. *oranž* «оранжевий колір», болг. *оранжев*, м. *оранж* «оранжевий колір», схв. *оранжаст*, слн. *oranžen*; — запозичення з французької мови; фр. *orange* «апельсин; оранжевий» через іт. *arancia* (ст. *melarancia*, букв. «апельсинове яблуко») зводиться до ар. *pāganj*, джерелом якого є перс. *pāgang*, що походить від дінд. *pāgaṅgáḥ* «апельсинове дерево», яке не має даль-

шої етимології; фонетична зміна, що відбулася на ґрунті французької мови, може бути пояснена впливом назви міста Оранж, яке було важливим перевальним пунктом при перевезенні апельсинів. — Булаховський Нариси 55; Черных I 602; Фасмер III 148; КЭСРЯ 312; ЭСБМ 1, 142; Kopaliński 698; Machek ESJC 416; Dauzat 515; Klein 1091; Пизани 103—104.

оранжерéя «теплиця»; — р. *оранжерéя*, бр. *аранжарéя*, п. *oranžeria*, ч. *oranžerie*, слц. *oranžéria*, вл. *oranžerija*, болг. *оранжерия*, м. *оранжерија*, схв. *оранжерија*, слн. *oranžerija*; — запозичене з французької мови, можливо, через посередництво російської; фр. *oranжерie* є похідним від *orange* «апельсин»; для російської мови припускається німецьке посередництво. — СІС² 603; Черных I 602; Фасмер III 148; КЭСРЯ 312; ЭСБМ 1, 142; Kopaliński 698; Holub—Lyer 347; Dauzat 515. — Див. ще **оранжевий**.

орати¹ «обробляти землю плугом, сохою», [*орак*] «орна земля на узбіччях гір» О, *орáло* «знаряддя для оранки, рало», [*орáльник*] «орач» Ж, [*орані́на*] «орання; рілля» Ж, Куз, О, *орані́ця* «рілля; [земля, не орана кілька років; поле, яке треба орати; зоране поле; оранка] О», *оранка* «орання; рілля; [час орання]», [*оранник*] «орач» Ж, *орáтай*, [*орáтель* Ж] «тс.», *орáч*, [*орáчка*] «оранка», [*орбá*] «орання» Ж, О, [*йорка*] ВеЗа, [*орéний*] «зораний» Ж, О, *орний*, [*відор*] «відплата оранням», [*зірки*] «край пиви, де закінчуються борозни» Ж, [*зорки*] «тс.» Ж, [*зорок*, *зорак* Я] «стертий леміш», [*заори*] «краї поля, які з трудом заорюються через утрамбованість землі», [*забрини*] «тс.», *переор* «переорювання», *переорок* «переоране місце на дорозі», [*підорати*] «зорати трохи», [*приорати*] «при оранні захопити частину чужої землі», [*приоратися*] «при оранні дійти до якогось місця», [*розор*] «заглибина, яка утворюється плугом після певного прийому орання» (у сполучен-

ні *орати* в розор), *розора* «розор; межа між двома зораними полями, проведена плугом, або між грядками, зроблена заступом»; — р. *орать*, бр. *арать*, др. *орати*, п. *ogać*, ч. *orati*, слц. *orat'*, вл. *wogać*, нл. *wogaś*, болг. *орá*, м. *ора*, схв. *òрати*, слн. *ogáti*, стсл. **орати**; — псл. *orati*, *orjō*; — споріднене з лит. *árti*, *ariù* «орати», лтс. *aft*, *aŕu*, лат. *ago*, *agāre*, гр. *ἀρῶ* «орю», сірл. *airim* «тс.», гот. *arjan* «орати», тох. А В *āre* «плуг», вірм. *araur* «тс.», двн. *art* «зоране поле», а також, можливо, з лит. *irti* «розходитись у різні боки», стсл. **орити** «розв'язувати, пускати (на воду)», укр. *розорити*; іє. *ar- «орати». — Rudn. II 881; Фасмер III 148—149; КЭСРЯ 312; Преобр. I 655—656; ЭСБМ 1, 144; Machek ESJČ 416—417; Schuster-Sewc 1658—1659; Skok II 563—564; Bezljaj ESSJ II 252—253; Trautmann 13; Иванов Балто-сл. иссл. 1986, 52; Ernout—Meillet I 48; Walde—Hofm. I 69; Specht KZ 66, 29; KZ 68, 42; Pokorny 62—63. — Пор. **отора**², **рало**, **розорити**.

[**орати**²] «кричати» Ж; — р. *орать*, м. *ори се* «розлягається, відлунюється», схв. *òрити се*, *òрим се* «відлунюватися», слн. *ogiti* «звучати, лунати»; — псл. *oriti* «лунати»; — очевидно, споріднене з дінд. вед. *áryati* «вихваляє», гр. *ἀρή* (атт. *ἀρά*) «молитва», *ἀράομαι* «молюся, благаю», *ἀρῶ* «кричу, говорю», лат. *ōgo*, *ōrāre* «говорити, просити», лтс. *urdēt* «шуміти, бурмотіти», вірм. *urapan* «заперечую», хет. *arija* «запитувати, подібно оракулу», *arwa(i)*- «шанувати»; імовірно, в основі лежить іє. *ōg-/og- «говорити, звати». — Фасмер III 149; КЭСРЯ 312; Преобр. I 656; Skok II 565—566; Bezljaj ESSJ II 253; Pokorny 781. — Пор. **оратор**.

оратор, *ораторство*, *ораторствувати*, ст. *оратор* (1642); — р. болг. м. *оратор*, п. ч. *orator*, слц. слн. *ogátor*, схв. *òратор*; — запозичення з латинської мови; лат. *ōrator* «промовець» є похідним від *ōgo* «говорю, благаю, молюсь», можливо, спорідненого з дінд.

áryanti «хвалять», гр. гомер. *ἀρή* (атт. *ἀρά*) «молитва», вірм. *urapan* «я заперечую», псл. *oriti* «лунати», укр. [*орати*] «кричати». — СІС² 603; Черных I 602; Фасмер III 148; ЭСБМ 1, 143—144; Kopaliński 698; Walde—Hofm. II 224. — Див. ще **орати**².

ораторія «великий музичний твір для хору, співаків-солістів і симфонічного оркестру», *ораторний*, *ораторіальний*; — р. болг. *оратория*, бр. *араторья*, п. *oratorium*, ч. *oratorium*, *oratoria*, слц. *oratórium*, вл. *oratorij*, м. *ораториум*, схв. *òраторијум*, слн. *ogatórij*; — запозичення з італійської мови; іт. *oratorio* походить від пізньолат. *ōrātōrium* «місце молитви», пов'язаного з лат. *ōgo* «говорю, благаю, молюсь»; перейшло на назву музичного твору під впливом назви каплиці нар.-лат. *Oratorio di San Filippo Neri* в Римі, де вперше почали виконуватись такі твори. — СІС² 603; Филиппов РР 1975/1, 82—83; Kopaliński 698; Mestica 1062; Klein 1091. — Див. ще **оратор**.

орация «урочиста промова з якогонебудь приводу», [*орация*] «тс.» Бі; — р. *орация* «довга промова», *рацья*, бр. *арация*, п. *ogacja*, ч. *ogace*, слц. *ogácia*, схв. *òрация* «тс.»; — запозичене з латинської мови, можливо, через посередництво польської; лат. *ōrātio* «промова» є похідним від *ōgo* «говорю, благаю, молюсь». — Фасмер III 145; ЭСБМ 1, 143—144; SW III 821; Kopaliński 698; Holub—Lyer 347; Walde—Hofm. II 224. — Див. ще **оратор**. — Пор. **орати**².

[**орач**] (орн.) «жайворонок звичайний, *Alauda arvensis* L.»; — результат перенесення назви *орач* «плугатар», зумовленого, очевидно, тим, що жайворонок звичайний живе в полях, луках, степах (пор. його назви р. *жайворонок полевой*, нім. *Feldlerche*), і рано навесні його пісня супроводжує працю орачів. — Птицы СССР 390. — Див. ще **орати**¹.

орбіта «траєкторія руху небесного тіла або космічного корабля; очна ям-

ка», *орбітальний*, *орбітний*; — р. болг. м. *орбіта*, бр. *арбіта*, п. ч. слц. *orbita*, схв. *орбита*, слн. *orbita*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Orbit* «траєкторія руху», *Orbita* «очна ямка», фр. *orbite* «траєкторія; очна ямка», англ. *orbit* «тс.» походять від лат. *orbita* «колія, шлях», пов'язаного з *orbis* «коло», яке певної етимології не має. — СІС² 603; Черных I 602; Фасмер III 149; ЕСБМ 1, 145; Kopaliński 698; Dauzat 515; Klein 1091; Walde—Hofm. II 219.

орган¹ «складова частина організму, механізму; знаряддя, засіб; установа; періодичне видання», *організатор*, *організація*, *організм*, *органік*, *організаційний*, *організуєчий*, *органічний*, *організувати*, *переорганізація*, ст. *органъ* (1642); — р. бр. болг. м. *орган*, др. *ор(ъ)ганъ*, п. вл. нл. *organ*, ч. слц. слн. *orgán*, схв. *орган*; — запозичення з грецької мови; гр. *ὄργανον* «знаряддя, інструмент; орган тіла» пов'язане чергуванням голосних з *ἔργον* «діло, робота», спорідненим з двн. *werc*, дісл. *verk*, вірм. *gorc* «тс.». — СІС² 603—604; Rudn. II 882; Черных I 602; Фасмер III 145; Преобр. I 656—657; ЕСБМ 8, 82; Kopaliński 700; Holub—Lyer 347; Klein 1093; Frisk I 548—549, II 410—411. — Пор. **орган²**, **оргія**.

орган² (музичний інструмент), [*органи* Ж, *вурган* ВеБ] «тс.», *органіст*, *органчик*, *органний*; — р. *орган*, бр. *арган*, др. *ор(ъ)ганъ*, *арганъ*, п. слц. *organ*, ч. *orgánum*, болг. м. *орган*, схв. *орган*, *оргуль*, слн. *orgle*; — як і *орган*, зводиться до гр. *ὄργανον* «знаряддя, інструмент, орган тіла», запозиченого в давньоруський період. — СІС² 604; Rudn. II 881; Черных I 602—603; Фасмер III 145; Преобр. I 656—657; Назарова РР 1977/4, 86—89; ЕСБМ 1, 146; Kopaliński 700; Holub—Lyer 347; Klein 1093. — Див. ще **орган¹**.

організація, *організатор*, *організаційний*, *організувати*, *організуєчий* — див. **орган¹**.

органка «старовинна вогнепальна зброя, схожа на рушницю; пищаль»; — р. ст. *органка* «пищальна батарея», *органки* (*арганки*) «припасовані один до одного мушкети для стрільби одним запалом» (1641), п. заст. *organki* «тс.»; — похідне утворення від *орган* (муз.); назва зумовлена подібністю з'єднаних мушкетних стволів до ряду труб в органі. — Див. ще **орган²**.

органчик (зоол.) «рід коралових поліпів, *Tubipora* L.», [*органки* (*червоні*)] «*Tubipora musica*» Ж; — р. *органчик*, слц. *organokoral* «тс.»; — похідне утворення від *орган*; назва зумовлена подібністю розташованих паралельно одна до одної трубчастих колоній цих поліпів до труб органа. — Див. ще **орган²**.

органія, *органія*, *органія* — див. **георганія**.

оргія «в античних народів — святкування й обряди на честь богів вина і веселощів; бучний, нестримний бенкет»; — р. болг. *оргия*, бр. *оргия*, п. *orgia*, ч. слц. *orgie* (мн.), вл. *orgija*, м. *оргија*, схв. *оргија*, слн. *orgija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Orgie*, фр. *orgie*, англ. *orgy* походять від лат. *orgia* (наз. в. мн.), яке зводиться до гр. *ὄργια* (< **Forγia*) «таємний обряд», спорідненого з *ὄργανον* «інструмент, орган тіла, музичний інструмент». — СІС² 605; Черных I 603; Фасмер III 149; Kopaliński 700—701; Klein 1094; Frisk II 412. — Див. ще **орган¹**.

[**оргел**] «орден» Ж; — не зовсім яснє; очевидно, результат фонетичної видозміни слова *орден* (див.).

[**оргони**] (бот.) «бузок, *Syringa vulgaris* L.» Мак, [*ворго́на*, *варго́ни*, *варко́ни*, *горго́на*] Лизанец; — слц. *orgovan*; — запозичення з угорської мови; уг. *orgona* «тс.» є результатом перенесення на бузок назви *orgona* «орган» (муз.), що походить від лат. *organum*; перенесена назва мотивується тим, що з бузку роблять сопілки; пор. нлат. *syringa* «бузок», утворене від гр.

oḅriγē «дудка, свисток», нім. Pfeifenbaum «бузок» (букв. «дудкове дерево»), англ. pipe-tree «тс.»; перенесення назви було стимульоване фонетичною близькістю слова уг. orgona «орган» до давнішої назви бузку уг. orgovány, яка через слов'янське посередництво (болг. [аргаван] «бузок», м. jorгован, схв. jorgōvān, [jārgovān, jergōvān, ergovan, хергован]) зводиться до тур. eguvan, що походить від перс. ārguwān «тс.», очевидно, пов'язаного з гебр. agāmān, ассір. argamān «червона тканина». — Лизанец 614; MNTESz II 1090, 1091; Machek Jm. rosl. 180; Симонович 457; БЕР I 14. — Див. ще **орган**².

[орд] «бочка» Ж, [ордів Ж, гордів Лизанец, гордів тж], ст. гордовъ (XVIII ст.) «тс.»; — запозичення з угорської мови; уг. hordó, [hordóц] «тс.» пов'язане з hordani «носити, возити», успадкованим з праугорського періоду. — Лизанец 590; MNTESz II 145, 146.

орда «об'єднання кількох кочових племен у тюркських і монгольських народів; безладний, неорганізований натовп», *ордінець* «член орди», [ордінчик] «тс.» Ж, *ордінщина*, [ордінце] «місце стояння орди» Ж, *ордінський*; — р. болг. орда, бр. арда, др. орда «табір, кочовисько», п. orda, horda, ч. слц. horda, м. орда, схв. хорда, ordija, слн. hórda; — запозичення з тюркських мов; чаг. аз. каз. orda «палац, шатро султана, хана» (з монг.), тур. ordu «військовий табір», як і монг. ordu, orda «двір, табір, стоянка, орда» (з прототюрк.) зводяться до тюрк. *орут* «стояти або розташовуватися табором; зупинятися». — СІС² 605; Халимоненко УМЛШ 1977/9, 24; Rudn. II 882; Черных I 603; Фасмер III 150; Шипова 250; ЭСБМ I, 146—147; Супрун Кримський укр. і ор. 126—127; Machek ESJC 176; Младенов 386; Skok II 564; Mikl. EW 225; TEI II 137; Lokotsch 1594; Korsch AfSIPh 9, 660; Севортян I 471—472.

[ордаля] «гаївки, хороводи з піснями після Великодня» О, [вородаль, вородай] «тс.» О; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з п. ordalia «середньовічні методи визначення вини підозрюваного у злочині шляхом застосування вогню, води або розжареного заліза», ч. слц. ordálie, які зводяться до слат. ordalia (мн. від ordalium «тс.»), запозиченого з германських мов; може бути зіставлене також з [орданя] «Водохрещі» (коли запалювались вогнища і коло них влаштовувались ігри), пов'язаним з назвою річки Іордан. — Онишкевич I 144; Kopaliński 699.

орден «відзнака; чернеча або лицарсько-чернеча католицька громада; вид архітектурної композиції»; — р. болг. м. схв. орден, бр. ордэн, п. order, ч. orden, слн. órden; — запозичення з німецької мови; нвн. Órden, свн. orden «тс.; суспільний стан» зводиться до лат. órdb, órdis «ряд, порядок», пов'язаного з órdiri «починати тканина; починати», спорідненим з гр. órdeiv «тс.». — СІС² 605; Черных I 603; Фасмер III 150; Skok II 564; Klein 1092—1093; Kluge—Mitzka 524; Walde—Hofm. II 221.

ордер «письмове розпорядження»; — р. болг. ордер, бр. ордэр, п. вл. order, ч. слц. ordre «наказ», слн. órdra «тс.»; — очевидно, через посередництво німецької мови (нім. Order «розпорядження») запозичено з французької; фр. ordre «порядок, наказ» походить від лат. órdb «ряд, порядок», до якого зводиться й укр. орден. — СІС² 605; Черных I 603—604; Фасмер III 150; Dauzat 516. — Див. ще **орден**.

[ордигач] (бот.) «бук, Fagus L.» О; — неясне; можливо, видозмінене запозичення з тюркських мов; пор. тур. крим.-тат. ardiç «ялівець; ялина; гірська рослина», aḡaç «дерево».

ордина — див. **горд**.

ординарець «військовослужбовець, що виконує різні доручення командира або штабу»; — р. болг. м. ординарець, ст. ординанц, ордонанц, бр. ардынарац, п. ordynans, ч. ordonance, ordo-

panc, слц. ordonanc, вл. ordonanca, схв. *ордóнанс, ордóнанц*, слн. ordonánc, ordonáncnik; — через посередництво російської й німецької мов (н. Ordonánz) запозичено з французької; фр. ordonnance «ординарець» є похідним від ordonner «наказувати», джерелом якого є лат. ordināre «тс.», пов'язане з ordō «ряд; порядок». — СІС² 605; Фасмер III 150; Kopaliński 699; Holub—Lyer 347; Dauzat 516. — Див. ще **орден**. — Пор. **орди́нарний**.

орди́нарний «звичайний, рядовий; (заст.) штатний»; — р. *орди́нарный*, ст. *ординарийный*, бр. *ардынарны*, п. ordynarny, ordynaryjny, ч. ordinární «грубий», слц. ordínárny «тс.», м. *орди́нарен*, схв. *орди́наран*, слн. ordináren; — очевидно, через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. ordinārius «звичайний» є похідним від ordō «ряд; порядок». — СІС² 605; Фасмер III 156; ЭСБМ I, 147; Kopaliński 699; Holub—Lyer 347; Skok II 564. — Див. ще **орден**.

[орéбiновi] (у сполученнях [*орéбiнова нуоч*] «горобина ніч; ніч, переважно в червні, коли буває сильна злива з громом і блискавкою» Л, [*рабiнова нуоч, ребiнова нуоч*] Л, *горобiна ніч* «тс.»); — р. [*воробьиная ночь*] «душна літня ніч з частими блискавицями; осіння грозова ніч з безперервним гуркотом грому», [*рябиновая ночь*] «душна ніч з блискавицею під час цвітіння горобини», бр. *рабинавая ноч* «темна літня ніч з громом, блискавкою, зливою», *вераб'іная ноч* «тс.; найкоротша літня ніч», др. *рябиная ночь* «горобина ніч»; — похідне утворення від др. **орябь* «куріпка»; назва зумовлена тим, що в таку літню грозову ніч у гніздах, влаштовуваних куріпками на поверхні землі, гине багато куріп'ячих пташенят; пов'язання з назвою *горобець* є результатом пізнішої деетимологізації давнього виразу. — Німчук Булаховский и совр. языкозн. 236—245. — Див. ще **орябка**. — Пор. **рябчик**¹.

орéл (орн.) «Aquila L.», [*вірлó*] «орел» Ж, *орлán* «морський орел, Haliaeetus Sav.», *орленя́, орлик, орлиця, вірлиця, орля́, [вірля́]* «орля», *орля́нка, орлі́ний, орлі́й, орлóвий, орля́чий, [вірля́чий]* «орлиний»; — р. *орéл*, бр. *арóл*, др. *орьлъ*, п. orzeł, ч. orel, слц. ogor, вл. wogjoł, нл. jerjeł, болг. *орéл*, м. *орел*, схв. *орао*, слн. ôrel, стсл. *орьлъ*; — псл. огыль; — споріднене з лит. erēlis, [arēlis] «орел», лтс. ērglis (<*ērdlis), erelis, прус. arelie, гот. aga, двн. ago, нвн. Aar, сбрет. eger, корн. брет. er, хет. ħaraš, род. в. ħarapaš «тс.», гр. ὄρνις «птаха», пов'язаними з гр. ὄρνις «піднімаюся», лат. orior «тс.»; іє. *er-/or-. — Rudn. II 882; Фасмер III 150—151; Черных I 604; Преобр. I 657; ЭСБМ I, 150; Brückner 382—383; Machek ESJC 417; Schuster-Sewc 1661; Младенов 386; Skok II 563; Bezlej ESSJ II 253; Eckert ZfSl 8/6, 882, 888—889; Trautmann 13; Топоров 101—102; Pokorny 325—326. — Пор. **орієнтальний, орієнтувати, орнітологія**.

орéлі, орéля, орéль — див. **рéлі**.

орéнда «тимчасове користування будівлями, земельною ділянкою та ін. на договірних засадах; плата за таке користування; (іст.) шинок, корчма», *арéнда* «тс.», *орáнда* (заст.) «шинок; річний чинш», [*ранда́*] «шинок», *орандáр* «орендар; шинкар», [*оландáр*] «орендар» Ж, [*олондáр*] «тс.» Ж, Пі, *орандарéнко* «син шинкаря», [*оландарéнко*] «син орендаря» Бі, *орандарівна* «дочка шинкаря», [*оландарівна*] «дочка орендаря» Бі, [*оландáрка*] «дружина орендаря» Бі, *орендáр, орендáрство, орендáтор, орендарювати, орандарювати, [оландарювати], орендувати*, ст. *аренда* (1586), *оренда* «шинок» (1683), *арендаръ* (1583), *ареновати* (1593); — р. болг. м. *арéнда*, бр. *арéнда*, п. ч. agenda, слц. árenda (з уг.), схв. *арéнда*; — через польську мову запозичено із середньолатинської; слат. arrenda «річний чинш», arrendāre «орендувати, наїмати», зводяться до префікса лат. ad- (ar-) «до-» і дієслова reddere, утвореного з префікса re- «знову, назад» і

дієслова *dāre* «давати», спорідненого з псл. *dati*, укр. *да́ти*. — СІС² 606; ІУМ Лекс. і фраз. 487; Rudn. II 882; Фасмер I 85; Преобр. I 8; ЭСБМ I, 159; Brückner 6; Kopaliński 80; Holub—Lyer 83; Sadn.—Aitz. VWb. I 25. — Див. ще *да́ти*. — Пор. **ре́нта**.

оре́л «німб; світлове коло, яке оточує що-небудь на темному фоні; (перен.) атмосфера слави, пошани навколо кого-небудь»; — р. болг. м. *оре́л*, бр. *арэ́л*, п. ч. слц. *augeola*, вл. *awgeola*, схв. *орё́л*, *орё́ла*; — запозичення з французької мови; фр. *augéole* «сяяння» зводиться до лат. *augulus* «золотий, позолочений» (< **aureus* «тс.»), похідного від *aurum* (< **ausom*) «золото», очевидно, спорідненого з лит. *auksas* «золото», прус. *ausis*, тох. A *wás* «тс.» — СІС² 606; Черных I 604; ССРЛЯ 8, 1018, 1019; Kopaliński 98; Holub—Lyer 88; Dauzat 60; Walde—Hofm. I 86.

Оре́ст (чоловіче ім'я), [*Яре́ст*, *Ори́сьо*, *Орко*], ст. *Оре́стъ* «оугодникъ Б(ог)у» (1627); — р. *Оре́ст*, бр. *Арэ́ст*, ч. слц. *Orest*, болг. *Оре́сти*, слн. *Orest*, стсл. **Оре́стъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *Ῥέστος* виводиться від іменника *Ῥος* «гора», очевидно, спорідненого з *Ῥυμι* «підіймаюсь», *Ῥυίς* «птах», псл. *огы́ь*, укр. *орел*. — Вл. імена 76; Петровский 171; Спр. личн. имен 441; Леков 369; Klein 1093; Frisk II 426. — Пор. **оре́л**.

оригіна́л «первинний, вихідний документ; (перен.) дивак», *оригіна́льний*, *оригіна́льничати*; — р. болг. м. *ори́гина́л*, бр. *ары́гина́л*, п. *oryginał*, ч. слц. слн. *originál*, вл. нл. *original*, схв. *оригінал*; — запозичене з німецької мови, можливо, через польську; нім. *Original* походить від лат. *originālis* «первісний, природний, самобутній», похідного від *origō* (род. в. *originis*) «початок, джерело, походження», пов'язаного з *origo*, *origi* «підніматися, з'являтися, ставати видимим», спорідненим з дінд. *ṛpōti*, *ṛpavāti* «піднімається, рухає-

тсья», *āṛta* «він рушав», ав. аг- «рухати, рухатися», дперс. *gasatiy* «приходить», вірм. *y-aṛnet* «піднімаюся, встаю», гр. *Ῥυμι* «тс.», гот. *ṛinnan* «текти, бігти», дангл. *irnan*, *ṛinnan* «тс.». — СІС² 606; Черных I 604; Фасмер III 152; ЭСБМ I, 156; Kopaliński 702; Holub—Lyer 347—348; Skok II 565; Kluge—Mitzka 524; Walde—Hofm. II 222—223. — Пор. **оре́л**, **орієнта́льний**.

[**орі́да**] (назва барана) Доп. УЖДУ 4, [**орі́ло**] «тс.» тж; — неясне.

[**оризві́ти**] «очуняти» Ба, [*оризвѣти*] «прийти до пам'яті; відсвіжитися» О; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *orzeźwieć* «освіжитися, оживитися» є похідним від *gzeżwy* «жвавий, бадьорий», якому відповідає укр. [*різвий*]. — О II 24; Ба 9. — Див. ще **різвий**.

Ори́на, *Ори́ся*, *Ори́шка* — див. **Іри́на**.

орі́в, *орбв* — див. **рив**.

орієнта́льний «східний», [*оріє́нт*] «схід» Куз, *орієнта́лізм*, *орієнта́ліст*, *орієнта́лістика*; — р. *орієнта́льний*, бр. *арыєнта́льны*, п. *orientalny*, *Orient*, ч. *orientální*, *Orient*, слц. *orientálny*, *Orient*, вл. *orientaliski*, *orient*, болг. м. *ориєнта́лски*, *ориє́нт*, схв. *ори́єнтāлан*, *ори́єнт*, слн. *orientālen*, *orient*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *orientālich*, *Orient*, фр. англ. *oriental*, *orient* походять від лат. *orientālis* «східний», *oriēns*, *-entis* «сонце, що сходить; схід», пов'язаних з *origo*, *origi* «підніматися, ставати видимим, з'являтися». — СІС² 606; Черных I 603—604; Фасмер III 152; Kopaliński 701; Dauzat 517; Klein 1094. — Див. ще **оригіна́л**. — Пор. **оре́л**.

орієнтува́ти, *орієнта́тор*, *орієнта́ція*, *орієнти́р*, *орієнто́вний*; — р. *орієнти́ровать*, бр. *арыєнтава́ць*, п. *orientować*, ч. *orientovati*, слц. *orientovat'*, вл. *orientować*, болг. *ориєнти́рам*, м. *ориєнти́ра*, схв. *ори́єнти́рати*, *ори́єнтисати*, слн. *orientirati*; — запозичення з французької мови; фр. *orienter* «орієнтувати» утворено від *orient* «схід»,

що походить від лат. *origens* (-ntis) «тс.». — СІС² 607; Черных I 605; ССРЛЯ 8, 1026; Kopaliński 701; Dauzat 517; Klein 1095. — Див. ще **орієнтальний**.

оріж, *оріже* — див. **оружжя**.

[**оріх**¹] «пропуск в оранці» Си; — бр. [*arэх*] «тс.»; — результат фонетичної видозміни (випадіння **г**) у слові *огріх* «тс.», зближеному з *горіх* або, можливо, з основою слова *орати*. — ЭСБМ I, 159. — Див. ще **гріх**.

оріх², *оріхове*, *орішення*, *орішина*, *орішник*, *орішниця*, *орішбчник* — див. **горіх**.

оріхар, *оріхарка*, *оріхівка*, *орішанка*, *орішар*, *орішарка* — див. **горіхівка**.

[**орія**] «вид рибальської сітки, яку закидають з човна і в нього ж витягають» Г, НЗ УЖДУ 26/2; — запозичення з молдавської мови; молд. *оріе* (рум. *оріе*) «вид рибальської сітки» етимологічно неясне. — СДЕЛМ 294.

оркан (заст.) «ураган»; — р. *оркан* «тс.», п. вл. *orkan*, ч. слц. слн. *orkán*, м. *оркан*, схв. *оркán*; — через західнослов'янські мови запозичено з німецької; нім. *Orkan* «ураган» через гол. *orkaan* зводиться до назви *hugasan* «тс.» в карибській мові таїно, звідки походить і форма *ураган*. — СІС² 607; ССРЛЯ 8, 1029; St. wyg. obcych 534; Machek ESJC 417; Holub—Lyer 348; Bezlaj ESSJ II 253; Kluge—Mitzka 524. — Пор. **ураган**.

оркестр, *оркестрант*, *оркестріон*, *оркестрówka*, *оркестральний*, *оркестровий*, *оркеструвати*, *переоркестровка*; — р. *оркестр*, бр. *аркестр*, п. *orkiestra*, ч. *orchestr*, слц. вл. *orchester*, болг. *оркестър*, м. *оркестар*, схв. *оркестар*, слн. *orkéster*; — запозичення з французької мови; фр. *orchestre* походить від гр. *орхестра* «місце для співу і танців у театрі», похідного від *орхейоца* «танцюю», можливо, спорідненого з дінд. *ghāyati* «тремтить». — СІС² 607; Пономарів Мовозн. 1974/2, 44; Коваль 164; Черных I 605;

Фасмер III 153; Преобр. I 658; ЭСБМ I, 148; St. wyg. obcych 534; Holub—Lyer 347; Klein 1092; Dauzat 515; Frisk II 433.

[**оркис**] (бот.) «полба, пшениця спельта, *Triticum spelta* L.», [*аркіш* Мак, *воркіш* Мак, *оркіс* Ж, *оркіш* Мак, *оркіш* Ж] «тс.»; — р. [*оркіш*] «полба», бр. [*оркіш*] «сорт ячменю», [*воркіш*] «тс.», п. *orkisz* «тс.; полба», ч. *okryž* «полба»; — виводиться з тур. або тат. *ıgkiş* «просо, ячмінь», етимологічно неясного. — Німчук 268; Макарушка 14; Фасмер III 153; Преобр. I 658; Шипова 251; Brückner 381; Machek ESJC 412; Mikl. EW 226; TEI Nachtr. I 62.

оркіш, *оркіш* — див. **оркис**.

орлики¹ (бот.) «*Aquilegia* L.», [*ворліки*] «орлики звичайні» Мак; — р. *орлик* «орлики», [*орлики*] «герань лучна, *Geranium pratense* L.», бр. *ворліки* «орлики», [*горліки*], п. *orlik*, [*orlica*], ч. слц. *orlíček*, слн. *orlica*, [*orlíček*, *vorlica*] «тс.»; — похідне утворення від *орел*; назва пояснюється будовою квітки орликів, пелюстки якої із загнутими вниз шпорцями нагадують кігті хижого птаха або голову хижого птаха із загнутим дзьобом; пор. [*голубкі*, *яструбец*] «тс.»; не виключена можливість калькування етимологічно неясної наукової назви лат. *Aquilegia*, яка інколи розглядається як похідна від *aquila* «орел», хоча припускається також, що вона може складатися з основ *aqua* «вода» і *lego* «збираю» (пор. р. *водосбір* «*Aquilegia*). — Вісюліна—Клоков 204; Травянистые растения СССР I 384—385; ЭСБМ 2, 196; Machek Jm. rostl. 44; Симонович 42. — Див. ще **орел**.

[**орлики**²] (бот.) «розхідник плющовидний, розхідник звичайний, *Glechoma hederacea* L.» Мак, Ан; — можливо, похідне від *орел*; мотивація назви неясна.

[**орліна**] «жердина, кілок» Ж; — результат фонетичної видозміни форми [*воріна*] «тс.»; пор. [*вірліне*] «кілля». — Див. ще **вір**¹.

[**орлиця**] (орн.) «горлиця, *Streptopelia turtur*», [орлик, орличка Шарл, Дейн, орлиця Дейн] «тс.»; — результат видозміни деетимологізованої назви *горлиця*, помилково зближеної з *орел*, *орлиця*. — Див. ще **горлиця**.

орляк (бот.) «вид папороті, *Pteridium aquilinum* (L.) Kuhn.»; — р. *орляк*, бр. *арляк*; — похідне утворення від *орел*; можливо, неповна калька латинської наукової назви, в якій компонент *aquilinum* (букв. «орлине») є похідним від *aquila* «орел»; назва пояснюється формою листя рослини, яка нагадує крило птаха; пор. слц. *karpad' orlicí* «орляк», ч. *křídlatěnes*, слн. *orlova praproť* «тс.» — ЭСБМ I, 148—149; *Maček Jm. rostl.* 33; *Симонович* 384. — Див. ще **орел**.

орнамент «візерунок», *орнаментация*, *орнаментика*, *орнаментист*, *орнаментальный*, *орнаментувати*; — р. *орнамент*, бр. *арнамент*, п. ч. слц. вл. нл. *ornament*, болг. м. *орнамент*, схв. *орнамен(а)т*, слн. *ornament*; — через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *ornamentum* «оздоба, прикраса» є похідним від *ornare* «прикрашати», яке виникло в результаті стягнення форми **ord(i)nāre* «упорядковувати», пов'язаної з *ordō* «порядок». — *СІС²* 607; *Черных* I 605; *Фасмер* III 153; ЭСБМ I, 149—150; *Kopaliński* 701; *Holub—Lyer* 347; *Klein* 1095; *Walde—Hofm.* II 223. — Див. ще **орден**. — Пор. **ордер**.

орнітологія «розділ зоології, що вивчає птахів», *орнітолог*, *орнітологічний*; — р. болг. *орнітологія*, бр. *арніталогія*, п. *ornitologia*, ч. *ornitologie*, слц. *ornitología*, схв. *орнітологія*, слн. *ornitologija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Ornithologie*, фр. *ornithologie*, англ. *ornithology* походять від нлат. *ornithologia*, утвореного з основ гр. *ὄρνις* (род. в. *ὄρνιθος*) «птах», спорідненого з гот. *aga*, дангл. *eaap* «орел», укр. *орел*, і *λόγος* «слово, розум». — *СІС²* 607; *ССРЛЯ* 8, 1037; *Kopaliński* 701; *Holub—Lyer* 348; *РЧДБЕ*

516; *Dauzat* 518; *Klein* 1096. — Див. ще **орел**, **логіка**.

[**оробимець**] (бот.) «рогіз широколистяний, *Typha latifolia* L.» *Мак*; — р. [оробинець] «рогіз», ч. *ogobines* «тс.» (з рос.); — неясне; можливо, результат фонетичної видозміни назви [*горобінець*] «рогіз вузьколистий, *Typha angustifolia* L.» (пор. також [*горобинник*] «рогіз широколистяний» *Мак*). — *Maček Jm. rostl.* 303; *Holub—Lyer* 348. — Пор. **горобінець**.

оробіна — див. **горобіна**.

орон — див. **ворон**.

[**ороний**] «жовтий, жовто-коричневий» *Ж*, *Куз*, [*ороньовий*] «золотий» *Лизанец*, [*ораньовий*] (сорт кукурудзи) *Доп. УЖДУ* 2; — пов'язане з уг. *arany* «золото», яке разом з відповідними словами інших фінно-угорських мов (комі удм. *зарни* «золото», ерз. *сырнэ* «тс.») походить з іранських мов (дперс. *hugaṇya-*, ав. *zagaṇya-* «тс.»). — *Лизанец* 458; *MNTESz* I 170; *Лыткин—Гуляев* 104.

[**оропія**] «орава, купа»; — неясне.

[**орсак**] «сторона, країна; шосе, вимощений шлях» *Г*, *Ж*, [*арсак*] «бруківана чи шосейна дорога» *ДзАтл* II, [*гарсак*, *горсак*, *орсак*, *оросак*] «тс.» тж, [*орсук*] «тс.» *Ж*, ст. *арсагъ*, *орсагъ* (XVII ст.); — п. *orszak* «почет; (ст.) натовп», схв. *rycag* «країна», слн. [*orsag*] «тс.»; — запозичення з угорської мови; уг. *országút* «шлях» утворене з іменників *ország* «край», варіанта давнішого *uraszág* «панство, становище пана, поміщика», похідного від *úr* «пан», етимологічно неясного, та *út* «дорога». — *Дзендзелівський УЛГ* 51; *Лизанец* 614; *Bezlej ESSJ* II 254; *MNTESz* II 1095, III 1035; *Bárczi* 225.

[**орсуля**] «червона кулька, що набігає після укусу комах» *ВеБ*, [*орсулька*] «тс.» тж; — неясне.

ортодокс «той, що неухильно дотримується певних переконань, напрямів, учень; правовірний», *ортодоксія*, *ортодоксальный*; — р. *ортодокс*, бр.

артадо́кс, п. *ortodoks*, *ortodoksa*, ч. слц. *ortodox*, вл. *ortodoksija*, болг. *ортодо́ксия*, *ортодокса́лен*, м. *ортодо́ксен*, схв. *ортодо́ксија*, слн. *ortodoksija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *orthodox* «ортодоксальний; правовірний», фр. *orthodoxe*, англ. *orthodox* «тс.» походять від пізньолат. *orthodoxus*, що зводиться до гр. ὀρθόδοξος «правовірний, який має правильну думку», утвореного з основ прикметника ὀρθός «правильний, прямий, справжній», яке пов'язується з дінд. *ūrdhvá-* «високий», *várdhati* «піднімає», та іменника δόξα «думка», пов'язаного з δοιέω «здаюся добрим; думаю, вірю». — СІС² 608; ССРЛЯ 8, 1041; Копалинські 391—392, 701—702; Holub—Lyer 348; Dauzat 518; Klein 1097; Frisk II 415—416. — Див. ще **до́ктор**. — Пор. **парадо́кс**.

ортопедія «галузь медицини, що займається деформаціями скелета», *ортопéд*, *ортопеді́ст*, *ортопеді́чний*; — р. болг. *ортопедия*, бр. *артапéдыя*, п. *ortopedia*, ч. *ortopedie*, слц. *ortopedía*, вл. нл. *ortopediski*, м. *ортопеди́ја*, схв. *ортопéдија*, слн. *ortopedija*; — запозичення з французької мови; фр. *orthopédie* утворено лікарем Н. Андрі (N. Andry, 1658—1742) з основ гр. ὀρθός «прямий, правильний» і παιδεία «виховання, навчання, освіта, культура». — Klein 1098; Dauzat 518. — Див. ще **ортодо́кс**, **педаго́г**.

ору́да «керівництво; [робота, клопоти Г, СУМ; діло, справа, випадок, подія; заняття, дія, вчинок, підприємство; використання Ж]», *ору́да́р* «верховода, керівник», *[оруде́ння]* «оруда» Ж, *[ору́де]* «тс. Ж; зустріч сватача з батьком дівчини О», *[ору́дя]* «тс.» О, *[ору́дйна]* «прилад, знаряддя Ж», *[оруді́нка]* «сапа; лопата; вила для картоплі» О, *[ору́дка]* «діло, справа», *ору́дник* «орудар; виконавець чужої волі; [керівник]», *[орудова́ня]* «справа, діло; покупка» О, *[ору́доване]* «робота, дія, заняття, підприємство; використання» Ж, *[орудовни́цтво]* «тс.» Ж, *[ору́док]*

«знаряддя, прилад» Ж, *ору́дний* (у сполученні *о. відмінок*), *[ору́ду́щий]* «командуючий», *ору́дувати* «вправно діяти; розпоряджатися; керувати; діяти; [мати діло; працювати, старатися; братися до кого О]», *[поору́довати]* «довідатися; роздобути» О; — р. *ору́дие* «знаряддя, гармата; [справа, діло]», *ору́довать* «діяти; [торгувати; витворяти]», *[пору́дина]* «товсте полотно», *[обру́дить]* «обшити», бр. *ару́даваць* «орудувати», др. *орудие* «справа; судова справа; робота; зброя», *орудувати* «діяти», п. *ogędzie* «повідомлення, доручення», *ogędować* «клопотатися; виконувати доручення», ч. *ogudí* «знаряддя», болг. *оръдие* «знаряддя, орган», м. *орудие*, схв. *ору́ђе* «інструмент, справа», слн. *ogódje*, стсл. **оръди́е** «справа, дія»; — псл. *ogodъje*, пов'язане чергуванням голосних з *gedъ* «ряд», *gediti* «рядити»; припускається також (Machek ESJC 417) походження від *ogodъje* «знаряддя» з пізнішим наближенням до *gedъ*; менш переконливе виведення (Вайян Пробл. ист. и диал. 85—86; Uhlenbeck AfSIPh 15, 492; Hirt PBrV 23, 336; Matzenauer 63; Falk—Torp 1413) з дісл. *erinde* (*erendi*) «доручення, справа», двн. *aruntí* «тс.» — Фасмер III 154; Черных I 605—606; Преобр. I 658—659; Петлева Этимология 1980, 36—41; ЭСБМ 1, 152; Младенов 387; Skok II 567; Bezlaj ESSJ II 254; Pedersen KZ 38, 310; Persson Beitr. 857. — Див. ще **ряд**. — Пор. **напоруді́ти**, **ору́жжя**, **споруді́ти**.

ору́жжя (заст.) «зброя», *[брі́ж, орі́же, ору́же, ору́жие]* «тс.» Ж, *[ору́же́йня]* «зброярня» Ж, *ору́жина* «рушниця; [зброя Ж]», *ору́жний* (заст.) «озброєний», *ору́жно* «із зброєю в руках», *[ору́жити(ся)]* «озброїти(ся)» Г, Ж; — р. *ору́жие* «зброя», *ружьё* «рушниця», бр. *ружьжо* «тс.», др. *оружие*, п. *ogęz* «зброя», ч. *[oguzí]* «знаряддя; зброя», болг. *оръжие* «зброя», м. *оражје*, схв. *ору́жје*, слн. *ogóžje*, стсл. **оръжи́е** «тс.»; — псл. *ogodъje*; — споріднене з лит. *reĩgtis*, *rengiuos* «споря-

джатися», аргеїгті «споряджати, одягати», арґанґá «спорядження», ісгеїгті «здіймати, роздягати»; менш переконливе пов'язання (Преобр. I 659) з р. *pygátъ* і реконструкція первісного значення як «лайка, знущання», яке зазнало впливу *ogǫdye* «знаряддя» і стало сприйматися як «засіб ворожої дії». — Фасмер III 154, 512—513; Черных I 606; Brückner 381; Machek ESJC 418; Младенов 387; Skok II 567; Bezlaј ESSJ II 254; Bern. IF 31, 410; Matzenauer LF 18, 269—270.

орфографія «правопис», *орфографічний*; — р. *орфографія*, бр. *арфаграфія*, п. слц. *ortografia*, ч. *ortografie*, вл. *ortografija*, болг. *ортографія*, м. *ортографија*, схв. *ортографија*, слн. *ortografija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Orthographie*, фр. *orthographe*, англ. *orthography* походять від лат. *orthographia*, яке зводиться до гр. *ὀρθογραφία* «правопис», утвореного з основ слів *ὀρθός* «прямий, правильний» і *γράφω* «пишу». — SIC² 609; Черных I 606; ССРЛЯ 8, 1048; Kopaliński 368, 701—702; Holub—Lyer 348; РЧДБЕ 517; Dauzat 518; Klein 1098. — Див. ще **графá**, **ортодóкс**.

орфоенія «система правил вимови», *орфоенічний*; — р. *орфоенія*, бр. *арфаенія*, п. слц. *ortoepia*, ч. *ortoepia*, *ortoepika*, вл. *ortoepija*, болг. *ортоенія*, м. *ортоенија*, схв. *ортоенија*, слн. *ortoepija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Orthoepie*, фр. *orthoepie*, англ. *orthoepy* походять від гр. *ὀρθοεπεία* «правильність вимови», утвореного з основ прикметника *ὀρθός* «прямий, правильний» і іменника *ἔπος* «мова, слово». — SIC² 609; ССРЛЯ 8, 1049; Kopaliński 284, 701—702; Holub—Lyer 348; РЧДБЕ 517; Klein 1097. — Див. ще **енос**, **ортодóкс**.

орхидея (бот.) «південна трав'яниста рослина», *орхідні* «*Orchidaceae*»; — р. болг. *орхидея*, бр. *архидея*, п. ч. слц. *orchidea*, вл. *orchideja*, м. схв. *орхи-*

деја, слн. *orhidėja*; — запозичення з латинської наукової номенклатури; нлат. *Orchideae* (пізніше *Orchidaceae*) утворено від *orchis* «орхідея», що походить від гр. *ὄρχις* «ядро, яечко; орхідея», спорідненого з вірм. *orjik'* «ячка», ав. *əgəzi* «тс.», алб. *herdhë* «ячко», лит. *ežilas* «жеребець»; назва рослини пояснюється формою її бульб. — SIC² 609; Черных I 606; Kopaliński 699; Holub—Lyer 347; Klein 1092; Frisk II 433—434.

орчик «валок, до якого прикріплюють посторонки в упряжці; барок»; — р. *орчик*, бр. *вóрчык*, п. *ogczyk*, вл. *worcik*; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; свн. *ortschît* (нвн. *Ortscheit* «тс.») складається з основ іменників *ort* «гострий кінець» і *schît* «поліно»; менш переконлива думка (Преобр. I 659) про зв'язок з р. [арчак] «дерев'яний каркас сідла» і зворотний вплив п. *ogczyk* на німецьке слово. — Дзензелівський St. sl. 22/3—4, 292; Фасмер III 155; Преобр. I 659; ЭСБМ 2, 197; Schuster-Sewc 1659; Mikl. EW 225; Matzenauer 265.

оршад «прохолодний напій з мигдалевого молока з цукром»; — р. *оршад*, *оршад*, п. *orszada* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *orgeat* «оршад, мигдалеве молоко», походить від пров. *orjat* «напій з ячменю», пов'язаного з *ordi* (*orge*) «ячмінь», що зводиться до лат. *hordeum* «тс.», спорідненого з двн. *gersta*, гр. *χρῖ*, *χρῖθή*, алб. *drith(ë)* «тс.». — Фасмер III 152; Sł. wyr. *obcych* 535; Dauzat 516; Gamillscheg 661; Walde—Hofm. I 656—657; Pokorny 446.

оряба, *орябина* — див. **горобина**.

[**орябка**] (орн.) «рябчик лісовий, *Tetrastes (Tetrao) bonasia* L.», [*ворябка* Ж, *орябець* Шарл, *орябок* Г, Ж, О, *оробка* Шарл, *рябок*] «тс.»; — р. ст. *орябрь* «куріпка», бр. [арябок] «рябчик», др. *рябрь* «куріпка», *ерябрь* «тс.», п. *jarzabek* «рябчик», [jarzab], ч. *jeřábek* «тс.», слц. *jarabica* «куріпка», болг.

яребица, [эребица] «тс.», схв. jārēb «гірська куріпка, *Perdix saxatilis*», jarēbiца «куріпка», jereбица «тс.», слн. jeréb (jaréb) «куріпка (самець)», р.-цсл. гарльь «куріпка»; — псл. *aḡēbъ, *aḡēbъкъ «рябчик, куріпка», пов'язане з *aḡēbina «горобина», ḡēbъ «рябий»; — споріднене з лит. jėgubė «рябчик», įrbė, [jāgubė, jėgumbė], дісл. iagre «тс.», нвн. Reb-huhn «куріпка»; пов'язання з псл. jaḡo «весна» (Meillet—Vaillant RÉS 13, 101—102) недостатньо обґрунтоване. — Німчук 206—207, 214—215; Фасмер III 155—156; Преобр. II 239—240; Sławski I 506—507; Brückner 200; Machek ESJC 223; Skok I 758; Bezlaĵ ESSJ I 227; Булаховський Вибр. пр. III 261; Трубачев Пробл. ист. и диал. 269—270; ЭССЯ I, 73—76; Vern. I 274—275. — Див. ще горобина. — Пор. рябий, рябчик.

орябок — див. **орябка**.

[орядивина] «жирна, родюча земля»; — неясне; можливо, пов'язане з рядіти «[поліпшувати; заправляти жиром (наприклад, їжу); вносити добрива]». — Пор. ряд.

оса (ент.) «Vespa», [ос великий] «шершень, *Vespa crabro* L.» Дейн; — р. болг. оса, бр. аса, др. оса, п. слц. osa, ч. vosa, [osa, vos], вл. wosa, нл. esa, wosa, полаб. vāsa, м. оса, схв. òsa, слн. ôsa, стсл. **оса, воса**; — псл. osa (< *orpa); — споріднене з лит. varpa, varpva, лтс. warsene, прус. wobse, нвн. Wespe, лат. vespa; іе. *uobhsā «тс.», очевидно, пов'язане з *uebh- «ткати» (двн. weban «ткати», алб. venj «тчу», гр. ύφή «тканина», ύφαίνω «тчу», дінд. ubhñāti «затягує зав'язки», ūḡṇavābhis «павук», дісл. kṛṇḡugvāfa «тс.»); початкове v- у слов'янських мовах зникло, можливо, під впливом псл. ostrъ «гострий». — Фасмер—Трубачев III 156; Черных I 606—607; Преобр. I 660; ЭСБМ I, 160—161; Brückner 383; Machek ESJC 697; Schuster-Sewc 1663; Skok II 568—569; Bezlaĵ ESSJ II 255; Moszyński PZJP 217; Pedersen KZ 38(18), 312; Pokorny 1179.

осавул (іст.) «виборна службова особа; офіцерський чин у козачих військах дореволюційної Росії; осавула», осавула (іст.) «прикажчик у панському маєтку; виборна службова особа», [аса-вўла, асаўл Пі, Ж, есаўл Ж, есаўленко Ж, асаўл, асаўла, савўл, савўла, асаўленко Ж, асаўлець, есаўлиха Ж], ст. асаулъ «ад'ютант; той, хто видав стройовою службою» (XVII ст.); — р. есаўл «козацький чин, перший після отамана», ст. ясаулъ, бр. есаўл, ст. есаулъ, ясаулъ (1590), асаулъ (1652); — запозичення з тюркських мов; чаг. тур. кумик. уйг. діал. jāsaul «розпорядник, виконавець наказів», аз. уйг. йасав'ул «ад'ютант», каз. ккалп. жасав'ыл «розсильний, кур'єр» походять від монг. йасаг'ул < žasaγul «розпорядник, помічник командира загону» і разом з ним зводяться до дієслова тюрк. йаса- «приводити до ладу, влаштовувати». — Халимоненко УМЛШ 1977/9, 29; Rudn. II 883; Макарушка 8; Фасмер II 27—28; Преобр. I 218; Шипова 135; Дмитриев 533—534; Mikl. EW 414; ЭСТЯ 1989, 152—153; Räsänen Versuch 191.

осанá — див. **осина́**.

осанна; — р. осанна, бр. асанна, др. осана, стсл. **осана, осанна**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької, гр. ὠσαννά «врятуй, допоможи; слава» походить від гебр. hōšā'nā «о, допоможи ж», утвореного з форми наказового способу hōšī'a від дієслова jāsā' «допомагати», спорідненого з ар. uāsī'a «був здатний», і прохальної частки nā. — Rudn. II 883; Фасмер III 156; Преобр. I 660; Горяев 241; ЭСБМ I, 163; Kluge—Mitzka 317.

[осанітова (ніч)] «горобина ніч, яка буває перед Петром» ЛЖит; — неясне; можливо, пов'язане з народно-розмовним варіантом власного імені Йосафат (Осафат > *Осанат > *Осанит).

[освинути] «розвиднитися; встати рано, вдосвіта» Ж, [освіти] «тс.» Ж,

[освіну́ти] «розвиднитися; видужати Г; освітити; стати світлим; розвеселитися; прояснитися Ж»; — р. [освену́ть] «розвиднитися», др. *освьнути* «рано встати, зустріти ранок», *освитати* «світати, зустрічати світанок», *свьнути* «розвиднитися», п. *świtać* «світати», ч. *svítati*, слц. *svitat'*, вл. *switać* «тс.», болг. *сѣмва* «світає», *сѣмна* «розсвіте», м. *самне* «світає», схв. *сванути* «розвиднитися», *світати* «світати», слн. *svítati se* «тс.», стсл. *освнтати* «світати», *свнтати* «тс.», *свнжти* «розвиднитися», *свнжти са* «світатися»; — псл. *svitati, osvitati* < **sveitati, *obsveitati* «світати», *svŋoti* < **svīŋoti* «розвиднитися», *světēti* < **svītēti* «світити», пов'язані чергуванням голосних із *svěť* < **svoit-* «світ»; — споріднене з лит. *šviēsti* «світити», *švitēti* «блищати», дінд. *śvetāḥ* «світлий, білий», *śvitgāḥ* «білий», дперс. *spīṭga*, двн. *hwīz* «тс.», лат. *vitrum* «скло»; іє. **kueit-* «світити»; можливо, пов'язане також з псл. *kvěť* «цвіт». — Фасмер III 575—576; Преобр. II 264—265; ЭСБМ 1, 164; Супрун Веснік БДУ 1972/3, 50—52; Brückner 538; Machek ESJC 597; Skok III 368—369; Trautmann 310; Vaillant RES 13, 110—111; Pokorny 628—629. — Пор. **світ**, **цвіт**.

освірня, *осмірня* — див. **вісім**.

[освія́ти] «ставати занедбаним, занехаяним; томитися, знемагати» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з др. *освѣняти* (ся) «усуватися, відмовлятися», *свѣнити* ся «тс.», яке може походити від двн. *swīpan, sweīpan* «зменшуватися», етимологічно неясного. — Срезн. III 290.

осёл¹, *віслюк*, *осліха*, *осліця*, *ослюк*, *осля*, [осля́к] «ослюк» Ж, [осля́р] «погонич ослів» Ж, *ослятина*, *осліний*, [ослі́й] Ж, *ослячий*, *осліти*; — р. *осёл*, бр. *асёл*, др. *осьль*, п. *osioł, osieł*, ч. *osel*, слц. *osol*, вл. нл. *wosoł*, полаб. *asâl*, болг. *осёл*, схв. *òсао*, [osal, osel], слн. *òsel*, стсл. *осьль*, *осъль*; — псл. *осьль*; — запозичення з готської або латинської мови; гот. *asilus* «осел» по-

ходить від лат. *asellus*, зменш. до *asipus*, яке разом з гр. *ὄνος* (< **osonos*) через фрако-іллірійське посередництво прийшло з якоїсь малоазіатської (можливо, іранської) мови; думка про балтослов'янський вік слова (Trautmann 14) викликає сумнів, оскільки лит. *ãsilas*, прус. *asilis* могли бути запозичені незалежно від слов'янських мов, про що свідчить наголос на першому складі. — Фасмер III 157; Черных I 607; Преобр. I 661; Соболевский ЖМНП 1911 травень 163; Булаховський Нариси 117; ЭСБМ 1, 165; Brückner 383; Machek ESJC 418; Schuster-Sewc 1666; Skok II 569; Bezlaĵ ESSJ II 255—256; Криченко Вступ 532; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 98—99; Белецкий Принципы 100; Meillet Études 186; Kluge—Mitzka 175; Feist 59; Walde—Hofm. I 72—73.

[осел²] «зал» Пі; — не зовсім ясне, очевидно, пов'язане з *оселя*. — Див. ще **селó**.

оселéдець¹ (іхт.) «Clupea L.», *оселéдцеві*, [селéдець, селедцёві Ж, селéдка Ж], [силáдявка] «діжка з-під оселедців» Корз; — р. *сельдь*, *селéдка*, [оселéдец], ст. *сельдь* (1497), бр. *селядзёц*, [оселенец], п. *śledź*, ч. слц. *sled'*, полаб. *slid*, болг. *сёлда* (з рос.), схв. *слѣђ*, *слѣђ* (з ч., п.); — запозичено в давньоруську мову, очевидно, з давньоісландської; дісл. *sild*, *síld*, дшв. *sild*, шв. *sill*, норв. *sil* «тс.» могли бути запозичені з якоїсь неіндоєвропейської мови східного узбережжя Балтійського моря; на українському ґрунті слово зазнало формальної видозміни, зокрема, дістало приставне **о**. — Кримський Тв. III 221; Фасмер III 597; Преобр. II 274; ЭСБМ 1, 190; Brückner 530; Machek ESJC 553; Skok III 283; Mikl. EW 290; Būga RR I 482; Vries AEW 475.

оселéдець² «чуб», [оселéдько] «тс.» Ж; — р. *оселéдец* (з укр.); — результат перенесення назви риби за зовнішньою схожістю. — Фасмер III 157. — Див. ще **оселéдець¹**.

[осёлка] «веселка» ВеБ, [осла́, осьёлка Л] «тс.»; — бр. [асёлка] «ве-

селка»; — результат фонетичної видозміни слова *весёлка*, зближеного з [осёлк] «брусок, точило», [осёлка] «тс.». — ЭСБМ I, 166. — Див. ще **веселий**. — Пор. **осла́**.

осельня — див. **гусениця**.

осерда́к — див. **серда́к**.

[осёт] (бот.) «осот сірий, *Cirsium caput M.V.*; жовтий осот, *Sonchus L.*; будяк акантовидний, *Carduus acanthoides L.*», [восет] «осот» Мак, [осетень] Мак, *осетий* ВеНЗн, *осетій* Ж, Мак, *осетнік* Мак, ВеУг, *осятнік* ВеУг] «тс.», [осётка] (ент.) «будяковий метелик, реп'яхівка, *Vanessa cardui L.*» Ж, [осетня́к] «тс.» Ж; — запозичення з польської мови; п. *oset* походить від псл. *osъtъ*, яке на східнослов'янському ґрунті розвинулося в *осот*. — Німчук 288; Онышкевич Исслед. п. яз. 231; Brückner 386. — Див. ще **осот**.

[осетар] (орн.) «щиглик, *Carduelis carduelis L.* Шарл. (*Fringilla carduelis* Г)»; — пов'язане з [осёт] «осот»; назва зумовлена тим, що щиглик селиться коло осоту й живиться його насінням; пор. іншу назву щиглика [будяшник], пов'язану з *будяк*. — Воїнств.—Кіст. 242. — Див. ще **осёт**.

осетёр (іхт.) «*Acipenser L.*», [осётр Ж, *осятёр*] «тс.», *осётрина* СУМ, Ж, [осятрина], *осетрові*, [ясётр]; — р. *osętr*, бр. *asętr*, др. *osetrъ*, п. *jesiotr*, ч. слц. *jeseter*, вл. *jasotr*, нл. *jesotr*, болг. *esętra*, м. *esętra*, схв. *jęsetra*, слн. *jesęter*; — псл. *esetrъ*, *jesetrъ* < **asetrъ* < **aęetro-*, **oęetro-*; — споріднене з лит. *erškętas* (*erškętras*, *arškętas*) «осетр», лтс. *eęketras*, прус. *esketres* «тс.»; дальші зв'язки неясні; спорідненість із *гострий*, псл. *ostrъ* (Горяев Доп. I 31; БЕР I 510; Loewenthal РВГВ 55, 317) здається сумнівною; заслуговує на увагу припущення (Leder 11—14) про зв'язок з кельт. *esox* «вид великої риби»; пов'язання з двн. *sturio*, *sturo* «осетр», свн. *störe*, *stüre* «тс.» (Mikl. EW 105, Bern. I 265) недостатньо обґрунтоване; виведення слов'янської, балтійської і германської

назв з якогось праєвропейського субстрату (Machek ESJC 223) залишається гіпотетичним; непереконливе й пов'язання з лат. *exętra* «змія» (Weise ВВ 6, 234) або з гр. *їитар* «якась риба» (Bezzenberger ВВ 27, 163) та інші припущення. — Фасмер III 158—159; Черных I 607; Преобр. I 662; ЭСБМ I, 167; Sławski I 565—566; Holub—Kop. 152; Skok I 776; Bezlej ESSJ I 228; Коломиец Происх. назв. рыб 97—98; Критенко Вступ 544; Bern. I 265; Trautmann 72; Fraenkel 122; Топоров II 88—91; Хэмп Этимология 1985, 51.

осетін, *Осетія*; — р. *osetın*, бр. *asecın*, п. *Osetyıncı*, ч. *Osetinci*; — запозичення з грузинської мови; груз. *oset'i* походить з іранського джерела; очевидно, пов'язане з др. *ясін*, *яси* (назва предків сучасних осетинів, згадуваних у літописах), яке разом із чаг. *ac* (назва давніх алланів, предків сучасних осетинів) зводиться до дперс. *āsu* «швидкий» (перс. *āhū* «газель», дінд. *āśūh* «швидкий»). — Фасмер III 158, IV 564—565; Никонов 313—314.

[осіга] (бот.) «стоколос, *Bromus L.*» Мак, ВеНЗн; — неясне; можливо, пов'язане з [овсюг] «тс.», [овсянка] «стоколос житній, *Bromus secalinus L.*».

осіка, *осіна*, *осічина*, *осічник*, [осічка] «осика» Л, [осіка, *гусика*, *вусіка*] «тс.» Мак, *осіковий*, [осічний, *осовій* Ж, Л], *підосічник*, [підосіновка] «гриб *Boletus aurantiacus* Schiff.» Пi; — р. *osına*, бр. *asına*, п. *osina*, *osika*, ч. слц. *osika*, вл. *wosa*, *wosyna*, нл. *wosa*, *wósa*, полаб. *vü'ösë*, *vüöseiné*, болг. *ясіка*, м. *јасика*, схв. *јасика*, слн. *jasika*, *jesika*; — псл. *osina*, *osika*, **osa* < **opsa*; — споріднене з лит. *āpušė*, *apušis*, *ėpušė* «осика», лтс. *apše*, прус. *abše*, двн. днн. *aspa*, свн. *aspe*, нвн. *Espe*, дангл. *ęsp*, дісл. *ęsp*, англ. дат. шв. *asp* «тс.»; слово потрапило також і в деякі тюркські мови: алт. *apsak*, тат. [awsak] «тополя», чув. *ėvės* «осика» як дуже давнє запозичен-

ня з якоїсь східноіндоевропейської мови (найімовірніше, вірменської або іранської). — Rudn. II 883; Фасмер III 159; Черных I 607; Преобр. I 662; ЭСБМ I, 169—170; Brückner 383—384; Machek Jm. rostl. 132, 144; ESJC 418; Holub—Kop. 257; Младенов 704; Skok I 759; Критенко Вступ 512; ЭССЯ I, 80—81; Sadn.—Aitz. VWb. I 32; Bern. I 31—32; Trautmann 11; Fraenkel 14; Топоров I 51; Kluge—Mitzka 175; Pedersen IF 5, 57. — Пор. **осина́**, **осоки́р**.

[**осилéнець**] «оселедець» ЛексПол, [**оселéнец** ЛексПол, **осилéнец** Л, **селéнеть** ЛексПол] «тс.»; — бр. [**оселéнец**] «тс.»; — очевидно, результат контамінації слів *оселéдець* та *солóний*. — Див. ще **оселéдець**¹, **сіль**.

[**óсимь**] «крім, за винятком» Пі; — очевидно, випадковий сербізм; схв. *осим*, [osvím, osvínj, osvjenj] «тс.» пов'язується з цсл. **свѣнь** (**свѣнь**) «без» **свѣнѣти** сл «утриматися» (Skok II 570).

[**осина́**] (у виразі *осина кому* «цур, пек кому») Г, Ж, [**осана́**] «тс.» Ж, [**осена́вець**] «чорт, біс» Ж, [**осина́вець**] «тс.» тж; — очевидно, результат семантичної видозміни слова *осина* «осика», назви дерева, що в християнських народів вважається проклятим (за переказами, на осіці повісився апостол Іуда, який віддав на розп'яття Ісуса Христа); осиновий кіл забивали в могилу мерця, якого вважали упирем (щоб він не піднявся вночі); пор.: «Нехай йому осина» (Номис); «Тьфу, осина тобі, маро!» (Франко). — Див. ще **осі́ка**.

[**осі́пець**] (зоол.) «морський жолудь, Согоніла» Ж; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *осипáти*, [**осипка**] «висип на шкірі, кір», *віспа* (псл. озъра); пор. німецьку назву цих молосків Seeroscke, букв. «морська віспа». — Див. ще **сіпати**. — Пор. **віспа**.

[**осі́пник**] (ент.) «мармуровий хрущ липневий, *Melolontha fullo* (*Polyphylla fullo*)» Ж; — похідне утворення від *осипáти*; назва зумовлена, очевидно,

забарвленням цього хруща, обсипаного темними цятками. — Див. ще **о**¹, **сіпати**.

[**осі́тий**] «трохи підгнилий» (про деревину, дерево) ЛексПол; — неясне.

оситня́г (бот.) «ситняг, *Heleocharis* R. Вг.; ситник, оситняк, *Juncus* L.; [сусак зонтичний, *Butomus umbellatus* L.]», *оситня́к* «ситник, *Juncus* L.; [сусак зонтичний *Мак*]», [*оситня́г*, *оситня́к*] «тс.», [*осетні́к*] «ситник розлогий, *Juncus effusus* L.», [*оситня́жок*] «тс.» *Мак*, [*оситник*] «куга Табернемонтана, *Schoenoplectus tabernaemontani* Gmel.» *Мак*; — результат видозміни слова *ситня́г*; початкове **о-** з'явилося, мабуть, під впливом слів *осóт*, *осока́* та інших подібних назв рослин. — Див. ще **силь**¹. — Пор. **осóт**.

[**óсить**¹] «сушарня для снопів», [*осеть*] «тс.» Л; — р. [*осеть*, *асеть*], бр. *асець* «тс.», п. *osieć* «сушарня для хмелю»; — неясне; зіставляється (ЭСБМ I, 167—168) з лтс. *sērt* «ставити збіжжя на сушіння», *sēta* «селянський будинок; двір»; зводиться також (Варбот 182—184) до іє. *ās- «пекти», яке зберігається в п. ст. ч. ст. *ozd* «сушарня» і гр. ἄζω «пекти, сушити»; реконструюється ще (Меркулова Етимология 1980, 87—89) псл. *obsetь «загорожа» і зіставляється з лтс. *sēta* «паркан, огорожа; двір»; зіставлення з лат. *sitis* «спрага», *siccus* «сухий» або з дінд. *kṣāyati* «спалює, обпалює», гр. ξηρός «сухий» (Petersson BSl. Wortst. 64—65), як і з болг. *сетен* «останній», *посетя́* «відвідаю» (Brückner 383), необроблені. — Фасмер III 159.

[**óсить**²] «досить давно», [*оситній*] «досить давній», [*осетня́ (пора)*] «чималий час» ЛексПол; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з болг. *сетен* «останній», ст. *сетънъ* «тс.», яке зіставляється з лат. *sēgus* «тс.», *sēgō* «пізно», гот. *seipus* «пізній», *rapa-seiþs* «наступний після того», дангл. *sīð* «пізно», що зводяться до іє. *sc-/sē- (< *sē(i)-) «пізній; той, що був потім» (Младенов 579).

[**осичиняк**] (ент.) «скрипун, вусач осиковий, *Saperda populnea* L.» Ж; — похідне утворення від *осіка*, *осічина*; назва зумовлена тим, що личинки цього жука живуть у деревині осик та тополь (Горностаев 171). — Див. ще **осіка**.

осініти «зробити рукою знак хреста над кимсь, чимсь; похрестити; благословити; освітити, осяяти», *осіняти*; — р. *осеніть*, бр. *асяніць*, др. *осѣнити*, болг. *осенявам*; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. стсл. **осѣнити** «похрестити», як і м. *засени* «затінити», схв. *осенити* «затінити», слн. *osénciti* «тс.», утворене від іменника **сѣнь** (псл. *сѣнь*) «тінь, захисток, пристановище», спорідненого з укр. *сіни*. — Див. ще **о¹**, **сіни**, **сінь**.

[**осінка**] (бот.) «очанка лікарська, *Euphrasia officinalis* L.; вид грибів» Ж; — похідне утворення від *осінь*; назва зумовлена тим, що ці рослини ростуть восени (зокрема, деякі види очанки цвітуть на луках після косіння — Нейштадт 501). — Див. ще **осінь**.

осінь, [*осень*] «осінь» Ж, [*осеніця*, *вісень*] «тс.», [*осенник*] (бот.) «пізньоцвіт осінній, *Colchicum autumnale* L.», [*осінник*] «тс.» Мак, [*осенівка*] (назва кошари) Доп. УЖДУ 4, [*осенярка*, *осенювище*] «тс.» тж, [*осінка*] «деякі рослини, квіти, що сіються восени; короткий жіночий одяг на ваті Ва; овочі, фрукти, що дозрівають пізньої осені Мо; сорт грибів Ж; тепле пальто Чаб; кошара Доп. УЖДУ 4», [*осінки*] «груша, *Pirus communis* L.» ВеНЗн, [*осінчак*, *осінчук*] (бот.) «айстра степова, *Aster amellus* L.» Мак, [*осінчик*] «літній жіночий жакет» Мо, *осіниця* «податок, який селяни сплачували восени поміщикам, церкві тощо», [*осінька*] «піджак; жіночий одяг для осені» Чаб, *осеніти* «починатися, наставати (про осінь); ставати осіннім», [*осенувати*] «утримувати худобу на осінніх пасовиськах; провести десь осінь» Ж, *восені*, [*заосенітися*] Ба, [*надебсень*] ВеБ, [*нідосінь*, Г, Она, *увосені*]; — р.

осень, [*есень*], бр. *восень*, др. *осень*, п. *jesień*, ч. слц. *jeseň*, болг. м. *есен*, схв. *јѣсѣн*, слн. *jesén*, стсл. **ксенъ**; — псл. *osen* > [**eseny* > *jeseny*]; **е (je)** виникло внаслідок асимілятивної дії наступного голосного переднього ряду; — споріднене з прус. *assanis* «осінь», гот. *asans* «пора жнив, літо», двн. *agan*, агп «жнива», нвн. *Ernte* «тс.», дісл. *opp* «польові роботи», а також із гр. *ὄπωρα* «пора збору овочів, осінь» (з **оп+ωσαρα*); іє. **es-en*, **os-en*; думка про запозичення зі слов'янських мов у германській (Мартынов Сл.-герм. взаимод. 132—136) викликає сумнів. — Кочерган Мовозн. 1970/6, 47; Rudn. II 883; Черных I 607; Фасмер—Трубачев III 158; Преобр. I 661—662; Соболевский РФВ 8, 177; Sławski I 563; Brückner 206; Machek ESJC 223; БЕР I 509; Skok I 775; Milewski RSI 26/132; Eckert ZfSI 8/6, 884; Bern. I 265; Trautmann 71; Топоров I 130—131; Meillet Études 432; Kluge—Mitzka 173; Pedersen V 44; Pokorny 343.

[**осіч**] (бот.) (у сполученні [*о. алое-сова*] «водяний різак алоевидний, *Stratiotes aloides* L.») Ж, Мак; — похідне утворення від *сікті*; назва зумовлена колючим по краях листям рослини, здатним поранити тіло людини; пор. інші назви цієї рослини: *різак*, *тілоріз*. — Нейштадт 84. — Див. ще **сікті**.

Осія (чоловіче ім'я), ст. *Осиа* «спаситель, спасеніє» (1627); — р. болг. *Осія*, бр. *Асія*, др. (*И*)*осиа*, ч. *Oseáš*, слц. *Oziáš*, стсл. **Осни**, **Осна**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. *ᾠση* походить від гебр. *hōšē'a* «порятунок», пов'язаного з *hōšī'a* «рятувати». — Вл. імена 76; Беринда 242; Петровский 171; Klein 745; Gesenius 210. — Див. ще **осанна**.

[**осіянка**] «матка у бджіл», [*осіянський*] «сіонський», [*осеянська (гора)*] «фантастична (гора)» Ж; — пов'язане з народною назвою гори Сіон [*Осіянська гора*]; поширилось у заклинаннях на відвернення лиха від бджіл з про-

ханням заступництва божественних сил з гори Сіон. — Див. ще **сіонізм**.

Оскар (чоловіче ім'я); — р. *Oskár*, бр. *Askár*, п. *Oskar*, слц. *Oskár*; — запозичення з якоїсь скандинавської або з англійської мови; англ. *Oscar* походить від дангл. *Osgar*, що складається з компонентів *ōs* «бог», спорідненого з дісл. *ās-*, *ōs-*, двн. *ans-* (у власних іменах) «тс.», гот. *anses*, *ansis* «боги», і *gāg* «спис, дротик», спорідненого з днн. двн. свн. *gēg* (нвн. *Ger*) «спис, піка». — Klein 640, 1099.

[**оскарб**] «гостроконечний молот, молот-пробійник (для колеса у млині)» Ж; — результат контамінації слів *оскард* і *карб(увати)* (див.).

оскард «кирка, якою насакають камінь у млині» СУМ, Ж, [*оскарда*, *оскорд* Ж] «тс.»; — р. [*оскард*, *оскарда*], п. *oskard*, ч. *oškrť*, ст. *oškrđ*, вл. *woškrót*, слн. *oskrđ*, стсл. **оскръдъ** «тс.»; — псл. **oskrđъ*, утворене з префікса *o-* (<*ob-*) та кореня **skrd-*, пов'язаного чергуванням голосних із **skord-iti* «скородити»; — споріднене з лит. *skėřti* «колоти, різати», *skėrdėti* «тріскатися», *skardyti* «різати, бити, рити», лтс. *řkėrst* «розрізати», двн. *scartı* «розріз, надріз»; звукові форми з **-ар-** зумовлені впливом польської мови. — Фасмер III 160—161; Преобр. I 663; Brückner 384; Machek ESJC 421; Bezlaj ESSJ II 256—257; Trautmann 265—266; Fraenkel 803; Persson Beitr. 863. — Пор. **скородити**.

оскип, [*оскіпище*] — див. **скіпа**.

оскілок «відбитий, відколотий шматок; скалка, тріска», *оскілок* «тс.», *оскілками дивитися* «[дивитися, вищиривши зуби]; дивитися на кого-небудь неприязно, вороже»; — р. *оскілок*, бр. *аскілак*, слн. *oskálek*; — пов'язане зі [*скаліти*] «розбивати на скіпки, розщеплювати», *скала*, *щіліна*; вираз *оскілками дивитися* спочатку мав пряме значення «дивитися, оскаливши зуби» (про собак та хижаків). — Фасмер III 160; КЭСРЯ 315; ЭСБМ 1, 173; Откупщиков 114. — Див. ще **скала¹**, **скалка¹**, **скеля**, **щіль**.

оскілки (спол. і присл.) «тому що, через те що; якою мірою, в якій мірі, наскільки»; — р. *оскілки*, бр. *накілки*; — результат злиття прийменника *о* і прислівника *скільки*; можливо, зумовлене впливом р. *оскілки* і п. *о іле* «оскілки». — Див. ще **о¹**, **скілька**.

[**оскірок**] «оскілок»; — р. [*оскорка*] «лучина, скіпка для розпалювання вогню»; — не зовсім ясне; можливо, давній варіант форми *оскілок*.

осковік — див. **віск**.

[**осколоватий**] (у виразі [*осколовате зімно*] «пронизливий холод») Ж; — неясне.

оскома, *оскомина*, *оскомістий*, *оскомити* — див. **скомина**.

[**оскомілок**] «уламок сухої гілки; дрючок; товста людина Па»; — р. [*оскомілок*] «ощипане на лучину поліно», очевидно, контаміноване утворення із слів *оскілок* та [*коміель*] «товстий кінець зрубаного стовбура дерева». — Див. ще **коміель**, **оскілок**.

[**осла**] «точильний камінь», [*осівка*] «шматок масла у вигляді точильного каменя» Ж, [*осілка*] «тс.» Ж, [*осілок*] «брусочок, точило» Бі, [*осіолок*] «брусочок гострити бритву» До; — р. *осілок*, *осілок*, бр. *асілок*, др. *осла*, п. *osła*, *osetka*, [*osotka*, *osetek*], слц. *osla*, *oslička*, нл. *wóslica*, полаб. *váslä*, слн. *osla*, стсл. **осла**; — псл. *osla*, споріднене з *ostrъ* (< **osr-*) «гострий»; — відповідає вірм. *aseŋ* (род. в. *ašān*) «голка, шпилька», днн. *eggia* «лезо, меч», дангл. *egle* «костриця, вусик, щетина», нн. *agel*, *achel*, двн. *ahil* «костриця», дкіпр. *osoluin* «осла», лат. *aculeus* «жало, колючка», а також гр. *ἀμόνη* «осла», дінд. *ašāniḥ* «белемніт; вістря стріли»; припускається також (ЭСБМ 1, 174—175) вихідне значення «камінь» і зіставляється з дінд. *áštā* «камінь; небо». — Фасмер III 157; Преобр. I 661; Brückner 386; Machek ESJC 419; Schuster-Sewc 1665; Meillet Études 419; Trautmann 15. — Пор. **гострий**.

[**ослеме́ни**] «підпори, на яких держиться колиба» О; — бр. [ашла́н] «колода в останньому вінку зруба»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. ślemię (szlemię) «горизонтальний брус у вершині даху» споріднене з ч. slěmĕ (slemeno) «брус; гребінь, коник на даху», слц. slemã, slemeno, болг. слеме, схв. шльеме, род. в. шльемена, слн. slēme, род. в. slemēna, цсл. слѣма «тс.», які зводяться до псл. *selme, *selmene «тс.», спорідненого з лит. šelmiū, род. в. šelmeiŝ «покрівельний коник, фронтон; довгий брус». — Фасмер III 668—669; Срезн. III 441; Brücker 531; Machek ESJC 553; Младенов 590.

ослі́нник (бот.) «енотера, *Oenothera L.* (*Oenothera biennis Scop.*)», [осля́нка] «лілійник, *Heimerocallis L.* Мак; — р. *ослі́нник* «енотера», бр. *аслі́нник* «тс.»; — похідні утворення від *осёл*; назви зумовлені схожістю листя рослин з вухами осла (пор. наукову назву енотери *Oenothera* від гр. ὄναρος «дикий осел, онагр». — Нейштадт 401; Вісюліна—Клоков 226. — Див. ще *осёл*¹.

осліня́тися — див. *сліти*.

ослі́н «лава для сидіння», [вослі́н ВеБ, слонь Л]; — р. [осло́н], бр. *усло́н*, [асло́н] «тс.», м. *ослони* «притулити, обперти», схв. òslon «опора, підтримка»; — псл. oslonъ, пов'язане з (o)sloniti «притулити, обперти»; назва зумовлена, очевидно, тим, що цю лаву приставляли (прислоняли) до стіни; тлумачиться також (ЭСБМ I, 175) як назва того, «до чого можна прихилитися». — Див. ще *о*¹, *слоня́тися*.

осма́ни, одн. *осма́н* (давня назва турків — населення Османської імперії); — р. *осма́н*, бр. *асма́н*, ч. слц. вл. osman, болг. *осма́нец*, м. *османлија*, схв. *Османлија*, слн. Osman; — запозичення з турецької мови; тур. Osmanlı походить від засвоєного з арабської мови імені турецького султана, засновника Оттоманської імперії Османа (1259—1326); ар. uthmān, що є також

власним ім'ям, етимологічно неясне. — Klein 1100, 1103. — Пор. *отоманка*, *оттомани*.

осману́тися — див. *ошману́тися*.

[**осмі́чи**] «вісім разів» Ж; — похідне утворення від **осм(ь)*, давньої звукової форми числівника *вісім*, за зразком прислівників *двічі*, *тричі*; пор. [осма́чка] «восьма частина» Пі. — Див. ще *вісім*, *двічі*.

[**осмі́в**] «трухлий всередині пень»; — неясне.

осмі́й (хім.) «твердий метал синюватого кольору»; — р. болг. *осмий*, бр. *осмі́й*, п. osm, ч. слц. вл. osmium, схв. *осмијум*, *осмі́й*; — назва, засвоєна з новолатинської наукової номенклатури; нлат. osmium утворив у 1803 р. англійський хімік С. Теннант від гр. ὀσμή (< *ὀδμή) «запах», спорідненого з лат. odor «запах, аромат», вірм. hot «тс.», лит. ūodžia, ūosti «нюхати», лтс. uõžu, uõst «пахнути»; — назва зумовлена тим, що при розчиненні лужного сплаву осмію з іридієм у воді або кислоті виділяється запах, схожий на запах хлору або редьки. — SIC² 609; Волков 44; Фигуровский 99; Sł. wyr. obcych 537; Kopaliński 703; Holub—Lyer 349; Frisk II 353—354; Klein 1075, 1100.

[**осмі́л**] (бот.) «омела, *Loranthus eu-goraeus L.* Мак, [восмі́л] «тс.» Мак; — очевидно, результат контамінації слів *омела́* і *смола́*; контамінація могла бути зумовлена липким вісцином у плодах омели, що використовувався як клей для ловлі дрібних птахів (Вісюліна—Клоков 163—164; Словн. бот. 382). — Див. ще *омела́*, *смола́*.

[**осна́ч**] «плотар», ст. *осначь* «тс.» (XVI ст.); — бр. *асна́ч* «плотар»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [осна́ч] «бурлака; річковий матрос» може бути похідним від [осн] < др. *остьнъ* «гак, багор», спорідненого з *острий* «гострий», як «той, хто орудує багром»; виведення (Фасмер III 162; Matzenauer 12, 173; Bern. I 32; Mikl. EW 4) від гот. asneis «різноробітник,

поденник», двн. aspi «тс.», а також пов'язання (Даль II 1814) з р. *оснащивать* «оснащувати», *оснастка* помилюкові. — ЭСБМ I, 177; Супрун Булаховский и совр. языкозн. 216—217. — Див. ще **гострий**.

оснідок — див. **сніть**.

основа, *оснівний*, *оснівниця*, *основіна*, *основний*, *основниця*, *оснувати* — див. **снувати**.

особа, *особ* «особина», *особень* «тс.», *особіна* СУМ, Ж, *особистість*, [*особитель*] «ізолятор» Ж, [*особність*] «самостійність; особливість» Ж, *особняк*, *осібний*, [*особенний*] «особливий» Ж, [*особітний*, *особний*] «тс.», [*особий*] «тс., окремий», *особистий*, *особливий*, [*особианий*] «особливий», *осібно*, [*осібне*, *осібе*, *особітно* ЕЗб 25], *особліве* (заст.), *особліво*, [*осібне*, *осібно*, *особняком* Ж], [*осібше*] «особливо», *безособовий*, *відособити*, [*зосібна*] «зокрема» Пі, *зосібна*, *знеосібка*, *знеособити*, [*на-осібі*] «окремо» Ж, [*надособний*] «особливий» Ж, [*одособитися*] Вел, [*по-осібі*] «окремо» Нед, [*по-осібне*] «одиночно» Нед, *особлівому*, *уособити*; — р. болг. *особа*, бр. *асоба*, др. *особь* (*особь*) «окремо», п. ч. слц. *osoba*, вл. нл. *wosoba*, м. *особен* «особливий», схв. *дособа*, слн. *oséba*, стсл. **осовь** «окремо», **осовѣ** «тс.»; — псл. *osovь* «осібно, окремо», що виникло з прислівникового звороту о *sobě*, о *sebě* «окремо, сам собі»; на ґрунті окремих слов'янських мов дало численні похідні; пор. і лат. *persona* «персона» з *per se* «про себе». — Німчук 309—310; Rudn. II 884; Черных I 608; Фасмер III 162; Преобр. I 663—664; Виноградов Очерки 32; ЭСБМ I, 177—178; Brüskner 384; Holub—Lyer 349; Schuster-Sewc 1665—1666; Младенов 390; Mikl. EW 331. — Див. ще **о¹**, **сєбє**. — Пор. **засіб**.

[**осовище**] «хвороба худоби: ствердіння й опухання вим'я»; — р. [*усовь*, *усовье*] «колька; внутрішнє запалення», болг. [*усов*] «хвороба, пов'язана з опуханням грудей (у жінок)», схв.

[*úsov*] «гуля»; — очевидно, результат семантичного розвитку якогось праслов'янського дієслова, похідного від *šovati* «совати». — Фасмер IV 172; Škarič ZfSlPh 13, 349—351. — Див. ще **совати**.

осокá (бот.) «Carex L.» СУМ, Ж, *осокóві*, [*осоца*] «осока житня, Carex secalipa Wahl.» Мак, [*осочина*] «осока» Ж, [*осочниця*] «осока, Carex arparia L.» Мак, *осочняк* «зарості осоки», [*осокісний*] (у виразі *осокісне болото* «рівне, сухе місце на болоті, де росте осока») Л, *осочистий* «зарослий осокою; змішаний з осокою»; — р. *осокá*, бр. *асакá*, п. *осока*; — псл. [*osoka*], очевидно, пов'язане чергуванням голосних із **sěkti* «сікти, різати» (пор. діалектні назви осоки: *різчина*, *різій*, *різійка*, *різуха* та ін.); не виключений, проте, й зв'язок з коренем *os-* «гострий» (Mikl. EW 227, 290), др. *ostrъ*, укр. *осот* (пор. діалектні назви осоки: укр. *остриця*, ч. *ostřice*, слц. *ostrica*, болг. *острица*, схв. *дштрица* «тс.», а також лит. *ãšaka* «риб'яча кістка; гостря», лтс. *asaka* «риб'яча кістка»). — Фасмер III 163; Черных I 608; Преобр. I 664; ЭСБМ I, 162—163; Бурлакова ВСЯ VI 56; Брандт РФВ 23, 100; Fraenkel 18; Mühl.—Endz. I 142; Walde—Hofm. II 504; Otrębski LP II 259.

осокір (бот.) «чорна тополя, Populus nigra L.», [*осикора* Мак, *оскор* Мак, *осокóр* Ж] «тс.», *осокірник* «осокорові насадження», [*осокора*] Мак, *осокоріна*, *сóкір*, [*сóкор* Нед, Л, *сокóра* Нед], *сокóріна*, [*сакари* Кур, *ясакар* Л, *ясекар* Л, *ясекор* Л, *ясикёр* Мак, *ясокір*, *ясокор* Л]; — р. *осокóрь*, бр. *ясакáр*, п. *sokoga*, [*jasiokor*]; — складне утворення з компонентів **oso-*, можливо, пов'язаного з *осіка*, і *кор(а)* в значенні «дерево з такою корою, як в осики»; форми з початковим **я** виникли, очевидно, за народною етимологією від *яс(о)*- < псл. *jasyъ* «ясний» і *кор(а)* (сприймалося як «яснокорий», «дерево з ясною корою»). — Фасмер—

Трубачев III 163; Преобр. I 664; Sadn.—Aitz. VWb. I 32; Moszyński PZJP 299; Mikl. EW 101.

осору́га «прикрощі, неприємність; почуття відрази, огиди», [осу́рґа] «тс.», осору́жний «остогидлий, бридкий, ненависний», [осу́рґжний] «тс.», [осору́жити] «зганьбити, осоромити», осору́житися «до краю обриднути», [осу́рґжитися] «тс.», [насору́га] «задержуватість? нав'язливість? причіпки?», [насору́жний] «осоружний» Кур, [насоружа́ти] «настренчувати, підбурювати»; — схв. *òсбран* «різкий, грубий, дражливий, запальний; зарозумлий», *òсòрлив* «тс.», слн. *osóren* «різкий, грубий, жорсткий», *osóriti se* «стати проти, чинити опір», болг. [осорли́в] «хворий, який часто мочиться», цел. *вѣсорѣ* «жорсткий», *вѣсоривѣ* «тс.»; — псл. *osog-*, префіксальне утворення від кореня *so-*, який зіставляється з р. *ссора* «сварка» або з псл. *sero*, *сыгати*; компонент *-уг-* (*-уж-*) *е*, очевидно, суфіксом з презирливо-збільшувальною функцією, як у *дідуга*, *хану́га*, *яру́га*, *кати́юга*, *хитру́га*. — Skok II 571; Bezlaj ESSJ II 258; Škarić ZfSlPh 13, 346—349.

осот (бот.) «*Cirsium* L.; [цирцея паризька, *Circaea lutetiana* L.; жовтий осот польовий, *Sonchus arvensis* L.]», [осотий] «будяк пониклий, *Carduus nutans* L.; кнік, *Spicus* L.», [осотий] «будяк акантовидний» Ж, [ості] «осот», осотовий; — р. *осот*, бр. *асот*, п. ч. *oset*, слц. *òstie* «будяк», вл. *wóst*, нл. *woset*, полаб. *vástac* (*осътьсь), болг. [осѣтъ], схв. *òсат*, слн. *osát*, стсл. *осътъ*, *осотъ*; — псл. *osътъ*; корінь *os-*, наявний також у слові (*г*)*острий* < іє. *ак- «тс.»; — споріднене з лит. *ãšutas*, *ašutaĩ* «волосінь, кінський волос», лат. *acus* «гостряк, голка», асио «гострю, загострюю», гр. *ἄκανος* «будяк». — Фасмер—Трубачев III 163—164; Преобр. I 664; Меркулова Очерки 93; ЭСБМ 1, 178; Brückner 386; Machek ESJC 418; Jm. *rostl.* 256; Schuster-Sewc 1667—1668; Младенов 391; Skok

II 568; Bezlaj ESSJ II 255; Trautmann 15; Walde—Hofm. I 11; Meillet Études 299. — Пор. **гострий**, **осёт**, **оситняг**.

[оспробі] «байдуже» Ж; — неясне; можливо, результат злиття давнішого **ось* (якось) про *Біг* «(якось) дякуючи Богові».

ост¹ «східна сторона світу; східний вітер»; — р. бр. *ост*; — через російське посередництво запозичено з голландської мови; гол. *oost* «схід» споріднене з нвн. *Ost*, *Osten*, двн. *ostan*, дангл. *ēast*, англ. *east* «тс.», далі з дінд. *usāḥ* «ранкова зоря», лат. *auroga*, гр. *ἠώς*, лит. *aušrà* «тс.». — SIC² 609; Фасмер III 164; Meulen 142; Kluge—Mitzka 525. — Пор. **ютро**.

ост², *остатий*, *остега*, *остень*, *осте*, *остівно*, *остіна*, *остістий*, *ості*, *остюк*, *остяк* — див. **ость**.

Оста́п, *Євста́фій*, *Євста́хій*, [Оста́фій Ж, *Оста́х*, *Оста́ш*, *Ста́фій* (Me)], *Ста́х*, *Ста́хій*, *Ста́сьо*, *Ста́шко*, ст. *Еустатіи* (1455), *Staxie* (1464), *Євста́фій* «истинень, твердь» (1627), *Ста́хвї* «колос» (1627); — р. *Євста́фій*, *Оста́п*, бр. *Аста́п*, др. *Еоуста́фий*, п. *Eustachy*, ч. слц. *Eustach*, болг. *Євста́ти(й)*, *Євста́ки*, м. *Євстатіе*, *Євста́хуе*, схв. *Еустахије*, слн. *Evstahij*, стсл. **Євѣстаѣни**, **Ста́хни**; — результат злиття на українському ґрунті трьох імен, запозичених через церковнослов'янське посередництво з грецької мови; два з цих імен — **Євѣстаѣни** і **Євѣстахни** — змішались, очевидно, вже в церковнослов'янській мові; гр. *Εὐσταδίος* утворено від *εὐσταδής* «стійкий, міцний, урівноважений», що складається з компонентів *εὐ-* «добре» та *σταθεῖς* «той, що стоїть», пов'язаного з *ἵστημι* «ставити, споруджувати, будувати; стояти, спиратися», спорідненим з псл. *stati*, укр. *стати*; гр. *Εὐσταχίος* (*Εὔσταχυς*) складається з того ж компонента *εὐ-* та основи *στάχυς* «колос, плід», можливо, спорідненої з свн. *stunge* «колючка», лит. *stangùs* «затверділий»; гр. *Στάχυς*

утворено на основі загальної назви *στόχος* «кокос». — Вл. імена 77; Беринда 206, 234; Петровский 105, 204—205; Спр. личн. имен 409, 459; Илчев 194; Frisk II 779. — Див. ще **евангеліє, ста́ти**.

[остацювати] «отаксувати» Ж; — неясне; можливо, результат контамінації слів *остáток* і *тáкса*, зумовленої народним осмисленням терміна *отаксувати* як «залишити якусь суму грошей (остаток) після взяття певної плати».

[óстеп] «пустеля, глушина» Ж; — запозичення з польської мови; п. *ostep* «лісові нетрі; частина лісу, оточена болотом або річкою» складається з префікса *o-* та кореня *step-*, наявного в словах *stępać, stąpić* «ступати, ступити», з якими споріднене укр. *ступáти*. — Brückner 515; SW III 866—867. — Див. ще **o¹, ступáти**.

[остёрба́ти] «зміцнити після хвороби, одужати» СУМ, Бі, **[остёрбну́ти]** «тс.» СУМ, Ж; — р. **[остёрбнуть]** «тс.», **[устрабля́ти]** «лікувати», **[сте́рбнуть]** «твердіти, дубіти, черствіти», др. *усторобитися* «одужати», п. заст. *rostrubić* «зміцнити», ч. *strabiti*, ст. *ostrabiti* «тс.», слц. *strábit' (sa)* «гоїтися, заживати», *vustrábit'sa* «вилікуватися, одужати», стсл. **оустрабити**; — псл. **storbiti* «гоїти, лікувати»; — лит. *stařpti* «підкріплятися, міцніти; одужувати», *stīřpti* «підростати, розвиватися, міцніти», *tařpti* «розквітати, підростати, одужувати», дінд. *třruati* «насихується, задовольняється», гр. *τερπεῖν* «нагодовувати, задовольняти». — Фасмер III 756; ЭСБМ I, 188—189; Machek ESJC 580; Fraenkel 897, 1062—1063; Топоров II 55—57. — Пор. **осторобитися**.

остержінь — див. **стрижень¹**.

[остец] (бот.) «смілка поникла, *Silene nutans* L.» Мак; — похідне утворення від кореня *ос(т)-*, того самого, що і в (*г*)*ост(рий)*; назва зумовлена гострими зубцями на чашечці і коробочці плоду (Нейштадт 238—239). — Див. ще **го́стрий, осо́т, ость**.

[осте́ць] «сип на тілі людини Си; речовина, яка заповнює кісткові порожнини Куриленко»; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми **[госте́ць]** «тс. Си; ревматизм суглобів», зближеної з *ость*; разом з тим не виключено, що первісною є звукова форма без початкового **г**.

[ості́нки] «стоптані постолі»; — не зовсім ясне; очевидно, в якийсь спосіб пов'язане з *паті́нки* «туфлі без закаблуків». — Див. ще **паті́нок**.

о́стир — див. **острева́**.

о́сті — див. **осо́т**.

о́стібка — див. **стіба́ти**.

[остіга́тися] «відмовлятися, вагаться, гаятися, баритися» Ж; — очевидно, результат видозміни слова **[отяга́тися]** «тс.» Ж, утвореного з префікса *o-* та кореня *тяг-*, наявного також у *тягті*. — Див. ще **тягті**.

остогі́діти «до краю обриднути; стати гидким, нестерпним», *остогі́днути, остогі́джений, [остогі́дливий], остогі́длий, настогі́днути*; — складне утворення з компонентів *o-*, *сто* і (*о*)*гіднути*; числівник *сто*, що підкреслює високий ступінь ознаки («огіднути сто разів»), трапляється і в інших подібних утвореннях (*остобі́сити*, р. *осточертéть* тощо). — Фасмер III 164. — Див. ще **гид, o¹, сто**.

[осторкнуті] «зупинитися, оселитися, осісти» ЛексПол; — не зовсім ясне; можливо, походить від *торкнуті, торка́ти(ся)* (< псл. **střk-/třk-*) з наступним розвитком семантики: «до чогось доторкнутися» → «зачепитися» → «зупинитися» → «осісти, оселитися». — Див. ще **то́рка́ти**.

[осторобитися] «злякатися, розбігтися з переляку»; — етимологічно пов'язане з *торопіти* «боятися» (див.).

остракі́зм «у Стародавній Греції — вигнання за межі міста, держави без права повернення»; — р. *остракі́зм*, заст. *остраці́зм*, бр. *астракі́зм*, п. *ostracyzm*, ч. *ostracismus, ostrakismus*, слц. *ostrakizmus*, вл. *ostracizm*, болг. *остракі́зъм*, схв. *остракі́зам*, слн.

ostrakízem; — запозичення з грецької мови; гр. ὀστρακισμός походить від ὀστρακίον «черепок» (у стародавніх Афінах прізвища звинувачених писали на глиняних черепках), очевидно, пов'язаного з ὀστέον «кістка», спорідненим з дінд. ásthī, asthnáñ, лат. os «тс.». — СІС² 610; Kopaliński 704; Holub—Lyer 349; Frisk II 437.

[**острева́**] «закріплена вертикально на поверхні землі верхня частина стовбура дерева, на яку складають сіно або снопи», [острива́ ВеЗн, *острів, острівка*] «тс.», [остерва] «гостра паля, жердина для утримування сіна та снопів; кілок для хмелю» Ж, [острѡва, острѡвіна, острѡвіяніця] «тс.» Ж, [ості́рва] «остерва; тонко поколото дерево для парканів» Ж, [остир] «кілок паркану» Ж, [острѡв] «сукувата деревина для вилізання на дерево» Л, [острѡва, острѡв'я] «тс.» Л, [остров'яніця] «острева; копиця з горсток конопель, які ставлять для просушування»; — р. [острѡвье] «зрубані нетовсті дерева з обрубаним гіллям, з гостряками», бр. [астрѡва] «драбина при стійлі; ялина із сучками», [астрѡўка] «піраміда із сукуватих гілляк для сушіння сіна», п. ostrew «жердина із сучками», ч. ostrev (ostrve) «стовбур із сучками для просушування сіна», слц. ostrva «тс.», схв. [дстрва] «кілок перед будинком, на який вішають зброю», слн. ostřv «жердина для просушування зернових культур»; — псл. ostrǫv- (< *osǫv-) «стовбур із сучками», пов'язане з ostrǫ («гострий»). — ЭСБМ 1, 184; Brückner 386; Machek ESJC 420. — Див. ще **гострий**.

острижі́нок — див. **стрижень**!

[**острі́ш**] (іхт.) «йорж, Acerina cerpua L. ВеНЗн; окунь, Perca fluviatilis Шарл—Тат», [острі́ш] «тс.» ВеУГ, [острик] «колючка триголова, Gasterosteus aculeatus L.» ВеНЗн, [остря́к] «тс.», [острах] «окунь» Л—Г; — р. [остре́ц] «окунь», [остря́к] «дрібний окунь», п. ostrzycа «окунь», слц. ostriež «тс.», [ostroš] «йорж»; — псл. ostrіšь,

ostrіšь «окунь, йорж», пов'язане з ostrǫ «гострий»; назва зумовлена наявністю на тілі цих риб різних гострих частин. — Коломиец Происх. назв. рыб 10—11; Leder 142. — Див. ще **гострий**.

острів, *острів'янин*, [острѡв] «острів» Ж, [острѡвище] «місце, де був острів», [острѡвік] «житель острова» Куз, *остров'янін* «тс.» СУМ, Ж; — р. болг. м. *остров*, бр. *востраў*, др. *островъ*, п. заст. ostrów, ч. слц. ostrgov, нл. wotšow, полаб. Vårtrü'v (топонім), схв. *дстрво*, слн. ст. ostròv, стсл. **островъ**; — псл. ostronъ (< *o(b)-sronъ), букв. «той, що обтікається», від іє. *sreu-/srou- «текти»; очевидно, спочатку назва стосувалася тільки річкових островів, а потім і морських; — споріднене з лит. srovė «течія, потік, струм», лтс. straume «течія, потік», strāva «струміль, струм», гр. ῥόος «течія», ῥοή «ріка, потік», днн. stroum, нвн. Strom «течія», дангл. strēam, дінд. sṛāvati «тече». — Rudn. II 885; Фасмер III 165; Черных I 609; Преобр. I 666—667; ЭСБМ 2, 199; Brückner 385; Machek ESJC 421; Schuster-Sewc 1680—1681; Младенов 391; Bezlaj ESSJ II 259; Кристенко Вступ 528; Otrębski LP II 1950, 93; Būga RR II 508—509; Trautmann 279. — Пор. **струміль**.

[**остривка**] (бот.) «проліска дволиста, Scilla bifolia L.» Мак; — пов'язане з **гострий**; назва мотивується тим, що стебло цієї рослини, витикаючись із землі, має гостру, списоподібну форму (Вісюліна—Клоков 72; Нейштадт 162). — Див. ще **гострий**.

[**острі́жка**] (бот.) «сокирки аяксові, Consolida ajacis L.», [острі́жок Мак, острі́шки Мак, острі́жка Ж] «тс.», [гострушка (гострушки)] «сокирки польові, Delphinium consolida L.» Мак, [острі́шки] «тс.»; — п. ostróżka «дельфіній, Delphinium L.», ч. ostrůžka, слц. ostrůžka, схв. *дстрожница*, слн. ostrgōžnik «тс.»; — похідне утворення від *острѡгá*; назва зумовлена формою квітки, чашолистки якої видовжені в

шпорку, що нагадує острогу; пор. р. *шпóрник* «дельфіній». — Вісюліна—Клоков 124; Нейштадт 253; Machek Jm. rostl. 45. — Див. ще **острoгá¹**.

о́стрих — див. **стри́ха**.

[островець] (бот.) «вощанка мала, *Cerinth minor* L.» Мак; — неясне.

острoвки — див. **острoкi**.

[островoвна] «свиня»; — складне слово, утворене з кореня прикметника (*г*)**oстрий** та іменника **вoвна**; можливо, виникло як табуїстична назва свині: «тварина з гострою вовною, тобто щетиною». — Див. ще **вoвна¹**, **гoстрий**.

острoг «в'язниця, тюрма; (іст.) у Київській Русі і в Російській державі до XVII ст. — огорожене частоколом місто, селище, укріплений пункт; стіна на валу фортеці із закопаних впритул у землю і загострених угорі стовпів; [тин з острішком]», **[oстриг]** «пліт з дранок, із сучків ВеЛ; тин з острішком», **острoжoк** УРС, СУМ, **острoжник** «в'язень, арештант», **[острoжiна]** «палиця, жердина; очеретяний тин; огорожа» Ж, **[острoжити]** «обгороджувати загостреними кілками», **[острoжeний]** «укріплений палисадом» Ж; — р. **острoг** «укріплення, в'язниця», бр. **астрoг** «тс.», др. **острoгъ** «огорожа навколо міста», п. **ostróg** «огорожа із загострених кілків», ч. **ostroh** «укріплення, бастіон», слц. **ostroh** «мис, стрілка», вл. **wotšog** «укріплене місце», полаб. **vāströg**, болг. **[острoг]** «жердина в копиці сіна», схв. **Острог** (назва гори), слн. **ostròg** «табір, стан», стсл. **острoгъ**; — псл. **ostrogъ** «обгороджене гострими кілками місце», не зовсім ясне; очевидно, як і **острoгá**, пов'язане з **ostrъ** «гострий»; припушуваний зв'язок із **стерегти** (Mikl. EW 293; Горяев 243) малоімовірний. — Фасмер III 166; Преобр. I 666; ЭСБМ 1, 184—185; Machek ESJC 420; Holub—Lyer 349; Schuster-Sewc 1680; Младенов 391; Bezlaj ESSJ II 259; Meillet Études 287. — Див. ще **гoстрий**. — Пор. **острoгá¹**.

острoгá¹ «шпора; [колючка Бі]», **острoжити** (коня) «стискувати острогами», **[острoговáтий]** «який нагадує за формою шпори» Ж; — р. **острoгá** «шпора; [гострий мис, коса]», бр. **[астрoгá]** «зрубане дерево із суками», **[острoжкa]** «шпора», п. **ostroga**, ч. **ostruha**, ст. **ostroha**, слц. **ostroha**, вл. **wotroha**, нл. **wótšog**, полаб. **vāstrügā**, схв. **òстрoгa**, **òстругa** «тс.», слн. **ostróga** «тс.; куш ожини»; — псл. **ostroga**, очевидно, як і **ostrogъ**, пов'язане з **ostrъ** «гострий». — Фасмер III 166; Преобр. I 666; Schuster-Sewc 1678; Mikkoła Berühr. 147. — Див. ще **гoстрий**. — Пор. **острoг**.

[острoгá²] «осторога» Ж, **[острoжний]** «обережний» Ж; — бр. **[острoжний]** «обережний»; — запозичення з польської мови; польському **ostroga** «осторога» відповідає східнослов'янська повноголосна форма **осторoгa**. — Див. ще **o¹**, **стерегти**.

острoгiн (бот.) «полин астрагон, *Artemisia dracuncululus* L.», **[острoгoн** Ж, **острагон** Мак, **острогон** Мак] «тс.»; — р. **[острагoн]**, бр. **[острогoн]** «тс.»; — результат фонетичної видозміни назви **естрагoн** «тс.», зближеної з **[oстрий]** «гострий», через гострий запах цієї рослини. — Див. ще **естрагoн**.

[острoжина] (бот.) «ожина звичайна, *Rubus caesius* L.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. **ostrężyna**, **[ostrożyna]**, як і ч. слц. **ostružina**, ч. **ostruha**, нл. **wotšuz** «тс.», зводиться до псл. **ostrōga** «тс.», пов'язаного з **ostrъ** «гострий»; назва зумовлена великою кількістю гострих колючок на рослині (Вісюліна—Клоков 209; Нейштадт 318). — Brückner 386; Machek Jm. rostl. 101; Schuster-Sewc 1681. — Див. ще **гoстрий**.

[остроїста] (бот.) «розторопша плямиста, *Silybium marianum* Gaertn.» Мак; — очевидно, складне утворення з основ (*г*)**oстрий** та **ост(ь)** (→ **ість**), тобто **гострoбста**; назва зумовлена наявністю колючок на листі й квітах цієї

рослини (Федченко—Флеров 1013). — Див. ще **го́стрий, ость**.

[**остро́ки**] «діри в постолах для волок; клапті з черевиків; кошлаті волокна, клапті» Ж, [**остро́вки**] «діри в постолах для волок» Г, Ж; — похідне утворення від **строка* «стьожка, смужка», яке зберігається у *строкáтий*, зменш. *стрічка* (див.).

[**острокі́льник**] (бот.) «гострокі́льник волосистий, *Oxytropis pilosa* (L.) DC.» Мак; — калька наукової назви лат. *oxytropis* (досл. «гострокі́льник»), утвореної з гр. *ὄξύς* «гострий» і *τρόπις* «кі́ль»; назва зумовлена загостреним кілем човника у віночку квітки (Нейштадт 351—352). — Див. ще **го́стрий, кі́ль**. — Пор. **остроло́дник**.

[**остроко́л**] (бот.) «біловус стиснутий, мичка, *Nardus stricta* L.» Мак; — складне утворення з основ *б́стрий* і *кі́л*, род. в. *ко́ла*; назва зумовлена тим, що у біловуса високі стебла, загострені волоті без остюків або з коротеньким остюком, подібні до гострих кілків (Федченко—Флеров 138). — Див. ще **го́стрий, кі́л**.

[**остроло́дник**] (бот.) «гострокі́льник волосистий, *Oxytropis pilosa* (L.) DC.» Мак; — складне утворення з основ (*г*)*б́стрий* і [*ло́дка*] «човен», часткова калька наукової назви *oxytropis* (від гр. *ὄξύς* «гострий» і *τρόπις* «кі́ль»), букв. «гострокі́льник»; назва зумовлена тим, що човник квітки цієї рослини з одного боку має загострення (Нейштадт 351—352). — Див. ще **го́стрий, ло́дь**. — Пор. **острокі́льник**.

[**остромолоч**] (бот.) «молочай кипарисовидний, *Euphorbia suparissias* L.» Мак; — складне утворення з основ (*г*)*б́стрий* і [*мо́лоч*] «молочай»; назва зумовлена загостреною, кипарисоподібною формою та білим молочним соком у стеблі й листі цієї рослини (Вісюліна—Клоков 162). — Див. ще **го́стрий, мо́локáн**.

[**остропині́ти**] «остовпі́ти» Лекс-Пол; — похідне утворення від *стро́пило* (з яким пов'язується поняття неру-

хомості; пор. *остовпі́ти* від *стовп*). — Див. ще **о́, стрі́п'**.

[**острога́**] (орн.) «крохаль, *Mergus L.*» Шарл; — похідне утворення від [*б́стрий*] «гострий»; назва зумовлена, очевидно, гострим видовженим дзьобом крохаля (Птицы СССР 118). — Див. ще **го́стрий**.

[**б́струб**] «дерев'яні стіни будівлі; зруб»; — неясне; можливо, пов'язане із *зруб*, похідним від *руба́ти*.

остря́мок — див. **на́стрі́м**.

[**осту́га**] «смужка шкіри; ремінь для підперізування штанів» МСБГ, [*осту́гва*] «тс. тж; стрічка Ж»; — очевидно, пов'язане зі [*сту́га*] «коробка, корзина», [*сту́жка*] «стрічка», др. *сътуга* «зв'язок, скріпа». — Фасмер III 786; Brückner 635. — Див. ще **сту́жка**.

[**осту́да¹**] «темно-жовта пляма на обличчі вагітної жінки; темні плями на тілі, нібито викликані чаклуванням Бі», [*осту́ди*] «родимі плями»; — очевидно, пов'язане з р. [*осту́да*] «сором, досада», др. *студъ* «стид», *студьный* «зганьблений»; — нерідко сплутується з [*осту́да*] «простуда; прищі від простуди». — Див. ще **стид**. — Пор. **сту́да**.

[**остуда²**] (бот.) «пижмо звичайне, *Tanacetum vulgare* L.» Мак, *осту́дник* «*Herniaria* L.; [вовчуг колючий, *Ononis spinosa* L.; льонок звичайний, *Linaria vulgaris* Mill. Мак]; — р. [*осту́дник*] «остудник голий»; — очевидно, похідне утворення від *остуді́ти* з огляду на різноманітне застосування остудника в народній медицині (Носаль 164—165). — Див. ще **сту́да**.

осту́да³, *осту́ди* — див. **сту́да**.

ость «остюк; волосинки в хутрі тварини, що відрізняються від решти шерсті довжиною і кольором», *ост* «остюк; остень», [*осте́га*] «остюк», *б́стень* «риболовецьке знаряддя, схоже на вила», [*б́сте*] «остюки; костриця» Ж, [*ості́вно*] «дерев'яна ручка остеня», [*ості́на*] «ость» Ж, [*ості́ще*] «тс.» Ж, *б́сті* «гачки для ловлі риби», *ості́ок*, *ості́очья*, [*ості́ак*] «остюк», [*ось*] «великий гачок

на дерев'яній ручці» Дз, [осьбн] (< *ос-цон) «палиця з цвяхом на кінці, якою поганяють волів», [остатий] ВеУг, остійстий, остюкуватий, безбстий, [заостячити (коня)] «нагодувати (коня) пологою з остюками Ж»; — р. ость, бр. асцюк, [осцень, асцюлька], восць «ость», вбсці «остень», [бсці] «тс.», др. остьнь, остьнь «гостряк, ріг; колючка, жало; гостра палиця», п. ość «остюк; риб'яча кістка», oścień «рогатина; остень», ч. ost' «ость», osten «голка, гостряк», слц. ost' «ость», osteň «голка, колючка, гостряк», вл. wosć «шпилька, гостряк», wost (бот.) «будяк, чортополох», нл. wósc «гребінь для розчісування льону», полаб. vástnü «прядка», vistən «кілочок», болг. остён «палиця, якою поганяють худобу», м. остен «тс.», схв. остан «жалю; ості; гарпун», остве «остень, тризубець», оствйште «ручка остеня», слн. óst «гостряк, гострий кінець», ósten «колючка»; — псл. ostь, що, мабуть, спочатку означало «кістка»; — споріднене з лит. akštis «дерев'яний вертел», akstis «вертел для наколювання риби під час коптіння», [akstyns] «колючка», лтс. aksts «тс.; гостряк», гр. άμοοτή «ячмінь», гот. ahs «колос», лат. acus «ость; голка»; іє. *ak-tei. — Фасмер III 165, 167; Черных I 609—610; Преобр. I 665, 667; ЭСБМ I, 188, 2, 200; Machek ESJC 419—420; Schuster-Sewc 1663—1664; Skok II 572; Bezljaj ESSJ II 258; Trautmann 5; Mühl.—Endz. I 65; Meillet Études 209, 444; Walde—Hofm. I 11; Pokorny 18—22. — Пор. гострий, осот.

остюк, остючя — див. **ость**.

[остянка] (бот.) «(вид ковили), Stipa pennata L.» Мак; — похідне утворення від *ость*; назва зумовлена тим, що колоскові луски суцвіття ковили загострені або витягнуті в довге остюкоподібне закінчення, а нижні квіткові луски мають довгі остюки (Вісюліна—Клоков 101). — Див. ще **ость**.

осу́га — див. **суга́**.

[осу́титися (ўосу́титися)] «дуже поранитися, ушкодитися» ВеЗа; — не-

ясне; можливо, пов'язане з уг. sütni «пекти, припікати».

осцило́граф «прилад для записів і спостереження змін у часі будь-яких фізичних величин після перетворення їх на зміни електричної напруги», осцилографія, осцилографічний; — р. осцилло́граф, бр. асцило́граф, п. oscylograf, ч. слц. вл. oscilograf, болг. м. схв. осцилогра́ф, схв. осцило́граф, слн. oscilograf; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Oszillograph, англ. oscillograph, фр. oscillographe утворені з основ лат. oscillo «коливаюся, хитаюся», етимологічно неясного, і гр. ὕραφω «пишу». — СІС² 610; St. wug. obcych 537; РЧДБЕ 519; Walde—Hofm. II 226—227; Klein 1099. — Див. ще **графá**.

ось¹ (вказівна, підсилювальна частка), [ос] «тс.» Ж, ось-ось; — р. [восе], бр. вось, др. восе, во се; — результат злиття частки о і займенника се «це», який зазнав редукції. — IУМ Морфологія 482; Фасмер I 356; ЭСБМ 2, 201; ESSJ Sl. gr. II 542—543. — Див. ще **о²**, **сей**. — Пор. **осьде**.

ось², осьбн — див. **ость**.

осьде «ось, ось тут», [бзьде Г, Ж, бзде Г, Ж, оздо́ Ме, озьдо́ Дз, вбзьда Корз, оздиб́ Ме, оздигб́ Ме, озьдо́б Дз, бзьдека Ж, бздички Ме, бзьдечки Ж, Л, бзденька] «тс.»; — бр. ст. воздзя, слн. [ozdi]; — результат злиття частки о і прислівника *сьде < др. сьде, сьдъ < псл. sьde, sьde «тут» (пор. р. здесь «тс.») з пізнішим ускладненням частками о (повторно: о-сьде-о), -ка та ін. — ESSJ Sl. gr. II 624; Фасмер II 89—90. — Пор. **де¹**, **бнде**.

[бська] «різновид польової трави» Ва; — неясно, про яку саме траву йдеться; можливо, виникло з *остька, похідного від *ость*.

[осьмнік] «збирач податків» Ж; — очевидно, похідне утворення від [бсьмий] «восьмий» Ж; назва могла бути зумовлена розміром податку, що становив восьму частину (чогось). — Див. ще **вісім**.

[**осю́рбуватий**] «сутулий, згорблений» ЛексПол; — неясне.

[**осятник**] (бот.) «осот польовий, *Cirsium arvense* (L.) Scop.» Мак; — похідне утворення від *осот*, зумовлене впливом ботанічних назв типу [*гусятник*]. — Див. ще **осот**.

от (частка, прислівник, сполучник), *от-от*; — р. *от*, бр. [*от*], п. *от*, ч. [*от*]; — результат видозміни давнішого *отб* «тс.». — Шанский ЭСРЯ I 3, 178; Фасмер I 318; Горяев 56; ЭСБМ 8, 83; ESSJ Sl. gr. II 548—551. — Див. ще **отб**. — Пор. **он**¹.

[**отабу́ритися**] «наїжачитися, розсердитися»; — неясне.

ота́ва «трава, що відростає на місці скошеної», [*ота́виця*] «тс.», [*ота́вит*] «косити траву недбало, з пропусками» Л, [*заота́витися*] «покритися отавою» Ж, [*підота́витися*] «підрости після косіння»; — р. болг. *ота́ва*, бр. *ата́ва*, п. *otawa*, ч. слц. *otava*, вл. нл. *wotawa*, м. *отава*, схв. *ота́ва*, слн. *otáva*; — псл. *otava*, пов'язане з *otaviti* «оживити, зміцнити», *otyti* «ожиріти» (чергування голосних, як в *ubaviti* — *ubyti*); пор. стсл. **тыти** «жирніти», п. *otawić się* «ожити», ч. ст. *otaviti se* «поправитися, зібратися із силами», слн. *otáviti* «оживити, освіжити, зміцнити»; — споріднене з дінд. *taviti* «має силу, владу»; іє. **tēu-/tū-*; менш переконливе зведення (Holub—Kop. 258; Machek ESJCS 345) до префікса *ot-* «знову» і дієслова *aviti se* «з'явитися, вбитися в силу»; необгрунтоване пов'язання з лит. *atólas* «отава» (Trautmann 6; Mikl. EW 228), як і з тюрк. *от-* «трава» (Шипова 252—253; Дмитриев 541). — Rudn. II 885; Фасмер—Трубачев III 168—169; Преобр. I 668; Брандт РФВ 18, 7; Желтов ФЗ 1876 VI 69; ЭСБМ I, 191—192; Супрун Кримський укр. і ор. 128—129; Brückner 386; Machek ESJC 422; Schuster-Sewc 1673; Младенов 392; Skok II 577; Bezłaj ESSJ II 261; Pokoigny 1080. — Див. ще **тук**¹.

[**отага́с**] «старший чабан»; — пов'язане з *вата́г* «тс.». — Див. ще **вата́га**.

ота́й — див. **таїти**.

ота́ман «ватажок козацького війська; ватажок, керівник» СУМ, Ж, [*ата́ман*] Г, Ж, *отамане́нко* «син отамана», *отамані́ха*, *отамані́вець* «козак, що служив у одному з козачих полків лейб-гвардії», *отамані́вна* «дочка отамана», *отамані́ня* (зб.), *отамані́ство*, [*атамані́ство*] Ж, *отамані́ша*, *отамані́щина* «опозиційний до радянської влади рух у роки громадянської війни», *отамані́ти*, *отаманува́ти*, [*підотамані́чий*] «помічник отамана», ст. *ватаманъ* «староста» (1422); — р. бр. *атаман*, др. *ватаманъ*, п. ч. слц. *ataman*; — запозичення з кримськотатарської мови; крим.-тат. *атаман* «великий батько, найстарший» пов'язане з *ата* «батько» (-*ман* — збільшувальний суфікс); у татар спочатку, очевидно, означало «старший пастух», букв. «батько пастухів»; ці ж отамани верховодили і під час грабіжницьких наскоків на українські землі; з української мови проникло в сусідні, а через російське посередництво як вторинне запозичення — і в сучасні тюркські мови (татарську, киргизську, казахську, азербайджанську); виведення з нім. Hauptmann (< heubtmann) (Mikl. EW 5; Bern. I 378) помилкове. — Халимоненко УМЛШ 1977/9, 25—26; Фасмер—Трубачев I 95; Шанский ЭСРЯ I 1, 169—170; Шипова 41; Добродомов РР 1972/5, 110—114; Дмитриев 523; ЭСБМ I, 193—194; Brückner 8; Sadn.—Aitz. VWb. I 36.

отара́ «великий гурт овець, кіз; [загорожа для відпочинку худоби Л]», [*отари́ця*] «отара» Си, *отарнік* «чабан», [*отари́щик*] «тс.» Ж; — р. *отара*, бр. *ата́ра*; — запозичення з кримськотатарської або з північнокавказьких тюркських мов; крим.-тат. *отар* «паша; гурт овець» походить від *от-* «трава», спорідненого з кирг. *отор* «далеке від аулу пасовисько», туркм. *отар* «вигін,

пасовисько», башк. *улар* «хутір». — Семенова Сл. и балк. языкозн. 1983, 169; Фасмер III 169; Преобр. I 668; ЭСБМ I, 194; Дмитриев 541.

[отати] «ослабнути, знесилити»; — очевидно, префіксальне утворення від [тати] «падати, опускатися». — Див. ще танути.

отверзати «відкривати», *отверзати́*; — р. *отверзати́*, др. *отверзати*; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. *отъвързати*, стсл. *отъвързати* «тс.» утворене з префікса *отъ-*, якому відповідає укр. *від-*, та дієслова *вързати*, стсл. *вързати* «в'язати», спорідненого з укр. *верзти́*. — Фасмер I 298; Преобр. I 75—76. — Див. ще *верзти́*, *від*. — Пор. *розверзати*.

[отвирати] «відчиняти» Ж, ВеУг, [отворіти] «відчинити» МСБГ, [утворіти] «тс.», [отвиратель] «той, що відкриває (відчиняє)» Ж, *отвір*, [отвором] «навстіж», [повтваряти] «повідчиняти» О, [повтверяти, повтворяти Куз] «тс.»; — р. *отворіть*, др. *отворити*, п. *otwierac*, *otwór*, ч. *otvírati*, *otvírati*, *otvor*, слц. *otvárat'*, *otvor*, вл. *wotewęrac*, нл. *wótwęrac*, *wótwor*, болг. *отварям*, *отвор*, м. *отвора*, *отвор*, схв. *отварати*, *отвор*, слн. *otvóriti*, *otvór*, стсл. *отъворити*; — псл. *ot-voriti*, **otverti* «відчинити», утворене за допомогою префікса **ot-* від **verti* «зачинити» і пов'язане чергуванням голосних з *otvorъ* «отвір», *ot-voriti*, пізніше було сприйняте як *o-tvoriti* під впливом *tvoriti* «зачинити»; — споріднене з лит. *atvėrti* «відкрити, відчинити», лтс. *atvērt* «тс.», прус. *etwerreis* «відчини», лат. *aperio* (< **arverio*) «відкриваю, відчиняю», *operio* (< **orverio*) «вкриваю, зачинаю, ховаю». — Смаль-Стоцький *Slavia* 5, 44; Rudn. II 886; Фасмер III 169—170; Черных I 610; Буга РФВ 75, 252; Brückner 387; Schuster-Sewc 1687; Fraenkel AfSIPh 39, 71; Trautmann 351. — Див. ще *верєя*, *від*, *вір*¹. — Пор. *верєта*, *затворіти*, *обора*¹.

отвір — див. *отвирати*.

[отдакаль] «звідкись» Ж; — результат злиття прийменника *от* «від» і прислівника **дакаль* «десь», утвореного з неозначеної частки [да] і прислівника [откаль] «звідки». — Див. ще *да*³, *откаль*.

[отей] «старшина, вождь племені» Ж; — неясне; можливо, пов'язане з *отець*.

[отеліти] «із силою кинути на землю» Ж; — неясне; можливо, результат видозміни [гателіти (*гатиліти*)] «бити (кулаками)», [гатляти] «кидати на купу» (пор.).

[отенський] «батьківський» Ж, [вотенський] «тс.» Ж; — др. *отень* «тс., батьків», цсл. *отнь* «тс.»; — пов'язане з *отець* (псл. *ot-ьсь*). — Див. ще *отець*.

[отерезбітися] «витверезитися» Ж; — очевидно, результат видозміни форми **отерезвитися*, що зводиться до псл. **terzvъ* «тверезий». — Див. ще *тверезий*.

отерок — див. *терти*.

[отерпати] «рвати на шматки»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [тарпач] «рвати, дерти, смикати, тріпати», [терпач] «тс.» зіставляється з р. [торпище] «верета, рогожа», [торпнє] «тс.» і зводиться до псл. **tъrpati* «дерти, рвати». — Меркулова *Этимология* 1966, 101—102.

отеса — див. *отоса*.

отетеріти — див. *тетеря*¹.

отець (род. в. *вітця*), [тец] Шейк, [отчик] (зменш.) «бачечко» Ж, Куз, *вітчійзна*, *вітчійм*, [вітчівщина] «батьківщина», *вітчійна*, *отчійзна*, *отчійна*, [отечина] «батьківщина» Ж, [отечицина] «тс.» Ж, [отечник] «книга життєпису отців церкви» Ж, [отцєвщина] «батьківщина», [отчєвич] «спадкоємець» Ж, [отчик] «син, що, згідно із звичаєм, залишається на хазяйстві батька» О, [тец] «батько» Шейк, [утцюзнина] «батьківщина» НЗ УЖДУ 26, *отєцький*, [отцєвський] «батьківський» Ж, [отчєський] Пі, *отчий* «тс.», *отчійний*, [отчійстий] «вітчизняний»

Бі, Пі, [вітцєвий] «батьківський», [вітцївський, вотєнський Ж] «тс.», вітчизняний, (заст.) безотчина Я, прá-отєць; — р. отєц, [отек, атька], бр. айцєц, др. отьць, п. ojcies, ч. слц. otec, вл. wótc, wóces, нл. wośc, болг. отєц, м. отец, схв. òтац, слн. ôсе, стсл. отьць; — псл. отьсь «батенько» < *отькъ, похідне від *отъ «батько» (пор. псл. отьпъ «батьківський»); — споріднене з гр. ἄττα «батько», лат. atta, хет. attaş, гот. atta, днв. atto, свн. нвн. дісл. ätte, алб. āt «тс.», дінд. atta «мати, старша сестра»; ie. *atta < *āt, можливо, звуконаслідувальне (у дитячій мові). — Бурячок 16—19; Rudn. II 887; Коваль 181; Трубачев Терм. родства 25—30; Фасмер—Трубачев III 170; Черных I 610—611; Преобр. I 668; ЭСБМ I, 222—223; Brückner 377; Machek ESJC 422; Holub—Kop. 259; Schuster-Sewc 1673—1674; Škok II 576—577; Bezlaj ESSJ II 239—240; Критенко Вступ 503—504, 540; Бенвенист 147—148; Frisk I 182; Walde—Hofm. I 77; Meillet Études 343; Pokorny 71. — Пор. отєнський.

[отє, отонє] «тут і там» Ж, [отєс є] «ти тут» Ж; — не зовсім ясне; можливо, утворилося з часток от, он та дієслова є. — Пор. онє.

отже (частка, що вказує на зв'язок між частинами думки), [отжек] «отже» Вел, [џотжик] «тс.» ВеЗа; — складне утворення з часток от і же (див.). — Пор. отож.

отїт (мед.) «запалення слизової оболонки вуха»; — р. болг. отїт, бр. атыт, п. ч. otitis, слц. otitída, схв. отитис, слн. otitis; — запозичення з новолатинської наукової термінології; нлат. ōtitis «тс.» утворене за допомогою суфікса -itis від гр. οἴς (род. в. ὠτός) «вухо», спорідненого з лат. auris «тс.», псл. ухо, укр. вухо. — SIC² 611; РЧДБЕ 520; Klein 1103; Frisk II 448—449; Walde—Hofm. I 85. — Див. ще вухо.

[отїк] «ніби, неначе»; — результат фонетичної видозміни словосполучення от як. — Див. ще от, як².

[отїкати́ся] «відстати в дорозі» Ж, [отєкнўтися] «тс.» Ж, [окєкнўтися] «залишитися» Ж; — неясне.

[отїсок] «шматок заліза» Ж; — очевидно, пов'язане з [отоса] «пристрій із залізного прута, дроту, яким прикріплюють край голоблі до осі» (див.).

[отїчок] «черинь печі» Л; — очевидно, пов'язане з [мічок] «утоптане або вирівняне місце». — Див. ще тік¹.

[отїша] (назва вівці за мастю) Гриц, [вотїша, вотїшер] «тс.» тж; — запозичення з молдавської чи румунської мови; рум. [vótişă] «вівця з чорним біля очей», [oat'eşă, oakişi] «тс.» є діалектними варіантами назви oacheş(ă), до якої зводиться й запозичене укр. [вакешка] та ін. — Клепикова 71. — Див. ще вакешка.

[откаль] «звідки» Ж; — очевидно, запозичення зі словацької мови; слц. odkiaľ' співвідносне з укр. відкіль. — Фасмер III 170. — Див. ще відкіль. — Пор. отдакаль.

[откальси] «звідкись» Ж; — складне утворення з прислівника [откаль] «звідки» та зворотної частки си (давніша форма частки -ось). — Див. ще десь¹, откаль.

[отківізити] «відстовбурчити» Лекс-Пол; — неясне.

[откілок] «відприск, нащадок» Лекс-Пол; — утворення з префікса от-, співвідносного з нормативним від-, та польського слова kiełek «росток, паросток», що зводиться до псл. коль «кілок» (з огляду на загострений верх паростка). — Brückner 227. — Див. ще від, кіл.

[откóсник] (бот.) «заяча конюшина, перелет, Anthyllis vulneraria L.» Мак; — пов'язане з р. откóс «схил», утвореним від косой «косий, скісний», якому відповідає укр. косий; назва зумовлена, очевидно, поширеністю цієї рослини по схилах і косогорах (Нейштадт 347). — Див. ще від, кóсий.

[отляк] «поганий горщик» Ж; — неясне; можливо, похідне утворення від тліти «гнити; [псуватися від часу]». — Желех. 584. — Див. ще тліти.

ОТМЄН — див. **ТМИН**.

[отмінець] «чорт» Ж; — пов'язане з **[відмінча]** «чортеня, яким підмінено дитину». — Див. ще **від, міняти**.

отб «от» (вказівна частка) СУМ, Ж; — п. *oto* «от, ось»; — псл. *oto*, утворене з частки *o* і займенникового компонента *to*, етимологічно тотожного з *ть* «той», *то* «те». — Пор. **от**.

отож, *тож*; — п. *otóž*; — результат злиття часток (*o*)*тб* і *ж(е)* (див.).

отока, *отбчини* — див. **текті**.

[отокуватися] «стати стоянкою», **[отакуватися]** «зупинитися для відпочинку» Си, **[утакуватися]** «влаштуватися, розміститися, заспокоїтися» Ме, **[утокмити]** «розташувати, примістити, вмістити» О, **[утокмитися]** «розташуватися, приміститися» О; — не зовсім ясне; можливо, похідне утворення від *тік*, зближене в частині форм з основами **[токма]** «рішення» або *так*.

отоманка «широкий м'який диван без спинки», *отомана* «тс.»; — р. *ottomanka*, бр. *atamanka*, п. *otomana*, ч. слц. вл. *otoman*, болг. *отоманка*, м. *отоман*, схв. *отоман*, слн. *otomana*; — запозичення з французької мови; фр. *ottomane* «отоманка» утворене від власного імені тур. *Othman* «Осман» (засновник Османської імперії, 1259—1326), яке зводиться до ар. *'uthmān*. — ССРЛЯ 8, 1658; Kopalinski 704; Nohub—Lyer 350; Вуяклија 661; Klein 1100. — Див. ще **оттомани**.

[отора¹] «закваска», *затір*; — р. *затор* «тс.»; — похідне утворення від *тєрти* (закваску робили з борошна, яке перед тим затирали); (пор. р. **[оторя]** «полова, дрібна солома та короткі колоски після молотьби», бр. **[отора]** «обмолочене порожнє колосся»). — Див. ще **тєрти**.

[отора²] «перша борозна попід межею» Гриц; — р. **[отор]** «поперечна борозна»; — не зовсім ясне; у російській мові пояснюється як запозичення з литовської мови; лит. *atarà* «поперечні борозни в кінці ріллі; кінець ріллі» (Лаучюте 123); може розглядатись і як

деетимологізований залишок псл. **otoga*, похідного від *ot-ogati* «відорати».

[отбса] «пристрій у возі із залізного прута, дроту або мотузки, яким прикріплюють край голоблі до осі для вирівнювання ходу», **[отєса, вотбса ВеБ, вотісник ВеБ]** «тс.»; — р. **[отбс, отбса]**, бр. *атбса*, п. **[otos, otosa, odos, odosa]** «тс.»; — очевидно, псл. *otos*, утворене на основі виразу *отъ осі* «від осі»; менш переконливе виведення (Лаучюте 18; Otrębski SO 19, 475; Fraenkel 756) від лит. *atāsaja, atāsija* та ін. «тс.» — Даль II 743; ЭСБМ I, 199; Urbutis Baltistica 5/2, 161. — Див. ще **від, вісь**. — Пор. **отісок**.

[отбча] (у сполученні **[о. окоча]** «час від часу, зрідка») Ж; — результат злиття і стягнення виразу др. *о то чина* «в той час, тоді»; форма **[окбча]** «коли» утворилася за аналогією до *оточа* від співвідносного із займенником *то* займенникового елемента *ко*. — ESSJ Sl. gr. II 517. — Див. ще **о¹, той, чин**.

[отбчини] «сало на кишках у свиней Г, ЛЖит; перетоплене свиняче сало із шкварками ЛексПол», **[отбчина]** «тельбухи» Ж; — слц. **[otoky]** «нутряне сало», **[otočky]** «тс.»; — не зовсім ясне; може бути пов'язане з дієсловом *оточити* як «сало, що оточує кишки» або з *отекті* як «сало, що стікає при витоплюванні». — ЭСБМ I, 199—200. — Див. ще **текті, точити¹**.

оточити — див. **точити¹**.

[отрас] (бот.) «конюшина шарудлива, *Trifolium strepens* Crantz. (*T. agrarium* L.)» Корз, **[натрєсник]** «тс.» тж; — похідне утворення від *трясті(ся)*; назва зумовлена, очевидно, тим, що цей вид конюшини, підсохши, розтрушує своє насіння по землі. — Див. ще **трясті**.

отремїте — див. **термітїя**.

отримати «одержати»; — бр. *атрымаць*; — запозичення з польської мови; п. *otrzymać* «тс.» є префіксальним утворенням від *trzymać* «держати» (пор. аналогічне утворення укр. *одєр-*

жати). — Леков Език и литература 1954/4, 276; Brückner 583. — Див. ще **о¹, тримати**.

отріб, *отрібка*, *отроба* — див. **утроба**.

отрій, *отрійниця* — див. **труїти**.

[отрoвниця] (бот.) «беладона лікарська, *Atropa belladonna* L.» Ж, **[отравниця]** «тс.» Мак; — похідне утворення від **[отрoва]** «отрута», **[отрава]** «тс.»; назва зумовлена отруйними властивостями беладони (Вісюліна—Клоков 273; Словн. бот. 49). — Див. ще **травіти**.

отрoк «хлопець-підліток» СУМ, Ж, *отроцтво*, *отрочий*; — р. *отрок* «отрок», бр. *отрак* «тс.», др. *отрокъ* «дитя, дружинник, воїн, слуга»; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. стсл. **отрокъ** «хлопчик, слуга», як і п. ст. *otrok* «отрок», *jotrok*, *jótrók*, *jétrok* «тс.», ч. слц. *otrok* «раб; (ст.) слуга, наймит», вл. *wotročk* «наймит», полаб. *viotrok/viotrüok* «син», болг. *отрoк* «отрок», схв. *òтрок* «слуга; [дитина]», слн. *otròk* «тс.», походить від псл. **ot(ъ)gokъ* «той, хто не має права говорити», утвореного з префікса *otъ-* і кореня *gok-*, пов'язаного чергуванням голосних з **rekti* «казати, говорити» (пор. *вирок*, *прорoк*, *урoк*); недостатньо обгрунтоване припущення (Moszyński JP 35/2, 130—133, PZJP 243), що слово етимологічно розпадається на префікс *o-* й основу *-trokъ* «той, хто бігає навколо, прислуговує» (→ «слуга, раб»), яка зводиться до незасвідченого кореня **trek-* «бігти»; непереконливе також зіставлення (Львов Лексика ПВЛ 228) з слн. *třta* «лоза», *třš* «пень». — Німчук 297—298; Rudn. II 887; Фасмер—Трубачев III 172—173; Трубачев Терм. родства 46—47; Черных I 611; Преобр. I 669; Варбот Sl. Wortst. 161—162; Шабалин ЭИРЯ III 54—55; Копечный Этимология 1966, 54—61; Machek ESJC 423; Schuster-Sewc 1677—1678; Mikl. EW 228. — Див. ще **від, ректі**.

[отрoка] «торба для корму, рептух» Ж; — р. **[отрoचितь]** «відв'язати

сіть»; — не зовсім ясне, можливо, пов'язане з п. **[otrok]** «мотузка для обв'язування; мисливська сіть», утвореним з префікса *o-* та кореня *trok-*, якому відповідає укр. *торокі*, *торочіти*. — Копечный Этимология 1966, 61.

[отрубi] «тирса; висівки МСБГ», **[отрубі]** «висівки» ЛЖит; — р. *отруби* «тс.», **[отрубь]** «полова; лупа (у волоссі)», бр. *вотруб'е* «висівки», **[вотрубь]**, др. *отруби*, *отрубы*, п. *otręba*, **[otrąb]**, ч. слц. *otruby*, вл. *wotruby*, нл. *wótsuby*, слн. *otrób*, цсл. **отржви** «тс.»; — псл. *otrōbi*, утворене, очевидно, з префікса *ot-* і дієслова *gōbiti* «бити, рубати»; первісне значення — «те, що збите із зерна»; виводиться також (Mikl. EW 228; Moszyński PZJP 318; Specht 267) від кореня **terti* «терти» (із суфіксом *-ōb-*). — Фасмер—Трубачев III 173; Преобр. I 670; ЭСБМ 2, 202. — Див. ще **від, руб.** — Пор. **трубіти**.

[отрудник] (ент.) «присмерковий бражник молочайний, *Deilephila euphorbiae* L.» (гусінь) ВеНЗн, ВеЗа; — очевидно, пов'язане з *отрута* (пор. **[прітрут]** (ент.) «ведмедиця, *Agctia*» (гусінь), з огляду на отруйність волосяного покриття деяких видів гусені). — Див. ще **труїти**.

отруїний, *отрута*, *отруювач*, *отруя* — див. **труїти**.

[отрунки] «уламки, сміття» Ж; — р. **[вотра]** «полова; потерта солома», **[вотрина]** «тс.», бр. **[вотрины]** «потерта солома, відходи після молотьби», ч. **[oteřiny]** «розсипані залишки сіна»; слц. **[oteryny]** «тирса»; — псл. **o-tyg-*, пов'язане з **terti* «терти». — ЭСБМ 2, 202—203. — Див. ще **терти**. — Пор. **трина**.

отрунок — див. **трунок²**.

[отруцизна] (бот.) «повитиця європейська, *Cuscuta europaea* L.» Мак; — пов'язане з *отрута* (п. *trucizna* «отрута»); назва зумовлена отруйними властивостями повитиці (Нейштадт 449—450). — Див. ще **труїти**.

[отряха] «шибеник, пустун», **[отрях]** «неохайна, погано одягнена люди-

на» Ва, [отряхуватий] «задирливий, розбишакуватий»; — р. [отряха] «неохайна людина», бр. [атряха] «тс.»; — очевидно, пов'язане з р. *неря́ха* «неохайна людина», яке виводиться від основи *рях-а* < *ря(д)х-а*, пов'язуваної з *ряд* (пор. укр. [рядіти] «прибирати, наводити порядок», [рядітися] «збиратися, готуватися», [рядний] «акуратний, господарський», рос. *нарядный* «ошатний», [ряха́я] «красива, ошатна, чепурна»). — Фасмер III 66; Преобр. I 601; Потебня РФВ 42, 192; ЭСБМ I, 201. — Див. ще **ряд**.

[отсаль] «звідси» Ж; — очевидно, результат видозміни форми [отсі́ль] Пі, відсі́ль «тс.» за аналогією до [от-таль] «звідти». — Див. ще **відсі́ль**.

[отслоті́тися] «відстати, відчепитися» ЛексПол; — похідне утворення від [сло́та] «сльота», [слоті́ти] (про сльоту) в значенні «перестати чіплятися сльотою». — Див. ще **сльо́та**.

[отсію́ль] «звідси» Пі; — бр. *ад-сію́ль*; — результат контамінації форм [отсі́ль] Пі, відсі́ль «тс.» і *сюді*. — ЭСБМ I, 85, 91. — Див. ще **відсі́ль**, **сюді**.

[отталь] «звідти» Ж; — очевидно, запозичення зі словацької мови; слц. *odtiaľ* «звідти» утворене з прийменника *ot*, якому відповідає укр. *від*, і займенникового компонента *tiaľ*, що зводиться до псл. *toljь*. — Див. ще **від-ті́ль**.

[отта́маль] «звідти» Ж, [отта́мале Ж, *отамаль* ЕЗб 25] «тс.»; — складне утворення з прийменника [от] «від», прислівника *там* і обмежувальної частки [ле] (> -ль). — Див. ще **від**, **ле**, **там**.

[отти́ченький] «ось такий» Пі; — результат злиття частки *от* і займенника [ти́ченький] «такий». — Див. ще **от**, **ти́цький**.

оттомáni (давня назва турків); — р. *оттомáны*, бр. *атаманські*, п. *Otoman* «турок», ч. заст. *otomanský*, слц. *Otoman*, болг. заст. *отомáнин*, слн. *Otoman*; — запозичене із середньогре-

цької мови, очевидно, через західноєвропейські (нім. *Ottománe*); срп. 'ОѠомавоі «османи» походить від 'ОѠ(о)ма́νος, імені засновника Оттоманської імперії хана Османа I (1259—1326), засвоєного з арабської мови й прийнятого в арабській огласовці ар. *Uthmán*, яке певної етимології не має. — Фасмер III 172; Klein 1103; Kluge—Mitzka 526. — Пор. **осма́ни**, **отомáнка**.

[отторо́сати] «обтрушувати, струшувати, скидати» Ж; — утворене з префікса [от-] «від» і кореня *торос-*, очевидно, від псл. **tors-* «трясти, трусити», що на східнослов'янському ґрунті розвинулося в повноголосну форму. — Пор. **то́рсати**.

[отупний] «страшний, жахливий» Вел, [отупно] «тривожно, моторошно» Ж, Вел; — запозичення з польської або словацької мови; — п. [otępno, otupno] «страшно, сумно», слц. *otupný* «тужний, журливий» походять від п. *tępy* «тупий», слц. *tupý* «тс.», яким відповідає укр. *тупий*; первісне значення — «отупляючий, такий, що не викликає інтересу, викликає байдужість, навіть відразу». — Machek ESJC 661. — Див. ще **тупий**.

[отуха] «утіха»; — запозичення з польської мови; — п. *otucha* «бадьорість, моральна сила, дух» утворене з префікса *o-* і кореня *tuch-* «заспокоєння», наявного також в укр. *ту́хнути* «пригасати, спадати», *туши́ти* «гасити»; виведення від п. *tusza* «гладкість, опасистість» (Brückner 585) позбавлене ґрунту. — Machek ESJC 661—662. — Див. ще **ту́хнути**!

[оту́шаний] «оббитий, утеплений» ЛексПол; — очевидно, пов'язане з *тушкувáти* «закутувати, закривати» (див.).

[отхво́їти] «відхаювати» ЛексПол; — результат видозміни форми [отха́яти] «оживити, відхаяти», очевидно, зближеної з *хво́я*. — Див. ще **ха́яти**.

[отя́н] «підзорна труба, телескоп» Ж, [отя́на] «тс.» Ж; — запозичення з румунської або молдавської

мови; рум. *osheań* «підзорна труба, бінокль», молд. *okján* «тс.» походять від *ochi* (молд. *okъ*) «око», яке зводиться до лат. *oc(u)lus* «тс.», спорідненого з псл. *oko*, укр. *о́ко*. — СДЕЛМ 290; *Руссагіу* 106. — Див. ще **о́ко**¹.

офеня (іст.) «у дореволюційній Росії бродячий дрібний торговець»; — бр. *афеня*; — запозичення з російської мови; р. *офеня* «тс.» певної етимології не має; пов'язують з *ахвес*, що являє собою традиційне читання імені іудейського бога *Jhwh* (так званий «тетраграматон») як *Jahveh* і могло проникнути в жаргон офень з мови єврейського населення; припускається також (Фасмер III 174) походження від гр. *ἀφηναιός* «афінський» від *Ἀθήναι* «Афіни». — Фасмер—Трубачев III 174; Преобр. I 671; Кипарский ВЯ 1956/5, 135; Бондалетов ЭИРЯ VII 38; Арапов Этимология 1964, 120—126; ЭСБМ 1, 214.

оферма «тюхтій, мамула» О; — бр. [*афэрма*] «неохайна жінка, опущена людина», [*ахвэрма*, *ахэрма*, *оферма*] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *oferma* «недолуга, нездатна людина» етимологічно неясне; зіставляється з нім. *ohne Form* «без форми» (SJP V 843). — ЭСБМ 1, 211.

оферта «пропозиція про укладення угоди», *оферт* «тс.»; — р. болг. *оферта*, бр. *аферта*, п. ч. слц. вл. *oferta*, схв. *оферт(а)*, слн. *oferta*; — запозичено через польське посередництво з німецької мови; нім. *Offerte* «пропозиція» зводиться до лат. *offerre* «пропоную, подаю», що етимологічно розкладається на префікс *ob-* і дієслово *fero* «несу, підіймаю, показую», споріднене з псл. *berę* «беру», укр. *беру́*. — СІС² 611; *Koraliński* 686; *Walde—Hofm.* I 483—485. — Див. ще **бра́ти**.

офіра «жертва», [*охвіра*, *офяра* Пі, *охвяра* Пі, *хвіра* Нед] «тс.», [*офірка*] «свічка, яку ставлять у церкві за душу померлого» Ж, [*офірник*] «жертводавець» Ж, [*офірощина*] «побажання хрещених батьків дитині» Ж, [*офірува-*

ти] «жертвувати», [*охвірувати*, *охвярувати* Пі] «тс.», ст. *офера*, *оферовати* (XVI ст.), *офъра* (XVII ст.); — бр. *ахвяра*; — запозичення з польської мови; п. *ofiaga*, як і ч. *ofera*, слц. *ofera*, походить від двн. *orfar* (свн. *orfer*), утвореного від дієслова *orfarōn* «жертвувати» (свн. *orfern* «тс.»), яке зводиться до лат. *offerre* «пропоную» (Шелудько 41; ЭСБМ 1, 215; *Brückner* 375; *Holub—Lyer* 342) або до лат. *operari* у спеціалізованому значенні «жертвувати милостиню» (*Kluge—Mitzka* 523). — Дзензелівський УЗЛП 96—97. — Див. ще **опера́ція**, **офе́рта**.

офіт (мін.) «світлий мінерал різноманітних відтінків, різновид серпентину»; — р. болг. *офіт*, бр. *афіт*, ч. слц. *ofit*, схв. *офит*; — запозичення з грецької мови; гр. *ὄφιτης* «серпентин», букв. «змійовий», походить від *ὄφις* «змія», спорідненого з дінд. *áhiḥ*, ав. *aži-* «тс.» (іє. **og^hi-s*). — *Frisk* II 453; *Boisacq* 732—733.

офіцер, *офіцерня*, *офіцерство*, *офіцєрша*; — р. болг. м. *офицєр*, бр. *афицєр*, п. *oficer*, ч. слн. *oficir*, слц. *oficier*, вл. *oficєr*, схв. *офицїр*; — запозичено через російське й польське посередництво (від форм непрямих відмінків) з німецької мови; нім. *Offizier* «офіцер» походить від фр. *officier* «командир загону», яке зводиться до слат. *officiarius* «той, хто має посаду», пов'язаного з *officium* «служба, посада», від якого походить також укр. [*офіція*]. — Фасмер—Трубачев III 174; Черных I 611; Преобр. I 671; *Sł. wyg. obcych* 522; *Holub—Lyer* 342; *Kluge—Mitzka* 520. — Див. ще **офі́ція**.

[**офіці́на**] «флігель» Ж, [*офіці́нка* Ж, *офіці́ни*, *охвиці́ни*] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *ofisupa* (заст.) «бічний будиночок при палацові для челяді; бічна або задня частина кам'яниці; майстерня», як і ч. *oficina* «майстерня», слц. *officina* «перукарня», схв. *офици́на* «майстерня», походить від лат. *officina* «майстерня, місце виготовлення чогось», яке було результа-

том видозміни форми *orificina*, похідної від *orifex* «творець, майстер, ремісник», що утворилося з компонентів *opus* «робота, твір, праця, заняття» і *facio* «роблю, створюю, виготовляю». — Kopaliński 687; Holub—Lyer 342; Walde—Hofm. II 204—205, 217—218. — Див. ще **о́пус**, **факт**.

[**офі́ція**] «служба», *офіці́ал* «високоставлений чиновник», *офіці́аліст* «службовець в адміністрації приватного маєтку», *офіці́ант*, *офіці́обз* «періодичне видання, що офіційно не є органом уряду або правлячої партії, але виражає їхні погляди», *офіці́альний*, *офіці́йний*, *офіці́обзний*; — р. *официальный*, бр. *афіцыял* «офіціал», п. *oficjalny* «офіціальний», ч. *oficiál* «дрібний чиновник», слц. *oficial* «реєстратор», вл. *oficialny* «офіціальний», болг. *официален*, м. *официјален*, схв. *офйциј* «служба Божа», *офйцијалан* «офіціальний», слн. *oficij* «служба Божа», *oficiálen* «офіціальний»; — запозичення з латинської мови; лат. *officium* «служба, посада» виникло з **orifici-* от > **orificium* «заняття, виробнича професія; виготовлення, робота», похідного від *orifex* «творець, майстер, ремісник». — Черных I 611—612; Kopaliński 686—687; Holub—Lyer 342; Walde—Hofm. II 204—205. — Див. ще **офіці́на**.

[**о́флис**] «тонкий дерев'яний стовбур, що використовується на дрова або на огорожу; хворостина; обапіл МСБГ»; [**о́плис**] «край необрізаної дошки» Корз; — неясне.

офóрт «гравірування на металі за допомогою кислот»; — р. болг. *офóрт*, бр. *афóрт*, слц. *eaufort*; — запозичення з французької мови; фр. *eau-forte* «азотна кислота» (якою витравлюють малюнок на металі) утворене з компонентів *eau* «вода», що походить від лат. *aqua* «тс.», і *fort(e)* «сильний, дужий, стійкий, міцний». — SIC² 612; Dauzat 260. — Див. ще **акварéль**, **форт¹**.

офса́йд (спорт.) «положення поза грою»; — р. болг. *офса́йд*, бр. *афса́йд*,

п. *ofsaid*, *off-side*, ч. *offside*, *ófsaid*, слц. *offside*, м. *офсајд*, схв. *офсајд*, слн. *óffside*, *ófsajd*; — запозичення з англійської мови; англ. *offside* «тс.» складається з прийменника *off* «за, поза» та іменника *side* «сторона, бік», спорідненого з днн. *sīda*, дісл. *sīda*, дат. *side*, шв. *sida*, снідерл. *side*, гол. *zij(de)*, двн. *sīta*, свн. *site*, нвн. *Seite* «тс.», а також із дангл. *sīd* «довгий, широкий, просторий», двн. *sīto* «вільний, в'ялий», снн. *sīd(e)* «низький», лит. *sietuvà* «глибоке місце в річці», сірл. *sīth-* «довгий» тощо. — SIC² 612; ССРЛЯ 8, 1739; Идрисов РР 1983/5, 148—150; Kopaliński 686; Holub—Lyer 342; Klein 1442; Kluge—Mitzka 701.

офсе́т «спосіб друкування, при якому зображення передається з друкарської форми на гумову стрічку, а з неї на папір»; — р. болг. *офсе́т*, бр. *афсе́т*, п. *offset*, слц. вл. *ořset*, ч. *ořset*, *offset*, схв. *офсет*, слн. *óřset*; — запозичення з англійської мови; англ. *offset*, букв. «зміщення», утворене з прийменника *off* «за, поза» та іменника *set* «ряд, добір, серія, партія, комплект», що виникло з сангл. *sette*, *sett*, *set*, похідних від фр. ст. *sette* «по-сплідовність, ряд, порядок», що є варіантом слова *secte* від лат. *secta* «по-сплідовники; почет; секта». — SIC² 612; ССРЛЯ 8, 1739; Kopaliński 686; Holub—Lyer 342; Klein 1077, 1425. — Див. ще **се́кта**.

офтальмія «захворювання очей»; — р. *офтальмія*, бр. *афтальмія*, п. слц. *oftalmia*, ч. *oftalmie*, схв. *офтальмија*; — запозичено через латинську мову (лат. *ophthalmia*) з грецької; гр. *офтальмія* «запалення ока» походить від *офтальмос* «око», що спочатку могло бути віддієслівним іменником («бачення, погляд»), похідним від незасвідченого **офтáллоμαι* «дивитися», яке зводиться до назви **офтáл(λ)ος*, що виявляється в беот. *офтáлλος* «око», лак. *офтáл(λ)ος* тощо, споріднених з дінд. *áksi* «тс.». — SIC² 612; Kopaliński 687; Holub—Lyer 342; Frisk II 452.

офтальмологія «наука про очні хвороби», *офтальмолог*, *офтальмологічний*; — р. *офтальмологія*, бр. *афтальмалогія*, п. *oftalmologia*, ч. *oftalmologie*, слц. *oftalmológia*, болг. *офтальмологія*, схв. *офтальмологија*, слн. *oftalmologija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Ophthalmologie*, фр. *ophthalmologie*, англ. *ophthalmology* утворені з гр. *ὀφθαλμός* «око» і *-λογία* «вчення». — СІС² 612; Kopaliński 687; Holub—Lyer 342; Klein 1087. — Див. ще **логіка**, **офтальмія**.

ох (виг.), *охати*, *охкати*, [охіти] «охати, скаржитися», [охми] «зітхання» Ж, [охохó] Ж; — р. бр. др. болг. м. *ох*, ч. слц. вл. нл. *och*, схв. *òx*, слн. *oh*; — результат фонематичного оформлення первісного вигуку *ох*. — ЕСБМ 2, 205; 8, 83. — Пор. **ах**, **ех**, **о²**, **ух¹**.

[**оха́бити**] «залишити; зіпсувати», [*охабляти*] «залишати; псувати», [*охабитися*] «забути, загубити; залишитися», [*уха́бити*] «залишити» ДзУЗЛП, [*охаб*] «калюжа, болото, старе русло річки; негідник, негідниця», [*оха́ба*] «тс.; гнила колода; ледар, нероба» О, [*оха́б*] «падло» О, [*охаби*] «рештки дрібних дров на зрубі» О, [*охап*] «пропуск в оранці» О, [*оха́бисько*] «калюжа, болото, старе русло річки», [*оха́бище*] «тс.», [*охабле́нник*] «безтолковий, недбалий, неохайний, розбещений, нікчемний» Ж, [*зоха́бити*] «знехтувати, занедбати; залишити, покинути» Ж, [*поха́битися*] «залишити, покинути»; — др. *охабитися* «покинути, залишити; перестати, припинити; відстати, утриматися», п. [*ochab*] «болото», ч. *ochabovat* «слабнути», ст. *ochabiti* (*ochabouti*) «знесилитися, утратити здатність», слц. *ochabovat'* «слабнути, занепадати»; — префіксальне утворення від **ха́бити*; пор. р. [*поха́бить*] «псувати», п. *chabeta* «шкапа», [*chaby*] «кістки, що виступають з-під шкіри», стсл. **ха́бити** «псувати, гноїти», які зводяться, очевидно, до псл. *habiti*; дальші зв'язки неясні. — Дзендзелівський УЗЛП 97—98; Фасмер III 175;

Срезн. II 835; Machek ESJČ 194; Bern. I 380—381; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 139. — Див. ще **хаб**.

[**охайлу́чити**] «виполоти; очистити від гілок (щепу)»; — результат видозміни форми *охаю́чити* «надати чому-небудь приємного, охайного вигляду, очистити», очевидно, зближеної зі словами *хай*, [лу́чче] «краще». — Див. ще **о¹**, **ха́яти**.

оха́йний «старанно, чисто і дбайливо одягнений; чисто, старанно прибраний», [*оха́йливий*] «тс.», [*неоха́я*] «нечепура»; — бр. *аха́йны*, п. [*ochajny*] (з укр.); — похідне утворення від *ха́яти* (< псл. *xati*, *xajati* < іе. **ks-/kes-*); утворилося, можливо, через проміжну дієприкметникову форму *обха́яний*. — Мельничук Етимология 1966, 218. — Див. ще **ха́яти**.

охану́тися — див. **схамену́тися**.

[**оха́пки**] «обрізки, кухонні відходи від м'яса?» Ж; — не зовсім ясне; може бути результатом видозміни незасвідченого **оха́пки* «залишки, відходи», похідного від [*оха́бити*] «залишити», або пов'язаним з [*охла́п*] «обрізки, відходи від м'яса», що зводиться до п. *ochłap* «покидьки, недоїдки, м'ясо для собак».

[**оха́раскуватися**] «відмовлятися»; — результат видозміни форми *відка́раскуватися* (*одка́раскуватися*). — Див. ще **відка́раскатися**.

[**о́хвар**] «чарівник» Ж, [*охва́ра*] «відьма, чаклунка», [*охварка*] «відьма» О, [*охва́рство*] «чаклунство» Ж; — неясне; можливо, результат видозміни форми [*огва́ра*] «обмова», зближеної з [*охва́ра*] «щось дуже велике; незграбна істота». — Пор. **гвар**, **ока́р**.

охва́ра — див. **ока́р**.

[**о́хвát**] «хвороба попереку; обгодування або опії, хвороба худоби, переважно коней ЛексПол», [*охва́тити*] «обгодувати або обпоїти (худобу)» Ж, ЛексПол, [*охва́титись*] «захворіти на охват» ЛексПол, [*охва́чений*] «хворий на охват» ЛексПол; — бр. [*ахва́т*] «захворювання худоби», слц. [*ochvat*]

«тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *ochwat* «хвороба худоби та коней» пов'язане з *ochwasić, ochwasać* «спричинити запалення копит у коня» (у XV ст. — також і хвороба людини), утвореним з префікса *o-* та кореня *chwatać* (ст.) «хапати, охоплювати», якому відповідає укр. *хвата́ти*. — ЭСБМ 1, 213—214; Brückner 188, 374; Machek ESJC 210. — Див. ще **хвата́ти**.

охв́ота¹ «старовинний верхній жіночий одяг»; — мабуть, запозичення з польської мови; п. *ochwota* «вид спідниці», очевидно, пов'язане з *ochwucić* «обняти, огорнути», *chwucić* «охопити», ст. *chwatać* «хапати, охоплювати», якому відповідає укр. *хвата́ти* (див.).

[**охв́ота²**] «бажання, охота, задоволення», [**охв́итний**] «приємний, зручний Г; охочий Ж»; — р. [**охв́ота**] «охота», бр. *охв́ота* «тс.», др. *охвота* «радість, задоволення»; — давніший варіант слова *ох́ота* «бажання, прагнення; схильність», що, можливо, утворився від праслов'янського прикметника **охвъјь* «жвавий, веселий»; заперечення зв'язку з *хотѣти* «хотіти» (Brückner 374) недостатньо обгрунтоване. — Фасмер III 175; ЭСБМ 1, 214—215; Bern. I 398—399. — Див. ще **хоті́ти**.

охі́за — див. **хі́за²**.

[**охинта́й**] «нікчема, квота людина» О; — неясне; можливо, пов'язане з [*хинѡжити*] «нищити, марнувати», р. [*хинь*] «дрібниці, непотрібні речі», [*хинить*] «ганити».

охлань — див. **хлань**.

[**охла́п**] «обрізки, кухонні відходи від м'яса» Ж, О, [*охлапок Ж, охла́пок* ЛексПол, *охла́пки тж*] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *ochłap* «покидьки, недоїдки, м'ясо для собак» виводиться від *ochłapać* «жадібно хватати, глитати», *ochłap* «гам!», очевидно, звуконаслідувального походження. — Онышкевич Исслед. п. яз. 246; Brückner 373, 380. — Пор. **охапки**.

[**охлу́дити**] «заклякнути, захолонути» ЛексПол; — бр. [*охлу́дзець*] «за-

стигнути, одубіти, затверднути»; — похідне утворення від [*хлуд*] «кийок, різка»; у семантиці, можливо, зазнало впливу п. *ochłód* «охолодження», *chłód* «холод». — ЭСБМ 1, 218. — Див. ще **хлуд**.

[**охля́мити**] «обманути, обдурити» Ж; — видозмінене запозичення із західнослов'янських мов; п. *okłamać* «обманути, обдурити», ч. *oklamat*, слц. *oklamat'* «тс.» є префіксальними утвореннями від п. *kłamać* (ч. *kłamat*, слц. *kłamat'*) «говорити неправду, брехати, обманювати», спорідненого з лит. *klópti* «обдурювати, брехати», лтс. *kgāpti* «тс.». — Brückner 236; Machek ESJC 250.

охляп «без сідла; недбало; наопашки (про одяг)», [*охлапом Ж, наохлап*] «тс.»; — р. [*охлябь*] «без сідла», бр. [*охліп*] «тс.», слн. *ohlār* «простір; слабкість»; — похідне утворення від *хля́пати(ся)* «хитатися при поганому прикріпленні до чогось» (підкреслюється незручність їзди без сідла); бр. [*охліп*] зводиться до п. *oklep* «охляп», яке пов'язується з *klepać* «ударяти, хлопати» (Brückner 233). — Shevelov Hist. phonol. 483; ЭСБМ 2, 186. — Див. ще **хля́пати**.

[**охля́пнути**] «охлянути»; — р. [*охлябнуть*] «тс.»; — результат видозміни форми [*охлябнути*] «розтрястися, розкачатися, ослабнути», зближеної з *охля́нути* «ослабнути, виснажитися». — Див. ще **хля́бати**.

[**охматися**] «бажати, прагнути», [*охманья*] «бажання»; — не зовсім ясне; можливо, результат злиття виразу *ох, мати* або похідне утворення від [*охми*] «зітхання», пов'язаного з *ох*.

[**охми́рити**] «засумувати, спохмурніти»; — очевидно, результат видозміни форми *охму́рити*. — Див. ще **хму́рий**.

[**охмо́лостáти**] «відлупцювати, побити» Ж; — префіксальне утворення від **хмо́лостати*, що могло бути результатом контамінації форм [*холоста́ти*] «товкти в ступі» і *мо́лотити*.

[**охомолостатися**] «звикнути»; — не зовсім ясно; можливо, пов'язане з *охмолостами*.

охорона — див. **хороніти**.

охота, *охітний*, *охіть*, *охіч*, *охотитися*, *охотливий*, *охотний*, *охотник*, *охотуватися*, *охочький*, *охочий* — див. **хотіти**.

охра «мінеральна фарба червоно-брунатного або жовтого кольору», *вохра* «тс.», *охряній*, *охристий* СУМ, Ж, *вохристий*; — р. болг. *охра*, бр. *вохра*, *охра*, п. *ochra*, ч. *okř*, слц. вл. *okeř*, схв. *окер*, слн. *okeř*, *окга*; — через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *ochra* «охра» походить від гр. *ὄχρα* «жовта охра», пов'язаного з *ὄχρος* «блідно-жовтий», спорідненого з дінд. *vy-āghrā-ḥ* «тигр». — Пономарів Мовозн. 1974/2, 41; Фасмер III 176; Черных I 613; Преобр. I 672; Горяев 244; ЭСБМ 2, 205; Ст. вуг. *obcuch* 521; Holub—Lyer 343; Frisk II 1153—1154; Boisacq 1085.

[**охрак**] «худий кінь; шкапа» О; — неясне.

Охрім, *Ефрём*, [*Ехрём*, *Хрім*, *Юхрім* (Ме), *Яхрём*], ст. *Охрѣмъ* (бл. 1392), *Ефремъ* (1398), *Ефримъ* (1489), *Ефрёмъ* «оурожайный, плодови(т), носень [добръ служител]» (1627); — р. болг. *Ефрём*, бр. *Ахрём*, др. *Ефрѣмъ*, стсл. *Кфрёмъ*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Ἐφραίμ* походить від гебр. *Ḥfrāyim*, можливо, пов'язаного з рєг «плід». — Беринда 206; Спр. личн. имен 411; Илчев 201; Constantinescu 49; Klein 530.

[**охрянути**] «охлянути, знесилити, виснажитися», [*охряти*] «тс.»; — др. *охрянути*, *охърянути* «стомитися, ослабнути», п. [*ochrzęty*] «кволий», цсл. **охранжти** «голодувати, хотіти їсти»; — похідне утворення від неясного **хрянути* «слабнути, виснажуватися» (пор. р. [*хрять*] «худнути, сохнути, хиріти», [*хрядеть*, *хрянуть*] «тс.», ч. *chřadnouti* «терпіти нужду, бі-

дувати», ст. *chřěda* «виснаження, знесилення», *chřěda* «тс.»), яке зіставляється з двн. *scrintan* «тріскатися», *scrunta* «тріщина», лит. *skraĩdas* «старе хутро». — Фасмер IV 280; Bern. I 401. — Пор. **хляти**!

[**охтем**] «глибоке зітхання, плач» Ж, [*на вічний о.*] «назавжди, навіки» Ж, [*охтемєнный*] «злиденний» Ж, [*охтьовий*] «тс.» Ж, [*заохтеміти*] (душу) «запропастити» Ж; — пов'язане з [*афтємний*] (> **охтемний*) «навіки проклятий» (пор. вираз [*на афтєму*] «ущент, зовсім, дотла» О). — Див. ще **афтємний**.

[**оух**] «дурень»; — неясне; може бути результатом фонетичної видозміни слова [*оглух*] «тс.» або помилкового написання замість *олух*.

[**оцапіти**] «очманіти» ГрицАВ; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми типу [*очініти*] «застигнути, завмерти з переляку», зближеної з основою *цап.* — Див. ще **оцупіти**.

[**оцаріти**] «одужати; подужати» О; — очевидно, результат видозміни запозиченого рум. (молд.) *oțări* (a se) «розгніватися, дратуватися», яке зводиться до болг. *оцєря* «вищирити, оскалити (зуби)», спорідненого з укр. *щірити*. — СДЕЛМ 298. — Див. ще **щірити**.

оцарок — див. **царина**.

[**оцвєнок**] «шматок, обрубок (дерева, заліза)», [*оцванок*] «колода» Ж; — неясне.

оцєй (*оцє*, *оці*, *оця*), *цєй* (*це*, *ці*, *ця*); — результат злиття і дальшої редуції вказівної частки *от* і вказівного займенника *сєй* (*се*, *сі*, *ся*). — ІУМ Морфологія 133. — Див. ще **от**, **сєй**. — Пор. **оцєк**.

оцєлєт (зоол.) «великий дикий кіт у Центральній та Південній Америці, *Felis pardalis*»; — р. болг. *оцєлєт*, бр. *ацєлєт*, п. слц. вл. *ocelot*, схв. *оцєлот*; — запозичення з німецької або французької мови; нім. *Ozelot*, фр. *ocelot* «тс.» походять від нагуатлського *ocelotl* «тигр, ягуар». — ССРЛЯ 8, 1779; Kopaliński

684; Gr. Fwb. 543; Dauzat 508; Klein 1072; NSD 1707; Lokotsch 50.

[**оцель**] «шип на підкові» Ж, [оціль] «сталь» ВеУг, [оцілок] «кресало; залізний шпат» Ж, [наоцеліти] «загартувати» ВеУг; — др. оцѣль «загартоване залізо, сталь», оцѣль «тс.», п. ocel «шип на підкові; сталь», осуl «тс.», слц. ocel' «сталь», вл. wocel, схв. оцѣл, слн. [ocêl], р.-цсл. оцѣль, оцѣль «тс.»; — через польську мову запозичено з чеської; ч. ocel «сталь», очевидно, походить з нар.-лат. *aciāle, пов'язаного з лат. aciēs «гостряк, лезо», спорідненим з гр. ἄκίς «жало, шип, колючка», днн. еска «гостряк», днн. eggia «кут, край, гострота, лезо», дісл. egg, дангл. esg, англ. edge «тс.», псл. osļa «точильний камінь». — Machek ESJC 408; Holub—Kop. 251; Holub—Lyer 341; Kluge—Mitzka 151; Walde—Hofm. I 8. — Див. ще **осла**.

оцет «водний розчин оцтової кислоти», оцѣтница, [оцѣтник] «виготовлювач оцту» Ж, Куз, оцтѣвий СУМ, Ж, [оцѣтѣвий] Ж, [оцтѣвець] (бот.) «сумах коротковолосий, оцтове дерево, Rhus typhina L.», ст. оце(т) (1642); — р. заст. м. оцет, бр. воцат, др. оцѣтъ, п. ч. oset, слц. ocot, болг. оцѣт, схв. оцат, слн. óset, стсл. оцѣтъ; — псл. осьтъ, запозичене, очевидно, з готської мови; гот. akeit «оцет» походить від лат. acētum «кисле вино, оцет», пов'язаного з аseo «бути кислим, окислюватися», āseg «гострий», aciēs «гостряк, лезо», спорідненими з гр. ἄκρος «гострий», лит. aštrūs, псл. ostrъ (< *osr-) «тс.», укр. гострий; могло бути запозичене в праслов'янську мову й безпосередньо з латинської; в українській мові, можливо, відновилося під впливом польської. — Фасмер III 176—177; Преобр. I 672—673; Брандт РФВ 23, 95; ЭСБМ 2, 205—206; Brückner 373; Machek ESJC 408; Holub—Lyer 341; Младенов 405; Skok II 540; Bezlaj ESSJ II 239; Критенко Вступ 531; Kiparsky GLG 127; Meillet Etudes 110; Mikl. EW 219; Walde—Hofm. I 6—7. — Див. ще **гострий**.

[**оцек**] «ось як» Ж, [оцік] «тс.» ВеУг; — результат злиття словосполучення *ось як*; можливо, поряд з *ось* існував варіант *оць (< *от сь), паралельний до *оце* (< от се); як у говорах змінилось у [ек, ік]. — Див. ще **ось¹, як²**.

[**оцисѣ**] «оце» Ме, [оцисе-о, цисѣ, цисе-о] «тс.» тж; — результат злиття займенників с. р. одн. оцѣ та се. — Див. ще **оцѣй, сей, цей**.

[**оцілітисѣ**] «розстатися, розлучитися, відступити; прикинутися, симулювати» Ж; — неясне.

оцілок — див. **оцель**.

оцілки, оцілки — див. **оценьки**.

оціпалок «оціпок»; — очевидно, результат контамінації слів *оціпок* і *цир(у)палок* (див.).

[**оціпѣти**] «замерзнути» МСБГ, [оціпѣти] «застигнути, завмерти з переляку» тж; — очевидно, пов'язане з *ціпѣти* «замерзати», *ціпѣти* (про мороз) «бути сильним» (див.). — Пор. **оціпѣти**.

оціпок «обрубок, уламок» СУМ, Ж, [оціпок] «тс.» Ник; — р. [оціпок] «обрубок дерева», [оціпок] «товста палка, кийок», бр. [оціпак] «оціпок; малорослий товстун; телепень», п. осирек «коротка, але товста колода дерева» (з укр.?). — очевидно, похідне утворення від звуконаслідувального кореня [цип] (звук від удару при відрубванні). — ЭСБМ I, 224; SW I 355, III 557.

[**оціюді**] «оціюди»; — результат злиття частки *от* і прислівника *сюді* (тс > ц). — Див. ще **от, сюді**.

[**оціпок**] «обгорілий кінець скіпки» Ж; — очевидно, результат контамінації слів *оціпок* «обрубок, уламок» і [ціпка] «ціпка, пляма». — Див. ще **оціпок, ціпати**.

[**оціай**] «ачей, раптом, можливо», [оціей] «можливо» ВеЗа, [оціий] «тс.» тж; — фонетичні варіанти форми *ачей* «тс.» (див.).

очамріти, очмаріти — див. **чамріти**.

очанка (бот.) «*Euphrasia L.*, [вічник] «кравник, *Odontites Pers.* (*Euphrasia odontites L.*)» Мак; — р. *очанка*; — похідне утворення від *очи*; назва зумовлена застосуванням очанки в народній медицині для лікування очей (Носаль 47—48; Нейштадт 501). — Фасмер III 177; Преобр. I 673. — Див. ще **око**¹.

[**бчап**] «дерев'яна балка в стіні біля одвірка Ж; крайня верхня балка; балка на подовжній стіні хати; балка, на якій лежить стеля О», [**бчаб**] «карниз; шпонка» О, [**очапнути**] «з'єднати одвірок з кутком за допомогою дерев'яної балки» Ж; — р. [**очап**] «жердина», [**оцан**] «тс.», *оцан*, *оцан*, бр. *ачан* «колода на зрубі», п. *осчан* «тс.»; — очевидно, похідне утворення від [**чипити**-(ся)] «доторкатися, прив'язувати, зв'язувати». — ЭСБМ I, 232—233. — Див. ще **о**¹, **чипитися**. — Пор. **оцан**.

[**очапатися**] «опритомніти, прийти до свідомості»; — р. [**очапаться**], бр. [**ачапация**] «тс.»; — очевидно, пов'язане з *чипати* «повільно йти», букв. «насилу прийти до свідомості». — ЭСБМ I, 228. — Див. ще **чипати**.

[**оченьпати**] «очуняти, встати після хвороби»; — неясне; можливо, пов'язане з [**очапатися**] «опритомніти», *очуняти*, *вічуняти* «видужати» (пор.).

очерет (бот.) «*Phragmites Trin.*, *очеретина*, [**очеретівка**] (орн.) «очеретянка, *Acrocephalus Naumann*» Куз, [**очеретниця**] (орн.) «очеретянка; кропив'янка, *Sylvia arundinacea*» Ж, [**очеретянік**] «чорт, що живе в очереті» Г, Ж, *очеретянка* «(орн.) *Acrocephalus*; [(бот.) канаркова трава, *Phalaris arundinacea L.* Мак; заболочена низина; заросле болото Ч]», [**черет**] «очерет» Нед, Мак, [**чертина**] «очеретина», [**чаратянка**] (орн.) «очеретянка» Л, [**очеретуватий**] «порослий очеретом», *очеретяний*; — р. [**очерет**, **черет**], бр. *чарет*, п. *oszeret* (з укр.), схв. *чрёт* (*црёт*) «лісова драговина, болотяний простір», слн. *črěta* «болотяна місцевість, очерет»; — псл. **čertь*, пов'язане, очевидно, з **čьrtь*, **čersti* «різати,

дряпати гострим предметом», іє. **ker-* «різати» з огляду на гостре листя рослини; допускається також зв'язок з іє. **ker(t)-* «крутити, сукати, вити». — Німчук 287; Меркулова 47—48; Фасмер—Трубачев III 178, IV 342—343; Трубачев Рем. термиол. 247; ЭССЯ 4, 80; Верн. I 150; Топоров III 238. — Пор. **черетка**.

[**очикнутися**] «прокинутися, пробудитися»; — р. [**очкнуться**] «прийти до свідомості, отямитися, прокинутися», ст. *очкнутися*, п. *оскпаć się* «тс.»; — результат видозміни форми [**очнутися**] «прокинутися, прийти до пам'яті, отямитися»; можливо, вже праслов'янський фонетичний варіант етимологічної форми **otjьnŋti sę* «тс.» — Див. ще **очнутися**.

[**очинешник**] «соняшник» Кур; — очевидно, результат видозміни форм [**насонешник**, **насенешник**] «тс.», зумовленої впливом слова *очи* (внаслідок сприйняття розквітлого соняшникового кошика як подібного до ока). — Див. ще **насенешник**, **насонешник**, **око**¹.

[**очисник**] «очиток їдкий, *Sedum acre L.*» Мак, [**очижник** См, **очисток** Мак, **очітки** См] «тс.», *очіток* «заяча капуста, *Sedum L.*», [**очитка**] «очиток шестирядний, *S. sexangulare L.*» Мак, [**очипак**] «очиток пурпуровий, *S. telephium L.* (*S. purpureum*)» Мак; — р. *очіток* (з укр.); — похідне утворення від *очістити*; назва зумовлена тим, що очиток використовували в народній медицині при болях у животі (Даль II 2020), а також, можливо, в косметичці для очищення шкіри, про що свідчать інші народні назви рослини: [**молодень**, **молодильник**, **молодило**, **молодишник**, **моложай**, **рум'янило**]; форма *очіток* виникла з [**очисток**] внаслідок детимологізації. — Меркулова 109; Фасмер—Трубачев III 178. — Див. ще **чистий**. — Пор. **чист**, **чистець**.

очіток, **очитка** — див. **очисник**.

очіпок — див. **чепець**.

[**очки**] (бот.) «грицики звичайні, *Capsella bursa-pastoris (L.) Medic.*» Мак,

[*очка жабини*] «незабудка польова, *Myosotis intermedia* Link.», [*очко волове*] «оман верболистий, *Inula salicina*»; — бр. [*жаб'ї ачки*] «незабудка болотна, *Myosotis palustris*», [*жабинья вочки*] «тс.», болг. *очé* (бот.) «братки»; — результат семантичної видозміни демінутивної форми слова *о́ко*, *о́чі*; асоціація з оком пояснюється окоподібною формою квітів або яскравим кольором (Віслюліна—Клоков 269; Нейштадт 457, 552). — Див. ще *о́ко*¹.

очко́ — див. *о́ко*¹.

очку́р, *оцкурнік*, *оцкурня* — див. *учку́р*.

очма́на, *очманіти*, *очуманіти* — див. *чма́на*.

[*очну́тися*] «прокинутися, опритомніти; відпочити» Ж; — р. *очну́ться*, бр. *ачну́цца*, п. *оскпа́с сіє* «тс.», ч. *ocitnouti se* «опинитися, потрапити», *ocitnouti se*, слц. *ocitnut' (sa)* «тс.»; — псл. **ot-jьtnoṭi se*, пов'язане чергуванням кореневих голосних з **ot-jutiti se*; ці форми зазнали морфологічного перерозподілу в **o-tjьtnoṭi*, **o-tjutiti se* (пор. ч. *procitnouti* «прокинутися, опритомніти», стсл. *оштоу́тити*, *оштоу́штати* «відчувати»); — споріднене з лит. *atjūsti*, *atjaūsti* «відчувати», лтс. *atjustiēs* «опритомніти, прокинутись». — Булаховський Вибр. пр. III 425; Фасмер III 178—179; Brücker 374; Machek ESJC 87—88; Graepke 191. — Пор. *вічуняти*, *прочну́тися*.

[*очня́к*] (ент.) «п'ядун (метелик), *Hipparchia*» Ж; — похідне утворення від *о́чі*; назва зумовлена кольоровими цятками на крилах комахи, що асоціюються з очима; пор. нім. *Randaugenfalter* «п'ядун», букв. «метелик з очима по краях». — Див. ще *о́ко*¹.

[*о́чон*] (орн.) «крук, *Cogrus cogus* L.» Шарл; — неясне.

очу́матися «опритомніти, прийти до пам'яті», *прочу́мати* «привести до пам'яті», *прочу́матися*, [*прошу́матися*] Нед; — результат контамінації слів *очу́нятися*, *прочу́нятися* «тс.» і *очу-*

маніти «очманіти». — Див. ще *вічуняти*, *чма́на*.

очу́няти — див. *вічуняти*.

оша́да, *оша́дина*, *ошадіна*, *ошадіти*, *ошедина*, *ошедіна*, *шошаделина* — див. *ша́дій*.

[*ошаде́ц*] (бот.) «сідач конопляний, *Eupatorium cannabinum* L.» Мак, ВеНЗн; — похідне утворення від [*ша́дій*] «сивий» (пор. і літературну форму *сіда́ч*); назва зумовлена, очевидно, брудно-рожевим або білим кольором квітів сідача, що створюють враження сивини (Федченко—Флеров 949). — Див. ще *ша́дій*.

[*ошалемоніти*] «ошаліти», [*ошоломіти*] «оглушити, приголомшити» Ж, [*ошоломоніти*] «тс.» Ж; — р. *ошеломіть*, [*ошаломанеть*] «утратити свідомість, одуріти», [*ошеломанеть*] «тс.», бр. [*ашаламэць*] «одуріти», [*ошоломонэць*] «тс.»; — очевидно, пов'язане зі звуконаслідувальною основою **шолом* «шум (у голові)», збереженою у бр. [*шо́лам*] «тс.»; виведення від *шоло́м* «військовий головний убір» (Фасмер III 179; Преобр. I 674) натрапляє на ряд труднощів. — ЭСБМ 1, 234; Супрун Рус. и сл. языкозн. 244—248. — Пор. *шаламатня*.

[*ошану́ти*] «охопити»; — очевидно, пов'язане з р. [*оша́нуть*] «легенько доторкнутися до когось», утвореним від [*ша́нуть*] «колихнути, штовхнути», що виникло з *шатну́ть* «хитнути». — Пор. *шатáтися*.

ошану́тися — див. *ошману́тися*.

[*оша́ра*] «обірванець»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [*оша́ра*] «волоцюга, злодій, п'яниця, обірванець» пов'язане з [*оша́рить*] «нишпорячи знайти; обікрасти, обібрати; тинятися», *ша́рить* «нишпорити», укр. *ша́рити* (див.).

[*о́швар*] «обаполок», [*о́шварень*] «тс.» О, [*ошварі*] «відходи від розпилювання дощок» ВеЗн; — запозичення з польської мови; п. [*oszwarg*] «обаполок» походить, очевидно, від нвн. *Schwarte* «тс.», пов'язаного з свн. *swart(e)* «люд-

ська шкіра, шкіра на голові; вкрита волоссям або пір'ям шкіра тварин і птахів; кора, лико», спорідненим з дфриз. *sniderl. swarde* «шкіра на голові», дангл. *swearð (swearþ)* «шкіра, оболонка, кора, лико, скоринка (на хлібі)», англ. *sward* «шкіра; газон, дерн», дісл. *svqrðr* «поросла волоссям шкіра людини (на голові); шкіра кита; дерн». — Онышкевич Исслед. п. яз. 246; Kluge—Mitzka 690; Klein 1551.

ошелешити «сильно вдаряючи по голові, довести кого-небудь до неприємного стану; надзвичайно здивувати, приголомшити»; — пов'язується із звуконаслідувальним *шелех* «шурхіт, шелест», давніше *«шум у голові», як [ошоломіти] з *шолом «шум». — Супрун Рус. и сл. языкозн. 248. — Див. ще *шелест*¹.

[ошемобіти] «знепритомніти»; — р. [ошеманеть] «остовпіти»; — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни слова [ошалемоніти] «ошаліти», р. [ошеломанеть] «знепритомніти».

[ошепугіти] «оглушити ударом»; — р. [ошелопугіти, ошалопугіти] «тс.»; — афективне утворення, очевидно, пов'язане з *ошелешити* «тс.» (пор.).

[ошешелитися] «зірватися й упасти з висоти»; — афективне утворення, очевидно, пов'язане з *ошелешити* «приголомшити» (пор.).

[ошімок] «шматок хліба»; — неясне; — пор. р. [ошв́алок] «великий, неакуратно відрізаний краєць хліба».

[ошкápитися] «одружитися» Ж; — похідне утворення від *шкáпа* з переносним значенням «худа, погана жінка». — Див. ще **о¹**, **шкáпа**.

[ошколянік] «школяр» ВеУг, [ошколáш, ошкольíш] «тс.» НЗ УЖДУ 14; — похідне утворення від уг. [oskóla], ([askóla], iskóla) «школа», запозиченого з латинської мови, як і укр. *шко́ла*. — Німчук НЗ УЖДУ 14, 178; Bárczi 138; MNTEsz II 237. — Див. ще **шко́ла**.

[ошкúритися] «одружитися» Ж; — похідне утворення від *шкúра* з не

зовсім ясною словотворчою мотивацією. — Див. ще **шкúра¹**.

[ошманúтися] «ошукатися» Ж, [османúтися] «тс.» Ж, [ошанúтися] «обманутися, помилитися, прогадати»; — п. [oszmanić] «ошукати»; — неясне; можливо, пов'язане з *очманіти*.

ошоломіти, *ошоломоніти* — див. **ошалемоніти**.

[ошолоп] «йолоп, бовдур, телепень» ЛексПол; — очевидно, результат контамінації запозиченого р. *остоло́п* «йолоп, дурень» і (роз)шоло́пати; р. *остоло́п* ([остоло́б]), пов'язане зі *столп* (*столб*) «стовп», сягає язичницьких часів, коли ідолів робили у вигляді стовпів; негативного значення воно набуло пізніше. — Фасмер III 165; Соболевский РФВ 64, 124. — Див. ще **стовп**, **шоло́пати**.

ошукáти «обманути», [обшукáти] «тс.», [ошúк] «обман» СУМ, Куз, [ошúка] «тс.», *ошукáнець* «обманщик», *ошукáнство*, [ошукáч] «ошуканець», [ошукня́] «ошуканство, лестоці» Бі, [ошуком] «обмаіом» Ж; — р. [ошúкáть], бр. *ашукáць*; — запозичення з польської мови; п. *oszukać* «обманути» є похідним від *szukać* «шукати» і, можливо, являє собою кальку нвн. *versuchen* «випробувати, спокушати», утвореного від *suchen* «шукати». — Фасмер III 180; ЭСБМ 1, 239; Brüskner 557; Kluge—Mitzka 762. — Див. ще **о¹**, **шукáти**.

[ошум] (у виразі з *ошумом* «цілком, повністю») Ж; — очевидно, пов'язане з *шум* «піна». — Див. ще **о¹**, **шум²**.

ошур, *ошúрки* — див. **шурувáти²**.

[ошуст] «наклепник, шахрай» Пі, [ошúста] «обманщик»; — р. [ошúстáть] «обдурити», бр. [ошуст] «шахрай»; — запозичення з польської мови; п. *oszust* «шахрай», *oszustać* «ошукати» походять від *szustać* «розтрачувати, розкидатися (чимось)», що в XVII ст. вживалося в значенні «мінати», звідки й розвинулося значення «ошукувати, шахраювати»; первісно мало значення швидкого руху, галасу;

споріднене з укр. *шўснути*. — ЭСБМ 2, 207; 8, 84; Brückner 385. — Див. ще *шўснути*.

ошўя — див. *шўя*.

ощавистий, *ощавілий*, *ощавіти* — див. *щавá*.

[ощапний] «який добре прилягає до тіла (про одяг)» ЛексПол; — пов'язане з р. [щапить] «франтити», [щапливый] «вишуканий, франтовитий», [щап] «франт; зарубка, засічка сокирою на дереві для добування смоли», щепá «кусок дерева, скіпка»; первісне значення — «підрізаний, добре підігнаний» (пор. аналогічне явище в німецькій мові: Stutzer «франт» від stutzen «підрізувати, підстригати; обрубувати»). — Фасмер IV 496; Преобр. II 114. — Див. ще *щепіти*.

[бщеп] «бруси й колоди для зведення стін дерев'яних будівель», [бщп] «тс.», [ощепина] «скріплені з чотирьох боків верхні балки будівлі, до яких прикріплюють стелю й дах», [ощепи] «тс.» ЛЖит, [ощепіти (хату)] «покласти скріплені з чотирьох боків верхні балки хати»; — очевидно, пов'язане з щепіти «прищеплювати», щепá «прищепá»; зведення до щепáти (псл. *skerati) «розколювати» здається помилковим. — Див. ще *щепіти*. — Пор. *очап*.

[бщерт] (бот.) «стародуб, Laserpitium L.» Ж; — неясне.

[ощетіти] «загубити, втратити» Ж; — очевидно, давніше **о-тщетити*, пов'язане з [тщий] «пустий, марний», стсл. *тъщета*. — Див. ще *тщий*.

бщпнок, *ощпнок* — див. *щпáти*.

[ощитець] (бот.) «шоломниця звичайна, Scutellaria galericulata L.» Ж, Мак; — похідне утворення від щитіти «захищати, оберігати»; назва зумовлена шоломоподібною формою квітки і є, очевидно, калькою латинської наукової назви, похідної від scutum «щит». — Див. ще *щит*.

[ощітниця] (у сполученні *о. воскова*) (бот.) «воскова пальма, Согура serifera Agg.» Ж, Мак; — похідне утворення від щитіти «захищати, оберігати»; назва зумовлена тим, що листя цієї пальми вкрите тонким шаром воску, який захищає її від надмірної втрати вологи (БСЭ 9, 155, 158). — Див. ще *щит*.

[бщіток] (бот.) «молодило дахове, Sempervivum tectorum L.» Ж, Мак; — очевидно, похідне утворення від щитіти «захищати, оберігати»; назва зумовлена повір'ям, що ця рослина захищає від блискавки (через це її розводять на дахах). — Анненков 326. — Див. ще *щит*.

[ощіця] «нічний метелик; міль» Ж; — очевидно, давніше [**ношиця*] «нічний метелик», пов'язане з *ніч* (див.).

[бщп] «спис» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *oszczer* «спис», як і ч. *ošťer*, слц. *ošter* «тс.», нл. *wóšćer* «скіпка, лучина», утворене за допомогою префікса *o(b)-* «об-» від *szczerać* «розколювати, щепити»; первісно, мабуть, означало розщеплену дерев'яну палицю. — Brückner 534; Machek ESJC 421—422. — Див. ще *щепіти*.

па «окремий рух у танці; танцювальний крок»; — р. бр. *pa*, п. ч. *pas*, схв. *pa* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *pas* «крок» походить від лат. *passus* «тс.», утвореного від *pando* «розширюю, розкриваю, розстилаю», пов'язаного з *pateo* «відкриваюся, простилаюся», спорідненим з ав. *paḍana-* «широкий, довгий, просторий», хет. *pittar* «тарілка», гр. *πετάωνυμι* «розкриваю, розстилаю», *πέταλος* «розпростертий, широкий», *πέταλον* «листок», дісл. *faḍm* «обійми; сажень, нитка», дангл. *faerft* «розпростерті руки, сажень», двн. *faḍam* «сажень; міра завдовжки в розпростерті руки», *faḍum* «тс.», гот. *faḗra* «паркан, огорожа», свн. *vade* «тс.», лит. *petỹs* «плече», прус. *pette*, *pettis* «тс.». — СІС² 612; Sł. wug. obcsych 554; ТСБМ III 450; Dauzat 536; Walde—Hofm. II 244—245, 261—262. — Пор. **пас²**, **пасаж**, **пасажір**.

па- (префікс переважно в іменних утвореннях типу *па́гін*, *па́губа*, *па́рубок*, *па́синок*, *па́сіка* тощо, який указує на просторову або часову близькість, схожість або ідентичність, недостачу властивості, якості тощо); — р. бр. др. болг. м. схв. *pa-*, п. ч. слц. вл. нл. *pa-*, стсл. **па-**; — псл. *pa-* (< *рѡ-), співвідносно з *po*, як *pa-* з *pa-*, *pa-* з *pa-*; — споріднене з лит. *põ* «на, після», прус. *po* «під, на, після, згідно з ..., відповідно до ...», алб. *pa* «без, не», лат. *po-* (*porceō* «утримую, зупиняю»), ав. *pa-* (*pa-zdayeiti* «проганяє, відтісняє, лякає»); іє. *рѡ-. — Фасмер III 180—181; Преобр. II 1; Machek ESJC 424; Holub—Lyer 351; Младенов 407; Skok II 583; ESSJ Sl. gr. I

160—161; Mikl. EW 253; Trautmann 203; Pokorný 54—55. — Див. ще **по**.

[**па́бороди**] «бакенбарди» Нед, [*па́бороток* O, *паврѡта* O] «тс.»; — результат видозміни форми [*фаборѡта*] «тс.», зближеної з основами слів *борода́* і *рот*. — Див. ще **фаборѡта**.

[**па́бородник**] (бот.) «козельці лучні, *Tragorogon pratensis* L.» Нед, [*побороднік*] «тс.»; — похідне утворення від *борода́*; назва зумовлена схожістю нерозкритого кошика квітки цієї рослини з цапиною бородою; пор. р. *козлоборѡдник*, бр. *казлабарѡд*, схв. [*коззєбрадник*] «тс.», що є, очевидно, кальками наукової назви роду *Tragorogon*, яка походить від гр. *τράγος* «цап» і *πώγων* «борода» (Нейштадт 584). — Див. ще **борода́**, **па-**.

па́ва (орн.) «птах родини фазанових, *Pavo cristatus* L.; самка павича; пір'їна павича», *паві́ч* СУМ, Нед, [*паві́вир*] «павич» ВеБ, ВеНЗн, *паві́чка* «пава», [*паві́ха*, *паві́ця*] «тс.» Нед, [*паві́р*] «павич», [*павлі́н*] «тс.» тж, [*павлі́нець*] (зоол.) «павиноговіст, *Pavonia*» Нед, [*паві́к*] «павич», [*пау́к*] «тс.» ВеНЗн, [*паві́н*] «павич; пір'їна павича», [*пау́н*] «павич» ВеНЗн, [*паві́нка*] «пава» ВеНЗн, [*паві́р*] «павич» Г, ВеБ, ВеНЗн, [*павури́ця*] «пава», [*паві́рка* Г, ВеНЗн, *пау́ніця* Шарл, ВеНЗн] «тс.», *паві́н*, *паві́ний*, *паві́чєвий*, *паві́чий* СУМ, [*паві́й*] «павиний» Нед, [*павля́ний* Нед, *павѡ́вий*] «тс.»; — р. *па́ва*, бр. *па́ва*, [*паві́к*, *пау́люк*], п. нл. *raw*, *rawa*, ч. *ráv*, *rávice*, слц. *raw*, *rawa*, вл. *raw*, *rawica*, болг. *пау́н*, *пау́ніца*, м. *паун*, *пау́ница*, схв. *паун*, *пау́ница*,

слн. *rāv*, *rāvica*; — через германське посередництво запозичено з латинської мови; двн. *rāwo*, свн. *rā(we)*, днн. *rāo*, снн. *rāwe*, снідерл. фриз. *rau*, гол. *rauw*, дангл. *rāwa*, *rēa*, англ. *rēa*, дісл. *rāi* «тс.» походять від лат. *rāvo* «пава», яке певної етимології не має; вихідним вважається якесь східне джерело, оскільки зі Сходу (з Індії) походить і сам птах. — Шелудько 41; Фасмер III 181; Черных I 614; Преобр. II 1—2; Machek ESJC 438; Schuster-Sewc 1052—1053; Младенов 415; Skok II 625; Mikl. EW 234; Kluge—Mitzka 541; Walde—Hofm. II 267.

павз, *павзе*, *павзіна*, *павзине*, *павзити* — див. **паву́з**.

[**павзуні́**] (бот.) «настурція лікарська, *Nasturtium officinale* (L.) R. Вг.» Л; — похідне утворення від *повзті́*; назва зумовлена, мабуть, лежачим біля основи стеблом настурції, яке вкорінюється (Носаль 146; Федченко—Флеров 467). — Див. ще **повзті́**.

[**павис**] (бот.) «аномодон, *Anomodon*» Нед; — очевидно, похідне утворення від *висіти* (*повиса́ти*); мотивація назви неясна. — Див. ще **вісіти**.

[**павити́ця**] (бот.) «березка польова, *Convolvulus arvensis* L.» ВеУг, Мак; — результат контамінації назв *повити́ця* і [*павути́ця*] «тс.». — Див. ще **вітень**, **павути́ця**.

павіа́н (зоол.) «рід вузьконосих мавп родини мартишкових, *Pario Egl.*»; — р. болг. *павіа́н*, бр. *павіа́н*, п. *rawian*, ч. слц. *ravián*, м. *пави́ян*, схв. *пави́ян*, слн. *raviján*; — через німецьке і голландське посередництво (н. *Ravian*, гол. *baviáan* «тс.») запозичено з французької мови; фр. *babouin* «павіан» (первісне значення «дурень, телепень») вважається контамінацією двох слів звуконаслідувального походження: *babine* «висяча губа в деяких тварин, зокрема в мавп», і *baboue* «гримаса, скривлене обличчя». — SIC² 612; Фасмер III 181; КЭСРЯ 321; Sl. yug. obsyeh 559; Holub—Lyer 363; Kluge—Mitzka 536; Klein 138; Dauzat 66; Gamillscheg 68.

паві́льйо́н «невелика легка будівля з покриттям; споруда для розміщення експонатів виставки; приміщення для кінозйомок і фотографування»; — р. *павильйо́н*, бр. *павильйо́н*, п. *rawilon*, ч. слц. *ravilón*, болг. *павилийо́н*, м. *павилійо́н*, схв. *паві́льйо́н*, слн. *raviljón*; — запозичення з французької мови; фр. *ravillon* «тс.» походить від лат. *rāpilio* (зн. в. *rāpiliōnem*) «метелик; метеликоподібна палатка, шатро» (за зовнішньою подібністю навісу до розпростертих крил метелика), спорідненого з псл. **reipeřь* «перепел», укр. р. *пéрепел*, лит. *piépara*, лтс. *paipala* «тс.». — Москаленко УІЛ 51; SIC² 612; Фасмер III 182; Черных I 614; Sl. yug. obsyeh 559; Kopaliński 732; Holub—Lyer 363; Dauzat 541; Walde—Hofm. II 249—250. — Див. ще **пéрепел**.

[**павкати**] «кричати» (про перепела), [*павкати* ВеЛ, *підпала́кати*, *підпалкува́ти*] «тс.», [*підпавок*] «перепел», [*підпала́йка*, *підпала́к*, *підпала́лок*] «тс.»; — похідне утворення від звуконаслідувального вигуку *пав*, що імітує крик перепела (передається також як *підполю*, *подь* *полоть* — ВеІІЗн).

[**павлик¹**] (зоол.) «равлик, слимак, *Helix* L.»; — фонетичний варіант форми *равлик*, що виник у результаті її зближення з власним ім'ям *Павлик*. — Пор. **Павло́**, **пéтрик²**, **равлик¹**.

[**павлик²**] «кухоль; взуття загнутої форми із суцільного шматка шкіри»; — не зовсім прозорі позначення, які могли виникнути в результаті перенесення назви [*павлик*] «равлик» за подібністю форми предметів.

Павлі́н (чоловіче ім'я), *Павлі́на* (жіноче ім'я), [*Паво́лька*, *Пау́лька*], ст. *Павлі́нъ* (1627); — р. болг. *Павлі́н*, бр. *Пау́лін*, п. *Paulin*, ч. слц. *Paulípa*, м. схв. *Павли́н*, слн. *Paulip*; — запозичення з латинської мови; лат. *Paul(i)nus* «Павлівський» є похідним від власного імені *Paul(i)us* «Павл». — Вл. імена 77; Петровський 172; Спр. личн. имен 443. — Див. ще **Павло́**.

Павло́ (чоловіче ім'я), *Па́вла* (жіноче ім'я), [Павелко ВеЛ, Павко ВеЛ], *Па́влик, Павліш, Павлі́й, Павлі́нь, Павлі́ньо, [Па́вльо]* ВеЛ, *Па́шкó* Г, Нед, ст. *Павелъ* (1368), *Павелъ* «уста труби або спокійні ... слаби» (1627), *Паула* (1627); — р. бр. болг. *Павел*, др. *Павелъ, Паулъ*, п. *Рауел*, ч. слц. слн. *Рауел*, вл. *Рауоѳ, Рауеѳ*, м. *Павле*, схв. *Павао, Павле*, стсл. **Павьлъ, Паоуль**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Паўλος* походить від лат. *Paulus*, утвореного від прикметника *paulus* «малий», пов'язаного з *paucus* «тс.», спорідненим з гот. *fawai* «мало», дісл. *fağ*, двн. *fao, fō*, дангл. *fēa*, англ. *few* «тс.». — Вл. імена 77; Беринда 227; Фасмер III 181; Петровский 171—172; Спр. личн. імен 442; Илчев 372; Walde—Hofm. II 265—266.

павло́внія (бот.) «декоративне дерево з великими листками, *Paulownia Sieb. et Zucc.*»; — слн. *paŭlǒvnija*; — запозичення з російської мови; р. *павло́внія* «тс.» пов'язане з власним ім'ям *Па́вел*; рослину було названо на честь принцеси Анни Павлівни (1795—1865), дочки царя Павла I (очевидно, в цей час це дерево поширилося в російських дворянських парках). — Klein 1141. — Див. ще **Павло́**.

[**павні́к**] (ент.) «павине око, *Vanesa io L.*» Нед, [*па́вчик, русалка-паві́нка*] «тс.», [*паві́нчий*] тж; — похідні утворення від *па́ва*; пор. *павине око*, р. *павлиний глаз* «тс.»; назви зумовлені схожістю у забарвленні крил метелика і хвоста павича. — Див. ще **па́ва**.

па́волока — див. **волокти́**.

па́вори, павроня, павро́та — див. **фаборóта**.

[**па́ворожка**] (ент.) «сонечко, *Soscinella*», [*паворож* ВеЛ, *пóвороз* Нед] «тс.»; — похідне утворення від *ворожіти*; назва зумовлена тим, що комаху пускали летіти і за польотом вгадували свою долю. — ВеЛ 445. — Див.

ще **ворожіти, па-**. — Пор. **папа-ру́жка**.

[**па́вороз**] «вусик у витких рослин»; — префіксальне утворення від основи [*ворóза*] «мотуз, шнурок» (див.). — Пор. **ворожі́ля**.

[**па́ворочка**] «шовкова або бавовняна тканина» Нед; — результат видозміни форми **паволочка*, похідної від [*па́волока*] «тс.», можливо, зближеної зі словом *во́рочок* «торбинка для віддавлення сиру».

павпри́ця — див. **по́рпли́ця**.

[**павро́зі**] «вистріпані нитки в одязі» ЛЖит; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *rowgozek* «мотузка», *rowgóz* «канат» споріднені з укр. *пóвороз, поворо́зка*. — Вгückнер 433. — Див. ще **ворóза**.

[**павс**] «кімнатна рослина» О; — неясне.

[**па́ву́з**] «рубель, жердина» Нед, ВеБ, [*павз* ДзАтл II, *па́взанка, павза́чка* тж, *па́взе* Нед, *па́взі́на* Нед, ДзАтл II, *па́взине* Нед, *паву́зизна* ДзАтл II, *па́лус* ВеБ, *па́уз* Г, ДзАтл II] «тс.», [*паужі́ня*] «те, що висипається з-під рубля», [*паузник*] «мотузка для прив'язування рубля», [*па́взити*] «притискати рублем» О, [*припавузі́ти*] Нед, [*розпаву́зити*] «відв'язати рубель» О; — очевидно, запозичення із словацької мови; слц. *paviz, paviza*, як і п. *rawaz, ч. paviza* «тс.», походить від псл. **pa-ozъ*, паралельного іншому префіксальному варіанту **po-ozъ*, до якого зводиться укр. [*півзен*] та ін. «тс.». — Вгückнер 400; Machek ESJC 439; Holub—Lyer 364. — Див. ще **па-, півзен, у́зи**.

паву́к «(зоол.) *Araneus Cl.*; [прилад для ловлі риби Ва]», [*пау́к*] «павук», [*паути́няк*] «снувальник, *Theridion Walck.*» Нед, [*пауко́вець*] «краб-павук, *Maia*» Нед, *павути́на, павути́ння, [паву́тте]* «бабине літо; павути́ня» Л, [*павуци́на*] «павутина», *павуци́ха, павуци́ще, паву́ччя, [паути́ння* Нед, *пауци́на, пауци́ня*], *павука́стий, павуко́вий, павути́нний, павути́но-*

вий, павутінячий, паву́чий, павуті-
нитися, [запаву́тати] «вкрити паву-
тиною» Ж, [опаву́тати] «тс.» Ж; — р.
паўк, [паву́к], бр. паву́к, др. паўк, п.
раја́к, ч. pavouk, слц. pavúk, вл. нл.
rawk, полаб. роја́к, болг. пая́к, м.
пајак, схв. паўк, слн. рајек, [ravok],
стсл. **пажчина, пажчина**; — псл.
*рао́къ/рае́къ, що складається з пре-
фікса ра-, кореня *р-/е-, пов'язаного з
(j)ęti «брати, хватати», і суфікса -k-;
менш переконливе виділення в цьому
слові кореня *рк-, спорідненого з лат.
apcus, upcus «загнутий, крочкуватий»,
гр. ἀγκύλος «кривий, вигнутий», ὄγκος
«гак», дінд. aṅkāḥ «вигин, гак», з огля-
ду на характерні для павука дугоподіб-
ні ноги (Фасмер III 218—219; Brückner
390—391; Machek ESJC 439; Schuster-
Sewc 1053; Skok II 624), як і пов'язан-
ня з дінд. paviḥ, utāḥ від кореня *ца-/ї-
«ткати» (Горяев 251); Потєбня рекон-
струє вихідну форму *пауть і зістав-
ляє *ут-* з двн. wāttaп «одягати», wādh
«тканина» (РФВ 1, 88). — Складенко
Мовозн. 1992/5, 11—12; Basara Z pol-
skich studiów sławist. 6, 32—41. —
Пор. **омéла**.

[**павун**] (бот.) «бобівник трилистий,
Menyanthes trifoliata L.» Мак, [тавун]
«тс.» Мак; — неясне; пор. р. [паву́н]
«зміячка, Scorzopera L.», яке пов'язу-
ють з *пáва* з огляду на яскраві волоха-
ті квітки зміячки (Фасмер III 183; Пре-
обр. II 1).

паву́тиця (бот.) «березка польова,
Corydalis argvensis L.», [паву́тиця
Корз, паву́тиця Ме] «тс.», [пау́тиця]
«тс.; повитиця льонова, Cuscuta epilip-
um Weihe» Нед; — бр. [паву́тка] «бе-
резка»; — результат видозміни форми
[пови́тиця] «тс.», зближеної з паву́ти-
на, паву́тиння. — Шамота 123. —
Див. ще **віти**¹. — Пор. **пави́тиця**.

паву́тькало — див. **пугу́**.

[**павучкі**] (бот.) «чорнушка дамаська,
Nigella Damascena L.», [пау́чки]
«тс.» Мак; — результат перенесення
назви павучо́к (зменш. від паву́к), зу-
мовленого, очевидно, зовнішнім вигля-

дом голубих квіточок, оточених тонко-
розсіченими зеленими верхівковими
листочками; пор. інші назви чорнушки
дамаської: [чорнушка нечоса, нечесані
панночки, дівиця в зелені]. — БСЭ
47, 197—198. — Див. ще **паву́к**.

[**пáвхати**] «палахкотіти» Нед, [па-
вуча́ти] «тс.» тж; — не зовсім ясне;
можливо, пов'язане з *палахтіти, па-
лахкотіти*; може бути й самостійним
звуконаслідувальним утворенням.

[**па́га**] «жолобок, виріз, паз» Нед,
О, [пагува́ти] «робити знаки» О, [па-
жжити] «вирізувати пази на гонтах»
Нед; — слц. раh «жолобок на гонті»,
раha, раha «тс.»; — неясне; можливо,
псл. рага, співвідносне з разъ < *рагъ,
до якого зводиться укр. *паз*.

[**пагатіть**] «сплатити, погасити
(борги)» Л; — очевидно, результат ви-
дозміни слова *погасіти*, можливо,
зближеного з *гатіти*. — Див. ще **га-
сіти**.

**па́гін, пагіння, па́гонець, па́гін-
ня** — див. **гнати**.

пагіна́ція «нумерація сторінок
книги або рукопису», [пагінува́ти]
«нумерувати» СЧС; — р. болг. паги-
на́ция, бр. пагіна́ция, п. paginasja, ч.
paginase, слц. paginásia, вл. paginować
«пагінувати», м. схв. пагінна́ция, слн.
paginásija; — запозичення із західно-
європейських мов; фр. англ. pagination
«пагінація», нім. paginieren «пагінува-
ти» зводяться до лат. pāgina «скріпле-
ні смужки папірусу; сторінка, листок»,
пов'язаного з pango «вбиваю, втикаю;
закріплюю», спорідненим з гр. πῆγυμι
«скріплюю, збиваю, зміцнюю», πῆγυος
«твердий, міцний, щільний», πῆγυα
«остов, скріплення», дінд. paś-, pāśa-
«віршовка, шнур», ав. pas- «зв'язува-
ти», псл. разъ «виїмка, заглиблення»,
укр. *паз*. — СІС² 612; КЭСРЯ 321;
Kopaliński 707; Holub—Lyer 352;
Dauzat 523; Klein 1110, 1111; Walde—
Hofm. II 235, 245—246. — Див. ще
паз.

[**пагічити**] «орати; дерти» О; —
неясне.

[па́гніздь] «ніготь» Нед, ВеБ, [па́гність, па́гнісьць Ме] «тс.», [па́гністі] «нігті» Мо, [па́гністки] (вид рослини), [па́гнозди] «нігті» Нед, [па́ннізь] «ніготь» ВеБ, [па́ність] «тс.» Нед; — результат метатези з—г у слові [па́знізь] «ніготь» (див.):

паго́в'е — див. пуга́.

па́года «буддійський храм»; — р. болг. м. *paĝoda*, бр. *paĝada*, п. ч. слц. вл. *pagoda*, схв. *paĝóda*, слн. *pagóda*; — запозичення із західноєвропейських мов; англ. *pagoda*, н. *Pagóde*, фр. *pagode* походять від порт. *pagoda*, яке через там. *pagavadi* «будинок, що належить богові» зводиться до дінд. *bhāgavati* «велична, божественна», утвореного від *Bhāgaḥ* «бог багатства, достатку». — СІС² 612; КЭСРЯ 321; Stiller RO 1957/1, 139; Sł. wyg. obcych 540; Kopaliński 707; Klein 1111; Kluge—Mitzka 527—528; Dauzat 523.

[па́д] «горище, верхній поверх у млині, в клуні Нед; поміст над сіньми або током у клуні О», [падо́к] «поміст над сіньми або током у клуні» О, [па́т] «тс.; катафалк» О, [па́ток] «поміст над сіньми або током у клуні» О; — запозичення з угорської мови; уг. *pad* «горище; лава для сидіння; парта; ліжко; сцена; долівка» є запозиченням з південнослов'янських мов; болг. *под* «підлога, долівка», схв. *пѣд*, слн. *pōd* «тс.» відповідають укр. *під* «нижня поверхня приміщення, ями, печі; дно; [горище]». — MNTESz III 54—55. — Див. ще під¹.

[па́далець] (зоол.) «веретільниця, *Anguis fragilis* L.», [па́давка ВеНЗн, па́даличник, па́далишник тж, падалю́к, падалю́х ВеНЗн, па́дальник, па́дальниця Нед, па́данец, па́данка тж, паду́лька ВеНЗн] «тс.», [падо́х] «вуж, гадюка» ГрицАВ, [пападо́нець] «веретільниця» Нед; — бр. [па́данка] «змія (мідянка?)», п. *padales* «веретільниця»; — псл. **padalsь*, *padapъka*, похідні від *padati* «падати»; назви зумовлені, очевидно, особливостями рухів веретільниці. — Див. ще па́сти².

[па́дальник] (зоол.) «гусениця метелика ведмедика, *Arctia (eucsa)*» ВеБ, [па́далник] «тс.; гусениця бражника» ВеБ, Корз; — похідне утворення від *па́дати*; назва пояснюється забобонним уявленням про те, що в того, хто наступить на цю гусеницю, розпадеться нога. — ВеБ 282. — Див. ще па́сти².

[па́данка] (бот.) «дикий мак, мак-самосій, *Paraver ghoas* L.» Куз, Мак; — похідне утворення від *па́дати*; назва зумовлена тим, що насіння маку випадає (висівається) на землю через отвори у верхній частині коробочки. — Шамота 123. — Див. ще па́сти².

па́дати, па́д, па́далиця, па́далишній, па́далка, па́даль, па́девий, па́деж, па́дина, па́діж, па́дкий, па́дковітий, па́длечина, па́дли́на, па́дли́чина, па́дло́, па́длю́ка, па́длю́чий, па́док, па́дь, па́дьма́ — див. па́сти².

падегра́с «бальний повільний танець, а також музика до нього»; — р. *падегра́с*, бр. *падеэра́с*; — запозичення з французької мови; фр. словосполучення *pas de grâse* «тс.» складається з компонентів *pas* «крок» і *grâse* «грація», що походить від лат. *grātia* «краса». — СІС² 613; Бабкин—Шендецов 2, 990. — Див. ще гра́ція, де-, па.

па-де-де́ «парний танець, а також музика до нього»; — р. *па-де-де́*, бр. *па-де-де́*, болг. *па-де-дѣо́*; — запозичення з французької мови; фр. словосполучення *pas de deux* «тс.», букв. «крок двох» складається з компонентів *pas* «крок» і *deux* «два», що походить від лат. *duos* < *duo*, спорідненого з псл. *d(ъ)va*, укр. *два́*. — СІС² 613; Бабкин—Шендецов 2, 989—990; Dauzat 243; Bloch 218. — Див. ще два, де-, па.

падека́тр «бальний танець чотиридольного розміру, а також музика до нього»; — р. *падека́тр*, бр. *падека́тр*, болг. *па де катѣр*; — запозичення з французької мови; фр. *pas de quatre* «тс.», букв. «крок чотирьох», складається з компонентів *pas* «крок» і *quatre* «чотири», що походить від лат. *quat-*

tuor, спорідненого з дінд. *catvāraḥ*, *catvāri*, псл. *četyre*, укр. *чотири*. — СІС² 613; Бабкин—Шендецов 2, 990; Dauzat 601; Walde—Hofm. II 400—401. — Див. ще **де-**, **па**, **чотири**.

падепатинёр «бальний танець дводольного розміру, а також музика до нього»; — р. *па-де-патинёр*, бр. *па-дэ-патынёр*; — запозичення з французької мови; фр. *pas de patineur* «тс.», букв. «крок ковзаняра», складається з компонентів *pas* «крок» і *patineur* «ковзаняра», похідного від *patin* «ковзан», яке утворилося від *patte* «лапа, нога» неясного походження. — СІС² 613; Dauzat 539, 540. — Див. ще **де-**, **па**.

падеспань «бальний танець тридольного розміру, а також музика до нього»; — р. *падеспань*, бр. *падэспань*; — запозичення з французької мови; фр. *pas d'Espagne* «тс.», букв. «іспанський крок» утворене з компонентів *pas* «крок» і *Espagne* «Іспанія». — СІС² 613; Бабкин—Шендецов 2, 991. — Див. ще **па**.

па-де-труа «балетний танець для трьох виконавців, а також музика до нього»; — р. *па-де-труа*, бр. *па-дэ-труа*; — запозичення з французької мови; фр. словосполучення *pas de trois* «тс.», букв. «крок трьох», складається з компонентів *pas* «крок» і *trois* «три» від лат. *trēs* «три», спорідненого з дперс. *tri*, *trī*, гр. *τρεῖς*, лит. *trys*, псл. *trъje*, укр. *три*. — СІС² 613; Dauzat 728; Walde—Hofm. II 703. — Див. ще **де-**, **па**, **три**.

[**падіволос**] (бот.) «хвощ польовий, *Equisetum arvense* L.; хвощ лісовий, *Equisetum silvaticum* L.», [**падеволос**] «тс.» Ко, [**падоволос**] «лікоподій булавоподібний, *Lycoperidium clavatum* L.» Мак; — складне слово, утворене з компонентів *паді* (імператив дієслова *падати*) та *волос*; назва, очевидно, стосувалася спочатку лікоподію і була зумовлена, мабуть, тим, що ця рослина іноді застосовувалась проти ковтунів у волоссі; пор. ч. *koltunova zelina* «лікоподій»; назва перенесена на хвощ за

зовнішньою подібністю рослин. — *Ma-chek Jm. rostl.* 27. — Див. ще **волос**, **пасти**².

падишах «титул монарха в деяких країнах Близького і Середнього Сходу»; — р. болг. *падишах*, бр. *падзішах*, п. *padyszach*, ч. слц. *radišah*, *radišach*, м. *падишах*, схв. *падишах*, слн. *radišáh*; — запозичення з турецької мови; тур. *radişah* «монарх, султан» походить від перс. *pādšāh*, букв. «захисник-король», яке складається з компонентів *pād* «господар, володар», спорідненого з дінд. *pātiḥ* «господар, чоловік», гр. *πόσις* (< **πότις*) «чоловік», лит. *pàts* «сам; чоловік», псл. **gospodъ* «господар, володар», укр. *Господь*, і *šāh* «король». — СІС² 613; Sł. wug. ob-cych 540; Klein 1110, 1125; Räsänen Versuch 377. — Див. ще **господь**, **шах**.

[**падкан**] (бот.) «пошкоджене сливове дерево» Вел, [**падканя**] «тс.» Вел; — результат видозміни назви [**паткан** (*патканя*)] «тс.», зближеної з *падати* (на цих деревах плоди звичайно опадають недозрілими). — Див. ще **паткан**.

[**падко**] (у вигуку [*падку мій*], який виражає здивування, радість, переляк та ін.), [*падонько*] «доля (нещасна)», [*падкатися*] «клопотатися, піклуватися», [*падкати*, *падькати* Нед, Пі] «тс.; бідкатися (< кричати *падку*)», [*падкувати*] «тс.», *падкуватися* «турбуватися, піклуватися», [*падковитий*] «старанний»; — очевидно, давніше **падок* «доля (те, що випало)» (пор. [*падок*] «випадок»), похідне від *падати*; значення «клопотатися» у дієслів [*падкати*] і под. розвинулось на основі значення «бідкатися» (*кричати *падку*) і могло бути підтримане значенням дієслова *упадати* «турбуватися; домагатися прихильності». — Див. ще **пасти**².

падоліст «листопад; опале листя»; — очевидно, результат видозміни форми **падиллист* «тс.», утвореної з дієслова *падати* в наказовому способі та іменника *лист*, під впливом форми

зі сполучним *o* в *листопад*. — Ноґуї-ска-Ваганова 69. — Див. ще *лист*, *пасти*². — Пор. *листопад*.

[*падтімачка*] (бот.) «сорт яблук» Л; — неясне.

па́дуб (бот.) «*Ilex aquifolium* L.», [*падубок*] «тс.» Мак; — р. бр. *па́дуб*; — похідне утворення від *дуб* з префіксом *па-*, що вказує на неповний ступінь вияву ознаки; назва зумовлена зовнішньою схожістю листя обох рослин (УРЕ 10, 460; БСЭ 31, 543). — Див. ще *дуб*, *па-*.

[*па́дух*] (ент.) «галерука, *Galeruca Geoffr.*» Нед; — неясне.

па́дчерка «нерідна дочка одного з подружжя, яка доводиться рідною іншому», *па́дчірка* «тс.», [*падчереня́*] «падчерка-дитина», [*падчериня́*] «тс.» Нед, [*па́черка*] «падчерка» Л, [*па́дчериця́*] «тс.» Нед, Пі; — р. *па́дчерица*, бр. *па́дчарка*, *па́дчарыца*, ч. *pastorkyně*, слц. *pastorkyňa*, слн. *pásterka*, *pástorka*, стсл. *па́дъштерница*, *па́дъшти*; — псл. **paďkter-*, утворене за допомогою префікса *ра-*, вжитого для вказівки на неповноту виявлення ознаки, від основи **dьkter-*, відбитої в стсл. *дцерьь*, р. *дочь*, укр. *до́чка* тощо; споріднене з лит. *ródukta* «падчерка», прус. *roducra* (кличний в.) «тс.». — Фасмер III 184; Преобр. II 2—3; Брандт РФВ 22, 214—215; Fraenkel 110. — Див. ще *до́чка*, *па-*.

паж «нижча придворна посада, а також особа на цій посаді», [*пазь*] «тс.» Нед, *па́жеський*; — бр. болг. м. *паж*, ч. *pažе*, слц. *paža*, схв. *paž*, слн. *paž*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *паж*, у свою чергу, запозичено з французької мови за часів Петра I; вважається, що фр. *page* «паж» походить від іт. *raggio* «хлопчик, підліток», яке зводиться до гр. *παῖδιον* «дитина»; Доза (Dauzat 523) вважає французьке слово давнішим від іт. *raggio*, зв'язок якого з гр. *παῖδιον* для нього також сумнівний. — СІС² 613; Фасмер III 184; Преобр. II 3; Gamillscheg 669.

[*пажа́рок*] (бот.) «рід грибів болет, *Boletus* sp.» Л, [*пажа́рки*] «тс.» Л; — очевидно, похідні утворення від *жар*, *пожа́р* «пожежа»; назва може бути зумовлена золотисто-жовтим або червоним кольором шапочки грибів (Зерова 40—41). — Див. ще *жар*. — Пор. *пожа́рниці*.

[*па́жиги*] (зоол.) «морські медузи, *Asclerpha*» Нед; — похідне утворення від *жигати* «обпікати, жалити»; назва зумовлена захисними властивостями щупалець медузи, здатних жалити. — Див. ще *жегті*, *па-*.

па́житниця (бот.) «*Lolium* L.», [*пажит* Мак, *пажить* Нед] «тс.»; — бр. *жыцік* «тс.», [*жытвіца*] «пажитниця розсунута, *Lolium remotum* Schrank.»; — похідне утворення від *жіто*; назва зумовлена деякою схожістю колосків пажитниці, яка належить до родини злакових, з житніми і поширенням цього бур'яну серед хлібних посівів. — БСЭ 33, 231—232. — Див. ще *жіто*, *па-*.

[*па́жить*] «пасовисько, вигін» Нед, ВеУг; — р. [*па́жить*] «луг, вигін, пасовище», [*па́жа*] «тс.», др. *па́жить* «луг, пасовисько», ч. *pažit* «молодий луг; дерн, мурава», слц. *pažit'* «тс.», стсл. *па́жить* «луг, пасовисько, вигін»; — префіксальне утворення від *жіти*; зближення р. [*па́жить*, *па́жа*] з ір. **pažah* «поверхня, рівнина», дінд. *pažah* «тс.», ос. *foez*, *foezoe* «рівне, вкрите травою поле, рівнина, вигін» (Абаев ИЭСОЯ I 466—467) не має під собою достатніх підстав. — Фасмер—Трубачев III 185; Преобр. II 3; Holub—Lyer 364; Trautmann 76. — Див. ще *жіти*, *па-*.

[*пажові́тий*] «ненажерливий, ненаситний» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *жувати* або з *па́жера* «ненажера».

паз «вузька довга щілина між дошками, колодами і т. ін.; виїмка, заглиблення, гніздо в якій-небудь деталі», *пазові́к*, *па́зовий*, *пазува́ти*; — р. бр. *паз*, др. *пазъ*, п. ч. *паз*; — псл. *пазъ*; — споріднене з гр. *πάζυμι* «скріп-

люю», пѣуца «підставка, полиця», пѣуос «лід, мороз», лат. *rango* «вдавлюю, вирізаю, вбиваю», *comprāges* «стик, паз, шов», ав. *pas-* «в'язати», гот. *fahan* «схоплювати», днв. *fah* «обійми; мур; відділення», нвн. *Fach* «відділ, галузь, ділянка», а також з лат. *pacisco*, *paciscog* «укладаю договір», *pacum* «пакт, договір», днв. *fuoga* «паз, шов», *fāhan*, *fangan* «ловити, піймати»; іє. **rag-/rak-* «зміцнювати, скріплювати, зв'язувати, плести». — Фасмер III 185; Преобр. II 4—5; Горяев 245; Brückner 400; Schuster-Sewc 1054—1055; Трубачев Рем. термиол. 158; Топоров Этимология 1970, 37—44; Trautmann 209; Matzenauer LF 12, 326; Walde—Hofm. II 231, 245; Pokorny 787—788. — Пор. **пазуха, пах**¹.

[паздэрник] «жовтень», [паздзірник] «тс.» О; — бр. [паздэ́рнік, паздзі́рнік]; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *październik* «тс.» походить від *paździerz* «костриця», з яким співвідносно укр. [па́здір] «зідране лико або костриця»; назва місяця мотивується тим, що на цей час припадає обробка льону та конопель; пор. у зв'язку з цим і бр. *кастры́чнік* «жовтень» від *кастры́ца* «костриця». — Німчук 88; Дзензелівський St. sl. 13/3—4, 194; Онышкевич Исслед. п. яз. 246; Hołyńska-Baranowa 65; Brückner 400. — Див. ще **па́здір**.

[па́здір] «зідране лико або костриця», [пазді́р'я] «костриця», [паздеро́] «тс.» ВеБ, [па́здері́ти] «очищати від костриці» Г, Нед, [па́зди́рити] «міцно бити» О, [паздері́стий] «розтрісканий; щепистий»; — р. [па́здер] «стебла хлібних рослин; костриця», [па́здеріе] «тс.», др. *паздеръ* «солома», п. *paździerz* «костриця»; *paździerz*, [paździor, paździog], ч. *paždeří*, слц. *pažderie*, вл. *paždžer*, нл. *paždzeř*, *paždžera*, болг. *па́здер*, схв. *пòздер*, *пòздєрка*, слн. *paždėg*, стсл. *паздеръ, поздеръ, позде́рик, поздєрьє* «тс.»; — псл. *paždegъ, poždegъ*, утворене за допомогою префіксів *raz-* (< іє. **rōz-*) і *roz-* (< іє.

rōz*), наявних в утвореннях типу *raz-pogъть* «суглоб пальця, на якому росте ніготь» і споріднених з дінд. *paścā* «позаду, назад», *paścā* «ззаду», ав. *pasča* «тс.», тох. В *postam* «після», лат. *post* «після», лит. *pās* «біля, до, у», від кореня *deg-*, того самого, що в *degъ* «деру»; сумнівною здається реконструкція (Schuster-Sewc 1053) основи псл. **pazd-(erъ)* як розширеного варіанта основи *razъ* (< іє. **raġ-*), до якої зводиться й укр. *паз*. — Дзензелівський St. sl. 13/3—4, 194; Фасмер III 185—186; Преобр. II 3; Brückner 400; Mačhek EŠJC 439; Holub—Lyer 364; Младенов 407; Трубачев Рем. термиол. 82; Mikl. EW 41, 253; Meillet Etudes 161; Trautmann 207; Walde—Hofm. II 347. — Див. ще **де́рти.

па́зіти «пильнувати, стежити; доглядати» СУМ, Нед, [па́зати, пазува́ти, па́цити ГрицАВ] «тс.», [пазіна́ти] «возитися, турбуватися, берегти», [пазові́тий] «турботливий, клопітливий; який добре пасеться, добре їсть Нед»; — болг. *па́зя* «берегти, стерегти, охороняти», м. *пази* «тс.», схв. *па́зити* «бути уважним, уважно наглядати, піклуватися», слн. *pažiti* «доглядати, спостерігати, чатувати», стсл. *па́зити* «тс.»; — псл. *pažiti*, пов'язуване з *paži* «пильнувати, стежити, стерегти, пасти», що зводиться до іє. **rā-/rē-* «наглядати, охороняти»; зіставляється також (Топоров Этимология 1970, 41) з псл. *razъ* «паз», *razixa* «пазуха» як первісне «прикривати, берегти». — Младенов 408; Skok II 626; Mikl. EW 234. — Див. ще **па́сти**¹.

па́зілки — див. **зола**¹.

[па́зімій] (бот.) «синяк звичайний, *Echium vulgare* L.» Мак; — похідне утворення від *зімій*; очевидно, калька наукової назви *Echium*, утвореної від гр. *ἔχις* «гадюка» у зв'язку зі схожістю тичинок на квітці рослини з тілом гадюки. — Нейштадт 458. — Див. ще **зімій**.

[па́знігть] «ніготь» Нед; — р. [па́зногть] «суглоб пальця, на якому росте

ніготь», бр. *пазно́гаць* «ніготь», [*пазно́каць*] «тс.», др. *пазногътъ* «крайній суглоб пальця; нижня частина ноги тварини над копитом», п. *razpokieć* (< *razpogieć*) «ніготь», ч. *razneht* «копито», ст. *raznehet*, *raznohet*, слц. *razpecht* «тс.», вл. *rapocht* «ніготь», нл. *rapocht(a)* «тс.», болг. *пáзнът* «копито; ніготь», слн. *ра́пноht* «тс.», стсл. **пазногътъ** «копито»; — псл. *разпогътъ*, утворене з префікса *raz-*, ужитого в обмежувальній функції, і основи *погътъ* «ніготь»; споріднене з лит. *pospāgas* «копито», *rapagė* «місце під нігтем». — Фасмер III 186; Преобр. I 610, II 3; Brückner 400; Machek ESJC 439; Holub—Lyer 364; Schuster-Sewc 1041; Младенов 408; Meillet Études 161. — Див. ще **ніготь**, **па́здір**. — Пор. **па́гніздъ**.

пазо́ліна, *па́золки* — див. **золá¹**.

[пазору́чити] «позирати, наглядати, пильнувати» Нед; — очевидно, результат контамінації слів *па́зіти* «тс.» і **[позорува́ти]**, пов'язаного із **[зіри́ти]** (див.).

па́зур «гостре загнуте рогове утворення на кінцях пальців багатьох тварин і птахів; кіготь», [*па́зорь*] «кіготь, ніготь», [*па́зор*] «палець на нозі, пазур» Нед, [*па́зюр*] «кіготь» ВеБ, [*пазу́ри* Пі, *пазю́ра* Бі] «тс.», [*пазо́рник*] «з великими кігтями» Нед, [*па́зорний*] «з кігтями» Нед, *пазу́ристий*; — р. бр. [*пазу́р*], п. *razur*, [*razdur*], ч. *razour*, слц. *razúr*, вл. *razor(a)*, нл. *razoga*; — не зовсім ясне; очевидно, псл. *razurъ* і *razogъ*, похідні від *разъ* (< **paġ-*) «паз; затвердіння»; вважається також (Фасмер III 186; Machek ESJC 439) скороченою формою на *-игъ* від *разпогътъ* «ніготь»; виведення (Agrell Zwei Beitr. 74) з **raz-* і *dog-* від *dero* «деру» фонетично не вмотивоване. — Schuster-Sewc 1053—1054. — Див. ще **паз**.

па́зурник (бот.) «*Caucalis L.*», [*пазю́рки*] «нагідки лікарські, *Calendula officinalis L.*» Мак, [*па́зюрці*] «тс.» Мак, ВеНЗн; — р. [*пазу́рник*] «тс.»; — похідне утворення від *па́зур*; назва зу-

мовлена пазуроподібними колючками, якими вкриті плоди обох рослин (Вісюліна—Клоков 20). — Див. ще **па́зур**. — Пор. **на́гідкі**.

па́зуха «простір між грудьми й одежею, яка до них прилягає; проріха в сорочці», [*пазуха́нь*] «куркуль» ЛЧерк, [*па́зуші́на*] «пазуха», [*пазу́шниця*] «кишеня в пазусі» О, [*па́зуші́я*] «пазуха, місце за пазухою»; — р. бр. *па́зуха* «пазуха», др. *пазуха*, п. *razucha* «тс.», ч. слц. *razucha* «пахва», вл. нл. *paža* «пазуха, пахва», болг. *па́зуха* «пазуха», *па́зва*, м. *пазува* «тс.», схв. *па́зух* «пахва», *па́зухо* «тс.», слн. *ра́здућа* «пазуха», стсл. **пазо́уха** «тс.»; — загальноприйнятого пояснення не має; реконструюється псл. **razduxa*, що складається з префікса *raz-*, наявного в *razdeġ* «костриця», і кореня **dux-a*, спорідненого з дінд. *dōš*, род. в. *dōšnaḥ* «передпліччя, рука», ав. *daōša-* «верхня частина руки, плече», перс. *dōš* «плече», ір. *dōe*, *dōat* «рука», лтс. *raduse* «пахва, пазуха» (Фасмер—Трубачев III 186—187; Преобр. II 4; Bern. I 233—234; Mikl. EW 52; Абаев ИЭСОЯ I 384; Matzenauer LF 12, 325; Uhlenbeck 131); зникнення *d* пояснювалося (Bern. I 233—234) дисимілятивними процесами в словосполученні родъ *razduxo*, що викликало заперечення Ільїнського (ИОРЯС 20/3, 82), або пов'язувалося (Ендзелін СБЭ 108) з можливою контамінацією слова **raduxa* і відповідника до лит. *ražastis* «тс.», спорідненого з дінд. *hastah* «рука», ав. *zasta-* «тс.»; припускалося (Ильинский ИОРЯС 20/3, 81—82), що в праслов'янській мові, поряд з формою **raz-duxa*, існувала форма **rod-duxa*, яка з часом стала сприйматися як *rod-uxa*; при повній тотожності семантики слів *rod-uxa* і *raz-duxa* могла відбутися їх контамінація, в результаті якої з'явилася форма *raz-uxa*; реконструюється (Топоров Этимология 1970, 37—44; Schuster-Sewc 1054—1055) псл. *razuxa*, пов'язане з *разъ* «паз», і його розширений варіант **razduxa*; непере-

конлива гіпотетично реконструйована (Agrell Zwei Beitr. 76) розширена форма *padzduxa, як і припущення (Uhlenbeck KZ 40, 553) про діалектну зміну на слов'янському ґрунті *zd* у *z*; маловірогідна гіпотеза (Machek ESJCS 358, ESJC 439) про зв'язок псл. *razduxa з *duxъ* «дух»; Брюкнер (Brückner 400) заперечує можливість форми *razduxa, оскільки вона засвідчена тільки в словенській мові.

пазю́рки, пазю́рці — див. **пазю́рник**.

[**паї́вній**] «який добре їсть (?); який дає багато їжі (?); стравний» О; — неясне; можливо, пов'язане з *і́да*, *і́сти*.

[**паї́ж**] (зоол.) «(вид морського їжачка), Echinometra» Нед; — похідне утворення від *їжа́к*; пор. і наукову назву Echinometra від гр. *ἐχίνοσ* «їжак; морський їжак». — Див. ще **їж, па-**. — Пор. **паї́жка**.

[**паї́жка**] (у сполученні [*п. гильніста*] «їжача голівка гілляста, Sparganium ramosum Huds.») Нед, Мак; — р. *ежего́лівник* «їжача голівка, Sparganium L.», п. *jeżogłówka*, ч. [*ježák*], слц. *ježohlav*, слн. *ježak* «тс.»; — похідне утворення від *їжа́к*; назва зумовлена плодоносними голівками рослини, схожими на їжачка (Віслюліна—Клоков 82, Нейштадт 74). — Machek Jm. rostl. 303. — Див. ще **їж, па-**. — Пор. **паї́ж**.

Паї́сій (чоловіче ім'я), ст. *Паусіе* (1476); — р. *Паїсий*, бр. *Паїсій*, болг. *Паїси(й)*, стсл. **Панси**; — запозичення з грецької мови; гр. *παῖσιος* походить від *παῖς* «дитина». — Вл. імена 78; Петровский 172; Спр. личн. имен 443; Илчев 373.

пай «частка, яку вносить у що-небудь спільне окремих учасників або яка припадає на кого-небудь; [шматок, кусок О]», *пайка* «частка чого-небудь спільного, яка дістається комусь при розподілі», *пайок* «продовольство, цигарки і т. ін., що видаються за певними нормами», *пайовік* «той, хто вніс пай

у що-небудь, має пай у чомусь», *пайцік* «тс.», *пайовій*, *паювати* «ділити що-небудь на частини», [*спайовати*] «розділити» Л; — р. бр. болг. *пай*, п. *рај*, м. *рај*, схв. *пáј*; — запозичення з тюркських мов; тур. крим.-тат. *рај* «пай, частина», аз. тат. кирг. *пай* «тс.» походять від кит. *p'ai*. — СІС² 613; Фасмер III 187; Черных I 615; Преобр. II 5; Горяев 245; Шипова 255; Огиенко 34; Mikl. EW 230; TEI 2, 138; Lokotsch 129; Räsänen Versuch 378.

[**пайда́¹**] «приношення, дарунок; щастя, талан», [*хвайда́*] «користь, прибуток», [*пайдіти*] «щастити, таланити»; — неясне; можливо, пов'язане з [*пáйда*] «окраєць, велика скибка хліба», [*ба́йда*] «тс.». — Пор. **ба́йда**⁵.

пáйда² — див. **ба́йда**⁵.

пáйза¹ (бот.) «посуха хлібна, Echinochloa frumentacea Link. (Roxb.)»; — запозичення з російської мови; р. *пáйза*, *пáйдза* «тс.» походить від кит. *bāiz* (*байцзи*) «тс.». — ССРЛЯ 9, 36.

пáйза² (іст.) «табличка як посвідчення і перепустка, яку видавали монгольські хани особам, виряджуваним з певним дорученням»; — р. *пáйза*, *пáйдза*, *пáйцза*; — запозичення з китайської мови (кит. *páiz* (*пайцзи*) «табличка»). — ССРЛЯ 9, 36.

[**пайо́л**] «поміст із дощок на великому човні» Дз, [*пайо́ли*] «постелені дошки в кубрику» Берл; — результат семантичної видозміни запозиченого іт. *rai(u)olo* «гарматна платформа». — Богородский Вестник ЛГУ. Серия ист., яз. и л-ры 3, 87.

[**пайс**] «посування колоди (спеціальними ключками) вперед» О, [*пайсувати*] «тягнути волоком колоду»; — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни запозиченого нім. *passen* «передавати, пасувати» (спорт.); пор. також нім. *pas auf* (виг.) «увага».

[**пайстра**] (текст.) «вибійка», [*пайстрівий*] «вибійковий»; — неясне.

[**пайта́ш**] «приятель» Нед, О, Лизанец, [*пайта́шечка* Нед, *пойта́ш* Лизанец,

нец, бойтáш тж] «тс.», [пáйдаш] «тс.; злодій»; — п. [rajtás, rajtasz], ч. слц. [rajtás], схв. пàjtāш, пàjdāш, слн. rajdás «тс.»; — запозичення з угорської мови; уг. rajtás «тс.», очевидно, походить від тур. paydaş «пайщик; учасник, компаньйон», похідного від рау «пай, частина, частка». — Лизанец 617; Sulán St. sl. 5, 409—415; MNTESz III 60—61. — Див. ще пáй.

пак¹ (частка); «[пізніше, потім; але; же, ж]» О, пáкі «тс.»; — р. [пак], п. ч. вл. нл. рак «тс.», полаб. рак «але», болг. м. пак «знову, ще», схв. пак «пак», слн. рак «тс.», стсл. пакы «знову»; — псл. ракъ «але, же», раку «знову»; — очевидно, результат видозміни форм оракъ, ораку «назад; навпаки»; початкове о, сприйняте як префікс, відпало. — Фасмер—Трубачев III 188—189; Преобр. II 6; Гринкова УЗ ЛГПИ 104 (1955), 192—195; Brückner 380; Machek ESJC 428; Schuster-Sewc 1035; Младенов 408; Skok II 558—559. — Див. ще óпáк¹. — Пор. **вспак, пáче.**

пак² «багаторічний дрейфуючий морський лід, який створює міцні льодові поля»; — р. бр. болг. пак, п. рак «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. pack(-ice) «тс.», букв. «масовий (лід)», утворено з іменника pack «маса, купа, велика кількість, тюк, пакунок», який походить від снн. раске (рак) «в'язка, пака». — СІС² 613; ССРЛЯ 9, 36; Sł. wуг. obcuch 541; Klein 1109. — Див. ще пáка.

пáка, пакóвка, пакувáльник, паку́нок, пáчечник, пáчка, пачка́р «контрабандист», **пачка́рство** «контрабанда», **пакувáльний, пáчечний, пакувáти, [пачка́рювáти]** «займатися контрабандою», **[пачкувáти]** «тс.» Нед, **перепакóвка, розпакóвка, упакóвка** (з р.); — р. пáчка «пачка», бр. пак «пака», п. рака «ящик, скриня», ч. рак «пакет», расек, раклік «пачка», слц. раклік «тс.»; — через польське посередництво запозичено з німецької мови на початку XVIII ст.; н. Pácken, Pack «пакет, в'язка, пака» походить від снн.

раске, рак «тс.», етимологія яких неясна; слово здавна вживалося в мові фландрійських торгівців вовною. — Шелудько 41; Фасмер III 188; Черных I 615; Преобр. II 5; Brückner 391; Holub—Lyer 353; Kluge—Mitzka 527.

[пáкати] «палити люльку», **[пáкнути]** «тс.» Нед, **пáхкати** «тс.; випускати газ, пару (про машини)»; — похідне утворення від звуконаслідувальних вигуків *пак, пах*.

пакга́уз «склад для короткострокового зберігання вантажів»; — р. бр. пакга́уз, п. rakhaus; — запозичено з німецької мови в петровську епоху; н. Páckhaus «склад, амбар» утворене з основ слів раскен «укладати, пакувати», Rack «пака», до якого зводиться укр. пáка, та Haus «будинок», спорідненого з двн. свн. днн. дангл. дісл. hūs «тс.», які виводяться з герм. *hūsa (< *kūso), звідки походить псл. *хузъ, укр. хі́жа. — СІС² 613; Фасмер III 188; Преобр. II 5; Kluge—Mitzka 294. — Див. ще пáка, хі́жа.

[пакелáт] «жіночий головний убір»; — неясне.

пакéт; — р. бр. болг. пакéт, п. rakiet, ч. слц. вл. racket, м. пакет, схв. пàкēт, слн. rakét; — запозичено з німецької мови в петровську епоху; н. Rakét походить від фр. raquet «тс.», що зводиться, у свою чергу, до н. Rack «пакет, в'язка, пака»; французьке слово виводиться також (Dauzat 530) з англійської або голландської мови. — СІС² 613; Фасмер III 188; Черных I 615; Sł. wуг. obcuch 541; Kluge—Mitzka 528; Gamillschég 677. — Див. ще пáка.

[пáкисель] «кисіль (?)» Нед; — р. **[пáкисель]** «розчин вівсяного борошна на дріжджах, заквашеного для киселю»; — утворене з префікса *па-*, що вказує на приблизну подібність, та іменника *кисіль* (ідеться, очевидно, не про сам кисіль, а схожу на нього страву). — Див. ще **кíснути, па-**

пáкість «капость; [витівки, шкідливі бешкети О]», **пáкосьть, пáкісник,**

пáкосник, пáкiсний «капосний; [норовливий О]», *пáкосний, [пáкiслiвий]* «капосний», *пáкостити*; — р. *пáкость* «капость, пакість», бр. [*пáкасць*] «екскременти; зло, шкода, погань», др. *пакость* «шкода, зло, розорення, грабіж, нещастя, кара, хвороба, кривда», п. ст. діал. *ракоść* «злість, зло, неприємність», *ракоśnik* «подагра», ч. *rakost* «шкода, збиток, зло, нещастя, неприємність», слц. *rakostnica* «подагра», вл. *rakosciś* «підцуплювати, красти», нл. *rakosć* «похiтливiсть», *rakoscić* «бешкетувати; красти», болг. *пáкост* «шкода, псування, збиток, зло, пакість», м. *пакост* «пакість», схв. *пáкoст* «тс.», слн. *ракоśт* «неприємність, зло; шкода», стсл. **пакость** «тс.»; — псл. *rakostь*, пов'язане з *kostь* «кістка; труп забитого; останки трупа»; пор. р. *кости* и *пакости* в народних замовляннях; пов'язування з прислівником *ораку* «навпаки, назад», *орако* «тс.» (Фасмер III 189; Преобр. II 5; Brückner 391; Machek ESJC 428; Schuster-Sewc 1036; Mikl. EW 224; Meillet Études 283; Брандт РФВ 18, 7) є помилковим. — Мельничук Етимологія 1966, 238—240; Варбот Етимологія 1964, 36—41; Черных I 615—616; Соболевский ЖМНП 1886 вересень 152. — Див. ще **кість**.

[**пáклик**] «пачка» ВеУг, [*пáкля*] «тс.» ВеУг; — запозичення зі словацької мови; слц. *raklík* «пачка», як і ч. *raklík* «тс.», пов'язане з н. *Pack* «пакет, в'язка», до якого зводиться також укр. *пáка* (див.).

[**пáклун**] (бот.) «самосил білоповстистий, *Teucrium polium* L.» Г, Нед; — р. [*пáхлун, паклун*] «тс.»; барбарис звичайний, *Berberis vulgaris* L.»; — неясне.

пáкля «клоччя», [*пáкли*] «довгий типаний льон або коноплі Бі; відходить після тертя конопель Л», [*пáкуле*] «тс.» Корз, [*пакуліна*] «волоконце льону, конопель» ЛексПол, *обпаклювати*; — р. *пáкля*, бр. *пáкулле*, [*пáкулля, пáкылля*], п. *paikutų*, [*paikula, paiku-*

le, raklepy]; — запозичення з литовської мови; лит. *paikulos* «пакля», як і лтс. *paikulas* «тс.», пов'язане з *kulti* «молотити, бити, вибивати», *kalti* «кувати, стукати, бити молотком», лтс. *kaiti* «кувати, бити, ударяти», спорідненими з псл. **kolti* «колоти». — Москаленко УІЛ 31; Лаучюте 18; Фасмер—Трубачев III 189; Черных I 615; Преобр. II 5; Brückner 391; Bern. I 551; Trautmann 114; Fraenkel 211—212. — Див. ще **коло́ти**.

[**пакослóвити**] «лихословити» Нед; — складне слово, утворене з *пáкость* і *слóво*; виникло, можливо, як антонім до *славослóвити*. — Див. ще **пáкiсть, слóво**.

пакт «міжнародна угода, звичайно великого політичного значення», ст. *пактъ* (1720); — р. бр. болг. м. *пакт*, п. ч. слц. вл. *ракт*, схв. *пáкт*, слн. *ра́кт*; — через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *paatum* «договір, умова» походить від *paciscog* «домовляюся, приходжу до згоди, укладаю договір», пов'язаного з *rangō* «скріплюю, роблю міцним», *paigus* «район, округ, дільниця», *paigina* «сторінка», до якого зводиться укр. *пагіна́ція*. — СІС² 613; Sł. wug. obcsuch 541; Klein 1110; Walde—Hofm. II 245—246. — Див. ще **пагіна́ція**.

[**пакто́й**] «після того, потім» Нед; — очевидно, складне слово, утворене з частки *пак* та займенникового компонента *той* (можливо, редукованого *тоді*). — Див. ще **пак¹**. — Пор. **тоді, той**.

пакуліна — див. **пáкля**.

[**пáкут**] «пучок, в'язка»; — очевидно, результат видозміни запозиченого слова *пáка* (див.).

пала́вхати — див. **палахтіти**.

Пала́гна, Палаго́йка, Пала́жка, Пала́зя — див. **Пелагія**.

пала́дій (хім.) «рідкісний тугоплавкий метал сріблясто-білого кольору»; — р. *палла́дій*, бр. *пала́дый*, п. *palad, paladium*, ч. слц. *paládium*, болг. *пала́дій*, схв. *пàлaдiй, пàлaдијум*,

слн. *paládij*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *palladium* «тс.» походить від лат. *Pallas*, род. в. *Palladis* (ім'я грецької богині війни Афіни); назву утворив у 1803 році англійський хімік Вільям Волластон (1766—1828), що відкрив цей метал, на честь виявленої в 1802 році малої планети Паллади, названої ім'ям грецької богині війни; гр. *Παλλάς*, род. в. *Παλλάδος* «Паллада», букв. «дівчина», пов'язане з *παλλαίη*, *παλλαίης* «коханка, наложниця»; пор. з ав. *paigikā* «вродлива жінка, що зваблює цнотливих чоловіків» (звідки сперс. *paigik* «фея, чарівниця», перс. *paigī* «тс.»); не виключено, що грецьке й авестійське слова — семітські запозичення (пор. гебр. *pilégghesh* «коханка, наложниця», араб. *pilagtā* «тс.»). — СІС² 614; Волков 43—44; Фигуровский 99—100; Sł. węg. obcych 543; Korpalański 710; Holub—Lyer 353; Frisk II 469; Boisacq 743; Klein 1115.

[пала́жка] (іхт.) «гірчак, *Rhodeus amarus*» Нед; — результат видозміни звукової форми [пара́шка] «тс.», зближеної з жіночими особовими назвами *Пара́шка* і *Пала́жка*. — Див. ще *пара́шка*.

палала́й — див. **паліти**.

палама́р «служитель православної церкви, що допомагає священникові під час богослужіння; дячок, псаломщик, причетник», [паломáр Пі, паляма́р ВеБ] «тс.», *палама́рка* «дружина паламаря; паламарня», *паламарчу́к* «син паламаря», *паламаренко* «тс.», *паламарівна* «дочка паламаря», [паламарі́ха] «дружина паламаря» Нед, *палама́рня* «приміщення в церкві для зберігання обрядових речей», [палама́рти] «бути паламарем» Нед, *паламарюва́ти* «тс.»; — р. [понома́рь], др. *парамонарь*, *пономаръ*, п. *pařamař* (з укр.), *pařamařz*, цсл. *парамонарь*, *пономарь*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову із середньогрецької; сгр. *παρονομάριος* «наглядач церкви» є похідним від *παρονομή* «перебування, збері-

гання», що складається з компонентів *παρά-* «при, поряд, біля» і *νομή* «перебування на місці; зупинка, затримка», пов'язаного з *μένω* «стою на місці, залишаюся, перебуваю», спорідненим з лат. *maneo* «залишаюся», дінд. ав. *dpers. man-* «залишатися, чекати», вірм. *mpam* «тс.» — Булаховський Вибр. пр. II 239; Фасмер III 325; Frisk II 209; Boisacq 627; Pokorny 729. — Див. ще **пара́бола**.

паламеде́я (орн.) «*Palamedea cornuta*» Шарл (*Anhima cornuta* L.); — р. *паламеде́я*; — запозичення з латинської наукової номенклатури; лат. *Palamedea* «тс.» походить від гр. *Παλαμήδης* «Паламед» (давньогрецький герой, славетний майстер і винахідник), утвореного від *παλάμη* «долоня, рука», спорідненого з лат. *palme* «пальма; долоня». — NSD 1773. — Див. ще **пальма**.

палами́да¹ (іхт.) «пеламіда, *Sarda* (*Palamus sarda*) Сув.; [дерев'яний манекен хижої риби паламиди, за допомогою якого заганяють рибу в невід Дз]», [палами́да] «пеламіда» Берл, *пеламіда*, [палами́дити] «заганяти манекенами паламиди рибу в невід» Дз; — р. [палами́да], *пеламіда*, п. *relamida*, ч. слц. *palamida*, болг. *паламѝд*, м. *паламид*, схв. *паламида*, слн. *palamida*; — запозичення з новогрецької мови; нгр. *παλαμίδα* походить від гр. *πηλαμύς* «тс.», утвореного, мабуть, від *πηλός* «мул, болото» (за місцеперебуванням риби), яке переконливої етимології не має. — Фасмер III 190; Skok II 591; Mikl. EW 230; Frisk II 527—528.

[палами́да²] (бот.) «*Apargia hirta* Scop. (L.)» Пі, [палуми́да] «тс.» Мак; — очевидно, запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *пэлэміда* «різновид осоту; будяк», рум. *pălămida* «осот» виводиться від болг. *палами́да* «будяк», схв. [пала́мида (пала́муда)] «осот», джерелом яких вважається нгр. *παλαμίδι* «вовчуг давній, *Ononis antiquorum* L.» — СДЕЛМ 346; DLRM 594; Младенов 408—409; Skok II 591.

[паланички] (бот.) «плоди диких калачиків Нед; калачики дрібненькі, *Malva pusilla* Sm. (*Malva rotundifolia* L.) Мак», [паланиця] «алтея лікарська, *Althaea officinalis* L.» Мак; — результат семантичної видозміни назви [паланичка] «паляничка» за зовнішньою подібністю плодів калачиків до калача, хлібини; пор. інші назви цієї рослини: *калачики*, *проскурняк* (від *прóскура*). — Шамота 75. — Див. ще **паляниця**.

пала́нка¹ «на Запорізькій Січі у XVIII ст. — невелике укріплення, обнесене частоколом; адміністративний округ у запорожців; полкове укріплення у запорожців», [пала́нка] «селище, село, острог; невеликий замок; область і повіт одружених запорожців» Бі, [пала́нок] «тин, палисадник» ВеУГ; — р. [пала́нка] «містечко, укріплення з паль, палисад, іноді земляне укріплення», п. *palanka* «паланка», *paľanka* «тс.», болг. *пала́нка* «містечко, велике поселення», м. *паланка* «провінційне містечко», схв. *пала́нка* «містечко»; — запозичення з італійської мови; іт. *palapca* «військове укріплення у вигляді частоколу; стовп, велика жердина» походить від нар.-лат. *palapca* < лат. *phalanx* «фаланга (загін війська в зімкнутому строю)», а це — від гр. *φάλαγξ* «фаланга; бойовий порядок важкоозброєної піхоти; військовий табір», до якого зводиться укр. *фаланга*. — Потєбня РФВ 3 (1880), 105; Фасмер III 190; Преобр. II 6; Младенов 409; Frisk II 985—986; Boisacq 1011. — Див. ще **фаланга**.

[пала́нка²] «піч у косарському таборі Г; піч із сирої землі Нед»; — не зовсім ясне; може бути результатом семантичної видозміни слова *пала́нка* «невелике укріплення, обнесене частоколом», або пов'язаним з дієсловом *паліти*.

паланкін «у деяких країнах — криті ноші, засіб пересування для багатих осіб»; — р. *паланкін*, бр. *паланкін*, п. слц. *palankin*, ч. *palankin*,

palankún, слн. *palankín*; — через західноєвропейські мови (н. *Palankín*, фр. англ. *palanquin*) запозичено з португальської; порт. *palanquin* походить від яванськ. *pēlañki*, яке через інд. *pālakī* зводиться до дінд. *palyankañ*, *paḡyankañ* «тс.», букв. «те, що обгинається навколо тіла», утвореного з компонентів *raḡi* «навколо», спорідненого з гр. *περι-* «навколо», лат. *per-* «через», псл. *per-* «тс.», укр. *пере-*, і *añcati* «гнеться, вигинається», спорідненого з лат. *angulus* «кут», псл. **qgъľ* «тс.», укр. *вугол*. — СІС² 614; Фасмер III 190; Sł. wyg. obcych 541; Holub—Lyer 353; Dauzat 524; Klein 1113; Mayrhofer I 24, II 216. — Див. ще **вугол**, **пере-**.

[пала́нський] (у виразі *пала́нська гліна* «особливий високоякісний сорт білої глини») Ме; — очевидно, похідне утворення від назви одного із сіл *Паланка* (у Вінницькій та Черкаській областях).

[паларія] (у виразі [закрутіти(ся) під паларію] чи [парарію] «надягти хустину на голову кінцями назад, не під підборіддя») Ме, [парарія] «тс.» Ме, [паралія] «солом'яний або фетровий бриль» Мо; — болг. *паларія* «капелюх з широкими крисами», м. *паларија* «тс.»; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. рум. *pălărie* «капелюх» виводиться від сгр. *ἀπαλαρέα* «тарілка» або пов'язується з алб. *pëliare*, *paralie*. — Мельничук Молд. зл. 170; Мо 55; СДЕЛМ 346; DLRM 594.

[пала́с] «мортира» Пі; — неясне.

[паласува́ти] «нищити» ВеБ, [паласлівий] «марнотратник» ВеБ; — неясне; можливо, результат видозміни форми [палашува́ти] «краяти без вимірювання, на всі боки».

пала́та «великий, багатий будинок, палац; окрема кімната для хворих; назва деяких державних установ», *пала́тка* «намет», [пала́тник] «палатний наглядач» Нед, [пала́тки] «піл, нари, постіль» Нед; — р. бр. болг. *пала́та*, др. *полата*, *палата*, п. *paľata*, ч. заст.

palata, м. *палата*, схв. *пала́та*, стсл. **пала́та**; — запозичення із середньогрецької мови; сгр. *παλάτιον* «палац» походить від лат. *palātium* «тс.», до якого зводиться й укр. *пала́ц*; можливість прямого запозичення з латинської мови (Meillet *Études* 183) сумнівна. — СІС² 614; Булаховський Вибр. пр. III 348; Фасмер III 307; Черных I 616; Преобр. II 7; Львов Лексика ПВЛ 117—118; Младенов 409; Skok II 590; Mikl. EW 255. — Див. ще **пала́ц**.

палатальний «(приголосний звук), який завжди вимовляється з додатковим піднесенням спинки язика до твердого піднебіння», *палаталізований* (звук) «пом'якшений», *палаталізація* «пом'якшення приголосних звуків завдяки додатковій участі у вимові спинки язика», *палаталізувати* «піддавати палаталізації»; — р. *палатальны́й*, бр. *палатальны*, п. *palatalny*, ч. *palatální*, слц. *palatálny*, болг. *палатален*, м. *палатален*, схв. *пала́талан*, слн. *palatalen*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. фр. англ. *palatal* утворено від нлат. *palatalis* «піднебінний», похідного від лат. *palātum* «піднебіння», етимологія якого неясна; можливо, пов'язане з етруським *fala(n)dum* «небо». — СІС² 614; Sł. wyg. obcych 541; Kopaliński 708; Holub—Lyer 353; Klein 1113; Walde—Hofm. II 237.

[**пала́ти**¹] «очищати зерно від лузги та інших легких домішок, підтрушуючи його в решеті чи коритці», [*опала́ти*] «злегка прим'яти, підкидаючи в посудині» (варену картоплю) О, [*опала́чка*] «посудина, в якій очищають зерно від лузги», [*опали́ни*] «лузга, сміття, що відділяються від зерна, коли його очищають», [*опалка*] «корзина; посудина, в якій очищають зерно від лузги»; — р. [*пала́ть*] «провіювати зерно», [*пала́ть*], бр. *пала́ць* «тс.», п. *pałac* «очищати зерно від полови», *opałac* «тс.», ч. *pálati* «коливати; трясти, чистити», слц. *opałka* «корзинка», вл. *płóć* «віяти», нл. *hopałka* «віялка», слн. *pláti* «колихати; віяти»; — псл. *palati*, **polti*

«трясти, трусити (про процес віяння); очищати від полови», пов'язане з **relva* «полова», **pelti* «полоти», укр. *полóва*, *полóти*; — споріднене з лит. *pilti*, *pilú* «лити, сипати», гр. *πάλλω* «розмахую, струшую»; за іншим припущенням (Преобр. II 90—91), може бути похідним утворенням від якоїсь неясної назви посудини для зерна, спорідненої з гр. *πέλλα*, *πέλλη* «дійниця», лат. *pélvis* «цебер, тазок», дінд. *pālavī* «вид посудини», *paḷam* «мішок для зерна», *pallaḥ* «велика посудина для зерна», що зводяться, очевидно, до іє. **rel-* «наповнювати». — Фасмер III 307; Brückner 392; Machek ESJC 429; Schuster-Sewc 1087; Куркина Етимологія 1981, 11; Trautmann 213. — Пор. **полóва**, **полóти**.

пала́ти² — див. **палі́ти**.

[**пала́ть**] «один ряд хат по вулиці» До; — неясне; можливо, пов'язане з *пала́та*.

палахті́ти «горіти, даючи яскраве, нерівне світло», [*полохті́ти*, *пала́вхати*] «тс.» Нед, *палахну́ти*, *палахкоті́ти* «горіти, знищуючись у вогні; давати або випромінювати яскраве, звичайно нерівне світло», *палахкотáти* «тс.», *спалахну́ти*, *спала́хувати*, *спáлах*, *спóлах* (*спóлохи*) «спалах», [*спóлохи*] «північне сяйво», [*сполохну́ть(ся)*] «спалахнути» Чаб; — п. *pałachcieć* «палахтіти»; — пов'язане з *пала́ти*; можливо, результат контамінації слів *пала́ти* і *пахті́ти*, *пахті́ти*, *пахкоті́ти*. — Див. ще **палі́ти**.

пала́ц СУМ, Куз; — бр. *пала́ц*, п. нл. *pałac*, ч. слц. *pałac*, болг. *пала́т*, м. *палат*, схв. *пала́ц*, *пала́ча*, слн. *pałáča*; — через польське посередництво запозичено з італійської мови; іт. *palazzo* «палац» походить від лат. *palātium* «тс.», первісно «резиденція Августа на Палатинському горбі в Римі»; назва центрального із семи горбів Рима *Palātium*, очевидно, етруського походження і пов'язана з ім'ям італійського бога скотарства *Palēs*. — СІС² 614; Акуленко 135; Hüttl-Worth 18; Фасмер III 190;

St. wyg. obcych 544; Machek ESJC 428; Holub—Lyer 353; Skok II 590. — Пор. **пала́та**.

пала́ш «холодна зброя з двосічним клинком на кінці, яка нагадує шаблю СУМ, Нед; великий ніж О»; — р. *páláš*, бр. *páláš*, ст. *палашъ* (1582), п. *pałasz*, ч. *palaš*, слц. *paloš*, м. *пала*, схв. *пала*, *пала*, слн. *palaš*; — запозичення з угорської мови; уг. *pallas* «кавалерійська шабля», очевидно, походить від тур. *pala* «шабля з коротким широким клинком», етимологія якого неясна; зводилось (Младенов 408) до аріо-алтайського *(s)pal-/ (s)pel- «розсікати надвоє, розполовинювати»; припускалось (Lokotsch 129) індоєвропейське походження і зіставлялося з курд. *pora* «шабля з коротким широким клинком», перс. *pūlad* «тс.». — СІС² 614; Акуленко 137; Richhardt 86; Балецкий St. sl. 9, 338; Фасмер III 191; Черных I 616; Преобр. II 7; Одинцов Этимология 1979, 107—109; Brückner 392; St. wyg. obcych 544; Machek ESJC 429; Holub—Lyer 353; Mikl. EW 230; MNTESz III 73; Bárczi 233.

[**палашувати**] «краяти без вимірювання, на всі боки» Макарушка; — очевидно, похідне утворення від *пала́ш* «холодна зброя, яка нагадує шаблю» (див.). — Пор. **паласувати**.

[**палга́**] «плита», [*палгі́*] «шари в дереві» ВеУг, [*палгові́тий*] «шаруватий, плитоподібний»; — неясне; можливо, пов'язане з уг. *pálha* «клинець, вставка; прилисок, листовий наріст».

пале́вий «блідо-жовтий з рожевим відтінком»; — р. *пале́вий*, бр. *пале́вы*, п. *paliowy*; — запозичення з французької мови; фр. *pâle* «блідий» походить від лат. *pallidus* «тс.», спорідненого з дінд. *palitah* «старий, сивий», гр. *πελιός* «безбарвний, блідий, сіро-блакитний», *πολιός* «сивий», дісл. *folg* «блідий», дангл. *fealo*, двн. *falo*, лит. *pálšas* «тс.», *paivas* «блідо-жовтий», псл. **rolvъ* «сірий, сивий», укр. *половій*; менш переконливе пов'язання (Горяев 246;

Matzenauer LF 12, 187) з фр. *paillé* «пале́вий, солом'яного кольору», утвореним від *paillé* «солома», похідного від лат. *palea* «полова, висівки». — Фасмер III 191; Черных I 616—617; Преобр. II 7; Dauzat 523, 525; Walde—Hofm. II 239—240. — Див. ще **поло́вий**.

пале́нка «горілка» СУМ, ВеУг, О, [*пале́нка* ЕЗБ 25, НЗ УЖДУ 26/2, *пале́нка* ВеЛ, *пале́нка*, *пале́нка*] «тс.», [*пале́нка*] «винниця», [*пале́нка* НЗ УЖДУ 14, *пале́нка*] «тс.»; — п. [*пале́нка*], ч. слц. *pálepka*, вл. нл. *palepc*; — похідне утворення від *пале́ти*; назва зумовлена способом виготовлення цієї горілки, яку «випаляють» із спеціальної закваски; послідовне вживання цього слова в західноукраїнських говірках пояснюється, очевидно, впливом сусідніх словацької та чеської мов. — Дзензелівський УЗЛП 98. — Див. ще **пале́ти**.

палеографі́я «дисципліна, що вивчає зовнішній вигляд і письмо стародавніх рукописів», *палеограф*, *палеографічний*; — р. болг. *палеография*, бр. *палеография*, п. слц. *paleografia*, ч. *paleografie*, вл. *paleografija*, м. *палеографі́я*, схв. *палеографі́я*, слн. *paleografija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Paläographie*, фр. *paleographie*, англ. *pal(a)eography* утворені з основ гр. *παλαιός* «давній, старовинний», похідного від *παλαι* «колись, раніше, давно», спорідненого з дінд. *saṁtá-* «крайній, кінцевий», і *γράφω* «пишу», до якого зводиться укр. *графá*. — СІС² 615; КЭСРЯ 323; Kopaliński 709; Holub—Lyer 353; Dauzat 525; Klein 1113; Frisk II 465. — Див. ще **графá**.

палеозо́й «третья ера геологічної історії Землі», *палеозо́йський*, *палеозо́йчний* «палеозойський»; — р. *палеозо́й*, бр. *палеозо́й*, п. *paleozoiczpu*, ч. слц. *paleozoikum*; болг. *палеозойски*, м. *палеозо́йски*, схв. *палеозо́й*, слн. *paleozóik*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *paleozoicum* утворив у I пол. XIX ст. Адам Седгвік (A. Sedg-

wick, 1785—1873) з основ гр. παλαιός «давній, старовинний» і ζῶν «життя». — SIC² 615; Korpaliński 709; Holub—Lyer 353—354; Klein 1114. — Див. ще зоологія, мезозой, палеографія.

палеоліт «давній кам'яний вік; перший, найраніший період кам'яної доби», палеолітичний; — р. болг. м. палеоліт, бр. палеаліт, п. ч. слц. paleolit, вл. paleolitikum, схв. палеоліт, палеолітик, слн. paleolitik; — запозичення з англійської мови; англ. pal(a)eolith є результатом скорочення назви pal(a)eolithic «тс.», утвореної Дж. Лаббоком (1834—1913) з основ гр. παλαιός «давній, старовинний» і λίθος «камінь». — SIC² 615; Sł. wug. obcych 542; Korpaliński 709; Klein 1114. — Див. ще неоліт, палеографія.

палеонтологія «наука, що вивчає рослинний і тваринний світ минулих геологічних епох», палеонтолог, палеонтологічний; — р. болг. палеонтологія, бр. палеанталогія, п. paleontologia, ч. paleontologie, слц. paleontología, вл. paleontologija, м. палеонтологія, схв. палеонтологія, слн. paleontología; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Paläontologie, фр. paléontologie, англ. pal(a)entology утворені з основ гр. παλαιός «давній, старовинний», ὄντο- від ὄν, род. в. ὄντος «існуюче», пов'язаного з εἶμι «я є», εἶστί «він є», спорідненого з дінд. ásti, лат. est, гот. нвн. ist, лит. ėsti, псл. *(j)estь «тс.», укр. є, і гр. λογία від λόγος «слово, вчення». — SIC² 615; Korpaliński 709; Holub—Lyer 353—354; Dauzat 525; Klein 1114. — Див. ще є, логіка, палеографія. — Пор. озія¹, онтогенез.

палестина «місцевість, край», палестини «краї, землі»; — р. палестина «тс.»; — результат семантичної видозміни топоніма Палестина, що походить від гр. Παλαιστίνη «Палестина», яке зводиться до гебр. pələsheth «Філістимська земля». — ССРЛЯ 9, 55; Фасмер III 191; Преобр. II 7; Klein 1114. — Пор. філістер.

[палетиця] «палиця»; — не зовсім ясно; можливо, результат контамінації слів палиця і [палет] (заст.) «ордер на виконання вироку», [палета] «записка солдатів із зазначенням місця його квартири».

палетка «розділена на квадрати прозора пластинка, яка служить для обчислювання площ на планах і картах»; — р. палетка «прозора пластинка», п. ч. слц. вл. paleta «палітра», болг. палет(к)а «палетка», м. палета «палітра», схв. палета, слн. paléta «тс.»; — через посередництво французької мови (фр. palette «палетка; палітра; лопатка») запозичено з італійської; іт. paletta «лопатка», зменш. від pala «лопата», зводиться до лат. pāla «тс.», етимологія якого неясна; можливо, пов'язане з лат. pālus «кіл, стовп». — SIC² 616; Sł. wug. obcych 542; Machek ESJC 429; Gr. Fwb. 546; Klein 1114; Dauzat 525; Gamillscheg 672; Walde—Hofm. II 236. — Пор. палітра.

палець, [пальок] «палець рукавиці Нед; зубець на зубчатому колесі, кулак у колесі; віник без листя», [пальюх] «палець; стовп», [пальюшка] «рука, лапа» Пі, [пальченя] «пальчик», [пальча] «рукавичка» ЛЧерк, [пальчатка] «рукавичка», пальцевий, пальчастий, пальчиковий, [палечний] (про колесо) «зубчастий», [пальчатий] «пальцеподібний» Нед, безпалько «безпала людина», безпалок «безпала істота», безпалий «який не має пальця або пальців», безпальчий «безпальний», [напал(ь)ок] «палець рукавички; перев'язка на пальці; наперсток решітника», [напалькі] «удари по пальцях» Ж; — р. бр. палец, др. пальць, п. palēs «палець», ч. слц. palēs «великий палець», вл. palēs «тс.», нл. palēs «палець», полаб. roľās «тс.», болг. м. палец «великий палець», схв. палац, слн. palēs «тс.»; — псл. paľ «палець», paľсь «тс.» (первісно, мабуць, «великий палець»); — цілком надійних відповідників у індоєвропейських мовах немає; можливо, споріднене з гр. φάλλω «смикаю (струни, тятиву

лука)», φαλμός «натягування (струн, лука)», оскільки при стрільбі з лука, натягуванні струн значну роль відіграє великий палець (Moszyński PZJP 127); зіставляють також з лат. pollex «великий палець» (Ernout—Meillet 918; Мартынов Язык 82—83), перс. pālidan «шукати, відчувати», двн. fuolen «відчувати» (Фасмер—Трубачев III 191—192; Machek ESJC 429; Holub—Lyer 353); зіставлення (Uhlenbeck 162) з лат. palro «гладжу, голублю», гр. παλάμη «долоня, рука», лат. palma «тс.», двн. folma «рука», дінд. pāñiñ «тс.» помилкове; припушуваний зв'язок з *пáлиця*, *пáлка* (Брандт РФВ 23, 302; Brückner 391; Petersson Verm. Beitr. 135) сумнівний. — Черных I 617; Преобр. II 7—8; Младенов 409; Кристенко Вступ 528, 542.

[**палерушка**] (бот.) «первоцвіт весняний, *Primula veris* L. (*Primula officinalis* Jack.)» Мак; — неясне.

[**пáлет**] (заст.) «ордер на виконання вироку; доручення» Нед, [*палет*] «записка солдатів із зазначенням місця його квартири; квитанція про сплату мита Пі», [*палётник*] «службовець при суді» Нед, *пальотник* (іст.) «судовий виконавець» О; — запозичення з польської мови; п. palet «письмове повідомлення на податок; квитанція про сплачене мито; картка на постій солдатів» походить від іт. bolletta, bulletta «розписка, квитанція, повідомлення на оплату комунальних послуг», яке зводиться до слат. bulla «грамота, документ». — Richhardt 86; Brückner 392; Mestica 233. — Див. ще **бу́лла**. — Пор. **бюлетень**.

палівода «відчайдушна людина, що нікого і нічого не боїться і ні перед чим не зупиняється», [*паліводник*] «тс.» Ме; — п. paliwoda «брехун, хвастун»; — складне слово, утворене з основ дієслова *паліти* та іменника *вода*; спочатку, очевидно, мало значення «брехун, хвастун, що видає за правду неймовірні речі». — Див. ще **водá**, **паліти**.

[**палі́га**¹] «покрівля у шахтовому ході»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з п. paŭga «узгір'я, височина».

палі́га² — див. **пáлиця**.

[**палигува́ти**] «жадібно жерти» Нед; — похідне утворення від [*лі́га-ти*] «глитати, жерти». — Див. ще **лі-ка́ти**, **па-**.

Палі́копа «християнське літне свято на честь святого Пантелеймона 27 липня (9 серпня)»; — р. [*Палі́копа*] «день Бориса і Гліба 24 липня (6 серпня)», п. Palikora «день св. Петра»; — складне слово, утворене з основ дієслова *паліти* та іменника *копа*; назва пов'язується з іменами різних святих на тій підставі, що їхні дні припадають на період жнив, коли під час грози блискавка спалює на полі копи хліба; за народними повір'ями, святі в такий спосіб карають людей за гріхи. — Див. ще **копа́**, **паліти**.

[**палі́ля**] «інструмент, знаряддя (?)» Пі, [*палі́ля*] «тс.» Пі; — неясне; можливо, пов'язане з *полір* «інструмент для полірування».

[**палімóн**] «велика палиця»; — афективне утворення, пов'язане з *пáлиця* (див.).

[**палі́стка**] (зоол.) «листяний слимак, *Phyllirhoë*» Нед; — р. *листовица*; — похідне утворення від *лист*; назва зумовлена способом життя цих слимаків, які за допомогою щупальців присмоктуються до листя. — Див. ще **лист**.

[**пали́стня**] (бот.) «(вид ламінарії) *Laminaria cloustonii* Le Jol.» Мак; — похідне утворення від *лі́стя*; назва зумовлена характерними для ламінарії вузькими й довгими пластинками, що виконують роль листя у цих морських водоростей (пор. і наукову назву *Laminaria* від лат. *lāmpa* «лист, пластинка, смужка»). — ССРЛЯ 6, 49. — Див. ще **лист**, **па-**.

паліти «знищувати вогнем; обдавати жаром; пекти», *палáти* «горіти», *паленіти* «яскраво горіти, палати; [дозрівати, червоніти (?)] О», *паліти* «червоніти, рум'яніти», *пальну́ти* «вистре-

лити з вогнепальної зброї», *пал* «дуже сильне тепло», [палáйка] «вогнище, багаття» Л, [палалáй] «велике вогнище, пожежа» Ва, *паленіна* «випалене місце в степу, в лісі; топка», [паленіця] «випалене місце; печений прісний коржик», [пáлénка] «горілка; обпалена цегла Л», [пáлинка] «обпалена цегла Л», [пáлянка] «тс.» Л, [паливнічий] «кочегар» Она, *пáливо*, *палільник* «той, хто займається паленням, обпалюванням», *палільня* (текст.), *палій*, *палійка* «та, що зробила підпал; [запалювальна машина Нед]», *палійство*, [палю́вка] «обпалена цегла» Л, [палю́нка] «горілка» ВеЛ, [пáлюх] «жмут клоччя, який спалюють при ворожінні; багаття, яке розпалюють перед світанком на Новий рік» Г, Нед, [палюх] «старі посохлі коноплі» Мак, [палю́чка] «гарячка» Нед, [палю́шка] «пампушка» ЛЖит, [пáля] «жар, полум'я» О, [паль] «тс.» О, [пáлянка] «горілка; коржик з вівсяного борошна», [паля́р] «палій» ВеЛ, [пáлятина] «щось спалене, зі специфічним запахом паленого» СУМ, Нед, [палятко] «маленька паляниця» ВеЛ, *пальба́* «стрілянина з вогнепальної зброї», *пальне́* «паливо (для двигунів)», *пальнік* «прилад для спалювання горючої рідини або газу», [пальовіско] «паливо», [пáлови́ско Нед, пальові́на Нед, пальови́ще ВеЗн] «тс.», *пáлений*, *пáливний*, *палільний* «який служить для опалення, освітлення, обігрівання або обпалювання», *палкій*, *палючий*, [палькі́й] «палкий» Нед, *пальній*, *віпал* «випалювання; одночасний постріл з кількох рушниць, гармат; залп», *віпалина* «випалене місце», *випáлювач* «той, хто виготовляє або обробляє що-небудь способом випалювання», *випáлювальний*, *відпал* «термічна обробка металів», *відпáлка* «тс.», *відпáльний* «робітник, що здійснює відпалювання», *запал* «велике внутрішнє збудження, порив або піднесення», *запáл* «пристрій для запалювання вибухової речовини; пошкодження зерна злакових у колосі

внаслідок посухи чи суховіїв; (вет.) хвороба свійських тварин, здебільшого коней», *запáлення*, *запáлка* (заст.) «сірник», [запáлько] «гаряча голова» Ж, [запáльок] «тс.» Ж, *запáльний* «робітник, який підпалює запали; пристрій для здійснення спалаху вибухової речовини», *запальнічка*, [запáлістий] «запальний» Г, Ж, *запáлювальний*, *запáльний*, [запáльчастий] «запальний, гарячий», [запальчівий] Ж, *запальобний* «тс.», [зупáлу] «раптом, несподівано» ВеУГ, [нарóзпальці] «спересердя», *недопáл* «що-небудь не до кінця випалене, спалене», *недопáлок* «недокурюк; недопалена частина», *неопалі́мий* «який горить і не згоряє», *неспáлений*, *опáлювати*, *опаля́тися* «опалюватися; [загоряти]», *опал* «опалення, паливо», *опáла* «немилість, неласка; [вогонь Ж]», [опалéнець] «відчайдушний хлопець, вітрогон» Ж, [опáленина] «загар» Куз, [опалéнник] «порушник спокою, підбурювач» Ж, *опáлення*, [опалінки] «обпалені дерева» ВеЛ, [опáлість] «вогонь» Ж, *опáлювач*, [опалю́х] «обгоріле дерево в лісі, обгорілий пень», [опалю́ша] «тс.» ВеНЗн, [опáлянок] «паляниця», [опáлистий] «запальний» Ж, *опáлювальний*, *перéпáл*, *перепáлка* «перестрілка; суперечка; сварка», *підпáл* «підпалювання; матеріал для розпалювання (в печі)», [підпáлєнник] «підпалювач» Нед, *підпáлина* «пляма іншого кольору на шерсті тварини або на хутрі», [підпáлля] «тонкі тріски для розпалювання», [підпáлок] «вид плоского хліба; матеріал для розпалювання», [пóпал] «почервоніння хмар» ВеНЗн, [попáлень] «випалене місце в лісі» Ч, [попáліще, попеліще] «тс.» Ч, [подпáлок] «коржик з хлібного тіста» ЛексПол, [подпáлек, подпáльний, пудпáлок] «тс.» ЛексПол, *підпáлювач* «палій», [підпáляч] «тс.» Нед, [підпáльний] «розпал; запальничка» Куз, Она, [підпáлистий] «палевий» ВеЛ, [пропáлюватися] «половіти, дозрівати» О, *пропáлений*, *ро́зпáл* УРС, Нед, *ро́зпáлка*

«дрібні дрова, тріски для розпалювання», [р^озпалок] «розпал» Нед, розп^алювач, розпаленілий, розп^алювальний, розп^альний «розпалювальний» УРС, Нед, спаленіти, спалахн^ути, сп^алах, [спаленіна] «пригоріла страва на кухні» Нед, спаленіще «випалене місце», [спаліще] «тс.» Нед, [спалінник] «підпалювач» Нед, спал^ячка «обпалене бадилля» ВеНЗн, [спаль] «випалене місце в лісі», спаленілий, спаленний, спалімиий, [упалати] «дуже горіти» Шейк; — р. паліть, бр. паліць, др. палити, п. вл. palić, ч. pálití, слц. pálit', нл. paliś, болг. п^аля, м. пали, схв. п^алити, слн. páłtí, стсл. палити; — псл. paliti, пов'язане чергуванням голосних з ро^лєті «горіти, палати», *rolmep- «полум'я»; — споріднене з прус. pellape «попіл», лит. pelėpaĩ, лтс. pelpi «тс.»; іє. *rol-, *plē-, *rļō- «палити»; далі зіставляється (Иллич-Свитыч Этимология 1965, 337) з урал. *pa'а- «горіти», драв. *pa'а- «блискати». — Фасмер III 192—193; Черных I 617—618; Преобр. II 9; Вгүскнер 392; Machek ESJC 429—430; Holub—Lyer 354; Schuster-Sewc 1038; Младенов 409; Skok II 593; Otrębski IF 74, 149; Meillet Etudes 230; Trautmann 212—213; Pokorny 805. — Пор. поліно, полум'я, попіл.

[паліус] «дрібний хмиз для підпалу» ВеНЗн; — похідне утворення від паліти; компонент -ус не зовсім ясний. — Див. ще паліти.

[паліхвіст] (орн.) «горихвістка, (Lusciola) phoenicurus (i tithys)»; — складне слово, утворене з основ дієслова паліти та іменника хвіст; назва зумовлена яскраво-рудим оперенням хвоста горихвістки (Воїнств.—Кіст. 326—327). — Див. ще паліти, хвіст. — Пор. горихвіст.

п^алиця, [паліга] «велика палиця», п^аличка, [п^аличник] «служник при суді» Нед, паліччя, п^алка «палиця; [шишка на болотяних рослинах, стеблина без колоска]», [палбчня] (зоол.) «корина, Согупа» Нед, палюга «велика

палиця», [п^алюх] «стовп», п^аля (дит.) «палиця»; — р. п^алка «палиця», [п^алиця], бр. п^алка, др. палъка, палица «тс.», п. paļa «дрюк, дрючок, ломака», paļka «ціпок, кий, палиця», ч. palice «палиця, кий; дерев'яний молот», слц. вл. paļa «дрючок», нл. palisa «палиця», болг. м. п^алиця, схв. п^алиця, слн. páli-sa, стсл. палица «тс.»; — псл. palisa, paļka, зменш. від paļa, мабуть, пов'язаного з paliti «палити»; назва могла виникнути в час примітивного видобування вогню тертям палиці об палицю або внаслідок використання палиці як знаряддя для підтримування вогню; за іншим припущенням (Machek ESJC 429), зв'язок із паліти може мотивуватися тим, що очищені від кори гілки деяких дерев палили над вогнем, щоб одержати коричневу або темно-червону фарбу; менш прийнятні гіпотези про запозичення з німецької мови (двн. pfall «стовп, паля» від лат. pālus — Корш у Преобр. II 9), про спорідненість із п^алець (Брандт РФВ 23, 302; Вгүскнер 391); припускається також зв'язок з р. располоть «розколоти надвое», двн. spalten «колоти», дінд. sphāṭati «розколює», pḥalakam «дошка», pḥalati «лопається, тріскається» (Фасмер III 193; Младенов 409; Schuster-Sewc 1037; Skok II 592; Mikl. EW 255). — Черных I 618.

паліатів «засіб, що тимчасово полегшує хворобу, але не виліковує її», паліатівний; — р. паллиатів, бр. паліятів, п. paliatyw, ч. paliativum, слц. paliativum, болг. палиатів, м. палијатив, схв. п^алијатів, палијатів, слн. paliatív; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Palliativ, фр. palliatif, англ. paliative «тс.» утворені від лат. palliātus «прикритий, одягнений у плащ», похідного від pallium «плащ, пальто», пов'язаного з palla «довгий верхній одяг римських жінок», етимологія якого непевна; можливо, споріднене з псл. pelepa, укр. пеленá (Persson Beitr. 225). — СІС² 616; Фасмер III 192; Sł. wуг. obcuch 543; Кора-

liński 709; Kleip 1115; Walde—Hofm. II 238—239. — Пор. **пальто**.

[паліпля] «палаюча солома, вугілля»; — неясне; можливо, пов'язане з *паліти*.

палісад «старовинна оборонна споруда у вигляді частоколу», [*палісада*] «тс.» Нед, *палісадник* «невеликий обгороджений садок перед будинком»; — р. *палісад* «легкий суцільний паркан із жердин; оборонна споруда у вигляді частоколу; ряд забитих у землю паль для укріплення насипів, укосів», п. *palisada* «палісад», ч. слц. слн. *palisáda*, болг. *палісада*, м. *палісад*, *палісада*, схв. *палісад* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *palissade* «палісад» виникло з пров. *palissada* «тс.», утвореного від *palissa* «частокіл», що походить від лат. *pālus* «кілок», пов'язаного з *paŋgo* «вбиваю, втикаю; закріплюю», спорідненим з гр. *πῆγυμι* «втикаю, вбиваю; скріплюю», *πῆγμα* «скріплення, зв'язок», *πῆγός* «міцний, сильний, могутній», дінд. *paṅgāḥ* «товстий, міцний, дужий». — СІС² 616; Фасмер III 192; Черных I 617; Sł. wyg. obcych 543; Kluge—Mitzka 528; Dauzat 525; Walde—Hofm. II 243, 245—246. — Пор. **пагінація**, **паз**.

паліти — див. **паліти**.

палітра «дошечка, пластинка, на якій живописець змішує і розтирає фарби; сукупність виражальних засобів у творчості письменника, композитора та ін.»; — р. *палітра*, бр. *палітра*, п. ст. *palette*, п. ч. слц. вл. *paleta*, м. *палета*, схв. *палета*, слн. *paléta* «тс.»; — запозичення з німецької або французької мови; н. *Paléte* «палітра», фр. *palette* «тс.» походять від іт. *paletta* «лопатка», до якого зводиться укр. *палетка*; кінцеве *-тра* не зовсім ясне. — СІС² 616; Фасмер III 192; Черных I 617; КЭСРЯ 323; Преобр. II 9; Gr. Fwb. 546; Dauzat 525. — Див. ще **палетка**.

палітура «палітурка», *палітурка*, *палятурка* «тс.», *палітурник*, *палітурня*, [*палятурки*] «палітурки; невеликий

валик для передачі фарби при друкуванні на полотні» Нед, [*палятурка*] «палітурка» Ме, *палітурний*; — результат видозміни слова *політура* «лак» (палітурки для книг спочатку виготовляли з дерев'яних дощок, які старанно шліфували і покривали лаком або шкірою). — Див. ще **політура**.

[палітча] (у виразі [*цур п.*] (вигук того, хто відганяє, обороняється) Нед); — неясне.

Палладій (чоловіче ім'я), ст. *Палладій* (1627); — р. *Палладий*, бр. *Палладзій*, болг. *Паллади*, цсл. *Палладіа*; — запозичено через церковнослов'янську мову з грецької; гр. *Παλλάδιος* утворене від назви богині *Παλλάς*, род. в. *Παλλάδος* «(Афіна) Паллада», до якого зводиться й укр. *палладій*. — Петровський 173; Илчев 374. — Див. ще **палладій**.

паломник «той, хто відвідує святі місця; мандрівний богомолець; прочанин», *паломництво*, *паломничати*; — р. *паломник*, бр. *паломнік* «тс.», др. *паломьникъ* «тс.; книга, де описуються мандрівки по святих місцях»; — похідне утворення від **пальма* «пальма», аналогічне слат. *palmarii* «паломники», *palmarī* «тс.», пов'язаними з лат. *palma* «пальма»; буквально означало «той, що несе пальмову гілку» (стосувалося богомольців, що відвідували святі місця в Палестині й приносили з собою пальмові гілки). — Фасмер III 193; Черных I 618; Преобр. II 10. — Див. ще **пальма**.

[палóчник] (бот.) «рогіз вузьколистий, *Turpha angustifolia* L.» Г, Нед, [*палка*] «тс.» См, [*палки*] «тс. См; очерет ВеНЗн»; — р. [*палочник*] (бот.) «рогіз вузьколистий; тимофіївка, *Phleum* L.; грястиця збірна, грястиця звичайна, *Dactylis glomerata* L.», ч. ст. *palічку* «рогіз», слц. *pálka* «тс.», схв. *палацка* «невеликий початок на стеблі рогозу або очерету», *палачник* «тс.»; — похідне утворення від *палка*; назва зумовлена наявністю двох циліндричних квіткових початків на стеблі рого-

зу й очерету; пор. бр. [кієўка] «рогіз широколистий», похідне від *кій* «палиця». — Меркулова Очерки 51; Mashek Jm. rostl. 303. — Див. ще **пáлиця**.

пáлтус (іхт.) «риба Hippoglossus vulgaris», *пáлтусина* «м'ясо палтуса», [пáлтўха] «морська камбала, Rhombus maximus» Нед; — р. *пáлтус*, ч. *platýs* «камбала», *platejs* «тс.»; — цілком певної етимології не має; найімовірніше, утворене від фін. *pallas*, род. в. *paltaan* «камбала» або кола-лапськ. саам. [páldes], род. в. [páltazi] «вид камбали»; кінцеве -us, можливо, є наслідком штучного підрівнювання форми слова до латинських іменників на -us; вважається також (Преобр. II 10) германським запозиченням (н. *Platteise* «камбала», гол. *pladijs* «тс.»), хоч таке припущення фонетично невмотивоване; нема достатніх підстав порівнювати з фр. *flétan* «білий палтус», англ. *platfisch* «палтус» (Горяев 247). — СІС² 616; Фасмер—Трубачев III 193; Черных I 618; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 56.

пáлўба «горизонтальне перекриття в корпусі або надбудові судна СУМ, Нед; [дошки для покрівлі будівель Л; візок з дахом; дах вулика; критий столик на базарі для продажу товарів; дуплистий пеньок; край трухлявого дерева О; жолоб з дуплавого дерева О; лушпайка О; порожнеча, впадина; пересувна будка для трактористів Ва, Мо; старий предмет або стара людина О]», [пáлуб] «будка; візок з дахом; дах вулика; критий столик на базарі; пересувна будка Ва; віз, оббитий дошками Ва», [пáлоба] «тоненькі дошки на дах під бляху» До, [пáлоб] «ящик, скриня» Нед, [пáлубець] «малий віз на двох колесах» Пі, [пáлубець] «дерев'яний ящик з ручками» Чаб, [пáлўбка] «палітурка» О, *пáлубник* «товстий тес або дошки, призначені для палуб», [пóлубка] «дерев'яний дашок вулика», *пáлубчáстий* «який має палубу», *опáлубка* «опалублення; тимчасово встановлювана форма для виготовлення бе-

тонних або залізобетонних конструкцій», *опáлубник* «робітник, який зводить опалубку», *опáлубний* «пов'язаний зі спорудженням опалубки», *опáлубити* «покрити настилом», [обпáлубвáть (хату)] «покрити палубою» ЛЧерк, *розпáлубка* «розбір опалубки після того, як бетон стане досить міцним», *розпáлубити* «зробити розпалубку», *розпáлублений*; — р. бр. болг. м. *пáлуба* «суцільне перекриття на судні», п. *paľuba* «верх (буда) візка; кибитка, візок з верхом (будою)», *paľub* «тс.», ч. слц. *paluba* «палуба», вл. *paľubja*, схв. *páлуба*, слн. *páľуба* «тс.»; — похідне утворення від *луб*; первісно, мабуть, означало «підлога або дах, зроблені зі схожого на луб матеріалу». — Фасмер III 194; Черных I 618; Преобр. II 10; Brückner 392; Mashek ESJC 430; Holub—Lyer 354; Skok II 594. — Див. ще **луб**, **па-**

[пáль¹] «загнутий кінець інструмента дереворубів»; — неясне, можливо, пов'язане з *пáлець*.

пáль² — див. **пáля¹**.

пáльма (бот.) «вічнозелена, переважно деревна рослина з великим перистим або віялоподібним листям», *пáльмові* «Palmae», *пáльмéта* «орнамент, який нагадує пальмове листя; рослина, гілки якої формуються в одній площині, як лист пальми», *пáльмéтка* «орнамент, який нагадує пальмове листя», *пáльмітін* «хімічна речовина, що входить до складу пальмової олії», *пáльмóвий* СУМ, Нед, [пáльмяний] «пальмовий» Нед; — р. бр. *пáльма*, п. ч. слц. вл. нл. *palma*, болг. м. *páлма*, схв. *páлма*, слн. *páлма*; — очевидно, через посередництво німецької мови (н. *Pálmē* < двн. *palma* «пáльма») запозичено з латинської; лат. *palma* «тс.; долоня» (рослина названа так за схожістю пальмового листка з розчепіреними пальцями руки), споріднене з двн. *folma* «рука», дангл. *folm* «кисть руки», гр. *παλάμη* «долоня», ав. *рэгэпа* «жменя», дінд. *рапіћ* «рука». — СІС² 617; Фасмер III 194; Черных I

618—619; Преобр. II 10; Hüttl-Worth 15; Kopaliński 710; Kluge—Mitzka 528—529; Klein 1116; Walde—Hofm. II 240—241.

[пальміці] (бот.) «коноплі звичайні (плоскінь), *Сappabis sativa* L. (mascula)» Нед, Мак; — очевидно, похідне утворення від *пальма*; назва могла бути зумовлена схожою будовою листя рослини з пальмовим. — Див. ще *пальма*.

пальовік (зоол.) «круглий черв'як, *Strongylus Müller*» (паразитуює у кишечнику тварин і зрідка людини); — похідне утворення від *палья*; пор. р. *свэйник* «тс.» від *свэйя* «паля»; назва зумовлена, очевидно, властивістю пальовика проникати в окремі органи, як паля в землю. — Див. ще *палья*'.

[пальочник] (бот.) «перстач, *Potentilla anserina* L.; *P. argentea* L.; *P. verna* L.» Мак; — похідне утворення від *палець*; назва зумовлена пальчастою формою листків (Вісюліна—Клоков 210); пор. назву *перстач* (від ст. *перстъ* «палець»), п. рієс *palców* «тс.». — Див. ще *палець*.

пальошки, палюшки — див. **пелюшки**.

пальпация «медичне обстеження шляхом обмацування», *пальпувати* «обмацувати»; — р. *пальпация*, бр. *пальпация*, п. *palpacja*, ч. *palpase*, слц. *palpacia*, болг. *палпация*, схв. *палпация*, слн. *palpacija*; — запозичення з латинської мови; лат. *palpatio* «погладжування» походить від *palpo* «гладжу, голублю», спорідненого з гр. *ψηλαφάω* «обмацую, гладжу, оглядаю», можливо, з двн. *fuolen* «відчувати; намацувати», дісл. *falma* «брести помацки, непевно обмацувати». — СІС² 617; Kopaliński 711; Walde—Hofm. II 241—242.

пальто, пальтечко; — р. *пальто*, бр. *паліто*, п. *palto*, *paltot*, ч. слц. *paletto*, вл. *paletot*, болг. *палто* «піджак; пальто», м. *палто* «тс.», схв. *пал(е)тō* «пальто», слн. *paletō*; — запозичення з французької мови; фр. *paletot* «пальто» походить від ісп. *palletoque* «плащ з капюшоном», яке зводи-

ться до лат. *palla* «довгий верхній парадний одяг давніх римлян», що певної етимології не має. — Москаленко УІЛ 54—55; Коваль 129; Черных I 619; Фасмер III 194; Преобр. II 10; Сл. выг. *obcuch* 544; Dauzat 525; Gamillscheg 672; Walde—Hofm. II 238—239.

[пальха] «частина земельної ділянки» Нед; — очевидно, давніше **паліха*, **паліха* «тс.», пов'язане з [*ляха*] «грядка» (див.).

[пальцят] «(барабанна) палиця, язик дзвона; запалювальна жердина» Нед, ст. *пальцятъ* «жезль» (1627); — п. *palcat* «прут, палиця», ч. слц. *palcát* «палиця, булава»; — запозичення з угорської мови; уг. *palcát* є формою зн. в. іменника *palca* «палиця, різка, посох», яке виводиться від сл. *palica* «палиця». — Сл. выг. *obcuch* 541; MNTESz III 70; Bárczi 233. — Див. ще **палиця**.

[пальцетуватися] «битися, боротися» Нед; — бр. [*пальцаты*] «дуель, бійка сам на сам»; — очевидно, похідне утворення від [*пальцят*] «(барабанна) палиця, язик дзвона» (див.).

[пальчак] «стебло, стрижень, ніжка гриба, тичинка», [*палчак* ВеЗн, *палчак* тж, *пальчак* Нед] «тс.»; — пов'язане з *палець*; назва зумовлена пальцеподібною формою стебла. — Див. ще *палець*.

пальчатка (бот.) «куряча лапка, *Digitaria* Heist.»; — п. *palczpnica*, *paluszpnik* «тс.»; — похідне утворення від *палець*; назва зумовлена пальцеподібною формою квіткової волоті рослини (Сл. бот. 391; Федченко—Флеров 77); можливо, калька лат. *digitaria* «тс.» (від *digitus* «палець»); пор. слц. *prstovka* «пальчатка» від *prst* «палець» (калька латинської назви — Machek Jm. *rosl.* 294). — Див. ще *палець*.

[пальчик] (бот.) «герань лісова, *Geranium silvaticum* L.», [*пальчики*] «тс.» Мак; — похідне утворення від *палець*; назва зумовлена пальчастим листям рослини (Сл. бот. 128; Нейштадт 369). — Див. ще *палець*.

пáля¹ «стовп, що забивається у ґрунт для опори чи огорожі; (заст.) загострений кілок, на який насаджували страчуваних», *паль* «тс.», [пáлька] «кіл, яким відмежовують поле» О, [пáльковáти] «позначати кілками межу» О, ст. *паль* «паля як межовий знак» (1430), *пáличники* «шибеничники, караючі кати» (1627); — р. бр. *пáля*, п. *pal* «тс.»; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; нвн. *Pfahl* (< двн. *phāl*) «паля, стовп» походить від лат. *pālus* «кілок». — Шелудько 41; Фасмер III 194; Преобр. II 10; Потєбня РФВ 1879/1, 263; Kluge—Mitzka 540. — Див. ще **палісад**.

[пáля²] (заст.) «удар лінійкою по долоні», [пáлі дати] «ударити лінійкою по долоні»; — р. [пáля] «тс.»; — очевидно, запозичення з латинської мови; лат. *pāla* «лопатка» етимологічно неясне. — Преобр. II 10. — Див. ще **палётка**.

[пáляндрувáти] «обшарювати, нищпорити, ритися» Нед; — бр. [пáляндравáць] «лютувати, палити вогнем»; — очевидно, результат видозміни слова *плюндрувáти*, зближеного з *паліти*; пор. бр. [пáляндра] «чума, пошесть у вигляді білої гарячки», яке вважається похідним від *пáлянуць* «пальнути, ударити» (Носович 391). — Див. ще **паліти, плюндрувáти**.

пáляніця «вид хлібини», [пáляніця] «тс. Нед; круглий пиріжок з прісного тіста [Me]», [пáленя] «пáляничка; вид вівсяного хліба», [пáлінка] «пáляниця» Корз, [пáля, пáлятко] «тс.», [пáлянішник] «булочник» Пі, *пáлянішниця* «жінка, яка пече і продає пáляниці», [пáлянка] «маленький коржик з вівсяного борошна», [пáлянічтити] «пекти пáляниці?», [розпáлянічтити] «розплюснути» Ме, [розпáленічтити] «тс.» Нед; — р. [пáленіця] «пáляниця», бр. [пáляніця] «тс.»; — похідне утворення від *паліти*; назва зумовлена тим, що при випіканні такого хліба чи печива на ньому утворюється суха, іноді пригоріла

скоринка; пов'язання з гр. *πέλανος* «жертвний пиріг» (Фасмер ГСЭ 138) пізніше автором було відкинута. — Фасмер III 191; Преобр. II 10. — Див. ще **паліти**.

[пáляруш¹] «приступ подагри» ВеБ; — похідне утворення від *паліти* «пекти», очевидно, зумовлене впливом п. *palagusz* «параліч». — Див. ще **паліти**.

пáляруш² — див. **пулярес**.

[пáляти] «ганяти, гасати, швидко йти» Ме, Мо, [пáлювáти] «іти навпростець» Корз; — неясне.

пáма — див. **памег**.

Пáмво (чоловіче ім'я), ст. *Пáмвонъ* «нітрій (?) жител» (1627), *Пáмва* (1627); — р. бр. *Пáмва*; — запозичення з грецької мови; гр. *Πάμβω* переконливої етимології не має; пов'язується з *Πάμφωνος* «багатоголосий» (Вл. імена 78; Спр. личн. імен 443), *Πάμμων* (чоловіче ім'я); може бути зведене до *Πάμβωτος* (жін. р. *Παμβώτις*) «який усіх годує». — Беринда 226.

[пáмег] «хмара» ЛексПол, [пáмеги] «хмари», [пáма] «чорна недошова хмара» Л, [пáмога] «мжичка, дрібний дощ» Нед; — р. [пáмга] «туман, що випадає у вигляді мжички; похмура погода з мжичкою», [пáмжа] «погода (звичайно погана)»; — псл. [*ратьгъ, *ратьга] «хмара, туман, мжичка», пов'язане з *тъžiti* < **mīgiti* «мжичити». — Меркулова Етимологія 1973, 58—60. — Див. ще **мжіти**.

[пáмич] (бот.) «мній (мох), *Mnium* L.» Мак; — очевидно, пов'язане з *мічка* «пучок конопель або льону, підготовлений для прядіння», *микати* «чесати льон або коноплі для прядива»; назва зумовлена схожими на куделю повстистими дернинами, що їх утворюють стебла цього моху (Словн. бот. 354). — Див. ще **мікати**. — Пор. **мічка**.

пáмка, пáмок — див. **пáм'ять**.

пáмога — див. **памег**.

[пáмолоток] «вольт, суцвіття у вигляді мітелки»; — неясне, можливо,

давніше **наволоток*, похідне від *вóлоть*.

[**пáморка**] (ент.) «мертва голова, ахеронція, *Acherontia Laspr.*» Нед; — похідне утворення від *моріти*; назва зумовлена своєрідним малюнком на тілі метелика між крилами, схожим на людський череп (символ смерті), звідки також і назва *мертва голова* (Горностаев 238). — Див. ще **мор, па-**

пáморок, *пáморочка*, *пáмороть*, *пáморочити*, *пáморочка*, *пáморочливий*, *пáморочний* — див. **мóрок**.

[**пáмота**] «бавовна» Нед; — очевидно, запозичення з угорської мови; уг. *patut* «тс.» через словацьке та південнослов'янське посередництво (слц. *patuk* «бавовняна нитка», болг. *паму́к* «бавовна, вата», м. *памук*, схв. *пáмук* «тс.») зводиться до тур. *patuk* (*patug*) «бавовна», яке походить від перс. *pāmbā* (сперс. *pāmbāk*) «тс.». — *Machek ESJCS* 351; *Младенов* 410; *MNTESz* III 78—79; *Bárczi* 234. — Пор. **бóмбáк**, **бумáга**.

[**памóха**] (бот.) (у сполученні [*лóмінь п.*] «ломикамінь моховидний, *Saxifraga bryoides* L.» Нед); — похідне утворення від *мох*; назва зумовлена тим, що ця рослина своїм зовнішнім виглядом нагадує мох (Флора УРСР 479—480). — Див. ще **мох, па-**

пампáси «область Південної Америки із субтропічним кліматом і степовою рослинністю», *пáмна* «тс.»; — р. *пампáс*, *пампáсы*, бр. *пампáсы*, п. *patpas*, *patpasy*, ч. *patpasy*, слц. *patpa*, болг. *пáмна*, *пампáси*, схв. *пáмпас*, слн. *пáтра*; — запозичення з іспанської мови; ісп. *patpas* є формою множини іменника *patpa* «тс.», запозиченого з мови кечуа; кеч. *patpa* «рівнина». — *SIC*² 617; *ССРЛЯ* 9, 83; *Sł. wug. obsyeh* 544; *Kopaliński* 711; *Klein* 1117.

[**пáмплик**] «червона китиця як відзнака доброго стрільця» Нед; — очевидно, пов'язане з нім. *patpelp* «висіти, колихаючись, погойдуючись», *baumelp* «висіти, теліпатися», *baumeln* «тс.», що

вважаються результатом наслідування звуку дзвона *bim-bam-baum*. — *Kluge—Mitzka* 48, 57, 110—111.

пампúха «пампушка», *пампúх*, *пампúшка*, *пампúшок*, [*панпúх* Нед, *панпúха*, *панпúшка* *ЛексПол*] «тс.», *пампúшкуватий* «який нагадує собою пампушку; пухкий»; — р. бр. *пампúшка*, п. *patpuch*, *patpuszka*, *paítuch*, *paíkuk*, ч. *patpuška*, слц. вл. *patpuch*, нл. *paírug*, *patpuch*, *patruk*, *patrušk*; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; н. *Pfannkuchen* «оладок, млинець» (видозмінене, можливо, під впливом слов'янської морфем *пух-*, пор. *пухкий*, *пúхнути*) утворене з основ іменників *Pfanne* «сковорода», що виникло з двн. *pāppa* (свн. *pāppe*), до якого зводиться псл. **panu*, укр. [*пáнва*] «тс.», і *Kuchen* «пиріг, печиво» (двн. *chuohho*, *kuocho*, свн. *kuoche*), спорідненого з снн. *снідерл. kōke*, сангл. *sake*, дісл. *kaKa* «тс.». — *Москаленко УІЛ* 29; *Шелудько* 41; *Shevelov Hist. phonol.* 742; *Фасмер III* 194; *Преобр. II* 10; *Machek ESJC* 431; *Schuster-Sewc* 1038—1039; *Kluge—Mitzka* 409, 541. — Див. ще **кекс**, **пáнва**.

[**пампúхи**] (бот.) «білі сливи, *Rubus insititia* L.» *ВЕНЗн*; — очевидно, результат семантичної видозміни *пампúха* «пампушка»; назва зумовлена зовнішнім виглядом плодів, схожих на пампушки. — Див. ще **пампúха**.

[**памула**] «варені чорниці» *ВеЗа*; — неясне.

пáмфіль «вид гри в карти; [жировий валет, старша карта в цій грі]», *пáнфиль* «гра в карти»; — запозичення з польської мови; п. *patfil* (назва карти) походить від фр. *patphile* «жировий валет», що зводиться, очевидно, до гр. *Пáмфiлoс* «всім любий». — *Kopaliński* 711; *Sł. wug. obsyeh* 544. — Див. ще **Памфіл**.

Памфіл (чоловіче ім'я), *Памфіл*, ст. *Памфіль* «всѣ(м) милы(и), вседруже(н)» (1627); — р. болг. *Памфіл*, бр. *Памфіл*, п. слц. *Patfil*, ч. *Patfilos*,

м. Памфил, схв. Памфилије, слн. Pamfil, стсл. Памфилъ, Панфилъ; — запозичення з грецької мови; гр. Πάμφιλος походить від складного прикметника πάμφιλος «всім любий, всіх улюблений», утвореного з основ πᾶν «увесь; кожний» і φίλος «улюблений, милий, дорогий», пов'язаного з φίλέω «кохаю, люблю». — Вл. імена 78; Беринда 226; Петровский 173; Спр. личн. имен 443; Илчев 376. — Див. ще пан-, філологія.

памфлёт «сатиричний твір, спрямований проти якого-небудь суспільного явища чи особи», памфлетіст, [памфлётник] «памфлетист» Нед; — р. бр. болг. памфлёт, п. ч. слц. вл. pamflet, м. памфлет, схв. пәмфлет, слн. pamflét; — через німецьке посередництво (н. Pamphlet) запозичено з англійської мови; англ. pamphlet «брошура, памфлет» походить від фр. ст. pamphlet «тс.», утвореного від назви комедії XII ст. слат. Pamphilus seu De Amore «Памфил, або Про кохання», в якій власне ім'я Pamphilus відтворює гр. Πάμφιλος «Памфил». — СІС² 617; Фасмер III 195; КЭСРЯ 324; Brückner 392; Holub—Lyer 354; Kopaliński 711; Kluge—Mitzka 529; Klein 1117; Dauzat 526—527. — Див. ще Памфіл.

пам'ять, [пáмка] «пам'ять», [пáмок] «тс.» Па, пам'ятка, пам'ятник, [пам'ятниця] «побиття на спомин» Нед, пам'яток, [пам'ятунок] «видимий знак» Нед, [пам'ятух] «очевидець; той, хто пам'ятає про щось» О, пам'яткий «пам'ятливий», пам'ятковий, пам'ятливий, пам'ятний, пам'ятущий «який має добру пам'ять», пам'ятати, пам'ятувати «пам'ятати», безпам'ять «безпам'ятство», безпам'ятство, безпам'яття «тс.», [безпам'ятко] «людина, що має погану пам'ять», безпам'ятний, впам'ятку «пам'ятається, не забувається», [запам'яток] «пам'ятник» Ж, [запам'ять] «на пам'ять, на згадку» Пі, запам'ятати, напам'ять, непам'ять, невпам'ятку «не пам'ятається, не пригадується»,

опам'ятати «вивести кого-небудь із стану непритомності, забуття», опам'ятувати «тс.», опам'ятатися, [обезпам'ятити] «втратити пам'ять» Ж, [пропам'ятник] «альбом і твір, присвячений пам'яті кого-небудь» Нед, пропам'ятний «пам'ятний», [спам'ятати] «пам'ятати, заспокоїти» Нед, [спам'ятувати] «тс.» Нед, [спамнятати(ся)] «привести (прийти) до розуму, стримати(ся); заспокоїти(ся)» Ме, упам'ятку «пам'ятається, не забувається»; — р. пáмять «пам'ять», бр. пáмяць, др. пaмять «тс.; спогад, повість, запис, грамота; заупокійна служба», п. памієс «пам'ять», ч. памёт, слц. памät', болг. м. пáмет «тс.», схв. пәмёт «розум», слн. pámet «пам'ять, розум», стсл. пaмaть «тс.»; — псл. памѣть < *пам'ятъ «пам'ять», пов'язане чергуванням голосних із тьпѣти «думати»; — споріднене з лит. [mintis] «загадка», atmintis «пам'ять», ст. mintis «думка, ідея», лат. mēns, род. в. mentis «розум, здоровий глузд», гот. gamunds «пам'ять», двн. gimunt «тс.», ав. maiti- «думка», дінд. matih (mátiḥ) «думка, погляд, намір»; іе. *men-ti-, *mṛ-ti- «розум, думка». — Стоянов Мовозн. 1968/2, 72; Фасмер III 195; Преобр. II 11; Горяев 247; Brückner 392; Machek ESJC 430; Holub—Lyer 354; Младенов 410; Skok II 445; Бернштейн Очерк 1974, 261; Trautmann 181; Walde—Hofm. II 69—70; Pokorny 726—728. — Див. ще мніти. — Пор. поминати.

пан, ст. панъ (1349), панва (зб.), [пáнвія] «пані» ВеУг, [панѣнтьо] «паненя» Нед, паненя «дитина пана», [паненятко] «тс.» Пі, [панѣнство] «незайманість, непорочність» Нед, [панѣць] «паночок» Нед, [пáнея] «пані» Нед, [паніско] «пан» Нед, паніч, ст. паничъ (1426), панічик (зменш.), пáні, ст. пани (1378), паны (1462), пáнійка (зменш.), пáнія «пані», ст. пания (1480), [пáнка] «панна, пані» Нед, пáнна, ст. панна (XV ст.), панъну (1471), пáнночка (зменш.), [паннуня,

панну́ся ВеЗа] «тс.», [панова́] «панва», пано́к, пано́та (зб.) СУМ, Нед, [пано́ша Нед], па́нство, [па́ньство, па́нцтво] «тс.» Нед, ст. паноша «дрібний шляхтич» (1433—1443), панство «держава» (1388), [пану́ньо] «паночок» Нед, [панча́] «паненя», [панчу́к] «панич» Нед, панца́нін «кріпак» СУМ, Нед, панца́нник, [панца́р] «тс.», панци́зна «панщина», па́нщина СУМ, Нед, [па́ньчина, па́йщина] «тс.» Нед, па́нщинник «кріпак», [панцо́ни] «кріпаки» Пі, паню́га (знев.) СУМ, Г, па́ня «пані», паня́ «дитина пана чи пані», [паня́га] «панюга», [паня́не] «панове» Нед, [паня́нин] «пан», паня́нка «панна», паня́нство «дівування», [паня́тко] «паненя» Пі, [пане́нський] «дівочий» Нед, паничі́вський, пані́вний, панові́тий «гордовитий, як пан», [пановлі́вий] «панівний» Нед, ст. панскии (1435), [паньскова́тий] «пановитий» Нед, панца́нний, панци́знаний, па́нщинний, паня́нський «належний панянци; [дівочий, незайманий]», [паневкаві́то] «по-панському» ЛексПол, [пані́ти] «подобатися або бути потрібним; [служити Шух]», пані́тися «триматися по-панському», [паничува́ти] «жити як панич» Нед, пані́ти «триматися по-панському; байдикувати», па́ношитися «панитися», панува́ти, ст. пановати (1499), па́нькати, па́нькатися, [впанова́тися] «утвердитися в пануванні, в панстві» Пі, [ві́панок] «молодий пан» Она, допанува́тися, допа́нькатися, запані́ти, [запанчи́тися] «загордитися, зазнатися» Пі, [недо́панок] «той, хто вдає із себе пана», [непанца́нний] «не зобов'язаний відбувати панщину» Нед, опанува́ти, [опанува́тися] «прийти до влади», [опану́ть] «охопити, оволодіти» ЛексПол, підпа́нок «не дуже багатий або збіднілий пан; той, хто перебуває на службі у пана», по-па́нському, по-па́нськи, [по-па́нській] «по-панському», полупа́нок, попані́ти «стати паном», [попаня́читися] «попаніти», розпа́ношитися «стати паном; прийти до вла-

ди; встановитися», спані́лий «який став паном; з панськими манерами, звичками», спані́ти «запаніти», [спано́шитися] «тс.», [упанува́тися] «стати володарем панського маєтку», [упа́нькати] «умовити когось, запобігливо догодити, прислужитися, добившись вигоди з цього» Шейк; — р. бр. болг. м. пан; — запозичення з польської мови; п. рап, як і ч. ра́п, ст. hráp, слц. ра́п, вл. нл. рап, зводиться до псл. [*гърапъ], що цілком певної етимології не має; очевидно, запозичення з давньоіранського джерела; ір. *gu-rāpa-/*gau-rāpa- «коров'ячий пастух, охоронець скоту» складалося з основ ір. gau- «корова, бик, велика рогата худоба» і rāpa- «захист, охорона, сторожа», похідної від *rā- «берегти, захищати»; менш переконливе традиційне пов'язування *гърапъ з [жупа́н] «начальник округу (у різних слов'янських землях)» (Фасмер III 195—196; Преобр. II 13; Brücker 393; Holub—Lyer 355); безпідставною була спроба (Соболевский РФВ 71, 442—443) відокремлення рапъ від *гърапъ і пояснення його як запозичення з дакійської мови; недостатньо обгрунтованою є й спроба (Machek ESJC 431; Holub—Kor. 263) пояснення рапъ як вторинного утворення до рапі, яке зіставляється з гр. πότης «володарка, пані», дінд. rátnī «тс.». — Richhardt 86; Фасмер—Трубачев III 195—196; Черных I 619; Schuster-Sewc 1039—1040; Трубачев Этимология 1965, 71—75; ЭССЯ 7, 197—198; Вегп. I 368.

пан- (перша частина складних слів, що відповідає основі все-: панаме́рикані́зм, панге́рмані́зм, панславі́зм і под.); — р. бр. болг. м. схв. пан-, п. ч. слц. вл. слн. рап-; — запозичення з грецької мови; гр. παν- «все-» пов'язане з πᾶς (< *παντς, с. р. pāv) «всякий, кожен; весь, цілий», етимологія якого неясна; можливо, споріднене з дінд. *śásvant «весь, всі підряд, кожен». — CIC² 617; Brücker 393; Frisk II 476—477; Boisacq 748—749.

[панáджин] «земельна спадщина», [пона́джин] «тс.» Нед; — результат видозміни запозиченого рум. молд. *pa-gágină* «пустка; переліг», очевидно, утвореного від уг. *parlag*, *parrag* «тс.» (з укр. *переліг*, род. в. *перелóгу*) під впливом рум. молд. *ţélină* «цілина, неорана земля». — *Vipscenz* 4; *СДЕЛМ* 302; *DLRM* 583. — Див. ще *лежáти*. — Пор. *паразина*.

панáма «літній капелюх з широкими крисами»; — р. бр. болг. м. *панáма*, п. слц. *rapama*, ч. *rapamak*, вл. *rapamski klobuk*, схв. *pánáма-шешїр*, слн. *rápama*; — запозичення з французької мови; фр. *rapama* «літній крилатий капелюх з волокон пальми» походить від назви республіки *Rapama* «Панама». — *СІС*² 618; *Черных* I 619; *КЭСРЯ* 324; *Sl. wug. obcuch* 544.

Панáс — див. **Афанáсий**.

[панáс] «гра в піжмурки»; — очевидно, походить від імені *Панáс*; мотивація назви неясна.

панáхати «розривати, розтинати», [пенéхать] «різати» Чаб, [пáнахи] «ганчірки, клапті, лахміття» Нед, *розпáнахати* «роздерти» СУМ, (Ме); — п. [rapachac] «дерти на дрібні шматки»; — неясне; пор. *пелехáти*.

панахíда «церковна служба по померлому», [панахíдник] «той, хто служить панахиду»; — р. болг. м. *панахíда*, бр. *паніхíда*, др. *панихида*, п. *rapachida*, *rapachida*, ч. *rapuchida*, слц. *rapuchida*, схв. *панихíда*; — запозичення із середньогрецької мови; сгр. *παννυχίς*, род. в. *παννυχίδος* «цілонічна служба», утворене з основ *παν-* «все-» і *νύξ* «ніч», спорідненого з псл. *покть «ніч». — *Фасмер* III 197—198; *Черных* I 620; *КЭСРЯ* 325; *Преобр.* II 11; *РЧДБЕ* 529; *Frisk* II 327; *Boisacq* 674. — Див. ще *ніч*, *пан-*.

панацéя «ліки в алхіміків, які нібито допомагають від усіх хвороб; універсальний засіб, який нібито зараджує при розв'язанні всіх проблем»; — р. болг. *панацéя*, бр. *панацéя*, п. *rapaceum*, *rapasea*, ч. слц. *rapasea*, схв.

панацéя, слн. *rapaséja*; — запозичення з французької мови; фр. *rapasée* походить від лат. *rapasēa* «всецілющий засіб», яке зводиться до гр. *πανάκεια* «тс.», пов'язаного з *πανακίης* «який усе зціляє», утвореним з основ *παν-* «все-» і *ἄκος* «ліки», що переконливої етимології не має. — *СІС*² 618; *КЭСРЯ* 324; *Горяев* 247; *Sl. wug. obcuch* 544; *РЧДБЕ* 528; *Klein* 1118; *Frisk* I 56; *Boisacq* 387. — Див. ще *пан-*.

панбáрхат «вид тонкого оксамиту»; — запозичення з російської мови; р. *панбáрхат* «тс.» складається з компонентів *пан-*, що походить від фр. *rappe* «пліс, тканина, схожа на оксамит», яке зводиться до лат. *repna* (<*repnā) «крило птаха», спорідненого з дінд. *rátram* «крило, перо», дісл. *fjōdr* «тс.», двн. *fedara* «перо», гр. *πτερόν* «крило», *πέτομα* «лечу, літаю», можливо, також псл. *perō*, укр. *перó*, і *бáрхат* «оксамит». — *Фасмер* I 129; *Преобр.* I 18; *Walde—Hofm.* II 282—283. — Див. ще **бархán**², **перó**.

[пáнвá] «сковорода» Г, Куз, [панвáр] «виготовлювач сковорід» Нед, *панівка* «частина затвора у старовинних кремінних пістолетів і рушниць, на яку насипали порох; [заглиблення, в якому крутиться нижній кінець веретена шестерні в млині; лист, бляха; сковорода Нед], [панілка] «панівка; сковорода» Нед, [пáновка] «тс.» Нед, [панóвка] «панівка Пі; невелика сковорода Вел», [пáнвиця] «подружнє ложе» Нед; — бр. [панва] «сковорода»; ч. *ránev*, *ránvička*, слц. *rapva*, вл. *rónoj*, *rónwička*, нл. *rapej*, *rapewka*, *rapwa*, болг. м. *pániца*, схв. *pàница*, слн. *rónev* «тс.», р.-цсл. **паны** «жаровня»; — запозичено з польської мови не пізніше середини XVI ст.; п. *rapew* «сковорода», *rapewka* «панівка; сковорідка» виникло з псл. **rapu* «сковорода», яке вважається давнім німецьким запозиченням; двн. *řapna* «сковорода» (свн. *řapne* «тс.») зводиться до лат. *patina* «миска, неглибока каструля, сковорода» (> нар.-лат. **patna* > *раппа*), що похо-

дить від гр. *πατάνη* «пласке блюдо, тарілка, сковорода», пов'язаного з *πέτανυσι* «розстеляю, розгортаю, розширюю», яке прямих позагрецьких відповідників не має. — Дзендзелівський ДБ VIII 83; Шелудько 41; Фасмер III 198; Галай Веснік БДУ 1978/2, 34; Brückner 394; Machek ESJC 432; Бернштейн Очерк 1974, 237; Mikl. EW 231; Kluge—Mitzka 541; Walde—Hofm. II 264; Frisk II 480, 520; Boisacq 750.

пандан (бот.) «*Pandanus* (L.) Rumph.», *панданові*; — р. *пандан*, *панданус* «тс.», бр. *панданавья*, п. слц. *pandan*, ч. *pandán*, болг. *пандан(ус)*; — запозичення з новолатинської наукової номенклатури; нлат. *Pandanus* походить від мал. *pandang* «тс.», букв. «показний, помітний». — Симонович 335; NSD 1781.

пандемія «найвищий ступінь розвитку епідемії, що поширилась на більшість населення однієї чи кількох країн», *пандемічний*; — р. *пандемія*, бр. *пандэмія*, п. *pandemia*, ч. *pandemie*, слц. *pandémia*, болг. *пандемия*, схв. *пандемија*, слн. *pandemija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Pandemie*, фр. *pandémie*, англ. *pandemic* «тс.» походять від гр. *πανδημία* «весь народ», утвореного з основ *παν-* «весь» і *δήμος* «земля, країна, народ». — SIC² 618; Kopaliński 712; РЧДБЕ 528; Klein 1118—1119. — Див. ще **демагóg**, **пан-**.

[**пандурити**] «непокоїтися» Корз, [*прéндурити*] «тс.» тж; — неясне; можливо, пов'язане з [*пéндити*] «нести, тягти; *гнати».

[**паневички**] (бот.) «орлики звичайні; *Aquilegia vulgaris* L.» Мак; — очевидно, результат видозміни назви **павлині вічки*; пор. [*павлине око*] «тс.» Мак; назва зумовлена гарним голубим кольором квітів рослини. — Див. ще **око'**, **пава**.

панегірик «похвальний відзив, захоплена похвала (часто нещирі або іронічні)», *панегірист*, *панегіричний*; — р. м. *панегірик*, бр. *панегірык*, п. ра-

пегірук, ч. слц. *рапегурик*, болг. *панегірик*, схв. *панегірик*, слн. *рапегірик*; — через латинське посередництво (лат. *rapēgūricus* «похвальне слово, панегірик») запозичено з грецької мови; гр. *πανηγυρικός* (λόγος) «похвальна промова на урочистих усенародних зборах» є похідним від *πανήγυρις* (*πανήγυρις*) «урочистість, усенародне свято», що складається з основ *παν-* «все-» і *ἄγυρις* «зібрання, натовп», пов'язаного з *αἰείρω* «збираю, скликаю». — SIC² 618; Фасмер III 197; Горяев 247; Brückner 393—394; Kopaliński 712; Holub—Lyer 355; Klein 1119; Frisk I 8—9; Boisacq 6—7. — Див. ще **гортати**, **пан-**.

панель «доріжка для пішоходів на узбіччі дороги; тротуар; дошка, яка є частиною щита або пульта управління, елемент конструкції збірної будови у формі плити»; — р. *панель*, бр. *панэль*, ч. слц. вл. *panel*, болг. *панел*, м. *панел*, схв. *панел*, слн. *panel*; — запозичення з німецької або голландської мови; нвн. *Paneel* «панель», гол. *paneel* «тс.» походять від фр. ст. *panel* «тс.», яке зводиться до нар.-лат. **pannellus* < лат. *pannulus*, зменш. від *pannus* «шмат тканини, полотна», спорідненого з гр. *πήνος* «тканина», *πήνη* «тканина, нитка, веретено», двн. *fapo* «тканина, хустка», гот. *fapa* «кусок тканини, хусточка», псл. *peŕti* «п'ясти», укр. *п'ясті*. — SIC² 619; Фасмер III 197; Черных I 619—620; КЭСРЯ 324; Преобр. II 11; Klein 1119; Walde—Hofm. II 247—248. — Див. ще **п'ясті**. — Пор. **панно**.

[**панера**] «корзина з верболозу для овочів» Мо, [*панер*] «тс.» Чаб; — запозичення з болгарської мови; болг. *панер* «плетений кошик» походить від іт. *paniera* «круглий кошик (з двома ручками)», що виникло з лат. *pānāgium* «кошик для хліба», утвореного від *pānis* «хліб», пов'язаного з *pāscō* «пасу; годую; їм, харчуюся», спорідненим з гот. *fōdjan* «живити, вигодовувати», двн. *fuotar* «їжа, корм», гр. *πάθειμα* «їм; п'ю», псл. *pasti*, укр. *пасти*. —

РЧДБЕ 529; Walde—Hofm. II 246—247, 260. — Див. ще **па́сти**¹. — Пор. **ком-па́нія**.

[**паникадило**] (бот.) «люпин жовтий, *Lupinus luteus* L.» Мак; — результат перенесення на рослину назви *паникади́ло*; перенесення зумовлене тим, що квіти цієї рослини, зібрані у вертикальні стоячі китиці, схожі на свічки у паникадилі (УРЕ 8, 318). — Див. ще **паникади́ло**.

панібра́т «хороший знайомий, задушевний приятель», *панібра́тство* «надмірна невимушеність; безцеремонність, фамільярність; компанія, товариство (звичайно безцеремонне, фамільярне)», *панібра́тчик* «учасник панібратства», *панібра́татися* «входити в приятельські, фамільярні стосунки, видаючи себе за рівню з ким-небудь», *панібра́тствувати* «поводитися з ким-небудь занадто невимушено, безцеремонно, фамільярно», *запанібра́та*, *по-панібра́тськи*; — р. заст. *панибра́т*, бр. *панібра́т*; — результат видозміни вживаного серед шляхти звертання п. *rapie* *bracie*, букв. «пане брате». — Фасмер III 197; Черных I 620; Преобр. II 11. — Див. ще **брат**, **пан**.

[**пані́йка**] «оладка, пампушка» Нед; — результат видозміни деетимологізованої форми [*пані́вка*], похідної від *пáн-ва́* «сковорода»; первісне значення — «спечене чи підсмажене на сковорідці». — Див. ще **пáн-ва́**.

па́ніка, *паніке́р*, *паніке́рство*, *пані́чний*, *паніке́рствувати*, *панікува́ти*; — р. болг. м. *па́ника*, бр. *па́ника*, п. ч. слц. вл. *рапі́ка*, схв. *па́ника*, слн. *ра́піка*; — запозичення з німецької мови; нім. *Ránik* через фр. *rapique* «паніка; панічний» і, далі, лат. *rapiscus* «панічний» зводиться до гр. *παυικός* (*φόβος*) «раптовий, безпідставний страх, що його, за міфологічними уявленнями, навіював бог лісів і пасовиськ Пан», похідного від імені цього бога *Πάν*. — СІС² 619; Фасмер III 197; Черных I 620; КЭСРЯ 325; Горяев 247; Sł. wug. obsyeh 546; Holub—Lyer 355;

Kluge—Mitzka 529; Dauzat 528; Klein 1120; Frisk II 470—471.

паникади́ло «велика люстра зі свічками або стоячий канделябр перед іконами, звичайно в церкві», [*паникади́ло*] «тс.»; — р. *паникади́ло*, бр. *паникадзі́ла*, др. *паникадило*, *понекадило*, *поникадѣло*, *поникандѣло*; — запозичення із середньогрецької мови; сгр. *πολυκάνδηλος* «багатосвічник» утворене з основ слів гр. *πολύς* «численний», що в цьому слові внаслідок деетимологізації перетворилося на *пани-*, і *κάνδηλα* «свічка», пов'язаного з лат. *capdēla* «тс.» — Фасмер III 197; Черных I 620; Преобр. II 11; Горяев 247; Желтов ФЗ 1878 IV 36; Mikl. EW 231. — Див. ще **канделя́бр**, **полі-**.

Панкρά́т (чоловіче ім'я), *Панкρά́тій*, [*Кра́тик*]; — р. болг. *Панкρά́тій*, бр. *Панкρά́т*, п. *Рапкрасу*, ч. слц. *Ранкрас*, м. *Панкратие*, схв. *Панкрати́је*, *Панкрати́је*, слн. *Рапкрасі́*, стсл. **Панъкрати́и**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *Παυκράτιος* пов'язане з *Παυκράτης* «всевладний, всесильний, всемогутній», яке складається з основ *παν-* «все-» і *κράτος* «сила, міць, влада». — Вл. імена 79; Петровский 173—174; Спр. личн. имен 443; Супранская 81; Илчев 377. — Див. ще **аристокра́т**, **пан-**.

[**панна**] (бот.) «гриб вовнянка, *Lactarius torminosus* (Schaeff.) Fr. (*Agaricus nicator* Bull.)»; — очевидно, результат перенесення на гриб назви *пáнна* «панська дочка»; перенесення могло бути зумовлене рожевим з червонуватими концентричними зонами забарвленням шапочки гриба (Зерова 123, 171). — Див. ще **пан**.

панно́ «картина, барельєф та ін., що кріпиться звичайно до стіни; частина стіни або стелі, обрамлена орнаментом чи ліпленням і звичайно заповнена живописним зображенням або скульптурним рельєфом»; — р. *панно́*, бр. болг. м. *пано́*, п. ч. слц. *панпеау*, схв. *па́но*; — запозичення з французь-

кої мови; фр. раппеаи «панно» утворилося від нар.-лат. *раппелус «шматок тканини, полотна». — СІС² 619; ССРЛЯ 9, 111; Копалиński 713; Dauzat 528. — Див. ще **панель**.

[па́нога] «велика гілка» Нед; — схв. па́нога «усохла нога, кукса ноги; окреме відгалуження річки; корінь зуба і под.», слн. ра́пога «галузь діяльності»; — похідне утворення від *нога*, псл. *нога* в переносному значенні «паросток, паросток кореня». — Див. ще **нога́, па-**.

панора́ма «вид на далекий простір; картина, на якій плоский живописний фон поєднується з об'ємним предметним переднім планом», *панорамувати* «обертатися навколо вертикальної або горизонтальної осі при безперервному зніманні кіноапаратом великого простору»; — р. болг. м. схв. *панора́ма*, бр. *панара́ма*, п. рапогата, ч. слц. вл. слн. рапога́та; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Рапога́та, фр. англ. рапогата утворені з основ гр. *παν-* «все-» і *οραμα* «вид, видовище», похідного від *οραω* «бачу, дивлюся, оглядаю, споглядаю», спорідненого з лат. *vegēō* «дивлюся зі страхом, боюся», дісл. *vaŕg* «пильний, уважний», гот. *wars* «обережний», двн. *giwar* «обізнаний», свн. *gewar* «тс.». — СІС² 619; КЭСРЯ 325; Фасмер III 198; Черных I 620—621; Преобр. II 12; Горяев 242; Копалиński 213—214; Holub—Lyer 356; Dauzat 528; Klein 1120; Frisk II 411. — Див. ще **пан-**.

пансіо́н «закритий навчальний заклад з гуртожитком; невеликий готель, будинок, де здаються кімнати з повним утриманням; утримання тих, хто живе у кого-небудь», *пансіона́т* «вид закладу для відпочинку», *пансіоне́р* «той, хто вчиться (живе) в пансіоні»; — р. болг. м. *пансио́н*, бр. *пансіён*, схв. *пансіо́н*, *пензіо́н*; — запозичення з французької мови; фр. *pension* «плата за утримання» походить від лат. *pēnsiō* (зн. в. *pensionem*) «плата, внесок». — СІС² 620; КЭСРЯ 325; Фасмер III 198;

Преобр. II 12; Горяев 247; Dauzat 546. — Див. ще **пéнсія**.

пантало́ни «штани; жіноча білизна, яка покриває нижню частину тулуба»; — р. бр. *пантало́ны*, п. ч. *pantalony*, слц. *pantalóny*, болг. м. *пантало́ни*, м. *пантало́не*, слн. *pantalóni*; — запозичення з французької мови; фр. *pantalop* «тс.; блазень, паяц, скоморох» походить від іт. *Pantalone*, *Pantaleone*, імені популярного персонажа народних комедій, що носив просторі й довгі штани. — КЭСРЯ 325; Фасмер III 198; Черных I 621; Преобр. II 12; Горяев 247; Копалиński 714; Holub—Lyer 356; Dauzat 529.

[панта́рка¹] (орн.) «цесарка, *Nimida meleagris*», [панта́рчий] «цесарський» Нед; — запозичення з польської мови; п. *pantarka* «цесарка» походить від фр. *pintade* «тс.», яке зводиться до порт. *pintado* «мальований, строкатий, плямистий, крапчастий», пов'язаного з *pintar* «фарбувати, малювати, розписувати», що походить від лат. *pingo* «малюю», спорідненого з дінд. *piṅktē* «малює», *piṅgaḥ* «рудуватий, коричнюватий», *piṅgalaḥ* «тс.», гр. *πίγγαλος* «ящірка», псл. *pěgь* «плямистий», укр. [піга́нистий] «плямистий». — Sł. wyr. obcych 547; Sławski JP 39/5, 382; Fraenkel 570; Dauzat 560; Walde—Hofm. II 305. — Див. ще **піга́нистий**.

[панта́рка²] (бот.) «гречка татарська, *Fagopyrum tataricum* (L.) Gaerth.» Мак; — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни [тата́рка] «тс.», зближеного з [панта́рка] (орн.) «цесарка».

пантеї́зм «філософське ідеалістичне вчення, яке ототожнює Бога з природою», *пантеї́ст*, *пантеї́стичний*; — р. *пантеї́зм*, бр. *пантеї́зм*, п. вл. *pantheizm*, ч. *pantheismus*, *panteismus*, слц. *panteizmus*, болг. *пантеї́зъм*, м. *пантеї́зам*, схв. *пантеї́зам*, слн. *panteizem*; — запозичення з французької мови; фр. *panthéisme* «пантеїзм» походить від англ. *pantheism* «тс.», *pantheist*, ут-

вореного в 1705 р. ірландським філософом Дж. Толандом (J. Toland, 1670—1722) з основ гр. παν- «все-» і θεός «бог». — СІС² 620; ССРЛЯ 9, 121; Kopaliński 714; Dauzat 529; Kluge—Mitzka 529; Klein 1121. — Див. ще **атеїзм**, **пан-**. — Пор. **пантеѳн**.

Пантелеймѳн (чоловіче ім'я), *Пантелемѳн*, *Пантеліі*, *Панько*, [*Панталімѳн* Нед, *Палтимін* Куз, *Палтимѳн* Куз, *Палій* Пі, *Талімѳн* (Ме)] «тс.», [*Паньчіха*] «дружина Панька» Нед, ст. *Пантелеймѳн* «всем(и)л(ос)тивъ» (1627); — р. *Пантелеймѳн*, бр. *Панцеляймѳн*, болг. *Пантелеймѳн*, *Пантелей*, м. *Пантелејмон*, *Пантелеј*, схв. *Пантелејмон*, слн. *Pantelejmon*, стсл. **Пантеленмонъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено із середньогрецької мови; сгр. Πανтелеήμων утворене з основ гр. παν- «все-» і ἐλεήμων «милосердний, жалісливий», похідного від ἔλεος «жалість, співчуття», етимологічно неясного. — Вл. імена 79; Беринда 227; Петровський 174; Суперанская 81; Илчев 378; Frisk I 490; Boisacq 241. — Див. ще **пан-**.

пантели́к¹ (у виразі *збити з пантелику* «викликати замішання в когонебудь; спантеличити, дезорієнтувати, заплутати»), [*панталі́к* Нед, *пантілі́га* Ме, *пентелі́к* Бі] «тс.», *пантели́чити(ся)*, *спантели́чити*; — р. бр. *панталы́к*, п. *panталы́к*; — не зовсім ясне; разом з [*пантлі́к*] «стрічка», [*пантлі́ка*] «тс.», п. [*peṭlik*] «петля, зав'язка», [*peṭlika*] «тс.», слц. *panṭik* «петля», [*peṅtli'a*] «стрічка» виводиться від австро-баварського [*panṭl*] «зав'язка, стрічка» (нвн. *Vand* «зав'язка»); безпідставне припущення Корша (у Преобр. II 12) про походження від аз. *panṭ* «мистецтво, хитрощі, виверт» (пор. Черных I 621). — Фасмер—Трубачев III 199; Горяев Доп. 2, 28. — Див. ще **пантлі́ка**.

[**пантели́к**²] «гак для вішання одягу» Нед, [*панталі́к*] «тс.» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з [*пантлі́-*

ка] «стрічка», [*пантлі́чка*] «петля з тасьми».

[**пантели́ха**] «стара будівля» Нед; — неясне.

пантеѳн «храм, присвячений усім або багатьом богам; місце поховання видатних людей»; — р. болг. м. *пантеѳн*, р. ст. *панфеонъ* (XVII ст., з сгр.), бр. *пантѳн*, п. *pantheon*, ч. *pan(t)heon*, слц. *panṭeón*, схв. *пантеѳн*, слн. *pantheon*; — через французьке і латинське посередництво (фр. *panthéon*, лат. *pantheon*) запозичено з грецької мови; гр. Πάνθειον «храм, присвячений усім богам», утворено з основ παν- «все-» і θεός «бог». — СІС² 620; Черных I 621; Горяев 247; Kopaliński 714; Holub—Lyer 356; Klein 1121; Dauzat 529. — Див. ще **атеїзм**, **пан-**. — Пор. **пантеїзм**.

панте́ра (зоол.) «*Panthera* Ok.»; — р. *панте́ра*, ст. *пантир(ь)* (XV—XVI ст.), *пантеръ* (1512), *панфиръ* (XVI ст.), бр. *панте́ра*, др. *паньфиръ*, п. *pantera*, ч. слц. *panter*, болг. *панте́ра*, м. *пантер*, *пантера*, схв. *panṭēr*, слн. *panter*, цсл. **пантьѳиръ**; — нове запозичення з французької мови; фр. *panthère* через лат. *panthera* «тс.» зводиться до гр. πάνθηρ «тс.» (у давньоруській та церковнослов'янській мовах — безпосередньо з грецької); слово, очевидно, індійського походження; пор. дінд. *panṭhārikam* «тигр» (букв. «жовта тварина»), пов'язане з *panṭhāraḥ* «білувато-жовтий». — Фасмер III 199; Черных I 621; КЭСРЯ 325; Преобр. II 12; Горяев 247; Brücker 393; Sł. wug. obcsuch 547; Kluge—Mitzka 529; Klein 1121; Dauzat 529; Frisk II 471.

панти «молоді роги оленів», *пантáч* «олень з пантами», *пантува́ти* «добувати панти мисливством»; — р. бр. *пáнты*, п. *pany*, болг. *пáнти*; — через російське посередництво запозичено з маньчжурських мов; маньчж. *фунту* «панти» споріднене з нанайськ. *пунту*, евенк. *пѳнту* «тс.». — ССРЛЯ 9, 126; Kopaliński 715; ССТМЯ II 47.

[пантліка] «стрічка» Нед, [пантлічка] «петля з тасьми», [пáнтлик] «стрічка» ВеУг, [пантліка] «тс.» ЕЗб 25; — п. [pętlík] «петля, зав'язка», [pętlíka] «тс.», слц. pentl'a «стрічка», pentlíčka «стрічечка», ч. pentle «стрічка», pentlíčka «стрічечка», м. схв. páнтлика «стрічка, тасьма»; — запозичення з угорської мови; уг. rántlika «стрічечка» утворене від ст. rántli «стрічка», яке походить від нвн. Bändel, зменш. від Band «стрічка»; у гуцульських говірках слово могло бути запозичене з румунської мови (рум. [pantlică] «стрічка»). — Brückner 404; Machek ESJC 444; MNTESz III 86; Kluge—Mitzka 78; Vincenz 9.

пантоміма «вистава без словесного тексту, в якій зміст розкривається за допомогою міміки, жестів і виразних рухів; сюжетна сцена в балеті, опері, драмі і т. ін., основана на безсловесній драматичній грі виконавців», *пантомім, пантоміміка, пантоміміст, пантомімічний*; — р. болг. м. схв. пантоміма, бр. пантаміма, п. ч. слц. вл. pantomima, слн. pantomíma; — запозичення з французької мови; фр. pantomime «пантоміма, (ст.) пантомім» через лат. pantomīmus «пантомім» зводиться до гр. παντομίμος «пантомім (актор)», букв. «той, що все наслідує», утвореного з основ πᾶν (род. в. παντός) «все» і μίμος «мім». — СІС² 620; Черных I 621; КЭСРЯ 325; Kopaliński 715; Holub—Lyer 356; Klein 1121; Dauzat 529. — Див. ще **мім, пан-**.

пантопón (фарм.) «лікарський препарат опію, знеболювальний, снотворний засіб»; — р. болг. пантопón, бр. пантапón, п. ч. слц. pantopon; — запозичене, очевидно, з німецької мови; н. Pantopón «тс.» утворене з основ гр. πᾶν (род. в. παντός) «все» та лат. opium «опій»; назва зумовлена тим, що цей лікарський препарат являє собою суміш алкалоїдів опію. — СІС 497; ССРЛЯ 9, 125; Sł. węg. obcych 547. — Див. ще **опій, пан-**.

пантофля (мн. пантофлі) «м'яка кімнатна туфля, звичайно без закаблуків», *пантофель, [пантохля, пантухель* Нед] «тс.», ст. пантофль (1627); — р. пантофли, бр. пантофлі, [пантоблі], п. ч. pantofel, слц. pantoff'a, нл. pantofla, pantochla, болг. пантоф, пантофка, м. пантофли, схв. пантофле, пантұфле; — очевидно, через польське і німецьке посередництво запозичено з французької мови; фр. pantoufle (н. Pantóffel) походить від іт. pantofola «тс.», джерелом якого вважається сгр. *παντόφελλος, букв. «весь корок, весь зроблений з корка», утворене з гр. πᾶν (род. в. παντός) «весь» і φέλλος «корок», яке переконливої етимології не має. — Акуленко 134; Шелудько 41; Фасмер III 199; Галай Веснік БДУ 1978/2, 34; Brückner 394; Machek ESJC 432; Holub—Lyer 356; Младенов 411; Ванков БЕ 1960/1, 32; Kluge—Mitzka 529; Dauzat 529; Frisk II 1001. — Див. ще **пан-**.

пантрувати «дивитися пильно, уважно; доглядати, дбати», [панітрувати Нед, пáнтрити, патрувати] «тс.», [пантрівній] «обачний Нед; запопадливий О», [неопантрівність] «необачність, нерозважливість»; — очевидно, результат видозміни запозиченого п. patrzyć «дивитися», opatruwać «забезпечувати; [уважно оглядати]», зближеного з [pantrować] (penetrować) «нишпорити, ритися, проникати», що походить від лат. penetro «проникаю, досягаю, вступаю», пов'язаного з penitus «всередині, глибоко, далеко», penātes «пенати»; п. patrzyć, споріднене з ч. patřiti «дивитися; належати», слц. patřit' «належати», rátrat' «шукати, розшукувати», загальноприйнятої етимології не має; можливо, походить як давнє запозичення від ір. ráðgāi «берегти, захищати» (з іє. *rā- «пасти, берегти»). — Трубачев Этимология 1965, 47—51; Brückner 399; Machek ESJC 438. — Див. ще **пенати**.

[пантрушіти] «тіпати коноплі» Мо; — не зовсім ясне; можливо, ре-

зультат видозміни запозиченого п. [pantroszyć] (patroszyć) «патрошити, патрати», похідного від patroszy «нутроші», спорідненого з укр. *пóтпрох* (пор.).

[пáнуш] «листя кукурудзяного качана» ВеНЗн, [пану́ша] «тс.» Гриц; — запозичення з румунської чи молдавської мови; рум. (молд.) răpúșă «оболонка кукурудзяного качана» є похідним від răpă «перо, пір'я», яке зводиться до лат. rippa «перо, крило», реппа «тс.», споріднених з дінд. rátram, гр. πτερón «тс.», двн. fedara «перо», псл. pego, укр. *перо́*. — Гриц. 153; СДЕЛМ 302; DLRM 580, 595; Walde—Hofm. II 282, 306—307. — Див. ще *перо́*.

[панушóя] «кукурудза» Нед; — очевидно, результат контамінації слів [панушóя] «кукурудза» і [пáнуш] «листя кукурудзяного качана» (див.).

[панцáк] «зварена ячмінна крупа» ВеЛ, [панцаки ВеЗа, пенцак Мак] «тс.»; — бр. [панцáк] «перлова крупа»; — запозичення з польської мови; п. [pęsак] «ячмінна, пшенична крупа», pęszak «тс.» пов'язуються з pęczpieć «набухати, набрякати», pęcać «лопатися, лускатися», спорідненим з укр. *пук*, *пúкати*. — Brückner 403; SW IV 127. — Див. ще *пук*¹.

пáнцир, *пáнцир*, *пáнцирний*, *пáнцирний*, *пáнцирник* «воїн, одягнений у панцир; автомобіль, поїзд, військовий корабель, покритий панциром», *пáнцирник* «тс.» СУМ, Г, *опанцерувáти* «одягти в панцир» Ж, ст. *панцирь* (1627); — р. *пáнцирь*, *пáнцирь*, бр. *пáнцир*, п. rapserz, ч. rapсеї, rapсії, слц. rapсіег, вл. rapсер, нл. rapсеї, болг. *пáнцир*, *панци́р*, м. *панцир*, схв. *пáнцир*; — через польське або чеське посередництво запозичено із середньовішньої німецької мови; свн. rapс(e)г походить від фр. ст. rapсіеге «тс.», яке продовжує лат. pantex «живіт, пузо» (отже, первісне значення — «те, що прикриває живіт»), пов'язане з rāpus (*rapk-nos) «пухлина», спорідненим з псл. *pоk-, укр. *пук*; за іншою версією

(СІС² 620; Шелудько 41; Преобр. II 13; Горяев 247), н. Rapzer походить від it. ranciere < слат. rancere «панцир», лат. pantex «живіт». — Hüttl-Worth 19; Черных II 3; Фасмер III 199; КЭСРЯ 325; Brückner 393; Machek ESJC 432; Holub—Lyer 355; Kluge—Mitzka 529; Walde—Hofm. II 248.

пáнцирник (зоол.) «тварини родини ссавців у Південній і Центральній Америці, броненосець, Dasypus reba» УРС, Нед, *пáнцирник*; — п. rapсерпik; — похідне утворення від *пáнцир*; назва зумовлена тим, що тіло цих ссавців зверху і з боків укрито товстим панциром із заокостенілих шкіряних щитків. — УРЕ 2, 100; 10, 501; БСЭ 6, 139. — Див. ще *пáнцир*.

[панцур(а)] (якась міра) Нед; — р. [пáнцир] (у виразі [без пáнциру] «без міри»), [пáнцирь] (у виразі [без пáнциря] «наосліп, без толку»); — неясне; можливо, пов'язане з *пáнцир*.

панчóха, *панчішка*, *панчішник* «робітник, який виготовляє панчохи», *панчішниця*, [панчішництво] Куз, [пончóшенка] «панчішка» Нед, *панчішний*, ст. *панчохи* (1596); — р. [панчóха, пáнчехи], бр. *панчóха*, п. роїсзоха, ч. рупчóша, слц. rapčucha, вл. рупчóш; — через польське і словацьке посередництво запозичено з німецької мови; н. Búndschuh «в'язаний черевик; легке, в'язане шнурами аж до колін селянське взуття», австр. [runtschuh], свн. buntschuoch «тс.» утворені з основ Bund «в'язка, в'язанка, моток», пов'язаного з binden «в'язати, плести», і Schuh (свн. schuoch, двн. scuoh) «черевик, взуття», спорідненого з днн. skōh, дісл. skōg, дат. шв. sko, гот. skōhs «тс.». — Москаленко УІЛ 29; Коваль 131; Shevelov Hist. phonol. 513; Шелудько 41; Richhardt 86; Фасмер III 200; Потєбня РФВ 1, 263; Brückner 686; Zaręba JP 41/1, 5; Machek ESJC 499; Sadп.—Aitz. VWb. I 5, 369; Mikl. EW 267; Kluge—Mitzka 111, 682. — Див. ще *бант*, *бунт*^{1,2}. — Пор. *пантлі́ка*.

[панчува́ти] «вибраковувати, вибирати» Нед; — ч. *rapčovati* «розбавляти водою вино, молоко», слц. *rapčovati* «тс.»; — через чеське і словацьке посередництво запозичено з німецької мови; н. [*pantschen*] «підмішувати, розбавляти водою», *panschen* «тс.» походить від прізвиська австрійського шинкаря XV ст. *Panschenwein* (звуконаслідувального характеру). — *Machek ESJC 432*; *Holub—Kop. 263*; *Kluge—Mitzka 529*.

[паня́] (зоол.) «квакша звичайна, *Hyala arborea*» Нед; — неясне.

[паня́нки] «солодка внутрішня частина молодого явора або рогозу, яку можна споживати» Ва; — неясне.

паня́ти «поганяти; рушати; прямувати», *паня́й* «поганяй» Нед, [*паня́й-лочка*] «прут для поганяння коня»; — результат стягнення форми *поганя́й*. — Див. ще **гна́ти, по**.

па́па¹ (дит.) «хліб», *па́пка* «тс.»; — р. [*па́па*] «білий хліб», бр. [*па́па*] «хліб», п. *ра́рка* «кашка», ч. *ра́рати* «їсти», *ра́рапі* «їжа», слц. *ра́ра* «їжа», вл. *ра́рас* «їсти», болг. м. *па́по* «хліб», схв. *па́пнати* «їсти»; — результат редуплікації вигуку *па-*, який у дітей не має конкретного значення, але якому приписали значення «їсти»; наявне в багатьох навіть не близькоспоріднених мовах; пор. слат. *ра́рра* «каша», *ра́рраге* «їсти»; нвн. *Ра́рре* «дитяча каша», свн. гол. англ. *ра́р* «каша» тощо. — *Фасмер III 200*; *Преобр. II 14*; *Brückner 394*; *Machek ESJC 432—433*; *Schuster-Sewc 1041—1042*; *Kluge—Mitzka 530*; *Klein 1122*.

па́па² «глава католицької церкви», [*папе́жник*] «римський католик» Нед, *папе́изм* «католицизм; течія, що пропагує встановлення політичної влади римського папи», *папе́ист* «прихильник папізму», *па́пство* «центр католицької церкви на чолі з Папою Римським», *па́пський*, *папе́истський*, ст. *папе́жский* «папський» (1388), *папа* (1627); — р. бр. болг. м. схв. *па́па*, др. *папа*, *папе́жъ*, п. *ра́реіъ*, заст. *ра́ра*, ч. *ра́реіъ*,

слц. слн. *ра́реіъ*, стсл. *папа*, *папе́жъ*; — запозичення з латинської мови; лат. *ра́ра* «папа» є результатом семантичної видозміни слова *ра́ра* «батько», яке походить від гр. *па́пас*, *па́ппа* «тс.», що утворилося на основі дитячого вигуку *ра-ра*; існує думка (*Преобр. II 13*), що в старослов'янську та давньоруську мови могло бути запозичене безпосередньо з грецької, оскільки гр. *па́пас* вживалося також у значенні «патріарх (православний)». — *СІС² 621*; *Фадєєв Мовозн. 1970/6, 54—55*; *Черных II 3*; *Фасмер III 200*; *Горяев 248*; *Brückner 394*; *Machek ESJC 433*; *Holub—Lyer 356*; *Mikl. EW 231*; *Frisk II 471*. — Пор. **па́па³**.

па́па³ «батько», *папа́ша*, ст. *па́па*; — р. *па́па*, бр. [*па́почка*], п. *ра́ра*, ч. слц. *ра́ра*; — очевидно, через російське і польське посередництво запозичено з французької мови; фр. *ра́ра* «батько» походить від лат. *ра́ра*, *ра́рра*, яке зводиться до гр. *па́пас* «тс.», *па́ппос* «дід», що являють собою результати редуплікації в дитячій мові вигуку *ра-*, який ліг в основу назв батька в ряді мов; пор. гр. *па́тѣр*, лат. *ра́тер*, гот. *фа́дар*, дінд. *ра́тар*-, ав. *ра́тар* тощо. — *Фасмер III 200*; *Горяев 248*; *Brückner 394*; *Holub—Lyer 356*; *Frisk II 471—472*. — Пор. **па́па²**.

папаве́рін «кристалічна речовина, ліки для заспокоєння болю і розширення судин»; — р. болг. *папаве́рін*, бр. *папаве́рін*, п. *ра́раверіупа*, ч. *ра́раверін*, слц. слн. *ра́раверін*, м. *папаверін*, схв. *папаверін*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *ра́раверініум* «тс.» утворено від лат. *ра́равер* «мак», яке цілком певної етимології не має; найвірогідніше, походить від **ра́равер* «надутий, розпухлий» звуконаслідувального походження. — *СІС² 621*; *ССРЛЯ 9, 130*; *St. wug. obcsuch 549*; *Klein 1122*; *Walde—Hofm. II 249*.

[папаї́ка] «людина з дефектом мови Си; заїка Чаб»; — очевидно, результат контамінації слів [*папа́й*] «людина,

що чавкає губами» і *заї́ка*. — Див. ще **гіка́ти, іка́ти, папáй**.

[**папáй**] «людина, що чавкає губами»; — очевидно, звуконаслідувальне утворення (від **па-па*, імітації плямкання губами).

[**папару́жка**] (ент.) «сонечко, *Soscinella L.*» ВеНЗн, [*папару́шка* ВеУг, *папару́за* ВеНЗн, ВеУг] «тс.»; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми [*пáворожка*] «тс.»; можливий також якийсь зв'язок з рум. молд. *парагúгă, bubuguză*, укр. [*бабару́нка*] «тс.». — Див. ще **пáворожка**.

[**папафі́йка**] «головний убір греко-католицького священника» Нед; — очевидно, результат контамінації слів *папáха* «висока хутряна чоловіча шапка» і *скуфі́йка* (зменш. від *скуфі́я* «головний убір священника в православній церкві»). — Див. ще **папáха, скуфі́я**.

папáха «висока хутряна чоловіча шапка»; — р. бр. *папáха*, п. ч. слц. *ра-расча* (з р.); — запозичене з тюркських мов Кавказу (найімовірніше, з азербайджанської) на початку ХІХ ст., мабуть, за російським посередництвом; аз. *папаг* «папах», споріднене з туркм. *папак* «кепка, кашкет, шапка», зіставляється з черкеськ. *па-* «шапка». — Дмитриев 541; Черных II 3; Фасмер III 200; Преобр. II 14; Шипова 256; Радлов IV 1207.

[**папері́чка**] (бот.) «тирса, ковила пірчаста, *Stipa pennata L.*» Нед, Мак; — очевидно, пов'язане з *перо́*; назва зумовлена характерними для тирси пірчастими остюками (Вісюліна—Клоков 101). — Див. ще **перо́**.

[**папе́рник**] (бот.) «папірус, *Surgus rarus L.*» Нед, [*папірник*] Мак; — похідне утворення від *папі́р*; очевидно, калька наукової назви лат. *rarusus*. — Див. ще **папі́р**.

па́перть «церковний ганок»; — р. *па́перть*, бр. *па́перць*, др. *папъртъ*, *папъртъ*, болг. *папърт*, стсл. **папъртъ**; — загальноприйнятої етимології не має; зіставляється з р. [*перть*] «жила карельська хата», др. *пъртъ* «лаз-

ня», спорідненими з лит. *pir̃tis* «лазня», лтс. *pir̃ts* «тс.» і пов'язаними з псл. **per̃ti* «бити», рьгати «тс.», укр. *пе́рти, пра́ти*, а також з р. *попирáть* «топтати»; тобто первісне значення було «місце, яке топтали, на якому стояли ногами»; за іншою точкою зору (Meillet *Études* 287, 302; Горяев 248), являє собою подвоєний корінь **per-* із суфіксом *-ti-* (як у дінд. *pir̃arti* «(він) наводить, виводить, рятує») і споріднене з гр. *πείρω* «проколюю, пронизую», *περάω* «переїжджаю, перепливаю, переходжу», *πóρος* «прохід» тощо. — Фасмер III 201; Черных II 3; Преобр. II 14; Желтов ФЗ 1876/4, 52—54; Ильинский РФВ 70, 265; Попов Ист. лкс. 22; Варбот *Этимология* 1965, 111; Mikl. EW 231; Nieminen LP 213—214. — Див. ще **па-, пе́рти¹, пра́ти**.

[**паперу́шина**] (бот.) «папороть, *Aspidium filix mas Sw*; цистоптерис (вид папороті), *Cystopteris Bernh.* Нед», [*паперушина гірська*] «цистоптерис гірський, *C. montana Lk.*» Мак; — очевидно, похідне утворення від *па́пороть*, зближене з *перо́* (пор. іншу назву цієї рослини — [*перичка*]); зближення могло бути зумовлене пірчастороздільним листям рослини (Носаль 216—217; Нейштадт 51—52). — Див. ще **па́пороть**.

пап'е-маше́ «пластична маса з паперу чи картону і клейких речовин, з якої роблять іграшки, маски»; — р. *пап'е-маше́*, бр. *пап'е-машэ́*, п. *parieg maché*, ч. *parigtašé*, слц. *parieg maché*, вл. *parmašej*, болг. *папие-маше́*, схв. *папирмаше́*, слн. *parigtašé*; — запозичення з французької мови; фр. *parieg tâché*, букв. «жований папір», складається з іменника *parieg* «папір», що походить від лат. *parūgus* «папірус, папір з папірусу», і дієприкметника *tâché* «жований», пов'язаного з *tâcher* «жувати», що зводиться до лат. *masticāre* «жувати», яке походить від гр. *μαστιχάω* «скрегочу зубами», пов'язаного з *μαστιχη* «жувальна смола». — СІС² 621; КЭСРЯ 326; Sl. wуг. obcsych

549; Holub—Lyer 356; Klein 1122. — Див. ще **мастіка**, **папір**.

[**папіжа**] «листки на качані кукурудзи» ДзАтл II, [**папіжіння**] «тс.» тж; — запозичення з польської або чеської мови; п. [papierzyna], ч. pářeřina «тонке волокно, волосина; пушина» пов'язані з п. рібого «перо», ч. рего «перо, пух», спорідненими з укр. *перо́*; пор. [пір'я] «листя на качані кукурудзи», [піріння] «тс.». — Дзєндзелівський RKJ LTN 15, 145—146. — Див. ще **перо́**.

папільйотка «шматочок паперу, тканини для домашньої завивки волосся; паперова трубочка, яку надягають на ніжку смаженої птиці, кісточку відбивної котлети»; — р. *папильотка*, бр. *папильётка*, п. ч. papilot, слц. papilota, болг. *папилот*, м. *папи́лота*, схв. *папилòта*, слн. papilót; — запозичення з французької мови; фр. papillote «папільйотка» утворене від papillon «метелик», що походить від лат. pāpilio «метелик; намет, шатро». — Черных II 3; St. wug. obsuch 548; Holub—Lyer 356; Klein 1123; Dauzat 530. — Див. ще **павільйон**.

папір, [pápér] «папір» Г, Пі, [papéra] «тс.», [papéрець] «папірець», [паперик] «папірець; паперовий гульден» ВеЗа, [папері́на] «аркуш паперу», *паперовік* «папірник», [papéрок] «папірець» Нед, [papíра] «папір; документ», *pápíрець* СУМ, Нед, [papírка] «папірець; асигнація», *папірник* «працівник паперової промисловості; [гаманець; продавець паперу» Пі], [papírниця] «портфель» Пі, *папірня* «паперова фабрика», [pápíрок] «папірець» Г, Нед, [papírя] «багато паперу» Ба, *паперовий*, [papírний] «паперовий», [papíровий], *папірчатий* Нед, Пі, *папір'яний* Нед] «тс.», ст. *паперу* (род. в.) (1571); — р. [papéra] «папір», бр. *папéра* «тс.», др. *папиръ* «гніт», п. papier «папір», заст. діал. papir, [papíог], ч. papir, слц. papier, вл. нл. papjeга, полаб. papir, схв. *pápír*, слн. papir «тс.»; — запозичено з німецької мови, можливо, за польським

посередництвом; н. Papier «папір» походить від лат. papirus «тс.», джерелом якого є гр. *pápuros* «папірус (болотяна рослина Єгипту)». — Акуленко 134; Кобилянський Мовозн. 1976/6, 32; Коломієць Мовозн. 1975/6, 84; Коваль 66; Richhardt 87; Hüttl-Worth 15; Шелудько 41; Фасмер III 201; Преобр. II 14; Brückner 395; Machek ESJC 433; Holub—Lyer 356; Schuster-Sewc 1042; Kluge—Mitzka 530; Walde—Hofm. II 250. — Див. ще **папірус**.

[**папірка**] «ратиця О, Нед; частина ратиці О», [pápирка] «тс.» О, [pápирці] «рогова оболонка на ногах у копитних» Нед, [pápірок] «плавальна перетинка між пальцями в качок та гусей» ВеУг; — запозичення зі словацької мови; слц. [paprky] «ратиці, кігті», [paprče, paprčky] «тс.» етимологічно не зовсім ясне. — Онишкевич II 39.

[**папірник**] «особа, зайнята у вівчарстві» Доп. УЖДУ 4; — неясне.

папірówka «сорт яблуні з ранніми плодами»; — р. *папировка*; — очевидно, запозичення з польської мови; п. papierówka «сорт яблуні, білий налив» пов'язане з papier «папір» (очевидно, за білим кольором плодів), якому відповідає укр. *папір*. — SW IV 46. — Див. ще **папір**.

папірòса «цигарка», [papíròс] Куз, *папірòска* «тс.», *папірòсник* «той, хто виготовляє папіроси або торгує ними», *папірòсниця* «та, хто виготовляє папіроси або торгує ними; портсигар»; — р. болг. *папирòса*, п. papieros, ч. papiròsa (з рос.), papiròsa, слц. papiròsa, схв. *папирòска*, слн. papiròska; — запозичення з польської мови; п. papieros «папіроса» утворене від papier «папір» за зразком ісп. cigarros (мн.) «сигари». — Фасмер III 201; Черных II 3—4; КЭСРЯ 325; Преобр. II 15; Горяев 248; Brückner 394; SW IV 46. — Див. ще **папір**.

папірус «тропічна багаторічна рослина родини осокових, у єгиптян та інших стародавніх народів — матеріал для письма, Cyperus papyrus L.»; — р.

болг. *папірус*, бр. *папірус*, п. *papirus*, ч. слц. вл. *parugus*, м. *папірус*, схв. *папірус*, *папірос*, слн. *ра́рігус*, *ра́рігос*; — через німецьке посередництво (н. *Parúrus*) запозичене з латинської мови; лат. *parūrus* походить від гр. *πάπυρος* «папірус, болотяна рослина Єгипту», яке прийшло з Єгипту; етимологія невідома. — СІС² 621; Коваль 66; Фасмер III 201; Преобр. II 15; Sl. wуг. *obscyh* 549; Holub—Lyer 356; Frisk II 472. — Пор. **папір**.

па́пка «обкладинка для зберігання паперів»; — р. бр. болг. м. *па́пка*, п. *парка*; — запозичення з німецької мови; н. *Ráppe* «картон» є результатом перенесення назви *Rappe* «каша» (через товсті прошарки клейстеру, яким раніше скріплювали шари паперу), співвідносне з укр. *па́па* «хліб». — Фасмер III 201; Черных II 4; Преобр. II 15; Горяев 248; Grückner 394; Kluge—Mitzka 530. — Див. ще **па́па**¹.

[па́плиця] «паличка, якою добудовують коробки, щоб збільшити розміри у висоту; палиця; товсте поліно» НикНикТЛ, **[па́плиска]** «рожен у санях Кур; палиця, якою добудовують ящик воза, щоб збільшити його розміри у висоту; валок для стягування або скручування ланцюга (дроту) НикНикТЛ», **[па́плица]** «один з кілочків, що вертикально вставляються в короб чи кріпляться до драбини воза» НикНикТЛ, **[па́плюска]** «тс. тж; уламок палиці ЛексПол»; — бр. **[па́плиска]** «батіг», **[паплиска]** «кийок», **па́плиска** «палиця, кийок», **[плиска]** «драбини у возі»; — неясне; пов'язання з *плекати* (НикНикТЛ 97—98) сумнівне.

па́плюга, *паплюжити*, *паплюжий* — див. **плюга́вий**.

[папля¹] «мокра погода»; — очевидно, афективне чи звуконаслідувальне утворення, паралельне до **[ба́бло]** «болото, трясовина» (пор.).

[папля²] «халтурник, поганий робітник» Нед, **[папляти]** «халтурити, погано працювати» Нед; — бр. **[папля]** «маруда»; — очевидно, афективне утворення, паралельне до **[баблятися]**

«бабратися», ч. *riplat* «копатися, возитися». — Пор. **ба́бло**.

[па́пля³] (бот.) «крислата тополя, *Populus alba* L. ВеБ, ВеНЗн, Мак; осика УЗ БашкГУ 18/8»; — запозичення з німецької мови; нвн. *Ráppel* «тополя» (свн. *ropel*, *rapel*, двн. *rapilboum*) походить від слат. *rapulus* (лат. *rōpulus*) «тс.». — Kluge—Mitzka 530—531. — Див. ще **топо́ля**.

[па́пляти] «балакати, базікати» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *raplać* «тс.», *rapla* «говорун, балакун, базікало», *raplacz*, *[raplarz, raplak, raplała, rapluga, raplot]* «тс.» вважаються звуконаслідувальними утвореннями. — Grückner 394; SW IV 48.

[па́пнюх] «брунька» ВеНЗн, **[папнюх]** «бутон» О; — неясне.

па́полома «попона; [ліжник Шух]»; — др. *паполома* «покривало», схв. *па́плон* (*па́плун*) «ковдра, покривало», слн. **[paplum]** «тс.»; — давнє запозичення з грецької мови; сгр. *πάπλωμα* «покривало» походить від гр. *ἐφάπλωμα* «тс.», пов'язаного з *ἐφαπλόω* «розгортаю, натягую», утвореним з префікса *ἐπι-* «до-, на-, при-» і дієслова *ἀπλόω* «розгортаю», похідного від *ἀπλό(ο)ς* «простий», можливо, спорідненого з лат. *simplus* «тс.». — Критенко Мовозн. 1973/2, 31; Огієнко РМ 1935/3, 131—132; Фасмер III 202; Преобр. II 15; Горяев 248; Mikl. EW 258; Frisk I 121—122.

[па́пора] (бот.) «вид рогози» Мо, Дз, **[папу́ра]** «рогіз» Мо; — болг. *папу́р* «рогіз; [кукурудза]»; — запозичення з молдавської мови; молд. *папу́рэ* «рогіз», як і рум. *ра́ригă* «рогіз, комиш, очерет», походить від лат. *parūrus* «папірус». — Мо 55; СДЕЛМ 302; DLRM 582; Puşcariu 110. — Див. ще **папірус**.

[па́порз] «кістка крила» Нед; — р. **[папорзок]** «плечова кістка», **[папоротка, папороток]** «другий суглоб крила у птаха»; — неясне; можливо, пов'язане з **[па́рзний]** «скоромний».

[папорзи] «кольчуга» Нед; — др. *папорзи* «наплічник, верхня частина броні»; — задовільного пояснення не має; деякі дослідники «Слова о полку Ігоревім» (Jagić AfSlPh 7, 658; 8, 158; Лотман Труды Отдела др.-русс. лит. 1958, 37—38) схильні читати давньоруське слово як *паворози* «ремінці, що прикріплюють шолом до підборіддя»; можливо, пов'язане з [папорз] «кістка крила», р. [папорзок] «плечова кістка». — Фасмер—Трубачев III 202; Преобр. II 15.

папороть (бот.) «щитник чоловічий, *Dryopteris filix mas* (L.) Schott. (*Aspidium filix mas* Sw.); асплений, *Asplenium* L.; безщитник, *Athyrium* Roth, [папароть] «щитник» Мак, [папора Мак, папорка См, папорок, папорота, папорох, папороч, папрадь тж] «тс.», *папоротеві, папороті* «*Filicales*», *папоротник, папоротниця* «папороть жіноча» Нед, [папортина] «папороть», [папортиняк] «порода комахи, що живе на папороті», *папоротевий, папоротин*; — р. *папороть*, бр. *папараць*, п. вл. *паргоś*, ч. *pargad'*, *pargat*, слц. *pargad'*, нл. *pargoś*, болг. *папрат*, м. *папра, папрат, папрад*, схв. *папрāt*, слн. *grāprot*; — псл. **raportь*, пов'язане чергуванням голосних з рего «перо» (пор. гр. *πτερίς* «папороть» — *πτερόν* «перо»; — споріднене з лит. *parārtis* (*parartys*) «папороть», *sraipnas* «крило», лтс. *pararde* «папороть», [parorts] «тс.», *spāgnas* «крило», двн. *faġn* «папороть», ірл. *raith* «тс.», ав. *paġpa-* «крило, перо», дінд. *paġpām* «тс.»; іе. **rog-/reg-* «летіти». — Коваль 76—77; Меркулова Очерки 118; Фасмер—Трубачев III 202; Черных II 4; Преобр. II 15; Горяев 248; Brückner 395; Machek Jm. rossl. 32; Schuster-Sewc 1042—1043; Младенов 411; Skok II 602; Otrębski LP 9, 33; Mikl. EW 231; Karulis II 18; Mayrhofer II 223. — Див. ще **перо**. — Пор. **прапор**.

паприка (бот.) «перець, *Piper* L.», [паприга] «тс.» О, [поприга] «стручковий перець однорічний, *Capsicum annuum* L.» ВеНЗн, [поприга] «перчи-

ця» НЗ УЖДУ 14, [паприга] (бот.) «дурман звичайний, *Datura stramonium* L.» ВеУг, *понер* «перець», [паприкувати] «приправляти перцем» Нед; — р. болг. *паприка*, бр. *папрыка*, п. *паргука*, ч. слц. вл. *parrika*, болг. *паприкаш* «м'ясо зі стручками перцю і соусом», м. *паприкаш* «тс.», схв. *паприка, папар*, слн. *parrika*; — запозичення з угорської мови; уг. *parrika* походить від схв. *паприка, папар*, яке через лат. *pireg* зводиться до гр. *πίπερι* (<*πέπερι*) «перець». — СІС² 621; Німчук 262; Балецкий St. sl. 9, 338; Reychman JP 31/5, 204—205; Zaręba JP 31/3, 118; St. wyr. obcych 548; Brückner 410; Machek ESJC 433; Jm. rossl. 205; Holub—Lyer 357; Skok II 601; Mikl. EW 270; MNTESz III 93—94; Walde—Hofm. II 308—309. — Див. ще **пéрець**.

папуаси (одн. *папуас*) «племена, що населяють Нову Гвінею та деякі інші острови Меланезії»; — р. бр. *папуас*, п. *Paruas*, ч. *Paruán(ес)*, слц. *Paruáпес*, болг. *папуаси, папуа*, схв. *папуанац*; — запозичення з малайської мови: мал. *paruwah* «кучерявий». — ССРЛЯ 9, 140; Klein 1123.

папуга (орн.) «*Psittacus* L.», *папужка, папужок, папужий, папужний* «кольору папуги» Пі; — р. *попугай*, бр. *папугай*, п. *paruga*, ч. *paroušek*, ст. *paruch*, слц. *paragáj*, вл. *paruch*, *paragaj*, нл. *paragaj*, болг. *папагал*, м. *папагал*, схв. *папагај*, слн. *pariga*, *paragáj*, цсл. **папоугъ**; — очевидно, давнє запозичення з турецької мови; тур. *paraġan* «папуга» походить від ар. *babagā, babaghā* «тс.», що є, можливо, звуконаслідувальним; у російську мову увійшло, мабуть, за посередництвом західноєвропейських (гол. *paragaai*, снн. *paragoie*, свн. *parageu*, фр. ст. *paragai*, ісп. *paragayo* від ар. *babaghā*). — Фасмер—Трубачев III 328; Черных II 57; Преобр. II 105; St. wyr. obcych 548; Stiller RO 22/1, Brückner 395; Machek ESJC 433; Holub—Lyer 357; Kluge—Mitzka 530.

[папудзя] «скручене листя тютюну» ВеЛ; — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни слова *папуша* «в'язка, пака тютюнового листя».

[папуля] «повний місяць Нед; товста морда, пика ВеБ»; — неясне; можливо, пов'язане з лат. *papula* «пухир, прищ, гуля».

[папуці] «валянци, повстяні черевики» Нед, [папуці] «капці» Сл. и балк. языкозн. 1983; — р. [пампуши] «черевики, капці», п. *parusie* (одн. *paris*) «пантофлі, хатні черевики, капці», ч. *parise* «теплі кімнатні черевики», слц. *parisa* «черевик», *parise* «домашні черевики», болг. *papuci* (одн. *papuk*) «черевики», м. *papuci* (одн. *papuca*) «домашні черевики», схв. *papuca* «домашній черевик»; — запозичення з кримськотатарської мови; крим.-тат. тур. *paris* «черевик», походить від перс. *pār* «тс.», що складається з основ слів *pā* «нога» і *pāšidān* «покривати». — Семенова Сл. и балк. языкозн. Пробл. лексикол. 1983, 169—170; Фасмер III 195, 203; Преобр. II 11; Радлов IV 1209—1210; Brückner 395; Machek ESJČ 433; Holub—Kop. 264; Holub—Lyer 357; Lokotsch 130.

папуша «в'язка, пака тютюнового листя; пачка», [папушіна] «кукурудзяне листя» Нед, *папушити* «зв'язувати тютюн у папуші»; — р. *папуша*, [пампуша], бр. *папуша*, п. *parusza*; — запозичення з румунської і молдавської мов; рум. молд. *părúșă* «лялька; в'язка; початок молодої кукурудзи» утворене від лат. **pāra*, що було варіантом форми *pīra* «лялька», походження якого неясне; за іншим припущенням (Горяев 248; Matzenauer LF 12, 189—190; Reychman JP 31/5, 209), слов'янські форми походять від тур. *paris* «черевик» (нібито через схожість в'язки тютюну з черевиком), що дуже сумнівно. — Акуленко 138; Scheludko 139; Vincenz 11; Vrabie Romaposlavica 14, 165; ССРЛЯ 9, 141; Фасмер III 202; Преобр. II 16; СДЕЛМ 346; Pușcariu 109—110; DLRM 595; Walde—Hořm. II 389—390.

папушник «вид печива з дріжджового тіста» СУМ, Нед; — р. [папошник] «здобний хліб або пряник», [папушник] «хліб із пшеничного борошна», п. *paruszlık* «вид булки»; — похідне утворення від *pāpa* «хліб». — Фасмер III 202; Преобр. II 16; Горяев 248. — Див. ще **папа**¹. — Пор. **пампуха**.

[папушобя] «мамалига; кукурудза Ме», [папушобя] «кукурудза» Ме, Мо, [папушо(у)їня] «кукурудзиння» Мо, [папушобійницько] «бадилля кукурудзи, кукурудзиння» Мо, [папушобійний] «кукурудзяний» (про борошно і под.) Ме; — р. [папушобій] «кукурудза»; — запозичення з молдавської мови; молд. рум. *părúșoi* «кукурудза» утворене від *părúșă* «початок молодої кукурудзи». — Мельничук Молд. эл. 170; Scheludko 139; Vrabie Romaposlavica 14, 165; СДЕЛМ 346; Pușcariu 109—110; DLRM 595. — Див. ще **папуша**.

пар¹ «рілля, залишена на одне літо без посіву», [паранівка] «земля, зорана на зиму» О, [парена] «толока» Нед, [пареніна] «пар», [пареніця, парина] «тс.», [паринина] «неглибоко зорана земля під посів» О, [парі] «осінні й весняні сходи посівів» ЛЧерк, [паровина] «поле, зоране на зяб», [парок] «поле, на якому росло просо» Мо, [паренати] «орати на зяб», [паренити, паренувати] Нед, *паринати* О «тс.», [паринувати] «лежати під паром» Корз, *парити* «залишати під паром (землю)», [підпарок] «поле, виоране після скошення хліба, на якому будуть сіяти восени» Мо, [попар] «пар» НикСГЛ, [побпар] «земля, зорана на зиму» тж; — р. бр. *пар*, п. (помор.) [p^uopar] «парове поле»; — остаточно не з'ясоване; здебільшого пов'язується з *pāra*, *парити*, *пріти* в значенні «гноїти, перегнивати»; зводиться також (Варбот Етимологія 1977, 25—28) до псл. **portī* «орати, мотижити, корчувати» (пор. [побпати] «розпушувати ралом», р. [прать] «мотижити і корчувати») або до *porati* «обробляти» (пор. *побрати* «обробляти (землю)», п. *porać się* (*parać się*) «займати-

ся, трудитися») чи до **perti* «перти; топтати» (як *толóка* «пар» пов'язане з *товкту́*, псл. **t^hlkti* в значенні «витоптувати худобою при випасанні»). — Дзендзелівський *St. sl.* 10/1—2, 45—48; Фасмер III 203; Преобр. II 20; Младенов 411; Meillet *Études* 255; Matzenauer *LF* 14, 180; Trautmann 231. — Пор. **па́ра**¹.

[**пар**²] «дерев'яний кіл, за допомогою якого рибалки підтягують крило невода» Дз, Мо, Берл, [*паршч́к*] «рибалка, що забиває кіл при перетягуванні невода вперед» Дз, [*па́рчик*] «тс.» Мо; — запозичення з молдавської мови; молд. *par* «кілок», рум. *paг* «загострений кіл, жердина, тичина» походять від лат. *palus* «кілок, стовп». — СДЕЛМ 302; DLRM 582—583; Puşcariu 110. — Див. ще **паліса́д**, **па́ля**¹.

па́ра¹ «газоподібний стан води», [*пар*] «тс.» Нед, [*парені́на*] «обварена окропом подрібнена трава на корм свиням», [*парі́ло*] «теплиця» ВеУг, *парі́льник*, *парі́льня*, [*парі́вка*] «лазня» Куз, [*па́рінка*] «обварена окропом січка» Нед, *парні́к* «засклане приміщення для вирощування розсади, овочів; [ящик, що запобігає обмерзанню колеса водяного млина; вид спиртного напою, що виготовляється шляхом випаровування певного розчину]», *парни́ка́р*, *парни́ка́рство*, [*парно́та*] «духота, спека» Нед, *па́рня́* «відділення у лазні, де паряться; приміщення, де парять і гнуть дерево для обіддя; спека з надмірною вологістю» СУМ, Нед, [*парове́ць*] «пароплав» Куз, *парові́к*, [*парові́чник*] «кочегар» Куз, [*парові́чня*] «парильня» Куз, [*паро́вня*] «вологе тепло із сирих дров для виготовлення ободів» Нед, *парити парка́* «діяти з надзвичайною поспішністю, гарячковістю», [*паро́та*] «духота» Нед, [*па́рòха*] «ряжанка» Куриленко, [*парену́ха*] «тс.» тж, [*пару́ха*] «тс. тж; сметана з пареним молоком; горілка», *парі́льний*, *паркі́й*, *па́рній*, *парові́й*, *парові́чний* «уживаний для спалювання в паровоз-

них топках» (про вугілля), [*парухóва воню́чість*] «сивушне масло, що погано пахне», *па́рити* «піддавати дії пари», *парувáти*, *ві́пар*, *ві́парка* «випарювання», *ві́парки* «те, що лишилося після випарювання», *випарні́к* «прилад для випаровування рідини», *випарні́й*, *відпар* «негуста пара; випари», *запа́ра* «рідке тісто, виготовлене запарюванням борошна», *запа́рка* «запарювання; запара; велике напруження, поспішність у роботі внаслідок невстигання; казан або якийсь пристрій для запарювання», [*і́зпа́р*] «випаровування» Ж, [*і́зпа́рище*] «тс.» Ж, [*на́пар*] «відвар; настій на гарячій воді» Ж, [*напа́рене*] «тс.» Ж, [*невипарлі́вий*] Ж, *о́пар* «легенький туман; випари; місце на болоті, що ніколи не замерзає; ополонка, переважно утворена течією», *опа́ра* «запара; [окріп Пі]», [*о́пари*] «червоний сип» Ж, *опа́рник* «посуд для запару», *опа́ритися* «обшпаритися», *опа́рювати* «обшпарювати», *підпа́р* «вовна з оброблених на шкіру овечих шкур», [*підпар*] «виплетене із соломи прикриття для тютюнової розсади» Нед, [*не да́ти о́пару*] «не дозволити відпочинку» Нед, *пріпа́рка* СУМ, Нед, [*пріпа́рник*] «гарячий камінь» Нед, [*пріпарок*] «сонячна спека влітку в проміжках між дощами» Нед, *пропа́рка*, *пропа́рювання*, *пропа́рений*, *пропа́рювальний*, *ро́зпар* «розпарювання», [*ро́зпа́ри*] «відлига», [*спар*] «спека; рана у коня, натерта сідлом», [*спа́рний*] «душний», [*спа́рно*] «жарко, душно»; — р. *пар*, бр. болг. м. *па́ра*, др. *пара*, *паря*, п. *рага*, [*par*], ч. *рага*, слц. вл. нл. *рага*, схв. *па́ра*, слн. *ра́га*, стсл. **пара**; — псл. *рага*, *рагъ*, пов'язане чергуванням голосних з **prēti* «пріти»; — споріднене з лит. *peĩti* «парити», *pirtis* «лазня», лтс. *pērties* «паритися»; іє. **rōg-/reg-* «вивітруватися, випаровуватися, паритися». — Фасмер III 203; Черных II 4; Преобр. II 19—20; Brückner 395; Machek *ESJC* 434; Holub—Kop. 264; Holub—Lyer 357; Schuster—Šewc 1043; Младенов 411; Skok II

604—605; Trautmann 231; Pokorny 809. — Див. ще **пріти**.

па́ра² «двоє», [пáрка] «пара; час токування у птахів» Нед, *паровіця* «парні воли, запряжені разом; спарований одяг, одягнений разом», [пáрoк] «снопи житньої соломи для покрівлі, які в'яжуться по два разом» Мо, *парістий* «парний, спарений», *пáрний*, [пáровій] «парний», *парувальний*, [пáрмá] «парою» Нед, [пáромá] «тс.» Нед, *напáрник*, [непáрнийстий] «непарний» Ж, *попáрно* «по двоє», [рoзпáри] «непарні воли», *рoзпáрки* «не парні» (про чоботи, рукавиці); — р. бр. *пáра*, п. *рага*, ч. слц. *раг*, м. *пар*, схв. *пáр*, слн. *раг*; — запозичено з німецької мови, очевидно, за польським посередництвом; нвн. Рааг «пара» (двн. свн. *раг* «тс.») походить від лат. *раг* «рівний, однаковий, парний; пара», спорідненого з ав. *рагуапте* «порівнюються, зіставляються», гр. *περνῆμι* «продаю, торгую» (власне, «даю за рівну вартість»), дінд. *ргáти* «проти», псл. *рготивъ* «тс.», укр. *прóти*. — Коваль 156; Шелудько 42; Фасмер III 203; Черных II 4; Преобр. II 16; Hüttl-Worth 16; Brückner 395; Machek ESJC 434; Holub—Lyer 357; Skok II 603—604; Mikl. EW 232; Kluge—Mitzka 527; Walde—Hofm. II 250—251. — Пор. **паратет**, **прóти**.

парабелум «різновид автоматичного пістолета»; — р. *парабеллум*, бр. *парабелум*, п. ч. *parabellum*, болг. *пáрабел*, м. *парабел*, *парабелум*, схв. *парабелум*, слн. *parabellum*; — запозичення з німецької мови; н. *Parabellum* (вид пістолета) виникло в результаті конденсації латинського виразу *рагá bellum* «готуйся до війни», що складається з *рагá* «готуй» від *раго* «готую, організовую», і *bellum* (наз. і зн. в.) «війна», (ст. *duellum* «тс.»), можливо, спорідненого з гр. *δαίω* «підпалюю, загоряюся, горю», алб. *дупе* «горе, біль», двн. *zuscep* «підпалювати». — СІС² 621; Коваль 185; ССРЛЯ 9, 150; Sł. wyr. obcych 492; Walde—Hofm. I 100,

II 256—257. — Див. ще **апарат**. — Пор. **парірувати**.

парабола «незамкнута крива, кожна точка якої однаково віддалена від даної точки (фокуса) і даної прямої (директриси); притча, іносказання», [пáраболіст] «той, хто пише параболи» Нед, *параболічний*, *пáрабольний*; — р. болг. м. *пáрабола*, бр. *пáрабала*, п. ч. слц. *parabola*, вл. *parabla*, схв. *парабола*, слн. *parabola*; — запозичення з латинської мови; лат. *parabola* «парабола» походить від гр. *παραβολή* «зіставлення, порівняння, суміжне розташування», пов'язаного з *παραβάλλω* «підкидаю, кладу поряд, зіставляю, протиставляю, наближаюся», утвореним з префікса *παρα-* «поруч, біля» і дієслова *βάλλω* «кидаю, метаю». — СІС² 621; Фасмер III 203; Горяев 248; Sł. wyr. obcych 549; Holub—Lyer 357; Младенов 411; Frisk I 215; II 472—473. — Див. ще **балістика**. — Пор. **гіпéрбола**.

[пáравáн] «ширма», [пáровáн] «тс.» Пі; — п. *parawan*, ч. слц. слн. *paraván*, болг. *паравán*, м. *параван*, схв. *пáрава́н*; — запозичення з французької мови; фр. *paravent* «ширма» походить від іт. *paravento* «ширма, заслона від вітру», утвореного з основ дієслова *parare* «захищати, відвертати», що зводиться до лат. *paro* «готую, організовую», та іменника *vento* «вітер», що походить від лат. *ventus* «тс.». — СІС² 622; Коваль 131—132; Sł. wyr. obcych 551; Brückner 396; Holub—Lyer 358; Dauzat 532; Gamillscheg 679. — Див. ще **апарат**, **вентилювати**. — Пор. **пара́соль**, **парашу́т**.

пара́граф; — р. бр. *пáраграф*, п. ч. слц. вл. *paragraf*, болг. *параграф*, м. *параграф*, схв. *пáраграф*, слн. *paragraf*; — через польське посередництво запозичено із середньолатинської мови; слат. *paragraphus* «параграф» походить від гр. *παραγράφος*, букв. «написаний поруч (знак)», пов'язаного з дієсловом *παραγράφω* «приписую, вписую», утвореним з префікса *παρα-* «поруч, біля» і

дієслова ὑράφω «пишу, дряпаю». — СІС² 622; Фасмер III 203; Черных II 4; Горяев 248; Sł. wug. obcuch 550; Holub—Lyer 357; Младенов 411; Kluge—Mitzka 532; Klein 1125. — Див. ще **графá**.

пара́д, [пара́да] «парад» Нед, [пара́дник] «франт, чепурун», [пара́дош] «тс.» Нед, [парадні́ця] «горда дівчина» Нед, *пара́дний*, *парадува́ти* «брати участь у параді»; — р. бр. болг. *пара́д*, п. вл. *parađa*, ч. слц. *parađa* «убір, наряд», м. схв. *parađa*, слн. *parađa*; — запозичено з французької мови, можливо, за польським та російським посередництвом; фр. *parade* «парад, огляд військ» походить від ісп. *parada* «зупинка, місцеперебування», пов'язаного з *parar* «зупинятися, робити привал», яке зводиться до лат. *parare* «готую, організовую». — СІС² 622; Коваль 191; Черных II 4—5; Фасмер III 204; Holub—Lyer 358; Dauzat 532; Gamillscheg 678. — Див. ще **апара́т**.

параді́гма «взірець; системний ряд або таблиця форм відмінювання чи дієвідмінювання окремого слова», ст. *пара́дигма* «зводъ» (1627); — р. болг. м. *параді́гма*, бр. *параді́гма*, п. *paradygmat*, ч. слц. вл. *paradigma*, схв. *параді́гма*, слн. *paradigma*; — запозичення з пізньолатинської мови; пізньолат. *paradigma* «парадигма» походить від гр. *παράδειγμα* «зразок, модель», пов'язаного з *παράδεικνυμι* «показую, експоную», утвореним з префікса *παρ-* «поруч, біля» і *δείκνυμι* (*δείκνυω*) «показую, виявляю, демонструю», спорідненого з дінд. *dišáti* «вказує, зазначає, позначає», *dištiḥ* «назва, позначення», лат. *dicere* «говорити», хет. *tekkuššami* «показую». — СІС² 622; ССРЛЯ 9, 155; Sł. wug. obcuch 549; Holub—Lyer 357; Dauzat 531; Klein 1124; Frisk I 355—356; Boisacq 170—171. — Див. ще **дикта́т**.

[**параді́чка**] (бот.) «помідор, *Solanum lycopersicum* L.» ВеНЗн, ВеУг, Мак, [**бороді́чки**] «тс.» НЗ УЖДУ 26; — запозичення з угорської мови; уг. *para-*

dicsom «помідор; рай» (помідор ще називають райським яблуком) походить від пізньолат. *paradisus* «рай» (< гр. *παράδεισος* «парк, сад, рай»). — Бевзенко НЗ УЖДУ 26/2, 169. — Див. ще **бороді́чки**.

парадо́кс «думка, судження, що різко розходиться із загальноприйнятим; несподіване явище, яке не відповідає звичайним науковим уявленням», *парадоксалі́ст*, *парадокса́льний*; — р. бр. болг. м. *парадо́кс*, п. вл. *paradoks*, ч. слц. *paradox*, схв. *парадо́кс*, слн. *paradoks*; — запозичення з французької мови; фр. *paradoxe* через лат. *paradoxum* «парадокс» зводиться до гр. *παράδοξον* «тс.» (*παράδοξος* «такий, що суперечить усталеній думці, незвичний, неймовірний»), утвореного з префікса *παρ-* «поруч, біля; порівняно з» та іменника *δόξα* «думка, погляд», пов'язаного з *δόγμα* «тс.; положення, догма», *δοκέω* «вважаю, думаю». — СІС² 622; КЭСРЯ 326; Sł. wug. obcuch 549; Holub—Lyer 357; Младенов 42; Klein 1125; Dauzat 531; Frisk I 360, 404—406; 409—410; Boisacq 122, 194, 196. — Див. ще **до́гма**.

[**паразина**] (бот.) «польова осока, *Carex pseudocyperus* L.» Пі, Мак; — неясне; можливо, пов'язане з молд. *пара́жинэ* «пустка», рум. *paraşină* «переліг, необроблювана земля, вкрита бур'янами». — Пор. **панáджин**.

паразі́т «організм, що живиться тканинами, соками іншого організму; той, хто живе, експлуатуючи чужу працю», *паразиті́зм*, *паразиті́ство*, *паразитáрний*, *паразиті́чний*, *паразі́тний*, *паразитувáти*, [паразитни́ча́ти] Нед; — р. болг. *паразі́т*, бр. *паразі́т*, п. *parazyt*, ч. *parazit*, *parasit*, слц. вл. *parazit*, м. *паразит*, схв. *пара́зит*, *пара́сит*, слн. *parazit*; — запозичення з французької мови; фр. *parasite* «паразит» походить від лат. *parasitus* «співтрапезник; паразит», джерелом якого є гр. *παράσιτος* «тс.», букв. «той, хто їсть поруч з ким-небудь», утворене з прийменника *παρά* «поруч,

біля» та іменника οἶτος «хліб, продукти, харчі», етимологічно неясного. — SIC² 622; Фасмер III 203; Черных II 5; Sł. wyg. obcych 551; Holub—Lyer 358; Младенов 412; Klein 1128; Dauzat 532; Frisk II 711—712.

[**пара́й**] «мучитель» Нед, [*пара́йна*] «насильство, примус», [*пара́йна*] «тс.» тж, [*пара́йти*] «підганяти, квапити тж; настирливо вимагати, просити» ВеБ, [*віпара́йти*] «настирливо домогтися» Ж, [*запара́йти*] «настирливо вимагати» Ж, [*упора́йти*] «вимучити» ВеЗн; — неясне; виведення від рум. răgăi (rîgăi) «тріщати» (Scheludko 129) видається сумнівним.

[**пара́кліс**] «молебень» Нед; — болг. *пара́кліс*, цсл. *пара́клісѣ* «тс.»; — запозичено за церковнослов'янським посередництвом з грецької мови; гр. *παράκλησις* «заклик, відозва, прохання» пов'язане з *παρακαλέω* «закликаю, прошу», утвореним з префікса *παρα-* «поруч, біля» і дієслова *καλέω* «гукаю, кличу, закликаю», спорідненого з лат. *calo* «скликаю», псл. **kolkoľ* «дзвін», укр. [*колокіл*] «тс.» — Младенов 412; Frisk I 762—763; Boisacq 397—398. — Див. ще **колокіл**.

паралелепі́ед «шестигранник, гранями якого є паралелограми з парно паралельними площинами»; — р. *параллелепі́ед*, бр. *паралелепі́ед*, п. *paralelepiped*, болг. *паралелопі́ед*, м. *паралелепі́ед*, схв. *паралелопі́ед*, слн. *paralelepipéd*; — запозичення із середньолатинської мови; слат. *parallelepipeditum* походить від гр. *παράλληλεπίπεδος* «тс.», утвореного з основ прикметника *παράλληλος* «паралельний» та іменника *ἐπίπεδος* «рівнина, площина» чи прикметника *ἐπίπεδος* «рівний, плоский», що складаються з основ присл. *ἐπί* «на, зверху» та іменника *πέδος* «грунт, земля», спорідненого з дінд. *padám* «крок, ступня, слід, колія», лит. *pėdà* «ступня, стопа», лат. *pēs* (род. в. *pēdis*) «нога, ступня», дісл. *fet* «крок», гот. *fōtus* «нога», англ. *foot* «ступня, стопа, нога». — SIC² 622;

ССРЛЯ 9, 170; Klein 1126; Frisk II 485—486. — Див. ще **епігон**, **паралель**. — Пор. **футб́ол**.

паралелогра́м «чотирикутник, протилежні сторони якого рівні й паралельні»; — р. *параллелогра́м*, бр. *паралелагра́м*, п. ч. слц. вл. *paralelogram*, болг. м. *паралелогра́м*, схв. *паралелогра́м*, слн. *paralelográm*; — запозичення із середньолатинської мови; слат. *parallelogrammum* походить від гр. *παράλληλόγραμμον* «тс.», утвореного з основ прикметника *παράλληλος* «паралельний» та іменника *γραμμή* «лінія», пов'язаного з дієсловом *γράφω* «пишу». — SIC² 623; ССРЛЯ 9, 171; Фасмер III 204; Klein 1126. — Див. ще **графі́ка**, **паралель**. — Пор. **діагра́ма**, **епігра́ма**.

паралель, **паралелі́зм**, **паралеліза́ція**, **паралелельний**; — р. *параллель*, бр. *паралель*, п. ч. слц. вл. *paralela*, болг. *паралел*, м. *паралела*, схв. *паралела*, слн. *paraléla*; — запозичено з латинської мови, можливо, за французьким посередництвом (фр. *parallèle* «паралель, паралельний»); лат. *parallēlus* «паралельний» походить від гр. *παράλληλος* «тс.», букв. «який іде поруч», утвореного з присл. *παρά* «поруч, біля» і займенника *ἀλλήλων* «між собою, один одного», що є редуплікативним утворенням від *ἄλλος* «інший», спорідненого з вірм. *ayl*, лат. *alius*, гот. *aljis*, дірл. *aile* «тс.». — SIC² 623; Фасмер III 204; Черных II 5; Sł. wyg. obcych 550; Holub—Lyer 357; Младенов 412; Kluge—Mitzka 532; Klein 1126; Dauzat 531; Frisk I 76—77.

паралес, **паральо́с**, **парельо́с** — див. **пуля́рес**.

[**пара́ліж**] «параліч», [*пара́люш*] «тс.»; — бр. *пара́люш*; — запозичення з польської мови; п. *paraliż* «параліч», [*paralusz*] «тс.» походять від лат. *paralysis* «розслаблення, параліч». — Hüttl-Worth 15; Sł. wyg. obcych 550; Brückner 395; SW IV 55. — Див. ще **пара́ліч**.

пара́ліч «захворювання, що позбавляє який-небудь орган здатності нор-

мально діяти», *параліза́тор* «те, що змінює хід процесу», *параліза́ція*, *пара́літик* «людина, хвора на параліч», [*пара́ль*] «параліч» Нед, *пара́літичний*, *пара́лічний*, *пара́лізува́ти*; — р. *пара́ліч*, бр. *пара́ліч*, п. *paralíz*, ч. *paralýza*, *paralyza*, слц. *paralýza*, вл. *paralyza*, болг. *пара́лич*, м. схв. *пара́ліза*, слн. *paralíza*; — запозичення з латинської мови; лат. *paralysis* «розслаблення, параліч» походить від гр. *παράλυσις* «тс.», пов'язаного з *παράλυω* «ослаблюю, слабну, знесилою», утвореним з префікса *παρα-* «поруч, повз, пере-, від-» і дієслова *λύω* «розв'язую, розпускаю, ослаблюю». — СІС² 623; Фасмер III 204; Черных II 5; Преобр. II 16; Dauzat 531; Kluge—Mitzka 532; Klein 1126. — Див. ще **аналіз**.

паралія — див. **паларія**.

пара́метр «величина, властива якому-небудь предметові, явищу», *пара́метричний*; — р. бр. *пара́метр*, п. ч. слц. *parametř*, слц. вл. *parameter*, болг. *пара́метър*, схв. *па́раметар*, слн. *parámeter*; — запозичення із західноєвропейських мов (можливо, з німецької); н. *Parámeter*, фр. *paramètre*, англ. *parameter* походять від гр. *παράμετρον* «міряю, відмірюю», утвореного з префікса *παρα-* «поруч, біля, від-» і дієслова *μετρέω* «міряю», похідного від *μέτρον* «міра». — СІС² 623; ССРЛЯ 9, 174; Sł. wug. obcsuch 550; Kopaliński 719; Holub—Lyer 358; Klein 1126. — Див. ще **метр**¹.

Парамон (чоловіче ім'я), ст. *Парамонъ* «терпливе тр(и)ваючі(й)» (1627); — р. бр. *Парамон*; — запозичення з грецької мови; гр. *Παραμόνος* походить від *παράμονος* (*παράμοιμος*) «міцний, вірний, надійний», пов'язаного з *περαμένω* «залишаюся, тримаюся, триваю», утвореним з префікса *παρα-* «поруч, біля, пере-» і дієслова *μένω* «стою на місці, стійко тримаюся», спорідненого з лат. *maneo* «залишаюся, чекаю», вірм. *mpam* «тс.», дінд. *map-* «вагатися, баритися; стояти нерухомо». — Вл. імена 79; Беринда 226; Петровский

175; Frisk II 208—209, 253; Boisacq 627; Walde—Hofm. II 26.

[**парамуд**] (ент.) «жовта мурашка, *Murgica flava* ВеБ; велика мурашка, *Camponotus herculeanus* L. ВеНЗн; дрібна мошка Корз»; — неясне.

паранджа́ «халат мусульманських жінок з волосяною сіткою, що закриває обличчя»; — р. бр. *паранджа́*, п. *parandža*, слц. *parandža* «тс.»; — через російську мову запозичено з тюркських; кирг. *паранжы*, *баранжы*, узб. *паранджі* «тс.» через перське посередництво зводиться до ар. *farānġa*, *farānġija* «тс.». — Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 54; Шипова 257; Sł. wug. obcsuch 551.

[**паранний**] «блискучий, начищений» Нед, [*паранник*] «франт, чепурун» ВеУг; — результат видозміни *пара́дний*. — Див. ще **пара́д**.

парано́я «психічне захворювання зі стійкими маячними ідеями при збереженні формальної логічності мислення», *парано́їк* «людина, хвора на параною», *парано́їчний*; — р. *парано́йя*, бр. *парано́я*, п. *paranoja*, ч. слц. *paranoia*, болг. *парано́йя*, схв. *па́раноја*, слн. *paranoja*; — запозичення із середньолатинської мови; слат. *paranoia* «парано́я» походить від гр. *παράνοια* «божевілля», пов'язаного з *παράνοος* «божевільний, нестямний, скажений», утвореним з применника *παρά* «поруч, біля» та іменника *νόος* «думка, розум», походження якого неясне. — СІС² 624; ССРЛЯ 9, 176; Kopaliński 719; Klein 1058, 1127; Frisk II 322—323.

парапéт «невисока огорожа»; — р. бр. болг. *парапéт* «тс.», п. ч. слц. *pararet* «парапет; підвіконник, підвіконня», м. *parapet*, схв. *па́рапет*, слн. *pararet* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *parapet* «поруччя, парапет, бруствер» походить від іт. *parapetto* «тс.», утвореного з основ дієслова *parare* «захищати, відвертати» та іменника *pétto* «груди», що походить від лат. *pectus* «тс.», спорідненого з тох. А *pässām* «обоє грудей», тох. В

răscane «тс.» — СІС² 624; ССРЛЯ 9, 176; Фасмер III 204; Kopaliński 719; Holub—Lyer 358; Dauzat 532, Walde—Hofm. II 270. — Див. ще **параван**.

[**парасінник**] «чоловіча сорочка з тканини темного кольору» Мо; — очевидно, пов'язане з *парусіна* «груба тканина». — Див. ще **парус**¹.

[**параска**] (ент.) «ванеса будякова, реп'яхівка, *Vanessa cardui* L.» Нед; — очевидно, пов'язане з власним ім'ям *Параска*; мотивація назви неясна. — Див. ще **Парасковія**.

Парасковія (жіноче ім'я), *Параска*, *Параскева*, *Параня*, *Парася*, *Парасуня*, [*Паракна*, *Паракця*, *Паракша*], *Паша*, ст. *Параскеви* «п'яток, приготоване», *Параскевіа* «п'ятка» (1627); — р. *Парасковья*, *Параскева*, бр. *Параскоўя*, *Параска*, болг. *Параскева*, схв. *Параскева*, *Параскевіја*, стсл. **Параскевьгги**; — запозичення з грецької мови; гр. *Παρασκευή* пов'язане з *παρασκευή* «п'ятниця, переддень суботи; буденний день узагалі», похідним від *παρασκευάζω* «підготовляю, споряджаю», утвореним з префікса *παρά* «поруч, пере-, від-» і дієслова *σκευάζω* «готую, влаштовую, споряджаю, озброюю», похідного від *σκεῦος* «предмет, обладнання, знаряддя, одяг, пожитки», можливо, спорідненого з лит. *šauti* «стріляти, сунути, штовхати», псл. *sovati*, укр. *совати*. — Вл. імена 153; Беринда 226; Петровский 175, 182—183; Фасмер III 354; Frisk II 727; Boisacq 874. — Див. ще **совати**.

парасоль «складаний каркас на палиці для захисту від дощу і сонця» СУМ, Нед, *парасолька* «тс.; (бот.) кручені паничі, *Iromaea rigrigea* L.», *парасолик* «парасоль»; — р. бр. *парасоль*, п. нл. *parasol*, болг. *парасол*, схв. *парасол*, *паразол*, слн. *parazól*; — запозичення з французької мови; фр. *parasol* «парасоль» походить від іт. *parasole* «тс.», букв. «заслона від сонця», утвореного з основ дієслова *parare* «захистити, відвертати» та іменника *sole* «сонце», що походить від лат. *sōl* «тс.»,

спорідненого з лит. *saulė*, псл. **s^hl^hpsce* «тс.», укр. *сонце*. — Акуленко 136; Коваль 131—132; ССРЛЯ 9, 177; St. wug. *obscych* 551; Brückner 395; Dauzat 532; Gamillscheg 679; Walde—Hofm. II 553. — Див. ще **параван**, **сонце**.

парастас «заупокійна відправа; [три калачі, складені один на одного для відправи (Ме)]», ст. *парастась* (1462), *парастас* (1488); — болг. *парастас*, м. *парастас*, *парастос*, схв. *парастос*, слн. *parastos*; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **парастась** «парастас» походить від гр. *παράστασις* «тс.», букв. «стояння поруч», утвореного з префікса *παρά* «поруч, біля» та іменника *στάσις* «стояння на місці, нерухомість, спокій». — Младенов 412; Skok II 607. — Див. ще **статика**.

[**паратари**] «вузький довгий килимок над лавою попід вікнами» Ме, Мо, Дз, [*палатари*] «тс.» Дз; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. рум. *păretăr* «килим» пов'язане з *părete* (*perete*) «стіна, стінка», яке походить від лат. *pariēs, -etis* «тс.», що певної етимології не має. — Дзендзелівський НЗ УЖДУ 13, 104—105; Мельничук Молд. ел. 170; Scheludko 139; СДЕЛМ 347; DLRM 596, 604; Pușcariu 111; Walde—Hofm. II 254.

паратиф «гостре заразне захворювання, схоже на черевний тиф», *паратифозний*; — р. болг. *паратиф*, бр. *паратиф*, п. вл. *paratyfus*, ч. *paratyf(us)*, слц. *paratýfus*, м. *паратифус*, схв. *пăратифус*, слн. *paratifus*; — запозичення з латинської мови; лат. *paratyphus* «паратиф» утворене з префікса *para-* від гр. *παρά* «поруч, біля» і *typhus* «тиф». — СІС² 624; Kopaliński 720; Holub—Lyer 358. — Див. ще **тиф**.

парафін «воскоподібна легкоплавка речовина», *парафінувальний* «який провадить парафінування», *парафінувати* «покривати шаром парафіну; просочувати парафіном»; — р. болг. м. *парафін*, бр. *парафін*, п. *parafina*, ч.

parafín, parafin, слц. слн. paraíín, вл. paraíín, схв. *paraííin*; — запозичення з німецької мови; н. Paraffin «парафін» утворив у 1830 р. німецький хімік К. Райхенбах (1788—1869) з основ латинських слів *parum* «мало, трохи», пов'язаного з *parvus* «малий, короткий, незначний», спорідненим з гр. *παῖρος* «тс.», дінд. *pōtaḥ* «звірятко», лит. *putūtis* «звіря; пташеня», псл. **pŕta*, *pŕtica* «птах», укр. *птиця*, і лат. *affinis* «суміжний; пов'язаний» від *ad finēs* «до кінців», отже, лат. *parum affinis*, букв. «малопов'язаний», оскільки парафін нейтральний до реактивів. — СІС² 625; ССРЛЯ 9, 178; Фасмер III 204; Sl. wug. *obcuch* 549; Holub—Lyer 357; Klein 259, 1125, 1141; Walde—Hofm. I 21. — Див. ще *птиця*, *фініш*.

парафія «нижча церковно-адміністративна організація, що об'єднує віруючих, яких обслуговують церковнослужителі одного храму», *парафіянин*, *парафіяльний*; — р. [парафія], бр. *paraííia*, п. *parafia*, *parochia*, ч. *parochie*, слц. *parochia*, стсл. **парафига**; — за посередництвом польської мови запозичено з пізньолатинської; пізньолат. *parochia* «парафія» походить від сгр. *παροικία* «тс.», букв. «те, що знаходиться біля будинку», утвореного з прийменника *παρά* «поруч, біля» та іменника *οἶκος* (<Ϝοῖκος) «будинок, приміщення». — Richhardt 87; Фасмер III 205; Преобр. II 16—17; Потєбня РФВ 1879 I 263; Вгückner 395; Mikl. EW 232; Klein 1131. — Див. ще **весь**². — Пор. **еконómия**, **пáрох**.

парафраз(а) «переказ яких-небудь думок; інструментальна п'єса на запозичену тему», *парафрастичний*, *парафразувати*; — р. бр. болг. м. *парафраза*, п. вл. *parafraza*, ч. *parafraze*, слц. слн. *parafraza*, схв. *paraíífraza*; — запозичення з латинської мови; лат. *paraphrasis* «парафраза, опис» походить від гр. *παράφρασις* «тс.», пов'язаного з *παράφραζω* «переказую зміст своїми словами, парафразовую», утвореним з префікса *para-* «поруч, біля, пере-» і

дієслова *φράζω* «вказую, показую; кажу». — СІС² 625; Kopaliński 717—718; Holub—Lyer 357; Klein 1127. — Див. ще **фраза**.

[пара́шка] (іхт.) «гірчак, *Rhodeus amarus*; чебак гіркий, *Syrpinus amarus* Куз, [парі́нка] «гірчак»; — р. [пара́шка, паранка] «тс.», [пара́ха] «бичок, *Cottus gobio* L.», [пара́ша] «тс.», п. [paraszka] «гірчак»; — результат видозміни назви [кара́сик] «гірчак», р. [кара́сь], п. [karaška], ч. [karas] «тс.», перенесеної з карася за зовнішньою подібністю гірчака до невеликого карасика (Сабанєєв 360). — Див. ще **кара́сь**. — Пор. **пала́жка**.

парашу́т, *парашути́зм*, *парашути́ст*, *парашутува́ти*; — р. *параши́ют*, бр. болг. *параши́ют*, ч. *parašutista*, слц. *parašut* (з р.), схв. *parašutist(a)*; — запозичення з французької мови; фр. *parachute* «парашут», букв. «той, що захищає від падіння», утворив французький аеронавт Ф. Бланшар (1753—1809) з компонентів *para-* «той, що захищає», пов'язаного з іт. *parage* «захищати, запобігати», і фр. *chute* «падіння» від ст. *cheoite* «тс.», нлат. **cadectus*, утвореного від **cadere* (лат. *cadere*) «падати». — СІС² 625; Коваль 131—132; Черных II 5—6; Фасмер III 205; Holub—Kop. 264; Holub—Lyer 358; Dauzat 175; Gamillscheg 678. — Див. ще **декада́нс**, **паравáн**.

[пардигува́ти] «жадібно жерти» Нед; — очевидно, результат контамінації слів [палигува́ти] «тс.» і [пард́ига] «великий шматок хліба». — Див. ще **палигува́ти**, **парті́ка**.

пáрдус (зоол.) «пантера леопард, барс, *Panthera pardus* L.», [па́рд] «пантера, *Kelis pardus*» Нед, [па́рдужі́ця] «самиця леопарда», [па́рдужі́й] «леопардовий» тж; — р. *па́рдус* «пантера леопард», *па́рд* «леопард», др. *па́рдусъ* «барс, леопард», п. вл. *pard* «барс», ч. слц. *pardal* «леопард», вл. *pardal* «гепард», схв. *páрдус* «пантера», слн. *párd* «леопард»; — запозичення з латинської мови; лат. *pardus* «барс» походить

від гр. *πάρδος* «пантера», *παρδαλις* «тс.», яке вважається запозиченням з невідомого східного джерела (пор. сгодійське *purdnk* «пантера», дінд. *ṛṣḍākuḥ* «пантера, тигр», гебр. *bāṛōdḥ* «плямистий»). — Преобр. II 17; Holub—Kop. 264; Holub—Lyer 358; Klein 1129; Walde—Hofm. II 252; Frisk II 473. — Пор. **леопард**.

па́рень «хлопець», [*па́ринь*] Нед, *пареньок*, [*парняга*]; — запозичення з російської мови; р. *па́рень* «хлопець», очевидно, виникло з **paṛe*, зменш. від *paṛobъkъ* «парубок». — Фасмер III 206; Соболевский РФВ 66, 335; Mikl. EW 225; непереконливе пов'язання (Черных II 6) з р. *па́рить*. — Див. ще **па́рубок**.

[*па́ри¹*] «гроші» Нед, [*па́ричка*] «стара турецька монета» Нед; — болг. *па́ри* «гроші», м. *пари* «дрібні гроші», схв. *paṛiḥ* «копієчка, гріш», *paṛiḥa* «монетка, невеликі гроші»; — запозичено з турецької мови, можливо, через південнослов'янське посередництво; тур. *para* «монета вартістю в 1/40 турецького гроша», як і аз. крим.-тат. *пара* «гроші; частина, шматок», каз. *пара* «подарунок», походить від перс. *pārah* «монета; хабар». — Klein 1123; Räsänen Versuch 380.

[*па́ри²*] (гра в карти) Пі; — неясне; може бути зіставлене з [*па́ри*] «гроші» або з *па́ри* «заклад».

париватка — див. **пирій**.

па́рило (бот.) «*Agrimonia L.*», [*парник*] «тс.» Мак; — похідне утворення від *па́рити*; назва зумовлена тим, що цю рослину використовували для випарювання посуду. — Анненков 16. — Див. ще **па́ра¹**.

[*па́римух*] (бот.) «гриб мухомор, *Amanita muscaria* Pers. (*Agaricus muscarius L.*) ВеБ», [*паримуха*] «тс.» ВеБ; — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни назви [*маримух*, *моримух*] «тс.».

па́ривувати «відбивати удар противника (у спорті); відбивати, спростувувати напади або докази противника

в суперечці»; — р. *па́ривувать*, бр. *па́ривуваць*, ч. *parivovat*, слц. *parivovat'*, болг. *па́рирам*, м. *па́рира*, схв. *па́рирати*, слн. *parirati*; — запозичення з німецької мови; н. *parieren* «відбивати» через фр. *parer* «тс.» зводиться до лат. *paro* «готую, влаштовую, організовую». — SIC² 626; Фасмер III 207; Klein 1133; Dauzat 533; Kluge—Mitzka 532. — Див. ще **апа́рат**. — Пор. **па́рабелум**.

па́ристій¹ — див. **па́ра²**.

па́ристій² — див. **пе́ристій**.

па́ритет «принцип рівності, рівноправності сторін у чому-небудь»; — р. болг. м. *па́ритет*, бр. *па́ритет*, п. *paritet*, ч. слц. вл. *parita*, схв. *paṛitēt*, слн. *pariteta*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Parität*, фр. *parité* походять від лат. *paritas*, род. в. *paritatis* «рівність», пов'язаного з *paṛ* «рівний, однаковий». — SIC² 626; Dauzat 334; Klein 1112, 1131. — Див. ще **па́ра²**. — Пор. **па́ри**.

па́рити¹ «триматися, летіти в повітрі на нерухомо розпростертих крилах» СУМ, Нед, [*спаря́ти*] «підіймати» Нед, Пі; — р. *па́ри́ть*, др. *па́рити*, стсл. **па́рити**, **па́рьж**; — псл. *pariti*, пов'язане чергуванням голосних з *ryati*, *perq* «летіти»; — споріднене з дінд. *pārayati* «веде», *pāpartī* «переправляє, перевозить», ав. *pārayeiti* «веде», гот. *fagan* «їхати», хет. *partawar*, род. в. *partaupaš* «крило». — Фасмер—Трубачев III 207; Черных II 6; Преобр. II 123—124; Trautmann 215—216; Kluge—Mitzka 180; Pokorny 816—817. — Пор. **перо**.

[*па́рити²*] «сильно бити» Нед, [*па́ри́ти*] «ударити», [*па́рлі́ція*] «сильне побиття», [*па́рло́*] «тс.» тж, [*па́рні́к*] «стусан» Нед, ВеЗн, [*па́ри́н*] «тс.» Нед; — бр. *па́риць* «бити, лупцювати», п. заст. *paṛzuc* «сильно бити, стріляти», болг. [*па́рна́р*] «стружка»; — очевидно, псл. *pariti* «бити», пов'язане чергуванням голосних з *ryati*, **perti* «тс.». — Младенов 412. — Див. ще **па́рати**.

[*па́рихта*] «решта, залишок, останній шматок» Нед; — неясне.

[**парічів**] «старе язичницьке кладовище» Нед; — неясне.

[**парічок**] «молодий ріг у рогатій худоби» Нед; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *рік*.

[**паріш**] «кваша» ЛексПол, [*парішка, паріха*] «тс.» тж; — р. [*парыш*] «тісто із солоду для кваші»; — похідне утворення від *парити*; назва зумовлена тим, що страву готують із борошна, запареного окропом. — Див. ще **пáра**¹.

парі «угода про виконання якогонебудь зобов'язання тією особою, що програє»; — р. *парі*; — запозичення з французької мови; фр. *pari* «парі» утворене від *parier* «іти на парі, битися об заклад», що походить від лат. *pario* «розраховуюся, торгую», пов'язаного з *rāg* «рівний, однаковий; парний». — Фасмер III 206; Черных II 6; Dauzat 533, 534. — Див. ще **пáра**². — Пор. **паритет**.

парібок, *парібковане, парібщина* — див. **пáрубок**.

паріг, *паріжниця* — див. **ріг**.

[**паріпок**] (бот.) «жовтушник, Erysimum L.» Нед, [*паріпок лікарський*] «сухоребрик лікарський, *Sisymbrium officinale* Scop.» Мак; — пов'язане із [*суріпок*] «жовтушник лакфіолевидний, *Erysimum cheiranthoides* L.», р. [*сурéпа, сурéпица*] «тс.». — Див. ще **суріпиця**.

парісний — див. **ряса**².

[**парісник**] (бот.) «віха отруйна, *Cicuta virosa* L.» Мак; — не зовсім ясне; може бути пов'язане з *пáросток* або з [*парісний*] «густий, рясний».

[**парічка**] (у виразі *п. дика*) «конвалія звичайна L.» Мак; — результат видозміни слова *порічка*; назва зумовлена формою й червоним кольором плодів конвалії, схожих на плоди порічки. — Див. ще **порічка**.

парія «особа з нижчої касті індійців; знедолена, безправна, пригноблена істота»; — р. *парія*, бр. *пáрый*, *пáрыя*, п. *paria, parias*, ч. слц. *pária*, болг. *пáрий*, м. *париј, парија*, схв. *пáрија*, слн. *párija*; — запозичення із за-

хідноєвропейських мов, найімовірніше, з англійської; англ. *pariah*, н. *Pária*, фр. *paria* «парія» походять від там. *paraiyan* «(потомствений) барабанщик», пов'язаного з *paraí* «великий барабан»; у південній Індії на традиційних фестивалях барабанщиками були довбиші з найнижчої касті. — СІС² 626; ССРЛЯ 9, 195; Kopaliński 721; Holub—Lyer 359; Kluge—Mitzka 532; Dauzat 533—534; Klein 1130.

парк; — р. бр. болг. м. *парк*, п. ч. слц. вл. *park*, схв. *пáрк*, слн. *párk*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Park*, фр. *parc*, англ. *park* походять від слат. *parcicus* «обгороджене місце, парк», яке зводиться до іберійського **parra* «грати, решітка, шпалерник (для квітів), підпірки (для фруктових дерев)». — СІС² 626; Черных II 6—7; Фасмер III 207; Sl. wyg. obcsych 552; Holub—Lyer 359; Kluge—Mitzka 532; Dauzat 532; Klein 1131. — Пор. **паркán**, **паркét**.

пáрка (міф.) «за римською міфологією — одна з трьох богинь долі, які від народження людини до смерті пряли її «нитку» життя»; — р. бр. болг. *пáрка*, п. *Parca*, слн. *párka*; — запозичення з латинської мови; лат. *Parca* «богиня долі» походить від дієслова *pario* «народжую», пов'язаного з *paro* «готую, влаштовую, організую». — СІС² 626; Фасмер—Трубачев III 207; SJP VI 128; Klein 1128. — Див. ще **апарат**. — Пор. **парабелум**.

паркán «стіна, огорожа, звичайно дерев'яна», [*паркánня, баркán*] «тс.», [*впаркánити*] «огородити парканом» Ж, ВеБ, [*запаркánити, опаркánити*] «тс.»; — р. [*паркán*], бр. *паркán*, п. слц. *parkan*, ч. *parkán*, нл. *parchan*; — через польське та чеське посередництво запозичено із середньовісньонімецької мови; свн. *parkân* через фр. ст. *parc* «огорожа», лат. *parcus* «тс.» зводять до іберійського джерела. — Richhardt 87; Фасмер III 208; Schuster-Sewc 1045; Gamillscheg 679. — Див. ще **парк**. — Пор. **паркét**.

[**паркані**] (бот.) «слива садова, *Prunus domestica* L.; *Prunus insititia* variet.» Мак; — очевидно, результат контамінації форм [*паткані*] і [*пуркавки*] «тс.». — Див. ще **паткан**, **пуркавка**.

паркѐт, *паркѐтина*, *паркѐтник*; — р. бр. болг. *паркѐт*, п. *parkiet*, ч. слц. вл. *parket*, м. *паркѐт*, схв. *пàркѐт*, слн. *parkét*; — запозичення з французької мови; фр. *parquet* «паркет; невелике огорожене місце» є демінутивною формою від *parc* «тин, огорожа; обгороджена площа, парк». — СІС² 626; Фасмер III 208; Черных II 7; Sł. wug. *obscych* 552; Dauzat 535; Gamillscheg 682. — Див. ще **парк**.

[**паркотати**] «базикати, теревенити», [*паркотлівий*] «балакучий», [*паркотлівець*] «базикало, балакун»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *воркотати*, *муркотати*.

парла́мент «законодавчий орган, побудований на виборних засадах», *парламентáр* «парламентарій», *парламентарі́зм*, *парламентáрій* «член парламенту», *парламентáрний*; — р. бр. *парла́мент*, п. ч. слц. вл. *parlament*, болг. м. *парламе́нт*, схв. *парламе́н(а)т*, слн. *parlament*; — запозичене з англійської мови за італійським (іт. *parlamento* «обговорення, переговори, збори») та польським посередництвом; англ. *parliament* «парламент» виникло з сангл. *parlement*, що походить від фр. ст. *parlement* «зібрання, розмова» (первісне значення — «говоріння, обговорювання»), пов'язаного з *parler* «говорити», яке зводиться до пізньолат. *parabolāre* «говорити алегоріями, притчами», похідного від *parabola* «притча, повчання, оповідання, порівняння, зіставлення». — СІС² 626; Черных II 7; Kopaliński 722; Holub—Lyer 359; Kluge—Mitzka 532; Dauzat 534; Klein 1131. — Див. ще **парабола**. — Пор. **пароль**.

парламентѐр «особа, уповноважена однією з воюючих сторін вступити в переговори з іншою», *парламентѐрство* «обов'язки, функції парламентаря»; —

р. *парламентѐр*, бр. *парламенцѐр*, п. *parlamentarz*, ч. *parlamentář*, слц. *parlamentár*, вл. *parlamenter*, болг. *парламентѐр*, м. *парламентáр*, схв. *парламентáр(ац)*, слн. *parlamentárec*; — запозичення з французької мови; фр. *parlementaire* «парламентар» пов'язане з *parler* «говорити», *parlement* «парламент». — СІС² 627; Kopaliński 722; Dauzat 534. — Див. ще **парла́мент**.

Парме́н (чоловіче ім'я), ст. *Парме́нь* «чекаючий» (1627); — р. болг. *Парме́н*, бр. *Парме́н*, *Парме́н*, *Парме́ний*; — запозичення з грецької мови; гр. *Парме́нос* пов'язане з *παρμένω*, *παρμένω* «залишаюся, стійко тримаюся», утвореним з префікса *παρ-* «поруч, біля, пере-» і дієслова *μένω* «стою на місці, залишаюся, стійко тримаюся». — Вл. імена 79; Беринда 226; Петровский 175; Илчев 381. — Див. ще **Парамон**.

парме́н «сорт яблуні з пізніми плодами»; — р. *па́рме́н*, ч. слц. слн. *parména*, болг. *па́рмена*, схв. *па́рме́нка* «тс.»; — запозичення з італійської мови; іт. *romi di Parma* «яблука з Парми» містить назву північноіталійського міста Парми. — Machek ESJC 435; Holub—Lyer 359.

[**па́рна**] «перина ВеУг, ДзАтл II; подушка Лизанец», [*парню́х*] «перина» ДзАтл II, ст. *парна* «подушка» (XVII ст.); — запозичення з угорської мови; уг. *párna* «подушка» є результатом видозміни запозиченого з якоїсь слов'янської мови слова *perina* «перина». — Дзензелівський УЛГ 56; Лизанец 615; MNTESz III 111; Bárczi 236. — Див. ще **перо**.

парна́с «символ поезії, поезія взагалі, поетична творчість», *парна́сець*, *парна́ський*; — р. бр. *парна́с*, п. ч. слц. *Parнас*, болг. *Парна́с*, схв. *Па́рнас*, слн. *parnás*; — запозичення з грецької мови; гр. *Παρνάσ(σ)ός* «висока гора в Греції, де, за уявленнями стародавніх греків, жив Аполлон з музами». — СІС² 627; ССРЛЯ 9, 103; Kopaliński 722.

[**парник**¹] (бот.) «чистотіл, *Chelidonium majus* L.; козельці лучні, *Tragopogon pratensis* L.; подорожник великий, *Plantago major* L.» Мак; — бр. [*шпарник*] «подорожник середній, *Plantago media* L.»; — похідне утворення від *пáрти*; назва чистотілу зумовлена застосуванням його для випарювання глечиків (пор. інші його назви [*глекопар*, *глечкопар*, *гладишник*, *гладушник*]); подібна мотивація стосується, очевидно, й назв інших двох рослин; пор. [*пражець*, *праживник*] «козельці», ч. [*smetaník*] «тс.» (*Machek Jm. rostl.* 235—236). — Див. ще **пáра**¹.

парнік² — див. **пáра**¹.

[**пáрно**] «просторо» До; — неясне.

[**паробрód**] «пароплав» Нед; — запозичення з південнослов'янських мов; м. *пароброд*, схв. *пáробрód*, слн. *рагобрód* «тс.» утворено з основ іменників *пара* (*para*) «пара» і *брód* (*brod*) «судно» як калька нім. *Dampfschiff* «пароплав», утвореного з іменників *Dampf* «пара» і *Schiff* «судно». — Див. ще **бресті**, **пáра**¹.

[**парові́на**] «довга товста лозина Нед; палиця ВєНЗн; жердина»; — похідне утворення від *пáрти*; назва зумовлена тим, що свіжозрізані жердини обсмалюють над полум'ям для надання їм більшої міцності і, в разі потреби, стійкої загнутої форми. — Див. ще **пара**¹.

пародія «сатиричний твір, що використовує які-небудь риси іншого твору; сатиричне, іронічне наслідування когось, чого-небудь», *пароді́ст*, *пароді́чний*, *пароді́йний*, *пародіюва́ти*; — р. болг. *пародия*, бр. *пародыя*, п. *parodia*, ч. *parodie*, слц. *paródia*, вл. *parodija*, м. *пародија*, схв. *пáрoдија*, *пáрoдија*, слн. *parodija*; — запозичення з латинської мови; лат. *paródia* походить від гр. *παρωδία* «комічна переробка, спів навиворіт», утвореного з прийменника *παρά* «поруч, біля, проти, порівняно з...» та іменника *ὠδή* «пісня». — СІС² 627; Фасмер III 208; Черных II 7; Преобр. II 18; Горяев 249; Сл. вуг. об-

суч 553; Holub—Lyer 359; Klein 1132. — Див. ще **óда**.

пароксі́зм «сильний приступ, раптове загострення хвороби»; — р. *пароксі́зм*, бр. *параксі́зм*, п. *paroksyzm*, ч. слц. *paroxyzmus*, болг. *пароксі́зъм*, м. *пароксі́зам*, схв. *пароксі́зам*, слн. *paroksizem*; — запозичене із західноєвропейських мов; нім. *Paroxýsmus*, фр. *paroxysme*, англ. *paroxysm* походять від сгр. *παροξυσμός* «подразнення», пов'язаного з *παροξύνω* «серджу, дратую, подразнюю», утвореним за допомогою префікса *παρά-* «поруч, біля» від прикметника *ὀξύς* «гострий, різкий». — СІС² 627; Kopaliński 723; Holub—Lyer 359—360; Dauzat 535; Klein 1133. — Див. ще **оксід**.

парóль «секретне умовлене слово, фраза для розпізнання своїх людей»; — р. бр. *парóль*, п. *parol*, ч. слц. вл. *parola*, болг. м. схв. *парóла*, слн. *paróla*; — запозичення з французької мови; фр. *parole* «слово, мова» зводиться до лат. *parabola* «притча, повчальне оповідання, промова, мовлення». — СІС² 627; Фасмер III 208; Черных II 7; КЭСРЯ 327; Kopaliński 723; Holub—Lyer 359; Младенов 412; Kluge—Mitzka 533; Klein 1132; Dauzat 534. — Див. ще **парабола**.

парóм, **парóмник** — див. **порóм**.

парóнім «слово, зовнішньою формою близьке до іншого слова», *парóніміка*; — р. *парóним*, бр. *парóнім*, п. *paronim*, ч. слц. *paropunit*, вл. *paropunt*, болг. *паронім*, м. *пароним*, схв. *парòним*, слн. *paronim*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Paronim*, фр. *paronime*, англ. *paronim* походять від гр. *παρώνυμος* «похідне слово; прізвисько», утвореного з прийменника *παρά* «поруч, біля» та іменника *ὄνομα*, що є діалектною формою слова *ὄνομα* «ім'я». — СІС² 627; Сл. вуг. *obсуч* 553; Dauzat 535; Klein 1132. — Див. ще **онома́стика**.

[**парóтка**] (бот.) «ротики, *Antirrhinum* L.» Нед, Мак; — похідне утворення від *рот*; назва зумовлена схожістю

квітки рослини на роззявлену пашу тварини; пор. назви цієї рослини в інших мовах: р. *львіный зев*, нім. *Löwenmaul* (*Löwe* «лев», *Maul* «паша, зів») тощо. — Див. ще **па-**, **рот**.

[**па́рох**] «парафіяльний піп», [*па́рохія*] «парафія» Нед; [*па́рохóва*] «попад» Нед, [*па́рохіянін*] «член парафії», ст. *па́рохъ* (1710); — п. *paroch* «парафіяльний піп», слц. *parochia* «парафія», м. *па́рох* «парафіяльний піп», схв. *па́рõх* «тс.»; — запозичення з пізньолатинської мови; пізньолат. *parochus* «парафіяльний піп» походить від сгр. *παροικία* «парафія», букв. «те, що знаходиться біля будинку». — Дзєндзєлівський УЗЛП 98—99; Richhardt 87; SW IV 62; Sł. wyg. obcych 553; Walde—Hofm. II 257; Klein 1131. — Див. ще **па́рафія**.

[**па́рошки**] «перстач прямостоячий, *Potentilla tormentilla* Schg.» Мак; — неясне.

[**па́рпати**] «порпати» Нед, [*па́рплі*] «лу́па (на голові)» Нед; — запозичення з польської мови; п. [*па́рац*] «порпати(ся)», [*па́рплє*] «лу́па» відповідають укр. *па́рпати*, [*па́рплі*]. — Див. ще **па́рпати**.

[**па́рск**] «пирханья» Нед; — запозичення з польської мови; п. *parskać* «пирхати, фиркати» відповідає укр. *па́рскати*, *па́рскати* (див.).

па́рсуна «обличчя, фізіономія», ст. *парсуны* (род. в.) «особи» (1388), *парсуна* «обличчя» (XVI ст.); — р. ст. *парсуна*, бр. [*парсо́на*], п. [*parsuna*], слц. *parsún* «тс.»; — результат давньої видозміни запозиченого лат. *persona* «особа». — Див. ще **пе́рсо́на**.

па́рта¹ «учнівський стіл»; — р. бр. *па́рта*; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з нім. *apart* «збоку, окремо» від фр. *à part* «тс.» — Коваль 148; Фасмер III 209; Черных II 8.

[**па́рта²**] «вид жіночого головного убору», [*па́ртиця*] «стрічка» Г, Нед; — ч. *porta* «облямівка, кайма», *borta* «тс.», слц. *parta* «головна оздоба дівчат», вл. нл. *borta* «корона нареченої»,

м. *па́рта* «верхня частина жіночої сорочки», слн. *pařta* «стрічка з різними прикрасами»; — запозичення з угорської мови; уг. *pařta* «головний убір, вінець» виводиться від свн. *borte* «облямівка, кайма». — Machek ESJC 435; MNTESz III 115.

[**па́рта́л**] «рештки вівці, з'їденої вовками», [*па́рта́ль*] «тс.»; — запозичення з румунської чи молдавської мови; рум. молд. *partál* «чверть, клопоть; четвертина туші» виводиться від лат. *quārtāgius* «чверть (міри рідин, грошової одиниці)», похідного від *quārtus* «четвертий»; пов'язується також з болг. м. [*па́ртал*] «клопоть», [*па́рталав*] «порваний, понівечений», що походять від псл. **pařtъ* «цупке полотно». — Schedlko 139; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. 137; Vrabie Romaposlavica 14, 166; СДЕЛМ 304; DLRM 587; Младенов 412—413. — Див. ще **кварта**, **порт¹**.

па́ртані́на — див. **портати**.

па́ртач «людина, яка робить щонебудь невміло або недбало», *па́ртацтво*, *па́ртацький*, *па́ртачити*; — р. *па́ртач*, *портач*, бр. *па́ртач*; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *partacz* «халтурник, партач, поганий ремісник» (у середньовіччя — «ремісник, що не належав до цеху») походить від *partać* «халтурити, партачити; ткати, перетинати нитками», пов'язаного з *part* «цупке полотно домашнього виробництва», якому відповідає укр. [*порт*] «конопляна або лляна нитка в сукні; полотняна хустка». — SW IV 66, 67; Brückner 347. — Див. ще **порт¹**.

па́ртёр «нижній поверх театрального залу з місцями для глядачів»; — р. болг. *па́ртёр*, бр. *па́ртёр*, п. ч. слц. вл. *parter*, м. *партер*, схв. *па́ртёр*, слн. *partêr*; — запозичення з французької мови; фр. *parterre* «задні ряди партеру» утворене з прийменника *par* «по, на», що походить від лат. *per* «через, по», спорідненого з псл. **per-*, укр. *пере-*, та іменника *terre* «земля» від

лат. terra «тс.». — СІС² 627; Фасмер III 209; Черных II 8; Sł. wug. obsyeh 554; Kluge—Mitzka 533; Klein 1134; Dauzat 535, 706. — Див. ще **пере-, територія**.

[**партес**] «музичні ноти», [*партеси*] «тс.» Бі, *партесний*; — р. *партесный* «партесний», бр. [*партэс*], *партэсны* «партесний», п. слц. partes, ч. partesy; — запозичення із середньолатинської мови; слат. partēs «голоси» походить від лат. pars, род. в. partis «частина, партія (в співі), роль», спорідненого з гр. ἔπορον «дав, приніс», дінд. pūrtām «нагорода», хет. paršiya- «частка, частина». — ССРЛЯ 9, 226; Фасмер III 209; Brückner 237; Machek ESJC 435; Walde—Hofm. II 257—259.

партизан, *партизанство*, *партизанщина*, *партизанити*; — р. м. *партизан*, бр. *партызан*, п. partyzant, ч. partisan, partysán, partyzán, слц. слн. partizán, вл. partizan, болг. *партизанин*, схв. *партызан*; — запозичення з французької мови; фр. partisan «партизан» походить від іт. partigiano «прихильник, прибічник», пов'язаного з parte «частина», яке зводиться до лат. pars, род. в. partis «тс.». — СІС² 628; Москаленко УІЛ 40; Коваль 189—190; Черных II 8; Фасмер III 209; КЭСРЯ 327; Корчагина УЗ ЛГПИ 258 (1965), 211—227; Kopaliński 724—725; Brückner 397; Holub—Lyer 360. — Див. ще **партес**.

[**партіка**] «скиба, шматок хліба», [*партіка*] «велика скибка хліба, великий шматок хліба» Ме; — запозичення з польської та чеської мов; п. partyka «скиба (хліба)», parteka, ч. ст. parték(a) «тс.; шматок хліба, який давали жебракам» походить від слат. partesa «тс.», яке виводиться від сгр. παραθήκη «внесок», пов'язаного з гр. παρατίθημι «пропоную, подаю; вкладаю», утвореним з префікса пара- «поруч, біля» і дієслова τίθημι «кладу». — Brückner 397; Machek ESJC 435; Holub—Lyer 360. — Див. ще **аптека, тека**.

партикулярізм «прагнення окремих частин держави до відособлення,

до недоторканності місцевих прав, привілеїв на шкоду загальнодержавній справі», *партикулярний*; — р. *партикулярізм*, бр. *партыкулярізм*, п. partykularyzm, ч. слц. partikularizmus, вл. partikularizm, болг. *партикуларізм*, м. *партикуларізам*, схв. *партикуларізам*, слн. partikularizem; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Partikularismus, фр. particularisme, англ. particularism походять від лат. particularis «окремий, частковий», похідного від particula «частинка», зменш. від pars, род. в. partis «тс.». — СІС² 628; Фасмер III 209; Kopaliński 724; Brückner 397; Holub—Lyer 360; РЧДБЕ 459; Dauzat 536; Klein 1134. — Див. ще **партес**.

партитура «сукупність партій багатоголосого музичного твору»; — р. болг. м. схв. *партитюра*, бр. *партытюра*, п. partytura, ч. вл. partitura, слц. слн. partitúra; — запозичення з італійської мови; іт. partitura «партитура», букв. «розділ, розподіл» утворене від (s)partite, (s)partito «партитура; розділений на частини», пов'язаного з spartire «ділити на частини, розділяти», що походить від лат. pars, род. в. partis «частина; партія (в співі)». — СІС² 628; ССРЛЯ 9, 223; Sł. wug. obsyeh 554; Brückner 397. — Див. ще **партес**.

партія, *партієць*, *партійка*, *партійний*, *безпартійний*, *позапартійний*, *по-партійному*; — р. болг. *партія*, бр. *партыя*, п. слц. partia, ч. partie, вл. partija, м. *партија*, схв. *партија*, слн. pártija; — запозичення з німецької мови; н. Partei походить від фр. partie «партія; частина», пов'язаного з partir «ділити на частини», яке походить від лат. partio «ділю, поділяю, розділяю», пов'язаного з pars, род. в. partis «частина». — СІС² 628; Коваль 159—160; Фасмер III 209; Преобр. II 19; Kopaliński 723—724; Brückner 397; Holub—Lyer 360; Kluge—Mitzka 533; Klein 1135; Dauzat 535, 536; Walde—Hofm. II 257—259. — Див. ще **партес**.

партнёр «учасник гри; компаньйон, товариш у якій-небудь справі»; — р. бр. *партнёр*, п. ч. слц. вл. *partner*, болг. *партньор*, м. *партнер*, схв. *партнер*, слн. *partner*; — запозичення з французької мови; фр. *partenaire* «партнер» походить від англ. *partner*, що виникло з сангл. *partener* «тс.», варіанта слова *partener* «співспадкоємець», яке зводиться до слат. *partīōnārius* «той, хто має пай, частку», утвореного від лат. *partitio* «поділ, частина», пов'язаного з *partio* «ділю, розділяю», *pars*, род. в. *partis* «частина». — СІС² 628; Фасмер III 210; Черных II 8; Горяев 449; Koraliński 724; Holub—Lyer 360; Kluge—Mitzka 533; Dauzat 535; Klein 1128, 1135. — Див. ще **партес**.

[**партовіна**] «скатерть» Нед; — пов'язане з [*порт*] «конопляна або лляна нитка в шерстяній тканині або в сукні; вид полотняної хустки»; очевидно, знало впливу п. *part* «грубе полотно». — Див. ще **порт**¹.

партолити «партачити», [*партолити*] «тс.», [*партоліна*] «погана робота» Нед, [*партольник*] «партач», [*партольний*] «партачний», [*партор*] «партач» тж; — запозичення з польської мови; п. *partolić* «халтурити, партачити» є результатом видозміни форми *partać* «тс.»; спроба пов'язання з [*партал*] «залишки вівці, з'їденої вовками» (Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. 138) позбавлена підстав. — Brückner 397; SW IV 68. — Див. ще **партач**.

[**парть**] «доля, частина; дар О; уміння, хист О»; — очевидно, результат скорочення запозиченого з румунської мови слова *parte* «частина, частка, пай, доля», що походить від лат. *pars*, род. в. *partis* «тс.». — СДЕЛМ 304; Ruşcariu 111. — Див. ще **партес**.

парубок «молодий чоловік, юнак; нежонатий чоловік», [*пярбок*] «парубок» РМ 1935/1, (Ме), [*пярібок*] «наймит» ВеБ, [*пярібкованє*] «парубкування» ВеЛ, [*пярібциня*] «тс.», [*пяробій*] «парубок» Нед, [*пяробійка* Пі, *пяробіка* Нед] «тс.», [*пяробіцтво*]

«парубоцтво» Бі, [*пяробок*] «парубок», [*пярубень* Она, *пярубець*, *пярубій*] «тс.», *пярубійка* «хлопець, який стає парубком», *пярубійко* «тс.», [*пярубіка*] «парубок», [*пярубічка*] «тс.» Нед, *пярубота*, *пярубоцтво* «парубота; парубкування», *пярубча*, *пярубчак* «парубок», [*пярубчєня*] «парубча», *пярубчїна* «парубок», *пярубчїсько* «тс.», [*пярубчїк*] «парубчак», [*пяруб'я*] «парубча», *пяруб'ята*, [*пярубецький*], *пярубоцький*, *пярубоцьий*, [*пяруб'ячий*], *пярубкувати*, *пярубоцити*, *підпярубок* «підліток», [*підпярубоцьий*] «молодий робітник» Пі, *підпярубчак* «підліток», [*підпярубоцьий*] «тс.», [*підпярубоцьня*] «молоді парубки», *попярубкувати*, *попярубоцьому*, *попярубоцьки*, *попярубоцькому*; — р. [*пярубок*] (з укр.), бр. [*пяраробок*] «найманий робітник», п. ч. *parobek* «невільник, раб»; — псл. **paogbъкъ* «молодий слуга, молодий робітник», похідне від **ogbъ* «раб, слуга». — Німчук 304; Фасмер III 208; Brückner 459. — Див. ще **па-**, **робіти**.

[**парумбеля**] (бот.) «сорт сливи або терну, *Prunus insititia* L.» Пі, [*парумбрелє*] «тс.» Мак; — запозичення з румунської або молдавської мови; рум. *roşumbăr* «терен», *roşumbél*, молд. *porumbrel* «тс.», *roşumbă* «ягода терну» пов'язані, можливо, з лат. *palumbinus* «сизий, сірувато-блакитний», *palumbēs* «сизий (дикий) голуб», спорідненими з лит. *palvas* «половий», псл. **polvъ*, укр. *половій*. — DLRM 645; Walde—Hofm. II 242. — Див. ще **половій**.

парус¹ «вітрило», [*пярис*] «полотняний парус» Берл, *пярусїна*, *пярусник*, [*пярусїстий*] Нед, *пярусїти* «надуватися, як парус; [дути, віяти Нед]», [*запярусїти*] «закласти просвіти в крилах вітряка» Я, [*напярусїти*] «натягти полотно в крилах вітряка», [*напяросїти*] «тс.», [*опярусити*] «начепити вітрила» Пі; — р. бр. болг. ст. *пярус*, др. *пярусъ*, п. [*parusina*] (з р.); — запозичення з грецької мови; гр. *φάρος*, *φάρος* (< **φάρφος*) «тканина, полотнище,

парусина; вітрило; покривало, плащ» етимологічно неясне; помилково зіставлялося (Voisacq 1016) з лит. *bugva* (вид одягу), *bugé* «вітрило», лтс. *bugves* «малі вітрила», *bugas* «тс.». — Филин Образ. яз. 168; Фасмер III 210; Черных II 8—9; Преобр. II 19; Frisk II 993—994.

па́рус² «промінь», [*па́рос*] «тс.»; — запозичення з грецької мови; гр. *φάρος* «маяк» походить від назви острова *Фάρос* «Фарос» біля Александрії Єгипетської, на якому було споруджено славнозвісний маяк. — Дворецкий II 1715; Klein 1171.

па́русник (зоол.) «велела (вид медузи), *Verella* Lam.», [*парусніця*] «тс.» Нед; — р. *па́русник* «тс.»; — похідне утворення від *па́рус* «вітрило»; назва зумовлена наявністю у велели вітрилоподібного утворення, за допомогою якого вона рухається по поверхні води; пор. наукову назву лат. *verella*, пов'язану з *velum* «вітрило». — Brehm 52—53. — Див. ще **па́рус**¹.

[**па́рухи**] «локони навколо вух» Нед, [*па́рути*] «причесана гривка на чолі у дівчат» О; — результат видозміни форми *перу́ка*, зближеної, можливо, з п. [*рагика*] «перука»; пор. слц. *ragošña* «перука». — SW IV 120. — Див. ще **перу́ка**.

Парфeній, *Парфeн*, *Парфeнтій*, [*Партeн*, *Пархeн*, *Пархeн*, *Пархeн*, *Пархeн* Нед], *Пархeн*, *Пархeн*, ст. *Парфeній* «д(ъ)в(с)твенникъ» (1627); — р. *Парфeній*, бр. *Парфeн*, болг. *Партeний*, *Партeни*, *Партeн*, стсл. *Парфeнни*; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. *Παρθέμιος* пов'язане з прикметником *παρθέμιος* < *παρθέμος* «чистий, цнотливий», похідним від іменника *παρθέμος* «діва», етимологічно неясного. — Беринда 226; Петровский 176; Илчев 381; Frisk II 474—475.

парфуми, *парфумeр*, *парфумeрія*, *парфумeрник*, [*перфoма*] Бі, *парфумeрний*, *парфумити* «оприскувати, напахувати парфумами»; — р. *парфю-*

мeрия, бр. *парфyма*, [*парфyм*], п. *perfūma*, ч. *parfém*, *parfum*, слц. *parfum*, вл. *parfim*, болг. *парфyм*, м. *парфeм*, схв. *пaрфeм*, слн. *parfūm*; — запозичення з французької мови; фр. *parfum* «пахощі, духи» пов'язане з *parfumer* «сповнювати пахощами, насичувати духами», спорідненим з іт. заст. *parfumare* (тепер *profumare*) «тс.», що походить від слат. *perfumare* «тс.», утвореного з префікса *per-*, що означає посилення, завершення; дію, спрямовану через щось, спорідненого з псл. **per-*, укр. *пере-*, та *fūmāre* «димити, курити, парувати», утвореного від *fūmus* «дим», спорідненого з дінд. *dhūmāñ* «дим, пара», лит. *dūmai* «дим», псл. *дуть*, укр. *дим*. — СІС² 628; Коваль 135; Черных II 9; Sł. wyg. obcych 564; Holub—Lyer 359; РЧДБЕ 539; Dauzat 533; Walde—Hofm. I 561, II 284. — Див. ще **дим**, **пере-**.

парх «заразне шкірне захворювання», *па́рхи* «тс.», [*парха́ч*] «паршивець, шолудивець», *парши́вець*, *парши́вка* (назва певного сорту вовни) Доп. УЖДУ IV, [*парши́ня*] «волосся» Пр. XI діал. н., *па́рші*, [*парши́вкі*] «вид груш із шершавими плодами» Нед, [*парши́к*] «паршивець» Нед, *парха́тий*, [*парха́чий*] Нед, *парши́вий*, [*парши́вний*] Нед, *парши́віти*, [*спарканіти*] «попаршивіти» ВеЛ; — р. *парх*, *парш(а)*, *паршь*, бр. *парша́*, [*па́рші*]; — запозичення з польської мови; п. *parch* «парші, пархи», *parchy* «тс.» споріднене з нл. *parch* «тс.», р. [*перх*] «лупа», [*перша́*], *пе́рхоть* «тс.», укр. [*пе́рхнути*] «ставати трухлим, крихким». — Фасмер III 210, 247—248; Черных II 9; Преобр. II 19; Меркулова Этимология 1970, 153—155; Brückner 396, 410—411. — Див. ще **пе́рхнути**. — Пор. **по́рох**.

парце́ла «невеличка ділянка землі», заст. *парце́ля* «тс.», *парце́ляція* «розподіл на парцели (про землю); виділення частин єдиного речення в окремі неповні речення», *парце́лярний* «малоземельний», *парце́льний* «тс.»

парцелювати «дрібнити землю на маленькі ділянки»; — р. *парцелла*, бр. *парцэла*, п. ч. слц. вл. *parcela*, болг. *парцел(а)*, м. *парцела*, схв. *парцела*, слн. *parcéla*; — запозичення з французької мови; фр. *parcelle* «частинка» походить від нар.-лат. **particella* (лат. *particula*) «тс.», утвореного від *pars* (род. в. *partis*) «частина», до якого зводиться й укр. *парть*. — СІС² 628; Корпаліński 720; Holub—Lyer 358; РЧДБЕ 539; Dauzat 532. — Див. ще **парть**.

парціальний «такий, що становить частину чогось; окремий»; — р. *парціальний*, бр. *парцыяльны*, п. *parcialny*, ч. *parciální*, слц. *parciálny*, болг. *парциален*, м. *парцијален*, схв. *пәрцијалан*, слн. *parciálen*; — запозичення з французької мови; фр. *partiel* «частковий, окремий», *partial* «небезсторонній», давніше «частковий», походить від слат. *partialis* «частковий», утвореного з лат. *pars* (род. в. *partis*) «частина», до якого зводиться й укр. *парть*. — Ст. вуг. *obscuch* 551; Holub—Lyer 358; Dauzat 535, 536. — Див. ще **парть**.

[парцувати] «ритися, нищпорити» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *[parcić]* «дивитися, стежити, шукати» пов'язане з *patrzyć* «тс.», якому відповідає укр. *[пáтрити]* «дивитися, спостерігати». — SW IV 58, 90—92; Grüskner 399. — Див. ще **пáтрити**.

парцьошка — див. **барцьожки**.

пáрчá «густа шовкова тканина із золотими, срібними або подібними до них нитками» СУМ, Нед, *[фáрча]* «тс.» Нед; — р. бр. болг. *парчá*; — запозичення з тюркських мов; тур. *parça* «шматок, клаптик», чаг. *parça* «тс.» походять від перс. *pārgā* «тс.». — СІС² 628; Макарушка 12; Фасмер III 210; Черных II 9; Преобр. II 19; Шипова 257; РЧДБЕ 539; Mikl. EW 232; Радлов IV 1157; Lokotsch 130—131; Räsänen Versuch 380.

[паршенá] «щастя, гаразд» Нед, Шух, Ко; — не цілком ясне; виводиться (Кобиліанський Гуц. гов. 85) від рум.

Parce «Парки (богині долі)», що походить від лат. *Parcae* «тс.» (мн. від *Parca*), спорідненого з *pariō* «народжую, створюю, добуваю», можливо, також з лит. *pėgas* «личинка, яечко», *perėti* «вистиджувати, сидіти на яйцях», дінд. *pṛthukaḥ* «маля, дитина, молода тварина», укр. *віпороток* «мертвонароджена тварина». — DLRM 585; Walde—Hofm. II 251—256. — Див. ще **віпороток**.

[паршивка] (бот.) «повитиця льонова, *Cuscuta epilinum* Weihe; *Peziza ciborioides* Hoffm.» ВЕНЗн, *[парха]* «*Peziza sib.*» Мак; — пов'язане з *паршівий*; назва зумовлена, з одного боку, негативним ставленням до цих шкідливих витких рослин і, з другого боку, тим, що рослини, на яких вони паразитують, робляться чахлими. — Вісюліна—Клоков 263. — Див. ще **парх**.

[паршук] «поросся» Непокупный, *[порсук]* «дикий кабан» Нед, *[паршук-паршук]* (вигук для підкликання кабанів) ЛексПол; — р. *[парсук]* «кастрований кабан», бр. *[паршук]* «кабан», *парсук* «тс.», п. *[parsiuk]* «поросся», *[porszuk]* «дорослий вгодований кабан»; — запозичення з литовської мови; лит. *paršiukas* «поросся», *pařsas* «тс.» споріднене з псл. **porse* «поросся», укр. *порося*. — Непокупный 188; Фасмер—Трубачев III 209; Трубачев Назв. дом. жив. 63—64; SW IV 65; Лаучюте 19; Graenkel 542. — Див. ще **порося**.

[парюга] «злодій, шахрай» Нед; — неясне.

[паряк] (іхт.) «хариус, *Salmo thymallus*» Нед; — неясне.

пас' «пояс; ремінь; смуга; промінь», *[пáса]* «смуга на тілі тварини від удару батою» Л, *[пасіна]* «вовняний жіночий пояс О; поганій пояс», *[паскі]* «мотузочки» Пі, *пáсбк*, *[пасюг]* «смуга від удару» Л, *[пасастий]* «смугастий» ЛексПол, Л, *[пасістий]* «тс.», *[пасовій]* (у виразі *пасові чоботи* (заст.) «чоботи із суцільної смуги (паса) шкіри»), *запáска*, *[запасчаний]*, *опасання* «суцільна крита галерея навколо будів-

лі», [опа́сáнь] «тс.» Бі, опа́ска (заст.) «бандероль; смужка паперу, тканини для перев'язування або обклеювання», [опа́сок] «пояс; ремінь для носіння бандури», [опа́сáти] «підперезати», [перéпаска] «поперечна перев'язка» Нед, [нідопа́сáне] «нижня частина стін гуцульської церкви», [нідпа́сок] «стегно» Нед, [припа́ска] «фартух» Чопей, [розна́сáти] «розперезати» Она, [уна́сáтися] «оперезатися»; — р. заст. *пас* «один із товстих ременів для підвішування коробка карети», бр. *пас*; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *pas* «пояс», як і ч. слц. слн. *pás*, вл. нл. *pas*, схв. *pâs* «тс.», є результатом випадіння *j* між голосними *o* та *a* і стягнення цих голосних у основі, яка зводиться до псл. *pojasъ* «пояс». — Коломієць Вступ 79—80; Фасмер III 211; Grüskner 398; Machek ESJC 435. — Див. ще **пояс**.

пас² (заява про відмову брати участь у грі), *пасува́ти*; — р. бр. болг. *пас*, п. ч. слц. *pas*; — запозичення з французької мови; фр. (je) *passé* «(я) пропускаю (обминаю)», зводиться до нар.-лат. **passāre* «іти», похідного від лат. *passus* «крок, хода, слід ноги». — Коралиński 725; Holub—Lyer 360; РЧДБЕ 539; Dauzat 537. — Див. ще **па**.

пас³ «передача м'яча, шайби комусь із гравців своєї команди», *пасо́вка* «тс.», *пасува́ти*, *розна́ска*; — р. бр. болг. м. *пас*, п. ч. слц. *pas*, схв. *pâs*; — запозичення з англійської мови; англ. *pass* «передавати» генетично пов'язане з фр. *passer* «передавати, переходити, проминати». — СІС² 629; Holub—Lyer 360; РЧДБЕ 539; Klein 1136. — Див. ще **пас²**.

пас⁴ «рух гіпнотизера»; — р. *пасс*, бр. болг. *пас*, п. *passy* (мн.), ч. *pass*; — запозичення з французької мови; фр. *passé* «тс.» пов'язане з дієсловом *passer* «переходити, пропускати, проводити рукою». — ССРЛЯ 9, 262; РЧДБЕ 539. — Див. ще **пас²**.

[**пас⁵**] «паспорт» Нед; — п. ч. слц. вл. нл. *pas*, схв. *pâsoш*; — запозичен-

ня з німецької мови; н. Раß «паспорт», як і гол. *pas* «дозвіл на проїзд, паспорт», походить від іт. *passo* «тс.; крок», яке разом з фр. *pas* «тс.» зводиться до лат. *passus* «крок, хода». — Holub—Lyer 360; Вуяклија 690; Kluge—Mitzka 534. — Див. ще **пас²**. — Пор. **пáспорт**.

[**пас⁶**] «прохід» Пі; — р. [*пас*] «звірина стежка в лісі, лаз», п. ч. вл. нл. *pas* «прохід, ущелина у горах, перевал»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. Раß «гірський перевал» походить від фр. *pas* «прохід», яке зводиться до лат. *passus* «крок, хода, слід ноги». — Holub—Lyer 360; Kluge—Mitzka 534; Dauzat 536. — Див. ще **пас²**.

[**пас⁷**] «пастор» Пі; — не зовсім ясне; можливо, є скороченою формою слова *пáстор*.

паса́ж; — р. *пассáж*, бр. болг. м. *паса́ж*, п. *pasáž*, ч. слц. *pasáž*, вл. *pasáža*, схв. *pâsâж*, слн. *pasáža*; — запозичення з французької мови; фр. *passage* «перехід; пасаж» походить від дієслова *passer* «переходити, проходити». — СІС² 629; Фасмер III 213; Коралиński 725; Holub—Lyer 361; РЧДБЕ 539; Вуяклија 690; Dauzat 537. — Див. ще **пас²**.

паса́жир; — р. *пассажі́р*, бр. *паса́жыр*, п. *pasážer*, ч. *pasážér*, слц. *pasážier*, вл. *pasážer*, болг. м. *паса́жёр*, схв. *pâsâжёр*, слн. *pasážír*; — запозичення з німецької мови; н. *Passagier* «тс.» походить від іт. *passaggiere* «пасажир», пов'язаного з *passare* «переходити», похідним від *passo* «крок»; виведення німецької форми від фр. *passager* «пасажир» (Преобр. I 21—22; Черных II 10; Фасмер III 213) неправильне. — Hüttl-Worth 18; Kluge—Mitzka 533—534. — Див. ще **пас⁵**.

[**пасаман**] «тасьма для обшивання одягу, позумент», [*пасман*] «смуга», [*пасаманник*] «позументник» Нед, [*пасаму́га*] «смуга від удару бато́гом» Л, [*пасмані́стий*] «смугастий» Нед, [*пасмені́стий*] «тс.» Нед; — запозичення

з польської мови; п. *pasamon*, *pasaman* «тс.» походить від іт. *passamano* «позумент» або від фр. *pasement* «тс.». — Koralinski 725; SW IV 72; Brückner 398; Dauzat 536. — Див. ще **басаман**. — Пор. **позумент**.

пасат «постійний сухий вітер між тропіками та екватором»; — р. *passát*, бр. болг. *pasát*, п. вл. *pasat*, ч. слц. слн. *pasát*, схв. *pasáti* (мн.); — запозичення з німецької мови; нім. *Passát* «тс.» походить від гол. *passaat*, яке зводиться до ісп. *pasado* «тс.», що виникло, можливо, внаслідок скорочення вислову **viento de pasada* «прохідний вітер»; ісп. *pasada* утворене від дієслова *pasar* «переїздити, переходити», спорідненого з фр. *passer* «переходити, проходити, проминати». — SIC² 629; Koralinski 725; Holub—Lyer 361; РЧДБЕ 540; Вуяклија 690; Kluge—Mitzka 534. — Див. ще **пас²**.

[**пасемок**] «боковий пагін рослини НЗ УЖДУ 26; нерідний син одного з членів подружжя Нед, Шух», [*пасемки*] «розгалужені кінці оленячих рогів» ВеУг, [*пасемниця*] «нерідна дочка» НЗ УЖДУ 26, [*пасим'я*] (зб.) Нед, [*пасинкувати*] «пасинкувати» Нед; — п. *pasetko* «маленьке пасмо; розгалужений кінець лосячого рога»; — результат контамінації слів *пасемко* (зменш. від *пасмо*) та *пасинок*. — SW IV 73. — Див. ще **пасинок**, **пасмо**.

пасерб «пасинок; [брат чоловіка О]», [*пасербник*] «тс.», [*пасербиня*] «нерідна дитина», *пасербиця* «падчирка», [*пасербля*] «нерідна дитина» НЗ УЖДУ 26/2; — р. бр. [*пасерб*], п. *pasierb*, цсл. *пасръвъъ*; — утворене за допомогою префікса *па-* від іменника **серб* (< **sъrbъ*), який загальноприйнятої етимології не має; зіставлявся (Brückner 398) з п. заст. *сарбац* (укр. *сьорбати*), як назва «того, хто сьорбав (свав) те саме молоко»; пов'язувався (Преобр. II 20, 266) з етнонімом *серб* та словом [*сябер*] «учасник земельного володіння, спільник у торговельній справі». — Кобилянський Зб. наук. праць I

86; Бурячок 42; Трубачев Терм. родства 53; Фасмер III 211; Критенко Вступ 538. — Див. ще **па-**, **серб**, **сьорбати**. — Пор. **присербитися**, **сябер¹**.

[**пасербіта**] (бот.) «анемона, *Aemone pulsatilla* L.» ВеБ, ВеНЗн; — неясне.

пасерувати «обсмажувати борошно, овочі, коріння перед закладанням їх у страви»; — р. *пассеровать* «тс.»; — через російське посередництво запозичено з французької мови; фр. *passer à la flamme* «потримати над вогнем», букв. «пропустити крізь вогонь», має в своєму складі дієслово *passer* «пропускати». — Див. ще **пас²**.

пасів, *пасівний*; — р. *passiv*, бр. *pasiv*, п. *pasywa*, ч. слц. *pasiva*, вл. *pasiv* (грам.), болг. *пасів*, м. *пасив*, схв. *пасьів*, *пасіва*, слн. *pasiv*; — запозичення з латинської мови; лат. *passivus* «недіяльний; той, що зазнає чогось» походить від *patiō* «терплю, зазнаю», спорідненого з гр. *πάσις* «нещастя, страждання», *παρός* «паралізований, сліпий». — SIC² 629; Koralinski 728; Holub—Lyer 361; РЧДБЕ 540; Вуяклија 690; Walde—Hofm. II 264. — Пор. **пасія**.

пасинок «нерідний син одного з членів подружжя; боковий пагін рослини», [*пасениця*] «нерідна дочка» Си, *пасіння* СУМ, Л, *пасинкувальниця*, *пасинкувати* «обрізувати бокові паго-ни рослин»; — р. *пасынок*, бр. *пасынак*, др. *пасынъкъ*, п. *pasunek*, болг. [*пасинче*], м. *пасинок*; — псл. *pasunъкъ*, утворене за допомогою префікса *ра-* від іменника *сун(ъкъ)*; — прус. *passons*, лит. *rosūpis* «тс.» є запозиченнями зі слов'янських мов. — Бурячок 42; Трубачев Терм. родства 53; Фасмер 216; SW IV 81. — Див. ще **па-**, **син**.

[**пасиночок**] «рядочок, смужечка» Мо, [*пасинестий*] «з візерунком у смужку» (перев. про тканину) Корз; — неясне.

пасіка «місце, де стоять вулики; ділянка лісу, призначена на зруб», [*пасека*] «тс.» Нед, [*пасік*] «рід вулика»

Л, [пáсічисько] «місце, де була пасіка» Нед, пáсічник, [пáсічниківна], пáсічнїцтво, [пáсічниця] «дружина пасічника», [пáсічничєнко Бі, пáсічничка Бі, пáсішник, пáсішниківна, пáсішниця], [пáсока] «пасіка» Л, [пáсочник] «пасічник» Пі, пáсічний, пáсічнїцький, [пáсічничий] Нед, [пáсічити] «чистити, готувати цілину під посів», пáсічникувати, [пáсечниковати Бі, пáсічнїчити Нед, пáсішникувати]; — р. бр. пáсека, п. pasieka, ч. слц. paseka «лісосіка»; — псл. pasěka, утворене, очевидно, від дієслова *posěkti «посікти» як назва місця, де вирубано ліс, з подовженням **о** в префіксі (**ō** > **a**), характерним для відіменних утворень. — Дзендзелівський УЗЛП 99—100; Фасмер III 211; Преобр. II 26; Grüskner 398; Machek ESJC 436; Пелева Етимология 1967, 176. — Див. ще **па-**, **сік-**ті.

пáсія (заст.) «любов, пристрасть; церковна відправа в перші чотири тижні Великого посту; [гнів, роздратування; злюка Л]», [опáсія] «страсні Євангелія» Бі, [фасія] «гнів», [пáсійбнний] «дуже злий» Ме, [пáсіювати]; — р. пáссия, бр. пáсія, [пáсіонат] «запальний, злий», п. pasja, ч. pašije «страсті (Христові)», слц. pasia, вл. pasion «пристрасть, захоплення, страсті Господні», нл. pasuja, м. пасија, схв. пáсија, слн. pasjop «пристрасть, особлива схильність»; — запозичення з латинської мови; лат. passio «страждання, хвороба; афект» пов'язане з ratiop «терплю, зазнаю». — СІС² 629; Kopaliński 726; Grüskner 398; SW IV 75; Skok II 613. — Див. ще **пасів**.

пáск (фарм.) «протитуберкульозний лікувальний засіб»; — р. бр. болг. пáск; — аббревіатура, що виникла на основі виразу *параміносаліцилова кислота* «тс.». — ССРЛЯ 9, 254.

пáска «великодній хліб», [пáскар] «посудина, в якій носять святити паски» Нед, [пáсчаний] «стосовний до паски», [пáсчин] «тс.»; — р. [пáска] «великодній свячений сир», бр. пасха,

[пáска], др. паска «пасхальний хліб в іудеїв», п. pascha «великодня їжа», [пáска] (з укр.), стсл. пáска; — запозичення з грецької мови; гр. πάσχα є фонетичним варіантом слова πάσχα «пасха»; існує думка (Преобр. II 26; Соболевский Лекции 145) про виникнення фонетичної форми паска з пасха на слов'янському ґрунті. — Фасмер III 216; ГСЭ III 145; SW IV 75. — Див. ще **Пáсха**.

[пáсквитися] «глузувати, лаятися» Бі; — очевидно, результат контамінації слів [пáствитися] «тс.» і пáсквіль. — Бі 273. — Див. ще **пáсквіль**, **пáст-вितися**.

пáсквіль «твір образливого, наклепницького характеру», пáсквільянт, [пáшквель Нед, пáшквіль Нед, Бі]; — р. пáсквиль, (заст.) пáшквиль, бр. пáсквиль, п. paszkwil, ч. paskvil, paškvil, слц. paškvil, болг. пáсквїл, м. пáсквил, пáсквіла, схв. пáсквїл, пáсквила, пáсквіла, слн. paskvil; — запозичення з німецької мови; н. Pasquill «тс.» походить від іт. ст. pasquillo «тс.», зменш. від pasquino «тс.», утвореного від назви скульптурної групи в Римі, на якій вивішували сатиричні вірші; свою назву скульптурна група дістала від імені дотепника Pasquino, що мешкав поблизу. — СІС² 629; Коваль 161—162; Черных II 9—10; Фасмер III 211; Преобр. II 20; Kopaliński 728; Holub—Lyer 361; РЧДБЕ 540; Вуяклија 691; Gr. Fwb. 558; Klein 1136.

[пáсклі́н] «клин, яким прикріплюють косу до кісся; леміш» Г, Нед, [пáсень ГрицАВ, пáсинок Гриц, пáсквин ЛЧерк, пáсквинь Нед, пáсквіль ГрицАВ, пáскиль Нед, пáскин ГрицАВ, пáсклень Нед, пáсклинь Л, пáсклін Ва, Си, пáсколень ГрицАВ, пáскрин ГрицАВ, пáскувїнь Корз, пáспилін До, пáсплин ГрицАВ, пáстилін ЛЧерк, пáстинь НикСгЛ, пáст(к)олень Ва, пáстлинь ГрицАВ, пáстовень, пáстоль тж, пáсцил О, пáсцинь О, пáцклин ГрицАВ, пáскінь ГрицАВ] «тс.»; — п. [paskwil] «частина замка, в якій ключ з'єднуєть-

ся з пружиною; вид засува», [paszkwil] «тс.» (з укр.?). — не зовсім ясне; очевидно, утворене з префікса *па-* та іменника *клин*, первісно як назва меншої (допоміжної) з двох плішок, що вживалися для прикріплення коси; походження елемента *-с-* неясне. — Дзендзелівський НЗ УЖДУ 37, 56—57; ГрицАВ 120; SW IV 82. — Див. ще **клин**¹.

паску́да¹ «мерзота; мерзотник», [паску́д] «мерзотник», [паску́ди] «захворювання очей у худоби» Нед, паску́дник «[тс. Нед; хвороба коней]; мерзотник», [паску́дниця] (зоол.) «гадюка, *Pelias berus*», Мо, ВеУг, ВеНЗн, паску́дство, [па́скудь] «паскуда» Нед, [пацку́да Нед, пацкудище ВеЗн] «тс.», [паску́дивий], паску́дний, [пацку́дний] ВеЗн, паску́дити, [запаску́днити], препаску́дний; — р. паску́да, бр. паску́да, по́скудзь, п. слц. paskuda, ч. [paškudit] «псувати», [paskudit] «тс.»; — псл. paskoda, утворене за допомогою префікса *ра-* від основи прикметника *skod-ьпъ* «скудний»; первісно означало «бідність, злиденність». — Фасмер III 212; Преобр. II 21; Jakobson 636; Brückner 398; Machek ESJC 436; Mikl. EW 298. — Див. ще **па-**, **ску́дний**.

[паску́да²] (бот.) «гельвела, *Helvella suspecta* Kromb.» Мак; — пов'язане з паску́да «мерзота»; назва зумовлена отруйними властивостями цього гриба (пор. назву іншого отруйного гриба *поганка*). — Сл. бот. 125; УРЕ 5, 297. — Див. ще **паску́да**¹.

паслі́н (бот.) «*Solanum* L.», [паслен Мак, паслен Мак, па́слин Нед, паслі́на, пасльо́н], пасльо́нина, [песлі́на Мак, песли́ни Нед, песьло́н Мак, писклу́ка См, писклю́ква См, пислени Мак, пислі́на Нед, пислі́нець ВеУг, писльони Мак, піскльо́н Л, послен Мак, присли́ни «тс.», пасльо́нові, [запасльо́нити] «замазати в паслін»; — р. бр. пасле́н; — др. *пасльнъ, утворене, очевидно, за допомогою префікса *па-* від основи *слън-, яка зберігається в р. [слён] «твердий слиз на рибі» і

перебуває у зв'язку з основою іменника *слина*; назва зумовлена, очевидно, тим, що ягоди пасльону викликають блювання і надмірне виділення слини; пов'язання з основою *съл-* «сонце» (Преобр. II 21) необгрунтоване. — Коваль 51; Фасмер III 212, 669; Меркулова Очерки 127—128; Булич ИОРЯС 10/2, 429; Вiга RR II 511. — Див. ще **па-**, **сли́на**.

[па́сля] «після» Нед; — неясне; можливо, залишок давнього утворення з префіксом *па-*, паралельного до др. *посльѣдъ* (> р. *после*, укр. [послі], *після*).

[па́смер] (бот.) «водяна сосонка звичайна, *Hippuris vulgaris* L.» Нед, Мак; — неясне; можливо, пов'язане з *па́смо* (через подібність цієї рослини до хвоста або до пасма волосся). — Вісюліна—Клоков 228; Нейштадт 405—406.

па́смó СУМ, Корз, [па́семко] «мотузка або нитка для перев'язування пасма», [па́семник] «тс.» Нед, [пасемце́] (у виразі *п. овець* «тридцять голів») Нед, [пасмі́стка] (назва вовни) Доп. УЖДУ 4, [пасмовéць] (ент.) «метелик, *Limenitis*» Нед, [пасьо́мка] «обшивка в кожусі, тасьма» Л, [пасемі́стий] «смугастий», *пасмані́стий*, [пасма́ти] «розпатланий» Л, [пасмі́стий] «смугастий», [пасмовáтий] «розташований пасмами (про гори)» Нед; — р. м. *па́смо*, бр. *па́сма*, п. вл. нл. *pasmo*, ч. слц. *paśmo*, полаб. *posma*, болг. *па́смó*, схв. *па́смо*; — псл. *pasmo*, **pasme*; — споріднене з лтс. *piðsms* «ланка, відрізок; пасмо», свн. *vase* «волокно, торочки, облямівка», снн. *снідерл. vėse*, двн. *faso* (чол. р.), *fasa* (жін. р.), дангл. *foes* «тс.»; значенням «жмут ниток, що майорять під вітром» наближається до кореня **pēs-* «дути, віяти», до якого зводяться й укр. *пахну́ти*, *пахнути*, схв. *паху́ль* «жмут, пасмо»; наявність слова у латиській мові (лит. *põsmas* «пасмо» може бути слов'янським запозиченням) і його загальнослов'янське поширення виключають думку (Räsänen Tschuw. L. 182) про його тюркське

(чуваське) походження. — Дзендзелівський НЗ УЖДУ 14, 120; Трубачев Рем. термиол. 102—103; Бернштейн Очерк 1974, 185; Фасмер III 212; Преобр. II 21; Machek ESJC 436; Holub—Lyer 361; Skok II 613; Mühl.—Endz. III 458; Karulis II 74; Fraenkel 640; Kluge—Mitzka 185. — Пор. пáхну́ти².

пáсока — див. **сік**¹.

[пáсоці] «ласоці» Пі; — неясне; можливо, результат контамінації слів лáсоці і пáска або пастíла чи пáтока.

паспарту́ «картонна рамка для портрета, гравюри»; — р. бр. болг. *паспарту́*, п. *passe-partout*, ч. *pasparta*, схв. *паспарту*; — запозичення з французької мови; фр. *passe-partout* «ключ, що підходить до багатьох замків; картонна рамка для портретів» складається зі слів *pas* «проходить, пропускає», *par* «через, крізь, по» і *tout* «увесь, цілий», спорідненого з нар.-лат. **tottus*, що є експресивною формою лат. *totus* «тс.». — СІС² 630; Коралиński 727; Holub—Lyer 361; РЧДБЕ 541; Вуяклија 652; Dauzat 716—718. — Див. ще **партёр**, **пас**², **тотальний**.

пáспорт, *паспортíст*, *паспортиза́ція*, [пачепóрт] Бі, *пáшпорт*, *паспортизува́ти*; — р. м. *пáспорт*, бр. *пáшпарт*, п. *paszport*, ч. *pasport* «супровідний лист, перепустка», слц. заст. *pasport*, болг. *паспóрт*, схв. *пáспóр*; — запозичення з німецької мови; н. заст. *Paßport* походить від фр. *passport*, букв. «дозвіл на прохід через порт», пізніше «пропускне свідоцтво, паспорт», утвореного зі слів *pas* «проходить» та *port* «порт, гавань»; форма *пáшпорт* прийшла через польське посередництво. — СІС² 630; Акуленко 140; Фасмер III 213; Черных II 10; Сергеев РР 1974/1, 74—75; Преобр. II 21; Ст. вуг. *obscuch* 556; Holub—Lyer 360; РЧДБЕ 541; Klein 1137. — Див. ще **пас**², **порт**². — Пор. **пас**⁵.

пáста; — р. бр. болг. м. *пáста*, п. ч. слц. вл. *pasta*, схв. *пáста*, слн. *pásta*; — запозичення з італійської мови;

іт. *pasta* «тісто, тістечко» пов'язане з пізньюлат. *pasta* «тс.», яке походить від гр. *пáоттi* «борошняна підлива», спорідненого з *пáотос* «солоний, посипаний сіллю», пов'язаним з *пáотω* «посипаю, насилаю», спорідненим з лат. *quatio* «трясу, штовхаю, махаю, коливаю». — СІС² 630; Фасмер III 213; Черных II 10; Преобр. II 22; Ст. вуг. *obscuch* 556; Holub—Lyer 361; РЧДБЕ 541; Вуяклија 692; Klein 1137; Boisacq 749; Walde—Pok. I 511.

пасталáкати «базікати», [пашталáгати, пашталáти] «тс.» Нед, [пасталáка] «незграбна чи необережна у висловах людина» Ме, [пашталáга] «дурна, зухвала особа» Нед; — очевидно, результат контамінації дієслівних форм *постолáкати* «базікати» та *пáтjáкати* «тс.». — Див. ще **патя́**, **постолáкати**.

[пасталáтій] «незграбна чи необережна у висловах людина» Ме; — очевидно, результат видозміни іменника [пастáлака] «тс.» за зразком форм типу наявного в цій місцевості прізвища *Магалáтій* (від *магалá* «частина населеного пункту, куток»). — Див. ще **пасталáкати**.

[пастáя] «стручок (квасолі, гороху) ВеНЗн; (бот.) лунарія оживаюча, *Luparia rediviva* L.» (рослина дає стручки овальної форми), [пасталь] «лунарія оживаюча» Мак; — запозичення з румунської або молдавської мови; рум. молд. *păstăie* «стручок», [păstál'e] «тс.», очевидно, пов'язане з алб. *pishtajë* (*bishtajë*) «лунарія», *bisht* «хвіст». — Габинский Вост.-сл. молд. взаим. II 137—138; Карпенко НЗ ЧДУ 31 (1958), 117—118; Vincenz 8; DLRM 597; СДЕЛМ 347; Parahagi 832.

пáства «віруючі однієї парафії, парафіяни, [пасіння]»; — р. бр. *пáства* «парафіяни», др. *паства* «отара», п. *pastwa* «пасовисько; (рідко) парафіяни», ч. слц. *pastva* «пасовисько, вигін», вл. нл. *pastwa*, полаб. *postvo* «тс.», болг. *пáство* «паства», м. *паства*, схв. *пáства* «тс.», стсл. **пáства** «стадо»; —

похідне утворення від *па́сти*¹; значення «парафіяни» є, очевидно, старослов'янською калькою грецького вислову *ποιμνῆ* (*ποιμνιον*) тоб Христою «отара Христа». — Преобр. II 22—23. — Див. ще **па́сти**¹.

[**па́ствитися**] «глузувати, лаятися» Бі, [*па́ствитьця*] «зловтішатися; радіти з чужого нещастя» Пі; — запозичення з польської мови; п. *pastwić się* «знушатися, мучити; (заст.) годуватися» пов'язане з п. ст. *pastwić* «пасти», похідним від *pastwa* «пасіння, їжа, корм»; значення «глузувати, мучити» в п. *pastwić się* розвинулось через проміжне значення «втішатися, розкошувати» (пор. нвн. *weiden* «пасти, пастися», *sich weiden* (ан) «втішатися, милуватися»). — SW IV 81; Brückner 398. — Див. ще **па́сти**¹.

па́стель «м'які кольорові олівці для живопису; малюнок, виконаний такими олівцями; відповідний жанр живопису»; — р. *па́стель*, бр. *па́стэль*, п. ч. слц. вл. *pastel*, болг. *па́стел*, м. *па́стел*, схв. *па́стел*, *па́стела*, слн. *pa-tél*; — запозичення з французької мови; фр. *pastel* походить від іт. *pastello* «тс.», демінутива від *pasta* «тісто» (оскільки кольорові олівці виготовляють із спеціальної суміші з сухими фарбами). — СІС² 630; Фасмер III 213; Преобр. II 22; Kopaliński 727; Holub—Lyer 362; РЧДБЕ 541; Вуяклија 692; Dauzat 537. — Див. ще **па́ста**.

па́стеризува́ти «знищувати мікроорганізми в рідинах нагріванням», *па́стериза́тор*, *па́стериза́ція*, *па́стериза́ційний*, *па́стеризова́ний*; — р. *па́стеризова́ть*, *па́стеризува́ть*, бр. *па́стэрызава́ць*, п. *pasteryzować*, ч. *pasterisovati*, *pasterizovati*, *pasterovati*, слц. *pasterizovat'*, вл. *pasteurizować*, болг. *па́стѳоризува́рам*, м. *па́стеризува́ра*, схв. *па́стеризува́рати*, *па́стѳеризова́ти*, слн. *pasterizirati*; — запозичення з французької мови; фр. *pasteuriser* «тс.» утворено від прізвища бактеріолога Л. Пастера (*Pasteur* 1822—1895), що запропонував цей спосіб консервування. —

СІС² 630; УРЕС II 749; Булаховський Нариси 99—100; Kopaliński 727; Holub—Lyer 362; РЧДБЕ 541; Вуяклија 692.

па́стерна́к (бот.) «*Pastinaca* L.» Г, Нед, [*па́стирнак* Мак, *постерна́к*, *постирнак* ВеБ, *пустернак* Пі, *пусторнак* Мак], ст. *постернаковъ* (1597); — р. *па́стерна́к*, бр. *па́старна́к*; — запозичення з польської мови; п. *pasternak* «тс.», як і ч. *pastinák*, *pastrnák*, *paštrnák*, слц. *pastrnák*, *paštrnák*, вл. *pastyrnak*, нл. *pasternak*, *pašternak*, болг. *па́щѳрна́к*, м. *па́штрнак*, схв. *па́стѳна́к*, *па́стѳна́к*, слн. *pastinák*, *pastináka*, зводиться до н. [*Pasternak*], що є варіантом н. *Pástinak(e)* «тс.», яке походить від лат. *pastināca* «тс.», спорідненого з *pastinum* «мотика для копання ґрунту», яке загальноприйнятої етимології не має; думка про контамінацію запозиченого *pastinak* із слов. **па́стрнакъ* (Преобр. II 22) недостатньо обґрунтована. — Дзендзелівський St. sl. 6/1—2, 134; Шелудько 42; Фасмер III 213; Черных II 10; Brückner 398; Machek ESJC 437; Skok II 616; Walde—Hofm. II 261.

па́сти¹ (свійських тварин), [*па́сати* Нед, О, *па́свити* Нед], *па́стухува́ти*, *па́стугли́ти*, [*па́сва*] «випас» О, [*па́свиско*] «пасовисько» Нед, [*па́свище* Нед, *па́сище*, *па́сівнік* Ва], [*па́сло* О] «тс.», [*па́сня*] «пасовисько, паша» Л, [*па́сові́на*] (назва, пов'язана з обліком та господарськими розрахунками) Доп. УЖДУ 4, *па́сові́сько* Г, Нед, ВеБ, [*па́сові́ця*] «пасовисько, час пасіння худоби», *па́сові́ще* СУМ, Нед, [*па́ства*] «пасіння; паша Нед», *па́стівéнь* «пасовище», [*па́стівне́*] «луки поблизу городу» ВеБ, [*па́стівнік*], [*па́стов*] «паша» Нед, [*па́стобéнь*] СУМ, Л, Ч, [*па́стобі́вище*] «пасовисько» Нед, [*па́стобнік*] «вигін» Бі, Л, [*па́стовня́*] «огорожений вигін Нед; сіножать ЛексПол», *па́стух*, *па́стуша́*, *па́стушеня́*, [*па́стужка*] «батіг, яким поганяють корів», [*па́стужня́*] «отара овець; пасіння корів за чергою» Л, [*па́стужина́*] «па́сту-

хування Кур; платня пастухові», [пастьба́] «паша, пасіння», [пасьба́] «пасіння Нед; ніколи не орана земля Л», паша «трава на пасовиську», [пасевний] «який добре напасається» О, [пасний] «відгодований» ВеЗа, [пастівний, пастовний], пастушачий, пастуший, [пасом] «попасом» Нед, віпас, [напашити] «напасти (худобу)», [напасочка] «пасіння», [обпас] «невелике місце для пасовиська в саду», опасистий «огрядний», [обпасний] «вгодований, жирний» Ж, підпасач, підпасич, підпасок СУМ, Нед, [підпасичик] «хлібинка, яку навесні дарують пастухові», попаса́ти «пасти в дорозі», пбпас «пасіння в дорозі; пасовисько, випас», попасання «корм на пасовиську», [попасене] «пасіння в дорозі; пасовисько», попасище «випас», [пбпашка] «попас» Нед, пбпаски, пбпасом, [поспашувати] «згодувати траву чи посіви на пні», розпастися «відгодуватися», [рбзпас] «огрядність, повність» Нед, спаса́ти «робити спаш», [спась] «спаш» Нед, спаш «пошкодження трав або посівів тваринами; пасовище Нед», [спасовець] «той, хто пускає худобу пастися на чуже поле», [спасне] «спашне» Нед, спаш, спашне «гроші за спаш», [спасний] «жирний, гладкий» Нед, [упаслий] «легковідгодовуваний»; — р. пасті, бр. пасвиць, пасциць, др. пастми, п. paść, pasac, ч. pásti, слц. pást', вл. нл. pasć, полаб. posě, post «пастися», болг. pasá, м. пасе, схв. пастми, слн. pásti, стсл. пастн; — псл. pasti; — споріднене з лат. pascō «пасу; годую, утримую; викохую», rābulum «їжа, харчі, корм», тох. A pās- «стерегти, пасти», тох. B pāsk- «тс.», хет. paḥḥši «стерезу, пасу», гр. πατέομαι (аор. ἐπάσασθαι, πασ(σ)άσθαι) «ім, п'ю», ἄπαστος «той, що нічого не їв, не пив», дінд. pāti «охороняє, стереже», гот. fōdjan «годувати, утримувати», двн. fuotar «харчі, їжа, корм», дісл. fōstr «годування, харчування», що зводяться до іє. *pā- «пасти (худобу); стерегти; доглядати»; пов'язання з р. питать

«харчувати, жити» (Walde—Hofm. II 260; Trautmann 207) та з лит. pūošti «прикрашати, прибирати» (Zubatý St. a. čl. I 2, 83—85) сумнівні. — Фасмер III 215—216; Черных II 10—11; Преобр. II 22—24; Иванов Сб. статей по языкозн. Памяти М. В. Сергиевского 1961, 105—119; Machek ESJC 436—437; Brückner 399; Skok II 614; Мартынов Язык 64—65; Pokorny 787. — Пор. **пастир, паша**¹.

пасти² «упасти, звалитися», па́дати, па́датися «упадати (перед кимсь)», па́длючити, па́д «низьке місце, западина; падіння; каскад; тераса Нед», [па́давка] «епілепсія» Нед, [па́далник, па́дачка] «тс.» Нед, па́далиця СУМ, Нед, па́далка, [па́дало] «парашут» Нед, [па́далюхи] «падалиця» Нед, па́даль, [па́дальниця] «падальна муха» Нед, [па́деж] «занепад; падіж» Нед, па́дина «невелика долина», [па́дичій] «водоспад», па́діж СУМ, Нед, [па́дліна] «падаль» СУМ, Нед, [па́длічина] «тс.» Нед, па́дло «тс.; негідна людина» СУМ, Нед, [па́длічина] «повалений вітром ліс» О, па́длюка, [па́док] «випадок Нед; отвір у жорнах, крізь який сиплеться борошно О», па́дуча «епілепсія», па́дь «глибока долина, яр; солодка липка рідина на листі», па́девий (мед) «який бджоли виробляють з па́ді», па́далишиний, [па́дкий] «охочий», [па́дковітий] «старанний», па́длючий, [па́дьма́] (у виразі п. упасті «зовсім завалитись») Нед, [впа́д] «падіння; водоспад Ж; занепад Пі», впа́дина «западина», [впа́дниця] «грузило, лот» Ж, віпасти «трапитися», віпа́д, віпа́док СУМ, Ж, випа́дковий, випа́дком, відпа́д, [відпа́дки] «відходи», [допа́сти] «добратися; схопити», [допа́стися] «з жадністю взятися за щось; накинутися», запастися «опуститися, провалитися, зникнути», [за́пад] «верша», [за́падень] «заглибина», [запа́дець] «людина із заходу» Ж, запа́дина, [запа́дниця] «западня, пастка», запа́дня «пастка; западина», [запа́довець] «західний вітер» Ж, [запа́док] «занепад; руї-

ни; задне стегно у тварини» Ж, [запа-
дбк] «западня», [западя] «баюра, калю-
жа» Мо, [западъ] «глибокий сніг», за-
падистий «який трохи западає», запа-
лий, [западній] «розташований у запа-
дині», [западний] «сніжний» Ж, зане-
пасти, занепад, занепадник, зане-
падництво, занепадок (заст.) «зане-
пад», занепалий, запопасти «дістати,
роздобути, натрапити, захопити; домог-
тися», запопадати «сумлінно ставити-
ся, докладати багато зусиль», запопад-
ливий, запопадний, запропасти «про-
пасти», запропасти́ти, [запропалій]
«даремний», [за-пропале] «даремно»
Ж, напасти, [напаству́ати] «напада-
ти», напад, [нападень] «ятір на обру-
чі», [нападка] «напад Ж; рибальський
сак», нападки, нападник, [нападок]
«напад; переслідування» Ж, [нападъ]
«папасть», напасник, напасть, напас-
ливий, [напасній] «причипливий, на-
в'язливий» СУМ, Ме, [нападкуватий]
«напасливий», [нападний] «тс.» Ж,
[напропадíme] «на погибель», напро-
пале, невпопад, опад «опале листя;
[напад Ж; крижані бурюльки або роса
на деревах]», опади, [опадка] «запади-
на», [опадбнько] «нешасна доля» Ж,
[опадчина] «відходи» Ж, [опадъ] «гли-
бокий сніг» Ж, [опастъ] «сніг, іній на
деревах», [опат] «сніг на деревах; не-
сподіваний сніг; сніжна зима» О, опа-
дистий «спадистий», опалий, перепас-
тися «виснажитися», перепад, [пе-
репадистий] «непостійний», [підпас-
ти] «бути схожим», [підпадистий] «з
низьким підйомом» (про чобіт) Нед,
[піднепасти] «підупасти, ослабнути»,
[піднепалій], підупасти, підупад, пі-
дупалій, попасти «влучити; потрапи-
ти», попасти́ся, [попадатися] «потрі-
скатися» (про шкіру) О, [попадливий]
«запопадливий, схильний» Нед, при-
пасти «дістатися», припадок «приступ
(хвороби); [випадок]», [припадъ] «ни-
зинне місце; частина рибальської вер-
шки», [припадистий] «крутий Нед; по-
логий; низький у підйомі», [припадко-
вий] «випадковий», [припадливий] «ни-

зинний», [припаднистий] «дощовитий»
Нед, [припадком] «випадково», [при-
опасти] «підупасти Нед; вибитися із
сил Ме; збідніти Дз», [приупасти]
«підупасти» Нед, [приупадок] «зане-
пад» Нед, пропасти, [пропад] «поги-
бель; падіння» Нед, [пропадок] «втра-
та» Нед, [пропадъ] «пошесть» Корз,
пропажа, [пропасна] «прірва», [про-
пасник] «чорт ВеУг; параліч О», про-
пасниця, [пропасть] «погибель; прір-
ва», [пропадистий] «крутий, бездон-
ний» Нед, [пропадний] «пропаший»
Нед, [пропаду́щий] «минуший» Нед,
[пропажений] «пропаший», пропалій,
пропасний «згубний Нед; пов'язаний з
пропасницею, з прірвою», [пропасти-
ливий] «крутий, з прірвами» Нед, пропа-
щий, пропадом (у виразі пропас-
ти п.), розпад, розпадина «ущелина»,
розпадок, [розпаліна] «тс.», [розпад-
но] «пристрасно» Нед, [розпопадний]
«запопадний» Нед, спасти «припасти,
дістатися», [спадатися] «траплятися»
Чаб, спад, спадень (заст.) «захід»,
спадина «спадиста поверхня; [водоспад
Нед]», спадки «спадщина», [спадків-
щина] Нед, спадок «тс.», спадщина,
[спадя] «велика злива; спад» Ба, [спадъ]
«падъ на листях Нед; частина рибаль-
ської вершки», спадистий «похилий;
[крутий Нед]», спадковий, спадний,
упадати «занепадати; турбуватися, пі-
клуватися; домагатися прихильності»,
упадатися «доводитися, траплятися»,
упад «падіння; [нешастя]», [упадник]
«запобігливий чоловік» Нед, [упадок]
«падіж», [упадъ] «тс.», [упадонько]
«горе, нещастя», [упаль] «опале збіж-
жя; гнила солома» ВеНЗн, [упадливий]
«запопадливий», [упадний] (у виразі
упадна година «остання година») Нед,
упалий; — р. пасть, падают, бр. паці,
падаць, др. пасти, падати, п. paść,
padać, ч. padat, ст. pasti, слц. padat',
вл. padać, нл. padaś, болг. падам, пад-
на, м. падне, схв. пасти, падати,
слн. pásti, pádati, стсл. пасти, падати; —
псл. pasti (< *padti), padati; — спорід-
нене з дінд. padyate «падає, іде», ав.

paíðyeiti «спускається, лягає», дангл. fe-tap «падати», двн. gifezзап «тс.», лат. pessus «додолу, вниз», далі також з псл. rodъ «дно, підвалина, під», дінд. pāt «нога», гр. ποῦς, ποδός, лат. pēs, pedis, гот. fōtus «тс.». — Фасмер III 184; Преобр. II 25—26; Brückner 390; Machek ESJC 425; Holub—Kop. 260; Schuster-Sewc 1032—1033; Младенов 407; Skok II 615—616; Mikl. EW 229; Meillet Études 10; Pokorny 790—791. — Пор. **пасть**, **па́ща**, **під¹**, **піший**.

пасти́ла «тістоподібний кондитерський виріб», *пасти́лаж* «фігурний виріб з тіста, цукру; скульптура з розім'ятої і обпаленої глини», *пасти́лка*, *пасти́льник*, *пасти́льний*; — р. *пасти́ла*, бр. *пасці́ла*, п. *pastylka*, ч. слц. вл. *pastila*, схв. *па̀стила*, слн. *pastila* «солодка/таблетка»; — запозичення із західноєвропейських мов; джерелом може бути фр. *pastille* «таблетка, пастилка, маленька кругла цукерка» або іт. *pastiglia* «таблетка, коржик»; фр. *pastille*, іт. *pastiglia* виникли на підставі лат. *pāstillus* «кулька, пігулка; запашний коржик для жування», що є демінутивом від лат. *pānis* «хліб», спорідненого з *pāso* «пасу», стсл. **пасти**, укр. *па̀сти*. — SIC² 630; Фасмер III 214; Черных II 11; Преобр. II 24; Sł. wug. obcych 556; Holub—Lyer 362; Вуяклија 692; Walde—Hofm. II 246—247. — Див. ще **па̀сти¹**.

па̀стир «священик; [па́стух Нед]», [па̀сти́рка] «па́стушка; крилатий жіночий капелюх» Нед, *па̀сти́рство* УРС, Нед, [па̀сти́рка] «приміщення для вівчарів та молочних продуктів» Доп. УЖДУ 4; — р. *па̀стырь*, бр. *па̀стыр*, др. *па̀стырь*; — запозичення з церковнослов'янської мови (у значенні «па́стух», очевидно, з чеської); стсл. **па̀стырь** «па́стух; духовний наставник», як і болг. *па̀сти́р* «па́стух», *па̀стир* «священик», м. *па̀стир* «па́стух, па́стир», схв. *па̀сти́р*, слн. *pastír*, ч. *pastyř* «тс.», вл. *pastyr* «па́стух», нл. *pastyř* «тс.», загальноприйнятої етимології не має; найчастіше вважається власне

слов'янським утворенням із суфіксом -(t)у́гь від основи дієслова *pasti* «пасти» або від основи іменника *pastь* «па́сіння, пасовище» (Шанский ЭИРЯ III 70); вважалося також (Преобр. II 24; Meillet Études 182, 186; Vondrák I 159) запозиченим з латинської мови через германське посередництво (нар.-лат. *pāstōr(e)* «па́стух»); пор. також п. *pastierz* «па́стух; па́стир», слц. *pastier* «тс.». — Фасмер III 215; Machek ESJC 436; Schuster-Sewc 1050; Младенов 413—414; Skok II 614. — Див. ще **па̀сти¹**. — Пор. **па̀стор**.

па̀стка — див. **па́сть**.

[па̀сто́вник] «жаль за вмерлим» Пі; — неясне.

па̀стор «парафіяльний священик у протестантській церкві», *па̀сторат*, *па̀сторство*, *па̀сторша*; — р. *па̀сто́р*, бр. *па̀стар*, п. ч. слц. *pastor*, болг. м. *па̀стор*, схв. *па̀стор*, слн. *pastor*; — запозичення з німецької мови; нвн. *Pāstor* «тс.», свн. *pastor* «священик», снн. *pastōr*, нн. *pastēr* «тс.» походять від слат. *pastor* «духовний па́стир, духовний отець», що виникло на підставі лат. *pāstor* «па́стух, па́стир», пов'язаного з *pāso* «пасу, годую, доглядаю», з яким споріднені псл. *pasti*, укр. *па̀сти*. — SIC² 630; Фасмер III 214; Преобр. II 24; Kopaliński 727; Holub—Lyer 362; Machek ESJC 437; РЧДБЕ 541; Вуяклија 692; Kluge—Mitzka 534. — Див. ще **па̀сти¹**.

па̀стораль «вір, що ідилічно зображує сцени сільського й па́стухового життя»; — р. *па̀стораль*, бр. *па̀ста́раль*, п. *pastoralia*; *pastorale*, ч. слц. *pastorála* (муз.), *pastorále* (літ.), болг. м. схв. *па̀ста́рала*, слн. *pastorála*; — запозичено з французької мови, можливо, через німецьку; фр. *pastorale* (> н. *Pastorále*) «тс.» утворено від лат. *pāstōrālis* «па́стуховий», похідного від *pāstor* «па́стух», з яким пов'язане укр. *па̀стор*. — SIC² 630; Фасмер III 214; Kopaliński 727—728; Holub—Lyer 362; РЧДБЕ 541; Skok II 616; Вуяклија 692; Dauzat 538. — Див. ще **па̀стор**.

[паstraße] «солонина з баранини Г; копчена або сушена баранина Нед», [паstraße] «тс.», [паstraße] «дрібно покришена варена баранина» (так її звали запорожці) Бі, [паstraße] «шматок м'яса або сала в пастці як принада для звіра», [паstraße] «копчена або сушена баранина» Нед; — п. [bastramy] «сушена баранина», болг. паstraße «сушена солонина», м. паstraße «тс.», схв. паstraße «копчене м'ясо»; — запозичення з турецької мови; тур. pastırma «пресована солонина» є фонетичним варіантом до bastırma «тс.», утвореного від bastırnak «змушувати чавити, давити», пов'язаного з basmak «давити, чавити, пресувати». — Младенов 414; Skok II 616; Sadn.—Aitz. VWb. I 256—257; Lokotsch 22; Радлов IV 1192, 1525, 1537. — Пор. баstraße.

паstraßeвати — див. фаstraße.

[паstraße] «сушена риба» Нед; — неясне.

[паstraße] (орн.) «пастушок, Rallus aquaticus L.» Шарл, [паstraße] «рожевий шпак, Pastor roseus L.» Нед, [паstraße] «одуд, Urupa erops L.» Шарл, паstraße «Rallus aquaticus», [паstraße] «Rallidae» Шарл, паstraße «тс.»; — р. [паstraße] «липка, Fulica atra L.; водяна курочка, Porzana pusilla Pall., Porzana parva (Scopoli)», паstraße «пастушкові»; — пов'язане з паstraße; назви зумовлені, очевидно, різними ознаками, зокрема тим, що пастушок, утікаючи від переслідування, бігає подібно до плиски білої, яка має діалектні назви [паstraße, паstraße, паstraße], або тим, що деякі з цих птахів кричать «ду-ду», подібно до пастуха, який грає на сопілці; назва рожевого шпака може бути калькою латинського терміну Pastor, букв. «пастух». — Булаховський Вибр. пр. III 209—210; Страутман 124; БСЭ 36, 629; 43, 666. — Див. ще паstraße¹. — Пор. паstraße, паstraße.

[паstraße] (орн.) «плиска біла, Motacilla alba L.», [паstraße, паstraße]

«тс.»; — п. [pasterka, pastyrka], схв. паstraße «тс.», паstraße «плиска жовта, Motacilla flava», слн. pastirica «тс.»; — пов'язане з [паstraße] «чабанка»; назва зумовлена тим, що ці птахи часто трапляються поблизу худоби на пасовиськах. — Страутман 124; Булаховський Вибр. пр. III 209—210; Strutyński 109; Ferienc Nazv. vtákov 227. — Див. ще паstraße. — Пор. паstraße.

паstraße «паща; пастка», [паstraße] «пастка на мишей та щурів», [паstraße] «пастка» Нед, паstraße; — р. паstraße «тс.», бр. [паstraße] «паща», п. paść «паща; пастка», ч. past «пастка», слц. past', слн. pást «тс.»; — псл. pastry < *padty, пов'язане з pasti (< *padti) «упасти»; первісне значення «прирва, западня» (пор. [паstraße]). — Фасмер III 215; Черных II 11; SW IV 85; Brückner 390; Machek ESJC 425; Holub—Kop. 260, 266. — Див. ще паstraße². — Пор. паstraße.

пасувати «підходити, личити; відповідати», [паstraße] «щастити» Нед, [паstraße] «підхожий, слухний» Нед, паstraße, паstraße, паstraße; — п. pasować «пасувати», ч. pasovati, слц. [pasovat'] «тс.»; — запозичено з німецької мови, можливо, через польську ([паstraße] безпосередньо з німецької); н. passen «тс.» походить від фр. passer «проходити; надягати». — Онышкевич Исслед. п. яз. 246; SW IV 78; Kopaliński 725; Brückner 398; Holub—Lyer 361; Kluge—Mitzka 534. — Див. ще паstraße².

[паstraße] «непомітна яма в болоті» Ч, [паstraße] «тс.» Ч; — р. [паstraße] «мишоловка», бр. [паstraße] «пастка», [паstraße] «тс.»; — результат видозміни слова паstraße «западня», можливо, зближеного з основою паstraße. — Див. ще паstraße².

[пасуля] (бот.) «квасоля, Phaseolus L.» ДзАтл II, [пасуля, пасулі тж, пасуліна] Пр. XI діал. нар.] «тс.»; — слц. [pasula]; — запозичення з угорської мови; уг. pasuly «боби, квасоля» походить від схв. паstraße, [паstraße], джере-

лом якого є нгр. φασοῦλι «тс.». — Німчук 276; Фасмер IV 187; Mashek ESJC 141; Bárczi 237; MNTESz III 126—127. — Див. ще **квасо́ля**.

Пасха «Великдень; іудейське свято на честь виходу з єгипетського рабства», *Паска* (розм.) «Великдень», *пасх'а́лія* «таблиця для визначення часу святкування Великодня та інших свят», *пасх'а́льний* «великодній», [*пасхов'ій*] «тс.» Нед; — р. *Пасха*, др. *Пасха*, п. *Pascha*, ч. слц. *Pascha*, болг. *Пасха*, м. *Пасха* (єврейське свято), схв. *Пасха* «тс.», слн. *Pasha*, стел. **Пасха**; — запозичення з грецької мови; гр. πάσχα «тс.» походить від араб. pasḥā «пасхальне ягня, свято Пасхи», пов'язаного з гебр. pāsah «тс.»; форма *пасхальний* утворена під впливом слат. paschālis. — Фасмер III 216; ГСЭ III 145; Черных II 11—12; Преобр. II 26; Brückner 398; Kopaliński 726; Holub—Lyer 361; РЧДБЕ 541—542; Вуяклија 693; Gesenius 684—685. — Пор. **паска**.

пасья́нс «вид картярської гри; спосіб ворожіння»; — р. бр. *пасья́нс*, п. *pasjans*, ч. *pasjans*, *patience*, слц. *pasjans*, болг. *паси́анс*, схв. *паси́јанс*, слн. *pasjansa*; — запозичення з французької мови; фр. *patience* «терпіння; пасьянс» походить від лат. *patientia* «терпіння, терплячість, витривалість», пов'язаного з *patior* «терплю, зазнаю», *passio* «страждання, хвороба». — СІС² 630; Черных II 12; Kopaliński 726; Holub—Lyer 361; РЧДБЕ 540; Вуяклија 691; Dauzat 539; Walde—Hofm. II 264. — Див. ще **п'асія**.

пат¹ (положення в шаховій грі); — р. бр. болг. м. *пат*, п. ч. слц. *pat*, схв. *pāt*; — запозичення з французької мови; фр. *pat* «тс.» загальноприйнятої етимології не має; можливо, походить від іт. *patto* «договір, угода; умова», що зводиться до лат. *pacum* «тс.». — СІС² 630; Kopaliński 728; Holub—Lyer 362; РЧДБЕ 542; Skok II 619; Вуяклија 693; Dauzat 538; Gamillscheg 685. — Пор. **пакт**.

пат², *пато́к* — див. **пад**.

патар'а́йка — див. **путар'а́йки**.

[**п'ателенок**] «шматок дерева» Нед; — неясне.

[**п'ательник**] «оладка з гречаного борошна» ЛексПол, [*п'ительник*] «тс.» тж; — очевидно, похідні утворення від контамінованих основ іменників [*п'ательня*] «сковорода» і *п'итель* «тонко змелене і просіяне борошно» (див.).

[**п'ательня**] «сковорода», [*п'ателя*, *потеля* Чаб] «тс.»; — бр. *п'ательня* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *patelnia* (< ст. *patela*) «тс.» походить від фр. *patelle* «металева блюдо, таця» або іт. *patella* «сковорода, тазик», які зводяться до лат. *patella* «мілка каструля, сковорода; жертвна чаша», демінутива від *patina* «миска, сковорода», що походить від гр. πατάνη «миска», спорідненого з лат. *patera* «чаша», хет. *pit-tar* «тарілка». — Москаленко УІЛ 14; SW IV 86; Dauzat 538, 569; Walde—Hofm. II 262; Frisk II 480.

патент «посвідчення про винахід; свідоцтво на право торгівлі чи промислу», *патентика* (зб.) «патентовані лікувальні засоби», *патентувати* «видавати або одержувати патент»; — р. болг. м. *патент*, бр. *патэнт*, п. ч. слц. вл. *patent*, схв. *pātent*, слн. *patènt*; — запозичення з німецької мови; н. *Patént* походить від фр. *patente* (< *lettre patente*) «свідоцтво, диплом; патент», що виникло з слат. *littera patens* «відкритий лист», пов'язаного з лат. *patēre* «бути відкритим, помітним», *patera* «чаша», *patella* «сковорода». — СІС² 630; Фасмер III 216; Черных II 12; Преобр. II 26; Kopaliński 729; Holub—Lyer 362; РЧДБЕ 542; Вуяклија 693; Kluge—Mitzka 535; Dauzat 538. — Див. ще **п'ательня**.

п'атер «католицький чернець, що має сан диякона або ієрея; католицький священник», *п'атерство*; — р. болг. схв. *п'атер*, бр. *п'атэр*, п. *pater*, ч. слц. слн. *páter*; — запозичення з латинської мови; лат. *pater* «батько, предок» споріднене з гр. πατήρ, дінд. *pitár*, тох. А *pāsar*, тох. В *pāser*, дірл. *athir*, вірм. *hayr* «тс.». — СІС² 631; Но-

lub—Lyer 362; Walde—Hofm. II 262—264.

пaтepи́к «збірка, що містить житія святих отців»; — р. *пaтepи́к*, бр. *пaтэры́к*, др. *пaтepикъ*, п. *pateryk*, ч. *paterik*, болг. *пáтepик*, цсл. **пaтepи́къ**; — запозичення з грецької мови; гр. *πατερικόν* «тс.» походить від вислову *πατερικόν βιβλίον* «книга отців», пов'язаного з *πατήρ* «батько», спорідненим з лат. *pater* «тс.». — СІС² 631; Фасмер III 216; Преобр. II 26; РЧДБЕ 542. — Див. ще **пáтep.**

пaтepи́ця «посох духовної особи; велика палиця із загнутим кінцем СУМ, Пі; [милиця, протез Ва]», [*пáтep*] «посох», [*пaтиpи́ка*] «палиця» Мо, [*пaтíри́ця*] «патериця» Нед, Пі; — р. [*пaтepи́ця*] «архієрейський посох», болг. *пáтepи́ця*, м. *пaтepи́ця*; — запозичення з грецької мови; гр. *πατερική βακτηρία* (*пaтepи́кoв бáктpиoв*) «посох духовної особи», нгр. *пaтepи́тca* «тс.» пов'язані з *πατήρ* «батько», спорідненим з лат. *pater* «тс.». — Пономарів Мовозн. 1973/5, 65; Фасмер III 216; Преобр. II 26—27; РЧДБЕ 542. — Див. ще **пáтep.**

[пaтepсáч] «ошкребки, покидьки» Нед, [*пaтepсáчe*] «тс.» Нед; — очевидно, пов'язане з *тípca* (від пиляння дерева). — Див. ще **тípca**¹.

пaтéтика «пристрасність, піднесеність», *пaтeтíчний*; — р. болг. м. *пaтéтика*, бр. *пaтэты́ка*, п. *patetyczność*, ч. *pathetika*, слц. *patetika*, вл. *patetiski* «патетичний», схв. *пaтéтика*, слн. *patétika*; — запозичення з французької мови; фр. *pathétique* «тс.» через пізньолат. *pathēticus* пов'язане з гр. *παθητικός* «піднесений, схвильований, пристрасний, перейнятий почуттям», похідним від *πάθος* «враження; пристрасть; страждання». — СІС² 631; Пономарів Мовозн. 1974/2, 43; Копалиński 730; Holub—Lyer 362; РЧДБЕ 542; Dauzat 539. — Див. ще **пáфoc.**

пaтeфóн; — р. болг. *пaтeфóн*, бр. *пaтэфóн*, п. *patefon*; — запозичення з французької мови; фр. *pathéphone* є торговельною назвою, утвореною з при-

звища засновника фірми, що випускала перші патефони, Ch. Pathé (1863—1957) та грецького іменника *φωνή* «звук, голос» (очевидно, за зразком форми *grammophone*). — СІС² 631; Коваль 200; Черных II 12; Kopalinski 728; РЧДБЕ 542. — Див. ще **фoн**². — Пор. **гpaмoфóн.**

пaтíк «палиця», *пaтíка* «палиця; шкапа; неметка, неповоротка, тупа людина», [*пáтика*] «сапа» НикСГЛ, *пaтíчина*, *пaтичóк*, [*пaтíччя*] «паліччя; дрібний хмиз»; — п. ч. діал. слц. *paтyк*; — за допомогою префікса *па-* утворено від основи слова *тíкати*, *ткнiти* (пор. *пaкiл*); менш переконливе виведення (Brückner 399) від того самого кореня, що й *пáлeць*. — Machek ESJC 438. — Див. ще **пa-**, **тíкати.**

пaтíна (спец.) «наліт різних відтінків на поверхні виробів з міді; біляста плівка на поверхні крем'яних знарядь», *пaтинувáти* «покривати патиною»; — р. *пáтiна*, бр. *пáтына*, п. *patyna*, ч. слц. вл. *patina*, болг. *пaтíна*, м. *пaтинa*, схв. *пáтинa*, слн. *ráti-pa*; — запозичення з німецької або французької мови; н. *Rátina*, фр. *patine* походять від іт. *patina* «тс.», можливо, пов'язаного з лат. *patina* «миска, мілка каструля» (якщо припустити, що первісне значення італійського слова «тьмава пляма на металевій тарілці»). — СІС² 631; Kopalinski 731; Holub—Lyer 363; РЧДБЕ 542; Вуяклија 693; Klein 1138, 1140; Boisacq 775. — Див. ще **пaтéльня.**

пaтíнок «черевик без закаблука»; — р. *пáтынок*, м. *пaтика*, схв. *пáтика* «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *patupek* «тс.» походить від фр. *patin* «ковзан; сталева або дерев'яна підпірка» чи іт. *pattino* «тс.», пов'язаних з фр. *patte* «лапа, нога (у тварин); ніжка», етимологія якого тлумачиться по-різному. — SW IV 92; Brückner 399; Dauzat 540; Gamillscheg 687; Klein 1141.

пaтисóн (бот.) «різновид гарбуза, *Cucurbita pepo* L.»; — р. *пaтиссо́н*, бр.

патысџн; — запозичення з французької мови; фр. *râtisson* «тс.» утворено від *râte* «пиріг» (плоди цієї рослини формою подібні до пирога), що походить від *râte* «тісто, паста», пов'язаного з пізньолат. *pasta* «тс.». — СІС² 631; УРЕ 10, 566; Dauzat 538. — Див. ще **пáста**.

[**паткан**] (бот.) «вид сливи, *Rubus insititia variet.*» ВеНЗн, Мак, [*патканя*] «тс.» (зб.) тж, [*паткани*] «*Rubus domestica variet.*» Мак; — неясне; можливо, виникло на підставі романського **ponticāna* (< *pontica*) «понтійська (рослина)» і зводиться до гр. *δένδρεον πουτικόν* «черемха, *Rubus radus*» (шлях проникнення в українську мову невідомий); у такому разі споріднене з [*паткань*]. — Дворецкий II 1355; Machek ESJC 475. — Див. ще **паткань**. — Пор. **паркани**.

[**паткань**] (зоол.) «великий пацюк, *Mus decumanus*», [*поткан*] «тс.» ВеНЗн; — болг. [*паткан*] «пацюк»; — запозичення з угорської мови; уг. *patkány* «тс.» походить від слц. *potkan*, що, як і ч. *potkan*, слн. *podgána* «тс.», виводиться від іт. [*pategan(a)*, *patekana*, *pontekana*] «тс.», утворених з лат. **ponticāna* «миша» (< *pontica*), пов'язаного, можливо, з гр. *πουτικῆσις* «понтійська миша»; гр. *πουτικός* «морський» утворено від *πότος* «(відкрите) море» (а також назва Середземного й Чорного морів), спорідненого з дінд. *pánthāḥ* «слід; шлях, дорога», псл. *putь*, укр. *путь*. — Machek ESJC 475; Bárczi 237; MNTESz III 132; Дворецкий II 1355; Frisk II 578—579. — Див. ще **путь**. — Пор. **пацкан**.

[**патламити**] «робити безладдя»; — очевидно, пов'язане з [*патлама́*] «погане болотяне сіно з осокою, очеретом»; може бути зіставлене і з *пáтлати* «кошлатити» або з тур. крим.-тат. *patlama* «вибух». — Пор. **батлама́**.

пáтли «довгі пасма волосся», [*пáтли*] «тс.», *патла́нь*, *патла́ч*, [*пакла́ч*] «кінь з великими гривною і хвостом» Бі, [*пакля́*] «довге волосся» Бі, *патла́-*

тий, [*пакла́тий*] «волохатий, з довгим волоссям або густою гривною і хвостом» Бі, *пáтлати*, [*розпáкла*] «розтріпана, простоволоса жінка» Бі, *розпáтланий*, [*розпáклатий*] «розтріпаний» Бі; — р. *пáтлы*, [*пáдлы*], бр. *пáтлы*, п. [*patlady*] «патлатий» (з укр.); — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з р. *пáкля* «клоччя, відходи обробки льону, конопель», укр. [*пáкли*] «довгий тріпаний льон або коноплі», бр. *пáкулле* «клоччя», п. *раку́т* «тс.», які виводяться від лит. *pākulos* (мн.), лтс. *pakulas* «тс.», пов'язаних з лит. *kūlti* «бити, молотити». — Фасмер—Трубачев III 189.

[**патній**] (у виразі *патна́ дорџа* «дорога, якою гуси відлітають восени») Нед; — неясне; можливо, первісно **потна́ дорога* (звук **а** в першому складі міг з'явитися за законом переходу **о** в **а** перед складом з постійно наголошеним **а**); у такому разі *патна* споріднене з *потя́*, а *патна́ дорога* означало «пташина дорога». — Див. ще **пџтя́**.

пáтока «густа; цукриста речовина з крохмалю; [чистий мед; нектар Лекс-Пол]», *пáтоковий*, [*пáточний*] Нед; — р. *пáтока*, бр. *пáтока*, [*пáтыка*], п. *patoka*, ч. *patoky* (мн.) «пивна гуща», вл. нл. *patoki* (мн.) «рідке пиво», болг. м. *пáтока* «сивуха», схв. *пáтока* «тс.», слн. *rátoka* «вино з виноградних вичавок»; — псл. *patoka* «рідка речовина», утворене за допомогою префікса *pa-* від основи дієслова **tekti* «текти», *točiti* «точити». — Фасмер III 216—217; Черных II 12; Преобр. II 27; Machek ESJC 438; Schuster-Sewc 1051—1052; Младенов 414; Mikl. EW 347—348; Meillet Études 255; Trautmann 317. — Див. ще **па-**, **текті́**.

патологія «наука про хворобливі процеси в організмі; відхилення від норм життєдіяльності організму», *патџлог*, *патџлогічний*; — р. болг. *патџлогия*, бр. *патџлогія*, п. *patologia*, ч. *patologie*, слц. *patológia*, вл. *patologija*, м. *патџлогија*, схв. *патџлогија*, слн. *patologija*; — запозичення із захід-

ноєвропейських мов; н. Pathologie, фр. pathologie, англ. pathology, мед. лат. pathologia утворені з основ гр. πάθος «страждання, хвороба» та λόγος «слово, вчення». — СІС² 632; Kopaliński 730; Holub—Lyer 363; РЧДБЕ 543; Ву-яклија 694; Klein 1139. — Див. ще **ло-гіка**, **па́фос**.

пато́лоч — див. **то́лок**.

[паторова́тий] «заболонний» Нед; — неясне.

[па́тороч] «клопіт, турботи», [пáто-рочи Ко, Шух, пáторош Нед] «тс.»; — не зовсім ясне; очевидно, утворене з префіксом *па-* від основи дієслова *то-рб́чити* (див.).

[патрамент] «покоління (худоби)»; — неясне.

[патранжай] (бот.) «петрушка, Petroselinum sativum Hoffm.» Мак; — запозичення з румунської або молдавської мови; рум. молд. pătrunjel (мн. pătrunjeli) «тс.» зіставляється з ч. petržel, [petružel], слц. [patřlen], а також з уг. petrezselyem «тс.», які походять від лат. petroselinum, що зводиться до гр. петросέλινον «тс.». — DLRM 598; СДЕЛМ 348; Holub—Lyer 371; MNTESz III 176—177; Фасмер III 253. — Див. ще **петру́шка**¹.

па́трати «виймати нутроші із забитої тварини; обскубувати пір'я», [патра́ть] «рвати (фрукти, овочі, траву)» Чаб; — очевидно, результат скорочення форми *патрб́шити* (див.).

Патрікі́й (чоловіче ім'я), *Патрикéй*, ст. *Патрикии* (1352), *Патрикѣи* (1466), *Патрікі́й* (1627); — р. *Патрі́кий*, *Патрикéй*, бр. *Патрыке́й*, др. *Патрикии*, ч. Patrik, слц. Patricius, Patrik, болг. *Патрі́кий*, м. *Патрикие*, схв. *Патрикије*, Patricije, *Патрик*, слн. Patricij, стсл. **Патри́кии**; — через старослов'янську мову запозичено з грецької; гр. Πατρίκιος походить від лат. Patricius, утвореного на базі субстантивованого прикметника patricius «патри́цій, благородний». — Фасмер III 217; Петровский 176; Спр. личн. имен 444. — Див. ще **патрі́цій**.

[па́трити] «дивитися, пильнувати, спостерігати» Бі, [патрикова́ти Бі, патрикува́т Л, патрива́ти] «тс.», [опатéрний] «обачний» Ж, [опáтрний] «тс.; обережний» Бі; — бр. [пáтрыць] «шукати, виглядати», п. patrzeć, patrzyć «тс.», ч. patřiti «тс.; належати», слц. pátrat «розшукувати», схв. пáтри-ти «належати»; — псл. patriti «дивитися, доглядати»; — загальноприйнятої етимології не має; здебільшого зіставляється з дінд. pāti «стеререже, пасе», лат. pāso «пасу; доглядаю; годую», псл. pasti, укр. па́сти; виводиться також як давнє запозичення (Трубачев Етимология 1965, 48; Мартынов Язык 47; Dukova ZfSl 24/1, 14) від ір. *pātr- (ав. pāθgāi) «стерегти, охороняти, захищати»; думка (Machek ESJC 438) про спорідненість з р. *смотрéть* (а отже, й з укр. [смотрі́ти]) недостатньо обґрунтована; не виключена можливість запозичення в українську (як і білоруську) мову з польської. — Онышкевич Исслед. п. яз. 246; Фасмер III 217; Skok II 623; Walde—Hofm. II 260. — Див. ще **па́сти**¹. — Пор. **пант-рува́ти**.

патрі́цій «представник родової знаті в Давньому Римі; (у середньовіччі) представник міської аристократії», *патриціа́нка*, *патриціа́т*, *патриціа́нський*; — р. болг. *патрі́ций*, бр. *патры́ций*, п. patrycjusz, ч. patricij, patricius, слц. вл. patricij, м. *патрі́цій*, схв. пáтри́цій, слн. patricij; — запозичення з латинської мови; лат. patricius «належний до родової римської знаті» утворене від pater «батько, предок; родоначальник; (мн.) патри́ції». — СІС² 632; Kopaliński 731; Holub—Lyer 363; РЧДБЕ 543—544; Вуяклија 695; Walde—Hofm. II 263. — Див. ще **па́тер**.

патріа́рх «голова племені, родоначальник; міфічний предок народу; найвища духовна особа в православній церкві», *патріа́рхальщина* «патріа́рхальні звичаї, стосунки», *патріа́рхат*, *патріа́рхія* «церковна область, підпорядкована патріа́рхові», *патріа́ршест-*

во, *патріархальний*, *патріарший*, *патріархувати*; — р. болг. *патриарх*, бр. *патрыярх*, др. *патриархъ*, п. ч. слц. нл. *patriarcha*, вл. *patriarch*, м. *патријарх*, схв. *патрїјарх*, слн. *patrī-ágh*, стсл. **патрнархъ**, **патрнархъ**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. *патріархης* «батько роду, родоначальник» утворене з основ слів *патір* (род. в. *патрós*) «батько, предок», спорідненого з лат. *pater* «тс.», та *άρχω* «починаю; йду попереду; керую, владарюю»; *патріархальний*, *патріархат* походять від слат. *patriarchalis*, *patriarchatus*. — СІС² 632; Фасмер III 217; Черных II 12; Преобр. II 27; Kopaliński 730; Holub—Lyer 363; РЧДБЕ 543; Вуяклија 694. — Див. ще **архаїчний**, **пáтер**.

[**патрієскавать**] «величати, називати» (Його пáном патрієскавали) Л; — неясне.

патріот, *патріотізм*, *патріотичний*, *патріотствувати*; — р. болг. м. *патриот*, бр. *патрыёт*, п. *patriota*, ч. слц. вл. *patriot*, схв. *патрїот(а)*, слн. *patrīót*; — запозичене з французької мови; можливо, через німецьку; фр. *patriote* (> н. *Patriót*) «патріот» виникло на підставі слат. *patriōta* «тс.», яке походить від гр. *патріотης* «земляк, співвітчизник», утвореного від *пáтриос* «батьківський, успадкований від батьків», пов'язаного з *патір* (род. в. *патрós*) «батько», спорідненим з лат. *pater* «тс.». — СІС² 632; Коваль 180; Фасмер III 217; Преобр. II 27; Kopaliński 730—731; Holub—Lyer 363; РЧДБЕ 543; Вуяклија 695; Kluge—Mitzka 535. — Див. ще **пáтер**.

патрón¹ «вельможна особа, що протегувала незаможним громадянам (у Давньому Римі); заступник; начальник, господар», *патронáж* «протегування; система медичного обслуговування вдома», *патронáт* «заступництво, опіка», *патронéса*, *патрónка*, *патрónша*, *патронувáти* «опікуватися»; — р. болг. м. *патрón*, п. ч. вл. *patron*,

слц. слн. *patrón*, нл. *patronat* «патронат», схв. *пàтрõн*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Patrón*, фр. англ. *patron* «тс.» походять від лат. *patrōnus* «тс.», утвореного від *pater* «батько»; *патронáж* походить від фр. *patronage*, *патронáт* від лат. *patrōnātus*, *патронéса* від фр. *patronesse*; *патронувáти* й решта слів цього гнізда виникла на українському ґрунті від запозичених форм. — СІС² 633; Hüttl-Worth 16; Фасмер III 217; Черных II 13; Преобр. II 27; Kopaliński 731; Holub—Lyer 363; РЧДБЕ 544; Skok II 623; Вуяклија 695; Dauzat 540; Kluge—Mitzka 535. — Див. ще **пáтер**.

патрón² (військ., тех., спец.) «набій; прилад для закріплення на металорізальних верстатах деталей та інструментів; зразок для викрійки», *патрónник*, *патронувáти* «кроїти за патроном»; — р. бр. болг. м. *патрón*, п. *patron*, ч. вл. *patrona*, слц. *patron*, *patróna*, слн. *patróna*, схв. *пàтрõн*, *патрóna*; — запозичення з німецької мови; н. *Patrón* «патрон, шаблон» походить від фр. *patron* «викрійка; патрон; шаблон, модель», утвореного від слат. *patronus* «взірець, зразок», похідного від лат. *patrōnus* «вельможний захисник; оборонець». — СІС² 633; Фасмер III 218; Черных II 13; Преобр. II 27; Kopaliński 731; Holub—Lyer 363; РЧДБЕ 544; Вуяклија 695; Kluge—Mitzka 535; Dauzat 540; Gamillscheg 687. — Див. ще **патрón¹**.

патронташ; — р. м. *патронташ*, бр. *патранташ*, п. *patrontasz*, ч. [patrontaška], слц. *patrónťaška*, болг. *патронташ*, *патрондаш*, схв. *пàтрõнташа*; — запозичення з німецької мови; н. *Patrontasche* (< *Patrónentasche*) утворено з основ слів *Patrón* «патрон, набій» і *Tasche* «кишеня; портфель». — СІС² 633; Фасмер III 218; Kopaliński 731; РЧДБЕ 544; Вуяклија 695. — Див. ще **патрón²**, **ташка**.

[**патрохі**] «мох або глиця для підстилання» ВеЗа; — бр. *патрўха* «пoтерть», п. [patrucha] «дрібне сіно»; —

очевидно, давніше **патрухи*, що утворилося за допомогою префікса *па-* від *труха*. — SW IV 88. — Див. ще **па-**, **труха**¹.

[**патрошіти**] «патрати» Нед, Си, [*патроха́ти*] «тс.», [*розпатрошіти*] «розпанахати, розбити, розкидати» (Ме), [*розпатрошіти*] «розбити» Пі; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *patroszyć* «патрати, потрошити» пов'язане з *patroszy* «нутроші дичини», утворенням з префіксом *ра-*, якому відповідає укр. *пóтрох* (з префіксом *по-*). — Machek ESJC 475. — Див. ще **пóтрох**.

патру́ль, *патру́льний*, *патрулюва́ти*; — р. бр. *патру́ль*, п. *patrol*, ч. слц. *patrola*, вл. *patrulja*, болг. *патру́л*, м. *патрoла*, схв. *патрoла*, заст. *пáтрoль*, *патрoльа*, *патру́ла*, *патру́ља*, слн. *patrulja* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *patrouille* «патруль; обхід; дозор» утворено від *patrouiller* «ходити дозором, патрулювати; тупцювати», що є результатом видозміни форми *patouiller* «тупцювати (по болоту)», похідної від *patte* «лапа, нога (у тварин); ніжка». — SIC² 633; Фасмер III 218; Черных II 13; Sł. wug. obsyeh 558; Holub—Lyer 363; РЧДБЕ 544; Skok II 623; Dauzat 540; Klein 1141. — Див. ще **патінок**.

[**пату́ра**] (у виразі *біль патурами бере* «біль бере приступами, з проміжками») Нед; — утворення з префіксом *па-*, пов'язане з *пóтур*; таким чином, наведений вираз первісно означав «біль то посилюється, то потурає (слабшає)». — Див. ще **потура́ти**.

пáтьoк — див. **текті**.

[**пáтьoха**] «розвага, потіха» Нед, [*пáтьoхи*] «теревені; розваги Си»; — афективне утворення, пов'язане з *пáтьякати*; значення «розвага», очевидно, вторинне і розвинулося під впливом *потіха*. — Див. ще **патя́**.

[**патя́**] (вигук, що передає базікання, просторікування), [*патя́-патя́*] «тс.» Нед, *патя́кати*, *патя́кало* «базіка», *патя́каніна*, [*патя́ки*] «балач-

ки»; — очевидно, звуконаслідувальне утворення.

[**па́уга**] (зоол.) «джгутиковий скорпіон, *Phryganeus*» Нед; — очевидно, давніше *паўга*, що могло виникнути як збільшувальна форма від *паўк* (оскільки скорпіони належать до ряду павукоподібних). — Див. ще **паву́к**.

па́уз, *паузник* — див. **пáвўз**.

па́уза «перерва; зупинка; проміжок», *па́узник* (віршовий розмір), [*павзува́ти*] «перепочивати, спинятися» Нед; — р. болг. м. *паўза*, бр. *паўза*, п. слц. *paufa*, ч. *paufa*, *paufa*, схв. *пáуза*, *пáуза*, слн. *pávza*; — запозичення з німецької мови; нім. *Páuse* «пауза» походить від лат. *pausa* «зупинка, затримка», яке зводиться до гр. *παῦσις* «тс.», пов'язаного з *παύω* «стримую; зупиняю, перериваю», яке зіставляється з прус. *pausto* «дикий, відлюдний», псл. *pustь*, укр. *пустій*. — SIC² 633; Фасмер III 218; Черных II 13; КЭСРЯ 330; Sł. wug. obsyeh 559; Holub—Lyer 363; РЧДБЕ 544; Вуяклија 696; Klein 1142; Frisk II 483; Boisacq 753. — Див. ще **пустій**.

[**пау́ки**] (бот.) «любочки, *Leontodon taraxacum* L.; дзвіночки скупчені, *Campanula glomerata* L. ВеНЗн», [*павучкі*] «чорнушка дамаська, *Nigella damascena* L.», [*паучки*] «тс.» Мак; — назви, похідні від *паву́к*; зумовлені подібністю квітів або плодів цих рослин до павука чи павутиння. — Нейштадт 532, 533, 585; Вісюліна—Клоков 123. — Див. ще **паву́к**.

па́упер «бідняк, позбавлений засобів до існування», *паупериза́ція* «масове зубожіння населення», *паупері́зм* «злиденність», *пауперисті́чний*, *пауперизува́тися*; — р. болг. м. *паупер*, бр. *паўпер*, п. *pauper*, ч. *pauperizace* «пауперизація», слц. *pauperizácia* «тс.», схв. *пáупер*, слн. *pávper*; — запозичення з англійської мови; англ. *pauper* походить від лат. *pauper* (<**pauc(o)-pars*) «бідний» (букв. «той, що мало має»), утвореного з основ слів *paucus* «малий», спорідненого з гот. *fawai* «нечис-

ленні», двн. fao, fō «мало», та рагіо «виробляю; здобуваю», спорідненого з лит. *perėti* «висиджувати, плодити», укр. *віпороток*. — СІС² 633; Коралиński 732; РЧДБЕ 544; Вуяклија 696; Dauzat 541; Klein 1130, 1141—1142; Walde—Hofm. II 255, 265—266.

паури — див. **фаборота**.

[**паутінець**] (бот.) «віхалка гілляста, *Anthericum ramosum* L.» Нед; — похідне утворення від *паутина*; назва зумовлена зовнішньою подібністю суцвіття цієї рослини до павутиння. — Словн. бот. 104. — Див. ще **павук**. — Пор. **паукі**.

паутиця — див. **павутиця**.

[**паучайка**] «повіка» ВеЛ; — не зовсім ясне; тлумачиться (ВеЛ 447) як результат видозміни давнішого **паочайка*, утвореного від *око*. — Див. ще **око¹**, **па-**.

Пафнүтій (чоловіче ім'я), ст. *Пахнотіи* (1446), *Пафнүтій* (1627); — р. *Пафнүтий*, бр. *Пафнүцій*, болг. [*Пахлуті*], стсл. **Пафноүтнн**, **Пафнотнн**, **Пафнотъ**; — через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. *Пафноүтіос* загальноприйнятої етимології не має. — Спр. личн. имен 444.

пáфос; — р. *пáфос*, бр. *пáфас*, п. вл. *patos*, ч. *pathos*, *patos*, слц. слн. *pátos*, болг. м. *пáтос*, схв. *пáтос*, стсл. **патосъ**; — запозичення з грецької мови; гр. *пáθος* «враження; сприйняття; страждання, хвороба; стан» пов'язане з *пáσχω* «терплю, страждаю, зазнаю», *пένυος* «сум, горе; жалоба», спорідненими з лит. *kęsti* «терпіти», дірл. *cęs(a)im* «страждаю». — СІС² 633; Фасмер III 220; Черных II 14; Коралиński 730; Holub—Lyer 364; РЧДБЕ 543; Вуяклија 694; Skok II 622; Frisk II 460, 478—479; Boisacq 766. — Пор. **патэтика**, **патологія**.

[**пафта́лі**] «жіноче вбрання» Нед, [*пафта́лія*] «золота пряжка, обсіпана дорогоцінним камінням» Бі; — запозичення з румунської або молдавської мови; рум. молд. *paftále* є формою множини від *paftá* «пряжка», що, як і

болг. м. *пáфта* «жіночий пояс, пряжка», схв. *пáфта* «тс.», походить від тур. *pafta* «прикраси для плаття у вигляді металевих кульок або пластинок». — Scheludko 140; Vrabie Romáposlavica 14, 165; СДЕЛМ 307; DLRM 576.

пах¹ «місце між стегном і нижньою частиною живота», [*пáха*] «внутрішня частина плечового згину» СУМ, Нед, [*пахá*] «невелика мішкоподібна западина в рибальських сітках» Дз, Мо, [*пафа́*] «тс.» Дз, [*пáфина*] «пахва» ВеБ, *пáхвá* СУМ, Нед, *пахвіна́* «крайня частина черева», [*пахівка*] «пахва» Нед, [*паховіна*] «пахвина» Нед, [*пахі́*] «тельбухи (тварин)» ВеУг, [*паші́на*] «пахва Г; м'яко вичинена шкіра, замша Бі», *пахві́нний*, *пахво́вий*, *пахові́й*, *підпахі́вник*, [*підпахі́в'я*] «підпахівник» Она, [*підпáшки*] «піт під пахвами» Куз, [*пудпáшок*] «кількість сіна, яку можна взяти під пахву» Корз; — р. *пах*, бр. [*пахвá*] «пахва», *пахвіна* «пах», п. *pača* «пахва», *pačwina* «пах», ч. [*pač*], вл. *podpač* «пахва», болг. *пахá*; — загальноприйнятої етимології не має; з огляду на ч. *paždí* «пахва», *paže* «рука», слц. *podpažie* «пахва», вл. нл. *paža*, *rodpaža* «тс.», слц. *podpažušie*, *podpažie* «пахва» пов'язувалось із *пáзуха* (Brückner 389; KZ 43, 309; Миске II 98); зіставлялось також з дінд. *pačáḥ* «плече, бік; половина», *pačáḥ* «бік», *pājasyám* «черевна порожнина»; зближується (Мартынов Сл. и ие. аккомод. 126—127) з дінд. *pāśáḥ* «петля, зв'язок, мотузка», дангл. *fāgan* «приладувати, з'єднувати»; з погляду фонетики й семантики сумнівне зіставлення з дінд. *pāsaḥ* «чоловічий член», гр. *πέος*, лат. *pēnis* «тс.» (Потебня РФВ 4, 185); думка про походження від *пáхнүти²* (Преобр. II 39; Младенов 415) недостатньо обґрунтована. — Фасмер III 220; Brückner 389. — Див. ще **пáзуха**.

пах² (вигук, що імітує звуки пострілу, важкого дихання), *пáхкати* «[важко дихати]; видавати звуки при випус-

канні газу, пари; затягуючись, випускати дим при курінні», *пахкотіти*, *пахтіти* «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *бах*, *пих* (пор.).

[**пахати**] «орати» СУМ, Нед, [*паханиця*] «орач» Л, [*пахань*] «рілля» Л, [*пахар*] «орач» СУМ, Нед, [*пахарство*] «хліборобство» Нед, [*пахать*] «час орання і сівби» Л, [*пахач*] «орач» Л, [*пахіття*] «оранка» Г, Нед, [*пахота*] «час орання» Л, [*пахатний*] «рільничий» Нед, [*пахотний*] «орний» Нед, [*безпахішя*] «час, коли не орють» Я, [*пропахішник*] «лапчастий культиватор» Гриц, [*пропахішний*] «просапний» Куз, [*розпахішувати*] «плужкувати міжряддя» Мо, [*розпахішка*] «плужок для обробки міжрядь просапних культур» Мо, *розпахішник* (с.-г.) «просапник», [*упахувати*] «збирати з поля»; — р. *пахать*, бр. [*пахата*] «оранка», [*пахачь*] «рілля», др. *пахати*, п. *пахас* «згрібати, згортати; (ст.) орати», ч. *пахати* «робити (щось погане), броїти», слц. *пахат'* «робити, чинити», болг. [*пахам*] «орю і сію»; — загальноприйнятої етимології не має; пов'язувалось (Fick I 672; Froehde BB 16, 208; Pedersen IF 5, 52; Младенов 414) з лат. *pāla* (< **pastlā*) «лопата, рискаль», *pastinum* «мотика для копання ґрунту»; зіставлялось (Petersson Beitr. z. lat. u. griech. Etymol. 4) з ос. *fadin* (*fadyн*) «колю, розколюю», вірм. *hatanem* «розколюю, розтинаю», *hatu* «гострий», що зводяться, можливо, до іє. **pad-* або **pat-*; існує думка (Brückner 387; Holub—Kor. 261) про спорідненість з *пахнути*^{1,2}; відкрив східнослов'янських форм від західнослов'янських (Machek ESJC 426) недостатньо обґрунтований. — Фасмер III 220; Черных II 14; Преобр. II 28; Дерягин ЭИРЯ VI 46—51; Младенов 415; Walde—Hofm. II 236. — Пор. **пашня**.

пахітоса (заст.) «тонка цигарка з тютюну, загорнутого в кукурудзяне листя», *пахітоска* «тс.»; — р. *пахитоса*, *пахитос*, п. *пахитос* «тс.»; —

запозичення з іспанської мови; ісп. *rajitos* є формою називного відмінка множини від *rajita* «соломинка; пахитоса», що походить від *raja* «солома», яке разом з фр. *raille* «тс.» зводиться до лат. *palea* «полова; висівки», генетично пов'язаного з лит. *pelai* «полова», укр. *полóва*. — СІС² 634; Фасмер III 221; Ушаков III 72; Dauzat 523; Walde—Hofm. II 238. — Див. ще **полóва**.

пахнути¹ «видавати запах» СУМ, Нед, [*пахати*] «нюхати», [*пахніти*] «пахнути» Нед, [*пахтіти*] Нед, *пахтітися* «душитися», *пахтіти*, [*пахть*] «пахнути» Л, *пахіти* «тс.; виділяти багато тепла», *пах* «запах», [*пахно́*, *пахно́та́*] «тс.», [*пахню́чка*] «дика м'ята» О, [*пахнючо́к*] (бот.) «дика груша, *Rugrus communis* L.; запашна рослина» Л, [*пахню́шка*] (бот.) «вид запашної груші» Нед, [*пахня́чка*] «тс.», *пахощі*, [*пахтіло*] «парфуми» Нед, [*пахучка*] (бот.) «агератум, *Ageratum* L.; маренка пахуча, *Asperula odorata* L.» Мак, [*паху́щик*] (бот.) «*Myristica clinopodium*», [*пахну́чий*, *пахню́чий*], [*пахню́щий*, *пахня́чий*], *паху́чий*, *паху́щий*, *пахі́стий*, [*пахі́ний*] «пахучий» Нед, [*запахати*] «чути слід звіра» ДзАтл II, *запах*, *запаху́щий*, *запахі́стий* УРС, Я, *запахі́ний*, [*запахі́стий*] Ж, [*нопах*] «понюх» Нед, *припах* «неприємний запах», *пропахнути* «сповнити пахощами», *пропаханий* «сповнений пахощів», *пропахлий*, *пропахчений* «тс.», *розпахі́лий*; — р. *пахнуть*, бр. *пахнуць*, п. *пахнієць*, *пахнаць*, ч. *пахnouti* «смердіти», слц. *пахnut'* «тс.»; — результат семантичної видозміни *пахнути*² «повіяти» через проміжне значення «повіяти (ударити) в ніс». — Фасмер III 221; Черных II 14—15; Преобр. II 29; Brückner 389; Holub—Lyer 352; Machek ESJC 426. — Див. ще **пахнути**².

пахнути² «повіяти, подути, донестися, обдати» СУМ, Нед, *пахало́*; — р. *пахать* «дути, мести», *пахну́ть* «війнути», др. *пахати* «віяти», вл. *пахас* «димити, чадити», нл. *пахас* «ку-

рити тютюн, надуватися, обмахувати (віялом)», схв. *páxati* «обмітати (порох, павутину)», слн. *páhati* «обмахувати (віялом)», *pañljáti* «тс.»; — псл. *pa-xati*; — може бути споріднене з дінд. *bhástrā* «міх; міхур», дангл. *foes* «торочки», снн. *vese* «полова; нитки, торочки», дісл. *fõpp* «сніг на виступах стіни»; іє. **rēs-* «дути, віяти» від звуконаслідувального кореня **re-*, **ra-*, поширеного компонентом *-s-* (> *-x-*). — Фасмер III 220—221; Черных II 15; Преобр. II 29; Brückner 389; Schuster-Sewc 1034; Skok II 585—586; Мельничук Етимологія 1984, 143; Pokorný 823—824. — Пор. **пахну́ти¹**, **пісо́к**, **піху́р**.

пахоло́к «слуга; хлопчик», [*пахо́л* Бі, *пахо́лик*] «тс.», *пахоля́* «хлоп'я», [*пахоля́тко*] Нед, [*пахо́льний*] «бідний» О; — р. *пахолок* (заст.) «хлопчик, підліток», бр. [*пахо́лак*] «селянський хлопець», [*пахо́лік*] «бідний селянин», п. *pachołek* «слуга, холоп; солдат», ч. (заст.) *pacholek* «наймит; негідник», заст. *pacholík* «хлопчик», слц. *pacholok* «наймит», *pachol'a* «дитина», вл. *pachoł* «хлопець, юнак», *pachoło* «отрок, хлопчина, прислужник», нл. *pachoł* «сильна людина, хлопець», *pachoło* «хлопчик»; — псл. **rachole*; — похідні утворення з префіксом *pa-* від основи слова *холі́ти*; первісне значення «плекана дитина». — Фасмер III 221; Holub—Lyeř 352; Machek ESJS 426; Schuster-Sewc 1034—1035; ZfSl 9, 241—246; Muske II 9; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 135. — Див. ще **па-**, **холі́ти**.

Пахо́м (чоловіче ім'я), *Па́ша*, [*Па́шко*] Нед, ст. *Пахо́мій* «тол(ст) плечима» (1627); — р. бр. *Пахо́м*, др. *Пахомий*, болг. *Пахо́м*, ст. *Пахо́мий*, стсл. **Пахо́мни**, **Пахо́мъ**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. *Пахо́μιος* складається з основ слів *паху́с* «товстий, грубий», спорідненого з дінд. *bañú-* «щільний; рясний; численний», ав. *baṣah-* «висота, глибина», вірм. *bazum* «багато», та *ḡmos* «плече», спорідненого з дінд. *ánisaḥ* «плече», вірм. *us* (род.

в. *uso*) «тс.», лат. *umerus* «передпліччя, плече»; отже, дослівне значення «широкоплечий». — Беринда 227; Петровський 177; Илчев 384; Frisk II 484; Boisacq 753, 1081.

[пахті́ти] «палахкотіти» Нед; — результат скорочення слова *палахті́ти* і зближення його з *пахті́ти* «пахкати». — Див. ще **палахті́ти**, **пах²**.

[пахторити] «нюхати повітря» (про собак); — очевидно, результат контамінації слів *пахати* (*пахті́ти*, *пахті́ти*) і *нішпорити*. — Див. ще **пахну́ти¹**, **нішпо́рити**.

[пац] «невипалена цегла, вальок із глини» Дз, Мо, [*па́ца*] «тс.» Мо; — запозичення з польської мови; п. [*раса*] «тс.» виводиться (Brückner 389) від н. *Patzen* «пляма, ляпка», утвореного від *patzen* «жужмити; погано працювати»; більш імовірним здається зв'язок з нвн. *Batzen* «вальок, товстий кусок», пов'язаним з дієсловом *batzen* «бути липким, м'яким». — Kluge—Mitzka 56. — Див. ще **боц**.

[па́ца] «удар долонею, ляпанець» Нед, *па́цати* «ляскати, бити», [*па́цати(ся)*] «брикати(ся)»; — бр. [*пац*] (вигук на позначення удару), п. *рас*, *раса*, слц. *ра́с* «тс.», схв. *па́цка* «удар (різкою по долоні)»; — очевидно, утворено від звуконаслідувального вигуку **пац*, псл. *рас*, паралельного до *бац*. — Brückner 388. — Пор. **бац**.

[пацала́к] «листок часнику» ВеБ; — неясне.

[па́цало] «шлунок корови» ВеУг; — запозичення з угорської мови; уг. *rasal* «тельбухи» загальноприйнятої етимології не має. — MNTESz III 50—51; Bárczi 231.

[пацалува́тий] «товстощокій» Нед; — запозичення з польської мови; п. [*расаłowaty*] «тс.» є результатом фонетичної видозміни слова *puszłowaty* «товстогубий, товстощокій», що, як і *pusaty* «тс.», походить від *pus* «губа; (пухла) щока», пов'язаного з *pek* «пук, жмут». — SW IV 1; Brückner 403, 447. — Див. ще **пук¹**. — Пор. **буц¹**.

пацáн «хлопчак», *пацáня, пацáнячий*; — р. *пацáн* (з укр. ?); — пов'язується зі словом *пацюк* «поросся; щур». — Фасмер—Трубачев III 222; Черных II 15. — Див. ще **пацюк**¹.

[пацельний] «спритний Шух; меткий, кмітливий Нед; зручний Ко»; — неясне.

[пацікілок] «невеличкий кіл»; — очевидно, результат афективної видозміни форми *пáкіл(ок)*. — Див. ще **кіл**.

[паціти] «збиткуватися, кепкувати, лютувати Нед; зазнавати прикрощів, бідувати Ме»; — запозичення з румунської або молдавської мови; рум. молд. *пáті* «зазнавати, переживати; терпіти, страждати» виникло на підставі лат. *patiōr* «терплю, зазнаю». — Schedlko 140; *Vrabie Romanoslavica* 14, 165; *Niŕă-Armaş* та ін. *Romanoslavica* 16, 92; СДЕЛМ 348; DLRM 598. — Див. ще **пáсія**.

пацифізм «політична течія, що засуджує будь-які війни», *пацифікатор* «учасник збройного придушення повстання», *пацифікація* «збройне придушення повстання», *пацифіст* «прихильник пацифізму», *пацифікувати* «придушувати (повстання)»; — р. *пацифізм*, бр. *пацыфізм*, п. *pacifism*, ч. *pacifismus*, слц. *pacifismus*, вл. *pacifist* «пацифіст», болг. *пацифізъм*, м. *пацифізам*, схв. *пацифізам*, слн. *pacifizem*; — запозичення із західноєвропейських мов, найімовірніше з французької; фр. *pacifisme*, *pacification* походять від *pacifier* «умиротворяти, встановлювати мир; заспокоювати», що виникло з лат. *pācifico* «мирюся, укладаю мир; заспокоюю, пом'якшую», утвореного з основ іменника *pac* (род. в. *pācis*) «мир, спокій; мирний договір», пов'язаного з *pacum* «договір, угода», та дієслова *facio* «роблю, чиню, творю». — СІС² 634; *Kopaliński* 706; *Hoľub—Lyer* 351; РЧДБЕ 54; *Вујаклија* 697; *Dauzat* 523; *Walde—Hofm.* I 440, II 231, 268. — Див. ще **пакт, факт**.

пацієнт «хворий, що звертається до лікаря»; — р. болг. м. *пациєнт*, бр.

пацыєнт, п. *pacient*, ч. слц. вл. *pacient*, схв. *пацїєнт, пàциєнт*, слн. *pacient*; — запозичення з латинської мови; лат. *patiēns* (род. в. *patientis*) «який терпить» походить від *patiōr* «терплю, зазнаю». — СІС² 634; Черных II 15; *Kopaliński* 706; *Hoľub—Lyer* 351; РЧДБЕ 545; *Вујаклија* 697. — Див. ще **пáсія**.

[пацáн] (зоол.) «пацюк, *Mus decumanus* ВеУг, ВеНЗн; повчок великий, *Glis glis* Нед», **[пацкун]** «пацюк» ВеУг, ВеНЗн; — очевидно, результат контамінації слів **[паткань]** «великий пацюк» і *пацюк*; як назва повчка могло виникнути в результаті семантичної видозміни з огляду на зовнішню подібність (димчасто-сіре хутро) цієї тварини до пацюка. — УРЕ 11, 8, 281. — Див. ще **паткань, пацюк**¹.

[пацур] «товстошока людина» Нед; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *пацалуватий* «товстошокий» (див.).

[пацькати] «бруднити» Нед, **[пáчкати]** «тс.» Нед; — р. *пáчкать*, бр. **[пáчкаць]** «тс.», п. *ра́скаць* «бруднити, ляпати», *рескаць* «бруднити», ч. *раскати* «погано робити, халтурити», слц. *раскат'*, *ра́скаť* «тс.», слн. *pacáti*, *pacáti* «бруднити, робити плями», *pacáti* «бруднити»; — звуконаслідувальні експресивні утворення, подібні до нвн. *patzen* «жужмити; погано працювати», *ratschen* «плескати, ляпати, ляскати»; є думка (Преобр. II 31; SW IV 102) про походження від н. *ratschen*. — Фасмер—Трубачев III 223; *Machek ESJC* 425.

[пацьóрки¹] «намисто, намистинки; мотузки, нитки, шнурки, пасма; маленькі коси; краї непідрубленого або порваного одягу», **[пацёрок]** «намистина» О, **[пáцірки]** «намисто; жаб'яча ікра; ікра у раків ВеЛ», **[пацюркі]** «намисто» Г, ДзАтл II, **[пáцьор]** «намистина», **[пáцьори]** «намисто», **[пацьоріна]** (назва вівці) Доп. УЖДУ 4, **[пацьóрка]** «намистина Ме; назва вівці» Доп. УЖДУ 4, **[пацьóра]** «вівця з білою смужкою на шії» ВеНЗн, **[пацьоріста]** (у виразі *п. вівця*) «з білим кружком нав-

коло шиї» ВеНЗн; — бр. *пацьорки* «бісер; чотки», вл. *paśerki*, нл. *paśerki* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *paśierki* «чотки, намисто» є формою множини від *paśierg* «молитва; намистинка» (намистинками на чотках відраховується кількість прочитаних молитов); п. *paśierg* є демінутивом від *paśierz* «молитва», яке зводиться до лат. *pater* «батько, отець» (першого слова молитви *Pater noster* «Отче наш»). — Дзендзелівський УЗЛП 100—102; SW IV 6; Brückner 390; Schuster-Sewc 1032. — Див. ще *пáтер*.

[*пацьорки*²] (бот.) «калачики, *Malva rotundifolia* L.», [*пацьорки* Мак, *пацьорки*, *пацьорки*] «тс.», [*пацьорник*] «алтея лікарська, *Althaea officinalis* L.; калачики лісові, *Malva silvestris* L.», [*пацьорнік*] «тс.», [*пацьорнік*] «калачики непомічені, *Malva neglecta* Wallr.» Мак; — бр. [*пацьорки*] «калачики непомічені»; — пов'язане з [*пацьорки*¹] «намисто»; назви зумовлені тим, що плоди зазначених рослин подібні до намистинок (пацьорок). — Вісюліна—Клоков 186—187; Нейштадт 384. — Див. ще *пацьорки*¹.

*пацьок*¹ (зоол.) «щур, *Rattus*», [*пацьок*] «тс.» Ник, *пацьоченя*, *пацьочий*; — р. [*пацьок*] «щур», бр. *пацьок*, п. [*paśok*], схв. *paśōv*, *paśov*, *paśōv*, *paśov* «тс.»; — очевидно, пов'язане з *пацьок* «поросся», оскільки великий жирний щур схожий на поросся; лит. *ratsukas* «пацьок» запозичене з білоруської чи польської мови. — Німчук 183; Фасмер III 222; Преобр. II 31. — Див. ще *пацья*¹. — Пор. *бацьук*.

[*пацьок*²] (ент.) «хрушак борошняний, *Tenebrio molitor*»; — пов'язане з *пацьок* «щур», очевидно, з огляду на те, що ці жуки, як і щури, псують харчові продукти, зокрема борошно. — УРЕС III 703; Urania Tierr. Insekten 251. — Див. ще *пацьок*¹.

[*пацьок*³] (іхт.) «гірчак, *Rhodeus sericeus amarus* (*Syrpinus amarus*)» Нед; — р. [*пацьок*] «тс.»; — очевидно, похідне утворення від [*паць*] «тс.» (Фасмер

III 223), можливо, пов'язаного з нгр. *пáтос* (іхт.) «лобан, *Mugil cephalus*», яке загальноприйнятої етимології не має. — Фасмер ГСЭ III 147; Маркевич—Короткий 81, 206, 207.

[*пацьок*⁴] (тех., спец.) «цапфа; затичка, чіп» Нед; — очевидно, пов'язане з *пацьок* «поросся» за зовнішньою подібністю цієї деталі до свинячого носа. — Див. ще *пацья*¹.

*пацья*¹ «поросся» СУМ, [*пацья* О, *пацья*] «тс.», [*пацья*] (дит.) «свиня» Куриленко, [*пацьятина*] «пороссятина» Нед, [*пацьятинка*] «тс.» Нед, [*пацьятник*] «матка у свині», [*пацья*] (свиня) «поросна», *пацьячий*, [*пацьятися*] «пороситися» Г, Нед, [*пацья*] (вигук для підкликання свиней), [*пацья-пацья*, *пацья*] «тс.», [*пацья-пацья*] (вигук для підкликання малих поросят) Л; — п. [*paśiak*] «поросся, свиня» (з укр.), ч. *paśík* «свиня», *paś(ú)-paś(ú)* (вигук для підкликання свиней), слн. *paśek* «поросся»; — похідні утворення від звуконаслідувального вигуку *пацья*, що первісно вживався для імітації звуків, які видає свиня під час їди, а згодом став використовуватися для підкликання свиней. — Фасмер III 222; Преобр. II 30; Brückner 389; Machek ESJC 437.

*пацья*² «вид дитячої гри; кістка надкопитного суглоба (копитних тварин), що використовується для гри», [*пацья*] (мн.) «вид дитячої гри» Нед; — очевидно, пов'язане з *пацья* «свиня», оскільки в цій грі діти використовують кісточку з ноги свині або теляти. — Кур. 29. — Див. ще *пацья*¹.

[*пацьяра*] «борошняний відвар з молоком» ВеЗа; — запозичення з польської мови; — п. [*paśiara*] «борошняний суп на воді; галушки, залиті молоком» походить від [*paśiac*] «занурювати в щось рідке», пов'язаного з *paśkać* «бруднити, ляпати». — SW IV 5. — Див. ще *пацькати*.

[*пацьяло*] «бурлака, мандрьох» Нед; — неясне.

[*пачвѣте*] «курити, палити тютюн» Корз, [*пачва*] «курець» Корз; — неяс-

не; можливо, пов'язане з [пáчиво] «печіння» Корз.

пáче (у виразі *тим п.* «тим більше»); — р. болг. *пáче* «більше», др. *паче* «тс.», схв. *пáче* (*пáче*) «тим більше, навіть; напроти, навпаки»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **паче** «більше» походить від псл. *раше*, форми вищого ступеня від (о)ракъ «назад, знову», до якого зводиться й укр. *пак'*. — Фасмер III 223; КЭСРЯ 330; Преобр. II 6, 31; Skok II 558—559. — Див. ще **пак'**.

[**пачесте**] «пачоси» Нед; — результат видозміни слова [пáчесья] «тс.» із вставним т. — Див. ще **чесати**.

[**пáчитися**¹] (*пáчити шя*) «подобатися» ЕЗБ 25; — запозичення зі словацької мови; слц. *ráčit' sa* «подобатися», як і ч. [páčiti se] «тс.», виникло внаслідок семантичної видозміни дієслова *ráčit'* «дивитися», ч. [páčiti] «тс.», пов'язаного з *báčit (пор. слц. [báčit'], ч. [zbačit']) «стежити», п. *ba-czyć*, укр. *бáчити*. — Machek ESJC 425. — Див. ще **бáчити**.

[**пáчитися**²] «викривлятися, жолобитися» Нед; — запозичення з польської мови; п. *raszyć się* «жолобитися, викривлятися» походить від *raszyć* «жолобити, викривляти», що, як і ч. *ráčiti* «вивертати, перевертати», вл. *rácić* «перекидати; піднімати (ломом)», нл. *расу́* «тс.», схв. *пáчити* «шкодити, перешкоджати», зводиться до псл. *ора-čiti (де згодом о стало сприйматися як префікс), утвореного від оракъ «зворотний», до якого зводиться й укр. *о́пáк*. — SW IV 8; Brückner 380, 391; Machek ESJC 425; Holub—Lyer 351—353; Mucke II 2; Skok II 558—559. — Див. ще **о́пáк'**.

пачу́лі (бот.) «тропічна запашна рослина *Pogostemon patchouli* Pell.; парфуми з ефірної олії цієї рослини», *пачуля* Мак; — р. болг. *пачу́ли*, бр. *пачу́лі*, п. *paszula*, ч. *pačuli*, слц. *pačula*, схв. *пáчули*; — запозичення з англійської мови; англ. *patchouli* «тс.» походить від тамільських слів *pacchai* «зе-

лений» та *ilai* «листок». — SIC² 634; St. wug. obsyuch 540; Holub—Lyer 352; РЧДБЕ 545; Вујаклија 697; Klein 1138.

пáша¹ «трава на пасовиську, пасовисько; [нажива на вудочку]», *пашня́* «пасовище», [пашнівка] (ент.) «трав'яна блошиця, *Phytocoris rabulinus*» Нед, [пашістий] «родючий; поживний» Нед, [пашній] «багатий на пашу» Нед, [пашністий] «буйний, пишний СУМ; родючий Нед»; — р. [пáша], бр. болг. м. *пáша*, п. *pasza*, ч. слц. *paša*, схв. *пáша*, слн. *paša*, стсл. **паша**; — псл. *paša* < *pasja, пов'язане з *pasti* «пас-ти». — Фасмер III 223; Преобр. II 23, 31; Brückner 399; Machek ESJC 436; Skok II 614. — Див. ще **пáсти**¹.

пáша² «титул найвищих військових та цивільних сановників у мусульманських країнах» СУМ, Нед, [паша́] (с.р., род. в. *пашáти*) «молодий паша, син паші» Нед; — р. бр. болг. *пашá*, п. *pasza*, ч. слц. *paša*, м. *паша*, схв. *пáша*, *пáша*, слн. *paša*; — запозичення з турецької мови; тур. *paša* «тс.» походить від перс. *pātaxšā* (перс. *pādi-šāh*) «король». — SIC² 634; Халимоненко УМЛШ 1977/9, 26; Макарушка 12; Фасмер III 223; Преобр. II 31; Шипова 258; Дмитриев 541—542; Holub—Lyer 362; РЧДБЕ 545; Вујаклија 697; Skok II 617; Lokotsch 131. — Пор. **башá**, **падишáх**.

[**пашина́**¹] «жили в м'ясі» ВеУг; — р. [паші́на] «жилиста яловичина»; — очевидно, похідне утворення від *пах'* (див.).

паші́на² — див. **фаші́на**.

паші́ти — див. **пáхну́ти**¹.

[**пашку́т**] (орн.) «дрізд омелюх, *Turdus viscivorus* L.» Шарл; — запозичення з польської мови; п. *paszkot* «тс.» загальноприйнятої етимології не має.

пашня́ «хліб у зерні або на стеблі», [пáшейка] «міра землі (частина поля)» Нед, [пашні́на] «хлібне зерно», *пашні́ця* «хліб (у зерні або на стеблі)», [пашничо́к] «хлібороб» Нед, [паше́нний] «хлібний»; — р. *пáшня* «нива, рілля», бр. [пашня́] «збіжжя»; — похід-

не утворення від др. *пахати* «орати» з видозміненим значенням. — Выгонная Белар. лексікал. і этым. 27—28. — Див. ще **пахати**.

[пашо́к] «рід гри в карти»; — неясне.

паштёт, [*пашкёт*] «паштет», *паштётна*; — р. *паштёт*, бр. *паштёт*, п. *pasztet*, ч. *paštika*, ст. *pašteta*, слц. *paštét(a)*, вл. *pasteta* «паштет, пиріжок (з м'ясом)», болг. *паштёт*, м. *паштета*, схв. *паштета*, слн. *pastéta*; — запозичення з німецької мови; н. *Pastéte* «паштет, пиріжок» походить від слат. *pastátus* «запечений у тісті», пов'язаного з *pastare* «розчиняти тісто», яке зводиться до лат. *pasta* «тісто». — СІС² 634; Фасмер III 223—224; Черных II 15; Hüttl-Worth 17, 19; St. wug. obcuch 557; SW IV 83; Holub—Lyer 362; РЧДБЕ 541; Вуяклија 697; Kluge—Mitzka 534. — Див. ще **паста**.

паша, [*пащ*] «паша» Нед, [*пащá*] «щелепа» Куриленко, [*пащаний*] Нед; — бр. *пашча*, п. *paszcza*, *paszcz* «паша», ч. [*pašča*] «пика, паша»; — результат видозміни слів [*пашть*, *пашта*], зближених з *паше́ка*. — SW IV 82; Machek ESJC 437. — Див. ще **пашть**, **паше́ка**.

паше́ка «паша», [*паше́ки*] «виліцці», [*паше́коване*] «лайка, хвастоці» Нед, *паше́ку́ха*, [*паше́ку́ха*], *паше́кува́тий*, [*паше́кува́тий*], *паше́кува́ти*, [*паше́кува́ти*] «пашекувати», [*паше́кува́ти*] «тс.», *паше́кува́ти* «розпустити плитку, осудити; [швидко заговорити, почати грубіянити]», [*паше́кува́ти*] «накричати», [*паше́кува́ти*] «зганьбити»; — р. [*паше́ка*] «щелепа, щока», бр. [*пашчака*] «(нижня) щелепа», п. *paszczeka*, ст. *paszczeka* «паша», ч. *paštěka* «тс.», слц. [*paščeka*] «щелепа»; — похідне утворення від *щока́* (< *щека*). — Фасмер III 224; Преобр. II 31, 116; Grüskner 399; SW IV 82; Machek ESJC 437. — Див. ще **па-**, **щока́**. — Пор. **паша**.

пая́юс «плівка, в якій лежить ікра в рибі», *пая́юсний* (у виразі *пая́юсна ікра́* «гатунок пресованої ікри, посоленої в

пая́юсах»); — бр. *пая́юс*; — запозичення з російської мови; р. *пая́юс*, очевидно, пов'язане з р. ст. *пая́юс* «мішечок (з риб'ячого мішура, шкіри)», яке може бути зіставлене з п. *rawaz* «рубель для притискання соломи, сіна», ч. [*rawuz*, *rawuz*] «тс.» і зведене до псл. *rawqъzъ*, похідного від *vezati* «в'язати»; пов'язання з фін. *rainaa* «давити, тиснути» або *rajoittaa* «бити» (Грот. Фил. раз. II 502; Преобр. II 31; Черных II 15) і зіставлення з дінд. *rāyūh* «задній прохід» (Pisani Paideia 10/4 (1955) 262) недостатньо обгрунтовані. — Фасмер—Трубачев III 224; Трубачев ЭИРЯ II 32—34. — Див. ще **в'язати**, **па-**. — Пор. **півзен**.

пая́ти, *пая́ний*, *пая́ка*, *пая́льник*, *пая́льщик*, *пая́льний*, *відпая́ка*, *перепая́ка*, *припая́й* «метал або сплав для паяння; [смуга землі між крутим морським берегом та водою]», *припая́ка*, *припая́й*, *розпая́ка*, *спобіти*, *спобювати* «з'єднувати, приганяти», *спай*, *спая́ка*, *спая́ність*, [*спая́юн*] «колодій» Нед, [*спая́ч*] «паяльщик» Нед; — р. *пая́ть*, бр. *пая́ць*, др. *паяти* «кувати», п. *spraic*, *spraic*, ч. *rájeti* «паяти», слц. *rájat'*, болг. *споя́вам*, м. *спојува*, схв. *сподјити*, слн. *spájati* «тс.», стсл. **спъпонтити** «з'єднати»; — не цілком ясне; пов'язувалось (Преобр. II 31; SW VI 310; Machek ESJC 427) з *пй́ти*, *поі́ти* (пор. *упиватися* (зубами, пазурами)); порівнювалось (Petersson BSl. Wortst. 88) з дінд. *yāuti* «прив'язує», *yutáh* «прив'язаний». — Фасмер III 224. — Пор. **пй́ти**, **поі́ти**.

пая́ц «блазень, клоун»; — р. бр. *пая́ц*, п. *rajas*, слц. *rajas*, вл. *rojas*, нл. *rujas*, болг. *пая́чо*, м. *паля́чо*, схв. *пая́ц*, слн. *rajas*; — запозичення з італійської або французької мови; іт. [*rajjazzo*], [*ragliaccio*] (> фр. *paillasse*) «солом'яний матрац; легковажна людина; паяц (персонаж із народної комедії, одяг якого подібний до мішка, набитого соломою)» походить від *raglia* «солома», що виникло з лат. *palea* «полова, висівки». — СІС² 634; Акуленко

140; Фасмер III 224; Черных II 15—16; Преобр. II 32; Sł. wug. obcych 541; Schuster-Sewc 1119; РЧДБЕ 527. — Див. ще **пахіто́са**.

пе́ан «хвалебний гімн; чотирискладова віршова стопа», *пе́он* «чотирискладова віршова стопа»; — р. бр. болг. *пе́ан*, п. *pean*, ч. *paian*, *paían*, заст. *pean*, *peán*, слц. *peán*, схв. *peán*; — запозичення з грецької мови; гр. *παῖαν*, еп. *παῖων*, атт. *παῖών* «(первісно) величальна пісня на честь Аполлона; (згодом) урочиста пісня; віршовий розмір» походить, можливо, від вигуку *ἰή παῖων*, *ἰὼ παῖαν*, що ним починався гімн; *ἰή*, *ἰω* — вигуки звертання «гей, о», *παῖων*, *παῖαν* пов'язують із **παῖῶ*, **παῖ-ῶ* «удар», що походить від *παῖω* «б'ю», спорідненого з лат. *paivō* «б'ю, топчу, трамбу» — СІС² 634, 638; Kopaliński 732; Holub—Lyer 352; РЧДБЕ 545; Вуяклија 697; Frisk II 460, 461, 464; Boisacq 740.

пéвний, *пéвен*, *пéвність*, [*пéвнота*], [*пéвняк*] «пéвний», *пéвне*, *пéвно*, *допéвне*, *допéвнитися*, [*запéвне*, *запéвно*], *запéвнити*, *напéвне*, *напéвно*, [*нéпев*] «непéвний» Ж, *непéвний*, [*опéвня́тися*] «упéвнятися» Ж, *упéвнений*, *упéвнити*; — р. [*пéвний*] «справжній, істинний», бр. *пéўны*; — запозичення з польської мови; п. *pewny*, паралельне до ч. слц. *pevný* «твердий, міцний; пéвний», виникло з п. ст. *рwa* «надія, довіра», пов'язаного з *рwac* «вірити, сподіватися», яке зводиться до псл. *ръvati*, що знайшло своє відображення у стсл. **(оу)пéввати**, укр. *уповáти*. — Richardt 88; Фасмер IV 164; Brückner 403; SW V 447; Machek ESJC 123, 447. — Див. ще **уповáти**.

[**пéвнити**] «виконувати»; — бр. [*пéўниця*] «тс.»; — пристосоване до української (і білоруської) фонетики і зближене з *пéвний* запозичення з польської мови; п. *peńić* «виконувати» утворено від *peńny* «повний», спорідненого з др. *пéлнъ*, укр. *пéвний* (пор. р. *выполня́ть* «виконувати»). — Преобр. II 95; Brückner 402. — Див. ще **пéвний**.

Пега́с (міф., астр.) «крилатий кінь — символ натхнення поетів; назва сузір'я»; — р. бр. болг. *Пега́с*, п. *Pegaz*, ч. *Pegas*, *Pegasus*, слц. *Pegas*, схв. *Peǵāz*, слн. *Pegaz* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *Pégase* через лат. *Pēgasmus* зводиться до гр. *πήγασος* «тс.», яке загальноприйнятої етимології не має; пов'язується з *πηγή* «струмінь, джерело» або з *πηγός* «міцний, сильний, потужний». — СІС² 634; Фасмер III 225; Kopaliński 734; Holub—Lyer 365; РЧДБЕ 545; Вуяклија 697; Dauzat 543; Frisk II 525; Boisacq 777.

педаго́г, *педаго́гіка*, (заст.) *педаго́гія* «педагогіка», *педагогі́чний*; — р. бр. болг. м. *педаго́г*, п. ч. вл. *pedagog*, слц. слн. *pedagóg*, схв. *pedagog*; — запозичено з грецької мови, можливо, через латинську або західноєвропейські (лат. *paedagōgus*, фр. *pedagogue*, н. *Pädagóg[e]*); гр. *παιδαγωγός* «слуга, що наглядає за дитиною; керівник, вождь; учитель, вихователь» утворено з основ слів *παῖς*, род. в. *παῖδος* «дитина; хлопчик» (< **παῖ-ι-δ-*), спорідненого з лат. *pauper* «бідний, незможний», та *αἰωγός* «провідник, проводир». — СІС² 634; Коваль 145; Москаленко УІЛ 25; Огієнко РМ 1938/1, 39; Hüttl-Worth 14; Черных II 16; Kopaliński 733; Holub—Lyer 364; РЧДБЕ 546; Вуяклија 697; Frisk II 463. — Див. ще **демаго́г**, **па́упер**.

педаго́гіка — див. **педаго́г**.

педа́ль, *педаліза́ція*, *педалізува́ти*; — р. бр. *педа́ль*, п. *pedał*, ч. слц. слн. *pedál*, вл. *pedal*, болг. м. *педáл*, схв. *pedāl*, *pedála*; — через французьку мову (фр. *pedale*) запозичено з італійської; іт. *pedale* «тс.» утворено з лат. *pedālis* «ножний», що походить від *pēs*, род. в. *pedis* «нога», спорідненого з дінд. *pāt* (зн. в. *pādam*, гр. дор. *πῶς*, атт. *πούς*, род. в. *ποδός* «тс.», дінд. *padām* «крок, слід», лит. *pedà* «ступня, стопа», стсл. **подъ́**, укр. *nid*. — СІС² 634; Фасмер III 225; Черных II 16; Sł. wug. obcych 559; Holub—Lyer 364; Skok II 629—630; Klein 609, 1146;

Walde—Hofm. II 293—295. — Див. ще під¹.

педант «людина, що дотримується формального порядку; догматик, буквоїд у науці», *педантизм, педантиство, педантичний, по-педантському*; — р. бр. болг. м. *педант*, п. ч. слц. вл. *pedant*, схв. *педант*, слн. *pedánt*; — запозичено з французької мови, можливо, через німецьку; фр. *pedant* (> н. *Pedant*) походить від іт. *pedante* «педант», букв. «учитель», яке зводиться до лат. *paedagogus* «педагог» або до гр. παιδεύω «виховую», похідного від παις (παιδός) «дитина». — СІС² 634; Фасмер III 225; Черных II 16; Kopaliński 733; Holub—Lyer 364; РЧДБЕ 546; Вуяклија 698; Frisk II 462—463. — Див. ще педагог.

педель «наглядач над студентами»; — р. *педель*, п. *pedel*, *bedel*, ч. слц. *pedel*, схв. *педел*, слн. *pedél* «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. *Pedell* «шкільний сторож, шкільний швейцар; службовець вищої школи» походить від слат. *pedellus* «розсильний при суді», *bedellus*, *bidellus* «тс.», що зводяться до двн. *bitil* «тс.», пов'язаного з нвн. *bie-ten* «пропонувати, надавати», двн. *biotan* «тс.», спорідненим з дангл. *bēodan* «сповіщати, повідомляти», гр. πυνθάνομαι «розпитую, вивідую», стсл. **бѣдѣти, боудити**, др. *бѣдѣти, будити*, укр. *будити*. — СІС 1951, 491; Фасмер III 225; Преобр. I 21; Hüttl-Worth 18; Kopaliński 733; Machek ESJC 441; Holub—Lyer 364; Вуяклија 698; Kluge—Mitzka 75, 76, 536; Klein 171. — Див. ще будити¹.

педераст «той, хто займається мужолозтвом», *педерастія* «мужолозтво»; — р. болг. м. *педераст*, бр. *педэраст*, п. *pederasta*, ч. слц. вл. *pederast*, схв. *педераст*, слн. *pederást*; — через західноєвропейські мови (фр. *pedéras-te*, н. *Päderást*) запозичено з грецької; гр. παιδεραστής (букв.) «любитель хлопчиків» утворено зі слів παις (παιδός) «дитина, хлопчик» та ἐραστής «палко закоханий; шанувальник, прихильник»,

пов'язаного з ἔραμαι «кохаю». — СІС² 635; Kopaliński 733; Holub—Lyer 364; РЧДБЕ 546; Вуяклија 698. — Див. ще ероти́ка, педагог.

педикіор «догляд за нігтями й видалення мозолів на ногах», *педикіорша*; — р. болг. *педикіор*, бр. *педыкіор*, п. *pedicure*, ч. *pedikúra*, *pedikýra*, слц. слн. *pedikúga*, вл. *pedikira*, м. *педикіура*, схв. *педикіур*; — запозичення з французької мови; фр. *pedicure* «тс.» утворено з основ лат. *pēs* (*pedis*) «нога» та *cūgo* «підключаюся, дбаю; доглядаю». — СІС² 635; Kopaliński 733—734; Holub—Lyer 365; РЧДБЕ 546; Вуяклија 698. — Див. ще курува́ти, педаль. — Пор. манікіор.

педіатр «лікар дитячих хвороб», *педіатрія* «вчення про дитячі хвороби й методи їх лікування», *педіатричний*; — р. *педиатр*, бр. *педыятр*, п. *pediatra*, ч. *pediatr*, слц. вл. *pediater*, болг. *педиатър*, м. *педијатар*, схв. *педијатар*, слн. *pediáter*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Pädiáter*, фр. *pediatre*, англ. *pediatrist* утворено з основ гр. παις (παιδός) «дитина» та ιατρός «лікар», пов'язаного з ιάομαι «лікую, зціляю» і, далі, з ιαίνω «нагриваю; тишу, підбадьорюю; відраджую». — СІС² 635; Kopaliński 733; Holub—Lyer 364; РЧДБЕ 546; Вуяклија 698; Frisk I 704—705; Boisacq 364; Klein 763, 1146. — Див. ще педагог.

педолог «фахівець або прихильник педології», *педологія* «напря́м у психології та педагогіці, що об'єднує біологічні, соціологічні та психологічні підходи до розвитку дитини», *педологічний*; — р. *педолог*, бр. *педблаг*, п. ч. *pedolog*, слц. *pedológ*, вл. *pedologija* «педологія», болг. *педолог*, схв. *педолог*, слн. *pedológ*; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. *pedologie* «педологія», *pedologue* «педолог», *pedologique* «педологічний», англ. *paedology*, н. *Pädologie* утворено з основ гр. παις, род. в. (παιδός) «дитина» і λόγος «слово; вчення, наука». — СІС² 635; St. wyr. obsyeh 560; Holub—Lyer 365;

РЧДБЕ 546; Вуяклија 699. — Див. ще **логіка, педагог**.

педринець — див. **бедринець**.

пейза́ж, *пейзажіст*; — р. бр. болг. *пейза́ж*, п. *rejzaž*, ч. *rejzáž*, слц. слн. *rejsáž*, м. *пейзаж*, схв. *пéјзāж*, *пéјсāж*; — запозичення з французької мови; фр. *paysage* є похідним від *paus* «країна, земля, місцевість; земляк», що зводиться до пізньолат. *pāgensis* «мешканець села», утвореного від лат. *pāgus* «сільська громада; село», з яким пов'язані стсл. **поганъ**, др. *поганъ*, укр. *пога́ний*. — СІС² 635; Черных II 17; Преобр. II 84; Корали́нські 734; РЧДБЕ 547; Вуяклија 699; Dauzat 541; Klein 1143. — Див. ще **пога́ний**.

пейза́н «ідилічний образ селянина в літературі й мистецтві», *пейза́ни*, *пейза́нин*, *пейза́нка*, *пейза́нство*; — р. болг. *пейза́н* «тс.», п. *rejzanka* «овочева юшка; просте сільське вбрання; пейза́нка»; — запозичення з французької мови; фр. *paysan* «селянин» утворене від *paus* «країна, земля, місцевість; краєнин, земляк». — СІС² 635; Корали́нські 734; РЧДБЕ 547; Dauzat 541. — Див. ще **пейза́ж**.

пейси «довгі пасма волосся на скронях у патріархальних євреїв», *пейс* (одн.), [*пейса́ч*] Нед, *пейсики*, [*пéсик*] «кучерик на чолі», *пейса́тий*; — р. *пéйсы*, бр. *пéйсы*, п. *rejsy*, ч. *rejzy*, слц. *rajesy*, схв. *пéјаси*; — запозичення з мови ідиш; ід. *rejes* «тс.» походить від гебр. *רֵ'וֹת* «кучері над вухами», що є формою множини від *רֵ'א* «кут; кінець, край; кучер над вухом», спорідненого з *רֵ'א* «розколювати, розтинати; поділяти». — Фасмер III 225; Mashek ESJC 441; Holub—Lyer 365; Gesenius 664—665.

пек¹ (заст., у виразі *пек тобі, цур* виражає досаду, відсторонення, відмову, незадоволення, бажання відвернути що-небудь, позбутися когось, чогось); «[слов'янський бог пекла]», [*пек-пéком*] (лайка) Нед, [*пеци*] (у лайці *бодай тя пеци били*) ВеЗа, [*пéкати*] «відстороняти, відганяти», [*пéкатися*]

«цуратися», *відпéкатися*, [*запéкати*] «запроторити», *спéкатися*; — п. [рек (*tobie*)] (очевидно, з укр.); — виникло, очевидно, з др. *пеклъ, неколъ, пекълъ* «смола», що походить від стсл. **пъклъ** «смола; пекло». — Німчук ІУМ Морфологія 511—512; Преобр. II 32; Потєбня К ист. зв. III 56—58; SW IV 104. — Див. ще **пéкло¹**.

пек² «речовина, яка залишається після перегонки деревного, торф'яного або кам'яновугільного дьогтю та дистиляції жирних кислот», [*пéк*] «смола, якою смолять човни та канати» Берл; — р. бр. болг. *пек*, п. *рак* «тс.»; — запозичення з голландської мови; гол. *рек* «смола», як і нвн. *Pesch*, англ. *pitch* «тс.», походить від лат. *rix* (род. в. *ricis*), спорідненого з гр. *πίσσα*, лит. *ri-kis* «тс.», стсл. **пъклъ** «тс.; пекло». — СІС² 636; Kluge—Mitzka 536; Klein 1191; Walde—Hofm. II 312. — Див. ще **пéкло¹**. — Пор. **пек¹**.

[**пекéць**] (вигук на позначення раптового падіння) Нед, [*перепихіцьнути*] «перекинутись» Нед; — звуконаслідувальне утворення, очевидно, пов'язане з [*пец*] (вигук на позначення падіння), бр. [*пэц*] «тс.»; може бути зіставлене також з *беркіць, кéцати* (див.).

пéкло¹, *пекéльник* «диявол, мешканець пекла», [*пекéльниця*] «змія, гадюка» ГрицАВ, [*пекóльник*] «пекельник» Нед, [*пекóльниця*] Нед, [*пекúн*] «пекельник» Мовозн. 1980/1, *пекéльний, пекéльницький*, [*пекля́ний, пекóльний*] Нед; — р. *пéкло* «сильний вогонь, полум'я; пекло», бр. *пéкла*, [*пéкло*], др. *пеклъ* «смола», п. *piekto* «пекло», ч. слц. *peklo*, вл. *rjekto*, нл. *rjakto*, болг. *пéкло*, [*пéкъл*], м. *некол*, схв. *пáкао*, слн. *rekèl* «тс.», стсл. **пъкълъ** «пекло», **пъцьлъ** «смола»; — псл. **рк-1* «смола»; — споріднене з лит. *ri-kis* «смола», лтс. *ri-kis* «тс.», лат. *rix*, род. в. *ricis* «смола, дьоготь», гр. *πίσσα* (< **πίσια*), атт. *πίττα* «смола», що зводиться до іє. **рї-* «сік»; значення «пекло» з'явилося у слов'янських мовах з прийняттям

християнства, згідно з яким грішники киплять у пеклі в смолі, горять у вічному вогні; через те в народній етимології слово *пéкло* пов'язується з *пекти*. — Німчук ІУМ Морфологія 512; Булаховський Нариси 176; Фасмер III 226; Преобр. II 33; Grückner 407; Machek ESJČ 441—442; Holub—Lyer 365; Schuster-Sewc 1076; Младенов 537; Skok II 588; Мартынов Язык 83; Рокотпу 794. — Пор. **пек**^{1,2}.

[**пéкло**²] «яма в болоті; трясовина» Ч; — результат видозміни слова [*пéлька*] «тс.», зближеного з *пéкло* «місце під землею, де мучаться душі померлих грішників». — Див. ще **пéлька**².

[**пéкно**] «пляма» Пр. XI діал. н.; — похідне утворення від *пекті́*, оскільки пляма нагадує випалене місце. — Німчук Пр. XI діал. н. 160. — Див. ще **пекті́**.

пекті́, [*пекáрити*], *пекарюва́ти*, [*печі́*] «пекти» Нед, *пічникува́ти*, *пéкар* СУМ, Нед, [*пекáриxa*] Нед, [*пекáриця*] «печія, нудота» Л, [*пекáрiвна*], *пéкарка* СУМ, Нед, *пекáрня*, *пéкарство* СУМ, Нед, [*пекáричк*], [*пéковица*] «печія» ЛексПол, [*пекотá*] «спека» Нед, [*пекúчка*] «печія До; (бот.) гарбуз звичайний, Cucurbita pepo L. (його перед уживанням печуть) ВеНЗн; кропива жалка, Urtica urens L. ВеНЗн», [*пеця́к*] «розпечений дріт для пропалювання чубуків у люльках» Нед, [*пектúх*] «тс.» Нед, [*печ*] «піч» Нед, [*печáйка*] «печія» Л, [*печáк*] «печений качан кукурудзи» Нед, [*печик*] «тс.» Нед, [*печени́на*] «печеня», [*печени́ця*] «сушені яблука чи груші», [*печени́х*] «печене яблуко» Нед, [*печéра*] «отвір, де печеться хліб» ВеБ, *печéня*, [*печéя*] «печія» Нед, *пéчиво*, [*печі́на*] «обпалена глина в печі», *пéчище* «рештки розваленної печі, дир печі; спалене сонцем місце», *печі́йка* «печія», [*печі́льник*] «пекар», [*печі́льниця*] «пекарка; печія», [*печкúр*] «пічкур», [*пéчник*] «пічник» Нед, [*пикáнка*] «діжа для тіста» Л, [*пичáйка*] «тс.» ЛПол, [*пичи́н*] «вимита водою яма в глеюватій землі;

затверділі краї цієї ями» Мо, [*пичі́на*] «шматок перепаленої глини в печі» Па, [*пика́рист*] «пекар» Дз, [*пикúн*] (ент.) «мурашка, Formica (бо ця мурашка пече, тобто кусає); вид горщика для запікання» Нед, [*пикунéць*] «тс.» Нед, *пич*, [*пичкúга*] «хатина» Бі, [*пичка*] «яма» Гриц, *пичкúр* «ледар; [опалювач, грубник]», [*пичкúра*] «піч» Бі, *пичник*, *пичурка*, *пекáрний*, [*пековий*] «уживаний при випіканні хліба» ВеЛ, *пекúчий*, *печéний*, [*пика́льний* Л, *пиківний*, *пикний* Г, Па], *пичний*, *пичовий*, *впектúся* «набриднути», *випік*, *випічка*, *допекті́*, [*дóпик*] «дошкуляння» Я, [*допиклúвий*] «пекучий, болісний» Ж, [*запичкúритися*] «звикнути лежати на печі», [*зáпек*] «запічок» Я, [*запéка*] «злюка, упертий; мозоля» Ж, [*зáпекек*] «запічок» Я, [*зáпик*] «тс.» Я, *запика́на*, *запика́нка*, *зáпичок*, *запéклий*, [*запéклуватий*], [*запéкуватий*] «дуже строгий», *запичний*, *недóпик*, *недóпичка*, [*опéчка*] «пічурка для попелу» Л, [*опéчок*] Л, *опік*, [*опика́нка*] «спечена на вогні риба» Мо, Берл, *опічок* (заст.) «край печі», *опика́ющий*, [*перепéча*] «вид коржа», [*перепéча́йка*, *перепéчка* Нед] «тс.», [*перепіч*] «припічок» Нед, [*перепіча*] «вид коржа» Бі, *перепіча́йка* (заст.) «вид коржа; жінка, що пече хліб», *перепічка* «вид коржа; невелика хлібина Нед», *передпичний*, *підпéка*, *підпéкар*, [*підпич*] Нед, *підпичок*, *підпичья*, [*подпéчини*] «мурована основа печі» О, [*припек*] «припічок», [*припик*] «тс. ЛЧерк, підпичья Нед», *припика́льне* (мед.), *припика́льний* (мед.), *припика́ч* (мед.), *припичка*, *припичок*, *спéка*, *спекóвисько*, *спекóвище*, *спекотá*, *спéклий*, *спековитий*, *спекотливий*, *спекóтний*, *спéчний* «жаркий», *спікли́вий*, *спікний*; — р. *печь*, [*печі́*, *пекті́*], бр. *пьяць*, [*пéкці́*], др. *печи*, п. *piес*, ч. *рeсі*, слц. *piest'*, вл. *pjes*, нл. *pјас*, полаб. *piet*, болг. *пекá*, м. *пече*, схв. *пéћи*, слн. *рeсі*, стсл. **пешти**; — псл. **rekti* «пекти», **rekťь* «піч»; — споріднене з лит. *kèpti* «пекти», лтс. *sert* «тс.» (< балт. **rekō*), дінд. *pácati*

«варить, пече, смажить», ав. račaiti «тс.», гр. πέσσω (< *πέμιω) «печу, варю», лат. соquō (< *quequō) «варю; обпикаю», алб. pjek «печу», тох. В парак-ши «варений», дангл. āfigen «обпалений»; іє. *реку- «варити, готувати»; слово *пéкар* (з пізнішими похідними), як і р. *пéкарь*, бр. *пéкар*, п. *piekarz*, ч. *pekař*, утворено під впливом нвн. *Väcker* «пекар» (Hüttl-Worth 18; Фасмер III 226; Brückner 406; Holub—Kor. 268). — Фасмер III 227; Черных II 29; Преобр. II 54; Machek ESJC 440; Holub—Lyer 364; Schuster-Sewc 1073; Младенов 416; Skok II 628—629; Кристенко Вступ 518, 554; Trautmann 211; Uhlenbeck 152; Pedersen Kelt. Gr. I 38, 129; Walde—Hofm. I 270—271; Гамк-релидзе—Иванов 699; Рокоту 798.

[пеку́лька] (орн.) «водяна (болотяна) курочка, *Gallinula chloropus* Lath.» ВеБ, ВеНЗн, [пéкур] «бекас, *Capella gallinago* Л; коловодник-телегуз, *Fringa ochropus* L. Шарл»; — очевидно, звуконаслідувальні утворення, подібні до п. [piekut] «вівчарик (бекас)», який дістав свою назву через те, що співає *pieku, pieku*. — SW IV 147.

Пелагія (жіноче ім'я), *Пелагія*, *Пелáга*, [Пелягія], *Палáга*, *Палáгна*, [Палагóйка] О, *Палáжка*, *Палáзя*, [Палáнка Пі, Полáгна Нед, Паза ВеЛ, Пазíна, Пазу́лька], *Пáзя*, [Пáзьга ВеБ], *Пáзька*, [Пáйза ВеЛ, Позíна Нед], ст. *Пелагіа* «ближица, пучинна» (1627); — р. *Пелагія*, ст. *Пелагія*, бр. *Пелагія*, *Палáга*, п. *Relagia*, ч. *Relageja*, слц. *Relagia*, болг. *Палагія*, *Пелагія*, стсл. **Пелагня**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. Πελαγία пов'язане з прикметником πελάγιος «морський», похідним від πέλαγος «(відкрите) море». — Вл. імена 153; Беринда 227; Петровский 177; Фасмер III 227; Спр. личн. имен 516; Илчев 387. — Див. ще **архіпелáг**.

пелáгра (мед.) «хронічна хвороба, викликана авітамінозом»; — р. *пеллáгра*, п. ч. слц. *relagra*, болг. *пелáгра*,

схв. *пéлагра*, слн. *relagra*; — запозичення з італійської мови; іт. *pellagra* «тс.» утворено з основ лат. *pellis* «шкіра», спорідненого з дангл. *fell* «хутро, шкура; шкіра», двн. *fel* «тс.», гр. πέλιμα «підощва», стсл. **пелена**, укр. *пелéна*, та гр. ἄγρᾱ «хапання; полювання, лови», пов'язаного з ἄγρῶ «ловлю, захоплюю», спорідненим з дірл. *āg* (**agrā*) «перемагати», вал. аег «бій, боротьба», дкорн. *hair* «лихо, нещастя». — SIC² 636; Kopaliński 734—735; Holub—Lyer 365; РЧДБЕ 547; Вуяклија 700; Mestica 1144; Klein 1149; Walde—Hofm. II 275—276; Frisk I 14—16. — Див. ще **пелéна**.

пеламіда — див. **паламіда**¹.

пеларгонія (бот.) «*Pelargonium* L.'Herit»; — р. *пеларгонія*, *пеларгониум*, бр. *пеларгонія*, п. *pelargonia*, ч. *pelargonie*, слц. *pelargonia*, вл. *pelargoniја*, болг. *пеларгонія*, схв. *пеларгонија*, *пеларгонија*, слн. *pelargoniја* «тс.»; — запозичення з новолатинської ботанічної номенклатури; нлат. *pelargonium* «тс.», утворено від гр. πελαργός «лелека» (з огляду на подібність плодів цієї рослини до дзьоба лелеки), що виникло з *πελαργός «чорно-білий», перша частина якого пов'язана з пеліос «синій, посинілий», пеллос «темно-сірий, темно-бурий, темний», поліос «сивий», далі споріднена з лат. *palleo* «блідну», *pallidus* «блідий», друга частина *αργός* (< **αργρός*) «білий, яскравий, блискучий» споріднена з дінд. *g-ğah* «блискучий, яскравий», ав. *ēğzata* «срібло», тох. А *ārki* «білий», тох. В *arkwi* «ясний», вірм. *arcat* «срібло». — SIC² 636; БСЭ 32, 296; Sł. wug. obcsuch 561; Holub—Lyer 365; РЧДБЕ 547; Симонович 341—342; Dauzat 525; Klein 103, 1148; Frisk II 492. — Див. ще **пáлевий**.

[пелéвня] «стайня, хлів; стодола», [пелевен ВеЛ, пелéвень Г, Нед, пелéвник Г, Нед] «тс.»; — р. [пелéвня] «полівник», п. ст. *plewnia*, ч. [plévňa, plevník], слц. *plevinc*, *plevník*, *plevín* «тс.», болг. *плéвня* «будова для зберігання

полови, соломи, сіна», *плéвник*, м. *плевна*, схв. *плéвѣа* «тс.»; — похідне утворення від **пелева* «полова» (пор. р. [пелéва, пелёва] «тс.», яке зводиться до псл. *peleva*, що було варіантом звукової форми **relva* «тс.». — Фасмер III 227, 312, 317; Преобр. II 97; Grückner 418; Machek ESJC 459. — Див. ще **полóва**.

[пéлевонь] (бот.) «пижмо бальзамічне, канупер, *Tapacetum balsamita* L.» ВеБ, ВеНЗн, Мак, [пелевóнь] «тс.» тж; — неясне; можливо, пов'язане з п. **peľnowonny* «сповнений пахощів», оскільки квіти цієї рослини мають приємний запах. — УРЕ 11, 136.

пелéна «покривало, поділ; суцільний покрив» СУМ, Г, Нед, [пелéник] «дитина в пелюшках; білоручка» О, [пелені́ця] «білорука» О, [пелéнка] «пелюшка» Нед, [пеленя́] «дитина в пелюшках» Нед, [пелі́нка] «пелюшка», [пеленко́вий] Нед, *пеленáти* «сповивати», [пелені́тися] «ніжитися» О, [пеленувáти] «тс.», [впелені́тися] «проникнути» Ж, [опелі́нок] «дитина в пелюшках» Нед; — р. болг. *пеленá*, бр. *пьялёнка*, др. *пелена*, ч. *pléna* «пелена, пелюшка; мозкова оболонка», слц. *pléna* «хустка; мозкова оболонка», полаб. *plénka* «пелюшка», м. *пелена* «пелюшка, пелена», схв. *пёлена* «пелюшка», слн. *plénica* «пелюшка, пелена», стсл. **пелена**; — псл. **relna*, *relepa*; — споріднене з лат. *pellis* (< **pellnis*) «шкіра», гр. *πέλμα* «підощва», двн. *fel* «хутро, шкура; шкіра», англ. *fell* «тс.», дангл. *filmen* «шкірка, крайня плоть», лит. *plėpė* «шкірка, перетинка»; іє. **rel-* «шкіра»; припускається (Machek ESJC 55, 458; Мартынов Sl. Wortst. 62—63) давній паралелізм псл. *rel(e)na*. і **bólna* «оболонка» (іє. **rel-: *bhol-n-*). — Фасмер III 228—229; Черных II 17; Преобр. II 33; Machek ESJC 458; Holub—Lyer 377; Skok II 632; Pokorny 803. — Пор. **пелю́ха**, **пліва́**.

пéленг «кут між напрямком компасної стрілки й напрямком, у якому видно даний предмет або чути звук», *пе-*

ленгáтор, *пеленгáція*, *пеленгáційний*, *пеленгувáти* «визначати місце перебування якогось об'єкта»; — р. бр. болг. *пéленг*, п. *peleng*, схв. *пеленг*; — запозичення з голландської мови; гол. *reiling* «визначення, вимірювання, зондування, пеленгáція» пов'язане з *reilen* «вимірювати глибину, зондувати ґрунт, пеленгувати», утвореним від *reil* «футшток; рівень (води); норма, міра», що, як і англ. *rail* «цебер, баддя», дангл. *rægel* «маленька міра; винна чаша», походить від слат. *rāgella* «міра», лат. *rāgella* «колонка, стовпчик, сторінка», зменш. від *rāgīna* «сторінка». — СІС² 636; Kopaliński 735; РЧДБЕ 547; Вуяклија 700; Kluge—Mitzka 537; Klein 1111. — Див. ще **пагінáція**.

пелері́на «короткий плащ або кругла накидка з відлогою; великий круглий комір»; — р. болг. м. схв. *пелері́на*, бр. *паляры́на*, п. *peleguna*, ч. слц. *pelegína*, вл. *pelegina*, слн. *pelegína*; — запозичення з французької мови; фр. *pèlerine* «тс.» пов'язане з *pèlerin* «прочанин, мандрівник», що зводиться до лат. *pelegrinus* (< *peregrinus*) «чужинець, іноземець», похідного від *peregrē* «поза батьківщиною, за кордоном», яке складається з *per* «через» та *ager* (*agrī*) «земля, область, територія, поле». — Москаленко 55; Фасмер III 229; Черных II 17; Weiss-Brzezinaowa Prace językozn. 21, 155; Machek ESJC 442; Holub—Lyer 365; РЧДБЕ 547; Вуяклија 700; Dauzat 544; Walde—Hofm. II 284. — Див. ще **агрáрний**, **пере-**, **пілігрім**.

[пелесáтий] «патлатий, з довгим скуйовдженим волоссям» Нед; — очевидно, результат контамінації слів *пелехáтий* і *волосáтий*. — Див. ще **вóлос**, **пéлех**¹.

пéлех¹ «пасмо волосся; патлань, [старий дід]», [пелехáнка] «неохайна жінка», [пелехáня] «тс.; жінка з пишним волоссям Нед», [пелехáчка] «сніпок» Нед, [пелехі́ля] «жінка з пишним волоссям» Нед, [пелешóк] «віл з довгою й густою гривою» Нед, *пеле-*

хатий, [розпелéшити] «розпатлати» Нед; — р. [пéльки] «скроні; патли, пелехи», п. [peřechy] (мн.) «пелехи» (з укр.), схв. [пèлеш] «коса на голові у чоловіків»; — неясне; можливо, пов'язане з ч. *pelichati* «линяти», *plchý* «лисий», укр. *пліш*, *плішівий*; зіставляється також (ВеЛ 453) з лат. *pilus* «волос», *pilosus* «волохатий». — SW IV 105; Brückner 408; Holub—Kor. 269. — Пор. **повхатий**.

[пéлех²] (бот.) «плаун булавовидний, плаун звичайний, *Lusorodium clavatum* L.» ВеНЗн, [пелешáтник] «тс.» Нед, [пелéшник] «тс. Нед; пухівка, *Egophogon* L. ВеНЗн»; — пов'язане з пéлех «пасмо волосся»; назва зумовлена тим, що стебла або оцвітини цих рослин подібні до пасма волосся. — Вісюліна—Клоков 60. — Див. ще пéлех¹.

[пéлех³] «дріб'язок» (у виразах розб́итися в п. «розбитися на тріски», нема й пéлеху «і сліду нема») Л; — неясне.

[пелехáти] «рвати (щось у великій кількості)», [напелехáти] «набрати», [напелéшкатися] «набратися», [обпелéхати] «зовсім обірвати, обнести» Ва, [обпенéхати] «тс.» Ва; — очевидно, афективне утворення, паралельне до панáхати «розривати» (пор.).

[пелехáчики] «вид поганої картоплі» Нед; — неясне; можливо, похідне від пéлех «пасмо волосся».

пелікán (орн.) «*Pelecanus* L.»; — р. болг. м. *пеликán*, бр. *пеликán*, п. вл. нл. *pelikan*, ч. слц. слн. *pelikán*, схв. *пеликán*; — запозичено з латинської мови, можливо, через французьку або німецьку; лат. *pelicānus*, *pelecānus* (> фр. *pélican*, н. *Pelikan*) «тс.» походить від гр. *πελεκάν*, -ἄνος «тс.», утвореного від *πέλεκυς* «сокира» (за подібністю дзьоба цього птаха до сокири), спорідненого з дінд. *paraśúḥ*, *párgúḥ* «колун, сікач», ос. *fægæt* «сокира». — SIC² 636; Hüttl-Worth 15; Фасмер III 230; Черных II 17; Преобр. II 35; Sł. węg. obsychn 561; Holub—Lyer 365; РЧДБЕ 548; Skok II 633; Frisk II 496; Mayrhofer II 213.

пелун — див. полін.

пéлька¹ «рот, глотка; [шлунок Ва]»; — р. [пéлька] «частина одягу на грудях та біля горла», бр. [пéльки] «груди»; — загальноприйнятої етимології не має; пов'язується (Фасмер III 230; Преобр. II 35) з пеленá (у такому разі за первісне значення слід визнати «частина одягу біля горла»); пов'язується також (Толстой Этимология 1967, 145—157) з [пéлька] «ополонка», запозиченим з балтійських мов. — Пор. пелéна, пéлька².

[пéлька²] «ополонка; вода, що з'являється на річці поверх льоду Л; яма в болоті; яма, наповнена водою Ч; галявина в лісі Ник», [пель] «невелике гниле болото Ч; галявина Ник», [опéлька] «ополонка» Л; — р. [пéлька] «ополонка», бр. [пéлька] «тс.», [пелка] «нижина серед поля», [пель] «тс.», п. [pelka] «погана земля, низина, болото», [peřka] «тс.»; — запозичення з литовської мови; лит. *pélke* «болото», як і лтс. *pelse* «калюжа», прус. *pelku* «драговина, болотисте місце», пов'язане з *pālios* «велике болото», спорідненим з лтс. *palas* (*pali*) «болотистий берег озера», дінд. *palvala-* «ставок, калюжа», *palvalyá-* «болотистий», лат. *palus* «болото»; далі зіставляється з лит. *paivas* «блідно-жовтий», двн. *falo* «бляклий, блідий». — Толстой Этимология 1967, 145—148; Филин В чест на академик Владимир Георгиев, София, 1980, 275—277; Лаучюте 19—20; Fraenkel 567. — Пор. пéкло².

пельмéні (кул.), *пельмéнь*, *пельмéнна*; — бр. *пельмéні*, ч. *pelmeně*; — запозичення з російської мови; р. *пельмéні* походить із мови комі, де *пель-нянь* (букв.) «вушка з хліба» (за зовнішньою подібністю) утворено з слів *пель* «вухо» та *нянь* «хліб». — Москаленко УІЛ 58; Акуленко 142; Фасмер III 230; Черных II 17—18; Преобр. II 35; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 58; Попов Ист. лекс. 29.

[пелю́скатися] «унаджуватися, чіплятися» Нед, [впелес́итися] «унадити-

ся» Ж, [впелюскатися, опилісатися] «тс.» Ж; — неясне.

[пелюста] «голобля; (мн.) зубці у ткацькому верстаті Куз; приладдя для підіймання дишля Нед», [пелюстка] «широкий боковий зуб у прядильному гребені; бокові стінки терниці Л»; — неясне; можливо, пов'язане з р. [пелюстка] «ручка келиха», що також не має певної етимології і зіставляється з комі, удм. *peł'* «вухо», удм. *peł'äs* «вушко, петля» (Фасмер III 230).

пелюстка «листок із віночка квітки; листок капусти СУМ, Нед, [страва; обгортка качана кукурудзи НикСгЛ; шоста частина волосся, що йде в косу; зварена цілою четверта частина головки капусти Л]», [пелюстик] «пелюстка» Пі, [пелюстки] (кул.) «голубці» Нед, *пелюсток* «пелюстка» СУМ, Нед, [пелюстонька] «тс.» Нед, *пелюсткастий*; — бр. *пелюстак* «пелюстка»; — очевидно, давніше **пелістка*, що виникло внаслідок метатези з *лепістка*, спорідненого з р. *лепесток* (< *лест*), др. *лепень* «листок, пелюстка»; форма *пелюстка* з **пелістка* виникла, очевидно, внаслідок семантичного зближення з *пелюшка*. — Булаховський Вибр. пр. II 273; Shevelov Hist. phonol. 744. — Див. ще **лепістка**.

[пелюха] «пелюшка», [пелюшки ЛексПол, пелюхи (мн.) Нед] «тс.», *пелюшка*, [пелюшник] «немовля» Нед, [пелюх, пелюшá, пелюшка, пелюша] «тс.» Нед; — бр. [пелюшкі] «пелюшки», [пелюшкі] «тс.», п. *pielucha*, ч. [pěluška], слц. *peľucha*, *peľuš(oč)ka*, вл. *peľcha*, нл. *peľucha*; — псл. *peľuxъ*, похідне утворення від **peľna*, *peľena* «пелена». — Фасмер III 228—229; Преобр. II 34; Вгүскнер 408; Machek ESJC 443; Schuster-Sewc 1077—1078. — Див. ще **пеленá**.

пелюшка (бот.) «кормовий горох, польовий горох, *Pisum arvense* L.»; — п. [peluszka], ч. [peluška], нл. *peľuška* «тс.»; — неясне. — Machek ESJC 443.

[пелюшки] (кул.) «косячками порізане тісто; пампушки» Л, [пелюшки Л,

пелюшки ЛексПол] «тс.», [пелюхé] «галушки» ЛексПол; — р. [пелюстка] «варениця, квадратний шматочок тіста для вареника», п. [paluszkí] «тс.»; — очевидно, результат видозміни назви *пелюстка* «листок капусти; [страва]», зближеної з *пелюшка*. — Див. ще **пелюстка**.

[пеля] «велика ковбана з водою» Л, [пилья] «низина в лісі, де косять сіно» Л; — як і р. [пеля] «глибоке місце в стоячій воді», бр. [пеля] «низька, незорана ділянка поля, де звичайно стоїть вода; низьке мокре місце в лісі, поросле травою, мохом», утворене шляхом зворотного словотвору з *пеляка*, яке було сприйняте як зменшувальна форма з суфіксом *-ка*. — Толстой Сл. геогр. терм. 167—169. — Див. ще **пеляка**².

пелядь (іхт.) «*Coregonus peled*»; — запозичення з російської мови; р. *пелядь*, [пеледь] «тс.» загальноприйнятої етимології не має; можливо, походить із мови якоїсь народності Сибіру, де поширена ця риба. — УРЕ 11, 27; Фасмер III 228.

пемза, *пемзувальник*, *пемзувати* «обробляти пемзою»; — бр. болг. *пемза*, ч. слц. вл. *pemza* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *пемза* походить від двн. *pimiz*, яке зводиться до лат. *pūtex* «тс.», утвореного з *spūta* «піна», спорідненого з прус. *sroaupo* «тс.», лит. *sráipė* «смужка піни», псл. *pepa*, укр. *піна*. — СІС² 636; Фасмер III 231; Черных II 18; Преобр. II 35; Sł. wug. obcuch 554; Machek ESJC 443; Holub—Lyer 366; РЧДБЕ 548; Вуяк-лија 794; Walde—Hofm. II 389, 580; Klein 605, 1271. — Див. ще **піна**.

пенал; — р. бр. болг. *пенал*, ч. слц. заст. *penál*; — запозичення з німецької мови; н. *Penpál* походить від слат. *penpāle* «коробка на пера, пенал», утвореного від лат. *penna* «перо», спорідненого з дінд. *pátram* «крило, перо», гр. *πτερόν* «крило», псл. *pego*, укр. *перо*. — СІС² 637; Фасмер III 231; Черных II 18; Holub—Lyer 366; РЧДБЕ

548; Kluge—Mitzka 538; Walde—Hofm. II 282. — Див. ще **перó**.

пéнальті (спорт.) «одинадцятиметровий штрафний удар без захисту воріт»; — р. *пéнальти*, бр. *пенáльці*, ч. слц. *penalta*, болг. *пенáлти*, слн. *penaltik* «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. *penalty* «тс.» походить від фр. *répálité* «кара, штраф; штрафний удар», яке зводиться до слат. *roepālitās* «карність», утвореного від лат. *roepālis* «каральний», похідного від *roepa* «кара». — СІС² 637; Идрисов РР 1983/5, 148; Holub—Lyer 366; РЧДБЕ 548; Klein 1150; Dauzat 545. — Див. ще **пеня́**, **ціна́**.

[пенáрство] «худоба; хатнє майно»; — неясне, можливо, пов'язане з рум. молд. *ripe* «хліб; злаки; худоба», [*ripe*] «тс.».

пенáти «рідна домівка, домашнє вогнище»; — р. бр. *пенáты*, п. *repaty*, ч. слц. слн. *repátí*, болг. м. схв. *пенáти*; — запозичено з латинської мови через німецьку або французьку; лат. *repātēs* (> н. *Repáten*, фр. *repátes*) «боги-охоронці домашнього вогнища; житло, хата» загальноприйнятої етимології не має; пов'язується з *penitus* «усередині; внутрішній», *repes* «близько», *repus* «внутрішнє святилище храму богині Вести», *repetro* «вводжу, вставляю; проникаю». — СІС² 637; Фасмер III 231; Черных II 18; Kopaliński 558; Holub—Lyer 366; РЧДБЕ 548; Вујаклија 701; Klein 1150; Walde—Hofm. II 278.

[пенді́ка] «базіка; базікання» Нед, **[пенді́чити]** «базікати», **[пренді́чити]** «тс.» Нед; — очевидно, пов'язане з *пéндити* «нести, тягти» (див.).

[пéндити] «нести, тягти» Лекс-Пол, **[ві́пендити]** «вигнати, випроводити». Ме, **[допéндити]** «дістати, роздобути» (Ме), **[попіндлі́вий]** «похапливий, швидкий» Ме; — запозичення з польської мови; п. *peǰzić* «гнати, мчати, нести» зводиться до псл. *poǰiti* «гнати», від якого походять також стсл. **пáждити**, укр. **пúдити**. — Фасмер III 402; Преобр. II 150; Brück-

per 403; Machek ESJČ 497. — Див. ще **пúдити**.

[пендра́к] «малюк, опецьок Нед, Пі; личинка Вел»; — запозичення з польської мови; п. *peǰrak* «вид гусениці; личинка; (жарт.) малюк, опецьок» загальноприйнятої етимології не має; можливо, пов'язане з [*peǰer*] «болячка, виразка (на губах, на спині)», яке пов'язують з *peǰ* «(стрімкий) рух, біг, літ, гін». — Richhardt 88.

[пéндюр] (у виразі *п. водити* «лятися»); — не цілком ясне; можливо, пов'язане з р. **[пéндерь]** «ледар, дармоїд», **[пендюра]** «тс.».

[пендюра́ка] «мала, дрібна річ» Си, **[пендюра́к]** «малий каганець» Си; — очевидно, афективне утворення.

пéнзель, **[пéнзиль** Нед, **пендзель** О], **[пензельковáтий]** «пензлеподібний» Нед, **[пензльóваний]** «мальований олійними фарбами»; — бр. *пéндзаль*; — запозичення з польської мови; п. *peǰzel* «пензель», *peǰzel* «тс.» походить від свн. *pensel* (нвн. *Pinsele*) «тс.», яке, можливо, через фр. ст. *pinsele* «тс.» зводиться до нар.-лат. **pēnicellus*, що виникло з лат. *pēnicillus* «тс.», пов'язаного з *pēniculus* «хвостик», зменш. від *pēnis* (< **pes-nis*) «хвіст; membrum virile», спорідненого з дінд. *pásaḥ* «membrum virile», гр. *πέος* «тс.». — Шелудько 42; Richhardt 88; SW IV 109; Brückner 402; Holub—Lyer 367; Kluge—Mitzka 551; Walde—Hofm. II 281.

пеніцилін; — р. *пенициллин*, бр. *пеницилін*, п. *penicylina*, ч. слц. слн. *penicilin*, вл. *penicilin*, болг. м. *пеницилін*, схв. *пеницилїн*; — засвоєна слов'янськими мовами новолатинська назва *penicillinum*, утворена в 1929 р. англійським бактеріологом А. Флемінгом від назви грибка нлат. *Penicillium*, з якого виготовляється цей антибіотик; нлат. *Penicillium (notatum)* «китицеподібна пліснява» утворено з лат. *pēnicillum* «китиця, пензлик» (за зовнішньою подібністю цього виду грибка до китиці); лат. *pēnicillum* є демінутивом до *pēniculus* «хвостик; китиця, волоть». —

СІС² 637; Черных II 18—19; Kopaliński 736; Holub—Lyer 366; РЧДБЕ 548; Вуяклија 702; Klein 1151. — Див. ще **пéнзель**.

[**пéнкнути**] «стукнути, тріснути» Нед; — запозичення з польської мови; п. *pekać* «тріскати, лопати», *rekać* споріднене з укр. *п'юкати*¹ (див.).

пéнсія, *пенсіон* (заст.) «пенсія», *пенсіонер*, *пенсійний*, *пенсіонований* «який одержує пенсіон», [*пенсійонувати*] «відправляти на пенсію» Нед; — бр. *пéнсія*, болг. *пéнсия*; — запозичення з російської мови; р. *пéнсия*, як і п. *pensja* «платня», ч. *penze* (*pense*) «пенсія», слц. *penzia* «відставка, пенсія», вл. *pensija*, м. схв. *пéнзија*, слн. *penzija*, походить від нім. *Pensión*, яке зводиться до лат. *pēnsiō* «платня, внесок», утвореного від *pendo* «плачу; важу, зважую; ціную, поважаю», що загальноприйнятої етимології не має. — СІС² 637; Фасмер III 232; Черных II 19; Kopaliński 737; Holub—Lyer 367; РЧДБЕ 549; Вуяклија 702; Gr. Fwb. 566; Dauzat 546; Klein 1151, 1152; Walde—Hofm. II 278—280. — Пор. **пуд**, **фунт**.

пенснэ «різновид окулярів»; — р. болг. *пенснэ*, бр. *пенснэ*; — запозичення з французької мови; фр. *ripsepe* є складним утворенням з основ слів *ripser* «стискати» та *pez* «ніс», що зводиться до лат. *pāsus* «тс.», спорідненого з дінд. *pāsā* «тс.», псл. *posъ*, укр. *ніс*. — СІС² 637; Фасмер III 232; Черных II 19; РЧДБЕ 549; Dauzat 499, 560. — Див. ще **ніс**, **пінцэт**.

[**пентлина**] «бабка (путова кістка в коня)» ВеЗа, [*пентлиця*] «тс.» ВеЗа; — на думку Верхратського (ВеЗа 201), пов'язане з п. *pečina* «тс.», утвореним від *pečo* «путо», спорідненого з укр. *путо*. — Grückner 403. — Див. ще **путо**.

[**пентонога**] «біла вівця з чорними ногами або чорна вівця з білими ногами» НЗ УЖДУ 24/2, [*пентоніжка*] (назва вівці) Нед; — складне утворення, перша частина якого пов'язана з п.

piętno «відбиток, знак; родимка; тавро», спорідненим з укр. *п'ятно*, а другою є основа слова *нога*. — Grückner 412. — Див. ще **нога**, **п'ятно**.

[**пéнтюх**] «рептух, мішок для годівлі коней у запряжці» НикНикТЛ; — неясне.

[**пéнтюхі**] «пагони від кореня» Нед; — неясне; можливо, в якийсь спосіб пов'язане з п. *peđ* «стрімкий рух, літ, біг, гін». — Преобр. II 150; Grückner 403.

[**пéнтюховатий**] «нудний; млявий; незграбний» Нед; — р. [*пéнтюховатий*]; — похідне утворення від **пéнтюх*, що, як і р. болг. *пéнтюх* «тютій, телепень», бр. [*пенцюх*] «оцупок; товстун», загальноприйнятої етимології не має; пов'язувалося з *пень* (Matzeпауег LF 12, 331; Преобр. II 36); розглядалось як афективне утворення від імені *Пантелій* (Чернышев RS1 13, 157); зіставлялося з укр. [*бендюх*] «пузо» (Bonkalo AfSlPh 36, 467). — Фасмер III 232; Черных II 19.

[**пенцак**] «ячмінні крупи» Нед; — запозичення з польської мови; п. *pecaк* «ячмінні або пшеничні крупи, каша з цих круп» пов'язується з *peк* «паросток; пук», *paк* «брунька», спорідненими з укр. *пук*. — Онышкевич Исслед. п. яз. 246; SW II 125; Grückner 403. — Див. ще **пук**¹.

пень «нижня частина стовбура дерева; [вулик], [*пеньковé*] «плата лісничому за вирубку лісу» (?) Нед, [*пеньковщина*] «ліс на зруб», [*пняк*] «стовбур, колода» Нед, *пенькуватий* «такий, що має багато пнів», [*вопéньки*] «опеньки» ВеБ, [*вопéньок*] «опеньок» ВеБ, [*гопéньки* ВеБ, *опенек* Мак, *опéнок* Бі, *опéнька* Нед] «тс.», *опéньок*, [*підпéнька*] «опеньок» СУМ, Нед, [*підпéньок*, *подпінка* Мак] «тс.», [*пріпіньок*] «уламок, корінець» Лекс-Пол, [*спень*] «стовбур» ВеЛ, *упéнь* «наголову, цілком, дотла»; — р. бр. *пень*, др. *пень*, *пънь*, п. *rień*, ч. *reń* «стовбур», слц. *reń* «стовбур, пеннь», вл. нл. *reńk* «пень, колода; палиця; ко-

ренивище», полаб. рап, болг. *пън*, м. *пен*, схв. *пънь*, слн. *рапј*, стсл. **пънь** «тс.»; — псл. *ръпъ*; — споріднене з гр. *πίναξ* «дошка, картина», дінд. *рiпāкат* «палиця, стебло»; іє. **rip-* «шматок дерева, деревинка»; зіставлення з лит. *рi-pas* «жердина в тині» (Machek ESJC 443) не враховує зв'язку цього литовського слова з лит. *рiпті* «плести, вити», спорідненим з укр. *п'ясті*, *пнiти* (Fraenkel 594). — Фасмер III 233; Преобр. II 36; Holub—Lyer 366; Schuster-Sewc 1079; Младенов 785; Saur Et. Brun. 112; Frisk II 539; Pokorny 830.

[пеня́грити] «мляво, ліново щось робити» Нед, **[пiньгáрити]** «важко працювати; бідувати» О; — неясне.

[пéньгати] «натягати, напружувати; обтяжувати» Нед, **[пéньгатися]** «напружуватися», **[на́пеньга]** «напруження» тж; — неясне; можливо, пов'язане з *пнiти*.

пенькóвий — див. **пiнка**¹.

пеньюáр «домашнє жіночє вбрання, вид капота»; — р. бр. *пеньюáр*, п. *репiуаг*, ч. *репоáг*, болг. *пеньюáр*, м. *пеньюáр*, схв. *пéньдáр*; — запозичення з французької мови; фр. *реiппоiг* «тс.» утворене від *реiпнег* «чесати», похідного від *реiгне* «гребiнець», що виникло з лат. *рестен* «тс., чесалка», пов'язаного з *ресто* «розчiсую, зачiсую», спорідненим з гр. *πέμω* «чешу, стрижу», *πέμτω* «стрижу», *ιτεiς*, род. в. *ιτενός* (< **ркten-*) «гребiнь, граблi», а також дінд. *ра́кшпап* «брови, волосся», перс. *ра́шм* «вовна», вірм. *асг*, род. в. *асу* «вовна, руно». — СИС² 638; Kopaliński 736; РЧДБЕ 549; Вуяклија 704; Dauzat 543; Walde—Hofm. II 269—270.

пеня¹ «штраф за невиконання зобов'язань; докiр, незадоволення, скарга; напасть, лихо; [причєпа, нав'язлива людина]», **[пéнный]** «такий, що має борги; сварливий» Г, Нед, **[пеня́кувáтий]** «причєпливий; нав'язливий», *пеня́ти* «нарикати»; — р. бр. *пéня*, п. *репа* «грошова кара»; — запозичення з латинської мови; лат. *роена* «кара» походить від гр. *ποινή* «викуп; помста, ка-

ра», спорідненого з ав. *каēпā* «штраф, помста», лит. *каiпа* «цiна, вартiсть», псл. *сєпа*, укр. *цiна*. — Фасмер III 233; Черных II 19; Преобр. II 37; SW IV 109; Walde—Hofm. II 329—330; Frisk II 573—574. — Див. ще **цiна**. — Пор. **пéнальті**.

[пеня²] «затримка, перешкода; відстрочка» Нед, **[пеню́к]** «чорт, який в усьому перешкоджає» Нед, **[пенiти]** «зволiкати» О, **[пеня́ти]** «затримувати, перешкоджати, зволiкати, опиратися» Нед; бути недбалим, незграбним», **[пеня́вий]** «недбалий, незграбний», **[пеня́кувáтий]** «упертий», **[пеня́кувáтий]** «тс.»; — результат артикуляційної видозміни ненаголошеного **и** в слові **[пiнiти]** і його похідних, зближених з основою слова *пеня* «штраф, покарання». — Див. ще **пiнiти**. — Пор. **пеня**¹.

пéнязь (заст.) «монета» Бі, *пiнязь* «тс.», **[пiня́жка]** «найдрiбнiша монета» тж; — р. *пéнязь* (заст.) «монета, грошi», п. *рiенiа́дз* (мн. *рiенiа́дзе*) «грошi», ч. *репiз* «монета», *репiзе* «грошi», слц. *репiаз* «монета», *репiазе* «грошi», вл. *рjепjез*, *рjепjезу*, нл. *рjепjез*, *рjепjезе*, болг. **[пéнез]** «монета як прикраса», схв. *пéньзи* «грошi», слн. *рéнез* «монета», стсл. **пéньазь** «монета»; — псл. *рéпéдзь*; — запозичення з германських мов; двн. *рfепning* «франкський срибний динар», днн. *реппing* «тс.» зводиться до лат. *pondus* «вага; гиря; римський фунт», пов'язаного з *pendeo* «важити, висiти» (*pendeo* «висiти»), спорідненим з гр. *πένομαι* «труджуся» (< *«напружуюся») або з дінд. *спанда-те* «здригається». — Фасмер III 233—234; Brüçkner 408; Machek ESJC 443; Schuster-Sewc 1079; Младенов 417; Skok II 670; Kluge—Mitzka 542; Walde—Hofm. II 279—280.

[пепелі́ще] «попелище» Нед; — р. болг. *пепелі́ще*, схв. *пéпелiште*, м. *пеп(е)лиште*; — книжне слово, утворене від стсл. **пепель**, фонетичного варіанта слова **попель**. — Див. ще **пóпiл**.

пеперушина — див. паперушина.
пéпін (сорт яблук); — р. *pepín*, бр. *pepín*; — неясне; можливо, походить від фр. *répín* «зернятко, насінина», утвореного від кореня **řǫpp-*, яке загальноприйнятої етимології не має (Dauzat 546; Gamillscheg 693).

[пепона] (бот.) «огірок, *Cucumis sativus* L.» Пі, [*пепини*] «тс.» Мак; — запозичення з молдавської або румунської мови; молд. рум. *ре́пепе* «тс.; диня, кавун» походить від лат. *perо, repipis* «сорт дині», яке зводиться до гр. *πέπων* (род. в. *πέπωνος*) «достиглий; гарбуз», (нгр. *пéпони* «диня»), утвореного від *πέσσω* «роблю достиглим; варю», спорідненого з лат. *соцо* «тс.», дінд. *ра́суате* «достигає», псл. **rekti*, укр. *пекті́*. — СДЕЛМ 309; DLRM 603; Дворецкий—Корольков 644; Frisk II 509—510, 519—520. — Див. ще **пекті́**.

пепсін (фарм.); — р. болг. *пепсін*, бр. *пепсін*, п. *персупа*, ч. вл. *персін*, слц. слн. *персін*, м. *пепсин*, схв. *пéпсін*; — запозичення з німецької мови; н. *Perpín* утворено в 1835 р. природознавцем Т. Шванном (Th. Schwann) від гр. *πέψις* «готування їжі; травлення», пов'язаного з *πέσσω* (атт. *πέπτω*) «печу, варю», спорідненим з лат. *соцо* «тс.», дінд. *ра́суате* «достигає», псл. **rekti*, укр. *пекті́*. — СІС² 639; Sł. wug. obsyч 563; Holub—Lyer 367; РЧДБЕ 550; Вујаклија 704; Klein 1154; Frisk II 509—510, 519—520. — Див. ще **пекті́**.

[пепшиця] (бот.) (у сполученні [*п. лісова*] «арум (кліщинець) Бессера, *Agum besserianum* Schott.») Мак; — результат семантичної видозміни п. *рієргзуса* «хрінниця, *Lepidium* L.», утвореного, очевидно, під впливом лат. *pipерата*, ч. *pipерат* «тс.», від *pipергз* «перець», яке є відповідником др. *пъльрь* «тс.»; перенесення назви з хрінниці на арум пояснюється пекучим присмаком обох рослин. — SW IV 154; Machek Jm. rostl. 60—61, 301. — Див. ще **перець**.

[пер] (іхт.) «хариус, *Thymallus vexillifer* (*Salmo thymallus*)», [*перій*] «тс.»

Нед, [*пир*] «*Thymallus thymallus* L.» Л—Г, [*пирьок*] «тс.» Л—Г; — очевидно, пов'язане з *перо́*; назва могла бути зумовлена подібністю довгого спинного плавника цієї риби до пера. — БСЭ 46, 75.

[пéрать] (бот.) «саговник відігнутий (відгорнений), *Cycas revoluta* Thunb.» Нед, Мак, [*ператні*] «*Cycadeae* Pers.», [*ператневати*] «*Cycadineae*», [*ператевати*] «тс.» Мак; — неясне.

[первэ́сниця] (бот.) «первоцвіт весняний, *Primula veris* L.» Нед, [*первісничка*] «тс.» Мак; — п. *pieгwiospek, pieгwiosnka*, слц. [*prviesienka*] «тс.»; — можливо, **первісниця*, утворене від *пéрвісний*, оскільки ця квітка одна з перших розквітає навесні; звук *е* в другому складі міг з'явитися під впливом слова *весна*; можна припустити також результат гаплоглогії з **первовесниця*, утвореного з основ слів *пéрвий* та *весна́*. — Machek Jm. rostl. 172; Нейштадт 436. — Див. ще **пéрвий**.

пéрвий, [*первенцеві*] (бот.) «*Primulinae*» Мак, [*первенцевати*] (бот.) «*Primulaceae* Vent.» Мак, [*первэ́нький*] «народжений раніше, старший» Нед, [*первэ́ньствэ́нный*] «первісний» Нед, *перві́нний*, [*перві́чний*] «незайманий; первинний» Нед, *пéрвісний*, [*перво́тний*] «первісний» Нед, [*перво́шний*] «двоюрідний» Нед, [*пéрве*] «спершу, раніше», [*пéрво*] «тс.», *перва́к* «первісток; новачок; спиртний напій першого виділення; товар першого гатунку; [перший рій бджіл; перший сніг]», *перва́чка* «перша дочка», *пéрвэ́нець* СУМ, Нед, [*первэ́ньствó*] «першість» Нед, [*пéрвэ́ць*] «первак» Нед, *первина́*, *пéрві́нка* СУМ, Нед, [*перві́нчики*] «перша частина гри», [*перві́чка*] «перша дочка», [*перві́нець*] «перший рій» Нед, [*перві́чник*] «тс.», [*пéрвісник*] «первісток» Нед, [*пéрвіснок*] «тс.» Нед, *пéрві́стка*, *пéрві́сток*, [*перві́сте́*] «теля корови-первістки» Нед, [*пéрві́тка*] «первістка, перша кохана» Г, Нед, [*перво́ха*] «корова-первістка» ВеНЗн, [*пер-*

вошка] «тс.» ВеНЗн, [допéрва] «щойно; лише, тільки», [ізнéрва] «спершу» Я, [напéрве] «уперше» Ж, поперва́х «спочатку», спéрва «спершу» Куз, [спéрву] Куз, [унéрве, упервині] «тс.»; — р. пéрвый, бр. [пéрвый], др. пьрвыи, пьрвыи, п. ст. pierwу, ч. ргvпí, ргvу́, слц. ргvу́, нл. pjerwу, полаб. paġ, болг. първи, пръв, м. прв, схв. п̄рвī, слн. р̄гví, стсл. пръвъ; — псл. *p̄гvъ; — споріднене з дінд. p̄r̄gvaḥ «передній, перший», p̄r̄gvaḥ «тс.», ав. paigwa «перший», дперс. paigwa-, алб. paġ «тс.», тох. А p̄agwat «найстарший», тох. В p̄agweṣṣe «перший», дангл. forwost «ватажок; призвідник», лит. p̄igmas «перший», лтс. p̄igmais, прус. p̄igmas «тс.», лат. p̄igmus «передній, перший»; іє. *p̄g-vos < *p̄gō- «перед (чимсь), раніше». — Фасмер III 235; Черных II 20; Преобр. II 38; Brückner 410; Holub—Lyer 400; Machek ESJČ 488—489; Schuster-Sewc 1082; Младенов 538; Skok III 61—62.

пéргá «квітковий пилок, яким харчуються бджоли; [(перен.) поганий крам Нед]», [запéржіння] «розлад шлунка у бджіл» Я, [запéржитися] «захворіти розладом шлунка» (про бджіл) Нед, Я; — р. пeргá «квітковий пилок; [лупа на голові]», п. pierzga «перга», схв. п̄рга «смажене сорго; соргове борошно», слн. р̄рга «великий пісок», стсл. пръга «пряжені хлібні зерна»; — споріднене з дінд. paġāgaḥ «квітковий пилок», лит. p̄gōga «осколок; паросток», sp̄gōgti «вибухати, тріскати», лат. spargo «розбризкую, розсіюю», гр. οπαρῶω «набухаю, набрякаю, розростаюся», стсл. пръжити «пражити», укр. пра́жити; іє. *(s)p(h)e-geg- «розсипати, бризкати». — Фасмер III 235; Преобр. II 38—39; Skok III 38—39; Fraenkel 643; Frisk II 757; Persson Beitr. 418, 868; Pokorny 996—998. — Див. ще пра́жити.

пeргáмен «спеціально оброблена шкіра тварин як матеріал для письма; рукопис на такому матеріалі», пeргáмент «тс.; ізоляційний цупкий папір»; — р. пeргáмент, пeргáмен, бр. пeргá-

мент, п. pergamin, ч. слц. pergamen, вл. pergament, болг. м. пeргáмент, схв. пeргáмен(а)т, пeргáмeна, слн. pergament; — запозичення з латинської мови; слат. pergamentum «тс.» утворено від лат. pergamentus «пергамський», яке походить від гр. περγαμινός «тс.», прикметника від назви малоазійського міста Пергама (гр. Πέργαμον), де цей матеріал почали виробляти в II ст. до н. е.; форма пeргáмент запозичена з німецької мови (н. Pergament). — СІС² 639; Коваль 150—151; Черных II 20; Фасмер III 235; Weiss-Brzezina JP 1970/1, 46—55; Holub—Lyer 367; РЧДБЕ 550; Skok II 639.

пeргáч, пeрoгáч — див. пиргáч.

[пeргáмoткa] (бот.) «цитрон, Citrus medica Bergamia Risso» Мак; — запозичення з польської мови; п. pergamotka є деминутивом від pergamota, фонетичного варіанта слова bergamota «груша бергамот». — SW I 116, IV 115. — Див. ще бeргáмoт.

пeрдíти, пeрдíж, пeрдúн, [пeрд] «випускання шлункового газу» Нед, пeрдъ (виг.), [вúпeрдoк] (лайл.) Я; — р. пeрдéть, бр. пьрдзэць, п. pierdzieć, ч. p̄dēti, слц. p̄diet', вл. p̄jerdzéc, нл. p̄jerzės, полаб. pardē, болг. пърдя́, м. п̄рди, схв. п̄рд̄jeti, слн. p̄dēti; — споріднене з лит. p̄ersti «пердіти», лтс. pirst «тс.», дінд. p̄ardatē (3 ос. одн.), ав. p̄aradāp (3 ос. мн.), гр. п̄eрдoмa (1 ос. одн.), дангл. feortan, двн. ferzan; зводиться до іє. *perd- «голосно випускати газу». — Фасмер III 235—236; Machek ESJČ 482; Schuster-Sewc 1080; Skok III 29—30; Frisk II 512; Pokorny 819.

пере- (префікс на позначення переміщення в просторі, перетворення, зміни, короткочасності дії, надмірності, переваги, багатооб'єктності дії тощо); — р. др. пeре-, бр. пeра-, п. p̄ze-, ч. вл. p̄ě-, слц. слн. p̄ě-, нл. p̄ě-, болг. м. схв. п̄ре-, стсл. пръ- «тс.»; — споріднене з префіксами і прийменниками лит. peĩ, p̄eĩ-, лтс. p̄ag-, прус. p̄eg, дінд. p̄agi, ав. paigi, гот. fair, нвн. veg-, гр. п̄e-

рі, пєри-; іє. *рег «через, крізь; навколо», *рег- «переводити; проходити». — Фасмер III 236; Черных II 20—21; Преобр. II 39; Brückner 440—441; Machek ESJC 491; Holub—Lyer 401; Schuster-Sewc 1169; Skok III 30—31; ESSJ Sl. gr. I 162—169; Karulis II 18—19; Pokorny 810. — Пор. пєрти¹.

перebarанчати «заважати, перебивати, [вередувати Нед, Ме]»; — утворено, очевидно, від *вibarанчати* за зразком дієслів *перебивати*, *перешкоджати*, *перебирати* «вередувати». — Див. ще **вibarанчати**.

перebасанитися — див. **перebесажитися**.

перebэндя «базікало, жартун; вередун», [перebэндa] «жарт, базікання», перebэндi «балаканина», [перebэндюха] «вередуха», [перebэнджувати] «робити на злість» Нед, перebэндювати «базікати; вередувати», [пирибэндзювати] «байдикувати, розважатися» ЛексПол, [перebэндювати] «вередувати» Нед; — р. [перebэндивать] «химерувати, вередувати, вигадувати»; — за допомогою префікса *пере-* утворено, можливо, від *бєндити, що могло виникнути з [бєлендіти] «базікати» внаслідок випадіння *лє*; можливо, запозичене і видозмінене п. *przebęde* «перebуду», *przebędzie* «перebуде» і т. д.

[перebесажитися] «перехилитися, переважитися на бік» О, [перebасанитися] «перегнутися на один бік, перевиснути» Ме; — пов'язане з [перebесажити] «взяти бесагу (бесаги) на плече», оскільки людина з важкими бесагами на одному плечі нахилється в протилежний бік. — Див. ще бєсáги. — Пор. **наперebесá**.

[перebздійкнүти] «перекинутися, беркицьнутися» Г, ВеБ; — афективне утворення, очевидно, пов'язане з дієсловом *бздійкати*. — Див. ще бздiти.

[перebигүлька] (орн.) «плиска біла, Motacilla alba» ВеНЗн, Шарл; — очевидно, результат метатези іншої назви цього самого птаха [поберегүлька]

(плиски оселяються по берегах водойм) і зближення з дієсловом *перebигати*. — Птицы СССР 417—418. — Див. ще бiгти, **пере-**. — Пор. бєрег.

[перebлаву́чити] «перебути голодний час перед новим урожаєм» О; — похідне утворення від [блаву́чити] «морити себе голодом» О, [блаву́ти] «морити голодом» О, що є, очевидно, результатом семантичної видозміни [блаву́чити] «сидіти без діла, лінуватися» (див.).

перebувати «перевзувати», *перebүти* «перевзути»; — результат контамінації форм [обувати] і *перевзувати* (морфологічного перерозкладу форми [об-увати] → *о-бувати*) з приєднанням префіксального **б** до кореня й осмисленням початкової частини префікса *об-* як цілого префікса *о-* та наступної заміни цього *о-* префіксом *пере-*. — Див. ще **взүти**, **о¹**, **пере-**. — Пор. **набувати**.

[перebури́кати] «обнищпорити, перерити» Нед; — очевидно, префіксальне утворення від дієслова *бури́кати, що могло виникнути внаслідок контамінації слів *бүрити¹* та *нікати* (див.).

перebүтліти, **перebүтляний** — див. **бүтіти¹**.

[перebүтляти] «потолочити; збовтати» Мо; — афективне утворення, можливо, пов'язане з *перebөвтати*.

перевéсло СУМ, Нед, [вересло́ НикСГЛ, *перевісло* тж, *перев'ясло* тж, Нед, *первесло* РМ 1, *перемесло* Нед, *повересєлє* тж, *повересіля* О, *пöвересло́* Нед, Пр. XI діал. н., *поровесло* Нед]; — р. *перевя́сло*, [перевесло́], бр. [перавя́сла], п. *przewiaśło*, *powróśło*, ч. *rovřislo*, слц. *povrieslo*, вл. *powrjestlo*, нл. *powrjaslo*, полаб. *priveslě*, схв. *повријєсло* «тс.»; — очевидно, псл. *pervezslo, *perv'rgzsló, *poverzsló, похідні утворення від дієслівних основ *pervezati «перев'язати», *perv'rgzati «тс.», *poverzti «пов'язати». — Дзєндзелівський St. sl. 10/1—2, 75—76; НикНикЕЛ 185; Фасмер III 236; Brückner 433; Machek ESJC 477; Schuster-Sewc 1145. —

Див. ще **верзти**, **в'язати**, **пере-**, **по-**. — Пор. **вєсло**², **перевесно**.

перевесник¹ «ровесник, одноліток»; — результат видозміни слова *ровесник*, зближеного з *весна* або з [*вєрсник*] «ровесник», похідним від *верствá* «покоління». — Пор. **верствá**², **рівний**.

[**перевесник**²] «біс, перелесник»; — результат видозміни слова *перелесник* «тс.». — Див. ще **лєсть**.

[**перевесно**] «перевесло» Нед, НикСГЛ; — варіант словотвірної форми *перевєсло*, можливо, давній. — НикНикЕЛ 185. — Див. ще **перевєсло**.

[**перевіця**] «вудочка» Г, Нед; — похідне утворення від дієслова *перевивати*; назва зумовлена тим, що в змотаної вудочки вудлище перевивається волосінню. — Див. ще **віти**¹, **пере-**.

[**перевідка**] «вироджена пшениця» Куз, ВеБ, [*перевóдка*] «здрібніла, вироджена порода», [*перевóдня*] «тс.» Г, Нед; — похідне утворення від дієслова *перевóдитися* «вироджуватися». — Див. ще **вєсті**, **пере-**.

[**перевóротень**] (бот.) «печіночниця, *Heratica Mill.*» Нед; — похідне утворення від *перевертати*; назва зумовлена тим, що вночі або у вологу погоду квітки печіночниці закриваються й перевертаються донизу. — Нейштадт 256. — Див. ще **вертіти**, **пере-**.

[**перев'язник**] (ент.) «жук з родини вусачевих (рагій колючий), *Rhagium mordax Der.*» Нед; — похідне утворення від *перев'язати*; назва зумовлена тим, що цей жук має на надкриллях жовті перев'язі, і, можливо, тим, що своїми довгими вусами він охоплює (перев'язує) стовбур дерева. — УРЕ 3, 60; Горностаев 160. — Див. ще **в'язати**, **пере-**.

перегана, **переганка** — див. **гана**.

[**перегеня**] «переряджена дівчина, що жартома лякає подруг; обмотана червоними поясами дівчина, що йде попереду полільників у панський двір, скінчивши полоти буряки Кур», [*перогеня*] «тс.»; — неясне.

[**переголотитися**] «вибратися з тисняви» Нед; — результат видозміни форми [*переглотитися*] «тс.», зближеної зі словом *голта*. — Див. ще **глата**. — Пор. **голий**.

[**перегузня**] (зоол.) «тхір степовий, *Putorius evermanni*» Куз; — не цілком ясне; очевидно, пов'язане з *гузно*. — Див. ще **гуза**.

перед¹ (прийменник), *перед-*, *пéреді*, *пéредо*, [*пéрид*, *пéридь*] Нед, *поне-ред*, *сперед*; — р. *пéред*, *пред*, бр. *пéрад*, др. *передъ*, п. *przed*, *przede*, ч. вл. *před*, слц. *pred*, нл. *před*, болг. м. *пред*, схв. *пред*, *прѣда*, слн. *pred*, стсл. *прѣдъ*; — псл. **perdъ*, утворене з **per* та компонента *-дъ*, того самого, що й у прийменниках *падъ* «над», *родъ* «під». — Німчук ІУМ Морфологія 415; Черных ІІ 21; Фасмер ІІІ 237; Преобр. ІІ 40; Brückner 442; Machek ESJC 491; Schuster-Šewc 1171; Младенов 506; Skok ІІІ 32; ESSJ Sl. gr. І 170—173. — Див. ще **над**, **пере-**.

перед² «передня частина», [*передáр*] «старший пастух» Нед, *переді* «передня частина взуття», [*передище*] «передгір'я» Куз, *передкі* «переди», *переднік* «фартух; [шевський передній копил Нед; передпокій]», [*передниця*] «старша робітниця; призвідниця» Куз, *передня* «передпокій», [*передняк*] «той, хто йде попереду», *передова*, [*передóвець*] «передовик» Нед, *передовік*, *передовіця* «передова стаття», [*передóвка*] «передній ланцюг на возі» Л, [*передовніцтво*] «начальствування, старшинування; начальство, старшина», *передок*, [*передком*], *передніш(е)* «раніше», [*пéредом*] «попереду; раніше», [*пéредше*] «раніше», [*пéріже*] «тс.» Нед, [*пéредістий*] «з розвиненою передньою частиною тіла», *пéредній*, *пéредніший* «давніший, колишній», [*пéредіщий*] «передній; попередній», [*пéредіший*] «колишній», [*пéридний*] «передній» Куз, [*пéрежий*] «керівник, заспівувач» Нед, [*пéредіти*] «випереджати» Нед, *пéредувати*, *віпередити*, [*напéредник*] «старший робітник» Куз, [*напéредовець*]

«той, хто йде попереду» Г, Ж, *напéрéd*, *напéреді*, [*напередкі*] «надалі» Ж, [*наперід*] «наперед, насамперед» ВеБ, *наввіпередки*, [*наввіперед*] «попереду» Па, *наввіпередки*, [*навперед*] «заздалегідь; поперед» Г, Ме, [*наповперед*] «передусім», [*наповпередіти*] «випередити», [*опéрéd*] «перед» Г, ВеЛ, [*пóпередень*] «дощечка, що з'єднує головки двох полозків у санках» Г, Чаб, [*поперédок*] «тс.» Чаб, *поперédження*, [*поперédка*] «манишка; гіпотеза» Куз, *поперédник* «той, хто передує кому; [фартух; передня частина запаски; епитрахиль]», [*поперédниця*] «фартух Чаб; передня частина запаски», [*пóпередок*] «дощечка, що з'єднує головки двох полозів у санках», *поперéd* «раніше», *попéреді*, *попередбóчку*, *попéреду*, [*поперідь*] «попереду», *попереджальний*, *попереджувальний*, *попередливий*, *попередній*, *попередити*, [*спéреда*] «спереду», *спéреду*, [*сперédіти*] «випередити», *уперéd*, [*уперід*] «надалі» Нед, [*уперédний*] «попередній» Нед, *уперédіти*; — р. *перéd*, бр. *пéрад*, п. *przód*, ч. *předek*, ст. *před*, слц. *predok*, вл. *prědk*, нл. *prjedk*, болг. *пředница*, *пředник*, м. *предница*, слн. [*prědek*]; — псл. **perǵь* «перед», утворене від прийменника **perǵь* «перед». — Фасмер III 237; Преобр. II 40; Brüskner 442; Machek ESJC 491; Schuster-Sewc 1154—1155. — Див. ще **пéред**¹.

[**переднівок**] «час перед жнивими, перед збиранням нового хліба, овочів», [*переднівка*, *передновінок* Нед, *переднóвок* Нед] «тс.», [*переднівкувати*] «голодувати навесні; перебувати голодний час перед новим урожаєм» О; — п. *przedpówek* «час перед жнивими»; — префіксальні утворення від *новій*, *новина*. «хліб нового врожаю». — SW V 65. — Див. ще **новій**, **пéред**¹.

[**передряга**] «неспокій, сум'яття» Нед; — запозичення з російської мови; р. *передряга* «струс; різка зміна, потрясіння; колотнеча» утворене, мабуть, від [*дрягá*] «судомо, корчі», спорідненого з укр. *драгва* «трясовина», [*дряг-*

ва] «тс.». — КЭСРЯ 333; Преобр. I 199. — Див. ще **драгва**.

передтогід, *передтогідь* — див. **тогід**.

[**пережіжка**] «глиняний посуд, обпалений удруге після покриття свинцевою поливою»; — пов'язане з *жигáти*, *жегті* (див.).

[**пéрез**] «через», [*перес*] «тс.» Кур, [*перезóк*] «поясок», [*перезáти*] «підперізувати», [*заперізка*] «облямівка, що вживається для оперізування» Ж, [*заперезáти*], [*оперізка*] «пов'язка» Ж, [*підпéриз*] «пояс» Г, Куз, [*підперізок*, *підперізь*] «тс.» Куз, *підперезáти*, *розперезáти*, [*спаразáти*] «уперіщити» ЛексПол, *уперезáти*; — р. [*pérez*], п. *przez*, ч. *přes*, ст. *přes*, вл. *přez*, нл. *pśez*, болг. м. схв. *през*, стсл. **прѣзь**; — псл. **perǵь*, утворене з **perǵ-* компонента -зь, за аналогією до прийменників *безь* «без», *йзь* «із» та ін. — Бузук ЗІФВ 7, 71; Фасмер III 237—238; Преобр. II 41; Brüskner 444; Machek ESJC 491; Schuster-Sewc 1175; Младенов 509; Skok III 38; ESSJ Sl. gr. I 175—178; Mikl. EW 239. — Див. ще **без**², **пере-**. — Пор. **пéред**¹, **през**¹.

перéйма, *перéймаць*, *перéйми*, *перéймом* — див. **імáти**.

[**перéка**] «суперечність, протидія Г; заперечення Нед», [*перечéнь*] «поперечна планка в саях» НикНикТЛ, *перéчка* «різновид перемету; [суперечка Нед]», [*перéчний*] «суперечний; заперечний» Нед, *перéчити*, [*перéчитися*] «сперечатися» О, *бéзпереч*, *безперéчний*, [*впопéрек*] «упоперек» Ж, *всúпереч*, [*заперéчка*] «заперечення» Ж, *заперéчення*, *заперéчник*, *заперéчувач*, *заперéчливий*, *заперéчний*, *на(в)пóперék*, [*неперéчний*] «незаперечний», [*несперéчливий*] «поступливий», *пóпéрék* СУМ, Нед, *поперéчина*, *поперéчка*, *поперéчник*, [*поперéчниця*] «поперечка; стежка між полями Нед; частина ткацького верстата», *поперéчний*, [*поперéчуватися*] «перехрещуватися», *сперечáльник*, *сперéчка* «суперечка», *сперéчник*, *сперечлívий*, [*сперечáти*]

«утримувати; перешкоджати, забороняти», *спереч'ятися*, [*сперечитися*] «перечити, противитися», [*суперка*] «суперечка», [*суперк'ант*] «супротивник на процесі» Нед, [*суперета*] «сварка» ВеБ, [*супереч*] «заперечення» Куз, *суперечка*, [*суперече*] «суперечки, чвари» Нед, [*супорок*] «суперечка», *суперечливий*, *суперечний*, [*суперкуватий*] «упертий» Куз, [*супереч'ати*] «суперечити» Куз, *суперечити*, [*супреч'атися*] «сперечатися» Куз, [*суперек*] (у виразі на с. «усупереч») Нед, [*уперек*] «поперек», [*уперечка*] «вид плахти», *уперек*, *усупереч*; — бр. [*п'ерак*] «уперек», др. *перекъ* «ширина, поперечка», п. ст. *przek(o)* «уперек», ч. [*pr'iky*], вл. *pr'eki*, нл. *pr'eki*, болг. *п'рако* «тс.», м. *преку* «через, понад, усупереч», схв. *преко* «тс.», слн. *pr'ek* «уперек», стсл. *пр'екъ* «тс.»; — псл. **perkъ* «уперек, поперек», утворене від **perg* за допомогою елемента -ко- (пор. *ргокъ* від *рго*). — Фасмер III 238; Черных II 22; Преобр. II 41; Brückner 443; Schuster-Sewc 1155; Младенов 534; Skok III 1042; Persson Beitr. 177. — Див. ще **пере-**

[**перекаб'ятити**] «перевернути, перекинути; перетягти (когось) на свій бік Нед», [*перакабат'ити*] «швидко перегнати» О, [*перекаб'ятися*] «перейти до іншої партії, змінити своє переконання» Нед, [*кабата піти*] «піти перекидом, шкереберть» ВеЗн; — пов'язане з [*кабут'ати*] «кидати палицю так, щоб вона вдарялась об землю то одним, то другим кінцем» (див.).

[**перекараб'аркатися**] «перекотитися» Нед; — афективне утворення, близьке до [*перекарбул'ятися*] «перевернутися», [*карабульці*] «шкереберть», [*калабурці*] «тс.» (пор.).

[**перекарбул'ятися**] «перекинутися, перевернутися» Куз; — очевидно, результат контамінації слів [*перекаб'ятити*] «перевернути, перекинути» і [*карабульці*] «шкереберть». — Див. ще **калабурці, перекаб'ятити**.

[**перекицнути**] «перекинутися», [*перекицнутися*] Нед, [*перекицну́тися*]

«тс.», [*пирик'ець*] (вигук на означення перекидання малої дитини під час гри); «вихрест» Корз; — похідні утворення від [*киц, кіц*] (вигуки на позначення котіння) Ж, паралельних до *кіть* «тс.»; очевидно, сюди ж належить і *беркіць* (з **перекиць*). — Див. ще **кот'ити**. — Пор. **беркіць**.

[**перекіп**] (бот.) «шандра, *Maghubium peregrinum* L.», [*перек'оп*] Нед; — р. [*перек'оп*] «тс.»; — пов'язане з *перекіп* «перекопане місце»; назва зумовлена, очевидно, тим, що ця трава росте в Криму (біля Перекопу?). — Див. ще **коп'ати**¹.

[**перекір**] «місяць у другій чверті» ВеБ; — результат видозміни форми [*перекр'ій*] «місяць у другій чверті, зближеної з [*перекор'ітися*] «змінитися» (див.).

[**перекоб'иритися**] «скривитися, перекоситися» Мо; — не цілком ясне; можливо, результат видозміни форми *перекороб'итися* (з метатезою).

перекOVERC'ати «зіпсувати; перекрутити», [*перекOVERC'ати, перекOVERC'ати*] «тс.» Нед; — результат контамінації префіксальних утворень *перекOпирC'ати* і [*перекOVERT'ати*] від *копирC'ати* і [*коVERT'ати*] «повертати» (див.).

перекOк'ошити «перебити, повбивати»; — запозичення з російської мови; р. *перекOк'ошить* «тс.» є префіксальним утворенням від [*кок'ошить*] «бити, убивати», що пов'язується з укр. *кок'ошитися* «чванитися», [*к'окош*] «півень», як таке, що первісно означало «нападати на когось по-півнячому»; припускається також зв'язок з основою дієслова р. *к'окать* «цока-ти; розбивати». — Фасмер—Трубачев II 284.

переконати, [*перек'он*] «переконання» Куз, *переконання, перекональний* Куз, *переконливий*; — бр. *перакан'аць*; — очевидно, калька п. *przekopać* «довести до кінця, довершити; переконати», похідного від *копаць* «конати; викінчувати; довершувати», спорідненого

з укр. *конати*. — Sławski JP 42/2, 87. — Див. ще **конати**, **пере-**. — Пор. **вйконати**.

[**перекóпниця**] (зоол.) «щитень ракоподібний, *Arus cancriformis*» Нед; — похідне утворення від *перекóпувати*; назва зумовлена, очевидно, тим, що ці тварини викопують гнізда в мулі для відкладання яєць; деякі з щитнів підкопують і об'їдають коріння рису. — БСЭ 48, 273. — Див. ще **копати**¹, **пере-**.

[**перекорітисся**] «перетворитися, змінитися, виродитися» Нед; — неясне.

[**перекрехті**] «струхлявіти» О, [*перекрехлий*] «трухлявий» О; — очевидно, результат видозміни основи *перетрúхнути* (*перетрúхлий*), зближеної, можливо, з ч. *křehký* «крихкий, розсипчастий».

[**перекрій**] «місяць у другій чверті»; — похідне утворення від *перекрóити* «перерізати (навпіл)». — Див. ще **крóити**.

[**перекстіти**] «перехрестити» О; — р. [*перекстіть*] «тс.», [*кстіть*], бр. [*перакстіць*]; — результат спрощення др. *перекрстьити* «тс.», похідного від *крстьити* «хрестити», *крстьъ* «хрест». — Вел 447; Фасмер III 393. — Див. ще **крест**.

[**перекуліца**] «перекинутися» Л; — запозичення з білоруської мови; бр. *перакуліца* «тс.» утворене від *куляць* «перекидати», що походить від п. *kulać* «котити»; утвореного від *kula* «куля». — Вгүскнер 281. — Див. ще **күля**¹.

[**перелаз**] (бот.) «переступень білий, *Vernonia alba* L.»; — похідне утворення від *лазити*; назва зумовлена тим, що переступень має лазяче стебло (Вісюліна—Клоков 306). — Див. ще **лазити**, **пере-**. — Пор. **переступ**.

перелесник, *перелесниця* — див. **лесть**.

перелёт (бот.) «заяча конюшина, *Anthyllis* L.; [енотера дворічна, *Oenothera biennis* L.; астрагал шерстисто-квітковий, *Astragalus dasyanthus* Pall. Mak; лобода доброго Генріха, *Chenopo-*

dium bonus henricus L. Mak; в'язіль барвистий (кучерявий горошок), *Cognilla varia* L. Mak; злинка канадська, *Erigeron canadensis* L. Mak; тирлич хрестовидний (лихоманник), *Gentiana cruciata* L. Mak; лядвенець рогатий, *Lotus corniculatus* L. Mak; гострокильник волосистий, *Oxytropis pilosa* (L.) DC Mak; первоцвіт лікарський, *Primula officinalis* Jacq. Mak], [*перелёта*] «анемона альпійська, *Anemone alpina* L.; заяча конюшина Mak; енотера дворічна; лобода доброго Генріха Mak»; — р. [*перелёт-травá*] «енотера; лядвенець рогатий», бр. *пералёт* «заяча конюшина», п. *przelot* «тс.»; — похідні утворення від *перелётити*; назви зумовлені тим, що насіння більшості з цих рослин пристосоване до поширення вітром, наприклад, насіння енотерових має пучок волосинок, за допомогою яких перелітає (Вісюліна—Клоков 225). — Див. ще **летіти**, **пере-**.

[**перелійка**] (бот.) «переломник північний, *Androsace septentrionalis* L.» Mak; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [*перелойка*, *перелойная трава*] «тс.» утворені від *перелой* «гонорея, трипер; [витікання сімені або подібної за виглядом рідини]», пов'язаного з *лить* «лити»; назва зумовлена тим, що в народній медицині вона, можливо, застосовується для лікування згаданої хвороби. — Див. ще **літи**.

[**перелім**] «гребінь з очерету на хаті» Мо, [*перелін*] «тс.» Дз, [*перелом*] «назва верхньої частини даху, зробленої з очерету; гребінь даху» Ва; — похідне утворення від *переломіти* (очерет на гребінь загинають, переломлюють). — Див. ще **ламáти**, **пере-**.

переліска (бот.) «печіночниця звичайна, *Hepatica triloba* Gilib., *Mercurialis* L.» СУМ, Нед; — р. *перелеска*, бр. *пралеска*, п. *przylaszczka*, *przelaszczka* «тс.»; — очевидно, похідне утворення від *ліс* (ці рослини здебільшого ростуть у лісах та чагарниках); пов'язання (Потебня К ист. зв. III 96) з *лізти* су-

мнівне. — Фасмер III 374; Преобр. II 131; Machek Jm. rostl. 48. — Див. ще **ліс, пере-**. — Пор. **пробліска**.

переломник (бот.) «Androsace L.», [перелом] «переломник північний, Androsace septentrionalis L.» Мак; — р. *преломник*, [переломная трава], бр. *праломник* «тс.»; — не зовсім ясне; можливо, префіксальне утворення від дієслова *ломити* (ця рослина росте на кам'янистих місцях); не виключено також, що р. [переломная трава] є результатом видозміни назви [перелойная трава] «тс.»; у такому разі наведені українські назви пов'язані з [перелійки] «переломник північний».

перелюб, перелюбець, [перелюбки] «перелюб», *перелюбник, перелюбниця, перелюбство, перелюбний, перелюбствувати*; — др. *прѣлюбы*, м. *прелюб, прелюба*, схв. *прѣлюб, прѣлюба*; — запозичено в давньоруську мову зі старослов'янської; стсл. **прѣлюбы** «перелюб» за допомогою префікса **прѣ-** утворено від *любы* «любов». — Фасмер III 359. — Див. ще **любити, пере-**.

[перелюстка] «пелюстка»; — результат видозміни *пелюстка*, зумовленої деетимологізацією слова. — Див. ще **пелюстка**.

[перемарчити] (про дрібний дощ) Нед; — префіксальне утворення від **марчити* «мрячити», що виникло внаслідок метатези з [мрачити] «тс.» — Див. ще **мряка, пере-**.

перемежнитися — див. **межень**.

[перемжитися] «припинитися, перерватися на деякий час (про роботу в полі)»; — очевидно, похідне утворення від *мжити*; в такому разі первісно означало «припинитися, перерватися на деякий час через мжичку» (про роботу в полі). — Див. ще **мжити, пере-**.

[перемішль] «промисел» Нед; — очевидно, калька п. *przemysł* «тс.», утвореного за допомогою префікса *prze-* «пере-» від основи *mysl-* «думка, мисль», пов'язаного з *mysl* «тс.» — Вгюскпер 350; SW V 142. — Див. ще **мисль, пере-**. — Пор. **промисел**.

[переміти] (у вислові *зложити гвѣри в п.*) «піраміди» Нед, [переміти] (у вислові *зброя в перемітах*) «тс.» Нед; — результат видозміни слова *піраміда*, зближеного з основою *переміт-* (*перемітати*). — Див. ще **піраміда**.

перемогті, перемага́ти, [перемочи́] Нед, [перема́га] «перевага», *перемо́га, перемóжець, перемóжник* (заст.), *перемóжний*; — р. [перемóчь] «перемогти», [перемогáть], бр. *перамагчы, перамагаць*, др. *перемочи*, п. *przemóc* «тс.», *przemagać* «перемагати, переважати», ч. *přemoci* «перемогти», *přemáhati*, слц. *premočt'*, *premahat'*, вл. *přemóc*, нл. *přemoc*, схв. *премоѣти* (*премоѣти*), *премагати*, слн. *premoči*, *premagati*, стсл. **прѣмоци** «тс.», **прѣмагати** «перемагати, переважати»; — псл. **permogti*, **permagati* «перемогти, переважати», давніше «перетягти», похідне від **mogti* «могти» < **тягти*. — Мельничук Мовозн. 1980/6, 44—45; Непокупный 84—86. — Див. ще **могті**. — Пор. **вимагати, змагати, намагати-ся, допомогті**.

[перемоєць] «винагорода за переймання загубленої речі» Нед; — результат метатези в [перемець Нед, *перейма*] «тс.» — Див. ще **імати**.

[перемутка] (ент.) «мурашка руда лісова, *Formica rufa* L.»; — неясне.

перенджі — див. **поренча**.

перепел (орн.) «*Coturnix coturnix* L.» СУМ, Нед, [пелелі́ця] ВеНЗн, [перепе́ла] «перепілка», *перепеленя*, [перепелі́чник] «лягавий собака» Куз, [перепелі́ха] «самка перепела», *перепелі́ця*, [перепе́лка], [перепелю́х] «перепел» Нед, *перепеля́, перепеля́тник*, [перепе́риця] ВеНЗн, [перепі́вка] «перепілка» Шарл, *перепі́лка*, [перепі́вка Шарл, перпелі́ця ВеНЗн] «тс.», *перепелі́ний, перепелі́чий, перепеля́стий* «сірий (кольору перепела)», *перепеля́чий, перепі́лчин*, [перепелі́кати] «підпадьомкати» Куз, [перепелю́кати] «тс.» Нед; — р. *перепел*, бр. *перапёлка*, п. *przepiór*, *przepiórka*, ч. *křepelka*, ст. *křepel*, слц. *prepelica*, вл. *přerjerka*, болг.

прéпелица, прéперица, м. *препелица*, [преперица], схв. *прéпелица*, слн. *prepelica*; — псл. **perpelъ*, що виникло внаслідок подвоєння звуконаслідувального кореня **pel-* або **per-*, який відтворює крик перепела або його пурхання з наступним розподібненням сонорних; аналогічного походження, очевидно, прус. *repalo* «перепел», лит. *rieralā, rūtelė*, лтс. *raipala* «тс.». — Булаховський Вибр. пр. III 263; Німчук 206; Черных II 21; Фасмер III 238—239; Преобр. II 41—42; Брандт РФВ 23, 296; Соболевский Лекции 144; Fortunatov AfSjPh 4, 578; Brückner 443; Machek ESJS 299—300; Holub—Lyer 270; Младенов 512; Mikl. EW 243; Fraenkel 586; Schrader Reallexikon II 613.

[**перепело**] «ключиця»; — очевидно, пов'язане з р. [*перепелó*] «перепонка крила кажана», походження якого не зовсім ясне; зближення його з р. *plěvá* «пліва» (Преобр. II 70) непереконливе; можливо, пов'язане з *п'ясті* (пор. *перепóнка*).

перепла́вний (у вислові *Переплавна середа* «одне з православних свят у середині між Великоднем і Трійцею»); — р. *преполовѣние* «тс.», др. *прѣполовление* «тс.; середина»; — запозичено в давньоруську мову зі старослов'янської; стсл. **прѣполовление** «Переплавна середа» утворено від дієслова **прѣполовити** «розділити пополам», похідного від **полъ** «половина». — Фасмер III 359. — Див. ще **пере-**, **пів**, **половіна**.

[**перепойміти**] «стати на перешкоді; розстроїти, зірвати» Нед, [*перепомня́ти*] «ставати на перешкоді; розстроювати, зривати» Нед; — префіксальне утворення від **пойміти* «піймати, схопити» (пор. [*пійміти*] «тс.»), похідного від [*іміти*] «узяти, схопити»; букв. «перехопити». — Див. ще **іма́ти**, **пере-**, **по**.

[**переполо́х**] (бот., у сполученні [*п. мужицький*]) «дзвоники шорсткі, *Samolus cervicaria* L.» Мак; — р. [*мужицький переполо́х*] «тс.»; — пов'язане з

поло́хати; мотивація назви неясна. — Див. ще **поло́хати**.

[**переполо́шник**] (бот.) «миколайчики польові, *Eryngium campestre* L.» Нед; — р. [*переполо́шник, чертополох*] «тс.»; — пов'язане з *чортоло́х* (назва різних видів будяків); назва зумовлена наявністю у миколайчиків, подібно до чортолоху, колючок на листках і квітках.

перепóна, *перепóн*, *перепóня* — див. **запóна**.

[**перепри́ця**] (зоол.) «моллюск *Bulla zebra*» Нед; — неясне.

[**перéрва**] (бот.) «вербозілля лучне, *Lysimachia nummularia* L.; цикорій дикий, петрові батого, *Cichorium intybus* L. Нед», [*перéрванець*] «зірочник середній, *Stellaria media* (L.) Суг.» Г, Мак, [*підорва*] «вербозілля лучне» Мак, [*прірва*] «тс.» Мак; — похідні утворення від *рва́ти, перерива́ти*; назви зумовлені тим, що ці рослини розмножуються відрізками (обривками) стебла (вербозілля лучне, зірочник середній) або кореня (цикорій дикий). — Віслюліна—Клоков 255; Нейштадт 230, 439, 582. — Див. ще **пере-**, **рва́ти**.

[**переса́да**] «перебільшення» Нед, [*переса́дний*] «надмірний» Нед; — калька п. *przesada* «перебільшення», пов'язаного з *przesadzić* «перебільшити; перескочити; пересадити», похідним від *sadzić* «садити, бігти, перескакувати», якому відповідає укр. *сади́ти* (див.).

[**пересакува́ти**] «відокремити, роз'єднати» Нед; — очевидно, похідне утворення від *сак* «сумка». — Див. ще **сак'**.

пересві́дчити «переконати», *пересві́дчення* «переконання»; — калька ч. *přesvědčit* «переконати» (слц. *presvedčit'* «тс.»), що складається з *pře-* «пере-», *svědčit* «свідчити» і, у свою чергу, є калькою нвн. *überzeugen* «переконати», утвореного з префікса *über-* «пере-» і дієслова *zeugen* «свідчити». — Див. ще **пере-**, **сві́док**.

[**пéресень**] «орчик» О, [*пéресинь*] «тс.» О; — неясне.

пересічний; — калька нім. *durchschnittlich* «середній, пересічний», похідного від *Durchschnitt* «розріз, пересічення; середне (число)», що складається з префікса *durch-* «пере-, про-» і основи дієслова *schneiden* «різати, сікти». — Див. ще **пере-, сікть**.

[перескаржати] «перешкоджати, заважати» Нед, **[перескаржити]** «перешкодити, завадити», **[перескарга]** «перешкода» Нед; — результат семантичної видозміни запозиченого з польської мови **[przeskarżać]** «звинувачувати, оскаржувати заново», **[przeskarżyć]** «звинуватити, оскаржити заново», викликані аналогією до фонетичного переплутування дієслів **перепиняти** «перешкоджати, заважати» і **[*перепеняти]** «оскаржувати заново», похідного від **пеняти** «докоряти, звинувачувати». — Див. ще **пере-, скарга¹**. — Пор. **пеня¹, пиніти**.

[пересливуватий] «перев'язаний, перетятий» ВеЛ; — очевидно, результат видозміни форми **[пересилуватий]** «тс.» ВеЛ, утвореної від **[силіти]** «зав'язувати вузол». — ВеЛ 448. — Див. ще **пере-, силіти**.

переслюга, **переслюгуватий** — див. **слюга**.

пересмішник (орн.) «*Mimus polyglottus* L.»; — р. **пересмешник**, бр. **перасмешник** «тс.»; — результат семантичної видозміни **пересмішник** «той, хто пересміює когось»; назва зумовлена тим, що цей птах наслідує крики інших птахів, ніби пересміюючи їх. — ССРЛЯ 9, 895; БСЭ 32, 459. — Див. ще **сміятися**. — Пор. **смішок**.

переспа, **пересоп**, **пересопиця** — див. **сіпати**.

[перестра́х] (бот.) «в'язіль барвистий (кучерявий горошок), *Coronilla varia* L.» Нед; — п. **przestrach** «хвощ, *Equisetum* L.»; — результат перенесення на рослину назви **перестра́х** «переляк», зумовленого тим, що ця рослина вживається в народній медицині для лікування дітей від переляку. — SW V 201. — Див. ще **страх**.

[перестрі́тник] (бот.) «лутига широколиста, *Atriplex latifolium* Whlbn.» Г, Мак; — очевидно, похідне утворення від **[перестрі́т]** «пристріт», можливо, пов'язане з використанням цієї рослини для лікування пристріту. — Див. ще **пристрі́т¹**. — Пор. **прострі́тник**.

перестрі́ч (бот.) «*Melampyrum* L.»; — неясне.

[переструна] «певна частина проса для товчіння» Нед; — неясне.

переступ (бот.) «*Bryonia* L.», **переступе́нь** «тс.» СУМ, Пі; — р. **переступе́нь**, бр. **пярэстун**, п. **przestęp** «тс.»; — похідне утворення від **переступа́ти**; назва зумовлена тим, що рослина має лазяче стебло, за допомогою якого якого переміщується. — Вісюліна—Клоков 306. — Див. ще **пере-, ступа́ти**. — Пор. **перелаз**.

[перетник] «перелісок» Пі; — похідне утворення від **тну́ти**; пор. **перетика** «смуга дерев, чагарнику, що розмежовує окремі ділянки землі». — Див. ще **тя́ти**.

[перетохма́тися] «проштовхатися, пробитися, протиснутися (крізь натовп)» Нед; — очевидно, результат видозміни форми ***перетокма́тися**, похідної від дієслова **[токма́чити]** «товкмачити, штовхати, бити». — Див. ще **товкть**.

[перехі́д] «епілепсія (у дітей)» Си; — р. **[перехо́д]** «тс.»; — очевидно, калька складової частини латинської наукової назви хвороби (*paroxismus epilepticus*) *praeteriens*, букв. «минуший, такий, що проходить», паралельна до **[мимохі́д]** «тс.» (див.).

[перехня́бити] «нахилити», **[перехня́битися]** «перекоситися; нахилитися, похилитися, зігнути, згорбитися»; — очевидно, афективне утворення.

пéрець (бот.) «*Piper* L.», **пéречниця** «невеличка посудина на перець», **перце́ві** «*Piperaceae*», **перці́вка** (вид горілки), **[перці́юга]** (бот.) «перець стручковий однорічний, *Capsicum annuum* L.» Нед, **перчакі́вка** «перці́вка», **[перчанні́к]** (вид печива з перцем та ін-

шими спеціями) Нед, [перча́нка] «перечниця» Куз, *пе́рчик*, *перчи́на*, *перчи́ця* «стручковий перець», *перце́вий*, [перце́вий] Нед, [перце́вати] «гарячувати; лаяти когось», *пе́рчити* СУМ, Нед; — р. *пе́рець*, бр. *пе́рац*, др. *пъ-пърь*, *пърьць*, п. *pięrz*, ч. *перѣ*, сл. *pięroг*, *перег*, *pięerг*, вл. *porjeг*, нл. *perjeг*, болг. *пипер*, м. *пипер*, схв. [пă-пар], слн. *pôрег*, стсл. *пъпърь*; — псл. *ръръгь*; — запозичення з латинської мови; лат. *pięer* «перець» походить від гр. *πέπερι* «тс.», що зводиться до дінд. *pirraп* «зернина перцю». — Німчук 261—262; Коваль 50; Фасмер III 241; КЭСРЯ 334; Черных II 21—22; Преобр. II 44; Brückner 409; Machek ESJC 444; Holub—Lyer 367; Walde—Hofm. II 308—309; Klein 1123, 1154.

[**переч**] (бот.) «підмаренник трирогий, *Galium tricorne* With.» Мак; — очевидно, пов'язане з *пе́рець*, хоча мотивація назви не зовсім ясна. — Див. ще *пе́рець*.

[**перечниця**] (бот.) «хрінниця посівна, *Lepidium sativum* L.» Мак, [перча́к] «хрінниця смердюча, *Lepidium guderale* L.» Мак; — похідні утворення від *пе́рець*; назви зумовлені, очевидно, тим, що свіже листя цих рослин використовується замість перцю як гостра приправа до страв (Нейштадт 291). — Див. ще *пе́рець*.

[**переша́порити**] «перерити; розтратити, витратити» ЛексПол; — очевидно, результат контамінації слів *переша́рити* й *перенішпорити*. — Див. ще *нішпо́рити*, *ша́рити*.

[**перешлю́говатий**] «неодноманітний, нерівномірний, з прогалинами, неповний» Нед; — очевидно, пов'язане з [переслю́га] «смуга, лінія». — Див. ще *слю́га*.

[**пе́рещик**] «наріст у формі кільця на стовбурі дерева»; — пов'язане з [**перещикну́ти*] «прищикнути поперек». — Див. ще **прищикну́ти**.

[**перейка́**] «перегородка»; — очевидно, похідне утворення від [перейа́ти] «перейняти»; пор. *перебірка* від

перебра́ти. — Петлева Этимология 1986—1987, 64—65. — Див. ще **пере-яти**.

[**пержи**] (бот.) «слива садова, *Prunus domestica* L.» Пі; — неясне; можливо, пов'язане з вл. *pjeržpica* (сорт груші), так само неясним.

[**пери**] (бот.) «груша звичайна, *Prunus communis* L.» Пі; — запозичення зі східнороманських мов; рум. молд. *рагă* «груша (плід)», *раг* «груша (дерево)», зводяться до лат. *prum* «груша (плід)», *prus* «груша (дерево)», запозиченого з невідомого джерела, як і гр. *ἄπιον* «груша (плід)», *ἄπιος* «груша (дерево)». — Puşcariu 110; СДЕЛМ 346; DLRM 595; Walde—Hofm. II 309—310.

перигей «найближча до центру Землі точка орбіти Місяця або штучного супутника Землі»; — р. болг. *перигей*, бр. *перыгей*, п. *perigeum*, *perigeum*, ч. сл. *perigeum*, схв. *перигей*, слн. *perigěj*; — запозичення із середньолатинської мови; слат. *perigēum*, *perigaeum* «приземний, близький до Землі» походить від гр. *περίγειον*, форми середнього роду прикметника *περίγειος* «приземний, колоземний», утвореного з приіменника *περί* «навколо», спорідненого з дінд. *paгi* «навколо; через, крізь», ав. *paгi* «тс.», лат. *per* «через», псл. *per* «пере-», укр. *пере-*, та іменника *у́н* «земля». — СІС² 640; Kopaliński 740; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 469; Вуяк-лија 706; Frisk II 512—513. — Див. ще **апогей**, **пере-**.

перика́рд (анат.) «зовнішня оболонка серця; навколосерцева сумка», *перика́рдій* «тс.», *перика́рдійт* (мед.) «запалення перикардія», *перика́рдіальний*; — р. *перика́рд*, бр. *перыка́рд*, ч. сл. *perikard*, болг. *перика́рдиј*, м. *перика́рдит(ис)* «перикардит», схв. *перика́рд*, слн. *perikárd*; — запозичення з медичної латини; нлат. *pericardium* «перикард» походить від гр. *περικάρδιον*, форми середнього роду прикметника *περικάρδιος* «навколосерцевий», утвореного з прийменника *περί* «навколо» та іменника *καρδία* «серце». —

СІС² 640; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 470; Вуяклија 707; Klein 1158. — Див. ще **кардіограма**, **перигей**.

періла (бот.) «*Perilla L.*», [періля] (у сполученнях [п. *васильковата*, п. *чорна*]) «періла васильковидна, *Perilla osimoides L.*» Мак, [перілясті] «*Lomentaceae*» Мак; — р. *перілла*, ч. *perilla*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *perilla* «періла» походить від ісп. *perilla*, зменш. від *pera* «груша», що виникло з нар.-лат. *piga* (лат. *piga*) «тс.», форми множини від *pigum* «груша (плід)»; назва рослини зумовлена, очевидно, тим, що її плід (тригранний горішок) нагадує плід груші. — УРЕ 11, 75; Klein 1144, 1159. — Див. ще **пери**.

[**періло**] «перегородка», *періла* «поруччя», [порельце] «тс.» Нед, *перільчастий*; — р. *періла* (мн.), болг. *періло*; — похідне утворення від *перти*; букв. «те, на що можна спертися». — Булаховський Вибр. пр. III 367; Черных II 22; Фасмер III 241; КЭСРЯ 334; Преобр. II 44. — Див. ще **перти**².

периметр «довжина замкнутого контуру, або сума довжин усіх сторін замкнутого багатокутника на площині»; — р. *периметр*, бр. *перыметр*, п. *perimetr*, болг. *периметър*, схв. *периметар*; — запозичення з грецької мови; гр. *περίμετρος* «коло, обвід» за допомогою префікса *пері-* «навколо» утворене від *μέτρον* «мірило, міра». — СІС² 640; КЭСРЯ 334; St. wуг. *obscyh* 567; РЧДБЕ 470; Вуяклија 707; Klein 1159. — Див. ще **метр**¹, **перигей**.

[**перінка**] «личинка мурашки»; — результат семантичної видозміни *перінка* «мала перина»; назва зумовлена тим, що личинки мурашок нагадують подушечку або перинку. — Див. ще **перо**.

перипетія «несподівана, раптова зміна»; — р. *перипетія*, бр. *перыпетія*, п. *peripetia*, ч. *peripetie*, слц. *peripetia*, болг. *перипетия*, м. *перипетия*, схв. *перипетія*, слн. *peripetija*; — запозичено з грецької мови, очевидно,

через французьку (фр. *péripétie*); гр. *περίπετις* «несподівана подія, раптова зміна» утворено від *περιπέτης* «той, що падає», пов'язаного з *περίπτω* «падаю, випадаю», утвореного за допомогою префікса *пері-* «навколо, близько» від *πίπτω* «падаю», пов'язаного з *πέτομαι* «літаю», спорідненим з дінд. *pátati* «літає, падає», ав. *pataiti* «тс.», лат. *peto* «кидаюся, злітаю». — СІС² 640; Kopaliński 743—744; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 470; Вуяклија 708; Klein 1159; Dauzat 548; Frisk II 521—522, 542—543. — Див. ще **перигей**.

перископ, *перископичний*, *перископний*; — р. болг. *перископ*, бр. *перыскоп*, п. *peryskop*, ч. слц. вл. *periskop*, м. *перископ*, схв. *перископ*, слн. *periskóp*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Periskóp* «перископ», фр. *périscope*, англ. *periscope* «тс.» утворено від гр. *περισκοπέω* «дивлюсь навколо», що складається з префікса *пері-* «навколо» і дієслова *σκοπέω* «стежу, пильную». — СІС² 640; Kopaliński 743—744; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 470; Вуяклија 708; Klein 1160, 1400. — Див. ще **єпископ**, **перигей**.

перистальтика «ритмічні скорочення стінок стравоходу, шлунка й кишечнику», *перистальтичний*; — р. *перистальтика*, бр. *перыстальтыка*, п. *perystaltyka*, ч. слц. *peristaltika*, болг. *перисталтика*, схв. *перисталтика*, слн. *peristáltika*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Peristáltik* «перистальтика», фр. *péristaltique* «тс.», англ. *peristaltic* «перистальтичний» походять від гр. *περισταλτικός* «який охоплює, стискає», пов'язаного з дієсловом *περιστέλλω* «одягаю; захищаю, дбаю», що складається з префікса *пері-* «навколо» і дієслова *στέλλω* «лаштую, споряджаю; шикую; впорядковую», спорідненого з лат. *lātus* (<*stlātos) «широкий», *stlāta*, *stlatta* «широке торговельне (згодом піратське) судно», псл. *stylati* «стелити», укр. *слати*. — СІС² 640; Kopaliński 743—744; РЧДБЕ 470; Вуяклија 709; Klein 1160; Frisk II

786—788; Walde—Hofm. I 772. — Див. ще **перигей, слати**².

пéрити, пёрнути — див. **пёрти**³.

перитоніт (мед.) «запалення очеревини»; — р. болг. *перитоніт*, бр. *пеританіт*, ч. *peritonitis*, слц. *peritonitída*, м. *перитоніт(ис)*, схв. *перитон(е)итис*, слн. *peritonítis*; — запозичення з медичної латини; нлат. *peritonitis* «тс.» утворено від гр. *περιτόνιαον* «очеревина», пов'язаного з *περιτείνω* «натягаю навколо, обтягаю», яке складається з префікса *περι-* «навколо» та дієслова *τείνω* «напружую, натягаю», спорідненого з дінд. *tapōti* «розтягає, натягає», лат. *tendo* «тягну, витягаю; надуваю», лит. *tinti* «пухнути», *tiñklas* «сітка, невід», псл. *teneto* «тенето», укр. *тенето*. — СІС² 641; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 471; Вуяклија 709; Klein 1160; Frisk II 863—865; Walde—Hofm. II 662—664. — Див. ще **перигей, тенета**.

периферія, периферійний, периферійний; — р. *периферія*, бр. *периферія*, п. *periferia*, ч. *periferie*, слц. *periferia*, вл. *periferija*, болг. *периферия*, м. *периферија*, схв. *перифèрија*, слн. *periferija*; — запозичення з французької мови; фр. *périphérie* «периферія» виникло з лат. *peripheria* «тс.», що зводиться до гр. *περιφέρεια* «околиця, периферія», пов'язаного з *περιφέρω* «ношу (воджу) навколо; кручу, обертаю», яке складається з префікса *περι-* «навколо» і дієслова *φέρω* «несу, ношу», спорідненого з дінд. *bhāratī* «бере», лат. *ferō* «несу», псл. *byrati*, укр. *брати*. — СІС² 641; Черных II 22; КЭСРЯ 334; Kopaliński 743—744; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 471; Вуяклија 709; Klein 1159; Walde—Hofm. I 483—485; Frisk II 1003—1005. — Див. ще **брати, перигей**.

перифраза «заміна назви предмета або явища його описом», *перифраз* «тс.», *перифрастичний, перифразувати*; — р. болг. м. схв. *перифраза*, бр. *перифраза*, п. *perifrāza*, ч. *perifrāze*, слц. слн. *perifrāza*, вл. *perifrāza*; — оче-

видно, запозичення з французької мови; фр. *périphrase* «перифраза» виникло з лат. *periphrasis* «тс.», що походить від гр. *περίφρασις* «описовий вислів», пов'язаного з *περιφράζω* «висловлююся описово», яке складається з префікса *περι-* «навколо» і дієслова *φράζω* «говорю, повідомляю». — СІС² 641; КЭСРЯ 334; Kopaliński 743—744; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 471; Вуяклија 709; Klein 1159—1160. — Див. ще **перигей, фраза**.

[перічка] (бот.) «шитник, *Dryopteris Adans. (Aspidium Sw.)*» Нед, **[пирначка]** «орляк звичайний (папороть), *Pteridium aquilinum Kuhn. (L.) (Pteris)*» Нед, Мак; — похідні утворення від *перо*; назви зумовлені пирчасторозсіченою формою листків папороті. — Вісюліна—Клоков 55. — Див. ще **перо**.

пéрі «(у перській міфології) добра фея»; — р. болг. *пери*, бр. *пэры*, п. ч. *peri*; — запозичено з перської мови, можливо, через англійську (англ. *peri* «тс.»); перс. *pāri* «ангел, фея» виникло з сперс. *paṛīk* «тс.», що походить від ав. *paṛīkā* «прекрасна жінка, яка спокушує побожного чоловіка», пов'язаного, очевидно, з гебр. *pīlēghesh* «наложниця, коханка», араб. *pīlaqtā*, гр. *παλλάκη* «тс.». — СІС² 641; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 54, 61; St. wug. *obcuch* 564; РЧДБЕ 469; Klein 1115, 1158. — Див. ще **паладій**.

[перій] (іхт.) «хариус, *Thymallus thymallus L.*» Нед, **[періка]** «вид дрібної риби» О, **[пирь]** «тс.» О, **[перніця]** «хариус», **[пир Маркевич—Короткий, пирьок тж, пир ВеНЗн]** «тс.»; — п. **[руг]** «тс.»; — очевидно, похідне утворення від *перо*, оскільки тіло хариуса вкрите на боках великою лускою. — Маркевич—Короткий 73—74; УРЕ 15, 427. — Див. ще **перо**.

період, періодизація, періодика, періодичний, передперіод; — р. *період*, бр. *перьяд*, п. *period*, ч. вл. нл. *perioda*, слц. слн. *perióda*, болг. *период*, м. *период*, схв. *periód*; — запозичен-

ня з французької мови; фр. *période* «період» виникло з лат. *periodus*, що походить від гр. *περίοδος* «обертання, обіг», утвореного за допомогою префікса *περι-* «навколо» від *ὁδός* «шлях, дорога», спорідненого з дінд. *ā-sad-* «іти, наближатися», ав. *arāhad-* «відходити», лат. *cēdo* «іду, ходжу», псл. *hoditi*, укр. *ході́ти*. — СІС² 641; Черных II 22; Фасмер III 241; КЭСРЯ 334; Kopaliński 740; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 470; Вуяклија 707; Dauzat 548; Walde—Hofm. I 193—194; Frisk II 350. — Див. ще **перигей**, **ходіти**.

перістий «строкатий», [*парістий*] «тс.» Пі, *перістий* «укритий пір'ям; строкатий», [*перастий*] «строкатий» ВеЗа; — бр. *пярэсты* «строкатий, перістий», ч. *peřestý* «тс.»; — псл. **peřestъ* «пір'ястий; перістий», похідне від *peře* (peřьje) «перо (пір'я)». — Трубачев Этимология 1972, 33—35. — Див. ще **перо**.

періщити «сильно бити, сікти, шмагати; (про дощ) сильно, безперервно йти», [*паріщити*] «тс.» ВеБ; — очевидно, пов'язане з [*пéрити*] «бити, шмагати». — Див. ще **пéрти**³.

[**пéрія**] «ряд (будинків), бік (вулиці) СУМ, Нед; вулиця в місті; ринок О»; — бр. ст. *перья*, *перия* «бік вулиці»; — запозичення з польської мови; п. *pierzeja* «тс.», як і ч. *peřej* «поріг (річковий)», слц. *peřej* «тс.», задовільної етимології не має; пов'язується (Фасмер III 240) з стсл. **перж** «лечу, рухаюсь», укр. [*перть*] «стежка, по якій ганяють овець». — Machek ESJC 445.

перкаль (текст.) «тонка бавовняна тканина»; — р. *перкаль*, бр. *паркаль*, п. *perkal*, ч. слн. *perkál*, слц. *perkáп*, болг. *перкал*, схв. *пéркaл*; — запозичення з французької мови; фр. *percale* походить від ісп. *percal*, яке зводиться до перс. *pārgāl(ā)* «тс.». — СІС² 642; Фасмер III 242; Горяев 449; Sl. wug. *obcuch* 564; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 471; Вуяклија 710; Lokotsch 131; Klein 1155.

[**перкась**] (орн.) «стрепет, хохітва, Otis tetrah L.» Шарл, [*перкоша*] «тс.» Нед, [*перкач*] «дрізд омелюх, Turdus visciosus L.» Шарл, [*пирскач*] «тс.»; — очевидно, назви звуконаслідувального походження, утворені від вигуків, що імітують крики цих птахів. — Птицы СССР 203—204.

[**перкун**] (орн.) «пірникоза велика, Podiceps cristatus L.» Нед; — п. *perkoz* «пірникоза» (з укр.); — очевидно, похідне утворення від [*перкатиий*] «такий, що має задерті догори роги» (цей птах має на голові пишне пір'я, яке нагадує роги). — Strutyński 145. — Див. ще **пиркатиий**.

[**Перкун**] (міф.) «Перун»; — очевидно, пов'язане з *Перун*; споріднене з лит. *perkūnas* «грим», лтс. *pėrkons*, прус. *Percunis* «тс.»; балтійські слова, для яких встановлюється первісне значення «дубовий бог», часто пов'язують (Гамкрелідзе—Иванов 615, 792—793; Fraenkel ZfSlPh 20, 59; Walde—Hofm. II 402—403; Uhlenbeck 158) з дісл. *Fjörgynn* (назва певного бога), *Fjörgyn* «мати Тора», гот. *fairguni* «скеля», лат. *quercus* «дуб», алб. *perëndi* «бог». — Фасмер III 247; Преобр. II 47—48; Fraenkel 575. — Див. ще **Перун**.

перламутр «внутрішній шар черепашок деяких молюсків», [*перламут*] Нед, *перломутер* Куз] «тс.», *перламутривка* (ент.) «метелик з перламутровими або сріблястими цятками на нижній частині крил», *перламутритися*; — р. бр. *перламутр*, болг. *перламутър*, схв. *пéрлмутер*; — запозичення з німецької мови; н. *Perlmutter*, [*Perlemutter*], утворене з іменників *Perle* «перлина» та *Mutter* «мати», є калькою слат. *māter perlārum* «мати перлів» (назва черепашки). — СІС² 642; Булаховський Нариси 128; Черных II 23; Фасмер III 242; Преобр. II 44; РЧДБЕ 471; Вуяклија 710; Klein 1008; Kluge—Mitzka 539. — Див. ще **мати**¹, **пéрло**.

[**пéрлик**] «рибальський пристрій, жердина, на якій є залізний молоток з діркою, ударяючи яким по каменю, ви-

ганяють рибу»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *perlik* «молот для товчіння каменю», як і ч. *perlík* «кувалда, молот», вл. *pygla* «молоток», походить від двн. свн. *perel* «молот». — Тихий РМ 1938/6, 267; Machek ESJC 444; Holub—Lyer 368.

перлівка (бот.) «*Melica L.*», [*перловник*] «перлівка висока, *Melica altissima L.*» Мак; — р. *перловник*, бр. *пёрлаўка*, п. *perłówka*; — похідне утворення від *пёрло*; назва зумовлена, очевидно, наявністю на колосках цієї рослини кулястих грудочок, складених з недорозвинених квіток (Вісюліна—Клоков 94); пор. р. [*жемчужник*] «перлівка», нвн. *Perlgras* «тс.». — Див. ще *пёрло*.

пёрло «перламутрове зерно, що утворюється в черепашках деяких молюсків» СУМ, Нед, *пёрла* (жін. р.), *пёрли* (мн.), *перліна*, [*перельник*] «ловець перлин» Нед, [*перельніцтво*] «добування перлин», [*перлінок*] (зоол.) «вид равлика, *Glaucoma*» тж, [*перліця*] (орн.) «цесарка, перлова курка» Куз, *перлівка* «перлові крупи», *перлівниця* «вид молюска, *Unio*» СУМ, УРЕ, [*перловіць*] (ент.) «перламутрівка», *перластий*, *перлінний*, *перлістий*, *перловий*, [*перліти*] «прикрашати перлами» Куз, [*перлітися*] «яскріти» Куз, ст. *пёрла* (XVII ст.); — р. *перл*, бр. *пёрлы*, п. *perła*, ч. слц. *perla*, вл. нл. *parla*, болг. м. схв. *пёрла*, слн. *pèrła*; — запозичення з французької мови (форма *пёрла*, жін. р., з німецької); фр. *perle* «перлина», очевидно, походить від іт. *perla*, що, як і нім. *Pèrle*, зводиться до нар.-лат. **perla*, яке виникло з лат. *perpa* «стегна; вид молюска», спорідненого з дінд. *pārṣṇiḥ* «п'ята», ав. *pāšna-*, гр. *πτέρνη*, гот. *faigrna*, двн. *fersana*, нвн. *Ferse* «тс.». — Шелудько 42; Черных II 22—23; Фасмер III 242; Преобр. II 44; Галай Веснік БДУ 1978/2, 34; Brückner 402; Machek ESJC 444; Schuster-Sewc 1045; РЧДБЕ 471; Klein 1144; Dauzat 549; Kluge—Mitzka 538; Walde—Hofm. II 289—290.

перлџн «штучне синтетичне волокно, а також тканина з нього»; — р. бр. болг. *перлџн*, п. ч. слц. *perlon*, слн. *pèrlon*; — запозичення з німецької мови; н. *Perlon* «тс.» утворено від *Pèrle* «перло» за зразком *нейлџн*, *силџн*. — Коломієць Розвиток лексики сл. мов 243; Kopaliński 741; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 471. — Див. ще *пёрло*.

перлюстрація «розпечатування й перегляд поштової кореспонденції без відома адресата», *перлюстраційний*, *перлюструвати*; — р. болг. *перлюстрація*, бр. *перлюстрація*, п. *perlustracja*, ч. *perlustrace*, слц. *perlustrácia*, схв. *перлустрація*, слн. *perlustrácija*; — запозичення з латинської мови; лат. *perlustratio* «перегляд» пов'язане з *perlustro* «оглядаю, переглядаю», утвореним за допомогою префікса *per-* «через, пере-» від *lustro* «оглядаю, обстежую». — СІС² 642; Kopaliński 741; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 471; Вуяклија 710. — Див. ще *ілюстрація*, *пере-*.

перманент «завивка волосся, яка довго тримається», *перманентний* «постійний, безперервний»; — р. бр. *перманент*, п. вл. *permanently* «перманентний», ч. *permanentní*, слц. *permanentný*, болг. м. *перманентен*, схв. *перманентан*, слн. *permanènten* «тс.»; — запозичення з французької мови (як назва зачіски є, очевидно, другим компонентом фр. вислову *coiffure permanente* «перманентна (постійна) зачіска»); фр. *permanent* «постійний, незмінний; безперервний» виникло з лат. *permanēns* (род. в. *permanētis*) «такий, що триває», похідного від *permanēre* «тривати», яке за допомогою префікса *per-* «через, пере-» утворено від *manēre* «лишатися, тривати», спорідненого з гр. *μένω* «залишаюся», дінд. *man-* «зволікати, стояти нерухомо», ав. дперс. *man-* «залишатися, чекати», вірм. *man* «залишаюся, чекаю». — СІС² 642; Черных II 23; Kopaliński 741; Holub—Lyer 368; РЧДБЕ 471; Вуяклија 710; Dauzat 549; Walde—Hofm. II 26.

перм'як «представник народності фінно-угорської мовної групи»; — р. болг. *пермяк*, бр. *пярмяк*, ч. *Permjak*; — похідне утворення від *Перм*, яке спочатку було етнонімом або топонімом (назвою території); топонім *Перм* задовільної етимології не має; пов'язується з комі рагта «тайга», реґґета «успадкована земля», з фін. *Регäтаа*, похідним від *регä* «задня (крайня) частина». — Фасмер III 242; Никонов 327; Мельхев 68.

[перна́к] «личинка гедзя» Нед, **[перна́дель]** ВеНЗн, ВеЛ, **перна́диль** ВеНЗн, **пирна́дель** ВеНЗн, ВеЛ, **перна́ль** Нед] «тс.»; — очевидно, пов'язане з **[перна́к]** «напірник», **[пері́нка]** «личинка мурашки», за схожістю личинок до подушечок, перин. — Див. ще **перо́**. — Пор. **пері́нка**.

[перна́тка] (зоол.) «жаба» ВеБ; — неясне.

[перна́ток] (бот., у сполученні **[блáват п.]** «волошка фригійська, *Sentaurea rhugyia* L.») Нед; — похідне утворення від *перна́тий*; назва зумовлена, очевидно, пірчасто-роздільною формою придатків обгортки кошиків цієї рослини. — Див. ще **перо́**.

[перна́чка] «кров'яна ковбаса» *Vincentz*, **[перна́чкі]** «товсті овечі кишки» Нед; — очевидно, результат видозміни запозиченого рум. молд. *cârnăț* (*cârnat*) «ковбаса», що походить від нар.-лат. **carnaseus* «м'ясний», пов'язаного з лат. *carō* (род. в. *carnis*) «м'ясо», спорідненим з умбр. *keru* «частина», *karne* «кусок м'яса», дісл. *hąrund* «м'ясо», гр. *κεῖρω* (*карῆραι*) «відрізую», лит. *kertù* «рубая», псл. **čerslo* (< **kertslo*) «чересло», **č̣rta* «нарізка, риска». — *Vincentz*. 13; СДЕЛМ 221; DLRM 154; *Walde—Hofm.* I 170. — Див. ще **чересло́**, **чёрта́**.

перо́ «рогове нашкірне утворення у птахів; знаряддя для писання й малювання; [плавець у риби; парасолька ВеУг], **[пиро́]** «лопоть весла; зелені стебла цибулі» Корз, **[перéчко]** «пірце» ВеЛ, **пері́на**, **[пері́стка]** (зоол.) «пе-

нарія (вид корала), *Pennatula*» Нед, **[пері́ян]** «строкатий віл» ВеНЗн, **[пері́вніця]** «пенал» Куз, **[пері́ня]** «строката корова» ВеНЗн, **[перна́к]** «напірник» Нед, **перна́ті**, **[перна́тка]** (зоол.) «пенарія» Нед, **перна́ч** (іст.), **перні́к** «пенал» Нед, **[перце́]** «листя до появи колосся; поперечний щабель у борони» О, **[пер'я́н]** «перістий віл», **пірі́на** «пір'їна», **пір'їна**, **[пірна́к]** «хвостове перо в півня» ВеБ, **[пірна́ті]** «пернаті», **пірна́ч** «пернач», **пірні́к** «пенал» Куз, **[піро́]** «перо» Нед, **пірце́** «маленьке перо; листок рогозу, цибулі або часнику», **пір'я**, **[пір'я́н]** «періста тварина», **[пір'я́нка]** «пір'їнка» Нед, **перна́тий**, **[пірі́стий]** «строкатий» Нед, **пір'ї́стий**, **[пірна́тий]** «пернатий», **[пірні́й]** «укритий пір'ям» Нед, **пірча́стий**, **пір'я́стий**, **[прі́яний]** «вид масті рога тої худоби» Нед, **[прі́яний]** «смугастий», **[прі́яний]** «тс.» Нед, **[піри́ти(ся)]** «линяти, скидати пір'я» Нед, **напірна́ч** «футляр на пера в старовинній чорнильниці; напірник», **напірник**, **[невпі́рий]** «неоперений» Куз, **[оперна́тіти]** «оперитися; розбагатіти», **оперя́тися**, **[опі́рити]** «вкрити пір'ям» Куз, **[упі́рений]** «укритий пір'ям» Нед; — р. болг. *перо́*, бр. *пяро́*, др. *перо*, п. *ріого*, ч. *рего*, *рего*, слц. *рего*, вл. нл. *рјего*, м. *перо*, схв. *пєро*, слн. *рего́*, стсл. **перо**; — псл. *рего*, пов'язане з **perti* «перти»; — споріднене з лит. *spar̃nas* «крило», лтс. *spārns* «тс.», дінд. *paṇām* «крило, перо», ав. *paṇa-*, нперс. *paṇ* «тс.», двн. *faṇ* «папороть»; іє. **per-*; менш обґрунтоване зіставлення (*Pedersen Kelt. Gr.* I 90; *Machek ESJC* 444—445; *Kluge—Mitzka* 188; *Walde—Hofm.* II 282) з гр. *πτερόν* «перо, крило», двн. *fēdara* (< **péterā*) «перо», дінд. *pātram* «крило», вірм. *t'ir* (< **pter-*) «літання, політ», лат. *accipiter* «яструб», іє. **pet-* «літати». — Фасмер—Трубачев III 243; Черных II 23; Прєобр. II 44—45; Горяев 256; *Brückner* 414; *Младенов* 418; *Mikl. EW* 240; *Meillet Études* 238; *Karulis* II 257; *Persson Beitr.* 417; *Pokorny* 816—817. — Див. ще **пєрти** ¹.

перон «залізнична платформа»; — р. *perroń*, бр. болг. *перон*, п. *peron*, ч. слц. слн. *perón*, м. *перон*, схв. *пёрон*; — запозичення з французької мови; фр. *peron* «під'їзд; ганок; перон» пов'язане з *piège* «камінь», що виникло з лат. *petra* «скеля, камінь», від гр. *πέτρα* «тс.». — СІС² 643; Черных II 24; Sł. wyg. obcych 565; Holub—Lyer 369; РЧДБЕ 471; Вуяклија 711; Klein 1163; Dauzat 550. — Див. ще **Петро**.

[**пéроц**] (бот., у сполученні [*п. болотяна*] «плавушник болотяний, *Hottonia palustris* L.») Нед; — похідне утворення від *перо*; назва зумовлена гребінчасто-пірчасто-розсіченою формою листя цієї рослини. — Вісюліна—Клоков 34, 251; УРЕ 11, 229. — Див. ще **перо**.

перпендикуляр «пряма лінія, що утворює прямий кут з даною прямою або площиною», *перпендикулярний*; — р. болг. *перпендикуляр*, бр. *перпендикуляр*, п. *perpendykularny* «перпендикулярний», слц. *perpendikularny* «тс.», м. *перпендикуляр(а)*, схв. *пёрпендикуларан* «перпендикулярний»; — запозичення з латинської мови; лат. *perpendicularis* «прямовисний» є похідним від *perpendicularum* «висок», пов'язаного з *perpendo* «точно виважую», утвореного за допомогою префікса *per-* «через, пере-» від *pendo* «важу, зважую», пов'язаного з *pendeo* «звисяю». — СІС² 643; Черных II 23—24; Фасмер III 243; Коралиński 741; Holub—Lyer 369; РЧДБЕ 472; Вуяклија 711; Klein 1151, 1162. — Див. ще **апéндикс**, **пере-**. — Пор. **пéнсiя**.

перс «представник основного населення Ірану», *персіяннин* «тс.», *Пéрсiя*, *персідський*, *персіянський*, *пéрський*, ст. *персинъ* «перс», *Персiда* «Персія» (XVII ст.); — р. бр. *перс*, п. вл. *Pers*, ч. *Peršan*, слц. *Peržan*, болг. *персіец*, схв. *Персијанац*, *Перзијанац*, слн. *Pèr-zijec*, стсл. *персъ*; — запозичення з грецької мови; гр. *Πέρσης* «перс», як і *Περσίς* (род. в. *Περσίδος*) «Персида (історична назва теперішнього Фарсисста-

ну в Ірані)», походить від етимологічно нез'ясованого дперс. *Pārsa* «Персія», до якого зводяться також перс. *Pārs*, *Fārs*, гебр. *Pāgās*, ар. *Fāris* «тс.»; від гр. *Περσίς* походить цсл. **Персьида**, звідки й укр. *персідський*. — Фасмер III 243; Никонов 159—160; Vasmer Festschr. *Syževskýj* 297; Klein 1163.

пéрса, *пéрси*, [*пéрста*] «перса», [*пiрса*] «тс.» Пі, [*пéрсні*] «груди в коней» Л, [*пéрсти*, *пéрсці*] «тс.» Л, [*пéрстка*] «груди» О, [*спéрси*] «тс.» Гриц, *персiстий*, [*персний*] «грудний» Куз, [*персiвий*] «випуклий» Нед, [*напéрсник*] «частина упряжі»; — р. *пéрси*, [*персть*] «груди в коня», др. *пърсь* (одн.), *пърси*, п. *piers* (одн.), ч. *prsa*, *prsy*, ст. *prsi*, слц. *prsia*, нл. [*pjerš*], схв. *пърса*, *пърси*, слн. *prsi*, р.-цсл. *пърси*, *пърси*; — псл. **pъrsъ*, **pъrsi* «груди»; — споріднене з лит. *piršys* «груди в коня», дінд. *pārśuḥ* «ребро», ав. *pərəsu-* «ребро, бік», ос. *fars* «бік»; іє. **perk-* «ребро, груди»; форми з **т**, **т'**, **н** (< **тн**) постали, очевидно, внаслідок зближення з *перст*. — Фасмер III 245; Преобр. II 45—46; Горяев 256; Brückner 410; Machek ESJC 486; Holub—Kop. 296; Schuster-Sewc 1081—1082; Критенко Вступ 508; Mikl. EW 243; Meillet Etudes 262; Trautmann 220; Būga RR II 515; Эндзелін СБЭ 196; Zubatý AfSIPh 16, 411; Зализняк ВСЯ VI 38; Pokorný 820.

пéрсик (бот.) «*Persica* Mill.», [*перскиня*] «персик звичайний, *Persica vulgaris* Mill.» Мак; — р. *пéрсик*, бр. *пéрсик*; — запозичене із середньолатинської мови, очевидно, через середньонімецьку; слат. *persica* «персик» (> снн. *përsik* «тс.») постало з лат. *persicum* (у сполученні *mālum p.* «перське яблуко»), що є формою середнього роду прикметника *persicus* «перський», утвореного від *Persa* «перс» (з гр. *Πέρσης* «тс.»). — Черных II 24; Фасмер III 243; Преобр. II 46; Kluge—Mitzka 544. — Див. ще **перс**. — Пор. **бросква**.

персона «особа; поважна особа», [*парсона*] «тс.», *персонаж*, *персонал*,

персоналізм (філос.), *персоналії*, *персоналіст* (філос.), *персональний*, *персоналізувати*; — р. бр. болг. м. схв. *персона*, п. ч. *persona*, слц. *persóna*, вл. нл. *personal* «персонал», слн. *personál* «тс.»; — запозичено з латинської мови, очевидно, через польську; лат. *persōna* «маска; роль; особа» виникло з етр. *persu* «маскована постать» (перв. назва бога чи демона потойбічного світу, що приймав душі померлих та супроводжував їх у пекло), спорідненого з першим компонентом гр. Персеє(φόνη) «Персефона» (ім'я дочки Зевса й Деметри, що стала дружиною бога підземного царства Аїда); *персонаж* походить від фр. *personnage* «персонаж» (з лат. *persōna*), а *персона́л(ьний)* від пізньолат. *persōnālis* «особовий». — СІС² 643; Фасмер—Трубачев III 244; Черных II 24; Hüttl-Worth 16; Преобр. II 46; Kopaliński 742; Holub—Lyer 369; РЧДБЕ 472; Вуяклија 712; Будагов История слов 134—139; Klein 1163—1164; Walde—Hofm. II 291—292; Frisk II 518. — Пор. *парсуна*.

персоніфікація «уособлення», *персоніфікувати* «уособлювати»; — р. болг. *персонификация*, бр. *персаніфікацыя*, п. *personifikacija*, ч. *personifikace*, слц. *personifikácia*, м. схв. *персонификација*, слн. *personifikacija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Personifikation*, фр. англ. *personification* «уособлення» утворено від лат. *persōna* «особа» за допомогою компонента *-ficatio*, пов'язаного з *facere* «робити, чинити». — СІС² 643; Kopaliński 742; Holub—Lyer 369; РЧДБЕ 472; Вуяклија 713; Klein 1164; Dauzat 550. — Див. ще **електрифікація**, **персона**, **факт**.

перспектіва, *перспективний*; — р. болг. м. схв. *перспектіва*, бр. *перспектыва*, п. *perspektywa*, ч. *perspektiva*, слц. слн. *perspektiva*, вл. нл. *perspektiva*; — запозичення з французької або німецької мови; фр. *perspective* «перспектива», н. *Perspektive* «тс.» виникло з слат. *perspectiva* (ars) «мистец-

тво перспективного зображення», що являє собою форму жіночого роду від *perspectivus* «перспективний», похідного від лат. *perspectus*, діеприкетника минулого часу до дієслова *perspicio* «дивлюся через», яке складається з префікса *per-* «крізь, через, пере-» і дієслова *specio* «дивлюся». — СІС² 643; Фасмер III 244; Kopaliński 742; Holub—Lyer 369; РЧДБЕ 472; Вуяклија 713; Dauzat 550; Klein 1164. — Див. ще **аспект**, **пере-**.

перст «палець руки», [*персть*] «тс.» Нед, *пёрстень* «обручка, каблучка; [наперсток ДзАтл I]», [*пёрстінь*, *перстеніна*] «тс.», *пёрсні* (мн.), [*перстені*] «персні» Куз, [*пёрсник*] «перстенець», *перстенёць*, *перстёник*, [*перстеніна*] «перстень» О, [*перстіна*] «тс.» Куз, [*перстіня*] (зб.) «персні» Ме, [*пирістень*] «перстень» ГрицАВ, [*пёрсний*] «перстенець» Куз, *перстенёвий*, [*перстенюватий*] «кільцеподібний, персноподібний» Куз, [*напёрсник*] «онучка (для пальців ніг)», [*напёрсниця*] «тс.», *напёрсток* «захисний ковпачок на палець при шитті; залізне кільце, яким кося кріпиться до кісся; [перстень Л]»; — р. *перст*, др. *пърстъ*, п. *parst*, ч. слц. *prst*, вл. *porst*, полаб. *pårstén* «перстень», болг. *пръст*, м. *прст*, схв. *пр̥ст*, слн. *p̃rst*, стсл. *пр̥стъ*; — псл. **p̃rstь* «палець»; — споріднене з лит. *pir̃štas*, лтс. *pir̃ksts*, прус. *pir̃sten* «тс.», а також, очевидно, з двн. *first* «гребінь даху», снн. *vorst* «стовп», лат. *postis* «тс.», дінд. *p̃r̃ṣṭhām* «хребет, вершина», ав. *par̃šta-* «спина»; іє. *(s)*per-* «дотикатися, спиратися»; менш переконливе пов'язання (Wiedemann ВВ 27, 229; Machek Recherches 59—60; Schuster-Sewc 1137) з псл. **p̃r̃ṣь*, **p̃r̃ṣi* «груди», укр. *пёрса*. — Фасмер—Трубачев III 244; Черных II 24—25; Brückner 397; Machek ESJC 486; Младенов 533; Криченко Вступ 542; Mikl. EW 243; Trautmann 220; Būga RR II 515; Mühl.—Endz. III 224; Solmsen IF 31, 454; Мартынов Язык 82; Brugmann IF 11, 285; Walde—Hofm. II 349; Pokorny 813.

перстач (бот.) «*Potentilla L.*», [*перстач*] «тс.» Куз; — похідне утворення від *перст*; назва зумовлена пальчастою формою листя цієї рослини. — Вісюліна—Клоков 210. — Див. ще *перст*.

[перстенець] (бот.) «повитиця, *Cuscuta L.*»; — похідне утворення від *пёрстень*; назва зумовлена тим, що повитиця обвивається навколо стебел інших рослин, утворюючи кільця. — Вісюліна—Клоков 263. — Див. ще *перст*.

[перстенівка] (ент.) «кільчастий шовкопряд, *Malacosoma neustria L.*» Куз; — похідне утворення від *пёрстень*; назва зумовлена тим, що кладка яєць цього метелика має вигляд кільця. — УРЕ 6, 421. — Див. ще *перст*.

[перстенякі] (зоол.) «кільчаки, кільчасті черви, *Annelides*» Нед; — п. *pierscienice* «тс.»; — похідне утворення від *пёрстень*; назва зумовлена тим, що тіло цих червів складається з великої кількості однакових за будовою персеподібних члеників. — УРЕ 6, 421. — Див. ще *перст*.

персть (заст.) «земля»; — р. *персть*, др. *пърсть*; п. ст. *piersć*, ч. слц. *prst'*, вл. *pjeršč*, болг. *пръст*, м. *прст*, слн. *přst*, стсл. *пръсть*; — псл. **přstь*, пов'язане з **rogъ* «порох»; — споріднене з лит. *riškšnyš* «жар, присок», лтс. *riškstis* «присок», дінд. *rišap* «плямистий, строкатий», дісл. *fors* «водоспад». — Фасмер III 245; Преобр. II 47; Machek ESJC 487; Holub—Lyer 399; Schuster-Sewc 1082; Младенов 534; Mikl. EW 243; Meillet Études 285; Trautmann 206; Mühl.—Endz. III 223; Pedersen IF 5, 54. — Див. ще *пóрох*.

пёрти¹ «іти; швидко просуватися», *пиряти* «швидко бігати, гасати; гнатися на коні»; — р. *переть*, бр. *пёрці*, др. *перети*, п. *przec*; — псл. **periti* «іти, просуватися, не рахуючись з перешкодами»; — споріднене з гр. *πεῖρω* (<**πεῖρω*) «прокладаю шлях, прориваюся вперед», *περάω* «переходжу, проходжу, проникаю», *πόρος* «переправа, перехід», *πορθμός* «протока, (вузький)

прохід», дінд. *riparti* «перевозить, переводить, супроводжує», вірм. *hordan* «відходити», лат. *porta* «брама; прохід; ущелина», *portus* «гавань, приплав», ав. *paṛətu-* «бхід», двн. *farap* «їхати», гот. *farjan* «тс.»; іє. **per-* «переводити на той бік; проникати, проходити». — Фасмер III 240; Trautmann 215; Frisk II 491—492; Walde—Hofm. II 343—344; Uhlenbeck 166; Pokorny 816—817. — Пор. *пере-*.

пёрти² (уживається здебільшого з префіксами), [*перетися*] «тиснутися, пхатися» О, [*пёрла*] «підпора» О, [*безприпóрий*] (про вола) «який не має припору», *відпирáти*, [*запёртя*] «замкнене, таємне приміщення» Я, *запёр*, *запёрка*, *запёр*, [*заопирувати*] «упертися, вчинити опір», *напёр* «тиск, натиск; [маточина колеса]», *напёрний*, *напёристий*, [*неспёртий*] «неспростовний» Ж, *опёрти*, *опирáти*, *опирáтися*, [*оперáч*] «крісло», *опертя*, [*опирáло*] «спинка (крісла), опертя» Ж, *опёр*, [*опёрка*] «опертя» Ж, *опóра*, [*опёр*] «опираючись», [*опіром*, *опіріці*] «тс.», *обпирáти*, *обпирáтися*, *підпирáти*, *підпёртя*, *підпёр*, *підпёрка*, *підпóра*, *підпóрка*, [*пóпёр*] «підтримка» Нед, [*пóпóра*] «тс.» Нед, [*прéпёр*] «частина шиї у вола, в яку впирається ярмо», [*прúпёр*] «тс. Г; запор, замок; спокій, перепочинок; невідкладна потреба; крутий схил Нед», [*припóра*] «запор, замок» Нед, [*припирóвище*] «пристановище» Нед, [*припóристий*] «(про вола) з добре виступаючою частиною шиї, в яку впирається ярмо; (про сани) з полозами, загнутими під прямим кутом», *пропирáти*, *розпирáти*, *рóзнёр*, *рóзнёрка*, *розпирáльний*, *розпёрний*, [*спёр*] «затори криги; запор; астма» Куз, [*спор*] «астма» Нед, [*супóра*] «підпёрка», *упирáти*, *упирáтися*, [*упёрка*] «трикутний пліт для захисту плавучої валюшні від інших плотів», *упёр*, *узапёрті*; — р. *переть*, бр. *пёрці*, др. *перети*, п. *przec*, ч. *zapřít* «сховати», слц. *zapriet'* «замкнути, заперти», вл. *préc so* «опиратися», нл. *près* «тс.», болг. *запёрам* «зу-

пиняю, затримую; запираю», м. *запира* «зупиняє, затримує», схв. *запрéти* «заперти», слн. *zarǣti* «тс.»; — псл. **perti* (з чергуванням *per-*, *rog-*, *ryg-*); — споріднене з лит. *spirti* «підпирати», *pāsparas* «підпірка», лат. *paries* «стіна», двн. *spargo* «жердина», снн. *sparge* «тс.»; іє. *(s)*per-* «кроква; жердина; спис». — Фасмер III 240—241; Черных II 21; Преобр. II 42—43; Brückner 441—442; Machek ESJC 495; Holub—Lyer 403; Мейе ОЯ 177; Trautmann 275; Būga RR I 475; Persson Beitr. 417, 472—473; Walde—Hofm. II 572—573; Pokorny 990—991.

[пéрти³] «перечити» О, [пéртися] «сперечатися», [пéртися] «тс.» О, [пéрти] «бити» ЛексПол, [пéрти] «сильно вдарити» тж, *пéрти* «сильно бити; (про дощ) дуже лити», [пéрти] «лупцювати, бити», [пéрти] «суперечка, сварка» Нед, [пéрти] «тс.» О, *пéрти* «спір, боротьба», [пéрти] «суперечка» Ж, Пі, [пéрти] «наперекір», [пéрти] «незаперечний», *пéртися*, *пéрти*, *пéрти*, [пéрти] «одпéрти» Ж, [пéрти] «переспорити», [пéрти] «ворожнеча» Нед, [пéртися] «упертися, затятися», [пéртися] «сперечатися, проявляти впертість», [пéрти] «відлупцювати», *пéрти*, *пéртися*, *пéрти*, *пéрти*, [пéрти] «суперник» Нед, [пéрти] «тс.», [пéрти] «сперечальник», [пéрти] «сварливий», [пéрти] «тс.; спірний», [пéрти] «тс.» тж, *пéрти*, *пéрти*, *пéрти*, *пéрти*, [(на) пéрти] «наперекір» Нед, [пéрти] «суперник», [пéрти] «опір, ворожнеча», [пéрти] «суперник», [пéрти] «суперечність» Нед, [пéрти] «суперечка» Нед, *пéртися*, [пéрти] «бути впертим», *пéрти*, *пéрти*, [пéрти] «упертюх» Нед, [пéрти] «упертість» Нед, *пéрти*, [пéрти] «упертій» Нед, [пéрти], [пéрти] Нед, *пéрти* Нед, [пéрти] Нед] «тс.», [пéрти] «уперто», [пéрти] «силоміць»; — р. *пéрти* (з цсл.), *пéрти*, *пéрти*, бр. [пéрти] «спірка», [пéрти] «сперечатися», др. *пéрти* «суперечка, заперечення; перемога; судова справа», п.

заст. *przeć* «заперечувати», ч. *přiti se* «сперечатися», слц. *priet'sa* «тс.; сваритися», вл. *prěć* «заперечувати», нл. *prěć* «тс.», болг. *пéрти* «сперечаюся», м. *пéрти* «сперечається», схв. *пéрти* «обвинувачувати», *пéрти* «сваритися, сперечатися», слн. *per-rati se* «сваритися», стсл. *пéрти* «сперечатися», *пéрти* «тс.», *пéрти* «противитися, заперечувати»; — псл. **perti*, *ryg* «відбивати, боротися, заперечувати», можливо, пов'язане з **perti*, *ryg* «тиснути»; — споріднене з лит. *peiti* «бити, хльоскати віником», лтс. *peiti* «лупцювати», *pirėtiės* «сваритися», дінд. *pr-* «боротьба, суперечка», ав. *per-* «тс.»; іє. **per-* «бити». — Фасмер III 240—241; Skok III 37; Schuster-Sewc 1153—1154; Mayrhofer II 331; Pokorny 818—819. — Пор. **пéрти**, **пéрти**, **пéрти**.

[пéрти] «переговори» Куз, *пéрти*, *пéрти*, *пéрти* «тс.», [пéрти] «вести переговори» Куз; — слц. *pertraktovat'* «вести переговори»; — запозичення з польської мови; п. *pertraktacja* «перетрактація» походить від лат. *pertractatio* «заняття, робота (над чимсь)», пов'язаного з дієсловом *pertracto* «розробляю, вивчаю», утвореним за допомогою префікса *per-* «пере-, через» від *tracto* «розробляю; готую». — Kopaliński 743. — Див. ще **пере-**, **трактувати**.

пертурба́ція «раптове порушення нормального ходу чогось», *пертурбаційний*; — р. болг. *пертурба́ція*, бр. *пертурба́ція*, ст. *пертурба́ція* (з п.), п. *perturbacja*, ч. *perturbace*, слц. *perturbácia*, вл. *perturbacija*, м. схв. *пертурба́ція*, слн. *perturbacija*; — запозичення з латинської мови; лат. *perturbatio* «розлад, сум'яття» пов'язане з *perturbo* «приводжу в безладдя; розладную; приголомшую», утвореним за допомогою префікса *per-* «через, пере-» від *turbo* «хвилюю, порушую». — СІС² 644; Kopaliński 743; Holub—Lyer 369; РЧДБЕ 472; Вујаклија 713. — Див. ще **пере-**, **турбувати**.

[**перть**] «гірська овеча стежка», [*пирть*] «тс.» Нед, ВеНЗн; — р. [*перть*] «тс.», п. [perć] «крута гірська стежка», ч. слц. prt' «лісова стежка», болг. *пъртина* «стежка в снігу», схв. *прт* «шлях по снігу», *пртина*, *пртина* «тс.»; — псл. *p^hrtь, очевидно, пов'язане чергуванням голосних з *perti «іти, просуватися, не рахуючись з перешкодами». — Фасмер III 246; Machek ESJC 487; Младенов 539; Коломиец *Этимология* 1984, 98, 102; Mikl. EW 243—244. — Див. ще **пєрти**¹.

перука «головний покрив з чужого або синтетичного волосся», *перукáр*, *перукáрня*; — р. (заст.) *перук*, *перука*, п. вл. *peruka*, ч. слц. *pařuka*, болг. *перука*, м. *перика*, схв. *пєрика*, *пєрука*, слн. *perika*; — через польське посередництво запозичене з французької мови; фр. *peruque* «перука» походить від іт. *ragussa* «тс.», етимологія якого неясна; можливо, пов'язане з пров. *regusat* «подібний до папуги; з гарною зачіскою». — СІС² 644; Акуленко 134; Фасмер III 206—207; Sł. węg. obsyćh 566; Holub—Lyer 360; РЧДБЕ 472; Вуяклија 706; Dauzat 550; Klein 1165.

Перун (бог дощу, грому та блискавки в слов'янській міфології), [*пєрім*] «грим» ГрицАВ, [*пєрум* тж], *пєрун* СУМ, О «тс.», [*перуняк*] (мін.) «фульгурит» Нед; — р. *Перун*, *перун* (заст.) «грим, блискавка», бр. *Пярун*, *пярун* «грим», др. *Перунъ*, п. *Piögun*, *piögun* «грим», ч. *Perun*, *perun* «грим», слц. *Perún*, полаб. *Peräunedån* «четвер» (калька нім. *Donnerstag*), схв. *Perun*; — псл. *Perunъ*; назва бога виникла, очевидно, з назви грому *регупъ*, пов'язаної з *ръгати* «бити, ударяти»; проте можливе й зворотнє перенесення; — сумнівне з фонетичного погляду пов'язання (Mikola IF 8, 303) з гр. *κεραινός* «грим, блискавка», букв. «той, хто б'є, руйнує», *κεραιζω* «руйную, спустошую; вбиваю», дінд. *српáти* «роздрібноє»; непереконливе виведення (Stender-Petersen 269) псл. *Perunъ* з гот. **Fairhūns* (пор. гот. *fairguni* «гори»), а також

припущення (Korsch RSI 4, 179; Mikola Berühr. 101; Pedersen BB 20, 228—229; Vasmer RSI 4, 179) про запозичення цього слова з мови іллірійців. — Німчук 159—160; Фасмер—Трубачев III 246—247; Преобр. II 48; Горяев 257; Machek ESJC 445; Holub—Kop. 270; Младенов 419; Skok II 643—644; Meillet *Études* 452; Зализняк ВСЯ VI 42; Иванов ИОРЯС 8/4, 145—146; Lidén *Agm. St.* 88—89; Гамкрелидзе—Иванов 615, 792—793. — Див. ще **прати**. — Пор. **Перкун**.

перфєкт (грам.) «дієслівна форма в індоєвропейських мовах, що виражає минулу дію, результат якої наявний і в момент мовлення», [*перфєкція*] «довершеність» Куз, *перфективний* (грам.), [*перфєктний*] «довершений» Куз; — р. бр. болг. *перфєкт*, п. *perfectum*, ч. слц. *perfektum*, вл. *perfekt*, м. *перфект*, схв. *пєрфек(а)т*, слн. *perfékt*; — запозичення з латинської мови; лат. *perfectum* (*tempus*) «доконаний (час)» пов'язане з *perficere* «готувати, виконувати, закінчувати», утвореним за допомогою префікса *per-* «через, пере-» від *facere* «робити, чинити». — СІС² 644; Kopaliński 739; Holub—Lyer 367; РЧДБЕ 472; Вуяклија 714. — Див. ще **електрифікація**, **пере-**, **факт**.

перфорація «пробивання отворів по краях стрічок, карток, дисків; (гірн.) відокремлення частини гірської породи; (мед.) прорив», *перфоратор* «машина для пробивання отворів; (гірн.) машина для механічного буріння шпурів», *перфораторник*, *перфорацийний*, *перфорувальний*, *перфорувати*; — р. болг. *перфорация*, бр. *перфарация*, п. *perforacja*, ч. *perforace*, слц. *perforácia*, м. схв. *перфорация*, слн. *perforácija*; — запозичено з пізньолатинської мови через західноєвропейські (н. *Perforatiön*, фр. англ. *perforation*); пізньолат. *perforatiō* «просвердлювання; пробивання» походить від лат. *perforātus*, дієприкм. мин. ч. від *perforo* «просвердлюю; пробиваю, проколюю», утвореного за допомогою пре-

фікса рег- «пере-, через, крізь» від його «буравлю, свердлю», спорідненого з лит. *bãgas* «ділянка, смуга», псл. **boġna*, укр. *борона́*; *перфоратор* походить від лат. *perforator* «той, хто проломлює, пробиває». — СІС² 644; Koraliński 740; Holub—Lyer 367; РЧДБЕ 472; Вуяклялія 714; Klein 1157. — Див. ще **борона́**, **пере-**.

[пёрхати] «пурхати», [пёрхнути] «пурхнути ВеЗа; пробігти; понаїжджати»; — п. *pierzchać* «утікати; зникати», ч. *prchati* «тікати; вивітрюватися», слц. *prchat'* «тс.»; — псл. **r̥ḡhati* «легко перелітати з місця на місце», як і паралельне **r̥ḡhati* «тс.», пов'язане чергуванням голосних з **rogъ* «порох». — Фасмер III 336; Меркулова Етимология 1970, 154; Machek ESJC 483; Брандт РФВ 23, 295; Шахматов ИОРЯС 7/2, 336; Matzenauer LF 14, 95—96; Trautmann 206. — Див. ще **порох**. — Пор. **пёрхати**, **пёрхати**, **пурх**.

[пёрхнути] «ставати крихким» Нед, [пёрхкий] «крихкий, ламкий» Нед, [спёрхнути] «стати пухким» Корз, [спёрхлий] «пухкий» тж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *pierzchnąć* «тріскатися, репатися» пов'язане з *pierzchać* «утікати; зникати», укр. [пёрхати] «пурхати». — SW IV 166; Grückner 410—411. — Див. ще **пёрхати**.

[пёрчити] «запліднювати самицю» (про цапів), [пёрть] «цап» Нед, [пёрч] «тс.», [пірчійн] «молодий цап»; — ч. [prčiti se] «бігатися, паруватися» (про кіз), [prča] «коза», *prskati se* «паруватися» (про кіз), слц. *prčit' sa* «надиматися», *prskač* «цап», болг. *пърцам* «злягаюся» (про тварин), *пърч* «цап», *пърч* «тс.», схв. *prčati se* «злягатися» (про кіз), *пърч* «баран, цап», слн. *prč* «цап»; — псл. **r̥ḡkati* «паруватися, злягатися» (про тварин), пов'язане з **porse* «поросся»; — споріднене з дінд. *spřsati* «дотикається», лит. *buřkštis* «паруватися» (про кіз та овець), лат. *porcus* «свиця». — Клепикова 37—44; Machek ESJC 482; Младенов 393; Walde—Hofm. II 341. — Див. ще **поросся**.

пёрший, [пёршенський] «головний, перший» Куз, [пёршінський] «тс.» Куз, [пёршіак] «початківець; новачок; ініціатор» Нед, [пёршічка] «кобила з першим лошам» Нед, *пёршінство* СУМ, Нед, *пёршина́*, *пёршість*, [пёршін] «чемпіон» Куз, *пёрш* «спочатку, раніше», *пёрше* «тс.», [пёрші] «давніш» О, *пёршенствувати*, [пёршувати] «тримати першість; вести перед» Она, [впёршу] «напочатку; вперше» Пі, [запёрше] «раніше, передніше» Ж, [напёршій] «спочатку» Ж, [навпёрше] «найперше» ВеУг, *спёрш*, [спёрше], *спёршій* СУМ, ВеУг, [спёршінку] «спершу» Нед, *упёрш*, *упёрше*, [упёршині] «колись»; — бр. *пёршы*, п. [pierszy], piwszy; — очевидно, давніше **первийий*, що виникло як форма вищого ступеня від [пёрвий]. — SW IV 164—165. — Див. ще **пёрвий**.

пес, *песеня́*, *песик*, [песок] «песик» Куз, *песюга*, [песюги] «дрібні неїстівні гриби» ВеБ, [песюк] «песеня» Нед, *песя́*, [песятійсько] «песеня» Нед, *псар*, *псарня́*, [псаря́] «син псаря» Нед, [псенник] «гицель», *псіна*, [псісько] «пес» Нед, [псіця] «сука», [псінкій] «неїстівні гриби», *псіота* «злидні; погана погода; лайка», [псіотник] «каверзник» Она, *псіюга*, *псіюка*, [псіюрка] «(зоол.) кліщовоша, *Trichodectes latus*; (бот.) вид ранніх поганих слив; поганий гриб» Нед, [псіюрник] «псар», [псіюрниківна] «дочка псаря» Бі, [псіюрництво] «полювання з псами» Бі, [псіюрниця] «дружина псаря; аматорка псів», [псіюрниченко] «син псаря» Бі, [псіюрня] «псарня», *псіяка*, [псіяр] «псар», [псіярка] «печериця, що росте на гної» Ме, [псіярник] «псар Г; бешкетник Ме», [псіярня] «псарня», [псіярня́] (зб.) «бешкетники» (Ме), [псіярство] «мерзота» Нед, *псіятина*, [псіячка] «собаче лайно», [псіій] «песячий» Нед, [песцёвий] «тс.» Куз, *псіячий* СУМ, Нед, [псіський] «песячий», *псіний*, [псіій] «псіячий», [псіовий] «тс.» Нед, [псіотний] «псіячий; тлінний, згубний» Бі, [псіюрницький] «псарний» Бі,

псячий, [псіти] «хворіти» (про худобину), [псіти] «жити убого (по-собачому); ледащити О», *псувати*, [псюрникувати] «полювати з псами» Бі, [псякувати] «лаяти (як собаку)», [псячити, псьокати Нед, псьочити Нед] «тс.», *зіпсуття*, *зопсуття*, [зопсіти] «зіпсуватися», [пóпсув] «псування» Куз, [розпсóтитися] «зіпсуватися морально», [розпсбóтитися] «зійти ні на що» Нед; — р. бр. пёс, др. пьсь, п. pies, ч. слц. pes, вл. pos, нл. rjas, полаб. rás, болг. м. пес, схв. пàс, слн. pès, стсл. пьсь; — псл. рьсь; — загальноприйнятої етимології не має; здебільшого зіставляється (Ильинский РФВ 69, 13; 73, 286, AfSIPh 34, 11—12; Brückner 411; Mikl. EW 271; Schmidt KZ 25, 126—127; Prellwitz 253; Bartholomae 881) з лат. pecus «худоба, свійська тварина», pecu (с. р.) «тс.», дінд. rásu «худоба», ав. rasu- «тс.», гот. íaíhu «гроші», днв. íihu «худоба», гр. пéκος «шкура; вовна» як таке, що первісно означало «волохатий», або «сторож худоби»; зближується (Meillet Études 238) з лат. specio «дивлюся, спостерігаю», дінд. rásyati «дивиться, поглядає», ав. spasyeiti «вистежує», первісне значення «сторож (худоби)»; ряд дослідників (Schulze Kl. Schr. 125; Huger LF 40, 302; Petersson BSl. Wortst. 33; AfSIPh 36, 140—141; Specht 121—122) пов'язує з дінд. piśáṅgaḥ «рудуватий, брунатнуватий», piśáḥ «лань», ав. raēsa- «прокажений» (перв. «плямистий»), гр. ποικίλος «строкатий», псл. рьстръ, укр. [пéстрий] «тс.»; існує також припущення (Machek ESJC 445; Kořínek LF 58, 427) про походження псл. рьсь від вигуку ps-ps, яким підкликають псів. — Фасмер III 248; Черных II 25; Преобр. II 51—52; Holub—Lyer 370; Schuster—Sewc 1137—1138; Skok II 611—612; Критенко Вступ 546; Трубачев ВСЯ II 40—41; Гамкрелидзе—Иванов 590.

песець (зоол.) «полярна лисиця з хутром білого або блакитного кольору», *песцевий*; — р. *песец*, бр. *пясец*,

др. *пьсьць*, п. *piesak* «тс.»; — результат семантичної видозміни на давньоруському ґрунті слова *пьсьць* «щеня, цуценя», похідного від *пьсь* «пес». — Булаховський Вибр. пр. III 356; Фасмер—Трубачев III 249; Черных II 25; КЭСРЯ 335; Горяев Доп. 33. — Див. ще **пес**.

[пéсик¹] «більмо»; — очевидно, пов'язане з *пес*; мотивація перенесення назви неясна. — Див. ще **пес**.

[пéсик²] (частина ткацького верстата); — результат перенесення на знаряддя назви *пéсик* «малий пес»; назва зумовлена тим, що ця частина верстата впирається в зубці триба і періодично затримує їх (Грінч. I 137—138). — Див. ще **пес**. — Пор. **собачка**⁵, **сұка**¹.

[пéсики] (бот.) «ротики садові, Antirrhinum majus L.» Мак; — результат перенесення на рослину назви *пéсик* «малий пес», зумовленої подібністю зівів квітки цієї рослини до роззявленого рота пса; пор. назву *лев'яча паща* «тс.». — УРЕС III 180. — Див. ще **пес**.

песимізм «світосприймання, пройняте безнадією, зневірою», *песиміст*, *песимістичний*; — р. *пессимізм*, бр. *песимізм*, п. *pesymizm*, ч. *pesimismus*, слц. *pesimizmus*, вл. нл. *pesimizm*, болг. *песимізмъ*, м. *песимізам*, схв. *песимізам*, слн. *pesimízet*; — запозичення з французької мови; фр. *pessimisme* «тс.» утворено від лат. *pessimus* «найгірший», пов'язаного з *pējog* «гірший», *pessum* «донизу, додолу», *pēs* (род. в. *pedis*) «нога, ступня», спорідненими з дінд. *pádyate* «падає», лит. *pėdà* «ступня», стсл. **подъ**, укр. *під*. — СІС² 644; Kopaliński 744; Holub—Lyer 370; РЧДБЕ 473; Вуяклија 715; Klein 609, 1148, 1166; Dauzat 551; Walde—Hofm. II 293—295. — Див. ще **під**¹.

[песлі́нка] (бот.) «печериця, *Agaricus virescens* Sch.» Нед, Мак; — неясне; можливо, пов'язане з п. [pieślak] «старий гриб».

[песля́нка] «несвоєчасно опалий, передчасно достиглий плід, зокрема

слива» Нед, [пiслjанка] «тс.» Нед; — неясне.

[пéстик] «маленький пензлик» Нед; — результат семантичної видозміни запозиченого з російської мови пéстик «товкачик», зменш. від *пест* «товкач», що зводиться до псл. *pestъ* «тс.», пов'язаного з рхати «пхати, товкти» і спорідненого з лит. *piestà* «ступа», *paĩsũti* «товкти (ячмінь)», лтс. *piesta* «ступа», лат. *pinso* «товчу, розтираю», дінд. *pináštĩ* «товче, розтирає». — Фасмер III 250; Преобр. II 65; Brückner 405; Machek ESJC 451; Matzenauer LF 15, 168; Trautmann 221; Walde—Hofm. II 307; Uhlenbeck 166. — Див. ще пхати.

пéстити, [пiстити] «пестити», [пеститисjа] (про старших дітей) «уживати властивих переважно малим дітям інтонацій і вимови слів» Ме, пéстувáти СУМ, Нед, [пiстувáти] «пестувати» Нед, [пестунчити] «бути нянькою», [пiстунчити] «тс.» Нед, песті́й, [песті́нка] «мазуха, пустунка» Нед, пéстоці́, песту́н «вихователь; улюбленець, плеканець, мазунчик», [пiсту́н] «тс.» Нед, песту́нка «вихователька», [пiсту́нка] «тс.» Нед, [пéстя] «пестій», [пещо́та] «пестоці́», [песлі́вий] «пестливий» Нед, [пестелі́вий] Нед, песті́вий, пестлі́вий, [рoзпестити] «розпещування, пестоці́» Нед; — р. пéстовать «пестувати», бр. пéсциць «пестити», др. пѣстовати «виховувати», п. p̥ešćić «пестити», ч. p̥estit «вироснувати, викухувати», слц. pestovat' «пестувати», вл. p̥ešćić «доглядати, виховувати», p̥estować «доглядати», нл. p̥estowaś «тс.», болг. [пестjа] «економлю, бережу», м. пести «економить, зберігає», слн. p̥estovati «доглядати», стсл. пѣстовати «виховувати»; — псл. p̥estiti «годувати», утворене від *p̥estъ (< *p̥eštъ) «їжа», пов'язаного чергуванням голосних з pitati «годувати, харчувати»; деякі дослідники висловлюють сумнів щодо цього пов'язання (Meillet MSL 14, 352; Machek ESJC 446). — Фасмер III 251, 268; Черных II 26; Преобр. II 163; Brückner 405, 411; Schus-

ter-Šewc 1058; Младенов 419. — Див. ще пiтoмий.

[пестрjак] «залізні граблі» Нед; — неясне.

[пéстрий] «строкатий» Нед, [пéйстрий] «тс.», [пестракувáтий] «веснянкуватий», [пестрoвий] «виготовлений із строкатого полотна» Нед, [пiстриговáтий] «перістий; веснянкуватий» ВеУг, [пiструлі́стий] «який має білі цятки на морді» ВеНЗн, пiстрjавий, пiстрoвий «виготовлений з пiстри», [пéйстра] «вид візерунка на хустках» Нед, [пéйстри] «строката хустка» Куз, [пéйстри́на] (текст.) «китайка», [пестрjак] «личинка гедзя» ВеНЗн, [пестракі́] «ластовиння», [пестринá] «строкате полотно» Нед, [пестринjа] «строкатість» Нед, Пі, [пéстринь, пестротá] «тс.» Нед, Куз, [пестрюга] «пiстря без лиску» Пі, [пестрjак] «бородавка» ВеЗа, [пiйстра] «вид тканини», [пiстри́к] «нарив, гнійний пухир» Нед, [пiстри́рjа] (назва вівці) Доп. УЖДУ IV, пiстря «вид лляної або бавовняної тканини», [пiстрjак] «прищ; вкрита наривами гуля» Нед; ластовиння Г; смугастий халат Бі; рубець на тілі від рани Бі, [пiстрjачка] «шкірна хвороба» Пі, [пестрjити] «рябити» Нед, [пестрjити] «рябити» Нед, [пiстрjити] «тс.», пiстрjавити, пiстрjавити; — р. пѣстрый, др. пѣстръ, п. pstry, ч. слц. pestrý, болг. пѣстър, слн. p̥ester, стсл. пѣстръ; — псл. p̥strъ (< *p̥rsgъ), пов'язане чергуванням голосних з pisati «цяткувати, мазати, фарбувати»; — споріднене з лит. paĩšas «пляма (від сажі)», двн. fēh «строкатий», гр. ποικίλος «строкатий, плямистий», дінд. p̥ešah «форма, вид; колір», ав. paēsa- «тс.». — Фасмер III 251; Черных II 26; Преобр. II 50; Brückner 415; Machek ESJC 446; Младенов 539; Mikl. EW 270—271; Meillet Etudes 403; Trautmann 211; Fraenkel 526; Uhlenbeck 175. — Див. ще писати.

[пестрjак] (бот.) «наріст на дереві, губка», [пiстрjак] «тс.», [пестрjак] «(вид печериці) Agaricus glutinosus Sch.» Мак, [пестрjух] «їжовик луска-

тий, *Hudnum imbricatum* Fr.» Нед, [*ністрак*] «*Agaricus glutinosus* Sch.» Мак, [*ністраль*, *ністрик*] «тс.» Мак; — р. [*пестряк*] «наріст на дереві», п. *piestrzenica* «гриб строчок звичайний, *Gyromitra esculenta* Fr.»; — результат перенесення на гриби назви [*ністряк* (*ністрик*)] «гуля, пухир», зумовленого зовнішньою схожістю. — Див. ще **пестрий**.

[**песюха**] (ент.) «(вид гедзя) *Hippobosca equina*» Нед, [*песячка*] «тс.» Нед; — похідні утворення від *пес*; назви зумовлені тим, що ці комахи дуже прицепливі і кусючі (як собачі мухи). — *Urania Tierr. Insekten* 509. — Див. ще **пес**.

[**пéтэк**] (вид сукняного півкаптана) Г, НЗ УЖДУ 26/2, [*петак*, *петечина*, *петок* *Romanoslavica* 16] «тс.», [*петечья*] «неваляне сукно»; — запозичення з румунської або молдавської мови; рум. молд. *pétes* «клапоть, шмат, ганчірка; лата, латка» виникло, очевидно, з слат. *pettaciunt* «шмат тканини», що походить від лат. *pittaciunt* «шматок пергаменту або тканини», яке зводиться до гр. *πίττακιον* «аркуш, сторінка», етимологія якого спірна; можливо, воно пов'язане з *πίσσα* (атт. *πίττα*) «смола». — *Scheludko* 140; *Puşcariu* 112, 114; *Walde—Hofm.* II 311; *Frisk* II 544.

[**петельгүзий**] «який шкутильгає; кульгавий»; — неясне; можливо, утворене з основ слів *петля* і *гүзно*.

[**петеля**] «кормова віялка» ВеБ; — очевидно, результат видозміни слова [*пателя*] «сковорода»; назва зумовлена тим, що ця віялка має форму блюда або сковороди. — Див. ще **пательня**.

петит (вид друкарського шрифту); — р. болг. *петит*, бр. *петыт*, п. ч. слц. *petit*, м. *петит*, схв. *пèтйт*, слн. *petít*; — запозичення з французької мови; фр. *petit* «малий, дрібний» виникло на підставі нар.-лат. **pittittus* «тс.», етимологічно неясного, можливо, звуконаслідувального походження (з дитячої мови). — *СІС*² 645; *Kopaliński*

745; *Holub—Lyer* 370; *РЧДБЕ* 473; *Буяклија* 716; *Dauzat* 552.

петиція «письмове, переважно колективне прохання, звернене до органів державної влади»; — р. болг. *петиция*, бр. *петыция*, п. *petycja*, ч. *petice*, слц. *petícia*, вл. *peticija*, м. *петиција*, схв. *петиција*, *пèтйција*, слн. *petícíja*; — запозичення з латинської мови; лат. *petitio* «прохання, вимога» пов'язане з *peto* «прошу, вимагаю», спорідненим з гр. *πέτομαι* «лечу, біжу», дінд. *pátati* «летить; падає, опускається». — *СІС*² 645; *Kopaliński* 746; *Holub—Lyer* 370; *РЧДБЕ* 473; *Буяклија* 716; *Klein* 1167; *Walde—Hofm.* II 297—298.

[**петлехатий**] «пелехатий» Нед; — очевидно, результат контамінації слів *пелехатий* і *патлатий*. — Див. ще **патли**, **пéлех**¹.

[**петлівка**] (ент.) «странгалія, *Strangalia Serv.*» Нед; — похідне утворення від *петля*; назва зумовлена, очевидно, поперечною борозною на тілі цього жука (Горностаев 163). — Див. ще **петля**.

петля, *петелька*, *петельник*, *петлиця*, *петлястий*, *петлити*, *петлювати*, *петляти*; — р. *пéтля*, бр. *пятля*, др. *петля*, п. *petla*, ч. *petlice* «накладка для висячого замка; гачок на дверях», болг. *петелка*, м. *петелка*, схв. *пèтля*, слн. *pèntlja*, стсл. **петля**; — псл. **petylja* або *petylja*, *petylь*; — загальноприйнятої етимології не має; пов'язується (Преобр. II 52; Соболевский Лекции 82; Горяев 258; Младенов 420; *Mashek ESJC* 447) з *peti* «п'ясти», *poto* «путо»; виводиться також як запозичення (*Фасмер* III 252; *Matzenauer LF* 12, 336—337; *Uhlenbeck AfSIPh* 15, 105) від герм. **fetil-* (пор. дісл. *fetill* «кайдани, пута», двн. *fezzil* «тс.», нвн. *fassen* «хапати»). — *Черных* II 26—27.

пéтрати «розуміти»; — очевидно, похідне утворення від власного імені *Петрo*; пор. *микитити* від *Микита*. — Див. ще **Петрo**.

[**пéтрик**¹] (ент.) «сонечко, *Coccinella L.*» Нед, Л, [*пèтрo*] «тс.» Ник; —

результат видозміни назви [бéдрик] «тс.», зближеної з власним іменем *Пéтрик*. — Див. ще **бéдрик¹**.

[пéтрик²] (зоол.) «равлик, *Helix*»; — результат перенесення на равлика власного імені *Пéтрик* за аналогією до іншої назви цього молюска *пáвлик* від *Павлб*. — Див. ще **Петрб**.

Петрб (чоловіче ім'я), [*Пéльо* Нед, *Пéлько* Нед], *Петру́нь*, *Петру́ньо*, *Петру́сь*, *Петру́хно*, *Петру́ха* «Петрова дружина», *Петрівка* «Петрів піст (церк.); [сорт дині]», [*петрівки*] «яблука, що досягають на Петра» ВеУг, *Петрівочка* «ніч у Петрів піст; пісня, що співається в Петрівку», [*петрівщина*] «подарунок пастухові на Петра» Нед, [*петрівний*] «петрівський», *петрівський*, [*петрівчаний*] «петрівський», [*петрув́ати*] «святкувати день Петра» О, ст. *Петръ* (1349), *Петро* (1419), *Петръ* «опока от опоки» (1627); — р. *Пётр*, бр. *Пётр*, *Пятрб*, др. *Петръ*, п. *Piotr*, ч. слц. *Petr*, вл. *Pětr*, нл. *Pètr*, *Pěťš*, болг. *Пётър*, м. *Петар*, схв. *Пётар*, слн. *Peter*, стсл. **Петръ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Пётрос* утворене від *пётрос* «камінь», пов'язаного з *пётра* «скеля, бескид, кам'яна брила», етимологія якого неясна; існують малопереконливі зіставлення з гр. *πίπτω* «падаю», *πετάνωμι* «простягаю, розстеляю», лат. (im)petīgō «хронічна шкірна хвороба, струп»; необгрунтованим є виведення *пётра* з **тепра* і пов'язання його з лат. *taberna* «хатина, колиба». — Вл. імена 80; Беринда 227; Фасмер III 253; Петровский 178; Спр. личн. имен 445; Кореšny 111; Илчев 392; Kleip 1167; Frisk II 523; Boisacq 776.

[пéтрб] (орн.) «деркач, *Crex crex* L.»; — очевидно, результат перенесення на птаха власного імені *Петрб*; мотиви перенесення неясні. — Див. ще **Петрб**.

петрблеум (спец.) «нафта», [*петролэй*] «гас» ДзАтл II, [*петролія*, *петролбй*] «тс.» ДзАтл II, *петролэй-*

ний; — р. бр. *петрблеум*, ч. слц. *petrolej*, вл. *petrol(ej)*, болг. *петрбл*, м. *петрол*, *петролэй*, схв. *петрблеум*, слн. *petroléj*; — запозичення з німецької мови; н. *Petroleum* «нафта, гас» походить від слат. *petroleum* «тс.», утвореного з основ лат. *petra* «скеля, камінь» (з гр. *пётра* «тс.») та *oleum* «олія». — СІС² 645; Holub—Lyer 371; РЧДБЕ 473; Вујаклија 716; Kluge—Mitzka 539. — Див. ще **олія¹**, **Петрб**.

[пéтрук] «гусениця метелика ведмедиці, *Arctia (eugsa)* ВеНЗн, ВеБ, [*петрут*] «тс.» ВеБ; — очевидно, результат видозміни форми [*прутрут*] «тс.» (вважається, що ця гусениця, коли на неї наступити босою ногою, викидає болячку). — ВеНЗн 28. — Див. ще **трутти**.

петру́шка¹ (бот.) «*Petroselinum Hoffm.*», [*петру́ха*] «дика морква кминолиста, *Selinum carvifolia* L.» Нед, *петру́шковий*, [*петру́щаний*] «петрушковий», [*петру́щин* Куз] «тс.»; — р. *петру́шка*, бр. *пятру́шка*, п. *pietruszka*, ч. *petržel*, слц. *petržel*, вл. *pěťšilka*, *pětruška*, нл. *peterzilija*, схв. *пéришун*, слн. *petersilj*; — через польське посередництво запозичено із середньовісньонімецької мови; свн. *petersilje* «петрушка» походить від лат. *petroselinum* «тс.», що зводиться до гр. *петроселінов* «гірська (скельна) селера», утвореного з основ слів *пётра* «скеля» та *селінов* «селера». — Булаховський Нариси 115—116; Коваль 123—124; Дзендзелівський St. sl. 6/1—2, 134; Фасмер III 253; Черных II 27; Преобр. II 52—53; Brückner 412; Machek Jm. rostl. 156; Matzenauer 275; Mikl. EW 245; Kluge—Mitzka 539. — Див. ще **Петрб**, **селера**.

петру́шка² «головний комедійний персонаж російського народного лялькового театру; ляльковий театр»; — запозичення з російської мови; р. *петру́шка* «тс.» первісно було зневажливою кличкою ляльки-блязня в ляльковому театрі, пов'язаною з *Пётр*. — Черных II 27. — Див. ще **Петрб**.

петунія (бот.) «*Petunia Juss.*»; — р. болг. *петунія*, бр. *петунія*, п. *petunia*, ч. *petúnie*, слц. *petúnia*, схв. *пётунія*, слн. *petúnija*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *Petunia* «тс.» утворено від фр. *petun* «тютюн», що походить від порт. *petum(e)* «тс.», яке зводиться до слова з мови гуарані *peti* (з носовим *i*) «тютюн». — Черных II 27; Сл. выг. обсуч 568; Holub—Lyer 371; РЧДБЕ 473; Вујаклија 717; Klein 1168; Dauzat 552.

[петура] «тонке літне укривало» Мо; — як і болг. *пétура* «тонко розкачане тісто; кора», запозичено з румунської і молдавської мов; рум. молд. *ráтугá* «покривало» походить від лат. **pittula* «шар», зменш. від **pitta*, яке зводиться до гр. *πίττα* (πίσσα) «смола; дьоготь, коломазь» (пор. нгр. *πίττα* «листочковий пиріг»). — СДЕЛМ 348; DLRM 598; Puşcariu 112—113. — Див. ще **пéтэк**.

[петучіна] «невеликий (нічний) горщик» ВеБ, **[пету́чка]** «тс.» ВеБ; — неясне.

[петь] (виг.) «пек» Нед; — результат видозміни вигуку *пек*, очевидно, зближеного з *геть*. — Див. ще **пек¹**.

пéтьмó — див. **п'ятно**.

петю́х — див. **пекти**.

[петю́шка] (іхт.) «щиповка звичайна, *Cobitis taenia*» Нед; — неясне.

[пец] (вигук, що передає момент падіння); — звуконаслідувальне утворення, паралельне до **[бенц, нуць]** «тс.».

[пеціцький] «маленький» ВеУг; — афективне утворення, паралельне до **[маціцький]** «тс.».

[пéцкáр] (іхт.) «пічкур, *Cobio*» Л; — результат контамінації назв *пéскáр* і *пéчкúр* «тс.», зближених з п. *piec* «піч». — Див. ще **пéскáр, пéчкúр¹**.

[пéцúх] (орн.) «берегова ластівка, *Riparia riparia* L.» Куз, **[пéцúх ВеНЗн, пéпéцúх Куз, пéцúх Шарл]** «тс.»; — пов'язане з **[пéц]** «піч»; назва зумовлена, очевидно, тим, що ці птахи вигрібають дуже великі нори (ніби піч-

ки) по берегах річок, по схилах ярів і балок і мостять у них гнізда; пор. **[пéцúшóк]** «волове очко, *Troglodytes troglodytes* L.» ВеБ, **[пéчúшóк]** «тс.» тж, що походить від п. *piecuszek* (орн.) «вівчарик весняний, *Phylloscopus trochilus* L.», зумовленого формою гнізда цієї пташки, схожого на пічку (обидва птахи дуже малого розміру). — Strutyński 104. — Див. ще **пéц**. — Пор. **пéчурічка**.

[пéцькáтися] «панькатися» Нед, **[пéськáтися]** «бруднитися»; — запозичення з польської мови; п. *pieskać się* «бруднитися, мазатися; возитися, копошитися» надійної етимології не має; можливо, пов'язане з н. *patschen* «хлюпати, ляпати», р. *пáчкать* «мазати, бруднити» (SW IV 102).

пéця́к — див. **пекти**.

пéчáль, **[пéчáлові́тий]** «сумовитий», **пéчáльний**, **пéчáлі́ти** СУМ, Нед, **[пéчáлі́ти]** «жити в печалі» Нед, **[пéчáлувати(ся)]**, **[запéчáлля]** «печаль»; — р. *пéчáль*, др. *пéчаль*, болг. *пéчáл*, м. *пéчaл*, схв. *пéчáл*, слн. **[péčál]**, стсл. **пéчaль**; — псл. **péčalь* (< **péčelь*), пов'язане з **pékti* «пекти». — Булаховський Нариси 218; Вибр. пр. III 368; Черных II 28; Фасмер III 254; Преобр. II 53; Младенов 421; Skok II 628—629; Mikl. EW 234. — Див. ще **пекти**.

[пéчарка] (бот.) «печериця, *Agaricus campestris* L.», **[пéчарка]** «тс.» Мак; — очевидно, запозичення із західнослов'янських мов; п. *pieczarka* «печериця», ч. *pečárgka*, слц. *pečárgka* «тс.» відповідають укр. *пéчері́ця*. — Mashek ESJC 441. — Див. ще **пéчері́ця**.

пéчáть «печатка; відбиток», **[пéчáтáльнйк]** «друкар», **пéчáтка**, **[пéчáткáр]** Нед, **[пéчáткáрня]** «майстерня для виготовлення печаток» Куз, **пéчáтнйк**, **[пéчáтня]** «друкарня» Нед, **[пéчéцька]** «печатка» О, **пéчáтати** «опечатувати; друкувати Нед», **[пéчáтувати]** «опечатувати Нед; друкувати Ме», **дóпéчáтка**, **[напéчáток]** «слід; враження» Нед; — р. *пéчáть*, бр. *пéчáть*

чаць, др. *печатъ*, п. *pieczęć*, ч. *pečet'*, слц. *pečat'*, вл. *rječat*, болг. *pečát*, м. *печат*, схв. *пѣчат*, слн. *pečát*, стсл. **печатъ**; — псл. *pečatъ*, пов'язане, очевидно, з **rekti* «пекти» (букв. «знаряддя для випікання знаку»); зіставлення з лтс. река «лапа», гр. *πεσσοῦν* «гральна дошка», *πεσσοῦς* «гральна кістка» (*Zubaty AfSIPh* 16, 407) непереконливе; неприйнятне також припущення (*Mikola FUF* 2, 78) про походження від тюрк. *bitik* «літера». — Фасмер III 255; Черных II 28—29; Преобр. II 53; Желтов ФЗ 1876/6, 69; Brückner 407; Младенов 421; Matzenauer LF 12, 328. — Див. ще **пекті**.

печеніг, мн. *печеніги* «тюркські племена, які у VIII—IX ст. кочували між Волгою та Уралом, а в середині IX ст. переселилися в причорноморські степи»; — р. болг. *печенѣг*, бр. *печанѣг*, др. *печенѣгъ*, п. *Pieczynowie* (мн.), ч. *Pečeněhové* (мн.), слц. *Pečeněhovia* (мн.); — запозичення з тюркських мов; пор. чаг. *баџинак* «свояк», утворене від *баџа* «старша сестра», тур. *басапак* «свояк», *басіпак* «свояк; печеніг» (Радлов IV 1523), дтюрк. *bečänäk* «печеніги». — Shevelov Hist. phonol. 193; Фасмер III 255; Дмитриев 562.

печѐра «порожнина в землі, що має вихід; [заглибина під берегом річки; нора Л; дірка Л; яма, рів; місце для вогню Гриц]», [*печѐря*] «печера», *печѐрник*, [*печѐра*] «печера» Ч, [*печѐрка*] «тс.» Ч, *печѐристий*, [*печеркувати*] «ловити руками раків, рибу в підмивах берега» Л, [*печерувати*, *печіркувати*] «тс.»; — р. *пецѐра* (з цсл.), [*печѐра*], бр. *пяхѐра*, *пяхѐра*, др. *печѐра*, п. *pieczaга*, болг. *пещѐра*, м. *пештера*, схв. *пѣштера*, *пѣшина*, стсл. **пештера**; — псл. **rektega* «печера, яма», утворене від **rekty* «піч»; зіставлення з лат. *specus* «печера» (*Meillet Etudes* 168) недостатньо обгрунтоване. — Німчук 112; ГрицАВ 107—108; Булаховський Вибр. пр. III 430; Фасмер III 256; Черных II 30; Преобр. II 54; Мла-

денов 421; Brückner 407; Skok II 628—629; Mikl. EW 244. — Див. ще **піч**.

[**печерисько**] «рештки зруйнованої печі цегельного заводу» ЛЧерк; — очевидно, результат контамінації слів **печисько* «місце, де була піч» та *печѐра*. — Див. ще **печѐра**, **піч**.

печеріця (бот.) «*Agaricus campestris* L.», [*печаріця*, *печеричка*, *печориця*] «тс.» Мак, [*печірка*] (у сполученні [*п. ядовита*] «печериця отруйна, *Agaricus vittadini* Mor.») Мак; — р. *печеріца* «печериця», бр. *пяхуріца*, п. *pieczarka*, ч. *pečárka*, слц. *pečiarka*, болг. *печурка*, м. *печурка*, схв. *пѣчурка* «тс.»; — надійної етимології не має; найчастіше пов'язується з *пекті*, *печѐ* (Непокупний Мовозн. 1974/6, 59—60; Фасмер III 256; Младенов 421; Mikl. EW 235); виводиться також від *печѐра*, тобто «гриб, що росте в печерах» (Brückner 407); є думка (Machek ESJC 441) про виникнення назви на основі сполучення [*печѐня тѐрова*] (назва гриба червоного кольору). — Меркулова Очерки 171.

[**печіхвіст**] «вітрогін, гульвіса»; — складне слово, утворене з форми *печі* від дієслова *пекті* та іменника *хвіст*; семантична мотивація утворення неясна; пор. аналогічні утворення *вертіхвіст*, *деріхвіст*. — Див. ще **пекті**, **хвіст**.

печінка, [*пѐчені*] «печінка» Нед, [*печеня*, *печень*] «тс.» ВеЗа, Куриленко, *печінкі* «нутрощі», [*печѐночки*] «молочко риби» Л; — р. *пѐчень*, бр. *пѐчань*, др. *печень*, слц. *pešej*, стсл. **печень**; — похідне утворення від *пекті* (пор. лит. *kėrepus* «печінка», *kėrti* «пекти»), первісно означало «смажена печінка»; пор. *печѐня* «страва із смаженого м'яса», п. *pieczeń* «печеня», ч. *pešepě*, слц. *pešej* «тс.»; малообгрунтоване припущення (Ульянов РФВ 47, 182) про спорідненість з гр. *παχύς* «товстий, жирний». — Булаховський Нариси 218; Вибр. пр. III 368; Німчук 314, 336—337; Фасмер III 255; Преобр. II 54; Черных II 29; Machek ESJC

441; Младенов 421; Mikl. EW 234; Meillet Etudes 432. — Див. ще **пекті**.

[**печінківець**] (бот.) «сідач конопляний, Eupatorium cannabinum L.» Куз, [**печінник**] «парило звичайне, Agrimonia eupatoria L.» Куз, [**печеночник**] «тс. Мак; чистотіл звичайний, Chelidonium majus L. Мак»; — р. [**печёночник**] «парило звичайне; чистотіл»; — похідні утворення від **печінка**; назви зумовлені тим, що ці рослини використовуються як ліки при захворюваннях печінки. — Нейштадт 328, 545; Лік. росл. 220—221. — Див. ще **печінка**.

печіночник (бот.) «гриб *Fistulina hepatica* Schaeff. ex Fr.», **печіночниця** «квіткова рослина *Hepatica* Mill.»; — р. **печёночник** (гриб), бр. **пяхоначник** «тс.»; — похідні утворення від **печінка**; назви зумовлені тим, що гриб формою і кольором, а печіночниця формою листя нагадують печінку; пор. п. grzyb wątrobowy «печіночний гриб, печіночник». — Нейштадт 256; Atlas grzybów leśnych 72. — Див. ще **печінка**.

печіночники (бот.) «мохи *Hepaticae* Juss.», **печіночник** (мох), [**печеночник**] «тс.» Куз, [**печінічник**] «маршанція (мох), *Marchantia* L.» Мак; — р. **печёночники** «печіночники», бр. **пяхоначнікі**, слц. реґейовку «тс.»; — очевидно, кальки наукової назви *Hepaticae*, утвореної від гр. ἥπαρ (род. в. ἥπατος) «печінка»; назва зумовлена тим, що ці мохи формою слані та кольором нагадують печінку. — Див. ще **печінка**.

[**печіс**] «бурячиння» ВеУг; — неясне.

[**печоглядини**] «оглядини», [**печоглядини**, **печоглобини** Нед] «тс.», [**печогляд**] «учасник оглядин»; — складне утворення з основ слів **піч** (род. в. **пéчі**) та **глядіти** (на оглядинах родичі нареченої удають, що оглядають піч); форми **печоглядини** й **печоглобини** виникли внаслідок семантичного зближення, відповідно, з **глядіти** і **глодати** (родичі нареченої гладять, мажуть піч, за що їх частують). —

Грінч. III 150. — Див. ще **глядіти**, **піч**.

[**печурічка**] (орн.) «берегова ластівка, *Piparia piparia* L.» Нед, [**печеріца** Ник, **печкур** НикНикЕЛ, **пічкур** тж] «тс.»; — похідні утворення від [**печура**] «нора в березі», [**пічка**] «ямка»; назви зумовлені тим, що ці птахи гніздяться в норах по берегах річок, на схилах ярів і балок. — Воїнств.—Кіст. 336. — Див. ще **піч**. — Пор. **печух**, **пічкур**!

[**пешестиця**] (бот., у виразі [*п. муцистка*] «*Isaria farinosa* Fr.») Мак; — неясне.

[**пещера**] «печера» Нед; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **пещера**, стсл. **пештера** відповідають др. **печера**, укр. **печера**. — Фасмер III 256. — Див. ще **печера**.

п'едестал; — р. **пъедестал**, бр. **п'едэстал**, п. **pieostał**, ч. **pedestal**, слц. слн. **piedestál**, болг. м. **пиедестал**, схв. **пѳедѣстѧл**; — запозичення з французької мови; фр. **piédestal** «п'едестал, підніжжя» походить від іт. **pedistallo** «тс., підставка», що є результатом злиття виразу **piè di stallo**, який складається зі слів **pie(de)** (< лат. **pēs** (зн. в. **pedem**)) «нога», **di** (< лат. **dē**) «від; для» та **stallo** «крісло, місце» германського походження; пор. двн. **stall** «стійло, стайня; стояння», нвн. **Stall** «стайня», англ. **stall** «крісло; стійло», споріднені з дінд. **sthálati** «стоїть міцно», гр. **στέλλω** «шикую; впорядковую», прус. **stallīt** «стояти», псл. **statī**, укр. **стáти**. — СІС² 645; Фасмер III 422; Sł. węg. obcych 569; Holub—Lyer 371; РЧДБЕ 556; Вуяклија 718; Klein 1146, 1502—1503. — Див. ще **де-**, **педаль**, **стáти**.

[**пéкний**] «гарний» ВеБ; — запозичення з польської мови; п. **piękny**, [**piekny**], ст. ***pięknę**, **piekny**, як і ч. **pěkný**, слц. **реkný**, вл. нл. **рěкny** «тс.», походить від псл. ***рěкгъ** (назальність у польській мові вторинна), що виникло з ***roikros**, спорідненого з лит. **puikūs** «чудовий, блискучий», лат. **pulcher** «гар-

ний, прекрасний»; припущення (Brückner 412) про походження від кореня рієк- «старатися» недостатньо обгрунтоване. — Онышкевич Исслед. п. яз. 247; Machek ESJC 442; Holub—Lyer 365. — Пор. Пульхерія.

[перна́сія] (бот.) «сорт картоплі» Л; — неясне.

п'єса; — р. *п'єса*, бр. *п'єса*, ч. *рієса*, слц. заст. *рієса*, болг. м. *п'єса*, схв. *п'їєса*, *п'їєса*, слн. *рієсе*; — запозичення з французької мови; фр. *рієсе* «шматок, частина; п'єса» виникло з ст. *ресе* «тс.», що зводиться до нар.-лат. **rettia* галльського походження; пор. вал. *reth* «малий», брет. *rez* «тс.». — СІС² 645; РЧДБЕ 556; Вуяклија 718; Dauzat 557; Klein 1184.

[п'єц] «п'єч» Нед, [п'єц] «тс.» ДзУЗЛП, [п'єц'ок] «п'єчка» О, [п'єц'ух] «домувальник, сидень, той, що сидить на печі» Нед, [п'єц'ушок] «хлопчина, що взимку сидить на печі» О, [п'єц'ок] «прип'єчок» Нед; — запозичення з польської мови; п. *рієс* «п'єч» відповідає укр. *п'єч*. — Дзензелівський УЗЛП 104—105; Richhardt 92. — Див. ще **пекті**.

п'євзи, *п'євзини*, *п'євзіни* — див. **п'євзен**.

п'єво, [п'єв'ак] «аматор пива» Нед, [п'єв'ар] «тс.» Нед, *п'єв'арня*, *п'єв'на*, [п'єв'ник] «продавець пива», *п'єв'ніця*, *п'єв'нічка*, [п'єв'нічник] «буфетник, виночерпець, гарсон» Нед, [п'єв'нічний] «тс.» Нед, *п'єв'ній*; — р. др. болг. м. *п'єво*, бр. *п'єва*, п. вл. нл. *ріво*, ч. слц. *ріво*, схв. *п'єво*, слн. *ріво*, стсл. **п'єво**; — псл. *ріво*, пов'язане з дієсловом *ріти* «пити»; — пов'язання з дінд. *р'єваһ* «жир», ав. *р'єва-*, гр. *πῆαρ* «тс.» (Uhlenbeck 168) безпідставне. — Фасмер III 258; Преобр. II 56; Machek ESJC 452; Schuster-Sewc 1071; Младенов 421; Skoř II 667; Критенко Вступ 552; Meillet Études 373. — Див. ще **п'єти**.

[п'єгва] (бот.) «айва звичайна, айва довгаста, *Cydonia vulgaris* Pers. (*Cydonia oblonga* Mill.)» Куз, [п'єгва Куз, *п'єгва* Нед] «тс.»; — р. [п'єгва], п. *п'єгва* «тс.», ч. ст. *п'єгва* «фіга»; — через

польську і старочеську мови запозичено з давньоверхньонімецької; двн. *figa* «фіга» походить від лат. *figus* «тс.»; менш переконлива думка (Иллич-Свитыч ЭИРЯ II 75—77) про запозичення слов'янського **pigu* через тюркські мови з іранських (пор. перс. *beh* «айва», афг. *bihú*, тадж. *биҳи* «тс.»). — Німчук 260; Фасмер—Трубачев III 259; Преобр. II 57; Mikl. EW 246. — Див. ще **фікус**.

[п'єг'ида] «плаксі» Ва; — р. [п'єг'алить] «канючити, плакати, набридати»; — звуконаслідувальне утворення з основою *п'єг-*, що передає плач, квиління. — Пор. **п'єг'иця**.

[п'єг'иця] (орн.) «чайка, *Vanellus vanellus* L.» Нед, [п'єг'икавка ВеНЗн, *п'єг'ичка*, *п'єголиця* Нед] «тс.», [п'єг'икати] «жалібно кричати» Она; — р. [п'єг'алиця, *п'єгалка*, *п'єг'олка*], п. [п'єг'ичка] «тс.»; — суфіксальні утворення від звуконаслідувального *п'єг-*, паралельного до вигуку *кигі*, що передають крик цього птаха; пор. [п'єг'иця] «чайка», [п'єг'ичка] «тс.». — Булаховський Вибр. пр. III 192; Фасмер III 258; Преобр. II 56—57; Потебня РФВ 4, 213; Младенов 422. — Пор. **кигі**, **п'єг'ич**.

[п'єг'ич] (орн.) «сіра сова, *Strix aluco* L.» Шарл, ВеБ, ВеНЗн; — похідне утворення від звуконаслідувального *п'єг-*, що передає крик цього птаха; пор. *п'єгач* від *п'єгу* (крик пугача). — Пор. **п'єг'иця**.

п'єж «пучок вовни, повсті для забивання набою у вогнепальну зброю, яка заряджається з дула; [шип]» О; — бр. *п'єж* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *п'єж* «клейтух; [пузань]» зіставляється з *п'єзо*, *п'єзір*, а також з р. [п'єга] «тупий кінець яйця», лтс. *paigurs* «пагорб», *pauga* «подушка, м'яка підкладка хомута», дінд. *р'єгаһ* «купа; юрба», гр. *πῦή* (анат.) «зад». — Фасмер III 399, 417; Черных II 87; Преобр. II 159; Младенов 422; Būga RR I 332, II 528; Petersson AfSiPh 36, 147—148; Matzenauer LF 15, 164. — Див. ще **п'єзо**.

[**пижельник**] (бот.) «кадило мелісолисте, *Melittis melissophyllum* L.» Мак; — неясне; можливо, пов'язане з *пиж.*

[**пійжмо**¹] «запашна речовина тваринного або рослинного походження, мускус» Куз, [*пижма́к*] (зоол.) «мускусовий щур, *Fiber zibethicus*» Нед, [*пижма́нець*] (зоол.) «спрутовик мускусовий (головоногий молюск), *Eledone*» Куз, [*пижмі́нець*] «тс.» Нед, [*пижмо́вець*] (зоол.) «кабарга (мускусова), *Moschus moschiferus*» Нед; — бр. ст. *пижмо* «мускус», п. *ріжмо*, ч. слц. вл. *ріжмо* «тс.»; — через посередництво польської і чеської мов запозичено з давньоверхньонімецької; двн. *bisamo* (> нвн. *Bisam*) «мускус» походить від слат. *bisem* «пахощі», спорідненого з сір. *besmō* «тс.» — Шелудько 42; Richardt 92; Фасмер III 259; Преобр. II 57; Булыка 243; Grückner 416; Machek ESJC 453; Holub—Lyer 374; Kluge—Mitzka 79; Gesenius 131. — Пор. **бальза́м**.

пійжмо² (бот.) «*Tanacetum* L.; [адокса мускусна, *Adoxa moschatellina* L. Мак; юриня волошкова, *Juginea cynoides* DC Мак; морківник, *Silvaeseris* DC Мак]», [*пижма*] «гадючник в'язолистий, *Filipendula ulmaria* Maxim. Куз; деревій звичайний, *Achillea millefolium* L. Мак; шандра, *Maggubium* L. Мак», [*пижмачка*] «адокса мускусна» Мак, [*пижмівник*] «тс.» Мак, [*пійзьмо*] «пижмо», [*пижма* Мак, *пійжмо* Мак, *пійзма* Мак] «тс.»; — р. *пійжма* «*Tanacetum*; [деревій]», [*пижма́чка*] «адокса мускусна», бр. *пійжма* «*Tanacetum* L.», ч. [*ріжмо*] «садова айстра китайська, *Callistephus chinensis* Ness.»; — результат перенесення на рослини назви [*пійжмо*] «мускус», зумовленого тим, що ці рослини мають сильний мускусний запах. — Фасмер III 259; Меркулова Очерки 105. — Див. ще **пійжмо**¹.

[**пійза**] «пика» Нед, [*пійза́тий*] «пикатий» Нед, [*пійзитися*] «дутися, бундючитися»; — запозичення з польської

мови; п. *pyza* «пика; товстощокий» пов'язане чергуванням голосних з [*pyzo*] «черевом»; дієслово [*пійзитися*] пов'язується також (Куркина Этимология 1971, 71—72) з р. *пійжитися* «надуватися, силкуватися», яке належить до того ж етимологічного гнізда. — Grückner 450. — Див. ще **пійзо**. — Пор. **пійзи**.

[**пійзи**] (кул.) «зварені кульки з кислого гречаного тіста, які їдять із часником та олією», [*пійжик*] «оладка з тертої картоплі» Корз; — запозичення з польської мови; п. *pyzu* (одн. *pyza*) «галушки з тертої картоплі» пов'язане чергуванням голосних із [*pyzo*] «черевом». — Grückner 450. — Див. ще **пійзо**. — Пор. **пійза**.

[**пійзя**] «рева, плаксі» ЛексПол, [*пійзи*] «рюмси», [*пійзяти*] «рюмсати, плакати» тж; — очевидно, пов'язане з [*пійзіда*] «плаксі» (див.).

пійка, *пійко* — див. **пійка**¹.

[**пик**] (у виразі [*ані п.*] «ні пари з уст») Нед, [*пійкати*] «видавати слабкий звук; бурмотіти» Нед, [*пійкатися*, *пійкуватися*]; — звуконаслідувальний корінь *пій-*, *пій-*, розширений компонентом *-к-*; аналогічні за походженням лтс. *pika* «плаксива дитина», прус. *picle* (вид дрозда); пор. також лат. *pirio* «цвіринька», *pirio* «пищу», *pirio* «голуб'я, пташеня», гр. *πίσιον* «пищу» (про пташеня), *πίτος* «зелений дятел», дінд. *pirrakā* (вид птаха). — Фасмер III 260; Преобр. II 58; Pjinskij KZ 43, 179; Walde—Hofm. II 309. — Пор. **писк**, **пійкати**.

пійка «велике, товсте обличчя; обличчя з надутими щоками», [*пійцюра*, *пійцюра*] «тс.», *пійка́тий*; — р. [*пійка*] (з укр.), бр. [*пійка*] (з укр.); — пов'язане чергуванням голосних з *пійкати* «тріскати, лопати»; пов'язання з р. *пійкати*, *пійкнуть* (Трубачев Этимология 1964, 133) викликає сумнів. — Соломоновский ФЗ 3—4, 1888, 16. — Див. ще **пійкати**¹.

[**пикніця**] «ковбаса»; — очевидно, етимологічне **пекніця*, пов'язане з *пекті* (див.).

пил «порох, курява», *пи́ліна*, [пи́лка] «порошинка», [пи́ловник] «грифель» Нед, *пи́лок* (бот.), [пи́ло́чн'я] «пи́льовик» Куз, *пи́люга́*, [пи́люжі́на] «порошина», *пи́люка*, [пи́люра] «пи́люка», *пи́ляк* (бот.), *пи́ляка*, *пи́льовік*, [пи́линкува́тий] «пи́луватий» Нед, *пи́лува́тий*, *пи́лястий*, *пи́льний* «курний», *пи́лити*, *запи́лювач*, *запи́льник* (бот.), *запи́льний* (бот.), *запи́лити* (бот.), [опі́лки] «обметиця» ЛЖит, *обпи́лювач*, *обпи́льник*, *обпи́льний*, *обпи́лювальний*, *обпи́лити*, *припи́л*, *розпи́лювач*, [розпи́ляч] «розпи́лювач»; — р. *пыль*, бр. *пыл*, п. *pył*, ч. *pyl* (бот.) «пилочка», слц. *peł'*, *pyl'* «тс.»; — псл. *pyľ*, утворене, очевидно, від іє. *p(h)ũ-«дути», до якого зводяться також гр. *φυσάω* «дму, пихкаю, сопу», лит. *pūsti* «дути, віяти», лтс. *pūst* «тс.», псл. *pyxati* «дути, пихкати, сопіти», укр. *пихкати*; менш певним є пов'язання з лат. *pulvis* «пил, дрібний пісок» (Machek ESJC 502; Holub—Lyer 406). — Фасмер III 418; Черных II 87—88; Brückner 449; Trautmann 233. — Див. ще **пих**.

пи́ла «пилка; [лісопилка О]», [пи́лаві́ни] «тріски при пилянні дров» Нед, [пи́ління] «тирса», [пи́лові́ни, пи́лові́ння] «тс.», *пи́лка*, *пи́льник* «терпуг», *пи́льний*, *пи́льний* «приміщення, де пиляють деревину», *пи́ляр*, *пи́лкува́тий* «пи́лоподібний, з дрібними зубцями по краях» Куз, *пи́лястий*, [пи́ляча́стий] Нед «тс.», *пи́ляти*, *віпи́лка*, *напи́лок*, *напи́льник* Куз, *надпи́л*, [опі́лок] «обаполок», *обпи́ловник*, *обпи́лювач*, *перепи́лка*, *підпи́лка*, *підпи́лок* СУМ, Нед, *пропи́л*, *пропи́лка*, *ро́зпил*, *ро́зпи́лювач*, *ро́зпи́лювальний*, *спи́лок*; — р. *пи́ла* «пилка», бр. *пи́ла*, др. *пи́ла*, п. вл. нл. *piła*, ч. *piła*, слц. *piła* «тс.», болг. *пи́ла* «терпуг», м. *пи́ла* «пилка», схв. *пи́ла* «пилка; терпуг», слн. *piła* «терпуг», стсл. *пи́ла* «пилка»; — псл. *piła*, запозичене з германських мов; герм. *fīla (двн. днн. fīla «терпуг», нвн. Feile, дангл. fēol, fīl, англ. file «тс.») споріднене з лат. *pingo*, -ere «ма-

лювати; вишивати; прикрашати», гр. *πίρος* «гострий», дінд. *piṁśati* «вирізує, вирубує», псл. *pyšati*, *pisati*, укр. *писати*; думка про спорідненість з лит. *peilis* «ніж», лтс. *peilis*, прус. *peile* «тс.» (Trautmann 210; Fraenkel 563; Mühl.—Endz. III 192) викликає сумнів; неприйнятне припущення (Fick KZ 22, 379) про зв'язок із лит. *piąuti* «різати», *piūklas* «пилка». — Фасмер III 261; Черных II 32; Преобр. II 58; Brückner 414; Machek ESJC 449; Holub—Lyer 372; Skok II 656; Трубачев Рем. терминолог. 376—377; Saur Et. Brun. 107—109; Младенов 422; Uhlenbeck AfSIPh 15, 490; Mikkola Berühr. 150—151; Holthausen AeWb. 105; Kluge—Mitzka 190; Klein 591, 1112; Walde—Hofm. II 305; Frisk II 535—536. — Див. ще **пестрий**, **писати**.

пи́лав «плов», [пи́лав Она, пи́лава Бі] «тс.», *плов*; — р. *пи́лав*, бр. *пи́лаў*, п. *piław*, *piław*, *piłaf*, ч. *pilav*, слц. *pilav*, *piłaf*, болг. *пи́лаф*, м. *пи́лав*, *пи́лаф* «тс.», схв. *пи́лаф*. «рисова каша»; — запозичення з турецької мови; тур. *pi-lâv* «пи́лав» походить від перс. *paīāv* «тс.». — Москаленко УІЛ 58; Фасмер III 261; Шипова 260; Преобр. II 58; Дмитриев 542; Kopaliński 750; Holub—Lyer 373; РЧДБЕ 557; Mikl. TEI II 143; Радлов IV 1337; Klein 1185.

[пи́лас] (іхт.) «пи́ла-риба, *Squalus pristis*» Куз; — похідне утворення від *пи́ла*; назва зумовлена тим, що відростки по боках цієї риби схожі на зуби пили. — УРЕС II 791. — Див. ще **пи́ла**.

[пи́лачка] (ент., у сполученні [*п. сосно́ва*]) «пи́льщик сосновий, *Lophygus pini* (*Tenthredo pini*)» Нед, *пи́льщик* «комаха родини *tenthredinidae*», [пи́люх] «пи́льщик, *Tenthredo*» Нед, [пи́люхо́вець] «комаха *Sasia tenthrediniformis*» Нед; — р. *пи́лильщик*, слц. *pi-liaraka* «тс.»; — похідні утворення від *пи́ла*, *пи́ляти*; назви зумовлені тим, що яйцеклад цих комах своєю формою нагадує пи́лку. — ССРЛЯ 9, 1188; БСЭ 33, 37. — Див. ще **пи́ла**.

[**пиленя́**] «індича, курча, гусеня», [*пiленя́*] «курча»; — вл. *pilo* «качення», нл. *pile* «гусеня», полаб. *peilá* «курча», болг. м. *пiле* «курча; пташеня», схв. *пiле* «тс.»; — псл. *pię* звуконаслідувального походження, як і лит. *pūlé* «качка», лтс. *pīle* «тс.», прус. *pille* (вигук для підкликання качок); пор. також крим.-тат. *nili* «курча» (Радлов IV 1338), тур. *pilic* «тс.», чаг. *bilic* «молодий птах» (Радлов IV 1766). — Фасмер III 262; Преобр. II 59; Младенов 422; Trautmann 217.

Пилі́п, *Пилі́пко*, [*Филі́п*, *Філіп* (Me), *Філі́пп* Куз, *Фі́ль* Шейк, *Фі́лько*, *Хві́лко*, *Хві́ль*, *Хві́лько*, *Хі́лко*, *Хі́ль* тж], *Пилі́пенко*, *Пилі́пиха*, *Пилі́півна*, *Пилі́півка* (церк.) «Різдва́ний піст, піст святого апостола Пилипа», [*пили́півча́ний*] «який буває в Пилипівку», [*пили́повний*] «тс.», ст. *Филипъ* (1427), *Пилиповъ* (1487), *Филиппъ* «конелюбець» (1627); — р. *Фили́пп*, бр. *Пілі́п*, др. *Филипъ*, п. ч. слц. вл. *Filip*, болг. *Филі́п*, м. *Филип*, схв. *Фі́лип*, слн. *Filip*, стсл. **Филипъ**, **Пилипъ**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. *Філі́тпос* походить від апелятива *філі́тпос* «той, що любить коней», утвореного з основ дієслова *φιλέω* «люблю» та іменника *ίππος* «кінь». — Вл. імена 80; Беринда 239; Фасмер IV 194; Петровский 222; Спр. личн. імен 468; Коре́спу 65; Илчев 510. — Див. ще **Архі́п**, **філантро́п**.

пилипо́н «представник розкольніцької секти російських старообрядців, що з XVII ст. почали оселятися в західних губерніях колишньої Російської імперії»; — р. *фили́пповец*, [*фили́пoн*], бр. [*пiлі́пoн*, *пiлі́пoнец*], п. *filipon* «тс.»; — пов'язане з ім'ям засновника секти стрільця-втікача Фотія, що прибрав собі ім'я Пилипа (Філіппа). — ССРЛЯ 16, 1378; Sł. wug. obcsuch 218. — Див. ще **Пилі́п**.

[**пилі́ш**] «місце, де лежить свиня; забруднене місце» Нед; — неясне.

[**пiлка́**] «м'яч»; — бр. [*пiлка́*] «тс.»; — запозичення з польської мови;

п. *piłka* утворено від ст. *piła* «тс.», що походить від лат. *pila* «м'яч, куля», пов'язаного з *pilus* «волосся», *pileus* «повстяна кругла шапка», спорідненим з гр. *πίλος* «повсть», псл. **pīlstь*, укр. *повсть*. — SW IV 193; Walde—Hofm. II 302, 303. — Див. ще **повсть**.

[**пилóчник**] (бот.) «плаун звичайний, *Lycoperidium clavatum* L.»; — похідне утворення від *пилóк*; назва зумовлена тим, що спори цієї рослини (сім'яний пилóк) збираються і широко використовуються, зокрема, вживаються в медицині для пересипання пілюль, а також як дитяча присипка. — Вісюліна—Клоков 60; Нейштадт 60. — Див. ще **пил**.

пiльга́ — див. **пiльга́**.

пильний, [*пильновiтий*] «старанний, дбайливий», [*пильти*] «спонукати; відзначати, помічати, звертати увагу; уважно спостерігати, стежити» Нед, [*пильвати*] «поспішати», *пильнувати* «охороняти, стерегти; стежити, спостерігати; дбати», [*пильнуватися*] «бути напоготові, насторожі; оберегатися», [*пильвати*] «спішити» О, [*спильнувати*] «з'явитися вчасно; уллучити час», *спiльна* «пильно», [*упильнований*] «ретьельно виконаний» Нед; — р. [*пильний*] «старанний, дбайливий», бр. *пильны* «тс.; потрібний, необхідний, терміновий», др. *пильныи* «винятковий, видатний»; — не зовсім ясне; вважається запозиченням з польської мови (Преобр. II 59; Richhardt 92; Witkowski SOg 19/2, 210); п. *pilny* «дбайливий, старанний; негайний, терміновий», як і споріднені з ним ч. *pilný* «тс.», *pilit* «поспішати», ст. *piletí* «старатися», слц. *pilny* «старанний, дбайливий; терміновий», вл. нл. *pilny* «старанний, дбайливий», етимологічного пояснення не має; припускається (Saur Et. Brun. 111) зв'язок з гіпотетичним псл. **pit-ti* «турбуватися», іє. **peit-* «тс.»; можливо, сюди ж належить р. [*пильчiк*] «око», [*пиль*] «пора термінової літньої роботи»; непереконливе припущення (Tedesco Language 27/1, 18—28; Ma-

chek ESJČ 449) про походження від псл. *pri-lyg-ъpъ (р. *прилѣжный*), як і пов'язання (Ondruš Sl. Wortst. 118—119) з псл. *řiliti* «бити, сікти, різати», *řila* «пилка»; сумнівне також зіставлення (Schuster-Sewc 1064) з псл. *p^blⁿъ «повний». — Фасмер III 262; Brückner 413; Mikl. EW 246.

[**пильніця**] (ент.) «комаха *Xylota* (*Xylita?*)» Нед; — пов'язане з *пилá*, *пильáти* (пор. нім. *Sägefliege* «тс.», букв. «пила-муха, пила-комаха»); мотивація назви неясна. — Див. ще **пильá**.

пильщик, *пильо́х*, *пильо́ховець* — див. **пилáчка**.

[**пилью́к**] (орн.) «лунь, *Cigus*; — р. [*пилью́к*] «канюк, сич, невелика сова різних видів», болг. [*пильюк*] «хижий птах, що краде курчат», [*пильяк*] «тс.», схв. *пильюга* «кібець», слн. [*piljúh*] «шуліка; лунь»; — псл. *řiljukъ* «птах, що краде курчат, каченят, гусенят», похідне утворення від *řileč* «курча, каченя, гусеня». — Фасмер III 262; Преобр. II 59; Младенов 422. — Див. ще **пиленя́**.

пиля — див. **біля́**.

Пімін (чоловіче ім'я), *Пімон*, [*Пимѐн*], ст. *Пиминъ* «пастыр» (1627); — р. *Пімен*, бр. *Пімен*, болг. *Пимен*; — запозичення з грецької мови; гр. *Ποιμήν* утворене на основі іменника *ποιμήν* «пастух, вівчар; пастир», пов'язаного з *ποιμαίνω* «пасу, вівчарюю; турбуюсь, пікуюсь», спорідненим з лит. *piemtiõ* «пастух», *piemenáuti* «бути пастухом, пасти», дінд. *paui-* «пастух, сторож», *raiti* «пасе, стереже», ав. *raūav-* «сторож». — Вл. імена 80; Беринда 227; Петровский 179; Спр. личн. имен 445; Илчев 395; Frisk II 573; Boisacq 800—801.

пінда¹ «зарозумілість, пиха, чванство», [**піндження**], **піндик** «чванько», [**пундик**] «маленький товстий хлопчик чи дівчинка; карлик» Бі, [**пундире́га**] «чванько» Корз, [**пундя**] «тс.» Бі, [**пундю́ха**] (назва корови, очевидно, товстої), **піндю́чливий** «пихатий, бундючний», **піндю́чний** «тс.», [**пендю́чи-**

ти] «надувати; настовбурчувати» Бі, **пінді́тися** «піндючитися», **піндю́чити** (у виразах *п. ніс*, *морду* «бундючитися»), [**пендю́читися**] «надуватися, бундючитися; настовбурчуватися» Бі, **піндю́читися** «тс.», [**пінью́чити**] «натягати» Пі, [**пундю́чити**] «надувати, настовбурчувати» Бі, [**пундю́читися**] «надуватися, настовбурчуватися; бундючитися», [**запіндо́ритися**] «запишатися, набундючитися» Ж, **напіндю́чений** «чванливий», **розпінді́тися** «дуже запишатися, розпіндючитися»; — бр. [**пінда**] «пихата жінка, що любить пишно одягатися», [**пінді́риць**] «пишно одягати, випинати», п. *pinda* «франтиха», ч. *pindík* «карлик»; — не зовсім ясне; очевидно, афективне утворення, пов'язане з *випина́ти*, *напина́ти*; виведення від рум. *pîndă* «засада» (Schedludko 140) позбавлене підстав. — Пор. **бундю́читися**, **прінда**, **п'ясті**.

[**пінда**²] «стрічка» ВеБ; — результат видозміни форми *бінда* «тс.» (див.).

[**пінді́га**] «юшка з кислого молока» Нед; — очевидно, переосмислене запозичення з польської мови; п. [*pińduga*] «напій, горілка» є афективним утворенням від *pić* «пити», спорідненого з укр. *пíti*. — SW IV 194. — Див. ще **пíti**.

[**піндик**] «хвіст» Нед; — афективне утворення.

[**піндорити**] «наполягати, наполегливо проводити» Нед; — неясне.

[**піндря́чити**] «мрячити» (?) (у конструкції *надворі дощ піндрячить*), імовірноше «періщити», пор. [**запіндря́чити**] «увігнати, засунути» Я; — афективне утворення.

[**пиниги**] (бот.) «круглі малі сливи, *Ripnus insititia* L.» ВеНЗн, Мак; — неясне.

[**пині́ти**] «заважати, перешкоджати», [**пиня́ти**] «зволікати», [**пеня́ти**] «бути неакуратним, незграбним», [**піня́вий**] «повільний, неквапливий» СУМ, ВеБ, [**пеня́вий**] «неакуратний, незграбний», [**пинь**] (невідм.) «затримка, пере-

починок» О, [пін'я] «уперта людина» Кур, *безупінний, впин* (у виразі *нема впину*), [запінити] «зупинити, припинити», *запінатися* «зупинятися в мовленні; перериватися, припинятися (про голос, розмову та ін.)», *запінутися, зап'ястися* «тс.», [запіна] «перешкода», *запона* «тс.», *запінка* «зупинка в мові; (заст.) кома», *зупинити, зупін* (у виразі *нема зупину*) Г, Ж, *зупінка* Г, Ж, *невпінний*, [незупінно] «безперервно» Ж, [неприпінний] «нестримний; безперешкодний», *неспінний, неупінний*, [опенітися] «зупинитися» Ж, *опінатися* «чинити опір; [запинатися в мові]», *опінити* «зупинити», *опінітися* «потрапити, з'явитися; зупинитися», [опінка] «перешкода» Ж, *перепинити*, [перепеня] «перешкода» Пі, *перепін* (у виразі *нема ні впину, ні перепину*), *перепінка* «зупинка; перешкода», *перепона* «перешкода», [перепоня] «тс.» Бі, *припинити*, [пріпін] «зупинка, затримка» Г, Нед, [пріпіна Нед, пріпінка] «тс.», *спинити, спин* (у виразі *нема спину*), *спінок* «тс.», [спона] «перепона» Бі, *упинити* «зупинити, стримати», *упін, упінка* (заст.) «кома» Нед; — р. [пінить] «затримувати» (?), [запінать] «зупиняти, затримувати», *запінатся* «зупинятися в мовленні», *запінка*, бр. *запінáцца, запінка*, схв. *запон* «затримка, зупинка»; — характерні головним чином для української мови похідні утворення від псл. рѣти, рѣпѣ «п'ясти, пну», які розвинулись, очевидно, на ґрунті префіксальної похідної форми *za-pinati* «запинати, затягувати (дорогу) якимись перепонами». — Див. ще **п'ясті**. — Пор. **запона**.

[пінтати] «шукати, стежити» О, [пінт] «слід; настрой» О, [напінтати] «знайти, напитати» О, [напінтатися] «попасти під руку» О; — очевидно, результат зближення з *питати(ся)* запозиченого рум. *pîndi* «підстерігати, вистежувати», *pîndă* «засідка», яке виводиться від болг. ст. цсл. **пждити** «гнати», спорідненого з укр.

[підити] «тс.». — СДЕЛМ 344; DLRM 623. — Див. ще **пудити**.

[пійпа¹] «люлька» О, [піна] «тс.» ВеУг, [пійпка] «тс. О; мундштук люльки Нед», [пійпка] «тс.» Нед; — р. [пійпка] «люлька», бр. *пійпка*, п. слц. *рірка*, ч. [ріра] «тс.»; — через західнослов'янські мови запозичено із середньовісньонімецької; свн. *pfife* (двн. *pfif(f)a* «трубка, дудка, цівка», нвн. *Pfeife* «свисток, дудка; люлька»), як і днн. дісл. *ріра*, дангл. *ріре* «дудка; люлька», фр. *pipe* «люлька», походить від нар.-лат. **ріра* «дудка», пов'язаного з лат. *pirāge* «пищати» (про птахів). — Фасмер III 264; Kluge—Mitzka 542. — Див. ще **писк**.

[пійпа²] (дит.) «вода» Л, Па; — редуплікативне утворення (характерне для слів дитячої мови) від основи *пи-«пити»*. — Див. ще **пїти**.

[пійпа³] «вид дитячої гри» (в якій один з учасників накидає на себе простирадло і лякає решту гравців з темної кімнати); — неясне; можливо, в якийсь спосіб пов'язане з р. [піпа] «короткозора, підсліпувата людина».

[пійпак] «мозоль», [піпа] «нарост у коней» О, [пійпак] «підколінна пухлина (у коня) Нед; нарост, гуля ВеУг», [біпак, пупак] «тс.» тж; — п. *пірак* «хворобливий нарост на нозі коня»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; нім. *Pirpache* «підколінний опух» складається з іменників *Pirps* «опух», який походить від іт. *pirita* «пипоть», що зводиться до лат. *pituita* «сопля, гнійна рідина», спорідненого з гр. *πίαρ* «жир», *πίων* «жирний», дінд. *піпáћ* «тс.», стсл. **питати** «годувати», і Наске «п'ята», спорідненого з снідерл. *has*, *haske*, гол. *hak*, фриз. *hakke*, дісл. *hōkill* «суглоб на задній нозі», лат. *soxa* «стегно», дірл. *coss* «нога». — Шелудько 42; SW IV 200; Берп. I 581, 585; Kluge—Mitzka 279; Walde—Hofm. I 283, II 211—212, 311.

[пійпка] «сосок на грудях; носик молочника, чайника», *пійпоть* «хворо-

близький наріст на кінчику язика у курей», [кїпїть] «тс.» Мо, Дз, [пїптик] «тс.; сосок»; — бр. [пїпоць] «пипоть», [пїпло], п. рурець, ч. ст. рірес, болг. пїпка «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, споріднене з лит. rūpti «пищати», лат. ріреге «тс.», англ. рір «пипоть»; семантичний зв'язок пояснюється тим, що птахи, у яких з'являється пипоть, видають своєрідний писк; реконструкція псл. *pītь «пипоть» і зведення його до іє. *pītu- «слиз, смола» (Machek ESJC 643) мало обгрунтовані. — Преобр. II 59; Brückner 449; Holub—Kop. 273; Младенов 423; Mikl. EW 249. — Пор. писк.

[пїпнати] «копатися, мудрувати» Нед, [пїпнавка] «порпання, копанна», [пїпнанїна] «тс.» тж; — р. [пїпнитъ] «копатися», [пїплитъ] «тс.», бр. [пїпніць] «повільно робити, копатися», [пїплиць] «тс.», п. [puplać] «робити недбало і повільно, бабратися», [puplić] «тс.», ч. pīplati se «возитися, копатися», pīpati «мацати», ст. opīplati «обмацати», слц. pīplat' sa «виконувати дрібну роботу; копатися, возитися», вл. pīplić «тс.», pīplić so «копатися, возитися», болг. пїпам «мацаю, хватаю», м. пипа «мацає, обмацує», схв. пїпати «мацати; зволікати», слн. pīpati «витагувати, виривати»; — псл. pīpati «мацати»; — єдиного пояснення не має; вважається звуконаслідувальним утворенням (Фасмер III 419; Holub—Kop. 273; Skok II 659); пов'язується також (Младенов 423; Machek ESJC 450) з іє. *pelp-, тим самим, що й у лат. palpare «погладжувати», укр. палець. — Schuster-Sewc 1066.

пир¹ (заст.) «бенкет», пирувальник (заст.) «учасник пиру, любитель бенкетів, бенкетник», [пирлівий] «щедрий на бенкети, охочий до бенкетів» Нед, [пирній] «жирний, поживний» Нед, пирувати (заст.) «бенкетувати»; — р. болг. м. пир, др. пиръ «бенкет», схв. пїр «тс.; весілля», слн. pīr «бенкет», стсл. пиръ; — псл. pīrъ «тс.», пов'язане з pīti «пити» (як darъ з dati). —

Фасмер III 264; Черных II 34; Преобр. II 60; Младенов 423; Skok II 660; Mikl. EW 246. — Див. ще пїти.

пир² — див. перти³.

[пїра] «собака-дворняжка» Г, Нед, [пїргá] «тс.» тж; — неясне; можливо, пов'язане з [пир] «сварка» як позначення злого собаки. — Пор. перти³.

пиргáч (зоол.) «кажан, Vespertilio L.», [паргáч ДзУЗЛП, пергáч, перогáч тж, пиргáль ВеНЗн, пирхáч ДзУЗЛП, попергáч, спиргáч, чипиргáч тж] «тс.»; — п. [purgasek, purhacz, rhacz], слц. [pīrgac, pīrihač, špīrhač, špēgač, mišperhač, višperhač], схв. [пирáц] «тс.»; — складне утворення з компонентів пир, того самого, що входить і до складу назви нетопїр «кажан», і гач-, пов'язаного з [гáчі] «штани» (пор. п. gasek «кажан», [gacopierz] «тс., (букв.) літаючий у штанях»); форма [спиргáч], можливо, пов'язана з слц. [špīrhač], яке є результатом скорочення складеної форми [mišperhač] з початковим компонентом miš (< мушь) «миша»; думка (Дзендзелівський УЗЛП 102—103) про запозичення українських назв з польської мови не зовсім переконлива. — Бандрівський Досл. і мат. V 6; Німчук 201; Smyl Por. jęz. 1958/4, 181; Sławski I 244—245. — Див. ще гáчі, нетопїр. — Пор. миш-пиргáч, нешпергáч, пїриця.

[пирей] «солом'яний попіл» Нед, [пирїй] «тс.» Нед, [пирїти] «загоратися від гніву» Нед, [пирний] «пряний», [пирнячий] «пряний; (про запах) гострий Нед», [запїритися] «червоніти від гніву» Нед; — р. [пїрїй] «присок, гарячий попіл; припічок, загітка», п. perz «присок», [puzyna], ч. руї «тс.», слц. ругїна «перегорілі рештки, попіл», вл. ругіс «топити, опалювати, грїти», ругіс so «червоніти», нл. ругїна «іскра, гарячий попіл; трут», ругіс «запалювати, розпалювати», схв. пїрjāн «тушковане м'ясо», пїрїти «смажити», слн. perėti «тліти, гнити», pīr «тління», pīrav «тлінний», pėrav «тс.»; — псл. *purgъ «тліючий попіл, жар»; — споріднене з

гр. πῦρ «вогонь», вірм. hūr, умбр. pīr, ірл. úr, дісл. fúrr, fírr, двн. fiur, fuir, нвн. Feuer, дангл. дфриз. fiur, англ. fire, снідерл. гол. vuur, тох. А роr, тох. В rwār, гот. fōn, прус. rapno, хет. raḥhur «тс.», дінд. rávate «очищає», рупātī «тс.», рūtáḥ «чистий», лат. pūrus «тс.», putāre «чистити»; іє. *рецōr «вогонь». — Фасмер III 419; Преобр. II 159—160; Brückner 402; Machek ESJC 502—503; Holub—Kop. 307; Schuster-Sewc 1197—1198; Skok II 661; Кри-тенко Вступ 517; Kluge—Mitzka 195; Walde—Hofm. II 390; Klein 593—594, 1278; Vries NEW 147—148; Jóhannes-son 537; Falk—Torp I 286; Pokorny 828.

[пиренка] (бот.) «рястка зонтична, Ornithogalum umbellatum L.» Мак; — р. [пыренка] «тс.»; — очевидно, пов'язане з *пирей* (пор. іншу назву цієї рослини [пшеничка] ВеНЗн); назва мотивується, очевидно, схожістю листків обох рослин (Флора УРСР III 218). — Див. ще **пирій**.

пірий — див. **пірий**.

[піриця] «метелик Papilio; Phalaena» Г, ВеНЗн, [пирічка ВеНЗн, піриця ВеЛ, опариця ВеНЗн, опер ВеНЗн] «тс.»; — очевидно, пов'язане з основою *пир*, тією самою, що й у [пиргáч] «кажан», *нетопір* «тс.» (пор. слц. [pīrgasik] «вид метелика»). — Див. ще **нетопір**. — Пор. **пиргáч**.

пиріг, [періг, пирій О], *пиріжечник* «той, хто пече або продає пироги», *пиріжник* «тс.», *пиріжкова* «крамниця, де продають пиріжки», [пирожáта] «вареники» О, [пирожáччя] «великі пироги», [пирóженє] «вода, в якій варилися пироги» Нед, [пирóжини] «п'ятий день весілля», [перóжини] «тс.» тж, *пирóжне* «тістечко» (з р.), *пирóжниця* «форма для випікання кондитерських виробів», *пирожітися* «здійматися (перев. про тісто); [величатися]»; — р. *пирóг*, бр. *пірóг*, др. *пирогъ* «пшеничний хліб», п. *piegóg* «вареник, пиріжок», *piógóg* «тс.», ч. *piroh* «пиріг», слц. *piroh* «вареник»; — псл. *pirogъ*, утворене від *рігъ* «бенкет» за допомо-

гою суфікса -огъ (як р. *твóрóг*); припускалося також (Преобр. II 60; Соболевский РФВ 66, 348) походження від руго «пшениця», др. *пыро* «полба» під впливом *рігъ* «бенкет»; виведення (Ramstedt 67; Räsänen ZfSlPh 20, 448) з тюркських мов (чув. *pūrək, крим.-тат. тур. чаг. bögäk «пиріг з м'ясом») не узгоджується з відсутністю слова в південнослов'янських мовах. — Филин Образ. яз. 213; Фасмер III 265—266; Черных II 34—35; Шипова 260; Brückner 410; Machek ESJC 451; Mikl. VGr. II 283; EW 247. — Див. ще **пир'**.

пирій (бот.) «Agropyrum Gärtn., Elytrigia Desv.», [париватка Мак, перзі́й Куз, перевятка Мак, перієвáтиця Нед, перієватка Мак, пері́йка Нед, пирватка Мак, пирей Нед, пирі́йка, пірі́й Нед, прийоватка Мак] «тс.», [пері́й] «тс.; тимофіївка альпійська, Phleum alpinum L.; стоколос безостий, Bromus inermis Leyss.» Нед, *пирі́йник* (зб.), [пирі́йка], *пиріювáтий*, [періювáтий], *запирієний*, [заперієний] Ж; — р. *пырей*, бр. *пырнік*, др. *пыро* «полба, двозерна пшениця, Triticum spelta L.», п. *perz* «пирій», ч. слц. *руг*, вл. *руг*, нл. *руг*, болг. *пирей*, м. *пиреј* «тс.», схв. *пйр* «полба», слн. *ріг*, стсл. **пыро** «тс.»; — псл. *ругъ, *ругьъ пов'язане з руго «полба»; — споріднене з лит. *pūrai* «озима пшениця», *pūgas* «зерно озимої пшениці», лтс. *pūgi* «озима пшениця», прус. *rige* «стоколос», гр. *πυρός* «пшениця», дангл. *fyrz* «пирій»; іє. *pūrō- «зернина». — Німчук 268; Фасмер III 419; Меркулова Этимология 1964, 75—76; Brückner 402, 647—648; Machek ESJC 502; Jm. rostl. 283; Schuster-Sewc 1197; Skok II 660; Бернштейн Очерк 1974, 290—291; Trautmann 232; Сабаляускас Rakstu kr. Endzelīnam 221—223; Mühl.—Endz. III 449—450; Fraenkel 671; Frisk II 631; Pokorny 850.

[пиркати́й] «з піднятими вгору рогами; кирпатий Нед»; — п. [pyrkaty] «кирпатий», [perkaty] «тс.»; — очевидно, сюди ж схв. *прѣав* «кирпатий», *прѣити* «піднімати, дерти (ніс); наду-

вати губи; кривити рот»; — глибша етимологія неясна; тлумачення української форми як результату метатези у слові *кирпáтий* (Булаховський Мовозн. 8, 1949, 48) здається сумнівним.

[пiрса] «дерев'яна тирса» Л; — не цілком прозоре; можливо, результат контамінації форм *тирса* і *пiрскати*.

пiрскати «бризкати, пирхати», *пiрснути* «швидко побігти», *пирск*, [пiрскалка] «бризкалка, зроблена з бузини або іншої рослини» Л, [пирський] «швидкий, баский», [напiрсклиивий] «запальний, сердитий» Ж, *опри́склиивий*, *опришкуватий* «тс.»; — р. *пiрскать* «бризкати, пирхати; несподівано вискакувати», бр. *пiрскаць* «бризкати, пирхати», п. [pyskać] «бризкати, прискати», нл. *rugŕuc se* «розлітатися; бити» (про дощ), схв. *пiрскати* «тс.»; — не зовсім ясне; вважається результатом метатези у формі *пiрската* (пор. аналогічні співвідношення у [пирц] — *приц*, [кирвáвий] — *кривáвий*), при цьому припускається вплив *пiрскати* (Булаховський Вибр. пр. II 273); пояснюється також (Фасмер III 333—334; Шахматов ИОРЯС 7/2, 338) як експресивний варіант форми *пiрскати*. — Пор. **пiрскáти**, **пiрскáти**.

[пирскáч] (орн.) «вид дрозда, *Turdus viscivorus*.» Г, Нед; — слц. [prskavec, prskota], trskota «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, в якому відображається крик цих птахів, коли вони лякаються або злітають. — Fegianc Názn. vtákov 195.

[пирх] (вигук для передачі вильоту), [пiрхати] «злітати», [пiрхнути] «пролетіти», [пiрхати] «пурхати; неспокійно стрибати ВеЗн», [перхнути] «побігти; набігти, наїхати»; — р. [пiрхнути] «злетіти», бр. *пiрхачь* «пурхати», п. *pierschnać* «пурхнути; утекти», ч. *prchatí* «утікати; звірюватися, випаровуватися», слц. *prchat'* «тс.», вл. *pjerchać* «пурхати», *pjerchnuc*, нл. *pjerchaś*, болг. *пiрхам* «тс.», схв. *пiрхнути* «пурхнути, полетіти»; — очевидно, зву-

конаслідувальне утворення, паралельне до *пiрхати*, *пiрхати*; вважається також (Machek ESJC 483) пов'язаним з давнім коренем іє. *perx- «утікати», наявним у хет. *parx-* «тс.». — Skok III 39.

пiрхати «шумно випускати повітря з ніздрів чи рота; судорожно кашляти», [перхати] «кашляти» Бі, [перхота] «лоскотання в горлі» Бі, *пирхота* «тс.; кашель», *запiрханий* «який задихався», *поперхнутися*; — р. *перхать* «кашляти», бр. *пiрхачь* «пирхати», *пiрхачь* «кашляти», п. [pierszeń] «чихотна трава, тисячолистник», ч. *prchatí* «прискати», слц. *prchul'at'* «кашляти», болг. *пiрхам* «пирхаю», слн. *prhati* «пирхати»; — остаточно не з'ясоване; вважається звуконаслідувальним утворенням (Фасмер III 247); висловлювалося також припущення (Преобр. II 48—49; Grückner 410—411) про зв'язок з коренем *perx-/ *porx- < *pers-, тим самим, що і в *персть*, *пiрхоть*, *пiрх*, причому вважалось, що первісним значенням тут було «з кашлем виділяти бризки», можливо, пов'язане з [пiрхати] «кашляти» (пор.).

[пiрця] (назва вівці за мастю) Доп. УЖДУ 4, [пирцяня, пирчяня] «тс.» тж; — неясне.

пирц — див. **приц**¹.

пиряти¹ «носити, тягати», [пирячить] «насилу нести; таскати» Л, [пирити] «багато набирати (в кишеню, поділ, мішок)» Ме, [напирити] «багато набрати Ме; надягти багато одягу Пі»; — р. *пирятъ* «кидати, совати», ч. *vrířiti* «втиснути»; — очевидно, пов'язане з *пiрти*, р. *переть* «нести важку ношу». — Див. ще **пiрти**².

пиряти² — див. **пiрти**².

[пiсар] (іхт.) «верховодка, *Alburnus alburnus* L. (*A. bipunctatus*)» Нед, [пiсарка] «тс.» Нед; — р. [писарь] «*Alburnus Baldneri*», [писарка] «тс.», слц. [pišorka] «*Alburnus bipunctatus*», схв. [pisar] «підуст, *Chondrostoma nasus*» Етимологія 1973; — результат перенесення назви *пiсар* «секретар»,

зумовленого, очевидно, тим, що вздовж бокової лінії цієї риби є темні смуги і паралельні точки. — Коломиец Прорисх. назв. рыб 29; Усачева Етимология 1974, 101. — Див. ще **писати**.

писати, [писарити] «бути писарем» Нед, [писарчити] Нед, писарювати «тс.», [писувати] «часто писати» Нед, [письмачити] «вчити грамоті» Нед, писак «металевий різець для різби по дереву; [писака; залізне клеймо бондаря]», писака, писало «перо; [олівець, все, чим пишуть Нед]», писальце «інструмент для розмальовування писанок», писанина, писанка «крашанка», [писанка] «портрет, картина» Пі, писанкар «той, хто розмальовує писанки», писання, писар, писаренко «син писаря», писарина (знев.) «писар», писариха «дружина писаря», писарівна «дочка писаря», писарка «дружина писаря; [жінка, яка розписує писанки О]», [писарка] «писарство, служба писаря» Нед, [писарня] «канцелярія» Г, Пі, [писарня] (зб.) «писарі», писарство «посада писаря» СУМ, Нед, писарча «молодий початкуючий писар», писарчук «син писаря, молодий писар», писарша «дружина писаря», [писатель] «письменник» Нед, [писательство] «заняття літературною працею» Нед, [писачка] «паличка для розписування підошов Г; прилад, яким розписують писанки О; фумель, лощило (інструмент для лосніння шкіри у шевців) Нед», [писачок] «інструмент для орнаментування металу», [писемко] (зменш.) «лист», [писемце] «тс.» Нед, писемність, [писемство] «література, письменство» Бі, писець «у Давній Русі переписувач і упорядник рукописних книг; [письменник Нед]», [писовня] «правопис» Нед, [писуля] «писака Нед; цидулка Бі; ряба корова О», писулька «цидулка», [писче] «плата за писання» Нед, [писчик] «грифель» ВеЛ, письменак «письменна людина; письменник», [письмак] «письменна людина» Пі, письменство (знев.) «письменництво», [письмачене] «почат-

кова освіта, грамота» Нед, письмена́, [письме́нец] «письменник» Нед, письменник, письменництво, письменність, письменство «література; грамота; писемність», письмено́ «писемність; грамота; лист; рукопис», письменовець (заст.) «письменник», письменовник (заст.) «збірник зразків для листування», [письмовність] «письменність» Нед, [пищик] «перо для писання» Нед, [писуля] «ряба корова» О, [писяг] «смуга на шкірі тварини від удару» Л, [писяга] «тс.» Куриленко, писальний, писаний, [писаристий] «різнокольоровий, перистий» Нед, писарський СУМ, Г, [писастий] «прикрашений вишивкою», писемний, писцевий (у виразі писцеві книги), письменний, [письменничий] «письменницький» Нед, [письменський] «письмовий» Нед, письменовий, [писулистий] «цяткований» О, [безписьменний] «неграмотний» Я, [впис] Ж, вписка, впис, вписка, відпис, відписка, допис, дописка СУМ, Я, дописувач «кореспондент», запис, [запись] «запис» Ж, записка, записник «книжечка для записів; [протокол Ж]», [записничий] «протоколіст» Ж, записувач, напис, надпис, [надпись] Ж, надписка, надписний, [невиписаний] «який важко або неможливо описати» Ж, неписьменність, неписаний, неписьменний, обпис СУМ, Пі, обписка, [обписка] «барвник у гончарів», описувач, [одпись] «письмова відповідь» Пі, перепис, переписка СУМ, Нед, переписувач, [переписуватель] «переписувач» Нед, [перепись] Нед, переписний, перезapis, підпис, підписар (заст.) «помічник писаря», [підписарчий] «тс.» Нед, підписка СУМ, Нед, [підписок] «писарчук; канцелярист» Пі, Бі, [підписчик] «тс.» Бі, підписний СУМ, Нед, [побпис] «список, перелік» Нед, припис, [приписанець] «той, що заново приписався до громади», приписка, приписник, пропис, прописка, [пропись] «напис; пропис» Нед, прописний, прописочний, розпис, розписка, спис «список; опис», списатель (іст.) «переписувач»,

[*списне*] «плата за рекомендований лист» Нед, *спісок*, [*упис*] «вписування; список; зміст Нед», [*уписний*] «той, що вписується»; — р. *писать*, бр. *писать*, др. *писати*, п. вл. *писаć*, ч. *psáti*, слц. *pisat'*, нл. *pisaś*, болг. *писвам* «пишу», м. *пише*, схв. *писати*, слн. *pisáti*, стел. **псати**, **писати**; — псл. *psati*, пов'язане з *ръstrъ* «перістий»; — споріднене з лит. *piēšti* «малювати», прус. *reisāi* «пишуть», дінд. *piś-*, *piśáti* «вирубуює, прикрашає, формує», ав. *raēs-* «розмальовувати, прикрашати», дперс. *pirištanaу* «писати», перс. *nivištan*, ос. *finsun*, *fyssyn* «тс.», тох. А *pek-* «малювати», В *paik-* «тс.», гот. *faihs* «перістий, строкатий», двн. *fēh*, дангл. *feh* «тс.», лат. *pingere* «малювати», гр. *ποιμίλος* «перістий»; іє. **reik-*, **rik-* «прикрашати, робити строкатим»; відбулося перенесення значення від «малювати, пестрити, фарбувати» (яке зберігається в переважній більшості слов'янських мов, напр. укр. *писанка* «крашанка» та ін.) до «писати». — Фасмер III 266; Черных II 35; Преобр. II 61; Brückner 415; Machek ESJC 495; Holub—Kop. 302—303; Schuster-Sewc 1067; Младенов 539; Skok II 662—663; Leeming RSI 34/1, 24—25; Trautmann 210—211; Fraenkel 526, 587; Абаев ИЭСОЯ I 501—502; Kluge—Mitzka 189; Horn 235; Walde—Hofm. II 305—306; Гамкрелидзе—Иванов 110, 632; Pokorny 794—795. — Пор. **пес**, **пестрий**.

писк, [*пискава*] «писк, пискотня» Бі, *пискавка*, [*пискалка*] «пискавка; криклива дитина», [*писківка*] «курка, що перший рік несеться» Г, Нед, *пискіт*, *пискля*, [*пискля*] «курча», [*пискнява*] «писк» Пі, [*писнява*], *пискотня*, [*пискотнява*] «тс.», *пискун*, [*пищавка*] «сопілка» Г, О, [*пищалька*] «тс.» Нед, Куз, [*пищало*] «пищик, свисток», *пищик*, [*пищівка*] «сопілка» О, [*пищок*] «лівер, сифон Нед; мундштук люльки», *пищуха* (зоол.) «сіноставець, Ochotona Link», *пискуха* «тс.», *пискльвий*, *пискльвий*, *пискучий*, *писка-*

ти, *пискотіти*, *пискнути*, *писнути*, *пищати*, *запискотати*; — р. *писк*, *пищать*, бр. *писк*, п. ч. слц. вл. *pisk*, нл. *piskaś*, полаб. *paistē* «пищить», болг. *писък* «писк, плач», *пискам*, *пищя* «пищу, плачу», м. *писок* «писк, вереск», схв. *писак* (чол. р.), *писка* (жін. р.) «тс.», слн. *pis̥k* «свисток, свист», *pis̥kati* «свистати», стел. **пискъ** «свист, звук, тон», *пискати* «грати на сопілці»; — псл. *piskъ*, *piskati*, **pisčati* < **piskēti*; — звуконаслідувальне утворення, споріднене з лит. *pūpti* «пищати», лтс. *pikstēt* «тс.», *pikstiens* «писк», лат. *pīrāre*, гр. *πιπίζω* «пищу», дінд. *piṛrakā* (вид птаха), *piśchorā* «сопілка; флейта», *piścholā* «тс.», нвн. *pierep* «пищати», англ. *peep* «цвірінькати; пишати», *peep* «цвірінькати, щебетати», *peep* «співати» (про птахів), фр. *pepier* «цвірінькати»; іє. **pi-*. — Фасмер III 271; Черных II 35; Преобр. II 62; Горяев 260; Brückner 415; Machek ESJC 451; Holub—Kop. 274; Schuster-Sewc 1068; Младенов 424; Saur Et. Brun. 81—83; Kořínek 221—222; Mikl. EW 247; Trautmann 221; Mayrhofer II 272, 285; Walde—Hofm. II 309; Klein 1147; Pokorny 830.

[**пискавецъ**] (бот.) «поросинець, Nurochoeris L.»; — не зовсім ясно; може бути пов'язане з *писк*, *пискати* або з *писок* «морда, свиняче рило» (пор. інші назви: *поросінець*, *вепрінєць*, нім. *Ferkelkraut*, власне, «поросяче зілля»). — Симонович 243.

[**пискар**] (іхт.) «пискар, пічкур, *Gobio gobio L.*», [*пискур*] «тс.» О; — р. [*пискаръ*, *пискан*, *пискун*], п. [*piskorz*], ч. [*piskoř*], вл. *piskor*, болг. [*пискал*], схв. *пискор*, слн. [*piskor*] «тс.»; — результат видозміни назви *пискар*, зближеної з основою *пискати* ([*пискір*] «в'юн, *Misgurnus fossilis*»). — Коломиєц Происх. назв. рыб 42. — Див. ще **пискар**. — Пор. **пискір**¹.

пискати — див. **писк**.

[**пискір**¹] (іхт.) «в'юн, *Misgurnus fossilis (Cobitis fossilis)*» Г, Нед, [*пискор* ВеБ, *пискор* ВеІІЗн, *пискур* Нед] «тс.»; — р. [*пискаръ*, *пискан*, *пискун*],

бр. [пiскар, пiскун], п. piskorz, [piskun], ч. (paskovaný) piskoř, слц. вл. piskor, нл. piskoř «тс.», схв. пiскор «річкова мінога, Lampetra fluviatilis L.; [в'юн]»; — похідні утворення від пiск, пiщати; назви зумовлені тим, що пійманий в'юн видає своєрідні звуки, заковтуючи повітря (він узагалі може дихати повітрям, видаючи при цьому характерний писк); пор. інші назви в'юна: п. sykawies, лит. ryplys від rūpti «пищати», лтс. rīkste від rīkstēt «пищати»; позбавлене підстав виведення (Попов Ист. лекс. 15—17; Критенко Вступ 511; Младенов 424; Pokorny 796) від іє. *peisk-/pisk- «риба». — ВеБ 284; Фасмер III 267; Brückner 415; Machek ESJC 451; Schuster-Sewc 1068; Skok II 663—664; Коломиец Происх. назв. рыб 37; Рыбы СССР 227; Matzenauer 277. — Див. ще писк. — Пор. пiска́р.

[пiскі́р²] (зоол.) «землерийка, Sorex L.», [пiскі́вка, пiскі́ур, пiска́вка, пiскор, пiскі́чка Нед, пiц(ь)ка́вка, цiпкор, цiпавка] «тс.» ВеНЗн; — слц. piskoř, нл. piskas «тс.»; — похідні утворення від пiск; назви мотивуються тим, що цей звірок свистить і пищить (особливо під час гону); пор. пiскі́уха «сіноставець, Ochotona Link», пiщі́уха, пiскі́уха, р. пiщі́уха «тс.» з подібною мотивацією. — ВеЛ 449; Фауна України I 162. — Див. ще писк. — Пор. пiскі́р¹.

[пiсклю́ка] (бот.) «паслін, Solanum nigrum L.» Мак, [пiскльо́н] «тс.» Л; — р. [пiслі́юк] «тс.»; — результат видозміни деетимологізованої форми паслі́н (*паслюк > *пiслюк), зближеної з основою пiск. — Преобр. II 21. — Див. ще паслі́н.

[пiскозо́уб] (вид риби) Нед; — очевидно, результат видозміни форми [пiскозо́уб] «пiчкур, пiскар», зумовленої впливом слова [пiска́р] «тс.» або пiссок «морда». — Див. ще пiскозо́уб.

[пiсконі́ти] «мартувати, паруватися» (про глухаря, тетерева) ВеНЗн; — очевидно, пов'язане з пiск, пiска́ти,

оскільки глухарі й тетереви під час парування, прикликаючи самок, видають своєрідні звуки. — Див. ще писк.

[пiскорова́тий] «сіро-чорно-білий» (про корову) Нед; — неясне; можливо, результат видозміни форми [пестракува́тий] «плямистий; веснянкуватий». — Пор. пестри́й.

[пiскору́б] (вид риби) Нед; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з пiскозо́уб, пiскозо́уб (див.).

пiсок «обличчя; морда, паща; рот, горло; [щока Па]», [пiск] «писок», [пiска́ч] «пиката людина» Нед, [пiски] «щоки Нед; губи Ме», [пiскі́ля] «пиката людина» Нед, [пiсьо] «личко; ротик (Ме)», [пiска́тий] «мордатий; сміливий на висловлювання; галасливий, пашекуватий Ме», [пiскува́ти] «різко відмовляти; базікати» Нед, [пiщити] «рити» Нед, [спiска́ти] «зжерти; знищити» Куз; — р. [пiск] «рило, паща, морда», [пiска́ть] «рити», бр. [пiск] «скроня з щокою», пiса «морда», [пiска́ка] «скроня з щокою; ляпас», п. pusk «пика, рило, паща», pusek «тс.», ст. pisk, pisek, ч. слц. pusk «губа, морда», вл. нл. pusk «обличчя; морда; рило; дзьоб», puskaty «з великим дзьобом»; — псл. puskь < *pūsk-, очевидно, пов'язане з рихноті < *rou-s- «пухнути», іє. *reu-s-, *rū-s- «пухнути, надиматися»; порівнювалося з лит. pūškas «прищик», pūškūoti «важко дихати» (Būga RR II 527); непереконливо пов'язувалося (Machek ESJC 503) з дінд. pūschah «задня частина; кінець; хвіст». — Фасмер III 420; Преобр. II 160; Brückner 450; Holub—Kop. 307; Holub—Lyer 407; Schuster-Sewc 1198—1199; Mikl. EW 270. — Див. ще пiх, пiхну́ти.

[писта́ція] (бот.) «фісташка, Pistacia lentiscus L.» Мак; — п. pistacija, ч. pistácie, слц. pistácia, схв. писта́ција; — запозичено з латинської мови, очевидно, через посередництво польської і німецької (н. Pistázie); лат. pistacium «фісташка» походить від гр. πιστάκη «фісташкове дерево», πιστάκιον «фісташка», яке зводиться до перс. pistah

«фісташка», етимологічно неясного; в церковнослов'янській мові було слово **пистаконьный** «фісташковий», запозичене безпосередньо з грецької мови. — Срезн. II 938; Koraliński 753; Holub—Lyer 374; Вуяклија 725; Kluge—Mitzka 552; Dauzat 562; Klein 1190; Frisk II 544. — Пор. **фісташка**.

[**пистелка**] «фартух» Мо, [*пистелка*] «тс.» Мо; — запозичення з молдавської мови; молд. рум. *pestelcă* «тс.» походить від болг. *престилка*, *престелка* «тс.», утвореного з префікса *пре-*, що відповідає укр. *пере-*, і основи дієслова *стелю* «стелю», спорідненого з укр. *стелити*. — СДЕЛМ 312; DLRM 610. — Див. ще **пере-**, **слати**².

[**письменець**] (бот.) «графіс написаний, *Graphis scripta* (L.) Arch.» Мак; — очевидно, штучне утворення від *писати*; назва зумовлена тим, що органи спороношення цього виду лишайнику, витягнуті у вигляді рисочок, надають слані вигляду східного письма, пор. р. *письменный лишай*, н. *Schriftflechte*, фр. *graphide* «тс.». — Словн. бот. 152; Симоновић 220. — Див. ще **писати**.

[**питати**] «годувати, живити; виховувати» Нед, [*питувати*] «годувати» Л, [*пища*] «їжа» (із стсл.) Нед, [*напеланий*] «просякнутий; пройнятий» Корз, [*пропитувати*] «прогодувати», [*пропитане*] «харч» Нед, [*пробиток*] «тс.»; — р. *питать* «годувати, живити», др. *питати* «годувати, живити; виховувати», *питѣти* «тс.», схв. *пѣтати* «годувати», слн. *pitati* «відгодувати», стсл. **питати**, **питѣти** «годувати»; — псл. *pitati*; — споріднене з лит. *piētūs* «обід», гр. *πατέομαι* «ім, п'ю», ав. *piθwā* «їжа», дперс. *ritu-*, *ritav-*, дінд. *ritūh* «тс.», перс. *rih-* «сало, жир», ос. *fud* «м'ясо», можливо, також ірл. *ithim* «ім», лат. *optimus* «жирний, відгодований; родючий», гот. *fōdjan* «годувати», нвн. *fett* «жирний», англ. *feed* «харчувати(ся); живити(ся); пасити(ся); відгодувати», ісл. *foeda* «годувати, живити»; іе. **peitu-/pitu-*, яке

вважається варіантом іе. **pā(i)-* «пасити» (Skok II 666; Frisk II 480; Klein 608; Jóhannesson 563); є думка (Львов Лексика ПВЛ 23), що в східнослов'янській мові слово потрапило книжним шляхом зі старослов'янської. — Фасмер III 268; Трубачев *Этимология* 1965, 14; Черных II 36; Преобр. II 64; Горяев 260; Brückner 405; Machek ESJC 452; Holub—Kop. 274; Holub—Lyer 371; Младенов 424; Trautmann 207—208; Абаев ИЭСОЯ I 488—489; Bartholomae 905; Mayrhofer II 278; Walde—Hofm. II 260; Kluge—Mitzka 227; Vries AEW 115—116; Pokorny 793—794.

питати(ся), *питальник*, [*питанка*] «розпитування; розшук; спроба» Нед, *питання* СУМ, Нед, [*питка*] «вид групової гри з розпитами про предмет, що йде з рук до рук» Нед, *питальный*, [*питайний*] «питальний» Нед, *питливий* «допитливий», *випит*, [*випитачка*] «вивідувачка» Я, *допитувати*, *дбпит*, [*дбпитка*] «питання» Ж, *допитувач*, *допитливий*, *дбпитний*, *запитуватися* «питати; [намагатися, пробувати Я]», *запит*, *запитальник*, *запитання*, *запитувач*, *запитальний*, *запитливий*, *іспитувати*, *іспит*, *іспитний*, *опитувати*, [*опитуватися*] «вітатися» Ж, *опит*, *опитувач*, *опитний* «який стосується опиту», [*опитний*] «досвідчений» Ж, *перепит*, [*перепитки*] «розпити; один з моментів старовинного обряду сватання» ЛексПол, *передопит*, [*переспиткувати*] «перепробувати» Нед, *пбпит*, [*пбпитка*] «спроба» Нед, [*попиток*] «попит» Нед, [*поспитать*] «попробувати, покуштувати» ЛЖит, [*пбспит*] «попит; спроба», *рбпит*, *рбпиток*, *розпитувач*, *спитувати* «пробувати, випробовувати», [*спит*] «спроба, випробовування; розпит», [*спиток*] «спроба, випробовування»; — р. *пытать* «мучити при допиті; питати», бр. *пытать* «питати», др. *пытати* «питати; досліджувати; вивчати; пробувати; допитувати», п. *pytać* «питати», ч. *ptáti se*, ст. *ptáti* «тс.»

мор. [ptáti] «просити, жебрати», слц. rýtat' «тс.», вл. rýtać «шукати, розшукувати», нл. rýtaś «тс.», болг. *пѣтам* «питаю», м. *пита* «жебрає», схв. *пѣтати* «питати, випитувати», стсл. *пытати* «випитувати, вивідувати»; — псл. rýtati, *ръта-; — споріднене з лат. rūtāre «обдумувати, вважати; підводити підсумки; різати», тох. А rūt-k «міркувати, розрізняти», можливо, також з хет. rupuš(š)- «питати, досліджувати»; висловлювалося припущення, що первісне значення псл. rýtati було «краяти, різати» (Brückner 450), при цьому порівнювалося з ч. pitva «анатомія», п. [pitwać] «різати, потрошити; coire cum femina». — Фасмер III 421; Трубачев Этимология 1965, 62; Черных II 88; Machek ESJC 496; Holub—Lyer 304; Schuster-Sewc 1199; Младенов 424; Skok II 666; Mikl. EW 270; Pokorný 827. — Пор. **пти**.

п'итель (заст.) «млин для дрібного помолу; пристрій для просіювання борошна; борошно, змелене у питлі», [п'итель] «мучний пилок; якась пилова маса» Ме, [п'итель] «водяний млин» Ва, [п'итель] «питель» Л, *питлівка* «питльоване борошно», *питльованка*, *питльовка* «тс.», [п'ительованець] «вигодований білим хлібом» Нед, *питльованик* «хліб з питльованого борошна», *питльований*, [п'ительоватий] (у виразі *п. млин* «млин, який меле біле борошно») ЛЧерк, *питлювати*, [п'ительвати] Куз; — р. *пеклеванный* «питльований», *пеклевать* «питлювати», бр. *пыцель* (род. в. *пытля*) «машина для обдирання», *пытлявец*; — запозичення з польської мови; п. rutel «пристрій для просіювання борошна; мішок; млин», як і ч. rutel «мішок», слц. rutel' «мішок на борошно», походить від свн. biutel (двн. butil) «мішок» (нвн. Béutel «гаманець; мішечок»), спорідненого з дангл. būdil, гол. bui(de), снідерл. būdel, снн. būdel, псл. buxṇoti, укр. *бұхнути*. — Шелудько 42; Фасмер III 226; Черных II 17; Преобр. II 32; Brückner 450; SW V 454; Machek ESJC 503;

Holub—Kop. 307; Holub—Lyer 407; Kluge—Mitzka 72. — Див. ще **бұхнути**.

п'ити «споживати рідину; [видзьобувати з колосся (зерно) О]», *пивати*, *п'ячити*, [п'ячити] ВеБ, [п'иварня] «пивниця», *пивна*, [п'ивник] «глек, дзбан для питної води; продавець пива», *пивниця* «пивна; (винний) погріб; [підвал]», *пивничка*, *пиво*, *питво*, *питець* «хто постійно п'є спиртні напої, може багато випити хмільного», [п'итіме] «пиття, напої», [п'итун] «посуд для пиття; питець; невеликий горщик Л», [п'итятко] «посудина для пиття» Нед, [п'явка] «стравохід» ВеНЗн, *п'як* «[тс. ВеНЗн]; п'яниця», *п'як* «п'яниця», *п'яка*, *п'яка* «тс.», *п'ятіка* «випивка», *п'ятіка* «тс.» УРС, Нед, *п'яцтво*, [п'яцтво], [п'ячійско] «п'яниця» ВеБ, [п'ійка] «п'ятика, пир» Нед, *п'ійло*, [п'ійня] «приміщення для пиття» Куз, [п'ітя] (дит.) «вода» Л, [п'ячюра] «п'яниця» ВеБ, *п'ивний*, *п'итний*, *п'итущий*, *випивака* «п'яниця», *випивачка* «п'ятика», *в'ипивка*, *випивон* «тс.», [в'ипиток] (у виразі: *під в'ипитком* «п'яний, під чаркою»), [випійка] «п'яниця, випивака» Я, *запиватися* «п'ячити», [запивайло] «п'яниця», [запивака] «тс.» Я, [зап'ита] «наречена після запоїн» ЛексПол, [зап'итий] «змарнілий, виснажений від п'яцтва», [зап'итяний] (про хворобу, що з'явилась від пиття чого-н.), *зап'ій*, [зап'ійка] «п'яниця» Я, [зап'іни] «обрядова вечеря в будинку нареченої за кілька тижнів до весілля» ЛексПол, *зап'ійний*, [зап'іющий] «той, що страждає від запоїв» Ж, *зап'єм*, [нап'ітойки] «пити» ВеБ, *нап'іток* Г, СУМ, *нап'ій*, [нап'ійка] «п'ятика» Ж, [нап'ій] «поливні грядки» Мо, [нап'ітиний] «напоений» Корз, *нап'итий* «який багато напився, напоєний; нетверезий; [навмисний Бі]», [нап'ілий] «п'яний, сп'янілий», [нап'ільний] «тс.» Бі, *нап'ідп'итку*, [недоп'ивок] «недопите», *недоп'итки*, *недоп'иток*, [недоп'ійло] «чарівний напій» Ж, [оп'ілство] «сп'яніння; п'яцтво» Бі, [оп'іус] «п'яниця», [оп'іус] «тс.» Ж,

Куз, *опіяка* «п'яниця», [опіяка] «тс.», *опій* (вет.), [опійство] «пияцтво», [обпивало] «той, хто багато п'є», [обпоі] «опій» Л, [опілий] «який перепився», [перепітки] (весільний обряд), *перепій* «тс.; надмірно випиті алкогольні напої; [учасник весільного обряду]», [перепієць] «невеликий весільний хлібець особливої форми; брат нареченої на весіллі», [перепійця] «вид білого хліба, калачів» Пі, [перепійщина] «дарунки молодим під час перепою», [перепоець] «п'яниця» Пі, [перепоїц] «коровай, що кладеться у весільному обряді під гільце» Л, *підпіток* (у виразі на підпитку «у стані сп'яніння»), *підпілий* «сп'янілий», *підпітий*, [попівкати] «повільно попивати», [попій] «пятика» Нед, [пропійці] «учасники весільного обряду», [пропійці] «тс.», [пропіяка] «п'яниця», [пропій] «весільний обряд; п'яниця» тж, [пропбець] «п'яниця», *розпівочна*, *упиватися* «напиватися», [упій] «сп'яніння» Нед, [упіюс] «п'яниця» Корз; — р. *пить*, бр. *піць*, др. *питу*, п. вл. *ріс*, ч. *рїті*, слц. *pit'*, нл. *ріс*, полаб. *rait*, болг. *пія*, м. *пие*, схв. *пїти*, слн. *рїті*, стсл. **пн-ти**; — псл. *рїті*; — споріднене з лат. *bibo*, *bibere* «пити, вбирати в себе» (< **ribo*), *rōtāre* «тс.», *rōtus* «випитий; питво, напій», лит. *puotà* «бал, бенкет», гр. *πίνω* «п'ю, випиваю», *πίνον* «ячмінний напій, пиво», *ποτέος* «питний», *ποτίσω* «пою, поливаю, зрошую», дінд. *рївати* «п'є», *рїтáħ* «випитий», *рїті* «п'є», прус. *roieiti* «пийте», алб. *рі* «п'ю», дірл. *ibim* «тс.»; іє. **roi-/ri-/ro-/rei*. — Фасмер III 269; Черных II 36; Преобр. II 63—65; Горяев 260, 261; Brückner 405—406; Machek ESJC 452; Holub—Kop. 274; Schuster-Sewc 1061; Младенов 425; Skok II 667; Критенко Вступ 509; Saur Et. Brun. 91—93; Trautmann 228—229; Walde—Hofm. I 103—104; Абаев ИЭСОЯ I 427—428; Гамкрелдзе—Иванов 77; Pokorny 839—840. — Пор. **поїти**, **п'яній**.

Питирім (чоловіче ім'я); — р. *Питирім*, бр. *Піцірім*; — неясне.

ПІТОМІЙ «власний, властивий; рідний», *питімий* «тс.», [питоменний, *пїтьомий* Нед] «тс.», [пїтіма] «годувальниця» Пі, [питоменник] «власник» О, [пїтомець] «вихованець» Нед, [пїтоводство] «власність, властивість» Нед; — р. *пїтомец* «вихованець», др. *пїтомыи* «той, якого годують, якому дають їжу; відгодований», ч. *pitomý* «дурний; (ст.) той, якого годують, доглядають», слц. [pitom] «тс.», болг. *пїтомен* «смирний, ручний; виплеканий», м. *питом* «тс.; родючий», схв. *пїтом* «ручний; смирний; культивований», слн. *pitoven* «відгодований», стсл. **пн-томын** «той, якого годують; відгодований»; — псл. *pitomъ*, пасивний дієприкметник від *pitati* «годувати». — Machek ESJC 452; Skok II 666. — Див. ще **пїтати**.

[**пїтя**] «непутяща, неохайна в роботі й мові жінка» Ме; — неясне.

ПИХ (виг.) «чмих, пах», *пїхкати* «пихтїти; чмихати; спалахувати», *пїхкотїти* «тс.», *пїхтїти*, [пїхтїї] «сопун» Нед, *попїхувати*, *попїхкувати* «димїти люлькою», *спїхнути*; — р. *пых*, *пыхать* «важко дихати; спалахувати, курити, палити», *пыхтеть* «пихтїти», бр. *пых*, *пыхкаць* «пихтїти; попихкувати люлькою», др. *пыхати* «важко дихати, задихатися», п. *рукас* «попихкувати люлькою», ч. *pychtěti* «пихтїти», слц. *pychavka* «гриб порхавка, Lycoperdon», нл. *rych* «дихання», *rychaś* «важко дихати», болг. *пѣхам* «тс.», м. *пишка* «пихтить (від натуги)», схв. *пїжєхати* «важко дихати; вдихати; задихатися; умирати», слн. *рїhati* «дути», *рїh* «подув»; — псл. *pyhati* (< **pūsati*); — давнє звуконаслідувальне утворення, споріднене з лит. *pūsti* «здуватися, роздуватися», *pūsti* «дути, віяти; роздувати; надувати; пучити», *pūstis* «бундючитися, чванитися», *pūkštī* «пихтїти, важко дихати», *pūkštīti* «дути, подувати; мести, замїтати (про сніг)», лтс. *pūst* «дути, віяти; зїтхати», лат. *pustula* «міхур», гр. *φύσα* «тс.; подув», *φυσάω* «дую, надуваю», вірм.

р'ук' «подув, вітер», перс. rūk «дуття», дінд. phutkarōti (phūtkarōti) «дує; кричить», норв. [f(j)usa] «із силою вилітати; свистіти (про вітер)», føyk «метелиця; заметіль»; іє. *p(h)u-/p(h)ou-/p(h)ou-s-. — Фасмер III 421—422; Черных II 88—89; Преобр. II 161; Machek ESJC 502; Schuster-Sewc 1196—1197; Младенов 539; Mikl. EW 268—269; Trautmann 233—234; Walde—Pok. II 79—81; Falk—Torp I 284—285; Mayrhofer II 398; Pokorný 847—848. — Пор. **пах**², **пух**.

пиха́ «гордість, зарозумілість, бундючність» СУМ, Нед, [**пихота́**] «тс.; розкіш» Нед, **пи́шність**, **пишнота**, [**пи́шня**] «горда та пишна дівчина» Нед, [**пишньо́ха**] «тс.» Нед, **пиха́тий**, **пихлі́вий**, **пихові́тий**, **пихува́тий**, **пи́шний** СУМ, Бі, [**пи́шон**] «пишний» Нед, [**пихова́ти**] «гордовито піджимати губи» ЛексПол, **пиша́ти** «пишатися, красуватися», **пиша́тися** «гордитися, красуватися», [**пиши́тися**] «гордитися» Бі, [**пишні́тися**] «пишатися», [**пишні́ти**, **пишні́тися**] «тс.», [**запиша́ти**] «розквітнути», [**запиши́ти**] «зробити гордим, зарозумілим» Ж, **запишні́ти** «загордитися; стати зарозумілим», **запи́шний** «пишний; [бундючний, загорділий Я]», [**непи́шен**] «негордий» Кур, [**непи́шний**] «скромний; негордий; засоромлений», [**опихова́ти**] «зарозуміло піджимати губи» ЛексПол, [**перéпих**] «пишнота», **препи́шний**, [**розпи́шнитися**] «пишно розцвісти», [**спихо́йка**] «спишна», **спі́шна** «гордо, зарозуміло»; — р. **пы́шный** «величний, урочистий; розкішний; чванливий, гордий, бундючний», [**пы́хатъ**] «чванитися, бундючитися», бр. **пы́ха** «зарозумілість, бундючність», **пы́шны** «пишний», **пы́шыцца** «бундючитися, гордитися», п. **pycha** «пиха», ч. **pycha** «тс.», **pyšniti se** «пишатися, гордитися», слц. **pycha** «пиха», вл. **pycha** «прикраса, дорожчінності; гарне вбрання; розкіш, велич, пишність», **pyšić** «прикрашати, вбирати», **pyšić so** «гордитися», нл. **pycha** «пиха», болг. **пи́шен** «пишний» (з р.); — псл.

руха, пов'язане з рухати «дути, дихати; надиматися» (пор. слн. **pihati** «дути, пихтити; бути пихатим, бундючним», лит. **pūstis** «бундючитися, чванитися», **pūsti** «дути, віяти; роздувати, надувати»). — Булаховський Нариси 57; Фасмер III 421; Черных II 89; Булыка 272; Brückner 449; Machek ESJC 502; Holub—Kop. 307; Schuster-Sewc 1197; Mikl. EW 268—269. — Див. ще **пих**.

пиха́ти, **пиха́ч**, **пихі́ть**, **пихі́ць**, **пихо́нути**, **пихорну́ти** — див. **пха́ти**.

[**пихті́р**] «мішок для годівлі коней», [**пихті́р** Л, **пихті́р**] «тс.», [**пухті́р**] «тс.; великий мішок пудів на 7—8» Мо, [**пухті́р**] «мішок для годівлі коней» Л; — бр. **пяхце́р** «мотузяний мішок для сіна», [**пехце́р**] «тс.; товстун», [**пихце́р**] «мішок для годівлі коней», [**пехце́риць**] «набивати, напихати»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [**пехте́рь**] «корзина, козуб; великий кошіль для сіна; незграбна людина, товста дитина», [**пехте́ритъ**] «багато напихати; багато їсти», [**пéстéрь**] «кошик, козуб; незграбна людина», [**пéстéр**] «тс.», [**пéщер**, **пéщор**, **пéщур**] «кошик, козуб» задовільного етимологічного пояснення не має; порівнювалося з р. **пиха́ть** (як кошіль, у який напихають сіно) (Преобр. II 50); пояснювалося як віддієслівне утворення від [**пехте́ритъ**], що тлумачилось при цьому як афективне утворення від **пиха́ть** (Даль III 105; Носович 413); неправильне пояснення українського слова [**пухті́р**] (Мо 62) як запозичення з молдавської мови (цьому суперечить географія поширення відповідних слів); непереконливі пов'язання російських слів з р. **пéстрый** (Matzenauer LF 12, 325) або з тур. **bister** «стоянка» (Mikl. TEL Nachtr. 2, 87). — Фасмер III 250, 254.

[**пихціати**] «погано працювати, копатися; пиячити» Нед, [**пи́цяти**] «тс.» Нед; — бр. **пэ́цкаць** «бруднити; робити невміло», **пэ́цкацца** «бруднитися; погано працювати, возитися, копатися»; — очевидно, запозичення з польської мо-

ви; п. [ру́скац] «бавратися; копатися, погано працювати», [рескац] «тс.» виводяться від нім. *ratschen* «чалапати; хлюпати (по воді)», *rantschen* «тс.», утворених від звуконаслідувального вигуку *ratsch*. — SW IV 102; Kluge—Mitzka 529, 535.

[пицюріна] «*penis*», [пуцюріна (Me), пуцька Куз, пуцька] «тс.»; — можливо, запозичення з польської мови; пор. п. [русіурка, ресіє, ресіог] «тс.», похідні від *puta* «*penis*»; пор. також п. *puta*, вл. *pusa*, нл. *puša*, болг. *путка* «тс.», можливо, пов'язані з псл. **putja* «курка». — SW V 448, 453.

пишáтися, пішній, пишніти, пишнота, пишньоба, пишня — див. **пиха́**.

пішка «пампушка»; — бр. *пышка* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *пышка* «тс.» походить від *пышний* «пухкий», спорідненого з укр. *пійшний*, *пиха́*. — Фасмер III 422; Преобр. II 157. — Див. ще **пиха́**.

[пишкач] (орн.) «горихвістка, *Phoenicurus phoenicurus* L.» Шарл, [пишкач ВеНЗн, пиштикач ВеЗа] «тс.»; — неясне; можливо, пов'язане з [пійшкі] «пір'я пташеняти».

[пійшкі] «пір'я пташеняти» Г, Нед, [пишок] «стрижень пташиного пера» Нед, [пищок] «тс.» ВеУг, [пійщик] «тс. Нед; залишок стрижня пера в оскубаній і осмаленій курки чи гуски (Me)», [пищак] «сліди пуху і корінці пір'я на обскубаній і осмаленій курці чи гусці» Дз, [пійшек] «велике гусяче перо» О, [пишковати] «обростати молодим пір'ям» ВеУг, [опишки] «залишки стрижнів пір'я на оскубаній птиці» Ж; — ч. *pisk* (*pysk*) «зародок пера; стрижень пера», [piskor] «стрижень пера», *piskovat* (*pyskovat*) «обростати молодим пір'ям»; — псл. **rūs-*(ьк-), **rūs-* «пух, пушок», пов'язане з **rūsa* «пиха», **rūsati* «пихати, дуги(ся)»; пов'язування ч. *pisk* без урахування українських відповідників (Варбот 66, Етимологія 1976, 35—38) з схв. [piska] «короткий кіл», [piska] «обрубок дерева», болг.

[пыска] «клин у дишлі» і з псл. *рхати* (*рхати*) «пхати, штовхати», як і виведення (*Zubatý St. a čl. I 2, 130*) від псл. *piskati* «пишати, свистіти» або зближення (*Machek ESJC 451*) з псл. *šipъ* «колючка», лит. *speiglỹs* «зародок пера», необгрунтовані; зближення з *писк*, *пищати* відбулось в українській і чеській мовах пізніше після деетимологізації слова. — Див. ще **пих**, **пиха́**, **пух**.

[пишнўля] «корова наполовину червона, наполовину біла» О; — результат видозміни назви [писўля] «ряба королева», зближеної з основою прикметника *пійшний*. — Див. ще **писати**.

пищаль «старовинна вогнепальна зброя, схожа на рушницю; старовинна гармата»; — р. *пищаль* «тс.; сопілка», бр. *пищаль*, др. *пищаль* «сопілка», п. *piszczel* «тс.», ч. *pišt'ala* «сопілка; (ст.) вогнепальна зброя», слц. *pištol'a* «тс.», вл. *piščel* «сопілка», нл. *pišcała* «тс.», болг. *пищял* «гомілкова кістка», м. [пиштало] «знаряддя для стрільби», схв. *пишталька* «сопілка», слн. *piščál*, стсл. *пищаль* «тс.»; — псл. **pisčalъ* < **piskělъ*, похідне від **pisčati* < **piskēti* «пишати»; значення «сопілка, дуда, трубка» згодом на підставі схожості було перенесене на вогнепальну зброю. — Коваль 184; Фасмер III 271; Преобр. II 62; Мельников *Slavia* 36/1, 111; Brückner 415; Machek ESJC 451—452; Holub—Kop. 274; Schuster-Sewc 1069—1070; Skok II 663—664; Kluge—Mitzka 552. — Див. ще **писк**. — Пор. **пістоль**.

пищати, пишавка, пишалка, пишало, пишик, пишівка, пишок, пишуха — див. **писк**.

[пищій] «гострий кінець яйця, носик» Нед; — неясне.

[пищик] (бот.) «лепешняк водяний, *Glyceria aquatica* L. (*Glyceria spectabilis* M. et K.)» Мак; — р. [пійщик] «водяна трава»; — похідне утворення від *пищати*; назва зумовлена, очевидно, тим, що з листя цієї рослини роблять пишчики. — Див. ще **писк**.

піщок¹ — див. **писк**.

пищок² — див. **пішкі**.

пищу́ха (орн.) «підкоришник, *Serthia familiaris* L.», [пищу́х (у словосполученні *п. деревáч*) Нед, Шарл] «тс.»; — р. *пищу́ха* «тс.»; гризун, який видає пискливі звуки, *Lagomys ladacensis*; — пов'язане з *пища́ти*; назва могла бути зумовлена пискливим криком пташки (схожим на *тсii-тсii*). — Булаховський Вибр. пр. III 202; Птицы СССР 531. — Див. ще **писк**.

[**пияки**] (бот.) «лохина, *Vaccinium uliginosum* L.», [п'які́, п'яни́ця Мак, п'янка, п'яну́шник тж] «тс.»; — р. [п'я́ница], бр. [п'я́ница, п'я́нишница], вл. [pjeńc, pjeńca, pjeńcyna] «тс.»; — похідні утворення від *п'яти* (*п'як*); назви зумовлені оп'яняючим впливом плодів лохини на людину. — Див. ще **п'яти**, **п'яній**. — Пор. **буяхі**.

пі (назва грецької букви π; вживається в математиці для позначення числа, що виражає відношення довжини кола до діаметра); — р. болг. *пи*, бр. *пі*, п. вл. *рі*, ч. слц. *рі*, схв. *пй*; — запозичення з грецької мови; гр. π (назва літери π) запозичено із семітських мов (пор. гебр. *pē, peh*, назва 17-ї літери гебрійського алфавіту, букв. «рот», за характером вимови цього звука); у математичному значенні буква π була застосована, очевидно, як початкова буква слова гр. *περιφέρεια* «коло, периферія». — СІС² 645; БСЭ 33, 11; ССРЛЯ 9, 1159; Корали́нські 746; Вуякли́жа 717; Fremdwörterbuch 543; Klein 1143; Gesenius 664.

піа́ла «невелика чашка без ручки, поширена в Середній Азії»; — р. *пиа́ла*, бр. *пиа́ла*, болг. *пиа́ла* «тс.»; — через посередництво тюркських мов (узб. *пийла*, туркм. *пьяла*, тур. *piyale*) і, можливо, таджицької (тадж. *пийла* «тс.») запозичено з перської; перс. *peyalē* «чаша, кубок, бокал, чашка» невідомого походження, можливо, пов'язане з гр. *φιάλη* «чаша», етимологічно неясним. — СІС² 646; ССРЛЯ 9, 1159; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог.

53; Шипова 259; Радлов IV 1327. — Пор. **фіал**.

піано (муз.) «тихо», *піані́зм* «характерні риси фортепіанної музики», *піаніно*, *піані́ст*, *піано́ла* «пристрій для автоматичної гри на фортепіано», *піаніновий*, *піаністичний* «властивий піанізові», *піанісимо* «дуже тихо»; — р. болг. *пиа́но*, *пиани́но*, бр. *п'я́на*, п. ч. *piano*, *pianino*, слц. *piano*, *pianino*, вл. *piano*, м. *пийа́но* «піаніно», схв. *пийа́но*, слн. *piano*, *pianino*; — запозичення з італійської мови; іт. *piano* «повільно, гладко; тихо, піано» походить від лат. *plānus* «плоский, рівний; ясний, зрозумілий». — СІС² 646; Черных II 30; Назарова РЯШ 1973/2, 94—95; Корали́нські 746; Holub—Lyer 371; Младенов 421; Вуякли́жа 718; Kluge—Mitzka 549; Klein 1181; Mestica 1183.

піа́стр «італійська назва старовинної іспанської монети песо; грошова одиниця в деяких арабських та інших країнах»; — р. *пиа́стр*, бр. *п'я́стр*, п. ч. *piastr*, слц. *piaster*, болг. *пиа́стър*, схв. *пийа́стер*, слн. *piaster* «тс.»; — запозичення з італійської мови (можливо, через інші західноєвропейські); іт. *pietra* «плита, пластинка; монета піастр» вважається похідним від слат. *plastrum* «пластинка (срібла); пластир, гіпс», яке зводиться до гр. *ἔμπλαστρον* «пластир, мазь; глина». — СІС² 646; ССРЛЯ 9, 1162; Корали́нські 746; Holub—Lyer 371; Вуякли́жа 718; Klein 1182. — Див. ще **пластир**.

пів «половина», [ізнільщина] «найм землі з половини» Я, *напів* «наполовину», [на́пол Кур, напо́лі ВеЛ] «тс.», *на́впів*, [опóли] «по обох боках, навколо», [опóлок] «обапіл» ЛЖит, [обпóлок] «тс.» тж, [упі́л] «пополам», [упі́льний] «двосторонній, взаємний» Нед; — р. *пол* «половина; стать», бр. *пол* «стать», *поў*, др. *полъ* «половина; стать; берег, сторона», п. *ро́* «половина», ч. *ро́л*, ст. *ро́л*, слц. *rol*, вл. нл. *ро́л*, полаб. *roł* (**rolъ*) «тс.», болг. м. *пол* «стать; [половина]», схв. *пò* «половина», *пòла* «тс.», *пол* «стать», слн. *ро́л*

«половина», стсл. *полъ* «половина; стать; сторона; берег»; — псл. *ролъ* (< **rolj*); — можливо, споріднене з алб. *palë* «сторона, партія, розділ», перс. *rahl* «сторона», тадж. *rahi* «бік, ребро, сторона»; здебільшого пов'язується з іє. *(s)p(h)el- «розколювати (надвое)», від якого походить і псл. *ролъ* «піл», укр. *піл*; останнім часом робляться спроби пов'язати індоєвропейські форми з фінно-угорськими (Попов Из ист. лекс. 38; Machek ESJC 499); для порівняння притягаються лів. *ruol* «половина», ст. *rool* «тс.; сторона», фін. *ruoli*, мокш. *пяле* «тс.», ерз. *пель* «половина», мар. *пеле* «тс.», комі *пöв* «половина, частинка», удм. *пал* «половина; сторона; один з пари», манс. *pal* «сторона, поздовжня половина». — Фасмер III 306; Черных II 50—51; Преобр. II 100—101; Брандт РФВ 23, 302; Grückner 429; Machek ESJC 406; Holub—Kop. 305; Schuster-Sewc 1122; Младенов 465; Skok II 696—697; Mikl. EW 256—257; Būga RR II 520—521; Рокотпу 985—986. — Пор. *піл*, *полá*¹, *поліця*¹, *половіна*, *спіл*.

південь (сторона світу), *південець* «житель півдня», *південник* (заст.) «меридіан», [*південниця*] «південний схил гори» Ч, *полднє* (заст.) «південь» Бі, [*полудне*] Нед, [*полудневець*] «південець» Нед, *південний*, *полуденний* «південний» СУМ, Г, *полудневий* «тс.»; — р. заст. поет. *пóлдень* «південь», бр. *пóйдзень*, п. *południe* «тс.», ч. *poledník* «меридіан», слц. *poludnie* (заст.) «південь», *poludník* «меридіан», вл. нл. *poł(d)nię* «полудень; південь», болг. [*плáдне*], схв. заст. *пóдне* «тс.», слн. *polednévník* «меридіан»; — очевидно, псл. *ролъдьпъ*; — результат перенесення назви половини дня, утвореної з іменників *ролъ* (< **rolj*) «половина» і *дьпъ* «день», на назву сторони світу, оскільки саме опівдні сонце знаходиться на півдні; пор. лит. *piētūs* «обід, полудень; південь», лат. *meridiēs* «середина дня; південь», гр. *μεσημβρινόν* «тс.»; можливо, що лат. *meridiēs* справило

вплив на розвиток значення слов'янських форм. — Німчук 47; Stieber JP 21/4, 169—171; Schuster-Sewc 1123—1124; Младенов 426, 467. — Див. ще **день**, **пів**. — Пор. **меридіан**.

півень, *півнік* СУМ, ВеБ, [*півня*] «півник», *півником* (у виразах *іти* (ходити, виступати) *п.*) «погорливо, по-півнячому», [*півняк*] «півень» Ба, *півнячий* СУМ, Г, [*півнитися*] «триматися півнем, забіякувати» Нед; — р. [*півень*, *півень*] (з укр.), бр. *півень*, п. [*piweń*] (з укр.); — пов'язане з *півти* «співати»; пор. аналогічні щодо семантики й творення р. *пєтѹх* від *пєть*, схв. *пєвац* «півень» від *пєвати* «співати». — Булаховський Вибр. пр. III 201; Коваль 92; Німчук 190—191; Budziszewska 73. — Див. ще **півти**¹.

півзен «жердина, що закріплює солом'яну даху або скиртах», [*півзень*] «тс.», [*півзіна*] «тс.; пучок очерету, що в'яжеться для укріплення вздовж усього очеретяного тину» Дз, [*півзини*] «зв'язані лозини на стозі сіна або соломи» До, [*півзи*] «кріплення для солом'яного даху, стогу з гілляк» ЛексПол, [*півзи*] «жердини, що закріплюють сіно на возі» ЛексПол, [*півзіни*] «тс.» Нед, [*півзине*] «перевесло на верху солом'яного даху» Нед, [*півзіни*] «дерев'яні підпори, на яких тримається стеля; жердини, що тримають солом'яну покрівлю» Ва, [*півзінка*] «перевесло для закріплення соломи на даху, скиртах» Г, Нед, [*півзіне*] «тс.» Нед, [*півзіне*] «жердина для закріплення сіна» Нед, [*півзіна*] «кроковка, перев'язані гілки для укріплення верха солом'яної покрівлі, стіжка» Л, [*півзняк* Л, *опуозняк* Л, *опівзена* Л, *опівзень* НикНикБЛ, *опівзи*, *опівзняк*, *півзе* тж] «тс.», [*півзіаз*] «дрюк, яким притискають снопи чи сіно на возі» ДзАтл II, [*півзіна*] «тс.» тж, [*опівзіти*] «сісти верхи на коня», [*півзіти*] «укріпити дрючками» Г, Нед; — п. [*pauzina*] «півзіна» (з укр.), *rawaz* «гніт для прив'язування сіна або снопів до воза», ч. *rawiza*, слц. *rawúz*

«тс.», полаб. *püvqz*, схв. *паўзница* «дранка; планка; рейка», слн. *rovoz(a)* «дрюк для закріплення снопів і под.»; — очевидно, псл. **po(v)qz-ьпъ*, -іпа, утворене за допомогою префікса *po-* від основи *qz-*, паралельної до *(v)ęz-* «в'язати». — Трубацев ЭИРЯ II 34; SW IV 93; Machek ESJC 439. — Див. ще **по**, **узи**. — Пор. **пáвүз**.

півзіна — див. **півзен**.

півники (бот.) «ірис, *Iris L.*; гладіолус, *Gladiolus L.*; [чина весняна, *Lathyrus vernus (L.) Bernh.* Нед; ряст порожнистий, *Corydalis cava Schw.* et *Kör.* Нед; гребінець, *Celosia cristata L. Mak*]; — р. [півники] «ірис» (з укр.), схв. *пијевац* «ряст порожнистий»; — результат перенесення назви птаха *півник*, зумовленого тим, що ці рослини мають волоть яскраво-червоних квітів, які нагадують гребінь півня (а іноді хвіст, пор. ч. *kohúti ocas* «чина весняна», букв. «півнячий хвіст», р. *петушки* «маленькі півні; ірис»). — Меркулова 136; Нейштадт 168, 169, 271, 358—359; Machek Jm. rostl. 127—128. — Див. ще **півень**.

північ (сторона світу), *північанин* «мешканець півночі», *північний*, ст. *полночь* (1627); — р. заст. *пóлночь* «північ (сторона світу)», бр. *пóўнач*, п. *ро́пос*, ч. заст. *půlnos*, слц. заст. *ро́пос*, вл. *ро́пос*, нл. *ро́пос*, слн. *ро́пноś* «тс.»; — результат перенесення назви середини ночі на сторону світу за аналогією до назви *південь* «середина дня» і «сторона світу, протилежна півночі»; назва утворена з основ *пів* «половина» і *ніч*. — Німчук 47; Schuster-Sewc 1123. — Див. ще **ніч**, **пів**. — Пор. **південь**.

[**півня́к**] «залізний стрижень, на який надівається штельвага»; — неясне.

півонія (бот.) «багаторічна квіткова рослина *Raeonia L.*», [*півонья*, *півонь*, *півонія*, *павонія* *Mak*, *полонія* *BeH3n*] «тс.»; — р. *пион*, [*півонья*], бр. *півонья*, п. *piwonja*, ч. *pivonia*, *pivoňka*, слц. *pivonia*, *pivonka*, вл. *piwonja*,

схв. *пёбнија* «півонія лікарська, *Raeonia officinalis L.*»; — через польське посередництво запозичене із середньолатинської мови; слат. *pionia* є результатом видозміни лат. *raebnia*, яке зводиться до гр. *ραιωνία* «тс.», остаточно не з'ясованого; пов'язується (Фасмер III 264) з *ραιωνία*, назвою місцевості в Македонії (Паннонія); виводиться також (Kluge—Mitzka 529; Klein 1154) від імені бога медицини *ραιων* або від пов'язаного з ним прикметника *ραιωνιος* «цілющий» (Преобр. II 65—66); **v** в слов'янських мовах або вставне, або зумовлене впливом п. *wonieć* і под. «пахнути». — Richhardt 92; Черных II 33; Горяев 259; Brückner 416; SW IV 214; Machek ESJC 453; Jm. rostl. 41; Holub—Kör. 275; Holub—Lyer 374; Schuster-Sewc 1071; Matzenauer 277.

[**піворити**] «кричати Нед; пищати, кричати (про птахів) *BeH3n*», [*запіворити*] «запищати, заплакати» *МСБГ*; — неясне; виводилося (Vincenz 4) з рум. *piu* «пищати» (про птахів); може бути зіставлене і з п. *piu*, вигуком, що передає крик деяких птахів.

[**піворлик**] (орн.) «орел скигльак малий, *Aquila naevia Brass.*» *BeB*; — результат діалектної видозміни форми *підорлик* «тс.», зближеної з основою *пів* «половина». — Див. ще **орел**, **пів**.

[**півперек**] (присл.) «поперек» Нед, [*півперек*] «тс.» Нед, [*півперечка*] «поперечка» *O*; — очевидно, результат метатези компонентів початкового [*впоперек*] «тс.» (> **повперек*) і наступного зближення з *пів*. — ГрицАВ 121. — Пор. **пів**, **пóперек**.

півсéток (заст.) «міра полотна (50 аршинів)», [*полусаток* *O*, *полусéток* *Г*, Нед] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *ро́isetek* «тс.» утворене з основ *ро́і* «пів, половина», спорідненого з укр. *пів*, і *sto (set)* «сто». — Онышкевич Исслед. п. яз. 247; SW IV 955. — Див. ще **пів**, **сто**.

півтора́, *півторі́*, [*півтора́к*] «все мірою в $1\frac{1}{2}$ », [*півтораки́*] «пара волів

неоднакового розміру» Нед, [півторачка] «дошка в півтора цілі завтовшки» Нед, [півторак] «півторак» Вел; — р. полторá, бр. пайтарá, п. ро́тога, вл. ро́дга, нл. ро́тега; — результат злиття виразу псл. ро́ъ вѣтога «пів другого (один і половина другого)» (пор. аналогічні утворення [півтрéтя] «два з половиною», [півчв́арта, півчв́ерта] «три з половиною», [півп'я́та] «чотири з половиною», [півш́обста] «п'ять з половиною», др. полъ дру́га «півтора»); в (v) випало після зникнення зредукованих (лвт > лт). — Булаховський Вибр. пр. III 404; Фасмер III 319; Черных II 54; Преобр. II 99; ШВ IV 959; Machek ESJC 499; Schuster-Sewc 1122—1123. — Див. ще вт́ора, пів.

[півть] «великий шматок сала з цілого боку свині», [пільть] «тс.», [півтик] «кусок (сала)» О, [пільтіна] «половина стовбура ялини, розколеного вздовж», [полотки] «закопчена грудинка гуски» Нед, [полоток] «розрізана вздовж надвоє грудинка гуски або просолена й прокопчена гуска», [пóлоть, род. в. пільтя] «тс.», [полть] «половина; продовгуватий шматок яловичини, солонини, окіст» Пі, [повть] «тс.» Пі, [пóлець] «солонина» Нед, [опóлеток] «тс.» Нед; — р. полоток «половина копченої або солоної птиці, риби», пóлоть (заст.) «половина м'ясної туші, розрубана вздовж; великий шматок м'яса», полть «тс.», бр. [полць] «половина гуски або качки; вирізаний уподовж шматок сала», [апóлац] «шматок сала», др. полоть «шматок, пласт, туша», полъть «тс.», п. ро́ес «шмат (сала, м'яса); бік тварини», ч. [polt] «довгий шмат сала свинини», слц. ро́лт «(копчений) бочок, довгий шматок сала для копчення», вл. ро́с «боковина сала», нл. ро́с «тс.», полаб. ро́лат «тс.», слн. plát (чол. і жін. р.) «сторона, бік; розрубані половини»; — очевидно, псл. *ро́лъть, утворене від ро́ъ «бік, сторона» (як погъть, ларъть). — Фасмер III 316; Преобр. II 97; Брандт РФВ 23, 302; Brückner 430; Machek ESJC 470;

Schuster-Sewc 1122; Mikl. EW 255; Būga RR II 520—521. — Див. ще пів.

[півці] «поля, розмежовані кущами та ін.» Нед; — очевидно, пов'язане з пóле (*пільце́ → *пільці) з переходом л > ѱ, характерним для багатьох українських говорів. — Див. ще пóле.

[півчортяк] (орн.) «вільшанка, Eri-thacus rubecula L.» Вел; — неясне.

[піганістий] «рябий, плямистий СУМ, Нед; жовтий О»; — р. [пегáний] «строкатий, плямистий»; — пов'язане з р. пегий «рябий, плямистий», др. пѣгый «двокольоровий, плямистий», п. рієгі «веснянки», ч. рі́на «веснянка», слц. ре́на, вл. рі́на, нл. ре́га, болг. [пéга], схв. пѣга «тс.», пѣгав, пѣгаст «плямистий, веснянкуватий», слн. ре́га «пляма, веснянка», що зводяться до псл. ре́гъ «строкатий»; іє. *roig-/peik-. — Фасмер III 225; Преобр. II 161; Brückner 407; Holub—Kop. 272; Schuster-Sewc 1061—1062; Skok II 670; Mikl. EW 245; Pokorny 794—795. — Пор. пестрий, писати, пігмент.

пігва, пігва — див. пігва.

пігмей «карлик»; — р. болг. пигмэй, бр. пігмэй, п. pigmej, ч. слц. ругмеј, вл. Ругмеј, м. пигмеј, схв. пугмѣј; — через німецьке (н. Ругмае) або французьке посередництво (фр. ругме́е) запозичено з латинської мови; лат. ругмаеус «пігмей» походить від гр. πυγμαῖος «тс.», букв. «завбільшки з кулак», пов'язаного з πυγμή «кулак», спорідненим з лат. ругнус «тс.», рупго «колю», ругіо «кинджал», можливо, також з днн. fēhtan «фехтувати», нвн. fechten «тс.». — СІС² 646; Черных II 30; Фасмер III 259; Преобр. II 57; ССРЛЯ 9, 1166; Горяев 259; Kopalinski 748; Holub—Lyer 406; Младенов 422; Вуяклија 717; Klein 1277; Kluge—Mitzka 188; Dauzat 599; Frisk II 619—620; Boisacq 827; Walde—Hofm. II 383.

пігмент, пігментáція, пігментний, пігментований «забарвлений пігментом», пігментувати; — р. болг. пигмент, бр. пігмент, п. ч. слц. вл. pigment, м. пигмент, схв. пугмент,

слн. pigment; — можливо, через французьке посередництво (фр. pigment) запозичено з латинської мови; лат. pigmentum «фарба, барвник» пов'язане з ringo «малюю фарбами, розмальовую; описую, зображаю», спорідненим з псл. pьsati, pisati, укр. писати. — СІС² 646; КЭСРЯ 337; Горяев 259; Koraliński 749; SW IV 185; Holub—Lyer 371; Младенов 422; Вуяклија 717; Walde—Hofm. II 305; Klein 1184. — Див. ще **писати**. — Пор. **піганістий**.

[**пігриц**] (орн.) «чайка, чибіс, Vanellus vanellus L.» ВеНЗн, Шарл, [**пігрицок**] «тс.» ВеНЗн; — очевидно, звуконаслідувальне утворення, яке певною мірою передає жалібний крик цього птаха.

[**пігулка**] «пілюля, таблетка», [**пігулка** Нед, **пігуля** Бі, **пігулька** Бі] «тс.», [**фігулка**] «отрута (для звірів)» ГрицАВ; — бр. [**пікгулка**] «пілюля»; — запозичення з польської мови; п. pigułka «тс.» походить від давнішого piłuta; g замість ł пояснюється (Brückner 413) як наслідок дисиміляції або впливом слів gałka, gula (SW IV 185). — Sł. wug. obsyeh 69. — Див. ще **пілюля**.

під¹ (род. в. *пóду*) «низинне місце, западина; [низина, ніколи не орана Ва]; нижня горизонтальна площина приміщення, ями, печі; горище; [підлога, підстилка в хліві Ва; дощана стеля ДзАтл I]; місце для стіжка, скирти; [насад у возі Гриц], [**підбók**] «низина, ніколи не орана; підлога, підстилка в хліві» Ва, [**под**] «тс.» Ва, *пóдена* «основа для стогу з каміння, гілляк і соломи», [**подіне**] «поміст під сінми» О, [**подéнок**] «стеля в стайні», [**подіна**] «місце для копиці» ДзАтл I, [**пóдинок**] «стеля над хлівом» О, [**пуд**] «дощана стеля» ДзАтл I, *підспід* «спід», [**підспідник**] «млин, який приводиться в дію підливним колесом» Нед, *підспідок* «таємниця; [спідня скоринка]», [**підспóдом**] «знизу» Ме, *спід* «низ, виворіт», *спідка* «тс.; підкладка; спідня скоринка хліба; [дно великого човна; рукавичка в шкіряній рукавиці]», *спідник* «ниж-

ній камінь (у жорнах)», *спідниця* (частина жіночого одягу), [**спідниця**] «дошка на дні воза» Нед, *спідні* «кальсони», [**спідняк**] «нижній камінь у жорнах; частина гончарного верстата; дно кобзи; нижній пильщик; зняте молоко», [**спіднярка**] «дошка на дні воза» Нед, [**шпіднярка**] «тс.» ВеЛ, [**спідбók**] «підставка, маленька тарілка Куз; підвалина Нед», *спідушка* «спід; нижня скоринка хліба», [**спідняк**] «дно ящика воза» Л, [**спóдень**] «частина гончарного круга», [**споді**] «нижній край снасті» Дз, [**сподовік**] «рибалка, що тягне споди» Дз, [**сподовіна**] «осад, осадок» Нед, [**сподовіне**] «шар ґрунту» Нед, [**сподбók**] «спід Нед; частина люльки, в яку вставляється чубук; підставка; маленька тарілка», *спідній*, [**сподовій**] «нижній» Нед, *спóдом* «низом, знизу» УРС, Г, *спідспóду* «знизу», [**сподиспóддя**] «тс.» Нед, [**усподі**] «на дні; на низу»; — р. *под* «дно, низ», бр. *под* «під печі (промислової)», др. *подъ* «низ, підошва гори», п. *spód* «низ, дно; черінь печі», ч. *póda* «ґрунт, підлога; територія; горище», слц. *póda* «ґрунт, земля, територія, (заст.) підлога», вл. *póda* «тс.» (з ч.), полаб. *pöd* «дно вогнища», нл. *spódk* «дно, основа, нижня частина», болг. м. *под* «підлога», схв. *pōd* «тс.», слн. *pōd* «тс.; тік», стсл. *подъ* «низ»; — псл. *podъ* (< *podŭ-); — споріднене з лит. *pādas* «підошва, тік; черінь печі», *pėdà* «ступня, стопа; фут», лтс. *pėda* «тс.; підошва; п'ята», дінд. *padám* «крок, слід ноги, місце», ав. *padəm* «слід», вірм. *het* «тс.», гр. *πέδον* «ґрунт, підлога», лат. *oppidum* «міцевість, місто; укріплене місце», *pēs*, род. в. *pedis* «нога, ступня; фут; лапа», гот. *fōtus* «нога, ступня», тох. А ре, В раі «нога (ступня)»; іє. *pěd-/pōd- «нога». — Фасмер III 295—296; Черных II 48; Преобр. II 87—88; Brückner 424—425; Machek ESJC 497; Schuster-Sewc 1112; Младенов 439; Mikl. EW 254; Trautmann 209; Būga RR II 519; Karulis II 30—31; Horn 77; Kluge—Mitzka 226; Klein 609; Walde—

Hofm. II 293—295; Frisk II 485—486; Mayrhofer II 204—205; Pokorný 790—792. — Пор. велосипед, фут¹.

під² (прийменник), *pid-* (префікс), *pidi, pidi-, pido, pido-*; — р. *pod, pod-, podo*, бр. *pad, pada, pad(a)-*, др. *podъ*, п. ч. вл. нл. *rod, rode*, слц. *rod, rodo*, полаб. *rud*, болг. м. схв. *pod*, слн. *rod*, стсл. *podъ*; — загальноприйнятої етимології не має; висловлювалось припущення про спорідненість з іменником *pid* (Фасмер III 296; Черных II 48; Брандт РФВ 23, 301; Погодины Следы 203; Brugmann Grundriss II 2, 733; Младенов 424—425; Zubatý St. a čl. I 2, 204; Эндзелин ЛП I 5); найчастіше пояснюється як слов'янський новотвір з прийменника *po* і частки *-dъ* (Преобр. II 87; Brückner 424—425; Machek ESJC 466; Schuster-Sewc 1112—1113; ESSJ Sl. gr. I 197—198; Mikl. EW 254; Vondrák II 298; Meillet MSL 14, 341); *-dъ* пояснювалось як видозміна прийменника *do* (Otrębski LP 8, 309), як споріднене з гр. *-θεν* «звідки» (в *ἄνωθεν* «зверху, з висоти» від *ἄνω* «вгору» (Фасмер III 296; Machek ESJC 466)). — Пор. над, під¹, по.

[підбехтувати] «підбивати, підбурювати, підмовляти» Нед; — запозичення з польської мови; п. *rodbechtować* «тс.» складається з префікса *rod-*, спорідненого з укр. *pid-*, і ітеративної форми дієслова *bechtac* «підмовляти», пов'язаного із звуконаслідувальним коренем **bъx-*, спорідненим з укр. *бух, бұхати*. — Sławski I 29; Brückner 19. — Див. ще *бух, під²*.

[підбіг] (ент.) «гусениця *Bombyx rubi* Г, *Arctia eruca* ВеНЗн», **[підбіль ВеНЗн, підбій (Ме)]** «тс.»; — неясне; можливо, похідне утворення від *big* як назва, зумовлена тим, що людина, наступивши босою ногою на цю гусеницю, відчуває біль і починає бігти.

підбіл (бот.) «мати-й-мачуха, *Tussilago* L.; [деревій звичайний, *Achillea millefolium* L. Мак; перстач гусячий, *Potentilla anserina* L. Мак]», **[підбив]** «мати-й-мачуха» О, **[підбій]** «тс.» Ко,

О, **[підбіль]** «тс. Г, Нед; кремена, *Petasites Gaertn.* Нед», **[підбіл]** «кремена» Нед, **[підбілка]** «деревій звичайний» Мак, **[підбел, пудбел, пудбіл]** «тс.; мати-й-мачуха; перстач гусячий; молочай кипарисовидний, *Euphorbia suparsias* L.; бурачок кам'янистий, *Alyssum saxatile* L.» ЛексПол; — р. *podbél* «андромеда, *Andromeda* L.; кремена; [мати-й-мачуха; деревій звичайний]», бр. *padbél* «мати-й-мачуха; [деревій звичайний]», п. *rodbiał* «тс.», *rodbiała* «кремена», ч. *rodbeľ* «мати-й-мачуха», слц. *rodbel'*, болг. м. *подбел*, схв. *podbel*, слн. **[podbela]** «тс.»; — псл. **rodъbělъ*, складне утворення з іменника *rodъ* «під, низ» і прикметника *bělъ* «білий»; назва зумовлена тим, що нижня частина листків цієї рослини має білопівстистий колір (пор. інші назви підбілу: **[білі листки, білокопінник, білпұх]**). — Вісюліна—Клоков 329—330; Нейштадт 568; Machek ESJC 466; Jm. rostl. 250; Holub—Lyer 380. — Див. ще **білий, під¹**.

[підбуреник] (орн.) «кропивник, волове очко, *Troglodytes troglodytes* L.» Шарл, **[підбуреник]** «*Troglodytes parvulus* Koch.» ВеНЗн; — не зовсім ясне; можливо, назва зумовлена бурюватим кольором забарвлення птаха або пов'язана з *підбурювати* «підбивати, спонукати» (пор. **[зводитель]** «тс.; спокусник»). — Воїнств.—Кіст. 332; Птицы СССР 430.

[підбурок] «багор для витягування спійманого на гачок сома Г; залізний гак, багор для розпутування сітей Мо»; — неясне.

підв'ял «приміщення під першим поверхом», **[підв'яла]** «балка в основі дерев'яної стіни» Нед, **підв'ялина**, **[підв'ялок О]** «тс.»; — р. *podv'jal* «підвал», **[підв'яль]** «щось підкинута», бр. *padv'jal* «підвал», *padv'alina* «підвалина», п. *rodwalina* «тс.»; ч. *rodval* «підвалина в стелі або стіні», слц. *rodval* «шпала; [лага під підлогою]», болг. діал. м. *podval* «колода, підкладена під бочку», схв. *podvalak* «те, що підкладається

для укріплення»; — псл. *rodъvalъ* «підкладений, підкочений предмет», пов'язане з *rodъvaliti* «підкотити, підкласти», похідним від *valiti* «котити, качати по землі» (пор. укр. [*підваліти*] «підкотити» Нед, р. [*подваліть*] «тс.; підсунути, підкласти; підсипати», схв. *podválititi* «підкласти, підкотити», слн. *rodvaliti* «підсунути, підкинути»); значення «приміщення під першим поверхом» (в українській мові, очевидно, з російської) розвинулось із значення «підвалина, лага»; пов'язування з коренем *вал-* у значенні «падіння» (Булаховський Вибр. пр. III 369), як і з *вал* «земляний насип» (Преобр. I 63), помилкове. — Лучыц-Федарэц Белар. лінгв. 3, 56—57. — Див. ще **валіти**, **під²**.

[**підва́рок**] «миза, маєток, фільварок, ферма» Г, Бі, [*підвірок, підво́рок*] «тс.» Г, Бі; — результат видозміни форми *фільва́рок* під впливом слів [*підві́р'я*], *подві́р'я* та ін. — Шелудько 50. — Див. ще **фільва́рок**. — Пор. **дві́р**.

[**підві́зок**] «залізна пластина під дерев'яною віссю» О; — результат видозміни деетимологізованої форми *підві́сок* (*піді́сок*) «тс.», зближеної з основою *віз* (*візо́к*). — Див. ще **підві́сок**.

[**підві́н**] «хвороба від вітру; сп'яніння» О, [*підві́на*] «навіжена, люта без причини людина» Па, [*підві́нь*] «лихий вітер» Корз, *підві́й* «хвороба від вітру», [*підві́ну́ти*] «уразити вітром» О, [*підві́ні́ний*] «уражений вітром; п'яний» О, [*підві́ня́ний*] «навіжений, лютий без причини» Па; — похідне утворення від *підві́яти* «уразити вітром». — Див. ще **ві́яти**.

підві́сок «залізна пластинка під нижньою частиною дерев'яної осі», [*піді́ска* До, *підбо́сок* НикНикТЛ] «тс.», *піді́сок* «тс.; [залізна пластинка під дерев'яним ковзаном (Me)]», [*під'і́сок*] «залізна пластинка під дерев'яним ковзаном» (Me), [*під'і́сок*] «тс.» (Me); — р. *подбо́ска* «залізна смуга під віссю»,

подбо́сина, [*подбо́са*], бр. *падо́сак*, п. *podosek* «тс.»; — результат злиття прийменника *під* (< *rodъ*) та іменника *вісь* (< *osъ*). — Див. ще **вісь**, **під²**. — Пор. **підві́зок**.

[**підві́я**] (бот.) «лілія лісова, *Lilium martagon* L.», [*підво́я*] «тс.» Нед; — очевидно, похідне утворення від *ві́ти*, *ві́тися*; назва зумовлена загнутою назад, завинutoю формою оцвітини лілії лісової (пор. іншу назву цієї ж рослини: *лілія кучерява*, рос. *лилия кудрявая*). — Шамота 117; *Randuška* 353. — Див. ще **ві́ти¹**, **під²**. — Пор. **завбо́ць**.

підво́да «запряжений віз; примусовий обов'язок перевезення; [осідланий кінь О]»; — р. *подво́да* «віз для перевезення вантажу; [віз, сани з конем, особливо виставлені від земства]», бр. *падо́да* «запряжений віз», др. *подво́ды* «коні з упряжжю; перекладні коні, що підставляються («підводяться») місцевими жителями князям, гінцям, послам; повинність надання коней для їзди і перевезення вантажів», п. *podwo-da* «запряжений віз, що надається властям для перевезень; повинність перевезення»; — псл. [*rodъvoda*] «те, що підводиться; перекладна тяглова сила», похідне від *rodъvoditi* «підводити», утвореного з префікса *rodъ-* «під-» і дієслова *voditi* «водити». — Див. ще **вє́стї**, **під²**.

[**підво́ротень**] «горщик заввишки в 5—7 вершків (22,5—31,5 см)», [*підво́ротня́*] «тс.», [*підво́ротні́й*] «(горщик) заввишки в 3,5—5 вершків (18,75—22,5 см)»; — неясне.

[**підга́йник**] (бот.) «кінський часник лікарський, *Alliaria officinalis* Andrz.» Мак; — похідне утворення від *гай*; назва зумовлена, очевидно, тим, що ця рослина часто зустрічається в гаях, лісах і чагарниках. — Федченко—Флеров 456. — Див. ще **гай**, **під²**.

[**підга́йса́тися**] «підкотити спідницю» О; — результат видозміни деетимологізованої форми *підка́сатися* «тс.». — Див. ще **зака́сати**. — Пор. **підка́систи́й**.

[підгалистий] «з високим тонким стовбуром і рідкою кроною» (про дерево) Нед, [підгалустий] «тс.» ВеНЗн; — р. [подгаливать] «підчищати», бр. *padgálisty* «довгоногий», п. *podgały* «підкасаний, оголений знизу; (про дерево) позбавлений нижніх гілляк»; — очевидно, пов'язане з *підголіти*, п. *podgolic*, *podgalać*, утвореним з префікса *pid-* (псл. *rodъ-*) і основи прикметника *голий* (псл. *goły*). — SW IV 354, 356. — Див. ще **галуза¹**, **голий**, **під²**.

[підгейстер] «(у возі) міцна жердина, що одним кінцем прикріплюється до нижнього кінця шворня, а другим до задньої осі», [підгейстра Л, підгайстер, підгейстра, підгерець Дз, підгерець Дз, підгєрстя, підгєрсть, підгєрце ЛЧерк, підгєрць Нед, ЛЧерк, пудгєйстра Л] «тс.»; — бр. *padgєraц* «залізний гак, що притягує шворинь до тройні», [підгєриц, підгєсьцер] «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [podgierty] «обручі, що приєднують полудрабки в драбинястому возі до кінців задніх спиць» етимологічно неясне.

[підгібати] «украсти»; — неясне.

[підгорілка] (орн.) «червоноголова чернь, *Nyrgosa ferina* L. (*Anas ferina*)»; — очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. *podgorzałka* «тс.» походить від *podgorzały* «темно-жовтий; підгорілий», утвореного від дієслова *podgorzeć* «підгоріти», похідного від *gorzeć* «горіти», спорідненого з укр. *горіти*; назва зумовлена тим, що цей птах має каштаново-рудий колір. — Воїнств.—Кіст. 136; Strutyński 106, 145; SW IV 356. — Див. ще **горіти¹**, **під²**.

[підгорлиця] (орн.) «зобастий голуб, *Columba gutturosa*»; — не зовсім ясне; може бути пов'язане з *підгорля* «підгруддя, воло» (з огляду на велике воло, яким відзначається цей птах) або з назвою іншого схожого птаха *горлиця* (як *підбрлик* з *брлик* і под.).

[підгорниця] «нижня частина ярма; частина верші, куди пропливає ри-

ба після того, як пройде вхідний отвір (горло)», [підгольник, підголиця] «тс.» НикНикТЛ; — результат видозміни форми [підгорлиця] «тс.», зближеної з основами *гобно* або *горнути*, а також *голий*. — Див. ще **горло**, **під²**.

[підгризень] (ент.) «червневий хрущ, нехрущ, *Amphimallon solstitialis* L.»; — префіксальне утворення від *гризти*; назва зумовлена тим, що личинки цього жука підгризають підземні частини рослин. — Горностаев 124, 125. — Див. ще **гризти**, **під²**.

[підгарля] «воло, підборіддя, підшийок Ме, Па; нижня планка ярма НикНикТЛ», [підгарлина] «підборіддя» ВеЛ; — запозичення з польської мови; п. *podgardle* «підгорля, підшийок» утворене з прийменника *pod*, спорідненого з укр. *під*, та іменника *gardło*, спорідненого з укр. *горло*. — ВеБ 284; SW IV 355. — Див. ще **горло**, **під²**.

[підданчливий] «приємний, спокійний, зручний» Нед; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *піддаватися*; пор. р. *податливый* «м'який, слухняний, миролюбний, податливий». — Див. ще **дати**, **під²**.

[піддрягнути] «підсохнути» Нед; — очевидно, результат видозміни форми *підтряхнути* «тс.», похідної від *тряхнути¹* «сохнути» (див.).

[піддубрівник] (бот.) «айстра степова, *Aster amellus* L.» Мак, [піддубровник, піддубравник] «тс.» Мак; — р. [поддубровник] «тс.»; — похідне утворення від [дуброва] «діброва»; назва зумовлена тим, що ця рослина поширена в лісостеповій смузі й росте у світлих лісах, чагарниках тощо. — Нейштадт 546. — Див. ще **діброва**, **під²**.

піджак, *піджачина* «поганенький піджак», *піджачник* «крavecь, що шие піджаки», [піньджак] «піджак» Л, [піньжак, піньджак] «тс.» Л; — бр. *пінжак*, п. *pidżak* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *піджак* походить від англ. *pea jacket* «куртка, піджак», яке зводиться до гол. *rijjeker*

«куртка з грубої тканини», утвореного з іменників *rij* (< снідерл. *riē*) «груба вовняна тканина; одяг з грубої вовни», і *jekker* «жакет», пов'язаного з фр. *jaquette* «тс.». — Москаленко УІЛ 56; Коваль 129—130; Черных II 30—31; Фасмер III 259; Преобр. II 57; Koraliński 747; Klein 1184; Vries NEW 518—519. — Див. ще **жакет**.

[**піджарий**] «худий» Нед, До; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *поджарий* «тс.» пояснюється звичайно як результат скорочення форми *поджаристый* «худий», утвореної від *поджарить* «підсмажити, підсушити»; висловлюється припущення (Фасмер—Трубачев III 297; Трубачев Назв. дом. жив. 26—27), що р. *поджарий* первісно стосувалося гончого пса з підпалинами (пор. бр. *паджары* «мургий», п. *podzary* (про коней, гончих собак) «підпалий, з підпалинами». — Фасмер III 297; Преобр. II 86. — Див. ще **жар**, **під**².

[**підждеряти**] «підбивати на злочин» Нед; — афективне утворення, пов'язане з [*підштүрити*] «нацькувати, підбурити», *наштүрити* «підбурити, підбити» (див.).

[**піджіпка**] «зад, сідниці» Нед, [*піджопок*] «тс.» Нед; — похідне утворення від незасвідченого **жопа*, спорідненого з р. *жопа*, яке переконливої етимології не має; найчастіше порівнюється з р.-цсл. *жүпа* «яма», укр. *жүпа* «соляна яма». — Фасмер II 61—62. — Пор. **жүпа**¹.

підзелювати, *підзилювати* — див. **золя**.

підзира́ти, *підзі́рити*, *підзирки*, *підзі́р*, *підзі́рний*, *підзо́р*, *підзо́рний*, *підозра*, *підозре́нний*, *підозрива́ти*, *підозрі́ливий*, *підозрі́лий*, *підозрі́ний*, *підозрюва́ти* — див. **зріти**¹.

підзо́л, *підзі́л*, *підзо́листий*, *підзо́льник* — див. **зола**¹.

підійма́ти, *підійма́льний*, *підійма́ч*, *підйо́м*, *підйо́мка*, *підйо́мний*, *підйо́мник*, *підйо́мні*, *підніма́льний*, *підніма́ти* — див. **іма́ти**.

підка́менець, *підкаменю́х* — див. **ка́мінка**.

підка́менщик (іхт.) «бабець, *Cottus* L.», *підкамі́нник*, [*підкамі́нчик*] Нед; — бр. *падка́менищык* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *подка́менщик* «тс.» утворене з прийменника *под* «під» та іменника *ка́мень*; назва зумовлена тим, що ця риба завжди тримається під камінням. — Маркевич—Короткий 195—196; Сабанєєв 59—60. — Див. ще **ка́мінь**, **під**².

підка́пок — див. **ка́па**¹.

[**підка́систи́й**] «підібраний, підсуканий; пузатий» Нед; — пов'язане з *підкаса́ти* «підіткнути, підібрати» (про одяг). — Див. ще **закаса́ти**.

[**підкове́ць**] (зоол.) «підковонос (вид кажана), *Rhinolophus*» Нед; — п. *podkowies* «тс.»; — пов'язане з *підко́ва*; назва зумовлена тим, що у кажанів цього виду сильно розвинений носовий придаток, який своєю формою нагадує підкову. — СУМ VI 437; ССРЛЯ 10, 399; SW VI 365. — Див. ще **кува́ти**¹, **під**².

підкозо́бель — див. **піскозо́ба**.

[**підко́лос**] (орн.) «перепілка, *Coturnix coturnix* L.», [*підко́ло́сниця*] «тс.» ВеБ; — результат видозміни звуконаслідувальної назви перепела [*підко́лоть*], зближеної з конструкцією *підко́ло́сям*; таке зближення мотивується тим, що перепілки звичайно живуть у хлібах. — ВеБ 284. — Див. ще **ко́лос**, **під**². — Пор. **підко́лоть**.

[**підко́ло́тник**] (орн.) «куріпка сіра, *Perdix perdix* L.» Нед; — пов'язане з [*підко́лоть*] «перепілка»; обидва птахи належать до родини фазанових і ведуть схожий спосіб життя. — Птицы СССР 182—183, 185—186. — Див. ще **підко́лоть**.

[**підко́лоть**] (орн.) «перепілка, *Coturnix coturnix* L.» ВеНЗн, [*підко́ло́тько* тж, *підко́лок* Шарл, *підко́лу́н* Нед, *підпо́лотя* ВеНЗн, *підско́лодка* Шарл, *підско́лоцка*, ВеНЗн] «тс.», [*підпо́ло́тькати*] «кричати» (про перепела) ВеБ; — назви звуконаслідувального походження; пор. імітацію голосу цього

птаха [*подь полоть*] ВеНЗн, а також назви [*підпалък*] «перепілка», [*підпалок*], лит. *pūtelė* «тс.»; початкова частина звуконаслідувальної назви адаптована під префікс. — Булаховський Вибр. пр. III 228.

підкоморій «у старій Росії і в Україні — суддя, який займався межуванням володінь; у феодальній Польщі — двірський сановник», [*підкоморій*] «межовий суддя» Пі, Бі, *підкоморство* «посада підкоморія», [*підкомориха*] «дружина підкоморія» Пі, [*підкоморич*] «син підкоморія» Пі, [*підкоморівна*] «дочка підкоморія» Пі, *підкоморський* «який стосується межового суду або межового судді»; — р. *подкоморий* «межовий суддя»; — запозичення з польської мови; п. *podkomorzy* «вищий придворний сановник у Польщі, камергер; межовий суддя» утворено, можливо, під впливом ч. ст. *podkomorie* «тс.» (Stieber RES 39, 8) з прийменника *pod* «під» та іменника *komora* «комора» і є частковою калькою слат. *subcamera* (sub «під», camera «кімната, комора»). — Richhardt 88; Witkowski SOr 19/2, 208; Фасмер III 297. — Див. ще **комора**, **під**².

[підкориста] «особливий тип сапи, яка робиться під гострим кутом до ручки; совкова лопата» Ва, [*підкористо*] «під кутом, зігнуто» Ва; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *коря* як назва сапи (лопати), що розпушує (знімає) верхній затверділий шар ґрунту.

[підкропівниця] (бот.) «суниці зелені, *Fragaria viridis* Duch., (*Fragaria collina* Ehrh.)»; — похідне утворення від *кропівá*; назва зумовлена схожістю листків обох рослин або тим, що суниці часто заростають кропивою. — Див. ще **кропівá**, **під**².

[підкукундати] «підмовити» Нед; — афективне утворення.

[підкульок] «заколесник» Нед, [*підкулька*] «підпірка задньої ручки воза; задня ручиця з підпіркою» О, [*підкульок*] «тс.» О; — запозичення з польської мови; п. [*podkulek*] «люшня,

заколесник» утворене з прийменника *pod* «під» та іменника [*kula*] «дуга в ярмі, крива палиця». — SW IV 367. — Див. ще **куля**³, **під**².

[підкустрана] «(жінка) в короткій, вузькій спідниці» Си, [*підпущтрена*] (?) «(жінка) з підбіраною спідницею» Ва; — очевидно, пов'язане з [*кустратий*] «кудлатий», [*закустраний*] «розпатланий», можливо, зближеними з [*підкаса́ти*] «підіткнути (подолок, поли)». — Див. ще **кустра**. — Пор. **закаса́ти**.

підлабу́за, *підлабу́зливий*, *підлабу́зник*, *підлабу́зництво*, *підлабу́знюватися* — див. **лабу́знитися**.

підла́сий, *підла́систий* — див. **ла́сий**².

підле́пливий, *підле́пний*, *підле́пчастий* — див. **лі́пнути**.

[підлизник] (бот.) «зіновать подільська, *Cytisus podolicus* Blocki; *Cytisus capitatus* Jack.» Мак; — очевидно, похідне утворення від *лизáти*; мотивація назви неясна.

підлий, [*підлий*] «хворий» ВеЗа, [*підлий*] «підлий», [*подлячий*] «тс.» Нед, [*підлий*] «поганий» ВеУг, *підлътний*, *підлътá*, *підлътник*, *спідлътний* «який став підлим», *спідлътлий* «тс.», [*спідлътити*] «принизити, спаплюжити» Нед, *спідлътитися* «стати підлим», *спідлътити* «тс.»; — р. *підлий*, бр. *підлы*; — запозичення з польської мови; п. *podły* «підлий», як і ч. *podlý*, болг. *підъл*, *підли*, схв. *підал*, *піддао*, надійної етимології не має; виводиться від *podlec* «підлягти» (КЭСРЯ 347); від прийменника *pod* «під» (Преобр. II 87; Brückner 425; Младенов 450; Mikl. EW 253—254); від *podle* «біля» (Фасмер III 298; Machek ESJC 467; Holub—Kop. 282; Holub—Lyer 380). — Черных II 49.

[підлісник] (бот.) «копитняк європейський, *Asarum europaeum* L.», [*підлісник*, *подлесник*] «тс.» Мак; — похідне утворення від *лист*; назва зумовлена тим, що ця рослина перезимовує під покривом з опалого листя (Нейштадт 206); окремі звукові форми виникли

внаслідок зближення з *ліс*. — Див. ще **лист, під²**. — Пор. **підолішник**.

[**підліжка**] (орн.) «волове очко, Troglodytes troglodytes L.» Шарл, ВеНЗн, [*підліжок*] «тс.» тж; — похідне утворення від *лежати*; назва зумовлена, очевидно, тим, що в лісі цей птах оселяється в купах хмизу, вітровалу, тобто під тим, що лежить (Птиці ССССР 430). — Див. ще **лежати, під²**.

[**підлітка**] (іхт., у сполуці [*п. довгоплівка*]) «летюча риба, Eхосоetus volitans L.» Нед; — похідне утворення від *підлітати*; назва зумовлена тим, що ця риба вистрибує з води і може летіти деяку відстань у повітрі (Риби ССССР 242). — Див. ще **летіти, під²**.

[**підлічки**] «віжки для пари коней» О; — пов'язане з [*лійці*] «віжки» (див.).

[**підлішки**] (бот.) «печіночниця звичайна, Hepatica nobilis Gars. (Hepatica triloba Gilib.)» Г, Мак, [*підліска* Нед, *підліски* Мак, *підлісок*] «тс.»; — п. podlaszczka «фіалка болотна, Viola palustris L.; печіночниця звичайна», ч. [podliška] «печіночниця», [podleska], ст. podleščka, podleštka «тс.»; — утворене з прийменника *під* та основи іменника *ліщина*; назва зумовлена тим, що печіночниця росте в листяних і мішаних лісах (Нейштадт 256—257; Лік. рослини. Енци. дов. 337), зокрема, під ліщиною. — Machek Jm. rostl. 48. — Див. ще **ліска¹, під²**.

підлог «підробка, фальшивка»; — бр. *падлог* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *подлог* «тс.», пов'язане з *подложить* «підложити», утвореним з префікса *под-* «під» і дієслова *ложить* «ложити». — Див. ще **лежати, під²**.

підлога, підлоговий, підложе, підложжя, підложниця — див. **лежати**.

[**підлогоння**] «підхвістя при сидлі»; — запозичення з польської мови; п. *podogonie* «ремінь у кінській упряжі, який іде до хвоста» утворено з прийменника *pod* «під» та іменника *ogon* «хвіст»; звук *л* в українській мові з'я-

вився, очевидно, під впливом слова [*підложити*] «підкласти». — SW IV 389. — Див. ще **огін, під²**.

[**підмагүлити**] «підмовити» Нед; — п. [podmagulic] «одурити, ввести в оману, підманути»; — пов'язане з [*магүлити*] «підмовляти» (див.).

[**підмачүлити**] «допомогти, підсилити, підхарчувати» Ва; — не зовсім ясне; можливо, давніше **підмочулити*, пов'язане з **підмочи* «підмогти, допомогти».

[**підмет¹**] «невелика грядка, ділянка землі; коноплице; низинна місцевість, де пасуть худобу, сіють коноплі Ва; орна земля за селом Ва; природно зрошувана низина в полі, на якій сіють коноплі, садять капусту Ме», [*підметець*] «квітник», [*підміт*] «частина поля, на якому сіють коноплі» Нед, Бі; — р. [podmet] «поле, приготоване для баштану», п. podmiot «гній, сміття, викинуте в одне місце»; — похідне утворення від *метати* «кидати»; назва зумовлена, очевидно, тим, що на цих ділянках розкидали гній або пасли худобу. — Дзензелівський St. sl. 10/1—2, 46. — Див. ще **метати, під²**.

підмет² (член речення), *підметовий*; — п. podmiot, ч. podmět, слц. podmet, вл. podmjet, нл. podmjat, м. схв. *підмет* «тс.»; — калька лат. subiectum «підмет», пов'язаного з дієсловом subicere «метати, кидати, класти під, підкладати», утвореного за допомогою префікса *sub-* «під» від *iacere* «метати, кидати». — Holub—Lyer 380. — Див. ще **метати, під²**.

підметка, підметок, [підмітка] «солом'яна устілка в чоботі; підошва» Нед, [*підміток*] «тс.» Нед; — р. *подмётка* «підметка», болг. *подметка* «тс.»; — похідне утворення від *метати* «шити, обкидати». — Фасмер III 298. — Див. ще **метати, під²**.

піднебіння, піднебіння, піднебінний, підніб'я — див. **небо**.

[**підневідити**] «підштовхнути на щось, підвести», [*спідневідити*] «обдурити; обнадіяти і не виконати»; —

«очевидно, давніше «підштовхнути на несвідомий учинок, вивести з розуму; ошукати», похідне від *не відати* «не знати». — Див. ще **відати, не, під**².

[**підовину́ти**] «розпогодитися, випогодитися» О, [**підовину́тися**] «засяяти щастям, розвеснитися» О; — помилкове написання замість [**підсвини́ти, підсвини́тися**], пов'язаних з [**освини́ти**] «розвиднитися» (див.).

[**підойма́**] (бот.) «герань темна, *Geranium phaeum* L.; сіверсія гірська, *Sieversia montana* (L.) R. Br. (*Geum montanum* L.); калган (перстач прямостоячий), *Potentilla erecta* (L.) Hampe (*Tormentilla erecta* L.; *Potentilla tormentilla* Schr.); підлісник європейський, *Sanicula europaea* L.; волошка лучна, *Sentaurea jacea* L.» ВеНЗн, [**підійма́**] «гравілат струмковий, *Geum rivale* L.; сіверсія гірська» Мак, [**підойна́**] «сіверсія гірська» Мак; — похідні утворення від *підійма́ти, [підойми́ти]* «підняти»; назви зумовлені тим, що в народній медицині частина з названих рослин використовується, щоб поставити на ноги хворих на різні недуги; деякі рослини (герань темна, калган) вживаються при хворобах, викликаних підніманням важких речей. — Шамота 142—143; Анненков 90, 157, 269—271, 315. — Див. ще **іма́ти, під**².

[**підолі́шник**] (бот.) «копитняк європейський, *Asarum europaeum* L.» Мак, [**підолі́шник, подолі́шник** Нед, Пі] «тс.» Мак; — бр. [**падале́шник**] «тс.»; — результат видозміни слова [**підорі́шник**] «тс.», викликаній впливом *ліщина*; обидві назви зумовлені тим, що копитняк росте під ліщиною (лісовим горіхом). — Budziszewska 235. — Див. ще **підорі́шник**. — Пор. **підлі́сник**.

підоплі́ка, підоплі́чка, підоплі́ччя — див. **плече́**.

[**підорва́**] (бот.) «чина лісова, *Lathyrus silvester* L.» Мак; — очевидно, похідне утворення від *підірва́тися*; назва зумовлена тим, що в народній медицині цю рослину застосовують при

надривах нутрощів. — Шамота 68—69; Анненков 187. — Див. ще **рва́ти**.

[**підорі́шник**] (бот.) «копитняк європейський, *Asarum europaeum* L.» Нед, [**подорі́шник**] «тс.» Нед; — р. [**подорéшник**] «тс.»; — утворене з прийменника *під* та іменника *орі́х* «горіх»; назва зумовлена тим, що копитняк росте під ліщиною (лісовим горіхом); пор. інші його назви: укр. [**підорі́шна трава**], схв. *лєсков кдрєн, сподлесак*, нім. *Haselwurz* (букв. «ліщинний корінь»). — Budziszewska 235. — Див. ще **горі́х, під**².

[**підоря́**] «свиня» Пі, [**підорка́**] «тс.» Пі; — похідне утворення від *підора́ти* в значенні «підкопати, підрити» (пор. вираз *ора́ти носом* «рити носом»); назва зумовлена тим, що свині підривають кущі картоплі та ін. — Див. ще **ора́ти**¹.

[**підосі́нник**] (бот.) «гриб красно-головець, підосичник, *Boletus aurantiacus* Pers.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *podosinnik* «тс.» утворено з прийменника *pod* «під» та іменника *osina* «осика». — Див. ще **осі́ка, під**².

[**підосі́вець**] (бот.) «вид їстівного гриба» ВеБ; — очевидно, утворене з прийменника *під* і основи прикметника [**осі́вий**] «осиковий», пов'язаного з *осі́ка*. — Див. ще **осі́ка, під**².

підо́шва, підошо́вний — див. **ші́ти**.

підпа́вок, підпала́йка, підпала́к, підпала́кати, підпалкува́ти, підпа́лок — див. **па́вкати**.

підпадьо́мкати — див. **підпідьо́м**.

[**підпа́леник**] (орн.) «малинівка (вільшанка), *Erithacus rubecula* L.» ВеНЗн; — похідне утворення від *підпа́лений*; назва зумовлена тим, що у цього птаха горло, волю і груди яскраво-рудого кольору (Воїнств.—Кіст. 330; Птицы СССР 463); пор. інші назви малинівки: [**рудня́к, червоне вольце, черлено́груд, червенья́к**]. — Див. ще **па́літи, під**².

[**підпі́га**] (ент.) «стягівка, *Catocala* Schrck.» Нед; — неясне.

[**підпідьом**] (вигук, що передає крик перепела), *підпадьомкати* «видавати своєрідні уривчасті звуки» (про перепелів), *підпідьомкати* «тс.» СУМ, Пі; — звуконаслідувальне утворення; пор. наукову передачу голосу («бою») перепела: *відь-підь-підь* (Фауна України 4, 50), *підь-підь-підь* (Птиці СРСР 183).

[**підпідьом**] «вигук, що передає крик перепела» Нед, [*підпідьомка*] «перепел, *Coturnix coturnix* L.», [*підпідьомкати*] «кричати» (про перепела) Нед; — звуконаслідувальне утворення; пор. інші вигуки, що передають крик перепела: [*подь полоть*] ВеНЗн, [*підполю*] ВеНЗн, *відь-підь-підь* (Фауна України 4, 50), *підь-підь-підь* (Птиці СРСР 183).

[**підпідьом**] «проста горілка»; — похідне утворення від *підна* «горілка». — Див. ще **підна**.

[**підплітник**] (орн.) «берегова ластівка (шурик), *Pipra pipra* L.; маленький птах, що гніздиться під камінням Нед», [*підплітнік*] «тс.» Нед; — похідне утворення від *плітнік* «брила каменю»; назва зумовлена тим, що ці птахи часто гнізяться під камінням по берегах річок. — Див. ще **плітнік**.

підполотя, *підполотьякати* — див. **підполотя**.

[**підполя**] «біла вівця з великою чорною плямою чи навпаки» НЗ УЖДУ 26/2, [*підполістий*] «спіднизу білий, світліше забарвлений» ВеНЗн; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *підпаліна* «пляма іншого кольору», похідним від *паліти* (див.).

підприємство, *підприємець*, *підприємник*, *підприємництво*, *підприємливий* «заповзятливий»; — очевидно, калька нім. *Unternehmen* «підприємство; справа», пов'язаного з дієсловом *unternehmen* «розпочати, взятися», яке складається з префікса *unter-* «під-» і дієслова *nehmen* «брати, приймати». — Див. ще **іматити**, **під**², **при**.

[**підпріжик**] (ент.) «ковалик, *Elaeter* L.» Нед; — похідне утворення від [*прігати*] «стрибати, плигати»; назва зумовлена тим, що цей жук, упавши

на спину, підстрибує за допомогою виrostу передньогрудей (УРЕ 6, 518). — Див. ще **прігати**.

підпруга, *підпружити* — див. **пруг**.

[**підпруги**] «перевесла з осоки, намотані на споди невода, щоб вони не загрузали в болото» Мо; — очевидно, похідне утворення від *пруг* «в'язка» (див.).

[**підпустка**] «частина шлунка жуйної тварини, що вживається для звурджування молока» Куз, [*підпущник* Куз, *підпущник* Нед] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *podpuszka*, *podpuszczka* «закваска для молока» походять від *podpuszczać* (*mleko*) «заквашувати (молоко)», утвореного за допомогою префікса *pod-* «під-» від *puszczać* «пускати» (шматочок звурджененого молока кидають в удій молока, щоб воно швидше звурдлилося). — SW IV 404. — Див. ще **під**², **пущати**.

[**підряд**] «матеріал, яким підбивають халяви та переди в чоботях» Па; — запозичення з російської мови; р. [*підряд*] «підбий, шкіряна підкладка у взутті» пов'язане з *рядити* «тримати в порядку», якому відповідає укр. *рядити*. — Див. ще **під**², **ряд**. — Пор. **підряд**.

[**підривка**] «вид рибальської сітки» Г, Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *podrywka* «мала сітка типу черпака» пов'язане з *podrywać* «шарпати вгору», утвореного за допомогою префікса *pod-* «під-» від дієслова *gwać* «рвати». — Онышкевич Исслед. п. яз. 246; SW IV 411. — Див. ще **під**², **рвати**.

підри, *підря* — див. **підри**.

[**підримани**] «вид жіночого одягу» Нед; — неясне.

підручник; — бр. *падручник* «підручник»; — калька п. *podręcznik* «тс.», похідного від прикметника *podręczny* «який знаходиться під рукою», утвореного з прийменника *pod* «під» та основи іменника *reka* «рука». — SW IV 406. — Див. ще **під**², **рука**.

підряд «зобов'язання виконувати роботу на чие-небудь замовлення за певну оплату; робота, що виконується за таким зобов'язанням», *підрядний, підрядіти*; — бр. *падрад*, п. [podrad] «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *подряд* «тс.» пов'язане з *подрядіть*, утвореного за допомогою префікса *под-* «під-» від дієслова *рядіть* «наймати, домовлятися про плату», якому відповідає укр. *рядіти*. — Преобр. II 240; SW IV 405. — Див. ще **під², ряд.** — Пор. **підрад.**

[підсадівка] (бот.) «печериця їстівна, *Agaricus edulis Pers.*» Нед, [*підсадка*] «тс.» Нед; — похідне утворення від *підсадіти*; назва зумовлена тим, що цей гриб розводять штучно в садибах (БСЭ 47, 510). — Див. ще **під², садіти.**

[підскібиця] (орн.) «чайка, *Vanellus vanellus L. (Vanellus cristatus Meyer)*» ВеНЗн; — утворене з прийменника *під* та іменника *скіба* «смуга землі при оранці»; назва зумовлена тим, що гніздо цього птаха, яке являє собою ямку в землі, буває часто під скибою. — Булаховський Вибр. пр. III 228; Воїнств.—Кіст. 62. — Див. ще **під², скіба.**

[підскірниця] «ризоморфи (своєрідні нитчасті утворення у грибів, які сприяють їх поширенню), *Rizomorpha*» Нед, [*підшкірниця*] «тс.»; — похідні утворення від [*скіра*], *шкіра*; назва зумовлена тим, що ризоморфи розростаються під корою дерева (Словн. бот. 463). — Див. ще **під², шкіра.**

підсметанник — див. **сметанник.**

[підсніжча] «сорт горщика заввишки в 5—7 вершків», [*підснізок*] «сорт горщика» Нед; — неясне, можливо, пов'язане зі [*сніз*] (мн. [*снози*]) «тоненькі палички для підтримування стільників у вулику». — Пор. **сноза.**

підсобіти «допомогти», *підсобка* «допоміжне приміщення», *підсобник, підсобний*; — бр. [*падсобіць*] «трохи допомогти»; — очевидно, запозичення

з російської мови; р. *подсобить* «допомогти» є результатом видозміни форми *пособить*, що відповідає укр. *пособіти* «тс.» — Див. ще **засіб.**

[підсобійка] «дошката коробка під навісом дахового схилу» НикНикБЛ, [*підсобівка, підсобейка, підсобівка, підсобійка*] «тс.» тж, [*підсубійка*] «стріха» тж, [*підсубітка*] «тс.» тж, [*подчебітка*] «поперечна дошка, в яку впираються нижні торці дахових дощок і гонту» тж, [*поспособійка*] «карниз із дощок під стріхою»; — запозичення з польської мови; п. *podsiębitka* «дошчане підбиття під балками стелі; дерев'яна стеля» утворене з прийменника *pod* «під», займенника *się* «себе» й основи дієслова *bić* «бити». — Див. ще **біти¹, під², ся¹.**

підсобійний, підсебійний, підсобей, підсобій, підсобійник, підсобой — див. **підсубійний.**

[підсокіритися] «піддобритися, здобути довір'я» Ва; — неясне.

підспідок — див. **під¹.**

підспіль — див. **спіл.**

[підспоруга] «ремонт, поновлення» Нед; — очевидно, похідне утворення від [*споружіти*] (< псл. *sъroꝛogŕtei) «спорудити; справити», генетично пов'язаного з *оружжя* (псл. oꝛoꝛъje < *oꝛoꝛgŕi-). — Див. ще **оружжя, під².**

[підсрібняк] (ент.) «перламутрівка, *Argynnis F.*» Нед; — похідне утворення від *срібний*; назва зумовлена тим, що нижня сторона задніх крил цього метелика вкрита перламутровими (сріблястими) плямами (Горностаев 231). — Див. ще **срібл^о.**

[підстрішник] (орн.) «перепелятник (малий яструб), *Accipiter nisus L.*» Нед; — похідне утворення від *стріха*; назва зумовлена тим, що перепелятник живиться дрібними птахами, в тому числі й горобцями, які в сільській місцевості часто оселяються під стріхами (пор. р. [*подстрішник*] «горобець»; пор. іншу назву перепелятника [*вороб'ятник*] Шарл. — Булаховський Вибр. пр. III 228. — Див. ще **під², стріха.**

підстру́нчити, *підстру́чити* — див. **стрѐнчити**.

[підсубі́йний] «підливний» (про млин, про колесо у млині), **[підсебі́йний Нед, підсобі́йний]** «тс.», **[підсобі́й]** «рух водяного колеса знизу догори; тип млина за таким рухом колеса» Ник, **[підсобі́й, підсобі́й]** «тс.» тж, **[підсобі́йник]** «підливний млин», **[підсубі́йка Нед, підсубі́йник, підсубі́йок]** «тс.»; — р. **[подсобо́йный]** (у сполученні **[подсобо́йная мельница]** «підливний млин»); — очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. **podsiębierny** (у сполученні **koło podsiębiernie** «підливне колесо у млині») утворене з прийменника **pod** «під», займенника **się** «себе» й основи дієслова **brać** «брати» (дієприкм. **bierny**). — SW IV 415. — Див. ще **бра́ти, під², се́бе**.

[підсу́канець] «вид їжі (кукурудзяне борошно, розбовтане в молоці з водою)»; — похідне утворення від **[сука́ти]** «колотити». — ВеЗн 49. — Див. ще **сука́ти**.

[підтики] «натяки» О; — похідне утворення від **ті́кати, ткну́ти** «доторкатися; (перен.) наближатися словами», аналогічне до **прі́тча** (від псл. **prítъknuti** «приткнути»). — Коломієць Мовозн. 1992/5, 43; Фасмер III 368. — Див. ще **під², ті́кати**. — Пор. **надто́чити, на́тяк, прі́тча**.

[підті́нник] (бот.) «ранник вузлуватий (ранник бульбистий), *Scrophularia podosa* L.», **[подтинник]** «тс.» Мак; — р. **[подты́нник]**, бр. **[надты́нник, надценнік]** «тс.»; — похідне утворення від **тин** «огорожа»; назва зумовлена тим, що ця рослина полюбляє затінені місця. — Див. ще **тин**.

підти́чка — див. **надто́чити**.

[підті́панка] «неохайна, жінка із забрудненою пеленою; повія»; — результат контамінації форм типу **поті́паха** «розпусниця» і **неті́паха** (**неті́панка**) «неохайна жінка» (див.).

[підті́чка] (зоол.) «кріт, *Talpa europaea* L.» ВеНЗн, О; — похідне утворення від **точі́ти** «рити»; пор. **[підто́-**

чина] «порита кротом земля»; назва зумовлена тим, що кроти риють землю. — Див. ще **під², точі́ти¹**.

[підтова́рник] «колодка, що підкладається під човен при витягуванні його на берег»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. **подтова́рник** «тонкі колоди, жердини, що застосовуються в будівництві й гірничій промисловості, а також для підкладання під вантажі на суднах, складах» утворене з прийменника **под** «під» та іменника **това́р** «товар». — Див. ще **під², това́р**.

підто́ка — див. **надто́чити**.

підтро́піки «субтропіки», **підтро́пічний**; — р. **подтро́пики**, бр. **надтро́піки**; — часткова калька лат. **subtropicus** «субтропічний», першим компонентом якого є прийменник **sub** «під», другим **tropicus** «тропічний». — Див. ще **під², тропі́к**.

[підтру́няти] «підбурювати, піддрочувати» Пі; — очевидно, запозичення з російської мови; р. **подтру́няють** «жартувати, глузувати» походить від **тру́нить** «тс.», етимологія якого неясна (Фасмер IV 109); може бути пов'язане й з **[підстру́нчити]** «підбурити».

під́уст (іхт.) «*Chondrostoma nasus* L.», **[підв́уст Кол, підуста Кол, піду́ства, піду́стка Нед, піду́стов, подуст Кол, подуста, поду́став, пуду́ства, пуду́ства тж]** «тс.»; — р. **поду́ст**, бр. **пбдуст**, **[наду́ст]**, п. **podusta**, **[podustwa]**, ч. **[podoustev]** «рибець, *Vimba vimba* L.», слц. **podustva** «підуст», схв. **пбдуст, пбдуста, пбдуства**, слн. **podúst** «тс.»; — псл. **podustь, podusty**, утворене з прийменника **podъ** «під» та іменника **usta** «рот»; назва мотивується тим, що рот у підуста розташований знизу під виступаючим уперед носом; помилкова думка (Budziszewska 130) про запозичення з румунської мови (рум. **poduț** «лящ»). — Коломієць Проісх. назв. рыб 21—22; Герд Белар. лексікал. і этым. 38—39; Даль III 213; Grückner 425; Machek ESJC 467. — Див. ще **під², уста́**.

підустіти, *підустливий*, *підущати* — див. **уста**.

[підуфáлий] «занадто довірливий; сміливий, зухвалий» Нед, [*подуфáлий*, *подуфн́ий*] «тс.» Нед, [*пудуфáльний*] «хвальковитий» Ме, [*подуфáльство*] «довірливість; сміливість, зухвальство» Нед, [*подуфáне*] «тс.» Нед; — запозичення з польської мови; п. [*podufaly*] «дружній, фамільярний; самовпевнений, зухвалий» пов'язане з [*podufac*] «довіритися», утвореним за допомогою префікса *po-* «по-» від дієслова [*dufac*] «довіряти». — Вгюскнер 103; SW IV 431. — Див. ще **дуфáти**, **по**. — Пор. **зухвáлий**.

[підхáтничка] (орн.) «сіра мухоловка, *Muscicapa striata* Pall.» Куз; — похідне утворення від *хáта*; назва зумовлена тим, що ці пташки мостять гнізда в щілинах будівель (Воїнств.—Кіст. 297). — Булаховський Вибр. пр. III 228. — Див. ще **під²**, **хáта**.

[підці́рка] (орн.) «чубатий жайворонок (посмітюха), *Galerida cristata* L.» Шарл; — очевидно, назва звуконаслідувального походження, можливо, пов'язана з [*ці́цірік*] (орн.) «лісова тинівка, *Prunella modularis* L. (*Accentor modularis*)».

підцобрити — див. **цубрити**.

[підчáс] «юшка з молодих буряків і молодого бурячиння; молода головка капусти Нед; страва з листя молоді капусти Нед», [*підч́ис*] «молода головка капусти; страва з листя молоді капусти» Нед; [*пичóса*] «страва з ячмінної крупи і лободи» Корз, [*пу(т)ч́ис*] «тс.», [*пучóха*] «страва з молоді капусти і м'яса» тж; — запозичення з польської мови; п. [*podczas*] «молода головка капусти; страва з листя молоді капусти, буряків»; *podczas* «тс.» пов'язане з *podczesać* «підчесати», утвореним за допомогою префікса *pod-* «під-» від дієслова *czesać* «чесати, чухрати». — Вгюскнер 425; SW IV 345. — Див. ще **під²**, **ч́еса́ти**. — Пор. **підч́ис**.

підчáший (іст.) «помічник чашника (придворна службова особа)», [*під-*

чáшний] «тс.» Нед; — р. *подчáший*, бр. *падчáшы* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *podczaszy* є префіксальним утворенням від *czasza* «чаша». — Фасмер III 301; Вгюскнер 425; SW IV 344. — Див. ще **під²**, **чáша**.

[підчері́ти] «зняти кору (з дерева)» О, [*підчерéти*] «тс.» О, [*підчеря́ти*] «знімати кору з живого дерева, щоб сохло» О, [*черті́ця*] «дерево з обідраною навколо корою»; — очевидно, псл. [**podъčerti*, **podъčersti*], похідне від **čersti*, **čьrtъ* «рубати, різати» (пор. др. *чьрсти*, *чьрту* «проводити борозну, орати», пов'язане чергуванням голосних з *koга* «кора»; — споріднене з лит. *kĩfsti*, *kertù* «рубати, ударяти», дінд. *kártati* «ріже, відрізує»; іє. **(s)ker-t-* «різати». — Фасмер IV 349; ЭССЯ 4, 75—76; Bern. I 172; Pokorny 938—942. — Див. ще **чёрта́**. — Пор. **ко́ра**, **чересло́**, **черпа́ти**.

підч́ихвіст «підлиза СУМ; негідник, пройдисвіт Г», [*печ́ихвіст*] «вітрогон, шелихвіст»; — очевидно, споріднене з р. *чихвóстить* «чухрати; шпетити, коренити», етимологічно неясним, пов'язуваним з *чи* «чи» і *хвостить* «бити» (Фасмер IV 368) або з **тъще* «пусто» і *хвáстати* (Соболевський РФВ 67, 213).

[підч́іпок] «підшипник»; — утворене з прийменника *під* та іменника [*ч́ип*] «стержень, на якому що-небудь ходить, хитається або обертається; шип»; — пор. *підшипник* від *шип*. — Див. ще **під²**, **ч́іп¹**.

[підч́іс] (бот.) «перекотиполе, *Gypsophila paniculata* L.», [*підч́ос*] «спаржа лікарська, *Asparagus officinalis* L. Мак»; — р. [*подчес*] «спаржа лікарська»; — похідні утворення від *ч́еса́ти*; назви зумовлені зовнішньою подібністю кущів цих рослин до вичесаного волосся; пор. іншу назву спаржі лікарської [*козя борода*] Мак. — Див. ще **під²**, **ч́еса́ти**. — Пор. **підч́ас**.

[підчмелі́ти] «упоїти, сп'янити» Нед; — похідне утворення від виразу *під джм́елем* «напідпитку», що виник,

очевидно, як наслідок видозміни виразу *під хмелю* «тс.». — Див. ще **джміль, під², хміль**.

[**підчулити**] «в плоту сплавного дерева зрізати кінці колод знизу навскіс»; — неясне; можливо, пов'язане з [**чулити**] «щурити» (вуха).

[**підшійник**] «підшипник»; — очевидно, калька р. [*подшейник*] «підшипник, підкладка під кінець машинної осі», утвореного з прийменника *под* «під» та іменника [*ше́йка*] «кінець машинної осі, шип», похідного від *ше́я* «шия». — Див. ще **під², шія**.

підшмиритися — див. **чмир³**.

під'юдити, під'юджувати — див. **юдіти**.

[**під'ядлівчак**] (орн.) «поповзень, *Sitta europaea L.*» ВеНЗн; — похідне утворення від [*ядлівчак*] «дрізд чикотень, *Turdus pilaris L.*»; зв'язок назв обох птахів зумовлений, очевидно, подібністю в їхньому забарвленні; думка про зв'язок назви поповзня з характером місцевості чи флори, де цей птах водиться (Булаховський Вибр. пр. III 227), недостатньо конкретизована. — Птиці ССРСР 433, 526. — Див. ще **ядлівчак**.

[**під'яешник**] (бот.) «моховик напівповстистий, *Boletus subtomentosus L.*» Мак; — похідне утворення від [*яешник*] «*Agaricus caesareus Scop.*»; зв'язок назв обох грибів зумовлений, очевидно, їхньою зовнішньою схожістю. — Див. ще **під², яйце**.

[**під'ярка**] «велике винне яблуко» ВеБ, [*під'ярівки*] «літні яблука» Нед; — похідне утворення від *ярий* «весняний»; назва зумовлена тим, що ці яблука рано досягають (пор. [*яровінники*] «ранні винні яблука» ВеНЗн). — Див. ще **під², ярий¹**.

[**під'ярок**] (зб.) «піврічні ягнята, з яких можна стригти вовну»; — очевидно, пов'язане з *ярка* «молода однорічна вівця» (пор. аналогічно утворене *підсвинок* від *свиня*). — Див. ще **під², ярий¹**.

піетет «глибока пошана», **піетізм** «релігійна течія; удаване благочестя»,

піетіст «прибічник піетизму; релігійна людина» Куз, **піетичний** Куз; — р. болг. м. *пие́тѣт*, бр. *пие́тѣт*, п. *pie-tyzm* «піетет, піетизм», ч. слц. *pieta*, вл. *pietizm* «піетизм», схв. *pijētm̄t*, слн. *pietéta*; — запозичення з німецької мови; н. *Pietät* «піетет» походить від лат. *pietās* «побожність, благочестя; відданість», пов'язаного з *pius* «побожний, благочестивий; справедливий; відданий», зіставляваним з *pūgus* «чистий, бездоганний». — СІС² 646; Коралиński 748; РЧДБЕ 556; Вуяклија 718; Klein 1184, 1188; Walde—Hofm. II 312. — Див. ще **пирей**.

піжама «спальний костюм»; — р. болг. м. схв. *пижáма*, бр. *пижáма*, п. *pižama*, *pidžama*, ч. слц. *pižama*, слн. *pižáma*; — запозичення з англійської мови; англ. *pyjamas, pajamas* «піжама» походить від гінді *pājāma, pāijāma* «штани», букв. «вбрання для ніг», що складається з перс. *rā, rāi* «нога», спорідненого з ав. *rad-*, гр. *πούς* (род. в. *ποδός*), лат. *pēs* (род. в. *pedis*) «тс.», і *jāma* «одяг, убрання», спорідненого з дінд. *yāma-* «вуздечка», *yacchati* «держить, керує, надає». — СІС² 646; Акуленко 141; Фасмер III 259; Черных II 31; Коралиński 754; РЧДБЕ 556; Вуяклија 717; Kluge—Mitzka 571; Horn 63, 93; Klein 1112. — Див. ще **педаль, піший**.

[**піжда**] «проценти з капіталу» Нед, [*пожѣд, пожѣдь* Нед, *пѣжид* Нед] «тс.»; — похідне утворення від [*пѣжѣти*] «пождати, почекати» (пор. [*пѣзва*] «позов, скарга» від [*пѣзѣти*] «позвати»); назва зумовлена тим, що позикодавець жде повернення своїх грошей і за це вимагає плати. — Див. ще **ждати, по**.

піжити «дуже лити (про дощ); бити, лупцювати»; — р. [*запѣжить*] «забити (у щось)», [*пѣжить*] «натискати, притискати; давити за горло», бр. [*анигáсиць*] «ударити»; — псл. *pěžiti* «бити, лупцювати; сильно лити; давити, душити»; — очевидно, споріднене з гр. *πήγνυμι* «втикаю, вбиваю; збиваю, згур-

товую», лат. *pano*, *perigi* «вбиваю; зміцнюю»; можливо, іє. **rēg-*, варіант до **rāg-/rāg'*-, до якого зводиться псл. разь «паз». — Горячева *Этимология* 1982, 55—57. — Пор. **паз**, **пазуха**, **репіжити**.

[**піжма**] «покривало» Пі, [*піжмо*] «тс.» Пі; — неясне.

піжон «пуста, франтувата людина, джигун», *піжонство*; — р. *пижон*, бр. *пижон*, п. *різон* «тс.», схв. *пижон* «голуб»; — запозичення з французької мови; фр. *pipeon* «голуб; бевзь, дурень, простака», походить від пізньолат. *рїрїопет*, зн. в. від *рїрїо* «птаха, що цвірінькає», яке зводиться до лат. *рїрїге* «пишати, цвірінькати» звуконаслідувального походження, спорідненого з укр. *пищати*. — СІС² 646; Черных II 31; КЭСРЯ 338; SW IV 215; Вуяклија 717; Klein 1184; Dauzat 558; Walde—Hofm. II 309. — Див. ще **писк**.

[**піз**] «через» Нед; — пов'язане з [*без*³] «тс.» (див.).

[**пізма**] «ненависть, мстивість, злість; зло, несправедливість» Нед, [*пізмо, пізна, пізна*] «тс.» Нед, [*пізьма*] «тс. Нед; завзяття; невдоволення О», [*пізлівий*] «ненависний, мстивий» Нед, [*пізмувати*] «злитися, ненавидіти» Нед; — запозичення з румунської мови; рум. *рїзмă* «заздрість, злість» походить від болг. м. *пїзма* «ненависть, упертість», схв. *пїзма* «тс.», які зводяться до гр. *πετορα* «упертість, настирливість», пов'язаного з *πεϊρω* «переконую, вмовляю», спорідненим з лат. *fido* «вірю, довіряю, покладаюся», псл. *bēditi* «умовляти, ганьбити», р. *убедить* «переконати», укр. [*бідити*] «лаяти, ганьбити». — Пономарів *Мовозн.* 1973/5, 65; Scheludko 140; Vrabie *Romanoslavica* 14, 166; Vincenz 14; Младенов 422; Mikl. EW 248; СДЕЛМ 313; DLRM 622; Frisk II 487—488. — Див. ще **аутодафэ**.

пізній, [*пізний*] «пізній» Нед, *пізненський*, [*пізні*] «пізно ввечері» Мо, [*пізнюркі*] «дуже пізній виводок курчат» Мо, [*пізняк*] «відсталий; пізно

народжений Куз; особа, що запізнилася О», *пізнитися* «запізнюватися», *допізна*, *запізній*, *запізнілий*, *запізнитися*, [*надпізь*] «запізно», [*опізнілець*] «пізно народжений; невіглас, обскурант» Нед, *опізнити* «затримати (в часі)», [*опоздіти*] «тс.» Нед, [*припізний*] «запізнілий» Нед, *припізнення*, *припізнювач* «швидкісна кінокамера (для уповільненого показу руху)» Куз, *спізнілий*, [*спізнити*] «запізнитися», *спізнити* «стемніти», *спізнюватися*, [*упаздітися*] «запізнитися» ВеУг, [*упоздітися*] «тс.» ВеУг, [*упазджатися*] «запізнюватися» тж; — р. *поздний*, бр. *позні*, др. *поздъный*, п. *рóżпу*, ч. *rozdní*, слц. *rozdný*, вл. *rozdze* «пізно», *rózdni*, нл. *rozdze*, *różnu*, полаб. *rūz-nū*, болг. [*позден*], м. *позен*, схв. *позан*, слн. *rózen*, стсл. **поздъ** «пізно», **поздънь** «пізній», **поздъ** «тс.»; — псл. *rozdzъ*; — споріднене з лит. *pas* «при, біля, до», *pāskui* «потім, услід», *pāstargas* «останній», лат. *post* «після, потім», дінд. *paścā* «ззаду, після», ав. *pasča* «потім, услід», алб. *pas* «після», гр. *ὑποθεν* «ззаду, позаду; після», вірм. *əst* «після, потім», тох. В *postam* «тс.»; іє. **ros-*; кінцеве *-dъ* того самого походження, що і в *падъ* «над». — Фасмер III 303; Черных II 50; Преобр. II 89; Brückner 433; Machek ESJC 477; Holub—Kop. 290; Schuster-Sewc 1146; Младенов 456; Skok III, 19; Mikl. EW 253; Zubatý AfS|Ph 13, 315; Trautmann 207; Meillet *Études* 161; Ernout—Meillet 933; Walde—Hofm. II 347—348; Pokorny 841. — Див. ще **над**, **по**.

[**пізніхїрка**] «пізній плід» Куз, [*пізніхїрочка*] «пізно народжена дитина; пізно виведене пташеня», [*пізніхїрчата*] «курчата, що виводяться в жнива» До, [*познихїрочка*] «наймолодша дитина» Нед; — пов'язане з *пізній*; кінцева частина слова неясна. — Див. ще **пізній**.

піїт «поет», [*піїт*] Нед, *піїта* «тс.», *піїтика* «поетика», *піїтичний*; — р. болг. *пийт* «поет»; — запозичення з грецької мови, що відбиває Рейхлінову

(новогрецьку) вимову: гр. ποιητής «творець, поет». — Пономарів Мовозн. 1974/2, 43; Фасмер III 259. — Див. ще **по́езія**.

[пійка¹] (орн.) «лісовий шеврик, *Anthus trivialis* L.» Куз, [пійка Нед, пійко Вел] «тс.»; — очевидно, назва звуконаслідувального походження. — Пор. **пїкавка**.

пійка², пійло — див. **поїти**.

[пійма́] «полонення, взяття в полон» Нед; [пійма] «повінь; заплава; зміст» Нед; — р. бр. *пійма* «заплава»; — похідне утворення від *піймати* «зловити, вхопити; [охопити, обійняти]». — Див. ще **імати, по**.

пійстра — див. **пестрий**.

пїк «гостра гірська вершина; найвища точка в розвитку чогось»; — р. болг. *пик*, бр. *пїк*, п. *пїк* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *pic* «гірська вершина» пов'язане з *piquer* «колоти, проколювати», що виникло з нар.-лат. **pīssāge* «проколювати, протикати», похідного від **pīssus* «дятел», лат. *pīsus* «тс.», спорідненого з дінд. *pīkaḥ* «індійська зозуля», дісл. *spætr* «дятел», двн. свн. *speht*, нвн. *Sprecht* «тс.». — СІС² 646; Фасмер III 260; Черных II 31; Sł. wug. obsyeh 569; РЧДБЕ 474; Dauzat 556, 561; Kluge—Mitzka 549; Klein 1183, 1184—1185.

пїка¹ «довгий полегшений спис з металевим наконечником», [пїкувати] «губити»; — р. болг. *пїка*, бр. *пїка*, п. слц. *пїка*, ч. *пїка*, м. *пїк*, схв. *пїк* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *pique* «пїка, спис» утворене від дієслова *piquer* «колоти, проколювати». — СІС² 647; Фасмер III 260; Черных II 31; Одинцов Этимология 1975, 86—90; Преобр. II 57—58; Hüttl-Worth 18; Sł. wug. obsyeh 569; Holub—Lyer 372; РЧДБЕ 556; Вуяклија 719; Kluge—Mitzka 550; Klein 1185; Dauzat 561. — Див. ще **пїк**.

пїка² «чорна масть у картах із зображенням наконечника списа, вино», *пїки* «тс.»; — р. болг. *пїка*, *пїки*, бр. *пїка*, *пїкі*, п. ч. *пїк*, слц. *пїку*, схв. *пїк*,

м. *пїк*, слн. *пїк* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *pique* «тс.» походить від *pique* «пїка, спис». — Фасмер III 260; Черных II 32; Sł. wug. obsyeh 569; Holub—Lyer 372; РЧДБЕ 556; Вуяклија 719; Kluge—Mitzka 550; Dauzat 561. — Див. ще **пїка¹**.

[пїкавка] (орн.) «шеврок, *Anthus* L.» Нед, [пїкулік Нед, пїца́к] «тс.»; — похідне утворення від *пїкати* «пищати»; назва зумовлена характерним криком птахів цього роду («пїт», «ціт-ціт» тощо; див. Птицы СССР 408, 409, 411); пор. також назву цього птаха нім. *Pieper*, букв. «пискун» (від *pieper* «пищати»). — Див. ще **пїкати**. — Пор. **пійка¹**.

пїкадо́р «вершник, що в кориді розлючує бика уколами списа»; — р. болг. *пикадо́р*, бр. *пїкадо́р*, п. ч. слц. *pikador*, схв. *пїкадо́р*, слн. *pikador*; — запозичення з іспанської мови; ісп. *picador* «тс.» є похідним від *picar* «колоти», яке зводиться до нар.-лат. **pīssāge* «проколювати». — СІС² 647; Kopaliński 749; РЧДБЕ 556; Вуяклија 719; Klein 1182. — Див. ще **пїк**.

пїка́нтний «гострий на смак, пряний; який викликає гострий інтерес; привабливий; спокусливий»; — р. *пїка́нтный*, бр. *пїка́нтны*, п. вл. *pikantny*, ч. *pikantní*, слц. *pikantný*, болг. м. *пїка́нтен*, схв. *пїка́нтан*, слн. *pikánten* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *piquant* «колючий; гострий, різкий; цікавий, спокусливий, привабливий» є похідним від дієслова *piquer* «колоти; щипати, пекти; бути цікавим; збуджувати». — СІС² 647; Черных II 31; Kopaliński 749; Holub—Kop. 272; РЧДБЕ 556; Вуяклија 719; Kluge—Mitzka 550; Klein 1189; Dauzat 561. — Див. ще **пїк**.

пїкати «пищати», [пїйкати] «тс.» Нед, [пїкати] «видавати негучний звук, пїкати» Нед, [пїкотїти] «пищати» ВелЗн, [пїкало] «музична шкатулка» Нед; — р. *пїка́ть* «пищати», бр. *пїкаць*, п. вл. *пїка́с*, ч. *pípat*, слц. *pípat'*, нл. *pikaś*, болг. *пїкам* «тс.»; —

псл. *pikati* (*pipati*); — звуконаслідувальне утворення (від **pi-*), як і лит. *pūpti* «свистіти», лтс. *pika* «плаксива дитина; (іхт.) в'юн, піскар», нім. *pieper* «пищати», лат. *pīro* «пищу», *pīrilo* «цвіринькаю», гр. *πίπος* «вид дятла», *πίπος* «тс.», *πίπιζω* «пищу», дінд. *pīrakā* (вид птаха), *pīrīkā* «птаха». — Фасмер III 260; Преобр. II 58; Вгückner 413; Младенов 422; Machek ESJC 450; Schuster-Sewc 1062—1063; Matzenauer LF 12; 340; Mühl.—Endz. III 230; Kluge—Mitzka 549; Walde—Hofm II 309; Pokorny 830. — Пор. **писк**.

піке¹ (текст.) «шовкова або бавовняна тканина з рельєфним візерунком», *пікейний*; — р. болг. *пикé*, бр. *пикé*, п. *pika*, ч. *pik*, *piké*, слц. слн. *piké*, вл. *pikej*, схв. *пикé*; — запозичення з французької мови; фр. *piqué* «тс.», букв. «поколотий, стьобаний» є похідним від дієслова *piquer* «колоти; стьобати». — SIC² 647; Sł. wуг. obsyeh 569; Holub—Lyer 372; РЧДБЕ 556; Вуяклија 719; Dauzat 561. — Див. ще **пик**.

піке² «стрімкий політ літака майже вертикально вниз», *пікірувальник*, *пікірувати*; — р. болг. *пикé*, бр. *пикé* «тс.», п. *pikować* «пікірувати», ч. *piké* «піке», слц. *piket* «тс.», м. *пикіра* «пікірує», схв. *пикірати* «пікірувати», слн. *pikirati* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *piqué* «піке, пікірування» утворене від дієслова *piquer* «колоти» у виразі *piquer une tête* «кинутися вниз головою». — SIC² 647; ССРЛЯ 9, 1177; Sł. wуг. obsyeh 570; РЧДБЕ 556; Вуяклија 719. — Див. ще **пик**.

пикет¹ «невеликий військовий сторожовий загін, застава; група страйкарів, що не допускає на об'єкт штрейкбрехерів; міра довжини залізничної колії; точка місцевості, положення якої визначається при проведенні геодезичної зйомки», *пикетник*, *пикетувати*; — р. болг. *пикéт*, бр. *пикéт*, п. *piketa*, ч. *piketa*, слц. *piket* «тс.», схв. *пикéт* «геодезична точка»; — запозичення з

французької мови; фр. *piquet* «кіл, кілок; пикет, невеликий загін, сторожовий пост; конов'язь» є похідним від *piquer* «колоти»; значення «сторожовий пост» розвинулося на основі значення «конов'язь» (власне «кіл, увіткнутий у землю»). — SIC² 647; Черных II 31; Фасмер III 260; Преобр. II 57—58; Коралиński 749; Holub—Lyer 372; РЧДБЕ 556; Вуяклија 719; Dauzat 561. — Див. ще **пик**.

пикет² «старовинна гра в карти»; — р. болг. *пикéт*, бр. *пикéт*, п. *piketa*, ч. слц. *piket*, м. *пикет*, схв. *пикéт*, слн. *pikét*; — запозичення з французької мови; фр. *piquet* (вид гри в карти) є зменш. від *pis* «мотика, кирка; пик» (у виразі *faire pis* «робити пик», що вживається при грі в пикет). — SIC² 647; Фасмер III 260; Горяев Доп. I 33; Коралиński 749; РЧДБЕ 556; Вуяклија 719; Dauzat 561. — Див. ще **пик**.

пикінер (іст.) «солдат (козак), озброєний пікою», *пикінір*, *пикінір* Куз «тс.», [пикінерія] (зб.), [пикінеренко] «син пікінера» Бі, [пикінерівна] «дочка пікінера» Бі, [пикінерка] «дружина пікінера» Бі, *пикінерувати* «служити пікінером»; — р. *пикінер*, п. *pikiniar* «пікінер»; — запозичення з німецької мови; нім. *Pikener* «пикінер» походить від фр. *piquier* «списник, пікінер», утвореного від *pique* «піка, спис». — SW IV 188; Fremdwörterbuch 482; Dauzat 561. — Див. ще **піка¹**.

[пикі́р] (орн.) «польовий жайворонк, *Alauda arvensis* L.» Шарл, [пикі́р] «плиска» О; — очевидно, запозичення з румунської мови; рум. [píchere] «цесарка, *Numida meleagris*» вважається похідним від звуконаслідування *píchiri* (DEX. 686). — О II 72.

пікірувати «пересаджувати молоді рослини за допомогою кілочка — піки»; — р. *пикіровáть*, бр. *пикіравáць*, п. *pikować*, ч. *pikýrovati*, слц. *pikírovat'*, вл. *pikérować*, болг. *пикірам*, схв. *пикірати*, слн. *pikirati* «тс.»; — запозичення з німецької мови; нім. *pikieren*

«пересаджувати сiянци, пiкiрувати» походить вiд фр. *piquer* «колоти». — СiС 1951, 501; ССРЛЯ 9, 1180; SW IV 188; Holub—Lyer 372; РЧДБЕ 557; Ву-яклија 719; Fremdwörterbuch 482. — Див. ще **пiк**.

пiклувaтися, [пеклувaтися, пiк-латися ВеУг], [пiклoванець] «опiкувана особа, протезе» Она, [пiклувaнець] «тс.; вихованець» Куз, пiклувaльник, пiклувaння, [пiклувaтельство] «пiклування» Куз, [пiклунка] «опiкунка» Куз, пiклувaльний, [пiклувaтий] «дбайливий, турботливий» Нед; — пов'язане з р. *пeчься* «пiклуватися», др. *печи ся*, п. *pieczołowac się*, ч. *pečovat*, схв. *печалити се*, стсл. **пeци са** «тс.»; розвиток на українському ґрунті, очевидно, був таким: *печися* → *пектися → *пекливий, *пiкливий (пор. р. [пeчливий] «дбайливий», п. [pieczliwy] «тс.») → *пекловитий, *пiкловитий (або *пеклуватий) → **пеклувaтися, пiклувaтися**; пор. у зв'язку з цим словотворчу групу: *гордiтися* — *гордлiвий* — *гордовiтий, гордувaтий* — *гордувaти*. — Ткаченко УМШ 1958/4, 74. — Див. ще **пектi**.

пiкнiк «замiська розважальна прогулянка компанiєю»; — р. болг. *пикник*, бр. *пiкник*, п. ч. слц. *pičnik*, м. *пикник*, схв. *пiкник*, слн. *pičnik* «тс.»; — запозичення з французької або англiйської мови; фр. *pique-pique* «пiкнiк» (звiдки англ. *picnic*) вважається римованим утворенням вiд *piquer* «колоти; викликати iнтерес, подобатися; (ст.) шукати поживи». — СiС² 647; Черных II 32; Фасмер III 261; Kopaliński 749—750; Holub—Lyer 372; РЧДБЕ 557; Ву-яклија 719; Kluge—Mitzka 549; Klein 1183; Dauzat 561; Gamillscheg 687. — Див. ще **пiк**.

[**пiкнoванe**] «пляма» Нед; — очевидно, видозмiнене запозичення з польської мови; п. *piętnowanie* «плямування» пов'язане з *piętnowac* «плямувати; таврувати», похiдним вiд *piętno* «пляма; тавро», якому вiдповiдає укр. [п'ятно] «пляма»; щодо заміни **т** на **к**

пор. [пeкно] «пляма». — Див. ще **п'ятно**.

[**пiкoлок**] «пiч Нед; огрiвна частина груби; виступ у грубі над плитою Корз»; — бр. [пiкoлак] «припiчок; загнiтка в печi»; — видозмiнене запозичення з польської мови; п. *piekiełko* «припiчок», ст. *piekiełek* «запiчок», як i ч. [pekúlek] «мiсце над пiччю», [pekelec] «тс.», являють собою результат семантичної видозмiни демiнутивних утворень вiд *piekło* «пекло». — SW IV 146—147. — Див. ще **пeкло**¹.

пiктографiя «найдавнiша форма письма, що являє собою зображення подiй, предметiв умовними малюнками», *пiктографiчний*; — р. болг. *пиктография*, бр. *пиктаграфiя*, п. *piktografia*, ч. *piktografie*, слц. *piktografia*, схв. *пиктографiја*, слн. *piktografija*; — запозичення iз захiдноєвропейських мов; н. *Piktographie*, фр. *pictographie*, англ. *pictography* утворено вiд лат. *pictus* «писаний фарбами, намальований», пов'язаного з *pingo* «пишу фарбами, малюю» i гр. *γράφω* «пишу». — СiС² 647; Kopaliński 750; Holub—Lyer 372; РЧДБЕ 557; Ву-яклија 720; Fremdwörterbuch 483; Klein 1183. — Див. ще **графa, писати**. — Пор. **пiгмент**.

[**пiкульник**] (бот.) «жабрiй звичайний, *Galeopsis tetrahit* L.» Мак; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *пикúльник* «тс.» пов'язане з [пiкaль] «метелик», [пiкeль, пiкiль] «тс.», походження яких неясне; назва рослини зумовлена, очевидно, тим, що вона як дуже добрий медонос i перга-нос приваблює метеликiв (Словн. бот. 200—201); пор. iншу її назву [медiвник, медовник]. — Анненков 150; Фасмер III 226, 260.

[**пiкун**] (ент.) «мурашка, *Formica* L.» Нед, [пiкунeць] «тс.» Нед; — похiдне утворення вiд *пектi*; назва зумовлена тим, що укуси цієї мурашки дуже пекучий (ВeНЗн 33). — Див. ще **пектi**.

пiкша (iхт.) «вахня (вид трiски)»; — бр. *пiкша* «тс.»; — очевидно, запози-

чення з російської мови; р. *пiкша*, [пiкшуй] «тс.», можливо, пов'язане з *пiкать* «пикати, пищати». — Фасмер III 261.

пiл «нари в селянській хаті, розміщені між піччю і протилежною до печі стіною», [пyл] «тс.» Нед, *пiлка* «підстилка на підлогу, долівку», [пoлoвiк] «килимok, що стелеться на підлогу», [пoлoвiця] «мости́на, окрема дошка підлоги», *зaпiллa* «підпiлля», *зaпiльник* «підпiльник», *зaпiльний* «підпiльний», [нaпiльний] (у виразі [нaпiльна стiна] «стіна, до якої прилягає піч і пiл»), [oпiлок] «oбaпiл» Нед, *пiдпiллa* «місце, простір у приміщенні під підлогою; нелегальне становище, нелегальна діяльність», *пiдпiльник*, *пiдпiльний*, *пpипoлoк* «високий поміст у лазні, на якому паряться», [пpипoлoк] «дошка біля печі, на якій лежать дошки підлоги»; — р. *пoл* «підлога; пiл», бр. *пoл* «поміст, пiл, нари», др. *пoлъ* «низ, основа, підлога», болг. *пoл* «підлога» (з рос.); — псл. *poлъ*; — споріднене з дiнд. *phalakam* «дошка, планка», дiсл. *fjøl* «дошка», дат. *fjæl*, шв. *fjöl* «тс.», норв. *fjel* «коротка дошка», а також з гр. *σφέλας* «лавочка, табуреточка», *οπoλάς* «вичинена шкіра; хутрянний плащ; шкіряний нагрудник», лат. *spolium* «знята шкіра; руно», дiсл. *spjald*, *speld* «чотирикутна дошка; маленька дощечка для ткання», дат. *spjæld* «пiчна заслінка; клин у сорочці», шв. *spjäll* «скалка, скабка, уламок; поліно», дангл. *speld* «тс.», англ. *spall* «тpіска, лучина, скалка, уламок; розколювати», гот. *spilda* «дошка; таблиця; стiл», двн. *spaltan* «розколювати», свн. нвн. *spalten*, снн. *spalden*, *spolden* «тс.», прус. *spe-lanxtis* «скалка, тpіска»; iе. *(s)peĭ-/ (s)p(h)el- «розколювати»; неприйнятне припущення (Jóhannesson KZ 36, 370—371) про запозичення *poлъ з давньоісландської мови (дiсл. *pallr* «сходина»). — Фасмер III 310; Черных II 50; Machek ESJC 470; Skok II 968; Trautmann 204; Mikkola IF 6, 312; Meillet MSL 8, 154; Pedersen KZ 39, 370; Uhlenbeck PBrB

29, 335; Fick III 237; Kluge—Mitzka 718—719; Klein 1480; Frisk II 771, 828; Boisacq 890, 928—929; Walde—Hofm. II 577—578; Jóhannesson 902—904.

пiлiгpим «прочанин; мандрівник, подорожній», [пeлгpим Бі, пiльгpим Она] «тс.», *пiлiгpимство*, [пeлгpимство] Бі, [пилигpимка] «пiлiгpимка» Нед; — р. болг. *пилигpим* «пiлiгpим», бр. *пiлiгpим*, п. *pielgrzym*, [pilgrzym] «тс.», ч. *peregrinace* «мандрування, подорожування», м. *пилигpим* «пiлiгpим», *пилигpин*, схв. *перегpинус* «тс.»; — очевидно, через польське посередництво запозичене з давньоверхньонімецької мови; двн. *piligrim* «пiлiгpим, мандрівник» походить від ст. *pellegrino* «тс.», яке через пізньолат. *pelegrinus* зводиться до лат. *peregrinus* «чужоземець, чужинець», похідного від *peregre* «по́за домом, за кордоном», утвореного з *per-* «про, пере-, через» і *agri*, форми місц. в. слова *ager* «земля, територія». — SIC² 648; Hüttl-Worth 16; Фасмер III 261—262; Черных II 32; Смирнов 224; St. wug. *obcuch* 569; SW IV 148; Brückner 408; РЧДБЕ 557; Младенов 422; Вуяклија 705; Kluge—Mitzka 550; Klein 1156, 1185; Walde—Hofm. II 286—287. — Див. ще **агрáрний, пере-**

пiлiкати «погано грати, терликатити»; — бр. *пiлiкаць* «тс.»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *пiлiкать* «терликатити, погано грати (на музичному інструменті)» пов'язується з *пiлiть* «пиляти; терликатити, погано грати (на музичному інструменті)»; припускається також звуконаслідувальне походження (Преобр. II 59). — Фасмер III 262; КЭСРЯ 338. — Пор. **пiлá, пiкати.**

пiлка — див. **полá**!

пiлoн (архіт.) «масивна споруда у формі зрізаної піраміди; масивний стовп мосту»; — р. болг. *пiлoн*, бр. *пiлoн*, п. *pylon*, *pilon*, ч. *pylon*, слц. *pylón*, схв. *пiлoн*, слн. *piłón*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Pylop*, фр. *pylône*, англ. *pylon* «тс.» походять від гр. *πυλών* «брама з вежею»,

пов'язаного з πύλη «ворота, брама; вхід» неясного походження. — СІС² 648; Kopaliński 805—806; Holub—Lyer 407; РЧДБЕ 557; Вуяклија 720; Fremdwörterbuch 521; Dauzat 599; Klein 1278; Frisk II 623—624.

пілót, *пилотаж*, *пилотка*, *пилотувати*; — р. болг. *пилот*, бр. *пилот*, п. ч. слц. *pilot*, м. *пилот*, схв. *пилот*, слн. *pilót*; — запозичення з французької мови; фр. *pilote* «лоцман, керманіч; пілот, льотчик; провідник, керівник» походить від іт. *pilota* (*piloto*) «тс.», яке через іт. ст. *pedota* і гіпотетичне віз.-гр. *πῆδότης «рульовий, керманіч» зводиться до гр. *πῆδόν* «лопасть весла, весло», пов'язаного з *πέδη* «пута», *πέδον* «грунт, земля», *πούς* (род. в. *πόδος*) «нога, стопа, ступня», спорідненого з лат. *pēs* (род. в. *pedis*) «тс.», псл. *rodь*, укр. *під* «низ, западина; основа». — СІС² 648; Коваль 40; Черных II 32; КЭСРЯ 338; Kopaliński 750; Holub—Lyer 372; Machek ESJC 449; Вуяклија 720; Kluge—Mitzka 550; Klein 1186; Dauzat 559; Frisk II 527; Boisacq 778—779, 808—809. — Див. ще **під**¹.

пiлтiна — див. **пiвт**.

[пiлyпiтoк] «пiвкoпi» ВеБ; — результат видозміни деетимологізованого слова *полyкiпoк* «тс.», паралельний до **[колyпiтoк]** «тс.». — Див. ще **кoпá**, **пoлу-**. — Пор. **кoлyпiвoк**.

пiль (вигук, що вживається як наказ собаці кидатись на дичину); — р. *пиль*, бр. *пиль* «тс.»; — запозичено, очевидно, через російське посередництво з французької мови; фр. *pille* «бери, хапай, крадь» є наказовою формою дієслова *piller* «грабувати, розкрадати; обкрадати», яке, можливо, через іт. *pigliare* «брати, хапати, захопити, оволодіти» зводиться до нар.-лат. **piliare*, лат. *pilage* «красти, викрадати, привласнювати чуже», етимологічно пов'язаного, мабуть, з *pileus* (*pilleus*, *pilleum*) «повстяна куляста шапка», пізнолат. *pilleus* «кусок, шмаття, клопоть», *pilus* «волос; волосяний покрив», спорідненими з гр. *πίλος* (**πίλος*) «повсть,

фетр», *πίλέω* «валяю повсть; пресую, стискую, ущільнюю», псл. **p^hlsth* «повсть», укр. *повсть*. — ССРЛЯ 9, 1193; Даль III 111; Klein 1185, 1186; Dauzat 559; Walde—Hofm. II 302—305. — Див. ще **повсть**.

пiльгa «привiлей; полегкiсть, поблагливiсть; (заст.) вiльнiсть; полегшення; пристосування для ослаблення тиску Нед; кожна з двох колод, підкладена для скочування важких предметів; дрючок під купою дерева, щоб не гнило від землі О; прут О», **[пoльгa]** «тс.» Пі, **[пiльгa]** «турбота; піклування Нед; пристрій для прикріплення вичинюваної шкіри», *пiльгoвiк* «той, кому надаються пiльги», **[пiльгa]** «колодка» Ник, *пiльгoвiй* СУМ, Нед, **[пiльгyвaти]** «полегшувати, послабляти», **[пiльжiти, пoльгyвaти]** «тс.» Нед; — р. *пoльзa* «користь, вигода», **[пoльгa]** «тс.», бр. **[yльгa]** «пiльгa», **[пoльжáннe]** «полегшення», др. *пoльзa* «благо, користь, вигода», п. *ulga* «полегшення, пiльгa», полаб. *pü'ölga*, болг. *пoльзa* «користь, вигода», м. *пoльзa*, стсл. **пoльзa, пoльзa** «тс.»; — псл. **[pольгa]** «полегшення, вигода, користь», давнє префіксальне утворення від основи іменника **[льгa]** «полегшення, можливість» (пор. р. бр. **[льгa]** «тс.»), генетично пов'язаного з псл. *льгъкъ* «легкий», укр. *лeгкий*; слово, очевидно, зазнало впливу з боку п. *folga* «полегшення, пiльгa», *folgować* «потурати, попускати», запозиченого з німецької мови. — Фасмер III 321; Черных II 54—55; Соболевский Лекции 30, 87; Преобр. I 442—443; Durnovo ZfSlPh 1, 487; Brückner 293—294; Bern. I 753—754; Mikl. EW 163; Meillet Etudes 165, 254; Būga RR I 472; Trautmann 158. — Див. ще **пo**, **лeгкий**. — Пор. **нeльгa¹**, **фoльгa**.

[пiльx] (зоол.) «пoльoвa мишa, *Agvicoła*»; — запозичення з польської мови; п. *pilch* «землерийка, *Crossopus fodiens*; вовчок, соня, *Myoxus glis*» споріднене з укр. **[пoвx]** «пoльoвa мишa; вовчок, соня; пoлiвкa, нoриця; кaртoп-

ляна миша; кріт; хом'як, *Cricetus frumentarius* Pall». — Вгückner 413; Mo-szyński JP 38/5, 378; Machek ESJC 460. — Див. ще **повх**¹.

пілюля «тверда кулька з лікуваль-ної речовини», *пілюльник*; — р. *пилю-ля*, бр. *пілюля*, п. *pięła*, *pięła*, ст. *pięła*, ч. *piłulka*, слц. *piłulka*, рідк. *piłu-ła*, болг. *пилюла*, м. *пилула*, схв. *пилу-ла*, слн. *piłula*; — запозичене, очевидно, через французьке посередництво (фр. *pilule*) з латинської мови; лат. слат. *piłula* «кулька» є демінутивною формою від *piła* «м'яч, клубок», мабуть, первісно із значенням «клубок з волосся», пов'язаного з *piłus* «волос; волосяний покрив», *piłeus* (*pilleus*) «повстяна ку-ляста шапка», спорідненими з гр. *πί-λος* (< **πίλος*) «повсть, фетр», псл. **p^hl'st^h*, укр. *повсть*. — СІС 1951, 501; Черных II 32—33; Фасмер III 262, 277; КЭСРЯ 338; Горяев 259; Смирнов 226; Вгückner 413; РЧДБЕ 558; Младенов 422; Holub—Lyer 373; Machek ESJC 367; Holub—Kop. 273; Matzenauer 276; Вуяклија 720; Dauzat 559; Gamillscheg 695; Walde—Hofm. II 302—305. — Див. ще **повсть**.

пілюх, *пілюша*, *пілюшка* — див. **пелюха**.

піля — див. **біля**.

пілястр «плоский, схожий на коло-ну, виступ на поверхні стіни чи стов-па», *пілястра* «тс.»; — р. *пилястра*, *пилястр*, заст. *пиластр*, бр. *піляст-ра*, п. ч. *pilastr*, п. слц. *piłaster*, болг. *пиластър*, *пиластра*, схв. *пиластер*, слн. *piłaster*; — запозичення з францу-зької мови; фр. *piłastre* походить від іт. *piłastro* «тс.», що зводиться до слат. *pił-astrum*, утвореного додаванням суфікса *-aster* (від гр. *-αστηρ*) до основи імен-ника *piła* «стовп», який виводиться з гі-потетичного **peilā*, співвідносного з оск. *eh-peilatasset* «заснуюють, підіймають, зводять, створюють». — СІС² 648; Фа-смер III 262; Sł. wyg. obcych 570; Ho-lub—Lyer 372; РЧДБЕ 557; Вуяклија 720; Klein 1185, 1186; Gamillscheg 694; Dauzat 559; Walde—Hofm. II 302.

пімі (одн. *piłim*) «чоботи з оленьою шкіри шерстю назовні; валянки»; — бр. *пімі* (мн.), *piłim* (одн.), ч. *piłmu*, болг. *пимі* «тс.»; — запозичення з ро-сійської мови; р. *пімі* (мн.), *piłim* (одн.), можливо, через комі-зир. *пим*, *пими* «тс.» зводиться до нен. *piłma* «чобіт», *пимиэ*, *пимэ* «штани, шарова-ри», споріднених з нган. *faéти* «зимові чоботи». — СІС 1951, 501; Фасмер III 262—263; Черных II 33; Лыткин—Гу-ляев 221; Лыткин Яз. нар. СССР III 296; Wichmann FUF II 180.

[пімперля] «недоросток, недолі-ток»; — запозичення із західнослов'ян-ських мов; п. *piłperłaj* «карлик, кара-пуз, крихітка, малюк, шмаркач», ч. заст. *piłperle* «лялька, маріонетка; [(знев.) карлик, маленька людина]», слц. заст. *piłperł'a*, *piłperł'a*, *piłperł'ik* «тс.» похо-дять від нвн. *piłperle* «розпещений; той, що хникає», яке разом з формами *pił-pele* «хникання, розпещеність», *pił-pegig* (*piłpig*) «розпещений», *piłper-lich* «тс.», *piłperln* «хникати, нити, лементувати» зближується із звукозо-бражальним *biłm* «бім» і зіставляється з [rempen] «дзвін». — Шелудько 42; SW IV 194; Kluge—Mitzka 550.

[пімше] «пізніше, потім, після того» Нед, [пімши] «тс.» Нед; — неясне.

піна СУМ, Нед, [піниця] «піна» Нед, *piłnka* «[коров'яче масло, вершки ВеЗн]; густа плівка на поверхні молока, що утворюється при нагріванні», [пінна] «горілка» Г, Нед, [піннік Нед, пінняк] «тс.», [піня] «брижі на воді від швидкої течії» Ч, *piłнява* «піна», [піняк] «жбанок, кухоль» ВеУг, *piłнистий*, *piłнлі-вий*, *piłнний*, *piłнявий*, *piłнястий*, *piłни-ти*, *piłнитися*, [підпінок] «проста го-рілка»; — р. бр. м. *piłна*, др. *piłна*, п. *piłана*, ч. вл. нл. *piłпа*, слц. *piłпа*, болг. *piłяна*, схв. *piłна*, слн. *piłпа*; — псл. *piłпа* «піна»; — споріднене з прус. *spoaу-по* «осад, гуща, покидьки; дріжджі; пі-на на пиві, що бродить», лит. *spáinė* «шар піни», дінд. *piłпап* «піна, накип», ав. *spáта-* «слиз», согд. *piłп'kh* «піна», ос. *piłпк/пип'ка* «піна», дангл. *piłп*, двн.

veim, feim, лат. *spūta* «тс.; шипуча піна», *pūtex* «пемза»; іє. *(s)poimno- «піна, накип». — Фасмер III 231; Черных II 18; Преобр. II 162; Горяев 290; Brückner 404—405; Machek ESJC 443; Holub—Kop. 269; Schuster-Sewc 1057; Младенов 540; Skok II 670; Mikl. EW 245; Būga RR III 110; Moszyński PZJP 179; Meillet Études 227; Trautmann 227; Walde—Hofm. II 580; Ernout—Meillet 968, 1137; Uhlenbeck 184; IF 17, 94; Kluge—Mitzka 190; Абаев ИЭСОЯ I 498—499; Mayrhofer II 399; Семереньи ЭИРЯ II 16—17; Pokorný 1001. — Пор. **пемза**.

пінгвін (орн.) «*Spheniscus Brisson*»; — р. болг. *пингвін*, бр. *пінгвін*, п. *pingwin*, ч. слц. вл. *pinguin*, м. *пингвин*, схв. *пінгвін*, слн. *pingvín*; — запозичене, можливо, через німецьке посередництво (н. *Pinguin*) з англійської мови; англ. *pinguin* «пінгвін», мабуть, утворене з етимологічно неясного вал. *rep* (*репп*) «голова» і *gwup* «білий», спорідненого з брет. *gwenn*, корн. *guyn*, дірл. *find*, ірл. *fionn*, гал. *vindo-* «тс.»; первісно словом *pinguin* називали велику гагарку (*Plantus impennis*), зовні дуже схожу на пінгвіна; помилкове виведення слов'янських і західноєвропейських назв пінгвіна (СІС² 648; ССРЛЯ 9, 1197; Holub—Lyer 373; Младенов 423; Вуяклија 721) від лат. *pinguis* «товстий, жирний, гладкий». — Черных II 33; Sł. wug. *obcuch* 571; *Fremdwörterbuch* 483; Dauzat 560; Klein 1151; NSD 1827—1828; ODEE 664.

пінг-пінг «настільний теніс»; — р. болг. *пинг-пінг*, бр. *пінг-пінг*, п. ч. *ping-pong*, слц. вл. *pingpong*, м. *пинг-понг*, схв. *пінг-пінг*, слн. *pingróng*; — запозичення з англійської мови; англ. *Ping-Pong* «тс.» є звуконаслідувальним утворенням; виведення з французької мови (КЭСРЯ 338), очевидно, помилкове. — СІС² 648; Коваль 177; Крысин 100; ССРЛЯ 9, 1197; Kopaliński 751; Holub—Lyer 373; РЧДБЕ 558; Вуяклија 721; Klein 1187.

[**піндзі**] (мн.) (у виразі *на піндзьох стояти* «стояти на кінчиках пальців, навспинячки») Нед; — очевидно, семантично видозмінене запозичення з польської мови; п. *piędź* «п'ядь, довжина проміжку між великим і середнім пальцями чоловічої руки; міра; стопа; шкала» відповідає укр. *п'ядь*. — Richhardt 88. — Див. ще **п'ядь**.

пінетки «легкі виворотні черевички для немовлят»; — р. *пинетки*, бр. *пінетки* «тс.»; — неясне.

[**пінїшниця**] (бот.) «вид пузатого гриба, дошовик, *Spumaria*»; — похідне утворення від *піна*; очевидно, калька старої номенклатурної назви цього гриба нлат. *Spumaria*, генетично пов'язаної з лат. *spumāre* «пінитися, покривати(ся) піною», *spūta* «піна». — Див. ще **піна**.

пінія (бот.) «вид сосни, *Pinus pinea* L.», [*пінюлка*] «тс.» Мак; — р. болг. *пінія*, бр. *пінія*, п. *pinja*, *pinia*, ч. *pinie*, слц. *pinia*, вл. *pinija*, м. *пинија*, схв. *пінїја*, слн. *pinija*; — назва за своєю новолатинської наукової номенклатури; нлат. лат. *pinia* (букв. «соснова») пов'язане з лат. *pinus* «сосна, смерека», спорідненим з гр. *πίτυς* «сосна», дінд. *pitūḥ* «сік, смола, їжа», *pitū-dāruḥ* (вид сосни). — СІС² 648; ССРЛЯ 9, 1197—1198; Горяев 259; Sł. wug. *obcuch* 571; Holub—Lyer 373; Holub—Kop. 273; РЧДБЕ 558; Вуяклија 720; Walde—Hofm. II 306.

пінка¹ «легкий вогнестійкий пористий мінерал, з якого виробляють курильні люльки та інші дрібнички; морська пінка, різновид сепіоліту», [*пенькóвий*] «пінковий» (з р.); — р. бр. *пінка*, п. *piana morska*, *pianka morska*, ч. *mořská pěna*, слц. *morská pěna*, болг. *морска пѐна*, м. *морска пена*, схв. *морска пѐна*, слн. *morska pěna*; — очевидно, калька р. *пінка* «тс.», що є результатом спрощення термінологічного виразу *морская пенка*, де друга частина походить від іменника *пѐна* «піна», якому відповідає укр. *пінá*; назва мінералу зумовлена тим, що він, утворив-

шись на дні морів і океанів, нагромаджується біля морських берегів під час руйнування їх прибоєм хвиль. — ССРЛЯ 9, 377; SW IV 133; БТР 749. — Див. ще **піна**.

[пінка²] (орн.) «зяблик, *Fringilla coelebs* L.» ВеЛ, Шарл, ВеНЗн, [пінкавка Куз, Шарл, пінкас ВеБ, пінкис Шарл, пінька ВеНЗн, пінькавка Нед, пінькало Нед, пінькус ВеБ] «тс.», [піночка] «берестянка, вівчарик садовий, *Nyroloais icterina* Vieill.» Куз, Шарл, [шпінка] «зяблик» Шарл, [шпінкало] «тс.» ВеНЗн; — р. пінка «[жовтоголовий корольок, золотомушка жовточуба, *Regulus regulus* L.]; берестянка, вівчарик садовий; вівчарик-ковалик, *Phylloscopus Boie*», піночка «тс.», бр. піначка «тс.», п. рієнка «коноплянка, *Carduelis cannabina* L.; щиглик, *Carduelis carduelis* L.», рієніса, рієнка, рієка «тс.», рієнка «плиска, *Motacilla*», ч. [pink] (вигук, що передає крик зяблика), [pinkat] «кричати як зяблик», рєнісе «кропив'янка, *Sylvia*», [рєнка] «зяблик», рєнкава, [рєнкавісе], рієнка, [рієнкава], слц. pinka, pinkavka, заст. pinkava «тс.», репіса «берестянка, вівчарик садовий», нл. рєніса «кропив'янка», слн. рєніса «тс.»; — переконливої етимології не має; можливо, давнішими слід вважати форми українсько-словацько-чеського ареалу звуконаслідувального походження, що ближче стоять до передачі крику зяблика — «піньк-піньк», вівчарика *Phylloscopus trochiloides* L. — «піі» тощо; пор. кімр. pinc «зяблик», брет. pint, уг. pinty, іт. pincione, фр. pinson, ст. pinçon, ісп. pinchón, pinzón «тс.», двн. finc(h)o, свн. vinke, нвн. Fink, гол. vink, дангл. fins, англ. finch, гр. πίνκος «тс.»; укр. піночка, очевидно, походить від поширеного р. піночка; менш обгрунтоване пов'язання (Мука II 31, 41) нл. рєніса, ч. рєнісе з коренем *рє- (рєті «співати»), як і зближення п. рієнка з назвами конопель п. рієнка, рієнка (Brückner 409; SW IV 152, 153), або виведення ч. рєнісе, слц. репіса, п. рієніса, нл. рєніса

через гіпотетичну форму *rehnice від rēhza (Machek ESJC 443). — Воїнств. — Кіст. 241—242, 251—252, 270, 290—291, 300—302, 310—315; Птицы СССР 471—481, 581—582; Фасмер III 231—232; Преобр. II 162; Булаховський Вибр. пр. III 251; Schuster-Sewc 1057—1058; Mikl. EW 245; Kluge—Mitzka 198; Falk—Torp I 219; Klein 592, 1490; Dauzat 560; Frisk II 766—767; Persson Beitr. 266, 402; Pokorny 999. — Пор. **пінькати**.

пінта «старовинна одиниця виміру рідини, сипких продуктів»; — р. болг. пінта, бр. пінта, п. ч. слц. pinta, схв. пінта, слн. pinta(a); — запозичення з англійської мови; англ. pint «пінта», сангл. pinte виводиться від фр. ст. pinte «тс.», що походить, як і пров. ст. ісп. іт. pinta «тс.», від нар.-лат. *pincta, слат. pin(c)ta, лат. picta «прикрашена», форми жін. р. дієприкметника pictus «прикрашений, витончений, гарний; порожній» від дієслова pingere «писати фарбами, малювати; розписувати», спорідненого з псл. рєгъ «різнокольоровий, строкатий», укр. [піганістий] «тс.». — СІС² 648; ССРЛЯ 9, 1198; Kopaliński 751; Sł. wug. obcych 571; Machek ESJC 450; Holub—Kop. 273; Holub—Lyer 373; Младенов 423; Ву-яклија 721; Klein 1188; Kluge—Mitzka 551; Dauzat 560; Walde—Hofm. II 305. — Див. ще **писати**, **піганістий**.

пінцёт «пружинні щипчики»; — р. болг. пинцёт, бр. пинцёт, п. рєseta, pinceta, ч. pinseta, pinzeta, слц. pinzeta, вл. pinceta, м. пинцєта, схв. пинцєта, слн. pincėta; — через російське посередництво запозичене з французької мови; фр. pincette «щипці, пінцет, лещата» пов'язане з дієсловом pincer «щипати, ущемляти, стискати», що виводиться від нар.-лат. *pinctiāge, звуконаслідувального утворення або, можливо, результату контамінації дієслів *pūnctiāge, похідного від лат. pūnctum «укол, ужалення; крапка, пункт», і *pīccāge «колоти, щипати, жалити, ку-

сати» (фр. *riquer* «колоти; протикати, пронизувати, жалити», *riquer* «піка, спис»), що виводиться від лат. *ricus* «дятел, гриф», спорідненого з дінд. *ri-kañ* «індійська зозуля», прус. *ricle* «сірий дрізд», дісл. *spætr* «дятел», двн. свн. *spëht*, снн. *spëcht*, нвн. *Specht*, дат. *spette*, норв. *spett(a)*, шв. *packspett* «тс.». — СІС² 648; ССРЛЯ 9, 1198—1199; Kopaliński 751; Holub—Lyer 373; Вуяклија 721; Dauzat 560; Walde—Hofm. II 299—300; Kluge—Mitzka 722; Klein 1187; Jóhannesson 904, 1184; Vries AEW 534. — Пор. **пенснэ, піка́, пункт.**

пінчер «порода невеликих кімнатних або мисливських собак»; — р. болг. *пінчер*, бр. *пінчэр*, п. *pincher*, ч. *pinč*, *pinčl*, слц. *pinčlčk*, *pinč*, болг. *пилчар*, схв. *пйич*, слн. *pinč*; — запозичення з німецької мови; н. *Pinscher*, *Pintscher* разом з формами *Pinsch*, *Pintsch* «тс.» зводяться до англ. *pinch* «щипати, ущемляти», що походить від нар.-лат. **pinctiāre* і відповідає фр. *pinser* «тс.». — СІС² 649; ССРЛЯ 9, 1199; Sł. wug. obsucz 571; Holub—Lyer 373; БТР 583; Вуяклија 721; Kluge—Mitzka 551; Klein 1187; Weekley II 1096; Dauzat 560. — Див. ще **пенснэ, пінцэт.**

[пінька́ти] «пищати, цвірінькати» Нед, Куз; — р. **[пінькати]** «видавати слабі звуки» (про птахів), ч. **[pinkati]** «видавати звук *пінк*, стукати», *pinkat* «стукати; цвірінькати; [озиватися, мукати]», слц. *pinkat'* «видавати звуки *пі, пінк*», вл. *pinkač* «бриньчати, брязкати; бриніти; пищати; кричати як зяблик», нл. *pinkotaš* «бриньчати»; — звуконаслідувальне утворення. — Holub—Lyer 373; Machek ESJC 450; Schuster-Sewc 1065. — Пор. **пінка².**

пінявка (ент.) «*Cercopis Fabr.*; слинявка, *Aphrophora Germ.*», **[пінниця]** «пінявка» Нед, **[піня́к]** «слинявка; пінявка» Нед; — похідні утворення від *піна*, кальки номенклатурної назви влат. *spitagiā*, пов'язаної з лат. *spitāre* «пінитися, покривати(ся) піною»,

spīta «піна»; назви зумовлені тим, що личинки цих комах оточують себе шматочками піни. — Горностаев 74; *Urania Tierr. Insekten* 169, 174. — Див. ще **пінá.**

[піняжók] «зародок у яєчному жовтку» ВеУг; — неясне; можливо, пов'язане з **[пінязь]** «монета».

[пінязь] «монета вартістю у півкрейцера», **[піняз]** «тс.», **[пінязі]** «гроші», **[пéнязь]** «монета, півшага сріблом» Бі, **[піня́жка]** «найдрібніша монета, половина півшага, євангельська лепта» Бі, ст. *пінязь* «гріш» (1456), *пінязи* «гроші» (1386—1418); — р. ст. **[пéнязь]** «дрібна монета (срібна або мідна)», **[пеня́з]**, др. *пенязь* «динарій, срібна римська монета; монета (золота, дрібна або іноземна); (мн.) гроші», *пéнязь* «тс.», п. *pieniadz* «монета; (мн.) гроші», ч. *peníz*, слц. *peniaz*, вл. нл. *penjez*, полаб. *paž* (*pāž*), болг. ст. *пенязь* «тс.», **[пéнез]** «монета на намисто», схв. **[пéнези]** (мн.) «гроші», слн. *répez* «монета», стсл. **пéнязь** «тс.; динарій»; — раннє сл. *penędzь* «тс.»; — очевидно, як і прус. *penningans* «монета», лит. *piningas* «тс.», запозичення (не раніше VIII ст., можливо, в епоху Карла Великого) з давньоверхньонімецької мови; двн. *pfenning* «пфеніг», днн. *penning* «франкський срібний динар» через посередництво дфриз. *penning*, *ranning*, *ranning* «тс.» виводяться від лат. *pondus* «ваговий римський фунт; вага; гиря», пов'язаного з *pendo* «вішаю, зважую», *pendeo* «вішаю, зависаю», спорідненими з псл. *peđь* «п'ядь, міра довжини», *peťi* «натягувати», укр. *п'ядь*, *п'ясті* «випинати; напружуючи, надимаючи, виставляти наперед»; сумнівне виведення балтійських і слов'янських форм з гіпотетичного гот. **pinning*s (Stender-Petersen 383—384) або **panniggs* (Kluge—Mitzka 542); необгрунтоване віднесення запозичення цього слова у слов'ян до I ст. н. е. (Соболевский РФВ 64, 92—93) або виведення германських слів від слов'янських (Lothner KZ 11, 174; Matzenauer

65). — Шелудько 42; Фасмер III 233—234; Преобр. II 162; Горяев 290; Sobolevskij AfSIPh 26, 561; Brückner 408—409; Machek ESJC 443; Holub—Lyer 175, 366; Holub—Kop. 270; Schuster-Sewc 1079; Polański—Sehnert 108; Младенов 417; Критенко Вступ 532; Ekblom ZfSIPh 30, 6; Beke ZfSIPh 16, 324; Meillet Etudes 184; MSL 11, 182; Vondrák I 117—119; Mikl. EW 245; Schroeder KZ 48, 248—249; Kiparsky GLG 256—257; Jóhannesson 1008—1009; Walde—Hofm. II 278—280. — Див. ще **п'ядь, п'ясті**. — Пор. **пуд, пудити**¹.

піонер «людина, яка однією з перших проникає в новий, недосліджений край, освоює його; член масової дитячої організації в СРСР», **піонерія, піонерство**; — р. болг. м. *пионер*, р. заст. *пионір*, бр. *пйнер*, п. слц. *pio-nier*, ч. *pioňr*, вл. *pioňr*, схв. *pidňr*, слн. *pioňr*; — запозичення з французької мови; фр. *pioñnier* (ст. *raoñnier*) спочатку «піхотинець; армія працівників», з XIX ст. «піонер, дослідник; сапер» походить від іменника *pioñ* «піхотинець; пішак (у шахах); шашка», ст. реоп «піхотинець», що виводиться з нар.-лат. *pedōnet*, зн. в. від лат. *pedō* «піхотинець», *pedes* «тс., пішохід; плебей; сухопутна армія», пов'язаних з *pēs* (*pedis*) «нога, стопа, ступня», спорідненим з псл. *rodъ*, укр. *pid* «низ, основа»; суфікс фр. *-ier* виводиться від лат. *-āgius*, який входить також в основу укр. *комісар, нотаріус* тощо. — SIC² 521; Коваль 144; Черных II 33—34; Фасмер III 264; Смирнов 227; Kopaliński 752; Brückner 414; Holub—Lyer 373; Holub—Kop. 273; БТР 583; Вујаклија 722; Klein 1188; Dauzat 560; Gamillscheg 705; Walde—Hofm. II 293—295. — Див. ще **pid**¹.

піп¹ (служитель релігійного культу), *попеня* «тс. (зменш.)»; дитина попа», *попенко* «син попа», *пѳпик*, [*попѳна*] «попик» Нед, *попѳсько, попѳвна, попѳство* СУМ, Нед, *попѳщина*, [*поповець*] «клірик» Нед, *попович* «син попа; хлопець, чоловік попѳського ро-

ду», [*поповичка*] «дружина попа» Нед, [*пуп*] «піп» Нед, [*пѳпѳти*] «бути попом, мати парафію» Г, Нед, *попувати* «тс.», *безпопѳство* (розкольницькі секти), *безпопѳщина* «тс.», *безпоповець*; — р. бр. болг. м. *поп* «піп», др. *попъ*, п. ч. слц. вл. нл. *pop* «тс.», полаб. *pūr* «проповідник; духовна особа, священник; шкільний учитель», схв. *пѳп* «піп», слн. *pōp*, стсл. **попъ** «тс.»; — псл. *popъ* «проповідник; духовна особа, священник, піп»; — очевидно, запозичення з давньоверхньонімецької мови; днв. *p̄affo* «духовна особа, священник» разом із свн. *p̄affe*, снн. *снѳдерл. p̄āre*, дфриз. *p̄āra* (пгерм. **p̄aro*) виводяться від нар.-лат. *papa* «тс.», утвореного на базі гр. *παπᾱς* «молодша духовна особа, молодший священник», мабуть, пов'язаного з *παπᾱς* («римський) папа»; малообгрунтоване виведення слов'янських форм (Корш. Сб. ОРЯС 75, 24; Фасмер ГСЭ 2, 267; 3, 156—157; Sobolevskij AfSIPh 33, 479; Соболевский ЖМНП 1911, травень, 165; Горяев 274; Mikkola Berühr. 154) безпосередньо від гр. *παπᾱς* «священник»; неможливе також запозичення їх із готської (гот. **papa*, Stender-Petersen 428—429) або давньоісландської мови (дісл. **pār* «священник», Uhlenbeck AfSIPh 115, 490). — Огієнко РМ 7—8, 289; Фадеев Мовозн. 1970/6, 54—59; Фасмер III 326—327; Черных II 56—57; Преобр. II 106; Dolobko ZfSIPh 3, 139, 144, 187; Срезн. II 1191; Brückner 430—431; Taszycki ZfSIPh 6, 530; Machek ESJC 472; Holub—Lyer 385; Knobloch ZfSl 1961, 301; Schuster-Sewc 1131; Polański—Sehnert 118; Младенов 489; Kurz LF 56, 113; Критенко Вступ 532; Mikl. EW 258; Kiparsky GLG 259—260; Jagić AfSIPh 23, 537; Skok RES 7, 186; Schwarz AfSIPh 41, 124—125; Rudolf ZfSIPh 18, 269; Kluge—Mitzka 540; Frisk II 471—472. — Див. ще **папа**². — Пор. **попадя**¹.

[**піп**²] (ент.) «бронзівка золотиста, *Cetonia aurata* L.; прусак, чорний тарган, *Periplaneta orientalis* L. ВеНЗн» —

результат перенесення на жуків назви *pip* «священик», зумовленого подібністю золотисто-зеленого блискучого забарвлення бронзівки до попівських риз і чорного забарвлення прусака до чорної рясни священика. — Горностаев 127. — Див. ще **піп¹**.

[**піп³**] (бот.) «мухомор червоний, *Agaricus muscarius* L. (*Amanita muscaria* Qué.)» Мак; — п. [pop] «тс.»; — результат перенесення на гриб назви *pip* «священик», зумовленого, очевидно, схожістю забарвлення мухомора до червоного одягу священика. — Див. ще **піп¹**.

[**піп⁴**] (орн.) «лиска, *Fulica atra* L.»; — очевидно, результат перенесення на птаха назви *pip* «священик»; мотивація перенесення неясна. — Див. ще **піп¹**.

[**піпа¹**] «міра для рідини (велика бочка)» Куз; — р. заст. болг. *pipa* «іспанська і португальська міра для вина (велика довга бочка)», п. ч. слц. *pira* «тс.»; — запозичення з романських мов; ісп. порт. іт. *pira* «довга бочка (для вина)» споріднені з фр. *pire* «велика бочка; люлька; розривний снаряд» і, далі, з сангл. англ. *pire* «труба; люлька; флейта, сопілка, дуда», снн. снідерл. дфриз. дангл. *pire*, шв. *pira*, днн. дісл. *pira*, двн. *piif(f)a*, свн. *piife*, сн. *piie* «тс.», разом з якими зводиться до нар.-лат. **pira* «труба», *piraġe* «пищати». — Фасмер III 264; Смирнов 226; Brückner 415; Holub—Lyer 373; Matzenauer LF 12, 341; Mestica 1200; Dauzat 560—561; Walde—Hofm. II 309; Klein 1189; Jóhannesson 1116. — Див. ще **писк**. — Пор. **піпа¹**.

піпа², *pipka* — див. **піпа¹**.

піпа³, *pipák* — див. **пипак¹**.

піпетка «скляна трубочка для накапування рідини»; — р. болг. *pipetka*, бр. *pipetka*, п. ч. слц. вл. *pipeta*, схв. *pipeta*, слн. *pipeta* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *pipette* «трубка, піпетка» є зменшувальною формою від *pire* «люлька; велика бочка». — СІС 1951, 502; КЭСРЯ 339; Kopaliński 752; Holub—Lyer 373; РЧДБЕ

558; Вуяклија 722; Klein 1189; Dauzat 560—561. — Див. ще **піпа¹**.

пір¹ — див. **порей**.

пір² — див. **перій**.

піраміда, *пірамідальний*, *пірамідний*; — р. болг. м. схв. *piramida*, бр. *piramida*, др. *piramida*, п. *piramida*, ч. вл. *pyramida*, слц. *pyramida*, слн. *piramida*, р.-цсл. **пврамида**; — запозичено, можливо, через німецьке посередництво (н. *Pyramide*) з латинської (лат. *pŕamīdis*, *-idis*) або грецької мови (у русько-церковнослов'янську безпосередньо з грецької); гр. *πυραμίδος* (род. в. *πυραμίδος*) «піраміда», можливо, зводиться до єг. **piram* «тс.», видозміненого внаслідок метатези, або є результатом перенесення назви гр. *πυραμίδος* «пиріжок» (за подібністю форми), похідної від *πυρός* «пшениця». — СІС² 649; Фасмер III 264—265; Горяев 259, 433; Срезн. II 932; Sł. wyg. obcych 572; Holub—Lyer 407; Младенов 423; Вуяклија 722; Kluge—Mitzka 571; Klein 1278; Frisk II 629; Boisacq 829; Kretschmer Glotta 10, 243.

пірамідон «амідопирин, жарознижувальний, безпечний засіб»; — р. болг. м. *piramidon*, бр. *piramidon*, п. *pyramidon*, ч. *pyramidon*, слц. *pyramidon*, схв. *piramidon*, слн. *pyramidon*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Pyramidon*, фр. англ. *pyramidon* утворено з гр. *πῦρ* «вогонь», спорідненого з хет. *paḥḥur* «тс.», псл. **pyrŭ* «тліючий попіл, жар», і видозміненої основи слат. *amidum* «амід» (вид хімічної сполуки), пов'язаної з лат. *ammoniacum* «аміачний». — СІС 1974, 521; Черных II 34; Sł. wyg. obcych 572; БТР 584; Вуяклија 722; Frisk II 627—629. — Див. ще **амоній**, **пирей**.

піра́т «морський розбійник», *піра́тство*; — р. болг. *pirat*, бр. *pirat*, п. вл. *pirat*, ч. слц. слн. *pirat*, м. *pirat*, схв. *pirat*; — запозичення з французької або німецької (н. *Pirat*) мови; фр. *pirate* «пірат, грабіжник, хижак; піратське судно», як і англ. *pirate* «пірат», іт. *pirata* «тс.», через лат. *pirāta* «тс.», морський розбійник» зводиться

до гр. πειράτης «пірат, корсар», пов'язаного з πειράν «намагатися, атакувати, нападати», πείρα «випробування, іспит; спроба; досвід», спорідненими з лат. peritus «досвідчений, вправний, знаючий». — Черных II 34; КЭСРЯ 339; Фасмер III 265; Горяев 259; Kora-liński 752; Holub—Lyer 373; Младенов 423; Вујаклија 722; Kluge—Mitzka 551—552; Dauzat 561; Klein 1189; Boisacq 756—757; Frisk II 489—490. — Див. ще **експеримент**.

пірётрум (бот.) «маруна, Pyrethrum cinerariaefolium Trev.; порошок проти шкідливих комах»; — р. болг. *пирётрум*; — номенклатурна назва, засвоєна з новолатинської наукової мови; лат. pyrethrum «піретрум, стожильник» походить від гр. πύρεθρον (бот.) «стілниця, Anthemis pyrethrum», похідного від πῦρ «вогонь, полум'я»; грецька назва зумовлена зігрівальними властивостями рослини. — Вісюліна—Клоков 238; СІС² 650; ССРЛЯ 9, 1209; Нейштадт 563; БТР 584; Klein 1278; Frisk II 627—629. — Див. ще **пирей**, **пірамідон**.

пірзний — див. **пóрзний**.

[**пірий**] «порожній» Пі, [*пúрий*] «тс.» Нед; — неясне.

піріт (мін.) «сполука заліза із сіркою»; — р. болг. *пирит*, бр. *пíрйт*, п. *piryt*, ч. слц. вл. *pyrit*, м. *пирит*, схв. *пúрйт*, слн. *pirít*; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. англ. *pyrite*, нім. *Pyrit* походять від гр. πύριτης (у виразі π. λίθος «вогняний камінь; камінь, з якого добувають вогонь», потім «пірит»), похідного від πῦρ «вогонь, полум'я». — ССРЛЯ 9, 1209; St. wug. ob. such 574; Holub—Lyer 407; Вујаклија 723; Dauzat 599; Klein 1279. — Див. ще **пирей**.

пірити¹ — див. **пёрти**³.

пірити² — див. **пиряти**¹.

пірити³ — див. **перó**.

[**пірка**] «жвава дівчина Нед; розпуниця Бі»; — очевидно, пов'язане як переносна назва з [*пёрка*] «стріла з пером», похідним від *перó* (див.).

піркé «прищеплювання на шкірі, за допомогою якого встановлюють наявність або відсутність в організмі туберкульозної інфекції»; — р. *пиркé* «тс.»; — результат скорочення виразу *реакція Пірке*, до складу якого входить прізвище австрійського педіатра К. Пірке, що запропонував цей вид щеплення у 1907 р. — УРЕ 8, 379; ССРЛЯ 9, 1209; БСЭ 33, 72.

[**піркút**] (орн.) «дикий голуб» Нед, Пі; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої назви *бёркút* «орел» (див.).

пірнати, *пíрnúти*, [*пóрnúти*, *пурnúти*], *пóринáти*, *пóрінúти*, [*пуринáти*] «пірнати», *пíрнáло* (тех.) «плунжер», *пóрінáч* «тс.», [*пíрнáчка*] «телячий шлунок» (очевидно, спочатку як засіб для сквашування молока), [*пёрнáчка*] «товста кишка вівці» Нед, [*пуринáч*] «нирець», *зрíнути* «виринути», [*зёрnúти*, *зорnúти*] «тс.»; — результат контамінації дієслів *нирjáти* «пірнати» і *рíнути* «бурхливо текти, литися», спочатку, очевидно, в префіксальних основах *винирjáти*—*вири́нáти* (*вёрнути*), потім, за аналогією, *пóринáти*—*пíрnúти*. — Потебня К ист. зв. 222; Plevačová Slavia 1974/4, 359. — Див. ще **нирjáти**, **рíнути**. — Пор. **вёрнути**.

пірнáч — див. **перó**.

[**пíрнáчка**¹] (ент.) «широконижка, Тапурис» Нед; — неясне.

пíрнáчка² — див. **перйчка**.

[**пёрник**] «пряник; пряник з перцем» Г, Пі, [*пúрник*] «пряник з перцем Пі; коржик, медяник ЛексПол», [*пёрник*] «тс.; солодкий коржик» ЛексПол, [*пирний*] «пряний», [*пирнячий*] «тс.»; — р. [*пёрник*] «пряник», бр. *пёрник* «тс.», п. [*pirnik*] «медяник», *риєгник* «пряник, медяник», ч. слц. *perník* «тс.»; — пізне псл. *рърьгьнікъ «пряник», *рърьгьпъль «пряний», похідні від рърьгь «перець» (пор. др. *пърьрь*, *пърьрь* «тс.»); початкове **п** перед зниклим слабким **ь** закономірно відпало. — Фасмер III 243; Machek ESJC 444; Holub—Kop. 270. —

Див. ще **пéрець**. — Пор. **па́прика**, **пря́ний**¹.

пірнікоза (орн.) «норець великий, Podiceps (Colymbus) cristatus L.», [пірнікѣза Она, пурнікоза, впірнікоза ЛексПол] «тс.»; — складне слово, утворене з основ дієслова *пірна́ти* та іменника *коза́*; назва птаха зумовлена тим, що всі норці чудово плавають і пірнають, а великий норець має на голові парний чуб, схожий на роги кози. — Булаховський Вибр. пр. III 225, 229, 274; Воїнств.—Кіст. 109—111; Птицы СССР 26—32. — Див. ще **коза́**¹, **пірна́ти**.

піро́га «вузький довгий човен»; — р. болг. *пирѡга*, бр. *піро́га*, п. ч. вл. *piroga*, схв. *пирога*, слн. *piroga*; — запозичення з французької мови; фр. *pirogue* «тс.», *piroagua*, як і англ. *pirogue*, *piroagua*, н. *Piróge*, *Pirágua*, виводяться від ісп. *piroagua* «тс.», що походить від етимологічно неясного каріб. *piroagua* «видовбаний або випалений з цілого стовбура човен». — SIC² 650; Коралиński 753; Вуяклија 723; Klein 1189; Dauzat 561.

піроксилін «тринітроклітковина (вибухова речовина)»; — р. болг. м. *пироксилін*, бр. *піраксилін*, п. *pirok sylina*, ч. *piroxylin*, слц. *pyroxylin*, схв. *пироксилин*; — запозичення з французької мови; фр. *pyroxyline* «тс.» утворене французьким хіміком Пелузом (Th. Pelouze) у 1836 р. з основ гр. *πῦρ* «вогонь, полум'я» і *ξύλον* «зрубаний ліс, колоди», можливо, спорідненого з лит. *šūlas* «стовбур, стовп», бр. укр. діал. *шўла* «стовп»; менш певне виведення (SIC² 650; ССРЛЯ 9, 1215; РЧДБЕ 560) від гр. *πῦρ* «вогонь, полум'я» і *ὄξύς* «гострий, кислий». — Sł. wug. obsyeh 573; БТР 584; Младенов 424; Вуяклија 724; Klein 1280; Boisacq 679. — Див. ще **пирей**, **шўла**. — Пор. **пірамідон**, **піріт**.

піротехніка «галузь техніки, що займається виготовленням вибухових і горючих сумішей, ракет, феєрверків», *піротехнік*, *піротехнічний*; — р. болг.

м. *пиротѣхника*, бр. *піратѣхника*, п. *pirotechnika*, ч. слц. вл. *pyrotechnika*, схв. *пиротѣхника*, слн. *pirotechnika*; — запозичення із західноєвропейських мов (очевидно, безпосередньо з німецької); нім. *Pyrotechnik*, фр. *pyrotechnie*, англ. *pyrotechnics* утворено з основ гр. *πῦρ* «вогонь» і *τέχνη* «майстерність, мистецтво». — SIC² 651; ССРЛЯ 9, 1217; Sł. wug. obsyeh 573; Holub—Lyer 407; БТР 584; Младенов 424; Вуяклија 725; Fremdwörterbuch 522; Klein 1279—1280; Dauzat 599. — Див. ще **пирей**, **техніка**. — Пор. **пірамідон**, **піріт**, **піроксилін**.

пірс «висунута в море портова споруда, до якої причалюють судна з обох боків»; — р. *пирс*, бр. *пірс*, п. *pirs*; — запозичення з англійської мови; англ. *pier* (мн. *piers*) «стовп, паля, стояк (моста, арки); пристань; простінок; дамба, мол, хвилеріз» через сангл. *pege*, *peg*, дангл. *peg* виводиться, як і фр. ст. *pege*, від слат. *pega* «стояк», що, можливо, походить від лат. *petra* (< гр. *πέτρᾱ*) «скеля, камінь». — SIC² 651; Черных II 35; Коралиński 753; Kluge—Mitzka 549; Klein 1184; ODEE 679; Walde—Hofm. II 298. — Див. ще **Петрѡ**. — Пор. **перѡн**.

піруєт «крутий поворот тіла на носку; поворот коня на задніх ногах»; — р. *піруєт*, бр. *піруєт*, п. *piruet*, ч. слц. вл. *pirueta*, болг. *пируєт*, м. *пируєта*, схв. *пируєта*, слн. *pirueta*; — запозичення з французької мови; фр. *pirouette* «дзига, вертушка (іграшка); піруєт, вольт (коня)» не зовсім ясне; можливо, результат контамінації фр. *girouette* «флюгер» з іт. *giruolo* «вістря дзиги» або зближення запозиченого іт. *giruolo* з давнім фр. *rouet* «коліща», зменш. від *roue* «колесо». — SIC² 651; Черных II 35; Коралиński 753; Holub—Lyer 373; Вуяклија 725; Klein 1189; Dauzat 363; Gamillscheg 705.

пірчити — див. **перти**³.

пір'я, *піріна*, *пірити*, *пірна́к*, *пірній*, *пір'янка*, *пір'ястий* — див. **перѡ**.

піскар (іхт.) «пічкур, *Gobio Cuv.*», [пескар, пецкар] «тс.» Л, пісочник «*Neogobius fluviatilis Pallas*; [пічкур Л—Г]», [пішкар] «голець, *Nemachilus barbatulus L.*» ВеНЗн; — р. *пескарь* «пічкур», [пескун, песчаник], бр. [пескар], п. [piaszczurka], слц. [peskár], схв. [pesak, pijesak] «тс.»; — псл. [*pěsъkagь] та ін., похідне від pěsъkь «пісок»; назва зумовлена тим, що піскарі здебільшого перебувають у місцях з піщаним дном; пов'язується також з іє. *peisk-/pisk- «риба» (Рокорну 796). — Коломиец Проісх. назв. рыб 42; Черных II 25—26; Сабанеєв 117; Leder 103—104. — Див. ще **пісок**. — Пор. **піскір**¹.

[піскоглід] (іхт.) «мінога струмкова, *Lampetra (Petromyzon) planeri Vl.*»; — складне утворення з основ іменника *пісок* і дієслова *глодати* «гризти»; назва зумовлена тим, що статеводозріла мінога струмкова до нересту не живиться («гризе пісок»), а потім гине; пор. р. [пескоройка] «мінога струмкова». — Světem zvířat IV 22—23. — Див. ще **глодати**, **пісок**.

[піскозоба] (іхт.) «щипівка звичайна, *Cobitis taenia L.*», [підкозобель] «тс.» Л—Г, [піскозоб] «піскар, *Gobio gobio L.*», [піскозоблиця] «мінога струмкова, *Lampetra (Petromyzon) planeri Vl.*», [піскозобниця] «тс.»; — р. [пескозоб] «щипівка звичайна; піскар», п. piaskozob «щипівка звичайна»; — складне утворення з іменника *пісок* і дієслова [зобати] «дзьобати»; назва зумовлена тим, що щипівка заривається глибоко в пісок, де живе часто разом з личинками міноги. — Фасмер III 249; Сабанеєв 506; Světem zvířat 193. — Див. ще **зобати**, **пісок**. — Пор. **маскозоб**, **піскозуб**.

[піскозуб] (іхт.) «піскар, *Gobio gobio L.*» Мо, Л—Г; — р. [пескозуб] «тс.», п. [piaskozub] «щипівка звичайна, *Cobitis taenia L.*»; — результат видозміни деетимологізованого другого компонента -зоб у назві [піскозоб] «піскар, *Gobio gobio L.*», [піскозоба] «щи-

півка звичайна», зближеного з іменником *зуб*. — Див. ще **піскозоба**.

[піскомір] (зоол.) «піщана черепашка, *Psammobia*» Нед; — очевидно, початкове [піскомір], утворене з основ іменника *пісок* і дієслова *міряти*; назва могла бути зумовлена тим, що ця черепашка повільно рухається по піщаному ґрунті. — Див. ще **міряти**, **пісок**.

піскор¹ — див. **піскір**¹.

піскор² — див. **пискір**².

[піскір] (іхт.) «бичок, що водиться на піщаному дні Дністровського лиману» Мо, пісочник «тс.» Мо, [пискір] «бичок, *Cobitis fossilis*» Нед, [піскір Г, Нед, піскор ВеБ] «тс.»; — р. [пескан] «вид бичка, *Syrpinus gobio*»; — очевидно, результат вторинного зближення назви [піскір] «бичок трав'яний, *Gobius orphioscephalus*» з основою слова *пісок*. — Див. ще **піскір**¹. — Пор. **пісок**.

піскіха, **піскічка** — **пискір**².

[післище] «ремін, на якому висять стремена; права нога (ловця диких коней) Нед»; — неясне.

післиг — див. **слати**¹.

[післід] «після» Нед, [післідь] «тс.» St. z fil. 12; — р. [послѣдѣ] «нарешті, під кінець, потім», др. послѣдъ «після, потім, згодом», послѣдь «тс.», послѣди «потім, згодом», п. [poślad] «ззаду, позаду (чого-н.)», ч. [posled'] «пізніше; після, згодом», нл. [póslěd] «ззаду, позаду, нарешті, за», полаб. püsl'od «після», болг. ст. послед «слідом», схв. пѣслијед «потім», стел. послѣдь «після»; — псл. poslědь, що складається з прийменника ро «по» і основи іменника slědь «слід»; початкове **пі** замість закономірного **по** викликане деетимологізацією. — Німчук ІУМ Морфологія 358; Дзензелівський St. z fil. 12, 184; Brückner 530; Machek ESJC 553; ESSJ Sl. gr. I 238—239. — Див. ще **по**, **слід**¹. — Пор. **після**.

після «через деякий час; потім, пізніше; за, слідом за» СУМ, Г, [после] Нед, посли, [посля] «потім» Ме, [нав-

після УРС, СУМ, *навпослі, навпосля, напослі* Нед, [*напріпаслі*] «наприкінці» Кур, *опісля, [упісля, упослі]*; — р. болг. м. *после* «після», бр. *пасля, после*, др. *послѣ*, ч. [poslě], схв. *послѣ* «після, слідом за», стсл. **послѣ** «після»; — очевидно, пізне псл. *poslě* з давнішого *poslědъ* «слідом за»; менш переконливе виведення (Соболевский Лекции 87; Преобр. II 112; Mikl. EW 297) з прийменника ро «по», вказівного займенника *сь «цей» і частки *-lě, або зближення (Loś RSl IV 244) з псл. *rozďъ «пізній», дінд. *paścā* «позаду, слідом, пізніше», ав. *paśca* «тс.; після, потім». — Німчук ІУМ Морфологія 358—359; Фасмер III 339—340; Черных II 60; ESSJ Sl. gr. I 201—203. — Див. ще **післід, по, слід**¹.

пісний, пісник, пісника́ти, пісникува́ти, піснина, пісні́ха, пісні́ця, пісні́ти, пісно́та, піснюва́ти, пісня́к, пісня́кати — див. **піст**.

пісня, пісельник, пісє́нний, пісє́нник, пісник, пісника́р, пісні́ти, піснь, пісня́р, пісня́рство — див. **піти**¹.

пісо́к, [піскова́тиця] «піщана земля», [*піскове́ць*] «осадочна гірська порода з піском» Нед, *піскові́к, піскові́на* «тс.», [*піско́виско*] «купа піску; піщане поле, піщана рівнина» Нед, [*піско́вище*] «тс.» Нед, [*пісковні́к*] «піщаний берег» Ч, *піскува́тість* «вміст піску», [*піскува́ха*] «низьке піщане місце», *пісо́чниця* «пристрій, за допомогою якого посипали піском написане чорнилом для просушування», [*пісча́нка*] «піщаний ґрунт» ВеУг, [*пісчи́на*] «тс.; піщаний степ» Нед, [*пісчу́га*] «тс.» Нед, *піща́ник* «пісковик; [піщаний берег Ч]», *піщі́на, піщу́га* «глибокий пісок; [відходи з-під молотарки; пилюка з вітром Дз]», [*піскова́тий*] «який містить у собі пісок» Нед, Г, *піскові́тий, піскува́тий, піскові́й, [пісоча́ний]* «піщаний», [*пісоча́нний*] Нед, *пісо́чний, піща́ний* СУМ, Куз, *піща́нистий, [ві́піскувати]* «вчистити піском; перетерти піском стіни перед побілкою» МСБГ, [*за́пісоч*] «пологий пі-

щаний насип біля річки», *за́піскува́ти* «засипати піском», *су́пісок* «пісковина; [піщаний ґрунт, піщана місцевість Нед]», *супіско́вий, су́піскува́тий* «супісковий» СУМ, Г, *супіща́ний* «тс.»; — р. *песо́к* «пісок», бр. *пясо́к*, др. *пѣсѣкъ*, п. *piasek*, ч. *řísek*, слц. *piesok*, вл. нл. *pěsk*, полаб. *posäk*, болг. *пясѣк*, м. *песок*, схв. *пийєсак, пєсак*, слн. *rések*, стсл. **пѣсѣкъ** «тс.»; — псл. *pěsъkъ* «пісок» споріднене з дінд. *pāmsuḥ* «пил, пісок», *pāmsukāḥ* (мн.), ав. *paṣpiṣ* «тс.», *paṣnav-* (*paṣanav-*) «пил, порох; сміття, щебінь», вірм. *p'oṣi* «пісок»; малообґрунтоване пов'язання (Торр 240) з дісл. *fōpn «сніговий замет, кучугура», утвореним від *fāzni-, яке зближують з псл. *рахати* «дути, віяти»; сумнівне також зіставлення (Ильинский ИОРЯС 20/3, 73) з р. [*пєхатъ*] «штовхати, бити, товкти». — Фасмер III 249—250; Черных II 26; Brückner 405; Machek ESJC 451; Schuster-Sewc 1058; Младенов 540; Skok II 654—655; Mikl. EW 245; Zubatý LF 25, 239; Trautmann 216—217; Mayrhofer II 243; Зализняк ВСЯ IV 37; Абаев ИЭСОЯ I 449; Bartholomae 904; Hübschmann Arm. I 501; Pedersen IF 5, 47; Pokorný 824.

пісо́чник¹ (орн.) «зуйок, Charadrius L.», *піща́ник* «морський зуйок, Ch. alexandrinus L.»; — р. *песо́чник* «зуйок»; — похідне утворення від *пісо́к*; назва зумовлена тим, що малий зуйок оселяється на піщаних косах річок і озер та піщаних кучугурах коло боліт, морський зуйок — на солонцюватих і піщаних берегах солоних озер або на березі моря. — Воїнств.—Кіст. 56—61, 66—69, 71; Птицы СССР 223—226, 239—248. — Див. ще **пісо́к**.

[пісо́чник²] (бот.) «піщанка, *Arenaria* L. Нед; види стелюшка, *Spergularia media* Presl., *Spergularia rubra* Pers. Mak; зірочник злаковидний, *Stellaria graminea* L.», *піща́нка* «*Arenaria* L.»; — р. *пєсча́нка* «піщанка», п. *piaskowiec*, ч. *řísečnice*, слц. *piesočnica*, слн. *peščénka* «тс.», схв. [*пєшчанка*] «тс.; шпер-

гель, *Spergula*»; — похідні утворення від *пісók*; назви рослин зумовлені тим, що вони зустрічаються переважно на піщаному ґрунті; назви піщанки є, очевидно, кальками новолат. *arenaria* «піщанка», похідного від лат. *agēpa* «пісок» (*agēpāgius* «піщаний»). — Словн. бот. 425; Вісюліна—Клоков 152, 155—156; Нейштадт 230—232, 233, 235; Machek Jm. rostl. 240. — Див. ще **пісók**.

пісочник³ — див. **піскар**.

піспа «борошняний відвар з крейдою для побілки стін; борошняний відвар для квашення яблук», [*пісьпа*] «вид клею; кислота» ZfSIPh 27, [*піспити*] «змазувати білені стіни відваром, щоб не бралася глина» Си; — р. [*пóспа*] «гороховий відвар для пійла вівцям; розсіл з відвару висівок для квашення яблук; сусло на квас або пиво; борошняний відвар з білою крейдою для обмазування стін», ст. *поспа* «хліб у зерні, збіжжя», *посъпа* «тс.»; — очевидно, др. *посъпа* «щось посипане, насипане», псл. [*посъра*] «тс.», пов'язане з *посурати* «посипати», *сърo* «сиплю». — Див. ще **по**, **сіпати**. — Пор. **віспа**, **призьба**.

піст «невживання скоромної їжі», *пісник* «той, хто поститься», [*піснійха*] «пісниця», [*піснійна*] «пісна їжа», [*піснóта*] «тс.», [*піснійця*] «неврожайна земля» О, [*піснійк*] «пісник», [*пóстник* Нед] «тс.», [*пістнійця*] (*п'ятниця-п.* «пісна п'ятниця») Нед, [*постнійчество*] «піст» Нед, [*пóступки*] «тс.» Пі, *пісній*, [*пісниківати*] Г, Нед, *пісникувати*, [*піснійти*] «бліднути» Нед, [*пісничати*] «поститися» Си, [*піснювати*] «постити» Нед, [*піснійкати*], *пóстити(ся)*, [*пóстниківати*, *постникувати* Нед], *пóстувати* «тс.», [*випістниківати*] «випостити» Я, *спостійтися*, [*спóщуватися*]; — р. бр. болг. м. *пост*, др. *постъ*, п. *post*, ч. *půst*, слц. *pōst*, вл. *póst*, нл. *spot* (< **póst*), схв. *pōst*, слн. *pōst*, стсл. **постъ**; — пізніше псл. *postъ* «піст»; — запозичення з давньоверхньонімецької мови; двн. *fasto* «піст», *fasta* «тс.» разом із спорідненими діє-

слівними формами двн. *fastēn*, гот. (ga)*fastan*, дангл. *fæstan*, дісл. *fasta* з первісним значенням «тримати міцно, держатися стійко», переносним «утримуватися від їжі», а також з двн. днн. *festi* «міцний, твердий; стійкий, сталий», дфриз. *fest*, дангл. *fæst*, *fasta*, дісл. *fastr* «тс.» відповідають вірм. *hast* «тс.», дінд. *pastuām* «стале місце; дім, двір; місце, де живуть»; необґрунтоване припущення (Младенов 496; Bernker IF 9, 364) про давню спорідненість псл. *postъ* і двн. *fasto*. — Німчук 61; Фасмер III 340—341; Черных II 60—61; Преобр. II 114; Горяев 276; Brückner 432; Holub—Kop. 306; Machek ESJC 500—501; Schuster-Sewc 1139—1140; Skok III 14—15; Mikl. EW 260; Uhlenbeck AfSIPh 15, 490; Janko Slavia 9, 352; Kiparsky GLG 261; Stender-Petersen 430; Kluge—Mitzka 186; Klein 576; Jóhannesson 534—535.

пістёлка — див. **пистёлка**.

пістолёт; — р. болг. *пистолёт*, бр. *писталёт*, п. *pistolet*, слн. *pistolét*; — запозичення з французької мови; фр. *pistolet* «пістолет, гудок» є демінутивною формою від *pistole* «пістолет». — СІС² 652; Коваль 184; Черных II 35—36; Фасмер III 267; Мельников Slavia 36/1, 105; КЭСРЯ 339; Brückner 415; Machek ESJC 451; БТР 585; Dauzat 562; Kluge—Mitzka 552. — Див. ще **пістоль**.

пістоль (заст.) «пістолет», *пістолья* СУМ, Нед, [*піцтоль*] «тс.» Нед; — р. *пистоль*, [*пистолья*], бр. *пистолья*, п. [*pistol*], ч. *pistole*, слц. *pistol'*, *pištola*, вл. нл. *pistola*; болг. *пищóв*, м. *пиштол*, схв. *пиштóль*, *пиштóлья*, слн. *pištóla*; — запозичено, можливо, через польське і через російське посередництво з французької мови; фр. *pistole* «пістолет» виводиться від нвн. *Pistóle* «тс.», що походить від ч. *pišt'ala* «пищаль», якому відповідає також укр. *пищáль*; менш обґрунтоване виведення фр. *pistole* «пістолет», іт. *pistola* «тс.» (СІС² 652; Фасмер III 267; Dicz 250) від назви італійського міста Пістої. —

Brückner 415; Machek ESJČ 451—452; Schuster-Sewc 1069; Dauzat 562; Gamillscheg 706; Kluge—Mitzka 552; Klein 1190. — Див. ще **пищаль**. — Пор. **пістолет**.

пістон «ковпачок з вибуховою речовиною в патронах або снарядах; металева оправа, яку прикріплюють, пробиваючи отвір у шкірі, картоні; клапан у мідному музичному духовому інструменті»; — р. болг. *пистон*, бр. *пістон*, п. ч. слц. *piston*, схв. *пістѡн*; — запозичення з французької мови; фр. *piston* «поршень, кнопка з пружиною, клапан музичного інструмента; (ст.) великий товкач (для ступки)» походить від іт. *pistone* «товкач», пов'язаного з *pistare* «товкти, колотити», *pestare* «тс.», які виводяться з пізнього лат. *pistāre* «тс., бити», пов'язаного з лат. *pīnsere* «товкти, терти, молоти; бити, шмагати», спорідненим з псл. *pestь* «товкач», рьхаті, укр. *пестик*, *пхати*. — СІС² 652; Фасмер III 263; КЭСРЯ 339; Kopaliński 753; Holub—Lyer 373—374; Вуяклија 725; Klein 1190; Dauzat 562; Gamillscheg 706; Walde—Hofm. II 307—308. — Див. ще **пхати**. — Пор. **пестик**.

пістряк¹, *пійстра*, *пістриговатий*, *пістрік*, *пістріти*, *піструлістий*, *піструля*, *пістря*, *пістрявий*, *пістрявіти*, *пістрячка* — див. **пестрий**.

пістряк², *пістрак*, *пістраль*, *пістрик* — див. **пестряк**.

пісуар; — р. *писсуар*, бр. *пісуар*, п. *pisuar*, ч. слц. слн. *pišoag*, вл. *pišoig*, болг. м. *писоар*, схв. *писѡар*; — запозичення з французької мови; фр. *pissoir* пов'язане з *pisser* «мочитися; випускати рідину, текти», до якого зводиться також укр. [*пісяти*] (дит.) «мочитися». — СІС 1951, 504; ССРЛЯ 9, 1237; Kopaliński 754; Holub—Lyer 373; РЧДБЕ 561; Младенов 424; Вуяклија 725; Dauzat 562; Gamillscheg 705—706. — Див. ще **пісяти**.

пісулістий, *пісуля* — див. **писати**.

[**пісчанка**] (зоол.) «черв'як сабела, *Sabella L.*» Нед; — р. [*песчанка*] «моллюск, що живе у вологому піску, *Tellina*», [*пещанка*] «тс.», п. *piasketka* «*Sabella*»; — очевидно, калька наукової назви роду нлат. *Sabella*, утвореної, мабуть, на основі лат. *sabulum* (< **psaf-lom*) «грубий пісок, гравій»; назва черв'яка могла бути зумовлена тим, що він живе у піску. — Див. ще **пісок**.

[**піськавка**] (орн.) «мухоловка сіра, *Muscicapa striata* Pall.» Шарл; — звуконаслідувальне утворення, пов'язане з наслідуванням криків різних видів мухоловки: *тсіть-тм*, *пік-пік*. — Воїнств.—Кіст. 296—297; Птицы СССР 510—514. — Пор. **пітькати**.

пісяг, *пісяга* — див. **писати**.

пісяти (дит.) «мочитися», *пісі* «тс.»; — р. *пісать*, [*пйсать*], бр. [*пюсіць*] «тс.», п. [*піска*] «чоловічий член (у дитини)», полаб. *pisot* «мочитися»; — очевидно, запозичення з германських мов; нвн. снн. *pissen* «мочитися», шв. *pissa*, дат. *pisse*, гол. *pissen*, дфриз. *pissia*, англ. *piss* «тс.» виводяться з фр. ст. *pissier* «тс.; випускати рідину, текти», звуконаслідувального утворення з мови годувальниць (пор. пров. *pissar*, іт. *pisciare* «тс.»). — Фасмер III 266; Holub—Lyer 373; Polański—Sehnert 111; Kluge—Mitzka 552; Klein 1190; Mestica 1202; Dauzat 562; Gamillscheg 705—706.

піт, *пітнік*, [*потѡвиця*] «випотина» Нед, *пітній*, [*пітнявий*] «пітний» Нед, [*потівий*] Куз, *потівий*, *пітніти*, [*потітися*] Куз, *потіти*, *вініт*, *віпоти*, *віпотина*, [*запотіти*] «вкрити потом» Я, *пропітнілий*, *пропотілий*, *спітнілий*, *спотілий*; — р. бр. болг. м. *пот*, др. *потъ*, п. ч. слц. *rot*, вл. слн. *rot*, схв. *пѡт*, стел. **потъ**; — псл. *rotъ* «піт», очевидно, результат спрощення давнішого **rok-to-*, пов'язаного із **rekti* «пекти»; з формального погляду співвідносне з кіпр. *roeth* «жаркий, гарячий»; із семантичного погляду можливе порівняння з схв. *знѡј* «піт» — р. *знѡй* «спека», лит. *prākaitas* «піт»,

kaitulỹs «тс.» поряд з kaĩtinti «нагрівати, розжарювати, розпикати», kaĩsti «нагріватися, пітніти, червоніти, прити»; пов'язання з гр. ποταμός «річка» (Wiedemann BB 27, 256), ποτόν «волога, вода», лат. pítuita «слиз, мокрота, гнійна рідина; нежить», дінд. pithañ «вода» (Горяев 277) сумнівне. — Фасмер III 342—343; Черных II 61; Преобр. II 117—118; Brückner 432; Machek ESJC 474; Holub—Kop. 288; Schuster-Sewc 1141; Младенов 497; Skok III 17; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 69—70; Zupitza KZ 35, 266; Meillet Etudes 297; Mikl. EW 260; Pokorny 798. — Див. ще **пекті**.

пітекáнтроп «найдавніший морфологічний тип людини»; — р. болг. м. *питекáнтроп*, бр. *pitэкáнтрап*, п. *pitекантроп(us)*, ч. *pithecanthropus*, слц. *pitекантроп*, вл. *pitекантропус*, схв. *питекантропус*, слн. *pitекáнтроп(us)*; — номенклатурне позначення, засвоєне з новолатинської наукової мови; нлат. *pithecanthropus* (*ērectus*) «пітекантроп (що стоїть прямо)», утворено в кінці XIX ст. лікарем голландської армії Е. Дюбуа (Dubois) з основ іменників гр. πῖθηκος «людиноподібна мавпа» (споріднене з πῖθων «маленька мавпа»), етимологічно не зовсім ясного, і ἄνθρωπος «людина». — СІС² 652; ССРЛЯ 9, 1258; Kopalinski 754; Holub—Lyer 374; БТР 586; Вуяклија 726; Klein 1191; Frisk II 534; Boisacq 782. — Див. ще **антропологія**.

[**пітель**] (орн.) «півень, Gallus domesticus Bris.» ВеНЗн; — р. заст. м. *пéтел*, болг. *петéл*, схв. *пéтао*, слн. *petélin*, стсл. **пѣтъль**, **пѣтель**; — пізне псл. *рѣтьль*, *рѣтель* «тс.», похідне утворення від *рѣти* «співати». — Фасмер III 252; Преобр. II 163—164; Brückner 404; Machek ESJC 447; Младенов 540. — Див. ще **піти**¹.

[**пітельюга**] (орн.) «вивільга, Ogiolus galbula L.» ВеНЗн, [*купителю́га*, *купителю́жник*, *потелі́жник*, *телю́га*] «тс.» ВеНЗн; — результат стягнення і спрощення складної назви [*купителю́-*

га (*купителі́га*)], утвореної з основ дієслова *купі́ти* та іменника [*телю́га* (*телі́га*)] «віз» як наслідування крику іволги; пор. вислів «покинь сани, бери віз», яким розтлумачується крик синиці. — Див. ще **купіти**, **телі́га**. — Пор. **філю́га**.

піти¹ «співати», *піяти* «тс.», [*піснї-ти*] «співати» Нед, *пісельник* «співак, той, хто пише або збирає пісні» СУМ, Куз, *пісенник*, [*пісник*] «співак» Нед, [*пісника́р*] «тс.» Нед, [*піснь*] «пісня» Нед, *пісня*, *пісня́р*, *пісня́рство* Куз, *пісенний* СУМ, Нед, [*непівний*] (у виразі *н. час* «коли півні не співають, від півночі до світанку») Бі; — р. *пéть*, *пою́*, бр. *пець*, др. *пѣти*, п. *ріа́с* «співати (про півня); прославляти», ст. *ріе́с*, ч. *рѣти* «співати, оспівувати», слц. *riet'* «оспівувати», полаб. *rot*, болг. *пéя*, м. *пее*, схв. *пѣвати*, *пѣти*, слн. *рѣти*, стсл. **пѣти**, **пож**; — псл. *рѣти* (< *роі-) «співати»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *роїти* «поїти», *рїти* «пити» (первісно як позначення обряду жертвовного узливання або пісенного супроводу бенкету); зіставляється також (Ondruš Sl. Wortst. 118—119) з гіпотетичним псл. *рі- «бити» (пор. *ріла* «пилка» та ін.); не доведений зв'язок з гр. παιάν «пеан, спочатку — хоровий гімн», гот. *faian* «гудити, ганити», гр. ἔμπειος «досвідчений, розумний» (Schrader Reallexikon I 187; Wiedemann BB 28, 38; Младенов 540); сумнівне також виведення з кореня *рі-к-* (Mikl. EW 245; Горяев 290; Skok II 651). — Фасмер—Трубачев III 350; Трубачев ВСЯ IV 135—138; Сл. язукозн. 1988, 319; Saur Et. Bgun. 84—87. — Див. ще **поїти**. — Пор. **співати**.

піти², [*піснї́*] «піти» Нед, *пітї́ся*; — результат фонетичної еволюції префіксального псл. *роіти* (> др. *поити* > укр. **поїти* > *пійти*) за законом зміни **о** > **і** в нових закритих складах. — Див. ще **іти**, **по**.

[**пітільо́н**] (бот.) «садова айстра китайська, Callistephus chinensis Nees. (Aster chinensis)» ВеНЗн; — результат видозміни назви [*компоштилъон* (*ко-*

пистильон)], пов'язаної з [кампустелія] «тс.» (див.).

пітoн (зоол.) «велика гадюка з родини удавів, Python Daud.», *піфoн* «тс.»; — р. болг. *питoн*, бр. *пітoн*, п. *pyton*, слц. *pytón*, м. *питон*, схв. *пітoн*, слн. *pitón*; — номенклатурна назва, засвоєна з новолатинської наукової мови; нлат. *python* походить від гр. Πύθων «Піфон» (міфічний змії, нібито вбитий Аполлоном там, де потім був споруджений храм Аполлона Дельфійського), що виводиться від етимологічно неясного топоніма Πύθώ «Піфо», давньої назви місцевості, де знаходилось місто Дельфи. — СІС² 652; ССРЛЯ 9, 1261; Koraliński 806; БТР 568; Вуякляја 726; Klein 1280—1281; Дворецкий II 1440.

пітрoха, *пітрoшити* — див. **пoт-рох**.

[пітькати] «кричати» (про перепелиць тощо); — звуконаслідувальне утворення, пов'язане з імітацією крику перепела *піть-пібіть*. — Птицы СССР 182—183. — Пор. **піськавка**.

[пітя] «курча, пташеня» Нед, *[нітя]* «молодий півник» ВеНЗн; — результат контамінації форм *[пoтя]* «пташеня» і *[нітель]* «півень» (див.).

[піханий] «добротний, пухкий, м'який (хліб)» Си; — неясне; можливо, пов'язане з *пшениця* (пор.).

піхва «(заст.) футляр для шаблі, кинджала, меча, ножа; (бот.) нижня частина черешка або пластинки листка, що обгортає стебло; (анат.) *vagina*», *піхви* «футляр для шаблі та ін.», *[піхвиця]* «футляр, чохол» Нед, *[пoхвa]* Г, Пі, *пoхвнiк* Нед] «тс.»; — бр. *пoхвa* «піхва», п. *rochwa*, ст. *roszwa*, ч. *rochva*, заст. *rošva*, слц. *rošva*, нл. *rochwa* «тс.»; — остаточно не з'ясоване; можливо, псл. **rošva*, пов'язане з *pošiti* «пошити, обшити», яке пізніше зазнало зближення з (po-)*hovati* «(за-)ховати»; менш певне пов'язання (Фасмер III 221; Брандт РФВ 23, 301; Корещу́ ZVSZ 227; Pedersen IF 5, 65—66) з р. *[пахви]* «підхвісні ремені у

збруї», п. ст. *rochwy*, ч. *rochvy*, схв. *[пoхви, пoхве]* «тс.» і, далі, з псл. **раху* (*рахъве*)/*роху* (*рохъве*) «пахва», *рахъ* «пах». — Brückner 423; Machek ESJC 468; Holub—Kop. 283—284; Mikl. EW 254.

[піхoтa] (бот.) «квасоля піша, Phaseolus compressus DC.» Нед, ВеБ, *[піхoтка]* «тс.» Л, *[піхoтна]* (у сполученні *[п. фізоля]*) Мак, *піша* (у сполученні *п. квасоля*) «тс.»; — п. *[piechota]*, схв. *[пешак]* «тс.»; — похідні утворення від *піший* «який іде пішки»; назви зумовлені сланким (невитким) характером стебел цього виду квасолі, які стеляться по землі; пор. *[лежух]* «квасоля піша», похідне від *лежати*. — Словн. бот. 252; Нейштадт 360—361. — Див. ще **піший**.

піхтір — див. **пихтір**.

[піхур] «пузир, пухир», *[піхур]* «тс.» ВеБ, *[опихуряти]* «покривати пухирями» Ж; — результат контамінації слів *міхур* і *пухир*; зіставляється також (Куркина Этимология 1971, 87; Prusík KZ 35, 601) з ч. *řešúg* (анат.) «матка», цсл. *пѣхурь* «бульбашка», які зводяться (Petersson RBГВ 43, 141—153) до іє. **pois-/reis-* «дути». — Див. ще **міхур**, **пухир**.

[піхурка] (бот.) «гриб порхавка, Lycoperdon Tougn.» Мак, *[піхурник]* «вид пузирника, Colutea arborescens L.» Мак, *[піхурниця]* «фізаліс, Physalis Alkekengi L.» Нед; — похідні утворення від *[піхур]* «пузир, пухир»; назви рослин зумовлені зовнішньою подібністю їхніх плодів чи загальної будови до пухиря; пор. інші назви фізаліса — *[міхурниця звичайна, пузируха, міхурка, мохунка]*, пузирника — *[пузирчатка, пухирник, міхурник, міхуринка, мошоночник звичайний]*, порхавки — *[міхунка]*. — Вісюліна—Клоков 214, 272. — Див. ще **піхур**.

піцвaк, *піцвeлок* — див. **свиня**.

піцикато «добування звуків із струнних інструментів щипком пальців; музичний твір або його частина, що виконується таким способом», *пич-*

чика́то «тс.»; — р. *пицика́то*, заст. *пицика́то*, бр. *пицика́та*, п. ч. слц. болг. *пицика́то*, схв. *пицикато* «тс.», слн. *pizzicáto*; — запозичення з італійської мови; іт. *pizzicato* «тс.», жін. р. *pizzicata* «тс., щипок» є формами субстантивованого дієприкметника від дієслова *pizzicare* «щипати, обскубувати; смикати; клювати; виконувати піцикато», пов'язаного з *pizzare* «жалити, уражати; колоти», утвореним від іменника *pizzo* «вістря», можливо, звуконаслідувального походження або спорідненого з *picca* «піка». — СІС² 652; ССРЛЯ 9, 1269—1270; Sł. wyg. obcsuch 575; Holub—Lyer 372, 374; Буяклија 726; Klein 1192; Mestica 1207.

піч, *пічка*, *пічку́га*, *пічку́р*, *пічку́ра*, *пічний*, *пічник*, *пічникува́ти*, *пічовий*, *пічу́рка* — див. **пекті**.

[**піча́вка**] (бот.) «земляна груша, топінамбур, *Helianthus tuberosus* L.» Нед, Мак; — неясне.

[**пічка**] «вирізка на вухах овець як розпізнавальний знак», [*пічка́тий*] «з вирізкою на вухах»; — похідне утворення від *пекті*; первісно означало не вирізку, а випечене тавро. — Див. ще **пекті**.

[**пічка́тися**] «возитися з обмазуванням глиною або з побілкою будинку»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *піч(ка)*, оскільки печі й хати обмазують глиною і білять.

[**пічку́га¹**] (орн.) «птах» Бі; — не зовсім ясне; можливо, співвідносне з р. *пичу́га* «маленький птах», пов'язаним з *піка́ть* «пікати». — Фасмер 270; Преобр. II 57, 58, 65. — Див. ще **пікати**.

[**пічку́га²**] — див. **пекті**.

пічку́р¹ (іхт.) «піскар, *Gobio gobio* L.», [*печку́р*] «тс.»; — р. [*печку́р*], бр. *пячку́р*, слн. *piškúr* «тс.»; — очевидно, результат видозміни назви *піска́р* «тс.», зближеної з *піч*, [*пічка*] «ямка». — Див. ще **піска́р**.

[**пічку́р²**] «опалювач, грубник», [*пичкурня́*] «кочегарка на цукровому за-

воді», [*пичкурува́ти*] «бути опалювачем»; — бр. [*пячку́р*] «пічник»; — складне утворення з основ слів *піч* і *ку́рити* (див.).

[**пічла́з**] «розпусник»; — складне утворення з основ слів *піч* і *ла́зити*; первісно означало «той, хто лазить на піч». — Див. ще **ла́зити**, **пекті**.

[**пічова́га**] (іхт.) «вид маленької рибки, *Rhodeus amarus* ВеНЗн; — неясне.

пішва — див. **шіти**.

піший «який іде пішки; який здійснюється пішки; який виконується без допомоги тяглової худоби; [який не має тяглової худоби ЛЧерк; домашній, свійський (про птицю)]», *піхотний* «належний до піхоти; [піший Нед]», [*піхотий*] «піший» Нед, [*піше́чий*] (у сполученні *п-а дорога* «пішохідний») Нед, *піхота* «рід військ, що діє в пішому строю», [*піхоті́на*] «пішохід», *піхоті́нець* «[тс.]; той, хто служить у піхоті», [*піхотник*] «пішохід» Нед, [*піхотни́ця*] «стежка для пішоходів» Нед, [*пічу́рка*, *піша́чка* ДзАтл II] «тс.», *піхту́ра* «піхота, піхотинець», *піша́к* «[тс.]; фігура найнижчої цінності в шахах; (заст.) давня українська неофіційна земельна одиниця міри від 0,5 га до 5 га», [*пішані́ця*] «пішохід», [*пішені́ця* Нед, *піше́ць* Нед] «тс.», [*пішка*] «стежка», [*пішнийк*] «тс.; той, хто йде пішки Куз», [*пішу́вка*] «стежка» ДзАтл II, [*пішу́рка*] «тс.» тж, [*піхом*] «пішки» Г, Нед, [*піхото́ю*, *піхо́ю*, *піхту́ра*], *піхтуро́ю*, *пішакá*, [*пішані́цею*], *пішечки*, [*пішка́ми*] Нед, *пішки*, *пішкóм*, [*пішо*] «тс.», [*опіші́лий*] «який став лінивим, повільним», [*опішний*] «лінивий, повільний», *опішити* «зробити пішим, залишивши без коня», [*опішити*] «стати лінивим, повільним», *спішити*, *спішитися*; — р. *пéший*, [*пéхий*] «піший», *пехо́та* «піхота», бр. *пéшы* «піший», *пяхо́та* «піхота», др. *пѣшии* «піший, піхотинець», *пѣшьци* «піхота», п. *pieszy* «піший», *piechota*, ч. *peřchý* «піший», *peří* «тс.», *peřchota* «піхота», слц. *pechota* «тс.», *peří* «піший»,

вл. *řeši*, нл. *řešy* «тс.», болг. *пѣши* «піший», м. *пеш* «тс.», схв. *пѣшак* «пішохід», слн. *рѣсес* «тс.», стсл. *пѣшь* «пішки»; — псл. *рѣшь* «пішки», *рѣшъ* «тс., піший»; — пов'язане з іє. **rēd-* «нога (ступня), крок», якому відповідає також псл. *rodъ* «основа, низ; ґрунт, дно», укр. *під* «нижня поверхня приміщення»; загально визнаної етимології слов'янських форм із -š- немає; найбільш імовірно походження їх від іє. **rēdsjos* «піший»; корінь **rēd-* «нога (ступня)», засвідчений у лат. *rēs* «нога», лит. *rėdà* «стопа, ступня; слід ноги», лтс. *rėds* «слід ноги», *rėda* «підшва, стопа, п'ята», дінд. *padām* «слід ноги, стопа», лит. *rėščias* «піший», *rėkščias* «тс.»; звукові форми з *x* (*ch*) на місці *ш* (*š*) здебільшого вважаються давнішим рефлексом суфіксального -s-, але можуть бути і результатом вторинної видозміни, зумовленої аналогією до закономірних співвідношень типу *тихий* — *тиша*, *пастух* — *пастуший*. — Фасмер—Трубачев III 254, 257; Черных II 29; Преобр. II 164—165; Горяев 290; Brückner 406; Otrębski LP 8, 263; Machek ESJC 446; Holub—Kop. 271; Schuster-Sewc 1059—1060; Младенов 421; Skok II 670—671; Mikl. EW 245; Trautmann 209—210; Fraenkel 561—562; Mühl.—Endz. III 205—206; Mayrhofer II 201; Walde—Hofm. II 293—295. — Див. ще *під*¹. — Пор. *пасти*², *педаль*.

пішні́я «важкий лом на дерев'яному держаку», *плішні́я* «тс.», [*пѣшні́я*] «інструмент для видовбування човнів, вуликів, пазів у дереві» Л, [*пѣшні́я*, *пішні́я*, *плѣснѣя*] «тс.» Л, [*пліснѣя*] «довге залізне долото з дерев'яним держаком» ВеБ; — р. *пѣшні́я* «пішня», бр. [*пѣшні́я*] «лом», п. *piesznia* «вид сокири (інструмент пасічника)», [*piešnia*] «тс.»; — півн.-сл. [**rěšnja*] «лом, тесло», очевидно, пов'язане з псл. *pestъ* «товкач» або *рхати* «пхати, штовхати, товкти». — Фасмер III 258; Преобр. II 56; Соболевский Лекции 137; Vūga RR I 30; Matzenauer LF 12, 336; 15, 168. — Див. ще *пѣстик*, *пхати*.

піщак — див. *пікавка*.

піщаній, *піщаник*, *піщанистий*, *піщанна*, *піщуга* — див. *пісок*.

піщаник¹ (зоол.) «жовтий ховрашок, *Spermophilus (Citellus) fulvus*», *піщанка* «тс.»; вид земляної миші, *Meriones*; — р. *песчаник* «жовтий ховрашок», *песчанка* «*Meriones*»; — похідні утворення від *пісок*; назви зумовлені тим, що ці гризуни заселяють піски пустель і напівпустель. — УРЕ 11, 226; БСЭ 32, 571—572. — Див. ще *пісок*.

піщаник² — див. *пісочник*¹.

піщанка¹ (іхт.) «морська риба з родини окуневих, *Ammodytes*»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *песчанка* «тс.» є похідним від *песок* «пісок»; назва зумовлена тим, що ця риба водиться біля берегів на піщаному ґрунті. — БСЭ 32, 572. — Див. ще *пісок*. — Пор. *піскар*.

піщанка² — див. *пісочник*².

піяк, *піяка*, *піятіка*, *піяцтво*, *піячити*, *піячюра* — див. *піти*.

піякі — див. *пияки*.

піяти — див. *піти*¹.

[**піячка**] «потилиця» Нед; — неясне.

[**плав**¹] «купа снопів у полі» О, [*плавок*] «великий стіг снопів» О; — результат видозміни слова [*плай*] «ряд, шар; рівне поле; стежка», зближеного з основою *плав-*. — Див. ще *плай*.

плав², *плавак*, *плавальник*, *плавати*, *плавач*, *плавачка*, *плавба*, *плавень*, *плавець*, *плавці*, *плавильник*, *плавильня*, *плавінна*, *плавінне*, *плавінка*, *плавіння*, *плависко*, *плавистий*, *плавка*, *плавки*, *плавкій*, *плавля*, *плавма*, *плавній*, *плавнік*, *плавні*, *плавня*, *плавок*, *плавом*; *плавун*, *плавучий*, *плавці*, *плавця*, *плавчий*, *плавя* — див. *плісті*.

[**плавзати**] «плазувати, повзти»; — результат контамінації слів *плазувати* і *повзати*. — Див. ще *плаз*¹, *повзті*.

плавік «сполука кальцію і фтору, флюорит, плавиковий шпат»; — бр.

плавік; — запозичення з російської мови; р. *плавік* «тс.» утворене від *плавить* «плавити, виплавляти, одержувати сплав»; назва мінералу зумовлена, мабуть, тим, що він використовується в металургії як флюсовий матеріал, тобто додається для прискорення плавки; пор. р. [*плавень*] «флюсовий матеріал». — УРЕ 11, 227; БСЭ 33, 150. — Див. ще **плісті**.

[**плавньовка**] (бот.) «перстач гусячий, гусяча лапка, *Potentilla anserina* L. Дз; загальна назва трави, що росте в плавнях Мо»; — похідне утворення від *плавні*; народна назва перстачу зумовлена тим, що він росте в плавнях, на болотах і вогких луках та у вогкіших борах; пор. інші його назви: *болотнянок, болотянок* тощо. — Мо 58; Вісюліна—Клоков 210—211; Нейштадт 323. — Див. ще **плісті**.

[**плавстуда**] «незграбна, неповоротка людина; роззява» Ва; — неясне.

плавта — див. **платва**.

[**плавун**] (бот.) «плакун верболистий, *Lythrum salicaria* L.» Мак, *плаун* «п'ядич, *Lycorodium* L.», *плауніві* «п'ядичеві, *Lycorodiaceae*»; — р. *плавун* «плакун верболистий; п'ядич», *плаун* «п'ядич», ч. *plavň*, слц. *plavň* «тс.»; — похідне утворення від *плавати*; назва зумовлена тим, що різні види цих рослин або плавають у стоячих водах, або ростуть по вогких місцях, по берегах річок, ставків, по вогких луках, біля канав і боліт. — Вісюліна—Клоков 60—61, 224—225; Нейштадт 59—61, 397—398; Machek Jm. rostl. 27; ESJC 456. — Див. ще **плісті**. — Пор. **плавунчик**.

плавунець (ент.) «водяний хрущ, *Dytiscus* L.», [*пливонець*] «тс.» Нед; — р. *плавунець* «тс.»; — похідне утворення від *плавати*; назва жука зумовлена тим, що плавунець і його личинки мають плавальні ноги і добре плавають. — УРЕ 9, 228; БСЭ 33, 155; Станек 187—188; Urania Terr. Insekten 206—209. — Див. ще **плісті**.

плавунчик (орн.) «птаха ряду куликоподібних, *Phalaropus*», *плавунець*,

плавуха «тс.»; — р. *плавунчик* «тс.»; — похідне утворення від *плавати*; назва зумовлена тим, що плавунчик, маючи пальці, облямовані шкірястими лопатями, прекрасно тримається на воді, дуже добре плаває. — Воїнств.—Кіст. 78—79; УРЕ 11, 228; Птицы СССР 270—271; БСЭ 33, 155. — Див. ще **плісті**.

[**плавуха**] «полова корова» Нед; — видозмінене запозичення зі словацької або чеської мови; слц. [*plavuša, plavul'ka, plavočka, plavka*], ч. *plavka* «тс.» є похідними від ч. слц. *plavý* «світло-жовтий, світло-рудий, буланій, половий», якому відповідає укр. *полівий*, — Фасмер III 272, 313; Machek ESJC 456. — Див. ще **полівий**. — Пор. **пловая**.

плавунчик (бот.) «*Hottonia palustris* L.»; — р. [*плавунчик*] «тс.»; — похідне утворення від дієслова *плавати*; назва зумовлена тим, що ця рослина росте на вогких луках і водах. — Шамота 121; Вісюліна—Клоков 251; Нейштадт 438—439. — Див. ще **плісті**. — Пор. **плавун**.

плагіат «привласнення авторства; використання у своїх працях чужого твору без посилання на автора», *плагіатор, плагіаторство, плагіювати* «учиняти плагіат»; — р. болг. *плагиат*, бр. *плагіят*, п. вл. *plagiat*, ч. слц. слн. *plagiát*, м. *плагијат*, схв. *плагијат*; — запозичення з німецької або французької мови; нім. *Plagiát* «плагіат», фр. *plagiat* «тс.» походять від нар.-лат. *plagiātus* «викрадення», пов'язаного з *plagiāre* «викрадати», похідним від лат. *plagium* «викрадення, крадіжка», що виводиться з гр. *πλάγιος* «косий, похилий; розміщений збоку», *πλάγιον ἄγειν* «виводити силою», похідного від *πλάγος* «сторона, бік», генетично пов'язаного з *πέλαγος* «море; (переважно) відкритий морський простір», лат. *plaga* «сітка для полювання», а також *plānus* «плоский, рівний», лит. *plónas* «тонкий», лтс. *plāns* «тс., плоский», хет. *palji* «широкий», псл. *polje*

«поле», укр. *пóле*. — СІС² 652; Коваль 171; Черных II 37; Фасмер III 272; Kopaliński 755; Brückner 417; Holub—Lyer 374—375; РЧДБЕ 561—562; Младенов 426; Вујаклија 727; Fremdwörterbuch 485; Dauzat 563; Walde—Hofm. II 318; Frisk II 493—494, 547; Pokorný 805—806, 831—832. — Див. ще **пóле**. — Пор. **план**.

плажатурá — див. **прежитурi**.

плаз¹ «гад, плазун», *плазун*, *плáзом* «повзком, повзучи», [плáзьма] «тс.», [плазовитий] «який плазує», *плазувати*, [навплáз] «плазом» Куз, [пóплазка] «гадина» (?) Нед, [розплáзний] «плазуючий» Нед; — запозичення з польської мови; п. *plaz* «плазун», [plazać] «плазувати» виводиться (Brückner 420) від ст. *plazić* як ітератива до давнішого *plōzić* «повзти», але може бути й запозиченням з чеської мови (ч. *plaz* «плазун» відповідає п. *plōz* «полоз саней», укр. *пóлоз*). — Див. ще **повзти**, **пóлоз**.

плаз² «[покладена палка в деяких дитячих іграх, у яку ціляться своїми палками учасники гри *Me*]; (заст.) гра з такою палкою; [довгий прут у великодній грі; плоский бік (знаряддя) Нед], [плáзень] «плоский бік (коси і под.)» Нед, [плазівка] «паличка в грі у плаз», [плáзка] «кладка Пі, Нед; пральна дошка (на річці) Нед», [плас] «загнутий кінець келепа», [плáзоватий] «плоский, ниций, вульгарний» Пі, [плазовитий] «плоский; підлий», *плáзом* «плоскою стороною донизу», [плáзма ЛекПол, плáзьма] «тс.», [плáзитися] «ставати плоским, ницим» Нед, [плазувати] «бити плазом Нед; попадати палкою в покладену палку (плаз); падати (про великий сніг) Корз»; — бр. [плаз] «плоский бік», *плáзам* «плазом»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *plaz* «дерев'яна балка, зверху і знизу плоско оброблена; плоский бік меча (шаблі)», *plazować* «ударяти плазом» пов'язується (Brückner 420) з п. *plaski* «плоский»; пор. р. *плашмя* «плазом; крижем, плиском» (Фас-

мер III 276; Преобр. II 70). — Див. ще **плаский**.

плáзма «рідка частина крові; (заст.) протоплазма; речовина в дуже іонізованому стані», *плазматичний* «який складається з плазми»; — р. бр. болг. м. *плáзма*, п. ч. слц. *plazma*, вл. *plazma*, схв. *плáзма*, *плáзма*, слн. *plázma*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Plásma*, фр. *plasma*, англ. *plasm(a)* походять від пізньолат. *plasma* «щось виліплене, фігура; утворення», що виводиться з гр. *πλάσμα* «тс.», похідного від етимологічно не зовсім ясного *πλάσσειν* «ліпити (з глини, воску тощо); відливати; формувати, утворювати». — СІС² 653; ССРЛЯ 9, 1291; Kopaliński 758; Holub—Lyer 376; РЧДБЕ 562; Вујаклија 727; Fremdwörterbuch 486; Dauzat 565; Klein 1196; Frisk II 550—552.

[**плай**] «(гірська) стежка; дорога для їзди верхи Нед; рівне поле О; ряд, шар», [плайбóк] «стежка в горах» О, [плайчóк] «тс.», [плáя] «стежка» Ко, [поплайщина] (назва, пов'язана з розрахунками у вівчарстві) Доп. УжДУ 4, [розплáйтися] «розкритися» (про дорогу) Нед; — п. [plaj] «стежка», слц. [plaj] «тс.», схв. [pláj] «невелика рівнина під горою»; — запозичення з румунської і молдавської мов; рум. молд. *plai* «полонина, плоскогір'я; країна, край» виводиться від лат. **plagi* (*plaga*) «країна, область», що походить від гр. *πλάγιος* «косий; боковий». — Кобилянський Гуц. гов. 85; Scheludko 140; Vrabie Romanoslavica 14, 166; Skok II 673—674; Десницькая Сл. языкозн. 1978, 149; Crânjală 442; Mikl. EW 248; Kalužn. 18; СДЕЛМ 316; DLRM 625; Cioganescu 633; Сінас II 260. — Див. ще **плагіат**.

плакáт, *плакати́ст* «художник, що малює плакати», *плакáтник* «тс.»; — р. бр. болг. м. *плакáт*, п. вл. *plakat*, ч. слц. слн. *plakát*, слц. *plagát*, схв. *плáкāt*; — запозичення з німецької мови; н. *Plakát* «плакат» (як і гол. *plakkaat* «тс.») походить від фр. *placard* «об'ява,

афіша, плакат», що через посередництво пров. раса «шита, дощечка» (> *placat) і фр. ст. plaquier «накладати тонкий шар (металу), плакувати; приліплювати, наклеювати (фанеру та ін.)» зводиться до снідерл. placken «латати; накладати пластир», спорідненого із свн. placke «пляма», нвн. Placken «тс.»; германські форми етимологічно неясні; зіставляються з нвн. Plage «лихо», англ. plague «чума», лат. plāga «удар, поштовх, рана», plangere «з шумом ударяти», гр. πλῆσσω (*πλᾱσιω) «хлопаю, топаю; ударяю, вражаю», псл. plakati, укр. *плакати*. — СІС² 653; Фасмер III 272; Черных II 37; Sł. wug. obcych 575; Brückner 417; Holub—Lyer 375; Machek ESJC 453; БТР 588; Вуяклија 728; Klein 1192; Kluge—Mitzka 552—553; Dauzat 563; Gamillscheg 707; Vries NEW 525; Jóhannesson 1118; Falk—Торп II 834; Walde—Hofm. II 315—316; Frisk II 561—562. — Пор. **плакати**.

плакати, *плакатися*, *плакальний* (заст.) «той, хто оплакує мерців», *плакальниця*, [плакій] Она, *плакса*, *плаксівіці* «хвороблива плаксівість у дітей» СУМ, Нед, *плаксівіця* «тс.», *плаксій*, *плаксун*, *плаксуня*, *плаксуха*, *плакун*, *плач*, [плачка] «плакальниця», *плачниця*, [плаклівий] Она, *плаклівий*, *плакучий*, *плачевний*, *плачлівий*, *плачний*, *плачовий*, *заплачка* «складова частина заспіву в думках; обрядовий плач і плачевні пісні молоді», *заплаканий*, *сплакнути*, *сплаканий*; — р. *плакать*, бр. *плакаць*, др. *плакати*, п. вл. *plakać*, ч. *plakati*, слц. *plakat'*, нл. *plakaś*, полаб. *plokāt*, болг. *плача*, м. *плаче*, схв. *плакати*, слн. *plakati*, стсл. **плакати**; — псл. *plakati* (se) «плакати (б'ючи себе в груди)»; — споріднене з лит. *plakti* «шмагати, сікти; батожити; битися, колотитися; відбивати, збовтувати, збивати», лтс. *placināt* «плющити», гр. πλῆσσω (< *plākijō) «хлопати, топати; ударяти, бити, вражати; збивати; підганяти, розбивати», перф. πέπληχα, πέπληχα «тс.», πληγή «удар; забите

місце; укол», дор. πλᾱγᾶ «тс.», лат. plangere «з шумом ударяти, бити; бити себе в груди», сірл. lēp (*plakno-) «жалкування, скорбота, сум», двн. fluohhōp «проклинати, ганити», гот. faiflōkup «уболювати, сумувати»; іе. *plāk- (*plāg-) «ударяти, бити»; значення «плакати» розвинулося з більш давнього «ударяти, бити себе в груди, зіплювати руки (в розпачі)»; необгрунтоване твердження (Hirt PBrV 23, 336) про запозичення з готської мови. — Фасмер III 272; Черных II 37—38; Преобр. II 66; Brückner 419; Holub—Kop. 275; Machek ESJC 453—454; Schuster-Sewc 1084; Младенов 426; Skok II 674; Mikkola Ursl. Gr. III 80, 90; Kiparsky GLG 79; Mikl. EW 248; Trautmann 222; Fraenkel I 602—603; Mühl.—Endz. III 314; Ernout—Meillet 906; Frisk II 561—562; Walde—Hofm. II 314—315; Гамкрелідзе—Иванов 30; Pokorny 832.

[**плаксун**] (бот.) «гортензія, Hydrangea hortensis» Л; — похідне утворення від *плакса*; народна назва цієї хатньої квітки зумовлена, мабуть, тим, що на листках її за два-три дні перед випаданням дощу з'являються краплини води. — Лисенко 162; Machek ESJC 456. — Див. ще **плакати**.

плакувати «покривати вироби з металу або деревини іншим металом, іншою деревиною», *плаке*, *плакіровка* (з рос.), *плакувальник*, *плакувальня*; — р. *плакировать*, бр. *плакіраваць*, п. *plakować*, болг. *плакірам*, схв. *плакірати*; — запозичення з французької мови; фр. plaquer «накладати тонкий шар металу, плакувати; наклеювати фанеру, наліплювати», ст. plaquier «тс.» виводиться від снідерл. placken «латати, лагодити; накладати пластир». — СІС² 653; ССРЛЯ 9, 1295—1296; Kopaliński 756; Sł. wug. obcych 576; РЧДБЕ 562; Вуяклија 728; Dauzat 565; Vries NEW 525. — Див. ще **плакати**.

плакун¹ (бот.) «підбережник, плавун, Lythrum salicaria L.; [зніт вузько-

листій, *Epilobium angustifolium* L.]; — р. *плакун* «тс.; [вид звіробою, *Nuregium ascyron*.]», бр. *плакун* «*Lythgum* L.», ч. *plakun*, *plakun* (з р.) «тс.»; — похідне утворення від дієслова *плакати*, зумовлене, можливо, повір'ям про те, що від трави *Lythgum*, корінь якої збирають в Іванову ніч, плачуть біси й відьми. — Даль III 119; Machek Jm. rostl. 140. — Див. ще **плакати**.

[**плакун**²] (орн.) «коловодник великий, *Tinga glottis* L. (*T. nebularia* Gussl.?)» Шарл; — похідне утворення від *плакати*, зумовлене, очевидно, тим, що цей вид птаха, як і всі уліти, неспокійно поводить себе коло гнізда, літаючи кругом з криком, наче плачучи, особливо тоді, коли є небезпека для пташенят. — Булаховський Вибр. пр. III 222; Воїнств.—Кіст. 73—77; Птицы СССР 253—259. — Див. ще **плакати**.

план, *плановік*, *планувальник*, *планувати*, *безплановий*, *надплановий*, *позаплановий*, *понадплановий*; — р. бр. болг. м. *план*, п. вл. *plan*, ч. слц. слн. *plán*, схв. *plân*; — через польське і німецьке посередництво (нім. *Plan*) запозичено з французької мови; фр. *plan* «план, креслення; побудова, задум, проект; площина», ст. *plant* «план» зводиться до лат. *planta* «підосва, ступня», спорідненого з гр. *πλατύς* «плоский, широкий», лит. *platus* «широкий», псл. *plesna* < **plestna*, **pletje*, укр. *плесно́*, *плечé*; неточним є виведення фр. *plan* (СІС² 653; Черных II 38; Преобр. II 67; Kopaliński 755; Brückner 417; Holub—Lyer 375; РЧДБЕ 562) від лат. *plānus* «рівний, плоский». — Фасмер III 273; Machek ESJC 454; Ву-яклија 728; Kluge—Mitzka 553; Klein 1194; Dauzat 564; Gamillscheg 708; Walde—Hofm. II 316—317. — Див. ще **пласт**, **плéсно́**, **плечé**.

планер «безмоторний літальний апарат», *планерізм*, *планеріст*, *планеруючий*, *планерувати*; — р. бр. *планёр*, болг. *планьор*, м. *планер*, схв. *планер*; — запозичення з французької

мови; фр. *planeur* «планер» походить від дієслова *planer* «планерувати, ширяти; висіти в повітрі», що виводиться від лат. *plānus* «плоский, рівний». — СІС² 654; КЭСРЯ 341; РЧДБЕ 564; Ву-яклија 728; Dauzat 564. — Див. ще **аероплán**.

планéта, *планетáрий*, *планéтник* «астроном; [астролог; чаклун, маг Нед]», *плані́да* «доля; [планета; темна сила, чорт; настрій Ме]», [*плані́та*] «велика грозова хмара Корз; дур О; доля О; (у сполученні [*n. гірська́*] «гірська богиня» Нед)», [*плані́тник*] «чаклун» О, [*плени́да*] «планета», *планетáрний*, [*планетувáтий*] «який знається на астрономії» Нед, [*планитувáтий*] «який знає про вплив планет на погоду», [*плані́тний*] «корисний», [*плані́тувáти*] «допомагати», [*планóшити*] «йти на здоров'я, служити здоров'ю» О, [*плані́жити*] «тс.» О, ст. *плані́та* «блукаюча зірка» (1627); — р. бр. болг. м. схв. *планéта*, п. ч. *planeta*, слц. *planéta*, вл. *planet*, слн. *planét*, р.-цсл. **плагита**, **плагитъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичене з грецької мови, пізніше через польське посередництво з латинської; пізніе лат. *planēta* «планета» через лат. *planētae* «планети», *planētes* «тс.» виводиться від гр. *πλανήτης* «бродячий, мандрівний, блукаючий; мандрівник; планета», паралельного до *πλάνης* «тс.», пов'язаного з етимологічно не зовсім ясним *πλανᾶσθαι* «бродити, блукати, мандрувати», *πλανᾶν* «примушувати блукати, відводити вбік; збитися з дороги». — СІС² 654; Пономарів Мовозн. 1974/2, 44; Німчук 20; Фасмер III 273; Черных II 38; Преобр. II 67; Карпенко Назв. зв. неба 74—75; КЭСРЯ 341; Hüttl-Worth 15; Kopaliński 755; Holub—Lyer 375; Machek ESJC 454; РЧДБЕ 503; Младенов 426; Ву-яклија 728; Walde—Hofm. II 318; Frisk II 549—550.

[**плани́ця**] «частина паркана від стовпа до стовпа; планка в паркані», [*плени́ця*] «тс.; надвое розрізаний стов-

бур будівельного дерева», [планіче] (зб.) «гілля, суччя» Нед, [впленийчитися] «зайняти багато місця» Ж; — не зовсім ясне; може бути зіставлене з *плáнка*¹ «дощечка, рейка, брусок» і з [плáнка²] «дика яблуня», [планча] «тс.; дика груша».

планіметрія, *планіметр* «прилад для вимірювання площі плоских фігур»; — р. болг. *планиметрия*, бр. *планиметрія*, п. слц. *planimetria*, ч. *planimetrie*, вл. *planimetrija*, м. *планиметрија*, схв. *планимèтрија*, слн. *planimetrija*; — запозичення з латинської мови; слат. *plānimetria* утворено, очевидно, за зразком лат. *geōmetria* «геометрія», гр. γεωμετρία «землемірство, геометрія», з основи лат. *plānus* «рівний, плоский», *plānum* «площина», спорідненого з лит. *plónas* «тонкий», лтс. *plāns* «плоский, рівний, тонкий», хет. *palñi-* «широкий», та словотворчого компонента *-metria*, гр. -μετρία, пов'язаного з дієсловом *μετρέϊν* «міряти, вимірювати». — СІС² 654; ССРЛЯ 9, 1309—1310; Коралиński 755—756; Holub—Lyer 375; РЧДБЕ 563; Вуяклија 728; Walde—Hofm. II 318. — Див. ще **метр**¹. — Пор. **геометрія**.

плáнка¹ «дощечка, рейка, брусок»; — р. бр. болг. *плáнка* «тс.», п. *planka* «планка, обшивна дошка», ч. *pláňka* «дошка (для паркана), балка, брусок, штахетник, кілок (у паркані)», нл. *pláňka* «планка, рейка», схв. *plānka* «товста дошка», слн. *plánpka* «дошка (для паркана), необтесана рейка, кілок (у паркані)»; — запозичення з німецької мови; нвн. *Plánke* «дошка, мостина; планка» разом із свн. *planke*, *blanke*, снн. *снідерл.* сангл. *дфриз.* дат. *planke*, нн. гол. англ. *plank*, пізньодісл. шв. *planka* «тс.» походить від фр. ст. *planque* (пікард. *plánke*) «дошка, брусок з дерева; зміцнення, укріплення», пов'язаного з фр. ст. *planche* «тс.», що утворилося з слат. *planca* «дошка, брусок», результату видозміни давнішого *phalanga* «жердина, стовп», яке зводиться до гр. φαλάγγη «тс.», пов'язаного

з φαλαγξ «стовп (очищений від гілля), колода»; пов'язання слов'янських форм з лит. *plónas* «тонкий, худий; тонкий шар» (Matzenauer LF 12, 346) необгрунтоване. — Фасмер III 273; Преобр. II 67; Holub—Lyer 375; Machek ESJC 454; Skok II 676; Kluge—Mitzka 553; Falk—Торп 835; Klein 1195; Jóhannesson 1118—1119; Walde—Hofm. II 299; Frisk II 985—986. — Див. ще **фалáнга**.

[**плáнка**²] (бот.) «дика яблуня, *Pirus malus* L. (*Malus silvestris* Mill.)», [планкі] «дикі плоди» Нед, [планча] «дика яблуня, груша, *Pyrus communis* L.» Мак; — очевидно, запозичення зі словацької мови; слц. *plánka* «дичка, дике яблуко, груша, слива», як і ч. *pláňka* «тс.», п. *plónka* «дичка», вл. *plóns*, нл. *plónica* «тс.», пов'язане з ч. слц. *planý* «пустий, неродючий, неврожайний», пізніше «той, що росте сам по собі (без обробітку), дикий», п. *plónu* «тс.», які походять від псл. **rolnъ*, пов'язаного з *rolje* «поле». — Дзендзелівський УЗЛП 161—162; Machek ESJC 455; Brüskner 422. — Див. ще **пóле**. — Пор. **плáнный**.

планктóн «сукупність рослинних і тваринних дрібних організмів, що проводять все життя у воді в завислому стані», *планктóнный*; — р. бр. болг. *планктóн*, п. ч. вл. *plankton*, слц. *planktón*, м. *планктон*, схв. *plānktōn*, слн. *plánpkton*; — через російське посередництво запозичено з німецької мови; н. *Plánkton* «планктон» утворено фізіологом В. Генсеном (1835—1924) на основі гр. *πλαυκτόν* «блукаюче», пов'язаного з *πλάζω* (< **πλάγγω*) «блукаю, броджу», *πληγή* «удар; рана, укол», *πλήσσω* «б'ю, ударяю, вражаю», спорідненими з лат. *plangō* «з шумом ударяю, б'ю», псл. *plakati*, укр. *плáкати*. — СІС² 654; ССРЛЯ 9, 1312; Коралиński 756; Holub—Lyer 375; РЧДБЕ 563; Вуяклија 729; Klein 1195; Walde—Hofm. II 315—316; Frisk II 561—562, 548—549. — Див. ще **плáкати**.

[**плáнный**] «змарнілий, худий Нед; неродючий, необроблений ВеЛ», [пла-

ніця] «крижина площею в кілька десятків квадратних метрів» Берл, [п^ланник] «негідник, нікчема» ВеЛ, [п^ланніця] «неродюче, необроблене поле» ВеЛ, [п^ланніти] «марніти, нидіти» Нед; — запозичення з чеської або словацької мови; ч. слц. p^lanú «дикий (про рослини); неродючий; пустий, даремний; поганий», разом із спорідненими п. p^loppu «неродючий; неврожайний; пустий (без плоду); даремний, марний», заст. [p^lopu] «тс.», вл. нл. p^lopu «неродючий» походять від псл. *p^loľъ «пустий, неврожайний», пов'язаного з p^loľe «поле». — Дзензелівський St. sl. 10/1—2, 39; Brückner 422; Holub—Lyer 375; Machek ESJC 454; Holub—Kop. 276; Schuster-Sewc 1090. — Див. ще **по́ле**. — Пор. **п^ланка²**.

[**планок**] «ділянка землі розміром у шість десятин»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з ним. Plan «площа».

п^лансер, **п^ланцер**, **п^ланціур** — див. **планшір**.

плантаж «глибокий обробіток землі під спеціальні культури»; — р. бр. болг. *плантаж* «тс.», ч. слц. *plantáž* «плантація», вл. *plantaža* «тс.», м. схв. *плантажа* «тс.; велике спеціалізоване землеробське господарство», слн. *plantaža* «плантація, насадження»; — запозичено, очевидно, через російське посередництво з французької мови; фр. *plantage* «садка (рослини)» пов'язане з дієсловом *planter* «садити, висаджувати (рослини)», яке зводиться до лат. *plantāre* «тс.». — SIC² 654; ССРЛЯ 9, 1315; Holub—Lyer 375; РЧДБЕ 563; Dauzat 565. — Див. ще **плантація**.

плантація, **плантатор**, **плантаторство**; — р. болг. *плантация*, бр. *плантация*, п. *plantacja*, слц. *plantacia*, м. *плантација*, схв. *плантација*, слн. *plantacija*; — очевидно, через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *plantatio* «насадження (рослин), пересадка» пов'язане з *planto* «саджу», похідним від *planta* «рослина», яке загальноприйнятої етимології не має; пов'язується з *planta*

«підшва» через посередництво незафіксованого дієслова **plantāre* «обтопувати землю навколо саджанця» або «зрівнювати, згладжувати землю для засівання». — SIC² 654; КЭСРЯ 341; Kopaliński 756; РЧДБЕ 563; Dauzat 565; Klein 1195; Walde—Hofm. II 317—318. — Пор. **плантаж**.

планча — див. **п^ланка²**.

планшет «дошка з натягнутим на неї креслярським папером; плоска сумка для географічних і топографічних карт; тонка дощечка, пластинка; підлога сцени, зроблена з окремих щитів», **планшетка** «сумка для карт»; — р. болг. *планшет*, бр. *планшет* «тс.», схв. *планшета* «дощечка»; — очевидно, через російське посередництво запозичено з французької мови; фр. *planchette* «дощечка, планшет геодезичний, планшетка корсета» є демінутивним утворенням від *planche* «дошка, фільонка, планка», спорідненого з фр. ст. *planque* «дошка, брусок з дерева». — SIC² 654; Черных II 38; КЭСРЯ 341; Kopaliński 756; РЧДБЕ 563; Вуяклија 729; Dauzat 564. — Див. ще **п^ланка¹**.

планшір «захисний обвід на краях палуби судна, на борту човна чи яхти», [п^лансер] «планка, що прибивається понад кромку борту човна» Дз, [п^ланцер] «дерев'яна планка, прибита до борту човна зверху» Берл, [п^ланціур] «тс.» Берл; — болг. *планшір* «тс.»; — очевидно, запозичення з російської мови; — р. *планшір* «дерев'яний брус або поздовжня стальна полиця по обводу корпусу судна», *планшірь*, [п^ланшер] «тс.», [п^ланцирь] «верхній поздовжній брус по краю борту, поручнів суден» походить від англ. *planksheer* «планшир», *planesheer* «тс.», яке є результатом народноетимологічної видозміни застарілої форми *plancher* «тс.», що походить від фр. *plancher* «підлога (з дошок), дощана обшивка, дошки», пов'язаного з *planche* «дошка, планка». — SIC² 654; ССРЛЯ 9, 1317—1318; РЧДБЕ 654; Klein 1194, 1195; Dauzat 564. — Див. ще **планшет**.

[**плань**] «смуга, водяна поверхня серед трясовини» Ч, [**планок**] «вузький і довгий острівцець на болоті; дорога через болото» Ч; — неясне.

[**пласа**] «сітка з прив'язаним до неї держакон» Мо; — запозичення з молдавської мови; молд. *plásă* «сітка, рибальська сітка» (рум. *plásă* «тс.») є семантично видозміненим запозиченням зі слов'янських мов; пор. цел. **пласа** «смуга», болг. [**пласа**] «шкіряна смуга», схв. *plása* «кусень; пляма, веснянка», [*plasa*] «смуга, польова смуга», слн. *plása* «тс.», які відповідають укр. *полоса́*. — СДЕЛМ 317; DLRM 627. — Див. ще **полоса́**!

[**пласкач**] (бот.) «ячмінь дворядний, *Hordeum distichum* L.» Мак, [**пласкач**] «тс.» ВеНЗн; — запозичення з польської мови; п. [*plaskacz*] «вид ячменю», *plaskur* «ячмінь дворядний» пов'язані з *plaski* «плоский», якому відповідає укр. *плоский*; назви зумовлені тим, що цей вид ячменю має плоский колосок; пор. іншу назву цієї ж рослини [**плосчик**]. — Вісюліна—Клоков 88; Нейштадт 126—127; SJP VI 490; Brüskner 419; SW IV 248. — Див. ще **плоский**. — Пор. **плосчик**.

плаский «плоский», *пласкуватий* «плескуватий», [**пласк**] «плоскість, рівнина» Пі, [**пласціна**] «площина Нед; місце на річці, куди вода наносить пісок, мул Корз», [**пласцивина**] «плоский берег» Корз, [**розпласцити**] «розплескати, зробити плоским» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *plaski* «плоский», *plaszczyna* «площина» відповідають укр. *плоский*, *площина́*. — Brüskner 419—420. — Див. ще **плоский**.

[**пласковець**] «лапатий сніг» Нед; — результат контамінації слів [**пласковець**] «тс.» і *плаский* «плоский». — Див. ще **пласт**, **плаский**.

[**пласкун**] (іхт.) «азовський пузанок, *Alosa caspia tanaica* (*Caspialosa kessleri pontica* Eichwald)», [**пласкун**] «тс.» Л—Г, [**пласкунець**] «тс. Л—Г; вид чорноморського оселедця»; — за-

позичення з російської мови; р. [**пласкун**, **пластун**, **пластунець**] відображають акаючу вимову назв [**плоскун**, **плоскунець**] «тс.», пов'язаних з *плоский*; назви зумовлені, очевидно, тим, що каспійсько-чорноморські оселедці мають дуже стиснуте з боків видовжене тіло. — Маркевич—Короткий 58, 59; Сабанєєв 188. — Див. ще **плоский**.

[**пласник**] (бот.) «печінковидна папороть, *Osmunda regalis* L.» Нед; — неясне.

[**пласнути**] «зменшуватися (про налив, опух)» Нед, [**спласати**] «тс.» Нед; — не зовсім ясне; можливо, давніше **пласкнати*, пов'язане з [**плаский**] «плоский».

пласт «шар; [гілля хвойного дерева; збита купа сіна О]», [**пласа́**] «гілля хвойного дерева» О, *пласціна*, *пласцінка*, *пласцівець*, (мн.) *пласцівці* «клапті, шматки чого-небудь пухнастого, м'якого», *пласцівень*, (мп.) *пласцівні* «тс.», [**пласовень**] «лапатий сніг», [**пласовець**, **пласовік**] «тс.», *пласкун* «[тс.]; розвідник, який пересувається плазом, на животі; (заст.) кубанський козак», [**пласців'я**] «пласт, шар; шар зрубаного гілля», [**пласців'є**] «тс.» Нед, ВеНЗн, [**пласок**] (у гончарів) «овальна грудка розмішаної глини», [**пласцієнка**] «обережок сіна» О, [**пласцітий**] «великими пластами; лапатий» Нед, *пласцінковий*, *пласцінчастий*, *пласцінчатий*, *пласцівчастий*, [**пласоватий** Нед, *пласовнісний*] «лапатий», [**пласовій**] (у виразі [*п-а дошка*] «звичайна дошка») Нед, [**пласати**] «повзти, вилазити; пасилу йти, грузнути; підкрадатися», *пласкувати* «пересуватися плазом; плазувати; [класти (сіно) шарами Нед]», *розпласати* «покласти навзнік, крижем» (з р. ?); — р. бр. болг. м. *пласт* «пласт», п. діал. вл. *plast* «стільний мед», ч. слн. *plást* «шар», слц. *plást* «стільний», полаб. *plost* «одиниця міри поля», схв. *plást* «копиця сіна», стел. **пласть** «згин»; — псл. *plasty* (< **platty*)

«тс.; тонкий шар; міра землі, поля»; — споріднене з лит. *platus* «широкий», гр. *πλατύς* «тс.; рівний»; іє. **plōt-/plāt-/plēt-* «розлогий, широкий, плоский». — Фасмер III 273—274; Черных II 38—39; Преобр. II 67—68; Brückner 420; Holub—Kop. 276; Machek ESJC 455; Schuster-Sewc 1084—1085; Polański-Sehnert 112; Младенов 427; Skok II 677; Meillet MSL 14, 342; Trautmann 223; Matzenauer LF 12, 349—350; Būga RR I 473; Pokorny 833—834. — Пор. **плечé, плóскій, полотнó.**

[**пластé**] «жердина для будівель» Л; — неясне; можливо, пов'язане з [*пластова дошка*] «звичайно розпиляна дошка» (під *пласт*).

пластик «пластмаса», *пластичний* «не ламкий; пластмасовий»; — р. *плас-тик* «пластмаса», бр. *плас-тык*, п. *plastyk* «тс.», ч. слц. *plastik* «штучна шкіра», вл. *plasta* «пластик», слн. *plástik* «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. *plastic* «тс.» пов'язане з прикметником *plastic* «пластичний», що походить від слат. *plasticus* «тс.». — СІС² 655; Сл. wyr. obcych 578; Klein 1196. — Див. ще **пластика**.

пластика «скульптура, твори скульптури; гармонійність форм, зображень; узгодженість рухів, жестів», *пластичний*; — р. болг. м. *пластика*, бр. *плас-тыка*, п. *plastyka*, ч. слц. вл. *plastika*, схв. *пластика*, слн. *plástika*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Plástik*, англ. *plastic*, фр. *plastique* через пізньолат. *plastica* «творення», слат. *plasticus* «пластичний» пов'язуються з гр. *πλαστική* «пластика, скульптура, образотворче мистецтво», *πλαστικός* «пластичний, піддатливий; образотворчий», похідним від прикметника *πλαστός* «виліплений, ліпний», пов'язаного з етимологічно не зовсім ясним дієсловом *πλάσσειν* «ліпити (з глини, воску); відливати, виливати; формувати, утворювати». — СІС² 655; ССРЛЯ 9, 1321; Коралиński 757; Brückner 417; Holub—Lyer 375; БТР 656; РЧДБЕ 564; Младенов 427; Вуяклија 729; Klein 1196;

Fremdwörterbuch 486; Dauzat 565; Walde—Hofm. II 318—319; Frisk II 551—552. — Пор. **пλάзма**.

пластилін; — р. *пластелін*, *пластилін*, бр. *плас-тылін*, п. *plastelina*, ч. *plastelin*, *plastelína*, слц. *plastelín*, *plastelína*, вл. *plastilin*, болг. *пластилін*, м. *пластелін*, схв. *плас-тёлін*, слн. *plastelín*; — через російське і польське посередництво запозичено з німецької або італійської мови; нім. *Plastilína*, *Plastilín* виводиться від гр. *πλαστός* «виліплений, ліпний»; іт. *plastilína* вважається утвореним з основи *plastico* «пластичний» (з лат. *plasticus* «тс.») і лат. *lino* «намажую, покриваю» (*Mestica* 1209). — СІС² 655; ССРЛЯ 9, 1321; Сл. wyr. obcych 577; Holub—Lyer 375; РЧДБЕ 564; Вуяклија 729; *Fremdwörterbuch* 487. — Див. ще **пластика**.

пластир, [*плас-тер*] «пластир; стільник меду»; — р. *плас-тырь*, др. *плас-тырь*, бр. *плас-тыр*, п. *plaster*, заст. *plastr*, *flastr*, *flaster*, ч. ст. *flastr*, слц. [*flajster*], вл. *plester*, нл. *flastař*, болг. *плас-тир*, схв. *флас-тер*, слн. *flaster*, стсл. **плас-тырь**; — запозичення з давньовірхньонімецької мови; днв. *pflaster* «лікувальний пластир; підлога» походить від слат. *plastrum* «пластир» з давнішого *emplastrum* «тс.», що виводиться від гр. *ἐμπλαστρον* «пластир, цілюща мазь», утвореного від прикметника *ἐμπλαστός* «вимазаний», пов'язаного з дієсловом *ἐμπλάσσειν* «накласти пластир, намазувати», похідним від *πλάσσειν* «ліпити»; слов'янські відповідники з початковим *f* (ф) є пізнішими запозиченнями з німецької мови (нвн. *Pfláster*); безпосереднє пов'язання з гр. *ἐμπλαστρον* (Mikl. EW 248) сумнівне з фонетичного погляду; неприйнятне також гіпотетичне гр. **ἐμπλαστήριον* (Соболевский ЖМНП 1886, вересень, 154). — СІС² 655; Фасмер III 274; Черных II 39; Преобр. II 68; Срезн. III 954; Сл. wyr. obcych 577; Gebauer I 383; Младенов 427; Вуяклија 1014; Meillet *Études* 187; Mikl. Lex. 569; Knutsson GL 27; Kluge—

Mitzka 544; Walde—Hofm. I 402; Frisk II 551—552. — Див. ще **плазма**. — Пор. **піастр**.

пластун — див. **пласкун**.

плат «шматок полотна або іншої тканини; [фартух ДзАтл I; хустка]», [платаник] «фартух» ДзАтл I, [платина] «хустка; клапот» Нед; крижмо О», **платок** «хустина; [пласт; пелюстка; латка]», [платка] «латка», **плаття** «вид одягу», [пла(т)тяніця] «та, що зодягається у плаття» Г, Нед, [платянка] «онуча» Г, Нед, **платаний** «розрізаний уздовж; [(про рибу) певним способом засолений Дз; латаний]», [платканистий] «рябий» О, [платкований] «плямистий, поплямований» Нед, **платтьовий**, **платтяний** «призначений для плаття; [полотняний]», [платчастий] «латкастий, поділений на латки» Нед, [платчастий] «тс.» Нед, **платати** «латати» СУМ, О; розтинати (рибу) навпіл уздовж», [наплата] «залізна оббивка полоза саней» Нед, [приплаток] «жіночий фартух» ДзАтл I, [розплататися] «розпластатися (упавши)», [суплаття] «одяг, білизна, дрібні домашні речі», [шуплаття] «тс.»; — р. **плат** «хустина, покривало», бр. **платце** «одяг (узагалі); білизна», [платок] «хустина», др. **платъ** «частина, шматок; шматок тканини», п. вл. нл. **plāt** «кусок (тканини, дерева), шматок (м'яса); латка, частина поверхні, що виділяється», ч. **plát** «шматок, лист, пелюстка», слц. **plát** «великий тонкий плоский шматок», болг. м. діал. **плат** «тканина», схв. **плата** «скатерть; простираadlo», стсл. **платъ** «шматок тканини, лахміття»; — псл. **plātъ** «частина, шматок (тканини)», очевидно, пов'язане з **plata** «плата», ***pol't**-по (***pol'tьno**). «полотно»; — споріднене з ірл. **lontā** (< ***plotnā**) «тс.», лит. **platus** «широкий», лтс. **plats**, гр. **πλάτος** «тс.»; неогрунтоване припущення (Meillet *Études* 220; Brückner *AfSIPh* 23, 536; Johansson *KZ* 36, 372) про запозичення з германських мов (гот. **plāt** «клапот, ганчірка, латка»); викликає сумнів по-

в'язання (Варбот 45; Куркина *Этимология* 1982, 20) з псл. **pletō** (**plesti**) «плету» (з іє. ***plekt-**?). — Фасмер—Трубачев III 274; Преобр. II 69—70; Срезн. II 955—956; Brückner 420; Schuster-Sewc 1085—1086; Младенов 427; Skok II 678; Mikl. *EW* 249; Потебня *РФВ* 1895 I—II 329, III 187; Matzenauer *LF* 12, 352; Мартынов *Сл.-герм. взаимод.* 172—175; Uhlenbeck *РВГВ* 29, 336; Pokorny 986. — Пор. **плата**, **плесно**, **плече**, **полотно**.

плата, [плат] «плата» Нед, **платіж** СУМ, Нед, [платіжка] «платіж», **платнік**, **платня**, [платен] «платний» Нед, **платіжний**, [платнічий] «платіжний» Нед, **платіти**, **платітися** «втрачати що-небудь; коштувати», **безплатний**, [безоплатина] «безмитна торгівля» Я, **безоплатний**, **виплат**, **виплата** СУМ, Нед, **відплата**, **відплачуватися** «віддячувати; [повертати борг; розплачуватися]», **доплата**, **заплата**, [заплатчення] «плата» Я, [надплата] «переплата» Нед, **недоплата**, [недоплата] «недоплата» Нед, **недооплата**, **неплатник**, [незаплатний] «неоплатний» Нед, [неоплатимий] «тс.» Нед, **неоплатний**, **оплата**, [оплатина] «оплата» Нед, **оплатки** (заст.) «грошові податки; оплата або збирання податків», **оплатъ** (заст.) «податки; видатки, витрати», **переплата**, **передплата**, **передплатник**, **передплатити**, [побплата] «податок» Нед, [предплата] «передплата», [предплатник] «передплатник», [предплатити] «передплатити» тж, **приплата**, **розплата**, [розплата] «платіж», [сплат] «сплата» Нед, **сплата**, [сплатне] «плата частинами» Нед, [уплата] «оплата» Нед; — р. бр. болг. м. схв. **плата**, др. **платити** «платити, давати данину», п. **plāsa**, ч. **plāt** «плата», слц. **plāt**, **plāsa** «платня», вл. **plācić** «платити, коштувати», нл. **plāś** «плата, ціна», полаб. **plotě** (***plati**) «коштує», схв. **платна**, слн. **plāča** «(заробітна) плата», стсл. **плата** «ціна», **платъта** «тс.», **платити** «платити»; — псл. **plata** «ціна,

плата», *platja «тс.», похідні утворення від *plátъ* «частина, шматок (тканини)»; як свідчать арабські та інші джерела, ще у IX—X ст. шматок тканини був досить поширеною стандартною одиницею виміру в давній обмінній торгівлі; роз'єднання форм *платъ* і *плáта* й пов'язання останньої з двн. *plōzan* «приносити в жертву», *blōzen*, гот. *blōtan* «шанувати, поважати» (Погодин РФВ 33, 329) або з р. *плен* «полон», укр. *полон* (Горяев 262) не обгрунтоване. — Фасмер III 274—275; Преобр. II 68—69; Потєбня К ист. зв. III 50; Brückner 420; Holub—Lyer 376; Holub—Kop. 276; Machek ESJC 455; Schuster-Sewc 1083; Младенов 427; Skok II 678; Критенко Вступ 529; Mikl. EW 248; Schrader Reallexikon I 325. — Див. ще **плат**.

платан (бот.) «чинара, *Platanus L.*», *платанові*; — р. бр. болг. *платан*, п. ч. слц. *platan*, вл. *platana*, м. *платан*, схв. *плáтāн*, слн. *plátana*; — через французьке посередництво (фр. *platane*) запозичено з латинської мови; лат. *platanus* «тс.» походить від гр. *πλάτανος* «явір, платан, чинара» (букв. «дерево з широкою кроною»), пов'язаного з *платύς* «широкий, просторий», спорідненим з лит. *plātus* «тс.», псл. *plátъ* «плат», *plástъ* «пласт», *plēsna* «плєсно». — СІС² 655; БСЭ 33, 210; Фасмер III 275; Черных II 39; КЭСРЯ 341; Преобр. II 69; Sł. wyg. obcsuch 578; Holub—Lyer 376; Holub—Kop. 276; Machek ESJC 455; Младенов 427; РЧДБЕ 564; Вујаклија 730; Dauzat 565; Walde—Hofm. II 319; Frisk II 552—554. — Див. ще **пласт**, **плат**. — Пор. **плєсно**, **плєчє**.

[платати] «робити, коїти, витворяти» Кур; — п. *platac* «тс.; (заст.) бити, калічити»; — неясне.

[плáтва] «зрубаний стовбур дерева; велике дерево, що сплавляють ВеЗн; балка, на якій укріплені крокви; лата (дахова) Ме; частина журавля, яким тягають воду Мо», **[плáвта]** «відрізана частина деревного стовбура завдовжки

8 метрів», **[плáтвина]** «поздовжня колода над даховим гребенем» НикНикЕЛ, **[плáтов]** «балка; лата (дахова)» Нед; — ч. **[plátva]** «лежень (балка, на якій укріплені крокви)», слц. **[plátev, plátva]** «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *plátwa, plátew, [pláteń, plóteń, plótwia]* «тс.» загальноприйнятої етимології не має; зіставляється (НикНикЕЛ 170) з *пласт*, *плáха*¹. — SW IV 254; Machek ESJC 456.

плáтина (хімічний елемент), *платинáт*, *платинít*, *платинувáти*; — р. м. *плáтина*, бр. *плáціна*, п. *platyна*, ч. слц. *platina*, вл. *platin*, болг. *платина*, схв. *плáтина*, слн. *plátina*; — через російське посередництво запозичено з іспанської мови; ісп. *platina* «тс.» є деминутивною формою від *plata* «срібло», що виводиться від пров. ст. *plata* «лист заліза» або від генетично з ним пов'язаного фр. ст. *plate* «тс.», в основі якого лежить, очевидно, іменник *plat* «плоска, горизонтальна, рівна поверхня», пов'язаний з прикметником *plat* «плоский, рівний, гладкий», нар.-лат. **plattus* «тс.», що походить від гр. *πλάτυς* «широкий, рівний, плоский, просторий»; метал дістав назву від срібла через подібність його сріблясто-білого кольору до кольору срібла. — УРЕ 11, 242; СІС² 656; Волков 23; Фигуровский 100; Фасмер III 275; Черных II 39; Преобр. II 69; Kopaliński 757—758; Holub—Lyer 376; Machek ESJC 455; РЧДБЕ 564; Младенов 427; Вујаклија 730; Kluge—Mitzka 554; Fremdwörterbuch 487; Klein 1197; Dauzat 565, 566. — Див. ще **пласт**, **плат**, **платан**.

[платинник] (бот.) «печериця, *Agaricus L.*» Нед, **[платинники]** «гриби родини пластинчастих з порядку агарикових, *Agaricaceae*» Мак, *пластинникові* «*Agaricales*», *пластинчасті* «тс.»; — слн. **[platinica]** «печериця»; — похідні утворення від етимологічно пов'язаних **[платина]** «клапоть», *платина*; назви зумовлені тим, що на нижньому боці шапки цих грибів розміщені пласт-

тинки. — Зерова 56; Словн. бот. 427—428. — Див. ще **пласт**, **плат**.

платівка (заст.) «пластинка»; — очевидно, за аналогією до ч. слц. *plát* «тс.» утворено від запозиченого нвн. *Plátte* «тс., плита, блюдо», яке через двн. *platta* (*blatta*) «кам'яна плита» зводиться до нар.-лат. **plattus* «рівний, плоский», що походить від гр. *πλατύς* «широкий». — Machek ESJC 455; Kluge—Mitzka 554. — Див. ще **плат**, **платан**.

плато́ «пласкогір'я, підвищена рівнина»; — р. бр. болг. м. *плато́*, п. *plateau*, ч. слн. *plató*, слц. *plató*, *plateau*, вл. *plato*, схв. *плàтō*; — через російське посередництво запозичено з французької мови; фр. *plateau* «піднос, тарілка, круг; плоскогір'я, плато, майданчик» виводиться від ст. *plat* «пласка, горизонтальна, рівна поверхня», пов'язаного з прикметником *plat* «плоский, рівний, гладкий», в основі якого лежить нар.-лат. **plattus* «тс.», утворене від гр. *πλατύς* «широкий, просторий, рівний, плоский». — SIC² 656; ССРЛЯ 9, 1340; Kopaliński 757; Holub—Lyer 376; РЧДБЕ 565; Klein 1197; Dauzat 565. — Див. ще **плат**, **платан**.

Плато́н, [*Платі́н*], *Плато́ша*, ст. *Πλάτων* «прострѣтъ, або широкъ» (1627); — р. бр. болг. *Плато́н*, ч. *Platon*, слц. *Plátón*, схв. *Плàтōн*, *Плáтон*, слн. *Plátón*, *Plato*, цсл. *Плато́нъ*; — через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. *Πλάτων* «Платон», псевдонім давньогрецького філософа Арістоклеса, що, можливо, означав «широкоплечий» (як натяк на його широкі плечі) і був утворений від прикметника *πλατύς* «широкий, просторий, рівний, плоский». — Вл. імена 81; Беринда 227; Петровский 186; Спр. личн. имен 446; БСЭ 33, 221; Илчев 399; Klein 1197. — Див. ще **плат**, **платан**.

[**платсо́н**] «витесана балка» Л; — неясне.

плаття́, *платтьовій*, *платтяній*, *платя́ни́ця*, *платя́нка* — див. **плат**.

платфо́рма; — р. бр. болг. *платфо́рма*, п. ч. слц. *platforma*, м. *платфо́рма*, схв. *плàтфōрма*, слн. *plátíŕma*; — запозичення з французької мови; фр. *plate-forme* «пласка покрівля, дах; платформа; площадка (вагона)» пов'язане з ст. *plate-forme* «пласка, рівна, горизонтальна форма», складеним утворенням з основ прикметника *plat* (жін. р. *plate*) «плоский, рівний, гладкий» та іменника *forme* «форма». — SIC² 656; Фасмер III 275; Преобр. II 69; St. wyg. obcych 578; Holub—Lyer 376; РЧДБЕ 565; Вујаклија 731; Klein 1197; Kluge—Mitzka 554; Dauzat 565. — Див. ще **плато́**, **фо́рма**.

плау́н — див. **плавун**.

плафо́н «стеля, оздоблена живописом, ліпленням, мозаїкою; стеля взагалі; абажур у формі півкулі, зрізаного конуса»; — р. бр. болг. *плафо́н* «тс.», п. *plafon* «розмальована стеля», ч. *plafond* «стеля», слц. слн. *plafón*, м. *плафон*, схв. *плàфōн* «тс.»; — через російське посередництво запозичено з французької мови; фр. *plafond* «стеля, плафон» походить від середньовічної форми *plafond* (букв.) «плоский грунт», утвореної з основ прикметника *plat* «плоский, рівний, гладкий» та іменника *fond* «дно, низ; глибина, основа». — SIC² 656; Фасмер III 275; Kopaliński 755; St. wyg. obcych 575; Holub—Lyer 374; РЧДБЕ 565; Вујаклија 731; Dauzat 332, 563; Gamillscheg 699. — Див. ще **плато́**, **фонд**.

пλάχа¹ «дерев'яна колода, на якій відрубували голову засудженому до страти; великий з'пласкою поверхнею шматок; [частина сохи До; складова частина невода, полотнище невода; верхня частина свинячої туші — шар сала; частина зораного поля ЛексПол; шматок розколотої навіпід деревини, колоди; поліно; широка дошка]», [*пласханка*] «малі санки з дощок» ВеЛ, [*пласханкі*] «малі санки з двох широких дощок» Нед, *пласшка* «невелика металева пласти́нка; [пастка з дошкою, що опускається; широка дошка, лавка

О; тріска, уламок Нед; половина головки капусти ЛексПол], [п^лашку-в^атій] (про дрова) «з широких полін, п^лах»; — р. бр. п^ла^ха «частина колоди, поліно, колода (у т. ч. для відрубання голови)», п. (s)plache «латка, клапоть (грунту)», р.-цсл. п^ла^ха «поліно», п^лашинє (зб.) «дрова»; — псл. p^лa-xa «п^лах», пов'язане чергуванням голосних з p^лoxa «площина», p^лoskъ «плоский», пор. ч. слц. p^лocha «площа, поверхня», нл. p^лocha «тс.»; необгрунтоване твердження (Uhlenbeck AfSlPh 16, 373; Holub—Lyer 378) про запозичення з двн. flah «плоский, рівний»; сумнівне також зіставлення (Matzenauer LF 12, 345) з лит. plėšti «рвати, дерти, скубти», лтс. plėst «тс.» — Фасмер III 275; Преобр. II 70; Ильинский ИОРЯС 20/3, 112; Mikl. EW 248. — Див. ще п^ло^ск^й.

[п^ла^ха²] (якась стара торгова одиниця виміру солі); — можливо, пов'язане з р. ст. п^ло^шька (п^ло^щька) «вид мита із соляних варниць»; — неясне.

[п^ла^хі^тка] «опух, пухлина; матка» Нед; — неясне.

п^ла^хт^а¹ «жіночий одяг замість спідниці; картата декоративна тканина; покривало або килим з такої тканини; [рід білої хустки, схожої на широкий рушник; простираadlo, одіяльце, в яке загортають маленьку дитину Мо]», [п^ла^хі^тка] (зменш.), [п^ла^хот^ка], п^ла^хт^ина «тс.», п^ла^хі^тт^я (зб.) «плаття», [п^ла^хт^иня] «рядно» О, [п^ла^хт^ові^на] «ряднина» О, [п^ла^хт^яний] «п^ла^хт^овий» Пі; — р. бр. п^ла^хт^а (українська кустарна тканина), п. p^лachta «рядно», [p^лachta, p^лochta], ч. слц. p^лachta «вітрило, парусина, покривало», вл. нл. p^лachta «простираadlo», полаб. p^лóchtă «хустка, скатерка, простираadlo», схв. п^ла^х-т^а «скатерка; простираadlo, накривка, покриття (для меблів); намет (з полотна)», слн. p^лáhta «покривало; попона (для коней); навіс, тент», p^лahúta «грубе лляне полотно, простираadlo; висячий край покривала», стсл. п^ла^хт^ьт^а «парусина, полотно»; — псл. p^лaxta

«полотно, простираadlo, покривало, навіс», очевидно, похідне утворення від p^лaxa «п^лах» (пор. укр. п^ла^ха «складова частина невода, полотнище невода; верхня частина свинячої туші — шар сала»); необгрунтоване виведення західнослов'янських форм від двн. flah «плоский, рівний» (Преобр. II 70) або з герм. *flahta (двн. flech) «шмаття, лахміття, ганчірка»; сумнівне також пов'язання (Москаленко УІЛ 28; Holub—Lyer 375; Holub—Kop. 275; Machek ESJC 453; Kluge—Mitzka 553; Торп 285) з двн. blaha «грубе лляне полотно, простираadlo», свн. blahe, нвн. Blahe «парусина, брезент», сілез. Plaue «грубе лляне полотно (для укривання, застилання во- за)», австр. blâchn «штори». — Ник-НикЕЛ 79; Фасмер III 275—276; Ильинский ИОРЯС 20/3, 112; Brückner AfSlPh 419; KZ 43, 310; AfSlPh 29, 112; Otrębski JP 62/3, 193; Schuster-Sewc 1084; Popović ZfSlPh 24, 36; Matzenauer LF 12, 345; Mikl. EW 248. — Див. ще п^ла^ха¹. — Пор. п^лас^кй, п^лат, п^ла^щ.

[п^ла^хт^а²] «дошаний щит у крилі вітряка Л; частина сохи, на яку накладаються сошники ЛексПол», [п^ла^хт^и-на] «частина сохи» ЛексПол; — результат видозміни форми і значення слова п^ла^ха «дерев'яна колода; [широка дошка]», зближеного з генетично пов'язаним п^ла^хт^а «покривало, полотно». — Див. ще п^ла^ха¹. — Пор. п^ла^хт^а¹.

п^ла^ц «площа для військових стройових занять, парадів; [майдан; місце, особливо таке, де раніше було житло]», [п^ля^ц] «тс.», [п^ле^ць] «тс. Нед; садиба», [п^ля^цо^ве] «плата за місце на базарі» Нед; — р. болг. м. п^ла^ц, бр. п^ля^ц, п. ч. p^лac, слц. p^л'ac, схв. п^ля^ц, слн. p^лàc; — запозичене через російське і польське посередництво з німецької мови; нвн. Platz «місце; площа, п^ла^ц», як і англ. сангл. place «місце, посада; місто, село, селище», виводиться від фр. place «місце, вільний простір; площа, майдан, п^ла^ц; ринок, міс-

то», що походить від нлат. *plattea (< лат. plātēa) «місце, відкритий простір, вулиця», в основі якого лежить гр. πλατεῖα (ὄδος) «вулиця; (букв.) широка дорога», жін. р. від прикметника πλατός «широкий, плоский, рівний». — СІС² 656; Фасмер III 276; Sł. wug. ob-cuch 575; Holub—Lyer 374; РЧДБЕ 565; Вуяклија 731; Kluge—Mitzka 555; Klein 1192; Dauzat 563; Walde—Hofm. II 319. — Див. ще **плат**, **платан**.

[**пла́ца**] (зах.) «плата, платня» ДзУЗЛП; — ст. *плаца* (XVII ст.); — запозичення із західнослов'янських мов; п. płasa «плата», слц. plása «заробіток», нл. płaś «плата» споріднені з укр. *плат* «тс.». — Дзензелівський УЗЛП 105, 170; Brückner 419, 420. — Див. ще **плат**.

плацдарм «укріплений район»; — р. бр. болг. *плацдарм*, м. *плацдарм*, схв. *плас д'арм*; — через російське посередництво (пор. давніше р. *пласдарм*) запозичено з французької мови; фр. place d'armes спочатку «площа для військ», потім «плац-парад», далі «плацдарм» складається з іменника place «місце, вільний простір; площа», прийменника de «з, від, про та ін.» та іменника armes, мн. від arme «зброя; рід військ», яке походить від лат. arma «зброя; війна, боротьба, бій; збройні сили, армія, війська». — СІС² 656; Фасмер III 276; БТР 590; РЧДБЕ 565; Вуяклија 729. — Див. ще **армія**, **де-**, **плац**.

плацента «дитяче місце, послід; (у рослин) тканина, до якої прикріплюються насінні зачатки у зав'язі», *плацентарні* «підклас ссавців, у яких зародок пов'язаний з тілом матері плацентою», *плацентарний*; — р. болг. м. *плацента*, бр. *плацэнта*, п. ч. слц. placenta, схв. *плацэнта*, слн. placenta; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Plazenta, англ. фр. іт. placenta «тс.» (як анатомічний термін уперше застосоване італійським анатомом XVI ст. Р. Коломбо) походить від лат. placenta «пиріг», що виводиться від гр. πλακό-

εις (зн. в. πλακόεντα) «коржик», утвореного від прикметника πλακός «плоский», пов'язаного з πλάξ «площина, рівнина; плита, пластинка, коржик», спорідненим з псл. ploskъ «плоский», укр. *плоский*. — СІС² 656; ССРЛЯ 9, 1348; Kopaliński 755; Holub—Lyer 374; РЧДБЕ 565; Вуяклија 731; Dauzat 563; Klein 1192—1193; Walde—Hofm. II 313; Frisk II 550—551. — Див. ще **плоский**. — Пор. **плачінда**.

плацкарта, *безплацкартний*; — р. бр. болг. *плацкарта*, п. placarta; — запозичене, можливо, через російське і польське посередництво з німецької мови; н. Platzkarte «плацкарта» складається з основ іменників Platz «місце, площа» і Karte «карта, квиток». — СІС² 656—657; ССРЛЯ 9, 1348; РЧДБЕ 565. — Див. ще **карта**, **плац**.

плач, *плачівний*, *плачка*, *плачливий*, *плачний*, *плачниця* — див. **плакати**.

плачінда «вид пирога», [*плачінда*] «тс.» Куз, [*плачінда*] «великий пиріг з капустою, сиром, гарбузом чи картоплею» Дз, [*плачінта*] «листяний пиріг», [*плечінда*] «вид пирогів або ватрушок із сиром чи гарбузом», [*пличінда*] «солодкий пиріг»; — р. [*пличінда*] «листяний солодкий пиріг», болг. [*плекенда*] «листяний пиріг», [*плекета*, *плекета*] «тс.»; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *плэчінтэ* (рум. plăcintă) «листяний пиріг» походить від лат. placenta «коржик, пиріг». — Дзензелівський Молдаванизми 154; Дзензелівський НЗ УжДУ 13, 106; Scheludko 140; Vgăbie Romanoslavica 14, 166; Десницькая Сл. языкозн. 1978, 150; Младенов 426; СДЕЛМ 320; DLRM 628; Pușcariu 116—117. — Див. ще **плацента**.

плащ, *плащанийця* «полотнище із зображенням Христа у труні», [*плащанийця*] «тс.», [*плащина*] «поганенький плащ», [*пличок*] «сорочка без рукавів, у яку зодягають дитину до першого причащення», *плащуватий* «одягнений у плащ або в одяг, схожий на плащ»; —

р. болг. *плащ*, бр. *плашч*, др. *плащь*, п. *plaszcz*, ч. слц. *plašt'*, вл. нл. *plášć*, м. *плашт*, схв. *плъшт*, слн. *plášć*, стсл. **плаштъ**; — псл. **plášćь* «плащ», очевидно, похідне від *plastъ* «пласт» або від пов'язаного з ним *platъ* «плат» чи, можливо, від *ploskъ* «плоский»; зіставляється також (Абаев Пробл. ист. и диал. 14) з перс. *palas* «шерстяний або волосяний грубий одяг», ос. *roelæz* «накидка з грубої тканини». — Фасмер III 277; Черных II 39; Преобр. II 70; Ильинский ИОРЯС 20/3, 313; Brückner 420; KZ 43, 310; Holub—Kop. 276; Machek ESJC 455; Schuster-Sewc 1085; Младенов 428; Skok II 677; Mikl. EW 248; Meillet Etudes 392. — Див. ще **пласт**, **плат**, **плóскій**.

[**плащак**] (ент.) «чорний тарган, прусак, *Blatta orientalis* (*Periplaneta orientalis*) L.» ВеНЗн, [**плещак**] «тс.» ВеНЗн; — похідні утворення від *плаский*, *плескатиий*; назви зумовлені шириною і плоскою формою таргана. — Горностаев 48; Urania Tierr. Insekten 103, 106, 107. — Див. ще **плаский**, **плескатиий**.

плебан «парафіяльний католицький священник», *плебанія* «парафія католицького священника; садиба, дім парафіяльного католицького священника»; — бр. *пльбан* «парафіяльний католицький священник»; — запозичення з польської мови; п. *pleban*, як і ч. слц. заст. *plebán* «тс.», походить від слат. *plēbānus* «тс.», утвореного від лат. *plēbs* «простий народ, плебс; натовп». — Brückner 417; Sł. wug. obsyeh 579; Holub—Lyer 376. — Див. ще **плебс**.

плебісцит «всенародне голосування, референдум», *плебісцитарний*, *плебісцитний*; — р. болг. *плебисцит*, бр. *плебисцит*, п. *plebiscyt*, ч. слц. вл. *plebiscit*, м. *плебисцит*, схв. *плебісцит*, слн. *plebiscít*; — запозичення з французької мови; фр. *plébiscite* «тс.» походить від лат. *plēbiscitum* «плебісцит, народне голосування», що є результатом злиття виразу *plēbis* (*plebei*) *scītum*, букв. «народне рішення», який

складається з іменників *plēbis*, род. в. від *plēbs* «народ» і *scītum* «визначення, постанова, рішення», очевидно, утвореного від *scīscere* «пізнавати, вивідувати; висловлюватися, схвалювати, приймати; визначати», пов'язаного із *scīte* «знати, вирішувати», спорідненим з дінд. *chyátī* «обрізує, відрізує», ав. *su-*, *sā-* «забороняти, перешкоджати», *grasānəm* «руйнування, спустошення», сірл. *scīan* «ніж», кімр. *ysgīen* «тс.», гр. *σχάω* (< **skhəǰō*) «розсікаю, розтинаю», *σχάζω* (< **skhəǰjō*) «тс.», дісл. *skeggja* «сокира», *skeina* «легко поранити», двн. *skēri* «тонкий, гострий (у розшукуванні, пізнанні тощо)», дангл. *scīgan* «розрізняти, розпізнавати», можливо, також псл. *сѣва*, *сѣвъ*, укр. *цівка* (*Jóhannesson* 813); сюди ж належать лат. *scindēre* «різати, розколювати, розсікати, розтинати», гр. *σχίζειν* «тс., рвати, роздирати», гот. *skaidan* «ділити, відокремлювати», псл. *сѣдити* «проціджувати», *čistъ* «чистий», укр. *цідіти*, *чістий* (*Jóhannesson* 17, 818, 823; Klein 1397, 1433); усі ці форми пов'язані з лат. *secāre* «зрізувати, стригти, розколювати, обрубувати», псл. **sěkti* «рубати, різати, сікти», укр. *сікти* (*Boisacq* 932). — СІС² 657; КЭСРЯ 342; Коралиński 758—759; Holub—Lyer 376; Вуяклија 731; РЧДБЕ 565; Klein 1199; Dauzat 566; Walde—Hofm. II 493—494, 495—496. — Див. ще **плебс**, **ціва**. — Пор. **сікти**, **цідіти**, **чістий**.

плебс, *плебей*, *плебейство*; — р. бр. болг. *плебс*, п. ч. слц. вл. *plebs*, м. *плебеј*, схв. *плѣбс*, слн. *plēbs*; — очевидно, через посередництво німецької мови (н. *Plebs*) запозичено з латинської; лат. *plēbs* «плебс, простий народ, натовп», *plēbis*, заст. *plēbēs* «тс.» разом з *plēpus* «повний», *plēre* «наповняти» споріднене з гр. *πλήθος* «безліч, більшість; населення, народні маси, народ», *πλήρης* «повний», псл. **pl̥n̥p̥ь*, укр. *пóвний* і більш віддаленими псл. **pledmenъ* «плем'я», укр. *плém'я*. — УРЕ 11, 246; Черных II 39; Коралиński

758; Holub—Lyer 376; РЧДБЕ 565; Вуяклија 731, 732; Klein 1199; Walde—Hofm. II 322—323. — Див. ще **плém'я, пóвний**.

[**плева**] (назва худого, охлялого вола з розлогими рогами); — неясне.

[**плевéл**] (бот.) «костянець зонтичний, *Holosteum umbellatum* L. Мак; італійський райграс, *Lolium multiflorum* Lam. (*Lolium italicum* A. Br) Мак; англійський райграс, *Lolium perenne* L.; пажитниця п'янка, *Lolium temulentum* L. Нед», *плéвели* «бур'ян», [*плевéльниця (перійка)*] «перій, *Agropyrum repens* (L.) P. B. (*Triticum repens*)» Нед; — р. *плéвел* «пажитниця, *Lolium* L.», *плéвели* «бур'ян», бр. [*плéвы*] «пусті колоски», др. *плъвелъ* «бур'ян»; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. стсл. *плъвелъ* «тс.» відповідає др. *половелъ* «тс.», укр. *полóва*; пор. ч. *plevel* «костянець», вл. *plëwjel* «тс.», схв. *плéвель* «пажитниця розсунута, *Lolium remotum*». — Фасмер III 227, 312; Преобр. II 72; Вгйскнер 418. — Див. ще **полóва, полóти**.

плéвра «оболонка, що вкриває легені та стінки грудної порожнини», *плеврít* «запалення плеври», *плеврáльний*, *плевритíчний*, *плеврítовий*; — р. болг. *плéвра*, бр. *плéура*, п. ч. слц. *pleuga*, м. *плеврит*, *плеврítис*, схв. *плéура*, слн. *plévra*; — очевидно, запозичення з німецької мови; нім. *Pléura*, *Pleurítis* через нове лат. *pleuga* «плевра», *pleurísis* «плеврит» зводяться до етимологічно неясного гр. *плéура* «ребро, бік; сторона, край, околиця», *плéуритис* «колька в боці». — СІС² 657; Hüttl-Worth 14; ССРЛЯ 9, 1361—1362; Kopaliński 760; Sł. wug. *obcuch* 581; Holub—Lyer 377; РЧДБЕ 565; Младенов 428; Вуяклија 734; Fremdwörterbuch 488; Klein 1200; Frisk II 559.

[**плевýн**] (зоол.) «кашалот, *Physeter catodon* L.» Нед; — р. [*плевýн*] «один з видів китових»; — пов'язане з *пловáти* (р. *плевáть*); назва зумовлена тим, що кашалоти, як і інші китові, вики-

дають (випльовують) через ніздрю фонтан повітря, який захоплює із собою воду. — Див. ще **пловáти**.

плед «покривало, яке використовують як хустку або ковдру»; — р. бр. болг. *плед*, п. *pled*, ч. слц. слн. *pléd*, схв. *плѣд*; — запозичення з англійської мови; англ. *plaid* «шотландський плед, вживаний замість плаща; (про тканину) шотландка» виводиться від шотл. *plaid(e)* «шерстяна ковдра», що, очевидно, є скороченою формою іменника *reallaid* «бараняча, овеча шкіра», пов'язаного з *reall* «шкіра, шкура», що походить від лат. *pellis* «тс., хутро», **pelnis* «тс.», спорідненого з гр. *πέλμα* «підощва (ноги, взуття)», лит. *plėvė* «перетинка, пліва; оболонка», псл. **pel(e)pa* «пелена», укр. *пеленá*. — СІС² 657; Акуленко 141; Фасмер III 277; Черных II 40; Sł. wug. *obcuch* 580; Holub—Lyer 376; Вуяклија 732; Klein 1193; Walde—Hofm. II 275; Frisk II 499—500. — Див. ще **пеленá**.

[**плезувáти**] «припускати, гадати» Нед; — неясне.

плекати «з любов'ю вирощувати, виховувати, викохувати; з любов'ю зберігати в пам'яті, пристрасно мріяти про здійснення чогось; [годувати груддю], [*плекті́, плечі́*] «тс.» Нед, [*плекáти*] «годувати груддю; поїти, годувати ягня, теля, що залишилися без матері», [*плекáльниця*] «вихователька; доглядальниця, няня» Куз, *плéканець* «годованець, пестунчик; об'єкт догляду, піклування», [*плéканка*] «приймачка, оточена увагою й піклуванням» Нед, Куз, [*плекáнниця*] «тс.» Нед, [*плéканчик*] «годованець, пестун» Нед, [*плекатáрка*] «годувальниця», [*плекáчка*] «тс., нянька», [*плекáтель*] «той, хто турбується про кого-небудь або що-небудь; вихователь, наставник» Нед, [*плекотóра*] «вівця (коза), яка годує чужих ягнят (козенят)» Нед, [*плекотóря*] «мамка, годувальниця» ВеУг, [*плекóун*] «ягня, яке вигодувала коза», [*плекатóра*] «дійна вівця» ГрицАВ, [*плекунчá*] «ягня, яке не живиться мате-

ринським молоком», *плéканий* «викоханий; зніжений доглядом, піклуванням»; — р. [плекáть] «годувати груддю, сосками», п. [plekać] «тс.; давати ссати, годувати», ч. [plekati] «тс. (про дитину); напувати, поїти молоком (теля, ягня)», [naplekati] «відлучити (дитину)», [poplekati, odplekati] «тс.», слц. plekat' «годувати груддю; виховувати»; — очевидно, запозичено як карпатський чабанський термін з румунської і молдавської мов; рум. [plecă] «годувати груддю», арлесá (молд. *аплекá*) «тс.», plesătoáre «вівця, яка дає молоко» пов'язані з арлесá (молд. *аплекá*) «нахиляти, нагинати», утвореним на базі лат. arplīco «прикладаю; приставляю, притискую, наближаю, з'єдную». — Vrabie Romanoslavica 14, 166; Crâmpălă 359—360; SW IV 229; Machek ESJC 457; СДЕЛМ 32; DLRM 35; Rușcariu 9. — Див. ще **аплікація**. — Пор. **комплекс**, **плéсті**.

плекотора, *плекоту́ря* — див. **плекáти**.

плексиглác «органічне скло з поліметакрилових смол»; — р. болг. *плексиглác*, бр. *плексиглác*, п. pleksiglas, plexiglas, ч. plexigláz, слц. plexiglas, м. *плексиглас*, схв. pleksiglas, слн. pléksiglas; — нове запозичення з німецької мови; н. Pléxiglas утворено з основи лат. plexus «сплетіння; сплетений», похідного від дієслова plectere «плести, вити», спорідненого з псл. plesti, укр. *плéсті*, або з основи гр. πλῆξις «удар», пов'язаного з πλῆσσω «ударяю», та іменника н. Glas «скло», з яким, як і з двн. glas «тс., бурштин», снн. glagen «блищати, палати», іноді пов'язують також псл. *glazь «куля (кам'яна); камінь», р. *глаз* «око», укр. [глазкі] «залізнi-грузила для невода». — СІС² 657; Крысин 143; Kopaliński 759; Sł. wug. obcych 580; Holub—Lyer 377; РЧДБЕ 566; Fremdwörterbuch 488; Kluge—Mitzka 259. — Див. ще **апоплéксія**, **плéсті**, **глазкі**.

плém'я, *плім'я*, [племéнник] «небіж», [племéнниця], [племéнність] «на-

ціональність» Нед, *племінник*, *племінниця*, [плем'я] «племінник або племінниця», [плем'яник ЛЧерк, плем'яник Нед], [племéнничка] «племінниця», [племéнний] «племінний» тж, *племінний*, [безплемінний] «безрідний, без племені»; — р. бр. *плéмя*, др. *плѣмя*, *племя*, п. plēmię, ч. plémě, plēmeno, слц. plēmeno, заст. plēmā, болг. м. *плéме*, схв. *плѣме*, слн. plēme, стсл. **плѣма**; — псл. plēme (< *pledmen-) «плем'я», пов'язане з plodь «плід»; — споріднене з ірл. loth «лоша» (з давнім іє. -t-); можливий генетичний зв'язок з псл. *r^hl^hнь, укр. *півний*, гр. πλῆθος «безліч, більшість, основна частина; населення, народні маси, народ», лат. plēnus «повний», plēbēs «плебс». — Фасмер—Трубачев III 278; Черных II 40; Преобр. II 72; Brücker 418, 421; Holub—Kop. 277; Machek ESJC 457; Младенов 428; Шустер-Шевц Этимология 1984, 225; Meillet Études 424; Мейе ОЯ 570; Vondrák I 661; Persson Beitr. 668. — Пор. **плід**, **півний**.

пленá «тріщина у металі», [пліна] «осколок, відламок» Нед, [плінка] «поллом, тріщина», [плени́стий] «ламкий, крихкий», [пліні́стий, пліновáтий] «тс.», [плени́тися] «ставати ламким, крихким» тж; — р. [пленá] «щілина; тріщина, розколина у металі, на камені», бр. [плéнка] «щербинка, зазублина», ч. слц. [plēna] «дефект у залізі», [plēň] «дефект на сокирі; вибоїна, тріщина», болг. [пленá] «тріщина, щілина у залізі, сталі», слн. [plēpa] «зазублина, тріщина», [plēň] «зазублина леза ножа», стсл. **плѣнь** «тріщина»; — псл. plēna «тріщина, щілина (на металі, у камені)»; — переконливої етимології не має; можливе зіставлення з лтс. plāva «неглибока тріщина у металі», яке пов'язують або з plēne «окалина», спорідненим з укр. *плівá* «тонка ніжна шкірка, оболонка» і [пліна] «тс.», або з лит. plēnus «попіл, зола», лтс. plēnes «біла зола на вугіллі, сніжинка». — Фасмер III 278; Machek ESJC 458; Mikl. EW

250; Mühl.—Endz. III 332, 339. — Пор. **пляма**.

плениця — див. **планиця**.

[**пленичити**] «базікати, верзти; марити у гарячці» Нед, [*пленичитися*] «снитися Нед; верзтися, довго і незв'язно снитися Ме», [*плени́татися*] «мріяти, марити; бачитися уві сні» Нед; — неясне; можливо, віддалено пов'язане з *плутати, плбнтати*.

плентати «іти, їхати, пересуватися повільно, через силу; іти, їхати далеко або неохоче; блукати», *плентатися* «тс.», [*приплянтатися*] «приблукатися, приблудитися» ВеЗа, *приплента́ч* «приблуда» СУМ, Нед; — запозичення з польської мови; п. *plętać się* «шлятися, вештатися; блукати», [*plętać się*] «тс.» пов'язані з *plętać* «плутати, заплутувати; вплутувати; сплутувати», [*plętać*] «тс.», яким, очевидно, відповідає укр. *плутати*; зіставляється також (Serech ZfSIPh 23, 160) з *плесті́ся*. — Richhardt 88; Фасмер III 287—288; SW IV 226. — Див. ще **плутати**. — Пор. **плбнтати**.

плénum «збори членів виборного керівного органу», *пленарний* «належний, властивий пленуму»; — р. бр. болг. м. схв. *плénum*, п. вл. *plenim*, ч. слц. слн. *plénum*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Plénum*, *Plenár-*, фр. англ. *plenim* походять від лат. *plénum* «повне», форми с. р. від *plépus* «повний, заповнений», спорідненого з псл. **p^hl̥p̥*, укр. *півний*. — SIC² 657; Черных II 40—41; Kopaliński 759; Holub—Lyer 377; РЧДБЕ 566; Вуяклија 733; Klein 1200; Gr. Fwb. 590—591; Walde—Hofm. II 322—323. — Див. ще **півний**.

плеона́зм «сполучення близьких за значенням слів, з яких одне або кілька зайві», *плеонастичний*; — р. *плеона́зм*, бр. *плеаназм*, п. вл. *pleonazm*, ч. *pleonasmus*, слц. *pleonazmus*, болг. *плеона́зъм*, м. *плеона́зам*, схв. *плеона́зам*, слн. *pleonázem*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Pleonasmus*, фр. *pléonasme*, англ. *pleonasm*

походять від пізньолат. *pleonasmus* «плеоназм», яке зводиться до гр. *πλεονασμός* «тс.», похідного від дієслова *πλεονάζειν* «бути плеонастичним, вставляти зайві слова; бути надмірним, перебільшувати, сповнювати, рясніти», утвореного від прикметника *πλέων* (*плеіων*) «більш численний, більший», що є формою вищого ступеня прикметника *πολύς* «численний; великий», співвідносною з *πλέως* «повний, цілий», *πλέος* «тс.», спорідненими з лат. *plēnus* «тс.», псл. **p^hl̥p̥*, укр. *півний*. — SIC² 657; ССРЛЯ 9, 1380; Kopaliński 760; Holub—Lyer 377; РЧДБЕ 566; Вуяклија 733; Klein 1200; Dauzat 566; Frisk II 556. — Див. ще **півний**.

[**плесень**] (зоол.) «вид плоского м'ялюска, дискофор, *Discophora* (*Cassiopea*)» Нед; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *плескати́й* «плоский».

плеск, [*плеска́ч*] «ляпанець», *плескіт*, *плескотлівий*, *плеска́ти*, *плесь* (звуконаслідування, що передає звук від плескання), [*плись*] «тс.» Нед, *віплеск*, *відплеск*, *оплеск* «плескання в долоні, аплодисменти», *оплески* «тс.», [*опліскувати*] «плескати» Нед, *переплеск* «переплескування», *розпліскувати* «розбризкувати; робити плескати; розголошувати (таємницю)», *розплісканий* «розбризканий; плескати́й», *сплеск* «плеск»; — р. *плеск*, *плеска́ть* «плескати», бр. *пляск*, *плёскаць*, *пляскаць*, др. *плескати*, п. [*plesk*] «сніг з дощем; сльота, болото; негода, злива», [*pleskać*] «шльопати, ляскати; плескати (в долоні); бризкати, обливати, хлюпати», ч. *plesk* «плеск», *pleskati* «плескати», ст. [*pleštiti*] «бити, стукати, грюкати (дверима)», слц. *plesknút'* «упасти з шумом; кинути; грюкнути, стукнути (дверима); ляснути», *pleštit'*, *plieskat'* «тс.», вл. *pleskać* «плескати», нл. *plēšyúš* «виливати, лити», болг. *плескам* «ударяти, бити; базікати, говорити дурниці», *плещя* «базікати, говорити дурниці», м. *плеска* «бити, ляскати долонею; аплодувати; замішувати тісто», *плесок*

«сплеск, оплеск, аплодисменти», схв. *пльэскати* «ляскати, бити долонею; аплодувати», *пльэсак* «сплеск, оплеск, аплодисменти», слн. *pléskáti* «ляскати, бити; плескатися», стсл. **плескати** «бити, ляскати, грюкати; аплодувати», **плескъ** «плеск (руками)»; — псл. *pleskъ* «плеск»; — звуконаслідувальне утворення, очевидно, споріднене з лит. *pléškėti* «ляскати, плескати», *plekšėnti*, *plekšėti* «тс.», лтс. *plekšēt* «тс.; базікати, вирувати; товкти м'яку землю або глину»; сюди ж належить з іншим ступенем вокалізму слн. *plóskati* «бити, ляскати»; аналогічними звуконаслідувальними утвореннями вважаються також стсл. **пишть** «шум», гр. *πλάτῳ* «ляскаю», *πλάσσω* «відливаю у форму, формую; виліплюю (з глини, воску)»; зіставляється також (Варбот Сл. яз. козн. 1988, 74) з псл. **polskati* «полоскати», **polkati* «тс.». — Фасмер III 279; Brückner 419; Machek ESJC 458; Schuster-Sewc 1101; Младенов 429; Skok II 691; Mikl. EW 249; Būga RR I 473; Trautmann 225; Fraenkel 601—602; Mühl.—Endz. III 320, 325. — Пор. **плюск**, **пляскати**.

[**плескавіця**] (іхт.) «густера, Blicca björkna (L.), (Abramis (Blicca) argyroleuca)», [*плéскавка* Нед, *плесканка*, *плоскавіця*, *плоскир* Л—Г, *плоскішка* Л—Г] «тс.»; — р. [*плоскушка*, *плоскиря*], бр. [*плéскаўка*, *пласкірка*], слц. [*pleskač* (malý), *pl'askuga*] «тс.»; — назви, пов'язані з *плескатиий*, *плóскій*; зумовлені тим, що тіло у густери, як і в ляща, дуже стиснуте з боків (Маркевич—Короткий 118). — Коломиец Происх. назв. рыб 12—13. — Див. ще **плескатиий**, **плóскій**.

[**плескана**] «вид страви: шматки гречаної лемішки, обсипані конопляним насінням і засмажені»; — очевидно, видозмінене запозичення з литовської мови; лит. [*pleiskānė*] «плоскінь, чоловіча рослина конопель», *plaskānis* «тс.» пов'язується з *plāskana* «лупа (на шкірі)» і зіставляється зі шв. ст. *flas* «тс.», дісл. *flasa* «щілина, тріщина». —

Трубачев Slavia 29/1, 27; Лаучюте 92; Fraenkel 604. — Пор. **пóскінь**.

плескатиий, *плескóватий*, *плескуватиий*, *плискатиий*, *плискóватий*, *плискуватиий*, *плесканець* «плескатиий коржик; плеската глиняна посудина», *плéсканка* «плеската посудина; плескатиий кусок, круг», [*плескач*] «плескатиий хліб; плескатиий предмет», [*плискач*] «плескатиий хліб», *плискóм* «плоским боком донизу»; — бр. *пляскаты* «плескатиий», ч. [*pleskatý*] «тс.»; — псл. *pleskatъ*, пов'язане чергуванням голосних з *plóskъ* «плоский»; кореневе **е** збереглось, очевидно, під впливом дієслівної основи псл. *pleskati*, укр. *плескати* «ударяти, поплескувати». — Див. ще **плеск**, **плóскій**.

[**плескач**] (іхт.) «гірчак, Rhodeus sericeus amarus» Нед, [*плескóнька* ВеНЗн, *пляска́нка*, *пляска́ня*, *пляска́чка* тж] «тс.»; — пов'язане з [*плискованя*] «лящ» Л—Г, слц. *pleskač* «тс.»; варіанти назви, очевидно, перенесені з ляща на гірчака з огляду на подібність гірчака до маленького ляща (Сабанеев 360). — Див. ще **лящ**¹.

[**плескóвчина**] «посуд у вівчарстві» Доп. УЖДУ 4; — неясне.

плескуха — див. **плоску́ха**.

плéсно «частина стопи між п'ятою і основою пальців; зап'ясток» СУМ, Г, [*плéсо*] Нед, *плёсно*, [*плюснѧ* ВеНЗн, Бі] «тс.», [*передплéсниця*] «частина стопи між голінкою і плесном» Нед, *передплéсно*, *передплёсно*, [*передплёсна* Куз] «тс.»; — р. *плесна́* «плесно», *плюсна́*, бр. *плюсна́*, [*плéсна*] «тс.», др. *плесна* «нижня частина ноги, стопа; слід», п. [*plošna*] «стопа людини, верх стопи людини», [*plošnia*] «тс.», ч. [*plesna*] «плесно», слн. *plésno* «тс.», стсл. **плесна** «стопа, підошва»; — псл. [*plesna*] «тс.; слід»; — споріднене з прус. *plasmeno* «підошва ноги», лит. *plāšnas*, лтс. *plęsa*, *plęksna*, балт. **plet-snā* «тс.», які зіставляються з дінд. *gráthaḥ* «ширина», ав. *grāḥa-*, гр. *πλάτος* «тс.», лат. *planta* «ступня, підошва», що зводяться, як і псл. **pletje* «плече»,

до іє. *plāt-/plēt-/plet- «поширений, плоский, рівний; широкий». — Фасмер III 279—280; Machek Slavia 16, 191; Mikl. EW 249; Meillet Études 164—165; MSL 14, 342; Trautmann 225; Эндзелін СБЭ 196; Fraenkel 601; Pokorny 833—834. — Пор. плечé.

плесо «ділянка річки зі спокійною течією між двома перекатами, закрутами; вільна від заростей спокійна ділянка водойми; спокійна, чиста водна гладінь», [плісо] «плесо» Кур, [заплесок] «затоплене водою місце» Нед; — р. [плєсо] «плесо», плєс, бр. плєс «тс.», п. [plos] «глибоке спокійне місце в річці; наповнене озеро», [plos] «тс.; оболонь, лука, вигін», ч. слц. pleso «гірське озеро», нл. plosa «глибина; вир; безодня»; — загальноприйнятої етимології не має; реконструюється (Фасмер III 280) псл. pleso < *pletso «спокійне й широке місце в річці, озері; гірське озеро», пов'язане з plesna «стопа, підошва; слід»; припускається також (Schuster-Sewc 1106) походження від іє. *plek-, похідного від *pel- «текти, лити, наповнювати»; менш переконливе зближення з плєскати (Преобр. II 73), р. полосá «смуга» (Горяев Доп. II 29), з гр. дор. πᾶλός «глина, мул, бруд, болото», лат. pullus «темносірий, темний» (Loewenthal AfSIPh 37, 383) або з лит. rélkė «болото, драгва» (Holub—Kop. 278; Skok II 682; Matze-pauer LF 13, 163—164); вважається також «праєвропейським» (Machek ESJС 458—459; Holub—Lyer 377). — Дзендзелівський Onomastica 17, 133; Nahtigal Wien. sl. Jb. 4, 15.

плєсті (нитки, павутину, косу, вінок, язиком), плєстіся «витися; плентатися; снітися», [плєтар] «плетена огорожа, плетені ворота; плетений виріб; матеріал для плетіння» Нед, [плєтєнь] «тс.», [плєтєнє] «що-небудь сплетене; кошик» тж, [плєтєник] «плетений виріб з білого тіста», [плєтєник] «обплетений лозою бутель» Л, [плєтєніці] (мн.) «плітки, базікання» Нед, плєтєніця «вінок, гірлянда; складне

переплетення; низка однорідних явищ; фігура в танцях, іграх; [плетений виріб; стрічка в косі; пліт, загорода, загін Нед; соломину на капелюхи О]», [плєтєнка] «плетена верхня частина батога» О, плєтєння, [плєтєняк] «пліт, плетені ворота; плетений виріб» Нед, плєтіво СУМ, Нед, [плєтінь] «лозовий пліт, клуня з лозяними стінами, плетена з лози стіна будівлі» Л, [плєтін] «тс.» Л, [плєтінь] «тс. Л; плетена огорожа; плетений виріб, вінок, гірлянда Нед», [плєтище] «плетене пужално» Нед, [плєтії] «той, хто плете, заплітає Нед; верхня заплетена частина комишевого тину Мо», плєтільник «майстер, що виготовляє плетені вироби», плєтінка «плетена сумка; кошик; обплетений лозою, дротом глиняний або скляний посуд; оздоба з переплетених смужок шкіри, стрічок; виріб з переплетених лозин, смужок шкіри, лика, що використовується як тара; вид плетіння; плетєння; [сплетена із соломи бочка для збіжжя О; в'язана шерстяна рукавиця; вид вишивки]», плєтіння, [плєтка] «плітка», [плєтні] «тс., базікання; брєхня» Нед, [плєтніцтво] «плетіння, трикотажне в'язання» Нед, [плєття] «гудина огірків» Л, плєтун «пліткар», плєтуха, [плєтчик] «донощик, обмовник; наклепник» Нед, [плєтюга] «тс. Нед; брєхун», [плєтюгá] «тс.; брєхня» ЛексПол, [плєтянка] «плетений виріб; вінок, гірлянда Нед; сплетена із соломи стрічка, яка йде на виготовлення капелюха, обгороджена криниця», [плєтька] «батіг, канчук, пуга» ЛЧерк, [плєтьонка] «обмотаний довгий жмутик соломи по краях дверей для утеплення» Л, [плєтішка] «невеличкий лозовий кошик з мотузкою рукою» Л, [плєтка] «булка з переплетених шматочків тіста» Л, пліт «плетений тин», [пліті] (мн.) «покарання різками» Нед, плітка «побрєхєнка, поговір; [нижня частина веретена О; один хід, ряд, виток у плетінні Нед]», пліткар, [плітня] «плітка, поговір» О, пліть «витке стебло; пле-

тений, грубий батіг, нагайка; [сплете-на із соломи стрічка, з якої зшивається бриль; плетіння, що-небудь сплетене, ко-са (волосся) Нед], [в'я́плітка] «стрічка з коси», [заплі́тє] «поле, яке лежить за тином» Ж, [за́плітка] «стрічка для коси», [зоплет] «шевська дратва» Ж, обплéтення «тканина, якою покривається ізоляція електропроводів, зовнішня поверхня шлангів», обпліта́льний «робітник, який обплітає електропроводи, шланги», [оплéта] «плетіння, плетений виріб», [оплéтини] «стрічки для коси, заплітки в косі», [облі́т] «загороджене місце (для скірт сіна) Ж; тин», [облі́тка] «плетений виріб» Куз, [облі́ток] «тин», *переплéсті* «обвити; змішати; зшити (сторінки книжок, зошитів), оправити» СУМ, Нед, [переплéтник] «палітурник» Нед, [переплéтчик] «тс.» Нед, *переплéтення*, *переплеті́ння*, [перéплітка] «стрічка для коси» Нед, [переплітові́чка] «вид вишивки», [перепліто́нок] «крендель, що печеться на Різдво для корови» Ме, [підплетень] «перевесло з пруття» О, підплéтина «брак у тканинах у вигляді потовщеної нитки; [батіг Шух]», [попліта́ти] «обвивати, обплітати, зв'язувати (горшки дротом)», [поплéтниця] «жінка, яка плете вінок нареченій» Нед, Куз, [п'оплі́т] «плетений виріб, плетіння» Нед, Куз, [п'оплі́ть] «плетена загорожа, пліт; [верхня частина тину]», [попліта́йко] «в'язальник дроту» Нед, [п'оплі́тка] «коса (волосся), вплетена в іншу Нед; зв'язка для скріплення плетеного виробу Нед; верхнє пасмо у мотузки; червона гарусна нитка, якою обплітають зверху коси», *приплéстися* «прийти небажаним; несподівано з'явитися», *припліта́тися* «тс.; приєднуватися», [прі́плітка] «що-небудь доплетене, вплетене», [прі́плітки] (мн.) «вузькі стрічки у кінчиках коси» Нед, [р'озплі́т] «розплітання (коси)» Нед, [р'озплі́тка] «стрічка для коси» Куз, Мо, *сплéсті* «виплести, зсувати; вигадати» УРС, Г, [сплет] «сплетіння» Нед, [сплéтенє] «тс.» Нед,

[сплéтка (дротяна́)] «трос» Нед, *сплі́т* «сплетення; [в'язка, жмут Нед]», *сплі́тка* «плітка», [упліта́ти] «багато й з апетитом їсти; їти» Шейк, [уплéти] «стрічки для коси» Нед, [уплі́т] «стрічка для коси; жіноча зачіска», [у́плітка] «стрічка для коси Шейк, Нед; гарусна стрічка у косах; чуже волосся, що вплітається жінками у коси», [упль'о́т] «стрічка для коси» Нед; — р. *плéсті*, бр. *плéсці*, др. *плести*, п. *pleść*, ч. *plésti*, слц. *pliest'*, вл. *plesć*, нл. *plasc*, полаб. *plitot*, болг. *плета́*, м. *плете*, схв. *плéсти*, слн. *plèsti*, стсл. **плести**; — псл. *plesti* < *pletiti < *plekti «плести, вити, в'язати»; — споріднене з лат. *plecto* «плету; сплітаю, звиваю», гр. *πλέκω* «тс.», *πλοκή* «плетіння», двн. *flehtan* «плести, в'язати; заплітати (косу)», дісл. *flētta* «тс.; коса (волосся)», дінд. *grašpaḥ* «плетений виріб (кошик, тюрбан); плетіння»; іє. *plek-t- «плести, вити», похідне від *plek- «тс.; в'язати, заплітати, сповивати», можливо, пов'язаного з *pel- «морщити»; висловлюється думка (Мартынов Язык 81—82) про проникнення в праслов'янську мову з італійських мов. — Фасмер III 280; Черных II 41; Цыганенко 347; Brückner 418; Holub—Kop. 278; Machek ESJC 459; Schuster-Sewc 1100—1101; Младенов 429; Skok II 682—683; Mikl. EW 250; Meillet Études 180; Мейе ОЯ 103—104, 172; Trautmann 224; Walde—Hofm. II 321; Frisk II 557—558; Kluge—Mitzka 203; Klein 1204; Jóhannesson 580; Uhlenbeck 179; PBrB 19, 518—519; Persson Beitr. 346; Pokorny 834—835.

[плéтенцэ́] «невеликий пліт (пором)» Нед; — очевидно, результат контамінації основ неспоріднених слів *плéсті* «вити, в'язати» і [плі́т] «пліт», зумовленої їх народноетимологічним зближенням. — Див. ще **плéсті**, **плі́сті**.

[плеті́ця] (іхт.) «краснопірка, Scardinius (Leuciscus) erythrophthalmus» Нед, [п. біла] «плітка, Rutilus (Leuciscus) rutilus L.»; — запозичення з поль-

ської мови; п. [pleciczka] «плітка», [plet, pleta, pletka] «тс.», як і ч. [plet-ník] «краснопірка», відповідають укр. [плитиця] «плітка», [плоти́ця] «тс.». — Див. ще **пліть**.

плету́ха (бот.) «Calystegia L.», [плі-ту́ха] «тс. (Convolvulus sepium L.)»; — похідне утворення від *плéсті*; назва зумовлена тим, що плетуха має довгі виткі стебла (УРЕ 8, 410; Нейштадт 448); пор. семантично подібну до неї назву р. *пово́й*. — Див. ще **плéсті**.

[**плети́х**] (бот.) «повій звичайний, Lycium barbarum L.», [плети́] (у сполученні *чортові п.* «тс.») Мак; — похідні утворення від *плéсті*; назви зумовлені тим, що молоді пагінці повою міцно переплітають кущі й дерева (Вісюліна—Клоков 271; Нейштадт 485). — Див. ще **плéсті**. — Пор. **плотні́к**².

[**плеу́зкати**] «говорити дурниці, плескати нісенітницю» Л; — бр. [плеву́згати] «тс.»; — пов'язане з [блеву́з-нити] «тс.» (див.).

[**плéхатися**] «повільно йти, плентатися»; — не зовсім ясне; у якийсь спосіб пов'язане зі слц. *plachōit' sa* «тс.», ч. *plachōiti* «тинятися», теж недостатньо ясними; фонетично зближене з близькозначним *плéнтатися*. — Mashek ESJC 453. — Пор. **плéнтати**, **плуга́нити**.

плець — див. **плац**.

плече́, [плеча́нка] «сорочка без зборок біля коміра» Нед, [плече́й] «широкоплеча, кремезна людина» Л, [плеченя́] (зменш.) Нед, [плéчика] (мн.) «вставки на сорочці, що покривають плечі», [плечи́сько], [плечи́ці] (мн.) «маленькі плечі», [плéчка] (мн.) «плічка сорочки» Нед, [плечко́] «лопатка (у забитих тварин)» Нед, [плічка] (мн.) «вішалка для одягу», [плічки] (мн.) «підтяжки» До, [плічце́] «маленьке плече» Нед, [плічко́] «тс.; стрічка через плече в платті без рукавів, у сорочці, ліфчику; окіст (лопатка свині тощо)» СУМ, Г, [пліч-о-пліч] «впритул, поруч», [плеча́стий], [плеча́тий] Нед, [плечи́стий], [плечні́стий] «плечистий» Нед, [плéч-

ний] «плечовий» Нед, [заплі́ччя] «частина спини біля плечей», [заплі́чка] «дві симетричні лиштва на грудях і плечах» МСБГ, [за́плічки́] «тс.» тж, Ж, [заплі́чник] «жебрацька сумка, дорожня сумка» Ж, [заплі́чний] «який носить за плечима», [наплéча] «еполети» Ж, [на́плечки] (мн.) «потилиця, шия, спина, плече», [наплéчник] «наплічна прикраса панцира, броні; спинний пояс; (військовий) плащ, накидка» тж, [наплі́чник] «наплічна прикраса або частина одягу у вигляді вузької смужки на плечах; металеве покриття на плечах воїна», [наплі́чний], [надплі́ччя] «частина тіла вище плечей, між плечима і шиєю», [оплéче] «жіноча сорочка» Ж, [оплі́ччя] «тс.», [оплі́чник] «спинка (крісла та ін.)», [опло́ча] «сорочка нареченої» Ж, [оплі́ч] «поруч, пліч-о-пліч», [передплі́ччя], [піді́плечка] «підкладка або вставка в сорочці, в предметах одягу від плечей до половини грудей і спини», [підоплі́ка], [підоплі́че], [підоплі́ччя], [підоплі́чка] «тс.», [підоплі́чка] «підопліччя в чоловічій сорочці» Дз, [підплéчник] (анат.) «пахвова западина, пахва» Нед, [піді́плечувати] «підшивати підоплічку», [поплéчник] «помічник Пі, Куз; прихильник, послідовник Куз», [поплі́чний] «тс.; [ровесник Пі; той, що несе на плечах Нед, Куз]», [по́плеч] «поруч, поряд» Л, [по́пліч] «тс., пліч-о-пліч», [поплі́чний] «рівний, однаковий, тотожний» Пі, [посплі́чний] «який стоїть поруч Нед; суцільний Куз», [приплі́чник] «співучасник, спільник; посіпака», [сплек] «хвороба плеча у коня» Я, [сплéчитися] «звихнути плече» (про коня); — р. *плечо́*, бр. *плячо́*, др. *плече*, п. *plēc*, [plēco], ст. *plēse*, ч. *plēc*, *plēse*, слц. *plēse*, вл. *plēso*, нл. *plāso*, полаб. *plīcě* (plēs), болг. *плéци* (мн.), м. *плéки*, схв. *плéћа*, *плéћи* «тс.», *плéће* «лопатка, плечова кістка; (тех.) плече», слн. *pléča* «плечі», стсл. **плештє** «плече»; — псл. *pletje (*plet'e) «плече», споріднене з ірл. *leithe* (< *pletjā) «лопатка», хет. *paḥana-* «тс.», а також з лит. *plēsti* «поширювати, розгортати»,

platus «широкий», гр. πλατύς «тс., широко розкиданий; широкоплечий, повний; плоский, рівнинний», ὠμοπλάτη «лопатка», що пов'язуються з балт. *pletsnā «підощва ноги», псл. [plesna] «стопа, підощва, слід», укр. плесно́ «частина стопи між п'ятою і основою пальців»; менш імовірно псл. *plektje «плече», яке зіставляють з лтс. pļeš «тс.», лит. plókščias «рівний, плоский», а також з гр. πλάξ «площина, рівнина; плита, верхня площадка», πλαγός «гірська рівнина, площина», дісл. Πά «уступ прямовисної скелі», лат. placidus «спокійний, смирний, ручний», псл. ploskъ «плоский, широкий, просторий», укр. плóскій (Mühl.—Endz. III 332—333; Persson Beitr. 944; Uhlenbeck PBrV 19, 519; Holthausen Awn. Wb. 64). — Фасмер—Трубачев III 281; Черных II 41—42; Цыганенко 347—348; Brückner 417; Machek ESJC 457; Schuster-Sewc 1098—1099; Младенов 429; Skok II 680; Иванов ВСЯ II 26; Mikl. EW 250; Meillet Etudes 392; MSL 14, 342; Trautmann 225; Stokes 247; Frisk II 553—554; Walde—Hofm. II 316—317; Ernout—Meillet 862, 907; Pokorný 833—834. — Див. ще плесно́. — Пор. плóскій.

плещак — див. плащак.

[плещук] «тонка дощечка для гри в гаївки Нед; вид святкової гри»; — результат видозміни деетимологізованого слова [лещук] «тс.», зближеного з плескати «бити (з ляскотом)». — Див. ще лещата, плеск.

плеяда «група видатних діячів», Плеяди «зоряне скупчення у сузір'ї Тельця»; — р. бр. болг. плеяда, п. plejada, ч. слц. слн. plejada, м. схв. плеяда; — запозичення з німецької або французької мови; нім. Plejade «сузір'я Плеяди, сонм поетів», фр. pléiade «плеяда, група семи французьких поетів XVI ст.» походять від гр. Πλειάδες (іон. Πληϊάδες) «сім дочок Атланта і Плейони; сім зірок у сузір'ї Тельця», Πλειάς (іон. Πληϊάς) «тс.; плеяда — група із семи александрійських поетів-трагіків III ст.

до н. е.», остаточно не з'ясовано; можливо, пов'язане з плέω «пливу» (як назва зоряного орієнтира моряків) або з πέλεια «дикий голуб». — SIC² 658; Черных II 42; Фасмер III 282; Карпенко Назв. зв. неба 49; Koraliński 759; Holub—Lyer 377; РЧДБЕ 566; Младенов 429; Вујаклија 732; Dauzat 566; Fremdwörterbuch 488; Klein 1199; Frisk II 555.

плив, пливак, плівати, пливач, пливець, пливкий, плівний, пливті, пливун, пливучий — див. плісті.

[пливак] (орн.) «птаха з роду качок, Sterna» Нед, [пливач] «тс.» Нед; — похідне утворення від пливті; назва зумовлена тим, що цей птах оселяється на річкових косах, берегах озер і морів, живиться переважно дрібною рибою, яку ловить, плаваючи на воді; пор. інші назви цього птаха: водний птах, водяник, воднік, рибалка, рибоїд, риболов, рибак, рибник тощо. — Воїнств.—Кіст. 102—104; Шарл. 30; Птицы СССР 312. — Див. ще плісті.

[пливая] «корова з розложистими рогами» ВеНЗн, [плева] (назва худого вола з розложистими рогами); — неясне; можливо, результат семантичної видозміни назви [плова] «світло-жовта корова» (пор.).

плігати «стрибати; різко коливатися, тремтіти», плиг(о)нути, [плікати] «стрибати» Л, [плиг] «стрибок», плігун, плігунка, плігуха, плігом «стрибками», плиг (виг.); — бр. [пльгаць] «стрибати»; — очевидно, пов'язане з [прігати] «підскакувати, стрибати»; зіставлялося (Ільїнський ЗІФВ 21—22, 4) з пгерм. *pleugh- (*pleuk-) «летіти». — Потєбня РФВ 4, 214; Корєшпун Езиков. изсл. Младенов 375, 380. — Див. ще прігати.

[плійма] «сила-силенна, безліч, тьма-тьмуца» ЛексПол; — р. [плійма] «велика кількість (дітей)», бр. плійма «безліч; натовп, юрба»; — неясне. — Фасмер III 284.

плин, плинця, плінний, плінунти, плинь — див. плісті.

плис «вид бавовняної ворсисті тканини, бавовняний оксамит», *плісб-вий* СУМ, Нед; — р. болг. *плис*, бр. *плис*, п. *plis* «плюш»; — через російське посередництво запозичено зі шведської або німецької мови; шв. *plys* «плюш» є результатом фонетичного спрощення іменника *plysch* «тс.», що, як і норв. дат. *plys(ch)*, ґрунтується на нвн. *Plüsch* «тс., оксамитова тканина», до якого зводиться також укр. *плюш*. — СІС 1951, 510; Фасмер III 282; Черных II 42; Преобр. II 75; SW IV 242; РЧДБЕ 484; Kluge—Mitzka 556; Vries NEW 531. — Див. ще **плюш**.

плисва — див. **пліска**¹.

пліска¹ (орн.) «трясогузка, *Motacilla*», [*плістка*, *пліска*, *пліства*] «тс.», [*плісочка*] «біла ластівка, *Motacilla alba* L.» ЛексПол, [*писавка*, *пліська*] «тс.» тж, [*писва гірська*] «гірська пліска, *M. cinerea*», [*пліскавка*] «трясогузка» ВеНЗн, [*пліска*] «біла пліска» Нед, [*писківка* Шарл, *пліска* Л] «тс.», [*плішка*] «жовтобрюшка, *Motacilla flava* L.», [*флістка*] «пліска» Нед; — р. *пліска* «пліска; [крутиголовка, *Jynx torquilla* L.]», бр. *пліска*, п. *pliszka*, [*plizga*, *pliska*], ч. слц. [*pliska*], вл. *pliška*, нл. *spliska*, [*spliška*], схв. *пліска*, слн. [*pliska*] «тс.»; — псл. *pliska*, **plіська* «тс.», очевидно, пов'язане з **plisk-/plesk-* «шум, плеск» (пор. стсл. **пиштъ** «шум», ч. *plіšt'* «ремство, тужіння», нл. *plіśc* «тс.»); назва, очевидно, зумовлена криком цього птаха, що передається як «піс-піс», або, більш імовірно, тим, що пліски люблять держатися біля води. — Воїнств.—Кіст. 269—272; Трубачев ЭИРЯ II 41—42; Фасмер III 283; Преобр. II 75; Птицы СССР 415—418; Brüskner 418; Machek ESJC 460; Schuster-Sewc 1104—1105; Младенов 430; Mikl. EW 250—251. — Див. ще **плеск**. — Пор. **бліска**.

[**пліска**²] (орн.) «ліска, *Fulica atra* L.»; — результат видозміни форми *ліска* «тс.», фонетично зближеної з *пліска* «трясогузка». — Див. ще **ліска**. — Пор. **пліска**¹.

пліска́тий, *пліска́ч*, *пліско́ва-тий*, *пліскува́тий*, *пліско́м* — див. **плеска́тий**.

плісті СУМ, Нед, [*пливсті*], *пливті*, [*пліва́ти*] «плавати», *пліну́ти* СУМ, Нед, *пла́вати*, *пла́вити* «розтоплювати; [сплавляти]», *плав* «плавання; потік; предмети, що пливають по річці суцільним потоком; мулувато-торф'яністі плавучі утворення; ділянка трясовини, де під шаром рослинності є вода», *плавба́* «плавання», [*плаві́ло*] «плаваюча деревина у невода, поплавок» Нед, [*плавакі́*] (мн.) «тс.» Нед, [*плавáк*] «плаваючий млин», [*плава́ль-ник*] «той, хто пливе; хто вміє плавати» Она, *плавéць* «тс.; орган руху в риб і водоплавних тварин», [*плава́ч*] «той, хто плаває на судні, на плоту; гарний плавець» Г, Нед, [*плавáчка*] «сплавляння дерева (промисел); пліт з дерева, яке сплавляють», *пла́вень* «речовина для прискорення плавлення домішок; флюс; речовина для надання міцності глині; [засіб проти флюсу Нед]», [*пла́ви*] (мн.) «махові пера (птахів)» Нед, *плаві́льник* «фахівець з плавлення; прилад для плавлення», *плаві́льня* «приміщення, в якому плавлять метал», [*плаві́не*] (зб.) «все легке, що тримається над водою й пливе; сплавний ліс, плаваючі дерева» Нед, [*плаві́на*] «тс.; рідина, текучість; розплавлена речовина Нед; заросле болото До», [*плаві́нка*] «плавальна перетинка (у птахів)» Нед, *пла́вка* «[тс.; плавець (риби) Нед; один захід рибальською снастю Дз]; плавлення; один виробничий цикл плавлення металу», [*плаві́ння*] «дерево, що його несе із собою повінь», [*плаві́ско*] «місце для купання коней» Нед, *пла́вки* (мн.) «чоловічі труси для плавання», [*пла́вля*] «болотисті луки», *плавні́к* «плавець (у риб і водоплавних тварин); дерева, уламки суден, що плавають у воді або викинуті водою на берег; [плавальник; вид човна Нед]», *пла́вні* (мн.) «заболочені береги річок; що затоплюються під час повені», *пла́вня* (одн.) «тс.»

плавóк «поплавок; [слід від птаха, який пливе; трясовина, грузьке болотисте місце ЛЧерк]», *плавóун* «той, хто любить плавати; [джерело у колодязі, що несе з водою пісок чи глину Па]», [плавóці] (мн.) «ті, що сплавають ліс, плоти; поромники» Нед, [плавóя] «болотиста місцевість» Нед, [плив] «потік, течія; плав», [пливóець] «пловець», [пливóак] «тс.; плаваючий млин; поплавок; плаваюче дерево Нед», [пливóач] «тс.» Нед, *пливóун* «перенасичені водою породи, здатні розпливатися, рухатися», *плин* «пропливання, рух, течія; [рідина]», [плинóця] «невеликий пліт на річці» Л, [пленóця] «тс.» Л, [плинó] «перебіг, протікання» Нед, [плит] «пліт (на воді)», [пліта] Нед, *пліт*, [плот] Нед, *плоть* «тс.», [плітóце] «невеликий пліт, пором» Нед, *плотáр* «робітник, який збиває плоти, а також гонить їх при сплаві», [плóтнице] «колоди, призначені для плоту» Л, [плотóвóця] «пліт, сплавне дерево» Нед, *плавóальний* «призначений для плавання», [плавнóчий, плавóчий] «тс.» Нед, [плавóвистий] «плаваючий, плавучий» Куз, *плавкóий* «здатний плавитися; рівний, плавний; здатний добре плавати або ковзати; багnistий, грузький; дуже швидкий, стрімкий; [пологий Лекс-Пол]», *плавóлений, плавóний, плавóчий, [плавóчатий]* «який має плавці; який має плавальні перетинки» Нед, *пливóкий* «здатний плавитися; плавкий; розпливчастий; швидкий; [рідкий, текучий Нед]», [пливóний] «рідкий, текучий, проточний; плавний, легкий; прудкий» Нед, *пливóчий* «який легко розмивається (про ґрунт); плавний», *плинóний, [плавóма]* «вплав» Она, *плавóом, [плавóця, пливóом* Нед] «тс.», *впливóати, вплив, впливóвий, вплав, вплин* «вплав», *вплинó* «тс.», *виплавка, виплавóк* «шматок виплавленого металу», *випливóати, виплив* «вилив; [повінь]», *відплив, дóплив* «надходження; притока», *заплав* «частина річкової долини, що затоплюється під час весняної повені; [дрова, комиш, що плавають

під час повені]», *заплавá, заплавáвина* «тс.; [заливні луки]», [заплавóець] «чужинець, зайда, заволока», *заплив* «змагання з плавання або гонки на човнах», [запливóанець] (вид взуття), *запливóний* «залитий», *наплив* СУМ, Ж, [наплинóк] «земля, що осунулась, напливла» Ж, [наплавóвистий] «запальний; шалений», [напливóвистий] «тс.» Ж, *наплавóвний* «який тримається на плавучих опорах», [напливóний] «намивний, замулений» Ж, [оплав] (у сполученні в о. «розкидано; купами, натовпом») Ж, [оплавá] «гора з підмитим схилом» Ч, [опливóанка] «тс.» Ч, [оплавóом] «суцільною масою» МСБГ, *переплавá, переплавáвка, переплавóвний* «отриманий шляхом переплавлення; (у виразі *Переплавáна середá* «православне свято між Великоднем і Трійцею)», *підпливóлий, [пóплав]* «низина біля сажби, що заливається водою під час дощу; левада; місце, відведене для трави в городі; сіно, вирощене на пустирі» Л, [пóплов] «тс.» Л, [пóплавá] «болотисте пасовище» Г, Нед, *пóплавóець* «поплавок» СУМ, Нед, *поплавóище* «прикріплений до дна предмет, що утримується на поверхні води і вказує на місцезнаходження рибальського знаряддя», [пóплавка] «поплавок; настоювання квашених овочів у чані» Нед, *поплавóок, [поплавнó(й)]* «низинний, властивий поплаву» ЛексПол, [пóплавóчий] «плавучий» Нед, *пóплавóом* «рівно, повільно; плавно», *приплав* «пристань», *приплив* СУМ, Нед, *проплав* «проплавлення (руди, металу)», *проплавáка* «тс.», *проплив* «плавання, змагання з плавання на велику відстань», *рóзплав* «однорідна рідка суміш розплавлених речовин», [рóзплавá] «потік (при плавленні)» Нед, *рóзплавáвка* «розплавлення», [рóзплавóвник] «ливарник, емальвальник» Нед, [рóзпливá] «канавка (для стоку), витік, відвід у бік», [рóзплавóвний] «вкритий емаллю» тж, *рóзпливóвчастий* СУМ, Нед, *рóзпливóвчастий* «тс.», *сплав* «сплавляння, сплавка; пліт (із сплавного лісу); [злива; потік, боло-

то; вид жіночої хвороби; острів Нед], [сплавáчка] «перевезення по воді», [сплавба́] «сплавляння лісоматеріалів» Нед, [сплавéць] «поплавок», [сплáвнє] «уламки дерев, колод, сміття, які повині залишає після себе», [сплавíско] «тс.», [сплавíще] «місце, де був пором» тж, сплáвка «сплавляння (металів); [сплавляння лісу Нед]», сплáвлювач «той, хто сплавляє метали», сплáвнік «той, хто сплавляє лісоматеріали; плотар, поромник» УРС, Г, сплáвщик «тс.», [сплавні́цтво] «сплавна справа (промисел)» Нед, [сплавня́] «кровотеча під час пологів; менструація», [сплáвняне] «сплавка (металів)» Нед, [сплáвок] (у сполученні [с. шкляний] «емаль»), [сплáвці] (мн.) «плавці (риби)», [сплавчúк] «хлопчик на поромі», [сплавíстий] «похилий, косий», [спланíстий] «тс.» тж, сплáвній СУМ, Нед, [сплавовá] «хвора на сплав», [ýплáв] «вилив Г, Нед; стік (рідини), течія, перебіг, хід Нед», [уплáвний] «похилий» Нед, уплáв «вплав», уплáн, уплáнь «тс.»; — р. плыть, плáвать, бр. плы́сці, плыць, плáваць, др. плути, плавати, п. ptywać, ч. plouti, plavati, ст. plúti, слц. plut', plávat', вл. ptywać, ст. ptywać, нл. ptywaś, ст. ptywaś, полаб. plajě «пливе», болг. плúвам, плáвам, м. плива, плови, схв. плýти, плýвати, [плáвати], слн. plúti, plávati, стсл. плóути, плавати; — псл. pluti < *plouti (*pleuti) «плисти», plavati (< plaviti «пускати вплав»); — споріднене з лит. pláuti «полоскати; мити, промивати, обмивати», лтс. [plevinât] «гнати хвилі», гр. плéω «пливу», плύνω «мию; полощу», лат. pluit «дощить», двн. flawen (flewep, flouwen) «полоскати, мити», дангл. flōwan «текти, литися; лити», дісл. *flōa «затопляти, заливати», fleу «судно, корабель», тох. В plewe «тс.», вірм. luapat «мию», дінд. plávate «пливе»; іє. *pleu- «текти; литися, пливти», пов'язане з *pel- «лити, наливати; наповнювати», до якого зводиться і псл. *p^hлпъ «повний». — Фасмер III 271—272, 288—289; Черных II 45;

Brückner 422—423; Holub—Kop. 280; Machek ESJC 462—463; Schuster-Sewc 1093—1094; Polański—Sehnert 111; Младенов 429, 430; Mikl. EW 252—253; Trautmann 223—224; Fraenkel 609—610; Mühl.—Endz. III 327; Эндзелін СБЭ 85; Kluge—Mitzka 210—211; Klein 603; Jóhannesson 560—561, 576; Frisk II 559—560; Walde—Hofm. II 326—327; Pokorný 798—800, 835—837. — Пор. пóвний.

плись — див. плеск.

плит, плита — див. плісті.

пліта́ «плоский уламок каменю, металу; вид печі» СУМ, Нед, плітка, плитняк «вапнякова або піщана порода, яка залягає плитами», [пліття́] (зб.), плитковій, плітній Г, СУМ, плитняковій, плитовій СУМ, Нед, плітчастий, плітяний; — р. пліта́, бр. пліта́, др. плита «камінь, цегла», п. ptyta «плита», болг. [плита́] «цегла; плита», м. плитар «саман, невипалена цегла», схв. плитарица «плоска посудина, блюдо», плітица «тс.», стсл. плитга «плита»; — не зовсім ясне; очевидно, псл. [plita] «тс.», споріднене з гр. плίνθος «цегла; плитка, брусок», а також, можливо, з більш віддаленими дангл. flint «галька, кремій», двн. flins, свн. vlins «тс.», нвн. Flinte «кремій», дат. flint, шв. flinta «тс.»; неприйнятне з фонетичних міркувань припущення (Преобр. II 75; Грот Фил. раз. II 371; Brückner KZ 43, 372; Младенов 430; Kiparsky Baltend. 172; Matzenauer LF 8, 10; Mikl. Lex. 573; Meillet Etudes 188) про запозичення з грецької мови (гр. плίνθος). — Фасмер III 283; Черных II 42; Frisk II 562—563; Boisacq 796; Kluge—Mitzka 207.

[плита́іс] «інструмент, за допомогою якого швець загладжує кінці підосви» Дз; — запозичення з німецької мови; н. Plätteisen «тс.; праска» складається з основ слів Plätte «тс.», plätten «прасувати», які через нар.-лат. *plat-tus «рівний, плоский» зводяться до гр. πλατύς «широкий», спорідненого з лит. platus «тс.», псл. plastъ «пласт», *ple-

тје «плече», та Eisen «залізо», що походить від двн. *Isap*, яке разом з іншими германськими формами та кельт. **Isar* по- вважається запозиченням з іллірійської мови. — Kluge—Mitzka 160—161, 554. — Див. ще **пласт**, **плечé**.

[плитарь] «посуд у вівчарстві» Доп. УЖДУ; — неясне; можливо, пов'язане з схв. *плитарица* «плоска посудина, блюдо». — Пор. **пліта́**.

[плиткий] «мілкий, неглибокий (про річку, воду); поверховий», **[плітний]** «тс.» Нед; — бр. *пліткі* «мілкий, мілководний, мілкодонний», п. *plutki* «мілкий (про річку, тарілку); неглибокий, поверховий», ч. слц. *plutku* «неглибокий, мілкий; поверховий, пустий», болг. *плітък*, м. *плиток*, схв. *плітак*, *пліткѧ*, слн. *plítek*, *plítev* «тс.», стсл. *пльтъкъ* «неглибокий»; — псл. *plutъкъ* (**plutъ*) «тс.»; — не зовсім ясне; здебільшого пов'язується з *pluti* «плисти»; зіставляється також (Варбот ОЛА 1976, 274—277; Vaillant BSL 31/2, 45—46) з дінд. *prtaḥ* «широкий, плоский», гр. *πλατύς* «тс.». — Brückner 422—423; Holub—Kop. 280; Machek ESJC 464; Младенов 430; Skok II 685; Mikl. EW 253. — Див. ще **плісті́**.

[пліточка] (назва корови); — неясне.

[плихати] «висіти, розвіватися; пурхати»; — не зовсім ясне; очевидно, запозичення з чеської мови; ч. *plihnouti* «обвисати, звисати», *plihý* «обвислий, розм'яклий», ст. *plíhati* «бруднити», *plíhavý* «брудний; ідіотський» пов'язується з *plížití se* «плазувати», слц. **[pl'uhavý]** «плюгавий», п. *plugawy* «тс.» (Machek ESJC 463; Holub—Kop. 278); зіставляється також (Варбот Сл. языкозн. 1988, 75) з п. **[plichtač, plechtač]** «розпліскувати воду», схв. **[plihati]** «плавати, розливатися», слн. **[plihati]** «хвилюватися» (про воду).

пліця «лопоть (колеса); (заст.) черпак, ківш, яким відливають воду з човна; дерев'яний черпак для зерна або борошна, залізний черпак для ву-

гілля»; — р. *пліца*, **[пліча, плічка]**, бр. *пліца* «тс.»; — не зовсім ясне; можливо, псл. *ръліса*, пов'язане з **rolovъ-nikъ* «ополоник», *ispolъ* (цсл. **исполъ**) «черпак, ківш». — Фасмер III 283; Преобр. II 75. — Пор. **полоник**¹.

плішка — див. **пліска**¹.

[плищагі] (мн.) «огорожа зі щільно поставлених жердин» ЛексПол; — неясне; можливо, пов'язане з *пліт* (**[плит]**) «огорожа» (під *плéстí*).

плі (команда стріляти); — бр. *плі*; — запозичення з російської мови; р. *пли* «тс.» є результатом видозміни форми *палі* «пали, підпалюй (порох)»; команда була зумовлена конструкцією середньовічної вогнепальної зброї. — Фасмер III 282; Даль III 12. — Див. ще **паліти**.

пліва́ «тонка оболонка тваринного або рослинного організму», **[плюва́]** «тс.» Нед, *плівка* «тонка оболонка; тонкий покрив, шар; стрічка (кіно-, фото-)», **[плівкі]** (мн.) «повіки» Нед, *плівчастий*; — р. *плевá*, бр. *плéўка*, *пльва́*, слнц. **[plieva]** «райдужна оболонка (ока)», полаб. *plévo* «плівка на яйці», слн. **[pléva]** «повіка»; — псл. *pléva*; — споріднене з лит. *plėvė* «перетинка, пліва, оболонка», *plėvėlė* «плівка», лтс. *plėve* «пліва», з якими пов'язане також лит. *plėpė* «тонка оболонка, райдужна оболонка», укр. *пелéна*. — Фасмер III 277; Преобр. II 70—71; Matzenauer LF 13, 164; Trautmann 226; Fraenkel 620; Mühl.—Endz. III 342. — Пор. **пелéна**.

плівний — див. **плінний**.

плід, *пліднік* «жіночий орган розмноження у рослин, маточка; самець, від якого народжується потомство (у тварин)», **[плідніця]** «плодовита самка», *плідівніцтво*, **[пліднік]** «матка», **[плідніця]** «та, що народжує дітей» Г, Нед, *плідовітість*, *плідушка* «коротка плодова гілка», **[плідь]** «тварина; все, що плодиться», *плідючість*, *плідлівий* «плідний; родючий, плодовитий» СУМ, Г, *плідний* СУМ, Нед, **[плідлівий, плідний]** Нед, *плідністий*, *пло-*

довітий, плодючий, [плодючий Нед] «тс.», плодівничий, плодівницький, плодіти СУМ, Нед, плодітися, безпліддя, безплідний, віплід «виплодження; витвір», віплодок (лайл.), [заплід] «запліднення, розвід», запліднювач, запліднювальний, запліднити, [наплід] «приплід, нащадки», [наплодок] «тс.» Ж, непліддя, [неплідниця] «безплідна», [недоплід] «недорід» Ж, оплодень «частина плоду рослини, що оточує насіння», обезпліднити, обезплодіти, обезплодіти, приплід СУМ, Нед, приплідок «выводок», [приплодок] «приплід» Нед, розплід, розплідник «племінне господарство; розсадник», розплодок «выводок», [сплід] «народження» Нед, супліддя; — р. бр. болг. м. плод, др. плодъ, п. вл. рѣод, ч. слц. plod, нл. рѣод, схв. плѣд, слн. рѣод, стсл. плодъ; — псл. plodъ, пов'язане чергуванням голосних з pleme (< *pledmen) «плем'я, рід»; іе. *plē-d- «плід, порода»; очевидно, сюди ж належить більш віддалене іе. *plot-, якому відповідає ірл. loth «лоша» (Pedersen Kelt. Gr. I 135, 186; Persson Beitr. 668). — Фасмер III 278, 283—284; Черных II 43; Brückner 421; Machek ESJC 461—462; Schuster-Sewc 1087; Младенов 430, 537; Skok II 687; Mikl. EW 251; Meillet RS1 6, 132; MSL 20, 99; Petersson Sl. Wf. 23. — Див. ще плем'я. — Пор. півний.

[пліден] (бот.) «миколайчики польові, Eryngium campestre L.» Мак; — неясне.

плік «битва» Пі; — неясне; можливо, пов'язане з полк, ч. рluk «полк».

плін «полон» Нед, [плініти] «полонити, поневолити» Нед, [плінчити] «тс.» Нед; — можливо, через російське посередництво (р. плен «полон», пленить «полонити») або безпосередньо запозичено з церковнослов'янської мови; цсл. стсл. плѣнь «полон» відповідає укр. полон (див.).

[пліна¹] «тонка шкірка, тонка оболонка, пліва» ВеБа, ВеУг, [плінка] «дуже тонкий шар, тонке покриття, мемб-

рана» Нед, [плінь] «тонка оболонка, пліва» ВеБа, [плінуватий] (у гребінників про роги) «з наростами і плівками»; — р. пленá «пліва, перетинка», р. бр. плѣнка «плівка», п. [plinka] «плівка, шкіра на рані, що загоюється», ч. слц. plēpa «тонка шкірка, оболонка (мозку тощо)»; — псл. [plēpa] «пліва»; — споріднене з лит. plėpė «тс., оболонка, перетинка», лтс. plėpe «тонкий шар», прус. pleupis «мозкова оболонка»; генетично пов'язане з псл. plēva, укр. пліва й семантично більш віддаленим пеленá. — Фасмер III 278; Machek ESJC 458; Matzenauer LF 13, 162; Trautmann 226; Fraenkel 615; Mühl.—Endz. III 339. — Див. ще пліва. — Пор. пеленá.

пліна², пліністий, плінка, плінуватий — див. пленá.

[плінівка] (бот.) «льонолісник, Thesium L.» Мак; — неясне.

плінка «плівка (фото-, кіно-)»; — р. бр. плѣнка «тс.»; — очевидно, зумовлений впливом російської мови результат семантичної видозміни іменника [плінка] «тонкий шар; тонка тканина, оболонка», зменш. від [пліна] «тс.» (див.).

[плінний] «багатий, щедрий, прибутковий» Нед, [плівний] «тс.» Нед; — запозичення з чеської мови; ч. заст. plíný «прибутковий», [plívny] «тс.», plený «родючий, прибутковий» є похідними від заст. plen «здобич; полон», спорідненого з п. plon «урожай, прибуток; (ст.) здобич», укр. полон. — Machek ESJC 457—458; Holub—Kop. 277; Brückner 418—419; Schuster-Sewc 1105—1106. — Див. ще полон^{1,2}.

плінтус «дерев'яний брусок уздовж внутрішніх стін будинку», плінтовка, плінтувати; — р. болг. плінтус, бр. плінтус, п. plintus, п. слц. plinta «плита під колоною», ч. слц. plint, болг. плинт, схв. плінта «тс.»; — через російське посередництво запозичено з латинської мови; лат. plinthus «плінтус, нижня частина п'єдесталу колони» походить від гр. πλίνθος «цегла; плитка,

брусок» (пор. др. *плинтъ* «цеглина»), очевидно, спорідненого з псл. [plita] «плита». — СІС² 658; Фасмер III 282; Kopaliński 760; РЧДБЕ 567; Matzenauer 403; Klein 1201; Frisk II 562—563. — Див. ще **пліта́**.

[**плінь**] «діяльна, старанна, настирлива людина» Нед; — неясне.

плісе́, *плісирóвка*, *плісирува́ти*; — р. *плиссé*, бр. *плисá*, п. *plisa*, ч. слц. слн. *plisé*, вл. *plisej*, болг. м. *плисе́*, схв. *плісѣ*; — запозичення з французької мови; фр. *plissé* «плісе» пов'язане з дієсловом *plisser* «плісирувати, гофрувати, робити складки, морщити», похідним від іменника *pli* «складка, вигин, зморшка», пов'язаного з дієсловом *plier* «згинати, згортати», що зводиться до лат. *pliscāre* «складати, згортати, звивати, сплітати», **pliscāre* «тс.». — СІС² 658; ССРЛЯ 9, 1404; Sł. wug. obsyeh 581; Holub—Lyer 378; РЧДБЕ 567; Вуяклија 734; Dauzat 567. — Див. ще **апліка́ція**, **плéсті**.

плісень, [плісниці́] (мн.) «вид грибів, Mucedineae, Mucedines (Hyphomycetes)» Нед, Мак, [пліснь] «цвіль; плісень; мукор-головчастий, Mucor musedo L. (Mucor Mich.)» Нед, [плісінь] Нед, плісність Нед, плісóнь Г, Нед] «тс.», [пліснѣ́] «плісень», *пліснѣ́ва*, *пліснѣ́вина*, [пліснѣ́вка] «хвороба (нажив) язика», [пліснѣ́нка] «тс.; плісень» Нед, [пліснѣ́кі́] (мн.) «слизняки, Mucoromycetes» Нед, *пліснѣ́вий*, [пліснѣ́ти] Нед, *пліснѣ́вити*; — р. *плéсень*, др. *плéснь*, бр. *плéсна*, п. *plešń*, ч. *plíseň*, слц. *pliseň*, вл. нл. полаб. *plesnaivé* «пліснѣ́вий», болг. м. *плéсен*, схв. *плéсан*, *плéсаць*, слн. *plésen*, стсл. *плéснь*; — псл. *plěspъ* «плісень»; — споріднене з лит. *pelėti* «пліснѣ́вити», *plėkti* «тс.», *pelėsis* «плісень», *pelėjaĩ*, *plėkaĩ* «тс.», *palšas* «блідий, ясно-сірий», лтс. *palss* «тс.», *pelėks* «сірий, попелястий», а також з більш віддаленими р. [пелéсьий] «плямистий, перістий», слн. [pelésast] «плямистий», дінд. *palitáh* «сірий», гр. *πελίος* «безколірний, блідий», *πελίτιός* «сірий», лат. *pallēre* «ставати блідим,

бліднути», *pallidus* «блідий, бляклий, блідо-зелений, укритий пліснявою, цвілий», *pullus* «темно-сірий, темний, темно-зелений». — Фасмер—Трубачев III 279; Черных II 41; Преобр. II 81; Brückner 418; Machek ESJC 460; Holub—Kop. 278; Schuster-Sewc 1103; Младенов 429; Skok II 683; Mikl. EW 250; Fortunatov AfSIPh 4, 580; Matzenauer LF 12, 330; 13, 164; Эндзелин СБЭ 55; Trautmann 212; Fraenkel 534, 566; Mühl.—Endz. III 63, 196; Schulze Kl. Schr. 112; Bezenberger BB 17, 223; Vondrák I 403; Uhlenbeck 160; Frisk II 498; Walde—Hofm. II 239; Pokorny 804.

[**пліска́¹**] «чашечка жолудя або горіха», ст. *плéска* (1627); — др. *плюска* «тс.»; — неясне; можливо, звуконаслідувальне. — Німчук 246.

пліска², *пліства* — див. **пліска¹**.

[**пліснѣ́к**] «плотар, сплавщик (лісо-матеріалів)» Нед; — очевидно, результат контамінації слів *плит* і *ліснѣ́к*. — Див. ще **ліс**, **плісті́**.

[**пліснѣ́вка**] (ент.) «стонога, мокриця стінна, *Oniscus asperatus* Cuv. (L.)» ВеНЗн; — похідне утворення від *плісень*; назва зумовлена тим, що мокриці найчастіше сидять у пліснѣ́вих місцях. — Див. ще **плісень**.

плісо — див. **плéсо**.

пліт¹, *пліті*, *плітка*, *плітка́р*, *пліть* — див. **плéсті́**.

пліт², *плітцэ́* — див. **плісті́**.

[**плітні́вка**] (орн.) «лісова завирушка, *Prunella modularis* L.» Шарл; — очевидно, похідне утворення від *плит* «тин», паралельне до *тинівка* «тс.»; мотивація назви неясна. — Воїнств.—Кіст. 330—332; Птицы СССР 534—538. — Див. ще **плéсті́**. — Пор. **тині́вка**.

пліту́ха — див. **плету́ха**.

пліть (іхт., зб.) «плітки, *Rutilus rutilus* L.», *плітка*, *плóтвá* «плітка; [краснопірка, *Scardinius erythrophthalmus* (L.), (*Leuciscus erythrophthalmus*) Нед]», *плоті́ця*, [плотні́ця] «тс.» Г, Нед, [плоті́чка] «краснопірка» Нед, [плоть Нед, площі́ця Нед] «тс.»; — р.

плотва «плітка, [краснопірка]», *плотвіца*, *плотвічка*, *плотіца*, *плотічка*, [плотішка] «тс.», бр. *плотка*, п. *plot* «плітка», ч. *plotice*, слц. *plotica*, вл. *plotica*, нл. *plotica*, полаб. *plutvai-šā*, болг. *платіка*, м. *платица*, схв. *platika* «тс.», *plòtica* «краснопірка», слн. *platnica* «*Leuciscus virgo*»; — очевидно, псл. **pl̥t-*, *plot-*, пов'язане з *plyti* «плисти»; можливо, що основою *plot-* первісно позначались плаваючі мальки на відміну від ікри; менш переконливою є реконструкція псл. *ploty*, *-tve* і зіставлення його з гр. *πλατύς* «широкий, плоский», лит. *platus* «широкий» (Фасмер III 285; Brückner 421; Machek ESJC 462; Schuster-Sewc 1087). — Коломиец Происх. назв. рыб 70—74. — Див. ще **плісті**. — Пор. **плетіця**.

[**пліха**] «клинець для заклинювання, заклепування» Нед, *плішка*, *плішити* «закріплювати плішкою», *заплішка* «плішка», *заплішити*, [уз^апліш] «заклинивши»; — бр. *плешка* «верхня розширена частина ніжки, стрижня; [головка цвяха]», *плішчыца* «протискуватися»; — очевидно, запозичення з германських мов; пор. нвн. *pflock* «кілочок, дерев'яний цвях», *pflocken* «прикріпляти кілочками», норв. *pligg* «колючка, клинець», етимологічно неясні. — Kluge—Mitzka 545.

пліш «місце, на якому облізла шерсть; лисина на голові людини; позбавлене рослинності місце серед поля, в лісі»; *плішина* «тс.», [пліха] «весняна проталина; місце, на якому не з'явилися сходи» Корз, [плішівець] Нед, *плішівий* «лисий, позбавлений рослинності», *плішівити* «ставати плішивим»; — р. *плешь* «пліш», бр. *плеш*, *плех*, др. *pl̥sh*, п. *plesz*, [plech, plecha, plisz], ч. *pleš*, слц. *plešina* «тс.», *plechaty* «плішивий», вл. нл. *plēch* «лисіна», болг. *плешів* «плішивий, лисий», схв. *плешив* «тс.», *плеша* «пліш», слн. *plēša* «тс.», стсл. *пл̥шинвѣ* «плішивий»; — псл. *plēxъ* (*plēšъ*) «пліш, лисина»; — споріднене з лит. *plikas* «лисий, го-

лий», *plėikė* «лисіна, пліш», *plikė* «тс.; гола рівнина», лтс. *plėiks* «лисий (про голову)», *pliks* «тс.», норв. [flein] «голий, лисий, безшерстий», [fleina] «ставати плішивим, лисим; оголюватися; глузувати, кепкувати, скалити зуби», шв. [flen] «голий, оголений», дісл. *flim* «глум, глузування»; іє. **pli(kh)-* (**pl̥oi(kh)-*) «порожній; голий, відкритий» пов'язані з **pl̥i-* (**pl̥ēi-*, **pl̥āi-*) «лисий, голий»; сумнівне зближення з нвн. *Blässe* «блідість, безбарвність; біла пляма» (Matzenauer LF 13, 170) або зіставлення з р. *плесень* «плісень» (Brückner 418; KZ 43, 309). — Фасмер III 281—282; Черных II 42; Преобр. II 81—82; Machek ESJC 459; Holub—Kop. 278; Schuster-Sewc 1102—1103; Младенов 429; Skok II 684—685; Петлева Этимология 1967, 177; Бернштейн Очерк 1974, 274; Mikl. EW 250; Мейе ОЯ 22; Meillet Études 174, 358; Trautmann 226—227; Fraenkel 611; Mühl.—Endz. III 334, 344; Эндзелин СБЭ 125; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 127; Jóhannesson 574, 905—906; Pokorny 834.

[**плішанка**] (орн.) «лиса камінка, *Oenanthe pleschanka* Lepechin (*Saxicola leucomelas*)» Нед; — р. *плешанка* «вид пліски, *Oenanthe hispanica* (*Motacilla leucomela*)», п. *pleszka* «горихвістка, *Phoenicurus phoenicurus*»; — похідне утворення від основи *пліш* «лисіна»; назва зумовлена темним і темно-бурым забарвленням з білуватими й білими смугами і плямами над оком, на шиї, на криючих перах крила, на боках грудей, на рульових перах, надхвісті птаха. — Воїнств.—Кіст. 324—325; Страутман 162, 163. — Див. ще **пліш**.

[**плішити**!] «мучити» ВеБ, [ви^аплішити] «знищити» Я, [запліха] «утиск, гноблення, набридання; утискувач, набридлива особа» ВеБ, [заплішити] «набриднути, змучити; розтринькати, змарнувати (гроші)» ВеБ, [заплічити] «тс.» ВеБ; — видозмінене запозичення з румунської мови; рум. *pleșci* «мародерствувати, грабувати; гнатися за заробітком», *pleșcân* «грабіжник», *pleășcă*

«здобич; несподіваний прибуток; (заст.) мародерство, грабіж» походять від схв. *пльа́чка* «грабіж», яке зводиться до гр. *πλαίωνω* «давити; розплющувати», пов'язаного з *πλάξ* «площина; плита», спорідненим з двн. *fluoh* «скеля», а також *flah* «пловий», псл. *ploskь* «тс.». — DLRM 629; СДЕЛМ 320; Skok II 690; Frisk II 550—551; Kluge—Mitzka 200, 209. — Див. ще **плóскій**.

плішійти², *плішка* — див. **пліха**.

плішня «лом на дерев'яному держакі; [знаряддя, яким кололи колоди, бруси, пластини О]», [плісня, плішень, плішня] «тс.»; — очевидно, результат контамінації слів *пішня* «лом» і *плішка*. — Див. ще **пішня**, **пліха**.

[**пліщ**] (іхт.) «лящ, Abramis brama L.», [пліскованя] «тс.» Л—Г; — слц. *pleskáč*, [plieskač], схв. [plosk, plošič], слн. *plōšćić* «тс.»; — псл. *plesk-/plesč-*, пов'язане з основою *pleskati* «плескати», паралельне до *лящ*, [лещ], пов'язаного з основою *ляскати* (*лящати*); назва має звуконаслідувальний характер і передає плескання лящів, які граються під час нересту. — Коломиєць Происх. назв. рыб 65; Усачева ОЛЯ 1975, 110—123; Сабанєєв 328; Leder 80—81; Sławski IV 172—173; Machek ESJC 120—121. — Див. ще **плеск**. — Пор. **лящ**¹.

плов — див. **пилів**.

[**плова**] «злива СУМ, Нед; повинь Нед»; — очевидно, псл. [płova] «злива», пов'язане з *płowq* «течу, пливу», *płyti* «плисти»; — споріднене з лат. *płuit* «іде дощ», *płuvia* «дощ»; виводиться також від рум. *ploaie* «дощ» (Schedludko 140) або *plovă* «іде дощ» (Vrabie Romanoslavica 14, 167). — Див. ще **плістї**.

[**плова́я**] «світло-жовта корова» ВеЛ, ВеНЗн, [пловайста] (у сполученні *п. корова* «тс.») ВеНЗн; — запозичення з польської мови; п. [płowula] «корова світло-жовтої масті», [płowucha, płowysza] «тс.», [płowysz] «віл світло-жовтої масті» утворені від *płowу* «пловий, світло-рудий, світло-жовтий (про

масть тварин)», що, як і вл. нл. *płowу* «світло-жовтий, пловий», споріднене з укр. *пловий* «тс.». — Фасмер III 313; Brückner 422; Schuster-Sewc 1091—1092. — Див. ще **пловий**.

[**плодіст**] (бот.) «цибуля трубчаста, Allium fistulosum L.» Нед, [плодістець Нед, плодістиця ВеНЗн, плодістиця Мак, плодісток Нед, плодістець Мак, плодішка ВеНЗн] «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [płodzist] «цибуля, Allium L.», [płodziszek] «тс.» зводяться через ст. *płodzisty* «плодовитий» до іменника *płód* «плід», якому відповідає укр. *плід*; мотивація назв неясна. — Онышкевич Исслед. п. яз. 247; Brückner 421. — Див. ще **плід**.

плоїти «завивати (волосся) рівними хвилями; робити рівні складки (на тканині), гофрувати», *плійка*, *плійчастий*, *плійчатий*; — бр. *пліць* «плоїти»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *пліть* «плоїти», *плій* «складка, зморшка», *плійка* «тс.»; спеціальні щипці», можливо, через посередництво гол. *płoien* «робити складки, морщити», *płoi* «складка, зморшка, згин» і, далі, снідерл. *płoi*, *płoue* «тс.», зводиться до фр. ст. *ploi* «складка, зборка; згин, вигин; зморшка», пов'язаного з дієсловом *ploier* «згинати, згортати», що походить від лат. *plicāre* «складати, згортати». — Фасмер III 284; Преобр. II 76; Грот Фил. раз. II 400; Dauzat 567. — Див. ще **аплікація**, **плістї**. — Пор. **плісе**.

плóмба «рід свинцевої печатки, компактна твердіюча маса», *пломбір* «пристосування для накладання плóмби», *пломбувальник*, *пломбувати*; — р. бр. болг. м. *плóмба*, п. ч. слц. вл. *płomba*, схв. *плóмба*, слн. *płomba*; — запозичення з німецької мови; нвн. *Płombе* «пломба» утворено від дієслова *płombieren* «пломбувати, накладати плóмбу», що походить від фр. *płombier* «пломбувати (зуб); навішувати плóмбу», пов'язаного з *płomb* «свинець; куля; свинева плóмба», яке зводиться

до лат. *plumbum* «свинець», очевидно, запозиченого з іберійських мов. — СІС² 658; Фасмер III 284; Черных II 43; Sł. wyr. obcych 581; Holub—Lyer 378; РЧДБЕ 567; Вуяклија 734; Kluge—Mitzka 555; Dauzat 567; Walde—Hofm. II 325—326.

пломбір (морозиво); — р. болг. *пломбір*, бр. *пламбір*, п. *plombir*; — запозичено, можливо, через російське посередництво, з французької мови; фр. *plombières* «тс.» утворене за назвою французького курортного міста *Plombières* «Пломб'єр», де цей вид морозива був уперше виготовлений. — СІС² 658; Коваль 121; Черных II 43; Фасмер III 284; Sł. wyr. obcych 581; РЧДБЕ 567.

плóмінь «полум'я», *плóмінєць*, *плóменістий*, *плóмінкій*, *плóменітися*, *плóменіти*; — бр. [плóмень] «полум'я»; — запозичення з польської мови; п. *plomień* «полум'я» відповідає укр. *пóломінь*, *пóлум'я* (див.).

[плонка́] «лісова яблуна, лісова груша» Нед; — запозичення з польської мови; п. *plonka* «дикі дерево; польова яблуна, дичка; лісне яблуко; сорт яблук, яблуко», [plupka], заст. *plonina* «тс.» споріднені з вл. *plon* «дика яблуна», нл. *plon* «лісове дерево, дичка; дике яблуко», *plonica* «тс.», ч. *plánka* «дичка (про плід), дика груша», слц. *pláпка* «дикі дерево, дичка». — Brückner 422; Schuster-Sewc 1089; Machek ESJC 454. — Див. ще **плáнка²**, **плáнный**.

[плóска¹] «плоска пляшка», [плоску́н] «вид глиняного глечика»; — р. [плóска] «баклажка на воду», ст. *плоскы* (род. в. *плоскъве*, зн. в. *плосковы*) «плошка, плоска посудина», болг. [плóска] «дерев'яна фляжка (на вино)»; м. *плоска* «плеската пляшка», схв. *плòска*, *пльòска* «тс.»; — очевидно, псл. [*plosky] (род. в. *ploskъve) «пляшка, баклажка», [*ploska] «тс.»; — запозичення з германських мов (пгерм. *flaskō «фляга», двн. *flasca* «тс.»), зближене з псл. *ploskъ* «плоский». — Фасмер III 284; Преобр. II 78; Skok II

688—689; Mikl. EW 251; Knutsson GL 38—39; Stender-Petersen ZfSIPh 7, 252; Uhlenbeck AfSIPh 15, 490. — Див. ще **фляга**. — Пор. **пляшка**.

[плóска²] (ент.) «постільний клоп, блошиця, (*Acanthia lectularia* L.)» ВеНЗн, *плóщія* «лобкова воша, *Phthirus pubis* L.»; — очевидно, похідне від прикметника *плóскій*, споріднене з утвореннями типу р. [плоск] «воша», *плóщія* «площиця», п. [plószczka] «блошиця», [plaszka, plószczuca, plaszczuca] «тс.», ч. морав. [ploška] «лісова блошиця», [ploščka], *plóštice* «тс.», слц. *plóštica* «блошиця»; — псл. *ploska* «блошиця», **plosčica* «тс.», пов'язані з *ploskъ* «плоский, сплющений»; назви зумовлені плоскою формою блощиць. — Фасмер III 287; Ильинский ИОРЯС 20/3, 313; Brückner 419; Machek ESJC 462; Holub—Lyer 378; Mikl. EW 252. — Див. ще **плóскій**. — Пор. **блощиця**.

[плóскавка] (ент.) «кровососка кінська, *Hippobosca equina* L.» Нед; — очевидно, похідне утворення від *плóскій*; назва зумовлена тим, що всі мухи з родини кровососки мають сплюснуте тіло. — Горностаев 327; Urania Tierr. Insekten 509—510. — Див. ще **плóскій**.

[плосквá] (зоол.) «скорпіоновидка водяна, *Nera cinerea* L.» Нед; — неясне.

плóскій «з рівною поверхнею; пологий; сплющений; рівний, як дошка; який має невелику товщину або висоту і рівну поверхню; розміщений в одній площині» СУМ, Нед, [плоскáтий] «плоский, рівний» ВеБ, [плóщістий] «тс.» Нед, *плóщінний* «який здійснюється на площині», *плóскість* «банальність; [площина, площа, рівнина; розміри поверхні] Нед», [плóсінь] «площа Нед, О; площина, рівнина», [плóскань] «тс.» Нед, [плоскáль] «плоскостопий» Нед, *плóща*, [плóщавина] «площа» Нед, *плóщáдка* (з рос.), [плóщик] «плоско розкладений сніп для покриття даху; металевий наконечник стріли», *плóщінá* СУМ, Г, Пі, *плóщінка* «пло-

ска частина споруди, пристрою; рівне місце між маршами сходів», *площинність* «зображення, розміщення в одній площині», [плóщинь] «площина» Куз, [плóщість] «розміри поверхні, площа» Нед, [плóщиність] «тс.», [плос-тіти] «гладити, розгладжувати, сплющувати» тж, *сплощити*; — р. *плоский* «плоский», бр. *плоскі*, др. *плоскыи* «тс.; широкий; низький, сутулуватий», п. *plaski* «плоский», ч. слц. *ploský* «плоский», нл. *plāšciis* «робити плоским», болг. *плосък* «плоский», м. *плоскав*, схв. *плосан* «тс.; сплющений», слн. *plòsk* «плоский», стсл. *плоскъ* «тс.; широкий, просторий»; — псл. *plòskъ* «тс., сплющений», пов'язане з *plastъ* «пласт, шар»; — споріднене з лит. *plòkščias* «рівний, плоский» (виводиться від **plāšk̃tjas* «тс.»), *plāštaka* (<**plāškata*) «долоня; кисть (руки)», лтс. *plaskains* «рівний, широкий; плоский», *plāskains* «тс.», *plaka* «низько розташоване місце; рівнина, площина, поверхня», *plakaps* «рівний, плоский», *plakt* «робитися плоским», гр. *πλάξ* «площина, рівнина; плита; верхня площадка; коржик», двн. *flah(h)* «плоский, рівний», дангл. *flaka* «підощва (ноги)», дісл. *flaka* «камбала», *flóki* «тс.», лат. *placidus* «спокійний; рівний, гладкий, плоский», тох. *plāki* «згода, порозуміння»; іе. **plāk-* (**plāg-*, **pelāg-*) «широкий, плоский, рівний; розширяти, розстилати, розгортати, простягати»; можливе також псл. **plotsk-*, яке зіставляється з дінд. *gráthaḥ* «ширина», ав. *fra-ḍaḥ-* «тс.», гр. *πλατύς* «широкий, плоский», що, як і псл. **pletje* «плече», зближуються ще з псл. *plesna* «стопа, підощва; слід; плесно» (Meillet *Études* 332; Младенов 430; Hofmann 274; Frisk II 553—554; Pokorny 833). — Фасмер III 284—285; Черных II 43; Brückner 417, 419—420; Otrębski LP I, 124; Machek *ESJČ* 462; Holub—Kop. 205; Schuster-Sewc 1085; Ильинский ИОРЯС 20/3, 113; Брандт РФВ 23, 299; Mikl. *EW* 251—252; Trautmann 222—223; Būga RR I 474, II 300; Persson Beitr.

561; Specht 188; Frisk II 550—551; Kluge—Mitzka 201; Jóhannesson 571—572; Walde—Hofm. II 313—314; Pokorny 831. — Див. ще *пласт*. — Пор. *плаский, плескатиий, плесно, плече*.

[*плоскийр*] (іхт.) «густера, Вісса *bjoerkpa L.*» Марк.—Кор., [плоскийр Я—Г, *плоскушка Я—Г*] «тс.»; — р. [плоскийр, *плоскийрка, плоскушка*], бр. [пласкийр, *пласкийрка*], слц. [pl'askura] «тс.»; — похідні утворення від *плоскийр*; назви зумовлені тим, що тіло густери дуже стиснене з боків. — Коломиец Происх. назв. рыб 12—13; Маркевич—Короткий 118; Сабанев 357. — Див. ще *плоскийр*. — Пор. *ласкийр*.

плоскийн «чоловічі рослини конопель; полотно з них», [плоскийн Мак, *плоскийн Мак, плоскийнка, плоскийнкi ВеНЗн, плоскийн Мак, плоскийни Я, плоскийни ВеЗа*] «тс.», *плоскийнний*, [плоскийнний] Нед, [поплоскийнитися] (про коноплі) «виростаючи, поділитися на плоскийн і матірку»; — бр. [плоскийни] (мн.) «плоскийн», [плоскийня, *плоскийни*], п. [plòskoń, plòskun, plòskun, plòskoń, plòskun, plòskun], слн. [plòskovnica] «тс.»; — можливо, вже псл. **plòskopъ* результат видозміни детимологізованої назви *poskopъ*, укр. *поскийн* «тс.», зближеної з основою *plòskъ* «плоскийр». — Фасмер III 339. — Див. ще *поскийн*.

плоскийуха (бот.) «півняче просо, *Echinochloa Crus galli L.*; [чаполоч, *Hierochloa R. Br.*], [плескуха] «тс.» Мак, [плоскушка] «чаполоч пахуча, *H. odorata (H. borealis R. et Sch.)*» Мак; — р. [плоскушка] «чаполоч»; — похідні утворення від прикметників *плоскийр, плескатиий*; назви, мабуть, зумовлені плоскою й досить широколінійною формою листків цих рослин. — Вісюліна—Клоков 91—92, 100—101; Нейштадт 95—96. — Див. ще *плескатиий, плоскийр*.

[плот'] «плита, пластина» Нед, [плот'] «тс.», [плотня] «жерстяна плита кухонної печі» тж; — неясне.

плот², *плоть*, *плотар*, *плотнище*, *плотовиця* — див. **плістй**.

плотва́, *плотиця*, *плотичка*, *плотниця*, *плоть* — див. **пліть**.

[**плотка**] (іхт.) «плітка, *Rutilus rutilus* (L.) (*Leuciscus rutilus* L.)» ВеНЗн; — запозичення з польської мови; п. *plotka* «плітка», *plot* «тс.» відповідає укр. *плітка*, *пліть* «тс.» (див.).

плотник¹ «тесляр», [*плотня*] «деревообробна майстерня» Па, *плотникувати* «теслярувати»; — запозичення з російської мови; р. *плотник* «тесляр» (др. *плотникъ* «майстер, що виготовляє вироби з дерева, зводить дерев'яні будівлі») пов'язується з др. *плоть* «пліт, тин». — Фасмер III 285. — Див. ще **плесті**.

[**плотнік**²] (бот.) «повій звичайний, *Lycium barbarum* L.» Нед, [*поплотина*] «тс.» ВеНЗн; — похідні утворення від *пліт* «паркан»; назви зумовлені, мабуть, тим, що густі зарослі повою по краях садиб утворюють ніби живий тин (Вісюліна—Клоков 271; Нейштадт 485; пор. слц. *živý plot* «повій»). — Див. ще **плесті**. — Пор. **плетіох**.

[**плотнік**³] (орн.) «волове очко, кропивник, *Troglodytes troglodytes* L.» Нед, [*плотик*, *поплітник* ВеНЗн, *поплоток* тж] «тс.»; — похідне утворення від *пліт* «тин»; назва пов'язана з тим, що ця дрібна пташка пробігає крізь нещільний тин, як і крізь зарослі бур'яну, хмизу; пор. інші назви кропивника: [*стріліпліт*, *трескопліт*] ВеНЗн, нім. *Zaunköpfig* (букв. «король плоту, тину»), *Zaunschlüpfer* «прошмигувач крізь тин». — Воїнств.—Кіст. 332—333; Страутман 167; Птицы СССР 430; Kluge—Mitzka 878. — Див. ще **плесті**.

[**плотовець**] (бот.) «махорка, *Nicotiana rustica* L.»; — очевидно, похідне утворення від *пліт* «тин» як назва тютюну, що висушують на тині. — Див. ще **плесті**.

плоть «тіло», *безплотний*; — р. *плоть*, бр. *плоць*, др. *плъть* (*плоть*)

«тіло; поверхня тіла, шкіра, колір шкіри; істота; кровна спорідненість», п. *plet* «стать, колір обличчя», ч. слц. *plet'* «шкіра (людини)», нл. *pleś* «колір обличчя, колір; пристрасне, палке бажання», болг. *плът* «м'ясна частина тіла, тіло», м. *плот* «плоть», схв. *пўт* «тс., тіло; шкіра (людини)», слн. *rołt* «колір шкіри, обличчя; плоть», стсл. *плъть* «м'ясо, плоть; тіло»; — псл. *рѣтъ* «тіло, шкіра»; — споріднене з лит. *plutà* «кірка, кора», лтс. *pluta* «тіло, плоть, шкіра», *plutas* (мн.) «гола (ніжна) шкіра, шкіра з голови»; дальші генетичні зв'язки не зовсім ясні; зближення (Matzenauer LF 13, 168) з р. *пóлоть* «половина свинячої, баранячої туші», укр. [*пóлоть*] «груди гуски чи гуска, розрізана навпіл» або дінд. *plutáň* «той, що пливе» сумнівне. — Фасмер III 286; Brückner 420—421; Machek ESJC 459; Schuster-Sewc 1101—1102; Младенов 431; Критенко Вступ 525; Trautmann 227; Mühl.—Endz. III 359; Fraenkel 635; Porzeziński RSI 4, 8.

плохий «поганий, кепський; не злий, не сварливий (про людину); спокійний, смирний; німецький, кволий», [*плохутий*] «тс.» Нед, [*плоховитий*] «тс. Нед; несмілий», [*пліхший*] «гірший» О, ВеНЗн, Пі, [*плбхший*] «тс.» Нед, *плохуватий* «поганенький», [*плбхість*] «хиба» Нед, [*плохота*] «смирна людина» Пі, [*плохута*] «тиха, спокійна, несміла людина», [*плохутка*] «квола людина» Пі, Нед, [*плохішати*] «ставати гіршим» Нед, *плохувати* «діяти необдуманно, допускати помилки, промахи», *плошати* «тс.», [*пліхше*] «гірше» Пі, [*поплбхшати*] «принишкнути, стати тихішим»; — р. *плохóй* «поганий», бр. [*плбхій*] «тс., кволий»; — загальновизнаної етимології не має; очевидно, давнє запозичення з польської мови; п. *plotchy* «легковажний; необачний, нерозважний; пустотливий; (заст.) полохливий; (ст.) незначний, дрібний» відповідає укр. *полохлівий*, *полбхати*; у такому разі не слід ототожнювати з р. *плохóй* «поганий», яке пов'язується

з *плóский* (Куркина ОЛА 1976, 281—282; Фасмер III 286; Ильинский ИОРЯС 20/3, 112—113; Брандт РФВ 23, 299). — Черных II 43—44; Преобр. II 78; Pedersen IF 5, 56. — Див. ще **полóхати**.

пложóвник (бот.) «обліпиха, щець, *Hierorphae* L.»; — запозичення з російської мови; р. [пложóвник] «тс.» є результатом видозміни деетимологізованої назви [лохóвник] «маслинка, лох, *Elegagnus hortensis*», зближеної з основою *плохóй*; перенесення назви з маслинки на обліпиху зумовлене зовнішньою подібністю цих рослин, що належать до однієї родини. — Див. ще **лох¹**.

плóшка «глиняне блюдо з гнотом, яке наповнюють жиром для освітлення, каганець»; — р. *плóшка* «тс.; посудина з невисокими краями», ст. *плóшки* (мн.) «жирові світильники», др. *плóшька* «вид мита з соляних варниць», п. [płoszka] «мала макітра, горщик, глечик; каганець» (з укр.); — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з др. *плоскъ* «плоский»; може бути виведене також з днв. *flasca* «пляшка» або через р. ст. **плóша* «пляшка» з нвн. *Flasche* «тс., фляга». — Фасмер III 287; ГСЭ III 153; Преобр. II 78; Соболевский Лекции 137; Ильинский ИОРЯС 20/3, 113. — Пор. **плóска¹**, **плóский**.

плóща, *плóщавина*, *плóщадка*, *плóщик*, *плóщинá*, *плóщинка*, *плóщинність*, *плóщинь*, *плóщість*, *плóщність*, *плóщинний*, *плóщистий* — див. **плóский**.

[**плóщик**] (бот.) «ячмінь дворядний, *Hordeum distichum* L.» ВеБ, ВеНЗн; — похідне утворення від *плóский*; назва зумовлена тим, що колос цього ячменю має плоску форму на відміну від ячменю чотирирядного. — Див. ще **плóский**. — Пор. **пласкач**.

[**плóщити**] «базікати, балакати, говорити»; — цел. **плóщити** «поширювати (слова, думки); вгадувати»; — не зовсім ясне; можливо, залишок псл. **plosčiti* «плескати, ліпити», пов'язаного з *pleskati* «плескати (язиком)».

[**плóщія¹**] (іхт.) «плотва, *Rutilus rutilus* L.; краснопірка, *Scardinius (Leuciscus) erythrophthalmus*» Нед, [*плóскушка*] «плотва» Усачева; — р. [*плóщица*, *плóскúша*], бр. [*плóшчыца*, *пласкúха*], п. płaskuny «тс.»; — похідне утворення від *плóский*; назва зумовлена плоскою формою тіла плотви; можливий зв'язок і з більш давньою назвою плотви від основи псл. **plъtь-/plъt-*. — Коломиец Происх. назв. рыб 11—12, 74. — Див. ще **плóский**. — Пор. **пліть**.

плóщія² — див. **плóска**.

[**плóщовина**] «чагарник» Нед; — неясне.

пług, *пługár* «той, хто оре плугом; той, хто працює біля плуга на копальних роботах», *пługáтар*, [*пługáтýр*] «плугатар», [*пługáтор* Нед, *пługáч*, *пługóтар* О, *плужанін* Нед, *плужник* Она] «тс.», [*плуговé*] «податок від плуга» Нед, [*плуговіця*] «відбування панщини з плугом» Нед, [*плужніця*] «вид плуга, косуля», *плужóк* «невеликий культиватор», *плужній* «оснащений плугом», *плужіти* «орати плугом; обробляти землю плужком; везти, талани» СУМ, Нед, О, [*плужковáть*] «пропоявувати за допомогою підгортальника» Л, *передплужник*, [*підплужанки*] «бики до плуга» О, [*підплужник*] «віл, придатний для роботи з плугом» Нед, *поплужне* (заст.) «поземельний податок від плуга», [*розплужа*] «борозна» Нед; — р. бр. болг. м. *пług* «плуг», др. *пługъ*, п. нл. pług, ч. слц. pluh, вл. pľuh, полаб. plaug, pľaug, схв. *плўг*, слн. plúg, стсл. **плóугъ** «тс.»; — псл. pługъ «плуг»; — загальноновизнаної етимології не має; можливо, похідне утворення від *plūžiti* «тягти по землі», з яким пов'язане ч. *plouhati*, *ploužiti* «тс.», п. ст. [pľužyc] «тягатися; волочитися, вештатися», укр. [*пługánити*] «повільно йти, плентатися», де, як і в псл. pługъ «плуг», основа *plu-g-* визнається суфіксальним розширенням давнього іе. **plou-* (**pleu-*) «тягти; текти, лити, литися» (Brückner AfSIPh 23, 626;

Machek ESJČ 463—464; Holub—Lyer 379; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 175—178; Трубачев Сл. языкозн. 1988, 307; Moszyński JP 36, 1—5; Terras ZfSIPh 19, 123); менш імовірно виведення слов'янських форм (Фасмер III 287; Преобр. II 78; Brückner 422; AfSIPh 42, 142; Holub—Kop. 206; Schuster-Sewc 1093—1094; Skok II 690; Критенко Вступ 532; Мейе ОЯ 130; Kiparsky GLG 258; Meringer IF 16, 184—185; 17, 100—101; 18, 244—245; Uhlenbeck AfSIPh 15, 490; PBrV 35, 176—177; Topr 222; van Wijk LF 23, 366—367; 28, 125—126; Meillet Études 179; Stender-Petersen 407—408) з прерм. *plōga «плуг», до якого зводяться див. pfluog, pfluoc, дісл. plōgr, пізні дангл. plōg, plōh «тс.». — Черных II 44; Младенов 430—431; Критенко Вступ 551—552; ZVSZ 318; Mikl. EW 252.

[плуганити(ся)] «повільно пересуватися (йти, їхати); плентатися», [ви-плуганитися] «вибратися на хорошу, відкриту дорогу» Я, [приплуганитися] «повільно дійти»; — ч. plouhati «волочити (плаття по землі)», plouhati se «вештатися, блукати, повільно йти, плентатися», plíziti se «підповзати, підкрадатися», слц. plízit' sa «повзти»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з псл. *p'łzti «повзти»; зіставляється також з ч. plihpouti «обвисати», plihý «розм'яклий, обвислий». — Machek ESJČ 453; Holub—Kop. 279, 280. — Пор. плехатися.

[плужак] (орн.) «звичайна горлиця, Turtur auritus Br. (Streptopelia turtur L.)» BeHЗн, [плужікати] «воркувати» (про голуба) BeУг; — слц. plúžik «голуб-синяк, Columba oenas», plúženie (вид полювання на птахів); — вважається звуконаслідувальним утворенням (Feriapec Názv. vtákov 25; пор. Воїнств.—Кіст. 30—34; Страутман 29; Птицы СССР 336—345); — можливо, в якийсь спосіб пов'язане з пугач «Vubo L.».

плутати, плутатися, плутаник, плутанина, плутаниця, плутанка

«спосіб в'язання петель гачком; безладне, хаотичне сплетення, персплетення; плетиво», плутні «хитрий, нечесний вчинок, обман; шахрайство», плутощі «тс.», плутяга «лукава, хитра людина; шахрай», плутаний, [переплут] «вузол» Пі, [переплутні] «заплутаність» Пі; — р. плутать «плутати», бр. [плутать] «тс.; вештатися, блукати; брехати», п. platac «плутати, заплутувати, сплутувати, спутувати (надівати пута)», [platac] «тс.»; — очевидно, псл. [plutati (plot-, plēt-)] «плутати», пов'язане з ple(s)t- «плести»; неприйнятне зіставлення з лит. plaujoti «жити безтурботно, блукати (у пошуках)», гол. flauw «слабий, млявий», англ. flew, нвн. flau «тс.» (Petersson BSl. Wortst. 76) або з гот. flauts «хвалькуватий», flautjan «хвастати» (Matzenauer LF 13, 167). — Фасмер III 287—288; Преобр. II 79; Варбот Этимология 1983, 36—37; Желтов ФЗ 1876, 6, 70; Brückner 417; KZ 45, 324. — Див. ще плесті.

плутей (бот.) (у словосполученні п. оленьчий «Pluteus cervinus (Schäff.) Quéf.»), плутей «тс.»; — р. плутей (у словосполученні п. олений «Pluteus cervinus (Schäff.) Quéf.»); — запозичення з новолатинської мови; нлат. Pluteus «вид грибів» пов'язане з лат. pluteus «облоговий щит (плетений і обтягнений шкірою); постійний бруствер на баштах», спорідненим з лит. plautas «приполок», лтс. plaukts «полиця», дісл. fleudog «перекладаина» і більш семантично віддаленими лит. plauti «полоскати; мити, промивати, обмивати», псл. pluti «плисти», укр. плісті; назва, можливо, мотивується подібністю форми шапинок плутею до форми обтягнутого шкірою щита. — Фасмер III 288; Graepkel 608—609; Walde—Hofm. II 328—329. — Див. ще плісті.

плутократія «політичний лад, за якого вся влада зосереджена в руках найбагатшої верхівки панівного класу; плутократи, багатії», плутократ «представник плутократії»; — р. плутократ-

тия, бр. *плутакратыя*, п. *plutokracja*, ч. *plutokracie*, слц. *plutokracia*, вл. *plutokratija*, болг. *плутокра́ция*, м. *плутократија*, схв. *плутократија*, *плутокра́ция*, слн. *plutokracija*; — через посередництво західноєвропейських мов (нім. *Plutokratie*, фр. *ploutocratie*, англ. *plutocracy*) запозичено з грецької мови; гр. *πλουτοκρατία* «плутократія, влада багатіїв» утворене з основ іменника *πλοῦτος* «багатство» (можливо, пов'язаного з *πλέω* «пливу, плаваю») і дієслова *κράτειν* «правити, володіти, бути сильним», пов'язаного з *κράτος* «сила, влада». — СІС² 658; ССРЛЯ 9, 1460; Коралиński 761; Holub—Lyer 379; РЧДБЕ 567; Вуяклија 735; Klein 1203—1204; Frisk II 563—564. — Див. ще **аристократ**, **пліст**.

плутоній «штучно одержаний радіоактивний хімічний елемент»; — р. болг. *плутоний*, бр. *плутоній*, п. *pluton*, ч. вл. *plutonium*, слц. *plutónium*, схв. *плутоній*, *плутоніум*, слн. *plutónij* «тс.»; — запозичення з новолатинської наукової номенклатури; нлат. *plutonium* «плутоній» походить від *Pluton* «Плутон (планета, розміщена у Сонячній системі за Нептуном)», що виводиться через лат. *Plūtōn* «Плутон (у давньогрецькій міфології бог земних надр)» від гр. *Πλούτων* «тс.», пов'язаного з іменником *πλοῦτος* «багатство»; наукова назва цього другого трансуранового хімічного елемента (відкритого у 1940—1941 рр. американськими фізиками Г. Сіборгом, Е. Мак-Міланом, Дж. Кеннеді, А. Валем) утворена в 1948 р. від назви планети Плутон за аналогією до хімічного терміна нлат. *neptunium* «нептуній», що позначає перший трансурановий елемент і є похідним від назви планети Нептун, розміщеної в Сонячній системі за Ураном. — Волков 101; Фигуровский 101; Коралиński 761; Holub—Lyer 379; РЧДБЕ 567; Вуяклија 755; Klein 1203, 1204; Frisk II 563—564. — Див. ще **плутократ**.

[**плўца**] «легеня» Нед, [**плўца**] «тс.» О, [**плўцний**] «легеневий» Нед, [**оплўцниця**] «плевра» Нед, ст. *плўца* «легені» (XVI ст.); — запозичення з польської мови; п. *pluca* «легені (мн.); [легеня]», [*pluca*] «легеня», [*pluce*] «тс.», як і ч. *plíce* «легені», ст. *plíce*, слц. *plúca*, вл. нл. *pluco*, полаб. *plausă* (*plausa*) «тс., легеня», р. ст. *плўче* «тс.», схв. *плўче* «легеня», слн. *pljúca*, стсл. **плўшта** «тс.», виводяться від псл. [**plut-ja* (*pl'ut'a*)] «легені», пов'язаного з **plūti* «плисти» (легені плавають на воді) і спорідненого з лит. *plaušiai*, лтс. *plaušas* «тс.», прус. *plauti* «легеня» (первісно «те, що плаває») і гр. *πλεύμων* «легеня», дінд. *klōman-* «права легеня». — Дзєндзелівський УЗЛП 106, 170; Richhardt 88; Фасмер III 290; Brückner 422; Machek ESJC 460; Schuster-Sewc 1092; Skok II 689—690; Berneker IF 10, 154; Mikl. EW 252; Trautmann 226; Fraenkel 607; Mühl.—Endz. III 327; Frisk II 558—559; Гамкрелідзе—Иванов 815; Рокотпу 837—838. — Див. ще **плїсті**.

[**пльовá**] «вид гри у м'яча», [**пльовáки**] «тс.»; — неясне.

пльондр, **пльондрований** — див. **пльнтро**.

[**пльондратися**] «шльопати, йти по воді», [**пльондратися**] «тс.»; — афективне утворення.

[**пльонтати**] «плутати (про нитки, пряжу)» Ме, [**пльонтатися**] «плутатися» (про ноги) О, [**розпльонтати**] «розпутати» Нед; — запозичення з польської мови; п. *platać* «плутати, заплутувати (про нитки); сплутувати (надівати пута)», [*plętać*] «тс.» відповідає укр. *плўтати*. — Фасмер III 287—288. — Див. ще **плўтати**. — Пор. **плєнтати**.

[**пльохати**] «плєскати» ЛексПол; — запозичення з білоруської мови; бр. *плєхаць* «тс. (про воду); бризкати; падати (у грязь, воду)» разом з р. [**плєхáть**] «плєскати, лити, бризкати», нл. *plęsuć* «текти, литися» пов'язане з бр. *плєскаць* «плєскати», р. *плєска́ть* «тс.»

укр. *плéска́ти*. — Фасмер III 279, 281; Ильинский Slavia 9, 585. — Див. ще **плеск**.

плюва́ти, *плюва́тися*, *плю́нути*, [плюва́ка], *плюва́льниця* «посудина для спльовування», [плюва́чка] «тс.», *плюво́к* «виплюнуте», [плюй] «тс.», [плюйко́] «той, хто любить плювати», [заплюва́тися] «завестися, гніздитися» (про воші, миші) Ж, [заплю́нутися] «тс.» Ж, [проплю́ти] «виплювати частинами» Нед; — р. *плевáть*, [плюва́ть], бр. [плюва́ць], *плевáць*, др. *плевати*, *пльвати*, п. *pluć*, ст. *plwać*, ч. *plíti*, *plivati*, ст. *pl'váti*, слц. *pl'ut'*, *pl'uvat'*, вл. *pluwać*, нл. *pluwaś*, болг. *плювам*, м. *плука*, [пљука], схв. *пльвату*, слн. *pljuvátì*, стсл. **пльвати**, **плинжти**; — псл. *pl'uti* (**rjuti*), *plvati* (**rjvati*); — споріднене з лит. *spiauti* «плювати», *spiovimas* «плювання», лтс. *spjaũt* «плювати», гр. *πτύω* «плюю», *πτύελον* «слина», дінд. *ṣṭhívati* «плює», лат. *spuo* «плюю», гот. *speiwan* «плювати»; іє. *(s)peu-, *(s)pi-, *spei- звуконаслідувального походження, як варіанти передачі звуків плювання. — Фасмер III 291; Черных II 39—40; Brücker 419; Machek ESJC 461; Schuster-Sewc 1108—1109; Младенов 431; Skok II 692; ZVSZ 319; Mikl. EW 251; Trautmann 276; Fraenkel 866—867; Mühl.—Endz. III 1007; Meillet MSL 14, 358; Schulze KZ 45, 95; Frisk II 617—618; Walde—Hofm. II 580—581; Pokorny 999. — Пор. **піна́**.

[плюва́чка] (іхт.) «вид білої риби Нед; елец, *Cyprinus alburnus*; сиг прохідний, *Salmo lavaretus*; білуха, *Delphinapterus leucas*» Куз; — очевидно, пов'язане з дієсловом *плюва́ти*; мотивація назви неясна. — Див. ще **плюва́ти**.

плюга́вий «непоказний, миршавий, незначний, мізерний; огидний, мерзенний, підлий», [плю́га] «плюгава людина Нед; некрасива, бридка жінка», [плюга́ва] «жінка підозрілої поведінки» Пі, *плюга́вець* «плюгава людина», *плюга́ш* «тс.», *плюга́виця* «бридка, амо-

ральна жінка; гнойова муха, *Scatophaga*; [ящірка Нед]», [плюга́вка] «тс.» тж, *плюга́вість*, *плюга́вство*, *плюга́вити* «робити брудним; ганьбити, поганити», *плюга́вити* «ставати плюгавим» СУМ, Г, *паплю́жий*, *паплюга*, *паплюжити*; — р. *плюга́вий* «плюгавий», бр. *плюга́вы*, п. *plugawy* «тс.», ч. *plouhavý* «повільний, закрадливий, повзучий», ст. *plíhavý* «тс.; брудний; дурний, ідіотський», слц. *pl'uhavý* «плюгавий»; — очевидно, псл. [pljugavъ] «плюгавий»; — загальноновизнаної етимології не має; можливо, пов'язане з псл. *pl'uti* (*plvati*) «плювати» (Фасмер III 289; Brücker 419); зіставляється також (Machek ESJC 462; Мартынов Сл.-герм. взаємод. 175) з ч. *plouhati* «тягти, волочити по землі», *ploužiti* «тс.», п. ст. [plužyc] «тягатися; волочитися, вештатися»; непереконливе зіставлення з двн. *flēs(cho)* «пляма» (Matzenauer 13, 171), як і з дінд. *grōkṣa* «обприскування, кроплення», *grōkṣitavyaḥ* «щоб зрошувати» (Berneker IF 10, 154). — Черных II 45; Виноградов Этимология 1963, 96.

[плюга́вка] (зоол.) «пуголовок» ВеНЗн; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої назви *пуголовок*, зближеної з основою *плюга́вий*. — Див. ще **пуголовок**.

[плю́жить] «іде сильний дощ, злива» Ник, [плю́щить, пля́жить, пля́шійть] «тс.» Ник; — очевидно, результат контамінації основ [плюхóта] «негода, сніг з дощем і вітром» і [пля́га] «мокра погода», [пля́ха] «тс.». — Див. ще **плюск**, **пля́га**².

плюзі́не — див: **півзен**.

[плю́ндри] (мн.) «замшеві штани у галицьких міщан», [плю́дри] «шаровари» Нед, [віплю́ндруватиси (-ся)] «нарядитися, причепуритися» МСБГ; — бр. [плю́дры] «штани; лахміття, поганий, подраний одяг», п. *plądru* «шаровари, рейтузи», [pluder] «тс.», п. вл. *pludru* «шаровари», ч. заст. *plupdry* «широкі короткі штани (до коліна)», слц. *pl'updry* «тонкі полотняні штани»; — через польське посередництво

запозичено з німецької мови; нвн. Plünderhosen «шаровари», як і дат. plünderbukser «тс.», пов'язане з свн. plüden «балакати» і нвн. plüden «відставати, бути просторим, бовтатися, коливатися (про одяг)», ст. «набрякати, здуватися; надуватися», свн. blöden «шуміти, шарудіти, дзюрчати; вирувати», bläden «тс.» звуконаслідувального походження. — Шелудько 42; Richardt 89; SW IV 239; Machek ESJC 463; Holub—Lyer 379; Kluge—Mitzka 555, 556.

плюндрувати «руйнувати, спустошувати, нівечити, псувати», [плюндрувати] «грабувати, руйнувати, спустошувати», [плюдровина] «пограбоване, зруйноване, спустошене місце», ст. *плюндровати* «грабувати, спустошувати, розкрадати» (XVII ст.); — п. plądrować «пустошити, плюндрувати», ст. plundrować, plondrować «тс.», ч. plundrovat «знищувати, руйнувати похижацькому», слц. pl'updrovat' «нівечити»; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; нім. plündern «грабувати, розкрадати», свн. plündern «тс.», первісно «відбирати домашнє майно, речі», є похідним від plunder «домашні речі, одяг, білизна», що виводиться від снідерл. plunder «речі, добро; домашні речі», спорідненого з гол. *plundje «одяг», plünje, фриз. plunje, plonje, ploapje «тс.». — Шелудько 42; Потєбня РФВ I, 263; Sł. wug. obcych 579; Brückner 419; Holub—Lyer 379; Kluge—Mitzka 556; Vries NEW 532—533; Falk—Topf 840—841.

плюралізм «філософське вчення, за яким в основі світу лежать численні самостійні духовні сутності; множинність (думок, поглядів)», *плюраліст* «прибічник плюралізму», *плюральный* «множинний»; — р. *плюралізм*, бр. *плюралізм*, п. вл. pluralizm, ч. pluralismus, слц. pluralizmus, болг. *плюрализъм*, схв. *плюралізам*, слн. pluralizem; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Pluralismus, англ. pluralism, фр. pluralisme утворено від лат.

plūgālis «множинний, різноманітний», похідного від plūs «більше». — СІС² 659; ССРЛЯ 9, 1468; Kopaliński 760—761; Holub—Lyer 379; РЧДБЕ 567; Ву-яклија 735; Fremdwörterbuch 489; Klein 1203; Dauzat 568; Walde—Hofm. II 327—328. — Див. ще **плюс**.

плюс «математичний знак для позначення дії додавання; позитивна сторона; перевага, вигода», *приплюсувати*; — р. бр. болг. *плюс*, п. вл. ч. слц. plus, м. *плус*, схв. *плус*, слн. plūs «тс.»; — запозичення з латинської мови; лат. plūs «більше» споріднене з гр. πολύς «численний; великий, значний», πλείων «численніший, великий», πλέων «тс.», дінд. ригі́ћ «багато», ав. rougu-, дперс. рагу- «тс.», дірл. il «численний», гот. двн. днн. filu «численний, багато», свн. vil, нвн. viel, дфриз. fēlo, fēl(e), дангл. fela, feala, feola, дісл. fjol- «тс.», псл. *p^hl^hнь «повний». — СІС² 659; Черных II 45; Kopaliński 761; Holub—Lyer 379; РЧДБЕ 568; Ву-яклија 735; Walde—Hofm. II 322—323, 327—328. — Див. ще **півний**. — Пор. **плебс**, **полі-**.

плюск «шум від руху, падіння води, удару по поверхні води, падіння на неї», *плюскіт*, [плюскота] «тс.», *плюскітливий*, *плюскотливий*, *плюсь* (виг.), *плющати* «рухаючись, видавати плюскіт; ударятися з плюскотом; ударами, рухом у воді створювати плюскіт», *плюскати* «тс.; з плюскотом лити воду, бризкати водою», *плюскотати*, *плюскотіти*, *плюснути* «тс.; упасти з плюскотом, з шумом», *плюскатися* «падати з плюскотом», *плюхати* «з плюскотом падати (в що-небудь рідке); випльовувати», *плюхкати* «тс.; бризкати», *плюхатися* «швидко або незграбно сідати, опускаватися», *плюхнути* «тс.; упасти з шумом; кинути з шумом (у воду)», [плюхота] «сніг з дощем і вітром» Корз, [заплюск] (у виразі *свідкам в очі дати з.* «звинуватити в обмані») Ж; — р. [плюснуться] «з плюскотом упасти (у щось рідке); швидко або незграбно сісти не на своє місце»,

плю́хнуться «тс.», *плюх* (виг.), [*плю́щатъ*] «плескати», бр. *плю́скаць* «цмокати (цілувати)», *плю́снучь* «тс.»; [ляснуги долонею; швидко, раптово впасти]», *плюсь* «цмок», *плюх* «шльоп, лясь», *плю́хаць* «плюхати, плескати, бризкати», *плю́хнучь* «тс.»; [дати ляпаса]», др. *плюскъ* «звук (?)», плеск (?)», п. *plusk* «плеск, плескіт, плюсь», *pluskać* «плескати, плюскати», *plusnać* «тс.», ч. [*pluskot*] «плескіт», [*pluskotati*] «плескати» (про воду, дощ), слц. *plúskat'* «тс.», вл. *plusk* «плеск, плескіт; ляпка, пляма», *pluskać* «плескати» (про воду), нл. *pluskaś* «тс.», болг. *плюсѣк* «удар (батого)», *плющя́* «бити, ляскати (батогом); плескати; лопотіти на вітрі», м. *плюска* «плюхатися», *плюсне* «плюхнутися», схв. *плюс* (виг.) «лясь, бах; плюсь», *плюскати* «плюскати, плескати, бризкати; виливати (воду з човна)», *плю́снуги* «тс.; впасти», слн. *pljúsk* «плюскіт», *pljúskati* «плюскати, ляскати», стсл. *плюскъ* «шум»; — псл. *pljusкъ* «тс., плюск»; — очевидно, звуконаслідувальне, як і паралельне з іншим ступенем вокалізму *plesкъ* «плеск»; пор. аналогічні утворення лит. *pliaušketi* «бити, ляскати (батогом), плескати (руками); плескатися (у воді)», *pliaukšti* «базікати». — Фасмер III 289—290; Черных II 45—46; Brückner 419; Machek ESJC 460—461; Schuster-Sewc 1107; ZVSZ 316; Ильинский ИОРЯС 20/3, 88; Mikl. EW 251; Meillet Etudes 220; Trautmann 226; Būga RR I 475. — Пор. **плеск**.

[**плю́та**¹] «дощ, дощова погода», [*флю́та*] «мокрый сніг» О, [*плю́титъ*] «іде дощ» Нед; — п. *pluta* «негода; [калюжа на дворі, стояча вода; поплавець]», ч. слц. [*pl'uta*] «дощова погода», нл. ст. *plut* «повінь»; — загальноприйнятого пояснення не має; зіставляється (Machek ESJC 464) з лат. *pluit* «іде дощ»; пов'язується (Brückner 419) з п. *pluchota* «негода», *pluskota* «тс.», *pluskać* «плюскати, плескати»; нл. *plut* виводиться (Schuster-Sewc 1108) від нвн. *Flut* «повінь».

[**плю́та**²] (назва пса) ВеБ; — неясне.

плюте́й — див. **плуте́й**.

[**плю́тка**] (бот.) «рід грибів іноцибе, *Ipocybe*» (у сполученні [*п. щелиста*] «вид печериці, *Agaricus rimosus* Bull. (*Ipocybe*)» Нед, Мак); — п. [*plutka*] «вид сироїжки»; — неясне; можливо, пов'язане з *плюте́й* «рід грибів *Pluteus*».

[**плю́ха**] (ент.) «м'ясна муха, *Sarcophaga carnaria* L.»; — очевидно, пов'язане із *заплю́виця* «тс.» (див.).

плю́хати, **плю́хкати**, **плю́хнути** — див. **плюск**.

плю́ца — див. **плу́ца**.

[**плю́цник**] (бот.) «цетрарія ісландська, ісландський мох, границя, *Cetraria islandica* (L.) Ach.» Мак; — похідне утворення від [*плю́ца*] «легені»; назва зумовлена застосуванням ісландського моху в народній медицині для лікування туберкульозу і коклюшу (Лік. росл. 169); пор. іншу його назву [*легковець*], похідну від [*лэгке*] «легеня». — Див. ще **плу́ца**.

плюш «схожа на оксамит тканина з м'яким ворсом»; — р. бр. болг. *плюш*, п. *plusz*, заст. *plisz*, *plisia*, *plisnia*, ч. слц. *plyš*, м. *плиш*, схв. *плйш*, слн. *plíš*; — запозичення з німецької мови; нвн. *Plüsch* (*Plisch*, *Pluss*) «плюш, оксамитова тканина» походить від фр. *peluche* «тс.», утвореного від фр. ст. *peluchier* «смикати, сіпати; скубти», що зводиться до галло-ром. нар.-лат. *pilūscāre* «позбавляти волосся», похідного від лат. *pilāre* «виривати, зстригати волосся», утвореного від *pilus* «волос; волосся»; фр. *peluche* виводиться також (Dauzat 544) від іт. *peluzzo* «сорт тонкого сукна; (букв.) волосинка, ворсинка». — СІС² 659; Черных II 46; Фасмер III 290; КЭСРЯ 345; Преобр. II 75; Sł. wug. obsyч 582; Holub—Lyer 379; Machek ESJC 464; БТР 594; Вуяклија 734; Matzenauer 279; Kluge—Mitzka 556; Kleip 1203; Gamillscheg 691. — Див. ще **пілю́ля**, **пóвсть**.

[**плюшні́як**] (бот.) «куга озерна, *Schoenoplectus pallustris*» Л, Нед; — р.

[плюшник] «вид лепешняку, *Glyceria spectabilis*»; — результат видозміни назви *лепешняк* «*Glyceria R. Br.*; лепеха, *Asogus calamus L.*», похідної від *лѣпѣха*¹ (див.).

плющ (бот.) «прочитан, *Hedera L.*»; — р. *плющ*, бр. *плющ*, полаб. *pl'äust'* (*pl'aust'ä*), схв. *пльушт*, слн. *plúšć* «тс.»; — псл. [*pljušćь*] «плющ, прочитан», пов'язане з *pl'uti* (*pl'vati*) «плювати», паралельне псл. [*bljušćь*] «плющ, *Hedera helix L.*» від *bl'vati*, *bljujō* «блювати, блюю»; назви зумовлені блювотними властивостями, неприємним смаком ягід плюща; сумнівне зіставлення *плющ* з лтс. *plauskas* «лупа», схв. *пльускѣ* «висип», лит. *plūskos* «пасмо волосся», норв. [*flustr*] «скалка, лупа», [*flus, flusk*] «тс.» (*Būga RR II 518; Specht 117—118*) або з дінд. *puschah* «хвіст; прут, лозина» (*Agrell Zur bsl. Lautgesch. 35*). — Шамота 141; Фасмер III 290—291; Черных II 46; Роланські—Sehnert 112; Симонович 223—224; Mikl. EW 251; Verneker IF 10, 151. — Див. ще **плювати**. — Пор. **блющ**.

[**плющай**] (бот.) «лепеха, *air, Asogus L.*» Л; — бр. *плющай* «їжача голівка, *Sparganium L.*», п. [*pluzszczaj*] «лепеха звичайна, *Asogus calamus L.*»; — пов'язане з *плющити* «робити плоским, роздавлювати»; назва зумовлена тим, що цвітяне стебло у лепехи сильно сплющене (Флора III 6; Вісюліна—Клоков 83—84; Нейштадт 145—147; Симонович 9). — Див. ще **плющити**.

плющити «натискаючи, роздавлювати, робити плоским; закривати, заплющувати (очі)», [*плюскач*] «стручок гороху, в якому ледь з'явилася зав'язь; плюскле зерно» Л, [*плюща*] «блощиця» О, *плющільник* «робітник, що займається плющенням», *плющільня* «приміщення, де відбувається плющення», [*плюскатий*] «плоский, рівний» Нед, [*плюскій*] «тс.», *плюсклий* «тс., сплющений; порожній, дірчастий всередині (про плоди); [незрілий, нестиглий Нед]», [*плюсківатий*] «плоский, сплющений,

із зморшками», [*пріплюсток*] «надто плоский дах» Нед, [*сплюскли*] «сплюснутий, плоский» Л; — р. *плющить* «робити плоским», [*плюснуть*] «тс.», бр. *плющчыць* «плющити», [*плюскаць*] «заплющувати (очі)», [*пльщиць*] «сплющувати», п. *pluskwa* «блощиця»; — псл. [*pljusk-* (*pljušt-*)] «робити плоским», пов'язане чергуванням голосних з *pluskъ* «плоский»; — можливо, споріднене з лит. *plauskà* «велика лучина, тріска, скалка», *pliaũskė* «тс.», *pliauskà* «поліно, плаха, колода», лтс. *plaiũksta* «долоня», *plaiusta* «тс.». — Фасмер III 289, 291; Преобр. II 83; Mikl. EW 250—251; Брандт РФВ 18, 22; Būga RR II 301; Mühl.—Ерпдз. III 325.

[**плющити**] «сочитися, просочуватися» Ме, [*плюща*] «злива, заливний дощ», [*сплюща*] «тс.»; — р. [*плющать*] «(про дощ); текти струменем», бр. [*плющчыць*] «періщити (про дощ); текти цівкою (про кров)», [*плющить, плющыць*] «тс.», [*плюхчиць*] «литися, періщити» (про дощ), *плюхаць* «тс.», п. *pluzszczęć* «тс.; цебеніти, юшити (про кров)», слц. *pl'ušt'* «погана погода (з дощами)», [*pl'ušt'ava*] «тс.», *pl'ušt'at'* «сильно лити, періщити (про дощ); швидко текти (про кров)», болг. [*плющя*] (про дощ), схв. *пльускати* «лити, періщити» (про дощ), *пльуштати* «тс.», *пльусак* «злива, заливний дощ»; — псл. [*pljušč-* (<**pljuskj-*)] «швидко текти; сильно лити, періщити» (про дощ), не зовсім ясне; можливо, результат контамінації звуконаслідувального *pljuskъ* «шум; плюск» і [*pljuta*] «злива, негода, дощова пора»; пор. лтс. *plikšket* «стукати» (про дощові краплі), лит. *pliuškata* «рідке болото». — Пор. **блюхавіна, плюск, плюта**¹.

[**плющух**] (орн.) «звичайна оляпка, *Cinclus cinclus L. (Cinclus aquaticus L. (Brehm.))*» Нед; — п. *pluzszcz*, вл. *plušč* (з п.) «тс.»; — похідне утворення від *плюскати* (при падінні у воду); назва зумовлена тим, що цей птах з плюском пірнає під воду за комахами та іншими безхребетними (Воїнств.—Кіст. 333;

Страутман 167). — SW IV 242; Schuster-Sewc 1108. — Див. ще **плюск**.

[**плявдува́ти**] «йти на користь Нед; допомагати О», [**плайдува́ти**] «тс.» Ба, [**пльвдівкїй**] «ефективний» (про ліки) О, [**пльвдівнїй**] «тс.» О; — запозичення з польської мови; п. [plaudować] «йти на користь, допомагати» є, очевидно, результатом видозміни слова [plagówać] «тс.», зближеного з aplaudować «аплодувати, схвалювати». — Див. ще **аплодува́ти, плягува́ти**.

[**плявужити**] «йти (про сильний дощ і мокрий сніг)» ЛексПол; — очевидно, афективне утворення; можливо, пов'язане з [пльага²] «дуже сира погода».

[**пльага¹**] «лихо, злидні Пі; кара, удар, мука Бі», ст. *пльага* (XVII ст.) «тс.»; — бр. [пльага] «удар різкими або батоном; кара, стихійне лихо», п. *plaga* «удар, тілесна кара, поразка; лихо, горе; мука; Божя кара; (заст.) рана; (мн.) побої», ч. [pl'aga] «страждання, мука», [flaga], слц. *plaga*, вл. ст. нл. *ploga* «тс.», *plogowaś* «мучити», м. [пльага] «рана»; — через польську і німецьку мови (н. *Plage* «мука, лихо») запозичено з латинської; лат. *plāga* «удар, втрата, шкода, збиток; лихо, нещастя» пов'язане з *plangere* «ударяти, бити; шуміти», спорідненим з псл. *plakati*, укр. *пльа́кати*. — Brückner 416; Machek ESJC 453; Schuster-Sewc 1105; Walde—Hofm. II 315—316. — Див. ще **пльа́кати**.

[**пльага²**] «мокра погода» О, [**пльаха**] «дуже сира погода, сльота» ЛексПол, [**фльо́га**] «сльота; злива» О; — бр. *пльага* «сльота, мокра погода»; — запозичення з польської мови; — п. [plaga] «сльота, злива, мокротеча, тривала негода; zalivний дощ», давніше *flaga* «злива; сльота; гроза, буря» виводиться від нн. *Flage* «гроза, буря, шторм»; укр. [пльаха] може бути зіставлене з п. *plucha* «негода»; пор. також слн. *plōha* «злива». — Brückner 123; SW I 750, IV 219.

[**плягува́ти**] «йти на користь, бути корисним» Нед; — запозичення з поль-

ської мови; п. [plagować] «догоджати, бути вигідним, сприяти, служити; йти на користь; подобатися, припасти до смаку», як і слц. [pl'agavat'] «годувати; плекати», [pl'agat'] «тс.», пов'язане з *pielegnować* «доглядати, вирощувати, плекати», *pielegować*, *pielegować* «тс.», які зводяться до нвн. *pflegen* «доглядати, піклуватися», двн. *plēgan* «тс.», спорідненого з дфриз. *plē* «небезпека; піклування»; менш обґрунтоване пов'язання (SW IV 219) з п. [plakować] «подобатися, бути вигідним, догоджати», лат. *placere* «подобатися». — Brückner 408, 417; Kluge—Mitzka 544.

пляж, пляжник, пляжитися; — р. бр. *пляж*, п. *plaża*, ч. слц. *pláž*, болг. *пљаж*, м. *пљажа*, схв. *пльажа*, слн. *pláža*; — запозичення з французької мови; фр. *plage* «пляж, узбережжя, узмор'я» походить від іт. *piaggia* «пляж, узбережжя; косогір, схил», яке через нар.-лат. *plagia* «сторона, бік; морський берег, узбережжя» зводиться до лат. *plaga* «простір; країна, сторона; зона», спорідненого з гр. *πλάγος* «сторона, бік», *πέλαγος* «море, відкритий морський простір», можливо, генетично пов'язаними з псл. *rolje*, укр. *пóле*. — SIC² 659; Фасмер III 291; Черных II 46; Sł. wyr. obcych 579; Holub—Lyer 376; Machek ESJC 457; РЧДБЕ 562; Вуяклија 727; Gamillscheg 699; Dauzat 563; Mestica 1181; Walde—Hofm. II 314. — Пор. **пóле**.

пльа́жить — див. **пльо́жить**.

[**пльа́жка**] «посягання» Пі; — запозичення з румунської мови; рум. *pleașcă* «мародерство, грабіж» походить від схв. *пльа́чка* «грабіж». — Див. ще **пльі́шити¹**.

[**пльам**] (вигук, що передає пльамкання губами), *пльамкати*; — р. [пльамкати]; — звуконаслідувальне утворення. — Фасмер III 291.

пльа́ма, пльа́мина «пльама», [пльамий] «пльамистий» Нед, *пльамістий*, [пльамовітий], *пльамуватий* «тс.», *пльаміти*, *пльамітися* «виступати пльамами», *пльаміти* «виділятися, виднітися

п'ямою», *п'ямувати*, *поп'ямлений* «забруднений», *сп'ямлений* «тс.»; — бр. *п'яма*, ч. ст. *plama*, *pláma*; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *plama* «п'яма; цятка, крапка; місце іншого кольору на шерсті тварини; чорна тріщина, подряпина, щілина на залізі від поганого кування» є результатом видозміни ст. *plapa* «п'яма, цятка (на хутрі, шерсті)», спорідненого з ч. слц. [plena] «дефект у залізі», укр. *пленá* «тріщина у металі». — Фасмер III 278, 279; Brückner 417; Machek ESJČ 454; Mikl. EW 250. — Див. ще *пленá*.

[**п'ямка**] «к'ямка», [*п'ямч'ук*] «защ'ипка кришки люльки», [*п'ямкать*] «стукати к'ямкою» Дод; — р. [*п'ямка*] «к'ямка»; — результат видозміни детимологізованого іменника *к'ямка*, зближеного з *п'ямкати* «ц'ямкати». — Див. ще *к'ямка*. — Пор. *п'ям*.

[**п'ямник**] (ент.) «вид п'ядениці, Zerepe» Нед; — похідне утворення від *п'яма*; назва зумовлена, очевидно, характером забарвлення метелика. — Див. ще *п'яма*.

п'ямч'ук — див. *п'ямка*.

[**п'янтро**] «поверх, ярус; трибуна; горище, під» Нед, [*п'льонтро*] «тс.» Mikl. FW, [*п'льондр*] «поверх», [*п'льондри*] «поперечні балки (у хаті)», [*п'льондріваний*] «у декілька поверхів»; — видозмінене запозичення з польської мови; п. *piętro* (*piątro*) «поверх» споріднене з укр. [*п'ятра*] (мн.) «полиці для готового посуду (у гончарів)». — Richardt 89; Фасмер III 425—426; Brückner 412—413. — Див. ще *п'ятра*.

[**п'япля**] «плетуха, балакуха, цокотуха» Нед; — п. ст. *plaplać* «базікати»; — звуконаслідувальне утворення; пор. вл. *plaprać*, нл. *plapraś*, болг. *п'ямпам* «тс.», укр. *ляп-ляп* (про ляпання язиком).

[**п'яс**] «танець» Нед, [*п'ясавиця*] «танцівниця» Бі, [*п'ясовиця*] «танцювальна забава» Нед, [*п'ясати*] «танцювати, починати танець» Нед, [*п'лісати*] «тс.» Нед, ВеЛ, [*п'ясу (дати)*] «драла

дати» Л; — р. *п'яс* «танець», *п'ясать*, др. *п'ясъ*, *п'ясати*, п. *plasać* «водити танок», *plęsać*, ст. *plasać* «тс., танцювати», ч. *ples* «великий танцювальний вечір», *plesati* «радіти, святкувати; відвідувати бали; (заст.) танцювати, п'ягати», слц. *ples* «великий танцювальний вечір», *plesat'* «радіти, святкувати; [розважатися на балу]», полаб. *pl'ósat* «танцювати», болг. [*п'леша*] «тс.», схв. *плѣс* «танець; танок, танці; бал», *плѣсати* «танцювати; (заст.) топтати, м'яти», слн. *plés* «танець», *plésati* «танцювати», стсл. **п'ясати** «тс.»; — псл. *plęsati* «п'ягати, танцювати; радіти»; — споріднене з лит. [*плѣшти*] «шуміти, бушувати», ст. *plėnšti* «танцювати, радіти, торжествувати», *pląšti* «шуміти, шелестіти; шарудіти», дальші зв'язки яких непевні; гот. *plinsjan* «танцювати» запозичено від слов'ян; сумнівне пов'язання з псл. *plesk-* (**plēsk-*) «плеск» (Brückner 417; KZ 45, 323; Holub—Kop. 277) і лит. *pasilinksminti* «бавитися, розважатися» (Machek ESJČ 458). — Фасмер—Трубачев III 291—292; Черных II 46; Преобр. II 83—84; Holub—Lyer 377; Младенов 429; Skok II 681—682; ZVSZ 317; Mikl. EW 249; Trautmann 225; Fraenkel 619—620; Specht KZ 57, 158—159; Uhlenbeck AfSiPh 16, 375; Hirt PBrV 23, 336.

п'яска́нка, *п'яска́ня*, *п'яска́чка* — див. **плеска́ч**.

[**п'яскати**] «плескати», [*п'ясканка*] «грудка розм'якшеної руками глини» Нед, [*п'яска́ч*] «удар, ляпанець», [*ф'ляск*] «плеск» Шейк, [*ф'ляскати*] «плескати» Нед, [*ф'ляцкати*] «бити долонею з ляскотом»; — бр. *п'яскаць* «бити, плескати; ляскати, бити в долоні, базікати, говорити дурниці», *п'яск* «плескання, плескіт», п. *pląsk* «плескіт, плеск», *plaskać* «шльопати, ляскати (в долоні); плескати; упасти», ч. [*pląskat*] «плескати (про воду, дощ; прапори); бити з ляскотом; базікати», слц. *pl'asknúť* «ляснути чим-небудь плоским; упасти (у болото, калюжу)», нл. *plaskaś* «полоскати», болг. *п'яс* «шльоп,

плюсь, лясь», р.-цсл. **пласкъ** «плеск, аплодисменти»; — псл. pl(j)askati «пляскати», звуконаслідувальне утворення, паралельне до pleskati «плескати», plju-skati «плюскати»; пор. аналогічні звуконаслідувальні утворення: лит. plaskuoti «ляскати (в долоні)», лтс. plaskata «лясь, шльоп», plakšēt «плескати, ляскати». — Фасмер III 279; Schuster-Sewc 1097, 1101; Младенов 429; Mikl. EW 251; Ульянов РФВ 20, 28; Fraenkel 601—602; Mühl.—Endz. III 325. — Пор. **плеск, плюск**.

[**пляскури**] (бот.) «чоловічі рослини конопель, Cannabis sativa mascul» Мак; — очевидно, запозичення з польської мови; пор. п. [plaskun] «пласкінь», [plaskur] «ячмінь дворядний» (з плоским колоском), які відповідають основі укр. *пласк-*. — Див. ще **плоскінь**. — Пор. **пласкач**.

[**пляха**] «пляма» ВеУг; — очевидно, запозичення з польської мови; п. ст. flaki (fleki) «плями», як і ч. flek «пляма, [латка, місце]», походить від свн. vlęc (нвн. Fleck) «пляма; шматок, шматок матерії, кусок землі, місце; шматок розрізаних нутроців», спорідненого з дісл. flekkг «пляма іншого кольору» і, можливо, з лат. plaga «місцевість», plangere «ударяти», псл. plakati, укр. *плакати*; за іншим тлумаченням (Walde—Hofm. II 314), германське слово зводиться до лат. plaga як запозичення, а plaga з plangere генетично не пов'язане. — Sławski I 231; Brückner 123; Kluge—Mitzka 203.

[**пляцати**] «чмокати, плямкати, жвакати; цямкати (про свиню, поросля)» ВеБ, [*пляцкати*] «тс.» ВеНЗн; — звуконаслідувальне утворення, очевидно, не пов'язане з ч. plácati «хлопати, плескати (руками по воді); верзти».

[**пляцик**] «хлібинка, випечена в певній формі з доброякісної муки; паска» Ва, [*плэцик*] «коржик з борошна в суміші з макухою, картоплею» Мо, [*пляцек*] «млинець з потертої або гнилої картоплі; оладка» ЛексПол, [*пляцок*] «тс. ЛексПол; низької якості

корж, перепічка Ме; плоска глевка хлібина Па; коржик, оладка Нед»; — п. placek «коржик; солодкий пиріг; весільний коровай», [plesak] «тс.», ч. [placek] «печена або смажена страва з тіста», plaska «тс.», слц. plaska «поганий коржик», вл. plack «цукерка, карамелька»; — очевидно, через польське і через чеське посередництво запозичено з німецької мови; н. Platz «тонке тістечко, печиво; пиріг» пов'язується з Fladsetl «оладка, коржик», похідним від іменника Fladen «тс.», спорідненого із снідерл. vlade «коржик», сангл. flape «тс.», гр. πλατύς «широкий», лит. plātūs «тс.», псл. plasty «пласт». — Machek ESJC 453; Holub—Lyer 374; Kluge—Mitzka 201, 554—555. — Див. ще **пласт, плоский**.

пляшка, [плярха] «велика пляшка» Г, Пі, *пляшкар*, [плярщина] «невелика пляшка», [*флярша, фляршка, флярщина, ляршка Ж, ляршка Ж*]; — бр. *пляршка*; — запозичення з польської мови; п. flaszka «велика пляшка», flaszka «пляшка», flaszczyna «пляшечка», як і ч. flaše «пляшка», flaška, слц. fl'aša, fl'aška, вл. bleša, bleška, схв. *флярша*, слн. fláša «тс.», походять від нвн. Flásche «пляшка», яке зводиться до двн. flaska, спорідненого з дісл. шв. норв. flaska, дангл. flasce, flaxe, англ. flask, лат. plecto «плету», псл. pletō (< *plektō) «тс.». — Москаленко УІЛ 14; Шелудько 42; Kiparsky GLG 128; Sławski I 231; Machek ESJC 144; Kluge—Mitzka 201—202. — Див. ще **плесті**. — Пор. **флярга**.

[**пляшувати**] (у чинбарів) «міздрити, обчищати овчину від міздрі»; — неясне.

пневматика «розділ фізики, який вивчає газоподібні тіла; сукупність пристроїв, механізмів, які приводяться в дію стисненим повітрям», *пневматик* «пристрій, механізм для стиснення або розрідження повітря», *пневматник* «робітник, який користується пневматичними інструментами», *пневматичний*; — р. болг. *пневматика*,

бр. *пнейма́тыка*, п. *pneumatyka* «тс.», ч. *pneumatika* «автопокришка; пневматична система», слц. *pneumatika* «автопокришка», вл. *pneumatika* «пневматика», м. *пнеуматичен* «пневматичний», схв. *пнеуматичан* «тс.», слн. *pnevmátika* «шина»; — запозичення із західноєвропейських мов; англ. *pneumatic* «пневматичний», фр. *pneumatique* «тс., повітряний; пневматика», н. *Pneumatik* «пневматика» утворені на базі лат. *pneumaticus* «пневматичний, який діє за допомогою стисненого повітря», що походить від гр. *πνευματικός* «повітряний, дихальний; наповнений газами», пов'язаного з *πνεῦμα* «подув, вітер; дихання», *πνέω* «дую, вію, дихаю», *πνεῖω* «тс.» звуконаслідувального походження. — СІС² 659; ССРЛЯ 9, 1480; Коралиński 761—762; Holub—Lyer 379; РЧДБЕ 568; Вуяклија 736; Klein 1204—1205; Dauzat 568; Fremdwörterbuch 489; Frisk II 566—567.

пневмонія «запалення легень», *пневмонічний*; — р. *пневмонія*, бр. *пнейманія*, п. *pneumonia*, ч. *pneumonie*, слц. *pneumónia*, вл. *pneumonija*, болг. *пневмѝния*, м. *пнеумонија*, схв. *пнеумѝнија*, слн. *pnevmopíja* «тс.»; — назва, засвоєна з новолатинської наукової мови; нлат. *pneumonia* «пневмонія» утворено на базі гр. *πνευμονία* «легенева хвороба», похідного від іменника *πνεύμων* «легеня», що є результатом видозміни деетимологізованого *πλεύμων* «тс.», зближеного з *πνεῦμα* «подув, дихання». — СІС² 660; ССРЛЯ 9, 1481; Коралиński 762; Holub—Lyer 379; Вуяклија 737; Klein 1205; Dauzat 568; Frisk II 565—566. — Див. ще **плу́ца**, **пневма́тика**.

[**пну́ра**] «дика свиня» Нед, Пі, [**пону́ра**] «свиня»; — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни іменника *кнур* «кабан», зближеного з *пону́рий*.

пну́ти, *пну́тися*, *пня́ти* — див. **п'ясті**.

по, *по-*; — р. бр. др. болг. м. схв. *по*, *по-*, бр. *па*, *па-*, п. ч. слц. вл. нл.

слн. *ро*, *ро-*, ч. *рů-*, полаб. *rü*, *ри-*, схв. *по*, *по-*, стсл. **по**, **по-**; — псл. *ро*, *ро-*, пов'язане чергуванням голосних з ра- «па-»; — споріднене з лит. ра- «по-», рб- «тс.», лтс. ра «під, через, пере-, на», прус. ра- «по-», ро-, лат. ро- «тс., пере-», ав. ра- «від, геть», алб. ра «без, знову», хет. рē «туди», а також з більш віддаленими гр. ἄπό «від», ἐπί «на», дінд. ара «геть, назад», арі «теж, також; до цього»; частково пов'язане з іє. **ros* «після, потім, слідом», до якого зводиться й псл. **rozdъ* «пізній». — Фасмер III 292—293; Черных II 46—47; Brücker 423; Skok II 692—693; Machek ESJC 465; Младенов 432; ESSJ Sl. gr. I 178—191; Mikl. EW 253; Rozwadowski RSl 2, 94; Meillet Etudes 155; Trautmann 203; Эндзелин СБЭ 199; ЛП I 141—142, II 71—72; Karulis II 5; Mühl.—Endz. III 1; Ernout—Meillet 916; Uhlenbeck 161; Frisk I 122, 535; Osten-Sacken AfSlPh 32, 126; Walde—Hofm. I 2; Pokorny 841. — Пор. **па-**, **пізній**.

[**побалазува́ти**] «забруднити (пальцями)»; — неясне; можливо, афективно утворення.

[**побáяти**] «втихомирити (дитину)» О; — пов'язане з [**бáяти**] «розповідати», *бай-бай* (приспів колискової пісні). — Див. ще **бáяти**.

[**побéрдитися**] «поталанити, пощастити»; — неясне.

поберэжнік¹ (орн.) «*Calidris* (птаха з роду куликів); [грязьовик, *Limicola falcinellus* Шарл]»; — р. [**поберэжнік**] «річковий, береговий кулик»; — похідне утворення від *бéрег*; зумовлене тим, що ці птахи, як і інші куликові, зустрічаються по узбережжях великих річок, озер і морів (Воїнств.—Кіст. 66—69, 71, 336; Шарл. 14, 15, 17, 22, 29; Птицы СССР 215, 235—247). — Булаховський Вибр. пр. III.227. — Див. ще **бéрег**.

[**поберэжнік²**] «лісовий сторож, лісник» Г, О, [**поперэжнік**] «тс.», [**поберэжнічтити**] «бути лісником»; — пов'язане з *берегті* (див.).

побережниця (бот.) «*Litorea* L. (Berg.)»; — р. *прибрежник*, бр. *пярэжнік* «тс.»; — похідне утворення від *бэрег*, можливо, калька наукової назви цієї рослини лат. *litorella*, пов'язаної з лат. *litus* «берег, узбережжя»; назва зумовлена тим, що побережниця росте по берегах річок і озер, іноді просто біля берега у воді (Федченко—Флеров 903; Симонович 278). — Див. ще *бэрег*.

[**побирячити**] «побруднити калом» (про овець та зайців) О; — пов'язане з [*бэркати*] «залипувати, задрипувати» (див.).

побит — див. *біти*².

побіда «перемога, [біда, горе Нед]», [*побідитель*] «переможець» Нед, *побідник* «тс.», *побіджати* «перемагати» Куз, *побіждати* «тс.»; — р. болг. *победа*, др. *побѣда* «перемога, війна», м. *победа*, схв. *пѣбеда*, цсл. стсл. *побѣда* «тс.»; — пізніе псл. *roběda* «тс., війна; біда», пов'язане з *roběditi* «скривдити», *běda* «біда». — Фасмер III 293; Младенов 432; Брандт РФВ 21, 209; Ляпунов ИОРЯС 31, 37; Верн. I 54; Rozwadowski RSI 2, 107. — Див. ще *біда*¹.

побідит «металокерамічний твердий сплав»; — бр. *побядзіт* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *победит* «тс.» утворено в 1929 р. від іменника *победа* «перемога». — УРЕ 11, 269; БСЭ 33, 332. — Див. ще *побіда*.

[**побідник**] (бот.) «цибуля переможна, *Allium victoriale* L.» Нед, Мак; — неповна калька другого компонента наукової назви лат. *victoriale*, букв. «переможне», похідної від іменника *victōria* «перемога, побіда»; назва, можливо, зумовлена цілющими лікарськими властивостями рослини, яку вживають проти укусів змії (Флора III 120, 122; Віслюліна—Клоков 71—72; Нейштадт 157—160; Симонович 20—22). — ВєНЗн 37; Дворецкий—Корольков 931. — Див. ще *побіда*.

[**побірніці**] (бот.) «плоскінь, *Capnabis sativa mascula*»; — похідне утво-

рення від *побрати* «вирвати, висмикати (льон, коноплі)»; назва зумовлена тим, що плоскінь вибирають з-поміж матірки, яка ще залишається в ґрунті (Флора IV 158; Віслюліна—Клоков 136; Нейштадт 201—202). — Див. ще *брати*.

[**побічка**] «печінка бичка (риби)» Берл, Мо; — неясне.

побородник — див. *пáбородник*.

[**поборсень**] «посторонок»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з [*бэрсати*] «низати, селяти, затягувати, шнурувати» (пор.).

[**побріндзати**] «побрести»; — очевидно, пов'язане з [*брэндати*] «бродити, вештатися» (див.).

[**поброніти**] «не вродитися, не вдаватися» (про с.-г. культури) О; — неясне.

[**побрукатися**] «поборсатися»; — очевидно, пов'язане з [*брукати*] «бруднити, мазати» (див.).

[**повáла**] «стеля; горище О», [*повáліна*] «стеля» Г, Нед, О, [*поваління*] «тс.» О, [*повалійний*] «розташований на стелі» О; — ч. [*roval*] «стеля; балка в стелі», слц. *rovala* «горище; стеля», [*roval*] «тс.»; — вважається (Дзендзелівський УЗЛП 106—107) запозиченням з польської мови; п. *rowała* «стеля; накат», [*rował*] «тс.» є похідним від ст. *rowalać* «завалювати, накочувати», пов'язаного з *walić* «валити; (ст.) котити», якому відповідає укр. *валити*. — Brückner 599—600. — Див. ще *валіти*.

[**пóвгар**] «капюшон; той, хто носить капюшон Нед; потвора, виродок О», [*повгáрь*] «хлоп'я» О; — неясне; можливо, пов'язане з уг. *polgár* ([*poɟgar*]) «громадянин; (іст.) міщанин»; пор. слц. *polgár* «громадський слуга, поліцай, наглядач» (з уг.).

[**повеліка**] (бот.) «березка, *Convolvulus* L.; повитиця; *Cuscuta* L.» Нед, [*повиліця*] «тс.» Нед, [*повелиця*] «повитиця» Мак, [*повилика* Мак, *повілиця* Пі, *поливика* Мак] «тс.», [*повиліюха*] «березка» Нед, Мак; — р. *повилі-*

ка «повитиця; [березка; плющ, Hede-ga]», [повелика] «повитиця», бр. [паві-ліца] «тс.; березка»; — похідні утво-рення від *віти*, *в'ю*, паралельні до *по-витиця*. — Шамота 115. — Див. ще **вітень**, **віти**¹.

[**повережіня**] «картоплиння, стебли-на картоплі разом з листям» ВеУг; — пов'язане з [павороз] «вусик витких рослин», [ворожіля] «підземні частини картоплі; картоплиння» (див.).

повересло, *повереселе*, *повересі-ля* — див. **перевесло**.

[**повєрн**] «вороття» Нед, [повірнік] «пасовисько, на яке вівці виганяються повторно (на ніч)» Нед; — похідні утво-рення від *повернути*. — Див. ще **вертіти**.

[**поверховиця**] (іхт.) «верховодка, *Alburnus alburnus* L. Нед; *Aspius lucidus*»; — похідне утворення від *верх*; назва зумовлена тим, що ці риби вліт-ку тримаються біля поверхні води. — Маркевич—Короткий 97—98, 116. — Див. ще **верх**. — Пор. **верховодка**¹.

[**повз**¹] (бот.) «багатоніжка, *Polypodium* L.» Нед, [повзунка] «тс.» Мак; — похідне утворення від *повзти*; назва зумовлена тим, що багатоніжка має повзучий корінь.

повз² «мимо», [пбуз] «тс.», [поз] «тс.; біля», [пос] «повз, крізь» ЛЧерк, [попівз] «повз» Нед; — бр. *пауз* «ми-мо, вздовж»; — складний прийменник, результат стягнення прийменників *по* і [уз] «біля, при, повз». — Мельничук СМ III 127, 151. — Див. ще **по**, **уз**.

повзик (орн.) «*Sitta europaea* L.», [повзун] Нед, Шарл, *пóповзень* УРЕ, Нед «тс.»; — р. *пóползень*, бр. *пóпа-ўзень* «тс.»; — похідне утворення від *повзти*; назва зумовлена тим, що пов-зик дуже добре лазить по деревах уверх і вниз головою (Воїнств.—Кіст. 280; Страутман 131; Птицы СССР 527). — Булаховський Вибр. пр. III 221. — Див. ще **повзти**.

повзина, **повзняк** — див. **півзен**.

повзти, *повзати*, [пóвзало] «зсув» ВеНЗн, [повзач] «пролаза, пройда; під-

лесник; підлабузник» Нед, *повзун* «тс. Куз; той, хто повзає; деталь механізму, яка повзає», *повзунець* «народний та-нець, у якому більшість па виконуєть-ся на зігнутих ногах; па в танці», *пов-зункі* «одяг для немовлят», *повзунок* «дитина, яка ще не вмє ходити; (тех.) повзун», *повзуха* «та, що повзає», *пов-зучий*, [повзучий] «повзучий» Нед, *пóвзком* «поповзом, повзучи» СУМ, Пі, *óповз* «зсув», *óповзень* «тс.», *пó-повз* «рух або перехід, зроблений пов-зучи», *пóповза* «поповзом», *пóповзки*, *пóповзом* «тс.», [пríповзком] «підпов-заючи» Нед, [спóвзнути] «сплинати, зникнути» Нед; — р. *ползти*, *пóлзати*, бр. *паўзці*, *пóўзаць*, др. *пълзти* «повз-ти, танути, розтоплюватися», *пълзати* «повзати», п. *peřzać* «тс.», ч. [plzký] «слизький», болг. *пълзя* «повзу», м. *ползи* «повзе», схв. *пўзати*, *пўзати*, слн. *polzėti* «повзати», *plézati* «дертися вгору, лізти, лазити», стсл. **пльзати** «повзати», **пльзати** «тс.»; — псл. *p^hl̥z-^{ti}, *p^hl̥zati, *pelzti, *pelzati «повзти, по-взати», пов'язане чергуванням голос-них з *polzъ «полоз»; — очевидно, споріднене з двн. *folgēn* «іти слідом», днн. *folgōn*, дангл. *folgian*, *fylgan*, пгерм. *folg-, *fulg- «тс.», можливо, також кельт. *olg- «слід, іти слідом»; іє. *pelg'h-/polg'h-/pl̥g'h- «ковзати, повз-ти», співвідносно з *pelk-/polk- «по-вертати, обертати». — Фасмер III 309; Черных II 51; Преобр. II 92—93; Brückner 402; Machek ESJC 456; Holub—Kop. 277; Младенов 537—538; Mikl. EW 237; Trautmann 218; Аникин Эти-мология 1980, 41—49; 1981, 131—140. — Пор. **пóлоз**, **полóса**¹.

повідло, [павідло] «повидло», [по-віла] «тс.» Нед, [повидлянка] «страва з повидла», [повилянка] «тс.» Нед; — р. *повідло*, *повідла*, бр. *павідла*; — запозичення з польської мови; п. *powidła* «повидло», як і ч. *rovidla* «тс.», загальноприйнятої етимології не має; пов'язується (Brückner 433) з п. *wić* «вити, крутити»; виводиться (Machek ESJC 476—477) від кореня іє. *rečə-

«чистити» > «цідити» (пор. дінд. pavitga- «чистий», лат. pūgus «тс.»). — Shevelov Hist. phonol. 80; Черных II 47; Фасмер—Трубачев 294.

[**ПОВІЖ**] «вище, зверху, зверх, нагорі Нед», [**повіжше**] «зверх» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. powyż «вище», powyżej «тс.» powyższy «вищезгаданий» є результатом видозміни давнішого powyże «вище», що складається з прийменника po «по» і прислівника wyżej, пов'язаного з прикметником wysz(sz)у «вищий»; видозміна зумовлена аналогією до основи niższy «нижчий». — Brückner 639. — Див. ще **вись**, **по**.

повилика, **повиліця**, **повилюха** — див. **повеліка**.

[**повинути**] «наринутити, нахлинити»; — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни слів [**полинати**] «полетіти», **полинати** «потекти» з властивою західним говорам заміною л на в (ÿ).

[**повиншивляти**] «повитягати, повиймати» Мо; — неясне.

повинь — див. **полін**.

повитиця (бот.) «Cuscuta L.; [березка польова, Convolvulus arvensis L.]», [**поватиця**] «березка польова», [**повитель**] «повитиця чебрецева, Cuscuta erithyutim Murr.» Мак, [**повитниця**, **повитуха**] «тс.», [**повій**] «березка польова; іпомея, кручені паничі, Ipomoea L.» тж, [**повійка**] «тс.; повитиця льонова, Cuscuta epilinum Weihe Мак; плющ, Hedera helix L.», [**повійник**] «березка польова Нед, Мак; повитиця чебрецева Мак», [**повітиця**] «повитиця», [**привітиця**] «тс.» Куз, [**привітиця**] «повитиця одностовпчикова, Cuscuta tologuna Vahl.» Нед, [**привітиця**] «тс.», [**привітниця**] «повитиця чебрецева, Cuscuta erithyutim Murr.», [**привитуха**] «тс.» Мак; — р. [**повитель**] «повитиця; березка», [**повилика**] «плющ», бр. **павітуха** «повитиця», [**павій**] «березка»; — похідні утворення від **вітиця**; назви зумовлені тим, що ці рослини обвиваються навколо інших рос-

лин. — Шамота 115; Меркулова Очерки 107—108; Machek Jm. rossl. 184. — Див. ще **віти**¹. — Пор. **вітень**, **павутиця**, **повеліка**, **повутиця**.

повіддя, **повідь**, **поводдя**, **поводень** — див. **водá**.

[**повідник**] (орн.) «уліт, коловодник, Tringa L.; травник, Tringa totanus L. (Totanus)» Шарл, ВеНЗн; — похідне утворення від **водá**; назва зумовлена тим, що ці птахи відшукують поживу (комахи та їх личинки) у воді і на вогких місцях (Воїнств.—Кіст. 74; Стратман 36; Птицы СССР 255—258); пор. інші назви цих птахів: [**коловодник**, **коловодіця**, **болотенник**] ВеНЗн, нім. Wasserläufer «тс.», букв. «водяний бігун, бігун по воді». — Булаховський Вибр. пр. III 227. — Див. ще **водá**, **по**.

[**повіліти**] «залишити» О; — неясне; можливо, пов'язане з **воля**, **звільнити**.

повільний «нешвидкий; тривалий; положистий; [помірний; вільний; нетісний (одяг)]», [**повільний**] «тс.; поступливий, поблажливий» Нед, **сповільнити**, **сповільнювач**, **уповільнити**, **уповільнювач**; — пов'язане з **воля** (див.).

[**повінець**] (бот.) «жабурник, Hydrocharis L.» Нед, Мак, [**повінцевати**] «жабурникові, Hydrocharideae Juss.» тж; — неясне.

ПОВІНЬ «розлиття річки, значне підвищення рівня води у водоймі», [**повеніти**] «викликати повінь» О; — р.-цсл. **повонь** «повідь, потоп, розлиття річки; потік, річка»; — результат спрощення давнішого ***повіднь** (<***поводьнь**), р.-цсл. **поводьнь** «повідь; потік», яким відповідають ч. слц. povodeň «повідь, розлиття, повінь», п. powódź «повінь», схв. п'овѣдань, п'овѣдань, слн. povódenj «тс.»; — псл. povodьнь «тс.», похідне від voda. — Див. ще **водá**.

ПОВІСМО «пучок оброблених конопель або льону, готових для прядіння, а також одержана з нього пряжа; пасмо; міра прядива; [60 мітків, пучків (пряжі) разом Нед]», [**повісьмо**] «тонке полотно; найкраще полотно; в'язка» О,

[повісьм'яниця] «найкраще полотно на сорочки» О, [повісн'яний] (у виразі [повісн'яне полотно] «різновид тонкого полотна»); — р. [повесмо] «пучок обробленого льону; жменя пряжі або дві жмені льону (для вичісування); міра обробленого льону; міра пряжі, ниток (моток у 40 обертів)», [повесма] «тс.», бр. [навесма] «пучок обробленого льону (від 10 до 12 жмень)», др. повѣсмо «пучок (льону), міток, пасмо», п. [rowismo] «пучок вичесаного і сплетеного прядива» (з укр.), ч. [rověsto] «10 жмень льону», слц. rovesno «пучок льону або коноплі», [rovesmo] «тс.; дві жмені обробленого льону або коноплі», нл. rowěsto «пасмо», rowězto «жмут обробленого льону», болг. повесмо «куделя, жмут коноплі, льону, вовни», пов'язмо «тс.», м. повесмо «куделя; пасмо», схв. пòвесмо «пасмо», слн. rověsto (rověsto) «жмут обробленого льону»; — очевидно, псл. rověssto «пасмо, пряжа; пучок, жмут обробленого льону або коноплі», пов'язане з rověsiti «повісити», семантично видозміненим під впливом vєzati «в'язати»; менш переконливе безпосереднє виведення (Machek ESJC 476) з псл. *po-vєz-ьто як похідного від vєzati «в'язати». — Дзензелівський St. sl. 13/3—4, 196—197; Даль III 144—145; Носович 434; SW IV 853; Schuster-Sewc 1143; Младенов 437; Трубачев Рем. терминолог. 102. — Див. ще **вісіти, по.**

[повісник] (бот.) «гвоздики дельтоподібні, Dianthus deltoides L.» Мак; — неясне.

повісти, повістка, пóвість, повістяр — див. **відати.**

повіт (іст.) «адміністративно-територіальна одиниця, складова частина губернії», **повітовий**; — р. **повѣт** «повіт», бр. **навѣт**, п. rowiat «тс.», болг. [повѣт] «округ»; — очевидно, псл. rověť «округ», давніше «межа, відгороджена гілками ділянка землі», пов'язане з *rovětiti «позначити гілками», věť «гілка»; думки про запозичення з польської мови (Фасмер III 293) і про

безпосередній зв'язок польського відповідника з wiat- (< псл. *vētiti) «говорити» (Brückner 432—433, 614) недостатньо обгрунтовані. — Мельничук Вост.-сл. и общ. языкозн. 110. — Див. ще **вітати¹, відвічати.** — Пор. **привіт.**

повітка «господарське приміщення; покрівля на опорах, накриття», [навѣть, пóветь] «тс.; надбудова над погребом; погрібник» Л, [повіт] «хлів» Пі, [пóвіть] «хлів для худоби (частіше відкритий); навів із соломи біля такого хліва»; — р. [повѣтка] «повітка», повѣть, повіть, бр. навѣць «тс.», п. rowieć «критий перехід; місце для проходу через двір або в городі; накриття, навів», rowietka «тс.; [невеличкий сарай]»; — псл. rověť (rověť) «накриття», очевидно, пов'язане з *rovětiti «покрити гілками»; менш переконливе пов'язання (Mikl. EW 387) з vєjati «віяти» або зіставлення (Moszyński JP 37, 297) з псл. jata «хлів» (пор. укр. *ятка*). — Фасмер—Трубачев III 293—294. — Див. ще **віт¹, по.**

[**повітренниця**] (бот.) «кремена лікарська, Petasites officinalis Mnch. (Petasites hybridus G.M.Sch.)» Нед; — неясне.

повітря — див. **вітер¹.**

[**повіхтериця**] «вихор, буря»; — пов'язане з [віхтелиця] «тс.», частково зближеним з *віхор*. — Див. ще **віхтелити.**

повія, повійниця — див. **віяти.**

пóвний, пóвен, [повніненький] «заповнений ущерт, дуже повний», **повнісінський, [повнеча]** «скупчення; заповнення; повно, повно-повнісінсько», [пóвнійця] «велика кількість; потік, хвиля Нед; повна посудина, чарка», [повниць] «жбанок» ВеЗн, **повнота** СУМ, Г, [повнь] «досконалість, повнота» Нед, **пóвня** «повний місяць; надмір (почуття); [повнота; достаток, велика кількість, численність Г, Нед; друга фаза місяця, підповня Л]», **пóвнява** «надмір (почуття); огрядність СУМ; [повнота; достаток, велика кількість, числен-

ність]», [повня́к] (у сполученні *п.-місяць* «повний місяць» Нед), *повніти* «наповняти; [виконувати (службу, обов'язки)]», *повнитися*, *повніти*, *повнішати*, *повністю*, *повното́ю* «повністю», [зуповни́й] «повний», *наповнювач*, [напідповни́] «під час другої чверті місяця», *неповне́нний* «нездійснений» Куз, [неповни́мий] «тс.» Нед, [неповни́й] «неповний» Нед, *неповна* «не повністю, не цілком», [переповня́] «надмір (почуттів, переживань)», *підповня* «друга фаза, друга чверть місяця; [повний місяць, повня Нед]», *поповни́лий*, *поповненець* «той, хто прибув у військову частину у складі поповнення», *поповнення*, *поповняти* «збагачувати; замінювати нестачу; повертати, відшкодовувати; [учиняти]», [сповни́й] «повний» Нед, [сповни́чка] «склянка; повна посудина, чарка» Нед, [сповене́нни] «наповнити, наситити, просочити», *сповна́* «цілком, повністю», [уповне́нь] «повня» Нед, [уповни́] «з повною посудиною; про повний місяць; про вагітну жінку; цілком, повністю, доволі, досхочу» Г, (Ме); — р. *пѣлныи*, бр. *пѣуны*, др. *пѣлнѣ*, *пѣлныи*, п. *peŋny*, ч. слц. *plny*, вл. нл. *roŋny*, полаб. *rauně* (*rauně*), болг. *пѣлен*, м. *полн*, схв. *пѣн*, слн. *ропн*, стсл. *пѣнѣ*; — псл. **pln̥* «наповнений, цілий, повний»; — споріднене з лит. *pilnas* «повний», лтс. *pilns*, прус. *pilpan* (зн. в. одн.), дінд. *pīḡḡāḥ*, ав. *paḡəpa-*, гот. *fulls*, дангл. днн. *full*, двн. *fol*, дісл. *fullr*, дірл. *lān* «тс.», лит. *pilti* «лити, сипати, бити, катати», а також, з іншим ступенем вокалізму, дінд. *paḡḡāḥ* «повний», лат. *plēnus* «тс., наповнений, надутий», гр. *πλήρης* «повний, наповнений», *πίμπλημι* «наповнюю, навантажую», лат. *plēo* «наповнюю», дірл. *līnaim* «тс.»; іє. **pl(e)l̥-* «наповняти, набивати; заповнювати (простір)», що є розширенням кореня **pl-* (**pl̥-*) «тс.». — Фасмер III 312; Brückner 402; Holub—Lyer 378; Machek ESJC 461; Schuster-Sewc 1123; Polański—Sehnert 107; Младенов 537; Критенко Вступ 556—557; ZVSZ 352;

Mikl. EW 236; Meillet Études 294; Мейе ОЯ 215; Trautmann 218; Fraenkel 592; Mühl.—Endz. III 216; Jóhannesson 560; Kluge—Mitzka 826; Klein 627; Белецкий Принципы 57; Frisk II 537—538, 561; Boisacq 783—784; Walde—Hofm. II 322—323; Pedersen Kelt. Gr. I 52, 178; Uhlenbeck 166, 173; Pokorny 798—799.

[повни́гува́ти(ся)] «стомити(ся), вибити(ся) із сил» ЛЧерк; — очевидно, пов'язане з [ни́га] «розслабленість, зниженість, пестоші» (див.).

[повно́чі] «темно, поночі» Л; — очевидно, результат видозміни форми *пѣночі* під впливом *північ* «середина ночі» (пор. бр. *пѣунач* «тс.»). — Див. ще *ніч*, *по*.

[повну́шка] (бот.) «пелія, *Pellia Radici*» Мак; — можливо, похідне утворення від *повни́й*; мотивація назви неясна.

повня́кі (бот.) «чорнобривці, *Tagetes L.*», [повни́ке] «тс.» Корз, [повне́к] «чорнобривці прямі, *Tagetes erectus L.*» Мак, [повню́к Мак, повню́х ВеНЗн, Мак, повню́хи ВеНЗн, помня́к Па, Мак, поню́х ВеНЗн, Мак] «тс.», [повня́кі] «гвоздики, *Dianthus L.*» ЛЧерк, [помня́к] «чорнобривці» ВеБ; — похідне утворення від *повни́й*; назва зумовлена махровою, повною формою квітки цих декоративних рослин (Вісюліна—Клоков 159—160, 317). — Див. ще **повни́й**.

[поволо́ди] (мн.) «смуги при заході сонця» Нед; — результат видозміни етимологізованої назви [пѣмоло́дки] «білі хмарки» і под. — Див. ще **молоді́тися**.

повороз¹ — див. **паворожка**.

повороз², *поворізка*, *поворозка* — див. **вороза**.

повпрѣд, *повпрѣдство*; — р. болг. *полпрѣд*, бр. *паўпрѣд*; — складноскорочене слово, утворене в радянський період з перших частин слів *повнова́жний представні́к* за зразком р. *полпрѣд* (*полномѣчний представі́тель*). — ССРЛЯ 10, 1075.

повсе́гда, *повсіда* — див. **всігда**.

повста́ти, *повста́нець*, *повста́н-ня* — див. **ста́ти**.

повсть, *повсти́на*, *пóвстка* «повсть; [повстяна підбивка на внутрішній частині хомута]», [повсти́ще] «шматок сукна на дощі, яким гребінники полірують гребінці», *повста́к* «зимове взуття з повсті, валянок», *повста́тник* «тс.», *пóвстя́нка* «шматок повсті; [одяг із повсті Нед]», *повста́р* «той, хто виготовляє повсть», *повста́рня* «повстяна фабрика» Куз, *повсти́нний* «виготовлений з повстини», *повста́ний* «виготовлений з повсті», [повста́нийстий] «тс.; схожий на повсть» Нед, [повсти́ти] «валяти, збивати (повсть)» Нед, [посповщува́тися] «позбиватися» (про вовну) О; — р. *полсть* «полотнище, повстяне покривало, простирадло», [пóлость] «повсть», [полсти́на] «тс.», бр. *поўсьць* «(у тварин) шерсть, вовна; підшерстя», др. *пълсть* «повсть, повстяний килим», п. *pilśc* «повсть, повстина; фетр (кращий сорт)», *pilśń*, ч. *plst*, слц. *plst'*, вл. *pjelsc* «тс.; м'яке волосся тварин», *pjelsc* «тс.», болг. *плъст* «повсть; повстина, кошма», схв. *пўст* «повсть, фетр», слн. *pólst* «тс.», стсл. *пльсть* «повсть»; — псл. **p^hl̥st̥* «тс.; шерсть, вовна»; — споріднене з лат. *pilleus* (*pilleus*) «повстяна куляста шапка», *pilleum* (*pilleum*) «тс.», гр. *πίλος* «повсть», а також, можливо, з більш віддаленими двн. *filz*, дангл. *felt* «тс.», двн. *falzan* «бити», лат. *pello* «б'ю, штовхаю; коливаю; рухаю»; іє. **peldos-* «збитий, зваляний», **pilos-* «волосся», **pilo-* «тс.». — Фасмер—Трубачев III 318; Шахматов ИОРЯС 7/1, 303; Срезн. II 1751; Brückner 413; Machek ESJC 463; Schuster-Sewc 1078; Младенов 431; ZVSZ 352; Mikl. EW 236; Fortunatov AfSIPh 4, 585—586; Frisk II 536; Walde—Hofm. II 303—304; Kluge—Mitzka 197—198; Schrader Reallexikon I 311; Pokorny 801.

повсю́да, *повсю́дейка*, *повсю́дний*, *повсю́дніти* — див. **всю́ди**.

повтвара́ти, *повтвара́ти*, *повтво-ра́ти* — див. **отвирáти**.

повти́шкувати — див. **ти́скати**.

повто́р, *повторі́ти*, *повто́рний* — див. **вто́ра**.

[**повути́ця**] (бот.) «березка польова, *Convolvulus argvensis* L.» Мак; — результат контамінації форм *павути́ця* і [повути́ця] «тс.» (див.).

[**повх¹**] (зоол.) «польова миша, *Arvodemus* (*Arvicola*); вовчок, соня, *Glis glis* L. (*Myoxus glis* Schreb) Нед; картопляна миша Нед; кріт ЛексПол; хом'як, *Cricetus frumentarius* Pall. Нсд», [повха́рня] «сховище для вовчків, (*gligarium*)» Нед; — р. *полчóк* «вовчок, соня», [полчéк] «соня, земляна білка; садова соня, *Eliomys quercinus*», бр. [поўх] «горіхова соня, *Muscardinus avellenarius*; садова соня», п. *pilch* «землерійка, *Crossopus fodiens*; вовчок, соня», [pilk] «вовчок, соня», ч. *płch* «тс.; садова соня», слц. *płch* «садова соня», *płcha*, *płšica* «тс.», нл. *pjelch* «вовчок», болг. *плъх* «шур, *Mus rattus*», схв. *пўх* «вовчок, соня», слн. *pólh*, стсл. *пльхъ* «тс.»; — псл. **p^hl̥x̥* «соня, вовчок; польова миша», очевидно, пов'язане з *plēsnp̥* «цвіль»; — споріднене з лит. *pelė* «миша» (первісно, мабуть, «сіра тварина»), лтс. *pele* «миша», а також з лит. *pelėti* «пліснявити, цвісти», *pelėsis* «цвіль», лтс. *pelėcis* «сірий (про вовка, зайця); сірко (про коня)», *pelėjums* «цвіль»; іє. **pel-/b(h)el-*; менш обгрунтоване виведення псл. **p^hl̥x̥* від двн. *pilih* «соня», *bilih*, свн. *bilch* «тс.» (Holub—Kop. 278; Holub—Lyer 377; Meillet MSL 11, 179; Osthoff Parerga 185; Pedersen Kelt. Gr. I 98; IF 5, 56), скоріше німецькі форми є давнім запозиченням із слов'янських мов. — Фасмер III 319—320; Ильинский ИОРЯС 20/3, 114; Matzenauer LF 13, 168; Brückner 413; Machek ESJC 460; Schuster-Sewc 1077; Младенов 431; Kiparsky GLG 99; Kluge—Mitzka 76; Schrader IF 17, 29. — Пор. **пільх**, **плісень**.

[повх²] (ент.) «звичайний хрущ, *Melolontha vulgaris* Fabr.» ВеНЗн; — не зовсім ясне; можливо, результат се-

мантичної видозміни назви [повх] «польова миша; вовчок» (див.).

[повхатий] «волохатий»; — неясне; можливо, пов'язане з *пелехатий*.

[пóвхта] «баюра, болото» ВеНЗн, [пóхта] «тс.» ВеНЗн; — неясне.

[пóвчик] (ент.) «кровососка кінська, *Niprobosca equina* L.» ВеУг, ВеНЗн; — неясне.

[повшédний] «повсякденний, щоденний, звичайний», ст. *повшедный* (XVII ст.); — бр. ст. *повшедный* «тс.» (1561); — запозичення з польської мови; п. *rowszedni*, [rowszedny], як і слц. заст. *rovšedný* «тс.», утворене з прийменника *po* «по», давньої займенникової основи *wsze-* «все-» та основи іменника *dzień* «день» (мн. *dni*), якому відповідає укр. *день*. — Булыка 247; SW IV 868, VII 765, 772. — Див. ще **по, весь¹, день**.

[повшо́нок] «маленький хлопчик», [повшóк] «тс.»; — очевидно, пов'язане з [повх] (зоол.) «польова миша; вовчок; картопляна миша; хом'як» (див.).

[пов'язок] (бот.) «перстач гусячий, гусяча лапка, *Potentilla anserina* L.» Мак; — результат видозміни і перенесення назви [зав'язник] «перстач прямостоячий, калган, *P. tormentilla* Neck. (*P. erecta* L.)»; назва могла бути частково зумовлена й тим, що перстач гусячий має повзучі стебла, які вкорінюються по вузлах (Словн. бот. 414—415; Вісюліна—Клоков 210—211; Нейштадт 323—324; Симоновић 375—376). — Шамота 142—143. — Див. ще **зав'язник**.

погав'є, погів'є, погов'є — див. пуга́.

пога́ний, поганкува́тий «трохи поганий, не дуже добрий; негарний, некрасивий», [поганькува́тий] «досить поганий» Нед, поганю́чий, [пага́нець] «поганець» Нед, пога́нець «той, хто викликає огиду, відразу; (заст.) нехристиянин», пога́нин «тс.; [вовк]», пага́нство «язичество» Куз, пога́нство (заст.) «тс., язичники», [пога́нство] «тс.; погань» Нед, пога́нка «негарна жінка;

лихоманка; річ, яка викликає чиесь незадоволення», пога́нь, пога́нити «робити поганим, неприємним, псувати; неславити, безчестити», пога́нитися «безчестити себе; допускати помилки», пога́нити «ставати поганим», пога́нишати, пога́нишати, [пога́нчати] «тс.», препога́ний; — р. пога́ный «поганий», бр. пага́ны «тс.», др. поганыш «язичник; еретик; іноземний; нечистий; грубий», п. [pogan] «язичник», roganiп «тс.», [roganpu] «поганий, негідний», нл. rogan «язичник», ч. слц. vl. rohan «тс.», болг. пога́нец «тс.; погана, неприємна людина; [пацюк]», м. поган «поганий, огидний, [нехрещений]», поганаец «поганець, огидна людина», схв. поган «язичницький; поганий, огидний; злий; брудний», пога́нац «поганець», пога́ник «огидна, погана людина; язичник», пога́нин «тс.», слн. rogan «язичник», стсл. поганъ «варвар, кат; іноземний, варварський, поганський, язичницький»; — давнє запозичення з латинської мови; лат. *rāgānus* «сільський; селянський. простий, неосвічений; язичницький» є похідним від *rāgus* «сільська громада, село; сільське населення; область, район, округ», пов'язаного з *rago* «вбиваю, заганяю, встромлюю, вдавлюю, вирізую», спорідненим з псл. [разъ] «виїмка», укр. *паз*; функціонування цих запозичених форм на позначення поняття «язичник», а також розвиток значень типу «брудний, бридкий; забруднювати, неславити, безчестити, псувати» були підтримані на слов'янському мовному ґрунті фонетично близькими власне слов'янськими утвореннями, пов'язаними з псл. *gapa* «образа», *ganiti* «докоряти», укр. *га́на* «осуд, ганьба, сором», *га́нити* «гудити; докоряти, лаяти». — Фасмер III 185, 294—295; Черных II 47; Brückner 426; Holub—Lyer 381; Machek ESJC 467—468; Schuster-Sewc 1118—1119; Младенов 437; Skok II 694; RĚS 7, 193; Критенко Вступ 531; Meillet Études 185; Schwarz AfSIPh 41, 129; Meyer IF 3, 71; Grüppelthal ZfSIPh 9, 380; Boháč LF 35, 443;

Walde—Hofm. II 236, 245—246. — Див. ще **паз.** — Пор. **пагіна́ція, пакт.**

[погáнка¹] (бот.) «гречка звичайна, *Fagopyrum sagittatum* Gilib.; гречка татарська *Fagopyrum tataricum* Gaerth. (L.)» Нед, Мак; — п. ст. [roganka] «гречка», ч. роһанка, слц. роһáнка «тс.»; — очевидно, результат семантичної видозміни назви *погáнка* «нехристиянка, язичниця»; пор. нім. Heidekorn «гречка», букв. «поганське зерно» (Heide «язичник», Korn «зерно»); назва зумовлена тим, що гречка прийшла до країн Середньої Європи від татар-язичників у XV ст.; пор. інші назви гречки: [тамáрка], р. [тамáрка], слц. tataraka, схв. *татарська елда* «гречка татарська», нім. Buchweizen tatarischer, фр. sarrasin de Tartarie «тс.» — Фасмер IV 27; Brückner 426, 567; Machek ESJC 468; Kluge—Mitzka 107—108. — Див. ще **погáний.**

погáнка² (бот.) «неїстівний гриб; [*Agaricus* L. Мак]; — р. *погáнка* «будьякий поганій, неїстівний або отруйний гриб», бр. *пагáнка* «тс.»; — похідне утворення від *погáний* «недобрий, некорисний, шкідливий». — Шамота 108. — Див. ще **погáний.**

[погáнка³] (орн.) «білоока чернь, *Nygosa nygosa* Güld.; сірощокий норець, *Podiceps griseigena* Bodd.; червоноший норець, *Podiceps auritus* L.» Шарл; — р. *погáнка* «норець, пірнікоза», бр. *пагáнка* «тс.»; — похідне утворення від *погáний*; назва птахів зумовлена тим, що їх м'ясо має неприємний присмак. — Див. ще **погáний.**

[погáнка⁴] (зоол.) «жаба, *Bufo* ВеНЗн; чорна гадюка, *Pelias berus* Merr. (*P. cherssea*); веретільниця, *Anguis fragilis*»; — похідне утворення від *погáний* «непривабливий, негарний, бридкий на вигляд»; назва зумовлена бридким зовнішнім виглядом цих тварин. — Budziszewska 91. — Див. ще **погáний.**

[погáр] «кубок, келих СУМ, ВеУг; підвісні ізолятори зі скла та ін. Лизанець», [погáрик] «мала чарка» Лиза-

нець, [погарі́ско] «велика чарка» Лизанець, [пугáр] «склянка», [пугарча́] «чарчина» ВеУг, [пугáрчик] «чарка»; — п. руһар «бокал, келих», ч. роһáг «чаша, келих, бокал, кубок», слц. роһáг «склянка, чарка, банка, бокал, кубок»; — запозичене з угорської мови (можливо, через словацьке посередництво); уг. роһáг «склянка, чарка; бокал, келих, кухоль» разом з болг. [пахáр] «глибока миска», схв. пèхáр (пèхáр) «кубок, келих», слн. рèһаг «солом'яний кошик, схожий на миску; (заст.) [кубок, келих, чаша]», стсл. пахáрьникъ «виночерпій», пèхáрьникъ «тс.» (очевидно, через двн. bēhhāri) зводиться до нар.-лат. bicārium (*rīccārium) «бокал, келих», яке походить від гр. βίκος «глиняна посудина (карафка або глечик)», можливо, пов'язаного з сір. bīq «ваза чи глечик з двома ручками», гебр. baq-bīq «пляшка» (Klein 138, 156, 1191) або з ег. b;ḳ.t «посудина для масла, вживана як звичайна міра» (Frisk I 237). — Дзендзелівський НЗ УжДУ 14, 102—103; Лизанець 617; Brückner 447; SW IV 475, V 429; Holub—Lyeḡ 381; Holub—Kop. 283; Machek ESJC 468; Младенов 415; Sadn.—Aitz.VWb. I 264; Mikl. EW 234; MNTESz III 237; Bárczi 245; Kniezsa I 719—720; Korbut PF 4, 419; Kluge—Mitzka 58.

[погáрець] (орн.) «(вид птаха) Нед; одуд, Урура ерорс L. Г», [погаре́ц] «одуд» Шух; — очевидно, результат видозміни назви [бугуре́ц] «сич» (див.).

погáш — див. **фóгáш.**

[погáй] «висока хвиля, бурун; вода, кров, що рине, б'є» Нед, [погáй] (мн.) «тс.» тж; — запозичення з румунської або молдавської мови; рум. руһóй(у) (повóй) «потік», молд. пухóй (пувóй, повóй) «тс.» походять від стсл. повонь «повінь». — Vincenz 5; СДЕЛМ 343; DLRM 677. — Див. ще **повінь.**

[погійновáти] «стратити, знищити» ВеБ; — очевидно, результат видозміни форми *погайнувáти* ([гейнувати]) «витратити марно, розтратити». — Див. ще **гайнувáти.**

ПОГІН «велика швидкість», [погінка] «переслідування, нарікання», [погінка] «тс.», [погінь] «погоня», [погінь], погіня «тс.»; — похідні утворення від гоніти, гнати (див.).

[погіншливо] «успішно»; — неясне; можливо, пов'язане з гоніти, гнати.

[погнійка] (ент.) «жовта калоїдка, Scatophaga stercoraria L.» Нед; — похідне утворення від гній, погній «дobre угноєна земля»; назва зумовлена тим, що ця муха живе у гної (Горностаєв 328; Urania Tierr. Insekten 491); пор. інші її назви: калоїдка, р. жёлтая навóзная му́ха, нім. Dungfliege, букв. «гнойова муха», Kotfliege, букв. «калова муха». — Див. ще гніти.

[погнявіти] «подушити» ВеУг; — неясне.

погода, погіде, погідливий, погідний, погódдя, погодіна, погódі, погódка, погódник, погодя́, погóжий — див. год.

погодити «узгодити», погóджувати «тс.», погódити «сприяти; помирити; домовити; [почекати Нед]», погódжати «мирити, домовляти», погódитися «дати згоду, прийти до згоди», погódитися «помиритися; ужитися; домовитися», погóджувальний, [не-погódі] «як стій, не готуючись» Ж; — пов'язане з год (див.).

[погódяник] (зоол.) «павук-бокxід, Thomisus viaticus» Нед, [погódянка] «тс.» тж; — очевидно, похідне утворення від іменника погóда; назва зумовлена, мабуть, тим, що павук певним чином (напр., формою плетеної сітки) реагує на наступні погодні зміни. — Див. ще год.

[погóловастий] «пологий, спадистий, похилий»; — неясне; можливо, результат видозміни слова пологий, зумовлений впливом головастий.

[погóлоніти] «зголодніти» Нед; — результат спрощення форми поголодніти «тс.», похідної від гóлод (див.).

погón¹ «знак розрізнення військового або іншого форменого одягу»; — бр. пагón, болг. пагón, погón; — запози-

чення з російської мови; р. погón «тс.; [ремінь, тасьма для носіння чогось (звичайно рушниці) через плече; прут або смуга, по яких що-небудь ходить]», очевидно, пов'язане з погонять «поганяти»; менш переконливе виведення (Грот Фил. раз. II 445; Преобр. II 85) з п. *рогоп від огоп «хвіст, шлейф». — Черных II 47—48; КЭСРЯ 346; Фасмер III 295; Даль III 152—153; РЧДБЕ 523; Младенов 438. — Див. ще гнати.

[погón²] «тимчасова гатка на міліні річки під час ловлі риби волоком» Л; — очевидно, похідне утворення від гоніти, гнати, можливо, як назва того, що примушує рибу йти (жене) у волок. — Див. ще гнати.

погón³ — див. гнати.

погónич (орн.) «Porzana Vieillot; [пастушок водяний, Rallus aquaticus L. Шарл]»; — р. погónыш «погонич»; — результат перенесення на птаха назви погónич «той, хто поганяє або супроводжує коней, волів»; перенесення назви зумовлене, очевидно, тим, що ці птахи свистять, як погоничі, пастухи (Даль III 155). — Булаховський Вибр. пр. III 221. — Див. ще гнати.

[погónки] (бот.) «вид ушанки, Otites Adans (Silene otites Sm.)» Мак; — неясне.

[погónя] «місце, що заливається водою під час повені або після дощів; сіно, скошене на місцях, які заливаються водою» ЛексПол; — неясне; можливо, результат видозміни давнішого *повоня (<*поводня) «повінь».

[погорíджа] «пожежа, пожарище»; — очевидно, результат контамінації слів [погорíще] «пожарище» Нед, [погорíлище] «тс.», пов'язаних з горіти, і пожежа. — Див. ще горіти¹, жегті.

[погорика] (бот.) «купина, Polygotatum Adans. (Tourp.)» Мак; — очевидно, похідне утворення від горіти; можливо, назва пов'язана з біблейською легендою про кущ купини, що горить, але не згорає. — Див. ще горіти¹.

[погороніне] «палені пожежею дерева, хліба» Нед; — очевидно, пов'язане з *горіти* (див.).

погобст — див. *гість*.

поготів «тим більше», [*поготов*] «тс.» Нед; — р. [*поботово*], бр. *пагатой*, [*поботови*] «тс.», п. заст. *rogotowit* «тс.; особливо», схв. *поготово*, *поготову* «тс.»; — результат злиття псл. ро *gotově* (ро *gotovu*?) «по готовому», можливо, з давнішим значенням «по ходженому» чи «по підготовлених передумовах або можливостях наступної дії». — Німчук Терит. діал. 76. — Див. ще *готівий*, *по*.

пограбнути «заклякнути, замерзнути», *пограбіти* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *rograbieć* «покостеніти, поклякнути, подубіти» є похідним від *grabieć* «костеніти, клякнути, дубіти», очевидно, пов'язаного з *grabie* «граблі, грабки» (первісно «ставати подібним до грабель»). — Sławski I 334; SW IV 468. — Див. ще *граблі*, *по*.

[пóград] (бот.) (у сполученнях: *п. ключень* «ломиніс лозний, *Clematis vitalba* L. Ж; *п. прямий* «ломиніс прямий, *Clematis recta* L.» Мак); — очевидно, утворене з прийменника *по* та іменника [*ограда*] «огорожа, загорожа», співвідносного з *огорода*; назва зумовлена тим, що ці чіпкі рослини часто розводять для декорування огорож (Словн. бот. 317; Флора V 91, 94—95, 97; Нейштадт 258). — Див. ще *города*, *по*.

[погрéбіца] «загорода для худоби; обора» Л; — очевидно, результат семантичної видозміни слова *погрéбіця* «надбудова над погребом». — Див. ще *гребті*, *по*.

[погрівить] «косячи, поробити пропуски» Л; — похідне утворення від *грива* «смуга трави, хлібних культур, що залишається нескошеною; довге волосся на шії і хребті деяких тварин» (див.).

[погру́зка] (зоол.) «вид болотного слимака, *Bythipia*» Нед; — очевидно, похідне утворення від [*грузь*] «трясовина»; назва слимака зумовлена тим, що він живе в трясовині; пор. н. *Sumpf-*

schnecke (*Sumpf* «болото, трясовина», *Schnecke* «слимак»), букв. «болотний слимак». — Див. ще *груз*¹.

[погуковщина] «внесок у громадський капітал на благодійні цілі»; — очевидно, похідне утворення від *погук* «заклик». — Див. ще *гук*¹.

[погла́йхатися] «погодитися» Ве-Уг; — видозмінене запозичення з німецької мови; нвн. *sich ausgleichen* «тс.; домовитися, помиритися» пов'язане з *gleich* «подібний, рівний», двн. *gilih*, що зводиться до пгерм. **ga-lika* «тс.», похідного від **lika* «тіло». — Kluge—Mitzka 259—260.

под, *пóдена*, *пóдénня*, *подéнок*, *поді́на*, *поді́не*, *пóдино́к* — див. *під*¹.

[подаба́тися] «захотітися» О; — пов'язане з *подобатися*. — Див. ще *доба*.

пода́гра «захворювання суглобів і тканин, викликане відкладанням солей», *пода́грик* «хворий на подагру», *подагрічний*; — р. болг. *подагра*, бр. *падагра*, п. ч. слц. *rodagra*, м. *подагра*, схв. *пòдагра*, слн. *ródagra*; — очевидно, через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *rodagra* «подагра (лише в ногах)» походить від гр. *подάγρα* «ревматичний біль ніг, подагра», первісно «ножне сильце, капкан», що складається з основ слів *πούς* (род. в. *πόδός*) «нога, ступня; підніжжя, підошва», спорідненого з псл. *rodъ* «низинне місце, нижня поверхня», укр. *під* «тс.», і *άγρα* «полювання, лови; мисливська здобич, вилов; воєнна здобич», пов'язаного з *άγρεύω* «полюю, ловлю; хапаю, вириваю», можливо, спорідненим з дірл. *āg* «поразка», кіпр. вал. *aeg* «битва, бій; боротьба», дкорн. *haig* «лихо, катастрофа», дінд. *-ajra-* «споживання, з'їдання», ав. *azga-* «полювання, переслідування». — СІС² 660; Фасмер III 296; Черных II 48; КЭСРЯ 346; Hüttl-Worth 14; Koralinski 762; Holub—Lyer 380; РЧДБЕ 569; Младенов 439; Вуяклија 737; Walde—Hofm. II 329; Frisk I 14—16, II 587—588. — Див. ще *під*¹.

[подáлий] «гнилий» О; — очевидно, пов'язане з *подáтися* «схуднути». — Див. ще *дáти*.

[подáмéнт] «дощана підлога» ДзАтл I, [падáмéнт, падимéнт, пидíмéнт] «тс.» тж; — запозичення з угорської мови; уг. [pádiment (págyament)] «підлога» походить від лат. *pavimentum* «кам'яна мозаїчна підлога», пов'язаного з *pavio* «б'ю, трамбую», спорідненим з *puto* «ріжу», лит. *riáuti* «різати, жати, забивати (тварину)». — Лизанец 614; MNTESz III 55; Walde—Hofm. II 267; Trautmann 217; Fraenkel 584. — Пор. **ампута́ція**.

пóдвиг, *подві́ги, подві́жник, подві́жництво* — див. **дві́гати**.

[подвигник] (бот.) (у сполученнях: *п. чоловічий* «рамішія однобока, *Ramischia secunda* (L.) Garcke, *Pirola secunda* L.»; *п. жіночий* «зимолюбка зонтична, *Chimaphila umbellata* (L.) Nutt., *Pirola umbellata* L.») Мак; — похідне утворення від *дві́гати* «пересувати, носити; [підіймати]»; назва зумовлена, очевидно, тим, що в народній медицині зимолюбку зонтичну використовують при пошкодженні внутрішніх органів від надмірного зусилля, натуги (Анненков 95). — Див. ще **дві́гати**.

[подвúрак] «хазяїн» Л; — похідне утворення від [двур] «двір», паралельне до п. ст. *rodwornik* «власник, орендар садибки, дворика». — Див. ще **двір, по**.

[подгреб] (бот.) «бабка звичайна, підберезник, *Boletus scaber* Fr. ex Bull. (Gilb.) (B. leucophaeus Pers.)» Мак; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [подгрéб] «підгруздок, *Russula delicata* Fr.» вважається результатом видозміни назви *подгриб* «підберезовик», похідної від *гриб* (у розумінні «білий гриб»). — Меркулова 187. — Див. ще **гриб**.

пóде- (початкова частина слів типу *подéколи, подéкудí* СУМ, Пі), [пóде-який] «дехто, деякий»; — результат злиття прийменника *по* і частки *де*² (див.).

подéне, подéнок — див. **дно**.

подéнка, подéнне, подéнний, подéнник, подéнщина, подéнька — див. **день**.

[подéнькувати] «подейкувати» Нед; — результат видозміни деетимологізованого слова *подéйкувати* «говорити, розповідати, передавати чутки», похідного від *дéйкати* (див.).

[подí] «зажди, зачекай» Нед, [подíт] «заждіть, зачекайте» Нед; — результат видозміни форми [погді] «зажди, зачекай» Нед, що виникла з [погодí] «тс.», форми наказового способу від [погодíти] «почекати». — Див. ще **погóдити**.

подійма «двір, будинок з димоходом» Пі, [подіймя] «тс.» Пі; — результат видозміни запозиченого п. ст. *podymie* «загальна кількість жилих будинків у селі», похідного від *dym* «дим; (ст.) селянська хата». — Див. ще **дим**.

[подирбати] «поторгати, потрясти»; — очевидно, афективне утворення.

[подíрдати] «швидко побігти шкунтильгаючи» Ба; — пов'язане з [дírдати] «тупотіти, стрибати» (див.).

поді́бний, поді́б'е — див. **добá**.

[поді́бниця] (бот.) («вид дзвоника») *Specularia speculum* DC. (*Campanula speculum* L.)» Нед, Мак; — похідне утворення від *поді́бний*, очевидно, калька наукової назви цієї рослини лат. *speculum* букв. «подібність; дзеркало»; назва, очевидно, дана за схожістю віночка квітки (білого посередині і лілово-фіолетового чи голубого по краях) із дзеркалом (Вісюліна—Клоков 308—309; Нейштадт 531—533). — Див. ще **добá**.

[поді́лок] «десять горсток конопель, зв'язаних докупи, коли коноплі мочать у річці» Мо; — очевидно, пов'язане з *пóділ, ді́лити* (див.).

[подкán] (зоол.) «сірий (рудий) пацюк, *Rattus decumanus* (*Mus decumanus*)» ВеУг, [поткán] «тс.» тж; — ч. *potkan* «водяний пацюк», [potkán] «тс.», слц. *potkan* «пацюк»; — можливо, че-

рез чеське чи словацьке посередництво запозичено з угорської мови; уг. *rotkán* «щур, пацюк», *rotkány*, *ratkány*, як і слн. *rodgápa* «тс.», походить від іт. [*rap-tegan(a)*, *rantecapa*, *pontecana*] «тс.», яке виводиться від ром.-лат. *ropiticāpa* «чорноморська, понтійська (миша)», що походить від гр. Ποντικός «понтійський», пов'язаного з Πόντος «Понтійське царство, Понт», πόντος «море, шлях по морю», спорідненим з псл. *ropъ*, укр. *путь*. — *Мачек* ESJČ 475; *Holub—Kop.* 288; *Mikl. EW* 253; *Kniezsa I* 402—404; *Bárczi* 237; *MNTESz III* 132; *Battisti—Alessio* 2752; *Frisk II* 578—579. — Див. ще *путь*.

[**пóдле**] «згідно з; відповідно до; поруч» Доп. УжДУ II, [*пáдля*] «згідно з» ДзУЗЛП; — бр. [*подли*] «по, згідно з»; — запозичення із західнослов'янських мов; п. *podla* «згідно», ч. *podle*, слц. *podl'a* «тс.» відповідають др. *podьlъ* «біля, вздовж». — *Німчук* Доп. УжДУ II 94; *Дзензелівський УЗЛП* 107—108; *Brückner* 425; *Holub—Kop.* 282. — Див. ще *біля*.

[**подлужник**] (бот.) «копитняк європейський, *Asarum europaicum* L.» *Мак*; — неясне; можливо, результат видозміни назви [*підлісник*] чи [*підлістник*] «тс.».

подоба, *подобáти*, *подобáтися*, *подобéнство*, *подобéнь*, *подобізна*, *подобина*, *подобитися*, *подобінь*, *подобний*, *подобно* — див. *добá*.

[**пóдоль**] (у виразі [*у подóлі*] «у вагітності») *Нед*; — неясне.

подорожник, *подоріжник* — див. *дорóга*.

подпінка — див. *пень*.

[**пóдра**] «сідало для курей; горище; сінник (для зберігання сіна); полиця під дахом», [*пóдря*] «тс.; настил *Нед*; постіль *ВеУг*», [*пóдрачка*] «сідало для курей» *Мо*, [*пóдро*] «поверх; горище» *Нед*, [*подріна*] «дрючок, жердка на помості» *О*, [*підра*] «сінник», [*підря*] «тс.; сідало», [*підри*] (мн.) «тс.», [*підре*] «горище над хлівом» *О*, [*підри*] «закутки, закапелки»; — болг. [*подъръ*] «сте-

ля, [*подаре*, *пóдере*] «тс.»; — псл. [*podra*, *rodgъ*], очевидно, утворене з прийменника *po* й основи **dgъ-* «дерево», яка зводиться до іє. **dgu-* «тс.»; пов'язання з основою *др-* «дерти» (*ВеЗн* 51) менш переконливе; виведення від рум. *rod* «горище», *rodeálă* «підлога; стеля» (*Vincenz* 12) помилкове. — *Rusek Zborník filoz. fak. Univ. Komen-ského* 26, 77—78. — Див. ще *дрóва*, *по*. — Пор. *одр*.

[**подрéнчити**] «спішно піти, затюпати» *ЛексПол*; — очевидно, афективне утворення, можливо, пов'язане з [*дрéнути*] «швидко побігти, втекти», *дременути* «тс.».

[**подрівіти**] «стати гнилим, трухлявим» *ВеУг*; — пов'язане з [*древніти*] «загнивати, робитися трухлявим» (див.).

[**подриніти**] «побігти, піти» *О*; — пов'язане з [*дрéнути*] «тс.» — Див. ще *дременути*.

[**подріпати**] (згруб.) «піти»; — афективне утворення, можливо, пов'язане з *дрáпати* «швидко тікати, швидко відступати».

[**подріжнятися**] «наслідувати когочого-н.»; — неясне; можливо, результат видозміни етимологічно не зовсім ясного стсл. цсл. *подражати*, др. *подражати* «тс.».

[**подрóцькати**] «злегка побити, поколотити» *Нед*; — пов'язане з [*дріцкати*] «роздрібнювати, товкти, розбивати» (див.).

подтебénки — див. *тебénка*.

[**подупельник**] «ласун, пустун; ловелас»; — очевидно, пов'язане з *дуплó* (див.).

[**пó-душ**] «вдосталь, досить» *Нед*; — очевидно, утворене з прийменника *po* й основи іменника *душá*; пор. р. *до души* «дуже, у найвищій мірі». — Див. ще *душá*, *по*.

пóдушка *СУМ*, *Нед*, *подуся* (дит.) «подушка», [*пóдуха*] «подушка» *Нед*, *подущина* (зменш.); — р. *подушка*, бр. *падúшка*, др. *подушька*, п. *poduszka*, ч. слц. *poduška*, ч. ст. *poducha*; — псл. [*podušьka*]; — загальноприйнятої

етимології не має; здебільшого зіставляється з п. *duchna* «велика подушка; нічний ковпак, підбитий пухом», ч. *duchna* «перина», схв. *дѹхъна* «тс.» і зводиться до псл. *dux-* «дух» як назва надутої речі; виводиться також (Преобр. II 87; Mashek ESJC 467; Holub—Lyer 381) із сполучення родъ *ихо* «під вухо» (пор. фр. *oreiller* «подушка» від *oreille* «вуха»). — Дзензелівський УЗЛП 108—109; Фасмер III 301; Ильинский ИОРЯС 20/3, 81; Brückner 102, 426; Holub—Kop. 283; Bern. I 234—235.

[подячитися] «подобатися» О; — запозичення з польської мови; пор. п. *powdzięczyć się* «пококетувати», *wdzięczyć się* «лащитися; маніритися», *wdzięczyć* «милий, приємний; вдячний», *dzięk(a)* «дяка». — Див. ще **дяка**.

по́езія, **по́ема**, **по́ет**, **поетиза́ція**, **по́етика**, **поетичний**, **поетизува́ти**; — р. *поэзия*, бр. *паэзия*, п. *poezja*, ч. *poezie*, *poesie*, слц. *poézia*, вл. *poezija*, болг. *поэзия*, м. *поезија*, схв. *пòэзија*, слн. *poezija*; — запозичено, можливо, через польське і через російське посередництво, з латинської мови; лат. *poësis* «поезія, мистецтво поезії» походить від гр. *ποίησις* «тс.; віршований твір, поема; творчість; виготовлення», *ποίητής* «творець, поет», пов'язаних з *ποιεῖν* «робити, виготовляти; будувати; діяти; народжувати; складати, творити», спорідненим з псл. *činiti* «робити, виробляти», укр. *чинити*. — СІС² 661; Черных II 49—50; Фасмер III 350; Kopalinski 762; Holub—Lyer 381; Младенов 451; Вујаклија 738; Dauzat 569; Klein 1207; Kluge—Mitzka 557; Walde—Hofm. II 339; Frisk II 570—572. — Див. ще **чин**.

по́ема — див. **по́езія**.

[посѣ́динок] (бот.) (у сполученні [*n. білозор*] «білозір болотний, *Parnassia palustris* L.») Нед, Мак; — похідне утворення від *едіний*; назва може бути зумовлена тим, що білозір має одиночний стебловий листок (Флора УРСР V 486; Нейштадт 300; Федченко—Флеров 503). — Див. ще **еден**.

[пожажиха́тися] «мати велику спрагу; страждати від нестачі води» Мо; — пов'язане із [*зажб́хатися*] «захворювати від спеки; хворіти або гинути від спраги». — Див. ще **зажогнутися**.

[пожа́й] (команда, яка подається, коли потрібно направити парусний човен за вітром) Дз, [*пажа́й*] «тс.» Мо; — неясне.

[пожалі́вник] (орн.) «кропив'янка, славка, *Sylvia Scopr.*» Нед; — похідне утворення від [*жалі́ва*] «кропива». — Булаховський Вибр. пр. III 206. — Див. ще **жалі́ва**, **кропівник**¹.

[по́жаль] (зоол.) (у сполученні [*зѣлений п.*] «фізалія, *Physalia*») Нед; — префіксальне утворення від *жаліти*; назва зумовлена тим, що ця безхребетна морська тварина має кропивні клітини, які, виділяючи сильну отруту, викликають опіки у людини (W. Eigener. Epzyklorädie der Tiere I (1971), 29); пор. [*жалі́ва*] «кропива». — Див. ще **жало́**.

[пожарки] (бот.) «оман британський, *Inula britannica* L.» Мак; — очевидно, пов'язане з *пожа́р* «пожежа»; назва цієї рослини, можливо, зумовлена жовтим кольором її квіток. — Нейштадт 552. — Див. ще **жа́р**.

[пожа́рниці] (бот.) «вид дрібних білих грибів» ВеУг; — похідне утворення від [*пожарнік*] «сухий хмиз», *пожа́р* «пожежа»; назва зумовлена тим, що ці гриби ростуть лише у місцях, де був спалений сухий хмиз. — ВеУг 248. — Див. ще **жа́р**.

[пожа́рніца] (бот.) «куничник наземний, *Calamagrostis epigeios* (L.) Roth.» Л, [*пожаниця* Мак, *пужа́рніца* Л] «тс.»; — похідне утворення від *пожа́р* «місце, де що-небудь горить або горіло; [спалений ліс ВеЛ]»; назва зумовлена, очевидно, тим, що ця трава виростає переважно на лісових згарищах (Л 166). — Див. ще **жа́р**.

[пожички] (бот.) «порічки червоні, *Ribes rubrum* L.» Мак, [*позічка*] «тс.» Мак; — запозичення з польської мови, зближене з основою укр. *позичка*

чати (*пожичати*); п. *rogzczki* (одн. *rogzczka*) відповідає укр. *порічка*, *порічка* «тс.». — Потебня РФВ 6, 341. — Див. ще **порічка**.

[**пожонний**] «порядний, пристойний» ЛексПол; — запозичення з польської мови; п. [*rogzopny*] «тс.; акуратний, охайний; систематичний» є розмовним варіантом форми *rogządny* «тс.», якій відповідає укр. *порядний*. — Див. ще **ряд**.

поз — див. **повз**².

поза¹ «за, позад, позаду; крім, без», *поза-*; — р. *по-за*, бр. *па-за*, п. ч. заст. слц. схв. *роза*, *роза-*; — складне утворення з прийменників *по* і *за*. — Мельничук СМ III 152; ESSJ Sl. gr. I 204—205. — Див. ще **за**¹, **по**.

поза² «положення тіла людини або тварини», [*позирувати*] «позувати» Нед, *позувати*; — р. бр. болг. м. схв. *поза*, п. вл. *роза*, ч. слц. слн. *роза*; — запозичене, можливо, через польське і німецьке посередництво (нім. *Póse*), з французької мови; фр. *pose* «положення тіла, поза; позування, рисовка» є похідним від *poser* «класти, ставити, відпочивати», яке зводиться до нар.-лат. *pausāre* «стояти; зупинятися, відпочивати; робити паузу», похідного від лат. *pausa* «зупинка, затримка; кінець» і в пізньолатинський період зближеного з лат. *positio* «положення», пов'язаним з *pōno* «кладу». — СІС² 661; Акуленко 141; Черных II 49—50; Фасмер III 303; КЭСРЯ 349; Sł. wug. obsyeh 595; Holub—Lyer 389; Младенов 451; Вуяклија 738; Dauzat 576; Gamillscheg 717; Klein 1221; Walde—Hofm. II 268. — Див. ще **пауза**.

[**позаглічний**] (у виразі [*позаглічні уставки*]) «вид шва і вишивки» Нед, [*позагола*] «тс.» Нед; — неясне.

позаду — див. **зад**.

позаємний — див. **взаємний**.

[**позакерівати**] «витратити, розтринькати» Нед; — неясне.

[**позатак**] «остільки, тому, через те» Нед; — складне утворення з прийменника *поза* і прислівника *так*,

співвідносно зі сполучником [*позаяк*]. — Див. ще **поза**¹, **так**.

позаяк (спол. заст.) «оскільки, тому що; через те що»; — складне утворення з прийменника *поза* і прислівника *як*; вихідне значення не зовсім ясне. — Булаховський Вибр. пр. II 512. — Див. ще **поза**¹, **як**².

[**позвонок**] «хребець» Нед; — р. *позвонок*, бр. *пазванок*; — пов'язане з [*звенó*] «ланка ланцюга»; можливо, запозичене з російської мови. — Фасмер III 303. — Див. ще **звенó**.

поздника — див. **позник**.

позитів (у фотографії), *позитивізм* «філософський напрям, який обмежується розглядом емпіричних (позитивних) даних», *позитивіст*, *позитивний* «ствердливий, ствердний, підтверджений досвідом; який заслуговує схвалення; один з двох видів електрики; (у фотографії) пов'язаний з позитивом»; — р. болг. м. *позитив*, бр. *пазітвіў*, п. *pozytyw*, ч. *pozitiv*, *positiv*, слц. *pozitiv*, вл. *pozitiw*, схв. *pōzitiv*, слн. *rózitiv*; — запозичення із західноєвропейських мов; нвн. *Positiv* «позитив», *positiv* «позитивний», фр. *positif* «тс.», *positivisme* «позитивізм» (утворено філософом О. Контом, 1798—1857), англ. *positive* «позитив; позитивний» походять від лат. *positivus* «умовний, довільний», пов'язаного з дієсловом *pōpere* «класти, розміщувати; призначати, встановлювати, вживати, визначати». — СІС² 661; Фасмер III 303; Смирнов 229; Kopaliński 775; Holub—Lyer 389; РЧДБЕ 569; Младенов 456; Вуяклија 739; Fremdwörterbuch 498; Dauzat 576; Klein 1222; Walde—Hofm. II 335—336. — Див. ще **позиція**. — Пор. **депó**, **експозиція**.

позиція, *позиційний*; — р. болг. *позіция*, бр. *пазіция*, п. *розусја*, ч. *pozice*, слц. *pozícia*, вл. *pozicija*, м. *позиција*, схв. *pōзіција*, слн. *rozicija*; — запозичення з латинської мови; лат. *positiō* «положення; обставини, позиція; твердження, тезис» пов'язане з *pōno*, *pōpere* «кладу, розміщую», яке че-

рез проміжне *ро-спо «відкладаю геть» пов'язується з *sino* «кладу; допускаю», спорідненим з *sero* «сію», псл. *sě(ja)ti* «сіяти». — СІС² 661; ССРЛЯ 10, 787; КЭСРЯ 349; Kopaliński 775; Holub—Lyer 389; РЧДБЕ 487; Младенов 456; Вујаклија 739; Klein 1222; Fremdwörterbuch 498; Dauzat 576; Walde—Hofm. II 335—336, 522. — Див. ще **по, сія-ти**¹. — Пор. **депо, експозиція, композиція, позитів**.

позір, *позірка, позірний, позор, позорий, позорище, позорливий, позорний, позорниця, позорувати* — див. **зріти**¹.

позіхати, *позіх, позіхачка, позіхи, позіхоти, позяхати* — див. **зіхати**.

[позиціунок] «латка з овечої шкури, прикріплювана на тому місці овчини, де знаходиться лисина»; — неясне.

[позлітка] «ожеледиця»; — не зовсім ясне; могло б бути виведене від гіпотетичного п. [**požlódka*] як похідного від [*žlód*] «тс.».

[позна] «школа, збиток»; — запозичення з румунської чи молдавської мови; рум. *rózplă* (молд. *познэ*) «витівка, (злий) жарт» етимологічно неясне. — Scheludko 140; Vrabie Romanoslavica 14, 167; СДЕЛМ 322.

[позник] (бот.) «паслін чорний, *Solanum nigrum* L.» Мак, **[поздника]** «тс.» Мак; — неясне; можливо, в якийсь спосіб пов'язане з *пизній*.

позумент «гаптована сріблом або сухозліткою тасьма для оздоблення одягу, м'яких меблів; галун», *позументник* «майстер, який виготовляє позумент»; — р. болг. *позумент*, бр. *пазумент*, схв. *позаментар* «позументник»; — очевидно, через російське посередництво запозичено з німецької мови; нвн. *Posament* «позумент» походить від фр. *rassement* «тс., галун», утвореного від дієслова *passer* «переходити, переправлятися; передавати; проходити; пропускати; випереджати; надягати», що виникло з нар.-лат. **passāre*, похідного від лат. *passus* «крок, хода, рух; стопа; слід ноги». — СІС² 662; Фасмер

III 303—304; Преобр. II 89; Горяев Доп. I 36; Смирнов 230; Christiani 49; РЧДБЕ 570; Fremdwörterbuch 497; Dauzat 536—537. — Див. ще **па**. — Пор. **басаман, компас, пас², пасаж, пасаман**.

[позьомка] (бот.) «суниці лісові, *Fragaria vesca* L.» Мак, **[пазьомка, поземка, позюмка]** «тс.» Мак, **[позьонки]** «порічки, *Ribes rubrum* L.» Нед; — запозичення з польської мови; п. *rozietka* «суниці», ст. *rozietka* «тс.» утворене з прийменника *po* «по» та основи іменника *ziemia* «земля»; така назва суниці зумовлена тим, що сплі ягоди її часто лежать майже на землі; пор. інші назви суниці: укр. **[землянка, земляніка]**, р. *земляніка*, нім. *Erdbeere* (*Erde* «земля», *Beere* «ягода»). — Фасмер—Трубачев II 93; Гринкова Сл. филология III 102—103; Brückner 653; SW IV 912. — Див. ще **земля, по**.

поїти, **[пійка]** «гулянка, пиятика» Нед, *пійло, поїлка, поїльник* «той, хто поїть; чайник для напування хворих», *запій* «період безперервного пияцтва», *запійни* (заст.) «частування для батьків нареченої після заручин», *напій*, **[обпій]** «захворювання коліна (у коня)» Ж, *перепій*; — р. *пойть*, бр. *пайць*, др. *поити*, п. *poić*, ч. заст. *pojiti*, слц. *pojít'*, болг. *поя*, м. *пои*, схв. *пòжити*, слн. *pojítì*, стсл. **поити**; — псл. *rojiti* «поїти», пов'язане чергуванням голосних з *riti* «пити». — Фасмер III 304. — Див. ще **пійти**.

[поїшки] (бот.) «калюжниця болотна, *Caltha palustris* L.» Нед, Мак; — очевидно, давніше **поїжка*, пов'язане з *їжа, їсти*; назва зумовлена тим, що квіткові пуп'янки цієї рослини іноді вживаються в їжу. — БСЭ 19, 453—454. — Див. ще **їсти, по**.

пойнтер (порода мисливських собак); — р. болг. *пойнтер*, бр. *пойнтэр*, п. ч. слц. *pointer*; — запозичення з англійської мови; англ. *pointer* «тс.» є похідним від *point* «указувати, показувати; направляти, бути спрямованим»,

пов'язаного з point «точка, пункт, мета», яке через фр. point «точка, пункт» зводиться до лат. p̄unctum «тс.». — СІС² 662; Sł. wyg. obcych 584; РЧДБЕ 570; Klein 1207. — Див. ще **пункт**.

[по́йта] «будівля для снопів Гриц АВ; приміщення для сушіння тютюну Лиз», [пáйта] «тс.» тж; — ч. слц. [rajta] «повітка; накриття для овець»; — запозичення з угорської мови; уг. rajta «повітка» походить від схв. p̄ojata «хлів, клуня», болг. [по́ята] «кошара», споріднених з п. [jatka] «повітка, комора, накриття для сіна», ст. jata «хатина, курінь», ч. слц. jatka «м'ясна крамничка; балаган; повітка». — Гриц АВ 214; Лизанец 617; Sławski I 524—526; Machek ESJC 427; Schuster-Sewc 450. — Див. ще **ятка**.

[пока́л] «дно лиману, переважно болотисте» Берл; — очевидно, похідне утворення від кал «бруд, болото» (див.).

[покалень] (бот.) «гриб пілоболус, Pilobolus Tode» Мак; — похідне утворення від кал; назва зумовлена тим, що пілоболус кристалічний розвивається на кіпських ескскрементях (Словн. бот. 423). — Див. ще **кал, по**.

покатичник, покату́н — див. **ка-ту́н**¹.

покво́лом «неквапливо, спроквола», [похво́лому] «повільно» До; — пов'язане з квóлий (див.).

[поке́лавіти] «захворіти, захиріти, стати кволим, убогим; зіпсуватися» ВеУг, [поке́лавитися] «тс.» ВеЛ; — результат видозміни форми [поки́лавіти] «стати хворим на грижу». — Див. ще **кі́ла, по**.

по́кер «вид азартної картярської гри»; — р. бр. болг. м. *пóкер*, п. ч. слц. рокег, схв. *пòкер*, слн. рóкег; — запозичення з англійської мови; англ. рокег «тс.», можливо, походить від н. Rosch «вид картярської гри, схожої на покер», Roche, Rochspiel «тс.», пов'язаних з дієсловом rochen «грати в карти; стукати, бити; хвастати, хвалитися», похідним від вигуку rosch «тук»; назва

гри виникла із заяви картяра Ich roche! «Я кидаю виклик!». — СІС² 662; ССРЛЯ 10, 885; Sł. wyg. obcych 584; Kopaliński 763; Holub—Lyer 382; РЧДБЕ 570; Ву-яклија 739; Klein 1208; Kluge—Mitzka 557.

по́ки, [пок ВеБ, піке Корз] «поки», [допо́ки] «до тих пір, поки»; — р. *пока́* «поки, доки», [покі́] «до тих пір, поки», бр. [пóкі] «поки», п. [рокі] «доти, до того часу», ст. [роко] «тс.», рóку «поки, доки»; — очевидно, результат скорочення давнього виразу **по кьи* (часы), до складу якого входив прийменник *по* «по» і займенник *кьи* (кѣи) «який» у формі зн. в. мн. чол. р. — Мельничук СМ IV 107, 108; Булаховський Вибр. пр. II 518; Фасмер III 304; Ильинский Сложн. местоим. 71; Brückner 682; AfSiPh 11, 134; ESSJ Sl. gr. II 571—572; Vondrák II 479. — Див. **кий**², **по**. — Пор. **до́ки**.

[покива́йлик] (орн.) «біла плиска, Motacilla alba L.» Шарл, [кива́йло] «тс.» Шарл; — похідне утворення від *кива́ти*; назва зумовлена тим, що цей птах постійно похитує вгору і вниз своїм довгим хвостом (ССРЛЯ 15, 1078); пор. інші назви цього птаха: [трепехві́стка Шарл, трясі́хвістка, трясі́ду́па, тряси́гу́зка Шарл], р. *трясогу́зка*. — Булаховський Вибр. пр. III 228. — Див. ще **кива́ти**.

по́кій «тиша, мир, заспокоєння», *покі́й* «кімната; (заст.) літера П Нед», *покі́йник* «небіжчик», *поко́ї* «пишне, багате приміщення», *поко́ївка* «служниця в кімнатах», [поко́й] «дім багатих людей» Л, *покі́йний* «померлий; спокійний», *покойо́вий* (заст.) «кімнатний», *поко́їти* «оточувати спокоем», *поко́їтися* «нерухомо лежати; бути похованим», *впокі́й* «упокій», [вспокі́йний] «спокійний» Пі, *відпочі́н, відпочі́нок, відпочива́ти, заспокі́йник, заспоко́єння, заспоко́ювач, заспокі́йливий, заспоко́їти, заупо́кійний, знепоко́єний, занепоко́єний, непокі́й, непоко́їти, неспóкій, [неспокі́йник]* «неспокійна людина», [неспокі́йник] «порушник спо-

кою, підбурювач» Ж, *передпо́кій*, *спо́кій*, *спокі́йний*, *супо́кій* «спокій», *упо́кій* (заст.) «спокій; спочинок; смерть», *упоко́їти*, *упоко́їтися*, [*успоко́їти*] «заспокоїти» Нед; — р. *поко́й* «спокій; (заст.) кімната», бр. *пакóй* «кімната; [спокій]», др. *покои* «заспокоєння, спокій, відпочинок, кончина, похорон; оселя», п. *роко́й* «мир; спокій; кімната», ч. *рокој* «тс.», слц. нл. *рокој* «спокій; мир», вл. *рокој* «тс.; утіха», болг. *поко́й* «спокій, тиша, покій», м. *покој* «спокій; упокій», схв. *по̀ко́й* «тс.», слн. *ро́кој* «відпочинок, спокій, мир», стсл. **покон** «тс.»; — псл. *роко́й* «тс.», пов'язане чергуванням голосних з *ročiti* (<*ro-keitei) «спочити». — Фасмер III 305; Черных II 50—51; Преобр. I 330—331; Brückner 243; Machek ESJC 409, 468—469; Schuster-Sewc 1120; Младенов 464; Bern. I 538—539. — Див. ще **почіти**. — Пор. **ко́їти**².

покіль «поки», [*по́каль* Нед, *по́киль* Нед, ВеЗа, *по́кля́* Г, Нед, *по́куль* Нед, Л] «тс.»; — р. заст. *поколе* «поки, по який час; [до якого місця]», *поко́ль*, [*покель*, *пока́ль*] «тс.», бр. *пакóль* «поки», др. *поколя* «тс.», п. [*рокієль*] «поки, доки», [*рокієль*, *рокієла*, *рокієла*, *рокієла*, *рокієла*] «тс.», слц. *рокієль* «поки, до яких пір; до якого місця», [*рокієль*, *рокієль*, *рокієль*, *рокієль*, *рокієль*] «тс.», схв. *по̀кля́* «відколи», [*рокієль*, *рокієль*], слн. [*рокієль*] «тс.»; — псл. **ро коли* (**ро коли*) з основним просторовим і похідним часовим значенням «до якого місця; до яких пір, поки», що складається з прийменника *po* «по» та прислівника *kolē*, пов'язаного з формою *kolī* (ко́ль) «коли»; кореневі голосні **а**, **е**, **у** на місці **о** з'явилися під впливом інших займенниково-прислівникових основ (псл. *kato* «куди», *kody* «тс.», *-selē* «сюди» та ін.). — Мельничук SM IV 108; Фасмер II 290; SW IV 493; Machek ESJC 305; ESSJ Sl. gr. II 572. — Див. ще **ко́лі**, **по**. — Пор. **до́кіль**.

покісниця (бот.) «*Puccinellia Parl.* (*Atropis Rupr.*, *Glyceria R. Br.*)»; — очевидно, похідне утворення від *kositi*;

назва зумовлена тим, що всі види покісниці дуже цінні в кормовому відношенні (Словн. бот. 434; Флора УРСР II 270). — Див. ще **коса́**², **по**.

[покіст] «лак, лакована поверхня», [*по́кост*] «оліфа, лак» Нед, [*по́костува́ти*] «покривати оліфою, лакувати» Нед; — бр. [*по́каст*] «оліфа», ч. *rokost* «лак, оліфа», *rokostovati* «лакувати», слц. [*rokost'*] «оліфа», схв. *по̀ко́ст* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *rokost* «оліфа» пов'язане з *rokostować* «покривати оліфою», *rokościć* «тс.», утвореними за допомогою префікса *po-* від запозиченого свн. *koste* «пучок, пензель» (*quast* «щільний пензель»), спорідненого з дісл. *kuostr* «китиця, пучок», прус. *gudde* «кущ, ліс», схв. ст. *гвозд* «ліс», слн. *gòzd* «тс.»; пов'язання з п. *kośc* «кість» (Brückner 260—261, 427) помилкове. — Machek ESJC 469; Skok II 496; Bern. I 582; Kluge—Mitzka 573. — Див. ще **гвіздок**.

[по́клад] «згода» О, [*по́кладува́ти*] «мириться» О, [*підкласти́ся*] «помириться, погодитися» О; — пов'язане з *покла́сти* «поставити; [настановити, вирішити О]». — Див. ще **кла́сти**.

[по́кладжа́н] «баклажан, помідор» Па; — результат видозміни назви *баклажа́н*, зближеної з дієсловом *покла́сти*; пор. р. [*подлежа́н*] «помідор», що виникло з *баклажа́н* внаслідок зближення з дієсловом *лежа́ть* «лежати» (Фасмер III 297). — Див. ще **баклажа́н**.

[по́клизати] «піти геть Пі; швидко піти Нед»; — очевидно, пов'язане з *клизга́ти* «важко, повільно йти», зближеним із [*склизну́ти*] «вислизнути, зникнути». — Див. ще **склизі́ти**.

поко́втач — див. **ко́втач**¹.

[поко́н] «початок» Нед; — р. [*поко́н*] «початок; споконвічний звичай, порядок», др. *поконъ* «початок; звичай», п. [*рокоп*] «початок», [*роко́п*, *рокуп*] «тс.», ст. *рокоп* «кінець», ч. слц. *рокоп* «тс.», болг. [*напоко́н*] «потім, пізніше; в кінці», схв. *на̀поко́н* «нареш-

ті, кінець кінцем», *на̀поко̀дъ(е)* «тс.»; — псл. рокопъ «початок; кінець», утворене з прийменника ро «по» та іменника копъ «кінець, початок», до якого зводяться укр. *кін* «[кут]; місце, куди кладуть ставку в азартній грі; сцена», *кінéць*. — Фасмер III 305; Sławski II 418—419; Brückner 644; SW IV 503; Machek ESJC 273; Bern. I 560. — Див. ще **кін**, **кінéць**, **по**. — Пор. **за́ко́н**¹.

[пóкор¹] «молодняк, молода порість» Нед; — очевидно, результат спрощення форми [поко́ренко] «нащадок; паросток», пов'язаної з *ко́ринь*¹ (див.).

[пóкор²] «помісь; рахітична дитина» Нед, [пóкур] «помісь» Нед; — результат видозміни слова [пóкурч] «тс.; скалічена, крива людина», фонетично зближеного з [поко́ренко] «нащадок; паросток», [пóкор] «молодняк, молода порість». — Див. ще **пóкурч**.

[покоронник] (бот.) «горобейник лікарський, *Lithospermum officinale* L.» Мак; — очевидно, похідне утворення від *корона* (п'ятидольна чашечка з трикутними зубцями цієї рослини схожа на корону). — Див. ще **корона**.

[поко́товий] (у виразі *поко́това пальба́* «стрільба взводом») Нед; — похідне утворення від прислівника *по́котом* «[усі разом]». — Див. ще **коти́ти**, **по**.

[поко́шкати] «скуйовдити, покошлатити»; — результат редукції форми [поко́лошкати] «тс.», похідної від [ко́лошкати] «кошлатити» (див.).

[покра́ка] «покалічена, крива людина» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. рокгака «незграба, людина з кривими ногами; потвора», можливо, пов'язане з *крок* «крок; хода (манера ходити)». — Brückner 268; SW IV 509. — Див. ще **крок**.

[покра́сич] «коцюба, кочерга»; — неясне.

[покра́читися] «побитися, тягаючи один одного за волосся і дряпаючи» Нед; — пов'язане з [кра́кати] «тягати (за чуприну)» (див.).

покре́йда, **покре́йта**, **покри́йта** — див. **бокре́йда**.

[покрі́ва] (бот.) «кропива, *Urtica* L.» ВеНЗн, [покрі́вка] «кропива дводомна, *Urtica dioica* L.» Мак; — запозичення з польської мови; п. *pokrzywa* «кропива» виникло внаслідок метатези з ст. *korzywa* «тс.», якому відповідає укр. *кропи́ва*. — Sławski II 466; Brückner 428; SW IV 516. — Див. ще **кропи́ва**.

[покрі́вка] (орн.) «славка, кропив'янка, *Sylvia*» ВеНЗн, [покрі́вник] «тс.» ВеНЗн; — похідне утворення від [покрі́ва] «кропива», співвідносно з *кропи́в'янка*, [кропи́вник], [підкропи́вник], [підкропи́вка], [покропи́вник]. — Булаховський Вибр. пр. III 206. — Див. ще **кропи́вник**¹, **покрі́ва**.

[покривник] (бот.) «звіробій звичайний, *Hypericum perforatum* L.» Мак; — пов'язане з [крі́вник], [крі́ва́вник] «тс.». — Див. ще **крі́ва́вник**².

[покрину́тися] «ворухнутися; заходитися коло чогось» О; — очевидно, пов'язане з [крятати] «повертати, звертати», [крятатися] «бути зайнятим, клопотатися» (див.).

[покрі́шка] (бот.) «садова айстра китайська, *Callistephus chinensis* Nees.» ВеБ, Мак; — очевидно, результат перенесення на айстру назви *покрі́шка* «кришка», з огляду на подібність круглої плоскої квітки айстри до покрішки; пор. семантично подібну назву айстри [тарі́лка]. — Див. ще **крі́ти**.

покро́в, **покро́ва**, **покрове́ний**, **покрові́тель**, **покро́вка** — див. **крі́ти**.

[покро́вка] (бот.) «фуксія, *Fuchsia* L.» Мак; — неясне; можливо, пов'язане з *кров* з огляду на яскраво-червоне забарвлення квітів окремих сортів фуксії.

покропи́вник, **покропи́вниця**, **покропи́вня** — див. **кропи́вник**¹.

[покрóшнюватися] «шукати собі місця» Нед, [покрі́шнятися] «ворушитися уві сні» О, [покрі́нчатися] «неспокойно спати; перевертатися уві сні» О; —

етимологічно неясні утворення, пов'язані з [к^руш^нятися] «неспокійно перевертатися під час хвороби, сну», [к^уріш^матися] «ворушитися, прокидатися, не спати». — Див. ще **корізма-тисся**.

[**покрут**] (бот.) (у сполученні [п. на-вохчистий] «фунарія гігроскопічна, Funaria hygrometrica (L.) Hedw.» Мак); — пов'язане з *крутіти*; очевидно, семантична қалықа наукової латинської назви Funaria, що зводиться, мабуть, до лат. fūnis «мотузка, віршовка, канат»; мотивація латинської назви цієї рослини неясна.

[**пóкрутка**] «нирка» ДзАтл І; — очевидно, запозичення зі словацької мови; слц. [pokrutka] «нирка», ст. rokrukki (мн.) «нирки», виводиться від п. [rokrotki], ст. rokřeťki «тс.», рок^ра^тка «нирка», що складається з префікса ро- «по-» і основи прикметника křeťu «крутий, твердий» або дієслова křećić «крутити»; може бути результатом перенесення назви [rokřeťa] «калач, булка», співвідносного з ч. rokrouťka (вид солодошів), ст. rokruťa «калач, булка», вл. rokruťa «хлібина», др. *покрута* «тс.», укр. [ск^ру^тель] «крендель», [ск^ру^тлик] «вертута». — Дзєндзелівський УЗЛП 109; Machek ESJC 469; Schuster-Sewc 1121. — Див. ще **крутий, крутіти, по**.

пóкруч «помісь, гібрид; метис; виводок»; — результат видозміни форми [пóкурч] «тс.», зближеної з основою дієслова *покрутіти*. — Див. ще **пóкурч**.

поку́да — див. **куді**.

[**поку́лець**] (зоол.) «тарантул ро-сійський, Lycosa syngorieusis Walck.» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з п. kuleć «кульгати» або kulić «зіщулювати, згинати», rokulić «зіщулити; покорчити» (про результат укусу тарантула).

[**пóкур**] «помісь, гібрид; рахітична дитина» Нед, [пóкор] «тс.» Нед; — результат видозміни форми [пóкурч] «помісь, покруч; скалічена, крива люди-

на», зближеної з [пóкор] «паросток». — Див. ще **пóкурч**.

[**пóкурч**] «помісь, покруч; скалічена, крива людина» Нед; — запозичення з польської мови; п. rokicz «помісь, покруч; незграба, каліка», очевидно, пов'язане з kicz «корч, судорога, судом; (ст.) помісь, мисливський пес», kiczycь «корчити (судорогами); морщити (ніс); підгортати (ноги)», яким відповідають укр. *корч, кóрчі, кóрчити*. — Brückner 283; SW IV 519. — Див. ще **кóрчі**. — Пор. **пóкурч**.

пóку́т, покута́ч, поку́тній, пóку́ття, пóку́ть — див. **кут**.

поку́та «визнання своєї провини, вияв жалю з приводу неї, каяття; покарання за злочин, провину; [мучення, мука, страждання; страждальник; пустун, шибеник (про дитину)], *поку́т-ник* «той, хто відбуває покуту», *поку́тувати* «відбувати покарання за вчинений злочин, провину; [мучитися]», *споку́та* «покутування», *споку́тувати* «заслужити прощення», ст. *покута* «покаяння, каяття, епитимія» (1627); — р. [поку́та] «панахида, траур», бр. *паку́та* «страждання; мука; (заст.) епитимія; покаювання, каяття; будь-яке покарання»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. rokuta «покута, спокутування провини; кара; [кара грошова, штраф]», як і ч. rokuta «покаяння, кара; штраф, пеня», слц. rokuta «штраф, покарання», вл. нл. rokuta «кара, покаяння», виводиться з етимологічно не зовсім ясного псл. [rokuta] «покута, кара, мука», *rokota «тс.», що складається з префікса ро- «по-» і основи дієслова kutati (*kōtati) «кутати; ховати, берегти»; пов'язується також (Brückner 285—286, 428; Holub—Kop. 284; Machek ESJC 382) з п. skutek «наслідок», [kucić] «чинити, робити», ч. skutek «вчинок, справа», kutiti «возитися; майструвати; робити нишком»; пов'язання з лит. rakantà «терпимість», kęsti «терпіти, зносити», kentėti «терпіти, страждати» (Matzenauer LF 9, 184; Machek ESJC 469; Mikl. EW 128) недостат-

ньо обґрунтоване. — Richhardt 87; Фасмер III 306; Schuster-Sewc 1121—1122. — Див. ще **кутати**. — Пор. **скуток**.

[**покутач**] (орн.) «дятел, *Picus*» ДзАтл II; — результат фонетичної видозміни форми [*поковтач*] «тс.». — Див. ще **ковтач**.

[**покучкурувати**] «посміятися, поглузувати»; — неясне.

[**покшик**] (бот.) «беладона лікарська, *Atropa belladonna* L.» Мак; — запозичення з польської мови; п. *rokzyk* «тс.», мабуть, є результатом скорочення виразу *ziele rokzykowe* «тс.», букв. «зілля, що кричить», у якому прикметник *rokzykowy* є похідним від *rokzyk* «покрик», *kzyk* «крик»; назва зумовлена повір'ям, нібито корінь беладони кричить, коли його викопують із землі. — SW IV 516. — Див. ще **крик**.

[**пол¹**] «стать (чоловіча, жіноча); народження» Нед, Куз; — бр. *пол* «стать»; — семантично видозмінене запозичення зі старослов'янської і російської мов; стсл. *полъ* «половина, бік; одна з двох частин цілого; стать», р. *пол* «стать», як і споріднені болг. м. *пол* «стать; половина», п. нл. *рѹл* «пів, половина», ч. *půl*, слц. *pol*, вл. *poł*, полаб. *půł*, *põl*, схв. *põ* «тс.», *põl* «стать (чоловіча або жіноча)», слн. *роl* «половина, пів», *роl* «тс.», відповідають укр. *пів* (див.).

[**пол²**] «дощана підлога в хаті» ЛЧерк; — запозичення з російської мови; р. *пол* «нижній настил у приміщенні, підлога» споріднене з укр. *пiл* «нари в селянській хаті; [підлога]» (див.).

пола¹ «край половини одягу; повішене полотнище», [*пiлка*] «пелюшка» Л, [*пiлка*] «тс.» Л, [*пiвка*] «запаска; ширина полотна; кусок полотна» О, *пiлка* «шматок тканини; підстилка; [ряднина, доріжка Ме; вид полотняної шалі; вид бредня]», [*запiле*] «бокове приміщення у коморі, клуні для зберігання зерна; засіка (у клуні) для снопів» Ж, [*запiле* Я, *заполе* Ж] «тс.», [*запiлок*] «відгороджене місце в сараї або в хаті, де стоїть засік» Г (1927),

запiлля «підпiлля», *запiл* «пола одяжі, загорнута так, що в неї можна щось набрати; [рибальська сітка Ж]», [*запiлка*] «фартух» Г, Ж, [*запiльчи́на*] «тс.» Г, Ж, [*запiлля*] «поли», [*запiла*] «поділ жіночої сорочки, пола», [*запiлок*] «шкіра живота» Ж, [*запiлити*] «загорнути, закутати» Ж, [*заполяти*] «тс.» Ж, *припола* «пола», [*припiле*] «пола жіночого одягу, поділ» Нед, *припiл* «[тс. Нед]; пола; край неба, лісу, поля», [*приполи*] «краї піл одягу» Пi; — р. *пола* «пола», бр. *пiлка* «пiлка (шматок тканини); [пелюшка]», др. *пола* «шматок тканини, завіса», п. *роla* «пола (одягу)», ч. слц. [*роla*] «тс.», болг. *пола* «спідниця, пола», *поли* (мн.) «поділ», м. *пола* «поділ, пола (одягу); спідниця», *поли* (мн.) «поли одягу; стулки дверей», схв. *põла* «половина; пола; пiлка (шматок тканини)», слн. *роla* «пiлка; поділ», стсл. *пола* «край одягу, одяг; половина»; — пізне псл. *роla* «половина; пола», утворене від *роlъ* «половина, бік». — Фасмер III 306; Булаховський Вибр. пр. III 404; Цыганенко 354; Преобр. II 90; Brückner 429, 430; Machek ESJC 498—499; Skok II 697; Mikl. EW 255; Pedersen KZ 38, 74. — Див. ще **пiв**. — Пор. **пол¹**.

[**пола²**] «велика суцільна скеля» Нед; кам'яна плита ВеЗн, О», [*пiле*] (зб.) «кам'яні плити» ВеЗн; — схв. [*põla*] «велика скеля», [*põla*] «неродюча земля», [*роla*] «тс.»; — не зовсім ясне; вважається давнім запозиченням від дороманського населення Адріатики (Skok II 697).

[**пола³**] «рід» Шух; — очевидно, споріднене з [*пол*] «стать», р. болг. м. *пол* «тс.; половина», схв. *põl*, стсл. *полъ* «тс.». — Див. ще **пол¹**.

[**пола⁴**] «менструація» Нед, Шух; — неясне; можливо, псл. *роla* «розлив» (пор. цел. *располѣти сѧ* «розлитися»), споріднене з лтс. *rali* (*raļi*) «повiнь», *pilēt* «капати», лит. *pilti* «лити, сипати».

[**полавок**] (бот.) «пухирник, *Utricularia* L.» Мак; — неясне; можливо, пов'язане з (*по*)*лови́ти*, оскільки в

пухирці на листках цієї водяної рослини потрапляють дрібні водяні тварини.

[пóлаз] «свято у Пилипівський піст», [полáзецъ] «той, хто першим зайде у двір або до хати на свято у Пилипівський піст», [полáзник] «тс.; другий день Різдва й Новий рік О; тварина, яку на Різдво вводять у хату, щоб був достаток О»; — п. [podłazy] «звичай ходити по хатах на Різдво і на Новий рік з поздоровленнями», [podłaznik] «той, хто ходить по хатах на Різдво і на Новий рік з поздоровленнями», ч. [polaz] «різдвяна здобна булочка для худоби», слц. [polazník] «колядник, віншувальник», [polaziti] «віншувати», м. *полаза* «перше відвідання зранку», *полазеник* «той, хто першим відвідує, заходить до когонебудь», [полази] «відвідує, заходить до когонебудь першим», схв. *пóлазити* «відвідувати», *пóлазити се* «відвідувати один одного, поздоровляти», *пóлазнік* «відвідувач, колядник»; — псл. *polaz(iti)* «відвідувати», похідне від *laziti* «лазити, ходити»; менш переконливе виведення всіх слов'янських форм з схв. *пóлазити* «відвідувати» (Machek ESJC 469). — Див. ще **лазити**.

[полану́жне] «плата за кайдани» Нед; — очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. *rołanicuszne* «оплата в'язнем кайданів, у які його заковують» утворене з прийменника *po* «по» та іменника *łanicus* «ланцюг». — Див. ще **ланцюг, по**.

[пóлап] «стеля» Пр. XI діал. н.; — запозичення з польської мови; п. *rułar* «стеля, склепіння», [półar]. ст. [rołar] «тс.» походить від нім. *Laube* «альтанка (в зелені)» (свн. *loube* «передній зал, вестибюль; галерея», двн. *louba* «портик, ганок; галерея», *louprea* «навіс, піддашок; зал, галерея»), спорідненого з дісл. *lopt* «верхня кімната», прус. *lubbo* «дошка», псл. *lubь* «кора, лико, луб». — Чучка Пр. XI діал. н. 167; Фасмер II 526—527; Brückner 446; Trautmann 150—151; Mühl.—Endz. II 509; Топоров V 370—375; Kluge—Mitzka 425. — Див. ще **луб**.

полáпiть — див. **ла́пик**.

[полáта] «полиця на стовпах для складання сиру» О, [полáтки] (мн.) «ліжко, постіль» Нед, [палáтка] «полиця на стіні» Л, [палáтки] «горище в сараї» Л; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [połatki] «ліжко», [połatka] «вид сидіння між двома деревами для стрільби по ведмедах і диких кабанах, які приходять до збіжжя; тапчан на низьких ніжках або широка лава» пов'язані з р. *полáти* (мн.) «широкі нари для спання в хаті; поміст на деревах для полювання на звірів», *палáтка* «намет», др. *полати* «церковні хори», укр. *палáта*. — Фасмер III 307; Zelenin AfSlPh 32, 302. — Див. ще **палáта**.

[полáторжитися] «помиритися»; — не зовсім ясне; можливо, результат контамінації слів *полáдитися* «тс.» і [тóржити] (*торгува́тися*).

пóлба (бот.) «пшениця спельта, *Triticum spelta* L.; [пшениця двозерна, *Triticum dicoccum* Schr. Mak]», [бóльба] «полба», *пóлбяний*; — р. бр. *пóлба*; — не зовсім ясне; зближується з гр. *πολφός* (*пóлфос*) «локшина», *πολφοφάκη* «страва з локшини і бобів», *πάλη* «пил, борошно найтоншого помелу», лат. *pollenta* «ячна каша», *pollen* «мілке борошно, пил», *pultāre* «товкти», псл. *perelь*, укр. *пóпил*; висловлювалось сумнівне припущення (Преобр. II 91) про східне походження. — Фасмер III 307; Mladenov Mélanges Mikola 185—186; Uhlenbeck KZ 40, 558.

пóле, *полівка* «невеликий польовий та лісовий гризун, подібний до миші; польова газета; [рівнина, поле, відкрите поле]», *полоні́нка* «безліса ділянка в Карпатах, яка використовується для пасовиська та сінокосу; [гірська рівнина, пасовисько на верховині]» СУМ, Нед, [полоні́нка] «гуцульська обрядова пісня (виконується під час вигону худоби на полонини)», [полоні́ник] «ведмідь, що живе на полонині» Г, Нед, [пóльовáнецъ] «мисливець», [пóльовáне] «полювання» Нед, [пóльові́к] «жи-

тель полів, рівнин; польовий біс», [пóльові́на] «поляна, невелике за розміром поле», [пóльовка] «газета або бойовий листок, що випускається на полі Л; (зоол.) польова миша, нориця, *Nuridaeus argvalis* Нед», *пóлюва́ч* «мишлицець», [пóлюх] «житель родючих, врожайних рівнин (навколо Коломиї); землероб із Поділля» Нед, [пóля́нець, пóляні́н, пóляні́ця] «тс.» Нед, [пóля́вина] «поляна, рівнина, невеликий луг, звичайно на узліссі або серед лісу», *пóля́на* «тс.; [відкрите поле; цілина Чаб; корова, народжена на вигоні Нед]», *пóля́ни* «східнослов'янське плем'я, яке жило в Середньому Подніпров'ї», [пóлоні́стий] «пологий, похилий, спадистий», [пóльський] «польовий» ВеБ, *пóлюва́ти* «шукати диких тварин з метою убити чи піймати їх; [мати бажання паруватися (про корову)]», [пóльова́ть] «злучатися, паруватися» (про корову) ЛексПол, [пóлюва́ть] «злучатися» (про свиней) Корз, *запíльний* «який знаходиться за полями», *передпі́лля* «смуга загороджень попереду головної лінії оборони при відсутності безпосереднього контакту з противником»; — р. бр. *пóле* «поле», др. *поле* «відкрите місце, поляна, луки, поле; степ; жителі степів; нива, рілля; місце битви», п. *role* «поле, простір; зона, смуга, район», ч. слц. *role* «тс.», вл. нл. *rolō* «поле, рівнина», полаб. *pūli* (*pūliú*), болг. *полé*, м. *поле* «тс.; долина», схв. *пóље* «поле», слн. *rolje* «тс., рівнина», стсл. *полк* «тс.»; — псл. *rolje* «відкрите місце, простір; рівнина, поле; рілля», похідне від *rolъ* «широкий, плоский, порожній, неродючий»; — очевидно, споріднене з лат. *palat* «відкрито, явно», шв. *fala* «рівнина, пустище», нвн. *-falen* (у назвах West-f., Ost-f.), а також з лит. *plonas* «тонкий», лтс. *plāns* «тс.; плоский, рівний», прус. *plonis* «тік, токовище», лат. *plānus* «плоский, рівний, прямий; площина, низина, низьке місце; рівна, горизонтальна поверхня», гр. *πέλαγος* «жертвний пиріг (з борошна)», хет. *palhi* «широкий» і більш від-

даленими двн. *feld* «поле», дісл. *fold* «земля, земна куля; суша, ґрунт», дангл. *folde*, днн. *folda* «тс.»; іє. *p(e)lā- «плоский, рівний, прямий; широкий, простягнутий; площина, низина; рівнина, поле; розстилати», похідне від *pel- (*pol-) «широко відкрите рівне місце, простір»; можливе також зіставлення з алб. *shpall* «відкриваю» (Jokl Studien 83—84) і вірм. *hoł* «земля, порох, ґрунт» (Meillet MSL 8, 154; Matzenauer LF 13, 177; Mikkola Ursl. Gr. I 49, III 35), а також виведення з іє. *pel- «сірий», букв. «світлий» (Trubačev ZfSl 3, 677); менш імовірний зв'язок з стсл. *полѣти* «палати, горіти», *плама* «полум'я» (Tergas ZfSlPh 19, 120—121) або з слн. *péljati* «гнати, вести» (Baudouin ZfSlPh 19, 120—121). — Фасмер—Трубачев III 307—308; Черных II 51; Филин Образ. яз. 119; Brückner 429; Machek ESJC 469; Schuster-Sewc 1127; Младенов 466; Skok II 698—699; Критенко Вступ 550—551; ZVSZ 328; Толстой Сл. георг. терм. 77—87; Moszyński PZJP 163; Mikl. EW 255; Trautmann 204; Kluge—Mitzka 191; Persson Beitr. 228, 805; KZ 41, 227; Jóhannesson 559; Walde—Hofm. II 237, 318; Pedersen KZ 39, 370; Бодуэн РФВ 2, 170; Гамк-релидзе—Иванов 781; Pokorny 805—806.

[**полевиця**] (бот.) «мітлиця біла, *Agrostis alba* L.» Мак, [пóльові́ця] «мітлиця, *Agrostis* L.», [пóлову́ха, пóлову́шка] «тс. Мак; метлюг звичайний, *Apera spica venti* (L.) P. V. Нед», [пóлуву́ха] «метлюг звичайний» Нед; — р. *полеви́ца* «мітлиця»; — похідне утворення від *пóле*; можливо, калька наукової назви лат. *agrostis*, що зводиться до гр. *ἄγρωσις* «кормова трава», пов'язаного з *ἄγρος* «поле, нива»; назва зумовлена тим, що мітлиця переважно зустрічається у степовій місцевості (Словн. бот: 350); пов'язується також (ВеНЗн 37) з *половіти*, оскільки мітлиця рано половіє і стає непридатною на пашу, — Пор. **пóле, пóлові́й.**

[по-ле-гев] «ходи-но сюди, іди сюди» ВеЛ; — результат злиття скороченої дієслівної форми [подь] «іди, ходи» ВеЗн (з ст. *пойди* > **пойдь*), частки [ле] «лиш, -но» і прислівника [гев] «тут, сюди»; пор. вираз [подь гев] «ходи сюди» ВеЗн. — Див. ще **гев**, **іті**, **ле**, **по**. — Пор. **пóлепо**.

полегну́ти, **полену́ти** — див. **лінути**.

полéдиця, **поледівка**, **поледóвиця** — див. **лід**.

[**полежа́нь**] (орн.) «бекас, *Capella gallinago* L.»; — неясне.

[**пóлези**] (мн.) «місця, де сніг швидше розтанув» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *полизáти*.

Полéля «бог шлюбу в давніх слов'ян-язичників» Бі, *Полелó* «міфічне божество» Нед; — очевидно, як і *Лéля* «бог кохання у давніх слов'ян» Бі, *Лель* «тс.» Бі, результат помилкового витлумачення дослідниками виразу *лéльом-пóлэ́льом* «дуже повільно» (див.).

полéмика, **полеміст**, **полемічний**, **полемізува́ти**; — р. болг. м. *полéмика*, бр. *палéмика*, п. ч. слц. вл. *polémika*, схв. *полéмика*, слн. *polémika*; — запозичення з французької мови; фр. *polémique* «спір, полеміка» походить від гр. *πολεμικός* «воєнний, бойовий; навчений військовій справі; войовничий, ворожий», що є похідним від іменника *πόλεμος* «битва, бій; війна; спір, ворожнеча», з яким, очевидно, споріднені гот. *usfilma* «наляканий, сполоханий», псл. **polъxъ* «переполох, боязнь, страх», укр. *пóлóх* «тс.». — СІС² 662; Фасмер—Трубачев III 317—318; Черных II 51; КЭСРЯ 350; Kopaliński 764; Holub—Lyer 382; Младенов 466; РЧДБЕ 570; Вујаклија 741; Dauzat 571; Frisk II 469, 574—575. — Див. ще **полóхати**.

[**полéнта**] «мамалига СЧС; куліш О», [**полінта**] «мамалига» ДзАтл I; — р. *полéнта* «мамалига», п. ч. *polenta* «італійська мамалига», слц. *polenta* «мамалига», болг. *полéнта*, м. [*полента*], схв. *палéнта*, *пóлэ́нта*, слн. *polénta* «тс.»; — запозичено, можливо,

через польське посередництво, з італійської мови; іт. *polenta* «мамалига, каша з кукурудзяного борошна» походить від лат. *polenta* «ячна крупа», пов'язаного з *pollen* «борошно найдрібнішого помелу; порох, пил; порошок», спорідненим з гр. *πάλλη* «пил, дрібне борошно», лит. *pelėnai* «попіл», псл. *popelъ* «тс.», укр. *пóпіл*. — Kopaliński 764; SW IV 528; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 570; Skok II 592; Mestica 1215—1216; Walde—Hofm. II 331—332. — Див. ще **пóпіл**.

[**пóлепо**] «ходи-но» Нед; — результат злиття двічі вжитої скороченої дієслівної форми [подь] «іди, ходи» ВеЗн з часткою [ле] «лиш, -но» (**подь ле подь*). — Див. ще **по-ле-гев**.

полету́ха (зоол.) «летяга звичайна, *Pteromys volans*», [**політу́ха**] «тс.» Нед; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [*полету́ха*, *полету́ша*] «тс.» є префіксальним утворенням від *летáть* «літати»; назва цієї тварини зумовлена тим, що вона може завдяки літальній перетинці перелітати з одного дерева на інше. — Див. ще **летіти**.

[**пóлець**] «кусок сала з цілого боку свині» Куз, [*полéток* Нед, *опóлеток* Ж, Куз] «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *rofec* «кусок сала з цілого боку свині» відповідає укр. [*півть*] «тс.» (див.).

[**полігáтися**] «поплентатися, піти»; — неясне; може бути пов'язане з *лигáтися* «зв'язуватися, заводити знайомство», [*лигáть*] «бігти великими кроками», [*лігір*] «жебрак».

[**полі́к**] «верхня частина рукава сорочки; поперечна вишивка на верхній частині рукава сорочки, на кінцях рушника», [**пóлик**] «знак» Нед, [**поли́ка**] «тс. Нед; слід О», [**пóлику́**] «вишивки на рукавах і грудях жіночих сорочок Нед, Ме; квадратні клини на плечах у сорочці, що збираються біля коміра, наплічники ЛексПол»; — р. [**полика́**] «наплічник сорочки; жіночі наплічні прикраси», бр. [**полі́к**] «наплічник, уставка», [**пáлік**] «кольорова вишивка на рукаві», п. [**połyk**] «наплічник сороч-

ки», [polik] «тс.» (з укр.); — пов'язане з лик «обличчя», лице; пор. р. [полицье] «портрет»; зближення з р. эполеты «еполети», [полеты] «тс.» (Преобр. II 93) необгрунтоване.

полін (бот.) «Artemisia L.», [линь], полинь, [пóлинь О, Пі, пóлон О, пóлoнь Г, О] «тс.», [палинь] «полин гіркий, Artemisia absinthium L.» Мак, [пелун Мак, повинь Мак, полинь Пі, полонт См, полун См] «тс.», полинець «полин австрійський, Artemisia austriaca Jacq. (L.)», [полинецъ] «тс.» Пі, полинівка «горілка, настояна на полині», полинна «тс.»; — р. полынь «полин», [полын], полынка, [полынoк, полыня, пельнка], бр. палын, др. пельнъ, пельнь, п. роіун, ст. роіун, ч. релупек, [relun, reluj, reluj, polének, polín, ralín], слц. ralina, relinek, [polynok] «тс.», вл. роіон «полин гіркий», нл. роіуп, роіуй «тс.; полин звичайний, чорнобиль, Artemisia vulgaris L.», полаб. relaině (reřain) «полин гіркий», болг. пелин «тс.; вино, настояне на полині», м. пелин «полин гіркий; отрута», схв. пелен «полин», пелин, пелим «тс.; [шавлія]», слн. rëlin «полин», стсл. пельнъ «полин гіркий», пелънъ «тс.»; — псл. relupъ (relupъ, relupъ, relupъ, relëpъ) «полин»; — переконливої етимології немає; найбільш прийнятне пов'язання з псл. polëti «палати, горіти», polëpo «поліно», paliti «палити»; назва могла бути зумовлена своєрідним гострим запахом і гірким смаком полину або тим, що у давнину (і навіть тепер в Азії) полин спалювали для профілактичного обкурювання від епідемій; слов'янські назви полину зіставляють іноді з лтс. relape «полин», relëjums, але воно, як і лит. relūpas «тс.», вважається слов'янським запозиченням (Mühl.—Endz. III 194); мало обгрунтоване пов'язання з стсл. пльвель «бур'ян, плевели», др. половель «тс.» (Соболевський ЖМНП 1886, вересень, 146), а також зближення з псл. *rolvъ «блідожовтий, бляклий, блідий», р. полóвий «світло-жовтий, бляклий» за біло-сі-

рим, сивим кольором квіток полину (Преобр. II 103). — Коваль 74; Фасмер III 320; Черных II 54; Меркулова Очерки 120—122; Brückner 414; Machek ESJC 443; Jm. rostl. 247—248; Schuster-Sewc 1124; Младенов 417; Skok II 633—634; Mikl. EW 237; ZVSZ 306. — Див. ще паліти, поліно.

[**полинкі**] (бот.) «хризантеми, Chrysanthemum L.» Мо; — очевидно, похідне утворення від полін «Artemisia L.»; назва могла бути зумовлена схожістю зовнішньої форми листків хризантеми і полину (Словн. бот. 436, 560; Вісюліна—Клоков 328). — Див. ще полін.

[**поли́ска**] (ент.) «муха-голотілка, Psila» Нед; — префіксальне утворення від лисий, можливо, калька наукової назви роду Psila, утвореної від гр. ψιλός «голий, лисий, безволосий»; назва зумовлена тим, що цей рід мух має слабо опушене тіло (Горностаев 326; Urania Tierr. Insekten 428). — Див. ще лисий.

[**полити́ця**] (бот.) «березка, Convolvulus L.» Нед, [полити́ця] «тс.; повитиця льонова, Cuscuta epilinum Wehe» Нед, [полети́ця] «березка польова, Convolvulus arvensis L.» ВеБ, Мак, [полути́ця Мак, поляти́ця Нед, Мак] «тс.»; — результат видозміни деетимологізованої назви повіти́ця «тс.» — Шамота 115—116. — Див. ще повіти́ця.

поли́ця¹ «горизонтальна дошка на стіні, у шафі, буфеті; спальне місце у залізничному вагоні; залізна лопаточка у плузі», пoлка «спальне місце у залізничному вагоні» (з рос.); — р. [пoлиця] «поли́ця для посуду; трикутна поли́ця для встановлення ручного жорна; береговий уступ; залізна лопаточка (у плузі); залізний лист», пoлка «поли́ця», бр. пали́ца «поли́ця», п. слц. нл. polica, ч. police, вл. polca «тс.», болг. поли́ца «тс., карниз», м. поли́ца «поли́ця», схв. пoлиця «стінна планка», слн. polica «дошка у стіні; залізна лопаточка (у плузі)», стсл. поли́ца «поли́ця»; — псл. polica «тс.» пов'язане з роľ «осно-

ва, підлога, полиця». — Фасмер III 310; Черных II 53; Преобр. II 101—102; Булаховський Вибр. пр. III 353; Brückner 429—430; Machek ESJC 470; Schuster-Sewc 1124—1125; Младенов 467; Matzenauer LF 13, 177; Berneker IF 9, 364; Trautmann 204. — Див. ще **піл**.

[поліція²] (бот.) «конюшина польова, котики, *Trifolium arvense* L.»; — очевидно, похідне утворення від *пóле*; пор. другу частину наукової назви цієї рослини: укр. *польова́*, лат. *arvense* (похідне від *arvum* «оране поле; нива, рілля»); назва зумовлена тим, що конюшина польова росте переважно на полях і пісках (Вісюліна—Клоков 220—221; Нейштадт 347). — Див. ще **пóле**.

полі- «багато-» (у словах типу *поліартрит*, *полівалентний*, *полівітаміни*, *полігібриди*, *поліметали*, *поліневрит*, *полісахаріди*); — р. болг. м. схв. *поли-*, бр. *поли-*, *палі-*, п. вл. слн. *poli-*, ч. слц. *poly-*; — словотворчий компонент, виділений із слів грецького походження типу *поліморфний* (гр. *πολύμορφος*), *поліптіх* (гр. *πολύπτυχος*), *поліфонія* (гр. *πολυφωνία*); гр. *πολυ-* «багато-», *πολύ* (прикметник с. р.) «багато, численне», чол. р. *πολύς* «численний; великий, значний», очевидно, споріднене з лат. *plūs* «більша частина, більша кількість, більший, більш численний». — СІС² 662; ССРЛЯ 10, 984; Kopaliński 764; Holub—Lyer 383; Младенов 466; Вуяклија 741; Frisk II 577—578; Walde—Hofm. II 327—328. — Див. ще **плюс**.

полівіти — див. **лівій²**.

полівнік — див. **пóлова**.

пóліг — див. **лежати**.

поліглóт «людина, яка володіє багатьма мовами»; — р. болг. м. *полиглóт*, бр. *паліглóт*, п. *poliglota*, ч. слц. *polyglot*, схв. *поліглот*, *поліглотта*, слн. *poliglót*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Polyglótt* «поліглот», *Polyglótte*, фр. *polyglotte*, англ. *polyglot* «тс.» походять від гр. атт. *πο-*

λύλωττος «багатомовний; той, хто говорить багатьма мовами», що складається з основ слів *πολύς* «багато, численний» і *γλωττα* (*γλωσσα*) «мова, мовлення». — СІС² 663; ССРЛЯ 10, 988; КЭСРЯ 350; Kopaliński 765; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 571; Вуяклија 742; Fremdwörterbuch 493; Dauzat 572; Klein 1212. — Див. ще **полі-**, **ізоглóса**.

полігóн «ділянка місцевості, обладнана для проведення навчальної, переважно артилерійської стрільби, а також для випробування озброєння; многокутник», *полігональний*, *полігонний*; — р. болг. м. *полигón*, бр. *палігón*, п. *poligon*, ч. *polygon*, слц. *polygón*, схв. *полігóн*, слн. *poligón*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Polygon* «многокутник; військовий полігон», фр. *polygone*, англ. *polygon* «тс.» походять від пізньолат. *polygōnum* «многокутник», яке зводиться до гр. *πολύγωνος* «многокутний», що складається з основ слів *πολύς* «багато, численний» і *γωνία* «кут, косинець». — СІС² 663; КЭСРЯ 351; Черных II 51—52; Kopaliński 765; Holub—Lyer 383; Младенов 466; Вуяклија 742; Fremdwörterbuch 493; Klein 668, 1212. — Див. ще **полі-**, **діагональ¹**.

поліграфія «галузі промисловості і техніки, пов'язані з виготовленням друкованої продукції», *поліграф* «копіювальний прилад», *поліграфіст*, *поліграфічний*; — р. *полиграфія*, бр. *паліграфія*, п. *poligrafia*, ч. *polygrafie*, слц. *polygrafia*, болг. *полиграфія*, м. *полиграфија*, схв. *поліграф* «копіювальна машина»; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Polygraphie*, фр. *polygraphie*, англ. *polygraphy* походять від гр. *πολυγραφία* «значна або плідна письменницька діяльність», букв. «багатописання, надмірне писання», що складається з основ слів *πολύς* «багато, численний; значний, надмірний» і *γράφω* «пишу». — СІС² 663; КЭСРЯ 351; ССРЛЯ 10, 989; Kopaliński 765; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 571; Младенов 466; Вуяклија 742; Gr. Fwb. 597;

Klein 1212; Dauzat 572. — Див. ще **полі-, графа́.**

Полієвкт (чоловіче ім'я), ст. *Полу-евктъ* «многомол(и)тв(е)н(ъ)» (1627); — р. *Полиевкт*, [*Полиект*, *Полуект*, *Полуэкт*], бр. *Палиект*, *Палиеукт*; — запозичення з грецької мови; гр. *Πολύευκτος* утворене з прикметника *πολύευκτος* «довгожданий, жаданий, бажаний», що складається з основ слів *πολυ-* (*полу́*) «багато» і *εὐκτός* «бажаний, жаданий; обіцяний», пов'язаного з *εὐχομαι* «голосно оповіщаю, вихваляюся; урочисто обіцяю; благаю», спорідненим з ав. *aojaitē* «урочисто проголошує», дінд. *óhate* «вихваляється, хвалить». — Вл. імена 81; Беринда 228; Петровский 180; Спр. личн. имен 446; Суперанская 81; Constantinescu 134; Frisk I 595—596. — Див. ще **полі-**.

пóлїж, *поліжкіня*, *поліжниця*, *поліжнічий* — див. **лежати**.

полій¹ «вода, що виступила поверх льоду», [*полій Л*, *полій ЛексПол*] «тс.», [*полій*] «тс. Л; вода під снігом ЛексПол; потік, течія води Ва; низинна місцевість, дно висохлого озера Ва; заплава, мілководдя ЛексПол»; — р. [*полій*] «заплава; берег, луки; повінь; неглибокі западини й глибокі улоговини, де збирається весняна вода», схв. *пòлōј* «заплава; мілководдя, мілина, перека́т»; — псл. *polojь* «заплава; повінь, весняна вода», пов'язане чергуванням голосних з *politi*. (< **po-leitei*) «полити», утвореним з префікса *po-* «по-» і кореня **lei-/loi-* «лити» (пор. *лій* — *лбу*). — Фасмер III 314. — Див. ще **літи, по-**.

[**полій²**] (бот.) «м'ята водяна, *Mentha aquatica* L.; м'ята блошина, *Mentha pulegium* L.»; — р. [*полій*] «м'ята блошина», п. *rolej* «м'ята, *Mentha* L.», ч. *rolej* «вид м'яти», схв. *rolej*, *rolaj*, слн. *roláj* «тс.»; — через польське посередництво запозичене з німецької мови; нвн. *rolei* «м'ята блошина» (двн. *rolaia*, *roleige*, *rullei*, свн. *rolei* «тс.») походить від лат. *pūlējum* (*pūlēgium*) «тс.», запозиченого з грецької мови (гр. *βλήχων*

неясного походження) і вторинно зближеного з лат. *pūlex* «блоха, земляна блоха». — Фасмер III 308; Brückner 429; Machek Jm. rostl. 203; Skok II 697; Mikl. EW 255; Kluge—Mitzka 558; Walde—Hofm. II 384—385; Frisk I 245.

Полікарп (чоловіче ім'я), [*Поликарп*], ст. *Полкарпъ* «многоплоден» (1627); — р. болг. *Поликарп*, бр. *Паликарп*, др. *Поликартъ*, п. *Polikarp*, ч. слц. *Polukarp*, болг. *Поликарп*, схв. *Поликарто*, слн. *Polikárp*, стсл. **Полукаръпъ**; — через церковнослов'янську мову запозичене в давньоруську з грецької; гр. *Πολύκαρπος* зводиться до прикметника *πολύκαρπος* «багатий плодами, плодючий», що складається з основ слів *πολύ* «численний; великий, значний, широкий» і *καρπός* «плід». — Вл. імена 81; Беринда 228; Петровский 181; Суперанская 81; Спр. личн. имен 446; Илчев 401. — Див. ще **Карпó, полі-**.

поліклініка, *поліклінічний*; — р. болг. м. *поликліника*, бр. *паліклініка*, п. ч. слц. вл. *poliklinika*, схв. *поликліника*, слн. *poliklínika*; — запозичення з французької або німецької мови; фр. *policlinique* «поліклініка» (первісно «міська лікарня»), н. *Póliklinik* «тс.» утворене з гр. *πόλις* «місто» і фр. *clinique* «лікарня, клініка» (н. *Klínik* «тс.»). — SIC² 664; Черных II 52; КЭСРЯ 351; Откупщиков РЯШ 1974/2, 105—106; St. wug. obsyeh 587; Holub—Lyer 383; Вујакија 743; Klein 1209; Dauzat 571. — Див. ще **клініка, поліс²**.

Поліксенія (жіноче ім'я); — р. болг. *Поликсена*, *Поликсенія*, бр. *Паликсена*, слц. *Poluxéna*, болг. *Поликсена*, цсл. **Поліксенія**; — через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. *Πολυξένη*, пов'язане з чоловічим ім'ям *Πολύξενος* «Поліксен», яке зводиться до прикметника *πολύξενος* «дуже гостинний, відвідуваний багатьма», що складається з основ слів *πολύς* «численний; великий, значний» та *ξένος* «чужий, чужоземний; чужинець». — Вл. імена 154; Петровский

181; Суперанская 89; Спр. личн. имен 517; Илчев 401; Constantinescu 134. — Див. ще **Ксэня, полі-**.

полімери «високомолекулярні сполуки, молекули яких побудовані з багаторазово повторюваних груп атомів (елементарних ланцюгів) однакової структури», *полімеризатор, полімеризація, полімерія*; — р. *полімеры*, бр. *палімеры*, п. *polimer*, ч. *polymer*, слц. *polymer*, болг. *полимери*, схв. *полимеризація*, слн. *polimêr*; — запозичене, очевидно, з німецької мови; н. *Polymere* «полімери» пов'язане з *polymêrisch* «полімерний», утвореним у 1830 р. шведським хіміком і мінералогом Берцеліусом від гр. *πολυμερής* «багаточленний, складений; роздроблений», яке складається з основ слів *πολύς* «багато, численний» і *μέρος* «частина, частка», спорідненого з лат. *тегеог* «заробляю, одержую, здобуваю», хет. *ma-g* «ділити (жертву)». — СІС² 664; ССРЛЯ 10, 990; Kopaliński 765; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 572; Вуяклија 743; Klein 1213; Fremdwörterbuch 494; Frisk II 196—197, 212. — Див. ще **полі-**.

Поліна (жіноче ім'я), [*Поліна*] «Павлина» Нед, [*Полинáшка*] «Аполлінарія»; — бр. *Паліна*, ч. *Polína*, болг. *Поліна*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *Поліна* має двояке походження: від фр. *Pauline*, пов'язаного з *Paul* «Павло», і від р. *Аполлінáрия* (як результат його скорочення), пов'язаного з чоловічою формою *Аполлінáрий* (від лат. *Apollinarius*, похідного від *Apollōn* «Аполлон»). — Вл. імена 154; Петровский 181; Спр. личн. имен 517; Илчев 401.

поліно «дровина», [*полін*] «поліно» ВеЗа, [*полінча*] «полінце» О, [*палінча*] «тс.» О, *пóліняка* СУМ, Нед, *полінячя* (зб.); — р. болг. *полéно* «поліно», бр. *палéно* «тс.», др. *полѣно* «короткий оцупок дерева», *полѣна* «дрова», п. *rolapo* «поліно», ч. слц. *roléno* «тс.», вл. *roléń* «балка під стелею», нл. [*roléna*] «дверна балка, брус», м. *полéно*, схв. *пòлено*, *пòљено*, слн. *roléno*, стел. **по-**

лѣно «тс.»; — псл. *roléno* «поліно, колода; дровина», очевидно, пов'язане з *roléti* «палати, горіти», *raliti* «палити»; менш переконливе зближення з псл. *rolъ* «половина», р. *пол* «підлога; дощане покриття; долівка», [*пол*] «половина», [*полть*] «частина (звичайно — половина) м'ясої туші» (Преобр. II 103; Machek ESJC 469—470; Schuster-Sewc 1126; Mikl. EW 255) або з *пóлка* «полиця» (Skok II 699; Uhlenbeck PBrB 21, 103). — Фасмер—Трубачев III 192—193, 273, 308; Brückner 429; Младенов 466; Trautmann 212—213; Mikl. EW 235. — Див. ще **паліти, пólум'я**. — Пор. **пів, пол², полиця¹, півть**.

полінта — див. **полéнта**.

поліомієліт «гостре інфекційне захворювання нервової системи у дітей; епідемічний дитячий параліч»; — р. болг. *полиомиелит*, бр. *полямієліт*, п. ч. *poliomyelitis*, слц. *poliomyelitida*, схв. *полиомиєлітис*, слн. *poliomielitis*; — засвоєне з новолатинської медичної номенклатури; нлат. *poliomyelitis* утворено з основ гр. *πολιός* «сірий», спорідненого з псл. **rolvъ* «половий», і гр. *μυελός* «шпик, спинний мозок, головний мозок», очевидно, спорідненого з *μύς* «мускул». — СІС² 665; ССРЛЯ 10, 991; Kopaliński 765; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 572; Вуяклија 743; Klein 1210; Fremdwörterbuch 492; Frisk II 264. — Див. ще **мускул, полóвій**.

поліп (зоол., мед.) «сидяча форма кишковопорожнинних тварин; опухоподібне розрощення слизової оболонки або шкіри, яке іноді сидить на ніжці»; — р. болг. *поліп*, бр. *паліп*, п. *polip*, ч. слц. *polyp*, м. *полип*, схв. *пòлип*, слн. *rolip*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Polyp* «поліп, гідра; поліп», фр. *polype*, англ. *polyp* «тс.» походять від лат. *polypus* «поліп», що зводиться до гр. *πολύπους* «тс., багатонігий», утвореного з основ слів *πολύς* «багато, численний» і *πούς* «нога»; назва тварини зумовлена тим, що на вільному кінці її знаходиться рот, оторочений віночком щупальців. — СІС² 665;

Черных II 52; КЭСРЯ 351; Sł. węg. obcych 588; Holub—Lyer 383—384; РЧДБЕ 572; Вуяклија 744; Fremdwörterbuch 494; Dauzat 572; Klein 1213, 1214. — Див. ще **під¹**, **подáгра**, **полі-**.

полі́р «сталевий інструмент для полірування, що має вигляд гладкого бруска», *полірувальник* «тс.»; робітник, який полірує», *полірувальня* «шліфувальна майстерня», *полірувати*; — р. *полі́р*, *полировáть*, бр. *палі́р*, *палі́р-ваць*, п. *polerować*, ч. *polírovat*, слц. *polírovat'*, болг. *поли́рам* «полірую», м. *поли́ра*, схв. *поли́рати*, слн. *polírati*; — запозичення з німецької мови; н. *polieren* «полірувати, шліфувати» зводиться до фр. *polir* «тс.», що походить від етимологічно не зовсім ясного лат. *polire* «полірувати, пригладжувати; обчищати», можливо, утвореного за допомогою префікса *po-*, спорідненого з *psl. ro-, ra-*, укр. *по-, па-*, від дієслова **lǫge*, пов'язаного з *lǫpere* «мазати, бруднити; покривати». — Шелудько 43; Фасмер III 309; Черных II 52; КЭСРЯ 351; Смирнов 230; Sł. węg. obcych 585; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 572; Вуяклија 745; Fremdwörterbuch 494; Kluge—Mitzka 558; Dauzat 571; Walde—Holm. II 330—331; Ernout—Meillet 785. — Пор. **політу́ра**.

пóліс¹ «страхове свідоцтво — документ про страхування»; — р. *пóліс*, бр. *пóліс*, п. *polisa* «тс.»; — запозичено, можливо, через російське посередництво, з французької мови; фр. *police* «свідоцтво, видане страховим товариством; (заст.) контракт», ст. *police* «свідоцтво, посвідчення, атестат», походить від іт. *polizza* «розписка, квитанція». — СІС² 666; ССРЛЯ 10, 994; Фасмер III 309; Преобр. II 102; Корали́нські 766; Dauzat 571. — Див. ще **полі́ца**.

пóліс² «античне місто-держава, особлива форма рабовласницької держави»; — р. болг. схв. *пóліс*, бр. *пóліс*; — запозичення з грецької мови; гр. *пóліс* «місто; кремль, цитадель; держава, країна; громада» споріднене з лит. *pilis* «замок, фортеця», лтс. *pilis*

«цитадель», дінд. *purih* «цитадель, місто», рїг, рїгат «тс.». — СІС² 666; ССРЛЯ 10, 994; РЧДБЕ 573; Вуяклија 745; Fraenkel 590—591; Frisk II 576.

полі́т- (початковий компонент складноскорочених слів типу *політапарáт*, *політбéсідá*, *політвídáв*, *політвídділ*, *політв'язень*, *політгодíна*, *політгрáмота*, *політгуртóк*); — бр. *палі́т*, п. ч. слц. слн. *polit-*, болг. м. схв. *полит-* «тс.»; — запозичення-калька з російської мови; р. *полит-* є скороченням слова *политический* «політичний», якому відповідає укр. *політи́чний*. — СІС² 666—667; ССРЛЯ 10, 995; Корали́нські 766; Вуяклија 746. — Див. ще **полі́тика¹**.

політа́ври — див. **лита́вра**.

полі́тика¹, *полі́тик*, *полі́тикáн*, *полі́тикáнство*, *полі́ти́чний*, [*полі́ти-ку́вати*] «розмовляти про політику; надзвичайно чемно, ввічливо поводитися, маніжитися» Нед, [*полі́тикува́тися*] «вести один з одним політику Г; дипломатничати», ст. *полі́тикъ* «політик, державний діяч» (XVII ст.); — р. болг. м. *полі́тика*, бр. *палі́тыка*, п. ч. *polityka*, ч. слц. вл. *politika*, схв. *полі́тика*, слн. *polítika*; — запозичено, можливо, через польське посередництво, з латинської мови; лат. (*ags*) *política* «(діяльність) політична», походить від гр. *πολίτιη* (*τέχνη*) «державна діяльність, політика», *πολίτιος* «громадянський, державний, громадський; державний діяч, політик», пов'язаних з *пóліс* «місто; кремль, цитадель; держава; громада». — СІС² 666; Фасмер III 310; Черных II 52; Christiani 17; Корали́нські 595; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 573; Младенов 467; Вуяклија 745—746; Frisk II 576—577. — Див. ще **пóліс²**.

[**полі́тика²**] «стрічка (шовкова, гарусна)», [*полі́ти́чка*, *поля́ти́чка*] «тс.» Нед, О, [*поля́ти́ця*] «прикраса; стрічка» О, [*пулі́те́ка*] «краса» Корз, [*полі́тикува́ти*] «маніжитися» Нед; — результат давньої видозміни значення *полі́тика* «політична діяльність» (див.).

політу́ра (вид лаку); — р. болг. м. схв. *политу́ра*, бр. *паліту́ра*, п. ч. вл. *politura*, слц. слн. *politúra*; — запозичення з німецької мови; н. *Politúr* «політура, поліровка» походить від лат. *polītūra* «полірування, шліфування, лощіння, обробка», пов'язаного з *polīre* «робити рівним, гладким; шліфувати, полірувати; штукатурити, білити; лощити». — СІС² 667; Фасмер III 310; Sł. wug. obcsuch 589; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 574; Вуяклија 746; Fremdwörterbuch 492; Walde—Hofm. II 330—331. — Див. ще **полір**.

поліфонія «багатоголосся в музиці», *поліфонізм*, *поліфонічний*, *поліфонний*; — р. *полифонія*, бр. *полифанія*, п. *polifonia*, ч. *polyfonie*, слц. *polyfónia*, вл. *polyfonija*, болг. *полифония*, м. *полифонија*, схв. *полифонија*, слн. *polifonía*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Polyphonie*, фр. *polyphonie*, англ. *polyphony* «тс.» походять від гр. *πολυφωνία* «багатозвучність; балакучість», яке складається з основ слів *πολύς* «багато, численний» і *φωνή* «голос». — СІС² 667; ССРЛЯ 10, 1006; Sł. wug. obcsuch 586; Kopaliński 764; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 574; Вуяклија 747; Gr. Fwb. 598; Dauzat 572; Klein 1214. — Див. ще **полі-**, **фонетика**.

[**поліца**] «страхове свідомство, поліс» Нед; — п. [*polica*], слц. *polica*, болг. м. *пoлицa*, схв. *пoлицa*, слн. *polica* «тс.»; — запозичено, очевидно, через польське і німецьке (н. *Polizze*, *Polize* «тс.») посередництво з італійської мови; іт. *polizza* «поліс; розписка, квитанція» виникло з слат. *apodixa* «квитанція, розписка про одержання», що походить від гр. *ἀπόδειξις* «доказ, аргумент; показування», пов'язаного з *ἀποδεικνύω* «показувати», що складається з префікса *ἀπο-* (на позначення віддалення, завершення, припинення) й основи дієслова *δεικνύω* «показувати, виявляти; доводити», спорідненого з лат. *dīcere* «говорити, виголошувати; стверджувати, називати». — SW IV 532; РЧДБЕ 574; Вуяклија 747; Kluge—Mitzka 558; Fremdwörterbuch 492; Mestica 1219; Frisk I 355—356. — Див. ще **апогей**, **диктат**.

поліца́й, [*поліца́йник*] «поліцай» Нед, [*полицэ́йник*] «тс.», *полица́йня* (зб.) «поліцаї», [*полица́йський*] «поліцейський» Нед; — р. болг. *полица́й*, бр. *паліца́й*, п. [*policaј*, *policaјt*], ч. слц. *policaјt*, вл. нл. *policaј*, м. *полица́ј*, схв. *полица́ј*, *полица́јац*, слн. *policaј*; — семантично видозмінене запозичення з німецької мови; н. *Polizei* «поліція, поліцейське управління» зводиться до слат. *policiā* «підтримування порядку в місті». — Шелудько 43; ССРЛЯ 10, 1006; SW IV 532; Holub—Lyer 383; Machek ESJC 470; Младенов 467; Вуяклија 747; Kluge—Mitzka 558. — Див. ще **поліція**.

поліці́я, [*полиці́ян*] «поліцай», [*полици́ян*] «сільський посильний» О, [*полици́ян*] «тс.» Вел, [*полиці́янт*] «поліцай», *полиці́янт*, *полиці́янт* «тс.», *полиці́йний*; — р. болг. *полиция*, бр. *паліцыя*, п. *policja*, ч. *policie*, слц. *policiā*, вл. *policija*, м. *полици́ја*, схв. *полици́ја*, слн. *policija*; — запозичене, очевидно, через польське посередництво, з латинської мови; слат. *policiā* «адміністрація, уряд держави, республіки», *politia* «тс.» через лат. *politia* «державний устрій» зводиться до гр. *πολιτεία* «тс., державний лад, форма правління; держава; державна діяльність, державні справи; громадянство», пов'язаного з *πολίτης* «громадянин; співгромадянин, земляк; міський, місцевий», похідним від *πόλις* «місто; кремль, цитадель; держава, країна; громада». — СІС² 668; Hüttl-Worth 15; Фасмер III 310; Черных II 52—53; Преобр. II 93; Смирнов 232; Sł. wug. obcsuch 586; Holub—Lyer 383; Machek ESJC 470; Младенов 467; Вуяклија 747; Kluge—Mitzka 558; Klein 1209; Frisk II 576. — Див. ще **поліс**². — Пор. **політика**¹.

полішинель «комічний персонаж французького народного театру»; — р. *полишинель*, бр. *палішынель*, п. *poliszynel*, болг. *полишинел*, схв. *поли-*

шинел; — запозичено, можливо, через російське посередництво, з французької мови; фр. *polichinelle* «полішинель» походить від іт. неапол. *Polescenella* «Пульчинелла (комічний персонаж, маска неаполітанської комедії)», яке відповідає іт. літ. *Pulcinella* «тс.; блазень», зменш. від *pulcina* (*pulcino*) «курча», що зводиться до лат. *pullicēna* або *pullicina* (жін. р.), *pullicēnus*, *pullicīnus* (чол. р.) «курча, пташеня», похідних від *pullus* «тс.; маля, молода тварина», пов'язаного з *puellus* «дитинка, хлопчик», *putillus* «маленький хлопчик, маля; пташеня», *putus* «маленький хлопчик, дитя», спорідненими з псл. **р'ьта* «птаха», укр. *птаха*, *птиця*. — СІС 1951, 516; Фасмер III 311, 398; Черных II 412; РЧДБЕ 574; Вуяклија 747; Dauzat 571; Gamillscheg 706; Fremdwörterbuch 492; Klein 1209, 1271; Mestica 1304; Walde—Hofm. II 382—383, 394. — Див. ще *птаха*, *птиця*.

полк «військова одиниця із самостійним управлінням і господарством, яка входить переважно до складу дивізії або бригади; в Україні в XVI—XVIII ст.: — військова й адміністративно-територіальна одиниця», [*півк* Пі, *повк*] «тс.», *полковій* «(заст.) офіцер полку», [*повкóвник*] «начальник, правитель полкової області, що обирався полковою радою відкритим голосуванням і затверджувався гетьманським універсалом; командир полку» (з п. ?), *полковник* «(заст.) тс.; офіцерське звання або чин в армії; особа, яка носить це звання», *полковниківна* «дочка полковника», *полкóвництво* «посада військового губернатора і командуючого військом округу в гетьманщині; посада командира полку», *полкóвниця* «дружина полковника», *полкóвничиха* «тс.», *полковничéнко* (заст.) «син полковника», [*полкóвничий*] «полковник», [*полчані́н*] «однополчанин; воїн, боець, солдат» Нед, *полковникува́ти* «бути полковником», *ополчéнець* «учасник, боець ополчення», [*ополчéне*] «озброєння, підготовка до війни; зброя; обо-

рона, захист» Нед, *ополчéння* «військо, що створюється з народних мас», *ополча́ти* «(заст.) озброювати для війни, створювати ополчення; підбурювати, настроювати проти кого-, чогонебудь», *ополча́тися* «(заст.) підійматися на війну, іти війною; виступати з нападами, з різкою критикою», *підполкóвник* «військове звання рангом нижче полковника; особа, що має це звання»; — р. *полк*, [*полóк*] «юрба (дівчат)», бр. *полк* (з р.), др. *пѣлкъ* «військо; загін, підрозділ війська, полк; воїнство, військові сили; битва, бій; війна, похід; стан, народ; частина; зібрання», п. *рѣк* «полк», ч. слц. *рѣк*, вл. *роѣк*, болг. ст. *пѣлк* «тс.», болг. м. *полк* «тс.» (з р.), схв. *пѣк* «тс.; народ, люди, натовп», слн. *роѣк* «полк», стсл. *пѣкъ* «натовп; колона; бойовий порядок; угруповання»; — псл. **р'ѣкъ* «тс.; полк»; — очевидно, давнє запозичення з германських мов; дісл. днн. дфриз. *folk* «народ, натовп, юрба; зграя, маса, купа; плем'я, рід», двн. *folk* (*folc*) «народ; загін, військо», дангл. *folc* «народ, натовп» генетично пов'язані з алб. *plōgu* «купа, натовп», лат. *plēbs* (ст. *plēbēs*) «тс.; плебс, народні маси, простий народ», гр. *πλήθος* «безліч, сила; натовп», псл. **р'ѣпъ* «повний, густий», укр. *пóвний*; запозиченими від слов'ян вважаються лит. *puikas* «натовп, ватага, зграя, юрба; загін, полк», лтс. *puiks* (*puĩks*) «тс.»; твердження про власне слов'янське походження псл. **р'ѣкъ* (Мартынов Сл.-герм. взаимод. 223—227; Фортунатов ИТ II 150; Brückner 448; Mikl. EW 236) менш обґрунтоване. — Коваль 192—193; Richhardt 89; Фасмер III 311; Черных II 53; Преобр. II 94; Шахматов ИОРЯС 7/1, 303; Соболевский ЖМНП 1911, травень, 164; Sobolevsky AfSIPh 33, 479; Сидоренко Зб. наук. праць I 131—133; Ледяева Вестник МГУ 1959/4, 163—175; Machek ESJC 464; Младенов СГЕ 52; Младенов 467, 538; ZVSZ 351; Mühl.—Endz. III 407; Skardžius 183; Wiedemann BB 28, 23—24; Kiparsky GLG 208—

209; Mikkola Berühr. 153; Pedersen MPKJ I 175; Jokl Studien 71; Kluge—Mitzka 823—824; Klein 607; Jóhannesson 561; Торп 235. — Див. ще **пóвний**.

[**полкóвничок**] (бот.) «майоран садовий, *Majorana hortensis* Moench.» Дз; — пов'язане з *полкóвник* (офіцерський чин); назва могла бути зумовлена народноетимологічним зближенням назви рослини *майоран* з назвою офіцерського чину *майор*. — Див. ще **полк**.

пóло «спортивна командна гра в м'яч верхи на конях»; — р. болг. *пóло*, бр. *пóла*, п. *poło*, ч. слц. слн. *pólo*, схв. *pólo*; — запозичення з англійської мови; англ. *polo* «тс.» походить від балтійського *polo* «м'яч»; пор. тибет. *pu lu* «тс.» — СІС² 668; ССРЛЯ 10, 1032; Kopaliński 767; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 575; Вуяклија 748; Fremdwörterbuch 492; Dauzat 572; NSD 1921; Kleip 1211. — Пор. **ватерпóло**.

пóлова «відходи (насіньві плівки, лушпиння) від обмолоту й очищення зерна хлібних злаків, льону», [*пóловіця*] «тс.», [*пóлівнік*] «половник (Ме); курінь під льохом Мо», [*пóловéнь*] «сарай для полови Чаб; приміщення для зберігання вуликів з бджолами в зимовий час», *пóловник* «місце, куди зсипають половиу; [вид хліва для полови; хлів, де зимою перебувають вівці й телята (у Галичині)]», [*пóлов'яник*] «місце, куди зсипають половиу», *пóловня* «половник», [*пóломнік*, *пóлуник*, *пелéвник*, *пелівня*] «тс.» Гриц, [*пóловáстий*] «з половиою» Нед, *пóлов'яний* «виготовлений з полови», [*спóловіти*] «очистити (збіжжя) промиванням» Нед; — р. [*пóловá*] «полова», бр. *палóва* «тс.», др. *полова* «солома», п. *plewá* «полова», [*plowa*], ч. слц. *pleva*, *plevu* (мн.), вл. *pluwa*, *pluwu* (мн.), нл. *plowa*, *plowu* (мн.), полаб. *plávoí* (мн.) «тс.», болг. *плява* «солома», м. *плева* «полова», схв. *плéва*, слн. *pléva*, стсл. *плква* «тс.»; — псл. **pelva* «полова, солома», пов'язане з **pelvelъ* «бур'ян», **pelti* «полоти»; — споріднене з прус. *pelwo* «полова», лит. ст. *pėlūs*, лтс. *pe-*

lus, *peļavas*, лат. *palea*, дінд. *palāvāh* (мн.) «тс.» — Фасмер III 227, 312; Brückner 418; Holub—Lyer 377; Machek ESJC 459—460; Schuster-Sewc 1108; Младенов 431; Skok II 691—692; Мейе ОЯ 173, 344; Меркулова ОЛА 1979, 122—123; Torbiörnsson LM I 48; Trautmann 213, Agr. Sprachd. 393; Būga RR I 473, II 513; Mühl.—Endz. III 198; Karulis II 34; Mayrhofer II 233—234; Абаев ИЭСОЯ I 450; Persson Beitr. 808; Solmsen AfSIPh 24, 576; Pokorny 802. — Див. ще **пóлоти**. — Пор. **пелéвня**, **плевéл**.

пóловень, **пóловинь**, **пóловінь** — див. **пóлум'я**.

[**пóловéць**] (ент.) «терміт, *Termes*» Нед; — неясне; можливо, похідне від *пóловій* «блідо-жовтий; (про масть тварин) світло-рудий», як назва, зумовлена забарвленням терміта (*Urania Tierr. Insekten* 117—124).

пóловій «кольору спілого жита, пшениці і т. ін.; блідо-жовтий; світло-рудий (про масть тварин)» СУМ, Нед, [*полевий*] «тс.» О, [*пóловістий*] «тс.» (про волів) Гриц, [*пóловкастий*] «бляклий, блідий» ВеНЗн, [*пóловка*] «булана корова Нед, жовтий віл О», [*пóловуня*] «булана корова» Нед, [*пóловуха*, *пóловуша*, *пóлуня*] «тс.» Нед, [*пóловко*] «буланий віл» Нед, [*пóловчик*] (орн.) «вид невеликого птаха пóлового кольору», *пóловіти* «достигаючи, набувати жовтого кольору, ставати жовтим (про пшеницю, жито); виділятися, відливати жовтим кольором», *запóловіти* «почати пóловіти», [*спóловіти*] «зблякнути» Нед; — р. *пóловый* «світло-жовтий, бляклий», *пóловой* «тс.», бр. *палавы* «пóловий (про масть тварин); буланий (про коня); світло-бурий (про корову)», др. *пóловъ* «світло-жовтий, бляклий», *пóловыи* «достиглий», п. [*połowu*] «білявий, бляклий; пóловий, світло-жовтий, світло-рудий (про масть тварин)» (з укр.), п. вл. нл. *plowu* «тс.», ч. слц. *plawu* «бляклий, буланий, світло-жовтий, блідо-жовтий (про коня, волосся)», болг. [*плав*] «синій; з русим во-

лоссям, синьоокий, блондин; світлого кольору», м. [плав] «синій (про очі)», схв. *plāv* «синій, голубий; світлий, блідо-жовтий; зі світлим волоссям», слн. *plāv* «голубий», стсл. *плавъ* «блідо-жовтий, світло-русий»; — псл. **rolvъ* «тс.; буланій; бляклий, блідий»; — споріднене з лит. *palvas* «буланій, світло-жовтий», двн. *falo* «бляклий, блідий; зі світлим волоссям», днн. *falu* «бляклий, блідий», дангл. *fealu* «тс.; жовтий, буланій», дісл. *fōlg* «тс.», лат. *pallidus* «блідий», *palleo* «блідну; стаю блідо-зеленим, жовтуватим», гр. *πολιός* «сірий», *πελιτικός* «тс.», *πελιός* «безбарвний, блідий, темно-сірий, чорно-голубий», вірм. *ali-k'* «біле, чисте волосся», дінд. *pallitāḥ* «сірий, сивий; старець», *palitām* «сиве волосся», *pāṇḍuḥ* «жовтуватий»; іє. **pel-* (**rol-*) «сивий, сірий; бляклий, блідий; темнуватий, строкакий». — Фасмер III 313; Brückner 422; Machek ESJC 456; Schuster-Sewc 1091—1092; Младенов 425; Skok II 679—680; Mikl. EW 256; Крищенко Вступ 520; ZVSZ 329; Мейе ОЯ 20, 389; Trautmann 205; Būga RR II 342; Fraepkel 534; Karulis II 34; Kluge—Mitzka 180; Jóhannesson 556; Holthausen IF 62, 153; Walde—Hofm. II 239—240; Frisk II 498, 575—576; Maughofer II 234—235; Persson Beitr. 561, 645, 805; Uhlenbeck 160; Pokorny 804—805. — Пор. **плісень**.

[**половік**] (орн.) «різновид яструба; звичайний боривітер, *Falco tinnunculus* L. Нед; шуліка Ле»; — очевидно, похідне утворення від *полівій* «блідо-жовтий; (про масть тварин) світло-рудий»; назва зумовлена іржасто-рудим забарвленням спини і крил боривітра або світло-рудим забарвленням низу яструба; пор. інші семантично подібні назви цих птахів: р. [красный сокол], н. *Rotfalkе* «тс.» (Воїнств.—Кіст. 165, 170; Птицы СССР 134—135, 167). — Див. ще **полівій**.

половіна, [половінниця] (вид плахти), *половінчастість*, *половінчатість*, *половінчик* «стара міра в

1/8 літра, а також пляшка такої місткості; восьмушка; [найменша пляшечка казенної горілки; гермафродит; перекинчик, зрадник, ренегат Нед]», *половінщик* «той, хто має половину паю або володіє майном із кимсь удвох; той, хто обробляє землю з половини», *половінщина* «оренда землі з віддачею половини врожаю власникові землі», [половіця] «половина» Нед, Бі, Пі, [половіч] «співвласник наполовину» Нед, [половічанка] «жито з пшеницею», [половінчик] «напівшерстяна матерія» Л, [половка] «половинка» ВеУг (із слц, п. ?), *половінчастий*, *половінчатий*, [половітий] «половинний» Нед, [половічний] «тс.» Нед, *половінити*, *наполовіну*, *пополовіні* «пополам», *споловіни*; — р. болг. *половіна*, бр. *палавіна*, др. *половина*, п. *połowa*, ч. *polovice*, *polovina*, слц. *polovica*, *polovina*, вл. нл. *połojca*, м. *половина*, схв. *полдовина*, слн. *polovica*, заст. *polovina*; — псл. *polovina*, *polovica*, похідні утворення від *rolъ* «половина». — Дзендзелівський УЗЛП 110; Фасмер III 312; Преобр. II 100—101; Brückner 429; Machek ESJC 498—499; Schuster-Sewc 1124; Младенов 467; Skok II 696—697. — Див. ще **пів**.

[**полівити**] «метати, зшивати на живу нитку»; — неясне.

[**полівіддя**] «повінь», [півовідь, *половбде*, *полівода*] «тс.» Нед; — р. *половбде*, [вбдпбль] «тс.»; — складне утворення з основ слів **полий* (псл. *rolъ*) «розлитий, широкий, відкритий» (пор. р. *полье воды*), можливо, спорідненого з хет. *palḫi-* «широкий», і *вода*; повністю може бути зіставлене з лат. *palūs* (< **pal-ūd-s*) «болото, стояча вода»; сюди ж слід віднести укр. *заполоніти* «заповнити», *розполонітися* «розлитися», [сполоніти] «заповнити; полити», цсл. *располѣти сѧ* «розлитися». — Фасмер III 312—313, 320; Трубачев Этимология 1973, 13—14. — Див. ще **водá**. — Пор. **заполоніти**.

[**половіти**] «зігрівати, нагрівати» Пі; — неясне, можливо, віддалено по-

в'язане з *поліно*, *паліти* (псл. *polēti* «палати, горіти»).

[**половник**] (бот.) «жабрій звичайний, *Galeopsis tetrahit* L.» Мак; — неясне.

[**половнічка**] (бот.) (у сполученні [*п. благовонка*] «пахуча трава звичайна, *Anthoxanthum odoratum* L.» Нед; — неясне; можливо, похідне утворення від *полівій* «кольору спілого жита; блідо-жовтий»; назва могла бути зумовлена жовтуватим кольором квітів і стебел цієї рослини (Вісюліна—Клоков 100; Нейштадт 98—99); пор. ще інші її назви: [*русавка*] Мак, р. [*жёлтоцвѣтник*], схв. *златно кољено*, наукову назву роду *Anthoxanthum* «квітка жовтувата». — Див. ще **полівій**.

половуха, **половущка**, **полувуха** — див. **полевиця**.

половці (одн. *половець*) «кумани, кипчаки» (тюркський кочовий народ), *половчани* (одн. *половчанин* СУМ, Нед), *половчан*, *полівчийн* СУМ, Нед «тс.», *половецький*; — р. *половцы*, бр. *пóлайцы*, др. *половьци*, ч. ст. *Plavci*, п. ст. *Plavci* (з ч.), болг. *половци* (з р.); — похідне утворення від др. *половѣ(и)* «половий, білуватий, ясно-жовтий, блідий»; очевидно, калька тюрк. *Kuman* «половець, куманин; (букв.) блідий, блідо-жовтий, половий» (УРЕ 11, 343; Пономарев—Гордлевский ИАН ОЛЯ 6, 321). — Фасмер III 313; Преобр. II 94—95; Соболевский РФВ 64, 170—171; ЖМНП 1886, вересень 154; Менгес 73—76. — Див. ще **полівій**.

[**полів'яз**] (бот.) «в'яз шорсткий, *Ulmus scabra* Mill. (*Ulmus montana* With.)» Мак, ВеНЗн, [*полув'яз*] «тс.» Мак; — очевидно, складне утворення з *полу-* «пів-, напів-» і *в'яз* «*Ulmus* L.» (див.):

пóлог, **полóги** — див. **лежати**.

полóдник¹ — див. **полóник**¹.

полóдник² — див. **полóник**².

пóлоз «одна з двох нижніх частин саней, що поверхнею повзає по снігу; повзкий брус, який використовується для переміщення предметів великої ва-

ги; велика змія родини удавів», [*полóззя*] «довгі вантажні сани» НикНикТЛ, *полóзбк* «полоз саней; рухома, ковзна частина деяких машин; [п'ятка плуга Гриц]», [*полóзюк*] «велика змія», [*пóлос*] «полоз, санні полоззя» Нед; — р. *пóлоз* «полоз», бр. *пóлаз* «тс.», п. *płoz*, *płoz*, [*płóz*, *płuz*] «тс.», ч. *płaz* «лісо-спуск, скат; металева площина, по якій щось перекочують; частина плуга», слц. *płaz* «частина плуга (підшва)», болг. *плаз* «дерев'яні полози, що повзають по снігу; підшва плуга; дошка на дні човна», м. *плаз* «санний полоз, частина плуга», схв. *плâз* «підшва плуга», слн. *pláz* «тс.»; — псл. **polzъ* «полоз (санний); підшва плуга», пов'язане чергуванням голосних з **p'łzti*, **pelzti* «повзти»; — можливо, споріднене з дангл. *fealg* «обід, борона», двн. *fēlga* «обід; каток для розпушування землі, борона», свн. *valgen* «орати, борознити», *velgen* «тс.» — Коваль 98—99; Фасмер III 314; Черных II 53; Brücker 402, 422; Machek ESJC 456; Младенов 537—538; Trautmann 218. — Див. ще **повзті**.

полóй — див. **полій**¹.

полóкати — див. **полоскати**.

полон¹ «неволя, в яку потрапляють захоплені противником під час воєнних дій; (заст.) полонені», [*полонь*] «тс.», *полоненік* «взятий у полон; бранець», [*полоннік* Нед, *полонянець* Нед], *полонянік* «тс.» СУМ, Нед, *полонянін* СУМ, Нед, *полоненій* «тс.», *полонітель* «той, хто взяв у полон кого-небудь», [*полонній*] «спійманий, ув'язнений; захоплений» (про здобич) Нед, *полоніти* «захоплювати під час воєнних дій; підкоряти, загарбувати»; — р. *полон* (заст.) «полон; здобич, захоплена на війні; військовополонені», бр. *палон* «полон», др. *полонѣ* «тс.»; переслідування, полонені, здобич», п. *płon* «жнива, урожай; (мн.) плоди», ч. *płen* «виручка, прибуток, урожай, здобич», слц. *płen* «грабіж, здиство, спустошення (під час війни)», *płien* «тс.», нл. *płon* «дракон, змії; шакал; метеор; благо-

дать, урожай», болг. плен «полон», м. плен «тс.; здобич, грабіж, пограбування», схв. плѣн «здобич», слн. рlѣп «тс.; трофей; пограбування», стсл. плѣнчъ «тс.»; — псл. *relpъ «неволя, полон; здобич (військова); прибуток; урожай»; — споріднене з лит. reipas «прибуток, доход, заробіток; заслуга», relnyti «заслужувати; заробляти, виручати», лтс. rėlpa «заслуга; прибуток, доход», дінд. рапаһ «обіцяна нагорода», рапатē «скуповує, закупає», гр. πωλέω «кую», двн. fali «продажний», дісл. falg «тс.»; іє. *rel-no-s «прибуток, заробіток», похідне від *rel- «продавати; заробляти, заслужувати»; менш обгрунтоване зіставлення слов'янських форм з лат. pellis «шкура», гот. fill «тс.» (Брандт РФВ 23, 292), пов'язаними з псл. *relpa «пелена», relena «тс.», іє. *rel- «оболонка, плівка; шкіра; одяг». — Фасмер III 314—315; Преобр. II 80—81; Brückner 418—419; Machek ESJC 457—458; Schuster-Sewc 1105—1106; Младенов 428; Skok II 683; ZVSZ 305; Mikl. EW 236; Бенвенист 234; Trautmann 213, Arg. Sprachd. 392; Fraenkel 567—568; Mühl.—Endz. III 197—199; Fortunatov BB 6, 217, AfSIPh 4, 579; Ван-Вейк ИОРЯС 20/3, 38; Frisk II 633; Pokorny 804.

[полон²] (бот.) «ріжки, Claviceps purpurea Tul. (Sclerotium clavus Dec.) ВеНЗн, Мак; гарний урожай О»; — п. rlop «жнива; урожай; плоди», нл. rlop «благодать, урожай»; — очевидно, залишок псл. *relpъ «полон, здобич; прибуток, урожай»; у значенні «ріжки» може бути зведене й до псл. *rolpъ «дикий, неродючий», похідного від rolъ «плоский, порожній». — Skok II 683. — Див. ще полон¹. — Пор. плінній, плонка.

[полон³] (ент.) «комар-товстоніжка, Bibio Geoffr.; вид рунної або зграєвої гусениці, Sciaga militaris Now., особливо її личинки Нед»; — неясне.

полон⁴ — див. полін.

полонез (урочистий бальний танець; музика до цього танцю); — р.

полонез, бр. паланез, п. polonez, poloneza, ч. слц. слн. poloneza, болг. полонеза, схв. полонез, полонеза; — запозичення з французької мови; фр. polonaise «полонез», букв. «польський танець» (результат скорочення словосполучення danse polonaise «тс.») є формою жін. р. від polonais «польський», утвореного від Polonia, латинізованої назви Польщі. — СІС² 668; Фасмер III 315; St. wug. obcyh 589; Holub—Lyer 383; РЧДБЕ 575; Вуяклија 748; Klein 1211; Dauzat 572. — Див. ще поляки. — Пор. полонізація, полька¹.

полоник¹ «велика ложка для насипання страви», [полодник Нед, пуломняник Гриц], ополоник «тс.», [полоник] «совок для вичерпування води з човна» Ник, [сполоник, споблик, шпоблик] «тс.» Ник; — р. полонник, уполонник, [уполоння], бр. палоник, апалоник, др. уполовникъ, м. испол «ківш для вичерпування води з човна», схв. [ispô] «тс.», [palj] «черпак», слн. ról «тс.», цел. полъ «пристосування для черпання», исполъ, съполъ «тс.»; — псл. rolъ «черпак», [*rolnikъ (< *relnikъ?)] «полоник», пов'язане з *relti «полоти; вичерпувати», palati «провіювати». — Фасмер IV 164; ЭСБМ 1, 120; Куркина Этимология 1981, 12—13. — Див. ще палати¹, полоти.

[полоник²] «дух скарбу» Нед, [полонник] «тс.» Нед; — не зовсім ясне; може бути пов'язане з [полон] «гарний урожай», псл. *relpъ «здобич, прибуток, урожай» або з [*полудник, полуденник] «полуденний чорт; мара» (Гриц 201).

полоник³ — див. ополоник¹.

полонина, полонінка, полоняник — див. поле.

[полонінка] (орн.) «гірський щеврик, Anthus spinoletta L.» Нед, ВеНЗн; — похідне утворення від полонина; назва зумовлена тим, що цей птах гніздиться у верхній зоні Карпатських гір, на полонинах, не спускаючись у лісову зону (Воїнств.—Кіст. 276—277; Страутман 128). — Див. ще поле.

полонізація «ополячення», *полонізм* «слово або вираз, запозичені з польської мови», *полонізувати*; — р. *полонизація*, бр. *паланізація*, п. *polonizacja*, ч. *polonizace*, *polonisace*, слц. *polonizácia*, болг. *полонізмъ* «полонізм», схв. *полонізірати*, *полонізувати*; — похідні утворення, пов'язані з нлат. *Polonia*, латинізованою назвою Польщі. — Коралиński 767. — Пор. **полонез**, **полоній**.

полоній (хімічний елемент); — р. болг. *полоний*, бр. *палоній*, п. *polop*, ч. *vl. polonium*, слц. *polónium*, схв. *пòлòнїї*, *пòлòнїїум*, слн. *polónij*; — назва, засвоєна з новолатинської хімічної номенклатури; нлат. *polonium* утворено від *Polonia*, латинізованої назви Польщі; елемент, відкритий у 1898 р. подружжям Кюрі, названо так на честь М. Кюрі-Склодовської, польки за походженням. — СІС² 668; Волков 84—85; Фигуровский 102; St. wug. obcsuch 589; Коралиński 767; Holub—Lyer 383; Вуяк-лија 748; Klein 1211; Fremdwörterbuch 492; Dauzat 572. — Див. ще **поляки**. — Пор. **полонез**, **полонізація**.

полонія (бот.) «півонія лікарська, *Raeonia officinalis* L.» Мак, ВеНЗн; — результат видозміни назви *півонія*, зближеної з нлат. *Polonia* «Польща». — Див. ще **півонія**.

полонка¹ «отвір у кризі на водоймі», *ополонка* «тс.»; — р. *полынья*, бр. *палонка*, п. *рїої* «тс.»; — псл. **poln-*, похідне від *роль* «відкритий, порожній» (пор. р. *пòльий* «порожній»). — Фасмер III 320; Черных II 54; Преобр. II 103; Варбот 218. — Див. ще **половіддя**.

[**полонка²**] (ент.) «кузька-хрестоносець, *Apisoplia agricola* Fabg. (Poda)» ВеНЗн; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *пòле* або *полоніна*; назва може бути зумовлена тим, що цей хрущ поширений у лісостеповій і степовій зонах (Горностаев 123; Плавильщиков 295, 302; Urgania Tierr. Insekten 259); пор. інші назви цієї комахи: нім. *Feldlaubkäfer*, букв. «польовий червневий хрущ», лат. *agricola*, букв. «землероб».

[**полонник**] (бот.) «рунянка, *Polytichum commune* Hedw. (L.)» Нед; — очевидно, результат адаптації п. *рїопник* «тс.», утвореного від *рїопну* «неродючий; (про землю, ґрунт) неврожайний»; мабуть, з польської мови запозичені р. [плонник] «рунянка», ч. слц. *plonik* «тс.»; назва зумовлена тим, що цей вид моху росте на купинах боліт, на непридатній для обробітку землі (Словн. бот. 471). — Brückner 422; SW IV 262, 263; Симоновић 372. — Див. ще **пòле**. — Пор. **плонка**.

полоса¹ «сторінка книги, журналу, газети (з р.); [смуга; місцевість, зона Нед; смуга лика НикНикЕЛ]», [полосняк] «невелика продовгувата височина» Ч, *полосатий* «смугастий», *полоснути* «різнути, вдарити», *полосувати* «бити; покривати смугами»; — р. *полоса* «смуга, полоса», бр. *паласа*, *палоса* «тс.», др. *полоса* «вузька ділянка землі», п. *рїоса* «смужка землі, поле», ч. *plasa* «смужка землі», болг. *пласа* «смужка шкіри», схв. *пласа* «грудка (льоду); пляма», [пласа] «смуга; нива, рілля», слн. *plása* «тс.», цел. *пласа* «смужка шкіри»; — псл. **polsa* «смуга (землі, шкіри); пляма»; — очевидно, споріднене з снн. *falge* «поле під паром», бав. *falg* «тс.», англ. *fallow* «земля під паром», свн. *valgen* «орати, борознити», гал.-лат. *olca* «земля під ріллю», пов'язаними з іє. **pelk-/polk-* «повертати, обертати», співвідносним з **pelgh-/polgh-* «ковзати, повзти»; менш обґрунтоване зближення з лит. *pálšas* «бляклий, блідий» (Mikl. EW 256) або з *полоніна* (Младенов 427). — Фасмер III 315; Черных II 53—54; Преобр. II 96; Brückner 422; Machek ESJC 454; Skok II 677; Zupitza GG 132; Loewenthal AfSIPh 37, 382—383; Pokorny 807, 850. — Пор. **повзті**, **пòлоз**.

[**полоса²**] «раптовий вітер, вихор» Мо; — очевидно, результат семантичної видозміни слова [полоса] «смуга» (див.).

полоскати, [полоскати] «полоскати» Г, Нед, *полоскальниця* «чашка для обполіскування посуду; робітниця, що

миє посуд», *полоскання* «рідина для промивання рота, зубів і горла», [побчка] «промивання, купання (коней)» Нед, *полоскальний, виполіскувати, [виполоч]* «неглибокий водомий», [підполоч] «підмитий водою берег» Нед, [прополікати] «прополоскати» Куз; — р. *полоскать* «полоскати», бр. *паласкаць*, др. *полоскати* «тс.», п. [płoskany] «негода, сльота», płukać (<płokać) «полоскати», ч. [pláskati] «плескати (про воду), перішити (про дощ); хлюпати; базікати», [plaskati] «тс.», plákat «полоскати», слц. pl'asknúť «плеснути; упасти (в болото, калюжу)», pl'asnút' «тс.», plákat' «полоскати», вл. płokać, «прати (білизну)», нл. raṭkaś «тс.», болг. *плакна* «полощу», схв. *плакати* «полоскати», слн. pláskati «плескати; бити; шуміти, кричати», стсл. *плакати*, цсл. *пласкати* «тс.»; — псл. [*polskati] «тс.; плескати», *polkati «тс.», споріднене з plakati «плакати»; первісне значення «бити (білизну об камінь)» (пор. *плакати* первісно «бити себе в груди»); зіставляється також (Варбот Сл. язукосн. 1988, 74—75) з псл. pleskati «плескати»; малопереконливим є зіставлення (Skok II 594—595; Куркина Етимологія 1981, 12—14) із схв. *испб* «ківш», м. *испол* «тс.», укр. *полівник*; необгрунтоване зближення з *плістий* (Горяев 271; Преобр. II 96; Младенов 426). — Фасмер III 315; Преобр. II 96; Brücker 421; Machek ESJC 454; Schuster-Sewc 1088; Ильинский ИОРЯС 20/3, 114; Mikl. EW 256; Torbiörnsson I 93—94. — Див. ще *плакати*. — Пор. *полівхати*.

[**полоскун**] (у сполученні *п. шоп* (зоол.) «звичайний єнот, Procyon lotor») Нед; — р. *полоскун* «тс.»; — похідне утворення від *полоскати*; пор. наукову назву виду lotor, пов'язану з лат. lotūga «миття, обмивання»; назви зумовлені тим, що єнот полоще свій корм у воді (БСЭ 33, 626). — Див. ще *полоскати*.

полоти, [пוליво] «бур'яни», [поліття] «тс.; поління», *полільник*, [по-

лінка] «поління; знаряддя для прополювання» Чаб, [політник] «полільник», [половільник, полівльник, поліох] «тс.» Нед, [половіля] «полільниця» Нед, [половнійця, полівля] Нед, *полотілиця* ЛексПол, *полівниця* Л] «тс.», *полоття*, [полотья] «полоття; час, коли треба полоти» Нед, [поліяч] «знаряддя для розпушування ґрунту» Гриц, *полільний, прополка, прополювальний*; — р. *полоть*, бр. *палотць*, п. pleć, ч. plíti, слц. pliet', вл. pléc, нл. plaś, полаб. plávě «поле», болг. *плєвја* «полю», м. *плеви* «поле», схв. *плєти*, слн. pléti, стсл. **пльти**; — псл. *pelti (<*peltvi) «полоти, очищати», пов'язане з *pelva «полова»; — споріднене з лит. spāliai «начоси льону», лтс. spīlva «лушпиння, лузга», лат. spoliūm «знята, здерта шкіра тварини; знятий з вбитого ворога одяг або зброя; військова здобич», гр. σπολάς «вичинена шкіра, шкура; хутряний плащ», дінд. phálati «лопається, лускається; тріскається», spháṭati «зриває, смикає», sphāṭayati «розколює», двн. spaltan «розколювати»; іє. *(s)p(h)el- «розколювати; відщеплювати; обривати, здирати». — Дзензелівський St. sl. 10, 62—63; Фасмер III 317; Brücker 418; Machek ESJC 461; Schuster-Sewc 1102; Младенов 431; Skok II 691—692; Куркина Етимологія 1981, 15—16; Mikkola Ursl. Gr. III 84; Persson Beitr. 803—804; Walde—Hofm. II 577—578; Frisk II 771; Kluge—Mitzka 718—719; Jóhannesson 902—904; Pokorny 985—987. — Пор. **пелівня, півть, полівя**.

[**полотиця**] (бот.) «березка польова, Convolvulus arvensis L.»; — результат видозміни деетимологізованої назви *повитія* ([*политія*]) «тс.», зближеної з дієсловом *полоти*. — Див. ще **политія**.

[**полотниця**] (бот.) «шейхцерія болотна, Scheuchzeria palustris L.» Mak; — очевидно, результат видозміни назви **болотниця* «тс.»; пор. інші назви цієї рослини: [*болотянка* звичайна] Mak, *шейхцерія болотна*, р. *шейхцерія бо-*

лотная, схв. *грезуља*; назва зумовлена тим, що ця рослина росте на вогких, схожих на болото, засолених місцях, на вогких луках, по берегах водойм (Вісюліна—Клоков 114; Нейштадт 79—80). — Див. ще **болото**.

полотно, *полотёнко* «полотно для сита; перетинка на лапці водоплавного птаха», *полотёнце* «тканина особливо го переплетення; частина мережки; перетинка на лапці водоплавного птаха; [рушник О]», *полотёнщик* «той, хто тче полотно; той, хто торгує полотном», *полотніна* «невеликий шматок тканини; домоткане полотно», *полотнище*, [полотня] «шматок полотна» О, [полотняник] «полотняні тапочки» О, [полотняники] «ті, що носять одягу з полотна» Нед, [полотнянка] «верхній селянський одяг з домотканого полотна», [полотённий] «виготовлений з полотна», *полотняний* «тс.», *полотніти* «ставати блідим, білим, як полотно; бліднути», *пополотнілий* «зблідлий», *сполотнілий* «тс.»; — р. *полотно*, бр. *палатно*, др. *полотьно* «павутина», п. вл. *plótно* «полотно», ч. слц. *plátно*, нл. *plótно*, полаб. *plátně*, болг. *платно*, м. схв. *plátно*, слн. *plátно*, стсл. *платьно* «тс.»; — псл. **polътно* «лляна тканина»; — очевидно, споріднене з дінд. *ra-ṭaḥ* «тканина, одяг, покривало, картина», а також, можливо, з свн. *valte* (*valde*) «тканина для обгортання одягу», алб. *palë* «складка; ряд, низка»; менш обгрунтоване безпосереднє пов'язання (Schuster-Sewc 1091; Dickentmann RS1 21, 136; Младенов 427; Преобр. II 69—70, 97; Uhlenbeck PBrV 29, 336) з псл. *plать* «шматок тканини, хустка»; неприйнятне зближення (Matzempauer LF 13, 161) з шв. *palta* «клапот, шматок» через фонетичні труднощі; сумнівне також виведення (Hirt PBrV 23, 336) слов'янських форм від свн. *valte* «тканина для обгортання одягу». — Фасмер III 316; Brückner 422; Machek ESJC 455—456; Polański—Sehnert 111; ZVSZ 329; Mikl. EW 256; Fortunatov BB 6, 217; Uhlenbeck 153; PBrV 29,

336; Meyer EW 320; Schrader Reallexikon I 325.

пóлоть, *полóтки*, *полотóк* — див. **півть**.

[**полотю́х**] (орн.) «перепел, *Coturnix coturnix* L.» ВеНЗн; — похідне утворення від [*полóть*] ВеНЗн, що передає крик перепела. — Див. ще **підколóть**.

пóлох — див. **полóхати**.

полóхати, *полóшити* «полохати» СУМ, Нед, *полóхати* «тс.», [полóх] (у сполученні *п.-п.* про пульсацію крові Нед, про стуки серця, на позначення переляку), [пóлох] «пострах, страховище, опудало; збентеженість, переляк, жах», [пóлохнеча] «полохливість» Нед, *полóханий* «наляканий, боязкий», [пóлóхий] «тс.» Нед, *пóлохкий* «тс.; який легко полохається; який виражає страх, переляк; неспокійний, тривожний», *пóлохливий*, [пóлошлівий, пóлошний Нед] «тс.», [випóлохати] «винищити, вивести» Я, [запóлоха] «опудало, пострах», *перéполóх* Г, Нед, [перéполóх] Бі, *перéполóшений*, [пóполох] «переляк, полохання, страх, паніка» Бі, Нед, [пóполошити] «полохливо розбігтися» Нед; — р. *пóлошить* «лякати, хвилювати, бентежити», [пóлохнуть] «сильно вдарити; стурбувати, схвилювати», бр. *пóлохаць* «лякати, полохати», [пóлошиць] «полохати», др. *пóлошити* «лякати», п. *plószyc* «тс., полохати», [pólochać] (з укр.), ч. *plašiti*, слц. *plašit'*, вл. *plóšić*, нл. *plóšyś*, болг. *плаша*, м. *плаши*, схв. *плáшити*, слн. *plašiti* «тс.», стсл. *плашити са* «лякатися»; — псл. **polxati* (**polšiti*) «лякати, хвилювати, полохати», очевидно, давніше **polksati* «полохати ударами», пов'язане з **polskati* «полоскати», **polkati* «тс.»; — можливо, споріднене з гр. *πάλλω* «збуджую, розпалюю, приголомшую», *πέλεμιζω* «стрясаю», *πόλεμος* «війна», гот. *us-film-a* «наляканий, пройнятий жахом», *usfilm-ei* «переляк, страх, жах», дісл. **felms-fullg* «переляканий, пройнятий жахом», **felmtg* «страх, переляк», герм. **felma-* «тс., жах; неспокій, замі-

шання», іє. *pel- (*pol-) «ударяти, бити; струшувати, турбувати, непокоїти», а також з двн. *fuolen* «відчувати, почувати», дангл. *fēlan* «тс.; торкатися», англ. *feel* «тс., мацати», нвн. *fühlen* «тс.», дісл. *falma «намацувати, іти помацки», з якими ще зближують псл. *paľ* «палець, великий палець», укр. *пáлець*; зіставляється також (Мартынов Сл. и ие. аккомод. 127—128) з лит. *paľšas* «блідий, жовтувато-сірий», лтс. *paľss* «тс.», стсл. *пелесъ* «темно-сірий»; виводиться ще (Ondruš JS 10, 12—14) від іє. *pel- (*pol-) «бігти, рухатися». — Фасмер—Трубачев III 317—318; Преобр. II 98—99; Ильинский ИОРЯС 20/3, 114—115; Brückner 421; Machek ESJS 455; Schuster-Sewc 1090; Младенов 427—428; ZVSZ 328—329; Mikl. EW 255; Torbiörnsson LM I 90—91; Solmsen PBrB 27, 364; Торп 236; Frisk II 469, 497—498, 574—575; Fick KZ 19, 262—263; Feist 530; Kluge—Mitzka 223; Walde—Hofm. II 242; Lidén BB 21, 95; Petersson KZ 47, 246—247; Jóhannesson 555; Pokorny 798—801. — Пор. **полоскати**.

[**полóчка**¹] (бот.) «пухівка широколиста, *Eriophorum latifolium* Норре» Нед, Мак; — неясне; можливо, пов'язане з [**полокати**] «полоскати» як назва рослини, що росте по болотах і сирих луках (Федченко—Флеров 157).

полóчка² — див. **полоскати**.

полтiник «п'ятдесят копійок грошей або монета вартістю в п'ятдесят копійок», *полтiна* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *полтiнник* «монета вартістю в п'ятдесят копійок; п'ятдесят копійок грошей» є похідним від *полтiна* «тс.», що зводиться до др. *полътина* «грошова одиниця вартістю у половину карбованця», не зовсім ясного походження; найбільш імовірний зв'язок з *полъть* «половина», р. заст. [*пóлоть*] «частина (звичайно — половина) м'ясної туші, розрубаної уздовж; великий шматок м'яса», [*полть*] «тс.», якому відповідає укр. [*пiвть*] «великий шматок (сала)»; менш переконливе по-

яснення як складного утворення з *полъ* «половина, пів-» і **тинъ* «карбованець», що пов'язується з др. *тъну*, *тъти* «тяти, рубати, сікти». — Фасмер—Трубачев III 318; Супрун ЭИРЯ II 109—115; Unbegaun BSL 52, 175. — Пор. **пiв, пiвть, тiти**.

[**полтисак**] «довгий жіночий одяг на ваті» Дз, [*польтисак*] «довге ватне жіноче пальто» Мо; — очевидно, результат злиття видозміненої основи іменника *пальто* з іменником [*сак*] «просторий, подібний до піджака зимовий жіночий одяг; жіноче пальто». — Див. ще **пальто, сак**².

полу- «пів-» (перший компонент складних слів *полуботiнки, полудень, полукiпок, полумисок* та ін.); — р. др. болг. м. *полу-*, бр. *палу-*, *полу-*, п. нл. *ролу-*, ч. слц. *ролу-* «тс.»; — псл. *ролу-*, *ролу* форма род. в. від *ролъ* «половина». — Бернштейн Очерк 1974, 246. — Див. ще **пiв**.

[**полува́нниця**] «маленька діжка (на ніжках, з отвором у дні, заткнутим чопом) для зоління ниток»; — неясне; можливо, результат видозміни назви **поливал(ь)ниця*, пов'язаної з *поливати, літи*; може бути зіставлене і з [*полуйка*] «бочка (меду тощо)».

[**полугарний**] (у виразі *полугарна горiвка* «горiлка гіршого гатунку, звичайна горiлка») Нед; — запозичення з російської мови; р. *полугарная водка* «горiлка міцністю в 40 °», *полугарное вино* «хлібне вино» утворені від *полугар* «хлібне вино, яке наполовину вигоріє при відпалі; горiлка міцністю в 40 °», що складається з *пол-* «пів-» і *угар* «вигар, угар», пов'язаного з *гореть* «горіти». — Див. ще **горіти**¹, **пiв, у**².

полуда¹ — див. **луда**².

полуда² — див. **лудити**.

[**полудéнник**] (ент.) «дзюрчалка, *Syrphus F.*»; — очевидно, похідне утворення від *полудéнный*; мотивація назви неясна.

[**полудéнницi**] (мн.) «вид дитячої хвороби»; — очевидно, похідне утворення від *полудень* «середина дня»;

пор. [дённиці] «вид дитячої хвороби», [полўночниця, полўношниця] «тс.»; назва хвороби могла виникнути від поширених у деяких східних і особливо західних слов'ян назв стародавньої міфічної фігури, що з'являється у полудень; р. [полўдниця] «злий дух, яким страхають дітей, щоб вони не розорили городів», п. роўдница «дух у вигляді жінки в білому вбранні», [роўдніówka, przuroўdnica] «тс.», ч. polednice «міфічна дівка, що з'являється у полудень», [poludnice] «тс.», вл. рїроў(d)ница «відьма полуднева», нл. рѕezроўdnica «польовий дух у вигляді жінки в білому вбранні, що з'являється о 12—13 години дня», ст. [рѕezроўdnica] «тс.». — ГрицАВ 174; Фасмер III 319; Brückner 429; SW IV 552; Schuster-Sewc 1178.

[полўзка] «низка (коралів тощо)»; — неясне; можливо, результат гіперистичної видозміни назви *по(в)узка «в'язка (пов'язка)».

[полўйка¹] «половина; моток пряжі; 20 (12) ниток пряжі; пряжа, знята з мотовила; тонке повісмо; найтонше полотно» О; — похідне утворення від полу- «пів-, половина». — Див. ще пів.

[полўйка²] «бочка (меду тощо)» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [роўја] «податок на мед (половина зібраного меду для поміщика)» утворене від роў «половина», якому відповідає укр. пів (див.).

[полўйка³] «половина капустиної головки» ЛексПол, [полуойка] «розрізана пополам і заквашена головка капусти» Л; — очевидно, запозичення з білоруської мови; бр. [палўйка] «половина капустиної головки» утворене від ст. полъ «половина, пів». — Див. ще пів. — Пор. полўйка¹, полўтка.

полуматїрка (орн.) «сіра качка, нерозень, Апас strepera L.» Шарл, Куз; — результат спрощення словосполучення [полуматїрна качка] «тс.» Шарл, мотивація утворення якого неясна.

[полўмацьок] «міра сипких тіл — 0,30743 гектолітра Г; міра ваги сипких

тіл в 25 кг О; дерев'яний посуд місткістю в 25 кг, яким міряють збіжжя, картоплю, сир О», [полўмацьок] «міра сипких тіл — 0,30743 гектолітра» (у виразі вівчий п. «посуд для овечого сиру місткістю 8 л») Нед; — запозичення з польської мови; п. роўмасек «давня міра об'єму сипких тіл» утворене з роў «пів» і таса «міра зерна», від якого походить укр. [мацья] «міра рідини; міра сипких тіл». — О II 108; SW IV 948. — Див. ще мацья¹, пів.

полум'я, [паломинь] Нед, пломинь (з пол.), [поблимня Л, поблим'я Бі, поблім'я Г, половень Нед, половинь Ме, половінь Нед, ВеБ, полόμε Нед], побломинь (заст.), [побломня], поблом'я Г, Нед, полуминь «тс.», полуміння «тс.; світло від вогнища, пожежі», пломенїстий, пломи́нкий, [поблом'яний] «полум'яний» Г, полуменїстий, поблум'яний СУМ, Г, полум'яністий, [поломи́нїстий Нед] «тс.», [побломінний] «палаючий, полум'яний» Нед, [побломко] «полум'яно» Нед, пломенїти, [поломи́нїти] «полум'яніти» Ж, полуменїти, полум'яніти; — р. [побломя] «полум'я», поблымя, бр. [побломе], поблымя «тс.», др. боломя «вогонь», п. роўмієй «тс., полум'я», ч. plamen, слц. plameň, вл. роўтјо, нл. роўтје, болг. пла́мен, м. плам, пламен, схв. пла́мєн, слн. plámen, стсл. пламы «тс.»; — псл. *ролтеп- «полум'я», пов'язане з ро́лєті «палати, горіти» і (з іншим ступенем чергування голосних) раліті «тс.». — Фасмер III 273; Шахматов Очерк 158—159; ИОРЯС 7/2, 352—353; Brückner 429; Machek ESJC 429—430; Schuster-Sewc 1088—1089; Младенов 426; Бернштейн Очерк 1974, 173—174; ZVSZ 328; Mikl. EW 235; Trautmann 212—213; Сараджєва Этимология 1981, 99—100. — Див. ще палїти. — Пор. полїно, побїл.

полўндра (віг.) «увага, обережно»; — бр. палўндра «тс.»; — запозичення з російської мови; р. полўндра «тс.» походить від гол. van onderen «знизу» (з дисимілятивною заміною н > л);

виводиться також (ССРЛЯ 10, 1001; ТСБМ III 641) від гол. *val onder* «падіння вниз». — Фасмер III 319; Черных II 54; Meulen 223.

полуниця (бот.) «суниця зелена, *Fragaria viridis* Duch.; [суниця, *Fragaria L.*], [поланиця Мак, полевниця Мак, полениця Мак, половішня ГрицАВ, половник ГрицАВ, половниця Мак, Кур, полоніця Нед, Мак] «тс.», [поленічник] «полуниця (рослини)», [полуніка] «полуниця» Чаб, [полунішник] «стебло і листя полуниці, полуничний кущик; наливка, напій з полуниць», *полунічник* «[тс. Г, СУМ; суниця-полуниця, *Fragaria elatior* Ehrh. Нед]; ділянка, засаджена полуницями», [полуночник] «суниця лісова, *Fragaria vesca L.*» Мак, [полянкій] «полуниця» Нед; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *паленіти* (< **поленіти*?) «яскраво горіти; червоніти, [дозрівати О]», [паліти] «червоніти, рум'яніти» з огляду на яскраво-червоний колір ягоди; пор. інші назви полуниць: [червона ягода Мак], схв. *рдеча јагода, црвена јагода*. — Див. ще **паліти**. — Пор. **полянїтися**.

[**полунічник**] (бот.) «остудник голий, *Herniaria glabra L.*» Мак; — очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. *rołonicznik* «тс.» утворене від [rołonica] «неродюча земля; вигоріле, неврожайне місце; пусте, безлісне гірське пасовисько», що є, очевидно, українізованою звуковою формою, яка відповідає п. [rołonica] «погане поле в горах», яке зводиться до п. ст. [rołonu] «неродючий; (про землю, ґрунт) неврожайний»; польська назва остудника голого, можливо, зумовлена тим, що він росте як бур'ян на парових полях і перелогах, біля підніжжя піщаних горбів, іноді на занедбаних садибах і на городах (Носаль 164—165; Вісюліна—Клоков 156—157; Нейштадт 235—236). — SW IV 262, 263, 548. — Див. ще **плонка**.

[**полуночник**] (бот.) «скорзонера, зміячка, *Scorzonera L.*» Мак; — неясне.

полусаток, полусеток — див. **півсеток**.

[**полустав**] «святці, молитовник з календарем», [полуставець] «тс. Г; книга, друкована півуставом Нед»; — р. ст. *полуустав* «скорочений варіант Устава (книги про порядок богослужінь)», болг. *полуустав* «тс.»; — очевидно, запозичення з церковнослов'янської мови, де воно є складним словом, утвореним з *полоу-* «пів-» і *оуставъ* «(книга про порядок богослужінь в основні церковні свята)». — СРЯ XI—XVII вв. 16, 275. — Див. ще **пів, устав**.

полустанок «невелика залізнична станція»; — бр. *паўстанак*; — запозичення з російської мови; р. *полустанок* утворене, очевидно, з основ *полу-* «пів-» і *станція* «станція». — Див. ще **пів, станція**.

полуторка «автомашина вантажністю в півтори тонни»; — запозичення з російської мови; р. *полуторка* «тс.» є результатом морфологічного спрощення складного слова *полуторатонка* «тс.», утвореного з основ слів *пол(у)тора* «півтора» і *тонна* «тонна». — Див. ще **півтора, тонна**.

[**полуцвіт**] (бот.) «фіалка триколірна, братки, *Viola tricolor L.*», [полуцвіток, полуцвітки Нед, Мак] «тс.»; — р. [полуцветки] «тс.»; — складене утворення з основ *полу-* «пів-» і *цвіт* «колір, квітка»; назва зумовлена тим, що братки мають триколірні — біло-жовто-фіолетові — віночки (Вісюліна—Клоков 182; Нейштадт 393—394). — Див. ще **пів, цвіт**.

получіти — див. **лучіти**².

полушка (заст.) «чверть копійки»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. заст. *полушка* «тс.; (ст.) монета в південьги» (XV ст.) виводиться від **полуха* «півмонети», як похідного від *пол-* «пів, половина». — Фасмер III 319; Преобр. II 99—100. — Див. ще **пів**.

[**полушник**] (бот.) «молодильник, *Isoetes L.*» Мак; — р. *полушник*, бр. *палушник* «тс.»; — неясне.

[пóльза] «користь» Ме, [пользúчий] «корисний, вигідний; цілющий» Нед, [пользовітий] «тс. Нед; сприятливий (для здоров'я) Кур», [пóльзувати] «лікувати, зціляти; загоювати» Нед, ст. *плъза* «поліпшення, користь, допомога, порятунок» (1627); — р. *пóльза* «користь», др. *польза*, болг. м. *полза* «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **польза** «користь, вигода» розвинулося з псл. *рольга* «пільга, полегшення; користь, вигода», до якого зводиться також укр. *пільга*. — Фасмер III 321; Черных II 54—55; Младенов 466; Верп. I 753; Мейе ОЯ 75; Durnovo ZfSlPh 1, 487. — Див. ще **пільга**.

пóлька¹ «парний народний танець із дводольним тактом; музика до цього танцю»; — р. бр. *пóлька*, п. *ролка*, слц. *ролка*, заст. *ро'лка*, болг. м. *полка*, схв. *пóлка*, *пóлка*, слн. *ро'лка*; — запозичено, можливо, через польське посередництво, з чеської мови; ч. *ролка* є результатом семантичної видозміни слова *Ролка* «полячка», якому відповідає укр. *пóлька* «тс.»; танець з'явився в 1831 р. у Празі і був названий на знак солідарності з Польщею, яка боролася проти царського гноблення; помилкове виведення (БСЭ 33, 654; РЧДБЕ 575; Falk—Toгр 1527) з ч. *ро'лка* «півкроку». — СІС² 669; Акуленко 142; Фасмер III 321; Черных II 55; SW IV 538; Machek ESJC 470; Holub—Kop. 285; Мельников Slavia 36, 105. — Див. ще **поля́ки**.

[пóлька²] «широке жіноче пальто Мо; жіноче півпальто Ме»; — пов'язане з *пóльський* (очевидно, за походженням цього виду одягу). — Див. ще **поля́ки**.

пóльний (у виразі *п. гéтьман* «помічник коронного гетьмана»); — запозичення з польської мови; п. *hetman polny* «тс.» містить слово *polny* «польовий», похідне від *pole* «поле». — Див. ще **пóле**.

полюва́ти, *польова́нець*, *польова́не*, *полюва́ч* — див. **пóле**.

пóлюс, *поляриза́тор* «оптичний прилад для поляризації світла», *поляриза́ція*, *поля́рник*, *поля́рний*, *поляризува́ти* «викликати поляризацію», *припóлюсний*, *приполя́рний*; — р. бр. болг. *пóлюс* «полюс», п. *polagny* «поля́рний», ч. слц. слн. *ро'л* «полюс», м. *пол*, рідк. *полус*, схв. *пóл* «тс.»; — запозичення з латинської мови; лат. *polus* «полюс, небосхил, полярна зірка» зводиться до гр. *пóлос* «вісь, кінець осі; полюс; оберт», спорідненого з дінд. *сá-rati* «блукає, рухається», дісл. *hvel* «колесо», псл. *коло* «колесо». — СІС² 668; Черных II 55; Фасмер III 322; Огиенко РФВ 66, 365; Holub—Lyer 382; РЧДБЕ 575; Вуяклија 740; Frisk II 500—501. — Див. ще **кóло**¹.

[пóлю́тка] «половина капустиної головки» ЛексПол, [палю́тка, пелю́тка, пилю́тка] «тс.» тж; — бр. [палю́йка] «половина капустиної головки»; — очевидно, похідне утворення від ст. *полъ* «половина, пів»; пор. болг. [пóлутина] «половина», схв. *полу́тина*, *полу́тица* «тс.» — Див. ще **пів**. — Пор. **полу́йка**^{1,2,3}.

полюхе́ — див. **пелю́шки**.

[пóлюхóвка] «вид мережки; деталь жіночої сорочки Нед»; — неясне.

[пóлюштатися] «забризкатися бо-лотом»; — неясне; можливо, афективне утворення.

[пóлявина] «частина невода»; — неясне.

поля́двiця «вид страви з філе риби, м'яса», *полéндвiця* «тс.» (з п.), [пóлiдвiця] «філе, печеня з філе» Нед, [поля́днiця] «м'яке м'ясо з хребта свині» ЛексПол, [поля́нвiця, поля́ндiця] «тс.» ЛексПол (з п.); — запозичено, як і р. *полендвіца* «філейна вирізка, філейна ковбаса», бр. *паляндвіца* «філе, [м'ясо з окосту]», [пóлiндвiця] «м'яке м'ясо з хребта свині», з польської мови; існує також думка (Німчук 339), що українські форми власні; п. *połędwica* «філей, полядвiця» утворено за допомогою префікса *po-* «по-» від іменника *łędzwie* (мн.) «поперек, крижі; стег-

на», спорідненого з р. заст. *лядвея* «стегно», ч. *ladví*, заст. *ledví* «тс.», слц. *l'adva* «нирка», нл. *ladwo* «крижі, нирки», схв. *лѣдва* «бік, стегно», слн. *lédja* «литка, стегно», стсл. **ЛАДВА (ЛАДВИГА)** «крижі, нирки», які зводяться до псл. *lędva* (*lędvo*, *lędvje*), спорідненого з лат. *lumbus* «стегно», двн. *lenti*, нвн. *Lende*, дісл. *lend* «тс.» (з іє. **lendh(u)*-«тс.; нирка»). — Фасмер II 550, III 308; Brückner 297; ЭССЯ 15, 48—49; Bern. I 705—706; ZVSZ 212; Mikl. EW 164; Pokorny 675. — Див. ще **по**. — Пор. **лідви**.

поляки «народ, що становить основне населення Польщі», одн. *пóльк*, жін. р. *пóлька*, *полячка*, *Пóльща*, [*польщак*] (так на Херсонщині звали селянина з Поділля або Київщини Г; (іст.) українці, які в XVII—XVIII ст. жили в тій частині України, що була під владою Польщі, і втікали на вільні, не підлеглі Польщі місцевості ЛЧерк), [*польщина*] «усе польське; польська мова» Нед, [*польщизна*] «тс.; польська народність», [*пóльськість*] «тс.», *полячити* «полонізувати», [*пóльщити*] «тс.» Нед, [*польщити*] Нед, *по-пóльськи*, *по-пóльському*; — р. болг. *пóльк*, бр. *паляк*, ч. *Polák*, слц. *Poliak*, вл. нл. *Polak*, м. *Пóлјак*, схв. *Пóльак*, слн. *Polják* «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *Polak* «поляк» вважається скороченою формою слова псл. *poljanipъ* первісно «житель полів», давньої великопольської племінної назви, що зводиться до *pole* «поле, простір», псл. *polje* «тс.». — Фасмер III 321, 322; Преобр. II 91; Brückner 428; Rüdnicki Prasl. II 238—239; Machek ESJC 469; Schuster-Sewc 1125. — Див. ще **пóле**. — Пор. **поляни**.

поляна, *полявина* — див. **пóле**.

поляни «східнослов'янське плем'я, яке жило в Середньому Подніпров'ї», одн. *полянин*; — р. *поляне*, бр. *паляне*, др. *поляне*, п. *polanie* «плем'я, що жило у Великопольщі»; — псл. *poljane*, похідне від *polje* «поле, рівнина, відкрите місце». — Фасмер III 322; Фи-

лин Образ. яз. 161; Pergwolf AfSlPh 4, 63—64. — Див. ще **пóле**. — Пор. **поляки**.

[**полянiтися**] «рожевіти» (про небо) Нед, [**заполонiтися**] «зарожевіти» Ж, [**сполонiти**] «почервонити, обагри-ти» Нед; — очевидно, пов'язане з *паленiти* «палати; червоніти», *палiти*. — Див. ще **палiти**. — Пор. **полiно**, **полунiця**.

[**полянки**¹] (бот.) «сорт вишень, *Prunus Cerasus variet.*» Г, Мак; — неясне.

полянки² — див. **полунiця**.

полярний, *поляризатор*, *поляризація*, *поляризувати*, *полярник* — див. **пóлюс**.

помада «запахна косметична мазь», *помадка* «сорт м'яких запахних цукерок», *помадити* «мастити помадою»; — р. болг. м. схв. *помада*, бр. *памада*, п. вл. *pomada*, ч. слц. слн. *romáda*; — запозичення з французької мови; фр. *pomade* «помада, мазь» походить від іт. *romáta* «тс.», утвореного від рóто «яблуко, яблуня», що зводиться до лат. *róbitum* «плід (переважно деревний: яблуко, вишня, фінік, горіх та ін.); фруктове дерево», утвореного, можливо, з давнішого **роетот*, букв. «щось зірване, зібране», що складається з префікса *ро-* «по-», засвідченого також у рóпеге «класти, кидати; розміщувати, ставити», *positiō* «позиція», і основи дієслова *emere* «купувати, здобувати», спорідненого з псл. *jeŕi*, *imatī* «брати», укр. *узяти*, [*імáти*]; італійська назва помади зумовлена тим, що первісно для виготовлення цієї лікарської мазі використовували жир і яблука. — СІС 1951, 518; Черных II 55; Фасмер III 322; Sl. wug. obcsyh 90; Holub—Lyer 384; Machek ESJC 470; Младенов 468; РЧДБЕ 546; Вујаклија 748; Dauzat 572; Mestica 1222; Walde—Hofm. II 334—335. — Див. ще **імáти**, **по**, **яти**. — Пор. **позиція**.

помазанець «монарх, помазаний на царювання», *помазаник*, [*помазанник* Нед, *помазень* Нед] «тс.»; — р.

пома́занник, бр. *памáзаннік*, др. *помаза(нь)никъ*, п. *romazaniec*, ч. слц. *romazanů*, м. *помазаник*, схв. *помаза́нїк*, стсл. **ПОМАЗАНЬНИКЪ**; — калька гр. *χριστός* «помазанець, помазаний», пов'язаного з *χρίειν* «мазати; виконувати обряд помазання», *ἐϋχρίειν* «тс.».

[**помана**¹] «вид поминальної паски з хрестом; вид круглого калача без отвору, на який можна накладати різні ласощі і прикраси (вживається для подарунків, переважно зв'язаних з релігійними обрядами) Ме; подарунок після смерті Нед; пам'ятка, згадка Шух; спомин про померлих, поминки Нед»; — п. [*romana*] «дарунки, що їх роздають родичі небіжчика»; — запозичення з молдавської і румунської мов; молд. *pománă* «поминальні дарунки», рум. *româna* «поминки» походять від цсл. **помѣнь** «спомин, поминання», пов'язаного з **помѣнжти** «пом'янути», **поминати** «поминати». — Мельничук Молд. зл. 170; Scheludko 140; Vrabie Romanoslavica 14, 167; СДЕЛМ 324; DLRM 639. — Див. ще **помина́ти**.

[**помана**²] «обіцянка» Нед; — не зовсім ясно; може бути зіставлене з [*поменітися*] «пообіцяти», [*помініти*] «тс.» або з *поманіти*, похідним від *маніти*.

помаранча (бот.) «*Citrus aurantium* L.; апельсин, *Citrus sinensis* Osb.», *помаранч*, [*помаранець*] Мак, *померанець*, [*померанця* Нед, Мак, *померанча* Мак], ст. *помаранча* (XVIII ст.), *померанець* «тс.»; — р. *померанец*, заст. *помаранець*, бр. *памяранец*, п. *romagańcza*, [*romaganiec*, *romeraniec*], ст. *romogańcza*, *romogańcz*, ч. *romeranič*, *romogańč*, слц. *romagańč*, вл. *romogańč*, болг. *померанца*, схв. *помдранца*, *помдранча*, [*помаранђа*, *помаранча*, *помаранца*, *померанца*, *поморанђа*], слн. *romagańča*; — запозичено, можливо, через польське і, частково, німецьке посередництво, з італійської мови; іт. *romaganzia* складається з основ слів *romato* «яблуко» і *aganzia* «апельсин». — СІС² 669; Москаленко УІЛ 59; Шелудь-

ко 43; Коваль 64; Черных II 55; Фасмер III 322; Hüttl-Worth 18; Sł. wyg. obcych 90; Holub—Lyer 384; Machek ESJC 416; Matzenauer 280; РЧДБЕ 576; Вуяклија 748; Kluge—Mitzka 559; Meyer—Lübke 481. — Див. ще **оранжевий**, **помáда**.

[**помаранчаки**] (бот.) «вечорниці, *Hesperides*» Мак; — неясне.

[**помáцце**] «пообіцяти» Л; — результат видозміни форми [*помáтися*] «тс.» — Див. ще **ма́ти**².

[**поме**] (бот.) «виноград звичайний, *Vitis vinifera* L.» Мак; — запозичення з молдавської мови; молд. *poámă* (рум. [*roámă*]) «тс.; фрукт» походить від лат. *robitum* (мн. *robita*) «фрукт». — СДЕЛМ 320; DLRM 634. — Див. ще **помáда**.

помелó¹, *помелі́ско*, *помéтиця* — див. **мéсті**.

помелó² — див. **омéла**.

[**поменітися**] «пообіцяти», [*поменятися*, *помініти* ВеУг] «тс.», [*помінка*] «обіцянка» ВеУг; — похідні утворення від [*мініти*] «комусь щось визначати, обіцяти»; у частині форм відбулося зближення з [*менятися*] «іменувати», [*мєння*] «імення». — Див. ще **мініти**. — Пор. **ім'я**, **помана**².

помилі́тися, *помі́лка* — див. **миліти**.

помина́ти «шанобливо називати; справляти поминки; (заст.) пригадувати», *пом'яну́ти*, [*пóвнити*] «пам'ятати» Ме, Па, [*поменнік*] «пам'ятник» Нед, *пóмин* (заст.) «поминки», *помина́льнийник* «книжечка із списком імен для поминання; учасник поминок», [*помина́льниця*] «поминальна книжка» Пі, *пóмини*, *пóминки*, [*помі́нник*] «поминальнийник» Нед, [*пóминок*] «згадка» Нед, [*пóмка*] «пам'ять», [*пом'янік*] «поминальнийник, список імен померлих» Нед, [*пом'янник*] «тс.» Пі, *помина́льний*, [*пóмки*] «пам'ятно», [*випомина́ти*] «нагадувати; дорікати», [*вспомина́ти*] Ж, *вспом'янути* (заст.), *вспóмин* (заст.), [*вспóминка*] Ж, *допомина́тися* «домогатися», *допóмнүтися*, [*запóмнүти*] «забути» ВеБ, [*запóмнить*, *запóвнить*,

запомнїть, заповнїть] «тс.» Л, [на-
поминати] «нагадувати» Ж, [напóмин]
«нагадування» Ж, [невпомку] «невпа-
м'ятку», споминати, спом'янути, [спім-
нўти] «згадати», спóмін СУМ, Нед,
[споміна] «спомин» Нед, спóминка
«спогад», спóминок, [спóмка] «тс.»,
[упоминати] «нагадувати, застерігати;
умовляти», [упімнўти], [упомінок]
«нагадування», [упóмки] «впам'ятку»,
[упóмку] «тс.»; — р. пóмнить, поми-
нать, бр. пóмниць, памінать, др. по-
мьнити «думати, пам'ятати», поми-
нати «згадувати, пам'ятати, нагадува-
ти», п. pomnieć «пам'ятати», wspominać
«згадувати», ч. pomněti (pomniti), vzpo-
mínati, вл. pomnić, pominać, нл. pom-
nieś, pominaś, болг. пóмня, поменá-
вам, м. помни, (с)поменува, схв. пóм-
нити (заст.) «пам'ятати; уважно слу-
хати», пóменовати «згадувати», слн.
pómniiti, spómínjati se, стсл. помьнїти,
поминати; — псл. pomněti «пам'ята-
ти», pomínati «згадувати», похідне від
тъпнѣти, тъпнїти «думати». — Фасмер III
323; Преобр. I 541—542; Schuster-
Sewc 1129. — Див. ще мнїти. —
Пор. пám'ять, сўмнів.

[помітєха] «велика палиця» Лекс-
Пол; — неясне.

помідор (бот.) «Solanum lycopersi-
cum L.», [помидори] (мн.) Пі; — р.
помідор, [помадóра], бр. памідор, п.
pomidor; — запозичення з італійської
мови; іт. pomidori (мн.), pomodoro (одн.)
виникло внаслідок злиття складових
елементів словосполучення рото d'ого
«помідор» (букв. «золоте яблуко»), що
складається зі слів рото «яблуко», d',
скороченої форми прийменника di
«від», що продовжує лат. dē «тс.» і ого
«золото», яке зводиться до лат. aurum
«тс.». — Коваль 50—51; Черных II
55—56; Фасмер III 323; Сандлер ВКР
II 195—196; Battisti—Alessio 1272,
2680, 3010, 3011. — Див. ще де-, оре-
ол, помада.

пóміж — див. між.

помініти, помінка — див. поме-
нітися.

поміркований; — бр. памяркóў-
ны «поступливий, доброзичливий, по-
блажливий; (про погляди тощо) помір-
кований»; — калька п. pomiarkowany
«помірний, поміркований, стриманий»,
пов'язаного з дієсловом pomiarkować
«схаменутися, опам'ятатися; (заст.) зро-
зуміти, втямити, второпати», утворе-
ним за допомогою префікса ро- від діє-
слова miarkować «стримувати, угамо-
вувати, робити поміркованим; міркува-
ти; відмірювати, дозувати»; очевидно,
виникло на основі нвн. меркен «помі-
чати, розуміти, (з)міркувати», збли-
женого з п. miara (зменш. miarka), що
відповідає укр. міра. — Brückner 330;
SW II 943. — Див. ще по, міркувати.

[пóмісь] (спол.) «наче, неначе, мов,
немов», [пóмість] «тс.; замість»; —
очевидно, виникло з форми наказового
способу 2 ос. одн. дієслова помісли-
ти. — Див. ще мисль, по.

[поміхрати] «сплутати, розвіяти,
розкуйовдити (солому)» Нед; — неяс-
не; можливо, результат контамінації
слів помішати, почухрати «покуйов-
дити» (волосся) і [померхвєлити] «тс.,
сплутати». — Пор. мерфєлити, міша-
ти, чўхрати.

поміщик, поміщицтво «поміщи-
ки»; — бр. памешчык, болг. помеш-
чик; — запозичення з російської мови;
р. помешчик є похідним від поместье
«маєток», пов'язаного з мєсто «місце»,
отже, первісно означало «власник маєт-
ку». — Див. ще місто, по.

пóмка, пóмки — див. поминати.

[помкнўти(ся)] «помчати, понести-
ся», [пімкнўтися] «кинутися» Нед; —
р. [помкнўть] «захопити, потягти си-
ломіць», бр. памкнўцца «кинутися,
помчати; зібратися (щось зробити)»,
др. помъкнути «підпорядкувати, підко-
рити; спокусити (на щось)», п. pomk-
nąć «помчати, понестися», pomknać się
«тс.», ч. pomknouti «посунути, підштов-
хнути, зрушити з місця (когось)», pomk-
nouti se «виступити», слц. pomknút'
«зрушити з місця (когось)», pomknút'
sa «посунути», болг. помъкна «потя-

гну», схв. *помакнути* «зсунути»; — пов'язане з дієсловом *мікати* «смикати, рвати, тягати; висмикувати з корінням; чесати (прядиво, льон)» (див.).

ПОМОГТИ, *помагати*, [помочі], [помоганка] «помагання» Нед, *помагач*, *поміч*, *помічник*, *помога*, *помічний*, [поможливий] «помічний; допоміжний» О, *допомогти*, [допомочі], *допомога*, [домога] «підмога» Куз, *допоміжний*, [допомічний Куз, допомочний Ж], *змога*, *запомогти*, *запомагати*, [запомочі] Ж, *запомога*, [запоможний] «підсобний» Ж, *підмогти*, *підмагати*, [підмочі] Нед, *підмога*, [підмогач] Нед, *підпомогти*, *підпомагати*, [підпомочі] Нед, *підпомогач*, *підпомога*, [підпомогач, підпоможення, підпомошник, підпомічний] Нед, *підпомічний*, [спомочі(ся)] «допомогти» О, [спомогатися] «шукати (когось)» О, [спромогане] «надання допомоги» Нед, *спромога* «змога; [допомога Нед]», [спроміжний] «помічний» Нед, *спроможний*; — р. *поміць*, *помогать*, бр. *памагчы*, *памагачь*, др. *помочи*, *помагати*, п. *romóc*, *romagać*, ч. *romoci*, *romáhati*, слц. *romóct'*, *romáhat'*, вл. *romóc*, *romhać*, нл. *romoc*, *romagać*, болг. *помогна*, *помагам*, м. *помогне*, *помага*, схв. *помоћи*, *пдомоћи*, *помага-ти*, слн. *romóci*, *romágati*, стсл. **помоци**, **помагати**; — псл. **romogti*, *romagati* «допомогти», давніше «потягти, підтягти (важкі речі)», похідне від **mogti* в давнішому значенні «тягти»; виведення від **mogti* у значенні «могти» (Фасмер III 323; Machek ESJC 471; Schuster-Sewc 1129) не розкриває розвитку семантики. — Мельничук Мовозн. 1980/6, 46—48. — Див. ще **МОГТИ**.

ПОМОЛОГІЯ «наука про сорти плодівих і ягідних культур», *помолог*, *помологічний*; — р. болг. *помологія*, бр. *памалогія*, п. *romologia*, ч. *romologie*, слц. *romológia*, схв. *помолдгија*, слн. *romologia*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Romologie*, фр. *romologie*, англ. *romology* утворено з основи лат. *romum* «(деревний) плід» і

словотворчого компонента ряду назв наук гр. -λογία, пов'язаного з λόγος «слово, розум». — СІС² 670; Kopaliński 767—768; Holub—Lyer 384; Klein 1216. — Див. ще **ЛОГІКА**, **ПОМАДА**.

[**ПОМОЛОЧНИК**] (бот.) «грицики звичайні, *Capsella bursa pastoris* Medic. (або *Mönch*)»; — пов'язане з *молоко*; назва може бути зумовлена тим, що ця рослина використовується для припинення маткової кровотечі у жінок старшого віку, які вже не годують дітей молоком. — Носаль 140. — Див. ще **МОЛОКО**, **ПО**.

ПОМОРНИК (орн.) «*Stercorarius*»; — бр. *паморнік*, слц. *romognik*; — запозичення з російської мови; р. *поморник*, очевидно, пов'язане з *поморье* «примор'я», оскільки цей тундровий птах здебільшого перебуває на морських узбережжях або у відкритому морі. — Булаховський Вибр. пр. III 227; Feriánc 55. — Див. ще **МОРЕ**¹, **ПО**.

[**ПОМОЧИЛЬНИК**] (зоол.) «водяний павук, сріблянка водяна, *Argyroneta aquatica*» Нед; — пов'язане з *мокнути*, *мочити*; назва зумовлена тим, що цей вид павука живе у воді під сплетеним з павутиння дзвоном. — В. И. Жадин, С. В. Герд, Реки, озера и водохранилища СССР, 76. — Див. ще **МОКНУТИ**.

[**ПОМОЧНИК**] (бот.) «зимолюбка зонтична, *Chimaphilla (Pyrola) umbellata* (L.) Nutt.» Мак; — бр. [*памошник*] «рутвиця вузьколиста, *Thalictrum angustifolium* Jack.», п. *romosnik* «зимолюбка зонтична», нл. *romosnik* «валеріана лікарська, *Valeriana officinalis*», *romospice* «собака кропива звичайна, *Leopurus cardiaca* L.», схв. *помоћница* «паслін чорний, *Solanum nigrum* L.», слн. [*romočnik*] «молочай чиновий, *Euphorbia lathyris* L.»; — похідне утворення від *помогти*; назва зумовлена лікарськими властивостями зимолюбки, як і рослин з наведеними відповідними назвами в інших мовах. — Лік. рослини. Енци. дов. 420. — Див. ще **ПОМОГТИ**.

ПМПА¹ «насос», [*помпієр*] «той, що помпує; пожежник» Нед, [*помпієрст-*

во] «служба пожежника» Нед, *помпува́ти, напо́мпува́тися* «проїнятися (ідеями, почуттями)»; — р. бр. болг. *пóмпа*, п. *ропра*, [рiмпра, рlопра, рlумпра], ч. слц. *рiмпра*, вл. нл. *рlумпра*, м. *пумпа*, схв. *пiмпа*, слн. розм. *рiмпра*; — через польське посередництво запозичено з італійської або французької мови; іт. *ропра*, фр. *ропре* походять від ісп. порт. *бомба* «помпа, насос», що є звуконаслідувальним словом і виникло в середовищі моряків; припущуване для російської мови (Фасмер III 323) виведення слова безпосередньо з голландської недостатньо обґрунтоване. — SIC² 670; Sł. wyr. obcych 590; Holub—Lyer 405; Skok III 75; Kluge—Mitzka 570; Vries NEW 538; Dauzat 572—573.

пóмпа² «пишність», *помпéзний*, [помніти] «задаватися» Мо, ст. *помпа* (XVII ст.); — р. бр. м. *пóмпа*, п. ч. слц. *ропра*, вл. *ропр*, болг. *помпóзен* «помпезний», схв. *пóмпа*, слн. *рóпр*; — запозичення з латинської мови; — лат. *ропра* «низка осіб, пошана; урочистий, триумфальний похід, процесія; розкіш; блискуча промова» походить від гр. *πομπή* (дор. *πομπά*) «вирядження; урочистий похід, процесія; урочистість, пишність», пов'язаного з *πέμπω* «посилаю, виряджаю; дарую; супроводжую в урочистій процесії, урочисто святкую», яке загальноприйнятої етимології не має; форма *помпéзний* пов'язана безпосередньо з фр. *ропреих* (жін. р. *ропреuse* «пишний, урочистий»), що продовжує нар.-лат. *ропроsus* «тс.». — SIC² 670; Фасмер III 323—324; Hüttl-Worth 14; Dauzat 572; Frisk II 502; Boisacq 765.

помпóн; — р. болг. *помпóн*, бр. *пампóн*, п. *ропроп*, ч. заст. слн. *ропроп*; — запозичення з французької мови; фр. *ропроп* «помпон» загальноприйнятої етимології не має; можливо, виникло внаслідок метафоричного вживання слова *ропроп* «огірок», ст. *реро* «тс.», які зводяться до лат. *реро* (сорт дині) від гр. *πέπων* «дозрілий, стиг-

лий»; менш певне пов'язання (Gamillscheg 707) з фр. ст. *ропрег* «пишно вбиратися». — Фасмер III 324; Dauzat 573.

[помушор] (бот.) «порічки білі (жовті), *Ribes rubrum* var. *album*; смородина, *Ribes nigrum* L.» Пі, Мак; — запозичення з молдавської мови; молд. *помушоáрэ* «смородина, порічка» (рум. [pomușoářă] «тс.») пов'язане з *поáмэ* «виноград», яке походить від нар.-лат. *ропа* «яблуко», лат. *рóтит* «тс.». — DLRM 640; Pușcariu 118. — Див. ще **помáда**.

[помшіти] «?» (*Мед-вино точити — щоб не пролити, шовком шити — щоб не помшити, кросенці ткати — щоб не порвати*. — Б. Гринченко. Етногр. матеріали, собраные в Черниг. и соседних с ней губерниях..., Ч., 1899, т. III 11); — очевидно, запозичення з польської мови; п. *ропшыу́с* «зробити кошлатим, скуйовдити; порвати нитки (кольорові), стерти личко (на шкірі)» є похідним від дієслова *пшыу́с* «мшити, мохувати, волохатити, покривати мохом», пов'язаного з *пеш* «мох»; пор. також ч. [mšepí] «нитки, дрібні відходи матерії». — Див. ще **мох**.

пóнад — див. **над**.

[понапаку́зуватися] «гнівno понадиматися (про півнів)» Нед, [понапiзуватися] «тс.» Нед; — результат видозміни деетимологізованої форми *напiжуватися* «надиматися, набундючуватися», зближеної з основами *пiзо*, *пока́зувати*. — Див. ще **пужіти**.

поне́важ (спол., заст.) «бо, тому що» Пі, Бі, *пони́важ* Пі, *поневаж* ВеЗн, ст. *понева́ж* «тс.» (1627); — очевидно, результат семантичної видозміни др. *понева же* «з того часу як, після того як», зумовленої впливом з боку п. *ропiева́ж* «тому що, через те що, бо», запозиченого з чеської мови; ч. *ропéваďž*, як і слц. [ropéváč] «тс.», етимологічно тотожне давньоруському сполучнику, утворилося з прийменника *ро* «по, після», займенника *пје* (*је*) «то, те», частки *ва*, займенникового елемента *d*

(відсутнього в польській і давньоруській формах) та частки *že* «же»; пор. стсл. **поне же** «тому що»; менш імовірно припущення про безпосереднє запозичення слова в українську мову з польської. — ВеЗн 52; Brückner 8; SW IV 595—596; Machek ESJC 471; Bauer 294—295. — Див. ще **же¹**, **його¹**, **по**.

[**поневіряти**] «знущатися, зневажати; притамовувати, заглушувати», *поневірятися* «бідувати; тинятися; [знущатися]», [*поневіркувати*] «зневажати; попихати» Нед, [*поневірець*] «мерзенний, нищий» Нед, [*поневірка*] «поневіряння», [*поневірки*] «погане, жорстоке ставлення» Нед, [*поневірство*] «тс.» Нед, *поневіряння*; — п. *ropiewiegać* «недбало обходитися (з речами); зневажати», *ropiewiegać się* «валятися (про речі); поневірятися, тинятися (про людей)», ч. [*ropěvigac*] «нехтувати, погано поводитися», слц. *ropewiegar' sa* «блукати, тинятися; (про речі) валятися», слн. *ropewéřiti* «розтратити, привласнити»; — псл. *ropewěratí*; — похідне ітеративне утворення від дієслова **verti* «замикати, замкнути» у заперечній формі **ne verti* «не замикати, не замкнути», що згодом набуло метафоричного значення «кидати, кинути напризволяще, (з)нехтувати»; у дальшій історії слов'янських мов, зокрема української, продовження псл. [*ropewěratí*] і їх похідні зазнали впливу з боку рефлексів іменника *věra* «віра» і пов'язаних з ним слів, зокрема укр. *невіра* «нехристиянин», *невірні* «прибічники іншої релігії»; виведення від гіпотетичної основи **veg-* «мати в полі зору», зіставляваної з лат. *vegeo* «шаную, поважаю», нвн. *waŕgen* «берегти, оберігати» (Machek ESJC 471) позбавлене підстав. — SW IV 596. — Див. ще **вір¹**.

понеділок, [*понедівничок*] «(зменш.) понеділок», *понеділкування* «звичай одружених жінок бути вільними від обов'язкової роботи щопонеділка», [*понеділля*] Бі, *понеділкувати* «постити по понеділках; дотримуватися звичаю по-

неділкування»; — р. *понедельник*, бр. *панядзэлак*, др. *понедѣльникъ*, п. *poniedziałek*, ч. *pondělí*, розм. *pondělek*, слц. *pondelok*, вл. *róndžela*, нл. *ponjezele*, *pońżele*, полаб. *řěnidel'ä* (< **poneděl'a*), болг. *понедѣлник*, м. *понеделник*, схв. *понèдєлак*, *понèдєонїк*, *ponèdelj-nik*, слн. *poneděljek*, стсл. **понедѣльникъ**; — псл. [*poneděl'nikъ*, *poneděl'ькъ*], що розвинулись на основі виразу *po neděle* «по неділі»; в українській і білоруській мовах, можливо, калька п. *poniedziałek* (пор. укр. [*понедівничок*] від **понеділ(ь)ник*, ст. *понедѣльникъ* (1388), бр. ст. *понедѣльникъ*). — Німчук 93; Кочерган УМЛШ 1967/1, 26—30; Коваль 197; Фасмер III 324; Булаховський Вибр. пр. III 359; Івашина Веснік БДУ 1976/1, 56—57; Holub—Lyer 384. — Див. ще **неділя**, **по**.

[**понéжав**] (спол.) «оскільки, бо, тому що» Нед; — очевидно, результат видозміни сполучника *поневаж* «тс.» з метатезою кінцевої частини, підтриманою контамінацією цього сполучника з формально й функціонально близьким *понéже*. — Пор. **поневаж**, **понéже**.

понéже (спол. заст.) «оскільки, бо»; — р. заст. *понéже*, бр. ст. *понеже*, *понѣже*, др. *поне же* «оскільки, бо, тому що; після того, як; тоді, коли; відтоді, коли», *поне* «оскільки, бо, тому що», болг. *понéже*, стсл. **понеже**, **поне** «тс.»; — псл. [**ponježe*] < **po nje (že)* (по је (же)), що утворилося з прийменника *po* «по», вказівного займенника *je* (зн. в. с. р. одн.) і підсилено-протиставної частки *že* «же»; форма *nje* замість сподіваного *je* з'явилась після прийменника *po* за аналогією до історично закономірних випадків типу **vъp jeho*, стсл. **въ него**, укр. *в (у) ньóго* (куди?); можливо, початковою функцією сполучника було введення підрядних речень причини з відтінком значення мети; отже, первісно значення сполучника мало бути «для того, що (по те, що)». — Фасмер III 324; Machek ESJC 471; Младенов 476; Bern. I 417. — Див. ще **же¹**, **його¹**, **по**. — Пор. **поневаж**.

[**понетворіти**] «зневажати, попихати» Нед; — очевидно, пов'язане з *поневіряти* як результат видозміни його давнього словотворчого варіанта **поневорити* «не замкнути, знехтувати; погано поставитися» за аналогією до [**затворіти**] «замкнути». — Див. ще **поневіряти**.

[**поникниця**] (бот.) «гравілат, *Geum rivale* L.; моховинка, *Sagina procumbens* L.» Мак; — р. [**поніклица**] «моховинка», бр. [**панікниця**] «гравілат», слц. *poniklec* «сон-трава лучна, *Pulsatilla pratensis*»; — пов'язане з дієсловом *нікнути*; назва зумовлена тим, що квітки цих рослин під час цвітіння поникають (у фазі бутонів вони обернені догори) (Нейштадт 324). — Шамота 120; Machek Jm. rostl. 48. — Див. ще **нікнути**.

[**понімáти**] «розуміти» Нед, [**понимлівий**] «тямущий» Нед; — р. *понимать* «розуміти», р.-цсл. **понати** «зрозуміти»; — псл. [*ponimati* (*poņeti*)] «охоплювати, обіймати (розумом)», що виникло з *poimati* (*poįeti*) «обіймати», префіксального похідного від *imati* (*įeti*) «брати», за аналогією до *sъnimati* (<*sъn-imati*), *vъnimati* (<*vъn-imati*). — Див. ще **імати, по**.

[**поні́та**] (ент.) «попелиця; малий метелик *Lithocolletis*» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з п. *poņeta* «привабливість, принада, чарівність, потяг» з огляду на потяг, схильність цих дрібних комах особливо великими масами летіти ввечері до запаленого світла. — Пор. **поніте**.

[**поніте́**] «гарненька жіночка, дитина» Нед; — неясне; можливо, утворено від п. *poņeta* «привабливість, принада, спокуса, чарівність», що могло бути запозичені з польської мови як [*poneta*]. — Пор. **поні́та**.

[**поні́шити**] «пригадати, поновити» Нед; — неясне.

пони́ «кінь низькорослої породи»; — р. болг. м. *пони*, бр. *пони*, п. ч. слц. вл. *pony*, схв. *пони*, слн. *рони*; — запозичення з англійської мови; англ.

pony «пони» (шотл. *ponney*) походить від фр. заст. *roulenet* «мале лоша», зменш. від *roulain* «лоша», яке зводиться до пізньолат. **pullānus* «тс.» або до нар.-лат. *pullamen* «лоша, (спочатку зб.) лошата», пов'язаних з лат. *pullus* «молода тварина», що походить, очевидно, безпосередньо від **put-slo-s*, **putlo-s*, спорідненого з дінд. *putrah* «син». — Черных II 56; Holub—Lyer 385; Klein 1217; Dauzat 578; Walde—Hofm. II 385—386.

[**по́но**] (присл.) (у конструкції *поно — поки* «доти—поки») Нед; — очевидно, результат злиття прийменника *по* і вказівного займенника с. р. одн. *оно* «тс.» (чол. р. *о́ний*, ст. *онъ*), які самі становили частину еліптизованого словосполучення *по оно* [*верем'я*] «по той (час)». — Див. ще **він, о́ний, по**.

[**поновáльне**] «час (восени), коли випрошують, збирають датки з окремих селянських садіб» Нед, [**нава́льне** Ж, **понава́льне** Нед] «тс.», [**поновáльниця**] «тс.; жінка, яка збирає такі датки» Нед, [**поновáльник**] Нед, [**по-нава́льнім**] (у виразі *хóдить по-н.* «збирає восени датки, випрошуючи їх») Нед; — р. [**нава́льные**] (*деньги*) «збір із селян зверх подушного, оброку», [**нава́лочные**] «тс.»; — очевидно, результат злиття виразу *(*пiти*) *по новальне* «пiти по даток з нового врожаю», що мав у своєму складі субстантивованій прикметник *новальне*, мабуть, пов'язаний з п. *powalia* «первинка, новинка; перший раз у році або в сезоні подана їжа, особливо з городини; ранні (перші) овочі, фрукти», що походить від лат. *powālia*, яке зводиться до *powus* «новий», спорідненого з псл. *powъ*, укр. *новий*. — Walde—Hofm. II 179, 181. — Див. ще **новій, по**.

[**понористий**] «поритий, нерівний» (про дорогу); — очевидно, похідне утворення від запозиченого молд. *понор* (рум. *ponor*) «яр, вибій», яке зводиться до болг. [*понор*] «карстова яма» (куди втікає вода), схв. *пдор* «тс.; прірва, безодня», пов'язаних з псл. по-

га «нора», *nyrjati* «нирjати». — *Vrabie Romanoslavica* 14, 167; СДЕЛМ 324; Младенов 358. — Див. ще **нирjати, нора¹**.

[**понсовій**] «червоногарячий, яскраво-червоний» Нед, Куз, [*пунсовий* Нед, *пунцовий* (Me)] «тс.»; — р. *пунцовый*, бр. *пунсовы* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *ponsowy* (*ponsowy*) «тс.» походить від фр. *ponceau* (< ст. *poncel*) «польовий мак; червоногарячий, яскраво-червоний», очевидно, пов'язаного з фр. *raon* «павич» (за схожістю з блиском павичевого пір'я). — *Sl. wug. obsyeh* 559; *Dauzat* 573.

понтон «плавуча опора для кранів, копрів, причалів, наплавних мостів», *понтонёр, понтонник*; — р. болг. *понтон*, бр. *пантон*, п. ч. вл. *ponton*, слц. слн. *pontón*, м. *понтон*, схв. *понтон*; — запозичення з французької мови; фр. *ponton* «понтон; понтонний міст», утворено від лат. *pontō* (зн. в. *pontopem*) «плоскодонне судно; понтон», похідного від *pōns* (род. в. *pōntis*) «міст, гать, настил з колод», спорідненого з псл. *рѣть*, укр. *путь*. — *SIC²* 670; Черных II 56; Фасмер III 325—326; *Holub—Lyer* 384; *Dauzat* 574; *Walde—Hofm.* II 336—337. — Див. ще **путь**.

[**пону́р**] «личинка хруща» Г, Нед; — очевидно, похідне утворення від [*ну́рити*] «занурювати». — Див. ще **ну́рити¹, по**.

пону́рий, пону́ристий, пону́рити, пону́ритися, пону́ркуватий, пону́риватий — див. **ну́рити¹**.

[**пону́рка**] (ент.) «шерстолапка соромлива, *Dasychira* (*Orgyia*) *rudibunda*» Нед; — очевидно, калька німецької назви того самого метелика *Korfhänger* (букв.) «людина з понуреною головою». — Див. ще **пону́рий**.

пóнчик; — р. *пóнчик*, бр. *пóнчык*, болг. *пóнчика* «пончик»; — запозичення з польської мови; п. *pażek* «брунька, пуп'янок; пиріжок, смажений у жири», є демінутивом від *pażk* «брунька,

пуп'янок», пов'язаного з дієсловом *pekać* «розпукуватися; тріскати, лопатися», спорідненим з укр. *пúкати* «тріскати, лопатися». — Фасмер—Трубачев III 326; Черных II 56; *Jakobson* II 638; *Brückner* 403; Вьгленов БЕ 1958, 238—239. — Див. ще **пúкати¹**.

[**поня́ва**] (заст.) «полотно, полотнище; плащаниця» Нед, [*паньóва*] «плахта» Л; — р. *поня́ва* «(ст.) хустка, покривало, полотнище, запона, завіса; (церк.) нижня сорочка; [хустка, серпанок; пов'язка; шматок тканини, яким селянки обгортаються навколо стегон замість спідниці; широкий довгий одяг]», бр. [*панёва*] «вид спідниці», др. *понява* «шматок полотна; нижній одяг; плащаниця, саван; завіса; ковдра», м. [*по́њава*] «грубе покривало на ліжку», схв. *пòњава* «рядно, брезент», *по́њавац* «покривало, ковдра», слн. *ponjáva* «попона, велике простирадло; покривало», стсл. **пони́ава** «полотно, пов'язка»; — псл. *ponjava*, як і *po-ropa*, укр. *попóна*, очевидно, пов'язане з дієсловом *рѣти*, укр. *пну, п'ясті*; менш обгрунтоване пов'язання (*Hofmann* 268; *Walde—Hofm.* II 247; *Feist* 142) з лат. *pannus* «шматок сукна, ганчірка», гр. *πῆνος* «тканина», гот. *fana* «шматок тканини, ганчірка». — Фасмер III 326; *Skok* II 8. — Див. ще **п'ясті**. — Пор. **попóна**.

[**поня́мкати**] «піймати» Ва; — очевидно, пов'язане з *по(й)ня́ти* «тс.» — Див. ще **йня́ти, по**.

поня́ття, поня́тій, поня́тливий — див. **йня́ти**.

[**пообла́гувати**] «закінчити жнива, зібрати врожай» Нед; — неясне.

[**попáва**] (бот.) «кульбаба, *Taraxacum officinale* Wigg.», [*помпава* Мак, *попове гуменце, пу́пава* Мак, *пу́пова* Мак, *купáва, купáла*] «тс.»; — бр. [*папок, пу́пок*], ч. *paupeliška*, [*пу́рава*], слц. *рúрава*, [*риправа*] «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [*paraва, pepaва, rapawa*] «тс.» зводиться до виразу ст. *porowa główka* «тс.», букв. «попова голівка», утворено-

го за схожістю оголеної голівки кульбаби (після того як з неї облетить насіння) до поголеної голови ксьондза; зведення [купáва] «кульбаба», [купáла] «тс.» в одній статті з [купава] «латаття» (ЕСУМ III 144) потребує уточнення. — Machek Jm. rostl. 233. — Див. ще піп¹.

[попа́дик] (орн.) «кропивник, волове очко, Troglodytes troglodytes L.» Нед; — очевидно, пов'язане з дієсловом *попада́ти*; назва, можливо, зумовлена великою рухливістю птаха, який під час полювання точно попадає на здобич; пов'язується також (Булаховський Вибр. пр. III 210) з *попада́*. — Птицы СССР 430. — Див. ще па́сти².

попади́нець — див. па́далець.

попада́¹, *попаде́нко* «син попаді», [попади́ха] «жінка або вдова священика» Пі, [попади́ч] «син попаді, попович» Нед, [попади́нка] «попівна» Нед, Куз, *попади́вати* «бути попадею»; — р. *попадья́*, бр. *пападдзя́*, др. *попадия*, п. [poradzia] (з укр.), слц. *porad'a*, болг. *попадия́*, м. *попадија*, схв. *попадија*, слн. *porádija*, цел. **попадина**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з новогрецької; гр. *παπαδιά*, (*παπαδιά*) є похідним від *παπάς* «піп, священик». — Фасмер III 327; Младенов 481; Грцько-български речник (София, 1957), 387. — Див. ще піп¹.

[попада́²] (орн.) «качка-широконіска, Anas clypeata L. (Spatula clypeata L.) Шарл; — пов'язане з *попада́* «жінка попа»; можливо, назва зумовлена переважно бурим забарвленням качки, що могло асоціюватися зі скромнішим порівняно з іншими представницями панівних класів (дворянок, купчих) одягом попадь. — Див. ще **попада́**¹.

[попада́³] (іхт.) «гірчак, Rhodeus sericeus amarus Bloch», [попади́ця ВеНЗн, *попа́дька*, *попа́чка* тж] «тс.»; — п. [poradja] (з укр. ?), болг. [попади́йка], схв. [poradika, poradić, porisa] «тс.»; — пов'язане з *попада́*¹ «дружина попа»; мотивація перенесення назви

неясна. — Коломиец Происх. назв. рыб 18—19. — Див. ще **попада́**¹.

[попара́сканий] «потрісканий, у тріщинах» Нед; — очевидно, видозмінене запозичення зі словацької мови; слц. *porpraskánu* «тс.» є дієприкметником від дієслова *porpraskat'(sa)* «полопатися, потріскатися», похідного від *praskat'* «лопатися; тріщати, хлопати», спорідненого з ч. *praskati* «тс.», укр. *порóска* «тріщина». — Див. ще **пра́скати**, **порóска**¹.

попелі́ця (ент.) «тля, Aphis (Aphididae)», [попелі́ха Л, *попелю́х* ВеБ, *попелю́ха*, *попільню́ха*] «тс.», [попіль] «попилиця капустяна, Aphis brassicae L.» ВеБ, [попільни́ця, *попілья́нка* ВеНЗн, *поплю́ха* ВеБ] «тс.», *попільню́ха* «попелиця трав'яна»; — р. [попелі́ца] «хвороба винограду»; — пов'язане з *попіл*; назва зумовлена, очевидно, сіро-білим кольором пилку, подібним до попелу, який покриває попелицю. — Плавильщиков. Определитель насекомых 1950, 119—120. — Див. ще **попіл**.

[попелі́ш] (бот.) «жовтозілля, Seneccio paluster DC.; цинерарія, Cineraria L.» Нед, Мак, [попеле́ць] «ж. польове, S. campestris L.» Мак, [попели́ця] «цинерарія багряна, Cineraria cruenta L.» Мак; — р. *пéпельник* «цинерарія», п. *ropielnik*, [ropielec, ropiołek, ropiełek, ropielica], ч. *ropelník*, *ropelivka*, вл. *ropjelnik* «тс.»; — пов'язане з *попіл*; назва зумовлена, очевидно, попелястим кольором рослини; пор. назви в інших мовах: лат. *cineraria* (від *cinis* «попіл»), нвн. *Aschenpflanze*, букв. «попеляста рослина». — Федченко—Флеров 993, 995; Machek Jm. rostl. 253. — Див. ще **попіл**.

[попелю́х¹] (зоол.) «вовчок, Muxus glis», [попелю́ха]; — п. *ropielica* «тс.»; — похідне утворення від *попіл*; назва зумовлена тим, що ця тварина має сірий колір хутра. — Огнев. Звери СССР и прилежащих стран V 464. — Див. ще **попіл**.

попелюх² — див. **папню́х**.

попелю́ха (орн.) «посмітюха, чубатий жайворонок, *Galerida cristata* (*Alauda rustica*)», *попелюшка* «тс.»; — очевидно, пов'язане з *пóпiл*; назва зумовлена бурувато-сірим забарвленням верхньої частини тіла птаха. — Воїнств.—Кіст. 263; Птицы СССР 392. — Див. ще **пóпiл**.

попелю́шка «замазура» (назва казкового персонажа), [*попелю́х*], *попеля́нка* «тс.»; — ч. *popelka*, слц. *popeluša*, *popoluška*, вл. нл. *popjelawa*, *popjelinka*, болг. *попеляшка*, м. *пепелашка*, *пепелка*, схв. *пепèльуга*, слн. *peréčica*, *perélka* «тс.»; — похідне утворення від *пóпiл* (пор. р. *зóлушка* «тс.» від *золá* «попіл»); очевидно, калька нвн. *Aschenbrödel* (пов'язаного з *Asche* «попіл») або фр. *ceindrillon* (від *cendre* «попіл»); пізня фіксація нвн. *Aschenbrödel* (XVI—XVII ст.), до того ж з початковим значенням «кухарчук», схиляє до думки про запозичений (калькований) характер відповідних слів у німецькій, як і в інших германських мовах (шв. *askunge* «попелюшка», від *aska* «попіл», англ. *cinderella* від *cinders* «попіл»), і про територію західнороманських мов, зокрема французької, як про вихідну зону формування слова. — Brückner 255; Kluge—Mitzka 33; Dauzat 152; Klein 289. — Див. ще **пóпiл**.

[**попéнька**¹] (ент.) «світляк звичайний, *Lampyris noctiluca* L.» ВеНЗн; — очевидно, пов'язане з *пень*; первісно могло означати нічне світіння деревної трухи на викопаних старих пнях. — Див. ще **світ**.

[**попéнька**²] (ент.) «тарган, *Periplaneta orientalis* L.» ВеНЗн; — результат зближення [*пóпик*] «тс.» з [*попéнька*] «світляк» (див.).

[**пóпер**] (бот.) «перець, *Piper* L.», [*пóприк*] «тс.», [*поперник*] «перечниця» ВеЛ, [*поперниця*] «тс.» ВеЛ, [*попріти*] «перчити»; — вл. *popjer* «перець», схв. [*porag*, *porer*], слн. *rôper* «чорний перець»; — псл. [**рърьгъ*], що виникло діалектно з *рърьгъ*, очевидно,

внаслідок дисиміляції. — Німчук 262; Skok II 601. — Див. ще **пéрець**.

пóпéрeк, *поперéчина*, *поперéчка*, *поперéчний*, *поперéчник*, *поперéчниця*, *поперéчуватися* — див. **пéрека**.

пóпересень «поперечний ремінець хомута в шлеї»; — р. [*пóпéрсье*] «кінський нагрудник», п. *ropiersień* «попересень»; — похідне утворення від *пéрса*, зближене з *пóпéрeк*. — Див. ще **пéрса**, **по**.

[**поперечник**] (бот.) «смовдь гірська, *Peucedanum oreoselinum* (L.) Moench.» Мак; — неясне.

попéцýх — див. **пéцýх**.

попéчiтeль (заст.) «куратор (навчального закладу)»; — бр. *папячьцель*, ч. *popéčitel* «опікун, куратор», болг. *попéчител* «опікун»; — запозичення з російської мови; р. *попéчiтeль* (заст.) «особа призначена для опіки над кимось; (у царській Росії) звання керівника деяких установ, їх куратора», є похідним від *попéчься* (< др. *попéчи ся*) «потурбуватися, попiклуватися», *пéчься* (< др. *пéчи ся*) «турбуватися, піклуватися», якому відповідає укр. *пiклувáтися* (див.).

[**пóпик**¹] (орн.) «снігур, *Pyrghula pyrghula* L. Нед; луговий чекан, *Saxicola rubetra* L. Нед; коноплянка, *Acanthis cannabina* L. (*Carduelis cannabina* L.) Шарл», [*попiчка*] «снігур; луговий чекан; синиця чорноголова, комишівка, *Parus palustris* L.», [*попóк*] «очеретянка тонкодзьоба, *Luscinola melanorogon* Temm.; синиця чорноголова»; — не цілком ясне; можливо, пов'язане з *пiп* (Булаховський Вибр. пр. III 211); назва могла бути зумовлена тьмяним забарвленням цих птахів (Воїнств.—Кіст. 244, 285, 324; Птицы СССР 449, 485, 523, 566, 574), що було характерне і для одягу православного духовництва. — Див. ще **пiп**¹.

[**попик**²] (ент.) «листоїд, *Chrysomela* L.; тарган, *Periplaneta orientalis* L. ВеНЗн», [*пiп*] «тарган ВеНЗн; бронзівка, *Cetonia F.*»; — похідне утворення від *пiп*; назва зумовлена, очевидно,

чорним, чорно-синім, рудо-брунатним забарвленням деяких видів цих комах (Определитель насекомых европ. части СССР, М.—Л., 1948, 487, 488, 489; Горностаев 127). — Див. ще **пiп**¹.

[пОПИНИ] «назва частини візерунка, вишиваного на комірі чоловічої сорочки (човники з *пОпинами*)» Г, Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *поп'ястiся* «повитися».

пОпiд (прийменник); — р. [по-под], п. слц. rorod; — псл. ро-rodъ складне утворення з прийменників ро «по» і родъ «під»; найдавнішою функцією прийменника, очевидно, було позначення руху під щось. — Див. ще **пiд**², **по**.

[попiдлi] (прийменник) «біля» Г, Она, [попила ВеУг, поподлі Нед] «тс.»; — складне утворення з прийменників по і *пiдлі (< др. подъль < псл. *rodьlě), не збереженого в подібній формі сучасною українською мовою. — Див. ще **бiлiя**, **по**.

попiкiч — див. **пупукiч**.

пОпiл, [попел] «попіл» Пі, [пОпiв, пОпiль Нед] «тс.», [попелiця] «попіл; ґрунт, подібний до попелу» Нед, *попелiще* «місце, куди висипають попіл; згарище», [пепелiще] «тс.» Нед, [попельнiк] «випалювач попелу; той, що торгує попелом; посудина для попелу» Нед, [попельнiя] «місце, де зсипають попіл» Г, Куз, [попiлiця] «попіл; земля, подібна до попелу; хутро сірої білки або соні» Нед, [попiльнiк] «місце, де зсипають попіл», *попiльнiця* «посудина на попіл від цигарок», *попiльнiчка* «тс.», *пОпiльнiсть* «зольнiсть», [попiльнiцiха] «гашене вапно», *попелiстий*, *попелiстий*, *попелiстий*, [попелiстий] Нед, *попельнiстий*, *пОпiльнiй*, *попелiтi*, *попелiтися* «перетворюватися на попіл, згоряти; [порпатися в землі, смiтти (про курку)]», *попелiти*; — р. *pépel*, [пОпел], бр. *pópel*, др. *popelъ*, *pepelъ*, п. rorіół, ч. rorel, слц. rorol, вл. нл. rorjeł, полаб. rürel (< *rorelъ), болг. м. *pépel*, схв. *pěneo*, слн. rereł, стсл. *pepelъ*, *popelъ*; — псл. rorelъ,

rerełъ, редуплікована іменна форма, пов'язана з *rolēti*, стсл. *polъti* «горіти», а також *rolēno*, укр. *поліно*, *raliti*, укр. *палити*, **rolme*, укр. *полум'я*, що належать до того самого кореня з іншими ступенями вокалізму; — споріднене з прус. *relanne* «попіл», лит. *relepaĩ* (мн.), лтс. *relni* «тс.», можливо, також лат. *pollen*, *pollis* «дуже дрібне борошно, подібне до пилу», *pulvis* «пил, порошок», гр. *πάλη* «пил; борошно», *παι-πάλη* «борошно». — Фасмер III 234; Machek ESJC 429—430; Trautmann 212; Karulis II 36; Walde—Hofm. II 331, 577; Szober PF 14, 604; Варбот Етимология 1965, 138; Брандт РФВ 2, 290—291. — Див. ще **палiти**. — Пор. **полiно**, **пОлум'я**.

попiнка, *попiнка* — див. **попОна**.

[попiр] (бот.) «ріжки, *Claviceps purpurea* Tul.» ВеБ; — результат видозміни деетимологізованої назви [пОспiр] «тс.»; формальна зміна могла відбутися внаслідок зближення, очевидно, з дієсловом *попирати* (*поперти*) «підтримувати (підтримати), зміцнювати (зміцнити)», оскільки ріжки застосовуються в народній медицині. — Див. ще **спiр**¹.

пОпка¹ «папуга»; — бр. *пÓпка*; — запозичення з російської мови; р. *пÓпка* «тс.» є результатом афективного скорочення форми *попугай* «тс.». — Фасмер III 328. — Див. ще **попугай**.

[пОпка²] «зіниця, чоловічок»; — п. [rorка, rурка] «ганчір'яна лялька», ч. рира «лялька», вл. рора «лялька, маріонетка», рорка «лялечка», нл. рира «лялька», rурка «лялечка»; — не цілком ясне; можливо, видозмінене запозичення з німецької мови; нвн. Rurre «лялька», що походить від лат. rūra «лялька, дівчинка», могло набути значення «зіниця, чоловічок» під впливом наявних у суміжних мовах близьких за формою слів спільного походження: нвн. Rurille «зіниця», уг. rурilla, рум. rurilă, слц. rurila «тс.», які відбивають запозичене лат. rūrilla «дівчинка-сирота; зіниця, чоловічок». — Skok III 79; Klu-

ge—Mitzka 570—571; Walde—Hofm. II 389—390.

[пóпки] (бот.) «конюшина, *Trifolium pratense* L.» Нед, [пóпки] «калюжниця болотна, *Caltha palustris* L.»; — р. [пóпки] «пухівка, *Eriophorum angustifolium* Roth.»; — очевидно, пов'язане з первісним *пупóк (*пўпик, похідним від пуп) «пуп'янок», не збереженим, але колись наявним в українських говірках (пор. р. [пупóк] «пуп'янок, зародок, брунька на рослинах»); назва зумовлена виглядом квітів конюшини, що нагадують пуп'янки інших рослин; зміна форми (заміна у на о), очевидно, пояснюється гіперичним сприйняттям ненаголошеного у як первісного о (пупóк як *пупóк, звідки пóпки). — Див. ще пуп. — Пор. пуп'яночка.

[поплавник] (бот.) «китник, лисохвіст, *Alopecurus geniculatus* L.» Мак; — очевидно, похідне утворення від [поплава] «болотне пасовисько» або [пóплав] «низина біля садиби, що заливається водою під час дощу»; назва зумовлена тим, що китник росте по дуже сирих місцях (Нейштадт 102; Федченко—Флеров 88). — Див. ще плісті, по.

[пóплавок] (орн.) «сокіл-балабан, *Falco cherrug*» Куз; — очевидно, утворилося з прийменника по та іменника [плав] «річка; текуча вода; низький берег, порослий ситником», похідного від плісті, у зв'язку з тим, що цей птах особливо охоче оселяється в долинах річок (Воїнств.—Кіст. 163). — Див. ще плісті, по.

поплін «напівшовкова тканина», попелін «тс.»; — р. поплін, заст. наплін, бр. наплін, п. вл. ropelina, ч. слц. ropelín, болг. поплін, схв. пòплєн, слн. roplín; — запозичення з французької мови; фр. ropeline «тс.», походить від англ. roplin, яке, у свою чергу, зводиться до фр. rapeline, що походить від іт. rapalino (жін. р. rapalina), букв. «папський», похідного від рара «папа (римський)»; можливо, свою назву тканина одержала від того, що її

почали виготовляти в Авін'йоні за часів, коли він був резиденцією папи. — Фасмер III 327; Dauzat 574; Gamillscheg 716; Klein 1218. — Див. ще папа².

[поплісок] «велика калюжа, що залишилася після повені або дощу», [пóплюсок] «тс.»; — очевидно, похідне утворення від плесо «озеро по течії річки; сильно розширене місце річки; глибока, спокійна ділянка водойми»; первісне значення слова було «залишок по плесі (після плеса)». — Див. ще плесо, по.

[поплітник] (орн.) «волове очко, *Troglodytes troglodytes* L.» BeH3n, [поплоток] «тс.» тж; — п. [plotowy król], слц. [plotárik] «тс.»; — похідне утворення від плит «тин», можливо, неповна калька нвн. Zaunkönig «волове очко, плотовий король», Zaunschlüpfer «волове очко; той, що шмигає попід тин»; назви зумовлені тим, що ця пташка зустрічається біля тинів. — Булаховський Вибр. пр. III 228; Feriánc Názv. vtákov 188—189. — Див. ще плесті.

[поплотниця] (бот.) «витка гречка, *Polygonum convolvulus* L.» Нед; — пов'язане з поплесті, похідним від плесті; назва зумовлена властивістю виткої гречки обплітати стебла інших рослин (Нейштадт 214—215); форма з кореневим о виникла, мабуть, як наслідок зближення із словом плит (род. в. плоту) «огорожа»; безпосереднє пов'язання з плит, ч. plot (Machek Jm. rostl. 88) непереконливе. — Шамота 117; Меркулова Очерки 108. — Див. ще плесті, по.

[пóплюстка] «линва, мотуз, посторонок» Куз, [пóплюска] «один з кілочків у возі, що вставляються для збільшення розмірів короба і підтримання вантажу» НикНикТрЛ; — очевидно, пов'язане з поплесті, похідним від плесті (пор. [пóплітка] «верхнє пасмо на мотузку; нитка, якою оплітають коси; коса; плетиво»); могло з'явитись як результат деетимологізації діалект-

ної звукової форми [*поплютка]. — Див. ще **плéсті, по**.

пополám (присл.) «навпіл, пополовині», *напополám* «тс.»; — бр. *папалám*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *пополám* утворилося із словосполучення **по полам*, що склалося з прийменника *по* та іменника [*пола́*] «половина», *пол* «тс.» — Див. ще **пів, по**.

[**пополуюти**] «розірватися» (про мотузку) О; — неясне; можливо, виникло з компонентів **пополу* «пополам» і [*я́ти*] «брати, взяти».

попо́на «покривало для коня та деяких інших тварин, для возів, саней», [*попінка*] «тс.» ЛексПол, [*попо́ня*] «тс.»; жіночий шерстяний одяг, який носили замість плахти; товста груба тканина», [*попінка*] «епитрахиль»; — р. *попо́на* «попона, [покривало, велика фата]», др. *попона* «покриття», п. ст. *роропа* «заслона; попона», ч. заст. *роропа* «покривало; лямка», болг. заст. *попо́на* «попона», цсл. *попона* «завіса»; — псл. *роропа*, пов'язане з дієсловом **рорęти* «обтягти», похідним від *рęти* «п'ясти». — Фасмер III 327. — Див. ще **по, п'ясті**. — Пор. **запо́на, опо́на, поня́ва**.

по́при (прим.) «при, незважаючи на, всупереч; повз, уздовж; біля; разом з, крім»; — слц. *poręi* «повз; біля; порівняно з; крім»; — псл. [*poręi*], що утворилося з прийменників *po* і *pręi*; первісними були конкретні просторові функції «біля, повз». — ESSJ Sl. gr. I 200. — Див. ще **по, при**.

[**поприсірнювати**] «розстелити, виставити сушити» Нед; — неясне.

по́прище (заст.) «поле діяльності; давня міра довжини»; — запозичення з російської мови; р. *по́прище* «поле діяльності; (заст.) місце, де змагаються, арена, сцена, іподром, пристосовані до перегонів, ігор, боротьби», др. *попърище* «міра довжини близько двох третин версти; міра завдовжки в денний перехід», як і болг. *по́прище* «ділянка в житті, поле діяльності; професія», м. *поприште* «поприще, поле діяльності;

місце боротьби, бою, якоїсь події; період життя, діяльності, сама діяльність», схв. *по́приште* «поле бою, боротьби, арена; поле діяльності», слн. заст. *poręišče* «тс.», запозичене зі старослов'янської мови; стсл. **поприще** «стадій (арена, іподром); стадій (міра довжини = 184,97 м)» є похідним утворенням від дієслова **перж, пьрати** «(первісно) іду; іти», яке в старослов'янських пам'ятках зафіксовано лише в значенні «летіти, ширяти». — Фасмер III 240, 327—328; Mikl. EW 258. — Див. ще **пéрти¹, по**. — Пор. **перть**.

попріка́ти «докоряти; [ганити, гудити]» Нед, [*попрека́ти, попрекнүти*] «тс.» Нед, [*по́прек*] «догана, закид, докір» Нед, [*по́прік, по́прьок*] «тс.» Нед; — бр. *папрака́ць*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *попрека́ть* утворено за допомогою префікса *по-* від цсл. **прѣкъты, прекъты** (присл.) «поперек, усупереч»; первісне значення дієслова було «говорити щось усупереч». — Фасмер III 238, 355. — Див. ще **перéка, по**.

[**по́пріч**] «попри, всупереч» Нед; — результат контамінації прийменників *по́при* і [*пріч*] «крім»; можливо, підтримане впливом п. ст. *poręczesz* «упопрек». — Див. ще **по́при, пріч**.

попро́з «повз»; — результат злиття прийменників *по* і *проз* «повз, через»; можливо, утворено за зразком п. *poręzez* «через», що складається з *po* «по» і *przez* «через». — Див. ще **по, проз**.

попуга́й (орн.) «папуга, Psittacus; [пугач, Bubo L]», [*попуга́йчик*] «будиночок для папуг» Куз; — бр. *папуга́й*; — запозичення з російської мови; р. *попуга́й* через гол. *paregaai*, снн. *paragoie* «тс.» зводиться до фр. ст. *paragai* (< прованс. *paragai*), що є, очевидно, результат адаптації ар. [*babaghā*] «тс.». — Фасмер—Трубачев III 328; Черных II 57; Преобр. II 105—106. — Див. ще **папу́га**.

[**попука́ч¹**] «дятел, Picus L.» ДзАтл II; — похідне утворення від дієслова

[попукати] «постукати»; назва зумовлена голосним стуком дятла об дерево, з якого він видзьобує личинок. — Булаховський Вибр. пр. III 228. — Див. ще **пукати**².

попукач² — див. **пупукач**.

популярний, **популяризатор**, **популяризація**, **популярність** «населення; заселення», **популяризувати**; — р. **популярний**, бр. **папулярны**, п. вл. **popularny**, ч. **populární**, слц. **populárny**, болг. **популярен**, м. **популарен**, схв. **пѣпулѣран**, слн. **populáren**; — через західноєвропейські мови (нім. **populär**, фр. **populaire**) запозичено з латинської; лат. **populāris** «народний; популярний, який користується любов'ю народу» є похідним від іменника **populus** «народ», можливо, запозиченого з етрусської мови. — СІС² 671; Черных II 57; КЭСРЯ 354; Sł. wug. obcsych 591; Holub—Lyer 385; РЧДБЕ 577; Dauzat 574; Walde—Hofm. II 339—340.

попурі «збірна музична п'єса»; — р. **попуррі**, бр. **папурьі**, п. ч. слц. **potpourri**, вл. **potpurij**, болг. **потпурі**, м. **потпурі**, схв. **потпурі**, слн. **potpurí**; — запозичення з французької мови; фр. **pot pourri** «рагу з різних гатунків м'яса; суміш, усяка всячина; (муз.) попурі», (букв.) «гнилий горщик», є калькою ісп. **olla podrida** «тс.», яке стосується страви з різних гатунків м'яса, тушкованого з овочами; значення музичного терміна слово набуло у французькій мові; фр. **pot** «горщик» походить від нар.-лат. **pottus** (пізніше **rotus**) «тс.», нез'ясованого походження; **pourri** пов'язане з дієсловом **pourrir** «гноїти», що походить від нар.-лат. ***putrīre**, пов'язаного з лат. **pūs** (род. в. **pūgis**) «гній», спорідненим з гр. **πύθωμαι** «гнию», **πύον**, **πύη** «гній», дінд. **pūtiḥ** «гнилий», гот. **fūls**, днв. **fūl**, нвн. **faul** «тс.». — СІС² 671; Черных II 57; Sł. wug. obcsych 594; Holub—Lyer 388; РЧДБЕ 580; Klein 1226; Dauzat 577, 579; Walde—Hofm. II 351, 391—392.

[**попутник**] (бот.) «подорожник, *Plantago major* L.; *P. lanceolata* L.

Мak», [**припутник**] «*Plantago major* L. ВеНЗн; *Plantago arenaria* W. K. Mak», [**трипутник**] «*Plantago arenaria* W. K.»; — р. [**попутник**] «подорожник», [**припутник**] «тс.», бр. [**прыпутнік**] «*Plantago major* L.», **трыпутнік** «подорожник»; — похідне утворення від **путь**; назва зумовлена тим, що ці рослини ростуть поблизу доріг або на дорогах (Нейштадт 508—509; Носаль 186). — Шамота 7—8. — Див. ще **попуть**. — Пор. **припутень**, **трипутень**².

[**поп'яночка**] «брунька; пуп'янок» Нед, [**поплюх**] «тс.» Нед; — зменшена форма від не засвідченого словниками ***поп'янка** (< ***пуп'янка**) «тс.», пов'язаного з **пуп'янок**; заміна **у** вторинним **о** сталася, очевидно, в умовах характерного для південно-західних говірок укання і пов'язаного з ним гіперизму (вживання **о** замість **у**). — Див. ще **пуп**. — Пор. **пѣпки**.

пора¹ «час», **порю** «іноді», **впорю**, **упорю**; — р. **пора**, бр. **парá**, др. **пора**, п. ч. діал. рога, болг. **пѣра** «вік (людини)», м. **пора** «тс.; середовище, коло людей»; — очевидно, псл. рога «час; година, удар» (пор. цсл. **пора** «удар, поштовх»), пов'язане чергуванням голосних з ***pertí** «бити»; первісно означало удар як сигнальне позначення певного часу (пор. **časъ** «тс.»); менш переконливе зіставлення з р. **спорый**, [**порить**] «говстити, жиріти; бути в доброму стані» (Иванов—Топоров 250; Вайан Пробл. ист. и диал. 87; Snoj Jezik in slovo 30 (1984—5), 117—120), з гр. **πορεῖν** «дати, надати; визначити наперед» (Фасмер III 328; Преобр. II 106), **пѣрос** «прохід» (Младенов 489), або виведення як запозичення від гр. **φορά** «несення; вантаж; плодючість, урожай» (Семереньи ВЯ 1967/4, 22). — Преобр. II 106; Mikl. EW 258. — Див. ще **пѣрти**³.

пора², [**порина**] «пора» Куз, **пористий**, **поруватий**; — р. бр. болг. м. схв. **пѣра**, п. **por** (чол. р.), ч. слц. **por** (чол. р.), вл. рога, слн. **рѣга**; — запо-

зичення з німецької мови; нвн. Róge «пора» через пізнюлат. *rogus* «тс.» походить від гр. *пóрос* «місце переправи; протока; міст; дорога, шлях; (анат.) канал, пора», пов'язаного з *πείρω* «проколюю, пробиваю; розтинаю», спорідненим з псл. *па-реіті* «проколювати» (стсл. *наперити* «тс.») і, більш віддалено, з лат. *porto* «несу», двн. *fařan* «їхати», нвн. *fahren* «тс.», вірм. *heriwn* «шило», псл. **рогтъ*, укр. *пором*. — Черных II 57; Фасмер III 328; Gr. Fwb. 601; Frisk II 491—492, 581; Boisacq 757—758. — Див. ще **пором**.

[пóрай] (у виразі *п. дати* «порядок дати») Нед, **[пораювати]** «діяти; робити» Нед; — похідне утворення від *пораяти* «порадити»; семантичний розвиток такий самий, як у слова *рада* в складі виразу *дати раду* «впоратися, зробити порядок». — Див. ще **раяти**.

[поральник] (бот.) «королиця, *Chrysanthemum leucanthemum* L.» Мак; — очевидно, пов'язане з *рало*; назва зумовлена тим, що королиця росте на поораних парових полях (Нейштадт 562). — Див. ще **по, ра́ло**.

порáнник — див. **ра́нник**¹.

пóрати «виконуючи хатню роботу або займаючись господарською справою, давати лад, порядок; доглядати; мити, переодягати, годувати», *пóратися* «виконувати хатню роботу, займатися господарськими справами», *пораніна* «прибирання; куховарення, господарські турботи», *пóранка* «прибирання, куховарство», *запóрати* «справитися з роботою коло чогось; обробити або засіяти (землю)», *напóрати* «заготовити яку-небудь кількість чогось; заподіяти; натворити чого-небудь», **[спóрати, упóрати]** «прибрати, закінчити, з'їсти», *упóратися* «закінчити (роботу)»; — р. **[пóратъ]** «робити», **[пóраться]** «займатися господарством, куховарити», п. **[rogać]** «обробляти, орати (поле)», *raǵać się* «клопотатися; займатися (чимось); доглядати (щось); крутитися, кидатися; **[поспішати]**», ч. *raǵati se* «возитися (з кимось); **[займатися**

(чимось)]», вл. **[rogać]** «робити; пускати в рух; спонукати», нл. *rogaś* «тс.», *rogaś se* «рушати; рухатися»; — псл. **[porati (se), parati se]**; — загальноприйнятого пояснення не має; зіставляється з лат. *rago* «готую» (Machek ESJС 434), виводиться від псл. *рога* «пора, час» (Brückner 395, 431), пов'язується з р. **[порітъ]** «товстіти, гладшати, збільшуватися; допомагати», *спóрый* «успішний» (Schuster-Sewc 1134), з псл. **perti* «іти, просуватися», гот. двн. *fahřan* «тс.» (Трубачев С.-луж. сб. 168).

порей (бот.) «піп, *Allium roggum* L.», *пір*, **[пóра ВеНЗп, порр Пі]** «тс.»; — р. *порей*, бр. *парэй*, вл. нл. *rogej*; — очевидно, за посередництвом російської мови запозичено з німецької; нвн. *Rógrei* (*Rogré(e)*) походить від фр. *rogee* «тс.», що продовжує нар.-лат. **rogata*, пов'язане з лат. *rogum* «тс.». — Фасмер III 329; Преобр. II 106—107; Kluge—Mitzka 559; Dauzat 570, 575.

[порельце] «поруччя, перила» Нед; — результат видозміни форми *перільця*, зменш. від *періла*, можливо, зближеної з **[поренча]** «тс.». — Див. ще **періло**.

[поренча] (мн.) «поручні» Куз, **[поренчата]** «тс.; бильця, перила Ва», **[поренче]** (одн.) Ва, *поренчі Л, паренжа Л, перенджі Л, оперенчі Л* «тс.»; — бр. *парэнчы* «поручні»; — запозичення з польської мови; п. *roęecz* (жін. р. одн., мн. *roęecze*) «поруччя», **[roęcza** (жін. р., мн. *roęecze*)] «тс.», **[roęecze** (с. р., мн. *roęecza*)] **[raęecz** (чол. р., мн. *raęecze*)] етимологічно відповідають укр. *поруччя, пóручень* і пов'язані з п. *гека* «рука». — Бевзенко НЗ УжДУ 26/2, 177. — Див. ще **рука**.

[пóрзний] «скоромний»; **[пірзний]** «брудний; сластолюбний», **[порзніна]** «скоромна (жирна) їжа» Нед, **[пóрзнитися]** «скоромитися», **[спóрзний]** «брудний, порочний, сластолюбний», **[спóрзнитися]** «оскоромитися»; — р. **[пóрзний]** «жирний, грішний, нечистий», п. **[porzpu]** «бридкий, підлий», ст. *pařnać*

«бруднити», ч. *przniti* «ганьбити», ст. *przdñiti*, слц. *prznit'* «тс.», схв. *п́рзніти* «бруднити; псувати настрій (у товаристві), розладнувати компанію; розрізати кишки, потрошачи»; — псл. **р̣гъзьпъ(жь)* / **р̣гъздьпъ(жь)*; — неясне; зіставлення з р. [пóроз] «кнур» і спорідненими словами південнослов'янських мов (Потебня РФВ, 3, 100; Brückner 397), як і пов'язання з *brzd-* < *brzg-*, *brýzgati* (Machek ESJC 489), непевне; малопереконаливе також виведення (Scheludko 142) з рум. *spurgá* «бруднити». — Фасмер II 329.

[**пориж**] (бот.) «гусяча лапка, *Potentilla anserina* L.» Мак; — неясне; можливо, пов'язане з [пóриш] «вербена лікарська».

[**порікоза**] «короста, сверблячка» Мо; — очевидно, результат видозміни деетимологізованого [пори́кожа] «тріскання шкіри на губах, виникнення тріщин на руках, ногах» Нед, утвореного з наказової форми 2-ої ос. одн. від дієслова *пори́ти* та іменника *ко́жа* (див.).

порина́ти, *пори́нач*, *пори́ну́ти* — див. **пирна́ти**.

[пóриш] (бот.) «вербена лікарська, *Verbena officinalis* L.» Нед, Г; — нл. *spóguš* «тс.»; — результат видозміни давнішого **спориши* «тс.», можливо, зближеного з назвами [пóрпличник, порп́лишник] «тс.». — Див. ще **спóрийш'**.

[пóривці] «нарізно, подинці»; — неясне.

пори́г, *пори́ги* (річкові), [порого́вина] «місцевість, розташована терасами» Нед, [порожі́ще] «пори́г» Куз, *пори́жистий*, *запори́жець*, [запори́жчик] «запори́зький козак», [запори́жжя] «ті, що на весіллі стоять за порогом хати», [запори́жецький] «запори́зький»; — р. *пори́г*, бр. *пори́г*, др. *пори́гъ* «пори́г (у будинку, у річці)», п. *poróg*, [каш. *porog*, *parog*], ч. *práh*, слц. *prah*, вл. *próh*, нл. *prog*, полаб. *rog*, болг. м. *плаг*, схв. *п्राг* «пори́г, одвірок», слн. *prąg* «пори́г», стсл. *прагъ* «тс.»; — псл. **porgъ*; — споріднене з лит. *reǵgas* «рибальський

човен (видовбаний з одного стовбура)», дісл. *forgr* «дубець, ціпок», днн. *ferkal* «засув, замок», лат. *pergula* «прибудова перед будинком, муром; хата, кімната на горищі», можливо, також з вірм. *harkanem* «б'ю»; менш прийнятним є зіставлення з гр. *σπέρχω* «натискаю, поспішаю», дінд. *spṛhayati* «жадає», двн. *springan* «стрибати» (Zupitza KZ 36, 65, Hofmann 328), з гр. *πόρος* «прохід» (Terras ZfSlPh 19, 123), з р. [поре́гия] «малопрístupне місце в лісі» (Wiedemann BB 28, 9), як і з ч. Praha «Прага», п. Praga (місцева назва) (Преобр. II 107; Mikkola Ursl. Gr. III 38; Младенов 503); первісно слово означало, очевидно, суцільну масивну колоду, на якій стояв будинок, у тому числі і двері; запозиченням з української мови є п. *porohy* «річкові пороги». — Німчук 125; Черных II 58; Фасмер III 329—330; Machek ESJC 478; Schuster-Sewc 1159; Skok III 21; Trautmann PBrV 22, 151; Petersson PBrV 33, 191; IF 23, 399; Persson Beitr. 475; Walde—Hofm. II 288; Pokorny 819.

[пóриж] (жін. р.) «сітка з великими вічками з товстих ниток, що покриває густу рибацьку сітку», [пóриш] (жін. р.) «сітка з великими вічками, яка в'яжеться з однієї чи двох сторін рибацької сітки для більшого заплутування риби в снасті» Дз; — р. [ре́жь] «найрідша рибацька сітка; рідка тканина», [ре́жа] «тс.», [реду́ха] «рідка сітка»; — похідне утворення з префіксом *по-* від не відбитої сучасними словниками іменникової основи **риж*, пов'язаної з прикметником *рідкий* (псл. **ředjъ*). — Див. ще **по, рідкий**.

[пори́з] (бот.) «юринея волошкови́дна, *Jurinea cyanoidea* Rchb.» Мак; — р. [пори́зник] «*Jurinea Pollichii* DC»; — пов'язане з дієсловом *пори́зати*, похідним від *різати*; назва зумовлена, очевидно, перисто-роздільною формою листків, нібито порізаних, або жорсткістю внутрішніх листків (Нейштадт 575; Федченко—Флеров 1005). — Див. ще **по, різати**.

порізник (бот.) «*Libanotis* L.; [підорожник, *Plantago* L. Куз, Носаль]»; — р. *порезник* «тс.», бр. *парезник* «*Libanotis* L.»; — пов'язане з *поріз*, *порізати(ся)*; назва роду *Libanotis* зумовлена пилчастою формою листків, ніби порізаних на частини (Віслюліна—Клоков 235; Нейштадт 417), а підорожників — застосуванням їх для лікування порізів. — Носаль 88. — Див. ще **по, різати**.

[**порісливий**] (у сполученні *п. дощ*) «рясний» Нед; — похідне утворення від (*по*)*росіти* «мжичити, накрапати», пов'язаного з *росá*; початковим значенням слова мало бути «дрібний» (про дощ), пор. схв. *пòросица* (*пòросница*) «дрібний дощ»; свого теперішнього значення слово набуло, мабуть, через зближення з фонетично близьким [*рісний*] «рясний» (у т. ч. про дощ). — Див. ще **по, росá**.

порічка (бот.) «смородина (червона, світла, звичайна (не чорна) та ін.), *Ribes* L.», [*порічка*] «смородина червона» ВеБ, [*поречка* Мак, *пориці* См, *порічки*, *порічник* Мак, Куз] «тс.», *порічківка* «наливка з порічок», *порічн'як* «тс.», [*парічка*] «смородина червона» Нед, [*парічки* Мак, *пурічки* Л, *пожичка* Мак, *позічка* Мак, *опорічка*, *опорічки*, *попорічка* ВеНЗн, *попорічки* Нед, *споришки* См, *споришки* Мак, *спорічка* Нед, *шпорішки*, *шпорічка* Мак, *шпурішки* Па] «тс.»; — р. [*пори́чки*, *поре́чки*] «порічки (червоні)» з (укр.), бр. *парічка* «смородина (червона, чорна)»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *porzeczka* «порічка; агрус, *Ribes grossularia* L.» утворено з прийменника *po* «по» та іменника *gzecka* «ріка» у зв'язку з тим, що дикі представники роду *Ribes*, зокрема *агрус*, ростуть понад річками. — *Machek Jm. rosl.* 99. — Див. ще **по, ріка́**.

[**пóрно**] «зручно» До; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [*пóрно*] «міцно, надійно, швидко, прудко», [*пóрко*] «швидко, прудко», [*пóрний*] «дорослий; дозрілий; придатний», [*пор-*

ной] «тс.», є похідними від *пoрá*, що відповідає укр. *пoрá*. — Даль III 319—320. — Див. ще **пoрá'**.

порнографія, *порнограф*, *порнографічний*; — р. болг. *порнография*, бр. *парнаграфия*, п. слц. *pornografia*, ч. *pornografie*, вл. *pornografija*, м. *порнографија*, схв. *порнографија*, слн. *pornografija*; — запозичення з французької мови; фр. *pornographie* пов'язане з *pornographe* «той, хто пише про повій і проституцію; автор непристойних творів», яке походить від гр. *πορνογράφος* «автор творів про повій», утвореного з *πόρνη* «продажна жінка, повія», пов'язаного з *πέρνημι* «вивожу на продаж, продаю», *περάω* «переходжу», спорідненим з псл. **pertí* «іти, просуватися», дірл. *genim* «продаю», і *υράφω* «пишу». — *СІС*² 671; *КЭСРЯ* 355; *Gamillscheg* 717; *Dauzat* 575; *Frisk* II 516—517, 581. — Див. ще **графá**, **перти'**.

[**порня́ла**] «трава на пасовищі для дійних овець; пасіння овець після вечірнього доїння Нед», [*корня́ла*, *скорня́ла*] «тс.» *St. sl.* 22, [*пурня́ло*] «нічне пасіння овець», [*пурня́ти*] «пасти овець вночі», [*корня́ти*, *скорня́ти*] «тс.» *St. sl.* 22; — запозичення з румунської і молдавської мов; рум. молд. *ropneală* «відхід, вирядження (у дорогу), від'їзд; місце на пасовищі, призначене для дійних овець» пов'язане з дієсловом *ropni* «приводити в рух; виряджати, посилати; спонукати; рушати; відходити, прямувати», яке виводиться від цсл. *поринжти* «штовхати, гнати; спонукати», похідного від *ринжти* «тс.». — Булаховський *Нариси* 118; Дзендзелівський *St. sl.* 22, 283; *Scheludko* 141; *Vrabie Romonoslavica* 14, 167; *Crânjala* 361, 438; *СДЕЛМ* 325; *DLRM* 643; *Vasmer ZfSIPh* 5, 285. — Див. ще **по, рйнути**.

[**порожнік**] «місце біля дверей, де звичайно ставлять мітлу; порожнє місце біля дверей Нед»; — не зовсім ясне; може бути пов'язане з *пoрoжній* або з *пoрiг*.

порожній «пустий», [порожний] «тс. Нед; пісний, сухий, нізчимний» ЛексПол, *порожністий, порожнюватий, порожнявий* Куз, [порожнєта] «порожнеча» Нед, *порожнєча, порожніна*, [порожнє] «лежаче гниюче дерево» Ник, *порожнєя, порожнява, порожняк, [порожнякі]* «пиріжки без начинки, пампушки» До, [порожнє] «порожнем» Нед, *порожнєм, порожняком, порожняво, [порожнявом]* «порожнем» Нед, *порожніти, порожнювати* «стояти порожнім; бути вільним, [не мати роботи Нед]», *віпорожнити, віпорожнитися, [запорожніти]* «заповнити, зайняти», *непорожній* «не пустий; [вагітний; не пісний, м'ясний Л]», *опорожніти* «випорожнити», [перепорожніти], *спорожніти* «тс.», *упорожні*; — р. *порожний*, бр. *парожні*, др. *пороздъный* «вільний від праці, бездіяльний; святковий», *порозъный* «тс.; вільний, порожній», *порожъный, порожъный* «тс.», п. *rgóžny* (ст. *rgóžny*) «порожній; даремний, безплідний; позбавлений; вільний; не зайнятий», ч. *rgáždny* «порожній; вільний, позбавлений», слц. *rgáždny*, вл. *rgóždny*, нл. *prožny*, болг. м. *prázen* «тс.», схв. *prázan* «порожній; спустошений», слн. *prázen* «порожній; не зайнятий», стсл. **праздънь** «порожній»; — псл. [**rogzdjъpъjъ*] (звідки східнослов'янські форми з **-жн-**); пов'язане з формою порівняльного ступеня **rogzdje* від **rogzdъpъ* «порожній», походження якого неясне; зіставляється (Matzenauer LF 13, 192—193; Schuster-Sewc 1162—1163) з лит. *sprogti* «лопатися, розпускатися» (про бруньки); пов'язується (Machek ESJC 482) з лит. *beįgzdias* «марний, безплідний», *beįgzdinas* «тс.»; виводиться (Grošelj Sl. revija 5—7, 1954, 121) з псл. **rogzdъ* з попереднього **rogz-do*, пов'язаного з хет. *parš-* «бігти», герм. **ferzan* «усувати». — Фасмер—Трубачев III 330; Иллич-Свитыч Этимология 1963, 84.

порозфівкувати — див. **фівкати**.

порок «вада, хиба», *порочний* «який має пороки; розпусний; хибний», *порочити* «ганьбити, паплюжити, знеславлювати», [непорок] «чесність» Ж, [непороки] «погані чутки Ж; недобра слава», [незапорочени] «незаплямований» Л, [незапорошени] «тс.» Л, [опорок] «порок», [опорока] «неслава», *пренепорочний*, [спорокати] «забруднити» Нед; — р. болг. *порок*, бр. *порок*, др. *порокъ* «недолік, вада; нарікання, докір», слц. заст. *рогок* «вада», м. *порок* «вада, хиба», схв. *порок* «тс.»; — очевидно, через російське і, далі, давньоруське посередництво запозичено зі старослов'янської мови; стсл. **порокъ** «догана, докір, хула», як і вл. *рогок* «осуд, гана; недолік», нл. *рогок* «осуд, докір», походить від псл. *рогокъ* «тс.», утвореного за допомогою префікса *ro-* «по-» від дієслова **rekti* «говорити». — Фасмер III 331; Черных II 58; Schuster-Sewc 1136. — Див. ще **поректі**.

[**пороки**] (мн.) «старовинні військові прилади для розбивання мурів фортець, рід таранів» Нед, *порочник* (заст.) «той, що робить пороки» Бі; — р. *порок*, др. *порокъ*, п. *рогок* «таран», ст. *ргок* «машина для метання снарядів, уживана при облогах», ч. слц. *ргак* «праща; катапульта», вл. *ргок* «праща, арбалет; лук», *ргокас* «кидати, метати; стріляти з арбалета», нл. *ргок* «праща», *ргокас* «кидати пращею; стріляти», м. *прака* «праща», цсл. **пракъ** «військова машина для здобування міст»; — псл. **rogkъ*, очевидно, пов'язане з дієсловом **perti* «бити», укр. *пєрти*; зводиться також (Schuster-Sewc 1159) до іє. *(s)*per-* «прискати, викидати»; непереконливе зіставлення з дінд. *parašúh* «сокира», гр. *πέλεκυς* «тс.; молот», розгляданими як запозичення, пов'язані з ак. *pilakku* «кинджал» (Kretschmer Einl. 105). — Фасмер III 331; Brückner 437; Machek ESJC 479; Варбот Этимология 1965, 109; Lang LF 43, 228; Mühl.—Endz. III 209. — Див. ще **пєрти**³. — Пор. **праща**.

пором, *паром*, *порон* (заст.), *поромник*, *поромщик*, *паромник*, *паромщик*, *поронник* (заст.), *поронщик* (заст.); — р. *паром*, ст. *пором*, бр. *паром*, п. *ptom*, ч. слц. заст. *prám*, схв. *prám*, р.-цсл. **прамъ**; — псл. **rogmъ*, пов'язане з **perti* «рухатися, їхати»; — споріднене з дісл. *farng* «вантаж, тягар, вміст», двн. *farng*, свн. *varng* «човен, пором», двн. *farang* «їхати», гр. *περάω* «проникаю», *πορθύριον* «прохід, протока»; розглядати слово як германське запозичення (Hirt PBrV 23, 336) немає підстав. — Фасмер III 331—332; Machek ESJC 479; Skok III 22; Варбот Этимология 1965, 109; Trautmann 216; Торр 229; Holthausen Awn. Wb. 56; Persson Beitr. 641. — Див. ще **пёрти**¹.

[**пóромінь**] «промінь» Нед; — п. *promień* «промінь; пасмо; [струм, струмок]», [*promieł*] «промінь; струна», *promyk* «промінь», ч. *prameň* «струмок; джерело; пасмо»; слц. *prameň* «тс.», вл. *promjо* «промінь, смуга; пасмо; коса; віднога (річки); джерело», нл. *promje* «пасмо, струмінь; промінь», м. *прамен* «пасмо», схв. *práměn* «тс.; локон; клопоть», *prám* «тс.», ст. [*prami*] «нитка, прядиво», слн. *prámen* «жмут; моток, пасмо», цсл. **прамень** «нитка, прядиво»; — псл. **rogmu* (род. в. **rogmene*), очевидно, пов'язане з **perti* «бити, пробивати»; зводиться також (Schuster-Sewc 1160; Machek ESJC 479) до іє. *(s)per(g)- «прискати, викидати»; менш переконливе зіставлення (Brückner 438) з псл. **rogmъ* «пором». — Німчук 32—33. — Див. ще **пёрти**³. — Пор. **промінь**.

поропласти «пористі матеріали із синтетичних смол»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *поропласти* виникло як скорочення словосполучення *пористые пластические (массы)* «пористі пластичні маси». — Див. ще **пластика**, **пбра**².

[**пóрос**] «розжарений попіл» Нед, [*пóросок*] «тс.» Нед; — р. [*порс(ó)к*] «припічок, жарівник»; — не зовсім яс-

не; очевидно, пов'язане з *прісок* (*приск*) «тс.». — Див. ще **пріскати**.

поросінець (бот.) «*Hypochoeris L.*»; — п. *prosiennik*, *prosienniczka*, [*prosienniczka*], ч. *prasetník*, слц. *prasatník* «тс.»; — похідне утворення від *поросія*; назва зумовлена тим, що стебло й листя цієї рослини, вкриті щетинками (Федченко—Флеров 1038—1039), нагадують щетинисту шкіру поросяти; пор. інші назви поросинця: [*вепрїнець*] від *vepr*, нвн. *Ferkelkraut*, букв. «поросяче зілля». — Див. ще **поросія**.

[**пороска**¹] «тріщина» Нед; — слн. *práska* «подряпина, шрам», *práskati* «дряпати, чухати»; — очевидно, псл. **rogskati* «дряпати», можливо, пов'язане з *praskati* «тріщати, тріскати». — Scheffelowitz KZ 56/3—4, 205. — Пор. **попарасканий**, **праскати**.

[**пороска**²] «кінь для їзди верхи» ВеУг; — запозичення з угорської мови; уг. *poroszka* «іноходець» пов'язане з *poroszkálni* «бігти клусом, підтюпцем», запозиченим з південнослов'янських мов; пор. болг. *прусам* «іду дрібним кроком», схв. *прускати* «бігти клусом», *прусац* «іноходець», слн. *prúsec* «тс.», етимологія яких не з'ясована. — Kniezsa I 1, 439; MNTESz III 259; Bárczi 247.

[**пороскв́а**] (бот.) «персик, *Persica vulgaris Mill.*» Німчук; — пов'язане з [*бросква*] «тс.» (див.).

[**поросник**] «несамовита, жорстока, люта людина; нелюд» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з [*пóрос*] «гарячий попіл».

поросія, [*переся*] Л, [*поросніця*] «свиноматка» Чаб, [*поросюк*] «велике порося», [*поросючка*] «свиня, що має поросят», *поросятина*, *поросятник* «приміщення для поросят; посудина, в якій прядуть і подають молочних поросят; [матка свині ВеБ]», [*поросячка*] «свиня, що має поросят», *порослива* «плодюча (свиня)», *поросна* «вагітна (свиня)», *поросна* «тс.», *поросячий*, [*поросіти*] «приводити поросят», *поросітися* «тс.», [*запоросіти*] «завагіт-

ніти (про свиню)», *опорос*, [*супоросая*] «вагітна (свиня)» Пі; — р. *порося*, бр. *парася*, *парасе*, др. *порося*, п. *prosie*, ч. *prase*, слц. *prasa*, вл. *proso*, нл. *prose*, полаб. *porša*, болг. *прасе*, м. *прасе*, схв. *prāse*, слн. *prāse(s)*, цсл. **прасл**; — псл. **porse*, похідне від **porǝ* (<**porǝk-*), відбитого в др. *порозъ* «баран», р. [*пóроз*] «бугай, кнур», цсл. **празъ** «баран», схв. *prāz* «тс.» (вторинне **з(ъ)** (z) замість **с(ъ)** (s) з'явилося під впливом **къпогъ* «кнур»); — споріднене з лит. *paĩšas* «порося», прус. *parstian* «тс.», лат. *porcus* «свійська свиня», двн. *far(a)h* «порося», нвн. *Ferkel* «тс.», курд. *purs* «молода свиня», сірл. *orc* «тс.», іє. **porkos* «молода свиня». — Коваль 83; Фасмер—Трубачев III 332; Brückner 438; Machek ESJC 479—480; Schuster-Sewc 1161; Младенов 503; Skok III 23—24; Трубачев Назв. дом. жив. 62—63; Trautmann 207; Walde—Hofm. II 341; Meillet—Ernout 926; Fortunatov AfSIPh 4, 579; Pedersen Kelt. Gr. I 91; Бенвенист 38—44; Гамкрелідзе—Іванов 594; Pokorny 841.

пороти, *поротися*, [*поротина*] «тавро на вівці, свійській птиці; вухо, розрізане вздовж до половини; розріз перетинки між пальцями», *порольний*, *поротий*, [*відпирчити*] «відлупцювати», *розпир* «розпорене місце», *розпирка* СУМ, Нед, [*розпори́на* Нед] «тс.», *спорок* «споротий верх одягу»; — р. *пороть*, бр. *пароць*, др. *пороти*, п. заст. *prucé*, *próc*, ст. (багатораз.) *paгаc*, ч. *paгати*, слц. *paгat'*, вл. *próc*, нл. *projs*, ст. *proś*, болг. *поря* «порю», м. *пори* «поре», схв. *pōрити*, слн. *prāti*, цсл. **прати**; — псл. **portī* (*porǝ*), пов'язане з **pertī* «іти, просуватися; проникати» (пор. р.-цсл. **напери** «проколов», **разперъ** «розпорю»); — споріднене з гр. *πείρω* (<**peǝrō*) «проколюю, протикаю», *ἔπαρον* «(я) просвердлив, проткнув», *πόρος* «прохід», гот. *fagan* «іхати». — Фасмер III 332; Черных II 58; Brückner 437; Machek ESJC 434; Schuster-Sewc 1158; Младенов 493; Skok III 11—12; Trautmann 206; Matzenauer LF 13, 190;

Mikkola Ursl. Gr. III 80; Pokorny 817. — Див. ще **пёрти**!

пóрох «пил; рід вибухової речовини», [*порохань*] «гниле дерево», [*порохárня*] «пороховий завод» Куз, [*порохáчка*] «кріт» Нед, *порохівнік* «пилльовик (плащ)», *порохівніця*, *порохівня* «пороховий склад; пороховий завод», [*порохна́вка*] «чорнозем, перегній» Нед, [*порохні́ця* Нед, *порохня́вка* Нед, *порохня́чка* Куз] «тс.», [*порохна́че*] (зб.) «гниле дерево», [*порохні́на*] «тс.», *порохно́*, *порохня́* «порохно» СУМ, Нед, *порохня́ва* «тс.», [*порохня́к*] «(зб.) гниле дерево Нед; старезна людина Лекс-Пол; трухлява палиця, трухлявий шматок дерева ВеБ», *порохня́р* «майстер, який виготовляє порох» Куз, *порохови́ще* «пороховий склад», [*пороховня́*] «тс., пороховий завод» Нед, *пóрохонь* «порохно Нед; гниле дерево», *поро́ша* «пухкий сніг», *поро́шина* СУМ, Пі, [*порошні́к*] «ріг на порох, пляшка на порох Нед; пилосос Куз», *порошні́ця* «порохівниця», *пóрошок* СУМ, Г, [*поруши́на*] «порошина в оці» Л, [*порошні́я*] «грибковий чорний пил на колосках пшениці» НикНикЕЛ, [*порохкі́й*] «який розсипається на порох; пухкий» Нед, [*порохна́вий*] «порохнявий», [*порохна́тий*] «зітлілий, трухлявий» Нед, [*порохні́й*] «порошний», *порохні́стий* «тс.», *порохня́вий* СУМ, (Ме), [*порохня́вковáтий*] «перегнійний; багатий на перегній» Нед, [*порохня́ний*] «порохнявий» Нед, [*пороховáтий*] «порошний, курний» Нед, *порошні́й*, *поро́шно*, [*порохна́віти*], *порохні́ти*, *порохня́віти*, *пороши́ти*, [*порошкува́ти*] «пульверизувати» Нед, [*відпоро́шник*] «пилосос» Куз, *запоро́ха* «порошинка в оці», [*запоро́шина*] «тс.» Я, [*напоро́ха*] «пил, сміття» Куз, [*напоро́ша*] «пороша», [*при́порох*] «шар пилу» Куз, [*розпоро́шка*] (у виразі [*у розпоро́шку*] «врозтіч»), *розпоро́шувач* (техн.), [*спорохні́вка*] «гнилушка, кусок гнилого дерева», [*спорохні́лка*, *спорохня́вка*] «тс.» ВеЛ, *спорохні́лий*, *спорохня́влий*; — р. *пóрох* «рід вибухової речо-

вини; [кур'ява, пил]», бр. *пóрах* «рід вибухової речовини; [пил; земля; найменша кількість (чогось)]», др. *порохъ* «пил», п. *proch* «пил; рід вибухової речовини», [pach] «пил», ч. слц. *prach* «пил, рід вибухової речовини», вл. нл. *proch* «пил; порошок; рід вибухової речовини», болг. *прах* «пил, порошок», м. *прав*, схв. *prāx*, слн. *prāh* «тс.», стсл. *прахъ* «порох, пил»; — псл. **rogxъ* < **rog-*, пов'язане чергуванням голосних з **r^hgъ* (пор. укр. *пóрхавка* «рід гриба»), **r^hgstъ* (укр. *персть*); — споріднене з дінд. *r^hṣap-* «строкатий, плямистий», дісл. *fogs* «водоспад», лтс. *pārsla* «сніжинка, пластівень попелу, вовна», *parslas* «пластівень снігу», лит. *purslas* «піна (на губах)», хет. *rapparš-* «прискати». — Фасмер III 332—333; Черных II 58; Brückner 437; Machek ESJC 478; Schuster-Sewc 1159; Младенов 504; Skok III 21; Trautmann 206; Mühl.—Endz. III 176; Karulis II 22; Torp 244; Uhlenbeck 170, 174; Pedersen IF 5, 54; Matzenauer LF 14, 95; Pokorny 823. — Пор. *персть*, *пóрхавка*¹.

[**порохавка**] (бот.) «гриб *Porcoperdon bovista* L.» Вел, ВеНЗн, [*порохálка* ВеНЗн, *порохнавiя* Мак, *порохнáвка* Нед, *порохнявка* Мак] «тс.»; — п. [pochówka], вл. *porchawa*, полаб. *rogx*, болг. *прахавица* «тс.»; — похідні утворення від *пóрох*; назви зумовлені тим, що порхавка після дозрівання наповнюється спорами у вигляді пилу. — Меркулова Очерки 174—175. — Див. ще *пóрох*. — Пор. *пóрхавка*¹.

[**порохвáчка**] «жирна жовта глина, дуже пластична» ВеБ, [*порошiв'є*] «глиняний горщик» О; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *пóрох*.

[**порохонь**] (бот.) «гриб *Agaricus sulphuratus*» Мак (інша назва [*трут*]); — пов'язане з *пóрох*; первісно могло стосуватися постарілих, спорохнявілих грибів.

порощáти «швидко й голосно говорити, кричати», *порощiти* «тс.»; — очевидно, результат семантичної видо-

зміни *порощáти* (*порощiти*) «стукати, ударяти», зближеного з *верещáти*, *кричáти*. — Див. ще *перiщити*.

порощiти «стукотити (про дощ, пісок)», *порощiти* (*дощем*) «іти, мжичити» Нед, *порощáти* «тс.»; — очевидно, результат контамінації слів *поробнiти* (про дощ) «відразу политися, бризнути» і *перiщити*. — Див. ще *перiщити*, *пóрскáти*.

[**порощiй**] (бот.) «сухоребрик, *Siumbrium* L.» Мак, ВеБ; — неясне.

пóрпати «розгрібати», *пóрпатися* «ритися, колупатися», *пóрплитися*, *пóрплатися* «тс.», [*порпанiна*] «порпання, копирсання» Нед, [*пóрпель*] «лупа (на голові)» Нед, [*пóрпище*] «яма, яку розгребла курка» Нед, [*пóрplici*] «струпи на голові Г; лупа (на голові)» Нед, [*пóрpliciя*] «жаба ВеУг; кріт ДзАтл», [*порpliciчка*] «нікчемний чоловік, який удає із себе щось путне» Кур, [*пóрpliciще*] «лупа» ВеУг, [*пóрпли*] «тс.», [*запорáти*] «загребти» Ж; — бр. *пóркаць* «тикати; [нишпорити, шукати щось копаючись; ворухити; ськати]», п. [papać] «порпати(ся), рити; бруднити», *raprać* «тс.», слц. *prplat'* «повільно щось робити, бабратися, возитися», болг. *пърпам* «(про птаха або рибу) шумно бити крилами або плавцями», [*пърпра*] «видавати слабкий і одноманітний шум крилами, одягом; порпатися, ритися (про птахів)», м. *прпот* «биття (крилами)», *прпоти* «б'є (крилами)», схв. *пърпушкати се* «порпатися, ритися в пилуці (напр., про курей)»; — псл. **r^hgrati* (se), очевидно, афективне утворення, паралельне до *babrati*, укр. *бáбрати* (пор. схв. *брбрати* «обмацувати, шукати навпомацки»); пов'язується також (Варбот Етимологія 1977, 23—24) з гіпотетичним іє. **reg-* «розривати (рити), розорювати». — Меркулова Етимологія 1970, 155; Brückner 394—395. — Пор. *бáбрати*, *пáрпати*.

пóрpliciя «залізна планка у верхньому млиновому камені» СУМ, Доп. УжДУ II, [*навпрiця*, *партвиця* Доп. УжДУ II, *перпелиця*, *порквiця*, *порк-*

ліця, пóртліця, порхліця тж] «тс.», [пóпріця] «тс.; пристрій, яким регулюється висота веретена з верхнім каменем» Ник, [підприця] «пристрій, яким регулюється висота веретена з верхнім каменем» Ник, [повприця, пóдприця] «тс.» Ник, [пўприця] «залізко у верхньому жорні» ЛексПол, [пурпліця] «дощечка, на якій тримається спідній і верхній гончарний круг» Мо; — р. [парпліця] «пристосування для кріплення млинових каменів», бр. [пайпріця, парпліця, паркліця], п. [pirzysa, ramprzysa, romprysa, porzysa], болг. [пъпріця, пáприця], м. прпліца, [наприця], схв. пáприця, слн. [prgíca, porgíca, rgergíca] «тс.», цсл. пръприця «дзига», пръприця, пьприця, порпліца «тс.»; — очевидно, псл. *rodъrygíca «підпірка, пристрій для підпирання», пов'язане з *pertí «упирати, підпирати»; пов'язання (Дзензелівський Доп. УЖДУ II 65—67; ДБ VIII 84—85) з пóрпати(ся), псл. *pʳgati недостатньо переконливе. — Ніканчук Белар. лінгв. 12, 69—71. — Див. ще пéрти².

[пóрпличник] (бот.) «вербена лікарська, *Verbena officinalis* L.», [порилишина Мак, порплішник Нед] «тс.»; — пов'язане з [пóрплиці] «струпи (на голові)»; назва пояснюється тим, що вербена вживається при лікуванні чиряків, прищів, висипів та ін. (Носаль 163—164). — Див. ще пóрпати.

пóрскати «із силою прискати, вилітати, розсипатися; з шумом випускати повітря або воду через рот; різко говорити; сміятися; форкати (про коней); вислизати, вириватися; швидко кидатися кудись», пóрськати «бризкати; сипатися, летіти, [вириватися]», пóрснўти, порóснўти, порскій «швидкий, жвавий (про коня); слизький; який легко розколюється; виверткий; [який легко лякається і відскакує Нед]», [порській] «швидкий, прудкий; слизький; який легко розколюється», порсклівий «швидкий, жвавий; [боязкий, який легко лякається і відскакує Нед]», [пóрскавка] «нежить» ДзАтл II, [за-

пóрскатися] «стати сопливим» Ж, напóрсклівий «напористий», розпóрскувач Куз, розпóрскувальний Она, [спурснўти] «зірватися з чого-небудь, вислизнути з рук» Па; — р. [порскáть] «кидатися куди-небудь; пирскати від сміху», бр. [пóрскаць] «форкати; прискати від сміху», п. parskać «пирхати; сичати, потріскувати», ч. prskati «бризкати, прискати, пирхати», слц. prskat' «тс.», вл. parskać «чхати; пирхати», нл. parskać «пирхати; бризкати; метати іскри», схв. прскати «пирхати; трищати», слн. prskati «пирхати, хропіти»; — псл. *pʳgskati, очевидно, звуконаслідувальне утворення, паралельне до ruskati «прискати»; — споріднене з лит. pušksti «порскати, пирхати (як кіт)», лтс. purškát «тс.». — Фасмер III 333—334; Эндзелін СБЭ 20; Шахматов ИОРЯС 7/2, 338; Būga RR I 475—476; Machek ESJC 486; Schuster-Sewc 1136—1137; Fraenkel 676; Mühl.—Endz. III 417; Schmidt KZ 32, 384; Bezenberger BB 221; Persson BB 19, 282.

порсўк — див. паршўк.

[порт¹] «конопляна або лляна нитка у вовняній тканині або сукні; рід полотняної шалі або хустки», [пóрта] «рядовина, ряднина з ганчірок» Мо, [портениці] «білі полотняні штани» ВеЗн, [поркеніці] «штани з грубого білого полотна», [поркиніці] «тс.», пóрті «штани» СУМ, Бі, [портінці (поркінці)] «штани» Ле, [пóртка] «холоша» О, [порткі] «полотняні штани», [портне] «домоткане конопляне або лляне полотно» Л, [портніна] «тканина з льону; виріб з домотканого полотна Л», [портóк] «скатерка, шматок полотна», [портўха] «груба мішковина» Нед, [портяніці] «штани з грубого білого полотна», [портянка] «сукно з бавовняною основою; кусок бавовняної тканини домашнього виробу, бавовняна хустка Л», портянки «рід панчіх у селянок Нед; онучі», [портяр] «ткач, який тче вовняні тканини з бавовняною основою» Нед, [портъ] «конопляна або лляна нитка у вовняній тканині

або сукні», [портній] «конопляний», [портняний] «тс.», [портівий] «зітканий з ганчір'я» Мо, [портяний] «зітканий на основі з конопляних ниток», [попóрть] «сукно, в якому основа конопляна, а піткання вовняне» ЛексПол, [попортяний] «зітканий з вовняними нитками на конопляній основі» Нед; — р. діал. бр. *порт* «лляна або бавовняна тканина», др. *пъртъ* «шматок тканини, клопоть; одяг; пелена; оболонка; нитка», п. *part* «грубе полотно», ч. *prták* «швець, що лише ремонтує взуття», слц. [prtok] «скатерка», болг. *пъртуши́на* «пожитки, манаття», м. *пртен* «полотняний», схв. *п̄ртен* «тс.», слн. *рѣт* «шматок полотна; скатерка; простирадло», стсл. *прѣтъ* «шматок полотна»; — псл. **р̄ртъ*, остаточно не з'ясованого походження; здебільшого пов'язується (Фасмер III 334; Черных II 59; Преобр. II 111; Младенов 539; Meillet Etudes 351; Petersson Ar. Arm. Stud. 131) з псл. **porti* «пороти»; виводиться також (Machek ESJC 487) від тур. *pirti* «виношений одяг, лахміття, ганчір'я; мотлох»; менш обгрунтоване пов'язання (Matzenauer LF 14, 168) з лит. *spartas* «стрічка».

порт² «ділянка берега, обладнана для стоянки суден», *портовé* «портове мито» Куз, *портовік*, ст. *портовый* (1601); — р. бр. *порт*, п. *port*, ч. слц. (рідк.) *port*, болг. (рідк.) *порт*, слн. *рóрт*; — через англійське або німецьке посередництво (англ. *port*, н. *Port*) запозичено з французької мови; фр. *port* походить від лат. *portus* «вхід до будинку; порт; пристань; гавань», пов'язаного з *porta* «ворота, брама», спорідненого з дісл. *fjörðr* «бухта», двн. *furt* «бід», псл. **perti* «іти, просуватися». — SIC² 671; Hüttl-Worth 16; Фасмер III 334; Klein 1219—1220; Dauzat 575; Walde—Hofm. II 343—344. — Див. ще **пéрти¹**.

порт- (перший компонент складних слів типу *портбуке́т*, *портплéд*, *портсига́р*); — р. бр. болг. *порт-*, п. *port-*; — виділене з відповідних складних слів,

запозичених з французької мови; фр. *porte-* (*bouquet* «вазочка на квіти» і под.) пов'язане з дієсловом *porter* «нести», що продовжує лат. *portāre* (<**portitāre*) «тс.», споріднене з дінд. *pārāyati* «проводить», гот. *farjan* «іхати», псл. **perti* «іти, просуватися». — Dauzat 575; Walde—Hofm. II 345. — Див. ще **пéрти¹**.

портáл «архітектурно оформлений вхід до монументального будинку», *портáльний*; — р. болг. *портáл*, бр. *партáл*, п. вл. *portal*, ч. слц. слн. *портáл*, м. *портал*, схв. *пòртáл*; — запозичено з французької або італійської мови, можливо, через німецьку (н. *Portál*); фр. *portal*, іт. *portale* походять від слат. *portale* «ворота, брама», пов'язаного з лат. *porta* «тс.». — SIC² 671; Фасмер III 334; Sł. wyr. obcych 592; Holub—Lyer 385; Dauzat 575. — Див. ще **порт²**.

[**портáти**] «збирати» Нед, [*партані́на*] «з трудом зібране майно» Нед; — неясне; можливо, походить від рум. *purta* «нести, носити; переносити».

портатівний; — р. *портатівний*, бр. *партаті́ны*, п. *portatywny*, слц. *portatíwny*, болг. *портатівен*; — запозичення з французької мови; фр. *portatif* (жін. р. *portative*) «портативний, переносний» утворено від *porter* «нести». — SIC² 671; Kopaliński 770; РЧДБЕ 577; Dauzat 575. — Див. ще **порт-**.

портвéйн; — р. *портвéйн*, бр. *партвéйн*, п. *portwein*, *portwajn*, болг. *пóртвайн*; — за посередництвом російської і німецької мов (н. *Portwein*) запозичено з англійської; англ. *port-wine* «портвейн (букв. портське вино, вино з Порто)» утворено з *Port* «Опорто» (португальське місто, де почали виробляти портвейн) і *wine* (< дангл. *wīn*), що походить від лат. *vīnum* «вино». — Фасмер III 335; Черных II 58—59; Преобр. II 109; Kluge—Mitzka 560, 848; Klein 1220, 1746. — Див. ще **вино́**.

пóртер (сорт пива), *пóртерна* «пивна»; — р. болг. *пóртер*, бр. *пóр-*

тэр, п. ч. слц. вл. *porter*; — запозичення з англійської мови; англ. *porter* виникло як скорочення початкового словосполучення *porter's beer*, букв. «пиво носія, вантажника», і походить від фр. ст. *porteur* «носій, вантажник», що продовжує лат. *portātor* (зн. в. *portātōrem*) «носій, вантажник», похідне від *portāre* «носити». — СІС² 671; Фасмер III 335; Sł. wug. obcuch 593; Holub—Lyer 386; РЧДБЕ 578; Klein 1220. — Див. ще **порт-**.

порттик «відкрита галерея перед входом у будинок»; — р. болг. м. *пóртик*, бр. *пóрцік*, п. *portyk*, ч. слц. *portikus*, схв. *пòртик*, слн. *pórtik*; — запозичення з латинської мови; лат. *porticus* «порттик, колонада, крита галерея» є похідним від *portus* «вхід до будинку». — СІС² 671; Sł. wug. obcuch 593; Holub—Lyer 386; РЧДБЕ 578; Walde—Hofm. II 345. — Див. ще **портг²**.

портмонé «гаманець для грошей», заст. *портмонéт*, *портмонéтка* «тс.»; — р. болг. м. *портмонé*, бр. *партманéт*, п. *portmonetka*, заст. *portmoneta*, ч. слц. *portmonka*, схв. *портмòнэ*, слн. *portmoné*; — запозичення з французької мови; фр. *porte-monnaie* «гаманець, портмоне» утворене з основи дієслова *porter* «нести» та іменника *monnaie* «монета, гроші», що походить від лат. *monēta* «монета». — СІС² 671; Фасмер III 335; Черных II 59; КЭСРЯ 356; Sł. wug. obcuch 592; Holub—Lyer 386; РЧДБЕ 578; Dauzat 483, 575. — Див. ще **монéта**, **порт-**.

[**портокаль**] (бот.) «помаранча, *Citrus aurantium L.*» Пі, Мак; — болг. *портокал*, м. *портокал*; — можливо, за румунським посередництвом (рум. *portocal* «помаранчеве дерево») запозичено з новогрецької мови; нгр. *портокалли* «помаранча» походить від іт. *portogallo* (мн. *portogalli*) «португальська помаранча (дерево і плід)», що виникло внаслідок скорочення з *agancio di Portogallo* «помаранча з Португалії». — Младенов 493; DLRM 644; СДЕЛМ 326; Battisti—Alessio 3031.

портрét СУМ, Нед, [*портрétь*] (жін. р.) «портрет», [*патрét*, *пòтреть*] (жін. р.) ВеБ, *пóтрать* (жін. р.) Нед] «тс.», *портретіст*, [*патрétник*] «портретист; фотограф», *портретувáти*; — р. болг. *портрét*, бр. *партрэт*, п. вл. *portret*, ч. слц. слн. *portrét*, м. *портрет*, схв. *пòтррét*; — очевидно, за посередництвом німецької мови (н. *Porträt*) запозичено з французької; фр. *portrait* «портрет, зображення» пов'язане із заст. *portraire* «зображувати, репрезентувати», що походить від лат. *prōtrahere* «витягати, протягати; виявляти; тягти», утвореного з префікса *prō-* і дієслова *trahere* (*traho*) «тягти». — СІС² 672; Фасмер III 335; Черных II 59; КЭСРЯ 356; Sł. wug. obcuch 593; Holub—Lyer 386; РЧДБЕ 578; Dauzat 576; Klein 1221. — Див. ще **абстрагувáти**, **про**.

портулак (бот.) «*Portulaca L.*», [*портулака* Куз, *портуляк* Мак, *портуляка* Мак, *бутерлак* Мак] «тс.»; — р. болг. *портулак*, бр. *партулак*, п. слц. *portulaka*, ч. *portulák*; — можливо, частково за посередництвом російської, польської та німецької (нвн. *Portulá(c)k*) мов запозичено з латинської; лат. *portulāca* є похідним від *portula* «хвіртка, дверцята, ворітечка», зменш. від *porta* «ворота, двері»; назва рослини зумовлена тим, що її насіннева коробочка має кришку. — Walde—Hofm. II 345. — Див. ще **портг²**.

портупéя «ремінь, до якого пристібують холодну зброю, польову сумку», [*портупей*] Чопей, *портенé* Куз; — р. *портупéя*, бр. *партупéя*, ч. *porteré*, розм. *porturé*, слц. слн. *porteré*, болг. *портупéй*, схв. *портèпé*; — запозичено з французької мови, очевидно, частково через російське посередництво; фр. *porte-épée* «тс.» утворено з віддієслівного компонента *porte-* «порт-» та іменника *épée* «шпага; меч», яке продовжує лат. *spatha* «широкий і довгий двосічний меч», що походить від гр. *σπάθη* «широкий клинок; (текст.) бердо; широке стебло», спорідненого з днн. *spado*

«лопата», дангл. spade, spadu, нвн. Spraten «тс.» і, можливо, пов'язаного з гр. σπάω «тягну, розтягую». — СІС² 672; Фасмер III 335—336; Черных II 59; КЭСРЯ 356; Holub—Lyer 385—386; РЧДБЕ 578; Dauzat 285; Bloch I 262; Frisk II 755. — Див. ще **порт**.

портфель «сумка для паперів, книжок; папка; [гаманець Куз]»; — р. *портфель*, бр. *партфель*, п. *portfel*, ч. слц. *portefeuille*, *portfej*, болг. *портфейл* «портфель, гаманець», розм. *портфел*, м. *портфел* «гаманець», схв. *портфѣль* «портфель», слн. *portfélj* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *portefeuille* «гаманець; папка; портфель (міністерський)» складається з віддієслівного компонента *porte-* (від *porter* «носити») та іменника *feuille* «листок (рослини); аркуш (паперу)», яке продовжує лат. *folium* (мн. *folia*) «листок», споріднене з гал. *bile* «листочок, цвіт». — СІС² 672; Фасмер III 336; Черных II 59—60; КЭСРЯ 356; Sł. wug. obsyeh 592; Holub—Lyer 386; РЧДБЕ 578; Dauzat 321—322, 575; Bloch I 296; Walde—Hofm. I 523—524. — Див. ще **порт**.

портъє «працівник готелю у вестибюлі»; — р. *портъє*, бр. *парцьє*, п. *portier*, ч. розм. слц. заст. *portýg*, слц. вл. *portier*, болг. *портиєр*, м. *портир*, схв. *портѣр*, слн. *portír*; — запозичення з французької мови; фр. *portier* «швейцар, портъє» продовжує пізніє лат. *portārius* «тс.», похідне від *porta* «ворота, двері». — СІС² 672; Sł. wug. obsyeh 592; Holub—Lyer 386; РЧДБЕ 578; Dauzat 575; Walde—Hofm. II 343—344. — Див. ще **порт**².

портъєра; — р. *портъєра*, бр. *парцьєра*, п. *portiera*, ч. слц. *portiera*, болг. *портиєра*, схв. *портиєра*, слн. *portiera*; — запозичення з французької мови; фр. *portière* «портъєра; дверцята (автомобіля, вагона)» продовжує нар.-лат. **portāria*, похідне від лат. *porta* «двері, ворота». — СІС² 672; Черных II 60; КЭСРЯ 356; Sł. wug. obsyeh 592; Holub—Lyer 386; РЧДБЕ 578; Klein 1221; Dauzat 575. — Див. ще **порт**².

[**портянник**] (бот.) «льон новозеландський, *Phormium tenax* Forst.» Нед, [**портянець**] «астрагал еспарцетний, *Astragalus onobrychis* L.» Мак; — похідні утворення від [**порт**] «лляна нитка»; назви зумовлені певною подібністю обох рослин до льону (NSD 939; Нейштадт 351). — Див. ще **порт**¹.

[**порубок**] «збір, внесок на громадські потреби (утримання писаря, учителя, сторожів тощо) Г; розподіл внеску Нед»; — р. [**поруб**] «мирська розкладка податку і частка, що припадає на кожного; грабунок, захоплення»; — бр. ст. *porubъka* «кривда, збиток», п. заст. *porubstwo* «розпуста», *porubca*, *porubnik* «розпусник; [лиха людина]», слц. заст. *porub* «збір, податок»; — очевидно, результат видозміни запозиченого свн. *beroupr* «грабунок, розбій», пов'язаного з *berouben* «грабувати», префіксальним похідним від *rouben* «грабувати», *roupr* «грабунок, плюндрування», споріднених з дінд. *gōrauatī* «спричинюється до розривання, відламується», *gūruatī* «має розриви на тілі», лит. *gūrėti* «турбуватися», *gūpas*, *gūpūs* «негладкий, нерівний». — Kluge—Mitzka 58, 61, 585—586.

[**поручейник**] (бот.) «вех, *Sium* L.» Мак; — бр. *паручайник* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *поручейник* «тс.» утворене з прийменника *по* та іменника *ручій* «ручай»; російська назва зумовлена тим, що вех росте, як правило, по берегах річок, ручаїв, біля води (Федченко—Флеров 690—692; Нейштадт 416); пор. інші назви веху: укр. [**кірничник**] пов'язане з *криниця*, слц. *rotočnik* від *rotoč* «струмок, ручай». — Див. ще **по, ручай**.

поручик (офіцерське звання), *поручник* «лейтенант Нед; уповноважений, гарант; старший лейтенант Куз», [**поручик**] «лейтенант» Нед; — р. болг. *поручик*, бр. *паручник*, ч. слц. *poručík* «лейтенант; (заст.) поручик», вл. *poručník* «командувач, володар; лейтенант», м. *poručnik* «поручик; старший лейтенант», схв. *поручник* «поручик»,

слн. рого́шник «лейтенант, поручик»; — запозичення з польської мови; п. rogusznik «поручик; (ст.) той, кому щось доручено, уповноважений, заступник», очевидно, походить від ч. рогишник, похідного від дієслова рогиčiti «доручити, довірити», пов'язаного з рука «рука». — Фасмер—Трубачев III 336; Мельников Slavia 36, 105; Hüttl-Worth 18. — Див. ще **по, рука**.

[**порúшка**] (бот.) «фіалка триколірна, *Viola tricolor* L.» Куз, ВеБ, ВеНЗн, [**порúшник**] «волошка Маршалла, *Centaurea marschalliana* Spreng.; гадючник шестипелюстковий, *Filipendula hexapetala* Gilib. Мак; *Lycoperidium complanatum* L. Мак», [**порушень**] «парило звичайне, *Agrimonia eupatoria* L.» Мак; — р. [**порушник**] «волошка Маршалла», бр. [**парушэнец мужчынскі**] «фіалка собача, *Viola canina* L.», п. [**poruszenik**] (рослина, вживана як ліки переважно при жіночих хворобах); — пов'язане з [**порúха**] «зміщення матки або іншого органу» чи з **порúшувати** «приводити в рух, збуджувати», похідним від **рушати, рух**; назва зумовлена лікувальними властивостями рослин, що, зокрема, збуджують діяльність нирок, виділення сечі й поту (Носаль 37, 58, 168, 170—171, 200—202); пор. р. [**порúшка**] «малиновий чай (засіб, що збуджує виділення поту)». — Шамота 68—69. — Див. ще **по, рух**.

[**порушник**] (бот.) «зимолюбка зонтична, грушанка, *Chimaphila* (*Pyrola*) *umbellata* (L.) Nutt.»; — бр. **парушэнец**; — очевидно, результат видозміни давнішого ***погрушник**, пов'язаного з **груша** і зумовленого подібністю листя грушанки до грушевого; пор. інші назви рослини: укр. р. **грушанка**, бр. [**грушніца**], п. *gruszyczka*, ч. *hruštička*, схв. [**kruščica**], слн. *grušica*. — Machek Jm. rostl. 175. — Див. ще **груша**. — Пор. **грушанка**.

Порфірій, **Порфір**, [**Пархвіл**, **Порхвір**, **Профірій** (Ме), **Прохвір**], **Пухвір**, **Фірій** ВеЛ, ст. **Перфуреій** (1470), **Перфуриі** (XV ст.), **Порфірій** «баг-

ря(н), рове(н) или чръмнь, шарлатны(й)» (1627); — р. **Порфірій**, бр. **Парфір**, **Парфірый**, др. **Перфуриі**, **Перфуриі**, слц. **Рогфуг**, болг. **Порфір(ий)**, **Прóфир**, стсл. **Порфүрин**, **Порфири**, **Порфиръ**, **Порфилъ**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. **Порфүріос** пов'язане з прикметником **порфүреос** (еол. **порфүріос**) «пурпурний, багрянний», похідним від іменника **порфүра** «порфіра (пурпурна мантия); пурпурна тканина». — Вл. імена 81; Беринда 228; Петровский 182; Спр. личн. имен 446; Илчев 404. — Див. ще **порфір**.

порфір «гірська порода червоного кольору», **порфіра** «пурпурова мантия»; — р. болг. **порфір**, бр. **парфір**, п. **рогфуг**, ч. вл. **рогфуг**, слц. **рогфуг**, м. **порфир**, схв. **пòрфїр**, слн. **рогфуг**; — очевидно, за посередництва німецької мови (н. **Рорфүг**) запозичено з грецької; гр. **порфуроүс** «пурпурний, багрянний» є похідним від іменника **порфүра** «пурпурний слимак (*Purpura purpura*); сік із цього слимака, пурпурна фарба; пурпурний одяг; пурпурна тканина», очевидно, запозиченого з якоїсь середземноморської мови. — СІС² 672; Коваль 99—100; Фасмер III 336; Преобр. II 111; Frisk II 581—582. — Пор. **пурпур**.

пóрхавка¹ (бот.) «гриб *Bovista gigantea* Nees. (*Lycoperdon bovista* L.)» Нед, [**порхання** Нед, **пóрховка** Л, **пурхавка** Мак, **пурша** Нед] «тс.»; — р. [**пóрховка**, **порховица**] «тс., грибнощовик, *Lycoperdon*», бр. **пóрхаўка**, вл. **рогchawa**, п. **purchawka**, схв. **пр̀хавца**, **пр̀хавица** «тс.»; — псл. ***р̀р̀хавька**, похідне від ***р̀р̀хавь(жь)** «який розсипається, як порох», ***р̀р̀хь** «порох», пов'язаних чергуванням голосних з ***рогхь** «тс.», ***р̀р̀хати** «легко перелітати»; (пор. р. [**пóрхлий**] «розсипчастий, сипкий, подібний до пороху», слн. **р̀р̀hel** «трухлявий», **р̀р̀hek** «розсипчастий»). — Фасмер III 336—337; Меркулова Очерки 174—175. — Див. ще **пéрхати**, **пóрох**. — Пор. **порохавка**.

[пóрхавка²] (зоол.) «жаба ропуха, Buffo», [порохна́вка, порохна́лка, пóрхалка, пúрхавка] «тс.» ВеНЗн; — п. [rogchawka] «тс.» (з укр.); — похідне утворення від *порх(ъ), яке зводиться до псл. *р^бгхъ «порох, парші, шолуді», пов'язаного чергуванням голосних з *рогхъ «порох»; назва зумовлена особливостями шкіри ропухи, шерехатої й укритої бородавками, що зовні скидається на вражену паршами. — Див. ще пéрхати, пóрхавка¹. — Пор. парх, пóрох.

[пóрхати] «пурхати; розлітатися Нед», [порхлі́вий] «швидкий, летючий; боязкий» Нед; — р. порха́ть «пурхати», ч. рchati «тікати; випаровуватися», слц. рchati' «тс.», схв. прхати «пурхати; махати крилами», слн. рhú-tati «пурхати»; — псл. *р^бгхати, пов'язане чергуванням голосних з *рогхъ «порох»; [порхлі́вий], очевидно, являє собою кальку п. pierzchliwy «швидкий, летючий; боязкий», похідного від pierzchać «тікати», яке продовжує псл. *р^бгхати, пов'язане з *р^бгхати. — Булаховський Вибр. пр. III 420; Фасмер III 336—337; Machek ESJC 481; Skok III 39; Брандт РФВ 23, 295; Шахматов ИОРЯС 7/2, 336; Matzenauer LF 14, 95; Trautmann 206. — Див. ще пóрхавка¹. — Пор. пурх.

[порхкі́й] «боязкий, швидкий; який легко лякається й відскакує (про коня)» Нед, ВеЗн; — очевидно, наслідок контамінації [порскі́й] «тс.» і [порхлі́вий] «швидкий, летючий; боязкий». — Див. ще пóрскáти, пóрхати.

[порхóвіна] «пухкий перегній Нед; земля, що палить дуже, не хоче родитися на ній трава» ВеБ, [пурхóтина] «піщана необроблювана ділянка» ЛексПол; — похідне від незасвідченого *порх, яке зводиться до псл. *р^бгхъ «порох». — Див. ще пóрхавка¹. — Пор. пóрох.

порцеля́на «фарфор», [порцеля́нка] «порцелянова люлька; порцелянова глина Куз», [порцеля́ник] «рід слимака, Syprea tigris» Куз; — р. ст. порце-

линый «порцеляновий», п. porcelana, ч. слц. слн. porcelán, вл. нл. rógclín, болг. м. порцелáн, схв. порцѣлáн, порцѣлáн; — через польське посередництво запозичено з італійської мови; іт. porcellana «порцеляна» є результатом перенесення (за подібністю) назви porcellana «морська черепашка Concha Veneris», пов'язаної з лат. porcus у значенні «vulva», перенесеним за подібністю з porcus «свиня», спорідненого з псл. *porse, укр. поросѧ. — Фасмер III 337; Dauzat 574; Kluge—Mitzka 560; Battisti—Alessio 3020; Walde—Hofm. II 341—342. — Див. ще поросѧ.

пóрція, порці́он, порціо́ніст (спец.), порціо́нник (спец.); — р. болг. пóрция, бр. пóрция, п. porcja, ч. porce, слц. porcia, вл. porcija, м. порција, схв. пòрција, слн. rógcija; — очевидно, за посередництвом польської мови запозичено з латинської; лат. portio (род. в. -ōnis) «частина, частка; стосунок, пропорція»; генетично пов'язане з pars (-rtis) «частина, відділ»; форма порціо́н проникла, мабуть, за посередництвом німецької (н. Portiön) і російської мов (р. порціо́н). — СІС² 672; Акуленко 142; Черных II 60; Фасмер III 337; Walde—Hofm. II 258—259. — Див. ще партéс. — Пор. пропóрція.

пóрча «пошкодження, шкода; вада», пóрчений «зіпсований, який має фізичну ваду», [спорті́ти] «зіпсувати; схибити» Нед, [спорчі́ти] «зіпсувати» Нед; — р. пóрча, пóртить «псувати, калічити», др. запъртити «пошкодити, попсувати», испъртити «зіпсувати», п. parcieć «псуватися; сохнути, в'янути», ч. ст. zaprtiti «зіпсувати», р.-цсл. пърча (порча) «шкода», пъртити «тратити»; — очевидно, псл. *zap^бгтити «зіпсувати» (первісно «засидіти яйце»), пов'язане з *zap^бгтъкъ «запорток, яйце-бовтун»; менш переконливе пов'язання з порóти, псл. *porti (Фасмер III 335; Черных II 59; Mikl. EW 243) або з лит. puřti «гнити» (Matzenauer LF 14, 167; Machek Recherches 21). — Преобр. II 110; Brückner 397; Holub—

Кор. 432. — Див. ще **запорток**. — Пор. **випороток**.

[**порчак**] (бот.) «свербига східна, *Bunias orientalis* L.»; — р. [порчак] «тс.»; — очевидно, видозмінене запозичення з турецької мови; тур. *buğsak* «горох» споріднене з джурк. *buğsaq*, каз. к.-калп. ног. *буршак*, башк. *борсак*, тат. *борчак*, алт. *пырчак*, уйг. *пурчак*, чув. *пърса* «тс.»; перенесення назви з гороху на свербигу зумовлене певною подібністю обох рослин до гороху (зокрема, наявністю стручків — Нейштадт 282; Федченко—Флеров 490). — Фасмер III 337; Егоров 147, 149.

пóршень, [пóршінь] Нед; — бр. *пóршань*; — запозичення з російської мови; р. *пóршень* вважається похідним від дієслова *порхать*, спорідненого з укр. *пóрхати*, або пов'язується з [пóршень] «вид селянського взуття, постіл», етимологічно неясним. — Фасмер—Трубачев III 337; Булаховський Вибр. пр. III 365; Преобр. II 111. — Див. ще **пóрхати**.

порядок, *пóряд*, *порядкувати*, *порядний*, *пóряду* — див. **ряд**.

[**порянка**] (бот.) «дягель лікарський, *Archangelica officinalis* Hoffm.» Мак; — неясне; можливо, пов'язане з р. [порить] «допомагати, бути корисним».

посаг «віно (майно, що дається дівчині при одруженні); посад (місце молодих на весіллі)» СУМ, Нед, [посага, посах, посаг, посага] «тс.; весільний поїзд з молодою», [посажна] «з багатим посагом» УРС, Нед, [посажний] «подарований у посаг» Л, [посагувати] «одягати, вести й садовити молоду на посад» Нед, [безпосажна] «безприданниця», [випосажити] «дати придане», [відпосажити] Нед, *спосаговувати* О, *спосажити* О, *упосажити* «тс.»; — р. [посаг] «одруження; посаг», бр. *пасаг* «посаг», др. *посагъ* «одруження», *посагати* «одружуватися», п. *posag* «посаг», ч. заст. *posah* «тс.», болг. ст. *сагати* «оженитися», стел. **посагати** «виходити заміж», **посагъ**

«шлюб»; — псл. *posagъ* <*po-sōg-, пов'язане з *seġati* «сягати»; — споріднене з дінд. *sajate* (pra-) «приєднується», лит. *segti* «прикріплювати», *sagyti* (ітератив) «тс.», *sagà* «пряжка», прус. *sagis* «тс.», ірл. *suanem* (<*sogn-) «мотузок, линва»; менш переконливе виведення псл. *posagъ* (Ондрюш Етимологія 1984, 177) від іє. *rāk- «з'єднувати, зв'язувати» і зіставлення його з лат. *rāx* «мир», *tractum* «угода». — Москаленко УІЛ 29; Фасмер III 338; Machek ESJC 473; Brückner KZ 45, 318; Аникин 60—67; Варбот Етимологія 1980, 32; Matzenauer LF 13, 181. — Див. ще **по**, **сягати**.

посада «службове становище, місце в установі, підприємстві»; — бр. *пасада*; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *posada* «посада; (заст.) становище; фундамент; селище», пов'язане з *sadzić* «садити». — Brückner 478—479. — Див. ще **садити**.

[**посаль**] (присл.) «досі, до цього часу» Нед; — запозичення зі словацької мови; слц. *posiaľ*, [posel', posäl'] «тс.» відповідає укр. [посіль] «до цього місця» (див.).

посаманити — див. **саманати**.

[**посвірж**] (орн.) «вівсянка городня, *Emberiza cirrus* L.» Куз, Шарл, [пóцвірок] «тс.» ВеНЗн; — п. [poświerka] «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, пов'язане зі [свіргун] «цвіркун» (див.).

посеред — див. **серед**.

посесія «земельне, орендне володіння», *посесор* (заст.) «власник посесії», *посесійний*, ст. *посесыя* (1613); — р. *посессия*, бр. *паса́сія*, п. *posesja*, ч. *posesog*, слц. *posesia*, болг. *посесия*, схв. *посесија*; — запозичення з латинської мови; лат. *possessio* «володіння; власність, маєток», пов'язане з *possideo* «володію», є складне слово, що утворилося шляхом поєднання **pots* «пан» (пор. лат. *potis* «могутній, спроможний»), спорідненого з другим компонентом псл. **gospody*, укр. *господь*, і *sideo* (*sido*) «сідая; володію», пов'язаного з *sedeo* «сиджу», спорідненим з

псл. *sěděti*, укр. *сидіти*. — СІС² 672; Hüttl-Worth 16; Sł. wyr. obcych 593; Holub—Lyer 386; РЧДБЕ 579; Walde—Hofm. II 347, 350, 507—509. — Див. ще **госпóдь, сидіти**.

[**посиростітисся**] «їсти мариновану рибу» Нед; — пов'язане із [*сіростний*] «сирий, неварений», оскільки мариновану рибу не варять. — Див. ще **сирий**.

[**пóсі**] (присл.) «досі, до цього місця, по-це місце; до цього часу» Нед; — очевидно, виникло з первісного **по сії* (місця, часу). — Див. ще **по, сей**. — Пор. **дóсі, пóти**.

посібник — див. **засіб**.

посіверіти — див. **сівер**.

посідати «оволодівати; володіти, привласнювати», *посісти*, [*пóсід*] «власність, володіння Нед», [*пóсідок, посідище*] «тс.» Нед, [*посіда́тель*] «власник» Нед, заст. *посіда́ч*, [*посі́дник* Нед] «тс.», заст. *посі́лість* «володіння, маєток», заст. *посі́лля* «маєток, садиба», ст. *посѣсти* «заволодіти» (1436), *поседати* «володіти» (1562); — калька п. *posiadać* «мати, володіти», що, як і ч. *posednouti* «оволодіти (кимось — про почуття, думки)», слц. *posadnút'* «тс.», очевидно, виникло на основі лат. *possideo* «володію, маю», спорідненого з п. *posiadać* «посідати, сісти, зайняти місце». — Огієнко РМ 1938/1, 41. — Див. ще **по, посесія, сидіти**.

[**пóсіль**] (присл.) «до цього місця» Она; — р. [*посе́ль*] «до цього часу», ч. [*posel, posel'*], слц. *posial'* «тс.»; — псл. *poselě* «досі, до цього місця, до цього часу», що утворилося з прийменника *po* і компонента **selě*, який складається із займенникової основи *se* і частки *lě* (*le*). — ESSJ Sl. gr. II 576. — Див. ще **відсіль, дóсіль, ле, по**. — Пор. **пóсаль**.

[**посі́тити**] «відвідати» Нед, [*пóсички*] «відвідани» Нед; — р. *посе́тить* «відвідати», др. *посѣтити* «тс.», болг. *посе́тя* «відвідаю», м. *посе́тува* «відвідує», схв. *посе́тити* «відвідати», слн. *posétiti*, стсл. *посѣтити (посѣтиж)* «тс.»; — псл. *posětiti*, похідне від **sěť* «гість»;

— споріднене з лит. *svetỹs* «гість», гр. *ἕταρος* «супутник; товариш», гомер. *ἕτης* «друг». — Фасмер III 338; Черных II 60; Преобр. II 114—115; Frisk I 579; Hofmann 97.

[**пóсіткий**] «рідкий» (про тканину); — очевидно, утворене за допомогою префікса *po-* від іменника *сітка*, похідного від *сіть*. — Див. ще **по, сіть**.

посітник — див. **силь**¹.

поскі́вкі — див. **посі́лка**.

[**пóскінь**] (бот.) «поскінь, чоловічі коноплі, *Cannabis sativa mascula*», [*поскі́нки, поскі́нки, поскі́нь, поскі́зонки, розкі́нки*] «тс.» Мак, [*поскі́нний, поскі́нний* ДзАтл I, *поскі́нний* ДзУЗЛП]; — р. *поскі́нь*, бр. [*поскі́нні*], ч. [*poskúnky*], *poskonné koporí*, слц. *poskonné kopore*, вл. *poskorne* (*paskonne*) *koporje*, схв. слн. [*poskon, poskanica*]; — псл. *poskony*, **paskony* (?); — загальноприйнятої етимології не має; виводиться з іменного префікса *pa-* (*po-*) і кореня *skon-* від іє. *(*s*)*ken-* «віддерта шкіра, луска, кора» (Schuster-Sewc 1047—1048); зводилось до **ploskony* як похідного від *ploskь* «плоский» (Brückner 422); виводилось із **roskorpь* (від *skoriti* «скопити») як назва безплідних конопель (Košťál ZfSlPh 7, 380—381); розглядалось як запозичення з фінно-угорських мов, пор. мар. *rot'aš-käpe* «плоскінь, коноплі» (Kořínek SMF 26, 136; Machek Jm. rostl. 93); при цьому звертається увага на зворотню відповідність компонентів у словах псл. *poskony* і **koporja*, особливо лат. *cannabis* (пор. також Фасмер—Трубачев III 339). — Пор. **плóскінь**.

[**поскі́жвчитисся**] «потовктисся» (про яйця) О; — неясне.

[**поску́бки**] (бот.) «плоскінь, *Cannabis sativa mascula* Мак; коноплі звичайні, *Cannabis sativa* L. ВЕНЗн»; — очевидно, результат зближення назви [*поскі́нки*] «тс.» з дієсловом *ску́бити* (як назва рослини, яку скубують). — Див. ще **пóскінь, ску́бити**.

[**послотіох**] (орн.) «золотиста сивка; *Charadrius apricarius* L. (*pluvialis*

auct.)» ВеБ; — похідне утворення від [слóта] «сльота, дощова погода»; назва зумовлена, очевидно, уявленням про те, що птах своїм криком віщує дощову погоду, сльоту (*на дощ ворожить* ВеБ, *на дощ свище* ВеНЗн); менш обгрунтоване припущення (Булаховський Вибр. пр. III 223), що назва птаха має презирливий характер. — Див. ще **по, сльóта**. — Пор. **слотня́к**.

посмітю́ха (орн.) «чубатий жайворонок, *Galerida cristata* Boie», *посмітюшка*, [посмітюшок ВеНЗн, смітюх тж, смітюха Шарл, смітянка тж] «тс.»; — п. [pośmieciucha, pośmieciuszek, śmieciuch, śmieciucha, śmieciuga] «тс.»; — похідні утворення від *сміття́*; назва зумовлена тим, що посмітюха часто зустрічається біля смітників і руїн. — Булаховський Вибр. пр. III 223; Strutyński 104. — Див. ще **сміття́**.

пособі́ти, посóба, посóбництво — див. **за́сіб**.

[посóбиця] «ряд» Нед, [пособóвість] «розташування один за одним» Нед; — п. ст. *posobica* «один за одним, по черзі, по порядку», ч. *posobný* «який іде один за одним», нл. *posobicu, posobicy* «разом, укупі; поруч; один за одним; один при одному», болг. [пособкíня] «близнючка або народжена одна слідом за другою», схв. *пóсобица* «дівчинка, народжена слідом за дівчинкою (сестрою)», *пóсобац* «хлопчик, народжений слідом за хлопчиком», слн. [posobezem] «окремії, відокремлений», цсл. *посовь* (присл.) «один за одним»; — псл. *posobica, posovь* утворені на підставі словосполучення *po sobě* «по собі», що могло означати «один за одним». — Фасмер III 340; Schuster-Sewc 1139. — Див. ще **по, се́бе**.

[посов'ястий] «темний» (про забарвлення) О; — неясне.

посóка — див. **сік¹**.

[посокрítити] «посварити» О; — неясне.

посóл, посóльство — див. **сла́ти**.

[посолина] «менструація» О; — неясне.

[пóсолонь] (присл.) «ідучи на захід із сонцем» Нед; — р. [пóсолонь] «за сонцем, зі сходу на захід», п. [posłoń] «сонячний бік», [posłonna] «обернений до сонця»; — псл. *pos¹нь (присл.), що утворилося з прийменника *po* та іменника *s¹нь «сонце», яке пізніше було витіснене зменш. *s¹ньсе. — Фасмер—Трубачев III 340. — Див. ще **по, сóнце**.

пóсох — див. **сóха**.

[посóчник] «лягавий собака» Куз; — р. ст. *посок* «розшук», п. *posokowiec* «мисливський собака, що вистежує звіра по його кривавих слідах», болг. *посóка* «напря́м», *посóчвам* «показую», м. *посока* «напря́м»; — псл. *posokъ, posoka* «стеження; розшук, пошук», похідні утворення від дієслова *sočiti* (укр. *сочіти*) «стежити, чатувати»; п. *posokowiec* пізніше могло зазнати вторинного зближення з *posoka* «кров звіра», похідного від *sok* «сік». — Фасмер III 292—293, 731. — Див. ще **по, со-чíти**.

пóспіл, пóспіль, поспі́льний, поспі́льство, поспі́льщак, поспі́льщина, посполита́к, посполі́тий, посполі́ця, поспóлу, поспóльний, поспóльство — див. **спі́л**.

пóспір — див. **спорéць**.

[поспі́шка] (бот.) «паслін чорний, *Solanum nigrum* L.» Мак; — очевидно, похідне утворення від *поспі́шити* (до вбиральні); у такому разі назва зумовлена послаблювальною дією ягід пасльону (Лік. росл. Енци. дов. 322, 323). — Див. ще **спі́х**.

[поспонува́ти] «ляяти, ганити», [поспонува́ти] «тс.» ВеЛ; — бр. ст. *пос(т)поновати* «принижувати»; — запозичення з польської мови; п. *postropować* «нехтувати, принижувати», *posropować* «тс.» походить від лат. *postropo* «ставлю нижче, вважаю менш важливим», утвореного за допомогою префікса (прийменника) *post(-)* (<*posti) «після, по», спорідненого з тох. В

postam «після», лит. pãstaras «останній», псл. ро «після, по, за», rozdzь «пізній», від дієслова рѡпо «кладу». — Булыка 255; Kopaliński 772; Walde—Hofm. II 347—349. — Див. ще **пізній**, **по**, **позіція**.

поспособійка — див. **підсобійка**.

пост, *постовій*; — р. бр. болг. м. *post*, п. ч. слц. *post*; — запозичення з французької мови; фр. *poste* «пост» походить від іт. *posto* «місце; пост», пов'язаного з дієсловом *porre* «ставити, класти; висувати», що продовжує лат. *рѡпере* (рѡпо) «класти, ставити». — СІС² 673; Фасмер III 341; Dauzat 576; Battisti—Alessio 3039. — Див. ще **позиція**.

постав «штука, сувій (тканини), СУМ, Пі; [сукно] Чопей», [*поставіще*] «сувій домотканого полотна або сукна; умовна міра довжини готової тканини, що дорівнює довжині наведеної на станок основи» ЛексПол; — р. заст. *постав* «штука матерії», бр. *пастаў* «тс.», др. *поставъ* «жердина; тканина, полотно; шматок тканини певної міри», п. *postaw* «штука (сукна); сувій сукна тієї довжини, у якій виходить з верстата; [шістдесят пасом лляного прядива; основа тканини в полотні]; (ст.) стан, порядок, правило», ч. *postav* «штука тканини», схв. *пѡстав* «шматок тканини», цсл. *поставъ* «жердина; тканина»; — псл. *postavъ*, похідне від дієслова *stati* «стати»; діалектне значення «сукно», можливо, виникло почасти під впливом уг. *posztó* «сукно», що саме є запозиченням з якоїсь слов'янської мови. — Кпиезса I 1, 441. — Див. ще **по**, **стати**.

[**постадниця**] «дівчина, що грає головну роль на обжинках»; — р. [*постатниця*] «зажинниця, жниця, що веде перед», п. [*postadnica*] «жниця, що випереджає інших у роботі», [*postadnica*] «тс.»; — первісне *постатниця*, похідне від *постать* «смуга поля, яку займають жінці», що утворилося за допомогою префікса *по-* і суфікса *-ть* від дієслова *стати*; первісне значення

«та, що (перша) займає постать». — Див. ще **по**, **стати**.

[**посталь**] (бот.) «аконіт, *Aconitum L.*» Нед; — очевидно, похідне від дієслова *стати* (діал. ст.) «залишатися, бути, стояти»; у такому разі значення слова мало бути «те, що залишається»; назва могла бути зумовлена отруйністю деяких видів аконіту, які не поїдаються худобою і залишаються на пасовищах (Нейштадт 254—255). — Див. ще **по**, **стати**.

постамент «основа пам'ятника, скульптури, колони»; — р. болг. м. *постамѣнт*, бр. *пастамѣнт*, п. *postument*, ч. слц. вл. *postament*, схв. *пѡстѣмент*; — запозичення з німецької мови; нім. *Postament* походить від слат. *postamentum* «постамент», пов'язаного з лат. *positus* «покладений», рѡпо «кладу». — СІС² 673; Holub—Lyer 387; РЧДБЕ 579. — Див. ще **позиція**.

[**постанець**] (ент.) «тарган, *Periplaneta orientalis*»; — неясне.

постигний, *постійжно* — див. **стігнути**¹.

[**постілиці**] (бот.) «сорт слив, *Prunus insititia* variet.» Мак, ВеНЗн; — неясне; можливо, первісне [**постіглиці*], похідне від *постигати*.

[**постій**] (присл.) «стільки, так» Нед; — очевидно, первісне **постіль* (<**постоль*), що утворилося внаслідок злиття прийменників *по*, *сѡ* (пізніше з) і прислівника *толь* (пор. др. *толь* «стільки, так»), генетично пов'язаного з укр. *тільки*. — Див. ще **з**¹, **по**, **тільки**.

постіл «м'яке селянське взуття з цілого шматка шкіри; [личак]», *постоляр* «майстер, який робить постолі; той, хто ходить у постолах»; — р. [*постола*], бр. [*постальі*], п. [*postol*] «личак», ч. [*postola*] «тс.», схв. [*пѡстѡ*] (род. в. *пѡстола*) «черевик», слн. *рѡstol*; — псл. *postolъ* (<**podtolom*), складне слово, утворене з основи **pod-* із значенням «нога» (пор. дінд. *padam* «слід, відбиток, нога») і компонента **tolъ*, очевидно, із значенням «підш-

ва» (пор. дінд. *talam* «поверхня, долина, підощва»), що зберігається в укр. *тло*; споріднене з дінд. *padatale* (дв.) «підощва (взуття)»; менш імовірно походження слова від тур. *postal* «туфля» (Горяев 276; Lokotsch 133), яке можна припустити тільки щодо болг. [*постѧл*] «постіл» (Младенов 496); лтс. *pastala* «постіл», ест. *pastal* «тс.» є, мабуть, запозиченнями з давньоруської мови. — Фасмер—Трубачев 341—342; Преобр. II 113—114; Machek ESJC 474. — Див. ще **під¹**, **тло**. — Пор. **застѧли**.

[**постілка**] (бот.) «скабіоза, *Scabiosa L.*» Нед, [*посківкі Ко, постілки*] «тс.», [*постолівка*] «волошка скабіозовидна, *Sentaurea scabiosa L.*» Нед; — неясне.

постільга (орн.) «боривітер звичайний, *Falco tinnunculus*», [*постільга* Нед, Куз, *постолічок Л*], *пустельга* УРС, Нед, [*апостельга Шарл*] «тс.»; — р. *пўстельга*, бр. *пусталяга*, п. *pustulka, pustolka, pustol*, ч. *pořtolka*, ст. *postolka*, слц. *pustovka*, вл. *pustolka, pustawa*, нл. *pařturlica*, схв. *постѧлѧвка*, слн. *postovka* «тс.»; — слово нез'ясованого походження; пропонується пов'язання з псл. *pustь* «пустий» (Mikl. EW 268; Преобр. II 154; Фасмер III 410) як назви птаха, що живе в пустельних місцях; виведення з первісного псл. **postojьlovьka* (Machek ESJC 474) як птаха, що здатний при полюванні застигнути, постояти в повітрі без руху; тлумачення (Никонов ЭИРЯ II 90—92) як запозичення з тюркських мов (пор.: хак. *посторгай* «жайворонок», алт. *босторкой*, ног. *бозторггай* «тс.»). — Фасмер—Трубачев 410; Schuster-Sewc 1193.

постолѧкати «п'ятякати»; — неясне; можливо, виникло з давнішого **пустогалакати*, утвореного з поєднання слів *пустий* і *галакати* з початковим значенням «балакати, базікати». — Пор. **пасталѧкати**.

[**постолянка**] (бот.) «айстра, *Aster L.*; садова айстра китайська, *Callistephus chinensis* Nees.» Мак; — очевид-

но, результат видозміни назви [*компостеля, компостелька*] «тс.» з відпадінням першого складу. — Див. ще **кампустелія**.

посторѧнок «ремінь або мотузок, що з'єднує в упряжці хомут з орчином», [*посторѧмок* Нед, *посторѧнка* Пі, *построма* Пі] «тс.»; — р. *пострѧмка*, [*пострѧнка, посторѧнка*], бр. *пастрѧнак*, ч. *postranek, postraněk*, слц. *postranok*, вл. нл. *postronk*; — очевидно, калька п. *postronek*, [*postronk, pořtrzonek, postromek*], яке, у свою чергу, є калькою ч. *postranek* «тс.», що могло виникнути на підставі свн. *stranc* «посторѧнок; мотузок, канат», нвн. *Strang* «тс.», спорідненого з дангл. *streng*, англ. *string*, дісл. *strengr* «мотузок, канат; ремінь», ірл. *sreang* «мотузок, канат», дірл. *srengaim* «тягну», лат. *stringo* «натягаю», лтс. *stringt* «ставати тугим, засихати», *strangs* «енергійний, бадьорий; мужній», внаслідок його зближення з ч. *strana* «сторона»; менш переконливі інші пояснення походження слова: виведення його як праслов'янського утворення з псл. **rostorně* (>**postornьkь*) (Фасмер III 342; Brückner 432; Machek ESJC 474; Holub—Kop. 287; Schuster-Sewc 1140—1141; Шахматов Очерк 155; Torbiörnsson II 73), пов'язання р. *пострѧмка* із *стрѧмя* (Преобр. II 114), етимологічне зближення з двн. *stro(u)m* «мотузок» та р. *струна* (Persson Beitr. 788, 891), з р. *простерѧть* (Petersson BSl. Wortst. 81), з укр. *терміття*, слн. заст. (s) *termati* «ткати» (Bezlaž Eseji 130). — Matzenauer LF 13, 182; Kluge—Mitzka 755.

[**постріл**] «зустріч; поганій, нещасливий випадок; пристріт» Нед; — очевидно, результат можливої в частині південно-західних говірок гіперистичної зміни давнішого **пострив*, похідного від *стривѧти*. — Див. ще **по, стрітити**.

[**постріт**] (бот.) «роговик, *Cerastium vulgatum L.*» Нед, Мак, [*пострітник*] «лутига; *Atriplex L.*» Мак; — неясне.

[пóстриш] (жін. р.) «група 8—10 дворів, що разом наймають одного пастуха; частина села, передмістя Нед»; — очевидно, результат поєднання прийменника *по* з іменником *стриха*, тут ужитим як позначення певної хати з двором. — Див. ще **по, стріха**.

пострóма — див. **пастрáма**.

постула́т, *постулюва́ти*; — р. болг. м. *постула́т*, бр. *пастула́т*, п. вл. *postulat*, ч. слц. слн. *postulát*, схв. *postúľat*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Postulát*, фр. *postulat*, англ. *postulate* походять від лат. *postulātum* «вимога, прохання», пов'язаного з дієсловом *postulo* «вимагаю», утвореним з *posco* (<*pṛ(ĕ)skō), спорідненого з дінд. *pṛschāti* «питає», тох. А *praksa(m)* «прошу», лит. *prašyti* «вимагати, просити», псл. *prosiiti*, укр. *просіти*. — СІС² 673; Kopaliński 772—773; Holub—Lyer 387; РЧДБЕ 579; Dauzat 576—577; Kleip 1224; Walde—Hofm. II 346—347, 350. — Див. ще **просіти**.

[посту́ночки] «личаки; черевички» Нед; — неясне; можливо, помилковий запис незафіксованого *посту́ночки, похідного від *ступáти*.

пóступки — див. **піст**.

[постуше́ль] (бот.) «буги́ла лісова, *Anthriscus silvestris* Hoffm.» Мак, [*пущошель*] «тс.» Мак; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [*пущошель*] «тс.» вважається результатом видозміни деетимологізованого [*пущосёл*] «тс.», утвореного з основ слів *пустой* «пустий» і *селó* (*селить*) «село (селити)» як назви бур'яну, що росте на незайнятих місцях, у тому числі таких, де колись було якесь селище. — Даль III 541. — Див. ще **пустий, селó**.

пóсуд, *посúда*, *посúдіна*, *посúдник*, *посúдок* — див. **суд**².

посúла — див. **суліти**¹.

посьóлок «селище»; — бр. *посёлак*; — запозичення з російської мови; р. *посёлок* «тс.» пов'язане з *поселять*, похідним від *селить* «селити». — Див. ще **по, селó**.

[пóсюх] «обід, що складається із самого лише борщу»; — неясне.

пóсяг, *пося́га* — див. **пóсаг**.

[потабе́ньки] «дурниця, нісенітниця, теревені» Пі, [*потебня́*] «ледар, ледащо» О, [*потіня́*] «тс.» О; — неясне.

[потае́нниця] (бот.) «петрів хрест лускатий, *Lathraea squamaria* L.» Мак; — р. [*потае́ниця*], схв. *пòтā́їниця* «тс.»; — похідне утворення від *потаїти(ся)*; — очевидно, калька наукової назви нлат. *lathraea*, яка зводиться до гр. *λαθραῖος* «таємний, прихований»; назва зумовлена тим, що значну частину свого життя ця рослина проводить під землею, живлячися соками тієї рослини, до якої присмокталася (Вісюліна—Клоков 283). — Симонович 267. — Див. ще **по, таїти**.

пота́йник — див. **та́йник**.

[пóта́к¹] «у ткачів: інструмент для намотування ниток на шпульку» Нед, [*пóтач* ДзУЗЛП, *пота́чка* Нед, *пóток*, *пóдак* ЛексПол] «тс.»; — п. [*rotak*] «прилад для намотування шпульок на ткацькому верстаті», ч. [*potáč*] «веретено з намотаними нитками», слц. [*potak*] «прядка», вл. *potáč* «веретено з пряжею», нл. *rotac* «веретено, шпулька»; — псл. *rotakъ*, *rotáčъ*, пов'язані з **rotacati* (ітератив), *rotociti* «повертити, покрутити», похідними від *točiti* «точити, крутити». — Дзендзелівський St. sl. 13/3—4, 233; Machek ESJC 474; Schuster-Sewc 1141—1142. — Див. ще **по, точіти**².

[пóта́к²] «чоловічий статевий орган» Нед, [*пóтка*] «жіночий статевий орган» (Me), [*поті́чка*] «тс.» Нед; — р. [*пóтка*] «чоловічий член», бр. [*пóтка*] «тс.», п. [*rotka*] «жіночий статевий орган»; — псл. [**рътка*] «статевий орган», результат перенесення на орган назви *рътка* «птаха»; як семантичну паралель пор. укр. *кúрка* «жіночий статевий орган»; п. [*rotka*] (зам. закономірного **retka*), є, очевидно, запозиченням із східнослов'янських мов. — Див. ще **пóтя, пті́ця**.

потака́ти, *пота́чка* — див. **так**.

потала — див. талувати.

[пота́ль] (присл.) «до цього місця» Нед; — очевидно, запозичення зі словацької мови; слц. [potal], potial' «тс.» є складним за походженням прислівником, утвореним з прийменника ро «по», займенникового кореня t- (слц. ten, укр. той) і частки li. — ESSJ Sl. gr. II 578. — Див. ще **по, той**. — Пор. **пота́ль**.

Пота́п, ст. *Potapъ* (1498), *Potápnij* «коестра́нь» (1627); — р. *Potápn*, *Potápnij*, бр. *Patápn*; — неясне; можливо, походить від гр. *Ποτάπιος, пов'язаного з ποτάπος «з якої країни, звідки; нгр. ниций, підлий». — Вл. імена 81; Беринда 228; Спр. личн. имен 444.

пота́пці «підсушені шматочки хліба, які їдять з гарячою стравою, водою; змащені жиром і підсмажені скибочки хліба; [тетеря, кришений хліб з водою і сіллю Бі, Нед; юшка хлібна Нед, Пі]»; — очевидно, похідне утворення від [пота́пати] «потопати, тонути», пов'язаного з *тоніти*. — Див. ще **по, топіти**¹.

[пота́рашатися] «нехтувати, мати за ніщо» О; — неясне.

[пота́ска] «у гончарів: кочерга для перегрівання в горні під час обпалювання»; — неясне; можливо, пов'язане з [та́скати] «тягати».

[пота́ти] «потонути», [потава́ти] «тонути», [пота́лий] «який потонув, провалився, запалий; увігнутий» Нед; — результат перенесення форми [пота́ти] (пота́нути, [потава́ти]) «розтанути» на *потону́ти*, [потапа́ти] під впливом фонетичної тотожності (омонімічності) двох різних семантично співвідносних з цими формами слів *потопі́тися*. — Див. ще **танути**. — Пор. **тону́ти, топі́ти**^{1, 2}.

[пота́туритися] «звикнути до чогось, піддатись якомусь настрою Ва; зробити вигляд, удати»; — неясне; можливо, пов'язане з [пона́туритися] (комусь) «потоваришувати з кимось; комусь довіритися», похідним від *на́ту́ра*.

потаха́ти, пота́хнути — див. та́хнути.

пота́ш «калієва сіль вугільної кислоти», *пота́шня* «поташний завод»; — р. болг. *potásh*, бр. *patásh*, п. *potas*, ч. слц. *potáš*, вл. *potáša*, м. *поташа*, схв. *пòташа*; — можливо, за посередництвом нвн. Pottasche «тс.» запозичене з голландської мови; гол. *potas* «поташ» є складним словом, утвореним з *pot* «горщик, казанок, кухоль; банка», що походить від фр. *pot* «горщик» і, далі, нар.-лат. *pōt(t)us* «келик», етимологію якого не з'ясовано, та *as* «попіл», спорідненого з нвн. *Asche*, вірм. *асіуп* «тс.», дінд. *ásaḥ* «тс., пил», лат. *agere* «горіти»; отже, буквально значення слова «горшковий попіл»; виникнення його пояснюється тим, що первісно поташ видобувався виварюванням попелу в горщику. — СІС² 673; Шелудько 43; Черных II 61; Фасмер III 343—344; Преобр. II 115—116; Hüttl-Worth 19; Machek ESJC 475; Holub—Lyer 387; Kluge—Mitzka 33, 561; Vries NEW 21, 542; Dauzat 577; Walde—Hofm. II 351.

пота́шний (бот.) «*Salsola L.*»; — р. *пота́шний*; — похідне утворення від *пота́ш*; свою назву рослина дістала у зв'язку з тим, що її використовують для кустарного виготовлення поташу (Вісюліна—Клоков 149; Нейштадт 224—225). — Див. ще **пота́ш**.

поте́бня «шкіряна лопать з боків сідла», [потабе́нки] «дві чотирикутно вирізані й розписані шкіри у козачого сідла» Бі, [потабе́нок, потабе́нці] «тс.» Бі; — р. [поте́бня]; — очевидно, результат помилкового сприйняття як зменшеної форми *потебе́нька* (<*потебе́нька) «тс.», яке, у свою чергу, виникло, мабуть, внаслідок злиття прийменника *по* зі словом *тебе́н(ь)ок «тебенка (шкіра сідла; пізніше — поте́бня)» (зокрема, в словосполученнях типу (*ударив*) *по тебе́ньку*). — Поте́бня РФВ 5, 239; Фасмер III 344. — Див. ще **по, тебе́нка**.

[поте́ліжитися] «поплентатися, потягтися»; — очевидно, давніше *поте́-

ліжитися, пов'язане з [теліга] «віз» (див.).

потеліжник — див. **п'отелюга**.

[**потемезіти(ся)**] «зміцнити, відпочити» Нед, [*потемезіти(ся)*] «тс.» Нед; — неясне; можливо, походить від рум. молд. *se tãmãdui* «одужувати, здоровішати».

потенція «приховані можливості, здатності, сили», *потенціал*, *потенціат* «володар», *потенційний*, *потенціальний*, *потенціювати*; — р. болг. *потенция*, бр. *патэнцыя*, п. *potencja*, ч. *potence*, слц. *potencia*, вл. *potenca*, м. *потенција*, схв. *потенција*, слн. *poténcja*; — очевидно, через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *potentia* «сила, змога; політична влада, вплив» пов'язане з *potui* «(я) міг», **potēre* «могти», *potis* «могутній, здатний (до чогось)», спорідненими з дінд. *rātiḥ* «пан», гр. (δεσ)- *πότης* «пан (дому)», стел. **господь**, укр. (*гос*)-*п'одь*. — СІС² 674; Копалиński 773; Нолуб—Lyer 388; Walde—Hofm. II 347, 350—351. — Див. ще **господь**.

потерéb'я, *п'отеруб'є* — див. **терebити**¹.

потерéти, *потéртий*, *п'отр'ить* — див. **тérти**.

[**потерманитися**] «оббитися, обтріпатися»; — афективне утворення, пов'язане з *потéрти(ся)*, похідним від *тérти* (див.).

[**потеру́ха**] «сифіліс», [*потерю́ха*] «тс.» Ко; — неясне.

потéрча «загублена або взагалі чужа дитина; дитина, що померла нехрещеною; [викидень Нед; нешлюбна дитина; карлик Куз]», [*потерч'ук*] «викидень Нед; дитина, що померла нехрещеною», [*пот'ірок*] «тс. тж; нешлюбна дитина; карлик Куз», [*пот'ір*] «знівечена істота, потворна й неприродно народжена дитина» Нед, [*пот'ірка*] «потерча»(?), [*потирча*] «дитина, що вмерла нехрещеною» Везн, [*потирчук*] «тс.» тж; — р. [*потерч'ук*] «дитина, що померла не своєю смертю», п. [*poter-cze*] «викидень», [*potyrzczę*] «тс.»; — на-

зви, пов'язані з *потеря́ти* ([*потирá-ти*]) «загубити, втратити», похідним від [*теря́ти*] «втрачати»; менш переконливим є виведення (Лукінова Мовозн. 1992/3, 15—23) *потерча́та* як назви міфічних істот від **пачерт'ята*, що пов'язується з *чорт*. — Фасмер III 344; Потебня РФВ 3, 195. — Див. ще **по, теря́ти**. — Пор. **поторóча**.

[**п'отесь**] «рід гребеня у прядці» Нед, [*п'отюс*] «куделя» Пр. XI діал. н.; — бр. [*п'оцесь*] «прядка»; — запозичення з польської мови: п. [*rocieś*] «рід гребеня у прядці; (дошка у прядці, до якої прикріплюється прядиво)», як і р. [*п'отесь*] «весло, що править за кермо; жердина, що тримає інші жердини на даху», зводиться до псл. *potesъ*, похідного від *tesati*. — Див. ще **по, тесáти**.

[**потетюритися**] «розбігтися» Нед; — неясне; можливо, афективне утворення.

п'оти «до того (цього) часу; поки»; — п. [*róty*] «до того часу; (ст.) до цього часу»; — очевидно, пізне утворення, що виникло з якогось словосполучення типу *po ty поры*, п. *po ty miasty* з давнішого *po tych miast*. — ІУМ Морф. 368; Brückner 682; ESSJ Sl. gr. II 577. — Див. ще **по, той**. — Пор. **дóти, п'оки**.

пот'илиця, *пот'иличник*, *пот'иле* — див. **тил**.

[**потил'як**] «великий товстопузий горщик із с. Потелича (наз. відм. *Потелич* — село на території теперішньої Львівської області)» Нед; — можливо, результат контамінації **потеличак* «горщик із Потелича» і п. *otyły* «товстий» у зв'язку з формою горщика.

пот'ій — див. **п'от'я**.

п'отіль «до того часу, доти» СУМ, Куз, [*п'отиль*] «тс.»; — р. ст. і діал. *пот'оль* «доти», [*пот'оле*] «тс.», схв. *potole*, ст. *potoli*; — псл. *potolě*, що утворилося з прийменника *po* «по» і прислівника *tolě* «стільки». — ESSJ Sl. gr. II 578. — Див. ще **д'отіль**.

п'отім «після СУМ, Куз; [поготів Нед]», *потóму*, [*нап'отім*, *напотóму*

Куз]; — р. *потом*, бр. *пóтым*, др. *по томь*, п. *potem*, *potum*, [potom, potem, potum, pote], ч. слц. вл. нл. *potom*, схв. *пòтом*, слн. *potém*, стсл. **потомь**; — псл. ро *томь*, що складалося з прийменника ро «по, після» та місцевого відмінка однини займенника ть «той». — Фасмер III 345; ESSJ Sl. gr. II 578. — Див. ще **по, той**.

потіпака¹ «людина розпусної поведінки; [волоцюга]», *потіпаха* «тс.; [бродяча, неохайна жінка, брехуха Ва]», [потіпóвище] «повія» Нед, [потіпóха Си, *потéпа* О, *розтіпаха* Она] «тс.»; — очевидно, пов'язане з *тіпати* «смикати, трясти»; первісно, мабуть, стосувалося лише жінок легкої поведінки. — Див. ще **по, тіпати**.

[**потіпака**²] «обід, що складається із самого лише борщу»; — неясне.

потіч, *потеч* — див. **потіок**.

[**потічник**] (бот.) «вех широколистяний, *Sium latifolium* L.» Мак; — р. [потічник], слц. *potočník* «тс.»; — похідне утворення від *потік*, пов'язаного з *текті*; назва зумовлена тим, що ця рослина росте, як правило, біля води, над потоками, річками й струмками (Нейштадт 416—417). — Див. ще **текті**.

[**потоля́ти**] «потурати, попускати», *пото́ля* (заст.) «потурання, попуск»; — бр. *пато́ля* «доброзичливе ставлення до слабшого, співчуття», слн. *potolážití* «утішити, заспокоїти, втамувати»; — похідне утворення від [толі́ти] «гамувати, тамувати»; можливо, пов'язане з [поту́ла] «поступливість, поблажливість»; у розвитку значення могло зазнати впливу з боку *потура́ти*. — Див. ще **по, толіти**. — Пор. **поту́ла, потура́ти**.

потомок «нащадок», *потомство*, *потомний* «прийдешній», *потомственный*; — р. *потомок*, бр. *пато́мак*, п. ч. *potomek*, слц. *potomok*, вл. *potoms*, вл. нл. *potomnik*, болг. *потомък*, м. *потомок*, схв. *пото́мак*, слн. *potómes*, стсл. **потомьнь** «наступний»; — псл. [potomъкъ], похідне від словосполучен-

ня ро *томь* «потім, пізніше». — Фасмер III 345. — Див. ще **по, потім, той**.

[**потопчина**] «пором» Нед; — р. [потопчины] «кладка, місток; дошки через болото; сходні з човна, барки, пароплава»; — очевидно, пов'язане з *топтати*; значення «пором» могло розвинути на основі значень «гать (через болото, багно); кладка». — Див. ще **по, топтати**.

потороча «привид; опудало, мара; [викидень; нешлюбна нехрещена підкинута (вбита) дитина; дитина-перевертень (підкинута чортом) Нед]»; — р. [потороча, *поторочь*] «зустріч, випадок, подія; докладна розповідь; приповідка; несподіваний нещасний випадок, зурочення; перешкода; вискочка, той, хто всюди встряє», бр. [потороча] «страховище, опудало», п. [potogocza] «страховище; карлик, малюк», [pata-gocza, potogocze, potogok] «тс.» (з укр.?). — неясне; зіставляється (Потебня РФВ 3, 194—196) з *потерча́*; непереконливе виведення (Фасмер III 345) з *rotъgъ, пов'язуваного з *торкати*, р. [торкати]; ще менше задовольняє пов'язання (Matzenauer LF 13, 183) з лит. *taĩti* «говорити, казати», *pratarėnė* «передмова». — Лукінова Мовозн. 1992/3, 15—23.

[**поточка**] «потурання, потачка» Пі; — не цілком ясне; очевидно, результат видозміни форми *потачка*, похідної від *потакати*. — Див. ще **по, так**.

[**потра́ть**] «тінь, привид» Нед; — очевидно, пов'язане з *тратити*; первісне значення і дальший його розвиток могли бути такі самі, як у *потерча́*. — Див. ще **по, тратити**. — Пор. **потерча́**.

[**потребіти**] «внищити; витратити», [потребля́ти]; — р. *потреблять* «витрачати; з'їдати, пожирати, занепащати, знищувати», бр. [птрабляць] «уживати», др. (цсл.) *потрѣбити* «внищити, викоринити, пограбувати»; — запозичення з церковнослов'янської

мови; цсл. **потрѣвити** «винищити, знищити, витратити; очистити», **потрѣ-блати** «знищувати, стирати з лица землі», як і п. *potrzebić* «одне за одним викорчувати, викоренити, викаструвати», слц. *potřebnú* «уживаний», нл. *potřebnu* «тс.», слн. *potřebiti* «очистити, прибрати», походить від псл. **poterbiti*, **terbiti* «теревити, чистити, очищати від лушпиння; очищати поле від чагарнику, дерев; смикати». — Фасмер IV 45, 95. — Див. ще **по, терéбити**. — Пор. **трéба**.

[**пóтрі́бка**] «начинка для пирогів, вареників із печінки, вишкварків Мо, Си»; — очевидно, пов'язане з [*отрі́бка*] «якась страва (можливо, з печінки)». — Див. ще **утрóба**.

[**потросі́на**] «перетерті сіно або корм, що залишаються в яслах» Нед; — очевидно, давніше **потрусі́на*, похідне від *потрусі́ти*; наслідок гіперичного уникання укання. — Див. ще **по, трусі́ти**.

пóтрост, *потрості́нник* — див. **тростя́нйк**.

пóтрох «частина нутрощів тварини», *пóтрых*, [*пóтрых*] Куз, Нед, *потрушо́к*, [*пітрóха*] О, *потроші́ти*, [*пітрóшити* Нед, *пóтрыхити* Пі]; — р. *пóтрох*, бр. *патрашы́ць*, п. *patroschu* «потрох, нутрощі; [крихти, пил (особливо з великих порошинок)]»; — псл. **potroхъ*, пов'язане з *troхъ* «крихта, щось мале»; — отже, первісне значення було «дрібні частини (вбитої тварини, що варилися разом)»; як семантичні паралелі пор. п. *rodgóbce*, *rodgóbki* «нутрощі, потрох», пов'язане з *dgób* (ст.) «мала річ, щось дрібне», нвн. *Gänseklein* «гусячі потрохи (букв. «гусяче мале»)»; укр. *пóтрых* могло виникнути як прояв укання і внаслідок зближення з [*пóтрых*] «потертъ», похідним від *тёрти*; менш обгрунтоване розуміння слова (Mikl. EW 352—353) як **po-tr-охъ*, пов'язаного з *тёрти*. — Shevelov Hist. phonol. 533; Черных II 62; Фасмер III 346; Преобр. II 117; Булаховський Вибр. пр. II 241; Brückner

576. — Див. ще **по, трóхи**. — Пор. **патроші́ти**.

потрóшник — див. **трóхи**.

[**потрóшня**] «ношений одяг, старі меблі, речі; ганчір'я, старий мотлох» Нед; — неясне.

пóтрых — див. **трыхá**¹.

[**пóтрясок**] «пастка на птахів» Нед; — очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. *potrzask* «пастка (насамперед на птахів)» пов'язане з *trzask*, що відповідає укр. *тріск*; свою назву польське слово могло дістати з огляду на *тріск*, який видає пастка, коли зачиняються її дверцята. — Див. ще **по, тріск**.

поту́га, *поту́гувати*, *поту́жний*, *поту́жніти* — див. **ту́гій**.

[**поту́ла**] «поступливість, поблажливість» Нед, [*поту́лець*] «м'який, покірливий, терплячий; пещена дитина» Нед, [*поту́льний*] «поступливий, покірливий», [*поту́льчівий*] «м'який, покірливий; терплячий» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *potulny* «покірний, слухняний, лагідний, сумирний», ст. *potuł* (у виразі *iść w potuł* «стати згідливим, покірним») є похідним від дієслова *tulić* (*się*) «тулити(ся), (ніжно) притискати(ся)», що відповідає укр. *туліти(ся)*. — Brückner 584. — Див. ще **по, тулі́ти**.

[**потули́ща**] (бот.) «*Vaillantia muralis* L.» Мак; — неясне; можливо, пов'язане з *тулі́тися*.

поту́ране — див. **ту́ріти**.

потура́ти, *пóтур*, *потура́йло*, *потура́льник*, *потура́ч*, *потура́ти* — див. **тура́ти**.

[**потурлі́м**] «нерозторопна, повільна людина» Па; — очевидно, пов'язане з [*потурлі́ти*] «погнати», отже, первісно мало означати людину, яку весь час треба підганяти; може бути зіставлене й з [*потурма́ка*] «безхарактерна людина». — Див. ще **по, ту́ріти**. — Пор. **потурма́ка**.

[**потурма́ка**] «безхарактерна й слабівільна людина» Па; — п. *poturnak* «неповажана людина, попихач», заст.

poturadło «тс.»; — пов'язане з [поту́ранє] «погане поводження», поту́рити «прогнати»; очевидно, зазнало формального зближення з потурна́к «потурчений чоловік, ренегат». — Див. ще ту́рити.

потурна́к «потурчений чоловік, ренегат», [потурна́цтво] «ренегатство; (зб.) ренегати»; — п. poturnak «потурчена людина, ренегат», [poturnak] «тс.»; — очевидно, запозичення з болгарської мови; болг. потурна́к, [потурна́к] «тс.», потурна́шки (прикм., присл.) пов'язані з дієсловом поту́рча «потуречити», похідним від ту́рча «отуречити», ту́рци «турки». — Младенов 699. — Див. ще ту́рки.

[поту́рої] «кріт» Нед; — р. [поту́рої] «тс.»; — неясне; можливість пов'язання російського слова з р. пот і рыть (Фасмер III 346) занадто сумнівна.

поту́ха «розвага; [підтримка, підбадьорення; потіха, заспокоєння Нед]», випити на поту́ху «випити під кінець, на похмілля»; — запозичення з польської мови; п. заст. potucha «надія; заохочення, підбадьорення; поблажливість; [покура; співчуття]», що відповідає ч. слц. potucha «уява, поняття, передчуття», слн. potúha «поблажливість, потурання», пов'язане з дієсловом tuszyć «(заст.) сподіватися, мати надію, гадати». — Brückner 585; Machek ESJC 661—662. — Див. ще по, ту́шити.

[поту́ка] (іхт.) «плітка, Rutilus rutilus L. Нед; сазан, Squalius carpio ВеУг»; — запозичення з угорської мови; уг. potyka «сазан, Squalius» є зменш. від ponty (poty) «тс.» невідомого походження. — ВеУг 250; MNTESz III 251, 268.

[потю́к] (бот.) «боровик королівський, Boletus regius Krombh.» Нед, [потю́х, потя́ч] «тс.» Нед, [потюка́нець] «вид гриба» Нед, [потеч] «синяк, дубовик Boletus luridus Sch.» Мак, [побти́ч] «тс.» Нед, [потюко́вище] «місце, де є багато грибів потюків» Нед; — назви, етимологічно неясні; можливо, пов'язані з [побтя́] «пташеня».

[побтя́] «пташеня СУМ, Пі; курча Нед», [побта́ч] «приміщення для курей під пічку, клітка для курей» Нед, [побти́ч] «курник О; загороджене місце, клітка для курей Нед», [побти́й] «півень» Нед, [потю́к] «пташеня ВеУг; (орн.) просянка, Emberiza calandra L. (E. miliaria)» Нед, [потю́х, потя́ч] «тс.» Нед, [потя́чий] «стосовний пташеняти, курчати; курячий»; — р. [побтка́] «пташка, пташина», др. пѣтъка (потъка) «птах»; — псл. (сх.) [рѣтъка] «пташка», пов'язане з рѣтса, укр. пті́ця. — Фасмер III 344—345. — Див. ще пті́ця. — Пор. пі́тя, пота́к?

[побтя́зь] (жін. р.) «довге озеро, довге болото; довгі смуги води після повені на заплавах місцях»; — м. побтез (чол. р.) «жест; різкий рух; хід (у грі); риса, штрих», схв. пѣтѣз «тс.», слн. рѣтѣза «риса, особливість»; — псл. *рѣтѣдзь (<*рѣтѣгъ), пов'язане з тѣг-(нѣ)ті «тягти»; первісне значення — «щось потягнуте; протягне, довге». — Див. ще по, тягті́.

[побфта́] «людина, яка хоче їсти те, що побачить в інших» Мо; — запозичення з молдавської чи румунської мови; молд. рум. róftă (в означеній формі rófta) «бажання; апетит» пов'язане з дієсловом rófti «бажати, хотіти», яке виводиться від стсл. похотѣти «захотіти, побажати», похідного від хотѣти «хотіти». — СДЕЛМ 328; DLRM 636. — Див. ще по, хотіти́.

поха́битися — див. оха́бити.

поха́бний «непристойний», поха́бник, поха́бство, поха́бщина, бр. паха́бны; — запозичення з російської мови; р. поха́бный, пов'язане з др. поха́бно «нерозумно, подібно до божевільного» і співвідносне з болг. похабѣн «зіпсований; той, що став непридатним», схв. пѣхабѣн «зношений, потертий», слн. роха́блѣен «покалічений, знівечений, спотворений», цсл. поха́бнѣ «несподіваний», є похідним від дієслова поха́битъ «паскудити; [псувати; розбещувати]», спорідненого з укр. [поха́битися] (чогось) «залишити, покину-

ти»; первісне значення прикметника було «зіпсований, розбещений». — Фасмер III 346; Черных II 62. — Див. ще **оха́бити**. — Пор. **наха́бний**.

по́хва, *похі́вник* — див. **пі́хва**.

[**похви́сть**] «погана погода» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [*rochwist*] «вихор з виттям, сильний свистючий вітер, посвист», [*rochwiśc*] «тс.; злива, хуртовина, гроза» є похідними від *chwistać* «свистіти», етимологічно пов'язаного з укр. *хвіськати* «хльоскати, бити», *хві́ща* (див.).

похво́лому — див. **покво́лом**.

[**похиті́ти**] «сховати, приховати, переховати, не зраджувати, не виказувати»; — пов'язане з [*хисті́ти*] «захищати, приховувати», *за́хист*, *захисті́ти*, *прихисті́ти*; конкретний характер зв'язку неясний; може розглядатися як результат спрощення форми **похистити* або як залишок псл. хуту значенні «захищати, ховати», пов'язаного з *хутати* «хватати» (ЕССЯ 8, 159); пов'язання *за́хист* та ін. з *хі́жа* (ЕСУМ II 244) є помилковим. — Див. ще **хист**.

[**похі́дник**] (бот.) (у сполученні *п. великоцвітій*) «кактус великоцвітій, *Cereus grandiflorus* Mill.» Мак; — очевидно, пов'язане з [*похі́дня*] «смолоскип»; у такому разі являє собою приблизну кальку латинської назви кактуса *cereus*, букв. «воскова свічка, восковий смолоскип»; свою назву слово, мабуть, одержало через те, що багато з видів цього роду кактусів зовні подібні до канделябрів із свічками. — Див. ще **похі́дня**.

[**похі́дня**] «смолоскип», [*похо́дня*] «тс.» Куз; — бр. *пахо́дня*, ч. слц. *rochodeň*, нл. *rochodnja*, ст. *rochodnja*; — запозичення з польської мови; п. *rochodnia* «смолоскип», у свою чергу, можливо, походить від ч. ст. *rochodně* «тс.», пов'язаного з *rochod* (п. *rochód*) «похід», оскільки смолоскипи застосовувались під час походів. — Вгюскнер 181; Machek ESJC 468. — Див. ще **по**, **ході́ти**.

[**похлі́ня**] «вплив, враження» Нед, [*похлі́ня*] «вплив» Пі; — неясне; можливо, пов'язане з *хлі́нути*.

[**похло́пні**] «ходаки, підплетені коноплями», [*пахла́пні*] «постоли» Л; — очевидно, запозичення з білоруської мови; — бр. [*пахлапні*] «ходаки, плетені з мотузочків» пов'язане з [*хлоп*] «клапоть», р. *хло́пья* «пластівці», [*хлопéнь*] «клапоть конопель, льону, бавовни, мички», п. *chlup* «пасма (волосся)», ч. *chlup* «короткий волос», слц. *chlup* «пасмо (волосся)», етимологічно неясними. — Фасмер IV 245.

[**поховáвало**] (орн.) «сич, *Athene Voia*» Мо; — похідне утворення від *поховáти*, пов'язане з давнім повір'ям, що крик сича біля людського житла віщує в ньому смерть якоїсь людини. — Див. ще **по**, **ховáти**.

поцілу́й, *поцілу́йко*, *поцілу́нок*, *поці́ль* — див. **цілува́ти**.

[**поцті́вий**] «шановний, статечний, поважаний», [*поці́вий*] «тс.» Бі, *поцтивість* «виявлення поваги» ВеЛ, [*непоцті́вий*] «злий, поганий, нечесний» ВеБ; — бр. [*пóтсці́вий*] «чесний; поштивий»; — запозичення з польської і словацької мов; п. *rozcśiwu* «добрий, добродушний; заст. чесний, порядний», як і ч. слц. *roctiwú* «чесний, порядний», вл. *róscśiwu*, нл. *roscśiwu* «тс.», відповідають укр. *поштівий*. — Див. ще **читáти**.

поцух — див. **пецух**.

[**по́цька**] «жіночий статевий орган»; — запозичення з польської мови; п. *rośka* «тс.», очевидно, у свою чергу, походить від зниклого укр. **потька* (пор. укр. [*поті́чка*] Нед, *пóтка* Німчук], бр. [*пóтка*] «тс.»), яке зводиться до др. **пътька* «пташка; (перен.) статевий орган (переважно жіночий)». — Див. ще **пóтáк**².

поча́ти, *поча́тоньки* (пестливе), *почина́ти*, *поча́тки* «основні положення, принципи; (бот.) кукурудза», *початкі́вець*, *поча́ток*, [*почату́ха*] «та, що починає», *почі́н*, [*почина́лець*] «ініціатор» Нед, *почина́льник*, *почина́ння*,

почінок «веретено з пряжею; [початок]», *початковий*, *початкуючий*, [чинати] «починати» Нед, [всчатися] «початися» Ж, *зачати*, *зачинати*, *зачало*, *зачаток*, *зачаття* «зародження, виникнення», *зачін*, [зачинальник] Я, *зачинання*, *зачинатель*, *зачинщик*, *начати*, *начинати*, *начало*, [начаток] «початок; намір» Ж, [начін] «початок», [начинатель] «ініціатор» Ж, [надчати] «почати» Ж, [надпочати, надпочинати] «тс.» Ж, [розчати] «почати», [розчинати], *розпочати*, [розпочате] «початок» Нед, *спочатку*, [счати] «почати» Нед, [счинати, учати, учнути] «тс.» Нед; — р. [почать], *начать*, бр. *пачаць*, др. *почати*, п. *roszać*, ч. *ročiťi*, слц. *ročat'*, вл. *rośeć*, нл. *rośeć*, болг. *пóчна* «почну», м. *почне* «почне», схв. *пòчѣти* «почати», слн. *ročėti*, цсл. **почати**, стсл. **начати**; — псл. *ročęti* (<*ро-съnti), *ročinati*, па-, за-, похідні від *čęti, пов'язаного чергуванням звуків з *копсь* «кінець», *копъ* «кін»; — споріднене з лтс. *čitiēs* (<*kinties), *činties* «боротися», дінд. *kañnaḥ* «молодий», гр. *καινός* «новий, молодий, свіжий», лат. *ge-sēns* «свіжий, молодий, новий», ірл. *cinim* «впливаю, розпочинаюсь», *cēt-* «перший», гал. *cintu-* «тс.»; зіставляється також (Schuster-Sewc 1110—1111) з псл. *čędo* «чадо, дитина». — Фасмер III 51; Преобр. II (ост. вип.) 55. — Див. ще **по**. — Пор. **кін**, **кінєць**, **чадо**.

[**початочки**] (бот.) «гадючник шестипелюстковий, *Filipendula hexapetala* Gilib. (*Spiraea filipendula* L.)» Мак, [почіночки] «тс.», [починочка] «горлянка женеvська, *Ajuga genevensis* L.» Мак; — пов'язане з *початок* «качан кукурудзи» або *почінок* «веретено з намотаними на ньому нитками», що є похідними від дієслова *почати* (*починати*); свою назву рослини одержали у зв'язку з бульбистим корінням або формою суцвіття, що можуть скидатися на ці предмети (Нейштадт 326; Федченко—Флеров 800). — Див. ще **почати**.

[**пóчва**] «грунт, земля» Нед; — болг. м. *пóчва* «грунт»; — запозичення з російської мови; р. *пóчва* «грунт, земля; [шкіра на підошві]», ст. *подшва* «фундамент» виникло з др. *подъшьва* «підошва», похідного від дієслова (*подъ-*) *шити*; позбавлене ґрунту пов'язання (Младенов 500) з стсл. **опакъ**, **пакы**. — Фасмер III 347; Черных II 62—63; Преобр. II 118; Mikl. EW 118. — Див. ще **під²**, **шіти**.

почвара «страховище, привид; [личина Куз]», [пóчвар] «свавілля, злочин» Нед, *прочвара* (заст.) «потвора; [сновиддя; харциз Нед]», *почварливий*, *почварний*; — бр. *пачвара* «потвора, бридка людина; страховище; нелюд»; — очевидно, походить від п. *roszwaga* «потвора, бридка людина; страховище; мара», яке виводиться як давнє запозичення з ір. **pati-vāga* (>скіфо-сарм. **pacwaga*) «дракон, лютучий злий дух», пов'язуваного з ір. *vāgagna-* «сокіл» (Трубачев Етимологія 1965, 65—70); менш переконливе пов'язування з п. ст. *czwarzyc* «наслідувати голос», словом нез'ясованої етимології (Brückner 82, 424), або з заст. *potwoga* «потвора, страховище», яке зазнало табуїстичної деформації (Machek ZfSIPh 28, 160).

[**почеревниця**] «понос Нед; кривавий понос»; — очевидно, пов'язане з *черево* (тут, мабуть, у значенні [«шлунок»]); може бути зіставлене і з [*червінка*] «кривавий понос».

[**почесна**] «пам'ятка», [пóчєсне] «частування, пригощання» СУМ; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [*porzędna*] «частування», [*porzędne*] «тс.» походять від ст. *porzędny* «добросердний», що виникло з ст. *porzędny* «тс.» (під впливом *część* «частина»), утвореного за допомогою префікса ро- «по-» від *cześć* «честь», якому відповідає укр. *честь*. — SW IV 323, 324. — Див. ще **по**, **честь**.

пóчет, *почитати*, *почитувати*, *почтївий*, *почтїти*, *поштївий* — див. **читати**.

почечу́й (заст.) «геморой», *почечу́я* «тс.», [*почечу́йник*] (бот.) «гірчак перцевий, *Polygonum hydropiper* L.» Мак; — запозичення з російської мови; р. *почечу́й* «геморой» остаточно встановленої етимології не має; виводиться з гіпотетичного **почесу́й* як похідного від *чеса́ть* «чесати» (Горяев 278; Верн. I 152) або з **потечу́й* як похідного від *течь* «текти» (Соболевський РФВ 66, 347); назва рослини зумовлена застосуванням її як засобу проти гемороїдальних кровотеч (Нейштадт 213—214). — Фасмер III 347; Преобр. II 118; Шамота 70.

почі́ти, почива́ти, [почива́ло] «ліжка» Чопей, *почива́льня* «спальня; [вид карети або коляски Бі]», *випочива́ти* Куз, *випочі́нок* Куз, *відпочі́ти, відпичну́ти, відпочива́льня, [відпочі́вок]* «відпочинок», [*відпочі́н*], *відпочі́нок, [відпочі́ння]* «тс.», *опочива́льня, [опочі́вок]* Ж, *опочі́нок, [одпочі́н]* Ж, *перепочі́ти, перепочі́нок* «короткий відпочинок; [місце відпочинку Нед]», [*припочі́вок*] «відпочинок», [*припочі́нок*] «тс.» Нед, *спочі́ти, спочива́ти, спочі́в* «відпочинок», *спочива́льня, [спочі́вище]* «місце відпочинку», *спочі́вок, спочі́н, спочі́нок, [супочі́ти]* «відпочити» Нед, [*супочі́вок*] «відпочинок», [*супочі́нок*] «тс.»; — р. *почі́ть*, бр. *спачыць*, др. *почити*, п. *roszywać*, ч. *odpočívati*, слц. *odpočívúť*, вл. *wotpočować*, нл. *wotposywać*, полаб. *püsaivä* (3 ос. одн.), болг. *почивам*, м. *почива*, схв. *почивати*, слн. *ročívati*, стсл. **почити, почивати**; — псл. *ročiti*, префіксальне утворення від **čiti*, пов'язане чергуванням голосних з роко́ж «покій»; — споріднене з дінд. *si-gáñ* «довгий, тривалий», лат. *quiēs* «спокій», *quiēscō* «відпочиваю», *tranquillus* «спокійний, тихий», гот. *hveila* «час; дозвілля»; без достатніх підстав пов'язується (Brückner 424; KZ 51, 227) з прус. *et-skīuns* «посталий, воскреслий», *et-skīsnaþ* «воскресіння». — Фасмер III 347—348; Черных II 63; КЭСРЯ 359; Machek ESJC 409; Верн. I 166; Гамк-

релидзе—Иванов 235; Trautmann 124; Uhlenbeck 91; Fick III 117. — Пор. **пóкій**.

[**пóчиль**] «стать» Нед; — псл. **ročelъ* (зб.), утворене за допомогою префікса *ro-* «по-» від **čelъ* «рід», наявно-го також у словах *čelědy* «челядь» і *čelověky* «чоловік». — Див. ще **по, чéлядь, чоловік**.

пóчипки — див. **чипáти**.

[**пóчка**] «кісточка (у фруктах); нирка» Нед, [*пóчки*] «кишки, нутроші» Нед, [*пóшка*] «нирка» ДзАтл I, [*бóчка*] «тс.» Куриленко, [*почкувáтий*] «ниркуватий, ниркоподібний» Куз; — р. *пóчка* «брунька; нирка», бр. *пóчка* «брунька», п. [*реска*] «кісточка (у фруктах)», ч. *реска*, слн. *reškà* «тс.», цсл. **пъштъка** «дрібна монета»; — псл. **рътъка*, похідне від **рът-ja*; — споріднене, очевидно, з лит. *raĩtas* «яйце»; первісне значення мало б бути «яечко (анат.)»; менш переконливі пов'язання з лтс. *rikuls* «китиця» (Vūga RR I 333), з п. *raček* «брунька» або з р. *пúкaть* (Преобр. II 118), *чкaть* «тикати; [розпукуватися (про бруньки)]» (Mikl. EW 38). — Фасмер III 348; Machek ESJC 440—441; Matzenauer LF 14, 414.

[**почуру́кати**] «поговорити, порозмовляти»; — неясне; можливо, пов'язане з крим.-тат. діал. **чору-* «тлумачити (сни)»; пор. кирг. *джоруу*, тур. *уогтак* «тс.», кар. *йора* «тлумачення».

[**пошанді́бити**] «пошастити»; — неясне; очевидно, як і [*пошкáпити(ся)*] «тс.», афективне утворення.

[**пошелéвкaтися**] «полізити, сипонутися, кинутися юрбою»; — очевидно, афективне утворення, пов'язане з [*шелéвiти*] «коливатися, рухатися» (див.).

[**пóшениця**] «нежить» ДзАтл II; — очевидно, пов'язане з [*пóшисть*] «тс.». — Див. ще **пóшесть**.

пóшесть «епідемія; поширене або систематично повторюване явище; [загальне лихо; чума Нед]», [*пóшисть*] «нежить» ДзАтл II, [*пóшість*] «пошесть» Нед, [*пóшерсть*] «тс.», *пóшешний*; — р. [*пóшесть*] «епідемія (здебіль-

шого стосовно худоби)», [пóшерсть] «тс.», бр. *póшасць* «епідемія», др. *пошьсть* «нашесть; напасть, лихо», п. [posześć] «загальна схильність до хвороби», схв. *pōšāst* «заразна хвороба, епідемія», слн. *pošást* «страховище, потвора», цсл. **пошьстїк** «рух»; — псл. *pošьсть* (< *pošьdть), пов'язане з дієприкметником *po-šьd-lъ*, похідним від *šьdlъ «ішов». — Див. ще **ішóв, по, шествувáти**. — Пор. **нашестья, пришестья**.

[поши́рїстий] «розташований подібно до черепиці, гонту» Нед; — очевидно, похідне утворення від [шир] «ряд» (див.).

[пошкáпити(ся)] «пощастити»; — неясне; очевидно, як і [пошканді́бити] «тс.», афективне утворення.

пóшлий «обмежений, банальний, вульгарний», *пошля́к, пошля́тина, пошлі́ти, опóшлити, опóшлювати, опошля́ти, спóшлити*; — бр. *póшлы* «вульгарний; банальний»; — запозичення з російської мови; р. *póшлый* «вульгарний; банальний» є результатом семантичної видозміни ст. *póшлый* «давній; звичайний», пов'язаного з *шел* «ішов», якому відповідає укр. *ішóв*. — Фасмер III 349; КЭСРЯ 359; Преобр. II 119. — Див. ще **ішóв, по**.

[пошманді́гáти] «побігти, поїхати, гайнути»; — очевидно, префіксальне утворення від дещо видозміненого [шванді́гáти] «літати» (див.).

[пошні́пати] «обнюхати», [пошн́япати] «зрозуміти; рознюхати» Нед, [пошн́япати] «затвердити, завчити від когось, заторочити» Ме, [пошн́ипити] «додуматися, прийняти постанову, зважитися на щось» О, [спошн́єпати (кому)] «поступитися комусь, дозволити» Нед, [ушн́ятить] «молоти одне й те саме» До; — не зовсім ясне; очевидно, виникло на основі нвн. *schnüffeln* «нюхати, обнюхувати», *schnuppern* «тс.», пов'язаних з нн. гол. *snuffeln* «обнюх(ув)ати», похідним від гол. *snuf* «нюх; обнюхування», спорідненого з нвн. *schnurpen* «вдихати, втягати через ніз-

дрі» і, далі, з дінд. *snāti* «пливе», лат. *natāre* «плавати», ірл. *snuad* «річка», гр. *νέω* «пливу»; не виключений зв'язок зі [шні́порити] «шастати, нишпорити, шукати; тямити, розумітися на чомусь». — Kluge—Mitzka 672, 673. — Пор. **насніпити**.

[пошпáй] «свіжий сніг, пороша»; — неясне; можливо, виникло з **поспáй*, пов'язаного із *супати*.

пóшта, [пóчта], *поштáр* «листоноша; візник на пошті», [пóчтáр] «тс.; завідувач пошти» Нед, [поштарня] «пошта» Чопей, [пóчтáрство] «поштова справа» Нед, [пóчтили́бн] «поштар» Нед, [поштóвець] «поштовий службовець» Куз, [поштóвік] «тс.» Куз, [поштівні́чий] «поштовий» Нед, *поштарюва́ти*; — р. *póчта*, бр. м. *póшта*, п. *poczta*, ст. *poszta*, ч. *pošta*, [póčta], слц. *pošta*, вл. *póst*, нл. *post*, болг. *póща*, схв. *pōшта*, слн. *póšta*; — очевидно, через польське посередництво запозичено з італійської мови; іт. *posta* «пошта» походить від слат. *posta* «тс.», букв. «місце для пересилання гінців або листів», яке виникло з лат. (*mānsiō*) *posita* «установлене (місце перепочинку)» (там міняли коней), пов'язаного з дієсловом *pōpo* «кладу; ставлю; устанавлюю». — СІС² 674; Коваль 157; Акуленко 134; Фасмер—Трубачев III 348—349; Черных II 63; Марґарян ВЯ 1959/2, 117—118; Isačenko CslRus 4, 231—235; Sł. wyg. obcych 583; Holub—Lyer 387; РЧДБЕ 496; Вуяклија 755; Klein 1223. — Див. ще **позі́ція**.

пошта́мт «установа, яка обслуговує населення різними видами зв'язку»; — р. *пóчтамт*, бр. *паштамт*, п. заст. *postamt*, *postamt*; — запозичене, очевидно, за посередництвом російської або польської мови з німецької; н. *Postamt* «поштамт» (в українській мові слово змінило свою форму відповідно до *пошта*) є складним утворенням з іменників *Post* «пошта» й *Amt* «посада; установа» (< двн. *amraht(i)* < пгерм. **ambahtja*), слова, очевидно, давньокельтського походження; пор. дкельт.

(гал.) *ambacti* «слуги» (букв. «ті, що рухаються навколо (пана)»), яке складається з префікса *amb(-)*, спорідненого з нвн. *im* «навколо, об», дінд. *abhi* «тс.», псл. *ob-*, укр. *об-*, і дієприслівникового *-acti*, спорідненого з двн. *ahsa* «вісь», лат. *axis* «тс.», псл. *osъ*, укр. *вісь*. — СІС² 674; Фасмер III 349; Черных II 63; Kluge—Mitzka 5, 20, 802. — Див. ще **вісь**, **о'**, **по́шта**.

поштарма́к — див. **баштарма́к**.

[**пошуруду́рити**] «пошарити; полоскотати; погладити Нед; попустувати, подуріти Пі»; — очевидно, результат контамінації дієслів [**шурубу́рити**] «колобродити, бешкетувати, пустувати» і **дуріти** «пустувати» з доданням префікса *po-*; семантична видозміна зумовлена, очевидно, впливом дієслова *шурувати* «терти, чистити». — Див. ще **дур**, **по**, **шурубу́рити**.

[**по́щик**] «найменший залишок; слід (?)» Нед; — не цілком ясне; можливо, пов'язане з п. [*szczyka*] «щипка, крихта», *szczyk* «молода травка навесні, яку щипає худоба» (букв. «те, що щипають»), похідними від *szczykać*, *szczykać* «щипати, щипнути», що виникло внаслідок вторинної вставки *-k-* з первісного *szczykać* (<*sčьpnōti) «щипнути». — Brücker 545—546. — Див. ще **по**, **прищикну́ти**, **щипати**.

[**по́ня**] «добре доглянута худоба» Нед; — неясне.

по́яс, [**по́ясіна**] «пояс», **по́ясніця** «поперек, крижі; [вид писанки]», **по́ясок** «смужка або виступ як прикраси; [карниз у комині]», [**по́яца́**] (зменш.) «пояс» Куз, [**безпо́ясніця**] «вид писанки», **запо́ясник** «кинджал, [шабля Ж]», [**запо́яска**] «запаска» Ж, **опо́ясати**, **перепоя́сати**, [**підпо́ясніця**] «вид писанки», [**підпо́ясок**] «малий пояс» Куз, [**підпо́ясок**] «тс.» Нед, [**підпо́ясати**] «підперезати», [**попо́ясник**] «жіночий верхній одяг; коротка куртка в гуцулів» Нед, [**попо́ясніця**] «подовжена знизу жіноча сорочка» Нед, [**припо́ясати**] «підперезати» Куз, [**розпо́ясати**] «розперезати» Нед; — р. бр. болг. *по́яс*,

др. *по́ясъ*, п. вл. нл. *pas*, ч. слц. слн. *pás*, м. *pojas*, схв. *pojas*, стсл. *по́ясъ*; — псл. *rojasъ*, похідне від *rojasati* «оперізувати; оперезати», утвореного за допомогою префікса *ro-* «по-» від дієслова **jasati*, спорідненого з лит. *juostas* «підперезаний», *juosta* «пояс», *juosti* «підперезати», лтс. *juost* «тс.», *juosta* «пояс», ав. *uāsta-* «підперезаний», *uāh-* «пояс», гр. ζῶμα «ремінь», ζώνη «пояс», ζώνωμι «підперізую», ζωστός «підперезаний», алб. *ngësh* «підперізую». — Фасмер III 351; Черных II 64; Преобр. II 120; Machek ESJC 435—436; Эккерт Sl. Wortst. 50; Mühl.—Endz. II 127; Bartholomae 1291; Meyer EW 308. — Див. ще **по**. — Пор. **пас**¹.

[**по́яснік**] (бот.) «п'ядич звичайний, *Lycorodium clavatum* L.» СУМ, ВеНЗн, [**по́ясники** Нед, **опо́ясник** ВеНЗн] «тс.»; — похідне утворення від *по́яс*; назва зумовлена довгими сланкими стеблами цієї рослини (Вісюліна—Клоков 60; Нейштадт 60—61), що нагадують пояси. — Див. ще **по́яс**.

[**пр**] (вигук, яким кличуть овець) О, [**пр-пр-пр**, **пр-пр-на**, **пру́цьки**] «тс.» О, [**пру́ська**] «тс.; (дит.) вівця» О; — п. [*prǫś*] (вигук, яким кличуть овець); — очевидно, результат видозміни вигуку *бир-бир* «тс.». — Див. ще **бир**¹.

пра- «префікс із значенням первісності, давності (*прабатьківщина*, *прамова*, *праслов'янський*) або прямої спорідненості (*прадід*, *правнук*)»; — р. бр. др. болг. м. схв. *пра-*, п. ч. слц. вл. слн. *pra-*, стсл. *пра-*; — псл. *pra-*; — пов'язане чергуванням голосних із *pro(-)* «про(-)»; — споріднене з лит. *prõ* «повз, мимо», прус. *prā-(butskas)* «вічний», дінд. *prā-(tar)* «рано, вранці», гр. (гомер.) *πρωί*, (атт.) *πρωί* «тс.», лат. *prõ* «перед», двн. *fruo* «рано», нвн. *früh* «тс.». — Фасмер III 351; Machek ESJC 477; Mühl.—Endz. III 400; Walde—Hofm. II 364. — Пор. **про**.

[**пра́бісь**] (присл.) «у взутті без шкарпеток або онуч» Нед, [**пра́бос**] «тс.», [**пра́бистий**] «тісний (чобіт)», [**пра́біський**] «босий» тж, [**пра́бусьць**]

«на босу ногу» Корз, ст. *пра́бошни* «чоботи» Куз; — р. [*на́пробось*] «босоніж», [*напробос, напробоську*] «тс.», др. *прабошни* «потоптані черевики», п. [*przuboś*] «(про взуття) одягнене на босу ногу», болг. [*напрѣбос*] «тс.»; — похідне утворення від прикметника *босий* (< псл. *bosъ*). — ГрицАВ 192; Shevelov Hist. phonol. 339; Львов Лексика ПВЛ 87—88; Филин Происх. яз. 576—577. — Див. ще **босий**.

пра́вда, *правдізм, правдіст, [правдо́та]* «праведність» Нед, [*правде́шний*] «справжній», *правдівий, [пра́жний]* «справжній» Пі, [*правдіти*] «виправдовувати», [*правдува́ти*] «бути за правду; жити по правді», [*правдува́тися*] «сперечатися» Нед, [*впра́вді*] Ж, [*вспра́жки*] «насправді» Ж, *ві́правдати, [допра́вди]* «справді», [*діпра́вди*] «тс.», [*доправдо́буватися*] «домагатися справедливості» Ж, [*запра́вжний*] «справжній», [*запра́вди*] «справді», [*запра́вжки*] «тс.», *наспра́вді, наспра́вжки, [навспра́вжки, навспра́жки, навспра́жне]*, [*неправдува́ти*] «жити неправдою», *опра́вдати, опра́вдіти, [попра́ведний]* «справедливий» Нед, [*попра́вді*] «справді», [*спра́вдіж*] «перевірка» Нед, *справде́шний, спра́вдішний, [спра́вдний]* «справжній» Нед, *справе́дливий, [спра́ведний]* «справжній, дійсний» Нед, *спра́вжний, справжнісінький, [спра́жний]* «справжній» Нед, [*спра́жний*] «тс.», *спра́вджувати, спра́вдіти, [справдо́буватися]* «доводити, сперечаючись», *спра́вді, [упра́вді]* «справді», *усправе́длівити* «виправдати»; — р. болг. м. *пра́вда*, бр. *пра́ўда*, др. *правьда*, п. вл. *prawda*, ч. слц. *pravda*, нл. *řawda*, схв. *п्रा́вда*, слн. *právdá*, стсл. **правьда**; — псл. *pravьda*, похідне від *pravъ* «правий, справедливий». — Фасмер III 352; КЭСРЯ 360. — Див. ще **пра́вий**.

пра́ведний, *пра́ведничий* «належний праведникові», *пра́ведник*; — р. *пра́ведный*, бр. *пра́ведны*, др. *правьдъный*, болг. (церк.) *пра́веден*, м. *праведен* «справедливий; (церк.) правед-

ний», схв. *п्रा́веден* «тс.», слн. *práveden* «чесний»; — очевидно, запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **правьдънь** «праведний, справедливий» є похідним від іменника **правьда** «права», якому відповідає укр. *пра́вда* (див.).

пра́вий «протилежний лівому; справедливий; прямий; [перпендикулярний]», [*пра́весний*] «законно спадковий; правомірний» Нед, *пра́вильний, праві́жний* «стосовний до стягання податків СУМ; той, що любить сперечатися Куз», *пра́вний* «законний; правовий», *правні́чий* «юридичний», [*правові́тий*] «законний» Нед, [*права́чка*] «кімната праворуч від сіней», [*пра́веж*] «правління, керування, керівництво» Нед, [*пра́весник*] «законний спадкоємець» Нед, *пра́вець* (мед.), [*пра́вілка*] «просіка в лісі», [*пра́вілля*] «інструменти», *пра́вило, праві́ло* «кермо; частина шевської колодки; [частини різних інструментів; колода в стіні гуцульської хати, не переривана вікнами або дверима]», *пра́вильник* (друк.) «робітник, що править набір», [*пра́вильце*] «аршин у мулярів», [*правина́*] «стягнення, вимога», *пра́витель, праві́ця* «права рука», *праві́ж* (іст.) «насильне стягнення боргу», [*праві́жка*] «позов» Нед, [*праві́жник*] «збирач податків» Куз, *пра́вка, правлі́нець, правлі́ння, правні́к* «юрист», *пра́во, правові́к, правота́, [правота́р]* «адвокат, довідник з юриспруденції» Нед, [*право́тник*] «той, хто любить судитися» Нед, [*праві́шник*] «(у склярів) інструмент для сколювання кромок», [*пра́вша*] «права рука» Нед, *пра́вити, пра́витися* «займатися (чимось), клопотатися», *пра́вити, праві́шати, [правота́рити]* «бути адвокатом» Нед, [*правоті́ти*] «домагатися (чогось) судом», *правува́ти, [правува́тися]* «судитися», [*пра́вцюва́ти*] «прямо ставити; впорядковувати; триматися праворуч» Нед, [*пра́вце́м*] «навпростець; скоцюрбившись», *безпра́в'я, впра́ва, впра́вка, впра́вний, впра́вляти, ві́права* «ви-

правлення; вирядження; похід; посаг», *виправка, виправляч, відправа* «церковна служба; [відповідь]», *відправка, відправник, відправити, заправа* «приправа (кул.), [називання ціни товару при продажу; підготування] Ж», *заправка* «наливання пального в машину; приправа, підлива УРС, Ж», [заправки] «посуд з тріщинами після обпалювання», *заправник* «той, що заливає пальне; [заводій Ж]», *заправити, заправляти, направа* «підбурювання; лагодження; напрям» СУМ, Нед, [направець] «напрям» Ж, [направок] «тс.» Ж, [направець] «праворуч, навпростець Кур», *направити, направляти, направіти* «навпростець» Ж, [направці] «тс.» Ж, *насправді, насправжки, неправецьник* «нешлюбний син» Ж, *неправота, недоправлений* «незручний» ВеУг, [несправа] «неакуратність, несправність», [несправка] «тс.», *оправа, опровка, оправний, опраляти, обезправити, переправа, перепровка, переправний, пересправа* «переговори» Нед, [відправа] «виправлення; лагодження» Нед, *відправка* «тс.» УРС, Нед, *поправний, поправчий* «виправний» Куз, [поправа] «справність; виправлення», *поправка* «виправлення; видужання» УРС, Па, [поправник] «реформатор» Нед, [поправунок] «поліпшення; коректура» Нед, *приправа, розправа, розправляч, справа, справилля* «інструменти, засоби», [справник] «діяч, виконавець, ініціатор» Куз, [справнік] «довідник» Куз, *справунок, справний, справничий, справити, справувати, справуватися, управнений* «уповноважений; компетентний» Нед, *управляючий, управа, управитель, управительша, управління, управник* «управитель» Нед, [управництво] «керівництво» Нед, [управство] «адміністрація» Нед, [управити] «врегулювати» Нед, *управляти, управити, управнювати, управо*; — р. *правій* «правий; справедливий, правильний», бр. *правы* «правий», др. *правыи* «пря-

мий; правильний, справедливий», п. ргаву «правий; (ст.) правильний, справедливий», ч. слц. ргаву «правий; справжній, правильний», вл. ргаву «правий; правильний, дійсний, справедливий», нл. рšаву «тс.», полаб. рговă (знах. в. одн. жін. р.) «праву», болг. м. *прав* «прямий; справедливий; справжній», схв. *прав* «прямий; справжній», слн. ргаві «правий; прямий; правильний», стсл. *правъ* «прямий; правильний, справедливий»; — псл. ргавъ <*ргѡ-вос, утворене, очевидно, від *ргѡ-, наявного в префіксі рга- «пра-»; споріднене з лат. рго-bus «добрий, чесний», дінд. рга-bhūh «видатний (щодо сили й повноти); той, що перевищує», дангл. řam «сильний, діяльний, сміливий», дісл. řamг «той, що стоїть попереду; той, що прагне вперед»; менш обґрунтоване трактування ргавъ (Machek ESJC 391) як результату контамінації *ргѡтъ «прямий» та *огv(ьпъ) «рівний»; непереконливим є зіставлення (Lewy RBvB 32, 136) з лат. ргāvus «викривлений, кривий, поганий». — Фасмер—Трубачев III 352; Гриц. 143—144; Machek ESJC 481—482; Holub—Kop. 293; Мартынов Язык 61—63; Ондруш Этимология, 1984, 177; Mikl. EW 264; Meillet Études 363. — Див. ще **пра-**

[**правічка**] «незаймана дівчина», [правічка] Нед (з п.?) — бр. *правічка*, п. *prawiczka* «тс.»; — похідне утворення від *правій*; первісне значення «дівчина, що живе праведним життям». — Див. ще **правій**.

[**праві**] «майже Нед; саме, власне Вел», [праве] «майже»; — др. *правѣ* «прямо; справедливо; твердо, незмінно», п. *prawie* «майже; (ст.) саме, справді», ч. ргавѣ «саме; щойно; звичайно, так», слц. ргаве «саме; щойно; прямо», вл. ргавје «правильно; дійсно, справді», нл. рšавје «тс.», цсл. *правѣ* «прямо; мужньо»; — псл. ргавѣ, що є за походженням формою місц. в. прикметника ргавъ «правий». — Дзендзелівський УЗЛП 112. — Див. ще **правій**.

[п^равокіст] (бот.) «живокіст лікарський, *Symphytum officinale* L.» П^і; — складне утворення з основ дієслова п^равити «виправляти, випрямляти» і кість; назва зумовлена застосуванням цієї рослини як лікувального засобу при переломах кісток (Носаль 114). — Див. ще кість, п^равій.

п^равопис, заст. п^равопись; — р. п^равописа́ние, заст. п^равопись, бр. п^раваніс, п. заст. вл. p^rawopis, ч. слц. p^rawopis, нл. p^rawopis, болг. п^равопис, м. п^равопис, схв. п^равопис, слн. p^rawopis; — складне утворення з основ прикметника п^равій «правильний» та дієслова писати; калька гр. ὀρθογραφία «правопис», що складається з основ прикметника ὀρθός «прямий; правильний» та дієслова γράφω «пишу». — Фасмер III 352. — Див. ще писати, п^равій. — Пор. орфографія.

п^равославний (рел.), п^равослав'я, п^равославіє Куз, [п^равославник] «православний»; — р. п^равославний, бр. п^раваслаўны, др. п^равославъныи, п. вл. p^rawoslawnny, ч. pravoslavny, слц. pravoslávny, болг. п^равославен, м. п^равославен, схв. п^равославан, слн. p^ravosláven; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. п^равославнь «православний» утворене з основ прикметника п^равъ «правильний, правий; слушний, справедливий» та іменника слава «слава» як калька гр. ὀρθόδοξος «православний (ортодоксальний, правовірний)», утвореного з основ ὀρθός «правильний, правий» та δόξα «слава, віра». — Фасмер III 352; Holub—Lyer 390. — Див. ще п^равій, слава.

п^равосуддя, п^равосуд, п^равосудець «справедливий (правий) суддя»; — р. п^равосудіе, бр. п^равасудзе, др. п^равосудіе, слц. заст. pravosúdie, болг. п^равосудіе, м. п^равосудіе, п^равосудство, схв. п^равосудіе, слн. p^ravosódie; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. п^равосудик утворене з основ прикметника п^равъ «правий, правильний, справедливий» та іменника сждъ «суд». — Див. ще п^равій, суд¹.

[п^равторити] «запроторювати»; — результат видозміни вихідного *п^роторити, збереженого лише у формі префіксального запроторити (див.).

п^рагматизм «визнання практичного значення основною суттю мислення, ідей», п^рагматик, п^рагматика Куз, п^рагматист, п^рагматичний; — р. п^рагматизм, бр. п^рагматизм, п. pragmatyzm, ч. pragmatismus, слц. pragmatizmus, вл. pragmatizm, болг. п^рагматизъм, м. п^рагматизам, схв. п^рагматизам, слн. pragmatizem; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Pragmatismus, фр. pragmatisme, англ. pragmatism утворені від гр. πρᾶγμα (род. в. πρᾶγματος) «справа, дія», пов'язаного з πράσσω «роблю, виконую». — CIC² 674; Kopaliński 776; Holub—Lyer 389; РЧДБЕ 496; Вуяклија 755; Dauzat 580; Klein 1228; Frisk II 516, 589—591. — Див. ще п^рактика.

п^рагнути «сильно бажати, жадати» СУМ, Нед, п^рагнення, [п^рагнутий] «спраглий», [п^рагнутий] «жадібний», [п^рагнутий] «спраглий; той, що жадає (щось мати)» Куз, [зап^рагтися] «багатися, хотітися», [сп^рагнутися] «забагатися» Нед, сп^рага, сп^рагота, сп^раглий, сп^рагливий, сп^рагнений, ст. п^рагнути (XVI ст.); — бр. п^рагнуць «мати спрагу; жадати; прагнути»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. p^ragnąć «прагнути, (заст.) мати спрагу», як і ч. p^rahnouti «сохнути, знемагати від спраги; жадати», слц. p^rahnút', вл. p^rahnuć «тс.», пов'язане з p^rażuć «смажити, пекти», укр. п^ражити; первісне значення слова, очевидно, було «висихати від спеки; пектися». — Вгückner 434; Machek ESJC 482. — Див. ще п^ражити.

[п^раж] (бот.) «цибуля порей, *Allium porrum* L.» Мак, [п^рас] «тс.»; — р. [п^рас] «цибуля порей», др. п^разь, п^раска, болг. м. п^раз, схв. п^рас, [п^раз], цсл. п^рась, п^разь «тс.»; — через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. πρᾶσον «тс.» є словом нез'ясованого походження; можливо,

запозичене з шумерської або однієї з мов Малої Азії. — Критенко Мовозн. 1973/2, 33; Фасмер III 354; Mikl. EW 261; Frisk II 589.

[**пражець**¹] (бот.) «козельці лучні, *Tragopogon pratensis* L.» ВеНЗн, Мак, [праживник ВеНЗн, пражівник Мак] «тс.»; — очевидно, похідне утворення від *пражити* «пекти»; назва зумовлена гірким, пекучим смаком коренів рослини, що застосовувались раніше з різними лікарськими цілями і для готування їжі. — Лік. рослини. Енци. дов. 206. — Див. ще **пражити**.

[**пражець**²] (бот.) «льон-стрибунець, *Linum crepitans* (Военп.) Dum.» Мак; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [prażec] «льон-стрибунець», найвірогідніше, виникло з *prażec* «тс.», пов'язаного з п. [prażnac] «стрибнути», спорідненим з укр. *пруг*, *пружний*, а також *прягий* «запрягати»; назва зумовлена властивістю цього льону викидати насіння до того, як його зберуть. — Brücker 436; Machek ESJC 488. — Див. ще **пруг**, **прягий**¹.

[**праживка**] (бот.) «(вид мухомора) *Amanita procera*» Нед; — не цілком ясне; можливо, пов'язане з *пражити* «пекти», оскільки одним із симптомів отруєння грибами (зокрема й мухоморами) є невтоленна спрага (Зерова 23).

[**пражіна**] «мотузка, сплетена з гілок; жердина; міра площі» Нед, [пражіне] «тс.» Нед, [пражанка] «мотузка, сплетена з гілок; жердина» Нед; — р. [п्राжина] «міра довжини»; — запозичення зі східнороманських мов; рум. молд. *praǰina* «жердина, тичка; міра довжини», виводиться від болг. [пържина] «жердина», що відповідає укр. *пружина*. — СДЕЛМ 340. — Див. ще **пруг**.

пражити «смажити; [перішити (про дощ) Ник]», *пражити* «тс.»; топити (молоко); дуже палити (про сонце)», *прягий* «тс.», [п्राжіха] «підсмажена галушка» Куз, [прежєня] «яєшня» Л, [проже́ло] «смажене сало (як приправа); жир від смаженого сала»

ЛексПол, *п्राжанка* «ряжанка», [п्राженець] «пампушка» Пі, [п्राжене́] «млинець, згорнутий трубкою» Нед, [п्राже́ня] «яєшня (з борошном та молоком)», *п्राже́ний* СУМ, Г, [п्राжко́м] «у підсмаженому вигляді» Нед, [підп्राжка] «приправа» О, [спрягнути] «спражити» Нед; — р. [п्राжить] «смажити в маслі», бр. *п्राжыць* «п्राжити», др. *п्राжити* «смажити; палити», п. *pražuc* «смажити, підсмажувати; пекти; обпалювати», ч. *pražiti*, слц. *pražit'* «тс.», вл. *pražić* «висушувати; підсмажувати, тушкувати», нл. *pražuc* «смажити, підсмажувати; обпалювати; сушити», болг. *п्राжа* «смажу», *пържа* «тс.», схв. *п्राжити* «тріскотіти (про постріли), вибухати (про звук); [смажити, підсмажувати]», *п्राжити* «смажити», слн. *pražiti* «підсмажувати, смажити», цсл. **п्राжити** «смажити, підсмажувати; підсушувати»; — псл. *pražiti* (вторинне *pražiti*); — споріднене з лит. *spražėti* «смажитися; тріщати (про деревину)», *spražinti* «смажити», *spražiti* «вибухнути», лтс. *spražti* «лопнути, тріскнути», норв. *spraika* «тріщати», дінд. *spraigjati* «гарчить, гримить, виривається (назовні)», *spraigjaŋ* (певна рослина), ав. *spraǰa-* «пагін», гр. ἀσπάραχος «пагін рослини; спаржа», σφαραγέομαι «тріскочу, сичу»; менш переконливе з фонетичного погляду пов'язання (Machek ESJC 482) з гр. φώω «смажу, підсмажую; сушу». — Фасмер III 339; Brücker 434; Machek ESJC 482, 483; Skok III 63; Варбот 22, 27; Trautmann 276; KZ 50, 67; Persson Beitr. 868; Matzenauer LF 13, 183. — Пор. **п्राгнути**.

[**п्राжній**] «марний»; — не зовсім ясне; — можливо, походить від п. ст. *pražnu* «порожній; позбавлений», зближеного з укр. [п्राжний] «даремний, марний»; може бути також результатом видозміни слова [п्राжний] «марний» під впливом *порожній*. — Див. ще **п्राзник**.

п्राзник «свято УРС; [храмовий день Нед], *п्राзнікóве* «святковий по-

дарунок», [празникóві] «гості з іншого села в храмовий день» (Me), [празний] «марний; бездіяльний, ледачий Нед; святковий», *празникóвий* «святковий; пов'язаний із храмовим днем» Куз, *празнічній* «тс.» СУМ, Куз, *празникувати* «святкувати; нічого не робити; [гостювати на храмовому святі (Me)]», *празнувати* «святкувати», [попраздник] «перший день після свята» Нед, [попразен, попразниця, попразніче Г, Нед] «тс.», [спразніти] «провести день по-святковому»; — р. *праздник*, бр. [празьнік], др. *праздъникъ*, п. [prazd-nik] «свято; храмовий день у православній церкві», [pazńnik, graznyk] «тс.», болг. м. *празник* «свято», схв. *празнік*, слн. *praznik* «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *праздъникъ* «свято» є похідним від прикметника *праздънь* «порожній» у словосполученні *праздънь днь* «свято», букв. «порожній (тобто вільний від роботи) день». — Фасмер III 353; Львов Лексика ПВЛ 56. — Див. ще **порожній**.

[**праковсі**] (мн.) «персні» Нед; — неясне.

практика, *пратик*, *пратикант*, *пратикантство*, *пратикум*, *пратичізм*, *пратичний*, *пратикувати*, *пратикуватися*, ст. *пратика* «підступи, (недобрі) заміри (1621); практика, мистецтво, ворожіння (1656)»; — р. болг. м. *пратика*, бр. *пратыка*, п. *praktyka*, ч. *prakse*, слц. *прах*, вл. *praksa*, схв. *праткса*, *праттика*, слн. *praksa*, *praktika*; — запозичено з грецької мови через середньолатинську (слат. *practica* «практика»); гр. *пратичі* «практичне знання, уміння» виникло внаслідок скорочення словосполучення *пратичі епістїчї* «тс.», де *пратичі* як форма жін. р. від *пратичіос* «діяльний, активний» пов'язане з дієсловом *пратіссω* «роблю, виконую», разом з *пєрвнїци* «вивожу на продаж, продаю», спорідненим з дірл. *genim* «продаю». — СІС² 675; Фасмер III 353; Hüttl-Worth 15; Sł. wug. obcych 533; РЧДБЕ 580; Ву-

яклија 756; Dauzat 581; Frisk II 516—517, 589—591; Klein 1228. — Пор. **прагматізм**.

[**праліска**] (бот.) (у сполученні *п. синя*) «печіночниця, *Hepatica triloba Gilib. Mak*; (*п. біла*) анемона, *Anemone L. ВеНЗн*; сон-трава, *Pulsatilla Mill.*», [*проліска*] «печіночниця» *Mak*; — р. [*перелєска*] «тс.», бр. *пралєска* «тс.; анемона», [*пралєшка*] «печіночниця»; — очевидно, результат видозміни назви [*підлішки*] «печіночниця», зближеної з *прóлісок*. — Див. ще **підлішки**.

[**пралóташ**] (бот.) «латаття біле, *Nymphaea alba L.*» Нед; — префіксальне утворення від [*лóташ*] «калюжниця болотна, *Caltha palustris L.*»; перенесення назви зумовлене подібністю форми листя обох рослин. — Див. ще **латаття**, **пра-**

[**прам**] «пором» Пі; — запозичення з чеської або словацької мови; ч. слц. *prám* «тс.» є прямим відповідником укр. *порóm*. — Machek ESJC 479. — Див. ще **порóm**.

[**прамено**] «волокно, нитка», [*праменистий*] «волокнистий, багатий на волокно» ВеЛ; — очевидно, запозичення з чеської або словацької мови; ч. *prameň* «джерело; пасмо (волосся)», слц. *prameň* «джерело; щось подібне до води, яка б'є з джерела (пасмо волосся, волокна і под.)», як і м. *прамен* «пасмо (волосся); смуга (світла), промінь», схв. *пратмєн* «пасмо; кучер (волосся)», слн. *prameň* «жмут, пасмо», цсл. *прамень* «нитка», відповідає укр. *прóмінь* (див.).

[**прандїчити**] «базікати, говорити нісенітниці» Досл. і мат. IV; — запозичення з польської мови; п. [*pranduczyć*] «тс.» пов'язане з *frant* «хитра людина; [жартун]; ст. мандрівний комедіант і співак», *franty* «нісенітниці, дурниці, викрут(ас)и»; пор. п. *frantować* «хитрувати; жартувати, говорити дотепи». — Див. ще **франт**.

[**пранцібер**] (заст.) «чисте срібло, вижга» Бі, Пі, [*пранцибєр*] «тс.» Пі, ст. *францїберъ* (XVIII ст.); — очевид-

но, запозичення з німецької мови; можливо, походить від нвн. *Franzsilber* «(букв.) французьке срібло», що складається з основ слів *Franze* «француз» та *Silber* «срібло», спорідненого з лит. *sidābras*, лтс. *sidrabs*, псл. *сьгебго* «тс.», укр. *сріблó*. — Див. ще **сріблó**, **францу́з**.

пранці (мн.) «сифіліс», *пранець*, [франца О, франци О, франця Шейк] «тс.», *пранцюва́тий* «заражений сифілісом; мерзенний», [францюва́тий] «венеричний» Нед, [пранцюва́тити] «хворіти на сифіліс, покриватися сифілітичними виразками, висипкою», [опранцюва́тити] «покриватися пранцями; остогиднути», ст. *франца* «сифіліс» (1627 р.); — р. [пранцы] «золотушна висипка, короста», бр. *пранцы* «пранці, сифіліс», [францы] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *franca* (мн. *france*) «сифіліс, пранці» походить від нвн. *Franzen*, *Franzosen* «сифіліс, пранці», що виникло, очевидно, внаслідок скорочення первісного *Franz(os)enkrankheit* «тс.», букв. «французька хвороба»; пор. р. заст. *французская болезнь* «тс.»; виникнення такої назви пояснюється, очевидно, тим, що відповідна хвороба поширювалася в Центральній і Східній Європі найбільшою мірою з Франції, де її появу пов'язують з відкриттям іспанцями Америки, звідки хворобу було завезено й поширено в Європі (насамперед в Іспанії й сусідній Франції). — Огієнко РМ 1938, 41; Фасмер III 353; Вгюсклер 127. — Див. ще **франк**, **францу́з**.

[прані́рка] «роговий відросток позаду над ратицями тварин; плавальна перетинка між пальцями птахів», [прані́рочка] «роговий відросток позаду над ратицями тварин»; — очевидно, префіксальне утворення від *перó* (див.).

прано́р «знамено СУМ, Нед; [корогва ВеУг]», [прані́р] «прапор», [пропі́р] «тс.» Нед, [прані́рек] «прапорець», [прані́рок, прані́рка Нед] «тс.», *прані́рець* «малий прапор СУМ, Нед; вимпел Куз», ст. *прані́рець* (XVI ст.); — р. заст. *пранор*, др. *праноръ* «прапор;

дзвіночок»; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **праноръ** «прапор; дзвоник» відповідає др. *праноръ* «прапор», п. ст. *рророг*, ч. *ррарог*, [рра́рог] «тс.», слц. *рра́рог* «батальйон; (заст.) прапор», м. *прані́рець* «дзвіночок», схв. *прані́раць* «тс.», слн. *рра́рог* і разом з ними зводиться до псл. **рророгъ*, редульованого утворення, пов'язаного чергуванням голосних з **регті* «літати, рухатися», *рего* «перо», **ррор-тъ* «паром»; пов'язання з гр. *порфύρα* «пурпурна тканина» (*Schrader Reallexikon I 278*) помилкове. — Фасмер III 353—354; Brückner 438; Machek ESJC 479; Варбот *Этимология* 1965, 133. — Див. ще **перó**, **перти́**, **порóм**.

прані́рщик (військове звання) СУМ, Нед; — р. болг. *прані́рщик*, бр. *прані́ршчык*, п. *ррарорсзчык*, ч. *ррарогчік*, слц. *рра́рогчік*, слн. *ррарорščак* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *прані́рщик* «тс.» є похідним від заст. *пранор* «прапор»; могло бути пов'язане з цсл. **прані́рщикъ** «прапороносець» або було утворене під впливом нвн. *Fähnrich* «прапорщик» (від *Fahne* «прапор»). — Фасмер III 354; КЭСРЯ 361. — Див. ще **прано́р**.

[прас¹] «праска», [праса] «тс.» Нед, [прасі́ло] (збільш.) «праска» Куз, *праска*, [прасок] «праска», [фрас] «тс.», [фрасі́ло] «велика праска» Куз, *прасувальник*, *прасувальня* «місце, де прасують» Куз, *прасувальний*, *прасувати*, ст. *прасъ* «праска» (XVIII ст.); — р. [прасóвка] «дерев'яний брусок, на якому шевці прасують», бр. *прас* «праска»; — запозичення з польської мови; п. [prasa] «праска», [praska] «тс.», *prasować* «прасувати» зводяться до фр. *presse* «прес» через нвн. *Presse* «тс.», *pressen* «стискати, пресувати» з пізнішим осмисленням «прасувати»; форма [фрас] виникла, очевидно, внаслідок гіперичного відштовхування від звичайного в українських говірках переходу іншомовного *f* (*ф*) у *n*. — Richhardt 91; Шелудько 43. — Див. ще **праса**.

[**прас**²] «прочухан», [*прасок*] «тс.» Нед; — очевидно, результат семантичної видозміни [*прас*] «праска»; пор. р. *утюжить* «бити, лупцювати», утворене від *утюг* «праска». — Див. ще **прас**¹.

[**пра́са**] «прес» Нед, [*прас*] «тс.», [*пра́ска*] «пресувальна машина» Куз, [*прасківнік*] «пресувальник» Куз, [*прасувальник*] «тс.» Куз, [*праскувальня*] «гніт, давило» Куз, [*праскувати*] «пресувати, вальцювати» Куз, *прасувати* «пресувати» Нед, ст. *праса* «прес, лещата, гніт (1621); друкарський верстат (XVIII ст.)»; — р. [*пра́са*] «виноградне давило, гніт», бр. ст. *праса* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *prasa* «прес; друкарський верстат; преса, друк», як і вл. *prasa* «прес; друкарський верстат», нл. *prasa* «прес», *rgjasa* «прес; гніт; лещата», через нвн. *Presse* зводиться до фр. *presse* «тс.», пов'язаного з дієсловом *presser* «тиснути, давити». — Булыка 257; Sł. wug. obsyuch 596; Kluge—Mitzka 564. — Див. ще **прес**. — Пор. **преса**.

пра́сер — див. **просе́рен**.

[**праск**] «світанок» О; — видозмінене запозичення з польської мови (п. *brzask* «світанок, зоря; блиск, відблиск»). — Див. ще **бряск**.

[**пра́скати**] «тріщати, хрустити» Нед, [*пра́снути*] «жбурнути, сильно вдарити» Куз, [*праск*] «тріск» Куз, ВеЗн, [*праск*] (вигук, що передає звук пострілу); — р. [*праск*] «тріск, ляскання батога», п. вл. *praskać* «тріскати, ляскати», ч. *práskati*, слц. *praskat'*, нл. *praskaś* «тс.», болг. *práskam* «ударяю (сильно), тріскаю», м. *prasne* «лопне, трісне; лясне», *праскав* «гримучий, тріскучий, ляскаючий», *прасок* «тріск; гуркіт»; схв. *пра́скати* «тріщати; гриміти, гуркотіти», слн. *prasketáti* «тріщати» (напр., про вогонь), цсл. **праскавица** «шум переслідуваного війська»; — псл. *praskati*, очевидно, звуконаслідувального походження, можливо, споріднене з лтс. *prakšket* «тріщати»; пов'язання (Machek ESJC 480) з лит. *srga-*

gėti «тріщати», лтс. *sprāgt* «тріскатися», нвн. *springen* «тс.» менш переконливе. — Фасмер III 354.

пра́сол «оптовий скупник худоби, сільськогосподарської сировини та ін. для перепродажу з метою заробітку; [дрібний торговець (переважно в'яленою рибою й сіллю)]», [*пра́сіл*] «дрібний торговець» Нед, [*прасолєнко*] «син прасола» Бі, [*прасолі́ха*] «дружина прасола» Бі, [*прасолівна*] «дочка прасола» Бі, *пра́сольство* «прасолування» СУМ, Нед, *прасолува́ти*; — р. *пра́сол*, бр. *прасол*, др. *прасоль* «продавець; торговець м'ясом», п. ст. *prasoł*, *prasoł* «торговець сіллю», цсл. **прасоль** «дрібний торговець», **прасолити** «торгувати»; — псл. *prasoł* «торговець, який заготовляє, засолює рибу і м'ясо», утворене за допомогою префікса *pra-* від *soł* «сіль», *soliti* «солити»; викликають сумнів пов'язання з р. *просить* «просити» (тобто запрошувати купувати свій товар) (Соболевский РФВ 65, 413), з гр. *πράτωρ*, *πράτηρ* «продавець» (Matzenauer 405; Преобр. II 122); з гот. *saljan* «продавати» (Rozwadowski МРКJ II 354). — Фасмер III 354—355; Горяев 279; Желтов ФЗ 1876, 6, 33—34; Mikl. EW 314. — Див. ще **пра-**, **сіль**.

пра́ти «мити (одяг, білизну); переіти (про дощ); [бити, лупцювати]», [*пра́чити*] «бити праником білизну, полотно», [*прачува́ти*] «тс.», [*пра́йник*] «праник», [*пра́ло*] «місце на річці, де перуть білизну», *пра́ля*, *пра́льник* «той, що пере; [праник]», *пра́льня*, *пра́нік* СУМ, Нед, [*праничо́к*] (зоол.) «пуголовок» ВеБ, *пра́нка* «прання; [випрана чиста сорочка Нед]»; [*пра́ннік*] «праник» Нед, Куз, [*пра́тв́а*] «місце на річці, де перуть білизну», *пра́ття* «прання», *прач* «праник; [пуголовок ЛексПол; нитка з грубої вовни Л]», [*пра́чик*] «пуголовок», *пра́чка* «праля; [дошка, на якій перуть білизну; прилад для прання білизни на подвір'ї Л]», [*прачка́р*] «той, що пере» Нед, [*прачка́рня*] «пра́льня», [*прачківня́*] «тс.» Нед, [*прачкун*]

«помічник пралі», [п^рачна] «місце на річці, де перуть білизну» Л, п^ральний, [невип^ранець] «брудна людина, замазур» Ж, [переп^ранка] «зношена сорочка, яку надягають, поки переться інша» УРС, Нед, [переп^ранка] «сорочка, що порвалася від прання», [підп^раніче] «частина білизни, яка кладеться за один раз під праник» Нед; — р. [п^рать] «тиснути, давити, витискати; прати, бити праником», бр. п^раць «бити праником (білизну); бити», др. п^рати «прати», п. р^гаць «прати; бити», ч. р^гати, слц. р^гат' «тс.», вл. р^гаць «бити», нл. р^гаць «бити; прати», полаб. р^геґ «пере», болг. п^ра «перу», м. п^ре «пере, мие», схв. п^рати «мити; прати; (перен.) виправдовувати», слн. р^гати «мити, прати», цсл. п^рати «бити праником (білизну), прати»; — псл. р^гати «бити; бити праником (білизну)», пов'язане чергуванням голосних з *p^reti «відбивати»; — споріднене з лит. р^eti «бити, хльоскати лазневим віником», лтс. р^eti «тс.», вірм. harkanem «б'ю». — Фасмер III 355; Черных II 64; Щанский ЭИРЯ III 70; Machek ESJC 481; Brückner 434; Trautmann 215; Lidén Arg. St. 86; Lang LF 43, 229. — Див. ще п^рети³.

[п^раушник] «буравчик для просвердлювання в люльці отвору, в який вкладається цибух»; — очевидно, пов'язане з р. [п^роух] «дірка, в яку щось уставляють, просувають», [п^роушійть] «зробити дірку, отвір», утвореними за допомогою префікса про- «про-» від іменника ух «вуха». — Див. ще в^ухо, про.

п^рах «порох, пил; щось нецінне, минуше; тіло померлої людини», п^рахом (у виразі *ити п.* «пропадати, гинути»), [п^раховенький] «поношений, блаґенький» Нед, [нап^рах] «цілком, до решти, ущент» Ж, ВеБ; — р. бр. п^рах «прах», др. п^рахъ «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. п^рахъ «тс.; порошок», як і ч. слц. р^гах «пил; порошок; рештки, попіл», болг. п^рах, м. п^рав, схв. п^рах, слн. р^гах «тс.», відповідає укр. п^ро^х. — Фас-

мер III 355; Булаховський Вибр. пр. III 438. — Див. ще п^ро^х.

[п^рахвост] «підлабузник, мерзотник, негідник» Нед, Ме; — бр. п^рахвост «мерзотник, шахрай»; — запозичення з російської мови; р. п^рохвост «мерзотник, шахрай; (заст.) дрібний чиновник» виникло з ст. п^роф^ос(с) «наглядач заарештованих солдатів; полковий кат» унаслідок народно-етимологічного зближення з хвост «хвіст». — Фасмер III 385. — Див. ще п^роф^ос.

п^раця «робота, труд; [хатне майно, надбання Ме]», п^рацівнік, [п^рацюв^альник] «трудівник, працівник», [п^рацюнок] «твір, витвір» Нед, [п^рацевій] «пов'язаний з працею», [п^рацівній] «працьовитий; утомлений працею» Нед, [п^рацівнічий] «пов'язаний з працею» Куз, п^рацьовітий, [п^рацьовний] «працьовитий» ВеУг, п^рацювати; — р. [п^раца] «праця, робота, заняття», бр. п^раца «праця», слц. р^гаса «тс.», вл. р^госа «труднощі, напруження, зусилля», нл. р^госа «тс.; лихо; пологові перейми»; — запозичення з польської мови; п. р^гаса «праця», ст. р^госа, походить від ч. р^гасе (< *p^rаса), що зводиться до псл. діал. *p^rotja, пов'язаного з *p^rotiti «посилати» (звідки розвинулися болг. п^ратя «посилаю», м. п^рака «посилає», схв. п^ратити «посилати»), яке не має паралелей в інших індоєвропейських мовах; щодо семантики пор. схв. п^рсао «справа, робота» з *p^rosъlъ, пов'язаним з *p^rosъlati «послати»; менш переконливе виведення (Machek ESJC 477—478) псл. *p^rotja з *torpja, похідного від *t^op^reti «терпити»; сумнівне пов'язання з п^раца (Holub—Kop. 290), як і виведення від іє. *p^reg- «летіти» (Lehr-Splawinski Naše řeč 23, 276). — Фасмер—Трубачев 355—356; Brückner 434; Schuster-Sewc 1157—1158; Младенов 504; Skok III 25—26; Куркина Этимология 1975, 20.

[п^рашувати] «полоти, сапати», [п^рашовіння] «поління, сапання», [п^ра-

шóвка] «тс.» Дз, Мо; — р. (бессараб.) [прашевáть] (кукурузу) «підгортати (кукурудзу)»; — запозичення зі східно-романських мов; молд. рум. *prăși* «полоти, прополювати, проорювати; сапати» є словами південнослов'янського походження; пор. болг. *práša* «порошу; [скопую, розпушую землю (біля кукурудзи тощо)]», схв. *prášiti* «порошити; розпушувати; обкопувати (виноградник)», що походять відповідно від болг. *prax* «порох, пил», схв. *prâx* «тс.», яким відповідає укр. *пóрох*. — Дзензелівський НЗ УЖДУ 13, 70; Scheludko 141; Vrabie Romanoslavica 14, 167; СДЕЛМ 340; DLRM 652. — Див. ще *пóрох*. — Пор. *прах*.

пра́ця (іст.) «старовинна ручна зброя для метання каменя», *пра́щник* «озброєний пращею», [пращóвик] «тс.» Нед; — р. *пра́ця* «праща», бр. *prášca* «тс.», др. *праща* «порок (стінобитне знаряддя); вал, частокіл, огорожа; праща», п. *prasa* «праща», болг. *práška*, *práška*, [prášca, prášcova] «тс.», м. *praka* «праща; рогатка», схв. *prâha*, *prâhka* «тс.», слн. *prâša* «праща»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *прашта* «праща» зводиться до псл. **rog-tja*, пов'язаного, очевидно, з **rygati* «бити». — Фасмер III 356; Младенов 504. — Див. ще *прати*. — Пор. *пóрки*.

пра́щур «далекий предок; [батько прадіда]», *прапра́щур*; — р. *пра́щур* «пращур», бр. *prášcur* «тс.», др. *пращуръ* «прапрадід; праправнук», *пращюръ* «тс.», п. *praszczug* «пращур», ст. *praskurze* «праправнук», стсл. *праштоуръ* «тс.»; — псл. **prask(j)ugъ* «прапрадід», пов'язане, очевидно, зі *svekrъ* «свекор»; — споріднене з лит. *prakū-gėjas* «родоначальник»; іє. *(s)keur-, *(s)kur-; помилкове пов'язання з р. укр. *шурин* «брат жінки», укр. *шуряк* «тс.» (Младенов 696; Горяев 427), з р. *чур (меня)* «чур (мене)» (Пикольский ФЗ 1891, 4—5, 11; Желтов ФЗ, 1876, 4, 37), з п. *szczury* «худий», *szczug* «щур, пацюк» (Brückner 545). — Фас-

мер—Трубачев III 356; Verneker IF 10, 155; Mikl. EW 344. — Див. ще *пра-, свéкор*.

пре- (префікс, що має підсилювальне значення в словах типу *превеликий, пребагато*, [предоку́чити] «надокучити»); — р. *пре-*, др. *prъ-*, *пре-*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *прѣ-*, як і болг. м. схв. *пре-*, п. *prze-*, ч. вл. *рѣ-*, слц. слн. *pre-*, нл. *pse-* «тс.», відповідає укр. *пере-*. — Фасмер III 356—357. — Див. ще *пере-*.

преáмбула «вступна частина (документа, акта, статті)»; — р. м. *преáмбула*, бр. *прэáмбула*, п. слц. *preambula*, ч. *preambule*, вл. *preambula*, болг. *преамбюл*, схв. *преáмбул*, *преáмбула*, слн. *preámbula*; — очевидно, запозичення з французької мови; фр. *préambule* «преамбула; вступ, передмова» походить від пізньолат. *praeambulus* «вступ, передмова», букв. «той, що йде попереду», утвореного з *prae* «попереду, вперед; перед», спорідненого з гр. *πρᾶξι* «при, уздовж, проти», гот. *faúga* «перед», дангл. *foge*, двн. днн. *foga*, нвн. *vog* «тс.», псл. *prī* «при», укр. *при*, та дієслова *ambulo*, *-āge* «ходжу, іду; рухаюся, пересуваюся». — СІС² 675; ССРЛЯ 11, 66; Kopaliński 777; Holub—Lyer 391; РЧДБЕ 581; Вуяклија 756; Dauzat 581; Walde—Hofm. I 38. — Див. ще *амбулаторія, при*.

пребéнда «плата духовним особам у католиків; володіння церков та монастирів; [парафія Куз]», [пребендár] «священик, що має парафію»; — р. болг. *пребéнда* «пребенда», п. ч. слц. *prebenda*, схв. *прéбенда* «тс.», слн. *prebēnda*; — запозичено із середньолатинської мови, можливо, через польську; слат. *praebenda* «пребенда, парафія; прибуток з церковного майна» походить від лат. *praebere* «даю, постачаю», що виникло з давнішого *praehibere* «тс.», утвореного за допомогою префікса *prae-* «попереду, перед» від дієслова *habere* «тримаю, маю», спорідненого з дірл. *gaibim* «беру, хапаю, тримаю», лит. *gābana* «оберемок», гот. *giban* «давати»,

двн. *geben*, нвн. *geben* «тс.». — СІС 1951, 522; Kopaliński 777; Holub—Lyer 391; РЧДБЕ 581; Вуяклија 759; Dauzat 581; Walde—Hofm. I 630—631. — Див. ще **преамбула**.

превалювати «переважати, домінувати»; — р. *преваліровать*, бр. *преваліраваць* «тс.», п. *prewalencja* «перевага», ч. *prevalovati* «превалювати», слц. *prevalencia* «перевага», болг. *превалірам* «превалюю», схв. *превалирати* «превалювати», слн. *prevalenca* «перевага»; — запозичення з латинської мови; лат. *praevalēre* «бути дуже сильним, міцним; переважати» утворене за допомогою префікса *prae-* «перед-» від дієслова *valēre* «бути сильним, міцним, здоровим; переважати». — СІС² 675; ССРЛЯ 11, 70; РЧДБЕ 581; Вуяклија 756; Dauzat 586, 739; Walde—Hofm. II 727—728. — Див. ще **Валентин, преамбула**.

превентивний «запобіжний»; — р. *превентивный*, бр. *прэвентыўны*, п. *prewensyjny*, ч. *prevenční*, *preventivní*, слц. *preventivny*, *prevenčny*, вл. *prewentivny*, болг. *превантйвен*, м. *превентйвен*; схв. *прёвентйван*, слн. *preventiven*; — запозичено з французької мови; фр. *préventif* «тс.» походить від лат. *praeventus* «попереджений», пов'язаного з *praevenio* «випереджаю; попереджую», утвореним за допомогою префікса *prae-* «перед-» від дієслова *venio* «приходжу, прибуваю», спорідненого з гр. *βαίνω* «іду», дінд. *gámati* «іде», гот. *qīman* «приходити», двн. *quēman*, котан, нвн. *kommen* «тс.». — СІС² 675; Kopaliński 782—783; Holub—Lyer 393; РЧДБЕ 581; Вуяклија 757; Dauzat 586; Walde—Hofm. II 747—749. — Див. ще **преамбула**.

[**прєвітє**] «похоронний обряд біля мерця» Ко; — неясне.

превосходительство, *превосходительный*; — бр. *правасхадзіцельства*; — запозичення з російської мови; р. *превосходительство* утворено від дієслова *превосходить* «перевищувати, перевершувати», що походить від стсл.

прѣвъсходити «тс.», утвореного за допомогою префікса **прѣ-** «пере-» від дієслова **въсходити** «сходити, підійматися»; неповна калька лат. *excellētia* «перевага» (звідки фр. *excellence* «тс.; превосходительство», нім. *Exzellēnz* «тс.» та ін.), пов'язаного з *excellere* «виділятися, підноситися», утвореним з префікса *ex-* «ви-» й основи дієслова *-cellere* «підноситися, бути видатним», *celsus* «видатний, високий, бундючний». — ССРЛЯ 11, 75—77. — Див. ще **переуз, ходіти**.

пред (прийменник) «перед», *предо*, *преді* «тс.», *пред-* (префікс і компонент складних слів типу *предвічний*, *представити*, *предстати*, *представник*, *пред'явити*); — запозичено з церковнослов'янської мови, частково через російське посередництво (р. *пред*, *представить*, *предстать*, *представитель*, *предъявить*); — цсл. стсл. **прѣдъ**, **прѣдъ-** відповідає укр. *пéред*. — Фасмер III 357. — Див. ще **пéред¹**.

[**предешний**] «попередній» Вел; — очевидно, результат видозміни п. ст. *przedešny* «минулий» (дієприкм. мин. ч. від дієслова *przedejć* «іти попереду, перед кимось»), утвореного за допомогою префікса *przed(e)-* «перед-» від *szedł* «ішов», якому відповідає укр. *ішов*. — Див. ще **пéред¹, ішов**. — Пор. **пред**.

предикат «присудок», *предикативність*, *предикація*, *предикативний*; — р. болг. м. *предикат*, бр. *прэдыкāt*, п. *predykat*, ч. слц. слн. *predikāt*, вл. *predikat*, схв. *предікāt*; — запозичення із середньолатинської мови; слат. *praedicātum* «предикат, присудок» походить від лат. *praedico*, *-āre* «заявляю, повідомляю; говорю», утвореного за допомогою префікса *prae-* «перед-» від дієслова *dico* «проголошую», пов'язаного чергуванням голосних з *dico* «говорю». — СІС² 675; Sł. wyg. obcych 597; РЧДБЕ 581; Вуяклија 758; Walde—Hofm. I 348—349; Ernout—Meillet I 172—173; Klein 1233. — Див. ще **диктат, преамбула**.

[**предковік**] «сива давнина; вічність» Нед, [*предковіччина*] «тс.» тж, [*предковіковий*] «стародавній», *предковічний*, [*предковіцький*] «тс.»; — не цілком ясне; можливо, результат контамінації прикметників [*предковий*] «предківський» та *предвічний*.

предмет, [*предметівник*] «іменник» Нед, [*предметник*] «додаток» Куз, [*предметниця*] «об'єктив» Нед, *предметний* «стосовний до предмета; (грам.) пасивний; (мат.) конкретний Куз», [*предметовий*] «об'єктивний; діловий, практичний» Нед, Куз, *упредметнити* «уречевити»; — р. болг. *предмет*, бр. *прадмет*, ч. *předmět*, слц. *predmet*, вл. *předmjet*, нл. *předmjat*, м. схв. *предмет*, слн. *prědmet*; — очевидно, калька п. *przedmiot*, утвореного за допомогою префікса *przed-* «перед-» від дієслова *miotać* «метати»; п. *przedmiot*, у свою чергу, є калькою слат. *obiectum* «предмет, об'єкт», першим компонентом якого є префікс *ob(-)* «перед-», а другий (*-iectum*) пов'язаний з дієсловом *iactāre* «метати». — Richardt 91; Фасмер—Трубачев III 357; Преобр. II 124; Соболевский Лекции 63; Вгückner 335—336; Machek ESJC 491; Младенов 507. — Див. ще **мета́ти**, **пред**.

[**преднесь**] «у ніч напередодні, напередодні» Нед, [*преднесть*] «напередодні» Пі; — очевидно, давніше **предднесь*, яке виникло внаслідок поєднання прийменника старослов'янського походження *пред* «перед» з прислівником [*днесь*] «сьогодні». — Див. ще **днесь**, **пред**.

[**предобний**] «бажаний, любий і до рогий» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з [*преподобний*] «гарний, прекрасний».

предок, [*предко*] «предок» Нед, *предківщина* «старовина; успадковане від предків» СУМ, Нед, [*предків'я*] «предки» Г, Нед, [*предковецький*] «предківський», [*предковий*] «тс.», [*прапредок*] «прабатько» Нед; — р. м. *предок*, п. *przodek*, ч. *předek*, слц. *predok*, схв.

прѣдак; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. *прѣдъкъ* є похідним від *прѣдъ* «перед» і означає букв. «той, хто жив попереду, раніше». — Фасмер III 357; Преобр. II 40; КЭСРЯ 361. — Див. ще **пéред'**.

[**предсідатель**] «голова» Нед, [*предсідательство*] «головування» Нед, [*предсідник*] «голова» Куз, [*предсідати*] «головувати» Нед, ст. *предсѣдатель* (1627); — р. *предсѣдатель* «голова», болг. *предсѣдател* «тс.»; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **прѣдъсѣдатель* «староста; той, хто сідає на перше місце» (Беринда) є похідним від стсл. *прѣдъсѣсти* «зайняти перше місце, стати головою», утвореного за допомогою префікса *прѣдъ-* «перед-» від *сѣсти* «сісти», *сѣдати* «сідати»; очевидно, калька гр. *πρόεδρος* «голова», утвореного за допомогою префікса *προ-* «перед-» від дієслова *ἕζομαι* «сідая», або лат. *praesidens* «президент, голова» (*prae-* «перед-», *sedeo* «сиджу»). — КЭСРЯ 362; Цыганенко 422. — Див. ще **пред**, **сидіти**.

предте́ча «попередник»; — р. болг. *предте́ча*, др. *прѣдътеча*, *предътеча*, *предотеча*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *прѣдъте́ча* «предте́ча» (букв. «той, що біжить попереду») пов'язане з дієсловом *прѣдъте́шти* «бігти попереду, передувати», утвореним за допомогою префікса *прѣдъ-* «перед-» від *те́шти* «бігти; текти», якому відповідає укр. *текти́*; стсл. *прѣдъте́ча* є калькою гр. *πρόδρομος* «предте́ча; той, що біжить попереду», утвореного з *προ-* «перед-» і *δρομάω* «біжу». — Див. ще **пред**, **текти́**.

[**преж**] «раніше, перед» Нед, [*преже*] «тс.» Нед, [*прежній*] «колишній», [*спрежа*] «раніше», [*спрежда*] Чаб, *спрежду* «тс.»; — р. [*прежь*] «спочатку, спершу», [*преже*] «тс.», бр. [*преж*] «раніше», др. *прѣже*, *преже*, *прежь*, *прѣжде*; — видозмінене запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *прѣжде* «тс.» за походженням є формою вищого ступеня від присл. *прѣдъ* «перед»,

спорідненою з укр. [перéжий] «почина-тель, завідувач, начальник» (букв. «передніший»). — Фасмер III 357; Черных II 64—65. — Див. ще **пéред¹**, **перéд²**.

[**прежитурі**] «пироги» Мо, [**прижатурі**] «тс.» Ме, [**плажатюра**] «невеличкий пиріжок» Мо; — запозичення зі східнороманських мов; молд. рум. grăjitură «тістечко» пов'язане з дієсловом молд. рум. grăji «смажити», що походить, очевидно, від цсл. (болг. ст.) **п्राжити** «тс.», якому відповідає укр. *п्राжити*. — СДЕЛМ 340; DLRM 651. — Див. ще **п्राжити**.

[**през¹**] «через»; — др. *прѣзь, презъ* «тс.»; — запозичення з церковнослов'янської мови, можливо, підтримане впливом п. *przez* «тс.»; цсл. *прѣзь* «через» відповідає укр. [пéрез] «через». — Фасмер III 358; ESSJ Sl. gr. I 175—178. — Див. ще **пéрез**. — Пор. **през²**.

[**през²**] «без» Вел; — полаб. *priz* «тс.»; — адаптоване запозичення з польської мови; пов'язане з [брез, брис] «тс.»; п. [*przez*] «без», ст. *przez* «тс.» є результатом семантичної видозміни слова *przez* «через» (йому відповідає укр. [пéрез] «тс.») під впливом *bez* «без». — Brückner 444. — Див. ще **пéрез**. — Пор. **брез, през¹**.

презент «подарунок», *презентант* «пред'явник грошового документа», *презентація* «пред'явлення», [*презентірка*] «репрезентування» Куз, *презентабельний* «показний», *презентувати* «дарувати»; — р. болг. *презент*, бр. *прэзэнт*, п. ч. вл. *prezent*, слц. *prézent*, м. *презент*, схв. *прэзэнт*, слн. *prezènt*; — запозичено з французької мови, можливо, через німецьку (н. *Präsént* «презент, подарунок»); фр. *présent* «подарунок, презент» походить від прикметника *présent* «присутній, наявний», що виник з лат. *praesens* (-ntis) «тс.», пов'язаного з дієсловом *praesum* «перебуваю спереду», утвореним за допомогою префікса *prae-* «перед-» від *sum* «я є», *sunt* «вони є», співвідносних з *es* «ти є», *est* «він є», спорідненими з гр. *ἐστί* «він є», псл. *estь* «тс.», укр. *є*. —

SIC² 676; Бі 297; Фасмер III 358; St. wug. obcsyh 600; Holub—Lyer 393; Ву-яклија 759; Dauzat 584. — Див. ще **є**, **преамбула**.

презерватів «запобіжний засіб проти вагітності або зараження венеричними хворобами», [*презерватіва*] «тс.» Куз; — р. болг. м. *презерватів*, бр. *прэзерватій*, п. *prezerwatywa*, заст. *prezerwatyw*, ч. *prezervativ*, *preservativ*, слц. слн. *prezervatív*, вл. *prezerwatiw*, схв. *prezervativ*; — запозичено з французької мови, очевидно, через російську і через польську; фр. *préservatif* «запобіжний засіб; презерватив» пов'язане з прикметником *préservatif* «запобіжний, захисний», похідним від дієслова *préserver* «запобігати, охороняти», що виникло з пізньолат. *praeservāre* «тс.», утвореного за допомогою префікса *prae-* «перед-» від дієслова *servāre* «пильнувати; охороняти». — ССРЛЯ 11, 206; Kopaliński 783; Holub—Lyer 393; РЧДБЕ 582; Ву-яклија 759; Dauzat 584. — Див. ще **преамбула, сервант**.

президент, президентство, [*президентура*] «президентство, посада президента» Куз, *президентствувати, президентувати*; — р. болг. м. *президент*, бр. *прэзідэнт*, п. *prezydent*, ч. *president*, слц. вл. нл. *prezident*, схв. *прэзідэнт*, слн. *prezident*; — запозичено з латинської мови через німецьку (н. *Präsident*); лат. *praesidens* (род. в. *praesidentis*) «той, хто сидить попереду, головуючий; той, хто стоїть на чолі», пов'язане з дієсловом *praesideo* «сиджу попереду, головую; стою на чолі, керую», утвореним за допомогою префікса *prae-* «перед-» від *sedeo* «сиджу», спорідненого з псл. *sěděti*, укр. *сидіти*. — SIC² 676; Фасмер—Труба-чев III 358; Hüttl-Worth 16; Kopaliński 783; Holub—Lyer 393; РЧДБЕ 582; Ву-яклија 759; Kluge—Mitzka 563; Dauzat 584; Walde—Hofm. II 507—508. — Див. ще **преамбула, сидіти**.

президія, президіяльний Куз, [*президувати*] «головувати» Куз; — р.

болг. м. *президиум*, бр. *прэзідыум*, п. *prezidium* (мн. *prezidia*), ч. *presidium*, слц. *prezídium*, вл. *prezidij*, схв. *прэзідій*, *прэзідіјум*, слн. *prezídij*; — запозичення з латинської мови; лат. *praesidium* (мн. *praesidia*) «захист, оборона; гарнізон; сторожа, варта» походить від дієслова *praesideo* «сиджу спереду, головую»; українська форма пов'язана безпосередньо з латинською формою множини. — СІС² 676; ССРЛЯ 11, 207—208; Kopaliński 783; Holub—Lyer 393; РЧДБЕ 582; Вуяклија 759. — Див. ще **президент**.

презирство, *презирливий*, ст. *презорство* «презирство» (1627), *презираю* «зневажаю» (1627); — р. *презиранье* «зневажання», *презрение* «зневага», *презирать* «зневажати», др. *презирати* (*прѣзирати*) «зневажати»; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. *прѣзирати* «тс.», як і ч. *přezíratí* «тс.», *přezíravý* «презирливий», *přezíravost* «презирство, зневага», слц. *preziegat'* «зневажати, виявляти презирство», болг. *презірам* «зневажаю», м. *презир* «презирство, зневага», *презира* «зневажає», схв. *прэзир* «презирство, зневага», *прэзирати* «зневажати, ставитися з презирством», слн. *prezír* «презирство», *prezírati* «зневажати», утворено за допомогою префікса *прѣ-* «пере-», від дієслівної форми *-зирати*, пов'язаної із *зрѣти* «дивитися, бачити», спорідненим з укр. *зріти* «бачити»; первісно означало «дивитися поверх когось, недобачати, не звертати уваги» (букв. «перезирати»). — Булаховський Вибр. пр. II 250; Огієнко РМ 1938 I 41—42. — Див. ще **зріти**¹, **пере-**.

[**прéйда**] (назва суки) ВеНЗн; — неясне.

[**прейма**] «принаймні»; — неясне; можливо, результат видозміни слова *принáймні*.

прейскурант «офіційний довідник цін»; — р. *прейскурант*, бр. *прэіскурант*, п. заст. *prejskurant*; — запозичення з німецької мови; нім. *Preis-kurant* (*Preiscourant*) є напівкалькою фр.

prix courant «прейскурант», букв. «ціна поточна», яке складається з іменника *prix* «ціна», що зводиться, як і перший компонент у нім. *Preiskurant*, до лат. *pretium* «тс.», спорідненого з дінд. (а)-*pratā* «без плати (винагорода), даремно», ав. *pəgəskā* «ціна», лтс. *pret* «проти», *pretinieks* «супротивник», псл. *proti* «проти», укр. *проти*, і прикметника *courant* «поточний, біжучий». — СІС² 676; Фасмер III 358; Черных II 65; Kluge—Mitzka 563; Dauzat 214, 588; Walde—Hofm. II 360—361. — Див. ще **куранти**, **проті**.

[**прек**] (у виразі [*прéками сказати*] «сказати образливо, із закидами» Нед), [*прéки*] «підступні витівки» Нед, [*прéко*] «проти; усупереч» Бі, [*допрік*] «докір», [*допрікати*] «докоряти», [*упрéки*] «усупереч» Нед; — р. [*прека*] «докір», ст. *прекий* «протилежний; поперечний», бр. [*прэк*] «заперечення», [*прэка*] (головним чином, у словосполученні [*на прэку*] «наперекір, усупереч»), [*прэкам*] «усупереч», др. *прекы* (*прѣкы*) «поперек, напереріз; усупереч», *въ преки* (*въ прѣкы*) «поперек; назустріч; усупереч»; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. *прѣкъ* «поперечний, протилежний» етимологічно пов'язане з укр. [*перéка*] «суперечність, протидія». — Фасмер III 238, 358. — Див. ще **перéка**.

прекóс (с.-г.) «порода швидкорослих овець, виведена у Франції; вівця цієї породи», *прекóсовий*; — р. *прекóс*; — запозичення з французької мови; фр. *précose* «ранній, скороспілий, рано достиглий» виникло з лат. *praesox* «скороспілий, ранній; передчасний, несвоечасний». — СІС² 676; ССРЛЯ 11, 220; Dauzat 581—582. — Див. ще **абрикóс**.

прелат «представник вищого католицького духівництва», *прелатство*; — р. болг. *прелат*, бр. *прэлат*, п. *pralat*, ст. *prelat*, ч. слц. *prelát*, вл. *prelat*, м. *прелат*, схв. *прелāt*; слн. *prelát*; — запозичено із середньолатинської мови, можливо, через німецьку (нім. *Prälát*) і

польську; слат. *praelātus* «прелат» походить від лат. *praelātus* «поставлений попереду», утвореного за допомогою префікса *prae-* «перед-» від дієприкметника *lātus* (<**tlātus*) «поставлений, піднятий», пов'язаного з дієсловом *tollo* «підіймаю», спорідненим з кимр. *tlawd* «бідний», дінд. *tulā* «вага», *tu-layati* «підіймає», гот. *fulan* «переносити, терпіти», двн. *dolēn* «терпіти», нвн. *dulden* «тс.». — СІС² 676; Hüttl-Worth 16; Kopaliński 776; Holub—Lyer 392; РЧДБЕ 582; Вуяклија 760; Dauzat 583; Walde—Hofm. II 688—689; Ernout—Meillet I 227—229. — Див. ще **преамбула**.

[**прелесть**] «принадність, привабливість» Нед, [*прелєсниця*] «летюча чарівна жінка, що спокушає молодих чоловіків; спокусниця, молода чарівна жінка» Нед, ст. *прелесть* (1627); — р. *прелесть* «принадність, привабливість, чарівність», бр. [*прелєсачка*] «красунечка», др. *прельсть* (*прѣльсть*) «обман; омана; спокуса»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *прѣльсть* «обман; омана; хитрість, лукавство», як і слц. заст. *prelest'* «привабливість; пишнота», болг. *прелест* «принадність, привабливість», м. *прелест* «краса, пишнота», схв. *прелєстити* «ошукати, перехитрувати», слн. *prelest* «чарівність, привабливість», пов'язане з дієсловом *прѣльстити* «ввести в оману, обманути», утвореним за допомогою префікса *прѣ-* «пере-» від *льстити* «вводити в оману, обманювати», якому відповідає укр. *лєстити*. — Фасмер III 358, 359; КЭСРЯ 362; Цыганенко 368. — Див. ще **лєсть**.

прелюд (муз.) «вступ», *прелюдія* «тс.»; — р. *прелюд*, *прелюдія*, бр. *прэлюд*, *прэлюдыя*, п. *prelud*, *preludium*, ч. вл. *preludium*, слц. *prelúdium*, болг. *прелюдия*, м. *прелүдиј*, *прелудија*, *прелудиум*, схв. *прелүдїј*, *прелүдијум*. слн. *prelúdij*; — запозичення із середньолатинської мови (у формі *прелюд* через французьку, фр. *prélude* «прелюд, прелюдія»); слат. *praelūdium*

«прелюдія, вступ (букв. «передгра»)» походить від лат. *praelūdo* «граю попередньо на пробу; роблю вступ», утвореного за допомогою префікса *prae-* «перед-» від дієслова *lūdo* «граю; танцюю». — СІС² 676; ССРЛЯ 11, 235, 236; Kopaliński 780; Holub—Lyer 392; РЧДБЕ 582; Вуяклија 761; Dauzat 583; Klein 1235. — Див. ще **ілюзія**, **преамбула**.

[**прем**] «негайно; настійно; цілком, саме, неодмінно; остаточно; твердо; справді (не) Ме, дійсно (не) Ме; аж ніяк Ме», [*крем*] «дійсно» О; — р. [*прямь*] «справді, дійсно», др. *прѣмь* «правильно», *прямь* «прямо; правильно; зовсім, цілком; саме», схв. *прем* «дуже», стсл. *прѣмь* «правильно»; — псл. **ргѣтъ*, **ргѣтъ* «прямо, правильно, дійсно», утворене від **ргѣтъ*, **ргѣтъ* «прямий, правильний»; **е** в українській мові зумовлене, очевидно, церковнослов'янським впливом. — Фасмер III 394—395; Преобр. II 143—144. — Див. ще **прямий**.

прем'єр «глава уряду; (театр.) виконавець головних ролей», *прем'єрство*, *прем'єрша*, *прем'єрувати* Куз; — р. *прем'єр*, бр. *прэм'єр*, п. вл. *premier*, ч. слц. *premiér*, болг. м. *премиер*, схв. *преміјєр*, слн. *premiêr*; — запозичення з французької мови (в першому значенні — за посередництвом англ. *premier* «глава уряду»); фр. *premier* «перший; прем'єр (перший актор)» виникло з лат. *prīmāgius* «один з перших; значний, впливовий», похідного від *prīmus* «передній; перший». — СІС² 677; ССРЛЯ 11, 242; Kopaliński 780; Holub—Lyer 392; РЧДБЕ 582; Вуяклија 761; Klein 1235; Dauzat 583. — Див. ще **прімус**.

прем'єра «перша вистава п'єси, перший показ естрадної програми»; — р. *прем'єра*, бр. *прэм'єра*, п. *premièra*, ч. слц. *premièra*, вл. *premjera*, болг. м. *премиєра*, схв. *премијєра*, слн. *premiêra*; — запозичення з французької мови; фр. *première* «прем'єра», букв. «перша», **є** жін. р. від *premier* «перший». —

СІС² 677; ССРЛЯ 11, 242; Kopaliński 780; Holub—Lyer 392; РЧДБЕ 582; Ву-
яклија 761. — Див. ще **прем'єр**.

премія, *преміант*, *преміальний*, *преміювальний*, *преміювати*; — р. болг. *премія*, бр. *прэмія*, п. *premia*, заст. *premium*, ч. *prémie*, слц. *prémia*, вл. *premija*, м. *премија*, схв. *прѣмија*, слн. *prémija*; — запозичення з латинської мови; лат. *praemium* (мн. *praemia*) «нагорода; здобич; перевага; дар» утворено за допомогою префікса *прае-* «перед-» від дієслова *епо* «беру, набуваю; купую», спорідненого з псл. *јѣти* «брати», укр. [*јати*, *імáти*] «тс.». — СІС² 677; Черных II 65; Kopaliński 780; Holub—Lyer 392; РЧДБЕ 582; Вуяклија 761; Walde—Hofm. I 400—402, II 351. — Див. ще **імáти**, **преамбула**, **јати**.

[**прєндовать**] «визнавати» Лекс-Пол; — бр. [*прєндаваць*] «поважати»; — неясне.

[**прент¹**] «металевий стрижень, костиль великого розміру» Па, Ме, [*прєнтиль*] «тс.» Па; — бр. [*прэнт*] «залізний прут»; — запозичення з польської мови; п. *pręt* «прут; брус, стрижень» відповідає укр. *прут* (див.).

[**прент²**] «міра довжини (для вимірювання землі)» Пі, [*прєнтик*] «тс.» Пі; — запозичення з польської мови; п. *pręt* «тс.» походить від *pręt* «прут» (очевидно, тому що для вимірювання використовувався прут певної довжини). — Див. ще **прент¹**.

препарат «речовина, підготовлена для дослідження; хімічний або фармацевтичний продукт лабораторного чи фабричного виготовлення», *препаратник*, *препаратор*, *препараторська*, *препарация*, *препарувальня*, *препаративний*, *препаратний*, *препарувальний*, *препарувати*; — р. болг. м. *препарат*, бр. *прэпарат*, п. вл. *preparat*, ч. слц. слн. *preparát*, схв. *прѣпарát*; — запозичено з латинської мови, очевидно, через німецьку (н. *Präparát*); лат. *praeparátus* «виготовлений» пов'язане з дієсловом *праераго* «готую», утвореним

за допомогою префікса *прае-* «перед-» від *раго* «готую». — СІС² 677; Kopaliński 781; Holub—Lyer 392; РЧДБЕ 583; Вуяклија 762. — Див. ще **апарат**, **преамбула**.

[**прєпих**] «розкіш, пишність, пишнота» Пі; — фонетично адаптоване за позичення з польської мови; п. *prze-ruch* «тс.», споріднене з ч. *řeruch*, слц. *preruch* «тс.», вл. *рѣрушну* «розкішний», нл. *ršerušnosť* «розкіш, пишність, пишнота», утворено за допомогою префікса *прзе-* «пере-» від п. ст. *руч* «гордість, пиша», пов'язаного з п. *руча* «тс.», якому відповідає укр. *пихá*. — SW V 176, 447—448; Machek ESJČ 502; Holub—Lyer 401, 406. — Див. ще **пере-**, **пихá**.

[**прєпілка**] (орн.) «перепілка, Coturnix coturnix L.» Куз; — очевидно, результат фонетичної адаптації п. [*prze-riółka*] «тс.», якому відповідає укр. *перепілка*. — Див. ще **перепел**.

преподобний «святий, праведний; безгрішний; прекрасний, гарний; [щасливий О]», *преподобіє* (церк.) «превеличність», *преподобник* «праведник, святий; святенник», *преподобниця* «святенниця, праведниця; [красуня, вродливиця]», [*преподобитися*] «ставати святим, праведним»; — р. *преподобный* «святий, праведний», бр. *прападобны*, др. *преподобьныи*, *прѣподобьныи* «добродесний, преподобний», болг. *преподобен* «преподобний», м. *преподобен*, схв. *прѣподобан* «тс.; удавальник, облудник»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *прѣподобьнъ* «добродесний; праведний; святий», букв. «предостойний, найбільш гідний» утворено за допомогою префікса *прѣ-* «пере-» від прикметника *подобьнъ* «подібний; відповідний; гідний, достойний», похідного від іменника *доба* «нагода, сприятливий випадок», якому відповідає укр. *добá*. — Желтов ФЗ 1876, 4, 29—31. — Див. ще **добá**, **пере-**.

[**преріс**] (бот.) «цибуля скорода (трибулька), Allium schoenoprasum L.» Нед; — очевидно, результат видозміни

деетимологізованої форми [приріз] «тс.» Мак, зближеної з основою *рості* (*ric*). — Див. ще **різанець**.

прерія «степова рівнина в Північній Америці»; — р. болг. *прерія*, бр. *прэрыя*, п. *preria*, ч. *prerie*, слц. *préria*, вл. *prerija*, м. *прерија*, схв. *прѣрија*, слн. *prerija*; — запозичення з французької мови; фр. *prairie* «лука, моріг» виникло з нар.-лат. **prataria*, пов'язаного з лат. *pratum* «лука», спорідненим з сірл. *gáith* «володіння з навколишнім земляним валом». — СІС² 677; Kopaliński 781; Holub—Lyer 392; РЧДБЕ 583; Вуяклија 763; Dauzat 580; Walde—Hofm. II 358.

прерогатива «виключне право, перевага»; — р. *прерогатива*, заст. *прерогатив*, бр. *прэрагатыва*, п. *prerogatywa*, ч. *prerogativ*, *prerogativa*, слц. слн. *prerogativa*, болг. *прерогатив*, м. *прерогативи* (мн.), схв. *прерогатив*, *прерогатива*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Prärogativ(e)*, фр. *prérogative*, англ. *prerogative* походять від лат. *praerogativa* «виключне право, перевага», пов'язаного з прикметником *praerogativus* «запитаний першим», похідним від дієслова *praerogare* «запитую першим», утвореного за допомогою префікса *pra-* «перед, попереду» від *rogare* «запитую, питаю; прошу; пропоную», пов'язаного з *regere* «правлю, скеровую, керую». — СІС² 677; Фасмер III 360; Kopaliński 781; Holub—Lyer 392; РЧДБЕ 583; Вуяклија 763; Dauzat 584; Klein 1237; Walde—Hofm. II 440. — Див. ще **преамбула**, **регент**.

прес, *пресувальник*, *пресувальний*, *пресувати*; — р. *пресс*, бр. *прэс*, п. *prasa*, [pres], ч. [pres], вл. нл. *prasa*, болг. м. *прѣса*, схв. *прѣса*; — запозичення з французької мови; фр. *presse* «прес» походить від дієслова *presser* «тиснути, жати», що виникло з лат. *presso* «тисну, давлю», пов'язаного з етимологічно не з'ясованим *premo* «тс.». — СІС² 677; Фасмер III 361; Черных II 66; Sł. wug. obcych 596; Holub—

Lyer 392; РЧДБЕ 583; Вуяклија 763; Dauzat 585; Walde—Hofm. II 360.

прѣса «друковані видання»; — р. *прѣсса*, бр. *прѣса*, п. *prasa*, болг. м. *прѣса*, схв. *прѣса*; — запозичено з французької мови, можливо, через німецьку (н. *Presse*); фр. *presse* «преса; друкарський верстат, прес» є похідним від дієслова *presser* «давити, тиснути, стискати». — СІС² 677; Фасмер III 361; Черных II 66; Sł. wug. obcych 596; РЧДБЕ 583; Вуяклија 763; Dauzat 585. — Див. ще **прес**.

пресвітер «священик; виборний керівник громади пресвітеріанської церкви», *пресвітеріанець*, *пресвітеріанин*, *пресвітеріанство*, ст. *пресвітеръ* (1627); — р. *пресвітер*, бр. *прэсвітэр*, др. *презвутеръ*, *презвутеръ*, п. *prezbiter*, ст. *prespiter*, ч. *presbytář*, слц. *presbyter*, болг. *презвѣтер*, *пресвѣтер*, м. *презвитер*, схв. *прѣзвѣтер*, *прѣзбитер*, слн. *prězbiter*, стсл. **презвитеръ**, **презвѣтеръ**; — через церковнослов'янську мову запозичено із середньогрецької; сгр. *πρεσβύτερος* «пресвітер, священик» походить від гр. *πρεσβύτερος* «старий дід; старійшина; предок», пов'язаного з *πρεσβυς* «старий; шановний; значний, важливий», можливо, спорідненим з вірм. *egēs* (род. в. *egiču*) «старійшина, священик», лат. *priscus* «стародавній, старий». — СІС² 677; Фасмер III 360; Преобр. II 124; Kopaliński 783; Holub—Lyer 392; РЧДБЕ 582; Вуяклија 759; Dauzat 584; Frisk II 592—593.

пресловутий «горезвісний; (заст.) відомий, знаменитий, славний», [*преславутий*] «славний, дуже відомий» Нед; — р. *пресловутый*, бр. *праславуты*, др. *пресловыи* (*прѣсловыи*), *пресловуции* (*прѣсловоуции*), п. ст. *przesłowutny* «славетний, преславний», слц. заст. *preslovutný*, болг. *пресловѣт*, *прасловут*; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **прѣсловѣтъ** «славетний, преславний» утворено за допомогою префікса **прѣ-** «пере-» від дієслова **слоути** (**словж**) «зва-

тися, бути славним, відомим», спорідненого з укр. [сли́ти] «бути відомим». — Фасмер III 360. — Див. ще **пре-, сли́ти**.

прес-пап'є «важкий предмет для притискання паперів; брусок з прикріпленим до нього промокальним папером»; — р. *press-papье*, бр. *прэс-пап'є*; — запозичення з французької мови; фр. *presse-papiers* «тс.» утворено з дієслова *presser* «натискати, тиснути» та іменника *papier* «папір». — СІС² 678; Фасмер III 360. — Див. ще **папір, прес**.

престіж «авторитет, вплив»; — р. болг. *престиж*, бр. *прэстыж*, п. *prestiz*, ч. вл. *prestiz*, слц. слн. *prestiz*, м. *престиж*, схв. *прэстыж*; — запозичення з французької мови; фр. *prestige* «престиж; ілюзія, міраж, спокуса» походить від лат. *praestigiae* «привиди, омана», пов'язаного з дієсловом *praestringo* «стягую, зв'язую; стримую, обмежую; притуплюю; осліплюю», утвореним за допомогою префікса *praе-* «перед-» від *stringo* «натягую; зриваю; виймаю; чіпляю», спорідненого з гр. *στραγγύειω* «верчу», двн. *stricchan* «зав'язувати, прикріплювати, плести», лтс. *stringt* «ставати тугим, засихати (стягатися)», псл. **strigti* «стригти». — СІС² 678; Фасмер III 361; Черных II 66; Копалиński 782; Holub—Lyer 393; РЧДБЕ 583; Вуяклија 763; Klein 1239; Dauzat 585; Walde—Hofm. II 604—605. — Див. ще **пре-, стрігти**.

[престогідосно] «дуже гидко» Нед; — результат поєднання підсилювального префікса *пре-* з числівником *сто*, що виконує тут також підсилювальну функцію, і прислівником [*гідосно*] «гидко». — Див. ще **гид, пре-, сто**. — Пор. **остогідіти**.

престол, [*престіл*] «престол», [*напрестольний*] Ж, ст. *престоль* (1627); — р. болг. *престол*, бр. *прастол*, др. *престоль* (*прѣстоль*), слц. *prestol*, м. *престол*, схв. *прэстол*, слн. *prēstol*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *прѣстоль* утворено за допомо-

гою префікса *прѣ-* «пере-» від дієслова *стѣлати* «слати, стелити» (пор. др. *столь* «лава; стіл; трон, престол» від *стѣлати*); первісне значення слова, очевидно, було «вищий за інші стілець, найвища лава». — Фасмер III 361; Преобр. II 391. — Див. ще **пре-, слати², стіл**.

претак — див. **протак**.

[претє] «усе-таки» ЛексПол; — очевидно, фонетично адаптоване запозичення з польської мови, паралельне до [*прєці*] «тс.; проте, однак» (див.).

претєнзія, [*претєнсія*] Куз, *претендєнт*, *претензіійний*, [*претенсіійний*] Куз, *претендувати*, [*претентувати*] «претендувати» Нед; — р. *претєнзія*, бр. *прэтэнзія*, п. *pretensja*, ч. *pretense*, слц. *pretenzia*, вл. *pretensija*, болг. *претєнція*, м. *претензија*, схв. *претєнзија*, слн. *pretenzija*; — через польське посередництво запозичено із середньолатинської мови; слат. *praetēnsiō* «претєнзія» зводиться до лат. *praetendo* «втягую, тримаю перед собою; наводжу як аргумент, виправдовуюся», утвореного за допомогою префікса *praе-* «перед-» від *tendo* «тягну», пов'язаного з *teneo* «тримаю, досягаю» і спорідненого з дінд. *tanōti* «тягне, натягує», гр. *τείνω* «тягну», псл. *teneto* «тенето», укр. *тенєто*. — СІС² 678; Фасмер III 361; Черных II 66; Копалиński 782; Holub—Lyer 393; Walde—Hofm. II 662—664. — Див. ще **преамбула, тенєто**.

[претіти] «забороняти» Нед; — р. *претіть* «бути гидким; (заст.) забороняти, перешкоджати», др. *претити* (*прѣтити*) «затримувати, зупиняти; загрожувати; бути суворим», нл. *prěsiti* «загрожувати», болг. [*прєтя*], схв. *претити*, слн. *pretiti* «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *прѣтити* «загрожувати» пов'язують з р. *перєчить* «перечити», укр. *перєчити* (Преобр. II 125; Младенов 515); зіставлення з лат. *pertica* «жердина, палиця» (Walde—Hofm. II 292—293) недостатньо обґрунтоване. — Фасмер III 361. — Пор. **перєка**.

[**прётно**] «настійно, серйозно, різко» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з [*претити*] «забороняти».

префект «керівник департаменту (у Франції); начальник міської поліції в деяких країнах», *префектура*; — р. *префэкт*, (заст.) *префект*, бр. *префэкт*, п. ч. слц. вл. *prefekt*, болг. *префэкт*, м. *префект*, схв. *прэфект*, слн. *prefékt*; — очевидно, через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *praefectus* «начальник; полководець», пов'язане з дієсловом *praeficio* «ставлю над, на чолі», утвореним за допомогою префікса *praе-* «перед» від *facio* «роблю». — СІС² 678; Фасмер III 362; Kopaliński 778—779; Holub—Lyer 391; РЧДБЕ 584; Вуяклија 765. — Див. ще **преамбула, факт**.

преферанс (назва гри в карти), *преферансист*; — р. болг. м. *преферанс*, бр. *префэранс*, п. ч. слц. *prefegans*, схв. *преферанс*, слн. *prefegáns(a)*; — запозичення з французької мови; фр. *préférence* «преферанс (гра в карти); перевага» походить від дієслова *préférer* «віддавати перевагу», що виникло з лат. *praeferre* «носити попереду, висувати вперед; віддавати перевагу», утвореного за допомогою префікса *praе-* «перед» від *ferre* «носити, нести», споріднено з дінд. *bhāgati* «несе, приносить, веде», ав. *baraiti* «несе», гр. *φέρω* «несу», псл. *brati* «нести; брати», укр. *брати*. — СІС² 678; Фасмер III 362; Kopaliński 779; Holub—Lyer 391; РЧДБЕ 584; Вуяклија 765; Dauzat 582; Walde—Hofm. I 483—485. — Див. ще **брати, преамбула**.

префікс, префіксація, префіксальний, префіксований; — р. болг. м. *префикс*, бр. *префэкс*, п. вл. *prefiks*, ч. слц. *prefix*, схв. *префікс*, слн. *prefíks*; — запозичено з французької мови, очевидно, через польську; фр. *préfixe* «префікс» походить від лат. *praefixus* «прикріплений спереду», пов'язаного з дієсловом *praefigo* «спереду прикріплюю; спереду вбиваю», утвореним за допо-

могою префікса *praе-* «перед» від дієслова *figo* «вбиваю, втикаю; прикріплюю». — СІС² 679; Фасмер III 431; Kopaliński 779; Holub—Lyer 391; РЧДБЕ 584; Klein 1234; Dauzat 582. — Див. ще **преамбула, фіксувати**.

[**прехіра**] «настирлива, прискіплива людина» Нед, [*прехірство*] «підступність, хитрощі» Бі; — фонетично адаптоване запозичення з польської мови; п. *przechera* «підступна людина, якій не можна вірити; крутій, шахрай», ст. *przechyга* «тс.», [*przechera*] «людина, що любить сперечатися», [*przechyга*] «тс.» утворено за допомогою префікса *prze-* «пере-» від іменника *chera* «хвороба; вада; хирлява людина», *chyга* «тс.», пов'язаного з укр. [*хіря*] «нещасний», *хірий*. — Brückner 441. — Див. ще **пере-, хірий**. — Пор. **прохіра**.

[**прехихій**] «тямущий, меткий; шахраюватий» Пі; — очевидно, пов'язане з [*прехіра*] «настирлива, прискіплива людина» (див.).

прецедент «випадок, що стався в минулому і є прикладом або виправданням для наступних подібних випадків», *безпрецедентний*; — р. болг. *прецедэнт*, бр. *прецэдэнт*, п. ч. слц. *precedens*, вл. *precedenca*, м. *преседан*, *прецедэнт*, схв. *пресэдан*, слн. *presedént*, *precédens*; — очевидно, запозичене з французької мови (книжним шляхом); фр. *précédent* «прецедент» походить від лат. *praecedens* (-entis) «той, що йде попереду, передую», пов'язаного з дієсловом *praecedo* «іду попереду, передую; знаходжуся вище», утвореним за допомогою префікса *praе-* «перед» від *cedo* «іду». — СІС² 679; Kopaliński 777; Holub—Lyer 391; РЧДБЕ 584; Вуяклија 763; Dauzat 581. — Див. ще **концесія, преамбула**.

[**прэці**] «проте, однак» Нед, [*прэдсі* ВеЗн, *прэдся, прэдці, прэдця, прэтці* Пі, *прэцінь, прэцо* Чопей, *прэця* ВеЗн, *прэця* Чопей], ст. *прэся* (1628), *прэсе* (1646), *прэця* (XVII ст.) «тс.»; — запозичення з польської або, можливо,

словацької мови; п. *przecie* «проте», [*przese, przese, przeca, przeci, przedce, przecia*], ст. *przedsię*, як і слц. *predsa*, [*predsi, precі, precă, pгеса*], ч. *přese*, [*přeci*] «тс.», зводиться до псл. **perdъ se* «перед себе (собою)». — *Machek ESJC 491*. — Див. ще **пéред¹, ся¹**.

[**преч**] «геть», ст. *пречь*; — бр. *прэч* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *przez*, як і ч. заст. *преč*, слц. вл. *преč*, нл. *přes* «тс.», зводиться, очевидно, до псл. зах. **ргъсь* і пов'язане з укр. *пріч*. — *Фасмер—Трубачев III 386; Machek ESJC 489*. — Див. ще **пріч**.

при, при-; — р. др. болг. м. схв. *при*, бр. *пры*, п. *przu*, ч. вл. *při*, слц. слн. *pri*, нл. *při*, полаб. *prai-*, стсл. **при**; — псл. *pri* < **prei*; — споріднене з лит. *prië* «при, біля; до», [*pri*] «тс.», лтс. *prie-* у *prieds* «додача при торгівлі», прус. *pri* «до; при, біля», дінд. *prae* «на цьому, далі», гр. *παραί* «при», лат. *prae* «перед, попереду», ст. *pri* «тс.»; іе. **par(ei)* > **prei* (походження кінцевого компонента *-ei* не зовсім ясне). — *Фасмер III 362; Machek ESJC 492; Schuster-Sewc 1176; Skok III 39; ESSJ Sl. gr. I 210—216; Эндзелін ЛП I 181—182; СБЭ 199; Rozwadowski RS 2, 93—94; Trautmann 230; Mühl.—Endz. III 392; Walde—Hofm. II 351; Ernout—Meillet 937; Brugmann Grundriss II 2, 280—281; Pedersen Kelt. Gr. I 439*.

прибандіоритися, прибандіоритися — див. **зобандіоритися**.

[**прибéга**] «безпритульна людина», [*прибéга*] «бездомна людина» Си; — очевидно, запозичення з молдавської чи румунської мови; молд. рум. *pribeag* «блукач» виводиться від цсл. *прѣвѣгъ* «перебіжчик», пов'язаного з *прѣвѣгнати* «перебігти», похідним від *вѣгнати* «бігти». — *Vrabie Romanoslavica 14, 134; СДЕЛМ 332; DLRM 660*. — Див. ще **бігти, пере-**.

[**прибéнджити**] «принадити» Нед; — неясне; можливо, результат видозміни п. *przypędzić* «пригнати; (ст.) довести до чогось».

[**прибі́й**] (бот.) «герань болотяна, *Geranium palustre L.*»; — очевидно, похідне утворення від *прибивáтися* «приєднуватися до чогось»; назва могла бути зумовлена тим, що гілки рослини уплітаються між кущами, підтримуючи її у вертикальному положенні (Нейштадт 363). — Див. ще **біти¹, при**.

[**прибрéцкати**] (у сполученні [*п. ропóю*] «просякнути ропою» Нед); — неясне; можливо, виникло на ґрунті п. *przebrzęknać* «набрякнути наскрізь».

[**прибрю́кати**] «приборкати» Нед; — неясне; можливо, результат видозміни форми *приборкати* під впливом *борю́кати́ся*.

[**прибрю́ш**] «джигун; коханець» Л; — не зовсім ясне; очевидно, похідне утворення від [*брюх*] «череву». — Див. ще **бру́хо, при**.

[**прибужник**] (бот.) «хвощ болотний, *Equisetum palustre L.*» Мак; — очевидно, пов'язане з р. [*бўга*] «низовинні береги річки», п. [*bugaj*] «місцевість над водою», лтс. *bauga* «багнисте місце біля річки»; назва зумовлена тим, що цей вид хвощів росте по берегах боліт, озер, річок (Нейштадт 58); пор. інші його назви: [*хвоц багновий, сосонка багнова, сосонка болотна*] Мак. — *Фасмер I 227; Sławski I 48*.

приватний «особистий, неофіційний», [*привáта*] «окрема думка, особливий інтерес, особиста користь» Нед, [*приваті́ст*] «учень приватної школи» Куз, *приватник*, ст. *приватный* (XVII ст.); — р. *привáтний*, бр. *прывáтны*, п. *prywatny*, ч. *privátní*, слц. *privátny*, вл. нл. *priwatny*, болг. *привáтен*, м. *приватен*, схв. *прывáтан*, слн. *priváten*; — запозичено з латинської мови, очевидно, через польську; лат. *privátus* «приватний, особистий; звичайний, простий», пов'язане з *privo* «позбавляю», похідним від *privus* «окремий; кожен; особливий, власний; позбавлений», яке, можливо, зводиться до **ргеј-*, відбитого в лат. *prae* «перед», ст. *pri* «тс.», псл. *pri* «при», укр. *при*. — *СІС² 679; Аку-*

ленко 135; Фасмер III 363; Kopaliński 799; РЧДБЕ 585; Вујаклија 766; Walde—Hofm. II 363—364. — Див. ще **при**.

[**привіда**] «груша» Нед; — неясне.

привика́ти, *привічка* — див. **звика́ти**.

привіти́ця, *привітниця*, *привитуха*, *привітиця* — див. **повіти́ця**.

привіле́й «перевага, пільга», [*привилія*] «привілей» Бі, *привілейований*; — р. *привиле́гия*, ст. *привилия*, *привилея*, бр. *привілея*, п. *przywilej*, [*przywileja*], ч. *privilegium*, слц. *privilégium*, вл. *privileg*, болг. *привиле́гия*, м. *привилегија*, схв. *привілѣгија*, слн. *privilégij*; — запозичено з латинської мови, очевидно, через польську; лат. *privilegium* «закон або постанова на користь або проти однієї особи; привілей, переважне право», утворено з прикметника *privus* «окремий, особливий» та іменника *lex* (род. в. *legis*) «закон». — СІС² 679; Фасмер III 363; Sł. wug. obsyeh 612; РЧДБЕ 585; Вујаклија 767. — Див. ще **легальний**, **приватний**.

[**приві́ль**] «користь, прибуток, достаток» Нед, [*прівиль*] «тс.» Шух; — похідне утворення від *во́ля*; пор. *приві́лля* «простір, роздолля; [достаток]». — Див. ще **во́ля**, **при**.

приві́т, *привіта́ння*, [*привітник*] «привітний чоловік» Нед, [*привітниця*] «привітна жінка», *привітальний*, *привітлівий* СУМ, Нед, *привітний* СУМ, Куз, [*приві́титися*] «привітатися» О, [*приві́чйтися*] «тс.» Нед; — р. болг. *привѣт*, бр. *привѣтны* «привітний», др. *привѣтъ*, ч. заст. *řivět*, слц. заст. *řivět*, м. *приветлив* «привітний», цсл. *привѣтъ*; — псл. *privětъ*, утворене від дієслова *privětiti* «привітати», пов'язаного з *větъ* «гілка» (первісно означало «наблизитися з гілкою як символом важливого повідомлення» або «прийняти з урочистою гілкою»); зворотне виведення псл. *privětiti* від *privětъ* (Mikl. EW 388; Фасмер III 363) малопереконливе. — Мельничук Вост.-сл. и общ. языкозн. 103—111. — Див. ще **відві-**

чати, **віть**¹. — Пор. **вита́ти**^{1,2}, **віта́ти**.

приворі́т, *приворо́т*, *пріворо́тень* — див. **навертник**.

[**при́гати**] «підстрибувати» Нед, [*пригун*] (ент.) «ковалик, Elater» Нед, [*пригунка*] (ент.) «вид павука-стрибуна, Salticus» Нед, [*подпри́говатися*] «танцювати з підскоком» О; — р. *прі́гать* «стрибати», бр. [*прыгаць*] «тс.», п. [*prygnać*] «стрибнути», нл. [*prygto*] «сільце (на птахів)»; — псл. [*prygati*] «стрибати»; — споріднене з лит. *springti* «утекти», лтс. *springti* «тс.», *springa* «затискач»; менш обгрунтоване зіставлення з двн. *frosk* «жаба», нвн. *Frosch*, дангл. *frogga* «тс.»; не виключений зв'язок (Zupitza KZ 36, 65; Brückner ZfSlPh 2, 298) з *пруг*, *пружний*, р. *упру́гий*. — Фасмер—Трубачев III 390—391; Черных II 77; Persson Beitr. 871; Matzenauer LF 14, 170; Osthof Parerga 336; Osten-Sacken IF 28, 149. — Пор. **пліга́ти**.

[**пригі́жкуватий**] (у сполученні [*п. вовк*] «великий жирний вовк з великим хвостом Пі; вовкулака Нед»), [*прихі́жкуватий*] «?»; — неясне, можливо, пов'язане з [*гі́жкі*] «холодець із свинячих ніжок; ніжки в холодці» (пор.).

пригі́рсть, *пригі́риц*, *пригі́ришня*, *пригі́риц*, *пригі́рица* — див. **горстка**¹.

приго́да, *приго́ддя* — див. **год**.

пригра́д, *пригри́д* — див. **прикрит**.

[**приграму́зитися**] «трохи прибратися, нарядитися» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з [*граму́з*] «різні старі речі». — Пор. **гра́мозд**.

[**прига́нець**] «приміщення для вівчарів та молочних продуктів» Доп. УжДУ IV 109; — неясне; можливо, пов'язане з *га́нок* (пор. п. *pryganek* «бічний ганок»).

[**прида́рок**] «випадок» Нед, [*при́дарка*] «тс.» Нед, [*при́дарний*] «випадковий» Нед; — очевидно, пов'язане з п. *prydarzyć się* «трапитися, статися», утвореного за допомогою префікса

rgzu- «при-» від *darzyć się* «щастити, удаватися», яке може бути зіставлене з укр. *дар, да́ти*; не досить обгрунтованою є спроба (*Zubaty St. a čl. I 131—132; Machek ESJC 110—111*) пов'язати п. *darzyć się* (разом із ч. *dařiti se* «тс.») з лит. *dórinti* «робити вдалим, успішним; вести до успіху». — Див. ще *да́ти, при*.

придиба́ха, *приди́бачка*, *приди́башка*, *приди́бка* — див. **ди́бати**.

[**приди́рок**] «уперше оброблена ділянка землі, додана до основного поля» ЛексПол; — пов'язане з [*дра́ти*] «піднімати щлину», [*ви́дерти*] «уперше обробити землю» ЛексПол, [*ви́дранка*] «уперше оброблена ділянка землі» тж. — Див. ще **де́рти, при**.

придо́ба — див. **доба́**.

придо́лоб — див. **долобкува́ти**.

[**придо́мок**] «прізвисько» Куз; — запозичення з польської мови; п. *rgzudomek* «тс.» утворено з прийменника *rgzu* «при» та іменника *dom* «дім; родина». — Оньшкевич Исслед. п. яз. 247. — Див. ще **дім, при**. — Пор. **прито́мок**.

прие́мний — див. **іма́ти**.

[**прижа́літи**] (про сир) «зжовтіти, зіпсуватися, згіркнути» Ме, ст. *жаліти* «перегоряти» (про намочене вапно) Ж; — р. [*жа́леть*] «нагріватись і бродити» (про зерно для солоду), бр. [*жа́лець*] «тліти, горіти без вогню», п. [*žalić się*] «тс.», нл. ст. *žalny* «розжарений, гарячий»; — псл. [*žaliti (se)*] «тліти, горіти»; — зводиться до іє. **gēl-* (// *gel-*), яке вважається варіантом іє. **ǵhel-* «блищати, сяяти; жовтий, зелений» (Петлева Этимология 1973, 44—47) або псл. *žar-* (Schuster-Sewc 1780):

[**прижихну́тися**] «пристати, причепитися, вселитися» Корз; — неясне; можливо, пов'язане з *прижі́тися*.

[**прижу́чити**] «притиснути» Нед; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *прижу́чить* «вилаяти, покарати; [притиснути, прикрутити]» утворене від дієслова [*жу́чить*] «лаяти, карати»,

пов'язаного, очевидно, з укр. [*жучний*] «небезпечний» (див.).

приз «нагорода переможцеві в змаганні», *призе́р*; — р. болг. *приз*, бр. *приз*; — запозичення з французької мови; фр. *prix* «ціна, вартість; приз», ст. *pris* «тс.» походить від лат. *pretium* «ціна, вартість». — СІС² 680; Фасмер III 363; Черных II 66—67; Kluge—Mitzka 563—564; Dauzat 588. — Див. ще **прейскура́нт**.

призе́рний, *призира́тися*, *призирний*, *призі́р*, *призі́рний*, *призо́р*, *призо́рий*, *призо́ристий*, *призо́рити*, *призо́ра* — див. **зрі́ти**¹.

призи́літи, *призі́л* — див. **зе́ло**.

при́зма «вид багатогранника; багатогранне тіло з матеріалу, прозорого для світла», *призматі́чний*; — р. болг. м. *при́зма*, бр. *при́зма*, п. *rgzumat*, ч. слц. *prizma*, вл. *prisma*, схв. *при́зма*, слн. *prizma*; — запозичення з німецької або французької мови; нім. *Prisma*, фр. *prisme*, можливо, через пізньолат. *prisma* «призма», зводяться до гр. *πρίσμα* (род. в. *πρίσματος*) «тирса, щось обпиляне; (мат.) призма», що є похідним від дієслова *πρίω* (*πρίζω*) «пиляю», етимологія якого неясна. — СІС² 680; Sl. wyg. obcych 611; Holub—Lyer 394; РЧДБЕ 585; Вуяклија 767; Dauzat 588; Klein 1243—1244; Frisk II 596.

при́зьба «земляний насип навколо підмурка будинку», [*при́зьба*, *спри́зьба*, *спри́зьба*] «тс.»; — р. [*при́зьба*] «частина хати, відділена сіньми, комірчина; призьба», бр. *при́зьба* «призьба», п. *rgzyzba*, *rgzyźba* «тс.»; — результат видозміни (стягнення) давнішого **при́ізьба*, утвореного з прийменника *при* та іменника **ізьба* «хата» (пор. р. *изба́* «тс.»). — Львов Лексика ПВЛ 135; SW V 406; Nieminen LP 4, 213. — Див. ще **вістепка, при**. — Пор. **прі́спа**.

[**при́зьма**] «шрам, знак» О; — неясне.

прі́йск «копальні»; — бр. *прі́йск*; — запозичення з російської мови; р. *прі́йск* «тс.» походить від дієслова *прі́йс-*

кивать «підшукувати, знаходити», утвореного за допомогою префікса *при-* «при-» від *иска́ть* «шукати», спорідненого з укр. [іська́ти] (див.).

[**прикала́бок**] «невеличка прибудова; комірчина; закутоқ» Г, Нед, [*прикара́бок, прихала́бок* Си] «тс.»; — результат видозміни форми [*приколи́бок*], похідної від [*коли́ба*] «курінь пастихів; зимове житло лісорубів-гуцулів» (див.).

[**прикі́бний**] «спритний, здатний привабити»; — похідне утворення від [*ке́ба*] «здібність, уміння» (див.).

при́клад, прикла́д, прикладні́й — див. **кла́сти**.

[**при́клепка**] «причіпка, зачіпка; привід», [*при́кліп*] «тс.», [*приклі́п*] «причина» Корз; — пов'язане з *клепа́ти* в значенні «зводити наклеп». — Див. ще **клепа́ти**.

приключі́тися, при́ключка — див. **кльо́кати**¹.

прикме́та, прикме́тник — див. **кме́ть**.

[**приконо́пник**] (ент.) «пісковиця, Arenicola» Нед, Куз; — похідне утворення від [*приконо́пити*] «принадити»; назва зумовлена тим, що пісковиця використовується як наживка для ловлі тріски (БСЭ 32, 554). — Див. ще **коно́па, при**.

[**при́корень**] «кілок для припону свійських тварин», [*при́корінь*] «тс.» Па, Си; — результат видозміни форми [*при́колень*] «тс.», від *кіл*, під впливом *при́корень* «частина стовбура біля кореня, пень», [*при́корінь*] «тс.». — Див. ще **кіл, при**.

прикорхну́ти «здрімнути [на кулаці Бі]», [*прикоркну́ти*] «здрімнути» ЛексПол, [*прикурну́ти*] «тс.» Си; — р. *прикорну́ть* «притулитися; здрімнути [скоцюрбившись]», бр. *прыкархну́ць* «здрімнути»; — очевидно, давніше **прикорнути* «здрімнути, зібгавшись, скоцюрбившись», похідне від **корнути* «зігнутися» (пор. р. [*корну́ть*] «зігнутися; заснути (ненадовго), скоцюрбившись»), пов'язаного з [*корта́тися*]

«поратися, мордуватися, мучитися»; фонетична видозміна слова на українському (та білоруському) ґрунті відбулася під впливом *корх* «міра довжини на ширину долоні або на чотири пальці; [кулак Бі]» (бр. *корх* «тс.»). — Shevelov ZfSlPh 27, 63; Unbegaun BSL 50, 2, 173; Фасмер II 330, 339. — Див. ще **корта́тися, при**.

при́крий «неприємний; [крутий; сильний]», [*прикротний*] «спішний, нагальний», [*прикрінь*] «крутий берег річки» Корз, *прикрість, прикрощі*, [*прикрáти*] «завдавати прикрощів; упіратися» Бі, [*при́критися*] «завдавати прикрощів; набридати», *опри́кривий* «гідкий; осоружний»; — р. ст. діал. *при́крый* «гідкий, поганий, терпкий», бр. *прыкры* «прикрий, неприємний; нудотний», п. rzykgy «прикрий, неприємний; стрімкий; урвистий», ч. p'ikgy «стрімкий, урвистий; суворий, гострий», слц. r'ikgy «стрімкий; суворий, гострий; нудотно-солодкий»; — псл. r'ikgъ, очевидно, утворене з префікса rgi- «при-» й основи дієслова kg- «різати» (пор. *краяти*), спорідненого з дінд. křntati «ріже», лит. kirsti «рубати»; менш обґрунтовані зіставлення з лит. reikti «ганити, гудити», riktas «злий, сердитий», лат. piget mē «мені не подобається, гідке (щось)», piger «ледачий» (Machek ESJC 493; Holub—Kop. 301), а також з гр. πικρός «гострий, гіркий» (Machek ESJC 493; Holub—Lyer 402; Holub—Kop. 301). — Петлева Этимология 1983, 43—45; Petersson AfSlPh 36, 144. — Пор. **у́кро**.

[**прикрит**] (бот.) «купальниця європейська, Trollius europaeus L.» Мак, [*приґрид*] «тс.» Мак, [*приґрад*] «аконіт брукволодібний, Aconitum napellus L.» Нед, Мак; — р. [*прикрýт*] «тс.», [*приґра́д*] «аконіт», [*приґрид*] «тс.»; — очевидно, пов'язане з *прикрітий*, похідним від *кріти*; назва зумовлена тим, що у квітках аконіту внутрішня порожнина прикрита верхнім листочком чашечки; аконіт і купальниця належать до однієї родини жовтцевих. — Нейш-

тадт 251; Анненков 6, 7. — Див. ще **кріти**.

[**прикроміти**] «приборкати, угамувати» Нед; — пов'язане з [**крómити**] «ділити», [**крóма**] «перегородка», **скрómний**; пор. р. *закроміть* «поставити перегородки, обнести дошками», п. uskropić «приборкати». — Петлева Етимологія 1974, 23—26; Stang 31. — Див. ще **крóма**. — Пор. **крім**, **скрómний**.

[**прикурата́ти**] «когось учити якоїсь роботи» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з [**курáт**] «(військовий) священник» Куз.

[**прику́нути**] «сісти навпочіпки» Нед; — запозичення з польської мови; п. [przycucznąć] «тс.» утворено за допомогою префікса przu- «при-» від дієслова [kuczeć] «сидіти навпочіпки», спорідненого з укр. *ку́ча* «купа». — Brückner 279; Machek ESJC 108, 303. — Див. ще **ку́ча**¹, **при**.

[**прила́мзати**] «причвалати» До; — п. [przylomzać] «прибігти»; — очевидно, пов'язане з [**лемзіти**] «повільно йти, плентатися». — Див. ще **лёмзати**.

[**при́линь**] (бот.) «пазурник, Saucalis L.» Нед; — похідне утворення від [**льну́ти**] «горнутися, прилипати, чіплятися», пов'язаного чергуванням звуків з *ліпнути*; назва зумовлена тим, що вкриті щетинками плоди пазурника чіпляються до людей і тварин. — Див. ще **ліпнути**, **при**.

прилип — див. **липу́чка**.

[**прилі́пка**] (орн.) «повзик, Sitta europaea L.» ВеНЗн, Шарл; — похідне утворення від *прилі́пнути*, як [**ліпа́р**] «тс.» від *лі́пнути*. — Див. ще **ліпа́р**, **при**.

[**прилоло́кати**] «побити»; — очевидно, результат видозміни форми [**прилокі́йти**] «прибити, побити», похідного від [**локі́йти**] «бити; рубати». — Див. ще **ло́кша**, **при**.

[**прилу́да**] «вузька грядка з краю» Нед; трикутний клаптик поля для оранки; скиба, яка падає на межі О»,

[**ві́длутка**] «вузька грядка з краю» Ж; — неясне.

прі́ма (муз.) «інтервал між звуками того самого ступеня; основний тон акорду; провідна партія ансамблю; провідна акторка; [товари найвищої якості Куз]», [**прі́йма**] «п'ята з шести великих струн бандури»; — р. болг. м. *прі́ма*, бр. *прі́ма*, п. *рґута*, ч. *рґіта*, слц. *рґіта*, схв. *прі́ма*, *прі́ма*, слн. *рґіта* «тс.»; — запозичення з італійської мови (у значенні «товари найвищої якості» від іт. *primo qualità* «першого гатунку», можливо, через нвн. *prīma* «тс.»); зводиться до лат. *prīma* «перша», жін. р. від *prīmus* «перший». — SIC² 680; Kopaliński 784, 798; Holub—Lyer 393; РЧДБЕ 585—586; Вуяклија 768; *Mes-tica* 1270. — Див. ще **прі́мус**.

примадо́нна «провідна співачка в опері чи опереті»; — р. *примадо́нна*, бр. *примадо́нна*, п. *primadonna*, ч. слц. *primadona*, болг. м. *примадо́на*, схв. *примадо́на*, слн. *primadóna*; — запозичення з італійської мови; іт. *prima donna* «примадонна» (букв. «перша пані, перша дама») складається з форми жін. р. *prīma* числівника *prīmo* «перший», що зводиться до лат. *prīmus* «тс.», та іменника *donna* «пані», що продовжує лат. *domina* «тс.», пов'язане з *dominus* «пан; володар». — SIC² 680; Kopaliński 784, 798; Holub—Lyer 394; РЧДБЕ 586; Вуяклија 768. — Див. ще **дон**, **прі́мус**.

[**прі́мар**] (заст.) «сільський староста; головний лікар» УРС, Куз, [**прі́марі́й**] «головний лікар» Куз, [**прі́марія**] «сільське правління»; — п. *prymariusz* «головний лікар», ч. *prīmář* «тс.», *prīmářius* «перша скрипка», слц. *prīmář* «ординатор, старший лікар», *prīmářius* «перший музикант в оркестрі», м. *примариус* «головний лікар; керівник лікарні або її відділу», схв. *прімārīj*, *прімārіјус*, слн. *prīmārij* «тс.»; — через західнослов'янські і румунську мови (рум. *prīmăr*) запозичено з латинської; лат. *prīmārius* «один з перших; впливовий» є похідним від *prīmus* «пер-

ший». — Kopaliński 784, 798; Machek ESJC 483; Holub—Lyer 394; Вујаклија 768; Walde—Hofm. II 362. — Див. ще **прімус**.

примат «перевага, переважне значення», *примати* (зоол.) «ряд найвище організованих ссавців»; — р. болг. *примат*, бр. *примат*, п. *примат*, ч. слц. слн. *primát*, вл. *primat*, м. *примат*, схв. *прімāt*; — очевидно, через німецьке посередництво (нім. *Primat*) запозичено з латинської мови; лат. *prīmātus* «перше місце; старшинство; першість», нлат. *primates* «примати» є похідними від *prīmus* «перший». — SIC² 680; Kopaliński 798; Holub—Lyer 394; РЧДБЕ 586; Вујаклија 768; Walde—Hofm. II 362. — Див. ще **прімус**.

[**приматкобожитися**] «підлеститися, підмазатися; прилаштуватися, розташуватися»; — префіксальне утворення від польського виразу *Matko Boża* «Мати Божа»; первісно означало підлеститися за допомогою часто повторюваного виразу *Matko Boża*. — Див. ще **бог¹**, **мати¹**, **при**.

[**примета**] «прикмета» Нед, [*примет*] «знак, позначка» Корз; — пов'язане з *приміта*, похідним від *мітити* (див.).

[**пріміт**] «покрита наривами гуля» Нед; — п. *przymiot* «сифіліс; [короста]», ч. [*prīmět*] «наривчик», нл. *psimjet* «зараження; зараза»; — псл. **primetъ* «те, що прикидано, накидано, додано; (про хворобу) те, що прикинулося, підкинулося», утворене за допомогою префікса *prī-* «при-» від дієслова *metati* «кидати»; — споріднене з лит. *prīemētis* «припадок (нервовий)». — Machek ESJC 493. — Див. ще **метати**, **при**.

[**пріміти**] «могти, бути в змозі», [*неспріміий*] «невідворотний, нездоланий» Ж; — бр. *примець* «змогти» (у виразі *каб примеу* «якби зміг»); — очевидно, результат видозміни слова *уміти*, др. *умѣти*, чи, можливо, похідної від нього форми **приуміти*, др. **приумѣти* (пор. [*приумітися*] «догадатися, зметикувати»). — Див. ще **ум**.

прімітив «нерозвинуте явище; недосконалий виріб або твір», *прімітивізатор*, *прімітивізація*, *прімітивізм*, *прімітивний*, *прімітивізувати*; — р. болг. *примитив*, бр. *примитив*, п. *prymityw*, ч. *primitiv*, слц. *primitiv*, вл. *primitivny* «прімітивний», м. *примитивен*, схв. *прімитиван*, слн. *primitiven* «тс.»; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *primitiv* «прімітивний», фр. *primitif*, англ. *primitive* «тс.» походять від лат. *prīmītivus* «перший (у своєму роді), початковий, первісний», пов'язаного з *prīmus* «перший». — SIC² 680; КЭСРЯ 365; Kopaliński 798; Holub—Lyer 394; РЧДБЕ 586; Вујаклија 768; Walde—Hofm. II 362. — Див. ще **прімус**.

[**пріміть**] (ент.) «(гусениця одного з видів бражника) *Deilephila euphrobiae* L. (егуса)» ВеНЗн; — неясне.

прімула (бот.) «первоцвіт, *Primula* L.»; — р. болг. м. *прімула*, бр. *прімула*, п. *prymula*, ч. слц. *primula*, слн. *prīmula*; — запозичення з новолатинської наукової термінології; нлат. *prīmula* «тс.» походить від лат. *prīmula*, форми жін. р. прикметника *prīmulus* «перший», зменш. від *prīmus* «тс.»; назва зумовлена тим, що навесні примула розквітає однією з перших (пор. укр. *первоцвіт*). — SIC² 680; Нейштадт 436; Kopaliński 798; Holub—Lyer 394; РЧДБЕ 586; Dauzat 587; Walde—Hofm. II 362. — Див. ще **прімус**.

прімус «гасовий нагрівальний прилад»; — р. болг. м. схв. *прімус*, бр. *прімус*, п. *prymus*, ч. слц. *primus*; — походить від назви фабричної марки перших нагрівальних приладів цього типу, утвореної від лат. *prīmus* «перший, найкращий», похідного від прикметника **prīs* у *prīscus* «давній, старий», спорідненого, очевидно, з гр. *prīv* «раніш». — Sł. wyr. obcych 611; Trávníček 1242; Walde—Hofm. II 362—363.

прімха «каприз, забаганка; [марновірна прикмета; марновірні обряди; нашепти, наговори; талісмани Бі]»,

прімхлівий, [примхуватий] «примхливий», *прімхати* «вередувати, капризувати»; — бр. *прімхі* (мн.) «марновірство; марновірні прикмети», п. [ргутша] «дурнувата людина»; — очевидно, давніше **примъха*, утворене з прийменника *при* та іменника **мъха* «іржа на збіжжі, хвороба колоса» (пор. р. [мха] «тс.»), пов'язаного з *мъхъ* «мох»; пор. р. [пáмха] «перешкода, лихо, шкода, біда, невдача, халепа, диво, нісенітниця; пошесть», [пóмха] «перешкода, невдача, причина, псування; неврожай з видимої причини, напр., від куколю, головні, іржі тощо»; розвиток значення **примъха* йшов у двох напрямках: «хвороба збіжжя, колоса» → «забобон, забобонна прикмета, певні магічні дії (у зв'язку з тим, що хвороби збіжжя часто вважалися наслідком чаклування)»; «хвороба збіжжя, колоса» → «хвороба взагалі» → «каприз, вередування хворої людини» → «вередування взагалі» (як семантичну паралель пор. р. [пріверед], що первісно, як і [веред], означало «чиряк, болячка», а пізніше також «примха, каприз», звідки *привередничать* «вередувати»); пов'язання з р. [примститься] «привидітися, приснитися» (Кравчук Белар. лексікал. і етымал. 86) необгрунтоване. — Ткаченко УМШ 1959/2, 66—67. — Див. ще **мох, при.**

принаймні, [принаймі СУМ, принаймній Пі, принаміні УРС, Нед, принаміні], ст. *принаміньї* (1646); — бр. [прйнаймней, прынаміні, прынаміней], ч. заст. *prějmeně*, слц. *rgipajmenej*, *rgipajmenšom*; — запозичення з польської мови; п. *rgypajmpiej* «принаймні» складається з прийменника *rgy* «при» та прислівника *pajmpiej* «найменш», утвореного за допомогою префікса *paj-* «най-» від *mpiej* «менш», спорідненого з укр. *мєнший*. — Див. ще **мєнший, най-, при.**

[**принда**] «пиха; пихата людина; примхи; вередлива людина», *приндитися* «виявляти пиху, гордощі, бундючитися; бадьоритися, козиритися; сер-

дитися», [*приндичити*] «маніжитися» Нед; — неясне; можливо, результат видозміни форми *пінда* «зарозумілість, пиха, чванство» (пор.).

принц «титул члена королівського або князівського дому», *принцеса*, [*принцізна*] «принцеса»; — р. *принц*, [*прынц, прынец*], бр. *прынц*, п. [ргупс], ч. слц. нл. *rgipc*, вл. *rgupc*, болг. м. *принц*, схв. *прѣнц*, слн. *rgipc*; — запозичення з нововерхньонімецької мови; нвн. *Prinz* «принц» (< свн. *prinze*) походить від фр. ст. *prince* «князь, принц», що продовжує лат. *rgipers* «глава, ватажок; син імператора, спадкоємець престолу», яке виникло з **rgitō-sarus* «який займає перше місце», утвореного з основ слів *rgitus* «перший» і *sario* «беру, захоплюю, займаю». — СІС² 680; Фасмер III 365; Черных II 67; Holub—Lyer 394; РЧДБЕ 586; Вуяклија 769; Kluge—Mitzka 566; Dauzat 588; Walde—Hofm. I 159—160. — Див. ще **капєстра, примус.**

принцип, *принципiальний, принципiвий*; — р. *принцип*, заст. *принцип*, бр. *прынцып*, п. *rgupcyp*, ч. вл. *rgipcyp*, слц. слн. *rgipcyp*, болг. м. *принцип*, схв. *прѣнцып*; — через німецьке посередництво (н. *Prinzip*) запозичено з французької мови; фр. *rgipce* «початок, першооснова; принцип» походить від лат. *rgiprium* «тс.», пов'язаного з *rgipers* (род. в. *rgipis*) «перший; головний», що виникло з **rgitō-sarus* «який займає перше місце». — СІС² 681; Фасмер III 365; Черных II 67; Holub—Lyer 394; РЧДБЕ 586; Вуяклија 769; Dauzat 588; Walde—Hofm. II 362. — Див. ще **принц.**

принципал «начальник, господар, глава; головний реєстр в органі», [*принцєпал*] «пройдисвіт, пройда» Корз, ст. *принципалъ* «головна особа» (1657—1674); — р. болг. *принципал*, бр. *прынцыпал*, п. *rgupcypał*, ч. *rgipcypał* «власник балагана», слц. заст. слн. *rgipcypał*, схв. *прѣнцыпал*; — очевидно, через польське посередництво запозичено з

латинської мови; лат. *principālis* «перший, первісний, головний, найважливіший» є похідним від *principes* (род. в. *principis*) «перший, головний». — СІС² 681; *Koraliński* 799; *Holub—Lueg* 394; РЧДБЕ 586; *Вујаклија* 769. — Див. ще **принцип**.

[**приобрісти**] «придбати» Нед, [*приобріти*] «тс.», [*відобріти*] «втратити придбане» Ж; — р. *приобресті*, др. *приобрѣсти*; — очевидно, запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **приобрѣсти** «тс.» утворене за допомогою префікса **при-** «при-» від **обрѣсти** «знайти», яке зводиться до псл. *ob-rěsti* «тс.» (корінь **rět-*), пов'язаного з *sz-rěsti* «зустріти», укр. (*зу-*)*стріти*. — *Фасмер III* 107. — Див. ще **при, стрітити**.

припадистий, припадковий, припадком, припадливий, припаднистий, припадок, припадь, припасти — див. **пасти**².

[**припанасити**] (безос.) «причепити» Корз, [*присанাপити*] «тс.», [*припанаситися*] «причепитися», [*присанапитися*] «тс.» тж; — неясне; можливо, пов'язане з власним ім'ям *Панас* або з грою в панаса.

припас, припасний, припасти — див. **запас**.

[**припилка**] (орн.) «степовий дерихіст, *Glaeola nordmanni* (melanoptera) Fisch.»; — очевидно, похідне утворення від *пил*; назва зумовлена тим, що цей птах гніздиться просто в ямках на солончаках, на ріллі, у степу або на піщаних косах, тобто в місцях з великою кількістю пилу (*Птицы СССР* 218; *Воїнств.* — *Кіст.* 55—56). — Див. ще **пил, при**.

пріпін, пріпіна, пріпиніти, пріпинка — див. **пиніти**.

[**пріпінало**] (іхт.) «причепена, *Lepadogaster Gouan*» Куз; — похідне утворення від *пріпинати*; назва зумовлена тим, що за допомогою присосків ця риба прикріплюється до каменів (*Рыбы СССР* 426), а також до кораблів, ніби припинаючи їх; пор. іншу назву цієї

риби [*держі-корабелъ*]. — Див. ще **при, п'ясті**.

[**пріпінда**] «фартух Нед; хлівець, прибудований до приміщення Ник-НикБЛ», [*пріпін*] «фартух» Гриц, [*пріпінка*] «запаска» О; — очевидно, похідні утворення від *пріпинати* (пор. [*пріпіначка*] «жіночий фартух» ДзАтл I); походження кінцевої частини *-да* неясне. — Див. ще **при, п'ясті**.

[**пріпір**] «крута дорога» *Етимологія* 1968, 104; — очевидно, пов'язане з др. *пріпоръ* «гать, гребля», співвідносним з *пріперети* «приперти», похідним від *перети* «тиснути, перти, напирати». — *Куркина Етимологія* 1968, 104. — Див. ще **перти**².

[**пріпіонець**] (бот.) «березка польова, *Convolvulus arvensis* L.» Нед, [*п. угловатий*] «сиціос (волохатий огірок) кутастий, *Sicyos angulatus* L.» Нед; — похідне утворення від *пріпинати*; назва зумовлена тим, що стебла цих рослин чіпляються (припинаються) до інших рослин і в'ються по них (*Нейштадт* 447; *Федченко—Флеров* 934). — Див. ще **при, п'ясті**.

[**пріпріша**] «приправа, гарнір» Нед; — очевидно, результат видозміни деетимологізованого **пріпріжка* (у вимові **пріпрашка*), пов'язаного з *пріжити* «смажити» (пор. [*нідпражка*] «приправа»).

[**пріпс**] «сурогат кави» Кур; — неясне.

пріпутень (орн.) «*Columba palumbus* L.»; — р. [*пріпутень*]; — очевидно, похідне утворення від *путь* «шлях, дорога»; назва зумовлена тим, що цей птах часто зустрічається при шляхах, дорогах. — *Булаховський Вибр. пр. III* 227—228. — Див. ще **при, путь**.

[**пріпутина**] «тимчасова підпірка до кроков для втримання їх у вертикальному положенні»; — неясне; можливо, давніше **пріпустина*, похідне від *пріпустити* «прилагодити»; пор. [*пріпустниця*] «короткі крокви на обох причілках стріхи».

пріпутник — див. **попутник**.

[припуштáнта] (бот.) «садова айстра китайська, *Callistephus chinensis* Nees.» ВеБ; — неясне; можливо, результат видозміни форми [капіштан], пов'язаної з [кампустелія] «тс.».

прирòда, прирòдистий, прирòдник, природнічий — див. рід.

[присакáтися] «насмілитися» Нед; — неясне.

[присамборáшитися] «причепитися» Нед; — неясне.

[присанабóжитися] «присусідитися»; — очевидно, утворене за допомогою префікса *при-* від сполучення *Сину Божий* за аналогією до [приматкобóжитися] «підлеститися; прилаштуватися». — Див. ще **приматкобóжитися, син.**

[присéрбитися] «приеднатися, присусідитися, пристати, прив'язатися», [присьóрбатися] «тс.» Нед, [обсербувáтися] ВеЗа; — похідне утворення від етимологічно неясного **серб*, що означало, очевидно, якийсь вид родинних зв'язків. — Ильинский ИОРЯС 24/1, 138. — Див. ще **серб.** — Пор. **пáсерб, сáбер!**

[при́си] «вуса тварин ЛексПол; морда корови, губи коня Непокупний», [при́са] «губа тварини» Куриленко, [при́са] «тс. тж; не покрита шерстю передня частина голови коня» Ник, [при́си, при́ха] «тс.» тж; — п. [prysk] «кінська морда», [pryszki] «морда і вуха оленя або вола, що варяться»; — псл. *prys-* «морда; обличчя», пов'язане з *pryskati* «прискати»; — споріднене з лит. *prusnà* (звичайно мн. *prūsnos*) «морда (корови, коня, вівці)», лтс. *pruspas* «губи, рот», прус. *prusnas* (род. в.) «обличчя», пов'язаними з лит. *praũsti* «мити, умивати», спорідненим з псл. *pryskati* «прискати». — Непокупний 46—47; Brüskner 440. — Див. ще **при́скати.**

присіка́ти «класти край, припиняти»; — р. *пресека́ть* «тс.», др. *прѣсѣкати* «розтинати; зарубувати, убивати», *присѣкати* «відтинати, відрізати», болг. *пресека́* «пересічу; перетну; покладу край», м. *пресече* «перерубає,

перетне; покладе край, припинить», схв. *пресећи* «перерізати; перерубати; покласти край, припинити»; — очевидно, запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. *прѣсѣцати* «перетинати; класти край; припиняти», є похідним від дієслова *сѣци* «сікти», утвореним за допомогою префікса *прѣ-* «пере-», ототожненого в давньоруській і українській мовах з *при-*. — Див. ще **пере-, при, сікті.**

присі́патися «присікатися»; — результат контамінації слів *присікатися* та *сіпати*. — Див. ще **при, сікті, сіпати.**

при́скати, [при́сати] «прискати; пирскати; чхати» Бі, [при́снути] «вихопитися, вилетіти, вискочити», [прищáти] «прискати» Нед, [прускáти] «тс.» Нед, [при́са] «присок» Нед, *приск* «присок, жар», *при́скавка* «бризкалка СУМ; пульверизатор Она», [при́скач] «розбрикувач; (іхт.) губань, *Labrus jaculator*; щетинозуб, *Chaetodon rostratus*; (зоол.) дельфін Нед», [при́ску́н] (ент.) «бомбардир, *Brachinus Web.*» Нед, *при́сок* «жар», [при́скій] «гарячий, запальний» Нед, [ви́приск] «джерело» Она, [при́сь] (вигук на позначення несподіваної появи, вискакування), [о́приск] «уламок» (у виразі *заговоріти з о́приском* «говорити сердито, гнівно»), *о́прискливий* «запальний, нестриманий; їдкий (про сміх)», *о́прискувач* «розприскувач»; — р. *пріскаць*, бр. [пріскаць], др. *прыскати*, п. вл. *pryskać*, ч. *prýskati*, слц. *prýštit'*, нл. *přyskaš*; — псл. півн. [pryskati], пов'язане з **pr̥yskati* «порскати», паралельне до *bryzgatì* «бризкати», споріднене з лит. *praũsti* «мити, умивати», *prusnà* «морда», прус. *prusnan* (зн. в.) «обличчя», лтс. *praũslât, spraũslât* «прискати, пирхати», *sprauslis* «бризки при пирханні», *prũšluôt* «пирхати, сопіти», дінд. *pruṣṣōti* «прискає», *pruṣṣāti, prusṣyati* «тс.», дісл. *frýsa* «пирхати». — Фасмер III 391; Черных II 77; Brüskner 440; Machek ESJC 489; Schuster-Sewc 1165; Trautmann 230; Mühl.—

Endz. III 400; Osten-Sacken IF 28, 149; 33, 259—260; Uhlenbeck 181; Fick III 248; Persson Beitr. 266, 333. — Пор. **брязкати, опрішок, порскати, при-си, приш¹, спорсати.**

[**прискварачить**] «спастися на думку; з'явитися, виникнути (про бажання та ін.)» Л; — неясне; можливо, пов'язане з ст. [*сквар*] «спека»; в такому разі первісно означало «припекти». — Пор. **сквар.**

прискибнути — див. **скіпати.**

прискорбити — див. **скорб.**

прискоріна — див. **проскуріна.**

[**прискрігнути**] «прикрутити, поставити в скрутне становище»; — очевидно, результат видозміни форми [*прискріпати*] «тс.; затиснути, притиснути», пов'язаної зі *скріпати*. — Див. ще **скрип¹.**

[**прискріпати**] «прикрутити, поставити в скрутне становище»; — результат семантичної видозміни форми [*прискріпати*] «затиснути, притиснути», похідної від *скріпати*. — Див. ще **при, скрип¹.**

[**прискуліти**] «прищулити» (у виразі *п. очі*) Нед; — успадкований здавна варіант форми *прищүлити* (псл. *priskouiliti//*priskeuliti). — Див. ще **скула¹, щүлити.**

прислини — див. **паслін.**

прислівник, заст. *прислѡво* «прислівник» (1863), *прислѡвник* «тс.» (граматика О. Партицького 1873), *відприслівниковий*; — бр. *прислѡѡе* «прислівник», п. *przysłówek*, ч. *příslovce*, слц. *príslovka*, вл. *přislovjesnik*, слн. *prislōv* «тс.»; — утворене з прийменника *при* та іменника *слово* (власне, дієслово) як калька лат. *adverbium* «прислівник», утвореного з прийменника *ad* «при» та іменника *verbum* «слово; дієслово». — Див. ще **при, слово.**

присліг «посланець» Нед; — очевидно, пов'язане з дієсловом *прислѡти*. — Див. ще **при, слати¹.**

[**прислунутися**] «присунутися» Нед; — очевидно, результат видозміни форми *присүнутися*, зближеної з

прислонітися. — Див. ще **при, сүнути.**

[**прісмо**] «присосок» Нед; — неясне; можливо, результат перерозкладу вихідного **присмок*, де частина кореневого *-смok-*, пов'язаного із *смokтати*, була сприйнята як суфікс *-ок* і далі усунута шляхом зворотного словотвору.

[**приснопіти**] «прибити, вразити»; — очевидно, результат видозміни деетимологізованого [*прислопіти*] «спіймати в пастку», похідного від [*сліп*] «пастка, западня», і зближення його з основою слова *сніп* (*снопі*). — Див. ще **при, сліп.**

[**пріспа**] «призьба», [*прісьпа* Пі, *спрєспа* ЛЧерк] «тс.»; — р. [*пріспа*] «насип», др. *присъпа* «насип, вал», п. *przyspa* «насип, утворений у річці піском; призьба», цел. **присъпа** «насип»; — псл. *prisъpa* «насип», похідне від дієслова **prisuti* «присипати», утвореного за допомогою префікса *prі-* «при-» від *suti* «сипати» (*зьрѡ* «сиплю»); на українському ґрунті відбулося звуження семантики «насип» частково під впливом семантичного зближення з фонетично близьким *призьба*. — Наконечний Наук. конф. філол. фак. Харк. ун-ту 1959, 6; Фасмер III 366; SW V 372. — Див. ще **при, сипати.** — Пор. **призьба.**

[**приспільниця**] «масниця»; — пов'язане зі *спільний, поспіль* як назва тижня, коли можна їсти й скоромне, тобто все поспіль; пор. [*загальниця*] «тиждень, протягом якого все можна їсти», *загальний тиждень* «всеїдний тиждень». — Див. ще **спіл.**

приспичити «дуже захотітися, закортіти», [*приспичити* Нед, *приспичити* Ме] «тс.», [*дуспичити*] «дійняти» Корз; — бр. *приспичиць* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *приспичить* «тс.», вважається похідним від *спіця* «спиця»; ця етимологія не цілком надійна. — Фасмер III 366; КЭСРЯ 365; Булаховський Вибр. пр. III 386; Преобр. II 126. — Див. ще **при, спиця.**

пристав «поліцейський урядовець у дореволюційній Росії»; — бр. *пристау* «тс.», болг. *пристав* «начальник поліцейської дільниці»; — запозичення з російської мови; р. *пристав* «тс.; (ст.) чиновник, приставлений для нагляду» походить від др. *приставъ* «наглядач; сторож; гонець; начальник, правитель», до якого зводяться й укр. [*пристав*] «настановлений сторож; управитель», [*пристава*] «наглядач (за роботами)» і яке разом з п. *przystaw* «наглядач», болг. [*пристав*] «наймит», м. *пристав* «нижчий урядовець», схв. *пристав* «судовий пристав; помічник; (заст.) двірник, пастух», слн. *pristav* «помічник, ад'юнкт», стсл. *приставъ* «звання, чин» походить від псл. *pristavъ*, пов'язаного з дієсловом *pristaviti*, похідним від *staviti*. — Див. ще **при, ста́ти**.

[**приста́витися**] «померти»; — результат видозміни давнішого *преста́витися* «тс.», запозиченого, як і р. *преста́виться*, др. *преставитися*, *прѣставитися*, схв. *прѣставити се* «тс.», зі старослов'янської мови; стсл. *прѣставити сѧ* (звідки й болг. заст. *преставям се*, м. заст. *престави се*) «тс.» (букв. «переставитися»), пов'язане з **прѣставити** «переставити, перенести», похідним від **ставити** «ставити» (пор. п. ст. *przestawić się* «переселитися, перейти; померти»), є калькою гр. μετατίθεσθαι «бути переставленим; померти». — Фасмер III 361. — Див. ще **пере-, при, ста́ти**.

[**приставля́тися**] «удавати, прикидатися, робити вигляд; дивачити Па, Ме», [*приста́ви*] «витівки» Си, [*приставщи́на*] «привид»; — бр. [*пристау́ляць*] «зображати когось, наслідуючи його»; — результат видозміни запозиченого р. *представля́ться* «набирати якогось вигляду; удавати, прикидатися», що походить від цсл. *прѣдъставити* «подати», *прѣдъставлати* «подавати, пропонувати», утвореного за допомогою префікса *прѣдъ-* від дієслова **ставити**, пов'язаного зі **стати**. — Див. ще **пред, ста́ти**.

[**пристамоцкува́ти**] «мати за ніщо, зневажати»; — неясне.

пристівний — див. **ста́ти**.

присто́йний — див. **стояти**.

пристра́сть, *пристрасний*, *пристрасти́тися* — див. **страсть**.

пристрі́т¹ «хвороба, викликана чимсь злим поглядом; [заздалегідь зроблена пересторога Нед; переляк О]», [*пристрі́к*] «пристріт» Л, [*пристрі́тище*] (збільш.), [*пристрі́тник*] «людина, що здатна викликати пристріт», [*пристрі́ть*] «охорона (чогось)» О, [*пристрі́ч*] «пристріт» Нед, [*пристрі́тельний*] «пов'язаний з пристрітом», *пристрі́тний* «тс.», [*пристрі́ти*] «зурочити; зустріти Нед; завадити комусь при чаклуванні Нед; заздалегідь перестерегти Нед», [*пристрі́тити*] «тс.» Нед; — р. [*пристрі́т*] «уроки, причина»; — результат злиття виразу **при стрі́ти* «при зустрічі», що складається з прийменника *при* та іменника [*стрі́т*] «зустріч»; назва хвороби зумовлена тим, що, за народними уявленнями, вона виникає від поганої зустрічі. — Див. ще **при, стрі́тити**.

[**пристрі́т²**] (бот.) «вербозілля лучне, *Lysimachia nummularia* L.» Мак, [*пристрі́т*] «відкасник звичайний, *Carlina vulgaris* L.» Мак, *пристрі́тник* «вербозілля лучне», [*претрі́тник*] «відкасник безстеблій, *Carlina acaulis* L.» Мак; — пов'язане з *пристрі́т* «уроки (хвороба)»; назва зумовлена широким використанням цих рослин у народній медицині (Анненков 86, 205), зокрема при лікуванні пристріту; пор. бр. [*урочні́к*] «відкасник звичайний». — Див. ще **пристрі́т¹**.

пристя́жка «припряг», *пристяжний* «припряжний» СУМ, Нед; — п. [*przyściążka*]; — запозичення з російської мови; р. *пристя́жка* «припряг» виникло з [*присте́жка*] «тс.» (під впливом *стя́гивать* «стягувати»), похідного від дієслова *присте́гнуть* «пристебнути; припрягти (коня)», утвореного за допомогою префікса *при-* від *стега́ть* «стебати», спорід-

неного з укр. *застегну́ти*. — Фасмер III 366, 751; Преобр. II 126. — Див. ще **застегнути, при**.

[**пристя́зати**] «утискувати», [*пристя́жити*] «утиснути» Г, Нед, [*пристя́жання*] «утиски»; — неясне; можливо, пов'язане з [*тя́жити*] «обтяжувати», *тяжкий, тягті*.

присудок (з 1862 р.); — слц. *prísudok*, вл. *prísudk*; — запозичення з чеської мови; ч. *prísudek* «присудок» є похідним від дієслова *prísouditi* «присудити; приписати», утвореного за допомогою префікса *prí-* «при-» від дієслова *souditi* «судити», похідного від *soud* «суд», очевидно, за зразком слат. *praedicātum* «присудок, (букв.) те, що говориться (тут: про підмет)». — Москаленко Грам. терм. 167—168; Holub—Lyer 403. — Див. ще **при, суд**¹.

прису́тній — див. **суть**.

присьма — див. **просіти**.

прися́га СУМ, Г, *прися́гання*, [*прися́зство*] «присяга» Нед, [*прися́глий*] «присяжний» Нед, *прися́жний* СУМ, Нед, *прися́гати, прися́гнути, прися́гті*, [*прися́чи*] «присягти» Вел, [*прися́шти*] «тс.» тж, [*сприся́гатися*] «таємно змовлятися» Нед; — р. *прися́га*, бр. *прися́га*, др. *присяга*, п. *przysięga*, ч. *prísaha*, слц. *prísaha*, вл. *prísaha*, нл. *prísęga*, схв. *присега*, слн. *prisęga*, стсл. **присага**; — псл. *prisęga*, похідне від дієслова **prisęgti* «присягти», власне «доторкнутися до предмета, яким присягали», утвореного за допомогою префікса *prí-* «при-» від **sęgti* «сягти»; менш обґрунтованим є припущення (Machek ESJC 535) про вторинне походження праслов'янського **-sęg(t)i* у **prisęgti* — з первісного **-seik-*, що зіставляється з лит. *siekti* «сягати», *saikinti* «приводити до присяги». — Коваль 191—192; Фасмер III 367; Преобр. II 126; Булаховський Вибр. пр. III 371; Brückner 490; Machek ESJC 535; Schuster-Sewc 1179; Skok III 44, 214. — Див. ще **при, сягати**.

[**прися́й-богу**] «йй-богу», [*прися́й-бі* Куз, *прися́й-бо* Куз, *присібі* ВеБ, *присій-бо́* (Ме)] «тс.»; — результат скорочення словосполучення *прися́гаю бо́гу* «тс.» Нед; пор. п. *przysięgam bo-gu*, ч. *prísámbohu*, *prísámboh* (< **prísahám bohu*), слц. *prísámbohu*, *prísámboh* (< *prisaham bohu*) «тс.; (букв.) присягаю богу». — Див. ще **бог**¹, **прися́га**. — Пор. **присясто-богу, присясто ну**.

[**присясто-богу**] «йй-богу», [*присясто-боже, присясту-бо́же* Нед] «тс.»; — очевидно, результат скорочення словосполучення *прися́гаю свято́му бо́гу*. — Див. ще **бог**¹, **прися́га, святій**. — Пор. **прися́й-богу, присясто ну**.

[**присясто ну**] «йй-богу» Нед; — очевидно, результат скорочення словосполучення *прися́гаю свято́му па́ну (бо́гу)*. — Див. ще **пан, прися́га, святій**. — Пор. **прися́й-богу, присясто-богу**.

[**при́таганка**] «мотузок, яким прив'язується до берега великий човен»; — неясне; можливо, результат видозміни незасвідченого **при́таманка*, пов'язаного з [*при́таманити*] «направити, скерувати (човен до берега)».

[**при́таковіти**] «дати притулок, помістити», [*при́таковітися*] «знайти притулок, поміститися, приєднатися; статися, трапитися», [*при́такну́ти*] «присісти», [*вта́ковітися*] «влаштуватися, розміститися; заспокоїтися» Ме, [*пу́такувэ́те*] «доглянути, дати лад» Корз; — похідні утворення від *так* (пор. *при́такувати* «підтакувати», *при́такну́ти* «підтакнути»); первісно означало «підтакуючи комусь, згоджуючись з кимось, добитися його прихильності і знайти у нього притулок». — Див. ще **при, так**.

[**при́таманити**] «направити човен до берега» Нед; — результат видозміни форми *таба́нити* «гребти веслом у зворотний бік», можливо, зближеної з *при́тбувати* «затримувати, притримувати». — Див. ще **таба́нити**.

[притаманкуватий] «мрійний» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *притаманний*.

притаманний «властивий; [справжній, власний; рідний]», [притамний] «тс.», *притоманний* «правильний; власний» Бі, [притаманно] «як слід, посправжньому»; — р. [притоманний] «справжній; місцевий, корінний; близький, рідний; зручний», [притаманний] «тс.»; — очевидно, префіксальне утворення від запозиченого з молдавської чи румунської мови *tamán* (*таман*) «точно, як раз; саме», що походить від тур. *tamam* «цілком, повністю, правильно, точно», яке зводиться до ар. *tamām* «повний, цілий, самостійний, досконалий»; менш переконливі пов'язання з *тямити* (Преобр. II 126, вип. останній 32), р. *при том* «при тому» (Даль III 469). — Shevelov Hist. phonol. 692; Фасмер III 367; Korsch AfSIPh 9, 672. — Див. ще **при**.

притвор¹ «передня або бічна частина церкви», [притвора] «тс.» Нед; — р. *притвор*, бр. *пывтор*, др. *притворъ*, п. ст. *prytwor*, ч. *přítvor*, слц. *prítvor*, *pitvor* «сіни», нл. *pśitwor*, болг. *притвор*, схв. *притвор* «мала загорода для овець», стсл. **притворъ** «притвор»; — псл. *prítvorъ* «прибудова», похідне від дієслова *prítvoriti* «прибудувати», утвореного за допомогою префікса *prí-* «при-» від *tvoriti* «творити, будувати». — Фасмер III 367; Machek ESJC 662; Mikl. EW 366; Zubatý St. a čl. I 1, 121—125. — Див. ще **при**, **творити**.

[притвор²] «двері, вікна» Мо; — запозичення з російської мови; р. [притвор] «двері, віконниця; усе, що зачинає отвори» утворено за допомогою префікса *при-* «при-» від основи *твор-*, що виникла внаслідок перерозподілу з псл. **ot(ъ)-vogъ* (> *o-tvogъ*) «отвір», пов'язаного з **verti* «зачиняти». — Фасмер IV 33—34. — Див. ще **вір**¹, **при**. — Пор. **верєя**, **затворити**, **отвирати**.

прителєпкуватий — див. **телєпати**.

прителюшити, *прителюшитися* — див. **телішити**.

притерєбити, *притєбити*, *притіборити* — див. **тарабанити**.

[притін¹] «притулок, пристановище»; — р. [притын] «тс.», *притон* «кубло», бр. *пывтон* «тс.»; — очевидно, похідне утворення від *приткнўтися* (в усному мовленні часто *притнўтися*) «знайти собі місце»; — р. *притон*, болг. *потон* «стеля; [підлога]» пов'язується також (Младенов 498; Варбот 80) з псл. *tęti* «тяти, відтинати»; пов'язання з *тин* (Даль III 471) безпідставне. — Див. ще **при**, **тікати**.

притін², *притіна*, *притинати* — див. **притяти**.

[прітир] «голка з відламаним вушком» ВеБ, [притор] «тс.» тж; — результат видозміни форми [протор] (> [протір] «тс.»), зближеної з основою дієслова *притирати*. — Див. ще **проторг**.

[притірок¹] «половина перерізаной впоперек бочки»; — очевидно, адаптоване запозичення з польської мови; п. [przyciorek] «вид шаплика; посудина, у якій дають їсти свиням», [przycirek] «тс.»; — можливо, є результатом видозміни давнішого **przecierek* (**przecirek*), пов'язаного з *przetrzeć* «перетерти; (ст.) переписати», похідним від *trzeć* «терти; (ст.) пиляти», якому відповідає укр. *тєрти* (див.).

прітирок² — див. **тєрти**.

[прітис] «спокусник жінки» Нед; — не зовсім ясне; можливо, похідне утворення від *притиснути*, [притисти] «притиснути».

[притиснўти] «притаскати»; — неясне; можливо, через незасвідчену форму **притискати* виникло з *притаскати*.

[притичка] (орн.) «степовий деривіст, *Glareola nordmanni* Fisch. (Nord.)»; — очевидно, похідне утворення від дієслова *притикатися* «примощуватися (не дуже зручно)»; назва зумовлена тим, що своє гніздо з бід-

ною підстилкою із стебел цей птах мостить просто в ямках (Птицы СССР 218—219). — Див. ще **при, тійкати**.

[**приті́р**] «нарив, гнояк» Нед; — похідне утворення від *притє́рти*; первісно означало натерте місце на тілі. — Див. ще **при, тє́рти**.

[**приткі́й**] «прудкий» Нед, [*притко́мо*] «притьмом» Нед; — р. *прыткі́й*, бр. [*прыткі*], п. [*prytnac*] «підскочити», ст. *pruciac* «спішити»; — псл. [**prytkъ*], очевидно, похідне від **prytiti* «швидко рухатися, поспішати», спорідненого з лит. *sprausti* «втискати», *sprūsti* «вириватися, вислизати», лтс. *spraūtiēs* «підійматися, простати (про картоплю)», свн. *spriezen* «давати пагони», гот. *sprautō* «швидкий», дангл. *spréwlian* «борсатися», англ. *sprawl* «розтягти», кіпр. *ffrwst* «поквапливість»; пов'язувалося також (Потебня РФВ 4, 218; Соболевский Лекции 120) з [*пруд*] «швидка течія води», *прудкі́й*; неприйнятне виведення з реконструйованого **prygtъ* (Jagić AfSlPh 1, 432), або з **prygt-*, куди відноситься й болг. *прѣп(к)ам* «біжу» (Георгиев Въпр. на бълг. етим. 22). — Фасмер—Трубачев III 391—392; Черных II 78; Преобр. II 140; Trautmann 277; Persson Beitr. 874; Matzenauer LF 14, 173; Pedersen Kelt. Gr. I 81. — Пор. **сприт**.

прито́ка, *приті́чний*, *приточі́ти*, *прито́шний* — див. **надточі́ти**.

прито́мний «який не втратив свідомості; [присутній]», [*прито́мен*, *притоме́нний* O] «тс.», *прито́мність*, *прито́мнити* «приходить до тями», *оприто́мнити* «привести до тями», [*сприто́мний*] «присутній» Нед, Пі; — р. [*прито́мный*] «свідок, самовидець», бр. *прыто́мны* «притомний», п. *prytomny* «притомний; присутній; (ст.) сьогочасний», ч. *prítomný* «присутній; сучасний, теперішній», слц. *prítomný* «присутній; наявний; теперішній», вл. *prítomny* «присутній; теперішній», нл. *prítomny* «тс.»; — похідне утворення від

словосполучення *при то́му*. — Brückner 682; Machek ESJC 495. — Див. ще **при, той**.

[**прито́мок**] «прізвисько» O; — очевидно, результат видозміни слова [*прідо́мок*] «прізвисько», зближеного із займенником *той* (*те*). — Онышкевич Исслед. п. яз. 247. — Див. ще **прідо́мок**.

[**прито́чка**] (бот.) «актея колосиста, чернець, *Actaea spicata* L.» Бі; — результат скорочення назви [*сорокоприто́чка*] «тс.» Бі, Мак, етимологічно неясної.

[**притру́д**] (ент.) «арктія (вид гусениці), *Arctia (euca)*» Г, Нед, [*притрут* ВеЗн, *петру́к* тж, *притур* Нед] «тс.»; — результат перенесення на гусінь назви [*притру́т*] «нарив на носі між пальцями, на п'яті»; перенесення зумовлене отруйною дією розтопленої арктії на підшву босої ноги. — ВеНЗн 28. — Пор. **підбі́г**.

[**притру́т**] «нарив на п'яті Г, Нед; нарив на носі між пальцями O»; — похідне утворення від основи *труд* «хвороба, захворювання» (пор. др. *трудъ* «хвороба», п. *trād* «проказа; (ст.) висип»). — Див. ще **при, трудова́тіти**.

приту́га «скрутне становище, горе, біда; [велика туга; пригода Нед]»; — р. [*притужа́ть*] «набридати, докучати», [*притужне́ний*] «важкий, тяжкий, виснажливий, натужний», др. *притужне́ныи* «скрутний, важкий», *притужати* «турбувати; надокучати; виснажувати», схв. *притуга* «біда; нещастя; злидні»; — псл. **pritoğa* «горе, біда», пов'язане з *tōga* «туга». — Див. ще **при, ту́га**!

притча́ «коротке повчальне оповідання; [випадок, дивний збіг, пригода Нед]», [*притчові́й*] «який стався через випадок; насився» Нед; — р. *притча́* «вислів, коротке повчальне оповідання; [несподіваний (нешасний) випадок; несподіване захворювання; уроки, причина]», бр. *прытча́* «притча, [неприємний випадок, ганьба]», др. *притъча*

«притча, приклад, вислів; випадок; нещастя, лихо», п. ст. *przytca* «випадок», болг. *прѣтча* «притча», схв. *прѣча* «оповідання; притча, казка», слн. *ргѣса* «момент, теперішній час; свідчення, свідок; притча, казка, оповідання», стсл. *притѣча* «притча»; — псл. *ргѣча* < **rgi-tъk-ja* «випадок», похідне від *ргѣтъкънѣти*, утвореного за допомогою префікса *ргѣ-* «при-» від *тъкънѣти* «ткнути». — Коломієць Мовозн. 1992/1, 43; Огієнко РМ 1938, I 42; Фасмер III 368; Преобр. II 127; Желтов ФЗ 1875/3, 8; Вгүскнер 445; Мікл. EW 368. — Див. ще **при, тѣкати**. — Пор. **прѣтча**.

[**притьмó**] «тавро на вусі вівці: пряма горизонтальна риса»; — результат видозміни десетимологізованої форми [*пѣтъмó*] «пляма», зближеної з *притьмóм* «негайно; дуже; цілком». — Див. ще **п'ятнó**.

притьмóм «негайно; наполегливо; настійно; швидко; дуже, сильно; цілком; [точно, напевне]», *притьмá* «тс.», [*притьма*] «у вічі»; — р. [*прѣтмом*] «раптом і поспішно, негайно, неминуче»; — очевидно, похідне утворення від **прить* «швидкість, прудкість» (пор. р. *прѣтъ* «тс.», укр. [*прѣткій*] «швидкий, прудкий»). — Див. ще **прѣткій**.

[**прѣтѣжина**] «жердина по краю стріхи, що притискає соломі», [*прѣтѣжити*] «укріпити стріху жердинами»; — пов'язане з [*прѣтѣжина*] «жердина по краю стріхи, що притискає соломі», [*прѣтѣжити*] «укріпити жердинами солом'яну стріху або віз із снопами»; характер звукової варіативності неясний. — Див. ще **при, тѣгій**.

[**прѣтъкнѣти**] «злегка підсохнути» ЛексПол; — неясне; можливо, результат видозміни форми *протрѣхнѣти* «підсохнути».

прѣтъти «прикріпити, прив'язати», *прѣтънати* «прикріплювати», [*прѣтъйн*] «місце, де стоять вартіві, пост» Нед, [*прѣтъйна*] «тс.» Нед; — р. [*прѣтъйн*] «місце, де стають вартіві; місце, де щось прив'язано; межа руху, точка стояння чогось»; — результат видозмі-

ни значення «обрізати», звідки «прикоротити, перепинити, обмежити переміщення, припинити». — Див. ще **при, тѣти**.

прихámрати — див. **обхámорити**.

прихати «видавати глухий уривчастий звук СУМ; кашляти Г; сопти Нед», *прихкати* «прихати»; — п. *ргучаѣ* «пирхати», болг. *прихна* «пирхну; пирскну, засміюсь»; — псл. *ргухати* «пирхати», пов'язане з *ргускати* «прискати», можливо, також з *пѣрхати*. — Machek LP 1953, 4, 122. — Див. ще **прѣскати**. — Пор. **пѣрхати**.

[**прихахúлити**] «причепурити»; — очевидно, пов'язане з [*хахулáтий*] «чубатий» (про птахів) (див.).

[**прихахúлитися**] «приплентатися» Нед; — неясне.

[**прихѣритися**] «притаїтися» Нед; — очевидно, пов'язане з п. *przechera* «підступна, хитра людина; шахрай, крутій». — Див. ще **прѣхіра**.

прихѣрмати(ся) — див. **обхámорити**.

[**прихмелѣтися**] «припалитися» (про хліб на пні); — неясне; можливо, походить від псл. [**pri-xmaliti se*], що виникло внаслідок фонетичного переходу *s > x* в позиції після *i* з **pri-smaliti se*, пов'язаного з *smaliti* «смалити». — Горячева Этимология 1986—1987, 156; Moszyński PZJP 221. — Див. ще **при, смалѣти**.

прихóд «парафія», [*прихóдник*] «(парафіяльний) священник» Нед, [*прихóдство*] «домівка священника» Нед, *прихожáнин* «парафіянин» УРС, Нед; — бр. *прихóд* «прихід, прибуття; прибуток; парафія»; — запозичення з російської мови; р. *прихóд* «прихід, прибуття; прибуток; парафія» пов'язане з *прихóдѣть* «приходити», утвореним за допомогою префікса *при-* «при-» від дієслова *хóдѣть*; значення «парафія» розвинулося на основі значення «сходка для виборів церковного старости». — Фасмер III 368. — Див. ще **при, хóдѣти**.

[**прихóрний**] «ошатний»; — очевидно, пов'язане з *хорбший*, [*хárний*] «чистий, охайний», [*хáрити*] «чистити». — Петлева Етимологія 1982, 36—37. — Див. ще *хáрити*, *хорóший*.

[**прихторіти**] «підохотити; допомогти» О; — очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. *przywtórzyc* «вторити на музичному інструменті; підтакнути» утворене за допомогою префікса *przy-* «при-» від дієслова *wtórzyc* (*wtórować*) «вторити», похідного від *wtóru* «другий». — Див. ще **втóra**, **при**.

[**прицáритись**] «зручно сісти, припуститися» Ва; — не цілком ясне; можливо, похідне від *цар*.

[**прицеркувати** (*сорóчку*)] «оздобити вишивкою з лляних ниток» Нед; — очевидно, пов'язане з [*церувати*] «штопати» (див.).

[**прицибу́литься** (-це)] «влаштуватися, розташуватися, знайти пристановище» Л; — очевидно, афективне утворення від *цибу́ля*; пор. *розкапу́ститися* «розсістися, зайняти багато місця». — Див. ще **при**, **цибу́ля**.

[**прицу́цуватий**] «дурнуватий»; — очевидно, похідне утворення від вигуку *цу-цу́*, що вживається для вираження здивування, розчарування. — Див. ще **при**, **цу-цу́**.

причандáли «речі, приладдя», [*пречендáли* Куз, *причандáл* (одн.)], *причандáлля* (зб.); — р. *причиндáлы* «причандали»; [*причандáлы*], бр. *причиндáлы* «тс.»; — не цілком ясне; виводиться (Фасмер—Трубачев III 369) від р. *чиніть* «чинити» з вторинним -д-.

[**причапря́чити**] «привести до ладу»; — неясне; можливо, пов'язане з *причепу́рити* або *чапράк* «підстилка під сідло».

прича́стя, *прича́сник* «той, хто причащається; той, хто причащає; учасник; спів під час причастя; дієприкметник Куз», [*прича́ство*] «участь» Нед, *прича́стен* «спів під час причащення» Нед, [*прича́стич*] «причастя; дієприкметник» Нед, [*прича́сний*] «причетний;

стосовний до причастя», *прича́стїти*, *прича́щати*; — р. болг. *прича́стие* «причастя; дієприкметник», бр. *прича́сць* «причастя», др. *прича́стие* «причастя; приєднання; частка; спадщина; дієприкметник», м. *прическа* «причастя», *причест*, схв. *при́чест* «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **прича́стїє** «причастя; участь, причетність» пов'язане з дієсловом **прича́стїти** *св* «причаститися; взяти участь», утвореним за допомогою префікса *при-* «при-» від іменника *ча́сть* «частина», очевидно, як семантична калька сгр. *μετάληψις* «причастя; участь», пов'язаного з дієсловом *μετάλαμβάνω* «беру участь». — Див. ще **при**, **ча́стїна**.

[**причекну́ти**] «присісти, сісти навпочіпки» Нед, [*причикну́ти* Нед, *причікну́ти* Шух, *причомкну́ти* Нед] «тс.»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *причупкувати* (див.).

приче́па (іхт.) «*Echeneis paucigates*»; — похідне утворення від *причепі́ти(ся)*; назва зумовлена тим, що ця риба за допомогою присоски на голові прикріплюється до водяних хребетних або підводних предметів і в такий спосіб переміщається на значні відстані. — УРЕ 11, 503. — Див. ще **при**, **чіпа́ти**.

причина́ «підстава; лихо; хвороба, заподіяна чаклунством; [провина]», *причі́нець* «людина, що спричинилась до чогось; ініціатор», *причі́нник* «тс.» Куз, [*причі́нок*] «причина, додаток», *причі́нний* «божевільний, хворий», *причині́тися* «викликати, сприяти», *спричі́нник* «винуватець; збудник» Куз, [*спричі́нитися*] «збожеволіти» Куз, [*спричинувáтіти*] «тс.» Куз; — р. болг. *причина́*, бр. *причы́на*, п. *przyczyna*, ч. *příčina*, слц. *příčina*, вл. *příčina*, нл. *příčina*, м. *причина*; — похідне утворення від *причині́ти* «додати, доробити»; можливо, калька польського і, далі, чеського відповідників. — Харитонова Мовозн. 1986/3, 66—69; Огієнко РМ 1938 I 43; Булаховський Нариси 56;

Фасмер III 369; Преобр. Вип. останній 74; Brückner 82; Machek ESJC 492—493; Bern. I 156. — Див. ще **при, чиніти**.

причитати «голосити», *причитувати, причитання*; — запозичення з російської мови; р. *причитать*, ст. *причитати* «приєднувати; приєднувати слова до плачу, голосити» походить від др. *причитати* «причисляти; приєднувати; обговорювати», утвореного за допомогою префікса *при-* «при-» від дієслова *чисти* «рахувати; читати». — Срезн. II 1496. — Див. ще **при, читати**.

[**причитки**] «повзучі стебла» Нед; — неясне.

[**причівки**] «бур'ян» Нед; — очевидно, похідне утворення від *чолó*; мотивация назви неясна. — Див. ще **при, чолó**.

причілок, причóлок — див. **чолó**.

причка — див. **причта**.

[**причком**] (у виразі [*не п. сказати*] «не кажучи поганого слова»); — очевидно, пов'язане з [**причка**] «випадок, нещасний випадок, подія, пригода», що виступає тут із закінченням форми орудн. в. одн. *-ом* (зам. *-ою*), властивим деяким південно-західним говіркам; первісне значення виразу мало бути «(сказати) не накликаючи нещасного випадку»; пов'язання з рум. *príce* «сварка» (Scheludko 141) викликає сумнів. — Див. ще **причта**.

[**причмóлити**] «оглушити, приголомшити» О, [*причмóлитися*] «знеприємнитися» О; — неясне.

причомкнути — див. **причекнути**.

причта «незвичайна пригода, дивний випадок; [нешасний випадок Нед]», [**пришта**] «історія; випадок, пригода», [**причка**] «зачіпка, привід; (нешасний) випадок, подія, пригода» Нед, [*причтовий*] «такий, причиною якого був якийсь випадок»; — результат метатези в слові *причта* «тс.» (див.).

[**причупкувати**] «сідати навпочіпки» Вел; — слц. *grícupit' sa* «зіщулити-

ся»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [*grzycupkać*] «сідати навпочіпки» утворено за допомогою префікса *grzy-* «при-» від [*sićpieć*] «сідати навпочіпки», ст. *czupieć* «тс.», яке зводиться до **čupěti* «тс.», пов'язаного чергуванням голосних з **čepěti*, до якого зводиться укр. *чупіти* «стояти зігнувшись». — Sławski I 109—110. — Див. ще **при, чупіти**.

пришелéпкуватий, пришелéпуватий — див. **шелéпати**.

пришéлець «прибулець», [*пришлéць* Нед, *пришéнець*] «тс.»; — р. *пришéлец*, бр. *прышэлец*, др. *пришьльць, пришелець*, ч. *příšlec*, слц. *gríšlec*, [příšlec], болг. *пришелéц*, слн. *gríšlec*, цсл. **пришьльць** «іноземець»; — псл. *gríšльсь*, похідне від дієприкм. *gríшьль* «пришов», утвореного за допомогою префікса *grí-* «при-» від *шьль* «ішов»; форма *пришéлець* (зам. законмірного *пришлець*) зумовлена впливом непрямих відмінків. — Див. ще **ішов, при**.

пришень, пришникі, пришнік — див. **прясти**.

пришестя «прихід, прибуття»; — р. болг. *пришествие*, бр. *прышэсце*, др. *пришьствие, пришествие*, м. *пришествие*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **пришьствик** є похідним від дієприкм. **пришьдъ** «той, що прийшов», утвореного за допомогою префікса *при-* «при-» від *шьдъ*, спорідненого з укр. *ішов* і пов'язаного з дієсловом **ходити** «ходити». — Див. ще **ішов, при, ходіти, шествувати**. — Пор. **нашестя, пошесть**.

[**пришійна**] «необхідно» Нед; — очевидно, утворено на основі словосполучення *при шійі* на означення чогось дуже необхідного (пор. відповідний жест рукою до горла). — Див. ще **при, шія**.

[**пришка**] (у виразі [*до пришки*] «до останньої крихти») Нед; — очевидно, результат видозміни форми *кришка* у виразі *до кришки* «до останньої крихти». — Див. ще **криха**.

[**пришкарити**] «припалити» Нед; — очевидно, результат видозміни *пришкварити* «присмажити, припекти». — Див. ще **при, шкварити**.

[**пришпитіти**] «швидко прийти, поспішити» Нед; — неясне.

прищ¹, [*прищ*] «прищ», *прищавий*, [*прищикуватий*] «прищавий», *прищуватий*, *прищавіти*, *прищити* «укривати прищами», [*сперці*] «прищі» О, [*спіршок*] «прищ» О; — р. *прыщ* «прищ», бр. *прышч* «тс.», др. *прыщъ* «нарив», п. *pryszcz* «прищ», [*pryszczel*] «тс.», ч. *rgyskyř* «пухир», [*grýšč*] (бот.) «молочай, Euphorbia L. (рослина, сік якої застосовується проти прищів та бородавок)», слц. *grýšt'* «прищ», вл. *rgyskel* «мозоля, ствердіння шкіри», нл. *pšuskel* «тс.», болг. *пришка* «прищ», *прищя се* «прищавію», м. *пришт* «прищ», схв. *пришт* «чиряк; фурункул», слн. *gríšč* «пухир», цел. **прыць** «прищ»; — псл. *rgyščь* (<*rgyskjь), пов'язане з *rgyskati* «прискати» (спочатку як назва нариву, тобто того, що може приснути, або за подібністю прищів, пухирів, що з'являються здебільшого на гарячому хворому тілі, до бульбашок на поверхні води під час кипіння); виведення безпосередньо від *прис(о)к* «жар» (Потебня Из зап. III 47) менш переконливе семантично, хоча й не заперечує кінцевий зв'язок з *пріска-ти*. — Булаховський Вибр. пр. III 364; Огієнко РМ 1938 III 133; Фасмер III 392; Черных II 78; Меркулова Етимология 1970, 148—150; Преобр. II 140; Machek ESJC 489; Machek Jm. rostl. 139; Младенов 525; Skok III 45; Matzenauer LF 14, 173; Persson Beitr. 333. — Див. ще **пріска-ти**.

[**прищ**²] «вид печива», [*прищі*] «вид тістечка» Пі, [*прищити*] (у виразі *прищі прищити*); — запозичення з польської мови; п. [*pryszcz*] «печиво з гречаного борошна, яке гарячим умочають у розтоплене масло», очевидно, утворене від дієслова *pryszczec* «тріщати, сичати (на вогні)» (у зв'язку зі смаженням печива на маслі), пов'язаного

з *rgyskać* «прискати», якому відповідає укр. *пріска-ти*. — SW V 13. — Див. ще **пріска-ти**.

[**прищєпа**] «причєпа, причіплива людина» Нед; — результат видозміни форми *прищєпа*, очевидно, зумовленої впливом основи *щєпїти*. — Див. ще **при, чїпати**.

[**прищібати**] «зганяти (худобу)», [*прищєбати*] «пасти худобу» Нед; — очевидно, префіксальне утворення від [*щібати*] «збивати»; щодо семантики пор. *збивати* «зганяти до купи». — Див. ще **при, щїбати**¹.

прищикнўти «прищипнути», [*віщикнути*] «вирвати, вищипнути», [*віщик*] «вид клейма у вигляді вирізки на вусі вівці», [*защєкнўти*] «прищипнути, защемити», [*общикнўти*] «обрізати» Пі, [*ущикнўти*] «ущемити, прищемити»; — р. [*сощикнўть*] «зняти (нагар із свічки)», *сощипнўть* «тс.», бр. *шчыкаць* «шипати», др. *уцькнўти* «ущипнути; відкусити», *уцьнўти* «тс.», п. *przyszknać* «прищикнути», *przyszczykać* «прищикувати», ч. *uřtknouti* «ужалити, вкусити» (про змію), слц. *prıřtiknút'* «прищикнути»; — результат видозміни давнішого (псл.) **uřčьpnŭti* (<**u-řčьpnŭti*), пов'язаного з введенням **к(к)** на місці зниклого **р(п)** і появи укр. **и** на місці зниклого редукованого під впливом форми *щипати* (<**ščipati*). — Machek ESJC 626. — Див. ще **при, щипати**.

[**прищинець**] (бот.) «жовтець вогнистий, Ranunculus flammula L.» Мак, [*прищирник*] «жовтець їдкий, R. acer L.; жовтець отруйний, R. sceleratus L.» Мак; — р. *лютик-прищинець* «жовтець вогнистий»; [*прыщєнєц*] «тс.», бр. [*прышчайнік*, *прышчатнік*, *прышчынец*] «тс.», п. [*pryskirnik*, *pryszczonica*] «тс.» (з ч. і з укр.), [*pryszczurnik*] «очіток їдкий, Sedum acre L.; ломиніс прямий, Clematis recta L.», ч. *rgyskyřník* «жовтець»; — похідне утворення від *прищ* (псл. *grýščь*, **rgyskyřь*); назва зумовлена тим, що від цієї отруйної рослини при зриванні її у людей на ру-

ках і при поїданні її в роті тварин утворюються нариви, прищі. — Нейштадт 262; Machek Jm. rostl. 49. — Див. ще **прищ**¹.

прищитися «триматися задержувати, пихато; бундючитися»; — р. [пріщиться] «надуватися; надиматися, пнутися, підіймати на собі шерсть, волосся, пір'я»; — похідне утворення від **прищ**; в основі значення дієслова лежить скрите порівняння «надиматися, як прищ (про людину)». — Див. ще **прищ**¹.

приют «притулок; добродійний заклад для одиноких і незаможних», [приютний] «гостинний, привітний; затишний» Нед, **приютити** «дати притулок, прихистити»; — болг. заст. **приют** (з р.); — запозичення з російської мови; р. **приют** «тс.» походить від дієслова **приютить** «дати притулок», утвореного за допомогою префікса **при-** «при-» від [ютить] «укривати, ховати», що зводиться до псл. *jotъ «дах», спорідненого з лтс. jūmts, jūmta «тс.», jūmt «крити дах» (пор. також лтс. rajūmta «приют, притулок»); іє. *jeu- «зв'язувати, з'єднувати». — Фасмер III 369, IV 535—536; Черных II 67; Mühl.—Endz. II 118, 119, 123. — Див. ще **при**. — Пор. **іго**.

[**прияті**] «сприяти», [**приятнувати**] «ставитися дружньо; приятелювати» Г, Нед, **приятелювати**, **приятель**, **приятелізм**, **приятель** СУМ, Нед, **приятельство** «дружба, приятелювання СУМ, Г; друзі (зб.)» Нед, [**приятіль**] «приятель, друг» Нед, [**приятство**] «дружба, приятелювання; друзі (зб.)» Нед, [**приятч**] «приятель; той, хто сприяє, допомагає» Нед, **приятний** «схильний (до когось), дружній; приемний СУМ, Г», [**заприятити**] «зв'язати дружбою» Ж, [**наприятє**] «придбати» Корз, [**неприятник**] «зздрісник; непривітна людина» ВеЛ, **неприятнь**, **неприятель** «ворог, супротивник СУМ, Ж; [чорт Г]», [**неприятельство**] «ворожнеча, неприязнь», [**сприятелитися**] «потоваришувати» ВеЛ, **сприятелюва-**

ти(ся) «тс.», **сприяти**, [сприяти] «сприяти» Нед, **сприятливий**; — р. ст. **прыятъ** «бути відданим, прихильним», бр. [прыяць] «сприяти, допомагати», др. **прияти** «сприяти; піклуватися; бути відданим, прихильним», п. ст. ргу-жає «сприяти», ч. přáti, слц. priat', вл. přeć, нл. [pśaś], ст. pśijaś «тс.», болг. **приятел** «приятель, друг», м. **пријае** «подобається; дає користь», схв. **прија-ти** «подобатися, смакувати; давати користь, бути корисним», слн. prijati «пасувати, годитися, відповідати, бути корисним», стел. **пригати** «сприяти»; — псл. prijati, *rgjati; — споріднене з дінд. priyāḥ «дорогий, гідний», priyatē «є задоволеним», pīṇāti «тішить», ав. frya «любий, улюблений», frīnāiti «любить, цінує», гр. πρῶς «лагідний, м'який», гот. frijōn «любити», frijōnds «друг», двн. friunt «тс.», нвн. freien «сватати», лтс. priēks «радість». — Кравчук УМШ 1957/4, 79; Фасмер III 369—370; Черных II 67—68; Brückner 445; Machek ESJC 490—491; Schuster-Sewc 1170; Младенов 525; Skok III 40—41; Trautmann 231; Mühl.—Endz. III 393; Mayrhofer II 378—380; Uhlenbeck 180; Торп 247; Persson Beitr. 699; Pokorny 844; Бенвенист 215.

[**приятний**] «сприятливий; люб'язний, милий, привітний Г; приемний Нед», [**приятно**] «люб'язно, мило, привітно; пристойно»; — р. **приятний** «приемний; (ст.) прийнятний», др. **приятньи** «прийнятний; приемний», болг. **приятен** «приемний», м. **пријатен**, схв. **пријатан**, слн. prijēten «тс.»; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. **приятнь** «прийнятний, приемний» є похідним від **приятъ** «прийнятний», пов'язаного з дієсловом **приятити** «прийняти», утвореним за допомогою префікса **при-** «при-» від **яти** «узяти». — Фасмер III 370; КЭСРЯ 366—367; Цыганенко 373. — Див. ще **при**, **яти**.

при (мн.) заст. «вітрила» Нед; — очевидно, індивідуальне авторське відтворення др. **п(ѣ)рѣ** «вітрила», форми множини від **п(ѣ)ря**, **п(ѣ)ря** «вітри-

ло», запозиченого з прибалтійсько-фінських мов; пор. фін. ест. водськ. *puŕje* «вітрило», вепс. *puŕeh*, лів. **puŕi, pŕ-gáz* «тс.»; припущення (Lidén Studien 24; Kalima 187; Mühl.—Endz. I 356; Mikkola Verühg. 40) про походження цих прибалтійсько-фінських слів від лит. *biŕe* «вітрило» і зв'язок цього останнього з гр. *φᾶρος* «тс.» недостатньо обґрунтовані; імовірніше, навпаки, походження литовського слова, як і лтс. *biŕa* «тс.», від якогось із зазначених прибалтійсько-фінських, очевидно, лівського (Nieminen KZ 72, 129). — Фасмер—Трубачев III 392; Fraenkel 65.

прізвисько, *прізвище*; — результат видозміни давніших *прозвисько*, *прозвище* (< др. *прозъв-*), викликаній переходом **о** > **і** в новоутвореному закритому складі (перед зниклим редукованим голосним **ъ**), для префікса *про-*, як правило, не характерним. — Див. ще **зв́ати, про**.

[**прік**] «решта» Нед, [*прóчий*] «інший» Нед; — р. *прок* «пуття, сенс; користь; вигода; [решта]», др. *прокъ* «решта, залишок», *прокьи* «інший, решта», п. [*prokien*] «весь, усякий», ст. *prokny* «тс.», ч. ст. *prokni* «усякий, кожен», болг. *прóчее* «інше; отже», стсл. *прокъ* «той, що лишився, належний до решти; інший», цсл. *прочь, (прочий)* «тс.»; — псл. *prokъ* < **prokos*, що виникло внаслідок розширення *pro* «про» елементом *-ko-*, подібно до лат. *rescriptus* «звернений уперед і назад» (**resco-* + **proso-*), *proseŕes* «найздатніші вельможі; кінці балок, що виступають із стіни», гр. *прóβια* «відразу, раптом»; первісне значення **prokos*, мало бути «той, що знаходиться попереду». — Фасмер III 373; Черных II 70; Брандт РФВ 18, 9; Hofmann 284; Solmsen KZ 35, 472; Wackernagel KZ 33, 41; Osthoff IF 8, 45. — Див. ще **про**.

пріор «настоятель католицького чоловічого монастиря» СУМ, РУС, *пріоріна* «ігуменя католицького жіночого монастиря» Куз; — р. *прибр*, бр. *приёр*, п. *przeor*, ч. *převor*, слц. *priog*,

болг. *пріор*, схв. *пріор*, слн. *priog*; — запозичення з латинської мови; лат. церк. *priog* «настоятель монастиря» виникло внаслідок семантичної видозміни лат. *priog* (< **pri-jōs*) «передній, перший; старший; значніший, важливіший», що за походженням є вищим ступенем до лат. ст. *pri* (пізнішого *prae*) «спереду, перед» (однієї з форм латинського префікса *pre-*), спорідненого з гр. *прів* «раніш» і наявного також у лат. *prius* (< **pri-is-mo-s*) «перший», найвищого ступеня до того самого *pri*. — СІС² 681; Walde—Hofm. II 283—286, 361, 363; Dauzat 587. — Пор. **прімум**.

пріоритет «першість; переважне право»; — р. болг. м. *приоритет*, бр. *прыарытэт*, п. *priorytet*, ч. слц. вл. *priogita*, схв. *приоритѣт*, слн. *priogiteta*; — запозичення з німецької мови; нім. *Priorität* «пріоритет» походить від слат. *prioritas* (род. в. *prioritatis*) «першість», похідного від лат. *priog* «перший». — СІС² 681; Kopaliński 785; Dauzat 588. — Див. ще **пріор**.

прірва¹; — результат видозміни давнішого *прорва* (< др. **проръва*), зумовленої переходом **о** > **і** в новоутвореному закритому складі (перед зниклим редукованим голосним **ъ**), для префікса *про-*, як правило, не характерним. — Див. ще **про, рв́ати**.

прірва² — див. **перерва**.

прісний¹ СУМ, Нед, *пріснув́атий*, [*прісн́як*] «прісний хліб; пиріг з прісного тіста Нед», [*прісн́яник*] «прісний хліб», [*напрісник*] «хлібина з прісного тіста; невдало спечений пиріг» Корз, *опріснювальний, опріснювач, опрісн́ити, опріснювати, опрісн́яти*; — р. *прэ́сний*, бр. *прэ́сны*, др. *прѣ́сьныи*, п. *przaśny* «прісний», ст. *prześny*, ч. [*přesný*], слц. [*presný*] «тс.», болг. *прэ́сен* «свіжий», м. *пресен* «свіжий, сирий», схв. *прэ́сан* «прісний; сирий», слн. *présen* «прісний; сирий; свіжий», стсл. *прѣ́снь* «прісний»; — псл. *prěsnъ* < **prěsknъ*; — споріднене з лит. *prėskas* «прісний» і, очевидно, також з див.

frisc «свіжий», нвн. frisch «тс.»; розбіжність щодо вокалізму, можливо, пояснюється (Machek ESJC 491) вторинним (експресивним) подовженням *e* у балтійців і слов'ян. — Фасмер—Трубачев III 360; Черных II 65—66; Brückner 440; Младенов 534; Skok III 41—42; Trautmann 231; Otrębski LP I 140; Kluge—Mitzka 219—220; Hellqvist 238—239; Fick III 248. — Пор. **опріснók**.

[**прісний**²] «нинішній; той, що живе тепер» Нед, *прісно* «вічно, завжди»; — р. заст. *прісний* «справжній; постійний, вічний», *прісные* «близькі; прибічники», др. *присъныи* «постійний; близький, рідний; свій, власний; справжній; гідний; досконалий», болг. заст. *прісно* «завжди», м. *присен* «близький, інтимний; щиросердий», схв. *пріснї* «близький», стсл. *приснъ* «рідний, близький», *присно* «завжди»; — псл. *pris(ь)нъ* < **prī-jьstьнъ*, утворене за допомогою префікса *prī-* «при-» від кореня **es-* «бути», наявного, зокрема, в укр. *є*; менш вірогідні інші пояснення: виведення з **prī-sto-* від *stojati* «стояти», букв. «який стоїть поруч» (Преобр. II 126), пов'язання з лат. *priscus* «гідний» (Фасмер III 366), виведення з *prī-* та **is-*, пов'язаного з *istъ* «справжній» (Machek ESJC 494); наявність *і* замість *и* зумовлена церковнослов'янським (книжним) впливом. — Фасмер—Трубачев III 366; Skok III 44. — Див. ще **є, при**.

[**прісний**³] (у казках) «чужий, сторонній»; — очевидно, результат семантичної видозміни др. *присъныи* «близький, рідний», що набуло в казках протилежного значення. — Див. ще **прісний**².

[**прість**] «глибоке провалля, безодня» Нед; — очевидно, результат семантичної видозміни др. *простъ* «пряма дорога», пов'язаного з прикметником *простъ* «простий, прямий»; семантичний розвиток міг бути таким: «пряма дорога (часто через гору, глибоке провалля тощо)» → «дорога через

глибоке провалля» → «глибоке провалля». — Див. ще **прóстий**.

[**прісь**] (вигук, яким відганяють котів), [*присъ*] «тс.» (Умань); — пов'язане із семантично тотожними вигуками *тпрусъ*, [*брисъ*] (див.).

[**пріся**] «вид гаївки (весняної гри)» Нед, [*присъ*] «тс.» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *прóсо* (пор. *прісся* «пріснище») як назвою однієї з найдавніших злакових культур у слов'ян, що згадується, наприклад, у відомій пісні-грі «А ми просо сіяли».

пріти «тліти, гнити; пітніти; мліти; [пекти (про сонце)]», *прілина*, [*прілка*] «гниле болото» Ч, *пріль*, *прілий*, *прілуватий*, [*запопрілий*] «спітнілий» Нед, [*пóприни*] «бруд від поту» Нед, *попрілість* (спец.), *розіпрілий*; — р. *преть* «пріти», бр. *прэць*, п. *przeć*, слц. *priet'* «тс.», нл. *prěś* «сохнути, в'янути (від спеки)»; — псл. **prēti*, пов'язане з *paга* (*paгъ*) «пара»; — споріднене з гр. *πρήθω*, *πρίπρημι* «палю, спалюю», ав. *fraēθ-* «гнили, розкладатися»; пов'язання з вірм. *eřam* «булькочу, киплю, хвилююсь» (Scheffelowitz BB 29, 33) неприйнятне. — Фасмер III 362; Черных II 66; Зализняк ВСЯ VI 35; Brückner 442; Machek ESJCS 393; Schuster-Sewc 1156; Hofmann 270; Persson Beitr. 875; Matzenauer LF 14, 180. — Пор. **пáра**¹.

прітьма — див. **прітьмом**.

[**пріч**] «геть; крім», [*прічки*] (у виразі [*і я не п.*] «і я не від того») Нед, [*прічка*] «відхід із нез'ясованих причин» Нед, [*прічки*] «покидання хати жінкою, коли вона посвариться з чоловіком» Ба, [*прічки*] «геть», [*проч*] «тс.» Нед, [*прóчка*] «чужина» Пі, [*прочки*] «геть» Пі; — р. *прочь*, бр. *прóчки* (мн.) «відхід із дому (звичайно від чоловіка)», др. *прочь* «геть», *проче*, п. *przez*, [*prucz*], ч. *pruč*, слц. вл. *prěć*, нл. *ršec*, *ršejc*, слн. *prōć* «тс.», стсл. *прочь* «той, що лишився», **проче** «нарешті; крім того; все-таки»; — псл. *prōćь* (*prōćii*) «той, що лишився», яке є формою вищого ступеня від *prōкъ* «тс.»; західнослов'янські форми зводяться, очевидно,

до псл. *ргъсь, де **ъ** замість **о** могло бути введене вторинно під впливом близького за функцією *vъpъ* «геть». — Фасмер III 386; Черных II 76; Machek ESJC 489. — Див. ще **прік**. — Пор. **опріч**, **прочанін**.

[**прічка**] «наречена, люба»; — неясне; можливо, походить від рум. заст. *frîșcă* «молода весела дівчина», етимологія якого неясна.

пріяний — див. **перо**.

про, *про-*; — р. *про*, *про-*, бр. *пра*, *пра-*, *про-*, др. *про* «про; для; через (причин.)», п. ст. *prze* «для; через», *prze-*, *рго-*, ч. *рго* «для; через», *рго-*, слц. *рге* «для; через», *рге-*, *рго-*, вл. *рђе* «через», *рђе-*, нл. *рђе* «про; через», *рђе-*, болг. м. схв. *про-*, слн. *рго-*, стсл. **про-**; — псл. *рго*, *рго-*; — споріднене з прус. *рга* «через, для», *рга-* «про-, пере-, за-», лит. *рга-* «тс.», дінд. *рга-* «перед, за-», ав. дперс. *рга-* «тс.», гр. **прѳ** «перед», **про-**, лат. *рго-* (*ргѳ-*) «перед, за-», дірл. *го-*, гот. *рга-* «тс.». — Фасмер III 370; Черных II 68; Machek ESJC 484; Младенов 525; Skok III 47—48; ESSJ Sl. gr. I 216—220; Trautmann 229; Walde—Hofm. II 364—366; Uhlenbeck 176; Fick III 232; Hofmann 284; Pedersen Kelt. Gr. II 283, 300.

проба «перевірка; кількість частин благородного металу в сплавах», [**прібівок**] «проба» Нед, [**прібка**] «проба, зразок» Куз, [**пробант**] «досвідчена людина», [**пробация**] «випробування», [**пробівка**] «трубка для аналізів» Куз, [**пробівник**] «пробірник» Куз, [**пробка**] «проба, зразок» Нед, **прѳбник**, [**прѳбунк**] «проба, випробування Г; дослід Нед», [**прібен**] «досвідчений, практичний» Нед, [**прібній**] «тс.» Нед, [**пробантний**] «досвідчений», **прѳбний**, **прѳбувати**, **випрѳбувач**, **випрѳбній**, **випрѳбовувати**, **випрѳбувати**, **спрѳба**, [**спрѳбунк**] «проба, випробування» Нед, **спрѳбний** «прѳбний; піддослідний»; — р. бр. болг. м. схв. **прѳба**, п. слц. слн. **ргоба**, ч. **ргѳба**, вл. нл. **ргоба**; — запозичено із середньолатинської мови, очевидно, через польську або ново-

верхньонімецьку (нвн. *Pröbe*); слат. **ргоба** «проба, випробування» пов'язане з лат. *ргово* «випробовую; схвалюю», пов'язаним з *ргобус* «добрий; випробуваний, порядний, чесний», спорідненим з дінд. *рга-bhūh* «видатний», псл. *byti* «бути». — Акуленко 134; Шелудько 43; Фасмер III 370; Черных II 68; Brückner 437; Holub—Lyer 400; Walde—Hofm. II 366. — Пор. **Пров**.

пробатуритися — див. **обатуритися**.

прѳбі «(виг.) рятуйте; неодмінно, конче; ради бога», [**прѳба**] «крик, зойк Бі; (виг.) гвалт, рятуйте Л», [**прѳбаги**] «малі хлібці для жебраків» О, [**прѳбіг**] (виг.) «ради бога, їй-богу; гвалт, рятуйте» Пі, **прѳбу** (виг.) «прѳбі» Нед, [**прѳбожити**] «стогнати, голосити» ЛексПол, ст. **прѳбог(ъ)** (1564); — п. **przebóg** (виг.) «боже мій, матінко (моя)», ч. **ргоbŭh** (виг.) «ради бога», слц. **ргеboha** (виг.) «ради бога; матінко (моя)»; — результат злиття виразу *про богъ* (> *про біг*) з наступною редукацією основи *біг* > *бі*, як у *спасибі* (< *спаси біг*); можливо, калька польського або чеського виразів. — Sadn.—Aitz. I 5, 363. — Див. ще **бог¹**, **про**.

прѳбірка «скляна трубка для лабораторних дослідів», **прѳбірник**, **прѳбірня** «прѳбірна палатка» Куз, **прѳбірний**, **прѳбірувати**; — бр. **прабірка**; — запозичення з російської мови; р. **прѳбірка** утворено від нвн. *ргобіеген* «випробовувати», що походить від лат. *ргово* «випробовую». — Фасмер III 370; Преобр. II 128; КЭСРЯ 367; Цыганенко 373; Kluge—Mitzka 566. — Див. ще **прѳба**.

прѳбка «корок», **прѳбочник** «штопор», **прѳбковіти** (бот.); — р. **прѳбка** «корок», ст. **прѳб** «затичка, що закриває отвір гармати», бр. **прѳбка** «корок», п. [**ргорек**, **ргора**], нл. **ргор** «тс.», слн. **ргоbковіна** «кора пробкового дуба»; — запозичення з російської мови; р. **прѳбка** походить, очевидно, з нижньонімецької або голландської мови; нн. **ргорке** «прѳбка», **ргор(ре)** (звідки

гол. ргор) «тс.», виникло, мабуть, як результат контамінації звуконаслідувального нн. рgumpsen «набивати» і нн. stoppen «затикати» при можливому впливі з боку нн. ргорpen «(бот.) прищеплювати». — Шелудько 43; Фасмер III 370—371; Черных II 68; Kluge—Mitzka 547.

проблема, *проблематика*, *проблеміст*, *проблематичний*, *проблемний*; — р. болг. *проблема*, бр. *проблема*, п. вл. *problem*, п. *problemat*, ч. слц. слн. *problém*, м. *проблем*, схв. *проблѐм*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Problém*, фр. *problème*, англ. *problem* через посередництво лат. *problēma* «завдання, питання, проблема» зводяться до гр. *πρόβλημα* (род. в. *πρόβληματος*) «завдання, питання, проблема; трудність; справа», букв. «щось виставлене вперед», що походить від дієслова *πρόβαλλω* «кидаю вперед; (про питання, завдання) ставлю, виставляю, пропоную», утвореного за допомогою префікса *προ-* «перед, спереду; раніше» від дієслова *βάλλω* «кидаю, мечу». — SIC² 681; Фасмер III 371; Черных II 68; Kopaliński 785; Holub—Lyer 395; Георгиева БЕ 1959/6, 551—552; Вујаклија 771; Dauzat 588; Klein 1245; Frisk I 215—217. — Див. ще **бал¹**, **про**. — Пор. **балістика**, **гіпербола**, **емблема**, **сімвол**.

[**пробочка**] (орн.) «волове очко (кропивник), *Troglodytes troglodytes* L.» Шарл; — неясне.

Пров (чоловіче ім'я), ст. *Провъ* «предводитель» (1627); — р. *Пров*, бр. *Проў*; — запозичення із середньогрецької мови; сгр. *Πρόβος* зводиться до лат. *Probus* «тс.», що виникло з прикметника *probus* «чесний, випробуваний, порядний; добрий, добротний», який складається з префікса *pro-* «перед, попереду» та основи *bu-s*, пов'язаної з перфектом *fuī* «(я) був», спорідненого з псл. *byti* «бути». — Беринда 228; Петровский 183; Спр. личн. имен 447; Суперанская 81; Walde—Hofm. I

557—558, II 366. — Див. ще **бути¹**, **про**, **проба**.

[**проба¹**] «передня частина корабля; носова частина човна Берл»; — р. [*проба*], схв. *проба* «тс.»; — запозичення з італійської мови; іт. (венец.) [*prova*] є діалектним варіантом форми *proga* «тс.», що виникло з нар.-лат. *prōga*, яке походить від гр. *πρόρα* «передня частина корабля; передня частина», спорідненого з дінд. *prō-va-* «передній, перший», тох. В *prō-we* «перший», псл. **prōgvъ* «тс.», укр. *перший*. — Фасмер III 371; Frisk II 608—609. — Див. ще **перший**.

[**проба²**] «униз» О, [*провалі*] «тс.» О; — пов'язане з *валіти* (див.).

провадити — див. **вєсті**.

[**проверюхатися**] «перевертатися, валятися» Нед, [*провирюхатися*] «прочунятися зі сну» О; — неясне; можливо, пов'язане з *ворушити*.

провіант; — р. болг. *провіант*, бр. *правіант*, п. вл. *proviānt*, ч. слц. *proviānt*, м. *провіјант*, схв. *провіјант*, слн. *proviānt*; — запозичення з німецької мови; нвн. *Proviānt* походить від іт. *proviānda* «тс.», яке зводиться до слат. *probenda* «те, що має постачатися», що виникло з лат. *praebenda* «тс.», похідного від *praebere* (з давнішого *praehibere*) «простягаю, підставляю; даю, постачаю, приставляю», утвореного за допомогою префікса *prae-* «перед, попереду» від *habere* «тримаю, ношу; беру; маю», спорідненого з лит. *gābana* «оберемок», гот. *giban* «давати», нвн. *geben*, англ. *give* «тс.», псл. *gabati* «брати, хапати». — SIC² 681; Фасмер III 371; Kopaliński 797; Holub—Lyer 399; Kluge—Mitzka 567—568; Walde—Hofm. I 630—631, II 351. — Див. ще **габати**, **пре-**.

провіз — див. **проз**.

провізія «продовольство, їстівні припаси; [винагорода за зусилля і витрати Нед; процент, знижка як комісійні Нед]», *провізі́йний*, [*прові́зний*] «стосовний до провізії, процентів» Нед; — р. болг. *провізія* «провізія»,

бр. *правізія* «тс.», п. *provizja* «комісійні; провізія», ч. *proviže* «комісійні», *proviše*, слц. *provizja*, вл. *provizija*, м. *провизија*, схв. *прѡвѣзија*, слн. *provizija* «тс.»; — через польську або німецьку мову (н. *Provisión* «комісійні; провізія») запозичено з латинської; лат. *prōvisio* «передбачення; турбота, піклування» (зокрема, *prōvisio annonaria* «продовольче постачання», букв. «піклування про продовольство») є похідним від дієслова *prōvideo* «передбачаю; заздалегідь піклуюся; заздалегідь готую», утвореного за допомогою префікса *pro-*, спорідненого з укр. *про* від дієслова *video* «бачу», спорідненого з псл. *viděti*, укр. [*вѣдити*] «бачити». — СІС² 681; Фасмер III 371; Черных II 68—69; КЭСРЯ 367; Kopaliński 797; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 587; Вујаклија 771; Walde—Hofm. II 364—366, 784—785. — Див. ще **вид, про.**

провізор «фармацевт вищої кваліфікації; [голова церковного братства Нед]», *провізорний*; — р. *провізор* «провізор», бр. *правізар*, п. заст. *provizor* «тс.», ч. *provišor* «провізор; економ (у монастирі)», слц. заст. *provizor* «провізор», болг. *провизѡр*, схв. *прѡвѣзор*, слн. *provizor* «тс.»; — запозичено із середньолатинської мови, можливо, через німецьку (н. *Provisor* «провізор»); слат. *prōvisor* «керівник справ» виникло з лат. *prōvisor* «передбачливий; той, що заздалегідь піклується», похідного від *prōvideo* «раніше бачу; передбачаю; заздалегідь піклуюся; заздалегідь готую». — СІС² 681; Фасмер III 371; Kopaliński 797; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 587; Вујаклија 771; Walde—Hofm. II 364—366, 784—785. — Див. ще **провізія**.

провізорія «тимчасовий захід, тимчасовий стан Куз; [засідання суду на місці порушення права власності О]», *провізоричний* «тимчасовий», *провізорний* «тс.; попередній»; — р. *провізорний* «попередній, здогадний; тимчасовий», бр. *правізорны* «тс.», ч. *provizorium* (мн. *provizoria*) «тимчасовий

стан», слц. *provizorium* (мн. *provizoria*) «тс.; тимчасовий захід», вл. *provizorium* «тс.», болг. *провизѡриум* «тимчасовий стан», м. *провизориум* «тс.; тимчасовий захід», схв. *провѣзѡрѣј*, *провѣзѡрѣјум*, слн. *provizorij* «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *provizorium* (мн. *provizoria*) «тимчасовий захід; тимчасовий стан» походить від нлат. *provisorium* «тимчасовий стан», утвореного від лат. *prōvideo* «раніше бачу; передбачаю; заздалегідь піклуюся; заздалегідь готую, постачаю». — Онышкевич Исслед. п. яз. 247; СЧС 248; Kopaliński 797; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 503; Вујаклија 771; Walde—Hofm. II 784—785. — Див. ще **провізія**.

провінція, *провінціал*, *провінціалізм*, *провінціалщина*, *провінціалний*, *провінційний*, [*провінціоняльний*] «провінціалний» Куз; — р. болг. *провѣнѣнѣя*, бр. *правѣнѣнѣя*, п. *provincja*, ч. *provincie*, слц. *provincia*, вл. нл. *provincsa*, м. *провинција*, схв. *провѣнѣнѣя*, слн. *provincsa*; — через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *prōvincia* «провінція (завойована територія за межами Італії)» є словом неясного походження. — СІС² 682; Огієнко РМ 1938 I 43; Richhardt 91; Фасмер III 371; Черных II 69; Kopaliński 797; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 587; Вујаклија 771; Walde—Hofm. II 377—378.

провокація, *провока́тор*, *провокаційний*, *провокувати*; — р. болг. *провока́ция*, бр. *правака́цыя*, п. *provokacija*, ч. *provokace*, слц. *provokacija*, вл. нл. *provokacija*, м. схв. *провока́ција*, слн. *provokacija*; — через польське і німецьке посередництво (н. *Provokation*) запозичено з латинської мови; лат. *prōvocātiō* «виклик; апеляція» є похідним від дієслова *prōvoco* «викликаю, кидаю виклик; підбурюю; апелюю», утвореного за допомогою префікса *pro-* «уперед; для, на користь; замість» від дієслова *voco* «кличу, зву». — СІС² 682; Фасмер III 372; Черных II 69;

Kopaliński 797; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 587, 588; Вујаклија 772; Walde—Hofm. II 823. — Див. ще **вокал, про.**

[проворіття] «просіка, проміжок між двома лісами», **[провороте]** «прогалина; пропуск» Нед; — очевидно, пов'язане з **ворота** (див.).

проворний, **[проворкуватий]** «проворний», **[проворняка]** «проворна особа» Нед, **[проворяка]** «тс.», **проворство**, **попроворнішати**; — бр. **[правбра]** «проворний хлопчик або проворна дівчинка», п. **[prowogny]** «порядний» (з укр. або р.); — очевидно, запозичення з російської мови; р. **проворний** «меткий, спритний, проворний» є похідним від **[провор]** «спритна людина», пов'язаного з **[воровій]** «меткий, спритний, проворний», утвореного за допомогою префікса **про-** «про-» від кореня **-вор-**, спорідненого з лит. **varūti** «гнати, рухати», лтс. **vert** «бігати», **vere** «енергія, спритність, схильність»; менш обгрунтоване зближення (Mikl. EW 382; Trautmann 351; Strekelj AfSlPh 28, 503) з р. **вереніца** «низка», як і зіставлення (Mikkola Berühr. 105) з болг. **вѣрам** «ошукою», схв. **вѣрати** «вводити в оману», гот. **wareī** «обережність, обачність», дісл. **vara** «передчувати, перестерігати». — Фасмер III 372; Булаховський Вибр. пр. III 376; КЭСРЯ 367; Вѣга RR II 670; Mühl.—Endz. IV 539, 542; Matzenauer LF 14.

[прогаїти] «прибрати, звільнити місце; (про ліс) розчистити, розрідити» Нед; — пов'язане з **[гаїний]** «вільний, пустий», **[прѣгаль]** «галявина, прогалина»; — очевидно, результат зближення основи **гал-** із словом **гай**, пор. р. **[прогáлить]** «прочистити», схв. **прѣгалити** «прорідити (ліс)». — Див. ще **гал¹**.

[прогаївина] «галявина», **[прогáвина Ч, прогайльовина]** «тс.»; — результат контамінації слів **прогáлина** і **гай**. — Див. ще **гай, гал¹**.

[прѣгань] «галявина, прогалина» Нед; — очевидно, результат видозміни форми **[прѣгаль]** «тс.», зближеної з **проганяти**. — Див. ще **гал¹**.

прогно́з, **прогно́стика**, **прогно́стичний**, **прогнозува́ти**, ст. **прогно́стикъ** «передбачення» (1621); — р. **прогно́з**, бр. **прагно́з**, п. вл. **prognoza**, ч. **prognoza**, **prognoza**, слц. слн. **progpóza**, болг. схв. **прогно́за**, м. **прогно́за**; — запозичено, очевидно, з французької мови; фр. **prognoze** «прогноз» походить від гр. **πρόγνωσις** «передбачення, пророцтво», пов'язаного з дієсловом **προγινώσκω** «передбачаю, знаю заздалегідь», утвореним за допомогою префікса **про-** «перед; раніше», спорідненого з псл. **pro(-)**, укр. **про(-)**, від **γινώσκω** «пізнаю, довідуюся, знайомлюся», спорідненого з псл. **znati**, укр. **зна́ти**. — СІС² 682; Kopaliński 788; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 588; Вујаклија 772; Dauzat 590; Frisk I 308—309. — Див. ще **зна́ти, про.** — Пор. **діагно́з**.

[прогѣрница] «кругла діра в центрі верхнього жорна ручного млина»; — очевидно, пов'язане з дієсловом **прогортáти**, похідним від **гортáти** (див.).

програ́ма, **програ́мка**, **програ́міст**, **програмува́ти**, **надпрогра́мний**; — р. **програ́мма**, бр. **програ́ма**, п. ч. слц. вл. нл. **program**, болг. **прѣгра́ма**, м. **програм**, **програма**, схв. **прѣграм**, слн. **progám**; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. **Programm**, фр. **programme**, англ. **program**, **programme** походять від гр. **πρόγραμμα** «(письмове) публічне оголошення, розпорядження», пов'язаного з дієсловом **προγράφω** «описую спочатку; пишу спереду; пишу раніше; (письмово) оголошую», утвореним за допомогою префікса **про-** «перед; раніше» від дієслова **γράφω** «пишу». — СІС² 682; Черных II 69; КЭСРЯ 367; Kopaliński 788; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 588; Вујаклија 772; Dauzat 590; Frisk I 324—326; Klein 1249—1250. — Див. ще **графі́ка, про.** — Пор. **діагра́ма**.

прогрéс, **прогрéсiвка**, **прогрéсiзм**, **прогрéсiст**, **прогрéсiя**, **прогрéсiвний**, **прогресува́ти**; — р. **прогрéсс**, бр. **праг-**

рѣс, п. слц. вл. *progres*, ч. *progrese*, болг. *прогрѣс*, м. *прогрес*, схв. *прѣгрес*, слн. *progrés*; — запозичення з німецької або французької мови; нім. *Progrēß*, фр. *progrès* походять від лат. *prōgressus* «рух уперед, просування; хід, розвиток», пов'язаного з дієсловом *prōgrediōr* «виступаю, виходжу, йду вперед, просуваюся», утвореним за допомогою префікса *prō-* «уперед» від *gradiōr* «ступаю, йду», пов'язаного з *gradus* «крок; ступінь». — СІС² 683; Черных II 69—70; Kopaliński 788; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 588; Вуяклија 772; Walde—Hofm. I 615—616. — Див. ще **градус**, **про**.

[**прогульком**] «то з'являючись, то зникаючи»; — пов'язане з *гулькнути* «раптом зникнути, з'явитися», [*гулька-ти*] «поринати» (див.).

[**прогулюватина**] «прогалина, незасіяне місце серед збіжжя», [*прогуля-тина*] «поляна в лісі» Ч; — результат видозміни форми [*прогалюватина*] «тс.», зближеної з основою *гуляти*. — Див. ще **гал'**, **про**.

продѣус — див. **прудівус**.

продірини — див. **дѣрти**.

продір — див. **проторг**.

продовольство, *продовольчий*; — болг. *продовѣлствие*; — недавнє запозичення з російської мови; р. *продовѣлствие* є похідним від заст. *продовѣлствовать* «постачати продовольство, годувати (в організованому порядку)», утвореного за допомогою префікса *прѣ-* від *довѣлствовать* «постачати потрібні предмети, головним чином харчі» (пор. *довѣлство* «достаток, матеріальна забезпеченість», *довѣлствие* (військ.) «утримання, обмундирування, провіант, харчі»), похідного від *довѣльний*, *вѣля*. — Булаховський Вибр. пр. III 442—443. — Див. ще **вѣля**, **до'**, **про**.

прѣдолоб — див. **долобкувати**.

прѣдрухати, *прѣдрухатися* — див. **роздрухати**.

прѣдукт, *прѣдукти* (мн.), *прѣдукція*, *прѣдуцѣнт*, *прѣдуктивний*, *прѣ-*

дукційний, *прѣдукувати*, *надпрѣдукція*, *перепрѣдукція*; — р. болг. *прѣдукт*, бр. *прадукт*, п. ч. слц. вл. *prōdukt*, м. *продукт*, схв. *прѣдук(а)т*, слн. *prodúkt*; — очевидно, через російське і через польське посередництво запозичено з німецької мови; нім. *Prōdúkt* «продукт» походить від лат. *prōductum* «вироблене», пов'язаного з дієсловом *prōdūco* «виробляю, створюю», утвореним за допомогою префікса *prō-* «уперед; для, замість» від дієслова *dūco* «веду». — СІС² 683; Фасмер III 373; Sł. węg. obcych 602; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 588; Вуяклија 773; Klein 1248. — Див. ще **дўка**, **про**.

прѣдух, *прѣдуха*, *прѣдухвина*, *прѣдўховина*, *прѣдўшник* — див. **дух**.

прѣѣкт, *прѣѣктант*, *прѣѣктор*, *прѣѣктувальник*, *прѣѣкція*, *прѣѣктивний*, *прѣѣктний*, *прѣѣктувальний*, *прѣѣкційний*, *прѣѣктувати*; — р. болг. *прѣѣкт*, бр. *праѣкт*, п. ч. слц. вл. *projekt*, м. *прѣѣкт*, схв. *прѣѣк(а)т*, слн. *projékt*; — запозичення з німецької мови; нім. *Projékt* походить від лат. *prōjectus* «кинутий вперед, висунутий наперед», дієприкметника від дієслова *prōjiciō* «кидаю (вперед), тримаю спереду», утвореного за допомогою префікса *prō-* «перед, уперед» від *jacio* «кидаю». — СІС² 683; Фасмер III 373; Черных II 70; Kopaliński 789; Holub—Lyer 396; РЧДБЕ 589; Вуяклија 774; Klein 1250; Walde—Hofm. I 666—668. — Див. ще **об'ѣкт**, **про**. — Пор. **ін'ѣкція**, **суб'ѣкт**.

прѣѣкт «прѣѣкт (заст.); нездійснений план», *прѣѣктѣр*, *прѣѣктѣрство*, *прѣѣктѣрствувати*; — р. *прѣѣкт*, бр. *пражѣкт*; — запозичення з французької мови; фр. *projet* «прѣѣкт» пов'язане з дієсловом *projeter* «кидати (вперед); проектувати», що виникло з нар.-лат. *projectāre* «кидати вперед», яке зводиться до лат. *prōjicere* (*prōjiciō*) «кидати (вперед), тримати спереду». — СІС² 684; Dauzat 590. — Див. ще **прѣѣкт**.

прѣѣктор, *прѣѣкторист*; — р. болг. м. *прѣѣктор*, бр. *пражѣктар*,

п. projektor, рідк. prožektor, ч. слц. projektor; — запозичення з англійської мови; англ. projector «прожектор» утворено на основі лат. p̄ojectus «кинутий вперед», похідного від дієслова p̄ojicio «кидаю вперед». — СІС² 684; Фасмер III 373; Klein 1250. — Див. ще **проєкт**.

[**прожёрка**] (бот.) «вороняче око звичайне, Paris quadrifolia L.»; — очевидно, похідне утворення від дієслова *прожирати* «ковтати, жерти»; назва могла бути зумовлена тим, що спиртовий настій із цієї рослини вживають у народі при туберкульозі легень для збудження апетиту (Носаль 222—223). — Див. ще **жёрти, про**.

прожогом «стрімголов, дуже швидко, миттю СУМ, О; зараз же, відразу СУМ; [усе разом, гуртом Нед]», *прожогога* «прожогом, стрімголов», [*прожог*] «навальність, велика швидкість»; — очевидно, пов'язане з дієсловом [*прожигати, прожечі*] «пропалювати, пропалити»; щодо семантики пор. р. [*жигонуть*] «чкурнути, швидко побігти», [*прожєга*] «улізлива, спритна людина». — Див. ще **жегті, про**.

[**проз**] «повз; крізь, через СУМ, Г; через (із значенням причини) Нед», [*прос*] «біля, між; повз; крізь» ЛЧерк, [*пруз*] «повз» До, [*прóвіз*] «повз; крізь, через»; — бр. *праз* «крізь, через», схв. *проз* «крізь»; — результат злиття прийменників *про* і *уз* і дальших формальних видозмін незасвідченої форми **проуз*; менш обгрунтоване пов'язання (Mikl. EW 197, 438; Vondrák II 312) з [*през*]. — Мельничук СМ III 152. — Див. ще **про, уз**.

проза, *прозаїзм, прозаїк*, [*прозаїст*] «прозаїк» Нед, *прозаїчний, прозовий*; — р. бр. болг. м. схв. *проза*, п. вл. *проза*, ч. *p̄oza*, *prosa*, слц. слн. *p̄oza*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Prosa*, фр. *prose* «проза» походять від лат. p̄ōsa (p̄ōratio) «незв'язна, проста, прозова (мова)», де p̄ōsa є формою жін. р. прикметника p̄ōsus «незв'язний, простий, прозовий», що виникло з p̄ōsus < p̄ōvog-

sus, букв. «повернений уперед», пов'язаного з дієсловом p̄overtō «повертаю вперед», утвореним за допомогою префікса p̄o- «уперед» від дієслова v̄erto «повертаю», спорідненого з псл. *v̄rtēti «вертати». — СІС² 684; Kopaliński 797; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 589; Вуяк-лија 774; Walde—Hofm. II 374. — Див. ще **вертати, про**.

прозірати, *прозірало, прóзір, прозір, прозірливий, прозірний, прóзірок, прозірчастий, прозор, прозорий, прозористий, прозоріти, прозорливець, прозорливий, прозорний, прозорчастий, прозорчистий, прозористий, прозоріння* — див. **зріти¹**.

[**прозірнік**] (бот.) «звіробій звичайний, Nuregicum perforatum L.»; — похідне утворення від прикметника *прозірний* «прозорий»; назва зумовлена тим, що листки звіробою всіяні крапчастими, просвічуючими залозками (Вісюліна—Клоков 183). — Див. ще **зріти¹, про**.

прозурка «вічко; невеличкий отвір для спостереження»; — очевидно, діалектна (північноукраїнська) форма, що зводиться до давнього **прозорька*, пов'язаного з *зорь, зьрѣти*; пор. [*прóзірок*] «потаємне віконце, очко». — Див. ще **зріти¹, про**.

[**прозябати**] «рости СУМ; проростати Нед», [*прозябець*] «сім'ядоля» Нед; — р. *прозябать* «виростати, проростати», др. *прозябати* «тс.; розвиватися»; — запозичення з церковнослов'янської мови; стсл. **прозъвати** «виростати, пускати паростки, пагони», **прозъвнжти** утворено за допомогою префікса **про-** «про-» від дієслова **зъвнжти** «виростати, пускати паростки, пагони», спорідненого з укр. *зяб*. — Див. ще **зяб, про**.

[**проїти**] «варити в закритому горщику, тушкувати; занапаштати, псувати Нед; пекти О»; — слц. [*проїс*] «розігрівати над парою»; — очевидно, псл. p̄ojiti, вторинна каузативна форма до *пріти* за зразком каузативних форм типу *гніти* — *гноїти, ніти* — *поїти*

тощо. — Варбот 128, 130. — Див. ще **пріти**.

[**прок**] «користь» Нед; — запозичення з російської мови; р. *прок* «користь, пуття; запас» відповідає укр. [*прік*] «решта, залишок» (див.).

проказа (мед.) «лепра», *прокажéний, проказний*; — р. болг. *проказа*, бр. *праказа*, др. *проказа* «проказа; зараза; лихо, шкода; злочин; злочинні заміри, підступи; хитрість; чаклунство», п. ст. *przekaza* «перешкода, завада, труднощі», ч. *řekážka* «перешкода, завада; бар'єр», слц. *prekážka*, вл. *řekážka* «тс.», нл. *rěkazyś* «зіпсувати; перешкодити, завадити», м. *проказа* «проказа», схв. *прѡказа* «водянка; проказа», стсл. **проказа** «проказа»; — псл. *prokaza*; — пов'язане з дієсловом *prokaziti* «знищити», утвореним за допомогою префікса *pro-* від дієслова *kaziti* «казити». — Фасмер III 373; Черных II 70; Меркулова Этимология 1967, 166—168. — Див. ще **казити, про**.

[**прокварасити**] (у виразі [*п. дýшу*] «освіжитися») Нед; — неясне.

Прокіп (чоловіче ім'я), *Прокóпій*, [*Проць, Процько́, Кóпко Ж*], ст. *Проконъ* (1375), *Прокóпi* «пресъчен(ь), спѣател» (1627), *Прокофьевичь* (1451); — р. *Прокóпий, Прокóфий*, розм. *Прокóп*, бр. *Прако́п*, ч. слц. *Ргокор*, болг. *Прокóпи(й)*, *Прокóп*, м. *Прокопие, Прокоп*, схв. *Прокопије, Прокоп*, слн. *Ргокор, Ргокоріј*, стсл. **Прокопни**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *Прокóπιος* пов'язують із *прóκωπος* «схоплений за руків'я, вийнятий з піхов (про меч); той, що схопив меч за руків'я» або з *проκωπή* «просування, успіх». — Сл. вл. імен 81; Ткаченко УМШ 1958/4, 73; Беринда 228; Петровський 183—184; Спр. личн. імен 447; Илчев 408; Constantinescu 136.

Прокл (чоловіче ім'я), ст. *Прóклъ* «славенъ» (1627); — р. бр. *Прокл*, стсл. **Прокль**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *Проклῆς, Προκλῆς*,

Прóκλος утворено за допомогою префікса *pro-* «перед, раніше» від *κλέος* «слава», спорідненого з псл. *slava* «слава», *slovo* «слово», укр. *сла́ва, сло́во*. — Беринда 228; Петровський 183; Спр. личн. імен 447; Frisk I 869—870; Boisacq 467, 814. — Див. ще **про, сла́ва, сло́во**.

проклама́ція «вид листівки, друкована відозва агітаційного характеру», *прокламаці́йний, прокламува́ти*; — р. болг. *проклама́ция*, бр. *праклама́ция*, п. *proklamacija*, ч. *proklamace*, слц. *proklamacia*, вл. *proklamacija*, м. схв. *проклама́ция*, слн. *proklamacija*; — запозичення з німецької мови; нім. *Proklamatióń*, як і фр. *proclamation*, походить від лат. *prōclāmātio* «крик, заклик; відозва», похідного від дієслова *prōclāto* «проголошую, кричу», утвореного за допомогою префікса *prō-* «перед-» від *clāto* «кричу, вигукую», пов'язаного з *salō* «скликаю». — SIC² 684; Коваль 160—161; Черных II 70; Фасмер III 374; Koraliński 789; Holub—Lyer 396; РЧДБЕ 590; Вуяклија 775; Walde—Hofm. I 141—142, 227. — Див. ще **деклама́ція, колокіл, про**.

[**проко́пкаця**] «проїхати швидко верхи на коні» НикНикТЛ, [*прокоптітися*] «тс.» тж; — похідне утворення від [*ко́пкати*] «підстрибувати верхи на коні», [*ко́пкатися, ко́бкатися*] «тс.» тж, [*ко́пки*] «верхи», очевидно, звуконаслідувальних утворень, паралельних до [*го́пкатися*] «підстрибувати верхи на коні» НикНикТЛ, [*го́патися*] «тс.» тж, похідних від вигуку *гон* (див.).

[**проко́ть**] «процент, прибуток» Пі; — очевидно, результат видозміни запозиченого р. *прока́т* «тимчасове користування чимось за плату», пов'язаного з *прока́тiть*, утвореним за допомогою префікса *pro-* від дієслова *катiть* «котити». — Булаховський Вибр. пр. III 299. — Див. ще **котіти, про**.

прокурор, *прокура́тор* (іст.), [*прокураторі́я*] «прокуратура» Куз, *прокурату́ра, прокурóрство, прокурóрша*; — р. болг. *прокурор*, бр. *пракурор*, п.

prokurator «прокурор, прокуратор», ч. слц. prokurátor «прокурор», вл. prokurator «прокуратор», м. заст. *прокурор*, схв. *прокуратор*; — запозичення з французької мови; фр. procureur «уповноважений; прокурор» є похідним від procurer «діставати, здобувати; ст. піклуватися», що виникло з лат. procurare «піклуюся; керую», утвореного за допомогою префікса pro- «перед» від дієслова curare «піклуюся». — СІС² 685; Черных II 70—71; Kopaliński 789—790; Holub—Lyer 396; РЧДБЕ 590; Вуяклија 776; Dauzat 589. — Див. ще **куратор, про.**

[**пролай**] (у виразі [на пролай] «навпростець» Пі); — запозичення з польської мови; п. na przelaj «навпростець; навперейми» виникло з ст. przelaj «бік, узбіччя; засідка», походження якого не цілком ясне; можливо, утворене за допомогою префікса prze- «пере-» від дієслова lajaca «лаяти; (діал., ст.) гавкати»; пор. ст. pralaja «слуги (очевидно, з собаками), зобов'язані під час полювання загороджувати оленям дорогу». — Brückner 686; SW V 125. — Див. ще **лаяти, пере-**.

пролетар, пролетаризація, пролетаріат, [пролетарій] Нед, пролетарія (зб.), пролетаризувати; — р. болг. пролетарий, бр. пралетарий, п. proletariusz, ч. proletář, слц. proletár, вл. proletar, м. пролетер, схв. пролетер, слн. proletárec; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Proletarier, фр. prolétaire, англ. proletary, proletarian походять від лат. prolētārius «незаможний, але юридично вільний римський громадянин, який служить державі тільки тим, що має дітей», похідного від proles «нащадок, дитина; рід, нащадки», утвореного за допомогою префікса pro- «уперед» від дієслова alere «годувати, утримую; виховую». — СІС² 685; Черных II 71; Фасмер III 375; Kopaliński 790; Holub—Lyer 396; РЧДБЕ 591; Вуяклија 777; Dauzat 591; Klein 1251; Walde—Hofm. I 31—32, II 369. — Див. ще **аліменти, про.**

пробіска (бот.) «Scilla L.; підсніжник звичайний, Galanthus nivalis L.; [печіночниця звичайна, Hepatica triloba Gilib.; анемона, Anemone L. Нед; переліска однорічна, Mercurialis annua L. Нед]», *пробісок* «підсніжник звичайний», [пробіска] «анемона дібровна, Anemone nemorosa L.» Нед, [пробіска] (у сполученні п. колопенька «тс.» Мак), [пробісок] «фіалка собача, Viola canina Rehb.» Мак; — р. пролєска «Scilla L.; півники, Iris L.; переліска, Mercurialis L.», бр. пралєска «печіночниця, Hepatica Mill.; проліска сибірська, Scilla sibirica Andr.»; — не цілком ясне; виводилось (Потебня РФВ 1880 IV 196—197) з реконструйованого *prolēzka як похідного від prolēzti «пролізти» (підсніжники пролізають із-під снігу); припускались (Machek Jm. rostl. 48) давніші префіксальні форми *prolēzka, *rodzēzka, букв. «рослина, що росте під ліщиною»; пор. у зв'язку з цим ч. podlėska «печіночниця», ст. podlēščka, п. przylaszczka «тс.»; пов'язується також (Преобр. II 131) з ліс. — Коваль 79; Фасмер III 374.

пролог¹ «церковна книга з життями святих»; — р. пролог, бр. прблаг, др. прологъ «церковна книга з життями святих», болг. м. пролог «вступ; початок», слц. прологъ «тс.»; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. πρόλογος «вступ», букв. «передмова» утворено за допомогою префікса pro- «перед, уперед» від іменника λόγος «слово, мова». — Фасмер III 375; ГСЭ III 160; РЧДБЕ 591. — Див. ще **логіка, про.** — Пор. **пролог**².

пролог² «вступ; початок»; — р. пролог, бр. пралог, п. ч. вл. prolog, слц. слн. prolog, схв. пролог, стсл. прологъ «тс.»; — у давньоруський період могло бути запозичене через старослов'янську мову з грецької; в новітній час запозичено з французької мови; фр. prologue «пролог» через лат. prologus зводиться до гр. πρόλογος «вступ; передмова». — СІС² 686; Фасмер III

375; Kopaliński 790; Holub—Lyer 396; РЧДБЕ 591; Dauzat 591. — Див. ще **прóлог**¹.

прóлуб — див. **руб**.

прольóтка «легкий відкритий екіпаж», [прóлiтка] «тс.» Куз; — бр. *пралётка*; — запозичення з російської мови; р. *пролётка* «тс.» є похідним від дієслова *пролетать* «швидко проїжджати», утвореного за допомогою префікса *про-* «про-» від *летать* «літати»; форма [прóлiтка] є калькою р. *пролётка*. — КЭСРЯ 369. — Див. ще **летіти**, **про**.

[**промантáчити**] «протринькати Пі; проторгувати, прогендлювати Нед», [прóмінтувáти] «тс.» Нед; — пов'язане з [мантáчити] «обдурювати; розтринькувати», [мантúлити] «видурювати подачку». — Див. ще **мантіти**.

[**промаячіти**] «промучитися»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [прома́йчить (зиму, год)] «перебитися якомсь, прожити, мучачись, поневіряючись» пов'язане з *маяться* «маятися, мучитися», зіставлюваним з див. тиоеп «трудитися, старатися», тиоһі «труд», гр. μῶλος «тягота, труд», лат. mōlēs «тягар, маса». — Пор. **маюла**.

променáд «прогулянка; місце для гуляння», [променáда] «тс.» Куз; — р. болг. *променáд*, бр. *праменáд*, п. вл. *променáда*, ч. слц. слн. *променáда*, схв. *променáда*; — запозичення з французької мови; фр. *promenade* «прогулянка, гуляння; місце для гуляння» є похідним від дієслова *promener* «гуляти», що виникло з ст. *roumpener* «тс.», утвореного за допомогою префікса *rou-* (< лат. *rgō-*) від дієслова *mener* «вести», яке зводиться до лат. *mīno* «поганяю (худо́бу)», пов'язаного з *mīnae* «зубці, виступи; погрози», *mōps* «гора», спорідненими з кіпр. *μπυρdd*, корн. *meneth*, брет. *menez* «тс.», дісл. *mōnir* «гребінь (даху)». — СІС² 686; Kopaliński 790—791; Holub—Lyer 396; Вуяклија 777; Dauzat 591; Walde—Hofm. II 90, 108—109. — Див. ще **про**.

прометій (радіоактивний хімічний елемент); — р. *прометий*, п. *promet*, ч. *promethium*, слц. *prométium*; — за-своєно з новолатинської наукової термінології; нлат. *promethium* утворено в 1947 р. від лат. *Promēthēus*, що зводиться до гр. Προμηθεύς «Прометей»; елемент дістав свою назву на честь міфологічного героя Прометея. — СІС² 686; Волков 96; Фигуровский 103—105; Kopaliński 791; Klein 1251.

прóмисел «виробництво, добування», *прóмисл* «тс. Нед; провидіння», *промислóвєць*, *промислóвiк*, *промислóвiсть*, [промишлénник] «промисло-вєць» Нед, *промислóвий* «індустріальний; пов'язаний із промислами», *промишлѣти* «полювати на звіра; дбати; займатися якоюсь професією, ремеслом»; — р. *прóмысел* «промисел», *прóмысл* «промисл», бр. *прóмысел* «промисел», др. *промыслъ* «думка; піклування, турбота; накреслення; примха», п. *przemysł* «дотепність; винахідливість; спосіб; підступ; промисел; промисловість; (ст.) розсудливість», вл. *рѣmysл* «промисел; промисловість», нл. *přemysl* «тс.», *přemyslо* «промисел», болг. *прóмисъл* «промисл, провидіння», м. *промисла*, схв. *прóмiсао* «тс.», слн. *premyslek* «міркування», стсл. *промыслъ* «промисл, провидіння»; — псл. *promyslъ* «міркування», похідне від дієслова *promysliti* «обміркувати», утвореного за допомогою префікса *про-* «про-» від *mysliti* «мислити, міркувати», похідного від *myslъ* «думка». — Фасмер III 375; Алексеев РР 1972/4, 133—134. — Див. ще **мисль**, **про**.

прóміж — див. **між**.

прóмінтувáти — див. **промантáчити**.

прóмінь «смуга світла; [рукав річки]», *променякі* (зоол.) «підклас одноклітинних тварин класу сардових, Radiolaria», *променявáння*, *прóмінниця* «райдушна оболонка (ока)» Она, *прóміння*, *променéвий*, *променiстий*, *променявáльний*, *променястий*, *прóмінiстий*, *прóмінний*, *прóмінястий*, *проме-*

нітися, променіти(ся), промінітися, промінювати «променіти» Куз, *ви-промінювати*, [опромінний] «оточений промінням» Ж, *опромінювати*, ст. *промень* «промінь (1621); струмінь (води, крові) (1656)»; — бр. *прамень* «промінь»; — запозичення з польської мови; п. *promień* «промінь; смуга; пасмо; спиця (колеса); рукав річки» відповідає укр. [пóромінь] «промінь». — Німчук 32—33; Огієнко РМ 1938 I 43. — Див. ще **пóромінь**.

[**промінятка**] (у сполученні *п. окружквата* (бот.) «косянець округло-вий, *Holosteum umbellatum* L.») Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *прóмінь*.

[**прóміти**] (мн.) «полярне сяйво» Нед, [проміття] «заграва»; — неясне; може бути зіставлене з *метати* і з *прóмінь*.

[**промкнүти**] «прослабити (шлунок), пронести; розпізнати, зрозуміти, вгадати», *промкнүтися* «проникнути, прошмигнути», [прóмичка] «щілина (між зубами)» Нед; — р. [промкнүть] «проткнути, продірявити», др. *промъкнүтися* «промчатися»; — псл. *promъknuti* «промчати; проштовхнути», утворене за допомогою префікса *рго-* «про-» від дієслова *тъknuti* «штовхати, рухати». — Див. ще **мікати, про**.

промоція «присудження вищого вченого ступеня або звання; переведення до вищого класу», *промоційний*, [промувати] «представляти, рекомендувати» Пі; — р. заст. *промоція* «промоція», п. *promocja* «допомога, протекція; надання вищого вченого ступеня; підвищення (службове); перехід учня з нижчого класу до вищого», ч. *promocje* «надання вищого вченого ступеня», слц. *promócija*, болг. *промоция*, м. *промоција*; схв. *промоција, прѣмѣција*, слн. *promócija* «тс.»; — очевидно, через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *promotio* «підвищення на посаді; надання (звання)», пов'язане з *ргѣmoveo* «рухаю вперед, просуваю; підвищую, надаю (звання)», утвореним за допомогою префікса

ргѣ- «вперед» від дієслова *moveo* «рухаю». — СІС² 686; Kopaliński 791; Holub—Lyer 396; РЧДБЕ 592; Вујаклија 778; Walde—Hofm. II 116. — Див. ще **мобільний, про**. — Пор. **промуватися**.

[**промуватися**] «підійматися» Нед; — запозичення з польської мови; п. заст. *promowować się* «підійматися на вищий рівень; одержувати вищий науковий ступінь» походить від лат. *ргѣmoveo* «просуваюся вперед». — SJP VII 45. — Див. ще **промоція**.

пронікати, [прóник] «пóра; дірочка» Нед, *пронікливий* СУМ, Нед, *проникній*, [непронікавий] «непроникний» Ж; — р. *пронікати* «проникати», бр. *пранікаць*, п. *przenikać*, ч. *pronikati*, слц. *prenikat'* «тс.», болг. *проніквам* «проникаю», м. *проникне* «почне проростати; проникне; охопить», схв. *прѣникнути* «почати проростати; проникнути, охопити», слн. *pronikniti* «проникнути», цел. **проникнѣти** «побачити здаля»; — псл. *pronikati, proniknuti* «проникати, проникнути», утворене за допомогою префікса *рго-* «про, через» від **nikati, niknuti* «схилитися додолу, опускатися; з'являтися». — Цыганенко 375; Brücker 363. — Див. ще **нікнути, про**. — Пор. **винікати**.

проноза, [проніза] «проноза» Бі, *пронозливий, пронозуватий*; — р. [проноза] «проноза», бр. *пранозлівы* «пронизливий», др. *пронозити* «пронизати», п. [pronoz] «проноза» (з укр.); — псл. [pronoz] пов'язане з *pronizati* «пронизати», утвореним за допомогою префікса *рго-* «про-» від *nizati* «низати, пронизувати». — Фасмер III 73, 375. — Див. ще **низати, про**. — Пор. **ніж¹, заноза**.

прононс «вимова»; — р. *прононс* «тс.», ч. *prononovaný* «відомий (з поганого боку)», болг. м. схв. *прононси-рѣн* «яскраво виявлений; сильно підкреслений; запеклий», слн. *prononsiran* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *prononcer* «вимовляти» походить від лат. *ргѣnuntio* «оголошую; де-

кламую; вимовляю (звуки)», утвореного за допомогою префікса *prō-* «уперед» від дієслова *pūntio* «повідомляю, оголошую», похідного від іменника *pūntius* «вісник; звістка». — ССРЛЯ 11, 1242; Holub—Lyer 397; РЧДБЕ 592; Вуяклија 778; Dauzat 591; Walde—Hofm. II 188—189. — Див. ще **нунцій, про.**

пронурець, пронурка, пронурок — див. **нурець**.

пропаганда, пропагандист, [пропагатор] «пропагандист» Куз, **[пропагандувати]** «провадити пропаганду» Она, **пропагувати**; — р. болг. м. **пропаганда**, бр. **прапаганда**, п. ч. слц. вл. нл. *propaganda*, схв. *propagānda*, слн. *propragānda*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Propaganda*, фр. *propagande*, англ. *propaganda* походять від нлат. *prōpāganda* «пропаганда» (букв. «те, що підлягає поширенню»), яке виникло на ґрунті виразу *Congregatio de propaganda fidē* «об'єднання для поширення віри» (назва організації, яку заснував папа Григорій XV у 1622 р. для поширення католицької віри) і походить від дієслова *prōpāgo* «поширюю, розповсюджую, розсаджую, розводжу (дерева)», утвореного за допомогою префікса *prō-* «вперед; для» від *prāgo* «вбиваю; саджаю». — СІС² 687; Фасмер III 376; Kopaliński 792; Holub—Lyer 397; РЧДБЕ 592; Вуяклија 779; Dauzat 592; Klein 1253. — Див. ще **пагінація, паз, про.**

пропад, пропадистий, пропадний, пропадок, пропадом, пропадуючий, пропажа, пропажений, пропалий, пропасна, пропасний, пропасниця, пропасти, пропастливий, пропасть, пропащий — див. **пасти**².

пропан (насичений вуглеводень); — р. *propān*, п. ч. вл. *propan*, слц. слн. *proprān*, схв. *prōpān*; — запозичення з англійської мови; англ. *propane* «тс.» утворено шляхом злиття усічених назв хімічних речовин *pro(y)* «пропіл», пов'язаної з прикметником *pro(y)nic* «належний до жирних кислот», що

зводиться до гр. *prōtos* «перший», та *methan* «метан». — СІС² 687; Holub—Lyer 397; Klein 1253, 1255. — Див. ще **протисти**.

пропелер; — р. *propeller*, бр. *прапелер*, п. *propel(l)er* «пропелер; корабельний гвинт», ч. вл. *propeler* «тс.», слц. *propeler* «тс.; річковий трамвай», болг. *пропелёр* «пропелер», м. *пропелер* «корабельний гвинт; пропелер», схв. *propeller*, слн. *propeler* «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. *propeller* «пропелер; корабельний гвинт» утворено від сангл. *propellen* «гнати, штовхати вперед», що походить від лат. *propello* «жену, штовхаю вперед, підганяю», утвореного за допомогою префікса *pro-* «вперед» від дієслова *pel-lo* «б'ю, штовхаю; приводжу в рух». — СІС² 687; Kopaliński 792; Holub—Lyer 397; РЧДБЕ 592; Вуяклија 779; Klein 1253; Walde—Hofm. II 276—277. — Див. ще **про, пульс**.

пропілеї «парадний вхід до міста чи споруди»; — р. болг. *пропилеи*, бр. *прапилеї*, п. *propyleje*, *propileje*, ч. слц. *propyleje*, схв. *пропилеји, -је*, слн. *propilēje*; — запозичення з німецької або французької мови; нім. *Propyläen*, фр. *propylées* походять від лат. *propylaeum* (мн. *propylaea*) «пропілеї», що зводиться до гр. *προπύλαιον* (мн. *προπύλαια*) «переддвер'я, вхід», утвореного з прийменника *pro* «перед», спорідненого з псл. *pro*, укр. *про*, та іменника *πύλη* «вхід, брама». — СІС² 687; Фасмер III 376; Kopaliński 793; РЧДБЕ 592; Вуяклија 779; Dauzat 592. — Див. ще **пілон, про.**

[пропір¹] «прапор» Нед; — видозмінене запозичення з польської мови, зближене, очевидно, з основою *пропоробти*; п. *proporzec* «прапор», зменш. від псл. **prorogъ*, відповідає ч. *prorog*, цсл. **прапоръ** «тс.», звідки походить укр. *прапор*. — Brückner 438. — Див. ще **прапór**.

[пропір²] «пропорція, міра, доза, порція»; — очевидно, результат хибного сприймання слова *пропорція* в його

польській вимові ргорогсја як пов'язаного з *пропёрти*. — Див. ще **пропёрція**.

пропозиція, *пропонувати*, ст. *пропоновати* (1656); — р. заст. болг. *пропозиция*, бр. *прапанавáць*, заст. *прапазиця*, п. ргорозусја, ргороповас, ч. *proposice*, ргороповат, слц. ргорозісія, м. схв. *пропозиція*, слн. ргорозісія; — запозичено з латинської мови, очевидно, через польську; лат. *propositio* «основне положення; короткий виклад; засновок; пропозиція» пов'язане з дієсловом *propono* «ставлю попереду; оголошую; пропоную», утвореним за допомогою префікса *pro-* «уперед», від *pono* «кладу». — СІС 1951, 531; Фасмер III 376; Kopaliński 792; Holub—Lyer 397; РЧДБЕ 592; Вуяклија 779; Walde—Hofm. II 335—336. — Див. ще **позіція**, **про**.

прополіс «бджолиний клей» СУМ, СІС; — р. болг. *прополис*, бр. *пропаліс*, ч. слц. *propolis*, схв. *прополис*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Propolis* «виступ у вулику», фр. *propolis* «смола у вуликах», англ. *propolis* «бджолиний клей» походять від нлат. *propolis* «прополіс», що зводиться до гр. *propolis* «бджолиний клей», букв. «передмістя», утвореного з прийменника *pro* «перед» та іменника *polis* «місто». — СІС² 687; РЧДБЕ 592; Вуяклија 779; Dauzat 592; Klein 1254. — Див. ще **поліс²**, **про**.

пропёрція, *пропорційний*, *пропорційональний*; — р. болг. *пропёрция*, бр. *прапёрця*, п. ргорогсја, ч. ргорогсе, слц. ргорогсія, вл. ргорогсія, м. *пропорція*, схв. *пропёрція*, слн. ргорогс(ія); — запозичення з латинської мови; лат. *proportio* «співвідношення, розмірність, пропорція» виникло із словосполучення *pro portione*, що складається з прийменника *pro* «за, для, про» та іменника *portio* «частина, частка; відношення, пропорція» у формі ор. в. одн. — СІС² 687; Фасмер III 376; Kopaliński 792; Holub—Lyer 397; РЧДБЕ 593. — Див. ще **пёрція**, **про**.

прорán «протока; прохід у греблі»; — запозичення з російської мови; — р. *прорán* «тс.; [невеличка проріха, дірка; петелька]» пов'язане з *ранить* «ранили», *рана*. — Фасмер—Трубачев III 376; Потебня РФВ 1880, 4, 196—197; Львов ВКР V 152. — Див. ще **про**, **рана**.

прорéктор «заступник ректора вищого навчального закладу»; — р. *прорéктор*, бр. *прарéктар*, п. ч. слц. вл. *prorektor*, болг. *прорéктор*, м. *проректор*, схв. *проректор*, слн. ргорéктор «тс.»; — запозичення із середньолатинської мови; слат. *prorector* «заступник ректора» утворено за допомогою префікса *pro-* «замість» від *rector* «ректор». — СІС² 688; Kopaliński 793. — Див. ще **про**, **ректор**.

проріха «дірка в одязі, тканині», *проріх* «тс.; [огріх Нед, Гриц]»; — р. *прорéха* «проріха; недолік, огріх», бр. *прарéх* «тс.; [комір]», др. *прорéха* «проріха»; — очевидно, похідне утворення з вторинним *x* від дієслова *прорізати* (др. *прорéзати*); менш переконливе пов'язання з р. *редкий*, укр. *рідкий* (Mikl. EW 277; Преобр. II 131; КЭСРЯ 369) або зіставлення з дінд. *gëkhã* «смуга, риса», *gikhãti* «креслить, ріже», лат. *rima* «шпарина, щілина» (Ильинский РФВ 69, 16; ИОРЯС 20, 152—153) чи з лтс. *ri-sums*, *rišiëns* «шпарина, розріз» (Matzelpauer LF 14, 91). — Фасмер III 376—377; Желтов ФЗ 1876, 1, 23. — Див. ще **про**, **різати**.

[**прорішка**] «вид шапки»; — не цілком ясне; можливо, пов'язане з *проріха*.

прорóк «провісник», [*прорік*, *прорóка*] «тс.», *пророкування*, *прорóцтво*, *прорóчення*, *прорóчество*, *прорóчиця*, [*прорóчня*] «оракул» Нед, *прорóцький*, *прорóчий*, *пророкувати*, *прорóчити*; — р. болг. *прорóк*, бр. *прарóк*, др. *пророкъ*, п. ч. слц. нл. ст. ргогок, м. схв. *прóрок*, слн. ргóрок; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *пророкъ* «пророк», пов'язане з дієсловом *прорéшти* «сказати, прорек-

ти», утвореним за допомогою префікса **про-** «про-» від дієслова **решти** «говорити, ректи», є калькою гр. *προφήτης* «пророк», похідного від дієслова *πρόφημι* «говорю раніше», що складається з префікса **про-** «наперед, раніше» та основи дієслова *φημί* «говорю, висловлюю». — Булаховський Вибр. пр. III 416; Фасмер III 377; КЭСРЯ 369. — Див. ще **про, ректи**.

[**просвир**] (бот.) «бруслина європейська, *Evonymus europaea* L.» Мак, [**прóсвир коноплістий**] «гібіск коноплевидний, *Hibiscus cannabinus* L.» Нед, Мак, [**прóсвирки**] «(вид калачиків) *Malva rotundifolia* L. (*Malva borealis* Wall.)» тж; — р. *просвирняк* «*Malva* L.», [**просвірки**] «тс.»; — утворення, пов'язані з [**просвирка**] «проскура», [**прóсвирки**] «тс.»; назви зумовлені подібністю плода цих рослин до проскури. — Шамота 75. — Див. ще **прóскура**. — Пор. **прóскурень**.

[**просвирка**] «проскура» КІМ, [**прóсвирки**] «тс.» Куз; — р. *просвіра*, *просвірка*, бр. *прóсвіра*, др. *просвіра*, стсл. **просфора**, **просвора** «тс.»; — результат видозміни запозиченого з грецької мови *προσφορά* «дар, приношення», до якого зводиться укр. **прóскура**. — Шамота 74—75; Фасмер III 377, 381; Черных II 71; Преобр. II 131. — Див. ще **прóскура**.

просвіщати «робити кого-небудь освіченим», *просвіщєння* «просвітництво», [**просвіщєний**] «освічений» Она; — р. *просвєщать* «просвіщати», др. *просвѣщати* «давати світло, освітлювати; освічувати, удосконалювати», болг. *просвєщавам* «освічую»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **просвѣштати** «освітлювати; (перен.) поширювати освіту, освічувати» утворено за допомогою префікса **про-** «про-» від дієслова **свѣтити** «світити». — Див. ще **про, світ**.

[**прóсєрєн**] (бот.) «шафран сітчастий, *Crocus reticulatus* Stev. (L.) Г, Нед; первоцвіт, *Primula* L. Мак; проліска дволиста, *Scilla bifolia* L. Мак; під-

сніжник звичайний, *Galanthus nivalis* L.», [**прóсєрєнь**] «шафран сітчастий Нед; підсніжник звичайний; первоцвіт звичайний; *Primula officinalis* Jacq. Мак», [**прáсєр**] «білоцвіт весняний, *Leucojum vernum* L.» ВеНЗн, [**просєред (білий)**] «підсніжник звичайний» Мак, [**просєрет**] «шафран сітчастий», [**просирєнки**] «тс.», [**просирєнок**] «брандушка різнокольорова, *Bulbocodium versicolor* (Ker.-Gawl.) Spring. (*Bulbocodium ruthenicum* Bunge)», [**просирєнь**] «шафран сітчастий» тж, [**просорєнти**] «ранні, підсніжні лісові квіти» Ва, [**просурєнка**] «шафран сітчастий» Мак, *просурєнки* Флора УРСР III, [**просурєнок** Мак, **прóсурєнь**] «тс.», [**прóсурєнь (гадючий)**] «брандушка різнокольорова», [**просурінка**] «шафран сітчастий Нед»; — р. [**просєрєнь**] «первоцвіт весняний, *Primula veris* L.; шафран сітчастий; проліска сибірська, *Scilla sibirica* Andr. (*Scilla cernua*)»; — очевидно, складається з префікса **про-** «наскрізь» та основи іменника ст. *сєрєнь* «обледеніла кірка на поверхні снігу» як назва рослин, що пробиваються крізь затвердлий сніг. — Німчук 151. — Див. ще **про-, сєрєн**.

[**прóсінєць**] «січень СУМ, Нед; грудень Нед», [**прóсінєць**] «тс.» Нед; — р. [**прóсінєц**] «січень», др. *просінєць* «тс.», п. ст. *prosiniec* «грудень», ч. *prosinec*, схв. *прóсинац* «тс.», слн. ст. *prosinec* «січень», стсл. **просінєць** «тс.»; — псл. *prosinьсь*, яке більшість дослідників пов'язує з *sijati* «сяяти», **sinoti* «засяяти» (як «час збільшення сонячного світла»); виводиться також (Machek ESJC 484) від *sinēti* «синіти», оскільки назва стосується останнього або першого місяця року, коли сонце світить найслабше і дні бувають сірі, синяві. — Німчук 56; Hołyńska-Baranowa 15—23; Фасмер III 377; Преобр. II 291; Mikl. EW 295. — Див. ще **про, сіяти**².

просіти, *прохати*, [**прізьба**] «прохання» О, [**просатар**] «той, що запрошує гостей на хрестини, весілля, похорон; весільний батько, батько молодої

Нед», [просятáр] «тс.» Нед, [просільниця] «та, що запрошує», [проситель] «прохач» тж, *прóсьба*, *прохáння*, [прохáнь] «прохання» Нед, [прохáнь] «старець» Па, [прохатáр] «прохач; той, що збирає гроші на будівництво церкви», *прохáч* «той, що просить; жебрак; [той, що збирає гроші на будівництво церкви]», [прошáк] «жебрак», *прошéння* СУМ, Куз, [проситний] «пов'язаний з проханням» Куз, *прохáльний*, *проханий*, [прохáтний] «вижебраний» Нед, *прошений*, [прісьма] «благально» ЛексПол, [допрóс] «допит» Ж, *запросіти*, *запрохати*, [запрóсець] «той, що запрошує» Ж, *запрóсини*, *запрошення*, *запрошувальний*, [запрохáльний] «запрошувальний» Я, [непрóха] «той, що не просить», *перепросіти*, [перепрóс] «суперечка» Нед, *перепрóсини* «вибачення», [пóпросом] «просячи», [припрóха] «припрохування», [спросіти] «запросити; запитати» Нед, *спрос* «питання, прохання дозволу», [спрóсини] «запрошення на весілля» Нед; — р. *просіть* «просити», бр. *прасіць*, др. *просити*, п. *prosić*, ч. *prosiť*, слц. *prosit'*, вл. *prosyć*, нл. *prosyć* «тс.», полаб. *grüse* «просить», болг. *прóся* «прошу», м. *проси* «жебрає; сватається», схв. *прóсити* «сватати (дівчину); жебрати; [просити]», слн. *prosiť* «просити», стел. **просити** «тс.»; — псл. *prosiť* «просити»; — споріднене з лит. *prašyti* «вимагати, просити», лтс. *prašiti* «тс.», дінд. *prašnáti* «питання», рґсчáti «питає», ав. *grasa-* «питання», лат. *proscog* «прошу», *proscus* «наречений», гот. *grāihnan* «питати», двн. *grāga* «питання», *grāgēn* «питати», нвн. *gragen* «тс.», лат. *posco* (< *porcscō) «вимагаю, випрошую», сірл. *arso* «прошу», вірм. *harcanem* «питаю», тох. А *prak*, тох. В *prek* «просити»; іє. **perk-*/*prk-* «питати, просити». — Фасмер III 377—378; Machek ESJC 484—485; Trautmann 216; Mühl.—Endz. III 377; Karulis II 76; Walde—Hofm. II 346; Fick III 246; Pedersen Kelt. Gr. I 44; Uhlen-

beck 173; Hübschmann 464; Гамкрелидзе—Иванов 108, 237; Роконгу 821; Бенвенист 334.

[**прóсівка**] (у сполученні *п. розсипчаста* (бот.) «лісова груша») Куз; — очевидно, похідне утворення від *просіватися* «очищатися від домішок; падати на землю». — Див. ще **про, сіяти**¹.

прóсіянка (зоол.) «(вид слимака) *Hyalea*» Нед, Куз; — очевидно, похідне утворення від *сіяти*; калька наукової назви *Hyalea*, що походить від гр. *ύάλεος* «скляний; прозорий, ясний». — Див. ще **про, сіяти**².

проскомідія «перша частина православної літургії», *проскомідія* «тс.» Куз; — р. болг. *проскомидия*, бр. *праскамідья*, др. *проскомидия*, *проскумидия*, п. *proskomidja*, ч. *proskomidie*, м. *проскомидија*, схв. *проскомидија*, цсл. **проскомидија**, **проскоумидија** «тс.»; — через церковнослов'янське посередництво запозичено із середньогрецької мови; сгр. *προσκομιδή* «тс.», походить від гр. *προσκομιζω* «привожу; схиляю, приєдную; прилучаю», утвореного за допомогою префікса *προ-* «до-», пов'язаного з прийменником *πρός*, *проти* «до; проти», від дієслова *κομιζω* «пikлююся; виховую; приношу», пов'язаного з *κόμω* «труджуся; стомлююся», спорідненим з дінд. *śámañ* «той, що працює», *śámi* «твір». — Фасмер III 378; SW V 1021; РЧДБЕ 593; Вуяк-лија 780; Frisk I 773—774, 908. — Див. ще **прóти**.

проскрипція (іст.) «оголошення поза законом»; — р. болг. *проскрипция*, бр. *праскрипция*, п. *proskripsja*, ч. *proskripce*, слц. *proskripcia*, схв. *проскрипција*, слн. *proskripcija*; — запозичення з латинської мови; лат. *proscriptio* «проскрипція, оголошення поза законом; оголошення (переважно про продаж)» є похідним від дієслова *proscribo* «публічно оголошую; оголошую про продаж; оголошую поза законом», утвореного за допомогою префікса *pro-* «вперед» від *scribo* «пишу», спорідненого з гр. *σκηριφάωμαι* «дряпаю», лтс.

skřipát «дряпати», далі з псл. skrebtí, укр. *скребті́*. — СІС² 688; Kopaliński 793; РЧДБЕ 593; Вујаклија 781; Walde—Hofm. II 499—500; Роконгу 943, 946—947. — Див. ще **про, скребті́**.

про́скура «круглий хлібець у православних церковних обрядах», [про-скури́ця, прости́ра Нед] «тс.», [про́скурки] «дрібні круглясті груші» Нед, [проскурне́] «винагорода священикові» Нед, проску́рниця, [про́скурня] «місце, де печуть проскури», [проскурце́ві (вишивки)] «вишивки на полотні у вигляді проскурки» Нед, [проскурча́сті (вишивки)] «тс.» Нед; — р. [проскура́] «проскура», бр. [праскура́], др. проскура, проскора, п. groskura, м. поскура, [проскура], схв. прѡскура, цсл. **проскоу́ра**; — фонетично видозмінене запозичення з грецької мови; гр. про-сфорá «дар, приношення» пов'язане з дієсловом просфѣρω «підношу, даю», утвореним за допомогою префікса прос- «до-», пов'язаного з прийменником прѡс, прѡті «до; проти», від фѣρω «несу», спорідненого з псл. берѡ, вьгати, укр. *беру́, брати́*. — Фасмер III 381; Преобр. II 131; Львов Лексика ПВЛ 48—49; Frisk II 601, 1003—1005. — Див. ще **брати́, прѡті́**. — Пор. **просвирка**.

[**про́скурень**] (бот.) «калачики дрібненькі, Malva pusilla Sm. (Malva rotundifolia L.); алтея лікарська, Althaea officinalis L. Мак», [про́скурки] «калачики дрібненькі» Нед, [проскурник] «тс.» Мак, [проскурник (боровий)] «червець однорічний, Scleranthus annuus L.» Мак, [проскурня́к] «алтея лікарська Нед; калачики дрібненькі Мак»; — р. [проскурня́к] «калачики; алтея», ч. groskurník «алтея»; — похідні утворення від *про́скура*; назви зумовлені формою плодів цих рослин, що нагадують проскури або взагалі якесь печиво. — Шамота 74; Меркулова Очерки 126—127; Machek Jm. rostl. 147. — Див. ще **про́скура**.

[**проску́рина**] (бот.) «бруслина європейська, Evonymus europaea L. Г,

ВеБ; бруслина бородавчата, Evonymus verrucosa Scop.», [проско́рина] «бруслина європейська» ВеБ, [приско-ри́на] «тс.» ВеНЗн, Мак; — р. [проскурина] «жостір проносний, Rhamnus cathartica L.»; — похідне утворення від *про́скура*; назва зумовлена подібністю плода бруслини до проскури. — Шамота 75; Machek Jm. rostl. 147; Янышкова Етимология 1985, 42. — Див. ще **про́скура**. — Пор. **просвир**.

про́со (бот.) «Panicum L.», [прі́всисько] «просище, поле, де росло просо» ЛЧерк, прі́сисько, прі́сище, [прі́ска, прі́ско Нед, прі́снисько, прі́снице, прі́сся, прі́сько Мак] «тс.», прі́сцє (зменш.) «просце», прі́сіна «зернина проса», [прі́сіня] «просяна солома чи полова» Дз, прі́сіще «поле з просом або після проса», [прі́сівка (розсипчиста)] «просянка розлога, Milium effusum L.» Мак, [прі́сівка (весняна)] «просянка весняна, Milium vernale M.V.» Мак, [прі́ска] «поле, з якого знято просо» Л, [прі́совик] «просянка весняна» Мак, [прі́совище] «просище» Мак, прі́сцє (зменш.), [прі́сяник] «просянка розлога» Мак, [прі́сяні́ця] «просяна солома або полова УРС, Нед; вид висипки в дітей Нед», [прі́сяні́ще] «просище» Дз, До, прі́сянка «Milium L.; просяна солома; [мишій зелений, Setaria viridis (L.) P.V. Мак]; (орн.) Emberiza calandra L.», [прі́сьє] «просище» Л, прі́сяній; — р. м. прі́со, бр. прі́са, др. просо, п. ч. слц. вл. groso, нл. pšoso, полаб. grösü, болг. прі́со, схв. прѡсо, слн. grosó, цсл. **просо**; — псл. groso; — походження неясне, можливо, неіндоевропейське; пов'язується також з дінд. paṛṣāḥ «сніп» (Maughofer II 230), з коренем іє. *pre-(s-) «давити, бити», наявним у прі́ти «(первісно) бити», лат. preto «тисну»; мало переконливі зіставлення з лат. rogum «цибуля», гр. пра́σον «тс.» (Fick VB 3, 163; Младенов 530; Uhlenbeck 159); з лит. sóra «просо», дінд. psārah «бенкет» (Hirt IF 21, 173), з р. [прі́да] «вид проса» (Jokl Jagić-Festschr. 482), із гр.

περινώς «строкатий», дінд. p'ísih «тс.» (Niedermann Symb. Rozwadowski I 112—113). — Фасмер—Трубачев III 378—379; Черных II 71—72; Machek ESJC 485; Schuster-Sewc 1161; Holub—Kop. 295; Skok III 52.

просодія «система висотних, силових і часокількісних фонетичних засобів; сукупність правил у віршуванні», [прозодія] «тс.» Куз, *просодичний*, ст. *просодия* «наголос» (1642); — р. *просодия*, бр. *прасодья*, п. *prozodia*, ч. *prosodie*, слц. *prozódia*, болг. *прозодия*, *просодия*, м. *прозодија*, схв. *прòздија*, слн. *prozodija*; — запозичено з латинської мови; лат. *prosodia* «просодія, тонічний акцент, часокількість складу» походить від гр. *προσῳδία* «пісня з акомпанементом; наголос; орфографічний знак наголосу, придишу, часокількості», утвореного з прийменника *πρός* (проти) «від, з; до, проти» та іменника *ῥοδή* «пісня». — SIC² 688; Hüttl-Worth 14; Kopalinski 798; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 589; Вуяклија 774; Klein 1256; Boisacq 15, 816—817, 1079. — Див. ще **ода**, **протія**.

[**просонцвіт**] (бот.) «соняшник, Helianthus annuus L.» ВеНЗн, [процонцвіт] «тс.» НЗ УЖДУ 26/2; — результат поєднання прийменника *про* та іменників *сонце* і *цвіт*. — Див. ще **про**, **сонце**, **цвіт**.

[**просопівець**] (орн.) «горобець, Passer Briss.» Л; — давніше **просопівець*, складне слово, утворене з іменника *просо* та дієслова *пїти*; пор. іншу назву горобця — [просяник] Л; обидві зумовлені тим, що горобці охоче скльовують просо; пор. також [пить коноплі] «визбирувати, викльовувати сім'я конопель» (про горобців) Л. — Див. ще **пїти**, **просо**.

проспект «широка пряма міська вулиця; поширений виклад плану; рекламна листівка», ст. *проспектъ* «вид (на щось)» (1717—1740); — р. болг. *проспект*, бр. *праспект*, п. ч. вл. слц. *prospekt*, м. *проспект*, схв. *прòспек(а)т*, слн. *prospékt*; — запозичено з

німецької мови; н. *Prospékt* «вид, перспектива» походить від лат. *prospectus* «вид; погляд; увага», пов'язаного з дієсловом *prospicere* «дивлюся в далечинь; бачу здаля», утвореним за допомогою префікса *pro-* (на позначення руху вперед) від дієслова *specere* «дивлюся». — SIC² 688; Черных II 72; Цыганенко 376; Kopalinski 793; Holub—Lyer 398; РЧДБЕ 593; Вуяклија 781. — Див. ще **про**, **спектакль**.

[**простень**] «нитка на веретені Г; починок (пряжі) Нед; канат Куз», [прострїнь] «нитка на веретені Г; починок (пряжі) Нед»; — р. [простень] «починок, веретено з пряжею; веретено з навоєм трьох починків пряжі; веретено з навоєм пряжі у дві нитки для зсукування», бр. [прасцєнь] «починок, нитки на веретені з трьох веретен», [прòсцінь] «кілька звитих і зв'язаних разом нитками веретен із пряжею на одному довгому веретені»; — очевидно, псл. (сх.) **prostьpь*, утворене від прикметника *prostь* «простий»; мотивація назви не зовсім ясна. — Трубачев Рем. термиол. 101. — Див. ще **простій**.

простерти, [прістерти] ВеЛ, *простирати*, [просторити] «простирати» Нед, *просторішати*, *прòстір* СУМ, Г, [простірня] «просторе місце» Нед, [простор] «простір» Нед, [простора] «простір, просторїнь», [просторина] «тс.» Нед, [просторище] «царина, простір» Куз, *прòсторїнь*, [просторонище] «просторїнь», [просторонство] «царина, галузь» Нед, [прòсторонь] «просторїнь», *прòстірний* «просторий» Нед, *просторий*, [просторний] Куз, *просторонний* Нед] «тс.», *просторівий*, *розпросторити* «розтягти, розкидати, розповсюдити», [розпростор] Нед; — р. *простереть* «простерти», др. *простерти* «тс.», п. *rozpostrzeć* «розпростерти», ч. *prostrítí* «розстелити», слц. *prestriet'* «постелити; накрити (стіл)», вл. *přestřec'* «розтягти, розстелити (скатертину); закинути (сітку)», нл. *přestřec'* «розстелити, простягти»,

болг. *простра́* «простру, простягну; розвішаю (білизну)», м. *простре* «розстеле; простягне, простре», схв. *прѡ-стрѣти* «простерти; розстелити; застелити», слн. *prostréti* «простерти», стсл. *прострѣти* «тс.»; — псл. **prosterti*, пов'язане чергуванням голосних із **storna* «сторона» і утворене за допомогою префікса *pro-* від дієслова **sterti* (не збереженого в слов'янських мовах), спорідненого з дінд. *stŕŕāti* (*stŕŕōti*, *stā-rati*) «сипле, кидає», ав. *staraiti* «сипле, стеле», лтс. *stirināt* «рухати, трясти», алб. *shtrinj* «розстеляю», гр. *στὀρνύμι* «стелю», *σπορέννυμι*, *στροννύμι* «тс.», лат. *sterno* «стелю, розстеляю», дірл. *sernim* «тс.», сірл. *srath* «берег, долина». — Фасмер III 379; Machek ESJC 589; Варбот 75; Trautmann 287; Mühl.—Endz. III 1071, 1074; Meillet MSL 16, 245; Pedersen Kelt. Gr. I 52; Persson Beitr. 448; Walde—Hofm. II 590; Hofmann 339; Pokorny 1029—1030; Мельничук Этимология 1984, 139. — Див. ще **про**. — Пор. **сторона́**.

прости́бі «вибач(те); [милостиня]», *прости́біг* «тс.»; — результат злиття словосполучення *прости́ біг*, яке складається з форми наказового способу дієслова *прости́ти* (3 ос. одн.) та іменника *біг* «Бог», що зазнав редукації; букв. «хай простить Бог». — Велигорський РМ 1935 I 29. — Див. ще **бог¹**, **прости́ти**. — Пор. **спаси́бі**.

прости́й, *простакува́тий*, *простува́тий*, *проста́к*, *проста́цтво* «простакуватість; прості люди; [побут простолюду]», [*проста́ченько*] «син простолюдина», [*проста́чийсько*] «проста́к», [*проста́ція*] «проста́цтво» Куз, [*проста́чка*] «мішковина» О, [*проста́ць*] «прямий напрямок», [*простиня́*] «просто́та Нед; проста людина», [*проста́к*] «протока; з'єднувальний канал» Куз, [*проста́тник*] «пряме, вертикально розташоване стебло», *проста́та* «прости́сть; [простолюд; неук, невіглас]» СУМ, Г, [*проста́чка*] (пестл.) «простолюдинка; проста жінка», [*проста́ха*] «проста горілка» Нед, *проста́шка*,

[*проста́га*] «проста горілка» Нед, [*проста́ха*] «тс.» Куз, [*проста́ка*] «проста, негорда людина», [*проста́нище*] «селюк» Пі, [*проста́ха*] «вид плахти», [*проста́чка*] «тс.». [*проста́ва*] «чернь, простолюд» Г, Нед, [*проста́ти*] «іти», [*проста́чити*] «ставати брутальним» Куз, *проста́ти*, *проста́шати*, *проста́вати* «іти; [випрямляти]», *проста́ватися* «випростовуватися», *проста́* «прямо; навпроти», [*проста́ко́м*] «навпростець», *впроста́* «прямо, напроти; просто; [уздовж; зовсім]», *віпроста́ти*, [*за́проста*] «просто» Ж, *за́проста*, [*іспроста́*] «спроста» Она, [*на́проста́ти*] «випрямити», [*на́прошкі́*] «навпростець», [*на́прошкі́*] Нед, *на́впроста́*, *на́впроста́ць*, *на́впрошкі́* «тс.», [*о́проста́ти*] «звільнити», [*о́проста́ти*] «вирівняти» Нед, [*о́проста́тися*] «звільнитися; опритомніти», [*о́прошкувати́*] «ходити навпростець», *о́прости́ти*, *о́проста́ць*, *о́проста́ство*, [*по́проста́*] «просто» Нед, *розпроста́ти*, *спрости́ти*, *спроста́вати*, *спроста́ць*, *спроста́ство*, *спроста́* УРС, Г, [*у́проста́*] «прямо»; — р. *проста́й* «простий», бр. *проста́* «тс.», др. *проста́* «прямий; простий, звичайний», п. *prosty* «прямий; простий», ч. слц. *prostý* «простий; позбавлений (чогось)», вл. *prosty* «застиглий; простий; позбавлений (чогось)», нл. *přosty* «тс.», полаб. *prōstē* «божевільний, безглуздий», болг. м. *прост* «простий», схв. *прѡст* «тс.», слн. *prōst* «вільний; безплатний; простий», стсл. *проста́* «простий; прямий; дешевий; грубий»; — псл. *prostъ* виводиться (Machek ESJC 485) з **prot-tos* «звичний, звичайний», за походженням пас. дієприкм. мин. ч. від дієслова **prosti* (< **prot-ti*) «звикати, бути звиклим (до чогось)»; — споріднене з лит. *prāsti* «звикати, бути звиклим, розуміти, збагнути, (пі)знати», лтс. *prast* «розуміти, збагнути, помітити», прус. (iss)-*presnāp* «розум», (iss)-*prestun* «розуміти», тох. А *pratim* «рішення, намір», лат. (inter)-*pres* «посередник, пояснювач, товмач (перекла-

дач)», гот. *frapi* «розум, сенс», *frapjan* «думати, пізнавати, розуміти», *frops* «розумний, розсудливий», днн. (ant-) *frist(a)* «тлумачення, переклад»; пояснюється також (Maughofer II 373) як складне **pro-stъ* (< **pro-sthos*) «видатний», перший компонент якого пов'язується з прийменником (префіксом) *pro* (*pro-*), другий — із *stati* «статі» або вважається (Schuster-Sewc 1162) давнім суфіксом; виведення з *prostrъ* «розстелений», пов'язаного з **prosterti* «простерти» (Mikl. EW 321), як і зближення **pros-tъ* «простертий» із *plastъ* «пласт» (Потебня у Преобр. II 134), мало переконливе. — Фасмер III 380; Черных II 72; Младенов 530; Skok III 52—53; Trautmann 281; Persson Beitr. 240; Rozwadowski RSl 2, 94; Meillet Études 161, 234.

прóстиня, [*прананá*] «простиня» Кур, [*прóсцинь*] «плахта» О; — р. *простыня*, [*протинá*], бр. *прасцина*; — очевидно, виникло внаслідок дисиміляції з др. **протиря*, пов'язаного з *протирати* «протирати»; пор. укр. ст. *протира* (*протирою*) (1699), м. *протирка* «підстилка, килим, на якому сплять», схв. *протірка* «тс.», а також лит. *prastyrià* «простиня, покривало», молд. *протіре*, рум. *prostire* «тс.», що походять від того самого давньоруського слова; менш обґрунтованим є пов'язання з псл. *prostъ* «простий», укр. *протій* з безпосереднім виведенням від **prostyni* (Фасмер III 381; Преобр. II 135; Булаховський Вибр. пр. III 362; Соболевский РФВ 66, 397; Желтов ФЗ 1876/6, 48). — Потебня К ист. зв. III 51; Вўга RR II 523—524. — Див. ще **протерти**. — Пор. **протирало**.

протирало «протирало, простиня»; — бр. *прасцира́дла*; — адаптоване на українському ґрунті запозичення з польської мови; п. *prześcieradło* (< псл. зах. [**prostĕradlo*]) відповідає укр. *протирало*. — Булаховський Вибр. пр. II 362; Shevelov Hist. phonol. 80. — Див. ще **протирало**.

протирало; — р. *протирало* (церк.) «килим», др. *протирало* «місце для розстилання; сушильня», п. *prześcieradło* «протирало, простиня», ч. *prostĕradlo*, слц. *prestieradlo* «тс.; запинало», вл. *přescĕradlo* «килим», нл. *přescĕradlo* «запинало; ковдра, килим», цсл. **протирало** «сушильня (місце, де щось розстилають)»; — псл. сх., півд. [**prostira(d)lo*], (зах. [**prostĕradlo*]) утворено від дієслова [*prostirati*] (зах. [*prostĕrati*]) «протирати». — Див. ще **протерти**. — Пор. **протирало**.

[**протірядно**] «протира(д)ло, простиня» Г, Нед; — очевидно, результат контамінації слів *протира(д)ло* і *рядно* (див.).

протіти «вибачити; [попроситися (з кимось)]», *протітися*, *протіти* «вибачити; [проситися з кимось]», [*протіти*] «тс.» Нед, *протітися*, [*протіти*] «прощання» Нед, *протіти* «паломництво; відпущення гріхів; [надмогильна промова Нед]», *протіти* СУМ, Нед, *протіти* «козак, що прощався бенкетом із світським життям перед тим, як вступити до ченців», *протіти* СУМ, Нед, *протіти*, [*протіти*] «благословити (когось при прощанні)» Ж, [*протіти*] «примиритися, розлучитися в добрій згоді» Ж, [*протіти*] «прощання; пощада, ласкаве ставлення» Г, Ж, *протіти*, [*протіти*] «протити» Нед; — р. *протіти* «протити», др. *протити* «вибачити; вилікувати», п. *prościć* «випрямляти», ч. *prostiti* «позбавляти; звільняти», болг. *протія* «прощу, вибачу», м. *протити* «протити, вибачити», схв. *протити* «протити, вибачити», цсл. **протити** «тс.»; — псл. *prostiti*, очевидно, похідне від *prostъ* «вільний»; первісно означало «звільнити від чогось». — Булаховський Вибр. пр. III 388; Фасмер III 380; Machek ESJC 485; Skok III 52—53. — Див. ще **протій**.

протитутія, *протитутка*, *протитуювати*; — р. болг. *протитутія*, бр. *пратитутія*, п. *prostytucja*,

ч. *prostitute*, слц. *prostitúcia*, вл. *prostitucija*, м. *проституција*, схв. *проститўција*, слн. *prostitúcija*; — запозичення з французької мови; фр. *prostitution* походить від пізньолат. *prōstitūtio* «проституція; ганьблення, безчещення», похідного від дієслова лат. *prōstitūto* «виставляю на продаж; проституюю; ганьблю, безчещу», утвореного за допомогою префікса *prō-* «перед, уперед, попереду» від *statuo* «ставлю, виставляю», пов'язаного з дієсловом *sto* «стою», спорідненим з псл. *stati*, укр. *стáти*. — СІС² 688; Черных II 72; Kopaliński 794; Holub—Lyer 398; РЧДБЕ 593; Вуяклија 781—782; Dauzat 593; Walde—Hofm. II 587, 596—599. — Див. ще **про, стáти**.

простоволóсий «з непокритою головою», [*простоволóсе*] «перебування з непокритою головою» (про жінок) Нед, [*розпростоволóсити*] Нед; — р. *простоволóсий*, бр. *проставалóсы*, др. *простоволосыи*, п. *prostowłósy*, ч. слц. *prostovlasý*, цел. **простовласын** «з вільно ношеним, непокритим волоссям»; — псл. **prostovolsъ*, утворене з основ прикметника *prostъ* «вільний» та іменника **volsъ* «волос»; менш обгрунтоване виведення першого компонента *prost-* з припушеного прислівника (й префікса) **pro-z-to* «окремо, вільно» (Otrębski JP 1967 47/3, 173—176). — Див. ще **вóлос, прóстий**.

простра́ція «стан надзвичайної фізичної і нервово-психічної кволості»; — р. болг. *простра́ция*, бр. *прастра́цыя*, п. *prostracja*, ч. *prostrace*, слц. *prostrácia*; — запозичення з пізньолатинської мови; пізньолат. *prōstrātiō* «повалення; засмучення» є похідним від лат. *prōsternō* «валю, зрубую; руйную; засмучую», утвореного за допомогою префікса *prō-* «перед, уперед» від *sterno* «розстеляю; сиплю; валю; засмучую», спорідненого з псл. **prosterti*, укр. *простéрти*. — СІС² 688; Kopaliński 794; РЧДБЕ 593; Dauzat 593; Walde—Hofm. II 376, 590—591. — Див. ще **про, простéрти**.

[**прострі́л**] (бот.) «сон-трава лучна, *Pulsatilla pratensis* Mill.; сон-трава велика, *Pulsatilla grandis* Wenderoth. (*Pulsatilla vulgaris* Mill.)» Мак, [*прострі́л (лісовий)*] «аконіт шерстистовустий, *Aconitum lasiostomum* Reichenb. (*Aconitum lycoctonum* L.)» Мак; — бр. [*прастрéл*] «трава, якою лікують корів, що не теляться»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *прострéл* «сон-трава, *Pulsatilla* Adans.» являє собою результат семантичної видозміни слова *прострéл* (мед.) «прострі́л, параліч, удар», похідного від *прострéливать* «прострі́лювати», утвореного за допомогою префікса *про-* «про-» від *стрелять* «стріляти», якому відповідає укр. *стріля́ти*; назва зумовлена отруйністю цих рослин (Вісюліна—Клоков 126, 496; Нейштадт 254). — Див. ще **про, стріла́¹**.

[**прострі́тник**] (бот.) «(види лутиги) *Atriplex laciniatum* L., *Atriplex latifolium* Whlnb.; перстач гусячий, *Potentilla anserina* L.» Мак, [*перестрі́тник*] «*Atriplex latifolium* Whlnb.» Мак, [*нострі́тник*] «лутига, *Atriplex* L.»; — не цілком ясні назви; можливо, пов'язані з *пристрі́т* «хвороба від зустрічі, зурочення», [*перéстрі́т*] «тс.», оскільки частина хвороб, що їх лікують рослинами з цією назвою (О. П. Попов, Лікарські рослини в народній медицині 138, 185), могла вважатися наслідком зурочення. — Див. ще **прі́стрі́т¹, стрі́тити**. — Пор. **при́стрі́т²**.

простягті́, *простягну́ти*, [*простя́жний*] «довгий і пологий», [*впрóстяж*] «цугом», [*упрóстяж*] «один за одним» Куз, [*повистяга́ть*] «попротягувати» Кур; — результат контамінації форм *протягті́* і *розтягті́*. — Див. ще **тягті́**.

просуренка, *просуренок*, *прóсурень* — див. **прóсэрэн**.

просяка́ти — див. **сяка́ти**.

[**прóтак**] «решето ВеЗа; рідке решето О», [*претáк*] «решето; велике решето для просіювання половини» ВеБ; — адаптоване запозичення з польської

мови; п. *przetak* «решето», споріднене з болг. [*протак, прѣтък, прѣток*] «шкіряне решето з широкими дірками; велике сито на борошно», схв. *прѣтак* «рідке решето», є похідним від дієслова *przetaczać* «переливати; просіювати (через решето)», *przetoczyć* «перелити, переточити», утвореного від *toczyć* «точити, цідити» за допомогою префікса *prze-* «пере-», що, як і в більшості інших західнослов'янських мов, витіснив первісний тут префікс *pro-* «про-»; значення «просівати (про зерно)», очевидно, в минулому було властиве дієслову п. *przetaczać*, але нині втрачене; пор. схв. *прѣтѣчити* «вилити; просіяти (крізь решето)», укр. *точити* «лити; цідити; просівати (крізь решето)». — О II 156; Brückner 564, 573; SW V 219; Варбот 41, 43. — Див. ще **пере-, про, точити**¹.

Протас, *Протасій*, *Протазь*, ст. *Протасій* «предчин(н)ый» (1627); — р. болг. *Протасий*, бр. *Пратас*, *Пратасій*, др. *Протасии*, п. *Protazy*, слц. *Protáz*, м. *Протасие*, *Протазие*, схв. *Протасије*, *Протазије*, слн. *Protazij*, стсл. **Протасни**, **Протасъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Протάσιος* пов'язане з *протάσσω* «ставлю попереду, висуваю наперед», утвореним за допомогою префікса *про-* «перед-, уперед» від *τάσσω* «ставлю, кладу», можливо, спорідненого з лит. *patogùs* «зручний», лтс. *patágs* «тс.». — Вл. імена 82; Беринда 228; Петровский 184; Спр. личн. имен 447; Frisk II 845—846, 859; Boisacq 944—945. — Див. ще **про**.

[**протачник**] (бот.) «вероніка, *Veronica L.*» Мак, [*протачник (гадинець)*] «вероніка дібровна, *Veronica chamaedrys L.*» Нед; — р. [*перетѣчник*] «вероніка», бр. [*пржѣтачник*] «вероніка лікарська, *V. officinalis*»; — адаптоване запозичення з польської мови; п. *przetacznik* «вероніка» є словом нез'ясованого походження; пов'язання з *targać* «смикати, сінати» (через форму *prze-*

tarżnik «вероніка»), ч. *trhati* «тс.; рвати» (Machek Jm. rostl. 213) або з п. *przetak* «решето» (SW V 219) мало переконливі; пор. ч. [*potočník*] «вероніка струмкова, *Veronica baccabunga L.*», похідне від *potok* «струмок» (росте біля струмків).

[**проташлювати**] «продати, розбазарити» Нед; — неясне.

[**прѣтвина**] «залізний лист для печива; деко» Л, [*прѣтовень*] «лист, деко» До, [*прѣтвель*] «лист із заліза для випікання хліба, печива» Ва; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *прѣтивень* «лист, деко» походить від нвн. *Brátpfanne* «сковорода», видозміненого, очевидно, внаслідок народноетимологічного зближення з *прѣтив* «проти». — Фасмер III 383. — Див. ще **братвѣн**.

протѣ «однак; усе-таки; [тому, через те Нед]», [*прѣто*] «прѣте; незважаючи на те, однак» О; — п. *przeto* «тому», ч. *proto* «тому, завдяки цьому; для того, щоб», слц. *preto* «тому, ось чому», вл. *pręto* «за це», нл. *přeto* «усе-таки, незважаючи на це, прѣте; тому»; — результат злиття прийменника *про* «за, для, через (причинове)» з вказівним займенником *те (то)*; значення «однак» розвинулось на основі первісно причиновій конструкції із запереченням *а (але) про те не* «але через те не». — Див. ще **про, той**.

протегувати «сприяти, підтримувати», *протѣктор*, *протекторѣт*, *протекціонізм*, *протекціоніст*, *протѣкція*; — п. вл. *protegować* «протегувати»; — запозичено з латинської мови, можливо, через польську; лат. *prōtego* «прикриваю, покриваю; захищаю, приховую», утворено за допомогою префікса *prō-* «уперед; для, на користь» від дієслова *tego* «покриваю; ховаю; захищаю; охороняю», спорідненого з дірл. *tech* «дім», *teg*, дкімп. *tig* «тс.», двн. *decch(i)u* «покриваю», *dah* «дах», нвн. *Dach* «тс.». — SIC² 689; Черных II 73; Kopaliński 795; Walde—Hofm. II 654—655. — Див. ще **дах, про**.

протежé «особа, якій хтось сприяє», *протежува́ти* «протегувати» Куз; — р. болг. *протежé*, бр. *пратэжé*, ч. *protežé*, *protégé*, слц. заст. *protežé*, схв. *протèжэ̄*, слн. *protežirati* «протегувати», *protežiranec* «протегований, протеже»; — запозичення з французької мови; фр. *protégé* «протеже, протегований, улюбленець» пов'язане з дієсловом *protéger* «протегувати; захищати; охороняти; сприяти», що походить від лат. *prōtego* «прикриваю; приховую; захищаю». — СІС² 688; Черных II 73; РЧДБЕ 594; Вуяклија 782; Dauzat 593. — Див. ще **протегува́ти**.

протéз «штучний орган», [*протéза*] «тс.» Куз, [*протеза́рня*] «фабрика, де виготовляють протези» Куз, *протези́ст*, *протезува́ти*; — р. *протéз*, заст. *протéза*, бр. *пратéз*, п. *proteza*, ч. слц. слн. *protéza*, болг. м. схв. *протéза*; — запозичено з французької мови, очевидно, через посередництво російської й польської; фр. *prothèse* «протез» являє собою видозміну гр. *πρόθεσις* «приставлення; додавання, приєднання», похідного від дієслова *προστίθημι* «приставляю, прикладаю, додаю», утвореного за допомогою префікса *προσ-* із значенням додавання, спорідненого з псл. *protivъ*, укр. *прóти*, від дієслова *τίθημι* «ставлю, кладу», спорідненого з псл. *děti*, укр. (*по*)*діти*. — СІС² 688; Черных II 73; Kopaliński 795; Holub—Lyer 398; РЧДБЕ 594; Klein 1257; Dauzat 593; Frisk II 600—601, 897—898; Boisacq 816—817, 969—970. — Див. ще **діти²**, **прóті**.

протéза «поява неетимологічного елемента на початку слова», *протетичний*; — р. болг. м. схв. *протéза*, п. *proteza*, ч. *prothese*, *prothesis*, слц. слн. *protéza*; — запозичення з німецької або французької мови; н. *Prothése* «протеза», фр. *prothèse* «тс.» походять від лат. *prothesis* «приставлення літери (спереду слова)», що зводиться до гр. *πρόθεσις* «приставлення, приєднання», *πρόθεσις* «префікс». — СІС² 688; РЧДБЕ 594; Klein 1258. — Див. ще **протéз**.

протейн «простий білок»; — р. болг. м. *протейн*, бр. *пратэін*, п. *proteina*, ч. *protein*, слц. слн. *protein*, схв. *протèйн*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Protein*, фр. *protéine*, англ. *protein* походять від нлат. *proteinum* «протейн», утвореного голландським хіміком Г. Й. Мюльдером у 1838 р. на ґрунті гр. *πρωτεῖον* «перше місце», похідного від *πρῶτος* «перший». — СІС² 689; Kopaliński 794—795; РЧДБЕ 594; Вуяклија 782; Klein 1258. — Див. ще **протісти**.

[**протéпом**] «прожогом Г; прямо Нед», [*прóтипом* (іти за ким)] «слідом (іти за ким)» Нед; — очевидно, похідне утворення від дієслова [*тепті*] «бити, трясти, мучити»; первісним значенням могло бути «пробиваючи (собі дорогу), пробиваючись, проштовхуючись»; непереконливим з фонетичних міркувань є пов'язання слова з р. *топтáтъ* (Куркина Этимология 1968, 96). — Див. ще **про, тепті**.

протерозой «друга ера в геологічній історії Землі»; — р. *протерозой*, бр. *пратэразой*, п. *proterozoik*, ч. слц. *proterozoikum*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *proterozoicum* «тс.» утворено від гр. *πρότερος* «передніший, раніший», що являє собою форму вищого ступеня від *πρό* «уперед, раніше, перед», спорідненого з псл. *pro*, укр. *про*, та ζωή «життя». — СІС² 689; Kopaliński 795; Holub—Lyer 398; Frisk II 596—597, 603. — Див. ще **Зоя, про**.

протéст, *протестáнт*, *протестантизм* (рел.), *протестáнтство* (рел.), *протеста́ція* «протест» Куз, *протестува́ти*; — р. болг. *протéст*, бр. *пратéст*, ст. *протестовати* (1598), *протестъ* (1711), п. ч. слц. вл. нл. *protest*, м. *протест*, схв. *прòтест*, слн. *protést*; — запозичення з латинської, пізніше з німецької мови; нім. *Protest* «протест» походить від іт. *protésto* «прийняття скарги про неоплату; опротестування (векселя)», пов'язаного з дієсловом *protestare* «оголошувати при-

вселюдно, свідчити; опротестовувати; заявляти; протестувати», яке зводиться до лат. *prōtestārī* «заявляти публічно, свідчити», утвореного за допомогою префікса *prō-* «уперед; для, на користь» від *testārī* «свідчити; урочисто твердити; доводити; заповідати». — СІС² 689; Черных II 73; Фасмер III 382; Коралиński 795; Holub—Lyer 398; РЧДБЕ 594; Вуяклија 783; Kluge—Mitzka 567; Dauzat 593. — Див. ще **атестат, про-**

проті СУМ, Г, *проти-*, *протів* СУМ, Г, [*протів*] «проти; напроти» О, (Ме), *противенство* «суперечність», *протівник*, [*протівніцтво*] «супротивники; ворожнеча» Куз, [*протівливий*] «який легко ображається» Нед, *протівний* «протилежний; відразливий», *протівитися* «чинити опір; [ображатися; гидувати Ме]», *напроті* СУМ, Г, [*напротів*], [*напротівний*] «розташований навпроти; який контрастує» Нед, *навпроті* СУМ, Г, *непротівленець*, *непротівленство*, *опротівити*, [*попротів*] «проти», [*спротів*] «заперечення, опір» Нед, *спротівити* «зробити гидким; настроїти проти», *спротівитися* «стати гидким; учинити опір», *спротівити* «стати гидким», *супроті* СУМ, Куз, [*супротів*] «супроти» СУМ, Куз, [*супроть*] «тс.» Нед, [*супротівець*] «супротивник», [*супротівка*] «опір» Нед, *супротівник*, [*супротівня*] (у виразі: *в супротівню комусь стати* «учинити комусь опір») Нед, [*супротівство*] «опір» Нед, *супротівний*, *супротівитися* «чинити опір»; — р. *протів* «проти», [*протів*] «назустріч», [*проті*] «проти», бр. [*протіці*], [*протіці*] «тс.», др. *противъ* «проти; назустріч», *противо*, *противу* «тс.», п. *przeciw* «проти», *przeciwko*, [*prociw*, *proci*], ч. *proti*, ст. *protiv*, слц. *proti*, вл. *přečiwo*, нл. *přešiwo*, болг. *протів*, м. *против*, схв. *протів* «тс.», слн. *proti* «назустріч», *proti* «у напрямі до», [*protivo*] «проти», стсл. **противъ** «проти», **противъж** «тс.»; — псл. *protivъ*, прикметникове утворення від *proti*, спорідненого з лтс. *preti*, *pretiem* «назустріч,

навпроти», *pret* «проти, перед, до, порівняно з», *pretība* «опір, відсіч; протилежність», дінд. *prāti* «проти», гр. **проті** «навпроти», *протс* «тс.», лат. *pretium* «вартість; ціна». — Фасмер III 382—383; Черных II 73—74; Brückner 441; Machek ESJC 485; Schuster-Sewc 1170—1171; Младенов 531; Skok III 54; ESSJ Sl. gr. I 222—227; Trautmann 231; Karulis II 79—80; Эндзелін ЛП I 189; Ernout—Meillet 945; Brugmann Grundriss II 2, 877; IF 13, 87.

протісти (зоол.) «одноклітинні організми»; — р. *протісты*, бр. *протісты*, п. *protistologia* «наука про протистів», ч. *protisté*, слц. *protisty*, болг. *протісти*, схв. *протісти*, слн. *protíst*; — назва, засвоєна з новолатинської наукової термінології; нлат. *protistum* (мн. *protista*) «протист» утворено на основі гр. *протістос* «найперший» — форми найвищого ступеня до *протос* «перший», спорідненого з лит. *pirmas*, дінд. *pīrva-*, ав. *paug-va-* «тс.», псл. **p^hg-въ*, укр. *перший*. — СІС² 690; РЧДБЕ 595; Вуяклија 783; Klein 1259; Frisk II 609—610; Boisacq 819—820. — Див. ще **перший**.

[протич] (бот.) «пижмо звичайне, *Tanacetum vulgare* L.» Мак; — результат видозміни запозиченої з польської мови форми [*вротич*] (< п. [*wrotycz*], з укр.?), яка відповідає укр. [*воротич*] «тс.» (див.).

прото- (перший компонент складних слів, що означає первинність або вищий ступінь чогось, напр., *протобестія*, *протоісторія*, *протопін*); — р. болг. м. схв. *прото-*, бр. *прота-*, др. *прото-*, п. ч. слц. вл. слн. *proto-* «тс.»; — виділена із складу слів грецького походження (типу *протоіерей*, *протоплазма*) основа, що зводиться до гр. *протос* «перший; передній». — СІС² 690; Фасмер III 383; Коралиński 794; Holub—Lyer 398; Вуяклија 783; Klein 1259. — Див. ще **протісти**.

протокол, *протоколізм* «протокольний стиль», *протоколіст*, [*протоколянт*] «протоколіст» Куз, *протоколю-*

вати; — р. болг. *протокол*, бр. *пратакол*, п. *protokól*, ч. слц. вл. нл. *protokol*, м. *протокол*, схв. *прѝтокол*, слн. *protokól*; — запозичено з французької або німецької мови; фр. *protocole* «протокол», нім. *Protokoll* «тс.» походять від слат. *protocollum* «аркуш, приклеєний на початку книги або сувої папірусу, де знаходився зміст юридичного документа (імена, дати тощо)», яке походить від гр. (пізн.) *πρωτόκολλον* «тс.», утвореного з основ слів *πρῶτος* «перший; передній» та *κολλάω* «приклеюю», похідного від *κόλλα* «камедь; клей», пов'язаного з снн. *helen* «клеїти», псл. *klějъ* (**kľjъ*), укр. *клей*. — СІС² 690; Фасмер III 383—384; Черных II 74; КЭСРЯ 370; Kopaliński 795; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 595; Вуяклија 783; Frisk I 898—899. — Див. ще **клей, протісти**.

протон «позитивно заряджена елементарна частинка атомного ядра»; — р. болг. *протон*, бр. *пратон*, п. ч. *proton*, слц. слн. *protón*, м. *протон*, схв. *прѝтѝн*; — очевидно, запозичення з англійської мови; англ. *proton* «тс.» утворено англійським фізиком Е. Резерфордом у 1920 р. від гр. *πρῶτος* «перше», форми с. р. одн. від *πρῶτος* «перший; передній». — СІС² 690; Kopaliński 796; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 595; Вуяклија 784; Klein 1259. — Див. ще **протісти**.

протоплазма «вміст клітини живого організму», *протопласт*, *протоплазматичний*; — р. болг. м. *протоплазма*, бр. *пратанплазма*, п. слц. *protoplasma*, ч. *protoplasma*, *protoplasma*, вл. *protoplasma*, схв. *прѝтѝплазма*, слн. *protoplázma*; — запозичення з німецької мови; н. *Protoplásma* утворено чеським фізіологом Я. Є. Пуркіне у 1839 р. з основ гр. *πρῶτος* «перший» і *πλάσμα* «витвір». — СІС² 690; Kopaliński 796; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 595; Вуяклија 784; Klein 1259. — Див. ще **плазма, протісти**.

[**проторг**] «голка без вушка», [*прѝтѝр*, *прѝдѝр*, *прѝдѝв* Нед] «тс.»; — р.

[*прѝторг*, *прѝторжъ*], бр. [*прѝтарг*, *прѝтар*] «тс.»; — пов'язане з др. *прѝтѝргнѝти сѝ* «прорватися, розірватися», утвореного за допомогою префікса *прѝ-* від дієслова *тѝргати сѝ* «розриватися», *тѝргати* «битися, дрижати». — Булаховський СМ I 17. — Див. ще **про, торгати**.

прототип «первісна форма; конкретна особа як основа літературного образу»; — р. болг. *прототип*, бр. *прататѝп*, п. ч. слц. вл. *prototyp*, м. *прототип*, схв. *прѝтѝтѝп*, слн. *prototíp*; — запозичення з німецької або французької мови; нім. *Prototýp*, фр. *prototype* «тс.» походять від гр. *πρωτότυπος* «оригінал» (букв. «перший зразок»), утвореного з основ слів *πρῶτος* «перший» та *τύπος* «форма, зразок, тип». — СІС² 691; Фасмер III 384; Kopaliński 796; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 596; Вуяклија 784; Klein 1259. — Див. ще **протісти, тип**.

протуберанець «світне утворення над хромосферою Сонця»; — р. *протуберанец*, бр. *пратуберанец*, п. *protuberancia*, ч. *protuberance*, слц. *protuberancia*, вл. *protuberanca*, болг. *протуберанция*, схв. *прѝтѝберанца*, слн. *protuberánca*; — запозичення з німецької мови; нім. *Protuberanz* «протуберанець» походить від пізньолат. *prōtūbergāns*, пов'язаного з лат. *prōtūbero* «набухаю, набрякаю», утвореним за допомогою префікса *prō-* «уперед; для, на користь» від дієслова *tūbero* «здіймаюся, підіймаюся». — СІС² 691; Kopaliński 796; Holub—Lyer 399; РЧДБЕ 591; Вуяклија 785; Fremdwörterbuch 515; Klein 1260. — Див. ще **про, туберкульоз**.

профан «невіглас, неук», *профанация*, *профанувати*; — р. болг. *профан*, бр. *пратфан*, п. *profan*, ч. *profana-se* «профанация», слц. *profanácia* «тс.», вл. *profanu* «той, що профанує», м. *профан* «профан», схв. *прѝфѝн*, слн. *profán*; — запозичення з французької мови; фр. *profane* походить від лат. *profānus* «непосвячений, невластивий»;

неосвічений, темний», утвореного з применника *rgō* «перед» та іменника *fānum* «освячене місце, святилище, храм». — СІС² 691; Kopaliński 786; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 596; Вуяклија 785; Klein 1248; Dauzat 589. — Див. ще **про, фанатизм**.

[профатний] (у виразах: [*профатна дорога*] «пряма дорога, дорога навпростець» Нед, [*ішов профатнов до рогов*] «ішов світ за очі»), [*прохватний*] (у виразі [*прохватна дорога*] «пряма дорога» Нед); — вл. *přechwatny* «квапливий, нерозважливий», нл. *přechwat* «поквапливість»; — очевидно, похідне утворення від дієслова [*прохвату́тися*] «поквапитися», утвореного за допомогою префікса *про-* від *хвату́ти(ся)*. — Див. ще **про, хватати**.

професія, професіона́л, професіоналіза́ція, професіоналі́зм, професіоналі́ст, професі́йний, професіоналізува́ти; — р. *профессия*, бр. *прафесія*, ст. *професия* (XVII ст.), п. *profesja*, ч. *profese*, слц. *profesia*, вл. *profesija*, болг. *професия*, м. *професија*, схв. *профєсија*, слн. *profesija*; — запозичення з латинської мови; лат. *profesio* «вияв; офіційне оголошення, заява; офіційно зазначене заняття, професія» пов'язане з дієсловом *profiteor* «відкрито заявляю, оголошую; називаю своєю спеціальністю», утвореним за допомогою префікса *про-* «(у)перед» від дієслова *fateor* «визнаю; висловлюю», пов'язаного з *fāgī* «говорити», *fābula* «переказ; фабула, сюжет», спорідненими з гр. *φημί* «говорю», псл. *baјati*, укр. *ба́яти*. — СІС² 691; Фасмер III 384; Черных II 74—75; Kopaliński 786—787; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 596; Вуяклија 785; Walde—Hořm. I 462—463. — Див. ще **ба́яти, про**.

професор, про́фесорівна, профе́сорка, профе́сорство, профе́сорська, профе́сорша, професу́ра, професорува́ти; — р. *профессор*, бр. *прафесар*, ст. *професоръ* (1596), п. ч. слц. вл. нл. *profesor*, болг. *професор*, м. *професор*, схв. *про̀фесор*, слн. *profesor*; — запо-

зичення з латинської мови; лат. *profesor* «викладач, учитель» пов'язане з дієсловом *profiteor* «відкрито заявляю, оголошую». — СІС² 691; Фасмер III 384; Черных II 75; Hüttl-Worth 16; Kopaliński 786—787; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 596; Вуяклија 785; Walde—Hořm. I 462—463. — Див. ще **професія**.

профіла́ктика, профіла́кторі́й, профіла́ктічний; — р. *профіла́ктика*, бр. *прафіла́ктыка*, п. *profilaktyka*, ч. *profylaxe*, слц. *profylaxia*, вл. *profylaksa*, болг. *профіла́ксия*, *профіла́ктика*, м. *профілактика*, *профіла́кса*, схв. *профіла́кса*, слн. *profilákxa*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Prophylaxe* «профілактика», *prophylaktisch* «профілактичний», фр. *prophylaxie*, *prophylactique*, англ. *prophylaxis*, *prophylactic* походять від гр. (пізн.) *профула́ктиос* «запобіжний, попереджувальний», пов'язаного з дієсловом *профула́σσω* «охороняю, стережу; запобігаю», утвореним за допомогою префікса *про-* «(у)перед» від *фула́σσω* «вартую, охороняю; оберігаю», похідного від *φύλαξ* «сторож, вартувий; захисник», очевидно, спорідненого з другим компонентом складного лат. (su-) *bulcus* «свинопас». — СІС² 691; Kopaliński 787; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 596; Вуяклија 785; Dauzat 592; Klein 1254; Frisk II 1048—1049; Boisacq 1041. — Див. ще **про**. — Пор. **Феофіла́кт**.

про́філь, профілюва́ти; — р. *про́филь*, бр. *про́фил*, п. ч. слц. вл. *profil*, болг. м. *про́фил*, схв. *про̀фїл*, слн. *profil*; — можливо, через польське посередництво запозичено з французької або німецької мови; фр. *profil*, нім. *Profil* походять від іт. *profilo* «профіль; контур; вертикальний розріз», пов'язаного з дієсловом *profilare* «зображувати в профіль; обрисовувати», утвореним за допомогою префікса *про-* «за, на користь», що продовжує лат. *rgō-* «тс.», від іменника *filo* «нитка», що походить від лат. *filum* «тс.», спорідненого з псл. *žila*, укр. *жіла́*. — СІС² 692; Фасмер

III 384; Черных II 75; Kopaliński 787; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 596; Вуяклија 785; Dauzat 590; Mestica 1280; Walde—Hofm. I 497—498. — Див. ще **жіла, про.**

профіт «вигода, прибуток, зиск», [*профітувати*] «мати зиск» Куз; — р. заст. *профіт* «прибуток, користь», п. ч. слц. вл. *profit*, болг. *профит*, м. *профит*, схв. *прѣфит*, *прѣфит*, слн. *profit* «тс.»; — запозичено з французької мови, можливо, через німецьку; нім. *Profit* «прибуток, зиск, вигода, користь» походить від фр. *profit* (< ст. *profit*) «тс.», що зводиться до лат. *profitus*, дієприкметника від дієслова *profitus* «іду вперед; досягаю успіху; даю користь», утвореного за допомогою префікса *pro-* «(у)перед» від дієслова *facio* «роблю». — СІС² 692; Kopaliński 787; РЧДБЕ 597; Вуяклија 786; Dauzat 590. — Див. ще **про, факт.**

проформа «зовнішня формальність, видимість»; — р. болг. *проформа*, бр. *праформа*; — результат злиття запозиченого з латинської мови виразу *pro forma* «задля форми; для зовнішнього вигляду, видимості, про людське око», що складається з прийменника *pro* «за, для» та іменника *forma* «форма, вигляд» у відкладному в. одн. — СІС² 692; Фасмер III 385; Kopaliński 787; РЧДБЕ 597. — Див. ще **про, форма.**

профос (іст.) «в'язничний нагляд», [*профуз*] «тс.; кат; мерзотник» Пі; — р. *профос*, п. *profos*, ч. *profous*, слц. *profos*, схв. *прѣфоз*, слн. *profos*; — запозичення з німецької мови; нім. *Profos*, *Profos* «профос; нагляд на військових кораблях» через нідерл. гол. *provoost* «тс.» зводиться до фр. ст. *prevost* (фр. *prevôt*) «суддя (у старій Франції); начальник польової жандармерії», що виникло з лат. *praepositus* «начальник», похідного від дієслова *praeposui* «ставлю на чолі», утвореного за допомогою префікса *pra-* «спереду» від *pono* «кладу». — Фасмер III 385;

Kopaliński 787; Holub—Lyer 395; Kluge—Mitzka 566, 567; Dauzat 587; Walde—Hofm. II 335—336. — Див. ще **позіція, пре-**

[*прохейцувати*] «прогайнувати» Нед; — неясне.

[*прохіра*] «лукава, хитра, підступна людина або тварина», [*прохіра*] «хитрун; настаїра; ділок Нед; знахар О», [*прохірець*] «хитрун» Бі, [*прохірство*] «лукавство, хитрість, підступність», [*прохірний*] «хитрий, настаїрливий; діяльний» Нед, [*прохірний*] «лукавий, хитрий, підступний», [*прохірити*] «хитрувати, лукавити» Бі, ст. *прохира* «проноза, пройдисвіт» (XVII ст.); — очевидно, результат часткового калькування п. ст. *przechira* «підступна людина; крутій, хитрун; пройдисвіт; шахрай, лукавець», *przechyra* «тс.», при якому польський префікс *prze-* було заступлено відповідним йому за функцією *i-*, частково, походженням укр. *pro-*, а коренево-суфіксальна частина запозичена без змін. — Опышкевич Исслед. п. яз. 247; Shevelov Hist. phonol. 616. — Див. ще **прехіра.**

Прохор, [*Прохір*] Нед, ст. *Прохоръ* «пръвостранни(къ), лацный або готовы, первы в танцы аб(о) на крылошь» (1627); — р. болг. *Прохор*, бр. *Прохар*, др. *Прохоръ*, стсл. *Прохоръ*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Прохорос* «Прохор» (букв. «той, що танцює попереду») пов'язане з дієсловом *прохорейω* «танцюю попереду, веду (танець)», утвореним за допомогою префікса *pro-* «перед» від *хорейω* «танцюю», похідного від *хорос* «хор; танок зі співом». — Вл. імена 82; Беринда 228; Петровский 185; Спр. личн. имен 447; Илчев 409; Voisacq 814, 1067. — Див. ще **про, хор¹.**

[*прохроміти*] «проткнути, проколоти», [*нахромітися*] «наколотися»; — очевидно, пов'язане з [*хромій*] «кульгавий» (див.).

процедура; — р. болг. м. схв. *процедура*, бр. *працедура*, п. ч. вл. *процедура*,

dura, слц. слн. *procedúra*; — запозичення з французької мови; фр. *procédure* «процедура» пов'язане з дієсловом *procéder* «робити, діяти», що зводиться до лат. *grōcēdo* «виходжу, виступаю, проходжу; з'являюся», утвореного за допомогою префікса *grō-* «(у)перед» від дієслова *cēdo* (< **ce-zdō*) «іду, ходжу», що складається із вказівної частки *se-*, спорідненої з псл. *сь*, укр. *сей*, і дієслівного кореня **sed-*, спорідненого з псл. *ходити*, укр. *ходіти*. — СІС² 692; Коралиński 786; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 597; Вуяклија 786; Dauzat 589; Walde—Hofm. I 192, 193—194. — Див. ще **про, сей, ходіти**.

процѐнт, *процентувати, безпроцѐнтний*; — р. болг. *процѐнт*, бр. *працѐнт*, п. вл. нл. *procent*, ч. *procento*, слц. *per cento*, м. *процент*, схв. *прѐцен(а)т*, слн. *procent*; — запозичення з німецької мови; н. *Prozent* походить від іт. *per cento*, яке згодом латинізувалося в *pro cento*, букв. «за сотню, від сотні». — СІС² 692; Фасмер III 386; Черных II 75; Преобр. II 137; Коралиński 786; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 597; Вуяклија 786. — Див. ще **про, цент**.

процѐс «хід розвитку; судова справа» СУМ, О, *процѐсія*, [*процѐсович*] «сутяга, позивайло, позивака» Нед, *процѐсуаліст*, [*процѐсія*] «корогва» Ме, *процѐсуальний*, [*процѐсуватися*] «судитися» Нед, ст. *процѐсъ* (1598); — р. *процѐсс*, бр. *працѐс*, п. ч. слц. вл. *proces*, болг. *процѐс*, м. *процес*, схв. *прѐцес*, слн. *procés*; — запозичення з латинської мови; лат. *grōcēssus* «поступ, рух уперед» пов'язане з *grōcēdo* «іду вперед, простую». — СІС² 692; Фасмер III 386; Коралиński 786; Holub—Lyer 395; РЧДБЕ 597; Вуяклија 786. — Див. ще **процедура**.

[**проч¹**] «чому» Нед; — п. *przez*, ч. *proč* «тс.»; — результат поєднання прийменника *pro* і займенника *ч* (< **сь*) «що» (зн. в.); укр. форма виникла, мабуть, під польським або чеським впливом, де такі конструкції поши-

рені. — Brückner 71; ESSJ Sl. gr. II 583—584. — Див. ще **про, що**.

проч², *прѐчка, прочки* — див. **пріч**.

[**прѐча**] «праща» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *prasa* «праща» зводиться до псл. **portja*, з якого розвинулося стсл. *прашта* (звідки укр. *праща*). — Фасмер III 356. — Див. ще **праща**.

прочанін «паломник, богомолець» СУМ, Нед; — пов'язане з [*прѐчка*] «чужина; виселення», *пріч* «геть», семантично зближене з *прѐща* «паломництво, богомілля». — Shevelov Hist. phonol. 491. — Див. ще **пріч**.

прочвара — див. **почвара**.

[**прочга**] (вигук, яким підганяють коней) Пі; — очевидно, результат поєднання вигуків [*проч*] «геть» і *га* (див.).

прочинати, прочинатися, прочінок — див. **прочнүтисся**.

прочитан (бот.) «плющ звичайний, *Hedera helix* L. [копирняк європейський, *Asarum europaeum* L. Мак]»; — результат видозміни форми [*брочетан*] «плющ звичайний», яка, крім припущень, викладених при ній (ЕСУМ I 254—255), може бути також пов'язана з *брость*.

прѐчл, прочѐлок — див. **чѐлѐ**.

[**прочляти**] «промарнувати (час)»; — очевидно, результат видозміни форми *продляти* «прогайнувати». — Див. ще **дляти, про**.

прочнүтисся «прокинутися, опам'ятатися, опритомніти», *прочнүти* «прокинутися», *прочинатися* «прокидатися, опам'ятовуватися, приходити до притомності», *прочинати* «прокидатися», [*прошнүтисся*] «прокинутися», [*прочінок*] «пробудження»; — результат контамінації слів *пробудитися* й *очнүтисся*. — Див. ще **будіти¹, очнүтисся**.

прочумати(ся) — див. **очуматися**.

прочуняти «прийти до пам'яті», *прочунятисся* «тс.»; — пов'язане з *вічуняти* «видужати» (див.).

[**прошеліти**] «просунути крізь отвір»; — результат видозміни форми *просиліти* «тс.», зближеної з *шіло*. — Див. ще **силіти**.

[**прошкэпитися**] «провинитися»; — очевидно, результат контамінації слів *прошпэтитися* «провинитися» і *кеп* «дурень». — Див. ще **кеп**, **шпэтити**.

[**прошухлювати**] «проміняти»; — неясне; можливо, результат контамінації слів *шахрувати* і *махлювати*.

про́ща — див. **простіти**.

про́щава — див. **про́стій**.

[**про́щівка**] (бот.) «синюха голуба, *Polemonium coelestem* L.» Мак; — очевидно, похідне утворення від *про́стій*; назва зумовлена прямими високими стеблами цієї рослини (Федченко—Флеров 772). — Див. ще **про́стій**.

[**пррст**] (вигук, яким завертають овець), [*рист*] (вигук, яким підганяють овець), [*пршьо*] (вигук, яким підкликають коней); — п. [*ргги*, *рггіс*, *ргс*, *ргсс*] (вигуки, якими відвертають і закликають овець); — звуконаслідувальні утворення, можливо, пов'язані з *бир* (вигук, яким підганяють овець), *тпру* (вигук, яким зупиняють коней).

прс, *прсь*, *прус-прус* — див. **тпрусь**.

пруг «край, бік, ребро; вінця; край тканини, кант; обрій; зморшка, складка; рубець, шрам, смуга; дуга, півколо; четверта частина робочого дня», [*пруги*] «риси», *пружіна*, [*пружок*] «черешок (листка)», [*пружкі*] «риси (обличчя)», *пружкій* «пружний; [експансивний Нед]», [*пружастий*] «смугастий» Куз, [*пружівий*] «пружинистий» Куз, *пружинистий*, [*пружинуватий*] Куз, *пружінястий*, *пружістий*, *пружкій*, *пружнастий*, *пружній*, *пружнястий* «тс.», [*пругати*] «кидати, жбурляти» Нед, [*пругнути*] Нед, *пружінити*, *пружити* «напружувати», *пружитися* «бути пружним», [*впопружити*] «підв'язати попругу» Ж, *напруга*, [*напругий*] «міцний, пружний, напружений», [*напруго*] «міцно, напружено; нагло, раптово; стрімко» Г, Ж, [*напру-*

гом] «тс.» тж, [*напругати*] «напружувати» Ж, [*напружати*, *напружити*] «тс.» Ж, [*опруг*] «упруг», *перенапруга*, *підпруга* «попруга», [*підпружити*] «затягувати попругу» Нед, [*попруг*] «шрам, подряпина», *попруга* «ремін для закріплення сідла; довга смужка; стрічка; [кольорова смуга; шкіряний пояс; дерев'яна перекладина між ніжками ножної ступи; поперечка на кінці плоту Нед; частина рибальського сака]», [*попружка*] «жіночий вовняний пояс», [*попружкований*] «смугастий» Нед, [*розпруга*] «напруга, роздвоєння; ущелина» Нед, [*розпружний*] «еластичний» Нед, [*спружіна*] «пружина (Ме); деталь ручного млина», [*спружка*] «пружина» Нед, [*спружістий*] «пружинистий» Нед, [*спружувати*] «пружинити» Куз, [*супруг*] «парна упряжка волів; чоловік у шлюбній парі» Нед, [*супруга*] «парна упряжка волів; дружина, жінка в шлюбній парі Нед; три або чотири пари волів в упряжці; супряга, спрягання волів двох чи кількох господарів», [*супружник*] «один з господарів, які спрягають своїх волів», *супружий*, *супружний*, [*супружити*] «спрягати свої воли з чужими» Нед, *упруг* «четверта частина робочого дня», [*упругий*] «пружкий» Нед, [*упопружити*] «підв'язати попругу»; — р. [*пруга*] «пружина; пружна дошка чи штаба», *пружіна*, [*пругло*] «сильце, петля, пастка (для птахів)», бр. *пруг* «смужка вздовж краю тканини; [рубець на місці зшитих країв]», [*пругі*] «пристосування з двох прутів або тонких дощочок для натягування полотна під час ткацтва», др. *пругъ* «тенето, сіль, пастка», *пругло*, *пружаль* «тс.», п. *ргега* «смуга», *ргег*, ч. слц. *ргіг* «тс.», вл. *ргіга* «промінь; смуга», нл. *рсіга* «тс.», болг. [*пръг*] «рама», [*пръгав*] «пружний», м. *пруга* «смуга, лінія», схв. *пруга* «тс.; залізнична колія; [в'язальна спиця]», [*ргіге*] «дві планки у ткацтві; кросна», слн. *ргóга* «смуга; ребро (предмета); залізничне полотно; траса», стсл. **сжпржгъ** «упряжка»; — псл. *ргогъ* «смуга, край»,

спочатку «планка для розтягування (напружування) країв тканини на ткацькому верстаті; кросно», *prōga* «тс.», *prōžiti* «напружувати», пов'язані чергуванням голосних з **pręgti* «прягти, натягувати, напружувати, запрягати». — Фасмер III 387—388; Черных II 76—77; Brücker 436; Machek ESJC 488; Schuster-Sewc 1164; Skok III 31—32; ZVSZ 294; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 222—223. — Див. ще **прягті**¹. — Пор. **прігати**.

[**пруд**] «швидка течія води», [*пруда*] «сила, міць» О, *прудкій* «швидкий» СУМ, Бі, *прудити* «гатити», [*прудіти*] «гнати бліх або вошей; текти Нед; сильно дуги Нед; здувати (жити) О», [*прудніти*] «дременуги» Ме, [*пруднітися*] «кинутися», [*запруда*] «загата», [*напрудіти*] «напружити; сильно натягти Нед; напустити (бліх)», [*напрудітися*] «роздутися, набухнути Нед; напустити шлункових газів», [*напрудіть*] «прикувати п'ятки коси до вушка» Л, [*спруд*] «здуття» Нед, [*спрудитися*] «здутися» Нед, [*спружити*] «набрякнути» Корз; — р. *пруд* «ставок, гребля», бр. [*пруд*] «гребля для млина», др. *прудъ* «потік; прагнення», п. *prad* «течія», ч. *proud*, слц. *prúd* «тс.», вл. *prud* «течія, струм», схв. *prūd* «піщана обмілина, дюна», слн. *pród* «піщана обмілина»; — псл. *prōdъ* «течія», пов'язане чергуванням голосних з *prēdati* «кидатися, стрибати». — Дзендзелівський *Opomastica* 17, 123—124; Фасмер III 388; Черных II 77; Преобр. II 138; Потєбня РФВ 4, 218; Machek ESJC 485—486; Schuster-Sewc 1163; Skok III 59; Откупщиков 135; Matzenauer LF 14, 185; Persson Beitr. 873; Trautmann 277—278. — Див. ще **прядати**.

прудивус «вусань, крутивус СУМ, Нед, [пройдисвіт Нед]», *прудйус* «тс.» тж, [*прутивус*] «вусань», [*протимус*] «тс.» Нед, [*продяус*] «дорослий учень навчального закладу, який уже має вуса»; — складне утворення з не зовсім ясним першим компонентом *пру-*

ди-, можливо, пов'язаним давнім чергуванням голосних з *прѣсти*, *пряду* (псл. *prōdi-* : *prēd-*); пов'язується також (Потєбня РФВ 4, 220) з **прудити* «напружувати, розтягати».

прудіти — див. **пруд**.

пруз — див. **проз**.

[**прузак**] «вузький, довгий ремінець» ЛексПол; — не зовсім ясно; можливо, пов'язане з [*попруга*] «шкіряний пояс». — Пор. **пруг**.

[**прузик**] (ент.) «коник», *прус* «вид сарани», *прусик* «тс.; [трав'яний коник] ЛЧерк»; — р. *прус* «вид сарани», [*прузик*] «коник», др. *пругъ* «сарана», стсл. *пржгъ* «тс.»; — пов'язане з *пруг*, *пружкій*, [*прігати*]; -з- виникло під впливом форми наз. в. мн. др. *прузи*; споріднене з снн. *spranke* «сарана», *sprinke*, *spreinkel* «тс.», двн. *houuespransa* «тс.» (букв. «та, що стрибає по сіну»), *springan* «стрибати», дісл. *springa* «тс.»; форми *прус* і *прусик* зумовлені впливом слова *прусак* «рудий тарган». — Німчук 230; Фасмер III 387; Грюненталь ИОРЯС 18/4, 137; Persson Beitr. 896; Matzenauer LF 14, 192; Fick III 516. — Див. ще **пруг**. — Пор. **прігати**.

[**прукавка**] (орн.) «горлиця звичайна, *Streptopelia turtur* L.» Шарл, [*прутавка*, *прутайка* тж, *птукавка*, *птукач*] «тс.»; — назви звуконаслідувального походження, від наслідування специфічного горлового крику цього птаха. — Пор. **туркавка**.

[**пруні**] (бот.) «сорти слив, *Prunus domestica* variet.; *Prunus insititia* L.» Г, Нед, Куз (одн. [*пруня*]), [*прунькі* тж, *прунянки* Мак, *пурнянки*, *прутниці*, *бруньки* тж] «тс.»; — п. [*прунка*] «рання дрібна сливка»; — запозичення з румунської мови; рум. молд. *pruni* «сливи» (одн. *prună*) походить від лат. *prunus* «слива», яке зводиться до гр. *πρόμνη* «слива (дерево)», *πρόμνον* «слива (плід)», запозиченого з якоїсь мови Малої Азії; виведення п. [*прунка*] з фр. *prune* «слива» (SW V 8) позбавлене підстав. — Scheludko 141; Vrabie Ro-

manoslavica 14, 168; СДЕЛМ 339; DLRM 675; Walde—Hofm. II 379; Frisk II 604.

[пруслук] «чемерка (безрукавка з двома розрізами на боках і трьома ззаду)», [пруслик] «вид одягу Г; лейбик ВеУг»; — результат видозміни форми [брўслик] «вид жилета», яка могла зазнати впливу з боку слц. [pɹuslik, pɹusliak, pɹuslik], п. [pɹuslik] «тс.». — Див. ще брўсла.

прус(с) (іст.) «житель Пруссії», *прус(с)ак* «тс.», *прусак* «(рудий) тарган», [прусі] «картопля» Нед, [пруска] «тс.» Ва, [прусіне] «картоплиння» Нед; — р. *прус(с)ак* «житель Пруссії», *прусак* «(рудий) тарган», бр. *прусак* «житель Пруссії; тарган», др. *Пруссы* «Пруссія», п. *pɹusak* «житель Пруссії; тарган», ч. слц. вл. *Pɹus* «житель Пруссії», нл. *Přus*, болг. *прусак*, схв. *Прўс* «тс.»; — через польське посередництво запозичено з балтійських мов; пор. прус. *pɹūsis* «прус (балтійська народність)», лит. *pɹūsas*, лтс. *pɹūsis* «тс.; тарган»; цей балтійський етнонім, етимологічно не з'ясований, зіставляваний, зокрема (Otrębski LP 5, 76—78), з дінд. *pɹuɹsaḥ* «чоловік, людина», був перенесений на німців, що заселили первісно балтійську територію; назви для таргана і картоплі постали внаслідок конденсації словосполучень типу *пруський тарган*, *пруська картопля* (Критенко ЛБ IX 18); пор. нім. *deutsche Schabe* «прусак; рудий тарган, *Blattella germanica* L.» (букв. «німецький тарган»), що прийшов, мабуть, з Африки (*Urania Tierg. Insekten* 108); форма *прус* «тарган» виводиться також (Потебня РФВ 4, 215) від др. *прузи* «сарана», мн. від *пругъ* «коник». — Фасмер III 389—390; Преобр. II 138—139; Непокупный 93—103; Станек 76—77; Mühl.—Endz. III 400; Kaḡulis II 82—83.

прут, *пру́тик* «малий прут; [вид мережки]», *пру́тина*, [пру́тник] «погонич» Нед, [пру́ток] «ніжка листа або плоду», *пру́ття*, [пру́тчик] «прутик», [пру́тістий] «гіллястий» Нед, [прут-

ня́стий] «тс.», *пру́тяний* «виготовлений з пруття», [пру́тикува́ти] «шити прутик (мережку)», [пру́тіти] «заплітати дірку в тині» Нед, [пру́тні́чити] «бути погоничем» Нед, [запру́та] «палиця в плетеному тині; палиця для стягання зв'язаного», [запру́та] «тс.» Ж, [підпру́ток] «скріпа для розірваної коси» Нед, [попру́тити] «закрутити ланцюг довкола вантажу» О, [попру́тка] «закрутка (у пилці); клямка» О, [пру́прут] «палиця для стягання зв'язаного; палиця в плетеному тині» Нед, [пру́пруте] «тс.» Нед, [спру́тити] «скорчити (кінцівку)» Корз, [спру́тні́тися (ногами)] «упертися, пручнутися» Нед; — р. бр. *прут*, др. *прутъ* «прут, гілка», п. *pɹet*, ч. вл. *pɹut*, слц. *pɹút*, нл. *přut*, полаб. *pɹot*, болг. *прът*, схв. *пру́т*, слн. *pɹót*, стсл. *прътъ* «(вербова) гілка»; — псл. *pɹotъ* «гілка, пагін», очевидно, пов'язане з *pɹotъ* «течія», *pɹedati* «стрибати» (пор. укр. *па́гін* від *гоніти*, *гна́ти*; р. *побѣг* «пагін» від *бѣжать* «бігти»); споріднене з англ. *sprint* «бігти шодуху», дісл. *spretta* «підскакувати, пускати паростки», свн. *sprenzen* «бризкати»; менш обгрунтованими є пов'язання з р. *прътатъ* «ховати» (Brückner 436; Трубачев LP 8, 242) або *пръткий* «прудкий», укр. *пру́дкий*, п. *pɹedki* «тс.» (Преобр. II 139; Brückner 436—437). — Фасмер III 390; Черных II 77. — Див. ще пруд.

[пру́тень] (бот.) «брій, *Bryum* (L.) Limpr.» Нед, [пру́тень чорноснітник] «*Bacillus anthracis* Cohn.» Мак; — п. [pɹatnik] «брій»; — похідне утворення від *прут*; у другому випадку явна калька лат. *bacillus* «прутик, паличка», що входить до складу наукової назви *Bacillus anthracis*. — Див. ще прут.

пру́ті (дит.) «гуляти», [пּ-ту, пּ-тју] «тс.» О; — очевидно, похідне утворення від вигуку *тпру-тпру* «тс.». — Пор. тпру.

[пру́ткані́стий] «смугастий» ВеУг, ВеНЗн, [пру́тка́стий] «тс.» ВеУг; — неясне; можливо, помилкове написан-

ня замість *пружканистий, *пружкастий, похідних від *пруг* «смуга»; пор. [пружастий] «смугастий» (під *пруг*).

прутниці — див. **пруні**.

[прутну́ти] «швидко побігти», [пручну́тися] «кинутися»; — результат видозміни форми [пруднути] «тс.», зближеної з основою *прут*. — Див. ще **пруд**.

[пруто́к] (бот.) «герань, журавець, *Geganium L.*» Мак; — очевидно, результат перенесення на герань назви [пруто́к] «ніжка листа або плоду»; назва зумовлена довгими квітконіжками цієї рослини (Вісюліна—Клоков 188). — Див. ще **прут**.

пруц — див. **тпрусь**.

пруча́тися «чинити опір; [силкуватися, напружуватися ЛексПол], пручну́тися, [віпручати] «звільнити, вирвати (руку); витягнути (хворостину з тину)»; — ч. [prúcat' se, sprúcat' se, vuprúcat' sa] «тс.», [vuprúčit' sa] «прогинатися», слц. prúčit' «згинати»; — очевидно, пов'язане зі [спрутну́тися] «упертися, пручнутися», *прут*; зіставляється також (Варбот Етимологія 1975, 29—31) з псл. *prugati* «плигати»; ототожнення з ч. [prúčiti] «набрякати, надимати» (Machek ESJC 487—488) позбавлене підстав. — Див. ще **прут**.

[прушо́] (вигук, яким підкликають коней); — неясне; можливо, результат видозміни форми *прийшов* (пор. [пуйшоб (пуйшоб)] «вигук, яким проганяють собаку» з [пуйшоб] «пішов»).

прунел (текст.) «цупка бавовняна або шовкова тканина»; — р. *прунел*, бр. *прунел*, п. *prunela*, ч. *prunel*, болг. *прунел* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *prunelle* «тс.», букв. «терновий» (про колір), утворено від *prune* «слива», що походить від лат. *prunus* «тс.». — SIC² 692; Фасмер III 392; РЧДБЕ 597; Dauzat 595. — Див. ще **пруні**.

пря «спір, змагання, боротьба»; — р. *пря*, др. *пья* «судовий процес, позов»; — запозичення зі старослов'янсь-

кої мови; стсл. *пья* «заперечення; суперечка, чвари», паралельне до п. ст. *prza* «судовий процес», ч. *pře* «тс.; спір», пов'язане з **прѣти (пья)** «заперечувати; сперечатися», спорідненим з укр. *пєрти*. — Фасмер III 362, 392; Львов Лексика ПВЛ 48—49; Trautmann 276; Mikl. EW 239. — Див. ще **пєрти**³.

[прягті́¹] «запрягати коней», [прягчий, прячий] «тс.» Нед, *пряжка*, [прячка] «пряжка» О, [пійшка] «тс.» Нед, *віпрягти*, *відпрягті*, *запрягті*, *запрягати*, *запряг* УРС, Ж, [запрягійник] «той, що запрягає коней» Я, *запряжка*, *запряжній*, [опрягну́ти] «стиснути» Ж, [опрягті́ся] «померти; простягтіся Ж», [опряга] «смерть», *перепрягті*, *перепряжка*, *перепряжній*, *підпрягті*, [підпряг] «підпряжка» Нед, *підпряжка*, *підпряжній*, *припрягті*, *пійпряг*, *припряжка*, *припряжній*, *спрягті*, *спрягтіся*, [спряг] «запряг» Нед, [спряга] «тс.» Нед, [спрягійч] «супряжник» ЛЧерк, *спряження*, [спряжка] «пряжка», [спряжник] «супряжник» Мо, [спряжник] «спільник у роботі» Л, [сопряжник] «супряжник» Нед, *супряга* «об'єднання робочої худоби кількох дворів для спільної роботи; кілька волів або коней, запряжених разом», [супрягач] «супряжник», [супрягачка] «співучасниця, компаньйонка», [супряж] Нед, *супряжич*, *супряжник*, [супряжній] Нед, *упрягті*, [упряга] «запряг» Нед, *іпряж*, *упряжка*, *упряжній*; — р. [прячь] «запрягати», [прячий] «тс.», бр. *упрѣгы* «упрягти», др. *нап्राчи* «натягти», п. *przegać* «спрягати, зчіплювати», ч. *práhati* «тс.», слц. *spriahat'* «зв'язувати», вл. *práhać* «запрягати», нл. *pségać* «тс.», болг. *запьягам* «запрягаю», м. *запьяга* «запрягає», схв. *спрѣћи* «спрягти», слн. *vrgěci* «упрягти», цсл. *нап्राшти* «натягти»; — псл. **pręgti* «прягти», пов'язане чергуванням голосних з *pręgъ* «смуга, край, ребро (предмета)», можливо, також з *prugati* «плигати»; — споріднене з лит. *spren-gėti* «душити, давити», *spriūgti* «дави-

тися (при ковтанні)», лтс. sprangāt «замкнути», нвн. Sprenkel «сильце (на птахів)», свн. sprinke «пастка», двн. springa «тс.»; іє. *(s)p(h)ereg-, (s)prēg-(spreng-) «здригатися, плигати; розсипати». — Фасмер III 393; Brüskner 436; Machek ESJC 490; Schuster-Sewc 1166; Skok III 31—32; Trautmann 278—279; Karulis II 157—158; Persson Beitr. 869; Zupitza GG 25—26; Fick III 221; Kluge—Mitzka 731; Pokorny 997. — Пор. п^рягати, п^руг.

[п^рягті²] «розглядати, придивлятися»; — очевидно, результат спрощення виразу *п^рягті очіма, що міг виникнути на ґрунті виразу п^рясти очіма «грати очима» під впливом дієслова [п^рягті] «зап^рягати». — Див. ще п^рясти.

п^рягті³, п^ряжанка, п^ряжєня, п^ряжити, сп^рягнути — див. п^ряжити.

[п^ряда] (бот.) «мишій зелений, Setaria viridis (L.) P.V.»; — р. [п^ряда] «вид проса»; — похідне утворення від п^рясти; назва зумовлена, очевидно, волосинками навколо колоска цієї рослини (Вісюліна—Клоков 100); пор. синонімічну назву мишій, зумовлену, можливо, бурим кольором цих волосинок, схожих на колір польової миші; менш обґрунтоване пов'язання (Brüskner KZ 42, 361) з [п^рядати] «стрибати», п. pędki «пруdkий». — Фасмер III 393—394. — Див. ще п^рясти.

[п^рядати] «стрибати» Бі, [п^рянути] «кинути», [сп^рянути] «зникнути» Чаб; — р. п^рядать «стрибати», бр. [п^рянуць] «кинути», схв. п^рєдати «боятися», п^рєнути се «прокинутися (зі сну)», слн. oprēsti «перекинутися»; — псл. pędati «кидатися, стрибати, скакати», пов'язане чергуванням голосних з pędъ «течія»; споріднене з дісл. spretta «пробиватися, лопатися», sprat «тс.», англ. sprint «бігти; гребти щодуху», свн. sprenzen «рвати, бризкати». — Фасмер III 394; Черных II 78; Skok III 33; Matzenauer LF 14, 185; Trautmann 277; Persson Beitr. 873; Pokorny 995—996. — Пор. п^руд, сп^ринт.

[п^ряду́ха] (бот.) «хвощ багновий, Equisetum heleocharis Ehrh. (Equisetum limosum L.)» Нед, [п^рячка] «хвощ», [п^рястка] «тс.» Мак; — похідне утворення від п^рясти, п^ряду́; назва зумовлена подібністю стебла хвоща із зрослими між собою листочками до кужеля (Вісюліна—Клоков 59). — Пор. куділка.

п^ряжка — див. п^рягті¹.

[п^рямено] «п^рядиво, що накручується для начиння» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з п^рямій; може бути також помилковим написанням зам. [п^рядено] «моток».

п^рямій СУМ, Нед, [п^рямкій] «п^рямій» Нед, [п^рямовій] «п^рямовисний» Нед, п^рямá, [п^рямєць] «п^ряма лінія», п^рямизна́, п^ряміло, п^ряминá, п^рямотá, п^рямувáння, [п^ряміти] «вип^рямляти» Нед, п^рямувáти, п^рямцювáти «п^рямувати», п^рямцєм, [п^рямкі] «п^рямо» Бі, [вп^рямій] «упертий» Ж, [вп^рям] «п^рямо; справді» Ж, вип^рямній, вип^рямляч, віп^рямити, напрямній, напрямна́, на́п^рям, на́п^рямок СУМ, Г, на́п^ряміти СУМ, Ж, на́п^рямляти, на́п^рямувáти «сп^рямувати», на́п^рямєць, [на́п^рямкі] «навпрошки» Ж, на́п^рямкі СУМ, Ж, [на́п^рямоту́] «п^рямо, відверто» Ж, [на́п^рямєць] «навпрошки» Ж, на́п^рямкі, на́п^рямці, розп^ряміти, сп^рямівній, сп^рямувáння, сп^рямувáти, [уп^рямій] «упертий» Нед; — р. п^рямой, бр. п^рамы, др. п^рямы, п. urzejtu «увічливий» (первісне значення «п^рямий, відвертий»), ч. рїту́ «п^рямий», слц. рїату, схв. према «до, на, навпроти», слн. ргєт «п^рямий», стсл. п^рѣмо «навпроти», п^рѣмь «правильно»; — псл. *pętmъ (Брандт РФВ 18, 25; Zubatý AfSIPh 15, 496—497) або *pętmъ (Holub—Kor. 301); не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *pег- «пере-, через, крізь»; зіставляється далі з гр. п^рόμος «перший», п^рάμος, оск. promot «тс.», дісл. framr «придатний, добрий, сміливий», fram «вперед, пізніше», гот. fram «спереду», fruma «перший», двн. fruma «користь»,

вигода», нвн. fromt «побожний, богомільний». — Фасмер III 394—395; Черных II 78; Преобр. II 143—144; Machek ESJC 493—494; Skok III 33—34; Kluge—Mitzka 220.

[пря́мик] (у сполученні *зазулінець п.* (бот.) «зозулинець шоломоносний, *Orchis militaris L.*» Нед); — похідне утворення від *прямій*; назва зумовлена, очевидно, формою стебла. — Див. ще *прямій*.

пря́ний¹ «з ароматом або гострим смаком», *пря́нистий, пря́ник, пря́ничник, пря́нощі, [попря́ник]* «медяник»; — р. *пря́ный* «пряний»; — результат фонетичного спрощення др. *пъпръаныи* (*пъпръаныи*) «перцевий», похідного від *пъпърь* «перець». — Фасмер III 395; Черных II 78—79; Преобр. II 44; Mikl. EW 270. — Див. ще *пéрець*.

пря́ний², пря́ни́стий — див. *перо́. пря́нути* — див. *прядáти*.

прядсти «сукати нитки, пряжу; во-рушити, перебирати (руками, ногами); (очима) раз у раз поглядати», *[прядáчи]* «прядильник», *[прядéно]* «моток» Нед, *[пряджа]* «пряжа» Нед, *прядиво, пряди́льник, пряди́льня, пряди́льщик, [пряди́ля]* «пряля» О, *[пряди́вина]* «волокно пряжі», *[пряди́вка]* (ент.) «ткач сосновий, *Lophyrus reni*» Нед, *[прядиво]* «прядиво», *пряди́льник* Куз, *[пряди́нка]* «три лікті прядива» Нед, *прядка, [прядло]* «прядіння», *прядник* «прядильник» Куз, *[прядниці]* (мн.) «шовкопряди» Нед, *прядня* «прядильня» Куз, *[прядоха]* «пряля» Нед, *пряду́н* «прядильник» Куз, *[пряду́ха]* «пряля», *пряджа, [прядка]* «прядка; пряля» Нед, *прядля, [прядльня]* «прядильня» Нед, *[прядсла]* «тин» До, *[прядсли́ця]* «дошка, в яку вставляється гребінь; днище» Г, Нед, *прядсло, [прядсло́]* «кіл в огорожі; частина огорожі О; частина переносної кошари Доп. УжДУ 4», *[прядсни́ця]* «кужіль» Куз, *[прядсти́ця* Нед, *прядни́ця* О] «тс.», *[прядсмо]* «частина огорожі» Нед, *[прядсло́]* «тс.», *[пряди́шень]* «веретено пряжі», *[пряди́нік тж, пряди́никі]* (мн.) «тс.», *прядха, [прядхи]* «збір дів-

чат чи жінок для прядіння» Дз, *[пряди́нік]* «веретено» Нед, *пряди́вний, пряди́в'яний, пряди́льний, [пряди́вний]* «прядив'яний» Нед, *[пряди́в'яний]* «тс.», *[вядпрядки]* «відходи від прядіння» Ж, *[запрядáти]* «заробляти прядінням», *[непрядха]* «та, що не вміє чи не хоче прядсти», *[недóпрядок]* «залишок пряжі» Ж, *[óпряд]* «пряжа» Ж, *[перéпрядки]* «вовна без довгих волокон», *[попряди]* «зібрання дівчат для прядіння», *[пóпрядки, пóпрядхи]* «тс.», *[розпряди́вiтися]* (про нитку) «розкрутитися», *[розпряди́вiюватися* Нед, *розпрядови́тися]* «тс.»; — р. *прядсть*, бр. *prásći*, др. *прядсти*, п. *przaść*, ч. *přísti*, слц. *priast'*, вл. *přasć*, нл. *pšěsć*, болг. *predá*, м. *преде*, схв. *прёсти*, слн. *prēsti*, стсл. *прлсти*; — псл. *pręsti* «прядсти», пов'язане з *prędati* «кидатися, стрибати»; — споріднене з лит. *springti* «напинати», *springdis* «п'ядь», лтс. *springti* «натягати; міряти», дангл. *springel* «сильце, гак для натягування». — Фасмер III 394; Черных II 79; Преобр. II 144—145; Brücker 440; Machek ESJC 494; Schuster-Sewc 1166; Младенов 506; Skok III 35—36; Трубачев Рем. термиол. 92; Trautmann 278; Karulis II 275; Meillet MSL 14, 369; Matzenauer LF 14, 184—185; Persson Beitr. 873. — Див. ще *прядáти*.

[прятати] «прибирати, хоронити», *[прятатися]* «ховатися» Нед, *[прятани́на]* «збирани в лісі дрова» Нед, *[прятанка]* «посуд у вівчарстві» Доп. УжДУ 4, *[прятаня]* «роботи, зв'язані із збиранням урожаю» St. sl. 10, 94, *[запрятка]* «схованка», *[óпрят]* «прибирання; порядок; чистота» Ж, *[óпряток]* «тс.» Ж, *[óпрятка]* «піднятий залишок від прибирання» Ж, *[óпрятний]* «порядний» Ж, *[попрятник]* «той, що прибирає» Нед, *[попрятни́ця]* «охайна господиня», *[попряду́ха]* «тс.» Нед, *[пóпряток]* «прибирання» Нед, *[попрятно]* «охайно, чисто», *[спряднути]* «прибрати», *[спрят]* «схов», *[спряданник]* «чоловік, який жене закуплену худобу в указане місце», *[спрядні]* «упо-

рядкування» Нед, [спряток] «зберігання Нед; схов Ме; начиння Нед», [спрятний] «спритний, моторний» Нед, [спряточний] «який легко зберігається» Нед, [упряток] «запас, заощаджене» Нед; — р. *прятать* «ховати», бр. *анрѣтаць* «очистити; одягти», *анранѣць* «одягати, наряджати», п. *sprzȧtać* «очишати, упорядковувати», *sprzȧt* «предмет домашнього устаткування», ч. *spratek* «сміття», слц. *spratat'* «сховати, укласти (їжу)», болг. *опрѣтам се* «готуватися до роботи», схв. *прѣтати* «заривати, засипати (попелом)», слн. *sprēten* «здатний, моторний», стсл. *пратати* «придушувати, перешкоджати»; — псл. *prętați*, очевидно, з первісним значенням «рвати, виривати, розчищати (землю)». — Фасмер III 396; Черных II 79; ЭСБМ I 133—134; Супрун Веснік БДУ 1971/2, 62—64; Grückner 436; Skok III 36—37; Меркулова Этимология 1974, 64—71.

прячка, прятка — див. **прядуха**.

псалом «релігійний вірш як частина псалтиря», *псальма* «покладений на музику псалом», [псаломник] «псаломщик», *псаломщик*; — р. бр. *псалом*, *псальма*, др. *псалъмъ*, болг. *псалом*, *псалм*, м. *псалм*, п. вл. нл. *psalm*, ч. слц. *žalm*, схв. *псалам*, слн. *psálm*, стсл. *псалъмъ*; — через старослов'янську мову запозичено з грецької; гр. *ψαλμός* «спів у супроводі музичного інструмента», як і *ψάλλω* «пісня (для струнного інструмента)», утворено від *ψάλλω* «співаю, оспівую; смикаю, смикаю струни, граю», що зіставляється з *ψήν* «терти, скребти» або з лат. *palpare* «гладити, плескати»; форма *псальма* могла бути запозичена через польську мову з латинської (лат. *psalmus* від гр. *ψαλμός*). — СІС² 692; Фасмер III 396, 397; Kopaliński 799; Machek ESJC 721; РЧДБЕ 598; Frisk II 1129. — Пор. **псалтір**.

[псалонка] (ент.) «стрілиця пси, *Aratele psi* L. (*Acronycta psi*)» Нед; — похідне утворення від *псалом*; назва зумовлена тим, що візерунок на право-

му крилі цього метелика нагадує грецьку літеру *ψ* «пси», яка писалася в слові *псалом* (*ψαλъмъ*). — Горностаев 264. — Див. ще **псалом**.

Псалтір «книга псалмів, частина Біблії», [псалтіра Нед, псалтірка, савтір(а)] «тс.», [псалтірник] «той, що вивчає псалтир», [псалтірищик] «той, що читає псалтир» Нед; — р. *псалтырь*, бр. *псалтыр*, др. *псалътырь*, п. *psalterz*, ч. *žaltář*, слц. *žaltár*, вл. *psalter*, нл. *psaltař*, болг. *псалтір*, м. *псалтир*, схв. *псальтір*, слн. *psálter*, стсл. *псалътырь*; — через старослов'янську мову запозичено з грецької (у західнослов'янські мови через латинське і німецьке посередництво); гр. *ψαλτήριον* «книга псалмів» (> лат. *psalterium* // *psaltarium* > двн. *saltāri*) утворено від *ψάλλω* «смикаю (струни); граю на струнах». — СІС² 692; Черных II 79; Sł. wyr. obcych 612; Machek ESJC 721; Buřfa Slavia 36/2, 175; РЧДБЕ 598; Frisk II 1129. — Див. ще **псалом**.

псе (у виразі *звів усе на псе* «зіпсував усе, понівечив»); — результат видозміни форми *пси*, зумовленої впливом західноукраїнської діалектної вимови наголошеного **и** як **е** і римуванням до *все*; пор. *зійти на пси* «перевестися в ніщо». — Див. ще **пес**.

псевдо- (перша частина складних слів, що означає «несправжній, неправильний, фальшивий»: *псевдовченийий*, *псевдомистецтво*, *псевдонародний* та ін.); — р. болг. м. *псевдо-*, бр. *псеўда-*, п. ч. слц. вл. *pseudo-*, схв. *псеудо-*, слн. *psevdo-*; — результат виділення з грецьких запозичень типу *псевдогамія*, *псевдоподії*, в яких перший компонент зводиться до гр. *ψεῦδος* «неправда, брехня; омана, помилка; вигадка», можливо, спорідненого з вірм. *sut* «брехня», слц. *šudit'* «обдурювати», ч. *šidit* «тс.». — СІС² 693; Kopaliński 799; Holub—Lyer 403; Вујаклија 788; Frisk II 1132—1133; Machek ESJC 607.

псевдонім «прибране ім'я»; — р. болг. м. *псевдонім*, бр. *псеўданім*, п.

pseudonim, ч. слц. вл. pseudonym, схв. *псеуддним*, слн. psevdonim; — запозичення з французької мови; — фр. pseudonyme походить від гр. ψευδώνυμος «фальшиво названий», утвореного з основ слів ψεύδος «обман, фальш» та ὄνομα «ім'я», що є діалектним варіантом слова ὄνομα «тс.». — СІС² 693; КЭСРЯ 372; Koraliński 799; Holub—Lyer 403; РЧДБЕ 598; Вуяклија 788; Klein 1263—1264; Dauzat 595. — Див. ще **анонім, псевдо-**.

[**псик**] (виг.) «тпрусь» (крик на котів), [**псіка**] «вигук, яким відганяють котів» О; — звуконаслідувальне утворення.

псіний, *псіти*, *псій*, *псінкí*, *псіти* — див. **пес**.

[**псінка**] (бот.) «паслін чорний, Solanum nigrum L.», [**псінка**] «тс.; паслін солодко-гіркий (глісник), Solanum dulcamara L.» Мак, [**псіяковаті**] «пасльонові, Solanaceae Juss.» Мак; — р. [**псінка**] «паслін чорний», п. psinki «тс.»; — результат видозміни форм [**песліна**] «паслін чорний», [**писліна**, **песльон**] «тс.», пов'язаних з *паслін* і зближених з основою *пес* (пор. [**песі ягоди**] «паслін чорний»); зближення частково могло бути зумовлене отруйністю рослини (Нейштадт 482—483); пор. також нвн. Hundskraut «паслін чорний», букв. «собача трава». — Фасмер III 397; Преобр. II 21. — Див. ще **паслін**.

[**псиушок**] (орн.) «волове очко, Troglodytes troglodytes L.» Шарл; — очевидно, складне слово, утворене з основ слів *пес* і *ухо* (*вúхо*) (див.).

псих «психопат», *психувати*; — р. *псих*, бр. *псіх*; — результат скорочення слова *псіхопат* «людина, що страждає розладом психіки». — КЭСРЯ 372. — Див. ще **псіхопат**.

псіхіатрія (мед.) «розділ медицини, що вивчає псіхічні хвороби», *псіхіатр*, *псіхіатрічний*; — р. *псіхіатрія*, бр. *псіхіятрія*, п. слц. psychiatria, ч. psychiatrie, вл. psychiatrija, болг. *псіхіатрія*, м. *псіхіятрія*,

схв. *псіхіятрія*, слн. psihiatrija; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Psychiatrie, фр. psychiatrie, англ. psychiatry утворено з основ слів гр. ψυχή «душа» та ἰατρεία «лікування». — СІС² 693; Koraliński 800—801; РЧДБЕ 598; Вуяклија 789; Klein 1264. — Див. ще **педіатр, псіхіка**.

псіхіка, *псіхобз*, *псіхічне*, *псіхічний*; — р. болг. м. *псіхіка*, бр. *псіхіка*, п. ч. слц. psychika, вл. psychiski «псіхічний», схв. *псіхіка*, слн. psihika; — зворотне утворення від *псіхічний*, запозиченого із західноєвропейських мов; нім. psychisch «псіхічний», фр. psychique, англ. psychic «тс.» походять від гр. ψυχικός «душевний, духовний», утвореного від ψυχή «душа; дух, подув», пов'язаного з ψύχω «дихаю, дму; обдаю холодом», спорідненим з дінд. bhas- «дихати, дути». — СІС² 693; Koraliński 800—801; РЧДБЕ 598; Вуяклија 789; Dauzat 595; Klein 1264, 1265; Frisk II 1141—1142; Boisacq 1079.

псіхо- (перший компонент складних слів із значенням «стосовний до псіхіки»: *псіхоаналіз*, *псіхотерапія*); — р. болг. м. схв. *псіхо-*, бр. *псіха-*, п. ч. слц. вл. psycho-, слн. psiho-; — результат скорочення і стягнення з другими компонентами основ слів *псіхічний*, *псіхіка* (див.).

псіхологія, *псіхолог*, *псіхологічний*; — р. болг. *псіхологія*, бр. *псіхалогія*, п. psychologia, ч. psychologie, слц. psychológia, вл. psychologija, м. *псіхологија*, схв. *псіхологіја*, слн. psihologija; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Psychologie, фр. psychologie, англ. psychology, нлат. psychologia утворено, можливо, Меланхтоном з основ гр. ψυχή «душа» і -λογία, пов'язаного з λόγος «слово». — СІС² 694; Koraliński 800—801; РЧДБЕ 599; Вуяклија 790; Dauzat 595; Klein 1265. — Див. ще **логіка, псіхіка**.

псіхопат, *псіхопатія*, *псіхопатічний*; — р. болг. м. *псіхопат*, бр. *псіханат*, п. psychopata, ч. слц. вл.

psychopat, схв. *психопāt*, слн. *psiho-rāt*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Psychopāth*, фр. *psychopathe*, англ. *psychopath* утворено з *psycho-*, пов'язаного з гр. *ψῦχή* «душа», і гр. *-παθής* «хворий», пов'язаного з *πάθος* «хвороба, страждання». — СІС² 694; КЭСРЯ 372; Kopaliński 801—802; Holub—Lyer 403; РЧДБЕ 599; Вуяк-лија 791; Gr. Fwb. 625; Klein 1265. — Див. ще **пáfос**, **псіхіка**.

[**псімлічак**] (ент.) «гусінь, *Deilephila euphorbiae* L.» ВеНЗн, ВеЗа; — складне слово, очевидно, запозичене зі словацької мови; пор. слц. *psi* «собачий», похідне від *pes* «пес», і *mliečnik* (бот.) «молочай, *Euphorbia*», похідне від *mlieko* «молоко»; пор. також семантично тотожне н. *Wolfsmilchschwärmer*, що складається з основ слів *Wolf* «вовк», *Milch* «молоко» та *Schwärmer* «метелик». — Див. ще **молоко́**, **пес**.

[**псoвник**] (ент.) «(вид пильщика) *Empythus*» Нед; — похідне утворення від [*псовати*] «псувати»; назва зумовлена шкідливістю цих комах (Горностаев 284). — Див. ще **пес**.

пстінькати — див. **пхікати**.

[**пструг**] (іхт.) «форель, *Salmo trutta* L.», *струг*, [*струга́ч* О, *струх* О, *пеструг* Коломиец Происх. назв. рыб, *пестрю́га*, *пестру́ха* тж] «тс.», [*пстру́гли*] «веснянки» О; — р. [*пестру́ха*], п. *pstrag*, ч. слц. *pstruh*, вл. *pstruha*, нл. *pstrug* «тс.»; — псл. діал. **рьстрогъ*//**рьстрога* «форель», утворене за допомогою суфікса *-огъ*//*-ога* від *рьстръ* «пістрявий, рябий» (риба покрита червоними цяточками); від цього ж прикметника, але з іншими суфіксами утворено і болг. *пъстърва* «форель», схв. *пăстрма*, *пăстрва*, слн. *postry* «тс.» — Grückner 445; Machek ESJC 496; Holub—Lyer 403; Коломиец Происх. назв. рыб 28. — Див. ще **пестрий**. — Пор. **стрoмик**.

псувати — див. **пес**.

[**псявіра**] «(лайка) негідник, мерзотник»; — складне слово, утворене зі слів [*пся*] «собача» та *віра*; калька п.

pslawiara (лайка), букв. «собача віра», утвореного зі слів *psia* «собача» та *wiara* «віра». — Див. ще **віра¹**, **пес**.

псяга (бот.) «біловус стиснутий (мичка), *Nardus stricta* L.», [*псенка* Мак, *псёрка* ВеНЗн, *псёчка* тж, *псвоха* Мак, *псюга* Мак, *псюрка* ВеНЗн, *псю́ха* тж, *псюча* См, *псяка* Мак, *пся́нка*, *пся́рка*, *пся́чка* См] «тс.», [*псянкови́та* (земля)] «заросла мичкою» ВеНЗн; — п. [*psína*] «мичка», слц. *psica*, *psiarka* «тс.»; — похідні утворення від *пес*; назви зумовлені непридатністю цієї трави. — Machek Jm. gostl. 293. — Див. ще **пес**.

псянковаті — див. **псі́нка**.

[**пся́рка**] (бот.) «печериця, *Agaricus* L. Мак; печериця, що росте на гної Ме», [*псюрка*] «печериця; (вид печериці) *Agaricus vittadini* Mor» Мак, [*псёка*] «гриб-поганка» Корз; — похідні утворення від *пес*; назви зумовлені отруйністю окремих видів гриба *Agaricus* (Зерова 6). — Див. ще **пес**. — Пор. **псярки**.

[**псярки**] «дрібні яблука або груші» ВеЗа, [*псюрка*] (поганий сорт слив) Нед; — очевидно, похідне утворення від *пес*; назва зумовлена непридатністю цих плодів. — Див. ще **пес**. — Пор. **пся́рка**.

птах, *пта́ха*, *пта́ство*, *птаха́рня*, *птахівнік*, *птахівніцтво*, *пташи́а*, *пташа́рня*, *пташеня́*, *пташи́на* «пташка» СУМ, ВеБ, [*пташи́на*] (зб.), [*пташи́в'я*] (зб.), *пта́шка*, *пта́шник* «птахівник», [*пташи́нік*] «птахолов», *пта́шнік* «пташарня», [*пташи́ніцтво*] «птахоловство» Нед, *пта́шня* «пташарня», *пта́шня* (зб.), *пташо́к*, *птахівнічий*, *пташа́чий* СУМ, Нед, [*пташи́ий*] «пташиний» Нед, *пташи́ний*, [*пташи́ти*] «хватути, як хижий птах Нед; нагромажувати пожитки, зберігати, складати, красти» Ва, [*пташи́ти*] «квипитися» Нед; — р. *пта́шка*, бр. *птах*, п. вл. *ptak*, ч. *pták*, слц. *vták*, нл. *ptašk*; — псл. **ръта* «птах», *рътакъ*, *рътахъ* «тс.»; — споріднене з лтс. *putns* «тс.», лит. *putytis* «пташеня», лат. *putus* «хлоп-

чик», дінд. *putraḥ* «дитина, син», *rōtaḥ* «звіря», ав. *puθga-* «син», а також з лит. *paūtas* «яйце», лтс. *paūts*, прус. *rawtte* «тс.»; іє. **pūt-*, **pout-*. — Фасмер III 398; Machek ESJC 496; Schuster-Sewc 1185—1186; Berneker IF 9, 362; Бернштейн Очерк 1974, 141—142; Трубачев Сл. языкозн. 1988, 313—314; Būga RR II 526—527; Trautmann 233; Meillet Études 247, 348; Persson Beitr. 403; Walde—Hofm. II 394; Kořínek 23; Pokorný 843. — Пор. **птиця**.

[**пташачар**] (орн.) «малий яструб, *Accipiter nisus* L. (*Nisus communis* Cuv.)» ВеНЗн, [*пташачор*] «тс.»; — похідне утворення від *птаx*, співвідносно з назвою [*астряб пташачий*] «тс.» Шарл; назва зумовлена тим, що цей птах живиться дрібними птаxами (Воінств.—Кіст. 171). — Див. ще **птаx**.

[**пташинець**] (бот.) «серадела, *Ornithopus* L.» Мак; — похідне утворення від *птаx*; назва зумовлена подібністю квітів цих рослин до пташиних пазурів (Федченко—Флеров 577); пор. [*птиченіг*] «серадела дрібненька, *Ornithopus regiusillus* L.» Мак, що є штучною калькою латинської наукової назви (з гр. *ὄρνις*, *-ιδος* «птаx» і *πούς* «нога»). — Див. ще **птаx**.

птеродактиль «викопний плазун ряду птерозаврів»; — р. *птеродактиль*, бр. *птэрадактыль*, п. ч. слц. *pterodactyl*, болг. *птеродактыл*, слн. *pterodaktíl*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Pterodáktylus*, фр. *ptérodactyle*, англ. *pterodactyl*, нлат. *pterodactylus* «тс.» утворено з основ гр. *πτερόν* «перо; крило», спорідненого з дінд. *pátram* «тс.», двн. *fedara* «перо», псл. *rego*, та *δάκτυλος* «палець». — SIC² 695; Koraliński 801; РЧДБЕ 600; Dauzat 595; Klein 1266; Frisk II 612. — Див. ще **дактиль**, **перо**.

птерозавр «викопний летючий ящур»; — р. *птерозавр*, бр. *птэразáўр*, п. *pterozaur*, ч. слц. *pterosaurus*, болг. *птерозавър*; — запозичення із західноєвропейських мов; англ. *pterosaur*, нлат. *pterosaurus* «птерозавр» утворено

з гр. *πτερόν* «перо; крило» і *σαῦρος* «ящірка», етимологія якого неясна. — SIC² 695; Holub—Lyer 404; РЧДБЕ 600; Klein 1266; Frisk II 683. — Див. ще **птеродактиль**. — Пор. **динозавр**.

[**пти**] (у виразі *на п.*: На що се? *Напти*: щоб дивувались такі дурні, як ти); — залишок псл. **pūt-* «питати» (**pūtō* «питаю», пов'язане чергуванням голосних з ітеративом *pytaǰō* «тс.»; пор. ч. *ptáti se* «питати»). — Machek ESJC 496. — Див. ще **питати**.

птиця, [*птичáр*] «пташник, птахолов» Нед, *птичка* «птаx, пташеня; [вид дитячої гри]», [*птиченя*] «пташеня», *птичник* «пташник (будівля для птахів)», *птичня* «тс.», *птичниця* «пташниця», [*птичко*] «пташеня», *птичий*; — р. болг. м. *птица*, др. *пътица*, схв. *птыца*, *тыца*, слн. *ptíca*, стсл. *пътица*; — псл. *pūtica*, похідне утворення від **pūta* «птаx». — Фасмер III 398; Черных II 79—80; Преобр. II 147; Schuster-Sewc 1186; Бернштейн Очерк 1974, 141—142; Трубачев Сл. языкозн. 1988, 313—314. — Див. ще **птаx**.

птру — див. **тпру**.

[**птруту**] (крик на ягнят у гуцульських пастухів); — очевидно, результат злиття вигуку [*птру*] (яким зупиняють коней) і прислівника [*ту*] «тут». — Див. ще **тпру**, **ту**.

[**пту-гей-са**] (вигук, яким повертають волів ліворуч); — результат поєднання і спрощення вигуків [*птру*] «тпру» і *гэйса*, яким повертають волів ліворуч. — Див. ще **гейс**, **тпру**. — Пор. **пту-ча**.

[**птуц**] (вигук, яким відганяють телят), [*а-птуц*] «тс.» ВеЛ; — очевидно, пов'язане з вигуком *тпрусь*, яким відганяють котів (див.).

[**пту-ча**] (крик, яким повертають волів направо); — результат поєднання і спрощення вигуків [*птру*] «тпру» і [*ча*], яким наворачтають волів праворуч. — Див. ще **тпру**, **ча**¹. — Пор. **пту-гей-са**.

пуансѳн «частина штампа; рельєфне зображення букви», *пунсѳн* «тс.»,

пуансува́ння; — р. пуансо́н, пунсо́н, бр. пунсо́н, болг. поансо́н; — запозичення з французької мови; фр. роіпсон «шило; пробійник; штемпель, клеймо, проба; штифт» походить від лат. punctiō (зн. в. punctiōnem) «нанесення уколів, колоття». — СІС² 695; Фасмер III 406; ССРЛЯ 11, 1687; РЧДБЕ 568; Matzenauer 287; Dauzat 569; Gamillscheg 712. — Див. ще **пункція**.

пуанти «балетні туфлі (з твердим носком)», пуант; — р. бр. пуанты, п. pointe, болг. поант «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. pointe «кінчик, вістря» виникло з пізньолат. pūncta, діеприкм. мин. ч. жін. р. від лат. pungo «жалю, колю». — СІС² 695; Коралиński 763; РЧДБЕ 568; Klein 1207. — Див. ще **пункт**.

публіка¹ «група людей, що зібралася де-небудь; (глядачі, слухачі); народ, люди», публікатор, публікація, публіцист, публіцистика, публічний, публіцистичний, публікувати, ст. публице «публічно, всенародно» (1646); — р. болг. м. публіка, бр. публіка, п. publika, ч. publika, publikum, слц. вл. publikum, схв. публіка, слн. pūblika; — запозичення із середньолатинської мови (публіцист і похідні від нього — з французької; фр. publiciste від public «публічний», лат. pūblicus); слат. pūblicum (vulgus) «простий (народ)» виникло з лат. pūblicus «народний», що постало внаслідок контамінації лат. popūlicus «належний народові», утвореного від populus «народ», і *pūbicus «належний дорослим», похідного від pūbēs «волосся, що з'являється при повнолітті; дорослі; народ», спорідненого з лат. puer «хлопець», псл. pьtica «птиця». — СІС² 695; Акуленко 142; Hüttl-Worth 16; Фасмер III 398; Черных II 80; Преобр. II 147; Коралиński 801—802; Holub—Lyer 404; РЧДБЕ 600—601; Вуяклија 792; Kluge—Mitzka 568; Dauzat 596; Klein 1267; Walde—Hofm. II 338, 380—381. — Див. ще **популярний, птиця**.

[**публіка**²] «ганьба, сором; ганебний стовп; людина поганої поведінки;

дивина Корз», ст. публіка «ганьба» (зокрема, ганьба на стовпі), публікувати «ганьбити»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [publika] «прилюдний скандал; непорядна жінка, повія» пов'язане з publika «публіка». — SW V 424. — Див. ще **публіка**¹.

[**пувка**] (бот.) «кульбаба, Тагахасит L. Нед, Мак; скереда, Cerepis L. тж»; — очевидно, результат видозміни незасвідченого в цьому значенні [пунавка] («ромен; жовтило») або *пупка, пов'язаного з [пупок] «брунька», [пунава] «кульбаба» (див.).

пуга «батіг, нагай» СУМ, Нед, [пугавій] «тс.», [пугав'є «пужално» Л, пугайло НикНикТЛ, пугалко, пугало, пугів'є, пугів'є тж, погов'є Л, погів'є, погав'є, погов'є тж, пуджівно, пужавіло До, пужайло НикНикТЛ, пужалена тж, пужак], пужално СУМ, НикНикТЛ, [пужально Пі, пужалко, пужало тж, пужілно НикНикТЛ, пужіна О] «тс.», [пужка] «батіг» Кур; — р. діал., бр. пуга, др. пуга, п. рега (ст. рiha з укр.); — не цілком ясне; пов'язувалося (Brückner KZ 42, 360) з р. пугать «лякати»; зводилося (Преобр. II 147—148) до іє. *reu-g-, *reu-k- «ляскати»; в такому разі, очевидно, з носовим інфіксом (пор. лат. rūgiō «кинджал», pungo «колю»). — Фасмер III 399.

пугар, пугарча, пугарчик — див. **пוגар**.

[**пугарець**] (орн.) «хатній сич, Athene noctua Scop. (Surnia noctua)» Нед, [пугур] «пугач» ВеНЗн, ВеУг, [пугуряз] «тс.» ВеНЗн; — результати контамінації і наступного скорочення назв пугач і [бугурец] «сич», [бугуреза] «сова»; виведення [пугуряз] з [пугур] + [яз] «відьма» (Булаховський Вибр. пр. III 223) помилкове. — Див. ще **бугурец, пугу**. — Пор. **пугарець**.

[**пугати**] «лякати» Нед, пугнути «пужнути», пужати «лякати» СУМ, Нед, [пуджати] «тс.» ВеУг, пугало «опудало; страховище», пугач «іграшковий пістолет», [пугач] «жердина, якою женуть рибу, ударяючи по воді» Ник,

[пухай] «опудало», [пуглівий] «лякливий» Нед, пужлівий «тс.», [пугом] «грізно, сердито», [попугач] «те, чим лякають» Чаб; — р. пугать, пужать, бр. пужаць; — очевидно, пов'язане з пудити «гнати» через проміжне значення «змушувати тікати, нагнати страху»; перехідними формами могли стати укр. [пуджати] та р. пужать, бр. пужаць, що продовжують первісне *pudj- (пор. Бранд РФВ 24, 143; Соболевский РФВ 62, 234; Преобр. II 148), хоча не виключена можливість праслов'янської варіантності pud-//pog-, подібно до варіантності pōgъ//pōdъ (пор. пруг, пруд). — Фасмер III 399—400; Черных II 80.

[пугнотавий] «гугнявий» О, [пугнотати] «гугнявити» О; — результат видозміни форм [вугнотавий, вугнотати], пов'язаних з гугніти (див.).

[пуговиця¹] «гудзик», [пугвиця Кур, пугвиця, пугиця ЛЧерк] «тс.», ст. пугва; — р. пуговица, пуговка, др. пугвъ, пугы, п. [paḡwica] «гудзик», слн. rōglīca «шпилька»; — можливо, споріднене з лтс. riūga «гудзик», riogs «тс.», дінд. riūjaḥ «купа, грудка»; пов'язується також (Persson Beitr. 245, 263) з псл. pōkъ «пук»; недостатньо обгрунтоване виведення (Бернштейн Очерк 1974, 236; Brückner 401; Loewe KZ 39, 323; Mikl. EW 117) від гот. puggs «гаманець». — Фасмер III 400—401; Mühl.—Endz. III 454; Zubatý BB 18, 264; Uhlenbeck 169, 172; Matzenauer 66.

[пуговиця²] (бот.) «суниці польові, *Fragaria campestris* Stev. (*F. collina* Ehrh.)» Нед; — очевидно, результат перенесення на суниці назви [пуговиця] «гудзик» (з огляду на форму плодів). — Див. ще пуговиця¹.

[пуговиця³] «пуголовок» Нед; — результат видозміни назви пуголовок, зумовленої звуковою близькістю обох слів і подібністю великої голови пуголовка до круглого гудзика. — Див. ще пуголовок.

пуголовок (зоол.) «личинка жаби», [пугалка ВеНЗн, пугалатиця тж, пуг-

головатиця, пуголовач, пуголовиця, пуголовка, пуголок ВеНЗн] «тс.»; — неясне; можливо, виникло внаслідок гаплоглогії з *пуголовок, букв. «з головою, що нагадує гудзик, з товстою головою», утвореного від *пуга «гудзик» і голова; пор. [пуговиця] «пуголовок». — Shevelov Hist. phonol. 684. — Див. ще голова, пуговиця¹.

пугу (імітація крику пугача; умовний крик запорожців) СУМ, Нед, пугу-пугу, [пугуть] Карп. диал. «тс.», [пуга] (орн.) «пугач, *Vubo vubo* L.», [пугак] Нед, [пуга] «вухата сова» ВеУг, пугач «тс.», [пугутькало] «сич; вид чаплі Нед», [павутькало] «сич» Мо, [пугутькало] «пугач; сіра сова, *Strix aluco* L. Шарл», [путькало] «вид чаплі Нед; сич (*Strix noctua*) Карп. диал.», [попугай] «пугач» Л, пугати «кричати» (про пугача), [пугікати] «тс.», пугікнути «крикнути пугу», [пугутькати] Нед; — р. бр. пугач «пугач», п. puchacz, [puhacz] «тс.» (з укр.); — звуконаслідувальне утворення; пор. нвн. ruḥu «пугу», uḥu «тс.», Uḥu «пугач», лат. būbo «пугач», гр. βύβας «тс.». — Никончук Карп. диал. и оном. 150; Фасмер III 400; Strutyński 113, 146; Kluge—Mitzka 801; Frisk I 275. — Пор. буга.

пугур, пугуряза — див. пугарець.

[пугачі] «вид хліба, спеченого з кукурудзяного борошна із зеленню»; — пов'язане з [богач] «хліб, малай, пиріг» (див.).

пуд «вага в 16 кг», пудовік «гиря вагою в один пуд; мішок на один пуд», пудовий, [пудові] «мірчук з одного пуда» Нед; — р. бр. пуд, др. пудъ «міра ваги (солі та меду)»; — запозичення з давньоскандинавської мови; дісл. pund «фунт», через дангл. і днн. pund «тс.» зводиться до лат. pondus «міра ваги, фунт», пов'язаного з pendeo «вишу, звишаю», походження якого не цілком ясне. — Винник 135—136; Фасмер III 401; Черных II 80; Brückner 447; AfSIPh 42, 142; Klein 1151, 1227; Walde—Hofm. II 278—280, 335. — Пор. пенсія.

пудель (порода собак), [пудло, опудло] «тс.» Бі; — р. пудель, бр. пудзель, п. слц. pudel, ч. вл. pudl, нл. pudlak, болг. пудел, м. схв. пудл, пудла, слн. púdelj; — запозичення з німецької мови; н. Púdel «пудель» постало шляхом скорочення з Púdelhund, букв. «собака, що полощеться у воді», перша частина якого пов'язана з дієсловом pudeln «полоскатися» звуконаслідувального походження. — СІС² 696; Фасмер III 401; Черных II 80—81; Sł. wug. obcuch 615; Holub—Lyer 404; Machek ESJC 497; РЧДБЕ 601; Вуяклија 793; Klein 1217; Kluge—Mitzka 569.

пудинг «запіканка з рису чи інших круп»; — р. болг. м. пудинг, бр. пудынг, п. pudding, pudung, ч. pudink, слц. вл. puding, схв. пудинг, пудинг, слн. púding; — запозичене з англійської мови, можливо, через німецьку (н. Púdding); англ. pudding «пудинг» (сангл. poding, pudding «тс.») зводиться, очевидно, до фр. boudin «кров'яна ковбаса», остаточно не з'ясованого походження. — СІС² 696; Фасмер III 401; Черных II 81; Kopaliński 802; Holub—Lyer 404; РЧДБЕ 701; Вуяклија 793; Klein 1268; Dauzat 101; Gamillscheg 131.

[пудити] «лякати, гнати; мочитися; [швидко їхати О]», [пуджати] «лякати» ВеУг, [пуд] «страх», [нагнати пуду] «налякати» Ме, [пуджало] «страховище» Нед, [пудило] «тс.» Нед, [пудло] «страхопуд; опудало» О, [пудний] «страшний» Нед, [напудсти] «налякати» МСБГ, [напудда] «той, хто легко лякається» Ж, [напропуд] «напролом, навпростець», [опудитися] «злякатися», [опудувати] «ставити опудала» Си, [опуд] «опудало», [опудда] «тс.», опудало, [опудь] «той, хто легко лякається» Ж, [перепуд] «переляк» Нед, [попудить] «кинути» Чаб, [побпуд] «потяг, інстинкт; поштовх» Нед, [попудник] «блуд; лісовик О; покvapливий чоловік ВеБ», [попудовиско] «страховисько» Нед, [попудний] «вільний, розпущений», [спудда] «переляк» тж; — р. [пудить] «проганяти, лякати», бр. пуд-

дзиць «тс.», др. пудити «гнати», п. pędzić «тс.», ч. puditi «спонукати, підбивати», слц. pudit' «гнати», болг. пудя «жену, виганяю», м. пади «жене, виганяє», схв. пудити «лякати, гнати», слн. poditi «гнати, переслідувати», стсл. пждити «гнати»; — псл. pōditi «гнати, переслідувати»; — очевидно, пов'язане чергуванням голосних з *pęsti <*pendti «пнути»; — в такому разі споріднене з лит. sprándyti «тиснути», spęsti «ставити пастку», лтс. sprūdsts «пастка», двн. дангл. sprappan «натягувати». — Фасмер III 402; Преобр. II 150; Младенов 540; Mühl.—Endz. III 1035—1036; Kluge—Mitzka 719. — Див. ще п'ясті.

[пудло] «коробка, ящик» Нед, [пудделко] «коробка, шкатулка», ст. пуделко (XVIII ст.); — запозичення з польської мови; п. pudło «коробка; кузов (екіпажа)», як і ч. діал. слц. pudlo «мірка збіжжя; коробка», походить від нн. pudel (нвн. Paudel) «коробка». — Brückner 447; Machek ESJC 497.

[пудож] (бот.) «жовтий осот городній, Sonchus oleraceus L.» Мак; — неясне.

[пудофет] «неповороткий, млявий чоловік»; — неясне.

пудполоник — див. ополоник².

пудра, пудрениця, пудрет (с.-г.), пудрити, пудрувати; — р. бр. болг. м. пудра, п. вл. puder, ч. pudr, слц. слн. púder, схв. пудер; — запозичення з французької мови; фр. poudre «порошок, пудра» походить від лат. pulvis (зн. в. pulverem) «порошок», пов'язаного з pollen «борошно найдрібнішого помелу», спорідненого з гр. πάλη «порох, дрібна мука», лит. pelenai «попіл», псл. ropelъ, укр. попіл. — Фасмер III 402; Черных II 81; Преобр. II 150; Sł. wug. obcuch 615; Holub—Lyer 404; Machek ESJC 497; РЧДБЕ 601; Вуяклија 793; Kluge—Mitzka 569; Klein 1210; Dauzat 578; Walde—Hofm. II 331—332, 338. — Див. ще попіл.

[пужик] (орн.) «голуб-синяк (клинтух), Columba oenas L.» Нед; — неяс-

не; можливо, звуконаслідувального походження.

[**пужіти**] «надувати» Бі, [*пужітися*] «надуватися Бі; підніматися щетиною, їжитися», [*пужіна*] «гніздо хлібної зернини; полова Нед; порожнє зерно; недозрілі зерна конопель; послід з насіння конопель Кур; головка коноплі О», [*пужіноватий*] «порожнистий» (про зерно); — р. [*пужіна*] «обшморганна конопина», п. *pużupa* «остюк; вершок колоса», нл. *pużuś* «надувати», слн. [*pużina*] «гніздо насінини груші або яблука», [*pużica*] «мішечок»; — очевидно, споріднене з р. *puža* «товстий кінець яйця», укр. [*пуха*] «тс.». — Schuster-Sewc 1196. — Див. ще **пуха**.

[**пужла**] «собака» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *пужати* «лякати».

пужник (бот.) «*Turritis Dill.*» СУМ, Нед; — очевидно, пов'язане з [*пужитися*] «підніматися щетиною, їжитися»; назва могла бути зумовлена загальною загостреністю форми рослини (Нейштадт 281—282). — Див. ще **пужіти**.

[**пузанка**] «чорна смородина» Мо, [*пузичкі*] «червона смородина» Мо, [*бузічка*] «тс.» Ме; — результат видозміни назви [*позічка*] (в укаючій вимові) «червона смородина», зближеної з основами *пузо*, *бузина*; неточне виведення від *порічки* (Дзензелівський St. sl. 22/3—4, 294); помилкове безпосереднє пов'язання [*бузічка*] з [*боз*] «бузина» (ЕСУМ I 281—282).

[**пузати**] «кидати» Нед; — неясне.

[**пузвеликий**] «вказівний» (про палець); — результат злиття прикметника [*пуз*] «повз, поряд» з прикметником *великий* (див.).

[**пуздігарня**] «велика запущена хата» Па; — пов'язане з [*буждігарня*] «тс.» (див.).

[**пуздрó¹**] «сечовий міхур; калитка (у тварин)», [*пуздря*] «прищ, пухир», [*пуздрáтий*] «череватий?», [*пуздракуватий*] «одутлий»; — р. [*пуздрó*] «живіт тварини», бр. [*пуздрó*] «сечовий мі-

хур у коня», [*пуздрá*] «товста людина», схв. *puzdra* (*puzdro*) «орган у самців-тварин»; — очевидно, псл. **puzgo*, похідне від *puzo* «пузо». — Фасмер III 402—403; Преобр. II 151; Brückner 449; Skok III 89—90; Потебня РФВ 4, 188; Mikl. EW 268—269. — Див. ще **пузо**.

[**пуздрó²**] «погрібець, дорожня скринька», [*пуздрéрко*, *пуздрéрок*], ст. *puzd-ro* (XVII ст.) «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *puzdgo* «футляр; скринька», як і ч. *puzdgo* «тс.», [*puzdro*] «намордник для пса», слц. *puzdro* «футляр», очевидно, є давнім запозиченням з германських мов: пор. днв. *fōtar* (*fuotar*) «підшивка, футляр», гот. *fodr* «піхва»; етимологічне ототожнення з [*пуздрó*] «сечовий міхур», р. [*пуздрó*] «живіт тварини» (Фасмер III 402—403; Brückner 449; Holub—Kop. 289) здається помилковим. — Machek ESJC 476; Holub—Lyer 388. — Пор. **хутро**.

пузіна — див. **півзен**.

пузір, [*пузёр*] «сечовий міхур» Куриленко, [*пузирúха*] (бот.) «фізаліс звичайний, *Physalis alkekengi* L.» Нед, *пузирчáтка* (бот.) «пухирник, *Utricularia* L.», *пузірúстий*, *пузірчáстий*, *пузиркóвий*, *пузірúтися*, *спузірúти* «укрити бульбашками», *спузірúти* «узятися пузірями»; — р. *пузірь*, бр. *пузірь*, вл. *puzog* «бульбашка на воді»; — псл. *puzugь*, похідне від *puzo*; на думку Потебні (РФВ 4, 187), виникло з **puhugь* «пухир» під впливом *puzo*. — Фасмер III 403; Черных II 81—82; Преобр. II 151; Schuster-Sewc 1196; Mikl. EW 268. — Див. ще **пузо**. — Пор. **пухір**.

[**пузирчатка**] (бот.) «міхурник деревовидний, *Colutea arborescens* L.» Мак, [*пузорчáтка* Нед, *пузирник звичайний* Мак] «тс.»; — р. *пузірник* «міхурник», похідне утворення від *пузірь*; назва зумовлена пухирчасто-здутими бобами цієї рослини (Вісюліна—Клоков 214). — Див. ще **пузір**.

пузітка «губна гармоніка» Куз; — неясне.

пузичкі — див. **пузанка**.

[пузінки] (у сполученні [п. у верби] «вербові котики») ВеНЗн; — очевидно, видозмінене запозичення зі словацької мови; слц. *ružík* «вербовий котик» є похідним від [*ruža*] «кішка». — Machek ESJCS 409.

пузо, *пузан(ь)*, *пузанок* (іхт.) СУМ, Г, [*пузі́й*] «пузань» ЛексПол, [*пузі́е*] «частина веретена», *пузатий*, [*запузати́ти*] «відростити черево; завагітніти», [*напузатися*] «нажертися» Ж; — р. *puzo*, бр. *puza*; — псл. [*puzo*]; — не зовсім ясне; зіставляється (Būga RR I 300—301) з лит. *pužas* «велика черева-та людина», *pūgžlys* «йорж»; пов'язується також (Machek Recherches 15) з лит. *buožė* «набалдашник, булава», *baičas* «страшидо»; виводилось ще (Преобр. II 151; Потєбня К ист. зв. III 87—88) від іє. **reu-s-/ru-s-* «дути». — Фасмер III 403; Черных II 81; Куркина Етимология 1971, 70—72.

[пуйка] «сука» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [*pujka*] «кішка», [*puja*] «тс.» є похідним від *pujri* (вигук для підкликання кішки), що виникло з *poǐdź*, форми наказового способу від *pojsć* «піти». — SW V 429. — Див. ще **іти**, **по**.

пук¹ «жмут; [пучка, кінець пальця Нед; стебло злакових, цибулі Л]», [*пу́ка*] «пучка», [*пукати́на*] «випуклість» О, [*пукно́*] «опуклість» ЛексПол, *пу́чка*, *пучо́к* «зв'язка; [букет]», *пукати́тий*, [*пу́шка*] «пучка» О, *пукати́тий*, [*пукнати́тий*] «опуклий» ЛексПол, [*пукня́стий*] «тс.», *пучкува́тий*, [*пу́ком*] (про падіння) «швидко, як камінь», [*пучкува́ти*] «шиттям заробляти на життя» О, *ві́пуклість*, *ві́пуклий*, [*випукля́стий*] Ж, *випучи́стий* Ж, *ві́пучний* Ж], *опу́ка* «м'яч», *опу́клина*, *опу́клий*, *опу́куватий*, *спучити* «збільшити обсяг»; — р. бр. *пук* «жмут, в'язка», др. *пукъ*, п. *pek* «тс.», *paк* «брунька», *riklić* «робити опуклим», ч. слц. *rik* «пагін, брунька», вл. *rikawc* «вид гвоздики з квіткою, що розтріскується», *rik* «тріщина», нл. *rik* «розсипання при розтріскуванні», *ruska* «брунь-

ка; плід терну, шипшини»; — псл. *roĕkъ* (**rouk-*), очевидно, пов'язане з *roĕkati* (**roukati*) «тріскатися»; зіставляється також з перс. *rang* «гроно фініків» (Morgenstierne NTS 5, 56), з лат. *pānus* (<**pankno*) «нарив; жмут проса» (Persson Beitr. 245, 478; Walde—Hofm. II 248); на думку деяких дослідників (Persson, там же; Petersson Glotta 8, 70), *roĕkъ* пов'язане з **rogy* (пор. *nygovиця*). — Фасмер I 370; III 403—404; Черных II 82; Преобр. II 152; Brückner 403; FW 123; Machek ESJC 498; Holub—Kop. 305; Walde—Hofm. II 248; Абаев Этимология 1984, 18. — Див. ще **пукати¹**.

[пук²] (бот.) «борщівник, *Heracleum sibiricum* L. ВеНЗн, Мак; гірча, *Selinum carvifolia* L. Мак»; — пов'язане з *пук¹*; назви цих рослин, що належать до родини округлових, зумовлені тим, що їх суцвіття мають форму пучків. — Див. ще **пук¹**.

[пукавець] (іхт.) «гірчак, *Rhodeus sericeus*» Нед, [*пукас*] «тс.», [*пукасик*] «маленька рибка» Мо; — р. [*пукас*] «гірчак», [*пугасик*], бр. [*пукас*], п. [*pukawka*, *pukas*] «тс.»; — пов'язане з [*пукати*] «тріскатися»; назва зумовлена тим, що в гірчака тріскається черевце, коли з нього видавлюють нутроші, готуючи в борщ; пов'язується також (Leder 106) з *пукати́тий*, *пукати́стий* «опуклий»; виведення від лит. *pūkis* (*pūkys*) «йорж» (Лаучюте 20) сумнівне. — Коломиец Происх. назв. рыб 38—39; Сабанєєв 362; SW V 429. — Див. ще **пукати¹**.

[пукал] «болото, мул на дні соляних озер»; — неясне; можливо, пов'язане з *кал*.

[пукалка¹] (бот.) «дзвінок, скучник, *Campanula glomerata* L.» Мак, [*пукавка*] «тс.» Мак; — пов'язане з *пук*; назва зумовлена тим, що квітки цієї рослини розміщені у вигляді пучків на верхівці стебла. — Див. ще **пук¹**.

[пукалка²] (бот.) «сорт слив, борщівки, *Prunus insititia* variet.» Мак; — пов'язане з *пукати*; назва зумовлена,

очевидно, тим, що під час дозрівання плоди цих слив тріскаються. — Див. ще **пúкати**¹.

[**пúкалка**³] «вид маленької жабки, що водиться в мілких місцях лиману, в калюжах» Дз; — неясне.

пúкарь, *пукáрити* — див. **бúкер**.

[**пúкати**¹] «тріскатися», [*пúкти*] «тс.», [*пукá*] «брунька» Ник, [*пúкалка*] «бутон, чашолистик деяких рослин Ме; (бот.) незгода рутичка, *Isorugum thalictroides* L. Мак», *запúкуватися* «згоратися» (про квіти), [*напук*] «брунька» Ник, [*напука*] «тс.» тж, [*пропукáти*] «тріскатися, лопатися, розпускатися» Нед, [*пропúчати*] «розпорювати, розколупувати» Нед, [*пропúчувати*] «тс.» тж, [*пропúчити*] «проколоти (навив)» О, [*пропúклина*] «тріщина, щілина» Нед, *розпукáти* «розпукатися», *розпúкнути*, *розпúкувати*, *розпукáтися* «розпускатися, лопатися (про бруньки); [тріскатися] Нед», [*рóзпук*] «лопання Нед; брунька Ник», [*розпúклина*] «розколина, ущелина, тріщина на землі» Нед, [*розпúковка*] «квітка, яка розпускається, бутон», [*розпúчина*] «тріщина, щілина» тж; — р. [*пúкать(ся)*], бр. *пúкаца* «лопатися», п. *река́с* «тс.; розпукуватися (про бруньки)», ч. *rikat*, слц. *rikat'* «тс.», болг. *пúкам* «переповнююсь; багато їм; умираю», м. *пука* «лопається», схв. *пúћи* «розкритися; раптово з'явитися», цсл. *пжкжти* «лопнути»; — псл. *рõkati*, *рõk(пõ)ti* «тріскатися», очевидно, звуконаслідувального походження, паралельне до **роукати* «стукати, тріскати»; пов'язується також (Machek ESJC 498; Holub—Lyer 404) з псл. *рuxнõti* «пухнути», нвн. *bauchen* «обдимати, здувати». — Фасмер III 404; Преобр. II 151—152; Brückner 403; Holub—Kop. 305; Schuster-Sewc 1189; Skok III 67. — Пор. **пук**¹, **пúкати**², **пúчити**, **розпúка**.

[**пúкати**²] «стукати; стріляти; ляскати», [*пукотáти*] «скрипіти, рипіти; бити, стукати» ВеУг, [*пук*] (виг.) «тук, стук» Нед, [*пукú*] «тс.», [*пропукáч*] (орн.) «одуд, Урпра ерорс L.» Шарл; —

р. [*пúкать*] «хлопати, ляскати; стріляти», п. *рика́с* «стукати», ч. *rikati* «ляскати», слц. *rikat'* «тріщати, хлопати; стріляти», вл. *рика́с* «стріляти, хлопати», нл. *рика́с* «тс.», болг. *пúкам* «тс.», м. *пука* «стріляє», схв. *пúћи* «тріснути, вистрілити, прогрімити», слн. *рõkati* «хлопати, гриміти»; — псл. *rikati* «хлопати», *рукъ* (виг.). — Brückner 403, 447; Schuster-Sewc 1189; Kořinek 257. — Див. ще **пúкати**¹.

пúкель — див. **бúкля**.

[**пукенкі**] «бруньки» Нед; — очевидно, результат видозміни форми *пúпінки* «пуп'янки», зближеної з дієсловом [*пúкати*] «тріскатися». — Див. ще **пуп**.

[**пукішка**] «товста людина; карапуз»; — очевидно, пов'язане з *пук*, *пукáтий*; характер словотворчого зв'язку неясний. — Див. ще **пук**¹.

[**пукла́стий**] «опуклий» Нед, [*пукля́тий*] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *ruklasty* пов'язане з *rukiel* «опуклість». — Шелудько 43; Brückner 447; SW V 429—430. — Див. ще **бúкля**.

[**пúлити**] (очі) «витріщати» ЛексПол, (Ме), [*пультáтий*] «витріщуватий» Нед, Ме, [*пулікáтий* ВеНЗн, *пультáч* Ме] «тс.», [*вúпулити*] (очі) «витріщити(ся), вилупити, розкрити, видивитися» Ме; — р. [*вúпулитъ*] «витріщити», бр. [*пуляты*] «витріщуватий», ч. *rouliti* «витріщати», *puliti* «тс.», болг. *пúля* «витріщаю (очі)», *пúля се* «витріщаюся», м. *пули* «дивиться», *пули се* «витріщається», схв. *испúлити се* «висунутися, показатися»; — очевидно, псл. *puliti* «висувати; набухати»; може розглядатися як фонетичний варіант кореня, засвідченого в ч. *bouliti* «витріщати», схв. *бúльити*, слн. *búljiti* «тс.», укр. *бúлька*, які зводяться до псл. *bulja* «куля, грудка». — Супрун Веснік БДУ 1974/2, 20—25; Чумакова Етимологія 1984, 222; Machek ESJC 62. — Див. ще **бúлька**. — Пор. **пúля**.

пулóвер; — р. бр. болг. схв. *пулóвер*, п. *pulower*, ч. *pulovr*, слц. *pulóver*,

м. *пуловер*; — запозичення з англійської мови; англ. pull-over «пуловер» утворено з основи дієслова pull «тягти», пов'язаного з сангл. pullen, дангл. pullian «збирати, зривати, смикати», етимологічно неясними, і прислівника over «через край; понад», пов'язаного з сангл. дангл. ofeg «через край; угорі», спорідненими з дфриз. дат. over «над, понад; через», ðg, дісл. uflig, шв. över, норв. uver, днв. ubag, ubig, свн. нвн. ðber «тс.», лат. super «нагорі, зверху», гр. ὑπέρ «зверху; над; через», дінд. upáti «вгорі, над», ав. upaiti «через край, угорі, по той бік». — СІС² 696; ССРЛЯ 11, 1673; Kopaliński 803; Holub—Lyer 405; Klein 1105, 1269. — Пор. **суб-**, **супер-**.

[**пуль**] (вигук для підкликання індиків, курчат, гусенят), [**пульч**] (вигук для підкликання індиків, курей), [**пуля**] (вигук, яким відганяють гусей, качок) Мо, [**пуленя**] «курча, каченя» Л, [**пуленятна**] «квочка» Л, [**пуля**] «каченя; індича; курча, гусеня» Г, Нед, [**пуляк**] «індик», [**пуляш**] «тс.», [**пулька**] «качка Мо; індичка», [**пулькач**] «індик», [**пульок** Нед, *пульош, пульпак, пульцан*] «тс.», [**пульча**] «каченя Л; курча», [**пульчинята**] «індичата» Шарл, [**пулюкати**] «кричати» (про індика), [**пулюкати**] «кричати *пуль-пуль*, квоктати»; — п. [pul-pul] (вигук для підкликання індиків), [pula ha] (вигук, яким проганяють індиків), болг. *пуйка* «індичка», *пуйак* «індик», м. *пуј-пуј* (вигук для підкликання індиків), *пујка* «індичка», схв. *пујка* «тс.»; — не зовсім ясне; можливо, псл. *pul- (*puj-) звуконаслідувального характеру (пор. р. *пуля* (вигук для підкликання індиків), *пурь-пурь* «тс.»); думки про походження іменників *пуля, пуляш, пулька, пульош, пульча* від рум. *puică* «курочка» (Scheludko 126; Niță-Armaș та ін. Romanoslavica 16, 94) або від уг. *puľuka, puľka* «індичка» (Лизанец 619; ВеУг 253) менш переконливі, якщо врахувати поширення цих слів; заслуговує на увагу зіставлення з лат. pullus «дитинча, молода

тварина, курча» (Младенов 535; Mikl. EW 267).

[**пульван**] «одержимий, шалений» Нед; — неясне.

пульверизувати, *пульверизатор, пульверизація*; — р. *пульверизировать, пульверизатор*, бр. *пульверызаваць, пульверызатар*, п. *pulweryzować* «пульверизувати, розтирати на порошок», ч. *pulverisovati* «тс.», слц. *pulverizácia*, болг. *пулверизирам*, схв. *пулверизирати*, слн. *pulverizacija*; — запозичення з французької мови; фр. *pulvériser* «пульверизувати; розпилювати» походить від пізньолат. *pulverisare*, утвореного від лат. *pulvis* (*pulveris*) «пил, дрібний пісок; попіл», спорідненого з лат. *pollen, pollis* «мука тонкого помелу», гр. *πάλη* «пил; мука тонкого помелу», прус. *pelanne* «попіл», лит. *pelenai* «попіл», лтс. *pėlni* «попіл», псл. *popelъ, rerepъ*, укр. *пóпiл*. — СІС² 696; ССРЛЯ 11, 1673; Kopaliński 803; Holub—Lyer 405; Dauzat 597; Walde—Hofm. II 331, 388; Klein 1210, 1270. — Див. ще **пóпiл**. — Пор. **пудра**.

пулька (картярська гра); — р. бр. *пулька*, п. *pula, pulka*, м. *пулка* «молода курка»; — запозичення з французької мови; фр. *roule* «пулька, ставка; курка» (розвиток значення французького слова пов'язаний з тим, що ставка при грі в карти порівнюється з яйцями, які дістаються з-під курки) походить від лат. *pullus* «молода тварина; курча», спорідненого з гр. *πῶλος* «молода тварина; лоша», дангл. *fola* «лоша», англ. *foal* «лоша, ося», дісл. *foli* «лоша», гот. *fula*, днв. *folo*, свн. *vole*, нвн. *Fohlen* «тс.», алб. *peľ'e* «кобила», вірм. *ul* (<*polon) «козеня». — Фасмер III 405; ССРЛЯ 11, 1675; Преобр. II 152; Kopaliński 802; Brückner 447; Dauzat 579; Klein 605, 1217; Walde—Hofm. II 385—386; Frisk II 634; Kluge—Mitzka 211. — Пор. **пони**, **пулярдка**.

пульман (вид вагона); — р. бр. *пульман*, п. *pulman, pullman*, ч. слц. *pulman*, болг. *пулман*, схв. *пулман*, слн. *púlman*; — запозичення з англій-

ської мови; англ. Pullman «пульманівський вагон» утворено від прізвища Дж. Пульмана (G. Pullman), американського конструктора спальних вагонів. — СІС² 696; ССРЛЯ 11, 1675; Kopaliński 803; Sł. wyg. obcych 616; Klein 1269.

пўльпа «м'яка сполучна тканина в порожнині зуба; м'якоть селезінки; суміш твердих частинок, завислих у рідині», *пўльпіт* «запалення пўльпи»; — р. бр. *пўльпа*, п. ч. слц. *pulpa*, болг. *пўлна*, схв. *пўлна*, слн. *púlpa*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Púlpa*, фр. *poulpe*, *pulpe*, англ. *pulp* походять від лат. *pulpa* «м'якоть; м'ясиста частина, м'ясо», що пов'язується з *pulmentum* (<**reip-men-tom*) «м'ясна страва» і умбр. *reimner* «м'якуш; пўльпа», яке не має надійної етимології; зв'язок з псл. *plodъ* «плід» (Petersson Sl. Wf. 26), дінд. *ráġīman* «достаток», гр. *πέλανος* «жертвний пиріг» (Specht KZ 61, 287—288) заперечується. — СІС² 696; ССРЛЯ 11, 1687; Dauzat 597; Klein 1270; Walde—Hofm. II 387.

пўльс, *пўльсáр*, *пўльсáтор*, *пўльсáція*, *пўльсувáти*; — р. бр. *пўльс*, п. ч. вл. *puls*, слц. *pulz*, болг. м. *пўлс*, схв. *пўлс*, слн. *púlz*; — запозичення з французької мови; фр. *poulse* «пўльс» походить від слат. *pulsus* (*vēnōrum*) «биття вен», лат. *pulsus* «удар, поштовх», пов'язаного з *pello* «б'ю, штовхаю; уражаю; розбиваю». — СІС² 696; Фасмер III 405; Черных II 82; КЭСРЯ 373; Hüttl-Worth 16; Kopaliński 803; Brückner 447; Holub—Lyer 405; Kluge—Mitzka 569; Gamillscheg 721; Dauzat 579. — Див. ще **апелювáти**. — Пор. **імпульс**, **пропéлер**.

пўльт; — р. бр. *пўльт*, п. *pult* «пюпітр», *pulpit* «тс.», ч. слц. *pult* «пўльт; прилавок; конторка; пюпітр», болг. м. *пўлт*, схв. *пўлт*, слн. *púlt*; — запозичення з німецької мови; н. *Pult*, заст. *Pulpet* походить від лат. *pulpitum* «підмостки; трибуна; кафедра; сцена», етимологічно неясного, можливо, спорідненого з дінд. *paṅraḥ* «віз для дрючків, лава», *paṅraṃ* «будинок». — СІС² 697;

Фасмер III 405; Черных II 82; Sł. wyg. obcych 616; Brückner 447; Holub—Lyer 405; Kluge—Mitzka 570; Walde—Hofm. II 387. — Пор. **пюпітр**.

Пўльхерія (жіноче ім'я), *Пўльхера*; — р. *Пўльхерія*, бр. *Пўльхерья*, болг. *Пулхерия*, стсл. **Поўльхернѧ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *Πουλхерία* походить від лат. *Pulcheria*, утвореного від прикметника *pulcher* «красивий, вродливий», яке не має певної етимології. — Петровский 185; Dauzat Dict. des noms 501; Walde—Hofm. II 384.

[**пўльшó**, *пўйшó*] «вигук, яким проганяють собак» *Ме*; — не зовсім ясне; може бути результатом контамінації слів *пїшóв* і [*пўля*] (вигук, яким відганяють гусей, качок) або залишком давньої фонетичної форми слова *пїшóв* з голосним *у* на місці колишнього *о* у новозакритому складі.

[**пўля**] «куля» Нед; — запозичення з російської мови; найбільш вірогідним джерелом р. *пўля* вважається п. *kula*; початкове **п-** на місці **к** пояснюється впливом слів *палїть*, *пўшка*; думка про походження з фр. *boule* «куля» (Горяев Доп. I, 38) менш переконлива; припущення про спорідненість з лтс. *puolis* «порожня дерев'яна кулька, яку надягають коровам на роги; дзига», *pūlis* «купа, натовп, стадо», *puōļa* «коробочка з насінням; бульба», вірм. *hoylk'* «збори, військо, суспільство» (Mühl.—Endz. III 446, 456; Petersson KZ 47, 276) викликає сумнів з погляду семантики. — Фасмер III 405; Черных II 82—83; КЭСРЯ 374; Преобр. II 152; Brückner 281. — Див. ще **кўля**'.

пулярдка «відгодована молода курка», *пулярда*, *пулярка* «тс.»; — р. *пулярдка*, *пулярда*, *пулярка*, бр. *пулярка*, п. *pularda*, ч. слц. *pulard*, *poulard*, схв. *пулард*, слн. *pulárd*; — запозичення з французької мови; фр. *poulard* пов'язане з *pouille* «курка». — Фасмер III 406; ССРЛЯ 11, 1681; Sł. wyg. obcych 616; Holub—Lyer 405; Dauzat 579. — Див. ще **пўлька**.

[**пулярэс**] «гаманець» УРС, Ме, [*пулярець Ле, пулярос О, полярус О, поляруш О, паляруш Нед, паралэс Л, паральос Л, парельос Л*] «тс.»; — бр. *пулярэс*, [*палярэс*]; — запозичення з польської мови; п. *pulares, pugilares* «тс.» походить від лат. *pugillārēs* «табличка для заміток, записна книжка», *pugillāris* «завбільшки як кулак», пов'язаних з *pugnis* «кулак», спорідненим з гр. *πύξ* «кулаком», *πυγμή*, *πυγμά* «кулак, кулачний бій». — СЧС 254; Brückner 447; Kopaliński 802; SW V 431; Walde—Hofm. II 383. — Пор. **пункт**.

пума (зоол.); — р. бр. болг. схв. *пума*, п. ч. слц. *puma*, слн. *púma*; — запозичене, можливо, через посередництво західноєвропейських мов (н. *Puma*, фр. англ. *puma*) з іспанської; ісп. *puma* походить з мови кечуа. — СІС² 697; Sł. wug. obsyeh 617; Kopaliński 803; Holub—Lyer 405; Klein 1271.

[**пумекс**] «пемза» Куз; — запозичення з польської мови; п. *pumeks*, як і ч. слц. *puma*, схв. *пумекс*, походить від лат. *pūtex* «пемза; пористий камінь», пов'язаного з *spuma* «піна», спорідненим з лит. *spáinė*, двн. *feim* «тс.», псл. *pěna*, укр. *піна*. — Sł. wug. obsyeh 617; Walde—Hofm. II 388, 580. — Див. ще **піна**. — Пор. **пемза**.

[**пумкати**] «кумкати»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *кумкати*.

[**пумпіяка**] (лайлива назва півня) Ме; — очевидно, фонетичний варіант незасвідченої форми **помпіяка*, що могла бути пов'язана з [*помпіти*] «задаватися». — Див. ще **помпа**².

пундик «ласощі; печиво; вид тістечка», [*піндики*] «ласощі» Си; — очевидно, результат видозміни форми *пудинг*, зближеної із суфіксальними утвореннями типу *кórжик*, *пряник*. — Див. ще **пудинг**.

[**пундючитися**] «бундючитися, кокошитися»; — результат контамінації форм *бундючитися* і *піндючитися* «тс.». — Див. ще **бундючитися, пінда**¹.

пункт, [*пунктувати*] «ставити крапки, позначати пунктиром» Нед; — р. бр. болг. м. *пункт*, п. ч. слц. *punkt*, схв. *пўнкт*, слн. *púnkt*; — запозичене через польське або німецьке посередництво (н. *Punkt*) з латинської мови; лат. *punctum* «укол; крапка; очко» пов'язане з *pungo* «колоти; уражати; бути гострим», спорідненим з *pugnus* «кулак», гр. *πυγμή* «тс.». — СІС² 697; Фасмер III 406; Черных II 83; Kopaliński 804; Brückner 448; Hüttl-Worth 17. — Пор. **пуанти**, **пулярэс**, **пунктір**, **пунктуальний**, **пунктуация**, **пункція**, **пунт**^{1,2}.

пунктір, *пунктирувати*; — р. болг. *пунктір*, бр. *пункцір*, м. *пунктіра* «пунктирує», схв. *пунктірати* «пунктирувати; підкреслювати», слн. *punktırati*; — запозичення з німецької мови; нім. *punktieren* «робити крапки» пов'язане з *Punkt* «точка», яке походить від лат. *punctum* «тс.». — СІС² 697; ССРЛЯ 11, 1684; Фасмер III 406; Fremdwörterbuch 520. — Див. ще **пункт**.

пунктуальний; — р. *пунктуальний*, бр. *пунктуальны*, п. *punktualny*, ч. *punktuální*, слц. *punktuálny*, болг. *пунктуален*, схв. *пўнкнуа́лан*, слн. *punktuálen*; — запозичене через російське і польське посередництво із середньолатинської мови; слат. *punktuālis* походить від *punctum* «крапка; укол; очко». — СІС² 697; Фасмер III 406; ССРЛЯ 11, 1686; Смирнов 249; Sł. wug. obsyeh 617; Dauzat 573. — Див. ще **пункт**.

пунктуация; — р. болг. *пунктуация*, бр. *пунктуация*, м. схв. *пунктуация*; — запозичення з німецької мови; нім. *Punktuation* «пунктуация» походить від лат. *punctum* «крапка; укол; очко». — СІС² 697; ССРЛЯ 11, 1686. — Див. ще **пункт**.

пункція «прокол»; — р. болг. *пункция*, бр. *пўнкцыя*, п. *punkcja*, ч. *punkce*, слц. *ripkcia*, м. *пункција*, схв. *пўнкција*, слн. *púnkcija*; — запозичення з латинської мови; лат. *punctiō* «нанесення уколів, укол» пов'язане з *punc-*

tum «укол; крапка; очко». — СІС² 697; ССРЛЯ 11, 1686; Kopaliński 804; Holub—Lyer 405; Walde—Hofm. II 383. — Див. ще **пункт**.

п'юнчка (орн.) «подорожник, *Plectrophenax nivalis* L.»; — бр. *п'юначка*; — запозичення з російської мови; р. *п'юнчка*, [пун'ок, п'юнка] «тс.» є результатом видозміни форми [п'юнашка] «тс.», яка походить від карел. *punañe* (род. в. *punažen*). — Фасмер III 406; Kalima 190.

пунсон — див. **пуансон**.

[пунт¹] «веселий жарт» Нед; — запозичення з італійської мови; іт. *punta* «дотеп» пов'язане з *punta* «гострий кінець, вістря», що походить від лат. *punctum* «укол, точка». — *Mestica* 1306—1307. — Див. ще **пункт**.

[пунт²] (у виразі *в пунті* «вмить, відразу»); — очевидно, запозичення з італійської мови; іт. *punto* «мить», *in un punto* «раптово, в одну мить» походить від лат. *punctum* «мить; точка». — *Mestica* 1308. — Див. ще **пункт**.

[пунт³] (стверджувальна частка) Доп. УЖДУ 2; — п. ч. слц. *punkt* «точно»; — запозичено через чеське (пор. також ч. *puntík* «крапка») або словацьке посередництво з німецької мови; н. *Punkt* (бавар. [Punt]) «точно, рівно; пункт; крапка» походить від лат. *punctum* «крапка, пункт»; зміна значення і перетворення в частку відбулися на українському ґрунті. — SW V 434; Holub—Lyer 405. — Див. ще **пункт**, **пунанти**.

[пунтовé] «земський збір на поштарських коней»; — неясне.

[пунтува́ти] «вивідувати хитрощами таємницю» Нед, [пунт'івнік] «той, хто вивідує хитрощами таємницю» Нед; — очевидно, запозичення з італійської мови; іт. *puntare* «ставити на карту, понтирувати», паралельне фр. *punter* «тс.», етимологічно неясне, можливо, пов'язане з *punto* «крапка», що зводиться до лат. *punctum* «тс.». — *Mestica* 1307; *Gamillscheg* 716. — Див. ще **пункт**.

[пунц] «червоний лак» Мо; — зворотне утворення від *пунц'овий* «понсовий» (пор. р. *п'унéц* «червоний ситець; кумач», можливо, таке ж зворотне утворення від р. *пунц'овий*). — Див. ще **понс'овий**.

пунш, [пуншт] «пунш» Нед; — р. бр. болг. *пунш*, п. *puncz*, *poncz*, ч. слц. *rupč*, схв. *п'юнч*, слн. *р'упч*; — через російське посередництво запозичено з англійської мови; англ. *punch* «пунш» походить від гінді *rāñch* «п'ять», яке зводиться до дінд. *ра́нса*, спорідненого з гр. *πέντε*, псл. *рeть* «тс.»; назва вказує на кількість складових частин напою. — Булаховський Нариси 123; СІС² 697; Фасмер III 406—407; Черных II 83; Преобр. II 152; Holub—Lyer 405; Klein 1271; Kluge—Mitzka 570; Maughofer II 187. — Див. ще **п'ять**.

[пунь] (зоол.) «жаба джерелянка, *Bombinator igneus*», [п'юнька, п'юнькало] «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, що відображає кумкання цих жаб (пор. іншу їх назву [кума́к]). — Пор. **кум-кум**, **п'умкати**.

[пуня] «клуня Нед; клуня із заплетеними лозою стінами Л»; — р. [п'уня] «сарай, комора, сінник, хлів», бр. *п'уня* «сарай для сіна», п. [punia] «тс.»; — запозичення з балтійських мов; лит. *pūnė*, *rupė* «хлів», лтс. *pūne* «комора» зіставляються з дінд. *punāti* «провіює», *pāvate* «очищає», *pāvanaḥ* «вітер», двн. *fowen*, свн. *vœwen* «просіювати»; думка про зворотний напрям запозичення (*Brückner* FW 123, 181; *Skardžius* 183; *Mühl.—Endz.* III 447) менш переконлива, якщо взяти до уваги географічне поширення слова. — Фасмер III 407; Преобр. II 153; Потєбня К ист. зв. III 190; Карский Белорусы I 135; Лаучюте 20; *Būga* RR II 524—525; *Smutkova* LP 16, 60; *Urbutis* Baltistica 5/1, 68.

[пуня́ра] «собака» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *п'юйка*.

пуп «кругла заглибина або випуклість на животі», [п'упах] «брунька» Ник, [п'упель] «пуп'янок» Нед, *пупéць* «малий пуп; [пташиний шлунок; пупо-

вина; частина коси (знаряддя)», [пупець] «пуп, пуповина; кнопка у скрипки» Нед, [пупи] «вид булочок» Нед, [пупінок] «пуп'янок», [пупка] «пупок» Нед, пупкування, [пуплінець] «пагін, черенок» Нед, [пуплишок] «пуп'янок», [пуплишок Нед, пуплянок, пупляночок Г, Нед, поп'яночка Нед, пуплях Г, Нед, пупняк О] «тс.», пуповина, [пуповніче] «хвороба пупка у немовлят», пупок «маленький пуп; пташиний шлунок Г, Нед; [пуп'янок]», [пупці] «вид булочок» Нед, [пупче] (зб.) «пуп'янки» Нед, пупчик «пупок; [пуп'янок; вид узору на вишивці]», [пуп'яжа] «пуп'янок» ВеЗа, пуп'янок «бутон, брунька; зав'язь огірків, маленький огірочок», [пуп'ях] «брунька» Ник, [пуп'яшок] «пуп'янок», [пупковатий] Нед, [опупок] «зав'язь плода», [спупку] «з дитинства» Нед; — р. бр. пуп, др. пупъ, п. ререк «пуп; шлунок свійської птиці», ч. рирек, слц. рирок, вл. нл. рир «пуп; пуп'янок; горб», полаб. рор «пуп; горб», болг. пъп, м. пупка «брунька; священний хлібець на поминках», пупчи «випинає», схв. пуп «пуп; брунька, бутон», пупак «пуп», пупак «брунька, бутон», слн. рорек, стсл. пжпъ «незрілий плід»; — псл. роръ; — споріднене з лит. рапті «розбухати», раптіūs «курдупель; черевань», рітра «головка; латаття», рітрігас (рітрігūs) «брунька», лтс. рапті «пухнути, розбухати», ретріс «товстун», можливо, лат. раптіnus «новий виноградний пагін; вусик повзучих рослин», дісл. fimbul- «великий», fīfl «простак; велетень», а також гр. πομφός (πομφόλυξ) «пузир»; іє. *p(h)omp-/remp- «набухати»; припускаючи чергування приголосних, дехто з дослідників (Ernout—Meillet 171; Pedersen Kelt. Gr. I 187; Machek ESJC 500; Frisk II 503) додає лит. bámba «пуп», баїбалас «карапуз», що не завжди знаходить підтримку (Fraenkel 33; Boisacq 765). — Фасмер—Трубачев III 407; Черных II 83; КЭСРЯ 374; Преобр. II 153; Младенов 540; Brückner 403—404; Otrębski LP 9, 18; Holub—

Kop. 306; Būga RR II 522; Mühl.—Endz. III 73; Persson Beitr. 248; Lidén Arm. St. 45; KZ 61, 19; Matzenauer LF 14, 414; 15, 178; Trautmann 205; Meringer WuS 5, 85. — Пор. бублик.

[пупава] (бот.) «кульбаба, Tagaхcum officinale Wigg.» ВеНЗн, [пупова, поава, помпава, купала тж, купава, паукі] «тс.»; — ч. рирава, слц. рирава, риравка «тс.»; — пов'язане з пуп; назва зумовлена, очевидно, тим, що відцвіла квітка кульбаби нагадує пуп. — Див. ще пуп.

[пупавка] (бот.) «ромен, Anthemis L.; роман, Anthemis ruthenica MB.; жовтило, Anthemis tinctoria L.» Мак, [пупавник] «піретрум, Chrysanthemum (Pyretrum) corymbosum L.», [пуповник (жовтий)] «жовтило» Мак; — р. пупавка «ромен, жовтило», пупавник, бр. пупок, [пупайка, папайка] «тс.»; — похідне утворення від пуп; назва зумовлена тим, що квітки цієї рослини мають випуклу форму, яка підкреслюється відігнутими вниз пелюстками і нагадує пуп. — Див. ще пуп.

[пупер] «пупець, пташиний шлунок», [пуприк] (зменш.); — очевидно, результат контамінації слів пуп і купер, куприк (див.).

[пуперник] «карлик»; — очевидно, пов'язане з пупер «пупець»; семантичний характер зв'язку неясний.

[пупець] (бот.) «молодило, живучка, Sempervivum tectorum L.» Нед, Мак, [пуповець] «тс.» Мак; — пов'язане з [пупчик] «пуп'янок», [пупель] «тс.»; назва зумовлена тим, що в пазухах прикореневих листків молодила утворюються кулясті пуп'янки, які легко відриваються і служать для вегетативного розмноження (БСЭ 28, 145; Нейштадт 296). — Див. ще пуп.

[пупир] (бот.) «бутень, Chaerophyllum prescottii L.» Мак, [пупире] «бутень бульбоносний, Chaerophyllum bulbosum L.», [пупирник] «бугила, Torilis Anthriscus Gmel.» тж; — р. [пупірник] «бугила»; — очевидно, результат видозміни назви [купір] «бугила лісо-

ва, *Anthriscus silvestris* (L.) Hoffm.; то-риліс», зближеної з ботанічними назва-ми, похідними від основи *пуп-* [*пунава*, *пунавка*, *пунець*, *пупник*, *пупчак*]. — Див. ще **купир**.

[**пупка**] «лялечка комахи» Нед; — п. *purka* «лялька»; — запозичення з німецької мови; нвн. *Pürpe* «лялька; (зол.) лялечка» походить від лат. *pūra* «лялька, дівчинка», пов'язаного з *pūrus* «хлопчик», етимологічно неясним. — Kluge—Mitzka 570; Walde—Hofm. II 389—390.

[**пупник**] (бот.) «омег водяний, *Oenanthe aquatica* Lam.» Мак; — пов'язане з *пуп*, *пуп'янок*; назва зумовлена, очевидно, тим, що стебло омега водяного має внизу над коренем помітне потовщення; пор. назву [*галуха*] «омег водяний» Мак, пов'язану з [*гал*] «невелика куля». — Machek Jm. rostl. 160. — Див. ще **пуп**.

пуприця — див. **пóрпліця**.

[**пупукáč**] (орн.) «одуд» ВеУг, [*пупукáč*, *пупікáč* Куз] «тс.», [*пупукати*] «кричати» (про одуда) ВеУг; — схв. *пупавац* «одуд»; — звуконаслідувальне утворення; пов'язане з вигуком *пу-пу*, що імітує крик одуда; пор. лат. *urupa* «одуд», рум. *púrăză* «тс.».

[**пупчак**] (бот.) «щитолісник зви-чайний, *Hydrocotyle vulgaris* L.» Нед, Мак; — п. *perownik*, ч. *pupěčník*, слц. *pupkovník*, вл. *pupník* «тс.»; — похідне утворення від *пуп*; назва зумовлена формою листків, що мають заглибини, подібні до пупа. — Machek Jm. rostl. 154. — Див. ще **пуп**.

[**пупчики**] (бот.) «конюшина, *Trifolium arvense* L.» Мак; — пов'язане з *пупчик* «пуп'янок, бутон»; назва зумовлена кулястою формою суцвіття конюшини; пор. р. [*пупыш*] «головка квітки», [*пупышек*] «тс.» — Див. ще **пуп**.

пуп'янок — див. **пуп**.

пурга «завірюха», [*пурга*] «тс.» Куз; — бр. *purgá*, п. ч. слц. *purga*; — запозичення з російської мови; р. *púr-gá* походить від фін. *purku* або карел. *purgu*, які зіставляються з хант. *purke*

«дим», *porki* «заметіль», манс. *pāgq*, ро-агга, мар. *purgəz* «тс.», комі *пуркóдны* «хурделити», мар. *purgà* «дути». — Фас-мер III 408; Черных II 84; Попов Ист. лекс. 24; КЭСРЯ 374; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 56; Преобр. II 153; Лыткин—Гуляев 233; Грот Фил. раз. I 472; Kalima 190—191.

пургén; — р. бр. *purgén*, п. *purgen*, слц. *purgent*; — утворення від основи лат. *purgāre* «чистити; звільняти; видаляти», пов'язаного з *pūrus* «чистий, простий»; пор. р. укр. болг. м. *пургатів* «проносне», слц. слн. *pur-gatív*, схв. *пургатів* «тс.», п. (заст.) *purgasja* «очищення, прочищення», ч. *purgace*, слц. *purgácia* «тс.». — ССРЛЯ 11, 1693; Holub—Lyer 405. — Див. ще **пурізм**. — Пор. **пуританин**, **пюре**.

пурізм, *пуріст*, *пурістичний*; — р. *пурізм*, бр. *пурізм*, п. *purizm*, ч. *purismus*, слц. *purizmus*, болг. *пурізм*, м. *пуризам*, схв. *пурізам*, слн. *purizem*; — запозичення з французької мови; фр. *purisme* пов'язане з *pur* «чистий; справжній; красивий», яке походить від лат. *pūrus* «чистий, простий», спорідненого, як і лат. *putus* «чистий, без домішок», з двн. *fowēn* «просівати», свн. *voewen* «тс.; очищати (хліб)», дінд. *pávate* «очищає», *punāti* «тс.», *pūtāh* «чистий», *pūtiḥ* «очищення», *pavitār-* «очищувач». — СІС² 697; ССРЛЯ 11, 1694; КЭСРЯ 374; Kopaliński 805; Holub—Lyer 406; Dauzat 597; Klein 1273; Walde—Hofm. II 390—391; Mayrhofer II 306. — Пор. **пургén**, **пуританин**, **пюре**.

[**пүрик**] «низька на зріст, товста людина» Ва; — неясне.

пуринати, *пуринáč*, *пурнүти* — див. **пирнати**.

пуританин, *пуританізм*, *пуританство*; — р. *пуританин*, бр. *пуритáнин*, п. *puritanin*, ч. слц. *puritan*, болг. *пуритán(ин)*, м. *пуритán(ец)*, схв. *пуритánaц*, слн. *puritánes*; — запозичення з англійської мови; англ. *puritan* «пуританин; святенник» утворене від пізньолат. *pūritās* «чистість», пов'язаного з лат. *pūrus* «чистий, простий». —

СІС² 697; ССРЛЯ 11, 1695; Kopaliński 805; Holub—Lyer 406; Klein 1274. — Див. ще **пурізм**. — Пор. **пургén**, **пурé**.

[пúриц] «зарозумілий парубок, чоловік» Гор, [пúравец] «шмаркач; молода недосвідчена людина» О; — п. заст. ригус «єврейський багач»; — запозичення з мови їдиш; пор. ід. ригіс (*пуриц*) «великий пан», гебр. ригіс «зломщик», ригіса «погромник; хуліган». — Горбач 76.

пурка «прилад для визначення об'ємної ваги зерна»; — р. пúрка, [пúра, пурька], бр. пúрка «тс.»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з лит. рúгас «міра сипких речовин», лтс. рúгс «луб'яна скриня з приданим», рúліс «купа», раупа «череп»; пов'язується також (ССРЛЯ 11, 1696) з гол. рига «мішок». — Фасмер III 408; Лаучюте 32; Matzenauer LF 14, 411; Mühl.—Endz. III 447.

[пуркавка] (бот.) «сорт слив, Prunus insititia variet., Prunus domestica variet.» Мак, [пупаки] «недорідні сливи» О; — схв. пúркача «сорт білих слив»; — експресивне утворення від [пúркати] «з невеликим шумом випускати газу» (Ме), пов'язане, очевидно, з тим, що у деяких спілих слив при дотику випускає м'якоть. — Див. ще **пуркати**.

[пúркати] «з невеликим шумом випускати газу» (Ме), [попуркувати] «тс.» Нед; — очевидно, звуконаслідувальне утворення, похідне від вигуку *пур*, яким імітується відповідний природний звук.

[пурляк] «малюк, неслухняна дитина» Нед; — неясне.

пурнянки — див. **пруні**.

пурняти, **пурняло** — див. **порняла**.

[пурпúль] (орн.) «птах з різнокольоровим оперенням, який гніздиться в норах на краях глибоких ярів» Ме; — очевидно, етимологічне *порпúль, похідне від *пóрпати* (див.).

пурпур Г, Нед, [пурпúра] Нед, *пурпурін*, *пурпурний*, *пурпуровий*; — р. бр. болг. м. пúрпур, п. ригрига, ч.

сл. вл. нл. ригриг, схв. пúрпур, слн. рúгриг; — запозичення з німецької мови; н. Рúгриг походить від лат. ригрига «пурпуровий равлик; пурпуровий колір; пурпура тканина», яке зводиться до гр. порфúра «тс.» — СІС² 697; Коваль 100; Черных II 84; Фасмер III 409; КЭСРЯ 374; Младенов 536; St. wug. obcsuch 618; Holub—Lyer 406; Kluge—Mitzka 571; Walde—Hofm. II 390. — Див. ще **порфір**.

пурх (виг.), *пурхати*, *пурхnúти*; — п. [purchac] «пурхати» (з укр.?); — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *пóрхати* (пор. р. *порх*); на думку Шахматова (ИОРЯС 7/2, 336), **ур** замість **ор** виникло на місці давнього *^бг перед складом з **у**. — Булаховський Вибр. пр. II 241; Фасмер III 409. — Див. ще **пóрхати**.

пурхавка, *пурша* — див. **пóрхавка**¹.

[пурхáтий] «розкуйовджений; жалюгідний» Нед, [пúршавий] «миршавий, жалюгідний, злиденний» ВеНЗн; — неясне; можливо, споріднене з п. rag-szywy (звідки й укр. *паршівий*); у такому разі **ур** з'явилося незакономірно на місці псл. *^бг, як у *пурхати* (пор.).

[пúрявий] «упертий, вередливий, зухвалий» Нед; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *пурляк* «малюк, неслухняна дитина» (див.).

пускáти, *пуск*, *пускач*, [пуцáло] «прилад для кровопускання, ланцет» Нед, *пусковій*, [впúскне] «плата за вхід» Ж, *вна́пуск* «з напуском», *випуск*, *випускнік*, *відпуск*, *відпускнік*, *допуска́ти* «давати доступ, дозволяти; вважати за можливе», *до́пуск*, *за́пуск*, [запúсканка] «яйце, з якого через дірочку випущено вміст, а потім шкарала лупа наповнена смолою або воском; вживається у грі навбитки», [за́пуски] «заговини, пушання», [за́пуск] «ополонка, в яку опускають невід під час рибальства зимою» Я, [запúскна́] «тс.» Мо, *на́пуск* «напускання; щось напущене; [кара]», *напúскній* СУМ, Ж,

навiпуск, недовiпуск, опуска́ти, [о́д-пуск] Ж, перéпуск, перепускни́к, під-пуск, пóпуск, прiпуск, [припуска́ль-ник] «деталь ткацького верстата» Доп. УЖДУ I, [припуска́ч] «дерев'яний гачок, за допомогою якого тримається навiй у ткацькому верстатi» Л, прóпуск, пропускни́к, пропуска́льний Куз, пропускни́й, рóзпуск, розпуска́льний Куз, спуск, спúскалка, спускни́й, спуско́ватий, [спуско́ватий] Ник, спуско́вий, [у́пускне́] «(у весільному обрядi) плата грiшми або пригощанням за пропуск боярiв до хати», уна́пуск «з напуском», [уна́пуски] «навипуск»; — р. пуска́ть, бр. пуска́ць, др. пускати, п. puskać, болг. пúскам; — не зовсiм яс-не; можливо, зворотне утворення від *pusčati (<*pustjati), iтеративної форми від pustiti; допускається також (Mühl.—Endz. III 129) давнiй паралелiзм sk : st (пор. лтс. rauska «голий горб на лузi», прус. rausto «дикий»). — Фас-мер III 410; КЭСРЯ 374; Брандт РФВ 24, 143; Преобр. II 154; Brückner 448. — Див. ще **пустити, пустий**.

пўслик — див. **пруслук**.

[**пустатiня**] «глухе мiсце, пустиня» ВеЛ; — запозичення зi словацької мови; слц. pustatina утворене від pustý «пустий». — Machek ESJC 501. — Див. ще **пустий**.

пустельгá (орн.) «боривiтер зви-чайний, Falco tinnunculus L.» УРС, Шарл, Нед, [пустiлка Нед, постiльгá] «тс.», [пустольгá] «яструб тетерев'ят-ник, Accipiter gentilis L.» Л; — р. пустельгá «боривiтер», [пустергá], п. pustolka, pustulka, ч. poštolka, ст. postolka, слц. pustovka, вл. pustołka, pus-tawa, нл. raštǫgica, схв. пòстòлка, по-стòлòвка, слн. postòvka «тс.»; — оче-видно, пов'язане з псл. pustъ «пустий»; пор. р. [пустельгá] «пуста людина; дурiсть, пусте базикання», бр. [пустольгá] «тс.»; назва може бути зумовлена тим, що цi птахи живуть у пустинних мiсцях; допускається також (Никонов ЭИРЯ II 90—92) запозичення в прасло-в'янську мову з тюркських мов (пор.

хак. постаргай «жайворонок», алт. бо-сторкой, ног. босторгзай «тс.»); при-пущення (Machek ESJC 474) про зв'я-зок з ч. postati «стояти» викликає сум-нів. — Фасмер—Трубачев III 410; Пре-обр. II 154; Brückner 448; Strutyński 95; Mikl. EW 268. — Див. ще **пустий**.

пустий «порожній; марний; розбе-щений; [худий ЛексПол; нежирний, пісний тж]», [пустаковáтий] «пустий, легковажний» Нед, [пустáчний] «тс.» Нед, пустельний, пустiнний, [пустó-ваний] «пустотливий», [пустовлiвий] «тс.», [пустóвський] (у виразi: [пустóв-ська земля]) «незаселений, пустинний» Нед, пустотлiвий, пустотний, пúс-то «безлюдно; [даремно Нед; мало Л]», [пустáк] «пуста, легковажна людина, вiтрогон, фанфарон» Нед, [пустáр] «цi-линне поле, цiлина; пустир» Нед, [пус-тáра О, пустáрник Нед] «тс.», [пус-тáя] «тс.; лужок у лiсi (?)» Нед, пус-тé, пустéля, [пустéль] «пустиня» Нед, пустельник «вiдлюдник; [пустун, шибеник Ме]», пустельництво, пус-тельниця «вiдлюдниця; [пусте, дике мiсце ЛексПол]», [пустiзна] «незасе-лена мiсцевiсть», [пустiльниця] «пуст-ка» Нед, [пустiнка] «дурниця» ВеУГ, пустiнник, пустiнництво, [пустiн-ня] «пустир; пустка», пустiня «пусте-ля; пустир; [невдоба, нiколи не орана земля Л; дрiбниця]», пúстинь, пус-тiр, пустирище, [пустiця] «пустка Г; дрiбниця, дурниця Нед», пúстище, [пустiй] «бовгун» Нед, [пúстишь] «пустощi, розпуста» О, пúстка «пуста хата, садиба; [безладдя ЛексПол]», [пустóвець] «монета, що вийшла з ужитку» Нед, пустовицiна «спустiле поселення, пустище; [пустиня, нiколи не орана земля Л]», [пустомáха] «вiт-рогон, гульвiса, пустун» Нед, пустó-тá, [пустотнiя] «пустота, витiвка», [пустóха] «перелiг, цiлина» До, [пúс-тош] «пустиня» Нед, [пустошáк] «цi-лина, пустиня; гульвiса, шалапут», [пус-тошiтель] «спустошувач», [пустóш-ник] «тс.» тж, пúстощi, пúстун, [пус-тiяк] «пуста людина, вiтрогон; пустий

горіх Нед; нижня частина снопа НикСгЛ», [пустяніна] «пуста, неврожайне місце» О, [пустячок] «дрібниця, дурниця» Нед, [пустеніти] «пустити», [пустиніти] «перетворюватися в пустиню, ставати безлюдним, пустим» тж, пустіти, пустобшити, пустувати «бешкетувати; бути пустим, незайнятим», запустілий, запустіння, [запустошити] «запустити» Нед, опустілий, [бпуц] «гірше» Ж, опустошати, спустілий, спустобшений, спустобшливий, спустобшувальний, спустіння, спустобшення, спустобшувач; — р. пустой, бр. пусты, др. пустъ, п. вл. нл. rusty, ч. слц. rusty, болг. м. пуст, схв. пуст, слн. púst, стсл. поустъ; — псл. pustъ <*roust-; — споріднене з прус. rausto «дика» (про кішку), raustre «дике місце» і, можливо, з гр. παύω «стримую, приборкую; зупиняю, заспокоюю»; лтс. ruðsts «пустий, пустинний» запозичене зі слов'янських мов (Mühl.—Endz. III 459). — Фасмер III 411; Черных II 84—85; КЭСРЯ 374; Преобр. II 155; Младенов 536; Brückner 448; Machek ESJC 501; Holub—Kop. 306; Schuster-Sewc 1194; Skok III 82—83; Trautmann 411; Эндзелин СБЭ 459; Otrębski LP 6, 179; Frisk II 483; Boisacq 753; Solmsen IF 31, 483. — Пор. пустіти.

[пустирник] (бот.) «собача кропива, Leonurus cardiaca L.» Мак; — запозичення з російської мови; р. пустырник «тс.» пов'язане з пустыр; назва зумовлена тим, що ця рослина часто росте на пустирях. — Попов Лек. раст. 203. — Див. ще пустій.

пустіти, пустітися СУМ, Ме, [впустне] «плата за вхід» Ж, [випуст] «місце біля села, куди випускають тварин Г; виступ даху Я», [випустом] (про худобу, що пасеться) «вільно, без пастуха», [випусток] «однолітній бичок» Я, [відпуст] «відпущення гріхів, дозвіл», відпустка, відпущеник, відпущення, допустіти «дати доступ, дозволити, визнати за можливе», допустітися, допустімий, допустобвий,

допущення, [допущення] «дозвіл» Я, запуст «зарість; [жива огорожа; заговини]», запусти «заговини», [напуст] «кара, покарання», [напусть] «тс.», недобуст «недопущення» Куз, обуст «шлюз; [скидка (у ціні); занепад, запущеність Ж]», [опуста] «занедбання, втрата; гаянка» Ж, [перепуст] «посуд, колба для перегонки горілки; зріз, половина перерізаної впоперек бочки» Г, Пі, перепустка, побуст «послаблення; полегшення; [один з кінців мотузки у рибальських знаряддях; весняна повідь О]», припустіти, [припустниця] «опора, підпорка» Куз, [припустниця] «короткі крокви на обох причілках даху», [припуцаля] «деталь ткацького верстата» Доп. УЖДУ I, [припуцальник] «триб у ткацькому верстаті», припущення, припустімий, [пробуст] «прохід, впуск, доступ, пуста місце» Нед, [пропустниця] «половина крокви» Нед, розпустіти «звільнити, послабити, дати волю; ліквідувати; розчинити», [розпуст] «відлига» ВеЛ, розпущник, розпуста, [розпущка] «вид дівочої гри на Великдень Г, Нед; емаль Нед», розпущний, [розпуцальний] «розчинний» Нед, [спущати] «спускати» О, [спущанка] «ковзанка» О, [спущастий] «клинуватий» О, [спустистий] «спадистий» ВеЗа, [упуст] «шлюз», упущення, упріпуст (про годування тварин) «скільки завгодно, прямо зі стогу або з іншого сховища»; — р. пустить, пуцать, бр. пуціць, др. пустити, п. puścić, puszczać, ч. pustiti, слц. pustit', вл. pušćić, нл. pušćić, болг. пуцям, пуця, м. пушта, схв. пустити, слн. pustiti, стсл. поустити, поущж; — псл. pustiti «робити пустим, звільняти» утворене від pustъ «пустий». — Фасмер III 411; Черных II 84; КЭСРЯ 374; Младенов 536; Brückner 448; Machek ESJC 501; Holub—Kop. 306; Schuster-Sewc 1194; Skok III 82—83. — Див. ще пустій. — Пор. пускати.

[пустоб'яка] «пуста, розпущена людина»; — не зовсім ясне складне ут-

ворення з основою прикметника *пустий*, можливо, пов'язане з р. [пусто-в'якала] «пустомолот, базика» (р. в'я-кати «варнякати»). — Див. ще **пустий**.

пустогра́к «пустобрех»; — р. *пустогра́й* «пустий жартівник, балагур»; — складне утворення з основ прикметника *пустий* і дієслова др. *граяти* «каркати», *гракати* «тс.». — Див. ще **грак¹**, **пустий**.

пустопля́с «нероба»; — запозичення з російської мови; р. [пустопля́с] «тс.» складається з основ прикметника *пустой* «пустий» та іменника *пляс*, пов'язаного з *пляса́ть* «танцювати». — Див. ще **пляс**, **пустий**.

[**пусторил**] (бот.) «бузина чорна, Sambucus nigra L.» Мак; — р. [пусторы́л] «кущ чорної бузини; жасмин, Philadelphus coronarius L.», ч. *pustoryl* «жасмин», схв. *пўсториль* «тс.»; — складне утворення з основи прикметника *пустий* і неясного другого компонента *рил*; назва зумовлена порожністю будовою стебла бузини і жасмину. — Див. ще **пустий**.

[**пустосел**] (бот.) «омег водяний, Oenanthe aquatica Lam.» Мак, [пустошель, постушель] «бугила лісова, Anthriscus silvestris Hoffm.» Мак; — р. [пустосе́л] «бугила лісова»; — складне утворення з основ слів *пустий*, *пустір* і *селитися*; назва пов'язана з тим, що ці рослини непримхливі, легко поширюються, ростуть переважно на запущених місцях, пустирях (пор. іншу назву водяного омега [пустирник]). — Див. ще **пустий**, **селоб**.

[**пустушка**] (орн.) «одуд, Urupeora L.» Шарл; — результат видозміни форми [пасту́шка] «тс.», зближеної зі словом *пустий*. — Див. ще **пастух**.

[**путарайки**] (бот.) «червоні порічки, Ribes rubrum L.», [патарайка] «тс.; брусниці, Vaccinium vitis-idaea L.» О, [футурайкі] «лісові порічки; смородина, Ribes nigrum L.» О; — очевидно, запозичення з румунської мови; неза-свідчена румунська форма може бути

пов'язана з рум. *puturós* «смердючий», *putoáre* «сморід» як калька укр. *сморб-дина*, пов'язаного зі *сморід*; румунські форми є похідними від дієслова *puti* «смердіти», яке зводиться до лат. *pūtege* «пахнути гниллю», похідного від *pūs* «гній», спорідненого з гр. πῦον «тс.», дінд. *pūyatī* «гниє, смердить», лит. *pūti* «гнити», двн. *fūl* «гнилий», нвн. *faul* «тс.». — DLRM 683; Pușkariu 125—126; Walde—Hofm. II 391—392.

[**пўтера**] «дерев'яна посудина для приготування овечого сиру», [пўтере] «чан, діжка ємністю 0,61487 дкл» Нед; — п. [putyга, rusieга] «посудина з ручкою для поїння коней у дорозі», слц. *putega* «вид бочки для молока або сиру»; — запозичення з румунської мови; рум. [pútiră] є варіантом форми *pútină* «чан, кадіб, діжка». — Niță-Armaș та ін. Romanoslavica 16, 94; Vrabie Romanoslavica 14, 168. — Див. ще **пўтня**.

[**пўтере́я**, *пўтере́рія*] «сила, міць; відвага» Нед, [пўтере́рний] «заможний, міцний, дужий», [пўтерувáти] «почувати енергію, насмілюватися, відважуватися», [спўтерувáти] «бути здатним, могти» тж; — запозичення з румунської мови; рум. *putére* «влада; сила; міць» пов'язане з *puteá* «могти, бути в силі, бути спроможним», що зводиться до лат. *posse* «могти», *potens* «сильний, могутній, спроможний». — DLRM 682, 683; СДЕЛМ 343; Walde—Hofm. II 347. — Див. ще **потенція**.

[**пўтївка**] «сорт яблук»; — очевидно, утворене від назви міста *Путївль* (др. *Путивль*) або річки *Путївка*, які пов'язуються з первісною назвою гідроніма **Путивъ*, можливо, утвореного від *путь* з давнішим значенням «течія» (пор. р. [путьивáя вода] «вода, що утворює течію річки»). — Фасмер III 412. — Див. ще **путь**.

[**пўтлиця**] «ремін, яким прив'язують стремено», [пўтлице] «три нитки паперового змія, зв'язані одним кінцем»; — р. [пўтлице] «путо; ремін, яким прив'язують стремено до сідла; три нитки з верхніх кутків і середини

паперового змяя»; — не зовсім ясна; очевидно, пов'язане з *пўто* (пор. р. [пўтлб] «путо»). — Див. ще **пўто**.

[**пўтня**] «бочка; посуд, в якому тримають воду в хаті» Ле, [пўтэна] «посудина для овечого сиру» Нед, [пўтїна] «посудина для молока; посудина для приготування овечого сиру» Нед, [пўтїно] «посудина для приготування овечого сиру» Нед; — п. [putnia] «посудина з ручкою для поїння коней в дорозі», ч. putna «цебер», слц. putña «тс.», схв. пўтуња «дерев'яна або плетена посудина; відро на вино»; — загальноприйнятої етимології не має; вважається запозиченим через польське посередництво з давньоверхньонімецької мови (Огієнко РМ 1938/3, 135; Онышкевич Исслед. п. яз. 247; Шелудько 43; Brückner 449; Machek ESJC 501; Skok III 87; Mikl. EW 268; Matzenauer 285); двн. butina (putina), свн. butten, нвн. Bütte «дїжка, чан» (баварське [putten] «тс.») походять від лат. butina, гр. πύτινη «оплетена пляшка»; виводиться також (Niță-Armas та ін. Romanoslavica 16, 94; Vrabie Romanoslavica 14, 168—169; Scheludko 141; Mikl. EW 268) від рум. pútină «чан, кадїб, дїжка», яке походить від лат. *putina, що, можливо, є фонетичним варіантом butina, нар.-лат. budina (DLRM 683). — Пор. **ббдня**.

пўто (переважно мн. *пўта*), [пўтанїна] «плутанина, метушня», [пўтанїця] «тс.», [пўтїна] «путо» Нед, *пўтати*, [пропўтати] «марнотратити, промарнувати», [спўтно] «кайдани; пута» Нед, [спўтнбвий] (у виразі *спўтнова кїсть* «путова кїстка») Нед; — р. *пўто*, *пўты*, бр. *пўта*, др. *пўто*, п. pęto, pęta, ч. pouto, pouta, слц. púto, вл. puto, нл. puto, pyto «тс.», схв. пўто, слн. póto, róta, їстл. пўто; — псл. pęto, утворення з суфіксом -to, пов'язане чергуванням голосних з pęti, rьпę «розтягувати, натискувати»; — споріднене з лит. pántis «пута», spándyti «тиснути, давити», лтс. pinekls «путо», прус. panto «тс.», алб. pendë, pëndë

«пара волів; ярмо», двн. spannan «натягувати, зміцнювати, зв'язувати, прикрїпляти», нвн. spannen «натягувати, напружувати», spinnen «прясти»; іє. *(s)pen-; остаїнім часом пропонується (Machek ESJC 476; Slavia 21, 265) зв'язок з нвн. binden «в'язати», дїнд. bandha- «путо; перешкода»; спроба вивести псл. pęto з іє. *pent- «ступити на щось» (Knobloch ZfSl 7, 301) непереконлива. — Фасмер III 412; КЭСРЯ 374; Варбот Етимологія 1965, 110, 118; Преобр. II 155—156; Brückner 404; Holub—Kop. 289; Schuster-Sewc 1195; Эндзелін СБЭ 197; Kluge—Mitzka 719; Trautmann 219; Pokorny 988. — Див. ще **п'ястї**.

[**пўтрити**] «(про дим) валити; ляяти кого-н.»; — неясне; пов'язання з *пўтря* (Лаучюте 20) сумнівне.

[**пўтря**] «їжа з вареного ячменю і солодкого квасу», [пўтра] «каша з житнього борошна; недоброякісна, несмачна їжа» ЛексПол, [пўтро] «тс.» тж; — р. [пўтря] «пшоняна каша», [пўтра] «юшка з різних овочів, круп, молока», [пўтро] «борошняне пїйло для худоби», п. [putra] «вид страви з жита або ячменю»; — запозичення з балтїйських мов; лит. putrà «каша; юшка», pūtega «густа каша», лтс. putra «каша» пов'язані з лит. pūsti «здуватися, пухнути», putà «пїна», спорідненими з псл. рихпоти, укр. пўхнути; думка (Mikkola ВВ 21, 121) про запозичення балтїйських слів із фїнно-угорських мов необгрунтована. — Непокупний Мовозн. 1968/6, 33; Москаленко УїЛ 31; Фасмер III 413; Преобр. II 155; Потєбня РФВ 4, 200; Лаучюте 20—21; Būga RR I 314—315; Эндзелін ЖСт 1899 III 309; Bussenius ZfSlPh 15, 237; Doroszewski PJ 15/2, 279; Mühl.—Endz. 442; Fraenkel 677—678, 681—682. — Див. ще **пўхнути**.

пўтч, *пўтчїзм*, *пўтчїст*; — р. бр. *пўтч*, п. pucz, ч. слц. вл. puč, болг. м. *пуч*, схв. пўч, слн. púč; — запозичення з німецької мови; н. Putsch походить від звуконаслідувального [Pietsch] «по-

штовх». — СІС² 698; ССРЛЯ 11, 1752; Holub—Lyer 404; Kopaliński 802; Klein 1277; Kluge—Mitzka 571.

путь, [путь] «путь», [путьник] (зменш. від *путь*), [путьвець] «польова дорога, путьвець», [путьна] «путь» Нед, [путьчка] «стежка» ДзАтл II, [путьще] «польова дорога» НикНикТЛ, *путьвець*, *путьвка*, *путьвник*, *путьсець*, [путьник] «подорожній» Нед, *путья*, *путьовка*, *путьній*, [путьчий] «путній» Нед, *путьящий*, *путьовий*, [путьвати] «їздити, подорожувати, мандрувати» Нед, *безпутьник*, [безпутьця] «погана дорога, бездоріжжя» Ж, *безпутьство*, *безпутьтя*, *безпутьний*, [зпутьити] «збити з дороги, збити з пантелику; збитися з дороги; зіпсувати» Я, *напутьіння*, *напутьник*, *напутьниця* «наставниця; [провідниця; попутниця Ж]», *напутьтя*, *напутьчувач*, *напутьливий*, *напутьній*, *напутьити*, *напутьувати*, [непутьство] «відхилення; розпуста, провина, проступок» Ж, [непуть] «мерзотник, негідник» Л, [непутьити] «заважати, перешкоджати; збивати з дороги, непокоїти, хвилювати; псувати, розбещувати», [непутьствувати] «бути безладним, неохайним; гуляти, вести безладне життя» Ж, [нерозпутьний] «бездоріжжій, непрохідний, численний» Ж, [обезпутьитися] «стати слабким, незначним» Ж, [перепутьє] «перепутьтя; дім на дорозі» Нед, *перепутьтя*, *попутьник* «попутчик; [(бот.) подорожник, *Plantago major* L.]», *попутьництво*, *попутьчик*, *попутьний*, [припутьник] (бот.) «подорожник, *Plantago major* L.; краснюк (гриб), *Voletus species?*» Мак, [припутьчений] «улаштований, навернений» Л, [пропутьчик] «першовідкривач, новатор, ініціатор» Нед, *розпутьтя*, [спутьник] «спутник, попутник» Нед, *супутьник*, [супутьє] «сухопутьтя» ЛексПол; — р. *путь*, бр. *пуць*, др. *путь* «путь; похід», п. *ра́с*, ч. *rouť*, слц. *рúť*, вл. *ри́с*, нл. *ри́с*, полаб. *roť*, болг. *пѣтъ*, м. *пат*, схв. *пѹт*, слн. *ро́т*, стсл. **пѣтъ**; — псл. *ро́тъ*; — споріднене з прус. *pintis* (<рnt-), лат. *pons* (род. в. *pontis*) «міст;

дошаний настил (через болото)», гр. *πάτος* «крок, рух; стежка, дорога», вірм. *hup* «бід», перс. *ради-* «дорога», ос. *řandag*, *řaendaeg* «тс.», дінд. *řánthāř* «стежка, дорога, путь», ав. *řantā* (*řantān-*, *řař-*), можливо, також гот. *řinřan* «знаходити; пізнавати», двн. *řandōn* «карати, випробувати», нвн. *řinden* «знаходити», англ. *řind* «тс.»; іє. **řont-* «дорога, бід, міст», пов'язане чергуванням голосних з **řent-* «ступати, йти». — Фасмер—Трубачев III 413; Черных II 85; КЭСРЯ 374; Цыганенко 383; Ефимов УЗ МГПИ им. Ленина 56/2, 123—136; Преобр. II 156; Brückner 401; Machek EŠJČ 476; Holub—Kop. 289; Schuster-Sewc 1187; Младенов 540; Skok III 86—87; Мейе ОЯ 21, 278—279; Moszyński PZJP 159; Trautmann 205; Karulis II 16—18; Абаев ИЭСОЯ I 446; Walde—Hofm. II 336; Frisk II 482, 578—579; Boisacq 752, 803; Klein 593; Benveniste Word 10, 257; Lehr-Splawiński RSI 23/1, 13; Mayrhofer II 210; Uhlenbeck 155; Bezenberger KZ 42, 384; Specht KZ 62, 245; Pedersen KZ 39, 366; Hübschmann Arm. 468; Коломиец Этимология 1984, 98; Гамкрелидзе—Иванов 55; Роконгу 808—809. — Пор. **понтон**.

путькало — див. **пугу**.

[путь-путь] (вигук для підкликання курчат), [путья] (дит.) «курка» ЛексПол; — р. [путька] «індичка», бр. [пуць-пуць] (вигук для підкликання курчат), п. [put put] (вигук для підкликання поросят), [putka] (дит.) «свиня», [putek] «порося», ч. *put* (вигук для підкликання курей, курчат); *put'*, *puta*, *puti*, *puty* «тс.», *put'a* «курка», вл. нл. *put put* (вигук для підкликання курей), *puta* (дит.) «курка», схв. *пѹћка* «індичка», слн. *рѹт* (вигук для підкликання домашньої птиці), *рѹта* «півень, курка»; — очевидно, псл. *рѹть-рѹть*, звуконаслідувальний вигук; — лит. *putput* (вигук для підкликання курей), *райтас* «яйце»; спроба пов'язати з псл. *рѹтиса* «птаха» (Ильинский РФВ 56, 386; Būga RR I 475) потребує докладнішого обґрунту-

вання; припущення про походження чеської і словенської форм від нвн. Putthahn, Putthenne, Pute «індичка» (Фасмер III 398, 414; Štrekelj 49) викликає сумнів. — Machek ESJC 501; Holub—Lyer 406; Schuster-Sewc 1194—1195.

[п'утяток] «сито» Л; — очевидно, пов'язане з п'утати «плутати»; у такому разі назва вказувала на те, що сито сплутувалося з волосин. — Див. ще п'уто.

пупф «м'яка кругла табуретка; вигадка»; — р. бр. болг. пупф, п. риф «тс.», ч. заст. слц. заст. риф «м'яка табуретка», схв. п'упф «тс.; надмірна хвала; безглуздий жарт»; — запозичено через французьке посередництво (фр. роуф «м'яка кругла табуретка; безглузда вигадка, фальшива звістка») з англійської мови; англ. риф «подув, подих (вітру); димок; дута реклама» пов'язане з дієсловом риф «пихкати; диміти; перебільшено рекламувати; надувати, робити буфи», дангл. рифан «дути ротом», що має звуконаслідувальне походження. — СІС² 698; ССРЛЯ 11, 1761; Sł. wug. obcsuch 616; Dauzat 596; Klein 1268.

пух «дрібне пір'я і т. д.; [(бот.) пухівка піхвова, Eriophorum vaginatum L. Mak]», [пух'ац] «гнилий стрижень дерева» Ник, [пухачіна] «заболонь (під корою дерева)» Ник, [пухівка] (орн.) «гага, Somateria molissima L.» Шарл, пухівка (бот.) «котики, Eriophorum L.», пухк'енік «пампушка», [пухт'елік] «тс.», пуховік, пуховіця «пуховик», [пуховки] (бот.) «пухівка піхвова» Мак, [пуховник] (бот.) «вид кендіря, Arosupum venetum L.; жовтозілля, Senecio jacobaea L.», [пушан] (бот.) «шавлія ефіопська, Salvia aethiopsis L.» тж, пушінка, пушіння, [пушниця] (бот.) «Byssus Nimb.» Мак, пуш'ок «малий пух; м'яка щіточка для пудрення, [(бот.) пухівка піхвова Мак]», пухкій, пухлатий «пухнатий» Нед, пухнавий, пухнастий, пухнатий, пушистий, пухкішати, пушити, опушення, [опушець] «корона волосся» Ж, [опушник]

«тс.» Ж, опушка «хутова обшивка» СУМ, Ж, опушити, опушитися, підпушувальний, розпушник, розпушувач, розпушувальний, [спухченє] «розпушення» Нед, [спухковатілий] «пухкий» Нед, спушений, [спушілий] «розпушений» (про землю) ВеБ, спухніти «стати пухким»; — р. бр. болг. пух, др. пухъ, п. рич, ч. рич «пух; сморід», слц. рич «сморід», вл. рич «м'яч», нл. рич «глибоке зітхання», схв. п'уха «прищ», слн. р'іп «подув; пух, пушок»; — псл. рихъ (<*rous-); — споріднене з лит. [paustis] «волосся тварин»; іє. *reus-, похідне від *reu- (*ри-) «подув, подих»; спроби пов'язання з ч. [kvar] «пух» (Machek ESJC 497), як і з дінд. р'ісшап «хвіст», ав. р'уса- «коса», гот. fauhō «лисиця», двн. fuhs, нвн. Fuchs «тс.» (Uhlenbeck 168; Mayrhofer II 298; Kluge—Mitzka 222), недостатньо обгрунтовані. — Фасмер III 414; Черных II 85; КЭСРЯ 374; Илич—Свитыч Этимология 1965, 358; Преобр. II 157; Потєбня РФВ 4, 186—187; Brückner 447; Budziszewska 49—50; Moško PJ 1962/4, 164; Младенов 536; Schuster-Sewc 1187—1188; Skok III 69—70; Fraenkel 554; Persson Beitr. 248, 600. — Пор. пих, пухнути.

[пух'а] «тупий кінець яйця; ямка на поверхні круто звареного яйця» Па, добути пух'у (добути до пух'у) «довести до скрути, покінчити з чимось»; — [пуховина] «місце в яйці, де пустота» НикСГЛ, [опуха] «тс.» тж; — бр. [пуха] «тупий кінець яйця»; — очевидно, пов'язане з р. [п'уга] «тупий кінець яйця; подушка, на якій плетуть мереживо», яке загальноприйнятої етимології не має; зіставляється з лтс. рауга «подушка, м'яка підкладка хомута», раугас «хомут», раугігс «горб, пагорбок», раугіліс «роздутое підвищення», дінд. р'ігап «купа, безліч, натовп», р'іп'іап «купа, грудка», гр. π'υγή «зад»; іє. *reug-/rug- «здуття» (інакше Frisk II 619). — Фасмер III 399; Преобр. II 148; Būga RR I 332; Mühl.—Endz. III 127; Matzenauer LF 14, 407; Boisacq 825.

пухай — див. **пúгати**.

пухíр «наповнене рідиною хворобливе здуття на шкірі; пузир; міхур», [пíхур, пухíр, пухиря́ ЛексПол], пухíрник (бот.) «вид водяної рослини, *Utricularia L.*», пухирникóві, пухирі́стий, пухирча́стий, пухі́рчатий; — п. pęcherz «пузир, міхур; пухир; булька», ч. puchýř «пузир, міхур», слц. puchog «пташиний шлунок», вл. pucheř «пузир, пухир», нл. puchog «тс.»; — псл. рихугь, рихогь, утворене за допомогою суфіксів -угь, -огь від основи дієслова рихпоті «пухнути»; пор. як словотворчі паралелі пухíр, [міхíр] «міхур», утворені від пúзо, міх. — Потебня РФВ 4, 187; Brückner 403; Machek ESJC 498; Schuster-Sewc 1188. — Див. ще **пúхнути**.

пúхкати, [пухті́ти] «гудіти, спалахувати (про вогонь)» ЛексПол; — р. [пúхтатъ] «важко дихати», бр. пух «бах», п. [puchać] «бухати, стріляти, вивергати; дути», вл. ричаа́ «диміти, дути, пихкати», нл. ричаа́ «надувати», рич «зітхання», болг. пухам, пухкам «випускаю дим, витрушую, вибиваю пил; б'ю», м. пуши «палить; димить», схв. пúхати «дути, смердіти, псувати повітря», слн. рúhati «дути (поривами), пихкати»; — псл. рихати, пов'язане з рихь «дихання; пух». — Див. ще **пúхнути**. — Пор. **пих**, **пух**.

пухкі́й, пухке́ник, пухкі́шати, пухте́лик — див. **пух**.

пúхнути, пúхти, [пухлені́на] «пухлина, опух», [пухле́ц] (бот.) «котячі лапки, *Antennaria dioica (L.) Gaertn.*» Мак, [пухлечка] «опух» ВеЗн, [пúхлики] «зборки на рукаві або на комірі сорочки», пухлі́на, [пухлині́на] «пухлина; печінка домашньої птиці» О, [пухло́] «шлунок; печінка» Нед, [пухляк чорноголовий] (орн.) «чорноголова синиця, *Regus atricapillus L.*» Шарл, [пухлянка] (бот.) «хвилівник звичайний, кірказон, *Aristolochia clematitis L.*» Мак, [пухлятика] (бот.) «фізаліс звичайний, *Physalis alkekengi L.*» Мак, [пухляті́на] «пухлина, опух; [(бот.) фізаліз Ме]», [пухля́чка] «печінка до-

машньої птиці» О, [пухті́ель] «товстун» Л, [пухті́й] «гладка, неповоротка людина», [пухтя́] «тс.», [пúша] «опух, потовщення» ВеЛ, пúхлий, [пухні́й] «м'який, пухкий» Нед, запúхлий, напúхлий, бпúх «пухлина» СУМ, Бі, [опúхлина] «тс.» Ж, опúхлий, попúхлий, розпúхлий, спúхлий; — р. пúхнуть, бр. пúхнуць, др. пухнути, п. ричнаа́ «пухнути», ричаа́ «дути», ч. ричnouti, слц. ричnúť, вл. ричаа́ «дути; пихкати, пахкати», нл. ричаа́ «тс.», болг. пúхам «витрушую, вибиваю пил; б'ю», пúхна «тс.», пúша «палю; димлю», м. пуши «палить, димить», схв. пúхати «дути; смердіти», слн. рúhati «пихкати; дути»; — псл. рихпоті, очевидно, пов'язане з рихь «пух»; — споріднене з лит. pūsti «дути, пучити», pūslė «пузир», putà «піна», лтс. pusks «пучок, гроно», puškis «букет, пучок; китиця», норв. føysa «надуватися», лат. pustula «пузир; пухир», гр. фúса «ковальський міх; дихання; подув; пухир», фúсаω «дую, сурмлю», вірм. р'uk' «дихання, подув», дінд. рúşyatí «процвітає», рúşpat «квітка», рúşaḥ «процвітання, ріст, достаток», рурpḥusaḥ «легеня», рурpḥulaḥ «здуття», рурputaḥ «опух піднебіння», ррутrakōti «дме»; іе. *reus-/pus-/p(h)ŭ- «надувати губи, дути»; спроба пов'язання з рчкати «лопати, тріскати» (Machek ESJC 498) потребує обґрунтування. — Фасмер III 414; Черных II 85; КЭСРЯ 375; Ильинский ИОРЯС 20/3, 84; Brückner 447; Holub—Kop. 304; Schuster-Sewc 1188; Младенов 536; РФВ 68/3—4, 386—387; Skok III 69—70; Мейе ОЯ 21; Mühl.—Endz. 3, 427; Trautmann 233; Walde—Hofm. II 392; Wood IF 22, 155; Frisk II 1056; Boisacq 1042; Mayrhofer II 318; Scheftelowitz KZ 56/3—4, 168; Johansson KZ 36, 357; Persson Beitr. 248, 266; Pokorny 847—848; Kořínek 203; Абаев Этимология 1984, 18. — Пор. **пих**, **пух**.

[пúцо] (мн. [пúтці]) «частина «сподів» біля невода, до яких прикріплюється «матня»; петля біля «сподів» «тя-

гульських» сіток» Берл; — неясне; можливо, результат видозміни форми **путце*, похідної від *пүто* (пор.).

[**пуцувати**] «чистити», [*пүцер*] «денщик, джура» О, Гор; — п. *pusować*, ч. *pusovat*, слц. *pusovat'* «тс.»; — запозичення з німецької мови; нвн. *putzen* «чистити», давніше *butzen* «тс.» (власне, «очищати носа, свічку (від нагару)») пов'язане з *butz* «нечистота в носі; нагар (свічковий)», *Butzen* «брила, нечистота, болото, серцевина фрукта» (з давнішого значення «відрізаний шматок»), нн. *butt* «тупий, незграбний». — Шелудько 43; Brückner 447; Holub—Lyer 404; Kluge—Mitzka 115, 571.

пуць (вигук для позначення моменту падіння), *пүцьнути* «швидко впасти», [*пүцнути*] «тс.» Нед; — бр. [*пуц*], п. *pus*, схв. *пүћ*; — звуконаслідувальне утворення, аналогічне до *бац*, *пук*, *пүкати*, п. *peć*, *pac* та ін.

пүцьверінок «пташеня; мала дитина», [*пүцьверінок*, *пүцьверок*] «тс.» Ва, [*пүцьвірок*] «пташеня» Пі; — очевидно, складне утворення з основ слів *путь-путь* (вигук для підкликання курчат), [*пүтя*] «курка» і *цвірінь*, *цвірінькати*. — Див. ще **путь-путь**, **цвірінь**.

пүцька, *пүцка*, *пүцюріна* — див. **пицюріна**.

пүчина; — р. *пүчіна*, др. *пүчина* «море; затока; пүчина; простір; невичерпне джерело; дно корабля»; — запозичене, можливо, через російське і давньоруське посередництво, зі старослов'янської мови; стсл. **пжчина** «море, відкрите море» споріднене з схв. *пүкотина* «тріщина», слн. *рбка* «тріск, щилина, тріщина», укр. *пүкати* «тріскатися»; спроба пов'язати з дінд. *раїкаћ* «мул, болото», гот. *fani* «мул», двн. *fepna* «болото», прус. *rapneap*, гол. *ana* «тс.» (Uhlenbeck 151) викликає сумнів. — Фасмер III 415; Черных II 85—86; КЭСРЯ 375; Преобр. II 152; Булаховський Вибр. пр. III 430; Matzenauer LF 15, 175; Persson Beitr. 245, 478. — Див. ще **пүкати**¹.

[**пүчити**] «потрошити, вибирати кишки, розпирати, розбивати» Нед, [*пүчати*] «тс.» Нед, О; — слц. *pućit'* «давити, роздавлювати»; — неясне; можливо, пов'язане з *пүкати* «тріскатися, лопатися»; пор. схв. *пүчити* «розколювати».

пүчка, *пүчок*, *пүчкуватий* — див. **пук**¹.

[**пүчніти**] «набрякати, розбухати» Нед, [*пүчнјвјти*, *пүчнјти*, *пүчнјвјти*] «тс.», [*пүчнјвий*] «пузатий, розбухлий» тж, [*напүчнјвјти*] «набрякнути» Корз; — р. *пүчить* «роздувати, здирати, розпирати (про шлунок); витріщати (очі)», бр. *пүчыць* «тс.», др. *пүчитися* «здійматися» (про річку), п. *puszyć się* «надуватися», ч. *pućeti* «набухати, розпускатися (про бруньки); рости, розвиватися», слц. *pućit'* «пускати пагони», нл. *puspic* «набрякати», болг. *пүча* «випинаю», м. *пүчи* «випинає»; — псл. *pućiti* «надимати», *pućkъ* «щось набрякле», очевидно, пов'язане з *pućkati* «тріскатися». — Фасмер III 415; Черных II 86; КЭСРЯ 375; Преобр. II 151; Schuster-Sewc 1186—1187; Младенов 541; Persson Beitr. 478. — Див. ще **пүкати**¹.

[**пүша**] «прутики (дерева) для сірників» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з нвн. *Busch* «кущ, чагарник».

пүшка¹ «гармата; [рушниця; дерев'яна або бляшана банка Г; бідон для молока О; гаманець Ле]», *пүшкар* «(заст.) артилерист; (іст.) гармаш», [*пүшкарня*] «ливарний гарматний завод; арсенал» Нед; — р. *пүшка* «гармата», бр. *пүшка* «тс.; коробка», п. *puszka* «жерстянка, бляшанка», *puszkarz* «пушкар», ч. слц. вл. *puška* «гвинтівка, рушниця», болг. м. *пүшка*, схв. *пүшка*, слн. *puška* «тс.»; — запозичено через польське посередництво з давньоверхньонімецької мови; двн. *buhsa* походить від нлат. *buxis* (*puxis*) «коробка із самшиту», яке зводиться до гр. *пуξίς* «тс.»; запозичене слово нагадує деякі віддієслівні утворення у слов'янських мовах (пор. болг. *пүшкάλка*

«вид хлопавки», похідне від *пушкам* «б'ю», укр. *пукавка*, *пукалка* «вид хлопавки», р. *пукалка* «тс.» від укр. *пукати*, р. *пукаць*); думка про утворення за допомогою суфікса *-ька* від дієслів р. *пускаць*, *пуцаць* (Дементьев РЯШ 1947/1, 39—40; Преобр. II 158) непереконлива. — Акуленко 134; Шелудько 43; Фасмер III 416; Черных II 86; Одинцов Этимология 1984, 172; КЭСРЯ 375; Балецкий St. sl. 9/1—4, 369—371; Грот Фил. раз. II 369; Brückner 449; Witkowski SOg 19/2, 208; Machek ESJC 501; Младенов 536. — Див. ще **букс**, **бўкса**¹, **бўкша**.

[**пушка**²] (бот.) «дягель лікарський, *Archangelica officinalis* (Moench.) Hoffm.» Мак, [*путча*] «тс.» Мак; — запозичення з російської мови; р. [*пушка*] «тс.» пов'язане з *пушка* «гармата»; назва рослини зумовлена тим, що її пуста стеблина використовується дітьми для виготовлення хлопавок. — Даль III 567. — Див. ще **пушка**¹.

пушта «угорський степ»; — р. бр. *пушта*, п. *pusta*, *puszta* «степовий фільварок в Угорщині; безлюдний степ в Угорщині, взагалі над Тисою», ч. слц. *pusta* «угорський степ», вл. нл. *pusta* «пустка; пустиня», болг. *пушта* «пушта», м. *пуста*, *пустара* «тс.», схв. *пуштара* «пустиня; степ; пушта», слн. *pušta* «степ; пустка»; — запозичення з угорської мови; уг. *puszta* «пушта, угорський степ; (прикм.) голий, пустий, пустинний», у свою чергу, походить від лексичної основи слов'янських мов, яка зводиться до псл. *rustь* «пустий» (жін. р. *pusta*). — Балецкий St. sl. 9/1—4, 338; Machek ESJC 501; Kniezsa I 450; MNTESz III 317—318; Bárczi 250. — Див. ще **пустій**.

[**пуштати**] «латати» ВеБ; — неясне.

пуща «дрімучий ліс», [*пущина*] «густі зарості молодого лісу» Ч; — р. *пуща*, бр. *пушча*, др. *пуща* «пустинне місце; лісові зарості, ліс», п. *puszcza* «дикіє місце, пустиня; великий ліс, пуща», ч. *roušt'* «пустеля, глушина», слц. *pušt'* «пустеля», болг. *пущинак* «пус-

тище; пустир», слн. *pušča* «поле під паром; дика місцевість, пустка»; — псл. **rustja*, похідне від *rustь* «дикий, пустий». — Фасмер III 416; КЭСРЯ 375; Преобр. II 158; Brückner 448; Machek ESJC 501; Holub—Kop. 306; Holub—Lyer 388; Младенов 537. — Див. ще **пустій**.

пущення «запусти, заговини», *пущання* «тс.», *пущальний*; — похідне утворення від *пускаць* у значенні «дозволяти»; назва пов'язана з тим, що в цей день дозволяється їсти скоромну їжу. — Німчук 102. — Див. ще **пукаць**. — Пор. **пустіти**.

[**пущий**] «гірший, незначніший» Нед; — р. *пущий* (заст., розм.) «більший, найбільший», др. *пушии* «більший, тяжчий; гірший, нижчий, більш жалюгідний»; — псл. **rustjь* «пустіший, гірший», форма вищого ступеня від *rustь* «пустий»; щодо розвитку значення в російській мові пор. р. *больно* «дуже» з первісного «болуче», нвн. *sehr* «дуже» з двн. нвн. *sęgo* «болучий, важкий». — Фасмер III 416; Преобр. II 158. — Див. ще **пустій**.

[**пущик**] (орн.) «сич, *Aegolius fune-geus*»; — запозичення з польської мови; п. *puszczyk* утворено від *puszcza* «пуща»; назва зумовлена місцем перебування цього птаха; щодо семантичного зв'язку пор. *пустельга*, пов'язане з *пустій*. — Brückner 448; Strutyński 95. — Див. ще **пуща**.

пхати, [*пихати*] «товкти просо; вляти сукно», *пихонуть* «пхнути», [*пихати*] «штовхати» Нед; товкти просо Г, Нед; дерти, товкти пшеницю на кутю Мо», [*пихекнути*] «штовхнути» Нед, [*пихетьнути*] Нед, *пихорнуть*, *пхилити* О] «тс.», *пхнуть*, [*пихач*] «ікло» Нед, [*пихить*] (вигук на позначення штовхання) Нед, [*пихиць*] «тс.», [*випихач*] «той, що виганяє, випроваджує», [*випиханець*] «примусом випроваджений, висланий», [*напихачка*] «пристрій для наповнення ковбаси» Куз, [*напихачки*] (присл.) «відпихаючись веслами; без парусів, гребучи веслами» Мо, *напхом*,

[*опхати*] «бгати (коровай)» Ж, [*опихати*] «очищати від лушпиння», [*опихати*] «тс.» Нед, [*перепихіцьнутися*] «упасти, перекинутися» Нед, *попихати(ся)* «штовхати, підштовхувати; деспотично поводитися», [*попихайло*] «попихач» Нед, *попихач* «людина, якою помикають» СУМ, Нед, [*попихачний*] «який застосовується для штовхання», [*пропихач*] «те, що застосовується для штовхання; дитяча гра» Нед, [*успихувати*] «очищати, обдирати зерно» ВеУГ; — р. *пхать*, *пихать* «штовхати; засовувати», бр. *пхаць*, *пихаць* «тс.», др. *пхати* «штовхати», *пхати* «тс.; терти, смикати; прати», п. *рчаś*, *рчнаś* «пхати, штовхати», *рорушаś* «тс.», ч. *рichatì* «товкти; колоти», [*рchátì*] «колоти», слц. *рichat'* «колоти; пихати», *рchat'* «совати, пихати; пропихати», болг. *пъхам* «всовую», м. *ника* «пихає, штовхає; просовує; напихає», схв. *òпах* «ячна крупа; потовчений ячмінь», слн. *рhátì* «товкти», *рehátì* «тс.; штовхати», стсл. *пъхати* «штовхати, товкти»; — псл. *рхати*, *рixати*; — споріднене з лит. *paistyti* «оббивати ячмінь», лтс. *paĩsĩt* «м'яти (льон)», лат. *pinsege* «товкти, розтирати, молоти», *pistare* «товкти, розтирати», *pistor* «мельник; мукомол, що розтирає зерна вручну», гр. *πτίσσω* «товчу, подрібнюю», дінд. *pináštì* «товче, подрібнює», ав. *pišant-* «який товче», ісл. *fis* «полова», двн. *fesa* «лушпиння на зерні», свн. *vīsel* «ступа»; іе. **pis-*/*reis-* «товкти, подрібнювати». — Фасмер III 269—270; Черных II 36; Преобр. II 65; Brückner 401; Machek ESJČ 447—448; LP 4, 111—136; Holub—Kop. 272; Младенов 539—540; Trautmann 220—221; Būga RR I 300, II 514; Mühl.—Endz. III 34—35; Mätzenauer LF 15, 165; Walde—Hofm. II 307—308; Frisk II 614—615; Boisacq 740; Mayrhofer II 281; Jóhannesson 531; Persson Beitr. 153; Saur Et. Brun. 113—114; Pokorny 796. — Пор. **писати, пшениця, пшонó.**

пхе (вигук зневаги, відрази), *пху* «тс.», *пхекати*, *пхукати*; — п. *рchi*, ч.

рche (вигук зневаги) *рcha*, слц. *рchi*, *рchii* «тс.», болг. *пхюй*, схв. *пйх(а)*; — результат фонематичного оформлення інстинктивного вигуку.

[пхельний] «маленький, нікчемний» Нед; — неясне, можливо, запозичене з польської мови; пор. п. *рchta* «блоха», *рchetka* «блішка».

пхикати «рюмсати» (про дитину), *пхінькати*, [*пстінькати*] «тс.», [*финкати*] «схлипувати» О, [*попхенькати*]; — звуконаслідувальне утворення.

пхиць (виг.) «штовх», *пхицьнути* «штовхнути»; — афективне утворення від основи дієслова *пхати*, паралельне до *тиць* (від *тiкати*); пор. ч. *рiсh* «штовх», *рiсh*, слц. *рiсh* «тс.». — Див. ще **пхати**.

пчих (вигук, що передає чихання), *апчих* «тс.», *пчихати*; — звуконаслідувальне утворення. — Пор. **чхати**.

[пчілник] (бот.) «головатень круглоголовий, *Echinops sphaerocephalus* L.; очиток дикий, *Sedum telephium* L.» Мак, [*пчівник*] «редька дика, *Raphanus raphanistrum* L.» ВеНЗн, Мак, [*пчівняк*] «тс.»; — р. [*пчельнік*] «меліса лікарська, *Mellissa officinalis* L.», п. *pszczelnik* «тс.», слц. *včelník* «змієголовник австрійський, *Dracocephalum austriacum* L.», вл. *рčólnica* «змієголовник молдавський, *Dracocephalum moldavicum* L.», м. *пчелник* «меліса лікарська», схв. *пчельяк* «тс.»; — псл. **вь-čельпiкь* «вид медоносної трави; місце, де збирається багато бджіл», утворене від **вьčela* «бджола»; назва зумовлена медоносністю відповідних рослин, які приваблюють бджіл. — БСЭ 28, 286. — Див. ще **бджола**.

пшениця (бот.) «*Triticum* L.», [*пшаніця*] «тс.» Нед, [*пшеничанка*] «пшенична солома» НикСГЛ, *пшеничина*, [*пшеничисько*] «пшеничище», *пшеничище*, *пшеничнище*, [*пшеничник*] «білий пшеничний хліб; (ент.) пильщик, *Serphus rugtaeus* Нед», [*пшеничниця*] «пшеничнище О; пшенична солома», [*пшеничнiянка*] «пшеничнище» О, [*пшенишниця*] «пшенична солома», *пше-*

нічний; — р. болг. *пшени́ца*, бр. *пшаніца*, др. *пшеница*, п. *pszenica*, ч. *ršepice*, слц. нл. *ršenica*, вл. нл. *ršepica*, полаб. *rasinaica*, м. *пченица*, схв. *пшєни́ца*, слн. *ršenica*, стсл. **пшени́ца**; — псл. *рьšepica*, похідне утворення від *рьšepo* «пшоно». — Коваль 40—41; Фасмер III 417; КЭСРЯ 375; Львов Лексика ПВЛ 152—153; Brückner 446; Machek ESJC 496; Machek Jm. rostl. 285; Holub—Kop. 303; Schuster-Sewc 1181; Младенов 537; Moszyński PZJP 264; PJ 1959/5, 228; KZ 79/1—2, 80; Сабалюскас Rakstu k. Endzelinam 224. — Див. ще **пшонó**.

пшени́чка¹ «качан кукурудзи; [кукурудза, *Zea L.*; вид узора у вишивці; ракова ікра]», [пшенка] «кукурудза» Мак, *пшінка* «[тс. Мак]; качан кукурудзи»; — р. [пшени́чка] «кукурудза», п. *pszenica* турецька «кукурудза»; — похідні утворення від *пшени́ця*, *пшонó*; назви зумовлені придатністю кукурудзи в їжу, а також схожістю стебла і суцвіття кукурудзи до проса, а зерна деяких сортів кукурудзи до зерна пшениці. — Див. ще **пшени́ця**, **пшонó**.

[пшени́чка²] (бот.) «заяча салата, *Ficaria verna* Huds. (*Ficaria ranunculoides* Roth.); зірочки, *Gagea Salisb.*; ряска зонтична, *Ornithogalum umbellatum L.*; проліска дволиста, *Scilla bifolia L.*» Мак, [пшенка] «підмаренник справжній, *Galium verum L.*» Мак, *пшінка* «[тс.]; заяча салата», [пшонка] «заяча салата» Мак; — п. *pszonka* «заяча салата», *pszeniec* «перестріч, *Melampyrum L.*», ч. *ršepička* «тс.»; — назви, пов'язані з *пшонó*, *пшени́ця*; первісно так були названі заяча салата і ряска зонтична за ознакою придатності в їжу їх бульб (цибулинок); на інші рослини ці назви перенесено за зовнішньою схожістю (напр. проліски дволистої до ряски зонтичної) або ще за якимись ознаками. — Анненков 235; Machek Jm. rostl. 50, 267—268. — Див. ще **пшени́ця**, **пшонó**.

пши́к (вигук, що передає коротке шипіння), [пшук] «пши́к» Нед, *пши́ка-*

ти; — р. *пши́к*, бр. *пшы́к*, п. *psykać* «шикати, сичати, шкварчати»; — звуконаслідувальне утворення. — Пор. **ши́кати**.

пши́кач, *пшти́кач* — див. **пиш-ка́ч**.

пшонó «крупна з проса; [просо, *Panicum crus galli L.* Мак]», [пшонник] «суп із пшона» ЛексПол, [пшени́чник] (бот.) «сорго, *Sorghum L.*» Мак, [пшоня́ник] «млинець із пшона», *пшоня́ний*; — р. *пшенó*, бр. *пшанó*, др. *пшено*, п. *pszono*, ч. *ršano*, *ršeno*, слц. *ršeno*, схв. *пшє́на*, *шє́на* «вид конюшини», слн. *рšēno* «очищене зерно, пшоно», стсл. **пшє́но**; — псл. *рьšepo*, субстантивований дієприкметник (чол. р. **рьšepъ*) від *рьхати* «товкти»; назва зумовлена тим, що для одержання пшона необхідно обтовкти зерна проса; — споріднене з дінд. *pištám* «борошно», *pištáh* «товчений», прус. *sompisinis* «хліб з борошна грубого помелу». — Булаховський Нариси 78; Коваль 41; Фасмер III 417; КЭСРЯ 375; Преобр. II 158; Львов Лексика ПВЛ 152—153; Brückner 446; Machek ESJC 496; Holub—Kop. 303; Критенко Вступ 528; Мейє ОЯ 27; Mikl. EW 270; Meillet Études 445; Trautmann 220—221; Meringer WS 1, 26; 5, 85; Jokl Jagić-Festschr. 482; Walde—Hofm. II 360. — Див. ще **пхати**.

пюпі́тр; — р. *пюпі́тр*, бр. *пюпі́тр*, болг. *пюпі́тър*; — запозичення з французької мови; фр. *pupitre* (*poulpitre*) «пюпітр; пульта» походить від лат. *pulpitum* «дошаний поміст; трибуна, кафедра, сцена». — СІС² 698; Фасмер III 422; Черных II 89; Dauzat 597. — Див. ще **пульт**.

пюре́; — р. болг. *пюре́*, бр. *пюрэ́*, п. *purée*, *piuge*, ч. *purée*, слц. *pyré*, м. *пирé*, схв. *пирэ́*, слн. *piré*; — запозичення з французької мови; фр. *purée* «пюре, відвар, протертий суп» утворене від фр. ст. *purger* «очищати, чистити», яке походить від пізньолат. *pūgāre* «очищати», пов'язаного з *pūrus* «чистий». — СІС² 698; Черных II 89—90;

КЭСРЯ 376; Скорчев БЕ 1956/2, 168; Koralinski 804; Dauzat 597; Gamillscheg 733. — Див. ще **пуризм**.

п'явка «черв'як, який ссе кров, Nigudo L.; [синяк від удару ціпком; кровопивця]», [п'явка] «п'явка» Нед, [п'явак] «здирник» О, п'явіця «[п'явка ВеУг]; (ент.) Oulema Gz. СУМ, Г», [п'явище] «заросле озеро; заболочена низина; яр, порослий лісом» Ч, [п'явошник] «трясовина, рідке болото; низина, поросла лісом» Ч, п'явішник (зоол.) «вид молюска», [п'явка] «п'явка медична» ВеЛ; — р. п'явка, п'явка, бр. п'яйка, др. п'явица, п. ріжавка, полаб. ragaweicia, ч. ріжавка, ріжавес, слц. ріжавіса, болг. п'явица, м. п'явица, схв. п'явица, слн. ріжавка; — псл. р'яв'яка, р'яв'іса, пов'язане з р'јати, ітеративом від ріти «пити». — Фасмер III 271; КЭСРЯ 340; Цыганенко 344; Преобр. II 64; Brückner 405; Machek ESJC 448—449; Holub—Lyer 374; Младенов 425; Bielfeldt ZfSlPh 20, 373. — Див. ще **п'яти**.

[п'явчати] «пищати (про птахів)» ВеЗа, [п'явчати] «тс.» ВеЗа; — звуконаслідувальне утворення типу *нявчати*, *скавчати*.

п'ядак (ент.) «гусінь родини Geometridae», п'ядун, [п'яденіця Нед] «тс.»; — р. п'яденіца, бр. п'ядзенік; — похідне утворення від *п'ядь*; назва зумовлена тим, що ці гусениці, пересуваючись, підтягують задній кінець черевця, потім витягають тіло вперед і переносять точку опори знову на груди, ніби вимірюють довжину п'яддю (пор. р. *землемір* «п'ядун», лат. *geometridae* «п'ядуни», від *geometria* «землемірне мистецтво, геометрія»). — Горностаев 246; Станек 345. — Див. ще **п'ядь**.

[п'ядик] (бот.) «плаун булавовидний, *Lycoperidium clavatum* L.» Мак, [п'ядики] «плаун колючий і булавовидний, *Lycoperidium annotinum et clavatum* L.» Г, Нед, п'ядич «плаун, *Lycoperidium* L.»; — пов'язане з *п'ядь*; назва зумовлена тим, що плауни мають розгалу-

жені стебла, ніби розтягнуті пальці. — Див. ще **п'ядь**.

п'ядь, [п'ядити] «міряти п'яддю; повзти (про гусеницю); прагнути, досягати, домагатися», [п'ядник] «предмет мірою в одну п'ядь» Нед; — р. п'ядь, бр. п'ядзя, др. п'ядь, п'яда, п. piędź, ч. píd', слц. piad', вл. pjedź, нл. pēž, болг. п'едя, м. п'еда, схв. п'ед, слн. pēd, стсл. п'адь; — псл. р'едь, утворене за допомогою суфікса -дь від р'ети «натягувати» як позначення довжини, що вимірюється розтягнутими пальцями; — споріднене з лат. *pendo* «зважую; маю вагу», лит. *spindis* «п'ядь», ст. *spraundyti* «натягувати», двн. *srapna* «п'ядь», нвн. *srapnep* «натягувати», *Srapne* «п'ядь». — Винник 17—18; Фасмер III 423; Черных II 90; КЭСРЯ 376; Цыганенко 385; Преобр. II 165; Потєбня РФВ 4, 221; Brückner 412; Machek ESJC 448; Holub—Kop. 272; Schuster-Sewc 1075; Младенов 416; Skok II 629—630; Zubaty AfSlPh 16, 408; Meillet Études 264; MSL 11, 311; Trautmann 219; Persson Beitr. 406, 412, 588; Walde—Hofm. II 280; Matzenauer LF 15, 168. — Див. ще **п'ясті**. — Пор. **п'юто**, **п'яло**, **п'ятá**.

п'яліти — див. **п'яло**.

[п'ялка] «стравохід»; — неясне.

[п'яло] «вилки, на яких розвішують шкіру; диби, пристрій для підвішування коліски Л», [п'яла] «диби Л; станок для плетіння решіт ЛексПол», [п'яли] «дві палки для натягування ятера» О, [п'яліло] «вилки, на яких розвішують шкіру», п'яльці «рама для вишивання», [п'яльце Нед, п'яльця] «тс.», [п'яла] (мн.) «пристрій для розтягування шкіри», [п'яліна] «брусок у п'ялах», [п'яліти] «натягувати; мучити» Нед, [вп'яліти] «впрягти, встроїти» Ж, [вп'яліти] «тс.» Ж, [вп'ялітися] «вплестися» Ж, [сп'яліти] «якнебудь збудувати, зіп'ясти» Нед, [сп'ялітися] «спираючись одне на одного, підвищуватися», [сп'ялюватися] «тс.» тж; — р. [п'яло] «п'яло», бр. п'яльці «п'яльці», ч. ст. *padla* «знаряддя для

катування», слц. *piadlo* «дерев'яний брусок, що вкладається в пащу тварини, щоб вона не могла їсти», схв. *pro-pélo* «розп'яття»; — псл. **ređlo* «знаряддя для розтягування», пов'язане з дієсловом *ređi* «натягувати». — Фасмер III 423; Черных II 90; КЭСРЯ 376; Трубачев. Этимология 1963, 38; Machek ESJC 425. — Див. ще **п'ясті**. — Пор. **п'уто**, **п'ядь**, **п'ятá**.

п'яний, *п'янкій*, *п'янлівий*, *п'януватий*, *п'янючий*, [*п'яндіга*] «п'янюга» Нед, [*п'яніцтво*] «пияцтво», [*п'яниціюга*] «п'янюга», *п'яниця*, *п'янічка*, *п'янка*, *п'янство*, *п'яніюга*, *п'янюга*, *п'янюжка*, *п'яніти*, *п'яніти*, *п'янішати*, *п'янствувати*, [*п'янчити*] «пиячити», *доп'яна*, *дóp'яну*, [*нап'яно*] «доп'яна» Ж, *оп'яніти*, [*оп'янчитися*] «упитися», [*підп'яний*] «напідпитку», *по-п'яному*, [*преп'яненний*] «дуже п'яний» Нед, [*розп'янічити*] «поробити п'яниціями», [*розп'янічитися*] тж, *сп'янений*, *сп'янілий*, *сп'яніння*, [*сп'янчіти*] (безос.), [*сп'янчітися*], *сп'янювати*, *сп'яна*, *сп'яну*, [*уп'янчити*] «оп'янити, запаморочити» ВеУг; — р. *пьяный*, бр. *п'яны*, др. *пияныш*, *пьяныш*, п. *pijanu*, ч. слц. *pijan* «п'яниця», вл. *pjanu*, нл. *pijanu*, болг. *п'ян*, м. *пижан*, схв. *пижан*, слн. *pijan*, стсл. *пианъ*; — псл. *rypanъ*, пов'язане з *pijati*, ітеративом від *piiti* «пити»; — паралельне до дінд. *ruāpāñ* «п'яний». — Фасмер III 422; Черных II 89; КЭСРЯ 340, 376; Цыганенко 344; Преобр. II 64; Brückner 405; Machek ESJC 452; Holub—Kop. 274; Schuster-Sewc 1072; Младенов 425; Zubatý LF 28, 24; Mikkoла Ursl. gr. I 122; Mayrhofer II 349. — Див. ще **п'яти**. — Пор. **п'явка**, **п'ялка**.

п'яниця, *п'янка*, *п'янушник* — див. **пияки**.

п'янишник (бот.) «азалія понтійська, *Azalea pontica* L. (*Rhododendron flavum* Don.)» Мак, *п'янишник косматий* «*Rhododendron hirsutum* L.» Нед; — р. [*п'янічник*] «азалія понтійська; *Rhododendron chrysanthum*», вл. *pjanка* «дурійка, *Lolium temulentum* L.», нл. *pijan-*

ка, м. *пижанец* «тс.», схв. *п'янишник* «п'янишник косматий»; — пов'язане з *п'яний*; назва зумовлена тим, що ці рослини мають одурманюючі властивості (пор. р. [*пьяная трава*] «азалія»). — Шамота 108; Schuster-Sewc 1072. — Див. ще **п'яний**.

п'ярги «дрібна гірська порода, щербінка» ВеУг; — запозичення з польської мови; п. *piarg* «щербін» пов'язується з *piezga* «перга». — Brückner 405, 411. — Див. ще **п'яргá**.

п'ясті «випинати; витріщати», *пн'їти*, [*п'яти* Нед, *пн'їти* Нед] «тс.», *п'ястіся* «підніматися, видиратися; тягтися; напружуватися, тужитись», *п'ятися*, *пн'їтися* «тс.», *п'ясток* «кисть руки», [*п'ястук*] «кулак», *п'ясть* «кисть; кулак», *відпинати*, *відп'яти*, *відпн'їти*, *відп'ясти*, [*допинати*] «закінчувати натягування; добиватися, домагатися; красти; допікати, притискати», *запинати*, *запн'їти*, *зап'ясті*, *запн'їло*, [*зап'яначка*] «запинало», [*зап'ястник*] «манжета (вовняна)», *зап'ясток*, [*зап'ясть*] «втулка» Ж, *зап'ястя*, [*зап'яся*] «залізні бруски на внутрішніх боках осі», *зап'ятий*, *зіпн'їтися*, *зіп'ястіся*, *зіп'їн* СУМ, Ж, *зіп'їнка* СУМ, [*розділовий знак*] Г, Ж], *зупин'їти*, *зупин'їти*, [*наввіпінки*] «натягнуто, рівно» Ж, [*обпіначка*] «велика хустка» Ва, [*обпінка*] «обгортка, жіночий одяг замість спідниці», [*обпінанка*] «велика суконна хустка» Л, [*обпінанка*, *опінанка*] «тс.» Л, [*оп'ятий*] «тісно прилягаючий, обтягнутий» Ж, *переп'ясті* «перегородити», *перепн'їти*, *перепинати*, [*переп'ятіти*] «тс.», [*перепінка*] «залізний прут, що з'єднує окремі деталі; підойма» О, [*переп'їнина*] «ремінчик, яким зшивають носи постолів» О, [*переп'ят*] (у виразі *переп'ят устати* «стати комусь на дорозі, перегородити комусь дорогу»), *передп'ястя*, [*попінка*] «епитрахиль», *припинати*, *припн'їти*, [*припиначка*] «мотузка, якою прив'язують худобу для пасіння», [*пріпінки*] «бант, стрічка для стягування; панталони у жінок; на-

колінник (для зігрівання)», *припін*, [припінсток] «зап'ястя» Нед, *припона*, [прип'ять] «прив'язь» Пі, *розпіннути*, *розп'ясті* СУМ, УРС, *розпина́тель*, *розпінка* «розпірка», [розпінки] «дрюки, на яких розпинають шкіру» ВеЛ, *розп'яття*, *розпіннений*, *розпіннутий*, *розп'ятий*, *розп'ятий*, *спинати*, *спинатися*, [спиніти] «поставити (тварину) на задні ноги» Бі, [спинцюватися] «спинатися» Нед, [спинятися] «ставати на диби» Бі, *сп'ясті*, [сп'яти] «зіп'яти» Нед, [спінка] «запонка», [спона] «тс.», [суп'ятітися] «зупинитися», *супоня* «ремінь для стягування хомута», *супонити* «стягувати хомут; бити паском», [упинатися] «відмовлятися» Пі, [упняти] «зв'язати» Нед, [уп'яти] «тс.», [упін] «стрічковий канат для прив'язування» тж, [упон] «прив'язь», [упона] «пута, стрічка, мотузок» Нед, [упоня] «посторонок», [уп'ятий] «прив'язаний» Нед; — р. [пнуть] «напинати», бр. *пяць* «тс.», др. *пяти* «розтягувати», п. *piąć się* «дертися», ч. *pnouti* «простягати, зв'язувати», ст. *piēti* «п'ясти», слц. *pnut' sa* «стирчати», *pniet' sa* «тс.», вл. *pješ* «натягувати», нл. *pěš*, болг. *пѣна* «тс.», схв. *пѣти* «піднімати, витягувати нагору», слн. *pēti* «натягувати», стсл. *пѣти* «напинати»; — псл. *pēti*, *pъpъ*; — споріднене з лит. *pinti* «пести, звивати», *punė* «гірлянда», *pi-pai* (мн.) «лоза для плетіння», лтс. *pīt* «пести», *pīne* «коса (волосся)», гот. *spīpan* «прясти», нвн. *spīnnen* «тс.», *srāppen* «натягувати», англ. *spīn* «прясти», вірм. *hepim* «тчу, зшиваю», гр. *πένομαι* «працюю», *πόνος* «важка праця», тох. А *pāpw-*, В *pāpp-* «тягнути, натягувати»; іе. *(s)pen- «натягувати, прясти», пов'язане з *spē(i)- «тягти, прясти». — Фасмер III 292; КЭСРЯ 334; Преобр. II 167—168; Brückner 405; Machek ESJC 464—465; Holub—Kop. 274; Schuster-Sewc 1074—1075; Младенов 538; Мартынов Язык 81; Būga RR II 514; Mühl.—Endz. III 232, 234; Trautmann 219; Ernout—Meillet 878; Pedersen Kelt. Gr. I 114; Hübsch-

mann Arm. 446; Lidén IF 19, 332; Aitzetmüller ZfSlPh 30, 324—325; Klein 1489; Kluge—Mitzka 465; Frisk II 504—506; Boisacq 766—767; Persson Beitr. 412; Pokorny 988. — Пор. **запона**, **пиніти**, **пүто**.

п'ятá, **п'ятка**, **п'ятнік** «дверний гак», [безп'ятко] «чорт», [вісп'яток] «задник, закаблук» Ж, *зап'ятки*, [зап'яток] «задня частина п'яти, задник, закаблук», [нап'яток] «короткі шкарпетки, що надягаються на п'яти і пальці» Куз, *підп'ятник*, *підп'яток*; — р. бр. *пята́*, др. *пята*, п. *pięta*, ч. *pata*, слц. *päta*, вл. *pjata*, нл. *pēta*, полаб. *póta*, болг. *пѣта́*, м. схв. *пѣта*, слн. *pēta*, стсл. *пѣта*; — псл. *pęta* «п'ята, нога, копито», пов'язане з *pęti*, *pъpъ* «розтягувати, напинати»; — споріднене з лит. *pėntis* «обух», *pėntinas* «шпора», прус. *pentis* «п'ята», афг. *pūnda* (з *pāntā) «тс.». — Фасмер III 424; Черных II 90; КЭСРЯ 376; Цыганенко 386; Преобр. II 166; Brückner 412; Machek ESJC 437; Holub—Kop. 266; Schuster-Sewc 1072; Младенов 420; Būga RR I 472, II 513; Trautmann 214; Эндзелин СБЭ 196; Matzenauer LF 15, 175; Persson Beitr. 412; Specht 225. — Див. ще **п'ясті**. — Пор. **оп'ять**, **п'ятно́**, **п'ятра**.

[**п'ятáк**] (бот.) «роман, *Chrysanthemum leucanthemum* L. Мак; айстри До», [п'ятаківці] «айстра степова, *Aster amellus* L.» Мак; — пов'язане з *п'ятáк* «п'ятикопійечна монета»; назва зумовлена тим, що серединки квітів цих рослин нагадують жовту монету. — Див. ще **п'ять**.

п'ятдеся́т, **п'ятдеся́тка**, **п'ятдеся́тий**; — р. *пятьдеся́т*, бр. *пяцьдзеся́т*, др. *пятьдесять*, п. *pięćdziesiąt*, ч. *padésát*, слц. *pät'desiat*, вл. *pječdzēsāt*, нл. *pěšzaset*, болг. *петдесѣт*, м. *pedeset*, схв. *peděcēt*, слн. *pėtdeset*; — псл. *pęćь desęćь*, букв. «п'ять десятків». — Цыганенко 387; Holub—Kop. 271. — Див. ще **дѣсять**, **п'ять**. — Пор. **вісімдеся́т**.

[**п'ятерник**] (бот.) «перстач повзучий, *Potentilla reptans* L.» Мак, [п'ят-

ниця, п'ятиця] «тс.» Мак; — п. рієсіогнік, [рієсієрнік] «тс.»; — пов'язане з п'ять, п'ятеро; назва зумовлена тим, що листки рослини складаються здебільшого з п'ятьох листочків (пор. р. [пятили́стник], ч. pětiprstka, болг. петопръстче, м. петолист, схв. петопрст, петопрстац «тс.»). — Див. ще п'ять.

п'ятий — див. п'ять.

п'ятна́дцять, п'ятна́дцятєро, п'ятна́дцятий; — р. пятна́дцать, бр. пятна́ццаць, др. пятна́дєсять, п. pętnaście, ч. patnáct, слц. pätnást', вл. pjatnaće, нл. pęšnaśco, болг. петна́дєсет, м. петнаесет, схв. пѣтнаест, слн. pętnajst; — псл. рѣть на desęte, букв. «п'ять на десяти». — КЭСРЯ 376; Цыганенко 387; Machek ESJC 447; Holub—Kop. 271. — Див. ще дєсять, на¹, п'ять. — Пор. двана́дцять.

п'ятни́ця, [п'ятінка], п'ятні́чний СУМ, Нед; — р. пятни́ца, бр. пятни́ца, др. пятни́ца, п. piątek, ч. patek, слц. piatok, вл. pjatk, нл. pętk, болг. пѣтък, м. схв. пѣтак, слн. pętek, стсл. пѣтъкъ; — пов'язане з п'ятій як назва п'ятого дня тижня. — Кочерган УМЛШ 1967/1, 26—30; Фасмер III 425; Черных II 90; Цыганенко 387; Преобр. II 166; Brückner 412; Machek ESJC 447; Schuster-Sewc 1072—1073. — Див. ще п'ять.

[п'ятно́] «пляма, знак Нед; тавро Куз», [петьмо́] «пляма», [п'ятні́шка] (ент.) «капустник, Mamestra» Нед, [п'ятна́тий] «плямистий, строкатий» Нед, [п'ятнува́ти] «таврувати (худобу) Г; ганьбити; штемпелювати Нед»; — р. пятно́, др. пятно «тавро, печатка, знак», п. pętńo, piątno «тавро; печать; клеймо», болг. петно́, м. петно; — псл. *рѣтьпо «слід, знак» (очевидно, спочатку в мові мисливців) утворене від рѣта «п'ята, нога, копито» (пор. співвідношення нвн. Spig «слід»: Sporn «шпора»); спроба зближення з лат. pingo «малюю», дінд. piṅgaḥ «червонуватий, коричневий», piṅjagaḥ «червонува-

тий, золотистий», piṅkte «малює» (Ильинский РФВ 74, 130; Младенов 420; Petersson AfSlPh 36, 149; BSl. Wortst. 73) викликає сумнів. — Фасмер III 425; КЭСРЯ 376; Преобр. II 166; Brückner 412; Matzenauer LF 15, 175; Эндзелин СБЭ 196; Būga RR II 300. — Див. ще п'ятá.

[п'ятра] (у гончаря) «полиці, на які кладеться готовий посуд», [п'ятрї́ни] «тс.», [пятро] «поверх» Пі; — р. [п'ятра, п'ятерь] «навіс або поміст виступом», др. пятро «поглиблення», п. рієтго «поверх», ч. слц. patro «поверх; піднебіння», вл. pǎtr «комора», нл. pşęťš «сінник», полаб. pǫtrü «крокви в коморі», схв. пѣтар «вид даху», слн. pęter «дошаний поміст, підлога горища», рѣтго «сінник, клуня»; — очевидно, псл. *рѣтро, можливо, утворене за допомогою суфікса -tro від рѣті «пнути»; деякі дослідники (Meringer WuS I, 194) роблять спробу зближення з лат. pons, pontis «міст» (проти Walde—Hofm. II 336); форма *рѣтро (з *рѣтро) в деяких слов'янських мовах пояснюється впливом з боку слова рѣтати «прятати»; спроба пов'язання з гр. μέλαθρον «дахова балка» (Machek ESJC 438) недостатньо обгрунтована. — Фасмер III 425; Преобр. II 166; Брандт РФВ 23, 292; Грюненталь ИОРЯС 17/4, 137; Brückner 412; Holub—Lyer 363; Schuster-Sewc 1168; Olesch II 832—833. — Див. ще п'ясті.

п'ять, [петерня́] «копа, що складається з 50 снопів; п'ять пальців руки» Л, [петечо́к] «місце для смолокуріння» Л, [петерє́нка] «дитяча іграшка» ЛексПол, п'ятáк, п'ятáчо́к [п'ятáччя] «п'ятаки», п'ятері́к «міра або предмет з п'яти частин; п'ятикінна упряжка», [п'ятері́ця] «ляпас» Бі, п'ятє́ро СУМ, О, [п'ятї́на] «п'ята частина», п'ятї́рка, п'ятї́рня, п'ятї́рочник, п'ятка, [п'ятко́к] «п'ятка (гроші)» Нед, [п'ятуха] «гречка, посіяна на п'ятий тиждень після Світлої неділі» Бі, п'ятчи́на «п'ять карбованців», [п'ятáшиний] «вартий п'ятака», п'ятій, п'ятї́рній;

— р. *пять*, бр. *пяць*, др. *пять*, п. *pięć*, ч. *pět*, слц. *pät'*, вл. *pješ*, нл. *pięć*, полаб. *paṭ*, болг. *пет*, м. *пет*, [*пент*], схв. *pēt*, слн. *pět*, стсл. *пѣть*; — псл. *рѣть*, похідне від *рѣть* «п'ятий»; — споріднене з лит. *penkì* «п'ять», *peĩktas* «п'ятий», лтс. *pięci* «п'ять», гот. двн. *fimf*, нвн. *fünf*, англ. *five*, дірл. *sóic* «тс.», *sóiced* «п'ятий», гол. *rempre* «п'ять», лат. *quīnque* «тс.», *quīntus* «п'ятий», гр. *πέντε* «п'ять», *πέμπτος* «п'ятий», алб. *pesë* «п'ять», вірм. *hing*, дінд. *раїса*, *раїктіһ* «тс.», *раїсатһаһ* «п'ятий», ав. *рапса* «п'ять», тох. А *раї* «тс.», *рап* «п'ятий», В *piś* «п'ять», *piñkte* «п'ятий»; іє. **penkce* «п'ять», **penkutos* «п'ятий». — Фасмер III 426; Черных II 90—91; КЭСРЯ 376; Цыга-

ненко 386—387; Преобр. II 167; Brückner 412; Machek EJSJ 447; Holub—Lyer 370; Schuster-Sewc 1074; Младенов 420; Лукинова СМ V 63—65; Karulis II 42—43; Семереньи ВЯ 1967/4, 9—10; Klein 595; Walde—Hofm. II 407—408; Frisk II 506—507; Boisacq 767—768; Mayrhofer II 187; Pokorny 808. — Пор. **пунш**.

[**пяц**] «площа; ринок» ВеУг, [*пяцний*] «купований» Яворський; — заповичення з угорської мови; уг. *piac* «ринок, базар» походить від іт. *piazza* «площа; ринок», яке зводиться до нлат. **plattea* (< лат. *platēa*) «місце, відкритий простір, вулиця». — Лизанец 617; MNTESz III 180—181; Mestica 1185. — Див. ще **плац**.

Наукове видання

С Л О В Н И К И У К Р А Ї Н И

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ МОВОЗНАВСТВА ім. О. О. ПОТЕБНІ

**ЕТИМОЛОГІЧНИЙ
СЛОВНИК
УКРАЇНСЬКОЇ
МОВИ**

У СЕМИ ТОМАХ

Том четвертий

Н–П

У К Л А Д А Ч І

Болдирев Ростислав Васильович,

Коломієць Віра Титівна,

Критенко Афанасій Прокопович,

Мельничук Олександр Савич,

Півторак Григорій Петрович,

Пономарів Олександр Данилович,

Скляренко Віталій Григорович,

Стоянов Іван Андрійович,

Ткаченко Віктор Андрійович,

Ткаченко Орест Борисович,

Шамота Алла Миколаївна

Київ, видавництво «Наукова думка», 2003

Оформлення художника *Н. М. Абрамової*

Художній редактор *І. П. Савицька*

Технічний редактор *Т. С. Березяк*

Коректор *Л. М. Козленко*

Комп'ютерний набір *В. Г. Каменькович,*

М. А. Кравченко

Комп'ютерна верстка *Л. М. Каткової*

Підп. до друку 08.01.2003. Формат 70×100/16. Папір офс. № 1. Гарн. Антіква. Офс. друк. Ум. друк. арк. 53,3.
Ум. фарбо-відб. 54,6. Обл.-вид. арк. 65,0. Наклад 1000 прим. Зам. 2—460.

Видавництво «Наукова думка». Р. с. № 05417561 від 16.03.95.
01601 Київ 1, вул. Терещенківська, 3.

Виготовлено в ЗАТ «Київська книжкова фабрика».
01054, Київ-54, вул. Воровського, 24.
Свідоцтво: серія ДК № 787 від 28.01.2002.

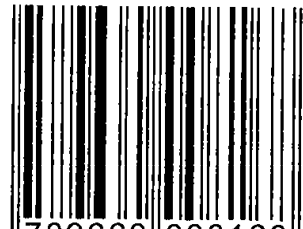
E88 **Етимологічний** словник української мови: У 7 т. / Редкол.: О.С. Мельничук (голов. ред.) та ін. — К.: Наук. думка, 1983 — . — (Словники України).
ISBN 966-00-0816-3

Т. 4: Н—П / Уклад.: Р.В. Болдирєв та ін.; Ред. тому: В.Т. Коломієць, В.Г. Скляренко. — 2003. — 656 с.
ISBN 966-00-0590-3

Четвертий том словника містить слова на літери Н—П. У ньому подається етимологія і характеризується стан етимологічної розробки всіх зафіксованих у XIX і XX ст. слів української літературної мови та діалектів, за винятком найрегулярніше утворюваних похідних форм, пов'язаних із наведеними в словнику, і застарілих або вузькофахових термінів іншомовного походження. Розглядаються також етноніми і власні імена людей, поширені в Україні.

Розрахований на мовознавців, фахівців суміжних галузей науки, викладачів і всіх, хто цікавиться походженням слів.

ISBN 966-00-0816-3

9 789660 008168 >

НАЦІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ НАУК
УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ МОВОЗНАВСТВА
ім. О. О. ПОТЕБНІ